

Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie
Kolegium Mediów i Komunikacji Społecznej

R o z p r a w a d o k t o r s k a

**Strajk Kobiet z perspektywy kulturowej i medioznawczej.
Analiza aksjologiczna i narracyjna przekazów medialnych w okre-
sie X.2020 – 2021**

Joanna Małkowska

Promotor: dr hab. Anna Siewierska, prof. UR

RZESZÓW 2026

Spis treści

Wprowadzenie	12
Przedmiot i cel pracy	12
Pytania i hipotezy badawcze	13
Metodyka badań.....	13
Zastosowane Metody Badawcze.....	14
Rozdział 1	16
Teoretyczne i metodologiczne podstawy analizy dyskursu medialnego	16
1.1 Nowe media i społeczeństwo obywatelskie. Zarys problematyki	16
1.1.1 Nowe media jako paradygmat współczesnej komunikacji społecznej	17
1.1.2 Geneza mediów społecznościowych	20
1.1.3 Wybrane przykłady serwisów społecznościowych.....	23
1.1.4 Studia kulturowe a rola mediów w kształtowaniu tożsamości społecznej	27
1.1.5 Rola nowych mediów w polityce i społeczeństwie	29
1.1.6 Algorytmy, bańki filtracyjne i erozja sfery publicznej	30
1.2 Teorie mediów i nowych mediów w perspektywie medioznawczej	32
1.2.1 Język w medioznawstwie: teorie, funkcje i wpływ na dyskurs społeczny	35
1.2.2 Podejścia badawcze i metody analizy w medioznawstwie	37
1.3 Metodologia badań: analiza dyskursu i triangulacja metod.....	39
1.3.1 Analiza narracyjna jako narzędzie badania dyskursu społecznego i sfery publicznej.....	41
1.3.2 Rola mediów w konstruowaniu narracji społecznych i politycznych.....	43
1.3.3 Ramowanie medialne jako narzędzie kształtowania dyskursu społecznego	45
1.3.4 Obserwacja uczestnicząca i wywiad pogłębiony jako metody analizy aksjologicznej dyskursu medialnego	47
1.3.5 Analiza dyskursu jako narzędzie badawcze w naukach społecznych i medioznawstwie.....	48
1.3.6 Dyskurs: definicje, podejścia i tradycje badawcze	50
1.3.7 Dyskurs publiczny a kształtowanie opinii społecznej i procesów politycznych ...	53
1.3.8 Kulturowe aspekty języka i symboliki w analizie dyskursu.....	57
1.3.9 Multimodalna analiza dyskursu jako narzędzie badań medioznawczych	58
1.4 Analiza pola semantycznego jako metoda badania dyskursu	61
1.4.1 Słowa kluczowe jako narzędzie aksjologicznej analizy dyskursu.....	64
1.4.2 Słowa sztandarowe jako narzędzie mobilizacji i polaryzacji dyskursu	65

1.4.3 Kondemnandy i mirandy w aksjologicznej analizie dyskursu.....	67
1.4.4 <i>Protest Event Analysis</i> i tożsamość zbiorowa: metody badania współczesnych protestów.....	68
Rozdział 2	70
Perspektywa kulturowa w badaniu zjawiska ruchów społecznych	70
2.1 Wpływ kultury na komunikację społeczną: Teoria Edwarda T. Halla	70
2.1.1 Kultura jako kategoria społeczna i polityczna: tradycje definicyjne i współczesne konteksty	72
2.2 Komunikacja jako fundament kultury i nośnik wartości	74
2.2.1 Teorie Edwarda T. Halla w analizie komunikacji kulturowej	75
2.2.2 Język i komunikacja jako system wartości	79
2.2.3 Rola mediów w kształtowaniu tożsamości i narracji kulturowych.....	80
2.3 Różnice kulturowe i relatywizm aksjologiczny: perspektywa Geerta Hofstede	82
2.3.1 Hierarchia, tożsamość i wartości: teoria Hofstede w kontekście ruchów społecznych.....	83
2.3.2 Znaczenie różnic kulturowych w globalnych i lokalnych sporach aksjologicznych	85
2.3.3 Dystans władzy w Polsce: hierarchia, autorytet i protest	87
2.3.4 Indywidualizm i kolektywizm w polskim kontekście kulturowym.....	88
2.3.5 Męskość i kobiecość w kulturze polskiej: wymiar Hofstede.....	89
2.3.6 Unikanie niepewności jako czynnik społecznych i aksjologicznych napięć	91
2.3.7 Nowe wymiary kultury w modelu Hofstede: orientacja długoterminowa i przyzwolenie-restrykcyjność	92
2.4 Tożsamość narodowa jako pole konfliktu aksjologicznego	94
2.4.1 Tożsamość narodowa i społeczna w erze globalizacji.....	96
2.4.2 Nacjonalizm i multikulturalizm jako osie współczesnych wojen kulturowych	98
2.4.3 Wojny kulturowe i konflikt normatywny w Polsce	101
2.5. Między tradycją a globalizacją: kultura popularna we współczesnym społeczeństwie	103
2.5.1 Kultura popularna a media i tożsamość narodowa	104
2.6 Symbole kolektywne w kulturze i mediach	105
2.6.1 Interdyskurs i semantyka symboli kolektywnych.....	106
2.7 Aksjologiczne pokolenia: Cyfrowa socjalizacja a dynamika zmian wartości	108
2.7.1 Przynależność pokoleniowa młodzieży	111
2.7.2 Media społecznościowe jako przestrzeń autokreacji i presji	112
2.8 Bunt jako motor przemian społecznych.....	114

2.9 Historyczne ramy oporu: Kontrkultury XX wieku a performatywny wymiar buntu	116
2.9.1 Dziedzictwo kontrkultury i tożsamość subkulturowa młodzieży	118
Rozdział 3	121
Ogólnopolski Strajk Kobiet w świetle teorii nowych ruchów społecznych i mobilizacji cyfrowej.	121
3.1 Aksjologiczne i kulturowe wymiary współczesnych ruchów społecznych.....	121
3.2. Lata 60. i narodziny nowych ruchów społecznych.....	124
3.3 Ruchy społeczne jako mechanizmy zmiany społecznej	127
3.3.1 Specyfika współczesnych ruchów społecznych w porównaniu z tradycyjnymi .	130
3.3.2 Media społecznościowe i emocje zbiorowe jako siła mobilizacji	133
3.3.3 Zasada 3,5% w teorii i praktyce współczesnych ruchów społecznych.....	134
3.4 Ruchy społeczne w Polsce: tradycje oporu i budowa społeczeństwa obywatelskiego	136
3.4.1 Sfera publiczna w teorii Habermasa a polskie doświadczenia społeczne	137
3.4.2 Kontrapubliczności feministyczne i robotnicze: między teorią a praktyką oporu	139
3.4.3 Romantyczne korzenie polskiej transformacji społecznej.....	140
3.4.4 Dziedzictwo „Solidarności” a współczesne ruchy społeczne w Polsce	142
3.5 Ruchy kobiece jako szczególny typ mobilizacji społecznej	144
3.5.1 Patriarchat wobec współczesnych ruchów feministycznych	146
3.5.2 Feministyczne strategie oporu w Polsce i na świecie	147
3.5.3. Fale feminizmu i ich ideologiczne zróżnicowanie	149
3.6 Polski feminizm a jego odmiennność wobec tradycji zachodnich	154
3.6.1 Specyfika polskiego feminizmu w perspektywie historycznej.....	155
3.6.2 Ruchy kobiece w Polsce po transformacji ustrojowej	157
3.6.3 Wewnętrzna orientalizacja i wyzwania globalizacji ruchu kobiecego w Polsce.	159
3.6.4 Feminizm w erze cyfrowej: między tradycją a nowoczesnością.....	161
3.7 Kultura feministyczna jako narzędzie zmiany społecznej	164
3.7.1 Feministyczna teoria obrazu i kultury wizualne	166
3.7.2 Rytuały i emocje w feministycznych strategiach oporu	168
3.7.3 Kultura feministyczna w Polsce - intersekcjonalność, adaptacja i perspektywy.	170
Rozdział 4	172
Geneza protestów kobiet. Kontekst historyczno-społeczny	172
4.1 Kompromis aborcyjny z 1993 roku jako fundament i źródło konfliktu aksjologicznego	173

4.1.1 Przełom 2016 roku: mobilizacja społeczna wobec zaostrzenia prawa aborcyjnego	174
4.1.2 Czarny Protest i narodziny nowego ruchu społecznego	176
4.1.3 Mobilizacja i rozwój Ogólnopolskiego Strajku Kobiet 2016-2018.....	177
4.2 Protesty po wyroku Trybunału Konstytucyjnego w 2020 - największa mobilizacja obywatelska III RP.....	182
4.2.1 Ekspresja OSK: Od buntu do konstytuowania kontrpubliczności aksjologicznej	184
4.2.1.1 Fala protestów po wyroku TK z 22 października 2020 roku.....	185
4.2.2 Kontrmanifestacje konserwatywne i <i>pro-life</i>	196
4.3 Katolicyzm jako dominujący dyskurs aksjologiczny i pole kontestacji	201
4.3.1 Katolicyzm jako ramy aksjologiczne i język władzy w Polsce	202
4.3.2 Katolicki dyskurs aksjologiczny wobec wyroku Trybunału Konstytucyjnego ...	204
4.4 Kontrpubliczność jako narzędzie politycznej sprawczości	207
4.4.1 Strajk Kobiet jako wyraz lewicowego populizmu afektywnego	208
4.4.2 Transformacja kultury obywatelskiej: od tradycyjnej lojalności do asertywnej partycypacji.....	209
4.5 Ogólnopolski Strajk Kobiet w perspektywie teorii nowych ruchów społecznych .	211
4.5.1 Struktura, dynamika oraz profil demograficzny uczestniczek Ogólnopolskiego Strajku Kobiet.....	212
4.5.2 Rola mediów społecznościowych w mobilizacji i wyrażaniu oporu	215
4.5.3 Ogólnopolski Strajk Kobiet jako nowy ruch społeczny	217
4.5.4 Ogólnopolski Strajk Kobiet jako ruch obywatelskiego nieposłuszeństwa w obronie praw reprodukcyjnych	219
4.6 Religia, polityka i sekularyzacja: konflikt wokół roli Kościoła w Polsce	222
4.6.1 Geneza i przemiany prawa aborcyjnego w kontekście kulturowym i historycznym	224
4.6.2 Polaryzacja aksjologiczna wokół praw reprodukcyjnych w Ogólnopolskim Strajku Kobiet.....	226
4.6.3 Obrazy w sporze o życie: dyskurs wizualny ruchów <i>pro-life</i> i Strajku Kobiet ...	229
4.6.4 Ogólnopolski Strajk Kobiet jako przestrzeń redefinicji wartości i obywatelstwa	231
4.6.5 Dwugłos społeczeństwa polskiego: aksjologiczne i organizacyjne kontrasty między Strajkiem Kobiet a środowiskami <i>pro-life</i>	233
4.7 Protest obywatelski kontra władza	235
4.7.1 Policja i protesty: eskalacja przemocy i ograniczenia prawa do zgromadzeń	235
4.7.2 Rola mediów społecznościowych w kształtowaniu narracji i mobilizacji Strajku Kobiet.....	238

4.7.3. Wsparcie artystów, intelektualistów i sportowców w Ogólnopolskim Strajku Kobiet.....	240
4.7.4 Społeczne podziały i transformacje światopoglądowe w kontekście Strajku Kobiet	242
4.8 Siła różnorodności: regionalne formy i znaczenie lokalnych protestów w ruchu kobiet	244
4.8.1 Przestrzeń lokalna jako arena oporu - przykłady aktywności protestowej.....	247
4.8.2 Symboliczne interwencje lokalne: kultura i opór w protestach kobiet.....	251
4.8.3 Ewolucja OSK: Edukacja, solidarność i trwałe zmiany społeczne	252
4.9 Przywództwo i instytucjonalizacja: Dyskurs i rola Rady Konsultacyjnej OSK.....	255
4.9.1 Rada Konsultacyjna Ogólnopolskiego Strajku Kobiet: instytucjonalizacja postulatów i deliberatywna demokracja ruchu	257
4.9.2 Rozwój i przemiany Ogólnopolskiego Strajku Kobiet: od masowych protestów do sieci lokalnej aktywności	260
4.9.3 Proces sądowy liderek Ogólnopolskiego Strajku Kobiet jako pole walki o prawo do protestu.....	262
4.10 Ogólnopolski Strajk Kobiet: Masowa mobilizacja i przemiany społeczne w Polsce	263
4.10.1 Skala, dynamika i znaczenie protestów Ogólnopolskiego Strajku Kobiet: od ruchu ulicznego do symbolu oporu.....	265
4.10.2 Czy rewolucja jest kobietą? Aksjologiczna transformacja społeczna w kontekście Ogólnopolskiego Strajku Kobiet	267
4.11 Globalne echa protestów kobiet w Polsce: kontekst i znaczenie.....	269
4.11.1 Międzynarodowa fala protestów kobiet.....	270
4.11.2 Symbolika i globalne znaczenie Ogólnopolskiego Strajku Kobiet	272
4.11.3 Systemowe wyzwania w realizacji praw reprodukcyjnych po wyroku TK.....	274
Rozdział 5: Aksjologiczna analiza dyskursu Ogólnopolskiego Strajku Kobiet	278
5.1 Metodologia zintegrowana w analizie dyskursu wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet.....	278
5.1.1 Dyskurs publiczny wokół aborcji jako pole walki aksjologicznej	281
5.1.2 Dyspozytyw władzy i kontrwładzy: język, emocje i symbolika w protestach OSK	283
5.1.3 Analiza treści i języka polityki w dyskursie wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet.....	287
5.1.4 Semantyczne ramy dyskursu o aborcji i prawach kobiet w Polsce	290
5.1.5 Język, władza i wartości: strategie dyskursywne w sporze o aborcję w Polsce ..	292
5.1.6 Analiza narracyjna dyskursu wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet: mechanizmy legitymizacji, stygmatyzacji i rywalizacji aksjologicznej	295

5.1.7 Sepizacja i kontrsepizacja jako mechanizmy wykluczania i odzyskiwania widzialności w dyskursie wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet	297
5.1.8 Językowy i medialny obraz świata w dyskursie o Ogólnopolskim Strajku Kobiet	300
5.1.9 Nauka w dyskursie aborcyjnym: między obiektywizmem a uwikłaniem aksjologicznym	302
5.2 Rywalizacja semantyczna i aksjologiczna w dyskursie wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet	304
5.2.1 Etyka słowa w mediasferze: strategie wykluczenia i polaryzacji w dyskursie wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet	306
5.2.1.1 Profesjonalizm dziennikarski a etyka medialna w dyskursie wokół Strajku Kobiet.....	310
5.2.2 Wartościowanie i performatywność języka w dyskursie wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet.....	312
5.2.3 Sepizacja i kontrsepizacja jako strategie aksjologicznej polaryzacji w dyskursie wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet	314
5.2.4 Słowa sztandarowe i performatywność haseł protestu w dyskursie OSK	320
5.3 Język radykalny jako narzędzie performatywnego oporu w dyskursie OSK	323
5.3.1 Genealogia kobiecego gniewu i jego polityczna sprawczość w Strajku Kobiet..	325
5.3.2 Wulgaryzmy jako performatywny akt oporu i kontrsepizacji	327
5.3.3 Feminizm jako rama epistemologiczno-aksjologiczna analizy dyskursu OSK...	330
5.3.4 Konserwatywny dyskurs <i>pro-life</i> jako narzędzie delegitymizacji emancypacji kobiet	332
5.3.5. Erystyka i strategie retoryczne w dyskursie aborcyjnym	335
5.3.6 Media jako pole walki o aksjologiczne ramy reprodukcji i cielesności	337
5.3.7 Geneza i ewolucja sporu aborcyjnego w Polsce: od przemocy symbolicznej do kontrapubliczności OSK.....	341
5.3.8 Ciało kobiety jako pole walki symbolicznej.....	344
5.3.9 Feminizm jako figura semantycznego sporu	347
5.3.10 Życie i śmierć jako figury aksjologiczne: semantyczna polaryzacja w dyskursie aborcyjnym	348
5.3.11 Retoryka pogardy i mowa nienawiści w dyskursie wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet.....	353
5.3.12 Porządek naturalny czy rytualny chaos? Struktury sporu aksjologicznego wokół OSK	356
5.4 Polaryzacja narracji medialnych w dyskursie o Strajku Kobiet	360
5.4.1 Media tradycyjne i społecznościowe wobec Strajku Kobiet: między delegitymizacją a emancypacją	362

5.4.2 Media społecznościowe jako przestrzeń kontrapubliczności i mobilizacji aksjologicznej OSK	364
5.4.3 Hashtagi jako narzędzia kontrapubliczności cyfrowej i mobilizacji afektywnej OSK	366
5.4.4 Media jako aktorzy konfliktu aksjologicznego wokół Strajku Kobiet	371
5.4.5 Telewizyjne ramy dyskursu aksjologicznego: OSK w przekazach TVP i TVN .	373
5.4.5.1 Dyskurs TVP jako produkcja symulaków: delegitymizacja Strajku Kobiet ...	377
5.4.5.2 Kontrramy narracyjne: „Fakty” TVN jako przestrzeń podmiotowości kobiet .	379
5.4.5.3 Aksjologiczne ramy przekazu: paski informacyjne w „Wiadomościach” TVP i „Faktach” TVN	380
5.4.6 Dychotomia wartości: retoryczne pola semantyczne w przekazach medialnych wokół OSK	383
5.4.7 Od dialogu do walki symbolicznej: erozja norm etycznych w przekazach medialnych OSK.....	387
5.4.8 Pokoleniowe style komunikacji i uczestnictwa w dyskursie wokół Strajku Kobiet	389
5.4.9 Tytuły prasowe jako narzędzie ramowania i polaryzacji dyskursu wokół Strajku Kobiet.....	391
5.4.10 Legitymizacja i delegitymizacja protestów: retoryka polityczna, religijna i medialna wokół Strajku Kobiet	394
5.5 COVID-19 w narracjach medialnych o Strajku Kobiet: analiza porównawcza TVP i TVN	396
5.5.1 Sieciowa mobilizacja i multimodalność protestu jako klucz do sukcesu Strajku Kobiet.....	398
5.5.2 Kościół katolicki jako oś sporu aksjologicznego wokół Strajku Kobiet	402
5.5.3 Aksjologiczne granice demokracji w Polsce	404
5.5.4 Europejskość jako kategoria sporna: między bastionem tradycji a pluralizmem liberalnym	406
5.5.5 Rewolucja jest kobietą: aksjologiczna transformacja i wspólnoty gniewu w Polsce po 2020 roku	407
Rozdział 6: Multimodalny opór. Wizualność, audiosfera i performatywność Strajku Kobiet.....	410
6.1 Interdyscyplinarna analiza dyskursu i praktyk protestacyjnych Ogólnopolskiego Strajku Kobiet: perspektywa percepcyjna, semiotyczna i performatywna.....	411
6.2 Komunikacja wizualna jako forma dyskursu i narzędzie oporu	413
6.2.1 Wizualność, performatywność i symboliczna ekspresja w dyskursie i praktykach protestu Ogólnopolskiego Strajku Kobiet.....	415
6.2.2 Zwrot wizualny w kulturze protestu: obrazy jako skróty ideologiczne i gramatyka oporu OSK	418

6.2.3 Genealogia polskiego protestu wizualnego: od kontrkultury do estetyzacji oporu w OSK	419
6.2.3.1 Ewolucja polskiego protestu wizualnego: od okupacji do współczesności.....	420
6.2.3.2 Rozwój sztuki ulicznej XXI wieku. Artystyka przekazu antysystemowego.	423
6.2.3.3 Wizualna subkultura punkowa w Polsce lat 80.: estetyka, opór i wartości	425
6.2.3.4 Kultura DIY w polskiej subkulturze punkowej lat 80.: estetyka, opór i tworzenie tożsamości.....	426
6.2.3.5 Pomarańczowa Alternatywa: humor, absurd i wizualna taktyka oporu	427
6.3 Ikonografia i wizualność Ogólnopolskiego Strajku Kobiet: estetyka protestu i symbolika oporu	428
6.3.1 Transparenty, performance i memy jako komunikaty aksjologiczne	430
6.3.2 Transparenty jako performatywne akty obywatelstwa i nośniki wartości w Ogólnopolskim Strajku Kobiet	432
6.3.3 Transparenty Strajku Kobiet jako performatywne komunikaty aksjologiczne i przejawy populizmu emocji.....	434
6.4 Język transparentów Strajku Kobiet 2020-2021: performatywny akt oporu i aksjologiczna mobilizacja.....	436
6.4.1 Wizualność i aksjologia protestu: analiza ilościowa transparentów.....	438
6.4.2 Wizualność i aksjologia protestu: analiza jakościowa transparentów	441
6.4.3 Analiza funkcjonalna haseł	445
6.4.4 Multimedialne odniesienia i wielogłosowość transparentów Ogólnopolskiego Strajku Kobiet	452
6.4.5 Aksjologiczna analiza haseł na transparentach.....	454
6.4.6 Rola humoru i ironii w języku transparentów	457
6.5 Sztuka protestu Ogólnopolskiego Strajku Kobiet: wizualne narracje, kontrowersje i performatywna rewolucja aksjologiczna	459
6.5.1 Oddolne strategie solidarności w Ogólnopolskim Strajku Kobiet: symbolika, sztuka i ekonomia oporu	463
6.5.2 Wizualność i multimodalność komunikacji w Ogólnopolskim Strajku Kobiet ..	466
6.5.3 Memy jako cyfrowe praktyki oporu	468
6.5.4 Wizualność jako narzędzie polaryzacji: Marsze Życia dla Rodziny	472
6.5.5 Symbolika wizualna w sporze aborcyjnym	474
6.5.6 Beauty hejt w Internecie jako forma przemocy symbolicznej wobec liderki ruchów kobiet	478
6.6 Symbolika wizualna Ogólnopolskiego Strajku Kobiet: błyskawica, parasolka i wieszak jako kody tożsamości i oporu	480
6.6.1 Symbol kolektywny jako nośnik wartości i spoiwo wspólnoty.....	481

6.6.2 System symboli Ogólnopolskiego Strajku Kobiet: geneza, funkcje i kontrowersje	483
6.7 Muzyka jako medium emocji i mobilizacji w Ogólnopolskim Strajku Kobiet	495
6.7.1 Audiosfera protestu: dźwięk jako medium wspólnoty i mobilizacji w Ogólnopolskim Strajku Kobiet	498
6.8 Protest songi jako narzędzie wyrażania oporu i solidarności	500
6.8.1 Geneza i rozwój protest songów: od kolonialnych hymnów po współczesne manifesty muzyczne	501
6.8.2 Hymny pokolenia kontestacji i manifesty społecznych przemian	505
6.8.3 Polska tradycja protest songu: muzyczna ekspresja oporu od lat 60. do lat 80... ..	510
6.8.4 Polski punk rock lat 70. i 80. jako forma oporu: geneza, sceny i wielogłosowość aksjologiczna	512
6.8.5 Polska scena protest songów po 1989 roku: refleksje transformacji i kontynuacje buntu	515
6.8.6 Protest songi Ogólnopolskiego Strajku Kobiet: hybrydowa ścieżka dźwiękowa buntu	519
6.8.7 Społeczne funkcje protest songów: od tworzenia tożsamości do narzędzia mobilizacji	529
6.8.8 Ogólnopolski Strajk Kobiet jako formacja kontrpubliczna	531
Zakończenie	534
Epilog - Ogólnopolski Strajk Kobiet - największe protesty w nowej historii Polski ...	536
Bibliografia	541

Wprowadzenie

Niniejsza dysertacja stanowi analizę dyskursu wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet (OSK), stanowiącego jedno z fundamentalnych ognisk napięć aksjologicznych w polskim życiu publicznym po 2015 roku. Protesty kobiet, zapoczątkowane Czarnymi Protestami w 2016 roku i osiągające apogeum po orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 roku, wykraczają poza ramy doraźnej reakcji politycznej. Są one przejawem głębokich przemian kulturowych, społecznych i politycznych, które redefiniują porządek normatywny III Rzeczypospolitej.

Geneza tych ruchów zakorzeniona jest w złożonych procesach historycznych i kulturowych, zwłaszcza w ustanowionym w 1993 roku tzw. „kompromisie aborcyjnym”, który stał się źródłem narastającego napięcia aksjologicznego i dyskursywnego. Ten stan rzeczy, akceptowany przez lata ze względu na obawę przed reakcją Kościoła i społeczeństwa, został przerwany przez nasilającą się od 2015 roku ofensywę ideologiczną.

Praca wnosi wkład w rozwój badań medioznawczych nad protestami, integrując analizę dyskursywną z multimodalną analizą wizualności i dźwięku. Materiał badawczy obejmuje przekazy telewizyjne (TVP, TVN), media społecznościowe (Facebook, X, Instagram) oraz korpus transparentów i protest songów z lat 2020-2021. Prezentowane wnioski łączą perspektywę aksjologiczną z opisem praktyk komunikacyjnych, wskazując trwałe zmiany w polskiej sferze publicznej.

Przedmiot i cel pracy

Przedmiotem badań jest aksjologiczny wymiar dyskursu wytworzonego w przestrzeni publicznej przez Ogólnopolski Strajk Kobiet oraz kontr-ruchy konserwatywne, ze szczególnym uwzględnieniem roli mediów cyfrowych i języka protestu.

Głównym celem niniejszej dysertacji jest identyfikacja kluczowych wartości, idei i postaw wyrażanych w przestrzeni publicznej w kontekście OSK, a także zbadanie ich funkcji w procesach kształtowania nowej kultury politycznej i społecznej w Polsce. Analiza ma dowieść, że Strajk Kobiet stanowił formę kontrpubliczności aksjologicznej, czyli przestrzeń artykulacji wartości systemowo wykluczanych z dominującego porządku konstytucyjnego i symbolicznego.

Aksjologiczna analiza OSK ma istotne znaczenie dla nauki o mediach oraz badań interdyscyplinarnych nad ruchami społecznymi. Stanowi wkład w refleksję nad rolą mediów w kształtowaniu debaty publicznej, dynamiki społecznej oraz nad sposobami, w

jakie protesty i ruchy obywatelskie wyrażają, negocjują i konstytuują system wartości we współczesnej Polsce.

Pytania i hipotezy badawcze

Złożona dynamika protestów wymagała przyjęcia interdyscyplinarnej perspektywy badawczej, skoncentrowanej na następujących pytaniach badawczych:

1. Jaki wpływ na przemiany kulturowe będzie mieć Strajk Kobiet?
2. Jaką rolę odgrywają nowe media w przemianach kulturowych związanych ze Strajkiem Kobiet?
3. Jaki jest wpływ nowych mediów na społeczne i polityczne zaktywizowanie młodego pokolenia?
4. Jaki jest wpływ nowych mediów na zaktywizowanie kobiet?
5. Jaka jest specyfika funkcjonowania Strajku Kobiet w nowych mediach?
6. Jak zmiana języka dyskursu (m.in. wprowadzenie wulgaryzmów) przełoży się na zaangażowanie różnych grup społecznych w Strajk Kobiet?
7. Czy protesty kobiet staną się wspólnym doświadczeniem międzypokoleniowym?

Pytania te zostaną zweryfikowane poprzez następujące hipotezy badawcze:

- H1: Ogólnopolski Strajk Kobiet doprowadził do przesunięcia granic debaty publicznej i ustanowienia nowego ładu aksjologicznego, w którym autonomia jednostki, godność, równość i świeckość państwa stały się kluczowymi wartościami opozycyjnymi wobec konserwatywnego porządku normatywnego;
- H2: Nowe media funkcjonowały jako infrastruktura oporu i narzędzie kontrseksualizacji, umożliwiając emocjonalną synchronizację uczestników, wiralizację symboliki (czerwona błyskawica) oraz budowanie asertywnej kultury obywatelskiej;
- H3: Język protestu, zwłaszcza użycie wulgaryzmów, stanowił symboliczny akt przemocy rewersyjnej i przekraczanie norm płciowych, burząc patriarchalny stereotyp „grzecznej kobiety” i tworząc nowy idiom emancypacyjny.

Metodyka badań

Metodologia pracy opiera się na podejściu interdyscyplinarnym, łączącym perspektywy nauki o mediach, kulturoznawstwa, socjologii ruchów społecznych oraz psychologii i językoznawstwa. Kluczowym założeniem jest triangulacja metod i danych - integracja

różnych technik badawczych służąca uzyskaniu bardziej wielowymiarowego obrazu badanych zjawisk¹.

Praca opiera się na analizie aksjologicznej i narracyjnej, wykorzystując:

- Krytyczną Analizę Dyskursu w ujęciu Davida Howartha (badanie języka, praktyk społecznych i niewerbalnych);
- Multimodalną Analizę Dyskursu (analiza interakcji obrazu, dźwięku i gestykulacji).

Zastosowano komplementarne metody jakościowe i ilościowe, w tym:

- Analizę Ram Medialnych (*Framing Analysis*);
- Aksjologiczną Analizę Tekstu i Pola Semantycznego;
- Analizę Narracyjną².

Zastosowane Metody Badawcze

W pracy zastosowano zestaw komplementarnych metod ilościowych i jakościowych, umożliwiających uchwycenie dyskursywnego i aksjologicznego charakteru protestu:

1. Analiza Dyskursu: W ujęciu deskryptywnym i krytycznym, służąca do rekonstrukcji mechanizmów kształtowania opinii publicznej i polityk symbolicznych. Szczególny nacisk położono na koncepcję sepizacji i kontrsepizacji jako narzędzia analizy mechanizmów włączania i wykluczania;
2. Analiza Aksjologiczna Tekstu i Pola Semantycznego: Identyfikacja kluczowych wartości i przekonań poprzez badanie częstotliwości leksemów i ich aksjologicznego wymiaru. Analiza objęła słowa kluczowe oraz słowa sztandarowe (miranda i kondemnanda);
3. Analiza Narracyjna: Identyfikacja dominujących i marginalnych narracji (np. emancypacyjnych vs. delegitymizujących) oraz mechanizmów konstruowania zbiorowej tożsamości;
4. Analiza Treści i Ram Medialnych (*Framing Analysis*): Badanie reprezentacji OSK w mediach tradycyjnych i nowych, koncentrujące się na procesach selekcji i hierarchizacji przekazów oraz na uprzywilejowywaniu konkretnych perspektyw;
5. Badania Jakościowe (Praktyki OSK):

¹ U. Flick, *Triangulation in Qualitative Research*, [w:] U. Flick, E. von Kardorff, I. Steinke, *A Companion to Qualitative Research*, London 2004, s. 178-183.

² Szczegółowe uzasadnienie i opis metodologii zintegrowanej przedstawiono w rozdziale 5.1.

- Obserwacja uczestnicząca: Rejestracja form wizualnych, dźwiękowych i performatywnych protestu;
- Wywiady pogłębione: Indywidualne rozmowy z uczestniczkami i aktywistami, mające na celu uzyskanie danych dotyczących subiektywnych przekonań, doświadczeń i mechanizmów konstruowania znaczeń w warunkach kryzysu aksjologicznego.

Rozdział 1

Teoretyczne i metodologiczne podstawy analizy dyskursu medialnego

1.1 Nowe media i społeczeństwo obywatelskie. Zarys problematyki

W dobie cyfryzacji nowe media odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu społeczeństwa obywatelskiego. Dynamiczne przemiany w sposobach komunikacji, formach zaangażowania oraz możliwościach oddziaływania na procesy społeczne i polityczne mają znaczący wpływ na rozwój współczesnych społeczeństw. Rozwój Internetu i mediów społecznościowych zrewolucjonizował tradycyjne sposoby postrzegania mediów, które obecnie nie funkcjonują jedynie jako kanały transmisji treści, lecz także jako aktywne czynniki współtworzące sferę publiczną, kształtujące postawy i poglądy społeczne. Oznacza to przesunięcie akcentu z samej treści przekazu na formę oraz sposób jego odbioru, co istotnie zmienia paradygmat komunikacyjny³.

Kanadyjski teoretyk mediów, Marshall McLuhan, podkreśla znaczenie formy przekazu w kształtowaniu percepcji społecznej. Znane hasło badacza *Medium is the message* wyraża przekonanie, że media, będące przedłużeniem ludzkich zdolności, wywierają bezpośredni wpływ na działania jednostki i formowanie tożsamości⁴. McLuhan dostrzegał również potencjał nowych mediów do intensyfikacji procesów polaryzacji społecznej.

Tomasz Goban-Klas zwraca uwagę na kodowanie i gramatykę stosowaną w mediach, podkreślając, że media nie tylko przedłużają zmysły, ale tworzą złożone przekazy interpretowane przez odbiorców. Badacz akcentuje znaczenie ogólnego charakteru nowych mediów w kontekście przekształcania zarówno jednostek ludzkich, jak i samego otoczenia społecznego⁵.

Niklas Luhmann podkreśla natomiast, że media masowe stanowią główne źródło wiedzy o świecie społecznym, a tym samym uczestniczą w transformacji relacji międzyludzkich i w redefinicji instytucji społecznych. Oznacza to konieczność ponownego namysłu nad koncepcjami społeczeństwa, przestrzeni publicznej i komunikacji w warunkach ich stałego zapośredniczenia przez media⁶.

³ Za prekursorów teorii komunikowania uważa się Harolda Lasswella, Bernarda Berelson, Carla I. Hovlanda, Kurta Levin i Wilbura Schramma.

⁴ M. McLuhan, Q. Fiore, *War and Peace in the Global Village*, New York 1968, s. 41.

⁵ T. Goban-Klas, *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Warszawa 2004.

⁶ N. Luhmann, *The Reality of Social Media*, 2000.

Joshua Meyrowitz, w swoich badaniach zwrócił uwagę na konieczność włączenia kontekstu wykorzystania mediów do teorii komunikacji. Analizując media z perspektywy ich funkcji jako kanałów przekazu, podkreślał znaczenie zmiany form społecznych interakcji i granic między sferą prywatną a publiczną⁷.

Manuel Castells wskazuje na transformacyjną rolę nowych mediów w sferze społecznej i politycznej. W jego ujęciu technologie informacyjne redefiniują relacje władzy, umożliwiając tworzenie zdecentralizowanych, sieciowych form organizacji społecznej i politycznej. Jest to szczególnie istotne w kontekście społeczeństwa obywatelskiego, które w świecie cyfrowym zyskuje nowe narzędzia samoorganizacji i mobilizacji społecznej⁸.

Podsumowując, analiza mediów w świetle koncepcji McLuhana, Goban-Klasa, Luhmanna, Meyrowitza, Castellsa i innych badaczy ukazuje ich transformacyjną rolę w sferze społecznej i politycznej. Technologie informacyjne redefiniują bowiem relacje władzy, umożliwiając powstawanie zdecentralizowanych, sieciowych form organizacji społecznej i politycznej, co ma kluczowe znaczenie dla rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, które w świecie cyfrowym zyskuje nowe narzędzia samoorganizacji i mobilizacji. Jednocześnie, w świetle zaprezentowanych ujęć teoretycznych, badania nad mediami wykraczają poza perspektywę technologiczną, prowadząc do pogłębionego rozpoznania relacji między komunikacją a systemem wartości. Teorie McLuhana, Luhmanna i Castellsa stanowią w tym kontekście fundament aksjologicznej analizy dyskursu, ukazując, że media nie tylko przekazują informacje, lecz także współkształtują ramy wartościowe, w których formuje się debata publiczna i definiowana jest wspólnota moralna.

1.1.1 Nowe media jako paradygmat współczesnej komunikacji społecznej

Nowe media zrewolucjonizowały tradycyjne formy komunikacji, wprowadzając innowacyjne cechy, które odróżniają je od tzw. „starych mediów”⁹ - to jest prasy drukowanej, tradycyjnego radia i telewizji. Transformacje te szczegółowo opisali m.in. Martin

⁷ J. Meyrowitz, *Multiple Media Literacies*, „Journal of Communication” 1998, s. 96-108.

⁸ M. Castells, *Władza komunikacji*, Oxford 2013.

⁹ Porównując tradycyjne i nowe media, należy odwołać się do definicji wskazującej, że nowe media obejmują praktyki komunikacji i reprezentacji przekształcone przez rozwój technologii cyfrowych, multimedialnych i sieciowych. Różnice między nimi wynikają głównie z przejścia od analogowego do cyfrowego sposobu przechowywania danych, dynamiki przekazu, interaktywności użytkowników oraz nowych możliwości w zakresie dostępu, przetwarzania i dystrybucji informacji, co zasadniczo zmieniło krajobraz medialny. Zob. M. Lister, S. Giddins, I. Grant, K. Kelly, J. Dovey, *Nowe Media. Wprowadzenie*, Kraków 2009.

Lister, Kieran Kelly, Iain Grant, Jon Dovey oraz Seth Giddings, wskazując sześć kluczowych właściwości nowych mediów¹⁰:

- Cyfrowość - dane są przechowywane i przetwarzane w formie binarnej;
- Interaktywność - użytkownicy mają możliwość aktywnego oddziaływania na treści, a niekiedy również ich współtworzenia, co znacząco zmienia rolę odbiorcy;
- Hipertekstualność - nowe media oferują nieliniowy sposób przyswajania danych, pozwalając na swobodne przemieszczanie się między treściami;
- Wirtualność - media cyfrowe konstruują nowe formy rzeczywistości, redefiniując społeczne relacje i komunikację;
- Usieciowienie - odbiorcy stają się jednocześnie współtwórcami (tzw. *prosumerami*), a interakcja zachodzi nie tylko między nadawcą a odbiorcą, lecz także w ramach społeczności użytkowników;
- Symulacyjność - media pozwalają na kreowanie imitacji rzeczywistości, co otwiera przestrzeń dla nowych praktyk kulturowych i komunikacyjnych¹¹.

Właściwości te przekształcają tradycyjny model komunikacji, odbiorcy nie są już biernymi konsumentami treści, lecz stają się jej współtwórcami. Różnica między mediami nowymi a tradycyjnymi jest szczególnie widoczna w zakresie zdolności komunikacyjnych: nowe media umożliwiają natychmiastowe nawiązywanie kontaktów zarówno indywidualnych, jak i grupowych, wspierając kulturę partycypacji¹².

Użytkownicy konstruują w ten sposób poczucie wspólnoty na podstawie zbieżnych przekonań, zainteresowań czy wartości. Co więcej, więzi zapoczątkowane w przestrzeni cyfrowej często przenoszą się także do życia offline.

Media tradycyjne wyróżnia natomiast mniejsza interaktywność i jednoznaczna rola nadawcy i odbiorcy, a także większy autorytet instytucjonalny, co sprzyja silniejszemu poczuciu wiarygodności przekazu. Nowe media (zwłaszcza w odbiorze młodszych pokoleń) stawiają tę wiarygodność pod znakiem zapytania, ponieważ łatwiej generują i rozpowszechniają dezinformację¹³.

¹⁰ Autorzy podkreślają, że przedstawione przez nich cechy nie wyczerpują całej gamy czynników odróżniających nowe media od tradycyjnych. Dodatkowo, zaznaczają, że wymienione charakterystyki nie są uniwersalne i nie można ich zastosować do każdego rodzaju medium. Zob. Tamże.

¹¹ Zofia Sawicka zwraca uwagę, że tematyka symulacji stanowi kluczowy element debat postmodernistycznych, które miały miejsce w ostatnich latach. Współczesne analizy nowych mediów nadal nie dostarczają jednoznacznej definicji i wyraźnego rozróżnienia między pojęciami symulacji, imitacji oraz reprezentacji. Zob. Z. Sawicka, *Wpływ nowych mediów na przemiany polityczne w wybranych państwach Bliskiego Wschodu na przykładzie Arabskiej Wiosny*, Warszawa 2017, s. 15.

¹² M. Lister, S. Giddins, dz. cyt.

¹³ P. Bąk, *Media społecznościowe a polaryzacja społeczna*, Warszawa 2023.

W literaturze przedmiotu wielokrotnie analizowano definicje nowych mediów. Heidi Cohen wskazuje, że istnieje co najmniej kilkadziesiąt konkurencyjnych definicji tego zjawiska, co obrazuje jego wieloaspektowy charakter¹⁴. Lev Manovich akcentuje natomiast, że kluczowym wyróżnikiem nowych mediów pozostaje cyfrowość, a jej wpływ szczególnie widoczny jest w kulturze wizualnej i sztuce audiowizualnej¹⁵. Ważnym aspektem badań nad nowymi mediami jest również komunikacja zapośredniczona komputerowo (*Computer-mediated communication*, CMC), cechująca się interaktywnością, elastycznością i możliwością przełamywania barier czasowych i przestrzennych¹⁶. Jak wskazują Bogusława Dobek-Ostrowska, Jakub Nowak¹⁷ i Magdalena Szpunar¹⁸, komunikacja cyfrowa zmienia nie tylko narzędzia, ale i sam model relacji społecznych, sprzyjając zwiększonej aktywności i uczestnictwu użytkowników.

Istotnym wątkiem jest także refleksja nad zmiennością pojęcia „nowych mediów”. Urszula Pawlicka podkreśla, że termin „nowe” ma charakter tymczasowy - każda technologia starzeje się i w relatywnie krótkiej perspektywie może zostać zastąpiona kolejną innowacją¹⁹. Z kolei William Fielding Ogburn zwraca uwagę na powstawanie tzw. „luki kulturowej” (*Cultural lag*), pojawiającej się wówczas, gdy zmiany technologiczne wyprzedzają możliwości adaptacyjne systemu społecznego i kulturowego²⁰. W podobnym duchu badacze wskazują, że nowe media nie eliminują tradycyjnych, lecz wchodzi z nimi w proces konwergencji, prowadząc do zacierania granic między dawnymi a nowymi formami komunikacji²¹.

Podsumowując, różnice między mediami tradycyjnymi a nowymi znajdują wyraz zarówno w technologicznej strukturze, jak i w praktykach społecznych użytkowników. Nowe media, poprzez swoją cyfrową i interaktywną naturę, redefiniują model

¹⁴ H. Cohen, *Social Media Definitions*, <http://heidicohen.com/social-media-definition>, dostęp: 20.04.2022.

¹⁵ L. Manovich, *Język nowych mediów*, Warszawa 2006, s. 83-91.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ J. Nowak, *Aktywność obywateli online. Teorie a praktyka*, Lublin 2011, s. 24.

¹⁸ M. Szpunar, *Komunikacja CMC i jej wpływ na procesy komunikacyjne*, [w:] M. Graszewicz, J. Jastrzębski, *Teorie komunikacji i mediów*, Wrocław 2009, s.301.

¹⁹ U. Pawlicka, *Nowe nowe nowsze od nowych*, [Urszula Pawlicka - Nowe nowe nowsze od nowych - Korporacja Ha!art \(e-kei.pl\)](http://UrszulaPawlicka.com), dostęp: 19.04.2022.

²⁰ Angielskie pojęcie *cultural lag* (tłum. „opóźnienie kulturowe”) odnosi się do sytuacji, w której jednostka musi dostosować się i funkcjonować w środowisku kulturowym, które jeszcze nie jest w pełni przystosowane do jej potrzeb i zdolności. Termin ten opisuje nierównomierny rozwój różnych sfer kultury i społeczeństwa, gdzie niektóre obszary ewoluują wolniej niż inne, prowadząc do dysproporcji i wyzwań adaptacyjnych. Zob. W.F. Ogburn, *Social Change*, New York 1950, s. 200-213.

²¹ Tamże.

komunikacji i wprowadzają nowe wzorce uczestnictwa obywatelskiego, jednocześnie współistniejąc i przenikając się z mediami tradycyjnymi²².

1.1.2 Geneza mediów społecznościowych

Od 2005²³ roku obserwuje się stały wzrost znaczenia Internetu i platform mediów społecznościowych w życiu społecznym, co wynika zarówno z rosnącej liczby użytkowników sieci, jak i coraz powszechniejszego dostępu do urządzeń mobilnych. Obecnie funkcjonuje na świecie ponad 350²⁴ aktywnych serwisów społecznościowych, obejmujących zarówno globalne platformy, jak i mniejsze, lokalne portale²⁵.

Media społecznościowe (jako podkategoria nowych mediów) stały się szybko przedmiotem badań naukowych, których celem było określenie spójnych ram teoretycznych. Tony Ahlqvist i współautorzy zaproponowali tzw. „trójkąt mediów społecznościowych”, obejmujący trzy filary: Web 2.0, treści i społeczności²⁶. Tim O'Reilly rozwinął koncepcję Web 2.0, akcentując interaktywny charakter platform cyfrowych, zaś Jacek Pyżalski zwrócił uwagę na rosnącą rolę użytkowników jako twórców treści²⁷.

Kolejną ważną propozycję klasyfikacyjną przedstawił zespół Jana H. Kietzmanna. Autorzy wykorzystali metaforę „plastrów miodu”, identyfikując siedem podstawowych funkcji mediów społecznościowych: obecność, relacje, reputacja, dzielenie się,

²² M. Szpunar, *Czym są nowe media - próba konceptualizacji*, „Studia Medioznawcze” 2008, nr 4(35), s. 40.

²³ W 2023 roku 5,3 miliarda ludzi na świecie korzystało z Internetu, co stanowiło 66,8% populacji globu (zob. <https://datareportal.com/reports/digital-2024-global-overview-report>, dostęp: 11.02.2024), w Polsce 36,68 mln osób, co stanowiło 88,4% populacji kraju (Zob. [Digital 2023: Poland - DataReportal - Global Digital Insights](https://datareportal.com/reports/digital-2024-poland), dostęp: 11.02.2024).

²⁴ Według szacunków „Statista” z 2023 roku, na świecie istnieje ponad 350 aktywnych portali społecznościowych. W liczbę tę wliczone są zarówno duże platformy o globalnym zasięgu, jak i mniejsze, lokalne serwisy. Zob. <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/>, dostęp: 10.02.2024.

²⁵ Początki portali społecznościowych sięgają lat 90. XX wieku. W Stanach Zjednoczonych, w 1995 roku, Randy Conrads zapoczątkował ten trend tworząc portal Classmate.com. Celem tego portalu było umożliwienie ponownego kontaktu osobom, które wspólnie uczęszczały do szkoły lub studiowały razem. Rozwój portali społecznościowych kontynuował Facebook, który zyskał ogólnosiwiatową popularność. W Polsce odpowiednikiem Facebooka stał się portal Naszasklasa.pl, założony w 2006 roku przez grupę studentów informatyki z Uniwersytetu Wrocławskiego, w skład której wchodził Maciej Popowicz, Paweł Olchawa, Michał Bartoszkiewicz i Łukasz Radziński. Jako moment przełomowy w historii mediów społecznościowych wielu badaczy traktuje rok 2006, kiedy to Wikipedia (encyklopedia Internetowa) i MySpace (serwis społecznościowy) osiągnęły szczyt popularności. W tym też okresie pojawił się YouTube, a zainteresowanie Facebookiem zaczęło stopniowo wzrastać. Zob. T. Ahlqvist, A. Back, M. Halonen, S. Heinonen, *Social Media Roadmaps: Exploring the Futures Triggered by Social Media*, Helsinki 2008, s.14.

²⁶ Tamże.

²⁷ J. Pyżalski, *Agresja elektroniczna wśród dzieci i młodzieży*, Sopot 2011, s. 16.

komunikację, tożsamość oraz grupy²⁸. Wskazali przy tym, że poszczególne komponenty nie występują w izolacji, lecz zwykle w różnych konfiguracjach, a dominowanie któregoś z nich determinuje specyfikę danego serwisu (np. w przypadku platform nastawionych na „dzielenie się” treściami - takich jak Twitter czy YouTube - kluczowe jest szybkie rozpowszechnianie informacji)²⁹.

Andreas Kaplan i Michael Haenlein definiują media społecznościowe jako aplikacje oparte na Web 2.0, które tworzą „architekturę uczestnictwa”³⁰ i sprawiają, że użytkownik jest zarazem odbiorcą, jak i nadawcą treści³¹. Wyróżniają przy tym sześć typów mediów społecznościowych: encyklopedie i projekty współtworzone (Wikipedia), blogi i mikroblogi (np. Twitter - „X”), społeczności kontentowe (YouTube), portale społecznościowe (Facebook), światy gier wirtualnych (Guild Wars) oraz światy w całości wirtualne (Second Life).

W polskiej literaturze również pojawiły się szczegółowe klasyfikacje. Anna Miotk zaproponowała szeroki katalog platform - od forów i blogów, przez serwisy wymiany treści multimedialnych, aż po platformy crowdfundingowe³². Malwina Popiołek zwróciła uwagę na problemy definicyjne związane z użyciem terminów „media społecznościowe” i „serwisy społecznościowe” oraz ich dynamiczną ewolucję³³. Łukasz Kiszkiel zauważył,

²⁸ J. H. Kietzmann, K. Hermkens, I.P. McCarthy, B.S. Silvestre, *Social Media? Get Serious! Understanding the Functional Building Blocks of Social Media* „Business Horizons” 2011, nr 54(3), s. 241-251.

²⁹ J. H. Kietzmann, K. Hermkens, dz. cyt., s. 241-251; A. Mierzyńska, *Kobiecą rewolucję w sieci robią Facebook, Instagram i TikTok. Apostazja w trendach!*, 26.10.2020, [Kobiecą rewolucję w sieci robią Instagram i TikTok. Apostazja w trendach! - OKO.press](#), dostęp: 04.03.2024.

³⁰ Podstawowym założeniem mediów społecznościowych jest, że to użytkownicy mają kluczowy wpływ na popularność treści, tworząc i dzieląc się własnymi materiałami, które mogą trafić do szerokiego grona odbiorców. Zob. K. Krzysztofek, *Web 2.0: „Morderca” czy dobroczyńca ludzkości*, [w:] M. Niezgoda, M. Świątkiewicz-Mośny, A. Wagner, *Com.unikowanie w zmieniającym się społeczeństwie*, Kraków 2010, s. 371.

³¹ A.M. Kaplan, M. Haenlein, *Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media*, „Business Horizons” 2010, vol. 53(1), s. 59-68.

³² Anna Miotk proponuje zaawansowaną klasyfikację mediów społecznościowych, która obejmuje szeroki zakres platform Internetowych. Ta rozległa systematyka uwzględnia fora i grupy dyskusyjne, różnorodne typy blogów, serwisy umożliwiające udostępnianie dokumentów, aplikacje oparte na geolokalizacji, platformy do transmisji wydarzeń na żywo, mikroblogi, serwisy opinii, porównywarki cen, ogólne portale Internetowe, platformy typu „Zrób to sam”, miejsca do wymiany plików, serwisy dziennikarstwa obywatelskiego, portale informacyjne, strony z materiałami graficznymi, fotografiami, plikami wideo i audio, społeczności crowdfundingowe, społecznościowe serwisy informacyjne, strony z zakładkami Internetowymi, wiki, serwisy do zadawania pytań oraz inne społecznościowe serwisy Internetowe. Klasyfikacja ta podkreśla złożoność i różnorodność mediów społecznościowych, prezentując je jako dynamiczne narzędzia komunikacji i interakcji w cyfrowym świecie. Zob. A. Miotk, *Skuteczne Social Media*, Gliwice 2013, s.26.

³³ Malwina Popiołek zwraca uwagę na trzy kluczowe wyzwania związane z definiowaniem mediów społecznościowych, które są komplikowane przez ich dynamiczną ewolucję. Pierwszym wyzwaniem jest ciągła zmiana definicji mediów społecznościowych, wynikająca z ich szybkiego rozwoju. Drugie wyzwanie ma związek z wpływem literatury anglojęzycznej na terminologię, co może utrudniać dokładne tłumaczenie i zachowanie subtelności oryginalnych definicji. To prowadzi do trzeciego wyzwania, czyli

że posiadanie konta w serwisie społecznościowym stało się standardową praktyką wśród użytkowników Internetu, co świadczy o ich instytucjonalizacji³⁴. Grażyna Piechota podkreśla natomiast ewolucję aktywności obywatelskiej w mediach społecznościowych - od biernego konsumowania treści po coraz bardziej aktywny udział w debacie i działaniach społecznych³⁵.

W literaturze anglojęzycznej na szczególną uwagę zasługuje definicja danah boyd (pisownia oryginalna) i Nicole B. Ellison, które wyróżniają trzy podstawowe cechy serwisów społecznościowych: tworzenie profili użytkowników, budowanie sieci kontaktów oraz obserwację aktywności innych osób³⁶. Podobne wnioski prezentuje Clara Shih, która w pracy *Era Facebooka* opisuje ten portal jako „bramę do całego Internetu”, łączącą funkcje komunikacyjne, społeczne i marketingowe³⁷. Jej rozróżnienie między mediami społecznościowymi a serwisami społecznościowymi podkreśla różnicę między generowaniem treści a samą strukturą relacyjną użytkowników³⁸.

Podsumowując, media społecznościowe stanowią przestrzeń niejednorodną i wielowymiarową, w której krzyżują się aspekty technologiczne, komunikacyjne i społeczne. Łączy je wspólny mianownik, tj. możliwość transformowania relacji społecznych, wzmacniania partycypacji oraz kształtowania opinii publicznej³⁹. W tym ujęciu media społecznościowe stają się kluczowym obszarem analiz w kontekście współczesnych ruchów społecznych, w tym Ogólnopolskiego Strajku Kobiet, w którym odegrały rolę organizacyjną, komunikacyjną i aksjologiczną.

zamieszania w użyciu terminów „media społecznościowe” i „serwisy społecznościowe” jako zamienników, wprowadzając niejasności w definicje. Oprócz tego, Popiołek zwraca uwagę na różnorodność podkategorii mediów społecznościowych, które, mimo że oparte są na podobnych technologiach Web 2.0 i zasadzie tworzenia treści przez użytkowników, różnią się pod względem celu, funkcjonalności i sposobu zaspokajania potrzeb użytkowników. Przykłady takich różnic można dostrzec między platformami takimi jak Facebook i YouTube. Zob. M. Popiołek, *Czy można żyć bez Facebooka?* Kraków 2018, s. 23-24, 36.

³⁴ Ł. Kiszkiel, *Wirtualne tożsamości. Serwisy społecznościowe jako formy autokreacji*, [w:] M. Sokołowski, *Nowe media i wyzwania współczesności*, Toruń 2013.

³⁵ G. Piechota, *Spółczesność obywatelska w dobie Social media*, „Athenaeum, Polskie Studia Polityczne” 2014, nr 41.

³⁶ d. boyd, N.B. Ellison, *Social network sites: Definition, history, and scholarship*, *Journal of Computer-Mediated Communication* 2007, nr 13(1).

³⁷ C. Shih, *Era Facebooka*, Gliwice 2012, s. 31.

³⁸ Tamże, s. 31-38.

³⁹ Zob. A. Miotk, *Skuteczne Social Media*, dz. cyt., s. 26; D. Kaznowski, *Media społeczne czy społecznościowe? That is the question*, 9.12.2010, <http://networkeddigital.com/2010/12/09/media-spoeczne-czy-spoecznosciowe-that-is-the-question>, dostęp: 20.04.2022.

1.1.3 Wybrane przykłady serwisów społecznościowych

W ostatnich dwóch dekadach media społecznościowe stały się jednym z kluczowych narzędzi mobilizacji obywatelskiej, a zarazem przestrzenią kształtowania dyskursu społecznego i kulturowego. Ich znaczenie polega nie tylko na powszechnym dostępie do informacji, lecz również na zdolności użytkowników do aktywnego uczestnictwa w procesach komunikacyjnych, współtworzenia treści oraz personalizacji przekazu. Serwisy takie jak Facebook, Twitter/X, Instagram czy YouTube w coraz większym stopniu wpływają na sposób, w jaki organizowane są protesty, jak kształtują się wspólnoty oparte na wartościach i jak wzmacnia się zaangażowanie polityczne obywateli.

Znaczącą rolę mediów społecznościowych potwierdzają również dane empiryczne. Z badań Eurobarometru na temat młodzieży i demokracji⁴⁰ wynika, że 64% młodych ludzi deklaruowało zamiar uczestnictwa w wyborach do Parlamentu Europejskiego, a jednocześnie 64% angażowało się w działalność organizacyjną, 48% podejmowało aktywność na rzecz zmiany społecznej⁴¹, a 34% wykazywało się zaangażowaniem w obszarze praw człowieka⁴². Wyniki te odzwierciedlają rosnącą rolę nowych mediów w aktywizacji młodego pokolenia, dla którego sieciowa i medialna komunikacja stanowi naturalne środowisko obywatelskiej partycypacji.

Facebook

Facebook, najpopularniejsza obecnie platforma społecznościowa w Polsce⁴³ i na świecie⁴⁴, został założony w 2004⁴⁵ roku jako narzędzie wewnętrznej komunikacji akademickiej⁴⁶, by wkrótce przekształcić się w globalną infrastrukturę społeczną skupiającą

⁴⁰ Badanie Eurobarometr Flash 545 *Młodzież i demokracja* przeprowadzono w okresie od 3 kwietnia do 12 kwietnia 2024. Dotyczyło ono próby 26 189 młodych ludzi w wieku od 15 do 30 lat w 27 państwach członkowskich. Ankietę przeprowadzono przy wykorzystaniu wywiadów Internetowych wspomnianych komputerowo.

⁴¹ 34% uczestników badania wykazywało aktywność w kwestiach związanych z prawami człowieka, 33% w zakresie zmian klimatycznych i ochrony środowiska, 29% w obszarze zdrowia oraz 29% w walce o równe prawa niezależnie od płci, rasy czy orientacji seksualnej. Zob. [Youth and democracy - maj 2024 - Eurobarometer survey \(europa.eu\)](#), dostęp: 27.05.2024.

⁴² Tamże.

⁴³ *Najpopularniejsze media społecznościowe 2023/2024 - ranking*, <https://www.rekinysuk-cesu.pl/blog/social-media/najpopularniejsze-media-spolecznosciowe-2023-2024-ranking>, dostęp: 13.02.2024.

⁴⁴ *Najpopularniejsze portale społecznościowe - aktualny ranking popularnych aplikacji*, <https://inmedium.pl/najpopularniejsze-portale-spolecznosciowe/>, dostęp: 13.02.2024.

⁴⁵ Polska wersja językowa powstała w 2008 roku.

⁴⁶ Facebook rozpoczął swoją działalność na kilku prestiżowych uczelniach, takich jak Uniwersytet Stanford, Yale i Columbia. W późniejszym okresie do grona uczelni uczestniczących w projekcie dołączyły pozostałe instytucje należące do tzw. Ligi Bluszczonej. Do końca 2004 roku, serwis ten zyskał popularność na ponad 30 uczelniach, a pod koniec tego samego roku osiągnął liczbę miliona aktywnych użytkowników. Rozwój Facebooka nie zatrzymał się na granicach Stanów Zjednoczonych. Platforma ta rozszerzyła swoje usługi na rynki międzynarodowe.

ponad 3 miliardy użytkowników⁴⁷. Umożliwia on tworzenie i personalizację profili⁴⁸, dzielenie się treściami oraz uczestnictwo w grupach tematycznych czy wydarzeniach⁴⁹. Mechanizmy takie jak „polubienia”, reakcje czy funkcje subskrypcji treści budują dynamiczny obieg informacji i sprzyjają powstawaniu społeczności opartych na określonych przekonaniach⁵⁰. Badacze podkreślają, że Facebook stał się jednym z najważniejszych źródeł informacji politycznej dla młodego pokolenia⁵¹, choć równocześnie budzi kontrowersje związane z wykorzystywaniem danych użytkowników (afery Cambridge Analytica)⁵² czy eksperymentami społecznymi⁵³.

Twitter (obecnie X)

Twitter (od 2022 roku funkcjonujący pod nazwą X)⁵⁴ to platforma mikroblogowa, umożliwiająca publikację krótkich komunikatów (tweedów, czyli wiadomości

⁴⁷ Aktualnie ponad 3 miliardy ludzi na świecie korzysta z Facebooka (wzrost w porównaniu z rokiem poprzednim o 4%). Zgodnie z danymi z grudnia 2023 roku przedstawionymi przez „NapoleonCat”, Facebook cieszy się popularnością wśród 59,3% populacji Polski, co przekłada się na 22 354 500 użytkowników. Większość z nich stanowią kobiety, które reprezentują 55,7% tej grupy. Najwięcej użytkowników, bo aż 5 700 000, znajduje się w przedziale wiekowym 25-34 lat. W grupie wiekowej 18-24 lata również kobiety przodują w korzystaniu z tej platformy, stanowiąc 13,9% w porównaniu do 10,7% mężczyzn. Obserwuje się trend spadkowy liczby użytkowników Facebooka wśród starszych grup wiekowych. Zob. <https://napoleoncat.com/stats/social-media-users-in-poland/2023/#section-facebook>, dostęp: 12.02.2024.

⁴⁸ Na Facebooku, platformie społecznościowej, zarówno indywidualni użytkownicy, jak i przedsiębiorstwa, marki czy organizacje, mogą tworzyć profile służące jako środek komunikacji z potencjalnymi klientami.

⁴⁹ Sheryl Sandberg podkreśla, że Facebook identyfikuje się jako przedsiębiorstwo technologiczne i narzędzie komunikacyjne, co oznacza, że nie jest objęty przepisami regulującymi media. W oczach użytkowników Facebook jest jednak percepcyjnie platformą medialną, głównie z powodu jego roli jako podstawowego środka komunikacji dla wielu osób. Firma zaś uznaje, że nie jest producentem treści, a jedynie świadczy usługę dystrybucji informacji.

⁵⁰ W 2015 roku wprowadzono do użytku nową usługę Facebooka, Messenger, która obecnie przyciąga ponad 18 milionów użytkowników w Polsce (dane z grudnia 2023). Zob. <https://napoleoncat.com/stats/social-media-users-in-poland/2023/#section-facebook> dostęp: 12.02.2024.

⁵¹ Michał Westling z Uniwersytetu Waszyngtońskiego podkreśla jego dostępność i wszechstronność jako narzędzia komunikacyjnego, porównując do lokalnego biuletynu dostępnego w każdym miejscu i o każdej porze. Zob. M. Westling, *Expanding the Public Sphere: The Impact of Facebook on Political Communication*, 2007; d. boyd, N.B. Ellison, dz. cyt.

⁵² W 2018 roku wybuchła głośna afera związana z firmą Cambridge Analytica i jej wpływem na wyniki wyborów prezydenckich w Stanach Zjednoczonych w 2016 roku. Kontrowersje wywołało ujawnienie, że dane osobowe kilkudziesięciu milionów użytkowników Facebooka zostały wykorzystane do analizy ich preferencji życiowych, politycznych oraz wyborczych bez ich zgody, co stanowiło naruszenie zarówno polityki prywatności serwisu, jak i praw użytkowników. Zob. B. Kaiser, *Dyktatura danych*, 2020; Ch. Wylie, *Mingf*ck. Cambridge Analytica, czyli jak popsuć demokrację*, 2020.

⁵³ W 2012 roku przeprowadzono eksperyment, w którym wzięło udział ponad 600 tysięcy użytkowników serwisu społecznościowego Facebook. Celem badania było zrozumienie, w jaki sposób reagują oni na treści o charakterze zarówno negatywnym, jak i pozytywnym. Eksperyment ten ujawnił, że regulamin Facebooka zawiera klauzule umożliwiające przeprowadzanie badań bez bezpośredniej zgody użytkowników, pod warunkiem, że zgadzają się oni na warunki użytkowania serwisu przy rejestracji. Zob. *Facebook potajemnie przeprowadził eksperyment na swoich użytkownikach*, 29.06.2014, [Facebook potajemnie przeprowadził eksperyment na swoich użytkownikach](https://www.rybicki.pl/2014/06/facebook-potajemnie-przeprowadzil-eksperyment-na-swoich-uzytkownikach/), dostęp: 24.04.2022.

⁵⁴ W 2022 roku Twitter został przejęty przez Elona Muska, który zmienił jego nazwę na X i wprowadził nowe kierunki rozwoju, skupiające się na wolności słowa i interaktywności. Zob. B. Witoszka, *Elon*

tekstowych o maksymalnie 140 znakach) oznaczanych hasztagami. Ze względu na szybkość komunikacji serwis ten stał się znaczącym narzędziem w dziennikarstwie obywatelskim, polityce i protestach społecznych. Jak zauważa Eryk Mistewicz, Twitter umożliwia „narzucanie narracji” i budowanie opowieści w ramach ograniczonej liczby znaków. Choć liczba aktywnych użytkowników X jest mniejsza niż na Facebooku⁵⁵, to ze względu na medialną cytowalność i atrakcyjność⁵⁶ dla liderów opinii (dziennikarzy, polityków, aktywistów) platforma ta cieszy się ponadprzeciętnym wpływem na sferę publiczną⁵⁷.

Instagram

Instagram, założony w 2010 roku przez Kevina Systroma i Mike'a Kriegera, początkowo koncentrował się na publikacji fotografii, a następnie rozszerzył funkcjonalność o materiały wideo, relacje (*Stories*) czy rolki (*Reels*), zbliżając się do modelu TikToka⁵⁸. Wizualny charakter platformy czyni ją przestrzenią szczególnie atrakcyjną dla wyrażania postaw i wartości poprzez obrazy, slogany i symbole⁵⁹. Instagram, dzięki hashtagom i szybkiemu obiegowi treści, stał się jednym z narzędzi estetyzacji protestów społecznych,

Musk kończy z marką Twitter. Miliarder zmienia logo i nazwę na X, 24.07.2023, [Elon Musk kończy z marką Twitter. Miliarder zmienia logo i nazwę na X \(komputerswiat.pl\)](https://komputerswiat.pl/elon-musk-kończy-z-marką-twitter-miliarder-zmienia-logo-i-nazwę-na-x), dostęp: 30.08.2023.

⁵⁵ Facebook posiada znacząco większą liczbę aktywnych użytkowników w porównaniu do Twittera, z 3,4 miliarda osób korzystających z Facebooka w IV kwartale 2023 przeciwko 317 milionom na Twitterze, co stanowi różnicę 2,723 miliarda. Warto jednak zwrócić uwagę na różnice w kryteriach definiowania „aktywnego użytkownika” między obiema platformami. Facebook uznaje za aktywnych tych użytkowników, którzy zalogowali się na swoje konto przynajmniej raz w ciągu ostatniego miesiąca, podczas gdy Twitter rozciąga to określenie na użytkowników logujących się co najmniej raz na kwartał. Ta różnica w definicji może wpływać na porównanie liczby aktywnych użytkowników obu platform. Mimo że Facebook cieszy się większą popularnością globalnie, Twitter odnotowuje wyższą popularność w niektórych regionach, takich jak Stany Zjednoczone i Japonia. Zob. [Statista.com Number of X \(formerly Twitter\) users worldwide from 2019 to 2024](https://www.statista.com/statistics/1102116/number-of-x-formerly-twitter-users-worldwide-from-2019-to-2024/), dostęp: 12.02.2024, jak również [Statista.com Number of daily active Facebook users worldwide as of 4th quarter 2023](https://www.statista.com/statistics/1102116/number-of-x-formerly-twitter-users-worldwide-from-2019-to-2024/), dostęp: 12.02.2024.

⁵⁶ Zob. *Media społecznościowe są cytowane częściej niż telewizja*, 02.08.2012, <http://www.press.pl/newsy/Internet/pokaz/39588,Media-spolecznosciowe-sa-cytowane-czesciej-niz-telewizja>, dostęp: 31.12.2021.

⁵⁷ V.E. Mistewicz, *Twitter - sukces komunikacji w 140 znakach. Tajemnice narracji dla firm, instytucji i liderów opinii*, Warszawa 2014.

⁵⁸ TikTok zrewolucjonizował przestrzeń mediów społecznościowych, zdobywając globalne zasięgi w 155 krajach i oferując obsługę w 75 językach już w roku 2018, szybko dorównując takim potentatom jak Facebook czy Instagram. W Polsce, w 2023 roku, z aplikacji korzystało 78% obywateli, notując wzrost z 73% w roku poprzednim. TikTok łączy elementy Snapchata, umożliwiając tworzenie krótkich, do 15-sekundowych wideo z efektami dźwiękowymi i muzycznymi, co przypomina funkcjonalności Spotify. Platforma ta szczególnie przyciąga młodszych użytkowników, ciesząc się wśród nich dużą popularnością. Zob. <https://datareportal.com/reports/digital-2023-poland>, dostęp: 12.02.2024.

⁵⁹ W ciągu jednego roku liczba użytkowników przekroczyła milion, a rok później już 10 milionów, notując stały wzrost rok po roku. W 2012 roku Instagram został przejęty przez Facebooka. Jedną z kluczowych innowacji tej platformy były filtry, które umożliwiały poprawę jakości oraz nadawanie atrakcyjnego wyglądu udostępnianym zdjęciom.

umożliwiając uczestnikom prezentację poglądów i doświadczeń w formie atrakcyjnej wizualnie⁶⁰, co sprzyjało budowaniu tożsamości zbiorowej.

YouTube

Założony w 2005 roku⁶¹ YouTube zrewolucjonizował przestrzeń cyfrową jako największa na świecie platforma do publikacji i udostępniania treści audiowizualnych. Oferuje użytkownikom możliwość dokumentowania wydarzeń w czasie rzeczywistym, komentowania i tworzenia materiałów edukacyjnych lub agitacyjnych⁶². Dzięki łatwej dostępności, YouTube nie tylko stanowi element kultury rozrywki, lecz także pełni funkcję medium informacyjnego o globalnym zasięgu. Jako narzędzie pamięci zbiorowej, przechowuje nagrania protestów, archiwizując ich narrację poza kontrolą mediów tradycyjnych

TikTok

TikTok, jako stosunkowo nowa platforma, szybko zyskał ogromną popularność szczególnie wśród młodszych użytkowników w Polsce - w 2023 roku korzystało z niej około 78% internautów, co stanowiło znaczący wzrost względem lat poprzednich. Specyfika TikToka to krótkie, dynamiczne formy wideo, które pozwalają na szybkie rozpowszechnianie treści, tworząc nową estetykę komunikacji opartej na afekcie, performansie i ironii⁶³.

W okresie protestów Ogólnopolskiego Strajku Kobiet (2020-2021) TikTok nie odgrywał jeszcze podobnej roli jak Facebook czy Twitter, jednak od około 2023-2024 roku platforma ta zaczęła pełnić coraz ważniejszą funkcję jako narzędzie prawicowej rekrutacji i propagandy, czego przykładem są oficjalne konta polityczne, m.in. Konfederacji. W tym samym czasie pojawiły się na TikToku również kontrowersyjne konwenty młodzieżowe, krytykowane za mizoginię i treści nienawistne.

Dodatkowo TikTok jest istotnym medium, za pośrednictwem którego od ok 2022 roku szerzona jest rosyjska dezinformacja, wykorzystująca specyficzne algorytmy

⁶⁰ Treści wyświetlane w sekcji użytkownika nie są dobierane przez śledzenie poszczególnych użytkowników, lecz są rezultatem pracy algorytmu przewidującego zainteresowania użytkownika. Algorytm dokonuje selekcji treści, opierając się na wcześniejszej aktywności Internetowej użytkownika i jego wyrażonych upodobaniach, biorąc pod uwagę także informacje dotyczące konkretnego posta i jego twórcy. Zob. *Instagram Reels, czyli rolki na Instagramie*, [Wszystko o Instagram Reels, czyli Rolkach na Instagramie \(socialmediakreatywnie.pl\)](https://socialmediakreatywnie.pl), dostęp: 21.12.2021.

⁶¹ Wersja polska została uruchomiona w 2007 roku.

⁶² YouTube jest obecnie dostępny w 42 krajach i obsługiwany w 54 językach. Zob. V.J. Burges, J. Green, *YouTube. Wideo online a kultura uczestnictwa*, Warszawa 2011.

⁶³ K. Żyłka, *TikTok w Polsce w 2025 roku - demografia*, ATS, TOP marki, 4.06.2025, [TikTok w Polsce w 2025 roku - demografia, ATS, TOP marki Sotrender Blog](https://sotrender.blog), dostęp: 06.09.2025.

rekomendujące treści, co znacząco zwiększa zasięg fałszywych informacji, nieregulowanych często w wystarczającym stopniu przez platformę⁶⁴.

Podsumowując, media społecznościowe, dzięki swoim różnorodnym funkcjom i szerokiemu zasięgowi, odgrywają kluczową rolę w mobilizacji społecznej i kształtowaniu dyskursu publicznego. Analiza wpływu platform internetowych takich jak Facebook, X, Instagram, YouTube, czy TikTok na wydarzenia, takie jak Ogólnopolski Strajk Kobiet, pozwala lepiej zrozumieć, jak nowoczesne technologie komunikacyjne wspierają działania aktywistów i przyczyniają się do budowania bardziej świadomego i zaangażowanego społeczeństwa.

1.1.4 Studia kulturowe a rola mediów w kształtowaniu tożsamości społecznej

Refleksja nad wpływem mediów na jednostki i społeczeństwo znajduje swoje korzenie w latach 60. XX wieku, kiedy to badacze *British Cultural Studies* z Uniwersytetu w Birmingham, w oparciu o inspiracje neomarksistowskie oraz teorie Antonio Gramsciego i szkoły frankfurckiej, zapoczątkowali nowy nurt analiz kulturowych. Ich badania koncentrowały się na relacjach między kulturą masową a strukturami społecznymi, klasowymi i etnicznymi. Szczególną uwagę poświęcano kulturze popularnej, subkulturom oraz praktykom konsumpcji, traktując odbiorców nie jako pasywnych konsumentów, lecz jako aktywnych uczestników procesu komunikacyjnego. Tym samym media interpretowano nie tylko jako kanały przekazu, lecz jako pole negocjacji znaczeń oraz wartości⁶⁵.

Wraz z nadejściem ponowoczesności i postrukturalizmu analizy mediów zaczęły podkreślać ich rolę w procesach kształtowania zarówno tożsamości indywidualnych, jak i zbiorowych. Teoria symulaków Jeana Baudrillarda wskazywała na narastający problem symulacji i hiperrzeczywistości, w której granica między tym, co realne, a tym, co wirtualne, ulega coraz większemu zatarciu⁶⁶. Z perspektywy filozofii mediów oznaczało to przeformułowanie tradycyjnych pojęć reprezentacji, a także konieczność analizy mediów jako czynników konstruujących rzeczywistość kulturową⁶⁷.

W tym kontekście także badania nad cyberkulturą i kulturą technologiczną zaczęły wskazywać, że media przestały pełnić rolę wyłącznie informacyjną, stając się elementem

⁶⁴ J. Stańska, *Dezinformacja na TikToku - miejsce Polski na tle Europy*, 11.04.2023, [Dezinformacja na TikToku - miejsce Polski na tle Europy](#), dostęp: 06.09.2025.

⁶⁵ G. Turner, *British Cultural Studies. An Introduction*, [Turner British Cultural Studies An Introduction.pdf](#), London - New York 2005, dostęp: 19.04.2022.

⁶⁶ J. Baudrillard, *Le crime parfait*, Paris 1995.

⁶⁷ M. Lisowska-Magdziarz, *Metodologia badań nad mediami - nurty, kierunki, koncepcje, nowe wyzwania*, 2013, s. 19.

stylu życia oraz źródłem przyjemności, które wspiera procesy autokreacji jednostek i grup. Jak podkreśla Małgorzata Lisowska-Magdziarz, odbiorcy wchodzą dziś w rolę współtwórców znaczeń, a konsumowanie mediów zostaje zastąpione aktywnym uczestnictwem w ich reinterpretacji⁶⁸.

Transformacja ustrojowa w Polsce, a następnie okres integracji europejskiej, dodatkowo wzmocniły procesy indywidualizacji, liberalizacji obyczajowej i adaptacji nowych wzorców kulturowych, w tym zapożyczeń językowych z kultury anglosaskiej⁶⁹. Rozwój mediów cyfrowych, szczególnie społecznościowych, zmienił granice pomiędzy tym, co prywatne, a tym, co publiczne. Jak wskazuje danah boyd, funkcjonowanie w środowisku sieciowym stało się naturalnym warunkiem życia młodego pokolenia, którego sfera prywatna i publiczna splatają się w złożonych konfiguracjach sieciowych⁷⁰.

Analizy Małgorzaty Marcjanik nad procesem demokratyzacji obyczajów dostarczają dodatkowego kontekstu dla opisu polskiej transformacji kulturowej. Badaczka zwraca uwagę na takie zjawiska, jak⁷¹:

1. Egalitaryzm grzecznościowy - przekonanie, że wszyscy powinni być traktowani jednakowo;
2. Postawy feministyczne - równość płci wyrażana w języku i praktykach codziennych;
3. Indywidualizm i kreatywność grzecznościowa - kwestionowanie standardowych norm zachowań;
4. Relatywizacja autorytetu - przekonanie o równorzędności głosów obywatelskich;
5. Permisywizm wobec odstępstw od norm - tolerancja dla zróżnicowanych zachowań społecznych.

Zmiany te, wzmacniane przez środowisko internetowe, prowadzą do redefinicji obyczajowości, a także do wzrostu znaczenia wartości takich jak autonomia jednostki, równość i wolność wyrażania opinii. Wpływ nowych mediów na kulturę i społeczeństwo objawia się zatem zarówno na poziomie praktyk indywidualnych (styl życia, tożsamość, relacje prywatne), jak i grupowych (mobilizacja społeczna, redefinicja norm społecznych, tworzenie nowych wspólnot symbolicznych)⁷².

⁶⁸ Tamże

⁶⁹ M. Marcjanik, *Demokratyzacja obyczajów - słowo kluczowe współczesnej kultury polskiej?* „Przegląd Humanistyczny” 2016, nr 3(454), s. 112-219.

⁷⁰ d. boyd, *It's Complicated: The Social Loves of Networked Teens*, 2014.

⁷¹ M. Marcjanik, *Demokratyzacja obyczajów - słowo kluczowe współczesnej...*, dz. cyt., s. 112-219

⁷² J. Hunsinger, L. Klasttrup, M. Allen, *International Handbook of Internet Research*, New York 2010.

Dyskusja nad oddziaływaniem nowych mediów wymaga ujęcia interdyscyplinarnego, integrującego perspektywy kulturoznawcze, socjologiczne, technologiczne i psychologiczne⁷³. Tylko takie podejście pozwala pełniej uchwycić ich rolę w procesach społeczno-kulturowych, a także wyjaśnia, dlaczego media cyfrowe stały się jednym z głównych czynników kształtujących współczesne formy protestu i dyskursu publicznego, w tym mobilizację wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet.

1.1.5 Rola nowych mediów w polityce i społeczeństwie

W erze mediów społecznościowych i Internetu obserwujemy istotną transformację procesów komunikacji politycznej i relacji władzy ze społeczeństwem. Nowe media stały się narzędziem zarówno upowszechniania, jak i personalizacji przekazu politycznego. Denis McQuail zauważa, że polityka jest szczególnym przykładem adaptacji instytucji społecznych do rozwoju mediów masowych, które stały się głównym źródłem informacji i opinii⁷⁴.

Karol Jakubowicz wskazuje, że rozwój technologii cyfrowych i możliwości personalizacji przekazu prowadzi do tworzenia „baniek informacyjnych”, w których użytkownicy stykają się wyłącznie z treściami potwierdzającymi ich poglądy. Proces ten pogłębia polaryzację społeczną i utrudnia budowanie wspólnego pola debaty publicznej⁷⁵. Zjawisko to jest szczególnie wyraźne podczas kampanii politycznych oraz mobilizacji społecznych.

Odmienne perspektywy interpretacyjne przedstawia Monika Sadlok, odwołując się do koncepcji Anthony’ego Wilhelma. Badaczka wyróżnia trzy podejścia do analizy wpływu Internetu na demokrację⁷⁶:

- Neofuturyzm - dostrzegający w sieci potencjał demokratyzacji i wzmocnienia uczestnictwa obywateli;
- Dystopię - akcentującą zagrożenia związane z przeciążeniem informacyjnym i dezinformacją;
- Technorealizm - ukazujący równocześnie możliwości i ograniczenia nowych mediów w praktykach demokratycznych⁷⁷.

⁷³ J. Baudrillard, *Le crime parfait*, dz. cyt.

⁷⁴ D. McQuail, *Teoria komunikowania masowego*, Warszawa 2012, s. 514.

⁷⁵ K. Jakubowicz, *Nowa ekologia mediów. Konwergencja a metamorfoza*, Warszawa 2011, s. 89-91.

⁷⁶ M. Sadlok, *Demokracja 2.0, czyli wpływ mediów interaktywnych na kształtowanie nowej rzeczywistości politycznej*, [w:] M. Kolczyński, M. Mazur, S. Michalczyk, *Mediatyzacja kampanii politycznych*, Katowice 2009, s. 218-219.

⁷⁷ Tamże.

Mirosław Lakomy, w pracy *Demokracja 2.0. Interakcja polityczna w nowych mediach w XXI wieku*, zwraca uwagę na coraz ważniejszą rolę Internetu jako platformy interakcji politycznej⁷⁸. Internet umożliwia bezpośrednią komunikację między politykami a wyborcami, a także tworzy przestrzeń dla działań oddolnych, które wcześniej były trudniejsze do realizacji. Stąd kategoria „demokracji 2.0”, akcentująca dwustronność komunikacji i jej znaczenie dla procesu demokratycznego⁷⁹.

Warto przy tym podkreślić, że nowe media nie tylko przekształcają komunikację instytucjonalną, lecz także stają się kluczowym zasobem ruchów społecznych⁸⁰. Obniżają koszty organizowania protestów, przyspieszają przepływ informacji⁸¹ i minimalizują dystans między politykami a obywatelami. Jednocześnie prowadzą do redefinicji mediów tradycyjnych, które pod wpływem cyfryzacji adaptują treści i formy do logiki sieciowej.

Podsumowując, nowe media wywierają istotny wpływ na władzę i politykę, kreując zarówno szanse dla demokratyzacji (wzmocnienie komunikacji obywatelskiej i dostępności polityków), jak i zagrożenia (polaryzacja społeczna, dezinformacja, bańki informacyjne). Te dwuznaczne konsekwencje są szczególnie widoczne w przypadku wspólnych mobilizacji społecznych, takich jak Ogólnopolski Strajk Kobiet, który wykorzystał potencjał sieci do masowej mobilizacji i zarazem stał się obiektem silnej polaryzacji dyskursu publicznego.

1.1.6 Algorytmy, bańki filtracyjne i erozja sfery publicznej

Współczesny krajobraz medialny charakteryzuje się nie tylko dynamicznym rozwojem technologii informacyjno-komunikacyjnych, ale także rosnącym kryzysem zaufania wobec mediów. Badania wskazują, że w Polsce zaufanie do mediów systematycznie spada - jedynie 44% respondentów uznaje media za rzetelne, a 62% zauważa ich podatność na manipulację polityczną. Najniższy poziom wiarygodności przypisywany jest mediom społecznościowym, co wiąże się przede wszystkim z problemem dezinformacji, *fake newsów* oraz braku przejrzystości w procesach redakcyjnych i technologicznych⁸².

Mimo tego deficytu zaufania, nowe media odgrywają fundamentalną rolę w inkorporowaniu głosów grup dotąd marginalizowanych, zwiększając pluralizm i inkluzywność

⁷⁸ M. Lakomy, *Demokracja 2.0. interakcja polityczna w nowych mediach*, Kraków 2013, s. 152-153.

⁷⁹ Tamże, s.19.

⁸⁰ J. Zdański, *Demokracja w dobie społeczeństwa medialnego*, [w:] M. Kolczyński, M. Mazur, S. Michalczyk *Mediatyzacja kampanii politycznych*, Katowice 2009, s. 52.

⁸¹ M. Lakomy, *Demokracja 2.0. interakcja polityczna w nowych...*, dz. cyt., s. 153.

⁸² https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2023/K_132_23.PDF, a także Edelman - „Trust Barometr” za 2023 rok, <https://www.edelman.com/trust/2023/trust-barometer>, dostęp: 13.02.2024.

debaty publicznej. Proces budowania zaufania w erze cyfrowej wymaga jednak nowych modeli normatywnych, które uwzględniają etyczne praktyki dziennikarskie, transparentność technologii oraz świadomość odbiorców co do mechanizmów filtracji informacji⁸³.

Centralną rolę w tym procesie odgrywają algorytmy personalizacji treści. Na podstawie danych o preferencjach użytkowników, wyznaczają one kolejność i widoczność informacji, tym samym kształtując nie tylko indywidualne doświadczenie użytkownika, ale i szerszą przestrzeń publiczną. Jak zauważa Tarleton Gillespie, algorytmy nie są neutralnymi narzędziami, lecz elementami infrastruktury komunikacyjnej, które selekcionują, porządkują i hierarchizują treści⁸⁴.

Choć ich funkcją jest dopasowanie przekazu do użytkownika, mają one daleko idące skutki społeczne. Algorytmy stwarzają bowiem środowisko tzw. baniek filtracyjnych (*Filter bubbles*)⁸⁵, w których odbiorcy styczność mają wyłącznie z treściami potwierdzającymi ich przekonania. Powstają w ten sposób „komory pogłosowe” (*Echo chambers*)⁸⁶, pogłębiające polaryzację społeczną i polityczną⁸⁷. Ograniczenie różnorodności poznawczej odbiorców osłabia funkcje deliberatywne sfery publicznej i sprzyja dzieleniu społeczeństwa na zamknięte bańki światopoglądowe⁸⁸.

Problem potęguje fakt, że algorytmy niejednokrotnie wzmacniają treści sensacyjne lub kontrowersyjne, które przyciągają uwagę, lecz niekoniecznie mają wysoką jakość informacyjną. W ten sposób dochodzi do niezamierzonej promocji treści fałszywych czy manipulacyjnych, co sprzyja rozprzestrzenianiu się dezinformacji⁸⁹. Reakcją platform społecznościowych stało się wdrażanie algorytmów przeciwdziałających *fake newsom* i polityk moderacyjnych, jednak praktyki te wywołują pytania natury etycznej dotyczące odpowiedzialności korporacyjnej, przejrzystości działania algorytmów oraz prawa obywateli do różnorodnego dostępu do informacji⁹⁰.

⁸³ Tamże.

⁸⁴ T. Gillespie, The Relevance of Algorithms, 17.05.2013, [The Relevance of Algorithms - Tarleton Gillespie | Open Transcripts](#), dostęp: 13.02.2024.

⁸⁵ E. Pariser, *The partisan filter bubble: A theory of selective exposure to information*, 2012; R.M. Fletcher, R. K. Nielsen, *Exposure to opposing views on social media*, 2018.

⁸⁶ R. Fletcher, R.K. Nielsen, *Are People Incidentally Exposed to News on Social Media? A Comparative Analysis*, 2018.

⁸⁷ Y. Benkler, *The impact of social media on political polarization: An experimental study*, 2019.

⁸⁸ P.M. Napoli, *Social Media, and the Public Interest: Media Regulation in the Disinformation Age*, 2019.

⁸⁹ C. Wardle, H. Derakshan, *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policymaking*, 2017.

⁹⁰ Tamże.

Podsumowując, rozwój nowych mediów i ich algorytmicznych mechanizmów selekcji treści niesie za sobą zarówno możliwość poszerzania przestrzeni publicznej, jak i ryzyko jej fragmentacji. Kryzys zaufania do mediów, rosnąca skala dezinformacji oraz techniczne ramy algorytmizacji wskazują na konieczność interdyscyplinarnego podejścia⁹¹. Obejmuje ono perspektywę technologiczną (rola algorytmów), społeczną (efekty polaryzacji i komór pogłosowych) oraz aksjologiczną (pytania o przejrzystość, wiarygodność i prawo do prawdy). Są to problemy szczególnie istotne w badaniu ruchów takich jak Ogólnopolski Strajk Kobiet, gdzie media społecznościowe kształtowały nie tylko mobilizację i wspólnotę, ale także stały się miejscem intensyfikacji polaryzacji i kampanii dezinformacyjnych.

1.2 Teorie mediów i nowych mediów w perspektywie medioznawczej

W erze cyfrowej pojęcie „nowych mediów” jest dynamiczne i ewolucyjne. Jak zauważa Magdalena Szpunar, zróżnicowanie i dynamika definicji nowych mediów odzwierciedlają ich wpływ na zmiany w komunikacji i interakcji społecznej⁹². Nowe media obejmują szerokie spektrum technologii cyfrowych - od Internetu, poprzez media społecznościowe, po zintegrowane platformy komunikacyjne⁹³, które rewolucjonizują sposoby tworzenia wspólnoty, kształtowanie dyskursu oraz wpływają na charakter relacji społecznych⁹⁴.

Denis McQuail wyróżnia siedem podejść teoretycznych, które pozwalają badać media w perspektywie socjologicznej i kulturowej:

- Teoria społeczeństwa masowego koncentruje się na wpływie mediów masowych na społeczeństwo, sugerując, że media mają zdolność kształtowania opinii publicznej oraz jej zachowań. Ponadto perspektywa ta przyjmuje, że media stanowią narzędzie kontroli społecznej, a także wyraża krytykę wobec nich za ich rolę w homogenizacji kulturowej i manipulacji świadomością społeczną;
- Podejście marksistowskie analizuje media w kontekście teorii marksistowskiej, podkreślając sposób w jaki media służą interesom dominujących klas społecznych i propagują ideologię dominującej klasy;

⁹¹ C. Wardle, H. Derakshan, dz. cyt.

⁹² M. Szpunar, *Czym są nowe media - próba...*, dz. cyt., s. 33.

⁹³ S. Michalczyk, *Spółeczeństwo medialne*, Katowice 2008.

⁹⁴ Tamże.

- Podejście funkcjonalistyczne analizuje jaką rolę pełnią media w społeczeństwie, edukacji, dostarczaniu informacji, rozrywce czy integracji społecznej. Daną wyjątkową jest postrzeganie mediów jako niezbędnego narzędzia utrzymania społecznej równowagi i porządku;
- Krytyczna Teoria Polityczno-Ekonomiczna analizuje media z perspektywy ich powiązania z ekonomią i polityką. Perspektywa ta skupia się nad tym, jak własność medialna i struktury rynkowe wpływają na treści medialne, a także nad dostępnością do przekazów medialnych i ich wpływu na demokrację;
- Teoria konstruktywistyczna analizuje w jaki sposób media przekazem i informacją kreują rzeczywistość. Perspektywa ta zakłada, że media nie tylko odzwierciedlają rzeczywistość, ale również aktywnie ją kształtują, tworząc określone obrazy świata wpływające na percepcję użytkowników;
- Determinizm technologiczny, zakłada, że rozwój technologii stanowi czynnik napędzający zmiany w społeczeństwie, w tym w sferze mediów. Teoria ta sugeruje, że zmiany technologii komunikacyjnych prowadzą do zmian w sposobach komunikacji, a dalej w kulturze i strukturze społecznej;
- Teoria społeczeństwa informacyjnego, analizuje rolę informacji w nowoczesnym społeczeństwie. Zganie z założeniami tej teorii, żyjemy w erze, w której dostęp do informacji i wiedzy jest kluczowy z perspektywy rozwoju gospodarczego, społecznego i kulturowego. Społeczeństwo informacyjne charakteryzuje się głównie wykorzystaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych⁹⁵.

McQuailowska klasyfikacja ukazuje pluralizm podejść, którymi można analizować media - od krytyki ideologicznej po ujęcia strukturalne i technologiczne⁹⁶. Ich wspólnym mianownikiem pozostaje przekonanie o doniosłym wpływie mediów na procesy demokratyczne, gospodarcze i kulturowe.

Obok klasycznych ujęć wyrosły teorie, które odnoszą się bezpośrednio do cyfrowego środowiska komunikacyjnego:

- Teoria przesunięcia mediów: opisuje zjawisko przejmowania funkcji tradycyjnych mediów przez nowe media. Nowe media oferują użytkownikom większą

⁹⁵ D. McQuail, *Teoria komunikowania masowego*, dz. cyt., s. 108-212.

⁹⁶ Tamże.

kontrolę nad treściami, interaktywność i dostępność, co wpływa na preferencje konsumpcyjne⁹⁷;

- Teoria podziału cyfrowego: skupia się na badaniu dysproporcji w dostępie do technologii cyfrowych. Podział ten może prowadzić do wykluczenia społecznego i pogłębiania nierówności⁹⁸;
- Teoria konwergencji mediów: analizuje proces integracji różnych mediów i platform cyfrowych. Konwergencja wpływa na sposób tworzenia, dystrybucji i konsumpcji treści medialnych⁹⁹;
- Teoria społeczeństwa informacyjnego: opisuje transformację społeczeństwa w kierunku społeczności opartej na informacji i technologii. Nowe media odgrywają kluczową rolę w tym procesie, wpływając na gospodarkę, edukację, kulturę i politykę¹⁰⁰;
- Teoria partycypacji online: bada wpływ nowych mediów na zaangażowanie obywateli w życie społeczne i polityczne. Nowe media umożliwiają większą partycypację i tworzą nowe formy aktywizmu społecznego¹⁰¹;
- Teoria społeczeństwa sieciowego: opisuje zmiany w strukturze społeczeństwa wywołane przez ekspansję Internetu i komunikację online. Nowe media tworzą nowe formy relacji społecznych i wpływają na strukturę władzy¹⁰²;
- Teoria medialnej ekspresji: analizuje różnice między kanałami komunikacyjnymi i ich wpływ na efektywność komunikacji. Nowe media oferują różnorodne narzędzia komunikacji, które mogą być wykorzystywane do różnych celów¹⁰³;
- Teoria dyfuzji innowacji: bada, w jaki sposób nowe technologie i innowacje są przyjmowane i rozpowszechniane w społeczeństwie. Nowe media podlegają szybkim zmianom, co wpływa na ich adaptację przez użytkowników¹⁰⁴.

W analizie ruchów protestu, takich jak Ogólnopolski Strajk Kobiet, szczególne znaczenie mają:

⁹⁷ L. Kung, Y. Oh, *Internet and mobile media industry*. In *The International Encyclopedia of Communication Theory and Philosophy*, Wiley 2014, s. 1-12.

⁹⁸ T.A von Dijk, *The digital divide. The International Encyclopedia of Media Effects*, 2017, s. 1-15.

⁹⁹ H. Jenkins, *Convergence culture: Where old and new media collide*, New York 2006.

¹⁰⁰ M. Castells, *Komunikacja i władza*, Oxford, 2009.

¹⁰¹ P. Dahlgren, *The political web: Media, participation and alternative democracy*, Springer 2013.

¹⁰² M. Castells, *The Rise of the Network Society*, 2010.

¹⁰³ R.L. Daft, R.H. Lengel, *Organizational information requirements, media richness and structural design*, „Management Science” 1986, nr 32(5), s. 554-571.

¹⁰⁴ E. M. Rogers, *Diffusion and innovations*, 2010.

- Teoria konwergencji mediów - dzięki której możliwe jest zrozumienie, jak Strajk Kobiet wykorzystywał jednocześnie media tradycyjne (telewizję, prasę) i nowe media społecznościowe (memy, streamy) do szerzenia przekazu¹⁰⁵;
- Koncepcja społeczeństwa sieciowego (Castells) - wyjaśniająca, w jaki sposób technologie cyfrowe umożliwiły organizowanie spontanicznych protestów, ich koordynację oraz transnarodowe rozszerzanie dyskursu¹⁰⁶;
- Koncepcja sfery publicznej (Habermas) - pozwalająca zrozumieć, jak media społecznościowe stały się równoległą przestrzenią deliberacji, krytyki i mobilizacji¹⁰⁷.

Ramy teoretyczne ukazują więc, że nowe media nie są jedynie narzędziami komunikacji, ale także aktywne czynniki przemian społecznych, politycznych i kulturowych.

Analizując dyskurs wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet, można dostrzec, jak koncepcje takie jak konwergencja, partycypacja czy społeczeństwo sieciowe materializują się w praktykach komunikacyjnych i mobilizacyjnych ruchu.

1.2.1 Język w medioznawstwie: teorie, funkcje i wpływ na dyskurs społeczny

Medioznawstwo, jako dziedzina o charakterze interdyscyplinarnym, czerpie inspiracje z językoznawstwa, socjologii, psychologii, antropologii czy nauk politycznych¹⁰⁸. Analiza rozwoju metodologii w tej dyscyplinie ukazuje, że język i dyskurs stały się jej centralnym obszarem zainteresowania. Wynika to z przekonania, iż media nie tylko przekazują informacje, ale zarazem aktywnie uczestniczą w konstruowaniu rzeczywistości społecznej i kulturowej¹⁰⁹.

¹⁰⁵ Ruchy społeczne aktywnie wykorzystują zjawisko zintegrowania różnorodnych platform i narzędzi komunikacyjnych, znane jako konwergencja mediów, do szerzenia swoich idei. Zgodnie z teorią konwergencji mediów, sformułowaną przez Henry'ego Jenkinsa, te ruchy efektywnie łączą możliwości mediów tradycyjnych i cyfrowych, aby dotrzeć do rozleglejszej grupy odbiorców. Zob. H. Jenkins, *Convergence culture: Where old and new...*, dz. cyt.

¹⁰⁶ Manuel Castells w swoich dziełach ukazuje, jak postęp społeczeństwa sieciowego otwiera drzwi do innowacyjnych metod organizacji i komunikacji w ramach ruchów społecznych. Kluczowym elementem jego teorii społeczeństwa sieciowego jest akcentowanie roli technologii cyfrowych w mobilizacji, koordynacji działań i wymianie informacji przez te ruchy. Zob. M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei: ruchy społeczne w erze Internetu*, Warszawa 2013.

¹⁰⁷ Prace Jürgena Habermasa w dziedzinie teorii mediów wyróżniają się podkreśleniem roli mediacji w kształtowaniu sfery publicznej. Nowe media są aktywnie wykorzystywane przez ruchy społeczne do prowadzenia publicznego dyskursu i wpływania na opinie społeczne, co odgrywa kluczową rolę w budowaniu świadomości społecznej oraz mobilizacji obywatelskiej. Zob. J. Habermas, *The Public Sphere: An Encyclopedia Article*, 1964.

¹⁰⁸ Medioznawstwo, będące interdyscyplinarną dziedziną naukową, czerpie z bogatego dorobku różnych dyscyplin nauk społecznych i humanistycznych, takich jak estetyka, historia sztuki, językoznawstwo, psychologia, socjologia, antropologia, politologia, ekonomia i nauki o zarządzaniu.

¹⁰⁹ T.A. van Dijk, *Dyskurs jako struktura i proces*, Warszawa 2001.

Język, będący podstawowym narzędziem komunikacji, pełni w mediach wielorakie funkcje: nie tylko informacyjne, ale także perswazyjne, emocjonalne, identyfikacyjne i legitymizacyjne. To właśnie przez język media kształtują społeczne postawy, wyrażają system wartości oraz wyznaczają granice dyskursu publicznego¹¹⁰.

Pierwsze teoretyczne ujęcia języka w kontekście mediów wywodzą się z tradycji strukturalistycznej. Ferdinand de Saussure, postrzegając język jako system znaków, wskazał na nierozzerwalne powiązania między znaczeniem a formą. Strukturalistyczna perspektywa zakłada, że media - posługując się określonym kodem narzucają odbiorcy określony sposób interpretacji rzeczywistości¹¹¹.

Kolejnym etapem była socjolingwistyka, która akcentowała społeczny kontekst języka i badała, jak czynniki takie jak klasa, płeć, wiek czy środowisko kulturowe wpływają na użycie języka w mediach¹¹². Wskazywała również na problem wykluczeń językowych i mechanizmów różnicujących dostęp do dyskursu publicznego¹¹³.

Równolegle rozwijały się językoznawstwo kognitywne¹¹⁴ i pragmatyka¹¹⁵, kładąc nacisk na procesy poznawcze i kontekst komunikacyjny. Z perspektywy kognitywistycznej media wpływają na sposób klasyfikowania i interpretowania zjawisk, a pragmatyka bada intencje nadawców, funkcje aktów mowy oraz ich skuteczność perswazyjną w sytuacjach medialnych¹¹⁶.

Medioznawstwo bada nie tylko treść medialną, ale także strategie retoryczne, ideologiczne i aksjologiczne. To pozwala uchwycić zarówno fenomen języka jako nośnika wartości, jak i jego rolę w budowaniu i negocjowaniu tożsamości społecznych.

W przypadku Ogólnopolskiego Strajku Kobiet szczególne znaczenie ma obserwacja, jak język pełni funkcję narzędzia mobilizacji (hasła, slogany,

¹¹⁰ F. de Saussure, *Kurs językoznawstwa ogólnego*, Warszawa 2002, s. 25-38.

¹¹¹ W ramach tej koncepcji, znak językowy jest analizowany jako dwuwymiarowa konstrukcja, składająca się z pojęcia (znaczenia) i znacznika (formy słownej), co podkreśla ich nierozzerwalne powiązanie. Język jako niezależny system kształtowany przez struktury społeczne, ma zasadniczy wpływ na percepcję świata przez jednostki. Zob. Tamże.

¹¹² Socjolingwistyka, rozwijająca się od lat 60. XX wieku, bada relacje między językiem a czynnikami społecznymi, ze szczególnym uwzględnieniem języka potocznego jako podstawowej formy komunikacji. Analizując jego warianty i mechanizmy dyskryminacji językowej, ukazuje, w jaki sposób uwarunkowania społeczne kształtują style i preferencje komunikacyjne. Zob. K. Ożóg, *Ewolucja polskiego dyskursu religijnego Kościoła rzymskokatolickiego - na podstawie dwóch wydań Śpiewnika kościelnego ks. Jana Sieleckiego*, [w:] A. Charciarek, A. Zych, *Gatunki i style dyskursu publicznego w ujęciu konfrontatywnym*.

¹¹³ N. Fairclough, *Media Discourse*, London 1995.

¹¹⁴ K. Ożóg, *Ewolucja polskiego dyskursu religijnego Kościoła rzymskokatolickiego...*, dz. cyt., s. 150-151.

¹¹⁵ Teoria działania językowego i pragmatyka, uwzględniając kontekst, w którym język jest używany, pokazują, że język odzwierciedla przekonania i wartości, organizując poznawanie rzeczywistości i odgrywając kluczową rolę w przekazywaniu wiedzy. Zob. Tamże.

¹¹⁶ N. Fairclough, *Media Discourse*, dz. cyt.

symbole), legitymizacji (uzasadnianie prawa do protestu, wartości wolności i równości), a także demaskowania dominujących narracji (np. krytyki języka władzy i Kościoła). Ewolucja metodologii medioznawstwa dostarcza narzędzi pozwalających badać, w jaki sposób nowe media i język protestu kształtują współczesną sferę publiczną i dynamikę kultury politycznej¹¹⁷.

1.2.2 Podejścia badawcze i metody analizy w medioznawstwie

Rozwój medioznawstwa jako dyscypliny naukowej jest ściśle związany z dynamicznymi przemianami środowiska medialnego, procesami konwergencji, transformacją relacji nadawczo-odbiorczych oraz mediatyzacją życia prywatnego i społecznego. Te zmiany wymuszają ciągłe doskonalenie i uaktualnianie metod badawczych. Współczesne metodologie czerpią z bogatej tradycji intelektualnej - od pozytywizmu, przez hermeneutykę, po teorię krytyczną - co umożliwia wielowymiarowe formułowanie pytań badawczych i analizowanie mediów w kontekście kulturowym, społecznym, ekonomicznym i aksjologicznym¹¹⁸.

W literaturze medioznawczej można wyróżnić cztery podstawowe orientacje badawcze, które determinują dobór metod i narzędzi:

- Podejście behawiorystyczne - koncentrujące się na praktycznych relacjach między mediami a zachowaniami jednostek i grup;
- Podejście transmisyjne - analizujące proces przekazywania treści od nadawcy do odbiorcy;
- Podejście interakcyjne - akcentujące procesy tworzenia, interpretacji i reinterpretacji treści;
- Podejście transakcyjne - wskazujące na zróżnicowane motywacje i doświadczenia użytkowników mediów¹¹⁹.

¹¹⁷ A. Kędzia, *Język Mediów*, Warszawa 2014.

¹¹⁸ Współczesne teorie medioznawcze korzystają z bogatej tradycji intelektualnej, obejmującej pozytywizm, nauki o interpretacji, teorię krytyczną oraz hermeneutykę. Te nurty intelektualne nadal formułują metodologiczne i teoretyczne fundamenty badań nad mediami, określając ich zakres i kierunki badań. Badania nad mediami wyróżniają się również swoją epistemologiczną i ontologiczną różnorodnością, co ma istotny wpływ na analizę komunikacji masowej. Z jednej strony istnieje podejście empiryczne, oparte na obserwacji mierzalnej rzeczywistości medialnej przy użyciu starannie określonych metod badawczych. Z drugiej strony istnieje podejście konstruktywistyczne, które koncentruje się na procesach kreowania znaczeń przez nadawców i odbiorców mediów. Zob. S. W. Littlejohn, K.A. Foss, *Theories of Human Communication*, Belmont 1983; J. A. Anderson, *Communication Theory. Epistemological Foundations*, New York 1996.

¹¹⁹ B. Gunter, *Media Research Methods: Measuring Audiences, Reactions, and Impact*, London 2000.

Każde z powyższych podejść wnosi inne perspektywy poznawcze - od rejestracji danych ilościowych, po analizę jakościowych procesów konstruowania znaczeń.

W badaniach medioznawczych stosuje się dwie główne strategie metodologiczne¹²⁰:

- Metody ilościowe - koncentrujące się na pomiarach i analizie statystycznej (np. analiza list frekwencyjnych, analiza oglądalności i słuchalności, badania ankietowe, badania korpusowe);
- Metody jakościowe - skupione na pogłębionej interpretacji zjawisk i znaczeń (np. analiza dyskursu, badania grup fokusowych, analiza semiotyczna, analiza narracji).

W praktyce oba podejścia uzupełniają się, gdyż ilościowe analizy umożliwiają uchwycenie skali zjawiska, a jakościowe - głębszą interpretację kontekstu, symboliki i znaczeń.

Do najczęściej stosowanych metod badawczych w medioznawstwie zalicza się m.in.:

- Analizę treści - systematyczny opis treści przekazów medialnych, ich tematów, narracji, obrazów, języka i powtarzających się motywów;
- Analizę dyskursu - badanie języka, symboli i narracji w celu uchwycenia ideologii, wartości i strategii retorycznych kreowanych przez media;
- Analizę ram - identyfikację ram interpretacyjnych stosowanych w komunikacji medialnej;
- Analizę semiotyczną - badanie znaczeń generowanych za pomocą znaków i kodów wizualnych;
- Analizę narracji - opis struktur narracyjnych, fabularnych i retorycznych stosowanych w przekazach;
- Analizę wizualną - badanie przekazów ikonograficznych (fotografii, grafik, plakatów, filmów) w ich wymiarze kulturowym i stylistycznym;
- Badania ankietowe i fokusowe - pozwalające pozyskać opinie i reakcje odbiorców na określone treści;
- Badania publiczności - analizę odbioru i praktyk konsumpcji medialnej;
- Analizy mediów społecznościowych - monitorowanie treści generowanych przez użytkowników (*user generated content*), interakcji i wzorów komunikacyjnych;

¹²⁰ A. Berger, *Media and Communication Research Methods. An Introduction to Qualitative and Quantitative Approaches*, New York 2011.

- Analizę wydarzeń protestacyjnych (*Protest Event Analysis*) - służącą do mierzenia wpływu ruchów społecznych na aktywność publiczną;
- Badania nad etyką mediów - analizujące kwestie rzetelności, odpowiedzialności, prywatności i wiarygodności przekazów medialnych¹²¹;
- I inne¹²².

Zastosowanie zintegrowanego podejścia, łączącego różne metody badawcze, umożliwia dogłębną analizę i zrozumienie wpływu języka oraz mediów na kształtowanie się społecznych wartości, norm, a także na percepcję i interpretację zjawisk społecznych. Dzięki temu podejściu można badać, jak media przyczyniają się do kształtowania rzeczywistości, wpływając na percepcję społeczeństwa i jego rozumienie siebie i świata.

W kontekście badań nad Ogólnopolskim Strajkiem Kobiet najbardziej użyteczne okazują się te metody, które pozwalają uchwycić dyskursywny i aksjologiczny charakter protestu:

- Analiza treści i analiza ram medialnych - w badaniu reprezentacji Strajku w mediach tradycyjnych i nowych;
- Analiza dyskursu i semiotyczna - w rozpoznawaniu języka i symboliki protestu (np. hasła, slogany, wizualne ikony);
- Badania fokusowe i jakościowe - w pogłębionym poznaniu perspektywy uczestniczek i uczestników;
- Analiza zawartości w mediach społecznościowych - w badaniu procesów mobilizacji cyfrowej i kultury partycypacji.

Dzięki tym metodom możliwe jest uchwycenie wielowymiarowości Strajku Kobiet zarówno jako wydarzenia politycznego, medialnego, jak i kulturowego, osadzonego w dyskursie wartości i tożsamości.

1.3 Metodologia badań: analiza dyskursu i triangulacja metod

Tematyka niniejszej rozprawy wymaga podejścia interdyscyplinarnego, łączącego narzędzia badawcze z zakresu językoznawstwa, socjologii, kulturoznawstwa, historii oraz nauk politycznych. Tylko tak szeroka perspektywa pozwala uchwycić złożoność

¹²¹ D. McQuail, *Teoria komunikowania masowego*, dz. cyt.; T. Gackowski, *Metodologie badań medioznawczych*, Warszawa 2014; M. Lisowska-Magdziarz, *Metodologia badań nad mediami - nurty*, dz. cyt.; B. Gunter, *Media Research Methods: Measuring Audiences*, dz. cyt.

¹²² Do wymienionych metod badawczych zaliczamy również analizę gatunków dziennikarskich, wywiad pogłębiony, wywiad indywidualny z dziennikarzem, obserwację uczestniczącą, analiza procesów komunikowania, badania aksjologiczne, badania eksperymentalne.

dyskursu wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet i jego wpływu na system wartości, normy społeczne oraz sposoby postrzegania rzeczywistości przez różne grupy społeczne. Analizowane są zarówno teksty i obrazy, jak i praktyki niewerbalne, z uwzględnieniem ich kontekstów społecznych, kulturowych i politycznych¹²³.

Niniejsza praca stosuje metodologię zintegrowaną, opartą na dwóch głównych filarach badawczych:

- Analizie Dyskursu w ujęciu Davida Howartha;
- Zasadzie triangulacji metod i danych¹²⁴.

Na bazie tych filarów wybrano zestaw metod komplementarnych, umożliwiających analizę dyskursu na wielu poziomach:

- Analiza narracyjna - identyfikacja dominujących i marginalnych narracji w dyskursie publicznym, pozwalająca uchwycić skalę protestu i jego społeczne znaczenie;
- Obserwacja uczestnicząca z elementami teorii ugruntowanej - bezpośrednia obecność w wydarzeniach OSK umożliwia uchwycenie dynamiki protestu, sposobów jego reprezentacji oraz reakcji uczestników i mediów;
- Wywiady pogłębione z ekspertami i uczestnikami - dostarczające wglądu w wielogłosowość interpretacji protestu, ukazujące zróżnicowane perspektywy wartości i doświadczeń;
- Analiza treści i dyskursu¹²⁵ - obejmująca badanie języka, obrazów i dźwięków (np. haseł na transparentach, muzyki protestu), pozwalająca wskazać wartości afirmowane i kontestowane w ramach Strajku;
- Analiza semiotyczna - badanie symboli, ikon i znaków obecnych w przestrzeni protestu oraz ich kulturowych konotacji;
- Analiza pól semantycznych - identyfikowanie słów-kluczy i ich wzajemnych relacji w języku protestu oraz narracji medialnych;

¹²³ J. Paul Gee, *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method*, New York and London 1999.

¹²⁴ Szczegółowy opis i uzasadnienie zastosowania empirycznego znajdują się w Rozdziale 5.1.

¹²⁵ Choć analiza tematyczna nie koncentruje się bezpośrednio na dyskursach władzy ani krytycznych podejściach (krytyczna analiza dyskursu KAD), należy podkreślić znaczenie tych wymiarów dla zrozumienia wpływu dyskursów na struktury społeczne. Zob. H. Ostrowicka, *Władza dyskursu, czyli użytek z pojęcia młodzieży*, [w:] D. Grutkowska, J. Moroz, J. Świrko-Pilipczuk, O. Szwabowski, *Dyskurs władzy*, Gdańsk 2017.

- Analiza ruchów społecznych - pozwalająca badać przebieg i dynamikę Strajku jako wydarzenia protestacyjnego w szerszym kontekście społecznym i politycznym.

Wybór powyższych metod badawczych pozwala na kompleksową analizę dyskursu wokół OSK, łącząc różnorodne poziomy znaczeniowe i narzędzia interpretacyjne¹²⁶. Dzięki interdyscyplinarnemu podejściu możliwe jest uchwycenie aksjologicznego wymiaru protestu - zarówno w języku, jak i w symbolice, praktykach społecznych oraz medialnych reprezentacjach¹²⁷. Wyniki analizy należy traktować jako punkt wyjścia do dalszych badań nad rolą mediów i dyskursów społecznych w kształtowaniu wartości i postaw obywatelskich we współczesnej Polsce¹²⁸.

1.3.1 Analiza narracyjna jako narzędzie badania dyskursu społecznego i sfery publicznej

Analiza narracyjna jest jedną z kluczowych metod badawczych w naukach społecznych, umożliwiającą badanie procesów kształtowania tożsamości, wyrażania doświadczeń i budowania relacji społecznych¹²⁹. Jej specyfika polega na skupieniu uwagi na obszernych fragmentach dyskursu, których sekwencyjność, struktura i kontekst kulturowo-historyczny pozwalają uchwycić mechanizmy nadawania znaczeń i konstruowania zbiorowych doświadczeń¹³⁰.

Źródeł refleksji narracyjnej można poszukiwać już w pracach Platona i Arystotelesa, analizujących strukturę opowieści i jej funkcję w kształtowaniu perswazji¹³¹. Współcześnie analiza narracyjna zyskała wyraźnie interdyscyplinarny charakter¹³²: łączy

¹²⁶ Analizując dyskurs, przyjmuje się, że każde wydarzenie ma swoje znaczenie i jest przedstawione w określonej formie narracji. Strategie retoryczne pozwalają na przekształcenie wydarzeń z przeszłości w konstrukcje opowiadające o rzeczywistości. Ten proces jest nazywany narratywizacją lub fikcjonalizacją. Zob. M. Napor, *Władza-prasa-propaganda. Konstruowanie dyskursu antysemitckiego na przykładzie „Dziennika Radomskiego” (1940-1945)*, [w:] D. Gruntkowska, J. Moroz, J. Świrko-Pilipczuk, O. Szwabowski, *Dyskurs władzy*, Gdańsk 2017, s. 126.

¹²⁷ M. Poprawa, *Telewizyjne debaty polityków jako przykład dyskursu publicznego*, Kraków 2009, s. 38.

¹²⁸ M. Napor, *Władza-prasa-propaganda. Konstruowanie dyskursu antysemitckiego na przykładzie...*, dz. cyt., s. 12.

¹²⁹ L. Korporowicz, *Socjologia kulturowa. Kontynuacje i poszukiwania*, Kraków 2001.

¹³⁰ L.A. Wood, R.O. Kroger, *Doing Discourse Analysis: Methods for Studying Action in Talk and Text*, 2000, s. 29.

¹³¹ M. Kreiswirth, *Narrative Turn in the Humanities*, [w:] D. Herman, J. Jahn, M-L. Ryan, *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*, London 2005, s. 377.

¹³² Model analizy narracyjnej, łączący socjologię kultury, politologię interpretatywną, narratologię i analizę dyskursu, umożliwia zrozumienie, jak narracje formują rzeczywistość społeczną. Skupia się on na analizie tekstowej, dyskursywnej, społecznej i socjologicznej dostarczając wglądu w to, jak narracje polityczne, społeczne i kulturowe wpływają na debaty publiczne, procesy decyzyjne oraz kształtowanie

sociologię kultury, narratologię, teorię dyskursu i badania komunikacyjne, tworząc model badania pozwalający ukazać, w jaki sposób narracje budują rzeczywistość społeczną i polityczną¹³³.

Wyróżnia się dwa główne paradygmaty¹³⁴:

- Obiektywistyczny - skupiający się na gotowych strukturach narracyjnych obecnych w tekstach i ich analizie formalnej;
- Konstruktywistyczny - akcentujący procesualny charakter narracji, w którym znaczenia powstają w interakcji między nadawcami i odbiorcami.

Te podejścia pozwalają badać zarówno warstwę strukturalną (układ czasowy, przestrzenny, fabularny), jak i funkcje społeczne narracji¹³⁵, tj. jej zdolność do legitymizowania praktyk, budowania wspólnot czy wyrażania sprzeciwu¹³⁶.

Robert Scholes definiuje narrację jako sekwencję znaków i zdarzeń układających się w znaczącą całość, stanowiąc fundament badań narracyjnych¹³⁷. Elliot G. Mishler rozszerza tę perspektywę, wskazując, że narracje można analizować w wymiarze psychologicznym (tożsamość, pamięć), kulturowym (rytuały, performatywność) oraz społecznym (relacje i role społeczne)¹³⁸.

Narracje obecne w sferze publicznej pełnią szczególną rolę w procesach kształtowania pamięci zbiorowej i tożsamości wspólnotowej¹³⁹. Jak zauważa Maarten Hajer, narracje stają się istotnym elementem symbolicznych konfliktów i transformacji

tożsamości i relacji społecznych. Zob. C.K. Riessman, *Narrative Methods for the Human Sciences*, 2008; R. Scholes, *Semiotics and Interpretation*, New Haven 1982; J. Bruner, *The Narrative Construction of Reality*, „Critical Inquiry” 1991, nr 18(1), s. 1-21

¹³³ S.E. Chase, *Wywiad narracyjny. Wielość perspektyw, podejście głosów*, [w:] N.K. Denzin, Y.S. Lincoln, *Metody badań jakościowych*, t.2, Warszawa 2009, s. 15.

¹³⁴ A. Abbott, *Chaos of Disciplines*, Chicago 2001.

¹³⁵ J. Alexander, Ph. Smith, *The Discourse of American Civil Society: A New Proposal for Cultural Studies*, „Theory and Society” 1992, nr 2, s. 151-207; R.K. Jacobs, *Producing the News, Producing the Crisis: Narrativity, Television, and News Work*, „Media, Culture and Society” 1996, nr 18, s. 373-397; A. Kane, *Reconstructing Culture in Historical Explanation: Narratives as Cultural Structure and Practice*, „History and Theory” 2000, nr 3, s. 311-330; A. Ku, *Narratives, Politics, and the Public Sphere: Struggles Over Political Reform in the Final Transitional Years in Hongkong (1992-1994)*, Aldershot 1999; M.R. Somers, *Narrativity, Narrative Identity, and Social Action: Rethinking English Working-Class Formation*, „Social Science History” 1992, nr 4, s. 591-630; G. Steinmetz, *Reflections on the Role of Social Narratives in Working-Class Formation: Narrative Theories in the Social Sciences*, „Social Science History” 1992, nr 3, s. 489-516.

¹³⁶ M. Emirbayer, *Manifesto for a Relational Sociology*, „American Journal of Sociology” 1997, nr 2, s. 307.

¹³⁷ R. Scholes, *Language, Narrative, and Anti-Narrative*, „Critical Inquiry” 1980, nr 1, s. 209-210.

¹³⁸ E.G. Mishler, *Models of Narrative Analysis: A Typology*, s. 87-123; R. Barthes, *Wstęp do analizy strukturalnej*, s. 13.

¹³⁹ M. Hajer, *Doing Discourse Analysis: Coalitions, Practices, Meaning*, [w:] M. van den Brink, T. Metze, *Words Matter in Policy and Planning: Discourse Theory and Method in the Social Sciences*, 2007, s. 73-74.

społecznych¹⁴⁰. Catharine Kohler Riessman systematyzuje podejścia badawcze, wyróżniając cztery główne typy analizy narracyjnej¹⁴¹:

- Tematyczną - koncentrującą się na treści narracji;
- Strukturalną - badającą sposoby konstruowania opowieści;
- Interakcyjną - podkreślającą rolę dialogu i sytuacyjności;
- Performatywną - analizującą narrację jako akt komunikacyjny i społeczny.

W kontekście Ogólnopolskiego Strajku Kobiet analiza narracyjna pozwala uchwycić, w jaki sposób w dyskursie publicznym konstruowane są narracje protestu, jakie wartości są w nich afirmowane, a jakie kontestowane. Dzięki tej metodzie możliwe jest zbadanie, jak narracje polityczne, społeczne i kulturowe kształtują mobilizację uczestników, ich poczucie tożsamości zbiorowej oraz legitymizację działań protestacyjnych¹⁴². Analiza pozwala też dostrzec, jakie strategie opowieści stosowane były w walce o przestrzeń publiczną i symboliczne znaczenie¹⁴³ Strajku Kobiet - od narracji emancypacyjnych po narracje krytyczne czy delegitymizujące.

Analiza narracyjna, dzięki swojej interdyscyplinarności i elastyczności teoretycznej, stanowi jedno z najważniejszych narzędzi badawczych w zrozumieniu procesów społecznych i kulturowych współczesności¹⁴⁴. W odniesieniu do OSK umożliwia rekonstrukcję dyskursów, które nadają znaczenie protestowi i pozwala uchwycić jego długofalowe konsekwencje dla polskiej sfery publicznej i kultury politycznej.

1.3.2 Rola mediów w konstruowaniu narracji społecznych i politycznych

Analiza roli mediów w kształtowaniu opinii publicznej wskazuje, że ich przekazy są wynikiem procesów selekcji źródeł informacji oraz decyzji redakcyjnych, które determinują pluralizm lub jego brak. To, jakie źródła uznawane są za „wiarygodne”, jakie

¹⁴⁰ E. Roe, *Narrative Policy Analysis: Theory and Practice*, Durham 1994; D. Stone, *Policy Paradox: The Art of Political Decision Making*, New York 2002.

¹⁴¹ C.K. Riessman, *Narrative Analysis*, [w:] N. Kelly, C. Horrocks, K. Milnes, B. Roberts, D. Robinson, *Narrative Memory and Everyday Life*, Huddersfield 2005, s. 1-7.

¹⁴² J. Dryzek, *The Politics of the Earth*, Oxford 2005.

¹⁴³ P. Pawliszak, *Analiza narracyjna dyskursu publicznego. W poszukiwaniu struktur kulturowych i procesów narzucania znaczeń formujących politykę ekologiczną*, [w:] M. Czyżewski, M. Otrocki, T. Pechot, J. Stachowiak, *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych*, Warszawa 2017, s. 67-90.

¹⁴⁴ E. Roe, *Narrative Policy Analysis: Theory and Practice*, dz. cyt.; M. Hajer, *Doing Discourse Analysis: Coalitions*, dz. cyt.

narracje są promowane, a jakie pomijane, ma decydujące znaczenie dla percepcji opinii publicznej¹⁴⁵.

Norman Fairclough podkreśla, że media często odzwierciedlają perspektywę dominujących grup społecznych, ograniczając różnorodność debaty publicznej¹⁴⁶. Antonio Gramsci zwracał uwagę, że poprzez mechanizm hegemonii media promują wartości i światopogląd grup dominujących, które nabierają charakteru norm „powszechnie obowiązujących”¹⁴⁷.

W literaturze medioznawczej istnieją różne modele wyjaśniające funkcjonowanie systemów medialnych. Tomasz Goban-Klas¹⁴⁸ oraz Andrew Heywood¹⁴⁹ wskazują na typowe modele: autorytarny, liberalny, rynkowy i komunistyczny/pluralistyczny, pokazujące jak media mogą pełnić funkcje strażnika demokracji, instrumentu propagandy czy narzędzia komercyjnego zysku. Podobne tropy widoczne są w klasycznych koncepcjach Karola Marksa¹⁵⁰ i Louisa Althussera¹⁵¹, według których media stanowią element państwowych aparatów ideologicznych reprodukujących dominującą ideologię¹⁵².

Dopełnieniem tego nurtu jest model propagandy autorstwa Edwarda Hermana¹⁵³ i Noama Chomsky’ego. Badacze identyfikują tzw. filtry medialne, czyli mechanizmy, które wpływają na treści, preferując przekazy zgodne z interesem elit politycznych i ekonomicznych, a marginalizując narracje opozycyjne czy alternatywne¹⁵⁴. Ich ujęcie unaocznia, jak systemowe mechanizmy selekcji mogą prowadzić do ograniczenia pluralizmu i do narracyjnej hegemonii.

W świetle tych teorii media jawią się jako narzędzie konstrukcji opinii publicznej, które nie tylko informuje, ale i aktywnie współkształtuje obraz rzeczywistości społeczno-

¹⁴⁵ W.A. Gamson, D. Croteau, W. Hoynes, T. Sasson, *Media Images and the Social Construction of Reality*, „Annual Review of Sociology” 1992, nr 18, s. 388.

¹⁴⁶ N. Fairclough, *Media Discourse*, dz. cyt., s. 49.

¹⁴⁷ L. Taylor, A. Willis, *Medioznawstwo. Teksty, instytucje i odbiorcy*, Kraków 2006, s. 34.

¹⁴⁸ T. Goban-Klas, *Media i komunikowanie masowe. Teorie i...*, dz. cyt., s. 159.

¹⁴⁹ Tamże.

¹⁵⁰ K. Marks, F. Engels, *Ideologia niemiecka*, [w:] K. Marks, F. Engels, *Dzieła*, t. 3, Warszawa 1961.

¹⁵¹ L. Taylor, A. Willis, dz. cyt., s. 33.

¹⁵² F. S. Siebert, T. Peterson, W. Schramm, *Four Theories of the Press*, Urbana 1956.

¹⁵³ E. S. Herman, N. Chomsky, *Manufacturing Consent: The Political Economy of Mass Media*, New York 1998.

¹⁵⁴ Pierwszy filtr to instytucjonalna stronniczość, wzmacniająca perspektywę elit i ograniczająca pluralizm. Drugi opiera się na źródłach eksperckich, głównie rządowych, co faworyzuje narracje władzy. Trzeci, tzw. „flak”, osłabia niezależność mediów poprzez presję finansową, zaś czwarty - ideologia antykomunistyczna - służy kontroli treści i polaryzacji. Ostatni filtr, selekcja informacji, kreuje pozór pluralizmu, marginalizując perspektywy opozycyjne. Zob. Ł. Wojtkowski, *Ideologiczne ujęcie relacji mediów i polityki*, „Dialogi polityczne” 2008, nr 10, s. 185.

politycznej. Przekaz medialny nie jest więc neutralnym odbiciem rzeczywistości, lecz wynikiem selekcji, ram interpretacyjnych i ideologicznych założeń.

W przypadku Ogólnopolskiego Strajku Kobiet analiza dyskursu medialnego pozwala zrozumieć, w jaki sposób różne instytucje medialne, np. Telewizja Polska (TVP) oraz TVN, konstruowały przeciwstawne narracje o Strajku. TVP, zgodnie z logiką modelu hegemonicznego i propagandowego, przedstawiała OSK poprzez język delegitymizacji i moralnej krytyki. TVN natomiast akcentował wartości wolności, solidarności i emancypacji, lokując się bliżej modelu pluralistycznego. W obu przypadkach media nie tylko informowały o przebiegu wydarzeń, ale także kształtowały społeczne znaczenie Strajku, wzmacniając polaryzację opinii publicznej¹⁵⁵.

Media, niezależnie od przyjętej formy własności czy perspektywy ideologicznej, pełnią zasadniczą rolę w kształtowaniu dyskursu publicznego. Analiza w kontekście OSK pokazuje, że przekaz medialny konstruuje społeczne rozumienie protestu, promując określone wartości i ideologie, a inne marginalizując. W tym sensie media są nie tylko kanałem informacyjnym, lecz aktywnym aktorem w sporze o znaczenia i wartości obecne w przestrzeni publicznej.

1.3.3 Ramowanie medialne jako narzędzie kształtowania dyskursu społecznego

Analiza ram medialnych (*frame analysis*) jest jedną z kluczowych metod badawczych wykorzystywanych w naukach o komunikowaniu, politologii i socjologii do badania wpływu mediów na kształtowanie percepcji społecznych oraz opinii publicznej. Zgodnie z klasycznymi ujęciami, ramowanie polega nie tyle na wprowadzaniu nowych treści, ile na selektywnym eksponowaniu wybranych aspektów rzeczywistości oraz nadawaniu im określonej interpretacji, przy jednoczesnym marginalizowaniu innych wątków¹⁵⁶.

Karol Franczak podkreśla, że istotą ramowania nie jest sama treść, lecz jej specyficzna prezentacja w kontekście kulturowym i społecznym¹⁵⁷. Z kolei Robert Benford i David Snow akcentują rolę amplifikacji, tj. podkreślania pewnych elementów w przekazie, które porządkują i czynią przekaz spójnym dla odbiorcy¹⁵⁸. William Gamson i Andre Modigliani analizują ramowanie jako celowe narzędzie strategicznego kształtowania

¹⁵⁵ J.A. Kuypers, *Framing Analysis from a Rhetorical Perspective*, [w:] P. D'Angelo, J.A. Kuypers, *Doing News Framing Analysis, Empirical and Theoretical Perspectives*, New York 2010, s. 300.

¹⁵⁶ R.M. Entman, *Framing Bias: Media in the Distribution of Power*, „Journal of Communication” 2007, nr 57.

¹⁵⁷ K. Franczak, *Analiza ramowania*, [w:] M. Czyżewski, M. Otwocki, T. Piekot, J. Stachowiak, *Analiza Dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych*, Warszawa 2017, s.150.

¹⁵⁸ R.D. Benford, D.A. Snow, *Framing Processes and Social Movements*, s. 623.

dyskursu publicznego, a Agnieszka Pluwak zwraca uwagę, że ramowanie może być świadomym narzędziem manipulacji przekazem medialnym¹⁵⁹.

Współczesna metodologia analiz ramowych korzysta zarówno z ilościowej analizy treści, jak i z badań jakościowych. Jörg Matthes i Matthias Kohring opracowali szczegółowe narzędzia do identyfikowania sytuacji i tematów eksponowanych lub pomijanych w mediach, co pozwala precyzyjnie badać procesy selekcji i hierarchizacji przekazów¹⁶⁰. Ramowanie oddziałuje nie tylko na interpretację zdarzeń przez społeczeństwo, ale jest też procesem interaktywnym - odbiorcy nie są biernymi konsumentami, lecz aktywnymi współuczestnikami wyboru i interpretacji przekazów, co z kolei może wpływać na przyszłe strategie redakcyjne.

Do głównych narzędzi ramowania należą: kategoryzowanie i etykietowanie zjawisk, skupienie medialne na wybranych wydarzeniach, marginalizowanie innych procesów społecznych, a także reprodukcja stereotypów lub kodów kulturowych. Wszystkie te działania wpływają zarówno na postrzeganie określonych grup i wydarzeń, jak i na kształtowanie postaw społecznych¹⁶¹.

Przenosząc koncepcję analizy ram na grunt Ogólnopolskiego Strajku Kobiet, można badać, jak różne media (np. TVP, TVN, media społecznościowe) konstruowały symbole, język, terminy oraz wizualne reprezentacje protestów, a także jakie ramy interpretacyjne (emancypacyjne, obywatelskie, kryminogenne czy moralistyczne) dominowały w relacjach medialnych. Analiza ram pozwala też rozpoznać mechanizmy marginalizowania lub uprzywilejowywania konkretnych perspektyw, co ma kluczowe znaczenie dla wyjaśnienia dynamiki wsparcia społecznego, polaryzacji i percepcji legitymizacji protestu.

Analiza ram medialnych umożliwia zrozumienie mechanizmów, dzięki którym media nie tylko opisują, ale i współtworzą rzeczywistość społeczną¹⁶². W kontekście OSK pozwala zidentyfikować, które aspekty protestów były wzmacniane, jakie wartości afirmowane, a jakie dyskryminowane, oraz jak ten proces przełożył się na postawy opinii publicznej i przebieg debaty społecznej.

¹⁵⁹ A. Pluwak, *Geneza i ewolucja pojęcia framing w naukach społecznych*, „Global Media Journal - Polish Edition”, 2009, nr 1, s.62.

¹⁶⁰ J. Matthes, M. Kohring, *The Content Analysis of Media Frames: Toward Improving Reliability and Validity*, „Journal of Communication” 2008, nr 58, s. 261; D.R. Kinder, L.M. Sanders, *Mimicking Political Debate with Survey Questions: The Case of White Opinion on Affirmative Action for Blacks*, „Social Cognition” 1990, nr 8, s. 74.

¹⁶¹ K. Franczak, *Analiza ramowania*, dz. cyt., s. 150.

¹⁶² W.A. Gamson, D. Croteau, W. Hoynes, T. Sasson, *Media Images and the Social Construction of Reality*, „Annual Review Sociology” 1992, nr 18, s. 384.

1.3.4 Obserwacja uczestnicząca i wywiad pogłębiony jako metody analizy aksjologicznej dyskursu medialnego

W badaniach nad mediami, szczególne znaczenie mają metody umożliwiające pogłębione poznanie mechanizmów funkcjonowania dyskursu, jego wpływu na postawy oraz codzienność grup społecznych. Obserwacja uczestnicząca oraz wywiad pogłębiony to techniki, które dają możliwość zanurzenia się w badane środowisko i uchwycenia wielowymiarowych kontekstów medialnych, społecznych i aksjologicznych protestu.

Obserwacja uczestnicząca polega na bezpośrednim zaangażowaniu badacza w życie analizowanej społeczności, co umożliwia rejestrację nie tylko deklarowanych opinii, ale także codziennych zachowań, interakcji i sposobów komunikowania wartości w naturalnym kontekście. Jacek Douglas wskazuje, że taka bliskość i aktywna interakcja z badanym środowiskiem pozwala najpełniej zrozumieć sposoby myślenia, hierarchie wartości oraz dynamikę relacji grupowych¹⁶³. Obserwacja może przebiegać zarówno w formie jawnej uczestniczącej, jak i ukrytej nieuczestniczącej, w zależności od celu badawczego oraz poziomu świadomości danej społeczności¹⁶⁴. Teoretyczne podstawy tej strategii wywodzą się zarówno z nurtów strukturalistycznych (analiza wzorów zachowań społecznych), jak i interakcjonistycznych (rola interakcji i odgrywania ról w budowaniu dyskursu)¹⁶⁵.

Metody jakościowe, takie jak obserwacja uczestnicząca, łączone są dziś z podejściami ilościowymi, na przykład analizą frekwencji, wzorców zachowań czy statystyki reakcji medialnych. Takie rozwiązania pozwalają pogłębić kontekst badawczy, wskazując zarówno indywidualne, jak i grupowe tendencje, które czasem umykają badaniom wyłącznie jakościowym¹⁶⁶.

Wywiad pogłębiony, będący indywidualną rozmową z uczestnikami lub ekspertami, jest metodą szczególnie wartościową w badaniach aksjologicznych nad dyskursem, gdyż pozwala uzyskać dane dotyczące subiektywnych przekonań i doświadczeń badanych osób¹⁶⁷. Wywiady umożliwiają eksplorację wartości, norm i motywacji¹⁶⁸, które

¹⁶³ J.D. Douglas, *Investigative Social Research*, London 1976, s. 112.

¹⁶⁴ A. Grobler, *Metodologia nauk*, Kraków 2006, s. 23-24; D. Waddington, *Participant Observation*, [w:] C. Cassesl, G. Szymon, *Essential Guide to Qualitative Methods in Organizational Research*, London-New Delhi 2004.

¹⁶⁵ P.H. Murphy, *Locating Media Ethnography*, [w:] V. Nightingale, *The Handbook of Media Audiences*, Wiley-Blackwell 2011, s. 385.

¹⁶⁶ K. Popper, *Nędza historycyzmu*, Warszawa 1999.

¹⁶⁷ A. Bryman, *Social Research Methods*, 2012.

¹⁶⁸ D. Silverman, *Doing Qualitative Research*, 2009.

kształtują opinie i postawy oraz ukazują konteksty kulturowe wpływające na interpretację zjawisk medialnych¹⁶⁹.

Synergiczne wykorzystanie obserwacji uczestniczącej i wywiadów pogłębionych daje możliwość kompleksowej analizy aksjologicznego wymiaru protestu - zarówno przez bezpośrednie poznanie codziennych zachowań i rytuałów, jak i przez pogłębioną weryfikację przekonań uczestników. Badacz pełni tu rolę obserwatora-refleksyjnego, starając się minimalizować własną interpretację poprzez triangulację metod oraz ciągle porównywanie perspektyw¹⁷⁰. Takie podejście pozwala uchwycić wielogłosowość i złożoność kultury Strajku Kobiet zarówno w sferze języka protestu, wizualności, jak i mediów społecznościowych.

Obserwacja uczestnicząca i wywiad pogłębiony stanowią komplementarne narzędzia badawcze pozwalające zrozumieć społeczny, kulturowy i aksjologiczny wymiar protestu. Ich połączenie pozwala pogłębić wiedzę o dynamice dyskursu medialnego wokół OSK i uzyskać pełny obraz jego wpływu na rzeczywistość społeczną oraz formowanie nowych wartości.

1.3.5 Analiza dyskursu jako narzędzie badawcze w naukach społecznych i medioznawstwie

Analiza dyskursu, która rozwinęła się intensywnie w drugiej połowie XX wieku, stanowi interdyscyplinarne podejście integrujące lingwistykę tekstu, badania nad kulturą, socjologię dramaturgii¹⁷¹, etnografię mowy¹⁷², filozofię komunikacji społecznej¹⁷³ oraz psychologię społeczną i komunikacyjną¹⁷⁴. Jej innowacyjność polega na przesunięciu uwagi z pojedynczego zdania na analizę szerszych jednostek przekazu (tekstów, dialogów, fragmentów narracji) osadzonych w konkretnym kontekście społecznym, kulturowym i ideologicznym.

¹⁶⁹ Y. Lincoln, *The SAGE Handbook of Qualitative Research*, 2017; J. W. Creswell, *Qualitative Inquiry and Research Design, Choosing among five approaches*, London, 2013.

¹⁷⁰ D. Silverman, *Doing Qualitative Research*, dz. cyt.

¹⁷¹ E. Goffman, *Człowiek w teatrze życia codziennego*, Warszawa 2000; E. Griffin, *Podstawy komunikacji społecznej*, Gdańsk 2003.

¹⁷² D. Hymes, *Foundation of Sociolinguistics: An Ethnographic Approach*, London 1974; A. Duszak, *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Warszawa 1998; M. Czyżewski, *Miejsce analizy ramowej w socjologii E. Goffmana*, „Przegląd Socjologiczny” 1981, nr 33; T.A. Van Dijk, *Badania nad dyskursem*, [w:] T.A. Van Dijk, *Dyskurs jako struktura i proces*, Warszawa 2001.

¹⁷³ J. Habermas, J. Frass, *Dialog we współczesnym komunikowaniu publicznym*, [w:] I. Borkowski, A. Woźny, *Nowe media - nowe w mediach*, Wrocław 2001.

¹⁷⁴ E. Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life*, Edinburgh 1956.

Pionierskie prace Zellinga S. Harrisa¹⁷⁵ oraz brytyjskich badaczy¹⁷⁶ takich jak T.F. Mitchell, K.L. Pike, Michael Halliday i Ruqaiya Hasan¹⁷⁷ położyły podwaliny pod współczesne analizy, kładąc nacisk na spójność tekstu (kohezję) oraz rolę kontekstu w nadawaniu znaczenia¹⁷⁸. Michaił Bachtin podkreślał, że każdy akt komunikacji wpisuje się w określone konteksty społeczne i ideologiczne, przez co dyskurs należy traktować jako wzajemnie dialogiczne, żywe pole negocjacji znaczeń¹⁷⁹.

Współczesny poststrukturalizm, nawiązując do myśli Michela Foucaulta, wydobywa rolę języka w konstruowaniu rzeczywistości społecznej i relacji władzy¹⁸⁰. Dyskurs jest tu traktowany jako narzędzie tworzenia znaczeń, tożsamości oraz reprodukcji bądź oporu wobec społecznych układów sił.

Analiza dyskursu opiera się na dwóch głównych nurtach: deskryptywnym i krytycznym. Koncentruje się na indukcyjnej, szczegółowej analizie treści wytworzonych przez konkretne grupy, np. haseł, postulatów, artykułów prasowych, wypowiedzi¹⁸¹. Pozwalając tym samym odkryć motywy, słownictwo, strategie komunikacyjne w ich naturalnym kontekście. Z kolei analiza krytyczna opierając się na podejściu dedukcyjnym, identyfikuje zjawiska społeczne manifestujące się w dyskursie. Zwraca ona uwagę na jego problematyczne aspekty oraz na dynamikę społeczną i kulturową. W tej perspektywie dyskurs jest postrzegany jako narzędzie władzy, które może służyć do marginalizowania lub uprzywilejowania określonych grup społecznych. Krytyczna analiza dyskursu opiera się

¹⁷⁵ Harris sformułował definicję dyskursu jako ciągłą wypowiedź, przekraczającą zakres pojedynczego zdania, opierając się na poszukiwaniu strukturalnych odpowiedników zdań. Jego pierwotna koncepcja dyskursu uległa ewolucji dzięki francuskim badaniom z 1969 roku, które połączyły ideę dyskursu z kontekstem społecznym i rzeczywistością. Późniejszy rozwój analizy dyskursu wprowadził pojęcia takie jak kohezja i koherencja tekstu, przykładowo w pracy Hallidaya i Hasana pt. *Cohesion in English*. Kohezja została określona jako aspekt zapewniający spójność dyskursu, a tekstura jako cecha odróżniająca tekst od losowego ciągu zdań.

¹⁷⁶ Różnorodność w podejściu do badań nad dyskursem między Europą a Stanami Zjednoczonymi uwidacznia się poprzez koncentrację europejskich naukowców na analizie filologicznej tekstów pisanych (lingwistyka tekstu), w przeciwieństwie do skupienia się badaczy amerykańskich na aspektach języka mówionego. Zob. Z.S. Harris, *Discourse analysis*, „Language” 1952, vol. 28, nr 1, s. 1-30.

¹⁷⁷ Pojęcie „analiza dyskursu” zostało wprowadzone do nauki przez Zellinga S. Harrisa, który czerpał inspiracje z prac Leonarda Bloomfielda. Harris określił dyskurs jako ciągły, dłuższy niż pojedyncze zdanie, oparty na poszukiwaniu strukturalnych odpowiedników zdań, które następnie grupował według podobieństw w ich strukturze. Pierwotna definicja dyskursu Harrisa przeszła późniejszą ewolucję za sprawą francuskich badaczy, którzy w 1969 roku rozwinęli koncepcję dyskursu łącząc ją z rzeczywistością społeczną i kontekstem. Zob. Z.S. Harris, *Discourse analysis*, dz. cyt., s.1-30; T.F. Mitchell, *The Language of buying and selling in Cyrenaica*, „Hesperis” 1957, nr 44, s. 31-71; K.L. Pike, *Tagmenics, discourse, and verbal art*, 1981; M. Halliday, R. Hasan, dz. cyt.

¹⁷⁸ M. Halliday, R. Hasan, *Cohesion in English*, Londyn 1976.

¹⁷⁹ M. Bachtin, *Dialog. język, literatura*, Warszawa 1983, s. 75.

¹⁸⁰ M. Foucault, *The Archeology of Knowledge and the Discourse on Language*, New York 1972.

¹⁸¹ T.A. Van Dijk, *Methods of Critical Discourse Studies*, Lancaster, 2015.

na analizie języka mediów w kontekście jego wpływu na władze, ideologie i nierówności społeczne¹⁸².

W kontekście Ogólnopolskiego Strajku Kobiet, analiza dyskursu umożliwia rekonstrukcję mechanizmów kształtowania opinii publicznej i polityk symbolicznych. Pozwala zbadać:

- Jak język protestu (terminologia, metafory, slogany) i strategie narracyjne wpływały na percepcję ruchu;
- Jakie konstrukcje wartości (np. wolność, równość, autonomia) były afirmowane lub deprecjonowane w debacie medialnej;
- Jak dyskurs medialny przyczyniał się do legitymizowania bądź delegitymizowania protestu;
- W jaki sposób media budowały pozycje różnych aktorów (kobiet, polityków, przeciwników) i jaka była dynamika relacji władzy w polu debaty publicznej.

Analiza dyskursu jest niezastąpionym narzędziem interpretacji i wyjaśniania roli języka w budowaniu współczesnych relacji społecznych. Umożliwia pogłębione zrozumienie procesów komunikacyjnych, dynamiki mediów i kształtowania sfery publicznej. W odniesieniu do OSK dostarcza perspektywy pozwalającej ujawnić mechanizmy wytwarzania, negocjowania i kontestacji wartości oraz ich wpływ na społeczną recepcję ruchu protestu.

1.3.6 Dyskurs: definicje, podejścia i tradycje badawcze

Termin „dyskurs” w naukach humanistycznych i społecznych funkcjonuje jako pojęcie wielowymiarowe, obejmujące zarówno potoczne interakcje językowe (rozmowa, dyskusja)¹⁸³, jak i złożone teorie komunikacji, językoznawstwa, socjologii i filozofii społecznej. W ujęciu językoznawczym dyskurs traktowany jest jako wypowiedź logicznie uporządkowana, oparta na argumentacji, przeciwstawiona formom ekspresywnym czy perswazyjnym¹⁸⁴.

Jednym z najważniejszych współczesnych teoretyków jest Teun van Dijk, który kładzie nacisk na relacje między językiem a społeczeństwem, wskazując, że dyskurs jest

¹⁸² N. Fairclough, *Critical Discourse Analysis: The Critical Study on Language*, London 2013.

¹⁸³ Zob. *Słownik PWN*, [dyskurs - wyniki wyszukiwania - https://encyklopedia.pwn.pl](https://encyklopedia.pwn.pl), dostęp: 27.03.2022; W. Doroszewski, *Słownik Języka Polskiego*, SJPd, Warszawa; M. Szymczak, *Słownik języka polskiego PWN*, SJPS, Warszawa; I. Kamińska-Szmaj, *Słownik Wyrazów Obcych Milenijny*, SWO, Warszawa; M. Korolka, *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 1998, s. 49.

¹⁸⁴ J. Anusiewicz, *Słownik terminów literackich*, 1998, s. 114.

medium przekazywania przekonań, wartości i ideologii¹⁸⁵ oraz formą społecznej interakcji¹⁸⁶. Z perspektywy van Dijka szczególnie istotne jest pragmatyczne podejście do interpretacji dyskursu: sposób użycia języka wpływa na kształtowanie rzeczywistości społecznej, konstruowanie tożsamości i relacji władzy.

Współczesna refleksja teoretyczna wyróżnia cztery zasadnicze sposoby ujmowania dyskursu:

- Podejście kognitywne - skupia się na procesach poznawczych i strukturach umysłowych uczestników komunikacji, traktując dyskurs jako pole badań nad myśleniem, interpretacją, i modelowaniem wiedzy. Reprezentowane jest m.in. przez Ewę Miczkę, która podkreśla wagę czynników poznawczych w interpretacji przekazu¹⁸⁷;
- Podejście pragmatyczne - analizuje wypowiedzi w kontekście ich celów komunikacyjnych, retoryki, schematów argumentacyjnych i technik przekonywania¹⁸⁸. Reprezentowane przez Annę Duszak i Janinę Labochę akcentuje rolę intencji i strategii w realizowaniu celów społecznych i komunikacyjnych;
- Podejście socjologiczne - koncentruje się na wpływie dyskursu na społeczeństwo, relacje władzy i konstrukcję tożsamości, traktując język jako narzędzie dominacji lub emancypacji¹⁸⁹. Kluczowe postaci to Michel Foucault (dyskurs jako formacja kulturowa i narzędzie kontroli)¹⁹⁰, Jürgen Habermas (dyskurs jako spoiwo działań

¹⁸⁵ T.A. Van Dijk, *Badania nad dyskursem*, [w:] T.A. Van Dijk, *Dyskurs jako struktura i proces*, Warszawa 2001, s. 14.

¹⁸⁶ Takiemu podejściu wtórują również Gilian Brown i George Yule. Zob. G. Brown, G. Yule, *Discourse Analysis*, Cambridge 1996.

¹⁸⁷ E. Miczka, *Kognitywne struktury sytuacyjne i informacyjne w interpretacji dyskursu*, Katowice 2002.

¹⁸⁸ System procesów myślowych można postrzegać jako zbiór strategii zachowań językowych, które wywodzą się z tradycji retorycznej i erystycznej. Obejmuje to system figur retorycznych, schematów argumentacji, wnioskowania, przekonywania oraz nakłaniania. Zob. Ch. Perelman, *Imperium retoryki. Retoryka i argumentacja*, Warszawa 2002; A. Awdiejew, *Pragmatyczne podstawy interpretacji wypowiedzi*, Kraków 1987.

¹⁸⁹ Zob. J. Warchał, *Dialog potoczny a tekst*, Katowice 1991; U. Żydek-Bednarczuk, *Struktura tekstu rozprawy potocznej*, Katowice 1994.

¹⁹⁰ Michel Foucault definiuje dyskurs jako zbiór wypowiedzi tworzących określoną formację dyskursywną i sposób, w jaki zachowania językowe są charakterystyczne dla danej kultury. M. Foucault, *The Archeology of Knowledge and the Discourse on Language*, New York 1972, s.150.

integrujących społeczność¹⁹¹, Aleksy Awdiejew¹⁹² i Pierre Bourdieu (dyskurs jako czynnik reprodukcji lub zmiany społecznej)¹⁹³;

- Podejście lingwistyczne - analizuje strukturę językową dyskursu i jej wpływ na znaczenie, rozróżnia tekst od dyskursu, definiuje go jako akt komunikacji w konkretnej sytuacji (instytucja, uczestnicy, czas, miejsce). Reprezentowane przez Jean Michael Adam oraz polskich badaczy takich jak Anna Duszak, Stanisław Gajda i Aleksander Woźny¹⁹⁴.

Polska myśl językoznawcza i socjologiczna wniosła ważny wkład poprzez podkreślenie roli intencji komunikacyjnych, strategii mówienia, kontekstu kulturowego oraz relacji władzy w procesie tworzenia dyskursu (Duszak, Wojtak, Gajda, Czerwiński, Labocha)¹⁹⁵.

W swojej monografii *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa* Anna Duszak przeprowadza przegląd różnorodnych koncepcji badawczych. Definiuje ona dyskurs jako intelektualny proces, który ujawnia się w tekście, manifestując różne stopnie schematyzacji. Ponadto, badaczka przedstawia dyskurs jako zbiór wypowiedzi, które są strukturalnie związane z kontekstem komunikacyjnym „ja-ty-tu-teraz”¹⁹⁶ mówiącego, łącząc w sobie aspekty komunikacyjne i kulturowe¹⁹⁷.

Interesującym aspektem badań polskich naukowców są intencje komunikacyjne i strategie mówienia, które odgrywają kluczową rolę w strukturze dyskursu¹⁹⁸,

¹⁹¹ Jürgen Habermas zwraca uwagę na znaczenie dyskursu jako spoiwa działań i zachowań komunikacyjnych wynikających z integracji społecznej i odnoszących się do tematów społecznych. Zob. J. Habermas, *Rytualny chaos*, 1997.

¹⁹² Aleksy Awdiejew definiuje dyskurs jako ciąg wypowiedzi, tworzących monolog lub dialog w języku naturalnym, wpływających na procesy myślowe rozmówców i kształtujących ich role oraz intencje komunikacyjne. Zob. A. Awdiejew, *Pragmatyczne podstawy interpretacji wypowiedzi*, dz. cyt., s. 57.

¹⁹³ Pierre Bourdieu zauważa, że dyskurs jest integralną częścią praktyk społecznych, które kształtują i są kształtowane przez habitus - wewnętrzną strukturę predyspozycji nabytą przez jednostki w wyniku ich doświadczeń społecznych. Dyskurs według Bourdieu odgrywa zasadniczą rolę w utrwalaniu lub kwestionowaniu dominacji pewnych grup społecznych i wartości w polu społecznym. Zob. P. Bourdieu, *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądzona*, Warszawa 2022.

¹⁹⁴ J.M. Adam, *Elements de linguistique textuelle* Liege: Mardaga, 1990, s. 23.

¹⁹⁵ W polskiej literaturze językoznawczej termin „dyskurs” jest często definiowany jako „język w użyciu”, odnosząc się do socjolingwistycznej koncepcji D. Hymesa, która określa język jako konwersację. Zob. S. Grabias, *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin 2001; B. Boniecka, *Tekst potoczny a dyskurs*, [w:] J. Bartmiński i B. Boniecka, *Tekst - problemy teoretyczne*, Lublin 1998.

¹⁹⁶ A. Duszak, *Tekst*, dz. cyt., s. 15.

¹⁹⁷ A. Duszak, *Kilka uwag o naturalnym rozwoju komunikacji*, [w:] R. Grucza, *Język, kultura, kompetencja kulturowa*, Warszawa, s. 85.

¹⁹⁸ M. Nowicka-Franczak, *Postfoucaultowska analiza dyskursu. Przypadek sporu o Jedwabne*, [w:] R. Wodak, M. Krzyżanowski, *Jakościowa analiza dyskursu w naukach społecznych*, Warszawa 2011, s. 313.

traktowanego nie tylko jako abstrakcja teoretyczna, ale jako praktyczne narzędzie formujące strukturę społeczną¹⁹⁹.

Maciej Czerwiński podkreśla, że dyskurs jest wynikiem oddziaływań użytkowników języka w określonym kontekście historycznym, kulturowym i społeczno-politycznym, co wpływa na jego strukturę i znaczenie²⁰⁰.

Maria Wojtak z kolei definiuje dyskurs jako sposób organizowania ludzkiej aktywności, w tym praktyk komunikacyjnych określonej społeczności, co pozwala na badanie relacji władzy w kontekście dyskursu²⁰¹.

Językoznawcy często łączą opis dyskursu z teorią komunikacji, akcentując rolę uczestników i ich zachowania w kontekście społecznym. Janina Labocha interpretuje dyskurs jako świadomy wybór taktyk mówienia, które służą osiągnięciu konkretnego celu komunikacyjnego²⁰². Stanisław Gajda²⁰³ i Aleksander Woźny²⁰⁴ twierdzą, że dyskurs kształtuje rzeczywistość społeczną, uwzględniając znaki zakorzenione w rzeczywistości, w której ma miejsce.

Podsumowując, współczesne ujęcia pojęcia dyskursu ukazują jego wielowymiarowość: jest to zarówno produkt działalności językowej, społecznej, kulturowej, jak i siła aktywnie kształtująca struktury społeczne, tożsamości i relacje wartości. Wszystkie te perspektywy są kluczowe w aksjologicznej analizie dyskursu wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet - pozwalają na wyjście poza opis języka protestu do pełnego zrozumienia mechanizmów społecznych, kulturowych i politycznych, decydujących o kształtowaniu wartości, norm oraz sposobów rozumienia rzeczywistości w społeczeństwie polskim.

1.3.7 Dyskurs publiczny a kształtowanie opinii społecznej i procesów politycznych

Dyskurs publiczny odgrywa kluczową rolę we współczesnych społeczeństwach, stanowiąc platformę wymiany myśli i informacji, kształtowania opinii publicznej, a także wpływając na decyzje polityczne i postawy społeczne. W dobie globalizacji i cyfryzacji

¹⁹⁹ T. Kochan, *Imigranci - współczesny dyskurs imperialistyczny*, [w:] D. Gruntkowska, J. Moroz, J. Świrko-Pilipczuk, O. Szwabowski, *Dyskurs władzy*, Gdańsk 2017, s. 78.

²⁰⁰ M. Czerwiński, *Semiotyczna analiza dyskursu*, [w:] W. Czachu, A. Kulczyńska, Ł. Kumięga, *Jak analizować dyskurs? Perspektywy dydaktyczne*, Kraków 2016, s. 43.

²⁰¹ M. Wojtak, *O relacjach dyskursu - styl - gatunek - tekst*, „Tekst i dyskurs -Text und Diskurs” 2011, z. 4, s.17.

²⁰² J. Labocha, *Odbiorca w tekście i wypowiedzi*, [w:] S. Gajda, M. Balowski, *Styl a tekst*, Opole 1996.

²⁰³ S. Gajda, *Media - stylowy tygiel współczesnej polszczyzny*, [w:] J. Bralczyk i K. Mosiołek - Kłosińska, *Język w mediach masowych*, Warszawa 2000.

²⁰⁴ A. Woźny, *Wplątani w lustrację. Z zagadnień transpozycji dyskursów*, [w:] A. Woźny, *Media, język, literatura. Korespondencje i transpozycje*, Wrocław 2002.

jego znaczenie rośnie, a analiza staje się coraz bardziej złożonym zadaniem. Interdyscyplinarne podejście, łączące różne dziedziny nauki, staje się kluczowe dla głębszego i wszechstronnego zrozumienia tego zjawiska.

Dyskurs publiczny obejmuje szerokie spektrum form komunikacji, zarówno werbalnej, jak i niewerbalnej, dotyczących spraw o znaczeniu społecznym - od mediów masowych, przez parlamenty, fora internetowe, po uliczne protesty. Charakteryzuje się on:

- Dostępnością - skierowany jest do szerokiego odbiorcy i odbywa się w przestrzeni publicznej²⁰⁵;
- Pluralizmem - obejmuje różnorodne głosy i opinie, które mogą się ze sobą zgadzać lub sprzeciwiać²⁰⁶;
- Refleksyjnością - dotyczy ważnych dla społeczeństwa tematów i problemów, a jego uczestnicy angażują się w refleksję nad rzeczywistością²⁰⁷;
- Wpływem - może kształtować opinie publiczne, decyzje polityczne i postawy społeczne²⁰⁸.

W kontekście teoretycznym, dyskurs publiczny można postrzegać przez pryzmat różnych perspektyw, ze szczególnym uwzględnieniem symbolicznego interakcjonizmu, pragmatyki językowej, analizy konwersacyjnej oraz krytycznej analizy dyskursu.

Symboliczny interakcjonizm, zapoczątkowany przez Ervinga Goffmana, podkreśla znaczenie interakcji społecznych w konstruowaniu rzeczywistości. Według tej teorii każdy akt komunikacyjny jest motywowany przez „społeczną ramę odniesienia”, czyli zespół norm i oczekiwań regulujących zachowanie ludzi w danej sytuacji²⁰⁹. W analizie dyskursu Goffmana akty mowy postrzegane są jako rytuały interpersonalne, które są oceniane w kontekście norm społecznych.

Pragmatyka językowa²¹⁰ skupia się na badaniu znaczenia wypowiedzi w kontekście ich użycia. Badacze tej orientacji, tacy jak Andrzej Piotrowski i Agnieszka Duszak, analizują, jak uczestnicy dyskursu publicznego wykorzystują język do perswazji,

²⁰⁵ C. Calhoun, *Habermas and the public sphere*, Cambridge 1992.

²⁰⁶ N. Fraser, *Rethinking the public sphere: A contribution to the critique of actually existing democracy*, „Social Text” 1990, nr 25/26, s. 56-80.

²⁰⁷ J. Habermas, *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society*, Cambridge 1989.

²⁰⁸ J.B. Thompson, *The media and modernity: A social theory of the media*, Cambridge 1995.

²⁰⁹ M. Czyżewski, *Miejsce analizy ramowej w socjologii ...*, dz. cyt., s. 206.

²¹⁰ Pragmatyka w wypowiedziach, obejmująca odniesienia do innych tekstów, użycie symboli, stereotypów oraz mitów, odgrywa kluczową rolę w sposobie, w jaki postrzegamy i rozumiemy dyskurs publiczny. Badania nad dyskursem koncentrują się na wielości głosów, współistnieniu różnych wypowiedzi, szczegółowości argumentacji oraz na różnicach w sposobie komunikacji.

argumentacji i negocjowania znaczeń²¹¹. Szczególną uwagę zwraca się na kontekst sytuacyjny i intertekstualne odniesienia, symbole, stereotypy i mity, które kształtują interpretację wypowiedzi²¹².

Analiza konwersacyjna koncentruje się na badaniu struktur i strategii komunikacyjnych w różnych kontekstach interakcyjnych. Główny przedstawiciel tej teorii, Teun Van Dijk postrzega dyskurs publiczny jako formę interakcji językowej, w której uczestnicy wyrażają swoje przekonania i angażują się w rozmowę. W jego ujęciu dyskurs publiczny nie jest jedynie zbiorem znaczeń związanych ze światopoglądem i kontekstem społecznym, ale także systemem reguł i strategii, które wpływają na interpretację wypowiedzi i kształtują przebieg rozmowy²¹³. W publikacji *Discourse and Racism* Van Dijk wprowadza pojęcie „kategorii społecznej”, nawiązując do tematyki dyskursu publicznego i podkreślając kontrolę elit nad tym dyskursem a także jego wpływ na kształtowanie opinii publicznej. W swoich badaniach analizuje on również „dyskurs ideologiczny”, który dotyczy obszaru komunikacyjnego porozumienia, podkreślając znaczenie symboli i słownych mitologii, szczególnie w kontekście debat politycznych²¹⁴.

Krytyczna analiza dyskursu skupia się na analizie relacji między dyskursem a władzą. Główni badacze Norman Fairclough, Ruth Wodak i Michel Foucault analizują, jak dyskurs publiczny jest wykorzystywany do marginalizowania pewnych grup społecznych oraz utrwalania nierówności społecznych²¹⁵. Badacze podkreślają zasadność zwrócenia uwagi na ideologie i struktury władzy, które uwidaczniają się w języku i wpływają na kształtowanie się dyskursu publicznego.

Również polscy badacze wnoszą znaczący wkład w rozwój dziedziny związanej z analizą dyskursu publicznego, stosując różnorodne metodologie i perspektywy teoretyczne.

Marek Czyżewski, w swoich badaniach identyfikuje formy komunikacji w dyskursie publicznym, które mogą prowadzić zarówno do współpracy jak i konfliktu. Ujawnia on różnice w przekonaniach uczestników dyskursu, co pozwala na lepsze zrozumienie

²¹¹ A. Piotrowski, S. Kowalski, M. Czyżewski, *Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego*, Warszawa 1997.

²¹² A. Duszak, *Tekst*, dz. cyt., s. 22.

²¹³ T.A. van Dijk, *Badania nad dyskursem*, [w:] T.A. Van Dijk, *Dyskurs jako struktura i proces*, Warszawa 2001; J. Anusiewicz, J. Nieckula, *Charakterystyka tekstów mówionych na tle klasyfikacji aktów mowy*, [w:] T. Skubalanka, *Studia nad składnią polszczyzny mówionej*, Wrocław 1978.

²¹⁴ T.A. Van Dijk, *Elite Discourse and Racism*, Newbury Park 1993, s. ix-x.

²¹⁵ N. Fairclough, *Critical Discourse Analysis: The Critical Study...*, dz. cyt.; R. Wodak, *The Discourse of Politics in Action: Politics as Usual*, London 2009; M. Foucault, *The Archeology of Knowledge and the...*, dz. cyt.

dynamiki procesów komunikacyjnych²¹⁶. Z kolei Stanisław Gajda opisuje dyskurs publiczny jako ciąg wypowiedzi o instytucjonalnym (ideologicznym) charakterze. Podkreśla on różnorodność ról społecznych uczestników, co ma wpływ na jego przebieg i efekt końcowy²¹⁷. Grzegorz Grochowski akcentuje znaczenie uchwycenia relacji między wypowiedzią a jej kontekstem sytuacyjnym, społecznym i kulturowym²¹⁸. Stanisław Grabias zwraca uwagę na integrację społeczną jako źródło dyskursu publicznego. Kształtowanie się dyskursu jest determinowane przez różne czynniki, takie jak osoba mówiąca, adresat, kontekst sytuacyjny i cele komunikacji²¹⁹.

Badacze zwracają również uwagę na rolę dyskursu w debatach społecznych i sytuacjach konfliktowych oraz podkreślają jego dynamikę. Irena Kamińska-Szmaj definiuje dyskurs jako dyskusję toczącą się w wolnych instytucjach publicznych, takich jak media czy parlament, wskazując na jego rolę w prezentacji różnych opinii i uwzględnianiu nastrojów społecznych²²⁰. Janina Fras bada pojęcie dyskursu w kontekście dialogu społecznego²²¹, natomiast Janusz Reykowski w *Psychologii politycznej*²²² zauważa, że dynamika opinii wzrasta w sytuacjach konfliktu²²³. Naukowcy skupieni wokół szkoły „nowej retoryki” wspólnie analizują współczesne praktyki argumentacyjne²²⁴.

Interdyscyplinarna analiza dyskursu publicznego umożliwia zrozumienie mechanizmów kształtowania opinii, identyfikowania konfliktów, strategii argumentacyjnych i wpływu języka na decyzje społeczne²²⁵. W przypadku Ogólnopolskiego Strajku Kobiet pozwala prześledzić zarówno mechanizmy pluralizmu (różnorodność głosów, wartości), refleksyjność debat medialnych, jak i sposoby wytwarzania konfliktów, marginalizacji bądź legitymizacji protestujących. Jest podstawą dla interpretacji dynamiki społecznej zmiany, pozwalając ujawnić, jak media, normy dyskursywne oraz struktury władzy wpływają na przebieg debaty i kształtują nowe modele uczestnictwa obywatelskiego w Polsce.

²¹⁶ M. Czyżewski, *Miejsce analizy ramowej w socjologii ...*, dz. cyt., s. 206.

²¹⁷ B. Dobek-Ostrowska, *Media masowe i aktorzy polityczni w świetle studiów nad komunikowaniem politycznym*, 2004.

²¹⁸ T.A. van Dijk, *Dyskurs jako struktura i proces*, dz. cyt.

²¹⁹ S. Grabias, *Język w zachowaniach społecznych*, dz. cyt., s. 231.

²²⁰ I. Kamińska-Szmaj, *Słowa na wolność*, Wrocław 2001, s. 115.

²²¹ J. Fras, *Dialog we współczesnym komunikowaniu publicznym*, [w:] I. Borowski, A. Woźny, *Nowe media - nowe w mediach*, Wrocław 2001.

²²² K. Skarżyńska, *Psychologia polityczna*, Poznań 1999.

²²³ J. Reykowski, *Konflikty polityczne*, [w:] K. Skarżyńska, *Psychologia polityczna*, Poznań 1999.

²²⁴ Za twórcę podejścia uważa się Chaima Perelmana. Zob. Ch. Perelman, *Imperium retoryki. Retoryka i argumentacja*, dz. cyt.

²²⁵ M. Poprawa, *Telewizyjne debaty polityków jako przykład dyskursu...*, dz. cyt., s. 15.

1.3.8 Kulturowe aspekty języka i symboliki w analizie dyskursu

Kultura, rozumiana jako system przekazu znaczeń, odgrywa kluczową rolę w interpretacji treści i dynamiki dyskursu społecznego i politycznego. W szczególności w przypadku złożonych zjawisk społecznych, takich jak Ogólnopolski Strajk Kobiet, analiza symbolicznego wymiaru kultury pozwala ujawnić, w jaki sposób język, obrazy i symbole wpływają na konstruowanie rzeczywistości społecznej.

W literaturze klasycznej Edward Sapir i Benjamin Lee Whorf postawili hipotezę o nierozzerwalnym związku między językiem a kulturą, akcentując wpływ języka na sposób myślenia i postrzegania świata²²⁶. Michael Halliday podkreślał, że język jest systemem znaków społeczno-kulturowych, które znajdują swe odbicie w tekstach i dyskursach kształtujących relacje społeczne²²⁷.

Margaret S. Archer wskazuje na ograniczenia redukcjonistycznego pojmowania kultury wyłącznie jako funkcji języka, podkreślając konieczność uwzględnienia zarówno obiektywnych, jak i subiektywnych wymiarów kultury²²⁸. Kulturowe wzorce mają charakter uniwersalny, choć ich interpretacja i funkcjonowanie wiążą się z kontekstami lokalnymi i indywidualnymi doświadczeniami.

Pierpaolo Donati rozwija tę myśl, wyróżniając sześć typów uniwersalizmu kulturowego: substancjalny, deliberatywny, konwencjonalny, funkcjonalny, symboliczny i relacyjny. To podejście wskazuje na złożoność kultury i jej paradoksalny charakter, łączący uniwersalność z różnorodnością i elastycznością interpretacji²²⁹.

Współcześnie coraz większą uwagę poświęca się roli człowieka jako aktywnego podmiotu kultury, który nie tylko ją odbiera, lecz także wytwarza i przekształca²³⁰. Leszek

²²⁶ Z. Bokszański, A. Piotrowski, M. Ziółkowski, *Socjologia języka*, Warszawa 1977, s. 110-117.

²²⁷ M. Halliday, *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*, Maryland 1978.

²²⁸ Z punktu widzenia nurtu realizmu krytycznego, kultura jest systemem społeczno-kulturowym, ukształtowanym przez język. Margaret S. Archer używa terminu „lingwistyczny terrorizm” w odniesieniu do tej koncepcji, krytykując redukcjonistyczne podejście do kultury, skoncentrowane wyłącznie na językowych znaczeniach. Zob. M.S. Archer, *Człowieczeństwo. Problem sprawstwa*, Kraków 2013, s. 26-38.

²²⁹ P. Donati, *Wyzwanie uniwersalizm w wielokulturowym społeczeństwie ponowoczesnym: podejście relacyjne*, [w:] E. Hałas, *Teoria socjologiczna Floriana Znanieckiego a wyzwania XXI wieku*, Lublin 1999, s. 49-52.

²³⁰ Współczesna filozofia i socjologia zmierzają do połączenia obiektywnej wiedzy o strukturach zewnętrznych człowieka z jego subiektywnymi przeżyciami, co stanowi antropologiczny paradoks. Ten paradoks polega na tym, że nasze subiektywne doświadczenia, będąc ograniczeniem, pozwalają jednocześnie marzyć o nieograniczoności. Mimo przekonania o naszej wyjątkowości i nieuchwytności, jesteśmy zmuszeni do ekspresji i samobadania, co z kolei osłabia poczucie wyjątkowości i tajemniczości. Zob. R. Sojak, *Paradoks antropologiczny. Socjologia wiedzy jako perspektywa ogólnej teorii społeczeństwa*, Wrocław 2004, s. 116.

Korporowicz podkreśla tu znaczenie kompetencji kulturowych, które umożliwiają jednostkom uczestnictwo w procesach kulturowych, rozpoznawanie i tworzenie znaczeń²³¹.

W kontekście OSK, teorie te pozwalają na rozumienie dyskursu publicznego jako złożonego procesu, w którym język i symbole funkcjonują jako nośniki wartości, ideologii i tożsamości społecznej. Badanie strategii retorycznych, metafor, symboli, a także sposobów ich wykorzystywania przez media i uczestników ruchu protestu pozwala odczytać ukryte ideologie, wzmocnienie głosu grup marginalizowanych oraz dynamikę społecznych napięć.

Integracja perspektyw językoznawczych, kulturoznawczych i socjologicznych w analizie dyskursu publicznego umożliwia głębokie zrozumienie roli języka i symboli w kształtowaniu opinii publicznej, postaw obywatelskich oraz decyzji politycznych²³². Takie podejście jest szczególnie cenne w badaniu zjawisk społecznych o dużym znaczeniu, jakim jest Ogólnopolski Strajk Kobiet, pozwalając ujawnić mechanizmy kulturowego i społecznego konstruowania znaczeń protestu.

1.3.9 Multimodalna analiza dyskursu jako narzędzie badań medioznawczych

Multimodalna analiza dyskursu²³³, rozwijająca się od lat 90. XX wieku, stanowi interdyscyplinarną dziedzinę badawczą mającą na celu zrozumienie złożonych przekazów komunikacyjnych. Obejmuje badanie interakcji między różnymi trybami komunikacji - takimi jak język, obraz, dźwięk, gestykulacja, które wspólnie tworzą spójne, wieloaspektowe komunikaty wpływające na percepcję odbiorców²³⁴.

Małgorzata Lisowska-Magdziarz²³⁵ zwraca uwagę na świadome wykorzystywanie technologii w komunikacji multimodalnej, umożliwiające tworzenie różnorodnych znaków, takich jak obrazy, teksty, muzyka i dźwięki²³⁶, które odpowiadają potrzebom

²³¹ L. Korporowicz, *Tworzenie sensu. Język, kultura, komunikacja*, Warszawa 1993, s. 172-173.

²³² Idem, *Studia kulturowe*, 2022.

²³³ Do badania dyskursu stosowane są narzędzia służące do analizy zawartości i analizy dyskursu. Badacze wizualnej zawartości mediów korzystają również z narzędzi dostarczanych z semiologii, psychoanalizy, etnometologii, teorii krytycznej w ujęciu Halla, czy też wielu technik zaczerpniętych z historii sztuki czy badań nad estetyką. Zob. M. Lisowska-Magdziarz, *Badanie wielomodalnych przekazów w mediach masowych*, [w:] A. Szymańska, M. Lisowska-Magdziarz, A. Hess, *Metody badań medioznawczych i ich zastosowanie*, Kraków, s. 144.

²³⁴ S. Norris, *Multimodal Discourse Analysis: A Conceptual Framework*, [w:] P. LeVine, R. Scollon, *Discourse and Technology Multimodal Discourse Analysis*, Washington 2004, s. 101-116; G. Kress, T. Van Leeuwen, *Multimodal discourse: The modes and media of contemporary communication*, London 2001.

²³⁵ M. Lisowska-Magdziarz, *Badanie wielomodalnych przekazów w mediach masowych*, dz. cyt., s. 143.

²³⁶ R. Flewitt, *What are multimodal data and transcription*, [w:] C. Jewitt, *The Routledge Handbook of Multimodal Analysis*, London & New York 2011, s. 40-54.

społecznym i kulturowym. Jej koncepcja „metamodusów”²³⁷ opisuje wybór technik komunikacyjnych (np. podcasty, blogi), ułatwiając analizę procesów tworzenia znaczeń w kontekście społecznym²³⁸.

Gunther Kress i Theo van Leeuwen, opracowując multimodalną analizę dyskursu, skupili się na czterech poziomach: treści, designu, produkcji, i dystrybucji tekstu, biorąc pod uwagę różnorodne źródła semiotyczne, takie jak szablony i skrypty, które wpływają na interpretację tekstu²³⁹.

Socjosemiotyka²⁴⁰, rozwinięta przez Ferdynanda de Saussure’a i Davida Chandlera, podkreśla społeczny wymiar znaków i symboli²⁴¹ i ich znaczenia w interpretacji rzeczywistości oraz wpływ na odbiorcę. Kluczową rolę odgrywają tu style, kolory i materiały, które kształtują odbiór komunikatu²⁴².

Perspektywa resemiotyzacji Ricka Iedemy²⁴³ pozwala zrozumieć, jak znaczenie przekazywane jest między różnymi systemami semiotycznymi, podczas gdy James Martin akcentuje ważność gatunków tekstowych dla współdziałania modalności i konstrukcji znaczeń²⁴⁴.

Analiza multimodalna łączy aspekt krytyczny - opis wyborów semiotycznych, identyfikację ukrytych ideologii, badanie dominujących sposobów przekazu z dynamiką i zmiennością tekstów, co jest niezbędne dla zrozumienia różnorodnej percepcji odbiorców²⁴⁵.

²³⁷ W ramach badań nad multimodalnością w komunikacji medialnej, istotnym aspektem jest wybór trybów komunikacji i ich wpływ na społeczeństwo. Ten wybór jest ściśle powiązany z różnymi czynnikami społecznymi i kulturowymi, takimi jak poziom wykształcenia, dostęp do narzędzi, nawyki, doświadczenie oraz kapitał materialny, kulturowy i społeczny. Różne media i ich gatunki są społecznie postrzegane i wartościowane w różny sposób, co ma bezpośredni wpływ na preferencje dotyczące wykorzystywanych trybów komunikacji. W zależności od grupy społecznej, poszczególne tryby mogą być postrzegane jako bardziej dominujące, co jest określane jako „modus domyślny”. M. Lisowska-Magdziarz, *Badanie wielomodalnych przekazów w mediach masowych*, dz. cyt.

²³⁸ J. Jewitt, *Different approaches to multimodality*, [w:] C. Jewitt, *The Routledge Handbook of Multimodal Analysis*, London 2011, s. 36.

²³⁹ T. van Leeuwen, G. Kress, *Discourse Semiotics*, [w:] T. Van Dijk, *Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction*, Los Angeles 2011s. 111.

²⁴⁰ Idea socjosemiotyki rozwinięta została przez takich badaczy jak Gunther Kress i Theo van Leeuwen. Zob. G. Kress, T. Van Leeuwen, dz. cyt.

²⁴¹ Kody przekraczają granice pojedynczych tekstów, wpisując się w struktury kulturowe i kształtując rzeczywistość społeczną. Zob. R. Scollon, S. Scollon, *Nexus Analysis: Discourse and the Emerging I Internet*, London 2004; H.J. Bucher, *Rozumienie multimedialne lub recepcja jako interakcja*, s. 85.

²⁴² T. van Leeuwen, G. Kress, dz. cyt., s. 107.

²⁴³ R. Iedea, *Multimodalna analiza dyskursu. Resemiotyzacja na potrzeby dyskursów użytkowych*, [w:] A. Duszak, G. Kowalski, *Systemowo-funkcjonalna analiza dyskursu*, Kraków 2013, s. 197-227.

²⁴⁴ J. Martin, *English Text: System and structure*, 1992.

²⁴⁵ R. Iedea, *Multimodalna analiza dyskursu. Resemiotyzacja na potrzeby...*, dz. cyt., s. 197-227.

Nowoczesne metody korpusowe pozwalają badać duże zbiory danych o charakterze tekstowym, wizualnym i dźwiękowym²⁴⁶, umożliwiając zarówno analizy jakościowe, jak i ilościowe, a także uwzględnianie ich szerokich kontekstów społecznych i kulturowych²⁴⁷.

Wybór metody zależy od problemu badawczego, narzędzi i umiejętności badacza. Kluczowe metody korpusowe w analizie multimodalnej obejmują analizę kontekstową (badanie relacji między różnymi elementami tekstu multimodalnego - np. obrazem a tekstem), analizę kolokacyjną (badanie współwystępowania słów i innych elementów multimodalnych), analizę dyskursywną (badanie sposobów, w jakie różne tryby komunikacji są wykorzystywane do konstruowania znaczeń)²⁴⁸.

W kontekście języka kluczową rolę odgrywa model metafunkcji języka Michaela Hallidaya²⁴⁹, który umożliwia kompleksowe zrozumienie funkcji języka w komunikacji i reprezentacji rzeczywistości²⁵⁰. Model wyróżnia trzy metafunkcje²⁵¹:

1. Funkcja Reprezentacyjna:

- Ideacyjna: dotyczy sposobu, w jaki język służy do przedstawiania zjawisk, zarówno materialnych, jak i abstrakcyjnych;
- Egzystencjalna: wyraża istnienie czegoś lub kogoś;
- Relacyjna: opisuje relacje między różnymi elementami, np. atrybuty lub identyfikację;
- Procesualna: opisuje działania, zdarzenia i procesy;
- Logiczna: odnosi się do sposobów, w jakie różne części wypowiedzi są logicznie ze sobą powiązane, tworząc sensowną całość.

2. Funkcja Tekstowa:

²⁴⁶ W kontekście analizy dyskursu, językoznawstwo korpusowe, zainicjowane przez Tony'ego McEnery'ego i Andrew Wilsona, odgrywa fundamentalną rolę. Ta metoda, skupiająca się na ilościowej analizie języka poprzez badanie jego rzeczywistego użycia w różnorodnych kontekstach, dostarcza obiektywnego oglądu na dynamikę językową. Stanowi ona solidną bazę dla dalszych interpretacji jakościowych, umożliwiając dogłębne zrozumienie mechanizmów funkcjonowania języka. Językoznawstwo korpusowe, dzięki swojemu precyzyjnemu podejściu do analizy lingwistycznej, stanowi nieocenione narzędzie dla badaczy. Pozwala na dokładne i szczegółowe badania dyskursu, oferując perspektywy uzupełniające inne podejścia, takie jak Krytyczna Analiza Dyskursu, co wzbogaca i rozszerza zakres badań nad językiem. Zob. D. Biber, S. Conrad, R. Reppen, *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use*, Cambridge, 1996.

²⁴⁷ T. van Leeuwen, G. Kress, dz. cyt., s. 120.

²⁴⁸ J. Gibson, *The Ecological Approach to Visual Perception*, New York 2015, s. 117; G. Kress, T. van Leeuwen, *Reading Images: The Grammar of Visual Design*, London 2020.

²⁴⁹ M. Halliday, *Language as Social Semiotic: The Social...*, dz. cyt.

²⁵⁰ H.J. Bucher, *Rozumienie multimedialne lub recepcja jako interakcja*, dz. cyt., s. 85.

²⁵¹ Tamże.

- Koheryjność: zapewnia spójność tekstu na poziomie treści;
- Kohesja: odnosi się do sposobów łączenia różnych części tekstu, aby stworzyć spójną strukturę;
- Informacyjna: określa sposób organizacji informacji w tekście, na przykład poprzez wykorzystanie znaczników czasu lub przestrzeni;
- Tematyczna: dotyczy sposobu, w jaki tematy są wprowadzane i rozwijane w tekście.

3. Funkcja Interpersonalna:

- Modalność: obejmuje ekspresję ocen, sądów i postaw, a także wyrażanie pewności lub wątpliwości;
- Wymiana: dotyczy sposobu, w jaki użytkownicy języka komunikują się ze sobą, na przykład poprzez pytania i odpowiedzi;
- Role: odnosi się do ustalania i negocjowania ról społecznych i relacji między uczestnikami komunikacji;
- Styl i Rejestr: dotyczy odpowiedniego dopasowania języka do sytuacji komunikacyjnej, w tym wyboru słownictwa, tonu i formalności.

Uwzględnienie metafunkcji języka w analizie multimodalnej pozwala na dogłębną analizę współdziałania różnych modalności w tworzeniu znaczeń i wpływaniu na odbiorców.

Podsumowując, multimodalna analiza dyskursu stanowi kompleksową metodę badawczą do zrozumienia, jak różne formy komunikacji wchodzą w interakcję, kształtując percepcję społeczną i dynamikę przekazu informacyjnego w nowoczesnym środowisku medialnym. Połączenie metod korpusowych z modelem metafunkcji języka Hallidaya stanowi potężne narzędzie do analizy złożonych przekazów medialnych, zwłaszcza w badaniu wieloaspektowych i dynamicznych zjawisk, takich jak Ogólnopolski Strajk Kobiet.

1.4 Analiza pola semantycznego jako metoda badania dyskursu

Analiza semantyczna, rozwijająca się od semantyki leksykalnej do zadaniowej i dyskursywnej, stanowi jedno z kluczowych narzędzi w badaniu języka i komunikacji w naukach humanistycznych oraz społecznych²⁵². Szczególną pozycję zajmuje w niej analiza

²⁵² A. Nowak, P. Szymański, *Zastosowanie analizy semantycznej w naukach społecznych* „Przegląd Socjologiczny” 1978, vol. 24, nr 2, s. 201-218.

poła semantycznego²⁵³, która koncentruje się na badaniu wiedzy językowej użytkowników i strukturze relacji między jednostkami językowymi, osadzonych w bogatym kontekście społeczno-kulturowym²⁵⁴.

Początki tego podejścia sięgają XIX wieku, gdy Wilhelm von Humboldt użył metafory pola do opisania znaczeniowych wzorców w języku, a Hermann Paul wskazał na systemowe powiązania między leksemami oraz ich opozycje znaczeniowe²⁵⁵. Ferdinand de Saussure rozwinął teorię pola asocjacyjnego, badając relacje między leksemami i ich fonetycznymi, semantycznymi krewnymi²⁵⁶, synonimami i podobnymi fonetycznie słowami²⁵⁷.

W kontekście lingwistyki dyskursu, pojęcie pola semantycznego jest niezbędne do organizacji wiedzy językowej obejmującej aspekty socjalne i ekspresywne. Michel Foucault podkreślił, że znaki i symbole pełnią w dyskursie nie tylko funkcję odniesienia do rzeczywistości, ale też drugorzędne, ekspresywne i wartościujące znaczenia, które ujawniają społeczno-kulturowe normy i wartości²⁵⁸.

Ryszard Tokarski wskazuje, że teoria pola semantycznego umożliwia wydobycie pozaleksykalnych konotacji, które odzwierciedlają subiektywne sposoby postrzegania świata i wpływają na interpretację wypowiedzi²⁵⁹. Badacze dyskursu opisują te zjawiska jako „kody emocjonalne” lub „kody kulturowe”, które wzbogacają zrozumienie znaczeń poza dosłownością słów²⁶⁰.

Istotnym wkładem w rozwój analizy pola semantycznego są koncepcje Josefa Kleina i Regine Robin. Klein skupia się na klasyfikacji słów kluczowych, wyróżnia komponenty semantyczne odpowiadające działaniom i emocjom, odnosząc się do trójfunkcyjnego modelu znaku Karla Bühlera. Wyróżnia znaczenia ewolucyjno-emocjonalne i deontyczne, co jest istotne w analizie politycznych i społecznych dyskursów wieloznacznych i polisemicznych²⁶¹, takich jak pojęcia „miłość” czy „wolność”²⁶².

²⁵³ E. Tabakowska, *Gramatyka i historiografia, czyli językowy obraz świata w relacji historyka*, 2018.

²⁵⁴ U. Topczewska, *Analiza pola semantycznego jako metoda badania dyskursu*, [w:] M. Czyżewski, M. Otrócki, T. Piekot, J. Stachowiak, *Analiza Dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych*, Warszawa, 2017, s.49

²⁵⁵ P. Hermann, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, 1880.

²⁵⁶ F. de Saussure, *Kurs językoznawstwa ogólnego*, dz. cyt., s. 150-151.

²⁵⁷ U. Topczewska, *Analiza pola semantycznego jako metoda badania...*, dz. cyt., s. 51.

²⁵⁸ M. Foucault, *Archeologia wiedzy*, dz. cyt.

²⁵⁹ R. Tokarski, *Pola znaczeniowe i ramy interpretacyjne - dwa spojrzenia na język*, „LingaVaria” 2006, nr 1, s. 45.

²⁶⁰ U. Topczewska, *Analiza pola semantycznego jako metoda badania...*, dz. cyt., s.53.

²⁶¹ Tamże.

²⁶² J. Klein, *Wortschatz, Wettkampf, Wortfelder in der Politik*, [w:] J. Klein, *Politische Semantik*, Opladen 1989, s. 13-14.

Regine Robin rozwinęła metodę dzielenia pola semantycznego wypowiedzi na sześć relacji znaczeniowych: określenia, ekwiwalenty, opozycje, asocjacje, działania podmiotu i działania na podmiot. To pozwala uporządkować i zweryfikować semantyczne relacje, przywracając klarowność i strukturę analizie dyskursu²⁶³. Magdalena Dudkiewicz rozszerzyła ten model, dzieląc sieć semantyczną na wewnętrzną (pojęcia kluczowe) i zewnętrzną (kontekst zastosowania)²⁶⁴.

Wśród wyzwań analizy pola semantycznego Marek Kłosiński wymienia problemy klasyfikacji form językowych, np. czasowników, do odpowiednich kategorii semantycznych czy działań podmiotu²⁶⁵. Choć Teun van Dijk postrzega tę metodę jako skupioną na wyraźnych aspektach dyskursu, uznaje ją za wartościową do badania centralnych pojęć i znaczeń w dyskursie publicznym²⁶⁶.

Analiza pola semantycznego jest szczególnie cenna do badania władzy symbolicznej w dyskursie politycznym i publicznym, gdzie ujawnia się różnorodność postaw, idei i systemów wartości²⁶⁷. Łączenie analiz jakościowych z badaniami korpusowymi pozwala na wszechstronne podejście do badania znaczeń w dynamicznych i złożonych środowiskach medialnych.

W kontekście OSK, analiza pola semantycznego umożliwia zbadanie, jak język i symbole manifestują tożsamości, wartości i opozycje obecne w dyskursie protestu. Pozwala to na interpretację dynamiki społecznej zmiany oraz wpływu dyskursu na opinię publiczną i kulturę polityczną.

Podsumowując, analiza pola semantycznego to cenne narzędzie interdyscyplinarne w lingwistyce społecznej i badaniach dyskursu. Umożliwia pełne zrozumienie warstw znaczeniowych języka i jego wpływu w kontekście społeczno-kulturowym, co jest kluczowe dla kompleksowej analizy inicjatyw społecznych i protestów, takich jak Ogólnopolski Strajk Kobiet.

²⁶³ R. Robin, *Badanie pól semantycznych. Doświadczenie Ośrodka Leksykologii Politycznej w Saint-Cloud*, [w:] M. Głowiński, *Język i społeczeństwo*, Warszawa 1980, s. 252-256.

²⁶⁴ Zob. M. Dudkiewicz, *Zastosowanie analizy pola semantycznego i analizy „gloss” dla zaprezentowania sposobu postrzegania świata społecznego*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2006, nr 1, s. 38.

²⁶⁵ M. Kłosiński, *Obraz bezrobocia i bezrobotnych w polskiej prasie*, „Kultura i Społeczeństwo” 1994, nr 3, s. 153.

²⁶⁶ U. Topczewska, *Analiza pola semantycznego jako metoda badania...*, dz. cyt., s. 60.

²⁶⁷ Tamże, s. 61.

1.4.1 Słowa kluczowe jako narzędzie aksjologicznej analizy dyskursu

Analiza aksjologiczna tekstu stanowi integralną część analizy semantycznej, szczególnie w kontekście badań nad dyskursem medialnym. Jej głównym celem jest identyfikacja i zrozumienie wartości oraz przekonań kształtujących przekazy medialne poprzez badanie częstotliwości występowania określonych leksemów, które odzwierciedlają ich wymiar etyczny i aksjologiczny. Pozwala to na pogłębienie wiedzy o tym, jak media wpływają na społeczeństwo, promując konkretne systemy wartości lub antywartości.

W analizie tej klasyfikuje się leksemy do różnych kategorii wartości aksjologicznych, dzięki czemu można szczegółowo prześledzić dynamikę ich obecności w dyskursie medialnym. W literaturze przedmiotu wyróżnia się m.in. następujące kategorie wartości²⁶⁸:

- Metafizyczność: obejmuje słownictwo związane z wiarą, świętością, duchowością (np. „boski”, „wiara”, „święty”);
- Poznawczość: słowa związane z inteligencją, wiedzą (np. „głupota”, „mądrość”);
- Witalność: terminy odnoszące się do życia i śmierci (np. „śmierć”, „życie”);
- Moralność: słowa związane z wartościami etycznymi, emocjami (np. „nienawiść”, „miłość”, „współczucie”);
- Hedonizm: kojarzony z przyjemnością i cierpieniem (np. „ból”, „rozkosz”);
- Społeczność: terminy odnoszące się do relacji społecznych (np. „przywódca”, „samotnik”);
- Estetyka: wartości związane z pięknem i brzydotą (np. „brzydota”, „piękno”);
- Ogólne: uniwersalne wartości (np. „zły”, „dobry”).

Leksemy²⁶⁹ mogą pełnić rozmaite role, takie jak nazwy wartości („dobro”, „zło”), określenia cech wprowadzających wartość („piękny”, „brzydki”) czy wskaźniki nosicieli danych cech („tchórz”, „burak”) - ich interpretacja zależy jednak od kontekstu i odbiorcy.

Metodologia analizy aksjologicznej opiera się na badaniu częstotliwości i klasyfikacji leksemów w treści badanych komunikatów medialnych²⁷⁰. Taka systematyczna analiza umożliwia identyfikację dominujących systemów wartości, ich ekspresję językową, a także obszary wartości nieobecnych lub marginalizowanych w dyskursie²⁷¹.

²⁶⁸ J. Puzynina, *Język wartości*, Warszawa 1992, s. 39-40.

²⁶⁹ Leksem może również reprezentować przedmiot, osobę, wydarzenie lub sytuację, które podlegają procesowi oceny lub odrzucenia.

²⁷⁰ J. Kołodziej, *Reklama - gra słowna*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1993, nr 3-4, s. 78-91.

²⁷¹ W. Kajtoch, *Badanie aksjologicznego wymiaru języka prasy*, [w:] A. Szymańska, M. Lisowska-Magdziarz, A. Hess, *Metody badań medioznawczych i ich zastosowanie*, Kraków 2018, s. 35-38.

Podsumowując, analiza aksjologiczna jest nieocenionym narzędziem lingwistycznym i medioznawczym, pozwalającym nie tylko rozpoznać wartości obecne w przekazach medialnych, ale także obserwować sposób ich wpływu na społeczeństwo. Dzięki temu badacze mogą wnikliwie ocenić, jakie wzorce zachowań kulturowych i społecznych są promowane lub krytykowane, co jest szczególnie ważne dla badania dyskursu wokół takich zjawisk społeczno-politycznych jak Ogólnopolski Strajk Kobiet²⁷².

1.4.2 Słowa sztandarowe jako narzędzie mobilizacji i polaryzacji dyskursu

Zrozumienie i identyfikacja słów kluczowych²⁷³ jest fundamentalnym elementem pomiaru aksjologicznego tekstu, wykorzystywanym w różnych dziedzinach - od informatologii, przez medioznawstwo, po językoznawstwo²⁷⁴. Pozwalają one na analizę oraz syntezę rozproszonych informacji językowych, umożliwiając jednocześnie odczytanie ukrytych wartości i schematów myślowych obecnych w dyskursie.

Pojęcie „słów kluczowych” wprowadził Pierre Guiraud, definiując je jako te wyrażenia, które pojawiają się w tekście częściej niż wynika to ze statystycznej normy językowej²⁷⁵. Kazimierz Wyka rozwinął tę definicję, wskazując na ich doniosłą rolę w badaniach języka i kultury²⁷⁶. Współcześnie Jean Baudrillard podkreśla ich znaczenie z punktu widzenia teorii symulaków, podkreślając ich wieloaspektową funkcję w tworzeniu znaczeń i reprezentacji społecznych²⁷⁷.

Anna Wierzbicka wyróżnia słowa kluczowe jako kulturemy²⁷⁸, tj. ważne komponenty procesu samoidentyfikacji społeczności²⁷⁹, które odzwierciedlają wartości, tradycję i

²⁷² Tamże, s. 24-30.

²⁷³ Termin „słowo klucz” jest obecny także w historii literatury. Kazimierz Wyka w swoim artykule z 1973 roku omawiał metody statystyczne badania tekstów literackich Pierre’a Guirauda, sugerując ich zastosowanie w polskim literaturoznawstwie. Statystyczna analiza kluczowości słów stała się fundamentem badań stylometrycznych, które zyskały popularność od XIX wieku, m.in. dzięki pracom Wincentego Lutosławskiego. Zob. W. Lutosławski, *Principes de sylometrie*, 1986.

²⁷⁴ Kategoria słów kluczowych wywołuje różne definicje w różnych kontekstach. Niektórzy definiują je jako „słowa hasła”, które są używane na przykład na transparentach. Inni wskazują na ich rolę w wyszukiwarkach Internetowych i dziedzinach związanych z inżynierią informacji. Warto zaznaczyć, że zrozumienie słów kluczowych wydaje się różnić się w zależności od kontekstu kulturowego i językowego. Zob. W. Pisarek, *Polskie słowa sztandarowe i ich publiczność*, Kraków 2002.

²⁷⁵ Naukowcy poszerzyli koncepcję wprowadzoną przez Guirauda, podkreślając wagę słów kluczowych w kontekście analizy tematycznej, kategoryzacji treści oraz charakterystyki stylu literackiego. Zob. J. Bartmiński, *Słowa klucze, kulturemy, koncepty kulturowe*, „Przegląd Humanistyczny” 2016, nr 3, s. 22.

²⁷⁶ K. Wyka, *Słowa klucze*, [w:] K. Wyka, *O potrzebie historii literatury*, Warszawa 1969.

²⁷⁷ J. Baudrillard, *Słowa klucze*, Warszawa 2008; J. Baudrillard, *Symulakry i symulacja*, Warszawa 2005, s. 8.

²⁷⁸ M. Rak, *Kulturemy podhalańskie*, Kraków 2015, s. 11-14.

²⁷⁹ A. Wierzbicka, *Słowa Klucze, Słowa klucze. Różne języki - różne kultury*, Warszawa 2007.

współczesne relacje społeczne²⁸⁰. Słowa te niosą ze sobą kulturowe znaczenia i wzbogacają rozumienie specyfiki języka narodowego²⁸¹. Maciek Rak, badając kulturę ludową Podhala, definiuje je jako „jednostki etnolingwistyczne”, co podkreśla ich rolę w rozróżnianiu i zrozumieniu tożsamości narodowych i regionalnych²⁸².

Polskie badania nad słowami kluczowymi, zapoczątkowane przez Kazimierza Wykę²⁸³, a rozwijane przez Walerego Pisarka i zespół Jerzego Bartmińskiego, koncentrują się na ich roli w konstrukcji stereotypów i tożsamości kulturowej²⁸⁴. Pisarek proponuje podział słów kluczowych na różne kategorie obejmujące aspekty językowe, kulturowe i społeczne²⁸⁵, poprzez co wprowadza wymiar aksjologiczny języka jako wyrazu cech społecznych i kulturowych danej wspólnoty²⁸⁶.

W badaniach nad dyskursem protestów, takich jak Ogólnopolski Strajk Kobiet, analiza aksjologiczna słów kluczowych ujawnia, jak wartości wyrażane w języku sprzyjają mobilizacji społecznej, solidarności i aktywności obywatelskiej. Dyskurs o prawach kobiet i wolności osobistej łączy się tutaj z szerszymi debatami o demokracji, prawach człowieka i równości, podkreślając rolę języka jako narzędzia budowania społeczeństwa obywatelskiego²⁸⁷.

Podsumowując, słowa kluczowe pełnią funkcję katalizatorów procesów myślowych i pamięciowych, stanowiąc znacznie więcej niż mechanizmy tematycznej identyfikacji. W ramach analizy aksjologicznej umożliwiają one zarówno segmentację i interpretację treści, jak i odkrywanie ukrytych znaczeń i wartości, które determinują sens i oddziaływanie komunikacji społecznej. Ich analiza jest niezbędna do pełnego zrozumienia dynamiki dyskursu, zwłaszcza w kontekście złożonych struktur społeczno-politycznych, takich jak OSK²⁸⁸.

²⁸⁰ A. Nagórko, M. Łaziński, H. Burkhardt, *Dystynktywny słownik synonimów*, Kraków 2004, s. XIX.

²⁸¹ A. Wierzbicka, *Understanding cultures through their keywords*, New York 1997.

²⁸² M. Rak, *Kulturemy podhalańskie*, dz. cyt., s. 13.

²⁸³ Kazimierz Wyka zastosował metodę badania słów kluczowych do analizy poezji. Jego badania zainspirowały krytyków literackich do prób określenia „słów kluczowych na oko”. Jednakże, ograniczenia takie jak brak dostępnego słownika frekwencyjnego i precyzyjnych wytycznych sprawiły, że metoda nie była w pełni rozwinięta. Zob. K. Wyka, *Słowa-klucze*, dz. cyt., s. 153-167.

²⁸⁴ J. Bartmiński, *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, t. 1: Kosmos, cz. 1, 1996, cz. 2, 1999, cz. 3, 2012, Lublin, 1996-2010.

²⁸⁵ W. Pisarek, *Słowa ważne ważniejsze*, „Przegląd Humanistyczny”, nr 3(454), s. 11-14

²⁸⁶ T. Krzeszkowski, *Wstęp*, [w:] G. Lakoff, M. Johnson, *Metafory w naszym życiu*, Warszawa 1984, s. 12.

²⁸⁷ W. Kajtoch, *Badanie aksjologicznego wymiaru języka prasy*, [w:] A. Szymańska, M. Lisowska-Magdziarz, A. Hess, *Metody badań medioznawczych i ich zastosowanie*, Kraków 2018, s. 24-30.

²⁸⁸ J. Bartmiński, *Słowa klucze*, dz. cyt.

1.4.3 Kondemnandy i mirandy w aksjologicznej analizie dyskursu

W kontekście analizy narracyjnej i społecznej Walery Pisarek wprowadził pojęcie „słów sztandarowych”²⁸⁹ - wyrazów o silnym ładunku emocjonalnym i semantycznym, które funkcjonują jako symbole idei o charakterze pozytywnym (mirandy) lub negatywnym (kondemnandy). Słowa te odgrywają istotną rolę w kształtowaniu dyskursu publicznego, pełniąc funkcje sloganów i haseł, często spotykanych na transparentach czy w wypowiedziach politycznych, jednocześnie manifestując zróżnicowane wartości w społeczeństwie i odgrywając ważną rolę w komunikacji politycznej oraz społecznej²⁹⁰.

Do podstawowych cech słów sztandarowych należą²⁹¹:

- Emocjonalna intensywność - wywołują silne emocje, sprzyjając mobilizacji i polaryzacji społecznej;
- Określony kierunek wartościowania - niosą za sobą pozytywny (mirandy) lub negatywny (kondemnandy) przekaz aksjologiczny;
- Funkcja integracyjna - łączą zbiorowości, grupy wokół wspólnych wartości i celów;
- Funkcja dyferencyjna - polaryzują między „nami” a „nimi”, umacniając poczucie odrębności grupowej;
- Funkcja identyfikacyjna - działają jako symbole przynależności do określonej grupy.

Pierwsze badania nad tą kategorią, jak prace Henryki Siwki z 1984 roku, wiązały słowa sztandarowe z nastawieniem społecznym wobec władzy i wartości²⁹². Michael Fleischer²⁹³ rozwijał tę myśl, koncentrując się na symbolach kolektywnych, tj. wyrazach niosących silny emocjonalny i kulturowy ładunek, które przekazują znaczenia kluczowe dla tożsamości zbiorowych. Również Noam Chomsky²⁹⁴ i Walery Pisarek²⁹⁵ podkreślają ich rolę w kształtowaniu świadomości zbiorowej, stanowiąc filary symboliki kulturowej i politycznych orientacji przekazu tekstowego.

²⁸⁹ W. Pisarek, *Polskie słowa sztandarowe i ich publiczność*, dz. cyt., s. 7.

²⁹⁰ J. Bartmiński, *Słowa klucze*, dz. cyt., s. 21-29; J. H. Kołodziej, *Wartości polityczne. Rozpoznanie, rozumienie, komunikowanie*, Kraków 2011; R. Wodak, *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*, London, 2011.

²⁹¹ J. Bartmiński, *Słowa klucze*, dz. cyt., s. 21-29; J. H. Kołodziej, *Wartości polityczne. Rozpoznanie*, dz. cyt.; R. Wodak, *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*, dz. cyt.

²⁹² H. Siwek, *Nastawienie Polaków wobec rzeczywistości społecznej. Raport z badań ankietowych - listopad 1984*, Raport OBP, Kraków 1985.

²⁹³ M. Fleischer, *System polskich symboli kolektywnych. Wyniki badań empirycznych*, Wrocław 1996.

²⁹⁴ Tamże.

²⁹⁵ H.D. Lasswell, N. Leites, *Language of Politics, Studies in Quantitative Semantics*, New York 1949.

W rozprawie *Wartości polityczne. Rozpoznanie, rozumienie, komunikowanie*, Jacek Kołodziej opisuje pięć funkcji słów sztandarowych: nominacyjną (nazywają to, co uważane jest za najważniejsze), werbującą (przyciągają zwolenników), integrującą (konsolidują zbiorowość), dyferecyjną (polaryzują między nami a nimi) i identyfikującą (działają jako rozpoznawcze symbole)²⁹⁶. Te funkcje odzwierciedlają rolę słów sztandarowych w kształtowaniu zbiorowości, identyfikacji grupowej i różnicowaniu między „nami” a „nimi”. Kołodziej opisuje kulturę polityczną jako „paradę wartości, które walczą o uznanie”²⁹⁷, co podkreśla dynamiczny charakter wartości w społeczeństwie i ich rolę w kształtowaniu tożsamości społecznych i politycznych²⁹⁸.

Analiza słów sztandarowych posiada wyraźny kontekst aksjologiczny i stanowi narzędzie do badania tożsamości grupowych, działań politycznych oraz dynamiki konfliktów społeczno-ideowych²⁹⁹. W analizach dyskursu wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet słowa sztandarowe ujawniają system wartości, które mobilizują uczestników oraz kształtują solidarność i aktywizm.

Podsumowując, słowa sztandarowe stanowią niezastąpione narzędzie badawcze pozwalające uchwycić mechanizmy mobilizacji społecznej i dynamikę konfliktów aksjologicznych. Ich analityczne rozpoznanie, oparte na interdyscyplinarnym fundamencie lingwistycznym, socjologicznym i psychologicznym, jest nieocenione w badaniach nad językiem i kulturą protestu, takich jak Ogólnopolski Strajk Kobiet.

1.4.4 *Protest Event Analysis* i tożsamość zbiorowa: metody badania współczesnych protestów

Protest Event Analysis (PEA), zdefiniowana przez Charlesa Tilly’ego, jest jednym z kluczowych narzędzi badawczych służących do analizy dynamiki i społeczno-politycznego wpływu protestów. Metoda ta polega na systematycznym gromadzeniu i analizie

²⁹⁶ J. H. Kołodziej, *Wartości polityczne. Rozpoznanie*, dz. cyt.

²⁹⁷ Tamże, s. 156.

²⁹⁸ Ważną obserwacją jest koncepcja „spirali milczenia”, opisująca sytuację, w której jednostki unikają dzielenia się swoimi poglądami z obawy przed społeczną izolacją. To zjawisko wywiera znaczący wpływ na komunikację wartości w przestrzeni publicznej, szczególnie w odniesieniu do słów kluczowych, prowadząc do zatajania lub stłumienia określonych wartości. W efekcie, ma to istotne konsekwencje dla publicznego dyskursu oraz procesów politycznych, kształtując sposób, w jaki społeczeństwo omawia i rozumie różne kwestie. Zob. Tamże.

²⁹⁹ Kontekst aksjologiczny, mimo że jest jej fundamentem, może rodzić komplikacje ze względu na napięcia w społecznym systemie aksjonormatywnym. Wartości te są dwuwymiarowe: „to, co odczuwane” i „to, co uznawane”, co wskazuje na ich złożony i dynamiczny charakter. Zob. S. Ossowski, *Konflikty niewspółmiernych skali wartości*, [w:] S. Ossowski, *Dzieła, „Z zagadnień psychologii społecznej” 1967*, nr 4, s. 71-101.

danych dotyczących protestów, obejmujących takie aspekty jak liczba i charakter uczestników, lokalizacja, przyczyny protestów, formy ich przebiegu (marsze, demonstracje, happeningi, okupacje) oraz reakcje mediów na wydarzenia³⁰⁰.

PEA pozwala na identyfikację schematów i trendów w występowaniu protestów, a także na ocenę ich wpływu społecznego oraz politycznego. Wsparciem dla tej metody jest analiza dyskursu inspirowana m.in. pracami Michaela Foucaulta³⁰¹, która umożliwia badanie narracji i symboliki stosowanych przez uczestników protestów. Analiza ta pełni dwie funkcje: pozwala zbadać, jak protestujący budują przekaz społeczny i mobilizują wsparcie, oraz jak instytucje i media interpretują protesty, wpływając na ich postrzeganie przez społeczeństwo³⁰².

W dobie rosnącego znaczenia Internetu i mediów społecznościowych strategie komunikacyjne i retoryczne odgrywają kluczową rolę w organizacji i utrzymaniu mobilizacji. Manuel Castells podkreśla, że platformy cyfrowe umożliwiają skuteczną i szybką mobilizację uczestników oraz budowanie społeczności wokół protestów, co wzmacnia ich dynamikę i trwanie³⁰³.

Protesty mają także istotny wymiar społeczny, wpływając na kształtowanie tożsamości zbiorowej i umacnianie solidarności. Koncepcje Alberta Melucciego, Johna Keane'a i Paula Miera wskazują, że uczestnictwo w protestach daje ludziom poczucie wspólnoty i celu, co jest fundamentalne dla długoletniego oddziaływania ruchów społecznych³⁰⁴.

Podsumowując, analiza wpływu ruchów społecznościowych na protesty, realizowana przez PEA w powiązaniu z analizą dyskursu oraz badaniami nad komunikacją i tożsamością zbiorową, dostarcza wszechstronnych narzędzi do zrozumienia społecznych i politycznych efektów protestów. Metody te umożliwiają dogłębną analizę, w jaki sposób protesty, w tym m.in. Ogólnopolski Strajk Kobiet, wpływają na społeczne percepcje oraz procesy zmian w polityce i społeczeństwie. Szczegółowe wyniki tych badań zostaną przedstawione w dalszych rozdziałach niniejszej pracy.

³⁰⁰ Ch. Tilly, *From Mobilization to Revolution*, 1978.

³⁰¹ M. Foucault, *The Archeology of Knowledge and the...*, dz. cyt.

³⁰² D. McAdam, *Political Process and Development of Black Insurgency, 1930-1970*, Chicago 1982.

³⁰³ M. Castells, *The Rise of the Network Society*, dz. cyt.

³⁰⁴ Ch. Tilly, *Social movements, 1768-2004*, New York 2008.

Rozdział 2

Perspektywa kulturowa w badaniu zjawiska ruchów społecznych

2.1 Wpływ kultury na komunikację społeczną: Teoria Edwarda T. Halla

Współczesne koncepcje kultury rozwinęły się w odpowiedzi na dynamiczne zmiany cywilizacyjne, technologiczne oraz rosnącą złożoność społeczną i polityczną świata, skutkując wielością definicji i podejść do tego pojęcia³⁰⁵. Kultura rozumiana jest jako system symboliczny obejmujący wartości, normy, zwyczaje, wierzenia i artefakty, które porządkują sposób myślenia, działania i postrzegania świata przez członków społeczności³⁰⁶.

W tradycji akademickiej, pojęcie kultury bywa rozumiane dwutorowo. Z jednej strony odnosi się ono do opisowej definicji Edwarda B. Taylora z 1871 roku, traktującej kulturę jako „złożoną całość, która obejmuje wiedzę, wierzenia, sztukę, moralność, prawo, zwyczaje i inne zdolności oraz nawyki nabyte przez człowieka jako członka społeczeństwa”³⁰⁷. Drugie podejście, reprezentowane przez Matthew Arnolda, akcentuje aspekt normatywny, utożsamiając kulturę z doskonałością w dziedzinie sztuki i literatury, poszukiwaniem ideałów piękna i harmonii³⁰⁸. Obie te koncepcje stanowią wyraz modernistycznej refleksji nad kulturą, choć każda z nich kładzie nacisk na odmienny wymiar: literacko-artystyczny oraz antropologiczno-społeczny.

Obie koncepcje powstały jako reakcja na sekularyzację i osłabienie religijności w XIX-wiecznej Europie. Kultura zaczęła wtedy pełnić rolę substytutu duchowości i fundamentu społecznego porządku. Thomas S. Eliot zwracał uwagę na głęboko religijny korzeń kultury, nawet w zlaicyzowanej formie, wskazując jej centralne miejsce w systemie wartości społeczeństwa³⁰⁹.

Od lat 50. XX wieku, w wyniku rozwoju technologicznego i społecznego, nastąpiła istotna zmiana w rozumieniu kultury. Raymond Williams, w odpowiedzi na dynamiczny

³⁰⁵ W literaturze przedmiotu zidentyfikowano ponad 200 różnych definicji kultury. Zob. A.L. Kroeber, C. Kluckhohn, *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*, Cambridge 1952.

³⁰⁶ J. Mikułowski-Pomorski, *Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*, Kraków 2012, s. 286.

³⁰⁷ C. Levi-Strauss, *Miejsce antropologii w naukach społecznych*, [w:] A. Mencil, *Antropologia kultury. Zagadnienia i wybór tekstów*, Warszawa 2001, s. 53.

³⁰⁸ M. Arnold, *Culture and Anarchy and other writings*, Cambridge 1993.

³⁰⁹ T.S. Eliot, *Notes Towards the Definition of Culture*, New York 1949, s. 32.

rozwój kultury masowej, przedstawia nową koncepcję³¹⁰, która uwzględnia dramatyczne przemiany związane z masową produkcją i konsumpcją dóbr kulturowych³¹¹. Badacz proponuje, aby kultury nie traktować jako monolitu, ale rozpisać ją na cztery obszary znaczeniowe, nadając kulturze charakter pojęcia ksenogamicznego, czyli takiego, które daje się stosować w różnych obszarach badań. Do obszarów tych zaliczamy:

- Kulturę wysoką - elitarne wzorce związane ze sztuką i cywilizacją;
- Kulturę osobistej ogłady - ideał wyrafinowania i osobistych norm cywilizacyjnych;
- Intencjonalne wytwory kulturowe - książki, filmy, programy telewizyjne, gry komputerowe, komiksy, które funkcjonują jako odrębne rodzaje tekstów;
- Kulturę jako sposób życia - zbiorowe wzory myślenia, czucia, działania, odróżniające grupy³¹².

Z rozwojem kultury masowej tradycyjne pojęcie kultury elitarnej zostało poddane krytyce jako antykultura, która jest nastawiona raczej na komercjalizację i ujednolicenie niż twórcze wzbogacenie doświadczenia jednostki³¹³. Kultura zaczęła być pojmowana jako zjawisko powszechne, obecne we wszystkich aspektach życia, od konsumpcji, przez rozrywkę, po komunikację³¹⁴.

Fascynacja mediami i ich rolą w kształtowaniu społeczeństwa w latach 60. XX wieku ustąpiła w kolejnej dekadzie miejsca pytaniom o kulturowe mechanizmy tworzenia wspólnot, narodu, rasy i grup etnicznych, a także o hybrydyczne formy kulturowe powstające w wyniku migracji i globalizacji³¹⁵. Ten zwrot, określany jako „zwrot kulturowy”, podkreśla znaczenie tożsamości kulturowej w kontekście politycznym i społecznym, prowadząc do rozwoju teorii multikulturalizmu, która stawia na pluralizm i różnorodność kulturową jako fundament współczesnych społeczeństw³¹⁶.

Od momentu, gdy kultura stała się kategorią poznawczą, jej granice zaczęły się rozmywać, obejmując różne sfery rzeczywistości społecznej. Współcześnie pojęcie kultury

³¹⁰ Raymond Williams zauważył, że kultura jest jednym z najbardziej skomplikowanych pojęć w języku angielskim, którego znaczenie bezustannie się zmienia i rozszerza. Zob. R. Williams, *Keywords. A Vocabulary of Culture and Society*, Glasgow 1976.

³¹¹ R. Williams, *Culture and Society*, New York 1958.

³¹² R. Williams, *Keywords. A Vocabulary of Culture and Society*, Glasgow 1976.

³¹³ W.J. Burszta, *Świat jako więzienie kultury*, Warszawa 2008, s. 12-13.

³¹⁴ P. Bourdieu, *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądzona*, dz. cyt.; J. Storey, *Cultural studies and the study of popular culture: theories and methods*, 1996.

³¹⁵ K. Konarska, P. Urbaniak, *Media a społeczeństwo. Współczesne problemy i wyzwania*, „Studia i Perspektywy Medioznawcze” 2019, nr 1.

³¹⁶ F. Inglis, *Kultura*, Warszawa 2007, s. 80.

jest używane jako narzędzie walki politycznej i ideologicznej³¹⁷, gdzie różne grupy społeczne i polityczne starają się nadać jej określone znaczenia w celu realizacji swoich celów³¹⁸. Ważnym aspektem w tej koncepcji kultury jest społeczna imaginacja, która odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu tożsamości jednostek i grup³¹⁹. Jak zauważa Wojciech Burszta³²⁰, sposób rozumienia kultury wpływa na to, jak rozumiane są inne pojęcia, co oznacza, że kultura pełni funkcję normatywną, porządkującą ludzkie doświadczenia i relacje społeczne³²¹.

Kultura pozostaje jednym z najważniejszych i najtrudniejszych do jednoznacznego zdefiniowania pojęć współczesnych nauk społecznych i humanistycznych. Ewolucja jej znaczenia, od klasyki Taylora i Arnolda, przez krytykę kultury masowej, aż po teorie komunikacji i multikulturalizmu, odzwierciedla złożoność współczesnego świata, a także zdolność kultury do nieustannej adaptacji do zmieniających się realiów społecznych, politycznych i technologicznych.

2.1.1 Kultura jako kategoria społeczna i polityczna: tradycje definicyjne i współczesne konteksty

Współczesna kultura postmodernistyczna charakteryzuje się fragmentaryzacją rzeczywistości, rozbiciem spójnych narracji i wzorców, oraz dynamicznym pluralizmem perspektyw społecznych, naukowych i komunikacyjnych. Fragmentaryzacja jest naturalnym skutkiem ewolucji od modernizmu (jednolite, całościowe idee) przez kulturę masową, aż po postmodernizm, gdzie nie tylko rozbijają się uniwersalne systemy wartości, ale także same sposoby opisywania i przeżywania świata stają się wielopłaszczyznowe i niekiedy wzajemnie sprzeczne³²². Dotyczy to zarówno sporów społecznych, jak i narracji medialnych, co szczególnie widać w przypadku takich ruchów jak Ogólnopolski Strajk Kobiet, gdzie w jednej przestrzeni medialnej współistnieją różnorodne, niejednokrotnie wykluczające się znaczenia³²³.

³¹⁷ S. Hall, *Encoding/Decoding*, London 1980.

³¹⁸ W.J. Burszta, *Świat jako więzienie kultury*, dz. cyt., s. 16-17.

³¹⁹ Tamże, s. 21.

³²⁰ Wojciech Burszta zauważa, iż świat jest więzieniem kultury dlatego, że ludzie pragną zakotwiczyć się w pewności zbiorowo wyznawanych poglądów, pragną znaków orientalnych ułatwiających partycypację w świecie mknącym do przodu, w którym dzisiejsze ideały już następnego dnia okazują się stertą przebrzmiałych frazesów. Zob. Tamże, s. 16-17.

³²¹ Tamże.

³²² Tamże.

³²³ A. Graff, *Świat bez kobiet*, Warszawa 2021.

Zjawisko fragmentaryzacji wpisuje się w szersze teorie komunikacyjne i kulturowe, wskazując, że współczesne mechanizmy rozpraszania i łączenia znaczeń wymagają multidyscyplinarnego podejścia badawczego. Tym bardziej, że społeczeństwa są dziś kształtowane przez sieci fragmentarycznych dyskursów, konkurencyjnych narracji i mediowanych konfliktów wartości, których efektem jest rozmycie dawnej spójności społecznej³²⁴. Społeczna imaginacja staje się w tym kontekście głównym narzędziem interpretacji - pozwala porządkować i rozumieć złożone, wielowymiarowe doświadczenia w świecie, w którym nie ma jednej dominującej opowieści³²⁵.

Analiza dyskursu, stając się dziedziną interdyscyplinarną, pozwala badać procesy komunikacji w warunkach fragmentaryzacji³²⁶. W podejściu konstrukcjonistycznym, dyskurs kulturowy traktowany jest jako dynamiczny mechanizm tworzenia, podtrzymywania i rekonstruowania społecznych struktur oraz relacji. Alternatywne podejście esencjalistyczne opisuje go jako zbiór stałych cech danej sfery, służący do rekonstrukcji „naturalnych” właściwości rzeczywistości, choć w kontekście postmodernizmu dominujące stają się właśnie podejścia pluralistyczne, otwarte i kontekstualne³²⁷.

W tej perspektywie, kultura wyłania się jako system historycznie przekazywanych znaczeń i wartości, zawartych w symbolach, które wyznaczają wzorce zachowań i sposoby myślenia dla określonych wspólnot³²⁸. Jak podkreśla Paweł Rybicki, kultura funkcjonuje jako „świat wytworów oderwanych od płynnego toku rzeczywistości”³²⁹, co oznacza tworzenie abstrakcyjnych struktur porządkujących indywidualne i grupowe doświadczenia³³⁰. Procesy fragmentaryzacji w kontekście globalizacji i migracji dodatkowo przyczyniają się do nieustannego przekształcania kultur poprzez negocjacje aksjologiczne i redefinicje znaczeń³³¹.

Margaret Archer zwraca uwagę na ryzyko sprowadzenia kultury wyłącznie do systemu społeczno-kulturowego, w którym język staje się narzędziem dominacji i wykluczenia. Jej krytyka „lingwistycznego terroryzmu” podkreśla konieczność postrzegania

³²⁴ W.J. Burszta, *Świat jako więzienie kultury*, dz. cyt., s. 16.

³²⁵ Tamże, s. 21.

³²⁶ N. Fairclough, *Discourse and Social Change*, Cambridge 1992, s. 193-217.

³²⁷ C. Levi-Strauss, R. Barthes, *Kurs językoznawstwa ogólnego*, Warszawa 1961, s. 25-38.

³²⁸ J. Mikułowski, Pomorski, *Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*, Kraków 2012, s. 141.

³²⁹ P. Rybicki, *Struktura społecznego świata*, „Studia z teorii społecznej” 1979, s. 416.

³³⁰ P. Bourdieu, *Rethinking the State: Genesis and Structure of the Bureaucratic Field*, „Sociological Theory” 1994, vol. 12, s. 1-18.

³³¹ B. Orzechowska, *Problematyka wielokulturowości w kontekście współczesnych problemów społecznych i jej odzwierciedlenie w edukacji społecznej i historycznej*, „Edukacja Kultura Społeczeństwo” 2020, Rocznik I.

kultury nie tylko jako systemu znaków, ale też praktyk materialnych, umożliwiających zrozumienie procesów tworzenia wartości i struktur społecznych przez działania, również protesty. To podejście ma szczególnie duże znaczenie dla badania ruchów protestu, gdzie symboliczny wymiar manifestacji łączy się z materialnymi formami aktywności społecznej³³².

Kultura postmodernistyczna jest dynamicznym, fragmentarycznym polem rywalizacji znaczeń i wartości, tj. polem, w którym ruchy społeczne (takie jak OSK) negocjują, wytwarzają i reinterpreterują reguły życia zbiorowego. Dyskurs kulturowy w tej perspektywie jest przestrzenią nie tylko symbolicznej, ale także materialnej walki o uznanie, nowe struktury i redefinicje tożsamości w warunkach nieustannej zmiany i globalnej złożoności³³³.

2.2 Komunikacja jako fundament kultury i nośnik wartości

Komunikacja jest jednym z fundamentów przekazu i zachowania kultury, stanowiąc mechanizm, poprzez który wartości, normy, wzorce zachowań oraz symbole są nieustannie przekazywane i reinterpreterowane w ramach danej wspólnoty³³⁴. Jak podkreśla Clifford Geertz, kultura to „system przekazywanych i podtrzymywanych przez człowieka znaczeń w symbolach”, a komunikacja (rozumiana jako interakcja semiotyczna) umożliwia trwałość i ciągłość kulturową oraz kształtowanie tożsamości grupowej i jednostkowej³³⁵.

Treści kulturowe są konstruowane i przekazywane w procesie interakcji społecznych zarówno poprzez klasyczne spotkania grupowe, jak i zaawansowane kanały komunikacyjne³³⁶. Współczesne ruchy społeczne wykorzystują komunikację symboliczną, nadając uniwersalnym znakom (np. błyskawicy Strajku Kobiet) nowe, aksjologicznie nacechowane znaczenia, które wzmacniają poczucie tożsamości zbiorowej i solidarności. Komunikacja jest nie tylko narzędziem ekspresji, ale również mechanizmem reprodukcji wartości, który warunkuje przetrwanie każdej kultury.

Wraz z rozwojem kultury masowej i nowych mediów komunikacja uzyskała globalny zasięg. Media przyczyniają się do homogenizacji i komercjalizacji treści kulturowych,

³³² A. Piotrowski, M. Ziółkowski, *Zróżnicowanie językowe a struktura społeczna*, Warszawa 1976, s. 34-41.

³³³ Tamże.

³³⁴ E. Leach, *Kultura i komunikowanie. Logika powiązań symbolicznych. Wprowadzenie do analizy strukturalnej w antropologii społecznej*, Warszawa 2010, s. 3.

³³⁵ C. Geertz, *The Interpretation of Cultures. Selected Essays*, New York 1973, s. 13-14.

³³⁶ A. Piotrowski, M. Ziółkowski, dz. cyt., s. 34-41.

rewolucjonizując sposób przekazu wartości, norm i wzorów zachowań³³⁷. Jednocześnie stanowią arenę rywalizacji narracji aksjologicznych, gdzie różne grupy społeczne konkurują o znaczenie i interpretację kluczowych kwestii społecznych³³⁸. Fragmentaryzacja i pluralizm, charakterystyczne dla kultury postmodernistycznej, prowadzą do powstania konfliktów interpretacyjnych, ale także sprzyjają innowacjom i dynamicznym zmianom komunikacyjnym³³⁹.

Edward Sapir i Benjamin Lee Whorf zauważyli, że struktury językowe mają wpływ na sposób myślenia i percepcję świata³⁴⁰. Język i komunikacja używane w protestach (hasztagi w mediach społecznościowych, slogany na ulicach) stają się nośnikami nie tylko emocji i wartości, lecz także narzędziem budowania tożsamości i mobilizacji społecznej³⁴¹. Nowoczesne technologie komunikacyjne radykalnie intensyfikują te procesy, umożliwiając masową mobilizację i tworzenie zróżnicowanych narracji, które integrują lub dzielą uczestników wokół różnych wizji społeczeństwa³⁴².

Współczesna komunikacja kulturowa podlega zmianom technologicznym i społecznym - od tradycyjnych wspólnot i przekazów bezpośrednich, po złożone systemy medialne, w których tożsamość, wartości i wyobrażenia społeczna są nieustannie negocjowane, reinterpretowane i podtrzymywane³⁴³. Narzędzia komunikacyjne wykorzystywane przez ruchy społeczne pozwalają nie tylko budować tożsamość, ale także wypracowywać nowe narracje oraz aksjologiczną wspólnotę w świecie dynamicznych zmian kulturowych³⁴⁴.

2.2.1 Teorie Edwarda T. Halla w analizie komunikacji kulturowej

Język odgrywa fundamentalną rolę w kulturze, pełniąc zarówno funkcję narzędzia komunikacji, jak i poznania. Edward T. Hall, amerykański antropolog, znacząco

³³⁷ *Kultura masowa: zrozumieć jej wpływ i znaczenie w dzisiejszym społeczeństwie*, 8.03.2024, [Kultura masowa: zrozumieć jej wpływ i znaczenie w dzisiejszym społeczeństwie - DolinaKulturalna.pl](#), dostęp: 15.05.2024.

³³⁸ Raymond Williams zauważył, że kultura jest jednym z najbardziej skomplikowanych pojęć w języku angielskim, którego znaczenie bezustannie się zmienia i rozszerza. Zob. R. Williams, *Keywords. A Vocabulary of Culture and...*, dz. cyt.

³³⁹ M. Kawka, *Dyskurs etyczny w kontekście mediów - „Ukrywać, pokazując”, sepizacja, parafrazowanie i zamknięty obieg informacji*, „Studia Socialia Cracoviensia 9”, nr 2 (17), s. 85-96.

³⁴⁰ F. Sharifian, *Lingwistka kulturowa*, „Etnolingwistyka” 2016, nr 28, s. 34.

³⁴¹ Z. Bokszański, A. Piotrowski, dz. cyt., s. 110-117.

³⁴² P. Cheba, *Hashtagosfera jako nowy wymiar komunikacyjny na przykładzie protestu kobiet*, Kraków 2022.

³⁴³ E. Leach, *Kultura i komunikowanie. Logika powiązań symbolicznych...*, dz. cyt., s. 3; L. Stomma, *Antropologia kultury wsi polskiej XIX wieku oraz wybrane eseje*, Łódź 2002, s. 178.

³⁴⁴ M. Ślusarz, *Social media: Jak technologie zmieniają nasze interakcje społeczne*, 12.09.2024, [Social media: Jak technologie zmieniają nasze interakcje społeczne?](#), dostęp: 26.11.2024.

przyczynił się do rozwoju badań nad komunikacją międzykulturową, opracowując teorie, które stanowią fundament współczesnych analiz interakcji międzyludzkich. Jego badania, szczególnie w kontekście globalizacji i rosnącego zróżnicowania kulturowego, dostarczają narzędzi teoretycznych do lepszego zrozumienia, jak różne społeczeństwa postrzegają czas, przestrzeń oraz relacje społeczne³⁴⁵. Różnice w postrzeganiu przestrzeni i komunikacji mogą prowadzić do różnorodności przekazu wartości czy form protestu. Na przykład użycie przestrzeni publicznej czy symboliki wizualnej różni się od lokalnych wzorców kulturowych.

Podstawowym założeniem Halla jest stwierdzenie, że „kultura jest komunikacją, a komunikacja jest kulturą”³⁴⁶. Koncepcja ta opiera się na językoznawczych modelach analizy kultur, które pozwalają zrozumieć je jako struktury znaczeń, działające na różnych poziomach interpretacyjnych. Hall sugeruje, że podobnie jak język, kultura składa się z elementów, które można analizować w kategoriach najmniejszych jednostek znaczeniowych (diakrytów), aż po bardziej złożone struktury (wzorce)³⁴⁷. Współczesne protesty, takie jak Ogólnopolski Strajk Kobiet, ukazują praktyczne zastosowanie tych koncepcji: drobne elementy (slogany, symbole - np. błyskawica) budują tożsamość zbiorową i narrację ruchu³⁴⁸.

Hall wyróżnił również dziesięć podstawowych systemów przekazu kulturowego, które tworzą ramy dla funkcjonowania kultur. Do tych systemów należą między innymi: interakcje społeczne, asocjacje (relacje przestrzenne), sposoby zdobywania pożywienia, dwupłciowość, przestrzeń, czas, edukacja, zabawa, obrona, technika³⁴⁹. Każdy z tych systemów funkcjonuje na trzech poziomach: formalnym (najsilniej chronionym emocjonalnie, naruszenie wywołuje największe reakcje), nieformalnym (subtelne normy społeczne, których naruszenie daje umiarkowane reakcje) i technicznym (najbardziej neutralnym

³⁴⁵ E. Hall, *Bezgłosny język*, Warszawa 1987.

³⁴⁶ Tamże.

³⁴⁷ Diakryty, według Halla, są podstawowymi jednostkami komunikacyjnymi w kulturze, podobnymi do fonemów w języku, które umożliwiają identyfikację i klasyfikację zachowań oraz przedmiotów w danej społeczności. Na podstawie diakrytów tworzone są większe zbiory, które z kolei układają się w wzorce - kluczowe jednostki organizacyjne kultury. Wzorce te, odzwierciedlając dynamikę społeczną, stanowią podstawę dla rozumienia procesów interakcji społecznych w ramach danej kultury. Hall zwraca uwagę na złożoność kultury, podkreślając, że wymaga ona interpretacji na różnych poziomach, a koncentracja wyłącznie na jednym aspekcie może prowadzić do zniekształceń analizy. W procesach międzykulturowych problemem jest często nieznajomość wzorców kulturowych, co powoduje trudności w komunikacji. Zob. Tamże, s. 9-11.

³⁴⁸ A. Zietek, Ruchy protest jako przykład asertywnej kultury obywatelskiej. Przypadek Ogólnopolskiego Strajku Kobiet, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2020, nr 65(1).

³⁴⁹ E. Hall, *Bezgłosny język*, dz. cyt., s. 10.

emocjonalnie)³⁵⁰. W protestach społecznych, naruszanie formalnych norm, np. państwowej symboliki, wywołuje silniejszą odpowiedź emocjonalną i mobilizuje opinię publiczną³⁵¹.

Teoria proksemiki dotyczy zarządzania dystansami personalnymi i publicznymi, kluczowymi dla interpretacji interakcji społecznych i protestów³⁵². Hall wyróżnia cztery dystanse: intymny, osobisty, społeczny i publiczny, których rozumienie i adaptacja jest różna w zależności od kultury³⁵³. W polskim kontekście dystanse te tłumaczą kształt manifestacji ulicznych, fizyczna bliskość uczestników wzmacnia poczucie wspólnoty i solidarności.

Hall rozróżnia kultury monochroniczne (np. większość zachodnich) ceniące porządek, punktualność, linearność czasu i pojedynczość zadań oraz polichroniczne (wielu społeczeństw tradycyjnych), gdzie relacje międzyludzkie są ważniejsze niż harmonogramy i czas jest postrzegany bardziej elastycznie³⁵⁴. Kultura polska łączy obie postawy (np. sztywne podejście do pracy, elastyczne do relacji towarzyskich), co ma odzwierciedlenie w spontaniczności i różnorodności form protestu³⁵⁵.

Kolejną ważną kategorią Halla jest podział na kultury wysokokontekstowe (gdzie znaczenie przekazuje subtelność: gesty, ton, konteksty, symbole³⁵⁶ - dominuje Polska³⁵⁷ i Europa Środkowa) i niskokontekstowe (gdzie przeważają jasne, bezpośrednie komunikaty, np. kraje skandynawskie, niemieckojęzyczne). W polskich debatach publicznych oraz protestach społecznych wysokokontekstowość przejawia się w sile symbolicznych gestów, metafor i obrazów, które w krótkim przekazie kryją głębokie, wspólnocie znane znaczenia³⁵⁸.

³⁵⁰ Tamże, s. 85-87.

³⁵¹ Tamże, s. 85-104.

³⁵² Tamże, s. 115.

³⁵³ Dystans intymny jest wyraźnie odczuwalny przez zapach, ciepło ciała czy oddech drugiej osoby. Dystans osobisty występuje wtedy, gdy odległość dzieląca osoby jest niewielka. Dystans społeczny występuje, gdy oddzielenie osób jest znaczne, bez możliwości dotknięcia się podczas rozmowy czy wycucia ciepłoty ciała. Ostatni dystans, publiczny jest charakterystyczny dla sytuacji, w której osoby dzieli znaczna odległość, a ich intencją nie jest nawiązywanie osobistych relacji. Zob. Idem, *Ukryty wymiar*, Warszawa 2009, s. 165-176.

³⁵⁴ Idem, *Bezgłośny język*, Warszawa 1987, s. 27.

³⁵⁵ Idem, *Poza kulturą*, Warszawa 2001 s. 59-63, 87-88.

³⁵⁶ E. Leach, *Kultura i komunikowanie. Logika powiązań symbolicznych...*, dz. cyt., s. 14.

³⁵⁷ Podział na kultury wysokokontekstowe i niskokontekstowe stał się fundamentem w wielu późniejszych typologiach stosowanych w rozmaitych obszarach. Anna Duszak na przykład powołuje się na teorię Halla jako podstawę stosowanego w językoznawstwie styl bezpośredni oraz pośredni. Zob. A. Duszak, *Tekst*, dz. cyt.

³⁵⁸ E. Hall, *Poza kulturą*, dz. cyt., s. 95; G. Hofstede, *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations*, CA 2001.

Hall podkreśla także rolę wizualnych znaków i symboli (obrazów, gestów, drobnych elementów materialnych) w organizacji spójnej narracji kulturowej protestu. Dzięki nim znaczenie komunikatu staje się uniwersalne, a symbolika (np. błyskawica, parasolki) staje się międzynarodowym językiem emancypacji i oporu³⁵⁹.

Hall w swojej teorii komunikacji kulturowej wyróżnia „pierwotny poziom kulturowy”, który odnosi się do wzorców poznawczych, najbardziej odpornych na zmiany. Te wzorce myślenia i reagowania na nowe informacje są zakorzenione w kulturze i wpływają na sposób przetwarzania danych oraz komunikacji społecznej³⁶⁰. W kontekście polskiej kultury ważną rolę odgrywa styl poznawczy, który może być otwarty lub zamknięty³⁶¹. Styl poznawczy odzwierciedla aksjologiczne konflikty w polskim społeczeństwie, szczególnie widoczne w dyskusjach wokół protestów kobiet, gdzie tradycyjne wartości kształtowane przez autorytet Kościoła zderzają się z postulatami równouprawnienia i wolności jednostki.

Teorię Halla można z powodzeniem stosować do badania polskiej kultury protestu, gdzie łączą się elementy mono- i polichroniczności, styl komunikacji wysoko- i nisko-kontekstowej, wzorce silnej symboliki i emocjonalności, a także zróżnicowane kanały przekazu (manifestacje, media społecznościowe, gesty, metafory)³⁶². Te cechy pozwalają wyjaśnić skuteczność i siłę oddziaływania takich ruchów jak OSK, w których symbolika, elastyczność form wyrazu i subtelność kontekstu budują poczucie wspólnoty, mobilizują i kształtują narracje aksjologiczne nowoczesnego społeczeństwa³⁶³.

Podsumowując, teorie Edwarda Halla, zarówno w zakresie proksemiki, struktur temporalnych, kontekstualności komunikacji, jak i akcentowania znaczenia symboli, stanowią nieocenione narzędzie do analizy procesów komunikacyjnych w złożonym, różnorodnym społeczeństwie. Przykład polskich protestów pokazuje, jak globalne wzorce komunikacji adaptują się do lokalnych kontekstów, wspierając modernizacyjne i emancypacyjne przemiany społeczne.

³⁵⁹ E. Hall, *Bezgłośny język*, dz. cyt., s. 85-104.

³⁶⁰ W. Biernatzki, *Intercultural Communication*, „Communication Research Trends” 1986, vol. 7, nr 3, s. 1.

³⁶¹ J. Mikułowski Pomorski, *Jak narodu porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*, Kraków 2012, s. 315-318.

³⁶² G. Godlewski, *Słowo-pismo-sztuka słowa. Perspektywy antropologiczne*, Warszawa 2008, s. 212; J. Mikułowski Pomorski, *Jak narodu porozumiewają się ze sobą...*, dz. cyt., s. 318-319.

³⁶³ G. Piechota, „Strajk Kobiet”. *Zmiany społeczno-kulturowe jako efekt protestów w Polsce*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2002, nr 20(3), s. 97-114.

2.2.2 Język i komunikacja jako system wartości

Język odgrywa kluczową rolę w kulturze, zarówno jako narzędzie komunikacji, jak i medium poznawcze. Teoria lingwistycznej względności, rozwinięta przez Edwarda Sapira i Benjamina Lee Whorfa, zakłada, że język, którym posługują się ludzie, wpływa na ich sposób postrzegania i organizowania rzeczywistości. Silniejsza wersja tej hipotezy, zwana lingwistycznym determinizmem, sugeruje, że język całkowicie determinuje myślenie, podczas gdy słabsza wersja wskazuje jedynie na jego wpływ. Język jako odbicie doświadczeń społecznych i warunków środowiskowych użytkowników, prowadzi do różnic w opisywaniu świata i rozumieniu pojęć w różnych społeczeństwach³⁶⁴. Właśnie poprzez język kształtuje się tożsamość ruchów oraz mobilizuje uczestników, a przestrzeń symbolicznych przekazów staje się areną redefinicji norm i wartości społecznych³⁶⁵.

Edward T. Hall poszerza tę perspektywę, integrując język, kulturę, poznanie i komunikację niewerbalną. Według Halla, język kształtuje nie tylko myślenie, ale i percepcję, komunikację niewerbalną oraz interpretację bodźców wizualnych. Wyróżnia „techniczne pole widzenia” (biologiczna percepcja) i „świat wizualny” (kulturowo ukształtowane znaczenia obrazu). Przez tę wizualność ruchy społeczne mogą nie tylko identyfikować się aksjologicznie, ale też kształtować zbiorową wyobraźnię i organizować działania wokół wspólnych symboli³⁶⁶.

Hall zwraca też uwagę na milczenie jako nośnik znaczenia: w różnych kulturach może ono wyrażać szacunek, dystans, kontestację lub żalobę³⁶⁷. W protestach społecznych „cisza” (minuta ciszy) jest silną komunikacją niewerbalną, wspólnotowym sprzeciwem lub upamiętnieniem³⁶⁸.

Koncepcje Halla, Sapira i Whorfa pokazują, że kultura nie jest prostym zbiorem znaków - to dynamiczny system komunikacyjny, w którym współistnieją język werbalny, niewerbalny, symbole wizualne i społeczne rytuały. Redundancja (powtarzanie kluczowych komunikatów różnymi kanałami) wzmacnia przekaz i dociera do różnych odbiorców, tak działa np. połączenie haseł, gestów i obrazów podczas protestów³⁶⁹. Jednak

³⁶⁴ J. Mikułowski Pomorski, *Jak narodu porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*, Kraków 2012, s. 318-319.

³⁶⁵ K. Gorlach, *Ruchy społeczne jako instrument walki o sprawiedliwość społeczną. Kilka refleksji na przykładzie protestów (nie tylko) polskich rolników*, 2023.

³⁶⁶ E. Hall, *Bezgłośny język*, dz. cyt., s. 115.

³⁶⁷ F.E. Jandt, *Intercultural Communication*, 1985, s. 83.

³⁶⁸ E. Hall, *Bezgłośny język*, dz. cyt., s. 115; M. Brocki, *Język ciała w ujęciu antropologicznym*, Wrocław 2001, s. 89.

³⁶⁹ B.L. Whorf, *Language, Thought and Reality*, New York, 1956.

różnice w kontekście kulturowym mogą powodować odmienne interpretacje komunikatów (np. gest „OK” jako akceptacja lub obraza w zależności od kultury)³⁷⁰.

Wartości i symbole odzwierciedlają więc normy danej grupy, zaś ich różne interpretacje kształtują zarówno tożsamość ruchu, jak i potencjalne konflikty z innymi społecznościami³⁷¹.

W literaturze medioznawczej wyróżnia się dwa modele działania komunikacji i mediów³⁷²:

- Model dominacji - media jako narzędzie centralnej kontroli, utrwalania porządku i narracji dominujących;
- Model pluralistyczny - obieg komunikacyjny jest wielośrodkowy, media społecznościowe sprzyjają wielogłosowej debacie, a różnorodne wartości konkurują ze sobą.

W kontekście społeczeństw demokratycznych pluralizm pozwala na powstawanie debat, choć dominacja algorytmów i centralizacja przekazu w mediach tradycyjnych mogą prowadzić do homogenizacji narracji oraz ograniczenia rzeczywistej różnorodności³⁷³.

Podsumowując, teorie języka, kultury i komunikacji - zarówno Sapira i Whorfa, jak i Halla pokazują, że język buduje i odzwierciedla świat wartości, tożsamości oraz konfliktów. Nowoczesne ruchy społeczne, wykorzystując język słowny, gesty, metafory i wizualność, budują spójną narrację i skutecznie mobilizują uczestników w krajobrazie pluralizmu i zróżnicowanych modeli komunikacyjnych³⁷⁴.

2.2.3 Rola mediów w kształtowaniu tożsamości i narracji kulturowych

Media są kluczowym elementem współczesnej kultury, odgrywając szczególną rolę w kształtowaniu narracji kulturowych oraz społecznych dyskursów, zarówno na poziomie lokalnym, jak i globalnym. W erze kultury medialnej powstaje złożony system wymiany znaczeń, w którym zjawiska technologiczne, społeczne i kulturowe łączą się, tworząc dynamiczny paradygmat kultury symultanicznej³⁷⁵.

³⁷⁰ S. J. Rittel, *Relewancja i redundancja w komunikacji. Relacje metodologiczne*, „Studia Logopedica II” 2008.

³⁷¹ Tamże.

³⁷² J. Mikułowski, Pomorski, dz. cyt., s. 43-44.

³⁷³ M. Lisowska-Magdziarz, *Analiza tekstu w dyskursie medialnym*, Kraków 2006.

³⁷⁴ J. Servaes, *Human Rights, Participatory Communication and Cultural Freedom in Global perspective*, <http://composite.quam.ca/docs/jaseen.html>, dostęp: 23.01.2023.

³⁷⁵ W.J. Burszta, *Świat jako więzienie kultury*, dz. cyt., s. 120.

Jak wskazuje Bruno Latour, media zorganizowane wokół nowoczesnych technologii definiują styl życia, modelują sposoby myślenia, kreują normy i wzorce zachowań, a także wyznaczają tożsamość jednostek i grup społecznych³⁷⁶. Ich wpływ przejawia się szczególnie wyraźnie w przypadku ruchów społecznych, takich jak Ogólnopolski Strajk Kobiet, gdzie media społecznościowe łączą funkcje informacyjne, mobilizacyjne i narracyjne stają się platformą do efektywnego przekazywania i negocjowania wartości takich jak równość, solidarność czy wolność.

Media pełnią funkcję pośrednika między instytucjami a społeczeństwem, często wzmacniając lub ujawniając napięcia na linii kultura społeczna - kultura instytucjonalna. W dobie gwałtownych przemian technologicznych same media przechodzą kryzys tożsamości: tradycyjne środki przekazu rywalizują z nowymi formami (platformy społecznościowe, media cyfrowe), próbując zachować wpływ na debatę publiczną i na wartości kulturowe³⁷⁷. W Polsce fragmentaryzacja i polaryzacja społeczna są potęgowane przez równoległe funkcjonowanie różnych typów mediów, które nie tylko odzwierciedlają, ale często wzmacniają konflikty narracji, zwłaszcza wokół tematów takich jak protesty społeczne czy nowe ruchy obywatelskie.

W postmodernistycznym paradygmacie kultury medialnej dokonuje się zmiana struktury przekazu: obraz zyskuje przewagę nad słowem i staje się podstawowym językiem komunikacji społecznej. Ta dominacja obrazu, zgodnie z koncepcją kultury wizualnej, prowadzi do transformacji percepcji rzeczywistości i zacierania granic między rzeczywistością a jej reprezentacją³⁷⁸. Odbiorca nie jest już biernym konsumentem, staje się aktywnym twórcą i współuczestnikiem narracji, a wizualność umożliwia szybkie i uniwersalne komunikowanie aksjologicznych przekazów, rozpoznawalnych lokalnie i globalnie (np. symbole graficzne Strajku Kobiet).

Podsumowując, współczesne media stanowią motor tworzenia i negocjowania narracji kulturowych; nie tylko odzwierciedlają, ale również współtworzą i polaryzują debatę publiczną oraz formują nowe tożsamości społeczne. Ich rola w konstruowaniu symbolicznych języków protestu, wartości i stylów życia jest fundamentalna dla zrozumienia dynamiki współczesnej kultury - zarówno w Polsce, jak i globalnie.

³⁷⁶ B. Latour, *We Have Never Been Modern*, 1993.

³⁷⁷ J. Mikułowski, Pomorski, dz. cyt., s. 146.

³⁷⁸ Tamże, s. 147-148.

2.3 Różnice kulturowe i relatywizm aksjologiczny: perspektywa Geerta Hofstede

W kontekście globalizacji i pogłębiającej się międzykulturowej wymiany, zrozumienie różnic kulturowych stało się kluczowe dla efektywnej współpracy społecznej, politycznej i organizacyjnej. Geert Hofstede definiuje kulturę jako kolektywne zaprogramowanie umysłu, które kształtuje sposoby myślenia, odczuwania i działania poszczególnych jednostek w grupie społecznej. Kluczową rolę odgrywają tu mechanizmy socjalizacji, od rodziny przez szkołę, aż po środowiska zawodowe, które budują specyficzny, zbiorowy system wartości³⁷⁹.

W przypadku Polski „kolektywne zaprogramowanie”³⁸⁰ szczególnie silnie ujawnia się w demokratycznych i autorytarnych wzorcach zachowań, przywiązaniu do wartości wspólnotowych, autorytetu i religii, co znajduje odzwierciedlenie zarówno w relacjach międzyludzkich, jak i narracjach publicznych, w tym dyskursie protestacyjnym³⁸¹. Współczesne badania nad kulturą podkreślają, że nieuwzględnianie tych specyficznych uwarunkowań jest jedną z najczęstszych przyczyn konfliktów i niepowodzeń - zarówno na gruncie międzynarodowym, jak i w ramach społeczeństwa obywatelskiego³⁸². Warto zwrócić uwagę, że według Hofstede kultura jest niepisanym systemem reguł, wpływających na interpretację rzeczywistości, a osobowość (poza komponentem biologicznym) kształtowana jest przez to same „kolektywne zaprogramowanie” i indywidualne doświadczenia³⁸³.

Jak pokazuje historia społeczna Polski, przywiązanie do tradycji, religii i narracji narodowych bywa nie tylko zasobem kulturowym, ale też przeszkodą w adaptacji do nowych, konkurencyjnych systemów wartości, co uwidacznia się w starciach aksjologicznych między „tradycyjnym” i „postępowym” dyskursem - zjawisko obecne wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet (OSK)³⁸⁴. Zmiana „kulturowego zaprogramowania” okazuje

³⁷⁹ G. Hofstede, G.J. Hofstede, M. Minkov, *Kultury i organizacje. Zaprogramowanie umysłu*, Warszawa 2011, s. 16-18.

³⁸⁰ S.J. Gould, *The mismeasure of man*, New York 1996.

³⁸¹ L. Kuras, *Kultury i organizacje*, „Media, Kultura, Społeczeństwo” 2007, nr 1(2), s. 149-155.

³⁸² S.J. Gould, *The mismeasure of man*, dz. cyt.

³⁸³ G. Hofstede, G.J. Hofstede, dz. cyt., s. 18.

³⁸⁴ Niniejsza analiza posługuje się wymiarami kulturowymi Hofstede’a jako narzędziem diagnostycznym służącym identyfikacji historycznie utrwalonych wzorców tożsamościowych, podlegających następnie kontestacji ze strony ruchów społecznych. Należy jednak zauważyć, że model ten jest w literaturze przedmiotu krytykowany za etnocentryzm oraz ograniczoną wartość poznawczą, co nakazuje zachować ostrożność przy jego interpretacji. Hofstede niejednokrotnie zarzucano kwestie związane z procedurą badawczą oraz późniejszym formułowaniem założeń teoretycznych (pracownicy IBM jako niereprezentatywni przedstawiciele opisywanych społeczeństw; próba badawcza złożona w ponad 90% z mężczyzn, brak ambicji naukowych w momencie projektowania i przeprowadzania badania; nieodpowiedni i nieuzasadniony dobór nomenklatury, nieuwzględnienie kulturowych zmian zachodzących w czasie). Zastrzeżenia budził też sposób interpretacji wyników, uważany za stronniczy czy

się szczególnie trudna, gdyż podważa podstawowe wzorce tożsamościowe, które rzadko poddawane są refleksji (tu pojawia się niebezpieczeństwo konfliktów wartościowych i społecznego oporu wobec nowych norm aksjologicznych)³⁸⁵.

Warto jednak podkreślić, że istnieją odstępstwa od sztywnych wzorców. Przejawiają się one w formie twórczych, innowacyjnych czy subwersyjnych strategii jednostek, osób czy całych ruchów społecznych. W dyskursie wokół OSK widoczne są właśnie takie napięcia: między kolektywnym zaprogramowaniem opartym na autorytecie religijnym a nowymi wzorcami aksjologicznymi, mającymi na celu redefinicję roli kobiet, obywatelskości i wolności osobistej³⁸⁶.

Prowadząc analizę kultury, niezbędne jest przyjęcie perspektywy relatywizmu kulturowego - zgodnie z którą nie istnieje jedna, uniwersalna miara oceny kultur, a każda społeczność powinna być oceniana według własnych kryteriów i norm. Taki punkt widzenia pozwala unikać uprzedzeń i stereotypizacji, ale zarazem wymaga refleksji i ostrożności przy porównaniach aksjologicznych, czego brak jest źródłem wielu konfliktów społecznych w Polsce (np. między środowiskami bardziej i mniej progresywnymi)³⁸⁷.

Hofstede podkreśla, że różnice kulturowe wyrażają się na wielu poziomach: symboli, bohaterów kulturowych, rytuałów i wartości, które są podstawowym kodem danej społeczności. Przykładem są polskie rytuały religijne i narodowe, mające ogromny wpływ na podtrzymywanie tradycji oraz na interpretację współczesnych ruchów społecznych, których wartości stają się przedmiotem reinterpretacji i negocjacji w debacie publicznej³⁸⁸.

2.3.1 Hierarchia, tożsamość i wartości: teoria Hofstede w kontekście ruchów społecznych

Geert Hofstede, na podstawie badań przeprowadzonych w latach 1968-1972 w firmie IBM, wypracował jeden z najbardziej znaczących modeli analizy różnic kulturowych. Wypełnione przez ponad 116 000 pracowników kwestionariusze z ponad 50 krajów pozwoliły mu zidentyfikować cztery podstawowe wymiary kulturowe, które umożliwiają porównanie sposobów funkcjonowania jednostek i grup społecznych w

etnocentryczny. Zob. P. Boski, *Kulturowe ramy zachowań społecznych*, Warszawa 2010, s. 125-126. Jednocześnie, na co zwraca uwagę Boski, znacząca jest liczba przedstawicieli świata nauki, którzy dzieło holenderskiego badacza przyjmują i wykorzystują w swej pracy w sposób bezkrytyczny.

³⁸⁵ G. Hofstede, G.J. Hofstede, dz. cyt., s. 18.

³⁸⁶ Tamże.

³⁸⁷ C. Levi-Strauss, D. Eribon, *De pres et de loin*, Paris 1988, s. 229.

³⁸⁸ G. Hofstede, G.J. Hofstede, dz. cyt.

różnych kulturach³⁸⁹. Model ten oferuje ramę do rozumienia, dlaczego pewne wartości, takie jak hierarchia, wspólnotowość czy niechęć do zmian, są głęboko zakorzenione w konkretnej kulturze.

Hofstede postrzega kulturę jako zbiór głęboko zakorzenionych wartości³⁹⁰, instytucji i norm, które kształtują sposób postrzegania rzeczywistości oraz orientują zachowania i postawy jednostek. Tożsamość indywidualna wywodzi się z grupowej przynależności kulturowej, manifestującej się poprzez symbole³⁹¹, bohaterów³⁹², rytuały³⁹³, język oraz religię³⁹⁴. Symbole narodowe, takie jak flaga czy obrzędy religijne, pełnią funkcję integrującą i wzmacniającą aksjologiczne fundamenty wspólnoty. Wpływ tych elementów objawia się również w publicznym dyskursie, gdzie kształtuje się sposób postrzegania własnej roli społecznej i politycznej, między innymi w ruchach protestacyjnych³⁹⁵.

Tożsamość pozostaje jednak procesem dynamicznym, podlegającym negocjacjom i przekształceniom, zwłaszcza w warunkach migracji i globalizacji. Integracja nowych elementów tożsamości z pierwotną kulturą ukazuje wielowymiarowość i ewolucyjny charakter tego zjawiska³⁹⁶.

Wartości kulturowe stanowią bardziej ukryty, lecz kluczowy aspekt, kształtujący percepcję świata i reakcje na różnorodność. W kulturach kolektywistycznych ceni się silne więzi społeczne, które jednak mogą sprzyjać wykluczeniom i polaryzacji, zwłaszcza w sytuacji wysokiego poziomu unikania niepewności. Instytucje społeczne, takie jak rodzina, szkoła, kościół i systemy polityczne, utrwalają i przekazują te wartości, wpływając na socjalizację jednostek i budowę społeczeństwa³⁹⁷. Napięcia między tradycyjnymi a

³⁸⁹ P. Boski, *Kulturowe ramy zachowań społecznych*, Warszawa 2010, s. 91

³⁹⁰ Wartości rozumiane jako najgłębszy poziom kultury, definiowany jako skłonność do preferowania określonych zachowań i ocen moralnych. Wartości są zazwyczaj przyswajane we wczesnym dzieciństwie i rzadko podlegają zmianie. To one stanowią trzon kultury i są najmniej widoczne dla osób z zewnątrz.

³⁹¹ Symbole: Są to słowa, gesty, obrazy lub przedmioty mające szczególne znaczenie dla członków danej kultury. Przykłady to język, sposób ubierania się, fryzury, flagi czy oznaki statusu. Symbole są najbardziej zewnętrznym i zmiennym aspektem kultury, często przejmowanym i adaptowanym przez inne grupy kulturowe.

³⁹² Bohaterowie: Postaci, zarówno realne, jak i fikcyjne, współczesne lub historyczne, które uosabiają cechy szczególnie cenione w danej kulturze. Stanowią one wzorce do naśladowania i odgrywają ważną rolę w kształtowaniu wartości i norm społecznych.

³⁹³ Rytuały: Są to zbiorowe działania, które mają znaczenie symboliczne i są postrzegane jako społecznie niezbędne. Przykłady to ceremonie religijne, obchody świąt narodowych czy formy powitania. Rytuały pełnią funkcję integrującą i podtrzymującą strukturę społeczną, mimo że mogą wydawać się powierzchowne i formalne.

³⁹⁴ G. Hofstede, G.J. Hofstede, dz. cyt.

³⁹⁵ Tamże.

³⁹⁶ Tamże, s. 336-337.

³⁹⁷ Tamże, s. 336-338.

globalnymi wartościami manifestują się m.in. w debatach dotyczących równouprawnienia kobiet i praw mniejszości, wpisując się w szerszą konfliktowość aksjologiczną.

Hofstede zidentyfikował cztery podstawowe wymiary kultury, które umożliwiają porównanie różnych kultur³⁹⁸:

- Dystans władzy (Power Distance Index, PDI): Określa stopień akceptacji nierówności społecznych i hierarchii w danej kulturze. Wysoki dystans władzy wiąże się z akceptacją dominacji i autorytetu (np. w niektórych kulturach azjatyckich), niski zaś z dążeniem do egalitaryzmu (np. w krajach skandynawskich)³⁹⁹;
- Indywidualizm vs. kolektywizm: W kulturach indywidualistycznych akcentuje się autonomię jednostki i jej prawa (np. USA), natomiast w kolektywistycznych podkreśla się znaczenie przynależności do grupy i obowiązków wobec niej (np. Chiny)⁴⁰⁰;
- Męskość vs. kobiecość: Wymiar ten odnosi się do preferencji kulturowych dotyczących ról płciowych i wartości: kultura „męska” promuje sukces, rywalizację i ambicję, podczas gdy kultura „kobieca” charakteryzuje współpracą i jakością życia;
- Unikanie niepewności: Ocenia stopień, w jakim społeczeństwa są skłonne tolerować niepewność i niejasność. Kultury z wysokim unikanie niepewności wybierają formalne zasady i stabilność, podczas gdy społeczeństwa z niskim poziomem są bardziej otwarte na zmiany i różnorodność.

Zrozumienie tych wymiarów pomaga w analizie mechanizmów kulturowych konfliktów aksjologicznych i tożsamościowych, które pojawiają się w dyskursach społecznych oraz ruchach protestacyjnych, takich jak Ogólnopolski Strajk Kobiet. Elementy te warunkują sposobność przyjmowania lub odrzucania nowych narracji wartościowych i wzorców zachowań, oferując ramy interpretacyjne do analizy dynamicznych procesów społeczno-kulturowych.

2.3.2 Znaczenie różnic kulturowych w globalnych i lokalnych sporach aksjologicznych

Zrozumienie różnic kulturowych stanowi fundament efektywnej współpracy nie tylko na poziomie gospodarczym i politycznym, ale także społecznym. Pomimo postępującej

³⁹⁸ Tamże.

³⁹⁹ Tamże.

⁴⁰⁰ Tamże.

globalizacji, która zbliża społeczeństwa, odrębności kulturowe pozostają kluczowym czynnikiem warunkującym dynamikę relacji międzynarodowych i międzygrupowych.

Różne kultury odmiennie postrzegają takie aspekty jak hierarchia społeczna, rola autorytetu czy równość płci, co wpływa na styl podejmowania decyzji, prowadzenie negocjacji, a także rozwiązywanie konfliktów. Przykładowo, w krajach o wysokim dystansie władzy (jak Chiny) ważne są formalne struktury i respekt wobec autorytetów, podczas gdy w społeczeństwach egalitarnych, takich jak kraje skandynawskie, preferowany jest dialog i konsensus. Brak świadomości i respektu dla tych różnic może prowadzić do poważnych nieporozumień i utrudnień w współpracy⁴⁰¹.

Współczesne wyzwania o charakterze globalnym, takie jak zmiany klimatyczne, migracje czy konflikty zbrojne, wymagają nie tylko technicznych rozwiązań, ale także głębokiego rozumienia uwarunkowań kulturowych uczestniczących społeczności⁴⁰². Na przykład kryzys migracyjny w Europie ujawnia, jak poziom unikania niepewności w różnych krajach wpływa na ich postawy wobec migracji. Kraje o wysokim poziomie unikania niepewności (np. Grecja, Włochy) częściej postrzegają migrację jako zagrożenie dla stabilności społecznej, podczas gdy kraje o niższym poziomie (np. Szwecja) wykazują większą otwartość na wielokulturowość.

Rozumienie kultury jako kolektywnego zaprogramowania umysłu pozwala na uchwycenie wpływu wartości i norm na zachowania jednostek i grup społecznych. W Polsce silne związki z tradycją narodową i religijną kształtują aksjologiczne uwarunkowania, które wyjaśniają specyfikę polskich sporów społecznych, w tym konfliktów wokół wartości takich jak tradycja, hierarchia i równość. W tych sporach odbija się zderzenie różnych systemów wartości, które równie trudno adaptują się do globalnych i lokalnych wymogów współczesności.

Podsumowując, kulturowe różnice, choć mogą stanowić źródło konfliktów, są również niezbędnym elementem globalnego porozumienia i współpracy. Ich zrozumienie i uwzględnienie, zwłaszcza w świetle modeli takich jak Hofstede'a, warunkuje efektywność komunikacji międzykulturowej oraz stabilność stosunków społecznych i politycznych. W polskim kontekście refleksja nad tymi wymiarami pozwala lepiej interpretować mechanizmy aksjologiczne i dynamikę sporów w przestrzeni publicznej, w tym wokół takich zjawisk jak Ogólnopolski Strajk Kobiet.

⁴⁰¹ R. Inglehart, *Modernization and Postmodernization*, Cambridge 2005.

⁴⁰² G. Hofstede, G.J. Hofstede, dz. cyt., s. 13-14.

2.3.3 Dystans władzy w Polsce: hierarchia, autorytet i protest

Dystans władzy, według Geerta Hofstede, oznacza zakres oczekiwań i akceptacji nierównego podziału władzy, wyrażany przez członków mniej wpływowych grup społecznych i organizacji. Wskaźnik dystansu władzy (PDI) określa, w jakim stopniu społeczeństwa uznają nierówności za naturalne i uzasadnione. Polska, z wynikiem PDI na poziomie około 68, reprezentuje społeczeństwo o stosunkowo wysokim dystansie władzy, co znajduje odbicie w silnie hierarchicznych strukturach społecznych, instytucjach i organizacjach⁴⁰³.

Wysoki dystans władzy kształtuje społeczne funkcjonowanie instytucji państwowych, edukacyjnych i rodzinnych w Polsce⁴⁰⁴. Społeczeństwo charakteryzuje ambiwalentny stosunek do autorytetów. Z jednej strony istnieje potrzeba poszanowania hierarchii, z drugiej rośnie nieufność wobec instytucji, co skutkuje napięciami między podporządkowaniem a gotowością do protestów wobec nadużyć władzy. Silnie hierarchiczne relacje, utrzymywane także przez tradycyjny model rodziny i autorytatywne wychowanie, wpływają na utrwalanie dystansu i akceptację nierówności⁴⁰⁵.

W edukacji dystans władzy przejawia się w hierarchicznych relacjach nauczyciel-uczeń, gdzie brakuje elastyczności i partnerskich form komunikacji, choć ostatnie reformy dążą do zmiany tych wzorców⁴⁰⁶. W strukturach organizacyjnych dominują hierarchiczne modele zarządzania, w których decyzje podejmowane są przez najwyższe szczeble władzy, jednakże globalizacja i presja praktyk rynkowych powodują stopniowe wprowadzanie bardziej egalitarnych rozwiązań⁴⁰⁷.

Politycznie wysoki dystans władzy widoczny jest w silnym centralnym charakterze władzy oraz akceptacji autorytarnych struktur przez społeczeństwo⁴⁰⁸, mimo rosnącej nieufności i sprzeciwu wyrażanego przez ruchy społeczne takie jak Strajk Kobiet.

⁴⁰³ Tamże, s. 78-87.

⁴⁰⁴ Wysoki dystans władzy w Polsce można interpretować w kontekście historycznych i kulturowych uwarunkowań. Polska przez wieki była krajem o silnie zarysowanej hierarchii społecznej, co było związane z dominacją zarówno politycznych, jak i religijnych instytucji. Okres rozbiorów, a później komunizmu, wzmocnił potrzebę silnego przywództwa i hierarchicznych struktur, co w dalszym ciągu wpływa na postawy wobec władzy. Po transformacji ustrojowej w 1989 roku zaszły istotne zmiany, jednak mentalność hierarchiczna w wielu aspektach pozostała nienaruszona. Komunistyczna propaganda, dążąca do likwidacji różnic klasowych, stworzyła pozory egalitaryzmu, jednak dystans między pracownikami a pracodawcami pozostaje znaczący. Zob. M. Marody, *Wymiary życia społecznego: Polska na przełomie XX i XXI wieku*, 2005; Ł. Sułkowski, *Kulturowa zmienność organizacji*, 2010, s. 169.

⁴⁰⁵ G. Piechota, „Strajk Kobiet”. *Zmiany społeczno-kulturowe jak efekt protestów w Polsce*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2022, nr 20(3), s. 97-114.

⁴⁰⁶ M. Bereźnicka, *Wychowanie dziecka we współczesnej rodzinie*, Kraków 2014; G. Hofstede, G.J. Hofstede, dz. cyt., s. 65-68.

⁴⁰⁷ G. Hofstede, G.J. Hofstede, dz. cyt., s. 63-65.

⁴⁰⁸ Tamże, s. 71-73.

Taki model dystansu władzy przekłada się na stabilność, ale też na ograniczenia w innowacyjności i otwartości na zmiany⁴⁰⁹. Brak otwartości komunikacji i dominacja hierarchii powodują alienację oraz obniżają motywację i zaangażowanie pracowników. Na poziomie politycznym wysoki dystans sprzyja alienacji obywateli i wzrostowi populizmu oraz radykalizacji postaw społecznych⁴¹⁰.

Wysoki dystans władzy jest istotnym czynnikiem kształtującym aksjologiczne spory w polskim dyskursie publicznym. Hierarchiczne wzorce, głęboko osadzone w kulturze i strukturach społecznych, stanowią zarówno barierę dialogu, jak i katalizator napięć, które znajdują swój wyraz w mobilizacji społecznej i protestach⁴¹¹, w tym w ruchu Strajku Kobiet.

2.3.4 Indywidualizm i kolektywizm w polskim kontekście kulturowym

Indywidualizm i kolektywizm to podstawowe wymiary kulturowe w modelu Geerta Hofstede, obrazujące stopień integracji jednostki ze wspólnotą i wpływające na wartości, normy oraz wzorce zachowań społecznych⁴¹². W polskim kontekście analiza tego wymiaru odsłania napięcia i dynamikę między tradycyjnymi wartościami kolektywistycznymi a rosnącym znaczeniem indywidualizmu, szczególnie widocznym wśród młodszych pokoleń. Konflikt ten przejawia się wyraźnie w debatach publicznych, gdzie solidarność społeczna przenika się z dążeniem do autonomii i samorealizacji jednostek, na przykład w ramach Strajku Kobiet⁴¹³.

Według badań Hofstede, Polska plasuje się na średnim poziomie indywidualizmu (IDV = 60), co oznacza umiarkowany dystans między wartościami indywidualistycznymi a kolektywistycznymi. Wynika to z unikalnego dziedzictwa kulturowego państwa, które łączy w sobie elementy dążenia do wolności osobistej oraz lojalności wobec rodziny i wspólnot religijnych⁴¹⁴.

Jerzy Mikułowski Pomorski zauważa, że polska kultura stanowi mieszaninę historycznie ukształtowanych wzorców (szlacheckich oraz chłopskich), które zderzają się ze sobą i manifestują w aktualnych postawach społecznych. Po doświadczeniach komunizmu i transformacji ustrojowej struktura społeczna uległa spłaszczeniu, lecz zarówno cechy

⁴⁰⁹ Tamże, s. 68-71.

⁴¹⁰ A.K. Kozmiński, *Zarządzanie. Teoria i praktyka*, Warszawa 2000.

⁴¹¹ G. Hofstede, G.J. Hofstede, dz. cyt., s. 53-81.

⁴¹² Tamże, s. 60-85.

⁴¹³ G. Piechota, „Strajk Kobiet”. *Zmiany społeczno-kulturowe jako efekt protestów w Polsce*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2022, nr 20(3), s. 97-114.

⁴¹⁴ J. Mikułowski Pomorski, *Jak narodu porozumiewają się ze sobą...*, dz. cyt., s. 406-407.

indywidualistyczne, jak i kolektywistyczne nadal współistnieją i ujawniają się w zależności od kontekstu⁴¹⁵.

Transformacja po 1989 roku zaowocowała pojawieniem się nowych podziałów społecznych oraz zmianą wartości kulturowych pod wpływem zachodnich wzorców, co tworzy specyficzny „tygiel kulturowy” w Polsce, łączący tradycję z postmodernistyczną pluralizacją tożsamości⁴¹⁶. Wartości kolektywistyczne pozostają silne przede wszystkim w ramach rodziny⁴¹⁷ i wspólnot religijnych, zwłaszcza katolickich, które nadal odgrywają istotną rolę w integracji społecznej i kształtowaniu norm moralnych⁴¹⁸. Jednocześnie młodsze pokolenia coraz częściej kwestionują ich autorytet, stawiając na niezależność i autonomię, co jest widoczne w ruchach społecznych, w tym w OSK, gdzie dążenie do wolności jednostki współistnieje z solidarnością grupową⁴¹⁹.

Napięcia między indywidualizmem a kolektywizmem manifestują się także w polskich subkulturach, odzwierciedlając rozpiętość postaw - od silnie wspólnotowych po wyraźnie liberalne i autonomiczne. W sytuacjach kryzysowych, takich jak protesty czy zagrożenia społeczne, polskie społeczeństwo wykazuje jednak tendencję do scalania się wokół wspólnych wartości i celów, co świadczy o trwałości kolektywistycznych wzorców⁴²⁰.

2.3.5 Męskość i kobiecość w kulturze polskiej: wymiar Hofstede

Wymiar męskości i kobiecości (MAS), wyróżniony w modelu kulturowym Geerta Hofstede’a, stanowi istotny element analizy różnic międzykulturowych, choć budzi również wiele kontrowersji. Wskazuje on, jak społeczeństwa kształtują role płciowe i oczekiwania wobec nich⁴²¹. W kulturach „męskich” role płciowe są silnie zróżnicowane: mężczyźni są postrzegani jako asertywni, zorientowani na sukces i rywalizację, a kobiety - jako skromne, opiekuńcze i troskliwe⁴²².

⁴¹⁵ Tamże, s. 454-455.

⁴¹⁶ A. Lubecka, *A Central European Communication' Melting Pot: An Example of Communication in Services in Poland*, [w:] R. Gibson Verlag, *International Communication in Business. Theory and Practice*, Berlin 1998, s. 175-184.

⁴¹⁷ J. Mikułowski Pomorski, *Jak narodu porozumiewają się ze sobą...*, dz. cyt., s. 406-407.

⁴¹⁸ Tamże.

⁴¹⁹ G. Piechota, *Strajk Kobiet. Zmiany społeczno-kulturowe jak efekt...*, dz. cyt., s. 97-114; Tamże., s. 406-407.

⁴²⁰ Tamże, s. 246-250.

⁴²¹ G. Hofstede, *Culture's Consequences: Comparing Values*, dz. cyt.

⁴²² Tamże, s. 280

W kontekście Polski, gdzie wskaźnik męskości wynosi 64, widać utrzymujące się silne wpływy tradycyjnych ról płciowych, które szczególnie wyraźnie manifestują się w sferze rodzinnej i zawodowej⁴²³.

W polskim społeczeństwie tradycyjny podział ról płciowych nadal jest silnie obecny. Kobiety często utożsamiane są z rolami związanymi z opieką nad domem i rodziną, podczas gdy od mężczyzn oczekuje się pełnienia funkcji żywiciela, osiągania sukcesów zawodowych i utrzymania stabilności materialnej⁴²⁴. Te wzorce wpływają na normy społeczne i oczekiwania, które pozostają szczególnie widoczne w polityce i debacie publicznej. Mimo rosnącej obecności kobiet w życiu publicznym i zawodowym, utrzymują się bariery takie jak „szklany sufit”, ograniczające ich awans zawodowy⁴²⁵.

Procesy socjalizacyjne od najwcześniejszych lat życia uczestniczą w utrwalaniu stereotypów płciowych⁴²⁶: dziewczynki uczone są troski, empatii i budowania relacji, zaś chłopcy - samodzielności, współzawodnictwa i dominacji. Media również często wzmacniają te stereotypy, ukazując kobiety w rolach wspierających, a mężczyzn jako liderów czy decydentów⁴²⁷.

Jednak współczesne społeczeństwo polskie doświadcza dynamicznych przemian, które prowadzą do stopniowej redefinicji ról płciowych. Kobiety coraz częściej zdobywają wyższe wykształcenie, obejmują stanowiska kierownicze i aktywnie uczestniczą w ruchach społecznych, takich jak protesty kobiet. W takich inicjatywach manifestują zarówno solidarność grupową, jak i dążenie do autonomii i równouprawnienia⁴²⁸.

Wsparciem dla tych zmian są polityki równościowe, w tym elastyczne godziny pracy czy urlopy rodzicielskie, które próbują równoważyć role zawodowe z rodzinnymi⁴²⁹. Jednak skuteczność tych działań bywa ograniczona przez głęboko zakorzenione, tradycyjne normy kulturowe⁴³⁰. Konflikt między tradycyjnymi a nowoczesnymi wartościami jest widoczny w publicznych sporach aksjologicznych, szczególnie dotyczących praw reprodukcyjnych czy dostępu kobiet do rynku pracy. Protesty Ogólnopolskiego Strajku Kobiet

⁴²³ J. Mikułowski Pomorski, *Jak narody porozumiewają się ze sobą...*, dz. cyt., s. 408-409.

⁴²⁴ Tamże.

⁴²⁵ Tamże.

⁴²⁶ G. Hofstede, G.J. Hofstede, dz. cyt., s. 141-145.

⁴²⁷ Tamże, s. 132-169.

⁴²⁸ B. Wojciszke, *Kobiety i mężczyźni. Odmienne spojrzenia na różnice*, Gdańsk 2002; S. Bem, *Męskość - kobiecość. O różnicach wynikających z płci*, Gdańsk 2000.

⁴²⁹ G. Hofstede, G.J. Hofstede, dz. cyt., s. 155-159.

⁴³⁰ Tamże, s. 135-169.

ukazują to napięcie - są reakcją na systemy patriarchalne i zarazem próbą przełamywania kulturowych wzorców dominacji płciowej⁴³¹.

2.3.6 Unikanie niepewności jako czynnik społecznych i aksjologicznych napięć

Unikanie niepewności (UAI) to jeden z kluczowych wymiarów kultury w teorii Geerta Hofstede. Oznacza ono stopień, w jakim członkowie społeczeństwa odczuwają dyskomfort i zagrożenie wobec sytuacji nieznanych, nieprzewidywalnych lub niejasnych. Wysoki wskaźnik UAI wiąże się z preferencją stabilności, formalnych norm i przewidywalnych struktur społecznych⁴³².

Polska, z wynikiem UAI około 93, należy do krajów o wysokim poziomie unikania niepewności, co wpływa na funkcjonowanie zarówno instytucji, jak i relacji społecznych. Przejawia się to w szczególności w silnym poszanowaniu przepisów i norm prawnych, które służą budowaniu poczucia bezpieczeństwa i porządku społecznego. Wejście zmian prawnych, takich jak zaostrzenie prawa aborcyjnego, postrzegane jest jako naruszenie stabilności, co wywołuje gwałtowne reakcje społeczne⁴³³.

Wysoki poziom unikania niepewności w Polsce przejawia się w codziennym życiu przez zakładanie formalnych, sztywnych struktur i przestrzeganie ściśle określonych norm społecznych. Jest to związane z odczuwaniem lęku przed nieznanym, który wzmacnia potrzebę kontroli oraz porządkowanie rzeczywistości przez reguły prawne, edukację i organizację życia społecznego⁴³⁴. W systemie edukacyjnym akcent kładziony jest na formalizm, co ogranicza kreatywność i innowacyjność, zwłaszcza w młodszych pokoleniach funkcjonujących w bardziej elastycznym, globalnym środowisku⁴³⁵.

⁴³¹ G. Piechota, *Strajk Kobiet. Zmiany społeczno-kulturowe jak efekt...*, dz. cyt., s. 97-114.

⁴³² G. Hofstede, G.J. Hofstede, dz. cyt., s. 197.

⁴³³ Kraje o wysokim poziomie unikania niepewności cechuje niska tolerancja wobec niejednoznaczności i wieloznaczności, które są doświadczane jako trwałe zagrożenie egzystencjalne i źródło lęku o przyszłość. W konsekwencji dominuje silna potrzeba porządku normatywnego, poszukiwanie absolutnych prawd, jednoznacznych wartości oraz formalnych zasad regulujących życie społeczne. Charakterystyczna jest ograniczona skłonność do ryzyka, innowacji i zmian, niski poziom motywacji oraz preferowanie stabilności i „bezpiecznego życia”. Społeczeństwa te wykazują tendencję do nietolerancji wobec dewiacji, odmiennych postaw i ideałów, w tym braku zaufania wobec młodszych pokoleń, przy jednoczesnej akceptacji zachowań agresywnych - zarówno wobec innych, jak i wobec siebie - w sytuacjach wzrostu niepewności. Istotną rolę odgrywa etos obowiązku pracy oraz lojalności wobec pracodawcy, a także przekonanie o wyższości wiedzy ekspertów i autorytetów nad kompetencjami „zwykłych ludzi”. Przestrzeganie norm jest silnie sankcjonowane, a ich naruszanie bywa interpretowane w kategoriach moralnego wykroczenia, co sprzyja unikaniu konfliktów i konkurencji oraz wzmacnia podporządkowanie się instytucjonalnym regułom. Zob. Tamże, s. 182, s. 412, J. Mikułowski Pomorski, *Jak narodu porozumiewają się ze sobą...*, dz. cyt.

⁴³⁴ G. Piechota, *Strajk Kobiet. Zmiany społeczno-kulturowe jak efekt...*, dz. cyt., s. 97-114.

⁴³⁵ G. Hofstede, G.J. Hofstede, dz. cyt., s. 182.

Religia, a zwłaszcza Kościół katolicki, jest ważnym czynnikiem wspierającym radzenie sobie z niepewnością poprzez dostarczanie stałych norm moralnych i symbolicznych⁴³⁶. Jednak w obliczu procesów laicyzacji i zmieniających się wartości społecznych rola religii jako mechanizmu stabilizującego niepewność jest coraz częściej kwestionowana, szczególnie przez młodsze generacje⁴³⁷.

Na poziomie gospodarczym wysoki UAI wpływa na preferencje Polaków co do stabilności zatrudnienia i przewidywalności warunków pracy, co ogranicza skłonność do przyjmowania ryzyka i innowacji zawodowych⁴³⁸.

Politycznie wysoki dystans unikania niepewności sprzyja konserwatyzmowi, akceptacji silnej władzy oraz oporu wobec reform naruszających utrwalone struktury⁴³⁹. Polityczne zmiany bywają odbierane z nieufnością i oporem⁴⁴⁰, co między innymi utrudnia adaptację do dynamicznych przemian globalnych⁴⁴¹.

Unikanie niepewności jako wymiar kulturowy ma silny wpływ na struktury społeczne, polityczne i ekonomiczne Polski. Jego konsekwencje widoczne są w potrzebie stabilizacji oraz oporze wobec zmian, co przekłada się na dynamikę konfliktów aksjologicznych i społecznych, w tym w kontekście protestów takich jak Ogólnopolski Strajk Kobiet.

2.3.7 Nowe wymiary kultury w modelu Hofstede: orientacja długoterminowa i przyzwolenie-restrykcyjność

Pierwotny model Geerta Hofstede, bazujący na czterech wymiarach kulturowych, został w kolejnych latach wielokrotnie rozbudowany i zaktualizowany, co znacząco poszerzyło zakres analizy różnic kulturowych i ich dynamiki społecznej. Nowe badania i replikacje doprowadziły do wprowadzenia dodatkowych wymiarów, które lepiej uwzględniają

⁴³⁶ Tamże, s. 178 - 216.

⁴³⁷ K. Bochenek, *Zjawisko laicyzacji w społeczeństwie ponowoczesnym (konteksty filozoficzne)*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2019, nr XVI, s. 77-86.

⁴³⁸ G. Hofstede, G.J. Hofstede, dz. cyt., s. 202-207.

⁴³⁹ Idem, *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations*, CA 2001, s. 129.

⁴⁴⁰ Zdaniem Hofstede, bardzo niewielu mieszkańców krajów o wysokim UAI byłoby gotowych protestować przeciwko decyzjom rządowym, a jeśli już do tych protestów dochodzi to zazwyczaj przyjmują one dość konwencjonalną formę petycji lub demonstracji. Wśród obywateli krajów o wysokim UAI zdarza się przekonanie, że bardziej zdecydowane akcje protestacyjne, takie jak bojkoty czy strajki okupacyjne, powinny być tłumione przez rząd. Obywatele krajów o słabym unikaniu niepewności uważają z kolei, że ich wpływ na decyzje rządowe zaczyna się już na najniższym szczeblu lokalnym. Jeśli te metody by zawiodły, są oni gotowi by protestować, przy użyciu skrajnych i niekonwencjonalnych metod. Zob. Tamże, s. 172.

⁴⁴¹ M. Kwiecińska, *Konserwatyzm we współczesnej myśli politycznej, Poglądy polityczne w różnych częściach Europy*, 2017.

zróźnicowanie wartości, wzorców zachowań i perspektyw czasowych w różnych społecznościach.

Ważnym rozszerzeniem była adaptacja wymiaru orientacji długoterminowej (LTO), zaczerpniętego z badań Michaela Bonda nad wartościami kultur Dalekiego Wschodu. Ten wymiar opisuje preferencję społeczeństw wobec kładzenia nacisku na przyszłość, wytrwałość i oszczędność w opozycji do kultur skoncentrowanych na teraźniejszości i szybkich rezultatach⁴⁴².

W przypadku Polski wymiar LTO pozwala uchwycić kulturowe napięcie między silnym przywiązaniem do tradycji a oczekiwaniem natychmiastowych efektów działania. Polska kultura jest zatem postrzegana jako mająca tendencję do jednoczesnego czerpania z historycznych wzorców oraz presji dostosowania się do dynamicznych zmian społeczno-ekonomicznych⁴⁴³. Takie zjawisko jest szczególnie istotne w kontekście analiz aksjologicznych sporów społecznych i postaw wyrażanych podczas ruchów protestu, jak na przykład Ogólnopolski Strajk Kobiet.

Polska, z wynikiem 32 punktów na skali LTO, plasuje się jako społeczeństwo o wyraźnej orientacji krótkoterminowej. Ten wymiar obejmuje skoncentrowanie się na bieżących zobowiązaniach, wartościach związanych z trwałością i stabilnością oraz utrzymaniu relacji międzyludzkich. Społeczeństwo takie wykazuje presję na szybkie rezultaty, co ogranicza tendencje do długofalowego inwestowania np. w edukację czy rozwój innowacji⁴⁴⁴.

Porównanie Polski z kulturami długoterminowymi, jak Chiny czy Japonia, uwidacznia różnice w podejściu do planowania strategicznego i cierpliwości, które przekładają się na sukcesy gospodarcze i społeczne tych państw. Transformacje polityczne i społeczne napotykały w Polsce opór wynikający z umiłowania tradycyjnej stabilności, co często prowadzi do napięć w debacie publicznej dotyczącej reform i wyzwań globalnych⁴⁴⁵.

Kolejną istotną modyfikacją modelu Hofstede jest wprowadzenie wymiaru przyzwolenia versus restrykcyjności, opracowanego przez Michaela Minkova. Ten wymiar opisuje stopień społecznej akceptacji dla zaspokajania podstawowych potrzeb jednostek, takich jak czerpanie radości z życia. Społeczeństwa przyzwalające cechuje większa otwartość na potrzeby indywidualne i elastyczność w zakresie norm społecznych, podczas gdy

⁴⁴² G. Hofstede, G.J. Hofstede, dz. cyt., s. 222-223.

⁴⁴³ Tamże.

⁴⁴⁴ Tamże, s. 224.

⁴⁴⁵ Tamże, s. 222-223.

społeczeństwa restrykcyjne narzucają surowe normy regulujące zachowania jednostkowe, często powiązane z wysokim poziomem unikania niepewności⁴⁴⁶.

Polska plasuje się w środku tego continuum, co odzwierciedla napięcie między tradycyjnymi normami a rosnącą indywidualną autonomią. Debaty dotyczące praw reprodukcyjnych, małżeństw partnerskich czy obecności religii w przestrzeni publicznej ilustrują konfrontację wymagań kultury restrykcyjnej z coraz silniejszą potrzebą wolności jednostki⁴⁴⁷.

W praktyce umiarkowany poziom restrykcyjności objawia się znaczącym wpływem tradycyjnych wartości na codzienne zachowania, jak celebrowanie świąt czy rola rodziny, ale też rosnącym wpływem postaw młodszego pokolenia, które akcentuje swobodę i różnorodność w życiu prywatnym⁴⁴⁸.

Podsumowując, rozwój modelu kulturowego Hofstede poprzez wprowadzenie wymiarów orientacji długoterminowej oraz przyzwolenia - restrykcyjności pozwala na bardziej kompleksową analizę kulturowych różnic i napięć. Polska, z umiarkowanym poziomem przyzwolenia i krótkoterminową orientacją, znajduje się w punkcie napięcia pomiędzy tradycyjnymi wartościami i nowoczesnymi postulatami autonomii, co jest kluczowe dla rozumienia aksjologicznych sporów społecznych, takich jak te obserwowane w dyskursie wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet.

2.4 Tożsamość narodowa jako pole konfliktu aksjologicznego

Tożsamość narodowa, zgodnie ze współczesnymi teoriami nacjonalizmu, jest dynamicznym konstruktem społecznym i kulturowym, który podlega ciągłym przemianom, a także manipulacjom ze strony instytucji państwowych i elit politycznych⁴⁴⁹. Przynależność do narodu⁴⁵⁰ postrzegana jest nie tylko przez pryzmat obywatelstwa, ale także jako moralna i emocjonalna powinność, która wzmacnia poczucie wspólnoty o niemal

⁴⁴⁶ Tamże, s. 291.

⁴⁴⁷ *Polska spada w międzynarodowych wskaźnikach wolności i demokracji. Obok Węgry*, 11.12.2020, [Polska spada w międzynarodowych wskaźnikach wolności i demokracji. Obok Węgry - rp.pl](https://rp.pl), dostęp: 1.02.2022.

⁴⁴⁸ G. Piechota, *Strajk Kobiet. Zmiany społeczno-kulturowe jak efekt...*, dz. cyt., s. 97-114.

⁴⁴⁹ Wojciech Burszta porównuje metonimiczną i metaforyczną tożsamość narodową. Metonimiczna, typowa dla nacjonalizmu, utożsamia naród z trwałymi symbolami, jak ziemia przodków czy tradycyjne wartości, co sprzyja wykluczaniu inności. Metaforyczna, otwarta na różnorodność i wielokulturowość, przeciwstawia się nacjonalistycznym narracjom, tworząc przestrzeń dla wielu tożsamości. Zob. W.J. Burszta, *Świat jako więzienie kultury*, dz. cyt., s. 85.

⁴⁵⁰ Benedict Anderson definiuje naród jako „wyobrażoną wspólnotę”, której członkowie, mimo że się nie znają, doświadczają poczucia przynależności dzięki codziennym praktykom, symbolom i rytuałom. Zob. Tamże, s. 65.

sakralnym charakterze. Ten proces symbolizacji prowadzi do idealizowania przeszłości i przestrzeni narodowej, które w narracjach nacjonalistycznych pełnią funkcję legitymizacyjną dla współczesnych struktur społecznych i politycznych⁴⁵¹. Media, zarówno tradycyjne, jak i społecznościowe, odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu narracji narodowych, które definiują obowiązujące wzorce tożsamości⁴⁵². W Polsce szczególne znaczenie proces redefinicji tożsamości narodowej zyskał po 1989 roku, kiedy to upadek systemu komunistycznego zapoczątkował rozliczenia z przeszłością PRL-u i budowę demokratycznej narracji. Centralnym punktem tej przemiany stała się symbolika „Solidarności” jako ruchu walki o wolność, która w mediach i przestrzeni publicznej ukierunkowała debatę wokół pojęcia narodowej wspólnoty⁴⁵³.

Jednocześnie w Polsce narastające konflikty aksjologiczne, określane mianem wojen kulturowych, wyraźnie polaryzują społeczeństwo. Jedna strona, reprezentowana przez ruchy progresywne, takie jak Ogólnopolski Strajk Kobiet, wprowadza do dyskursu nowe wartości aksjologiczne - równość, autonomię jednostki oraz prawa człowieka. Postulaty te, podkreślone hasłem „Moje ciało, mój wybór”, reinterpreterują tradycyjny etos walki o wolność, łącząc go z dążeniami emancypacyjnymi. Strona konserwatywna natomiast, bazując na narracjach podkreślających wyjątkowość polskiej tożsamości - takich jak „Polska jako przedmurze chrześcijaństwa” czy „Chrystus narodów” - wzmacnia tradycyjne wzorce moralne i narodowe⁴⁵⁴.

Konflikt aksjologiczny znajduje również wyraz w reinterpretacji pamięci historycznej i symboli narodowych⁴⁵⁵. Symbole⁴⁵⁶ takie jak flaga, hymn czy hasła patriotyczne, które dawniej symbolizowały narodową jedność, obecnie stały się narzędziami rywalizacji ideologicznej. Nacjonalistyczne narracje⁴⁵⁷, oparte na symbolice „krwi” i „ziemi”, są wykorzystywane jako narzędzia polityczne, które wzmacniają tradycyjne wzorce tożsamości

⁴⁵¹ Tamże, s. 87.

⁴⁵² W.J. Burszta, *Świat jako więzienie kultury*, Warszawa 2008, s. 65.

⁴⁵³ Tamże.

⁴⁵⁴ Tamże s. 21.

⁴⁵⁵ J.D. Hunter, *Culture Wars. The Struggle to Define America*, New York 1991.

⁴⁵⁶ W sferze nacjonalizmu tożsamość narodowa kształtowana jest przez symbolikę, która wzmacnia poczucie przynależności i wyróżnienia w kontekście grupy. Symbolika krwi i pokrewieństwa podkreśla biologiczne i moralne więzi narodowe, sugerując ich trwałość i wyjątkowość, co znajduje wyraz w narracjach odwołujących się do „przelanej krwi za ojczyznę” czy rodzinnych pokoleń budujących wspólnotę narodową. Zob. A. Kłosowska, *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 1996, s. 100.

⁴⁵⁷ Antony Birch podkreśla, że nacjonalizm w swoich współczesnych formach nie jest ideologią przypisaną jedynie do konserwatystów czy liberałów, ale stanowi podstawę tożsamości dla szerokich warstw społecznych. W warunkach postępującej globalizacji i hybrydyzacji popnacjonalizm stanowi próbę przeciwdziałania destabilizacji, oferując „czyste” formy przynależności narodowej i etnicznej. Zob. A. Birch, *Nationalism and National Integration*, London 1989, s.7.

narodowej⁴⁵⁸. Równocześnie Strajk Kobiet wykorzystuje tę samą symbolikę, nadając jej alternatywne znaczenia. Poprzez odwołanie do wartości takich jak wolność wyboru, prawa jednostki i równość płci, ruch ten proponuje nowe aksjologiczne ramy interpretacyjne. Zdaniem Wojciecha Burszty, zestawienie emancypacyjnych postulatów z polską tradycją walki o wolność może prowadzić do stworzenia alternatywnej wizji wspólnoty narodowej⁴⁵⁹. W rezultacie media funkcjonują jako przestrzeń konfrontacji konkurencyjnych narracji wspólnoty narodowej: z jednej strony zakorzenionej w konserwatywnym porządku tradycyjnym, z drugiej zaś afirmującej pluralizm, inkluzywność oraz wartości o charakterze progresywnym⁴⁶⁰.

Złożoność tego konfliktu aksjologicznego wskazuje na głęboko zakorzenione napięcia w polskim społeczeństwie. Reinterpretacja symboli narodowych i redefinicja tożsamości narodowej są nie tylko wynikiem rywalizacji ideologicznej, lecz także odzwierciedleniem szerszych przemian społecznych, w których tradycyjne wartości zderzają się z dążeniami emancypacyjnymi.

2.4.1 Tożsamość narodowa i społeczna w erze globalizacji

Tożsamość narodowa i społeczna, zgodnie ze współczesnymi teoriami nacjonalizmu i globalizacji, stanowi dynamiczny konstrukt kulturowy i społeczny. Jest ona kształtowana zarówno przez lokalne doświadczenia, jak i globalne procesy kulturowe, które redefiniują tradycyjne wzorce przynależności i relacje między jednostkami⁴⁶¹. Jak zauważa Arjun Appadurai, w erze globalizacji media masowe stworzyły „globalną ekumenę wyobraźni”⁴⁶², pozwalając jednostkom odnajdywać wspólne praktyki kulturowe, które wykraczają poza granice geograficzne i tradycyjne tożsamości narodowe⁴⁶³.

Spółeczna imaginacja odgrywa kluczową rolę w integrowaniu jednostek i grup społecznych w ramach zarówno lokalnych, jak i globalnych wspólnot. Dzięki niej ludzie mogą jednocześnie uczestniczyć w lokalnych tradycjach i angażować się w globalne fenomeny, takie jak ruchy społeczne, kultura popularna czy media społecznościowe⁴⁶⁴. Jak zauważa Johannes Fabian, kultura popularna funkcjonuje jako autonomiczne zjawisko,

⁴⁵⁸ W.J. Burszta, *Świat jako więzienie kultury*, dz. cyt., s. 65.

⁴⁵⁹ Tamże, s. 75, G. Piechota, *Strajk Kobiet. Zmiany społeczno-kulturowe jak efekt...*, dz. cyt., s. 97-114.

⁴⁶⁰ W.J. Burszta, *Świat jako więzienie kultury*, dz. cyt., s. 65.

⁴⁶¹ Tamże.

⁴⁶² A. Appadurai, *Nowoczesność bez granic. Kulturowe wymiary globalizacji*, Kraków 2005.

⁴⁶³ W.J. Burszta, *Świat jako więzienie kultury*, dz. cyt., s. 21.

⁴⁶⁴ Tamże.

które choć czerpie z tradycji, wprowadza nowe wzorce interpretacyjne, zmieniające sposób, w jaki społeczeństwa definiują siebie i swoje wartości⁴⁶⁵. Przykład Ogólnopolskiego Strajku Kobiet ukazuje, jak społeczna imaginacja może integrować różne grupy społeczne wokół wspólnych wartości, takich jak równość, prawa człowieka czy wolność wyboru. Narracje tego ruchu, zakorzenione w lokalnych doświadczeniach, czerpią jednocześnie z globalnych wzorców emancypacyjnych, takich jak ruch #MeToo. Dzięki temu Strajk Kobiet, wykorzystując zarówno narodową symbolikę (np. flagę, hymn czy hasła patriotyczne), jak i globalne idee, tworzy przestrzeń wspólnych wartości, redefiniując zarówno tożsamość narodową, jak i społeczną w kontekście współczesnych konfliktów aksjologicznych⁴⁶⁶.

Globalizacja, jak zauważa Zygmunt Bauman, prowadzi do „płynności” tożsamości, która staje się hybrydyczna i otwarta na różnorodne wpływy. Deterytorializacja kultury oznacza, że przynależność jednostki przestaje być ściśle związana z konkretnym terytorium geograficznym⁴⁶⁷. W Polsce proces ten widoczny jest w napięciach pokoleniowych: młodsze generacje, otwarte na globalne wartości, wchodzą w konflikt ze starszymi, preferującymi tradycyjne wzorce kulturowe⁴⁶⁸. Edward Said opisuje tę kondycję jako „uogólniony stan bezdomności”, w którym granice narodowe i kulturowe ulegają rozmyciu, tworząc nowe formy wielowymiarowych tożsamości⁴⁶⁹.

Społeczna imaginacja i redefinicja tożsamości narodowej w Polsce są ze sobą ściśle powiązane, szczególnie w kontekście globalnych procesów kulturowych i lokalnych konfliktów aksjologicznych. Oba te zjawiska wskazują na złożoność współczesnych przemian społecznych, w których tradycja i nowoczesność wzajemnie się przenikają. Ruchy społeczne, takie jak Ogólnopolski Strajk Kobiet, ilustrują, jak lokalne narracje mogą zostać wzbogacone przez globalne inspiracje, oferując nowe wzorce interpretacyjne i tworząc przestrzeń do negocjowania wspólnych wartości. Dzięki temu zarówno społeczna imaginacja, jak i redefinicja symboliki narodowej stają się narzędziami przekształcania polskiego społeczeństwa w erze globalizacji⁴⁷⁰.

⁴⁶⁵ Z. Bauman, *Culture as Praxis*, London 1999.

⁴⁶⁶ W.J. Burszta, *Świat jako więzienie kultury*, dz. cyt., s. 21.

⁴⁶⁷ Z. Bauman, T. May, *Socjologia*, Poznań 2004, s. 52.

⁴⁶⁸ Tamże.

⁴⁶⁹ A. Gupta, J. Ferguson, *Poza „kulturę”, przestrzeń, tożsamość i polityka różnicy*, [w:] M. Kempny E. Nowicka, *Badanie kultury. Elementy teorii antropologicznej*, Warszawa 2004, s. 271.

⁴⁷⁰ Tamże.

2.4.2 Nacjonalizm i multikulturalizm jako osie współczesnych wojen kulturowych

Współczesne wojny kulturowe są przejawem głębokich podziałów społecznych, ideologicznych i aksjologicznych, które kształtują tożsamości społeczne w kontekście dynamicznych przemian politycznych i kulturowych. Konflikty te opierają się na złożonej relacji między klasą, rasą i płcią kulturową, które stanowią kluczowe osie rywalizacji w społeczeństwach⁴⁷¹. Jak zauważa Daniel Patrick Moynihan, napięcia te wynikają z odmiennych wizji kultury i jej funkcji: konserwatyści postrzegają kulturę jako fundament społecznego sukcesu i stabilności, natomiast liberałowie wierzą w możliwość jej przekształcania za pomocą narzędzi politycznych⁴⁷². Ten spór odzwierciedla zmagania o kształt i znaczenie zarówno tożsamości społecznej, jak i narodowej, które w dobie współczesnych konfliktów ideologicznych stają się centralnym polem walki⁴⁷³.

W Polsce współczesne wojny kulturowe znajdują wyraz w debatach dotyczących praw reprodukcyjnych, edukacji seksualnej w szkołach czy praw mniejszości seksualnych. Te zagadnienia integrują w sobie napięcia związane z płcią, religią i polityką, stając się areną konfliktów normatywnych między progresywnymi a konserwatywnymi wizjami społeczeństwa. Liberalne ruchy społeczne włączają globalne wartości emancypacyjne, takie jak równość płci i autonomia jednostki, w lokalny kontekst kulturowy. Z kolei konserwatywne środowiska, odwołując się do symboliki narodowej i tradycyjnych wartości religijnych, starają się utrzymać dominację narracji opartych na spójności kulturowej i historycznej⁴⁷⁴.

Jednym z najważniejszych kontekstów współczesnych wojen kulturowych jest debata na temat multikulturalizmu, który w erze globalizacji staje się wyzwaniem dla tradycyjnych form społecznej imaginacji. Jak zauważa Wojciech Burszta, multikulturalizm, mimo swojej atrakcyjności jako idea, często spotyka się z krytyką jako koncept zbyt uproszczony, aby sprostać złożoności współczesnych społeczeństw⁴⁷⁵. Wielokulturowość zakłada, że różnorodność kulturowa jest wartością samą w sobie, a kultura, rozumiana jako zestaw praktyk i wartości, może jednocześnie być narzędziem politycznym. Feministyczne hasło „osobiste jest polityczne” doskonale ilustruje tę zależność, wskazując, że doświadczenia jednostkowe odzwierciedlają szersze struktury polityczne⁴⁷⁶.

⁴⁷¹ W.J. Burszta, *Świat jako więzienie kultury*, dz. cyt., s. 58.

⁴⁷² G. Himmelfarb, *Jeden naród, dwie kultury*, Warszawa 2007, s. 76.

⁴⁷³ W.J. Burszta, *Świat jako więzienie kultury*, dz. cyt., s. 58

⁴⁷⁴ Tamże.

⁴⁷⁵ Tamże, s. 43.

⁴⁷⁶ Tamże, s. 27, 58.

Nacjonalizm i multikulturalizm reprezentują dwie kontrastujące strategie radzenia sobie z redefinicją tożsamości w świecie, gdzie tradycyjne ramy społeczne i kulturowe ulegają rozpadowi⁴⁷⁷. Oba podejścia odpowiadają na to samo wyzwanie, ale oferują diametralnie różne rozwiązania⁴⁷⁸. Nacjonalizm, odwołując się do etnocentryzmu, proponuje uproszczoną, stabilną wizję wspólnoty narodowej, podczas gdy multikulturalizm promuje otwartość na różnorodność i wielowymiarowość tożsamości⁴⁷⁹.

Wzrost popularności ruchów nacjonalistycznych, zarówno w Polsce, jak i na świecie, jest reakcją na poczucie zagrożenia wynikające z globalizacji. Globalne przemiany, takie jak wzrost migracji, deterytorializacja kultury czy rosnąca rola międzynarodowych narracji kulturowych, wywołują poczucie niepewności i destabilizacji tradycyjnych form przynależności. Nacjonalizm odpowiada na te wyzwania poprzez tworzenie uproszczonych narracji, które odwołują się do wspólnotowego doświadczenia, historii i symboliki narodowej. Jak zauważa Wojciech Burszta, nacjonalizm wypełnia pustkę pozostawioną przez upadek wielkich narracji, oferując wizję świata, w której tożsamość jest jasno określona i stabilna⁴⁸⁰. Nacjonalistyczne dyskursy w Polsce opierają się na silnych emocjach etnocentrycznych. Wykorzystują symbole narodowe w celu zbudowania wspólnoty i wykluczenia alternatywnych wizji tożsamości. Stabilność oferowana przez nacjonalizm jest jednak często uzyskiwana kosztem otwartości i dialogu, co prowadzi do polaryzacji społecznej i wykluczenia⁴⁸¹. Marshall Sahlins zwraca uwagę, że w obliczu procesów globalnej homogenizacji, grupy społeczne podkreślają swoją odrębność kulturową i starają się kontrolować zakres wpływów zewnętrznych⁴⁸². Tym samym walka o uznanie różnorodności kulturowej staje się równocześnie walką o autonomię polityczną i społeczną, co prowadzi do coraz bardziej widocznych napięć między ideologiami nacjonalistycznymi a kosmopolitycznymi wizjami tożsamości⁴⁸³.

Multikulturalizm stanowi alternatywę wobec nacjonalizmu, proponując model integracji oparty na uznaniu i wartościowaniu różnorodności kulturowej. Jego istotą jest założenie, że kultura jest dynamicznym procesem, który pozwala na negocjowanie znaczeń i wartości, a różnorodność kulturowa jest czynnikiem wzbogacającym wspólnoty

⁴⁷⁷ Tamże, s. 53.

⁴⁷⁸ Tamże, s. 65.

⁴⁷⁹ Tamże, s. 150-151.

⁴⁸⁰ Tamże, s. 53.

⁴⁸¹ A. Wojtaszak, *Nacjonalizm, ewolucja myśli politycznej. Zarys problemu*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” 2015, nr 879.

⁴⁸² M. Sahlins, *Goodbye to Tristes Tropes. Ethnography in the Context of Modern World History*, „Journal of Modern History” 1993, nr 65, s. 19.

⁴⁸³ G. Himmelfarb, *Jeden naród*, dz. cyt., s. 76.

społeczne. Stawia on na inkluzywność i adaptacyjność, co czyni go bardziej otwartym, ale również bardziej skomplikowanym w implementacji⁴⁸⁴. Multikulturalizm łączy się z wyzwaniem deterytorializacji tożsamości, w którym jednostki i grupy negocjują swoją przynależność na styku lokalnych i globalnych wartości. Jednocześnie krytycy tego modelu wskazują, że w praktyce często nie jest w stanie poradzić sobie z napięciami wynikającymi z różnic kulturowych i aksjologicznych, co prowadzi do konfliktów o zakres wpływów kulturowych oraz wartości dominujących⁴⁸⁵.

Rywalizacja między nacjonalizmem a multikulturalizmem jest jednym z najważniejszych elementów współczesnych wojen kulturowych⁴⁸⁶. Nacjonalizm proponuje wizję świata opartą na jednoznaczności i stabilności, odwołując się do tradycji i symboliki narodowej, podczas gdy multikulturalizm stawia na wielowymiarowość i negocjację wartości. Te różnice znajdują odzwierciedlenie w polskich realiach, gdzie konflikty aksjologiczne między oboma modelami ujawniają się w debatach dotyczących edukacji, praw mniejszości, a także reinterpretacji symboli narodowych⁴⁸⁷.

Media, zarówno tradycyjne, jak i społecznościowe, odgrywają kluczową rolę w tej rywalizacji. Narracje nacjonalistyczne, bazujące na symbolach takich jak flaga czy hymn, są kontrapunktowane przez wielokulturowe podejście do tożsamości, które włącza globalne inspiracje, takie jak wartości emancypacyjne i inkluzywność. Strajk Kobiet stanowi przykład ruchu, który łączy lokalne i globalne narracje, redefiniując symbolikę narodową w kontekście praw człowieka i równości⁴⁸⁸.

Konflikt między nacjonalizmem a multikulturalizmem odzwierciedla złożoność współczesnych przemian kulturowych i społecznych. Oba modele odpowiadają na to samo wyzwanie, ale oferują różne rozwiązania: nacjonalizm stawia na uproszczenie i stabilność, a multikulturalizm na inkluzywność i negocjację. W kontekście Polski oba podejścia konkurują o dominację w dyskursie publicznym i politycznym, co czyni je istotnymi elementami współczesnych wojen kulturowych⁴⁸⁹.

⁴⁸⁴ A. Gupta, J. Ferguson, dz. cyt., s. 271.

⁴⁸⁵ K. Karczewski, *Polski nacjonalizm w szerokiej perspektywie*, „Sprawy Narodowościowe Nowa Seria” 2015, nr 46, s. 161-165.

⁴⁸⁶ G. Himmelfarb, *Jeden naród*, dz. cyt., s. 76.

⁴⁸⁷ Tamże.

⁴⁸⁸ Tamże.

⁴⁸⁹ W.J. Burszta, *Świat jako więzienie kultury*, dz. cyt., s. 27.

2.4.3 Wojny kulturowe i konflikt normatywny w Polsce

Peter Berger zauważa, że wojna kulturowa przenika wszystkie sfery życia społecznego, zarówno prywatne, jak i publiczne, koncentrując się na fundamentalnych wartościach i normach, które regulują życie społeczne oraz moralność publiczną⁴⁹⁰. Choć spory te przybierają formę konfliktów politycznych, ich istota leży w „konflikcie normatywnym” dotyczącym zasad porządkujących życie społeczne⁴⁹¹. Przykładem takiego konfliktu jest debata nad aborcją, gdzie konserwatyści bronią nienaruszalności życia, a liberałowie akcentują prawo kobiet do autonomii. Tego rodzaju konflikty odzwierciedlają starcie światopoglądów, które wykluczają kompromis, gdyż każda ze stron interpretuje wybór jako odrzucenie swoich podstawowych wartości⁴⁹².

Manipulacja tożsamością narodową odgrywa istotną rolę w wojnach kulturowych, kształtując wartości i normy w społeczeństwie. Narastające napięcia wokół fundamentalnych praw, takich jak aborcja czy prawa mniejszości, ilustrują, jak polityka wpływa na moralność publiczną i strukturę norm społecznych. W tym kontekście kultura przestaje być postrzegana jako zbiór konwencji, a staje się fundamentem moralnego i ideologicznego porządku. Wojna kulturowa wpływa na to, jak definiowane są wartości, które wyznaczają granice wspólnoty narodowej i ramy tożsamości społecznej⁴⁹³.

Po transformacji ustrojowej w 1989 roku Polska weszła w nową fazę walki o tożsamość narodową, w której rewizjonizm historyczny odgrywa kluczową rolę⁴⁹⁴. Jak zauważa Wojciech Burszta, narracje historyczne stały się jednym z głównych narzędzi współczesnych wojen kulturowych. Wykorzystuje się je do budowania ideologicznej jedności oraz redefinicji tożsamości narodowej w duchu wartości konserwatywnych⁴⁹⁵. Politycy i media, wspierając te narracje, eksponują wybrane wydarzenia historyczne, takie jak Powstanie Warszawskie czy odzyskanie niepodległości, przedstawiając je jako fundamenty narodowej tożsamości i moralności⁴⁹⁶.

Narracje te służą budowaniu wizji Polski jako kraju o jasno określonych wartościach i spójności kulturowej, co często odbywa się w opozycji do bardziej pluralistycznych i wielokulturowych wizji. Rewizjonizm historyczny staje się narzędziem nie tylko

⁴⁹⁰ G. Himmelfarb, *Jeden naród*, dz. cyt., s. 159.

⁴⁹¹ W.J. Burszta, *Świat jako więzienie kultury*, dz. cyt., s. 76.

⁴⁹² L. Koczanowicz, *Wspólnota i emancypacja. Spór o społeczeństwo postkonwencyjne*, Wrocław 2005.

⁴⁹³ W.J. Burszta, *Świat jako więzienie kultury*, dz. cyt., s. 76.

⁴⁹⁴ Tamże, s. 77.

⁴⁹⁵ W.J. Burszta, *Globalna ekumena popnacjonalizmu*, 06.2015, [\(PDF\) Globalna ekumena popnacjonalizmu \(researchgate.net\)](#), dostęp: 08.08.2024.

⁴⁹⁶ Tamże.

wzmacniania narodowej jedności, ale również wykluczania konkurencyjnych narracji, które mogłyby podważyć dominujące wzorce kulturowe⁴⁹⁷.

Panika moralna jest kolejnym istotnym mechanizmem wykorzystywanym w wojnach kulturowych, szczególnie w polskim kontekście⁴⁹⁸. Pewne grupy społeczne, takie jak imigranci, mniejszości seksualne czy nowe ruchy społeczne, są przedstawiane jako zagrożenie dla tradycyjnych wartości narodowych⁴⁹⁹. Media i politycy przerysowują te zjawiska, wywołując emocjonalną reakcję społeczeństwa, co pozwala na konsolidację społecznego poparcia dla konserwatywnych wartości⁵⁰⁰.

Mechanizm paniki moralnej umożliwia mobilizację społeczeństwa wokół obrony tradycyjnych norm oraz wzmacnianie poczucia wspólnotowego zagrożenia. Wyolbrzymienie kwestii związanych z imigracją czy mniejszościami seksualnymi konsoliduje tożsamość narodową, jednocześnie marginalizując i wykluczając grupy przedstawiane jako zagrożenie. Panika moralna nie tylko umacnia tradycyjne normy społeczne, ale również działa jako skuteczne narzędzie kontroli społecznej, wzmacniając struktury władzy oparte na konserwatywnych narracjach⁵⁰¹.

Współczesne wojny kulturowe, rewizjonizm historyczny i panika moralna ukazują złożoność mechanizmów budowania tożsamości narodowej w Polsce. Konflikty normatywne, które przenikają życie społeczne, odzwierciedlają starcie różnych wizji wartości i porządku moralnego. Konflikty te manifestują się w starciach pomiędzy nacjonalistycznymi a kosmopolitycznymi wizjami społeczeństwa, w których multikulturalizm konfrontowany jest z dążeniem do jednolitości kulturowej⁵⁰². W Polsce, po transformacji ustrojowej, rewizjonizm historyczny stał się narzędziem konsolidacji wartości narodowych, a panika moralna - wzmacniania tradycyjnych tożsamości poprzez przedstawianie imigrantów i mniejszości jako zagrożenia. Polityczne manipulacje tożsamością i odwołania do wartości konserwatywnych ukazują, jak głęboko wojny kulturowe przenikają społeczeństwo, wpływając na moralność publiczną i normy społeczne⁵⁰³.

⁴⁹⁷ Tamże.

⁴⁹⁸ Wykładnię czym jest panika moralna i jak tworzy się i zagęszcza powszechną świadomość zagrożenia społeczeństwa przez różne zachowania „dewiacyjne”, dał Stanley Cohen. Prześledził on historię „zamierzonych” zamieszek w Anglii i stworzył model interpretowania fenomenu paniki moralnej jako cyklicznie powracającego zagrożenia dla preferowanej przez władze i autorytety moralne wizji społecznego ładu. Zob. S. Cohen, *Fold Devils and Moral Panics*, St. Albans 1972.

⁴⁹⁹ L. Koczanowicz, *Wspólnota i emancypacja. Spór o społeczeństwo...*, dz. cyt.

⁵⁰⁰ W.J. Burszta, *Świat jako więzienie kultury*, dz. cyt., s. 81.

⁵⁰¹ Tamże.

⁵⁰² A. Gupta, J. Ferguson, dz. cyt., s. 271.

⁵⁰³ W.J. Burszta, *Świat jako więzienie kultury*, dz. cyt., s. 55.

2.5. Między tradycją a globalizacją: kultura popularna we współczesnym społeczeństwie

Kultura popularna jest jednym z kluczowych zjawisk współczesności, będąc przedmiotem licznych analiz i debat. Media w tym kontekście pełnią podwójną rolę: z jednej strony są narzędziem transmisji treści kulturowych, a z drugiej aktywnym uczestnikiem w procesie kształtowania tożsamości. Jak podkreślono w poprzednich rozważaniach dotyczących tożsamości narodowej, media często działają hegemonicznie, narzucając określone wartości, ale stanowią również przestrzeń walki o znaczenia, gdzie różne grupy społeczne walczą o prawo do własnej narracji⁵⁰⁴.

Jednoznaczne zdefiniowanie kultury popularnej napotyka trudności wynikające z jej aksjologicznego obciążenia oraz zmienności. Jak sugeruje Marek Krajewski, zamiast szukać sztywnych definicji, należy skupić się na analizie funkcji, jakie pełni kultura popularna w społeczeństwie oraz na badaniu jej wpływu na świadomość społeczną⁵⁰⁵. Dynamiczność kultury popularnej wymaga interdyscyplinarnego podejścia, które uwzględnia różnorodność jej form i stylów życia⁵⁰⁶. W Polsce, gdzie kultura popularna łączy tradycyjne wartości z nowoczesnymi mediami, wyzwaniem pozostaje analiza jej wpływu w kontekście rosnącej polaryzacji ideologicznej.

W literaturze przedmiotu można wyróżnić dwa główne nurty krytyki kultury popularnej: konserwatywno-elitarystyczny oraz lewicowo-ideologiczny. Oba podejścia różnią się w ocenie wartości oraz funkcji społecznych tego zjawiska, a jednocześnie są silnie nacechowane aksjologicznie, co utrudnia stworzenie neutralnej definicji⁵⁰⁷. Chaim Perelman zauważa, że idealna definicja analityczna powinna być pozbawiona konotacji emocjonalnych, jednak w przypadku kultury popularnej zachowanie neutralności okazuje się wyjątkowo trudne⁵⁰⁸.

Konserwatywna krytyka kultury popularnej traktuje ją jako zagrożenie dla tradycyjnych wartości oraz jakości sztuki⁵⁰⁹. Kultura popularna jest postrzegana jako produkt masowy, który homogenizuje społeczeństwo i eroduje lokalne tradycje oraz normy

⁵⁰⁴ M. Krajewski, *Kultury kultury popularnej*, Poznań 2003.

⁵⁰⁵ Tamże, s. 15.

⁵⁰⁶ Tamże.

⁵⁰⁷ Tamże, s. 16-17.

⁵⁰⁸ Ch. Perelman, *O sprawiedliwości*, Warszawa 1959, s. 16.

⁵⁰⁹ M. Krajewski, *Kultury kultury popularnej*, dz. cyt.

kulturowe⁵¹⁰. Przykładem tego podejścia jest debata nad wpływem platform streamingowych, takich jak Netflix, na polską kulturę filmową, gdzie podkreśla się, że globalne produkcje zagrażają lokalnym treściom audiowizualnym⁵¹¹.

W opozycji do konserwatywnej krytyki stoi lewicowe ujęcie kultury popularnej, które analizuje ją jako narzędzie hegemonii, ale również jako potencjalną przestrzeń oporu. Kultura popularna według tego podejścia jest areną walki o znaczenia, gdzie grupy dominujące narzucają swoje wartości, jednocześnie ukrywając nierówności społeczne⁵¹². Z drugiej strony, kultura popularna może być medium dla grup marginalizowanych, które tworzą alternatywne narracje i tożsamości. W polskim kontekście proces ten widoczny jest w działalności niezależnych twórców Internetowych, którzy kwestionują dominujące narracje społeczne, publikując alternatywne treści na platformach takich jak YouTube⁵¹³.

Kultura popularna ma swoje korzenie w historycznych procesach transformacji społecznej i gospodarczej. Jak podkreśla Marek Krajewski, jej rozwój wiąże się z pojawieniem się europejskiej burżuazji w XVIII wieku, która, przejmując kontrolę nad polityką i gospodarką, potrzebowała narzędzi do legitymizowania swojej dominacji⁵¹⁴. Kultura popularna początkowo stanowiła formę rozrywki, ale stopniowo stała się mechanizmem kontrolowania świadomości społecznej.

Kluczowym momentem w kształtowaniu współczesnej formy kultury popularnej było umasowienie, które nastąpiło wraz z rozwojem mediów masowych i przemysłu kulturowego. Proces ten doprowadził do szerokiego rozpowszechnienia produktów kultury popularnej, które stały się integralną częścią codziennego życia. W Polsce umasowienie kultury popularnej przybrało na sile po transformacji ustrojowej w 1989 roku, kiedy globalne media i produkty zaczęły dominować na rynku, wprowadzając nowe formy rozrywki, takie jak komercyjne stacje telewizyjne i sieciowe kina⁵¹⁵.

2.5.1 Kultura popularna a media i tożsamość narodowa

Media odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu kultury popularnej oraz tożsamości narodowej. Jak zauważyli badacze ze Szkoły Frankfurckiej, media są zarówno

⁵¹⁰ T. Adorno, M. Horkheimer, *The Culture Industry: Enlightenment as Mass Deception*, Stanford 2002.

⁵¹¹ M. Krajewski, *Kultury kultury popularnej*, dz. cyt.

⁵¹² S. Hall, *Cultural studies: two paradigms*, „Media, Culture and Society” 1980, vol. 2, s. 57-72.

⁵¹³ M. Krajewski, *Kultury kultury popularnej*, dz. cyt.

⁵¹⁴ Tamże, s. 63.

⁵¹⁵ Tamże.

narzędziem kontroli społecznej, jak i przestrzenią oporu⁵¹⁶. Przykładem w polskim kontekście jest film *Wołyń* Wojciecha Smarzowskiego, który jednocześnie wzmacnia narodową narrację historyczną i wywołuje debatę na temat tożsamości kulturowej⁵¹⁷.

W dobie Internetu media społecznościowe stały się nowym polem dla kultury popularnej. Dominujące narracje są tam stale kwestionowane przez różne grupy społeczne, co prowadzi do ich reinterpretacji. Kultura popularna stała się przestrzenią negocjacji znaczeń, gdzie różne grupy wyrażają sprzeciw wobec hegemonicznych narracji⁵¹⁸.

Globalizacja i umasowienie kultury popularnej niosą ryzyko rozmycia lokalnych tradycji i wartości, co może osłabiać narodowe narracje. Jednocześnie kultura popularna ma potencjał wzmacniania tożsamości narodowej, szczególnie wtedy, gdy media lokalne przedstawiają globalne produkty jako „obce” i zagrażające⁵¹⁹. Przykładem może być wykorzystanie kultury popularnej przez narracje nacjonalistyczne do mobilizacji społecznej w obronie narodowej tożsamości⁵²⁰.

Podsumowując, kultura popularna, będąc zjawiskiem dynamicznym, wpływa na tożsamość zarówno na poziomie globalnym, jak i lokalnym. Jest jednocześnie narzędziem hegemonii i przestrzenią oporu, co czyni ją kluczowym obszarem badań nad współczesnym społeczeństwem⁵²¹. W Polsce, gdzie kultura popularna łączy tradycyjne wartości z nowoczesnymi mediami, analiza tego zjawiska wymaga uwzględnienia historycznych kontekstów, globalnych procesów oraz lokalnych napięć politycznych i społecznych⁵²².

2.6 Symbole kolektywne w kulturze i mediach

Symbole kolektywne⁵²³, definiowane jako znaki o wykształconym znaczeniu kulturowym i silnym nacechowaniu emocjonalnym, podobnie jak kultura popularna, odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu tożsamości społecznej i narracji kulturowych. Jak wspomniano wcześniej, media są nośnikiem treści ideologicznych, a symbole pełnią funkcję wizualnych i emocjonalnych reprezentantów tych treści. Symbole kolektywne

⁵¹⁶ J. Barański, *Świat rzeczy: Zarys antropologiczny*, Kraków 2007.

⁵¹⁷ K. Konarska, P. Urbaniak, dz. cyt.

⁵¹⁸ Tamże.

⁵¹⁹ Tamże.

⁵²⁰ T. Edensor, *Tożsamość narodowa, kultura popularna i życie codzienne*, Kraków 2004.

⁵²¹ M. Krajewski, *Kultury kultury popularnej*, dz. cyt.

⁵²² Tamże.

⁵²³ Symbole kolektywne to jednostki funkcjonalne o silnym pozytywnym lub negatywnym nacechowaniu oraz kulturowym znaczeniu, wykraczającym poza znaczenie leksykalne i warunkującym przynależność do danej kultury. Muszą one również cechować się wyraźną stabilnością. Zob. M. Pielużek, *Symbole kolektywne w komunikacji skrajnej prawicy*, Wrocław 2017.

mogą działać zarówno jako narzędzia integracji, umożliwiające identyfikację z określoną grupą, jak i separacji, podkreślając różnice wobec innych wspólnot⁵²⁴.

W kontekście zarówno tożsamości narodowej, jak i kultury popularnej, symbole te mają szczególne znaczenie, ponieważ stanowią znaki o wykształconym znaczeniu kulturowym i silnym nacechowaniu emocjonalnym. W badaniach przeprowadzonych w Polsce zidentyfikowano symbole o silnym nacechowaniu aksjologicznym, które pełnią funkcję stabilizatorów społecznych i kulturowych wartości⁵²⁵. Kultura popularna często wykorzystuje te symbole, przekształcając je w łatwo rozpoznawalne ikony funkcjonujące w globalnym obiegu. Przykładem jest adaptacja tradycyjnych symboli religijnych, takich jak krzyż, w projektach modowych czy kampaniach marketingowych, co prowadzi do ich komercjalizacji, ale także reinterpretacji znaczeń. Media masowe i elektroniczne odgrywają tu istotną rolę, transmisja i reinterpretacja tych symboli zależą bowiem od kontekstu, w którym są przedstawiane⁵²⁶.

Polisemiczność tekstów medialnych, wspomniana w poprzednich rozdziałach, odnosi się także do symboli, które mogą być odbierane na różne sposoby przez różne grupy odbiorców. Symbole, które w jednym kontekście mają znaczenie patriotyczne, w innym mogą być wykorzystywane jako elementy ironii lub sprzeciwu. Protesty kobiet są przykładem ruchu społecznego, w którym symbole kolektywne odegrały istotną rolę. Symbole takie jak czerwona błyskawica, czy hasła Strajku Kobiet stały się znakami rozpoznawczymi oporu, które dzięki mediom masowym i Internetowi zyskały globalny zasięg. Zyskały one znaczenie uniwersalne, będąc reinterpretowane w różnych częściach świata i kontekstach kulturowych⁵²⁷.

2.6.1 Interdyskurs i semantyka symboli kolektywnych

Analiza dyskursu kulturowego, zwłaszcza w kontekście ruchów społecznych takich jak Strajk Kobiet, podkreśla rolę symboli kolektywnych jako narzędzi wyrażania wartości. Charles Sanders Peirce wprowadza pojęcie „interpretanta”, które odnosi się do znaczenia przypisanego znakom w zależności od kontekstu kulturowego i społecznego⁵²⁸.

⁵²⁴ Tamże.

⁵²⁵ *Jednocząca moc polskich symboli narodowych. Wyniki badania jakościowego NCK*, 29.04.2022, [Jednocząca moc polskich symboli narodowych. Wyniki badania jakościowego NCK | Narodowe Centrum Kultury](#), dostęp: 12.12.2023; M. Fleischer, *Das System der polonischen Kollektivismus. Eine empirische Untersuchung*, München 1995.

⁵²⁶ M. Fleischer, *Stabilność polskiej symboliki kolektywnej*, [w:] M. Fleischer, *Konstrukcja rzeczywistości*, Wrocław 2002.

⁵²⁷ G. Piechota, *Strajk Kobiet. Zmiany społeczno-kulturowe jako efekt...*, dz. cyt., s. 97-114.

⁵²⁸ M. Fleischer, *Information und Bedeutung*, German 1990, s. 163-166.

Fleischer rozwija tę koncepcję, rozróżniając interpretant znakowy i znaczeniowy - pierwszy dotyczy znaczeń systemowych, a drugi kulturowych, wykraczających poza leksykalne definicje⁵²⁹.

Symbole kolektywne pełnią kluczową rolę w interdyskursie, budując narracje wspólne dla danej grupy społecznej lub kulturowej. Z kolei symbole dyskursowe odnoszą się do określonych subkultur, gdzie ich znaczenie może różnić się od znaczenia obowiązującego w szerszym kontekście kulturowym⁵³⁰. Przykładem mogą być symbole używane przez społeczność LGBTQ+, które w ich kontekście reprezentują walkę o równość, ale w innych grupach mogą budzić sprzeczne emocje. Znaczenia kulturowe symboli odbiegają zatem od ich znaczeń leksykalnych, co sprawia, że ich analiza wymaga zrozumienia kontekstu społecznego, w jakim funkcjonują⁵³¹.

W przypadku Strajku Kobiet symbole takie jak „wolność” i „równość” przybierają skrajne znaczenia w zależności od grupy społecznej, która je używa. To zjawisko określone jest mianem „nadwyżki znaczeniowej”, dynamicznego elementu kultury, który pozwala symbolom funkcjonować w różnych dyskursach jednocześnie, od protestów społecznych po kampanie reklamowe⁵³².

Współczesne uczestnictwo w kulturze opiera się na narracjach społecznych, które definiują sposób postrzegania rzeczywistości oraz wyrażania i przekazywania wartości. Symbole kolektywne są nieodłącznym elementem tych narracji, pozwalając na łączenie tradycji z aspiracjami współczesnych społeczeństw. Grant McCracken zauważa, że przedmioty codziennego użytku pełnią kluczową rolę w definiowaniu tożsamości indywidualnej i zbiorowej, będąc zarówno świadkami, jak i nośnikami aspiracji społecznych⁵³³. Z kolei Janusz Barański podkreśla, że proces nabywania nowych przedmiotów i pozbywania się starych symbolizuje dążenie do zmian na poziomie indywidualnym i społecznym⁵³⁴. Te materialne nośniki kultury tworzą mosty między przeszłością a przyszłością, kształtując narracje kulturowe, które definiują nasze doświadczenie społeczne. W kontekście symboli kolektywnych narracje te wzbogacają debatę o ich dynamicznej funkcji w społeczeństwie⁵³⁵.

⁵²⁹ Tamże.

⁵³⁰ G. Altmann, *Two models for word association data*, „Glottometrika” 1992, nr 13, s. 105-120.

⁵³¹ Tamże.

⁵³² Tamże.

⁵³³ J. Barański, *Świat rzeczy. Zarys antropologiczny*, dz. cyt., s. 81.

⁵³⁴ Tamże.

⁵³⁵ Tamże, s. 82.

Symbole kolektywne są dynamiczne - ich znaczenie ewoluuje w odpowiedzi na nowe konteksty społeczne, choć ich jądro pozostaje stabilne. Fleischer wyróżnia trzy elementy struktury symbolu: jądro (odpowiedzialne za stabilność), aktualność (bieżące znaczenie w określonym kontekście) oraz obszar konotacyjny (subkulturowe i indywidualne interpretacje)⁵³⁶.

Media w dobie globalizacji przyspieszają transformację symboli kolektywnych, rozszerzając ich znaczenie poza lokalne konteksty⁵³⁷. Przykładem jest czerwona błyskawica, który dzięki mediom społecznościowym stał się globalnym symbolem walki o prawa kobiet, przekraczając pierwotny, polski kontekst.

Podsumowując, symbole kolektywne odgrywają fundamentalną rolę w kształtowaniu współczesnych narracji kulturowych. Są zarówno stabilizatorami znaczeń, jak i nośnikami zmian, pozwalając społeczeństwom na reinterpretację wartości w zmieniających się warunkach społecznych. W kontekście ruchów społecznych, takich jak Strajk Kobiet oraz szerzej w kulturze popularnej, symbole kolektywne kształtują sposób, w jaki społeczeństwa definiują siebie i swoje wartości. Media odgrywają kluczową rolę w ich popularyzacji i reinterpretacji, co czyni analizę tych procesów istotną dla zrozumienia współczesnych przemian kulturowych⁵³⁸.

2.7 Aksjologiczne pokolenia: Cyfrowa socjalizacja a dynamika zmian wartości

Pojęcie pokolenia odgrywa kluczową rolę w analizie socjologicznej i dyskursie, szczególnie w kontekście dynamiki zmian kulturowych i społecznych. Jan Garewicz podkreśla, że kategoria pokolenia odnosi się zarówno do unikalnej specyfiki zbiorowej, jak i indywidualnej, wyróżniając zewnętrzną rozpoznawalność oraz wewnętrzną świadomość przynależności. Te elementy stanowią fundament procesu wymiany pokoleń⁵³⁹. Grupy pokoleniowe, uczestnicząc w historii, kształtują swoją tożsamość poprzez reakcje na wyzwania i wydarzenia danego czasu i terytorium.

Witold Wrzesień definiuje tożsamość pokoleniową jako symboliczną przynależność do określonych segmentów rzeczywistości społecznej, czyli społecznego „tu i teraz”

⁵³⁶ M. Fleischer, *Das System der russischen Kollektivsymbolik. Eine empirische Untersuchung*, Munchen 1997.

⁵³⁷ M. Molęda-Zdziech, *Rola mediów w kształtowaniu współczesnego człowieka*, Warszawa 2015.

⁵³⁸ M. Fleischer, *Stabilność polskiej symboliki kolektywnej*, dz. cyt.

⁵³⁹ J. Garewicz, *Pokolenie jako kategoria socjofilozoficzna*, „Studia Socjologiczne” 1983, nr 1, s. 75-87.

młodości. W polskim kontekście szczególne znaczenie miały doświadczenia związane z transformacją ustrojową 1989 roku, która wpłynęła na specyficzne zróżnicowanie tożsamości generacyjnych. Tożsamość ta obejmuje manifestację norm, wartości i wzorców zachowań charakterystycznych dla danej grupy, kształtując specyficzne rozumienie symboli, norm i znaczeń pokoleniowych, które są nie tylko rozpoznawane, ale i utrwalane przez członków tej generacji⁵⁴⁰. Przynależność pokoleniowa wiąże się z trzema podstawowymi elementami: poczuciem wspólnoty doświadczeń (historycznych i społecznych), poczuciem wspólnoty interesów i norm oraz poczuciem solidarności, wynikającym z silnego poczucia pokoleniowej tożsamości⁵⁴¹.

Karl Mannheim rozwija koncepcję tożsamości pokoleniowej ujmując ją jako efekt wspólnie przeżywanych doświadczeń historycznych, które wytwarzają specyficzne orientacje społeczne i aksjologiczne, trwale wpływające na światopogląd jednostek, ich relacje społeczne oraz stosunek do procesów zmian społecznych i technologicznych⁵⁴².

Każde pokolenie jest definiowane przez unikalne doświadczenia dorastania, które wpływają na jego postawy, wartości oraz podejście do życia i pracy. W badaniach socjologicznych wyróżnia się kilka kluczowych generacji, które różnią się między sobą nie tylko wiekiem, ale także podejściem do życia, pracy i technologii⁵⁴³. Zmiany społeczne i wydarzenia historyczne, kryzysy ekonomiczne czy rewolucje technologiczne, odciskają wyraźne piętno na świadomości generacji. Poniżej przedstawiono charakterystykę kluczowych pokoleń⁵⁴⁴.

The Silent Generation (1922-1944): Stabilność i lojalność

Generacja określana mianem „Silent Generation” dorastała w czasach wielkiego kryzysu gospodarczego oraz II wojny światowej. Czynniki te ukształtowały w tej grupie pokoleniowej głęboki szacunek dla stabilności, bezpieczeństwa oraz lojalności wobec rodziny i pracy. Ich etyka pracy, zbudowana na zaangażowaniu w odbudowę powojennego porządku, stała się kluczowym elementem tożsamości tej grupy. Przedstawiciele tej generacji byli twórcami fundamentów współczesnych społeczeństw, nadając znaczenie wartościom takim jak rodzina, stabilność społeczna i moralność⁵⁴⁵. Jak wskazują badania

⁵⁴⁰ W. Wrzesień, *Pokoleniowość współczesnej polskiej młodzieży*, Poznań 2015, s. 38-39.

⁵⁴¹ J. Jarniewicz, *Bunt wizjonerów*, Kraków 2019, s. 11.

⁵⁴² K. Mannheim, *The Problem of Generations*, [w:] P. Kecskemeti, K. Mannheim: *Essays*, 1952, s. 276-322.

⁵⁴³ W. Wrzesień, *Pokoleniowość współczesnej polskiej młodzieży*, dz. cyt., s. 39.

⁵⁴⁴ Tamże.

⁵⁴⁵ K. Gadomska-Lila, *Pokolenie Y wyzwaniem dla zarządzania zasobami ludzkimi*, „Zarządzanie zasobami ludzkimi” 2015, nr 1, s. 29.

socjologiczne, w Polsce przedstawiciele tego pokolenia wykazywali szczególne przywiązanie do tradycyjnych wartości rodzinnych oraz silne więzi wspólnotowe, co miało swoje odzwierciedlenie w ich podejściu do pracy oraz organizacji społecznych⁵⁴⁶.

Baby Boomers (1945-1964): Przemiany gospodarcze i społeczne

Baby Boomers to pokolenie, które dorastało w okresie dynamicznego rozwoju gospodarczego po II wojnie światowej. W ich doświadczeniach kluczową rolę odegrały wartości związane z pracą i stabilnością, a także lojalność wobec organizacji. Pokolenie to w Polsce wchodziło w życie zawodowe w okresie dynamicznych przemian politycznych, takich jak protesty robotnicze, ruch „Solidarność” oraz stan wojenny⁵⁴⁷. Wydarzenia te wpłynęły na ich postrzeganie roli państwa i gospodarki, a także na ich dążenie do większej indywidualizacji, co zaowocowało rezygnacją z tradycyjnych autorytetów. Empiryczne badania wskazują, że Baby Boomersi w Polsce preferowali stabilne zatrudnienie, często podejmując wieloletnie zatrudnienie w jednym zakładzie pracy, co odzwierciedlało ich dążenie do trwałości i bezpieczeństwa finansowego⁵⁴⁸.

Generacja X (1965-1980): Niezależność i dystans

Pokolenie X, nazywane czasem generacją PRL lub „generacją nic na serio”, dorastało w okresie kryzysu gospodarczego lat 70. i 80. Ich tożsamość kształtowała się w kontekście silnej potrzeby samodzielności oraz stabilizacji zawodowej. Pokolenie to wyróżnia się niezależnością oraz dystansem wobec instytucji i autorytetów, co wynikało z poczucia marginalizacji w wyniku restrukturyzacji rynku pracy⁵⁴⁹. Często określani są jako ludzie poszukujący sensu w chaotycznej rzeczywistości, pozbawionej jasnych wytycznych i autorytetów. Osoby z tej generacji wolą działać na własną rękę, natomiast wzorując się na swoich rodzicach, przykładają ogromną wagę do wykonywanej pracy. Wiele osób z generacji X traktuje pracę jako najważniejszą wartość w życiu⁵⁵⁰.

Generacja Y (Milenialsi) (1981-2000): cyfryzacja i globalizacja

Milenialsi są pierwszym pokoleniem, które dorastało w warunkach globalizacji oraz cyfryzacji, co ukształtowało ich dynamiczne podejście do zmian, otwartość na innowacje oraz gotowość do adaptacji w szybko zmieniającym się świecie. Generacja ta

⁵⁴⁶ Tamże, s. 25-39.

⁵⁴⁷ E. Rzechowska, A. Garbacz, M. Kajda, K. Zaborek, *Osoby 50+ na rynku pracy: intermentoring jako model budowania dojrzałej współpracy międzypokoleniowej*, www.lbs.pl/projekt/dezaktywizacja/files/Zaborek_art.pdf, s. 4, dostęp: 04.10.2024.

⁵⁴⁸ P. Woszczyk, *Zarządzanie wiekiem - ku wzrostowi efektywności organizacji*, [w:] P. Woszczyk, M. Czernecka, *Człowiek to inwestycja*, Łódź 2013.

⁵⁴⁹ E. Rzechowska, A. Garbacz, dz. cyt., s. 6.

⁵⁵⁰ Uwb.edu.pl <https://uwb.edu.pl/aktualnosci/my-z-pokolenia-bb-x-y-z-czyli-co-laczy-a-co-dzieli-mlodych-i-starszych-pokoleniowa-analiza-eksperta-uwb-4578.htm>, dostęp: 29.10.2024.

kształtowała swoją tożsamość w erze Internetu, co znacząco wpłynęło na ich życie społeczne i zawodowe⁵⁵¹. W Polsce Milenialsi są pierwszą generacją wychowaną w kapitalistycznej rzeczywistości III RP, co wpływa na ich otwartość na nowości oraz ograniczoną cierpliwość wobec długoterminowych zobowiązań. Brak polityczno-społecznych ograniczeń, możliwość emigracji zarobkowej, wolność słowa i wyznania, dostępność nowoczesnych technologii komunikowania się i przetwarzania informacji stanowiły dla nich naturalną rzeczywistość. Milenialsi preferują pracę elastyczną oraz cenią równowagę między życiem prywatnym a zawodowym, co odróżnia ich od poprzednich generacji związanych do etosu pracy⁵⁵².

Generacja Z (1995 i później): Tożsamość w erze cyfrowej i wizualność buntu

Generacja Z to pokolenie „connected”, które dorastało w pełni cyfrowej rzeczywistości. Charakteryzuje się ona unikalnym podejściem do rzeczywistości, różnym od podejścia wcześniejszych generacji. Symbole, które miały fundamentalne znaczenie dla starszych pokoleń, jak postać Jana Pawła II czy ruch „Solidarność”, stają się dla tej generacji bardziej elementami historii lub obiektami memów, niż źródłami autorytetów⁵⁵³. Ich tożsamość kształtuje się poprzez zaangażowanie w kwestie globalne, takie jak zmiany klimatyczne⁵⁵⁴, oraz poprzez bunt wyrażany głównie w przestrzeni wizualnej i wirtualnej⁵⁵⁵. Jak zauważa Paul Willis, w przypadku Generacji Z mamy do czynienia z „kulturą obrazkową”, gdzie memy, symbole i obrazy służą jako główne narzędzia przekazywania tożsamości oraz sprzeciwu wobec norm społecznych⁵⁵⁶.

2.7.1 Przynależność pokoleniowa młodzieży

Poczucie przynależności pokoleniowej wśród młodzieży jest często słabiej zaznaczone, manifestując się głównie w sytuacjach konfrontacji z innymi generacjami⁵⁵⁷. W oparciu o badania Witold Wrzesień, autor książki *Europejscy Poszukiwacze* wyróżnia cztery typy postaw młodzieży wobec własnej pokoleniowości: realistyczny,

⁵⁵¹ A. Stosik, A. Leśniewska, *Innowacyjne rozwiązania w zarządzaniu zasobami ludzkimi - perspektywa adaptacji i różnic pokoleniowych*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2015, nr 39, t. 3, s. 187.

⁵⁵² E. Rzechowska, A. Garbacz, dz. cyt., s. 7.

⁵⁵³ J. Jarniewicz, *Bunt wizjonerów*, dz. cyt.

⁵⁵⁴ A. Stosik, A. Leśniewska, *Innowacyjne rozwiązania w zarządzaniu zasobami ludzkimi - perspektywa adaptacji i różnic pokoleniowych*. „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2015, nr 39, t. 3, s. 190.

⁵⁵⁵ J. Jarniewicz, *Bunt wizjonerów*, dz. cyt.

⁵⁵⁶ R. Barthes, *Rhetorics of the Image*, [w:] R. Barthes, *Image/Music/Text*, Londyn, 1985.

⁵⁵⁷ W. Wrzesień, *Europejscy Poszukiwacze. Impresje na temat współczesnego pokolenia polskiej młodzieży*, Warszawa 2009.

optymistyczny, medialny i sceptyczny⁵⁵⁸. Typ realistyczny wiąże się z poczuciem wspólnoty doświadczeń, lecz brakiem przekonania o wspólnym tworzeniu pokoleniowej tożsamości. W typie optymistycznym młodzież utożsamia się z doświadczeniami pokoleniowymi, które budują solidarność i wspólnotę. Typ medialny wynika z wpływu mediów i bywa akceptowany przez młodych, mimo że jego przekaz może być powierzchowny. Typ sceptyczny to postawa dystansu wobec idei pokolenia i brak poczucia wspólnoty⁵⁵⁹.

Generacje Y i Z dorastały w świecie, w którym granice między rzeczywistością fizyczną a wirtualną uległy znacznemu rozmyciu, co radykalnie wpłynęło na ich proces socjalizacji oraz kształtowanie tożsamości⁵⁶⁰. Proces konwergencji technologicznej umożliwił młodzieży funkcjonowanie jednocześnie w obu tych wymiarach, co sprawia, że ich tożsamość jest dynamicznie konstruowana na styku interakcji cyfrowych i społecznych⁵⁶¹. Johanna Wyn zwraca uwagę na fakt, że kategoria młodości jest daleka od jednorodności, będąc obciążona różnicami społecznymi, kulturowymi i klasowymi, które wspólnie tworzą specyficzny obraz współczesnego „globalnego nastolatka”⁵⁶².

2.7.2 Media społecznościowe jako przestrzeń autokreacji i presji

Nicholas Mirzoeff, jeden z czołowych badaczy studiów nad kulturą wizualną, definiuje współczesne czasy jako „cywilizację wizualną”, w której praktyki wizualne (obejmujące zarówno widzialność, jak i narracje obrazowe) stają się kluczowe dla konstruowania tożsamości społecznych⁵⁶³. Stuart Hall wskazuje, że media charakteryzują się wieloznacznością, co pozwala na ich różnorodne interpretacje: preferowaną, negocjowaną lub opozycyjną⁵⁶⁴. W tym kontekście kultura wizualna intensyfikuje emocjonalne zaangażowanie młodzieży w przekaz, jednocześnie marginalizując tradycyjne formy komunikacji, takie jak słowo pisane⁵⁶⁵. Roland Barthes podkreśla, że obrazy nie tylko uzupełniają

⁵⁵⁸ Tamże.

⁵⁵⁹ Tamże.

⁵⁶⁰ Z. Melosik, *Kultura popularna i tożsamość młodzieży. W niewoli władzy i wolności*, Kraków 2013.

⁵⁶¹ W. Wrzesień, *Pokoleniowość współczesnej polskiej młodzieży*, dz. cyt., s. 43-45.

⁵⁶² „Globalny nastolatek” łączy wpływy kulturowe z różnych części świata, co poszerza zakres jego wartości i norm, jednocześnie generując nowe formy wyrażania swojej indywidualności oraz postaw społecznych w kontekście globalnych trendów. Zob. J. Wyn, R. White, *Rethinking youth*, London 1997.

⁵⁶³ N. Mirzoeff, *The subject of visual culture*, [w:] N. Mirzoeff, *The visual culture reader*, London-New York 2008, s. 3-24.

⁵⁶⁴ A. Lash, *Discourse or Figure? Postmodernism as a Regime of Signification*, „Theory, Culture and Society” 1998, nr 5, s. 2-3.

⁵⁶⁵ Badacze tacy jak Mieke Bal podkreślają konieczność zachowania równowagi między obrazem a tekstem. Skupienie się wyłącznie na wizualności może prowadzić do uproszczenia ludzkiego doświadczenia i pomijania kluczowych aspektów językowych oraz retorycznych. W badaniach nad

przekaz, lecz często pełnią dominującą rolę w kreowaniu tożsamości młodzieży. Widać to na przykładzie memów politycznych, które odzwierciedlają reakcje młodych ludzi na bieżące wydarzenia oraz kształtują ich wspólnotową tożsamość⁵⁶⁶.

Kultura konsumpcyjnego kapitalizmu, w której dorastały generacje Y i Z, w znacznym stopniu wpłynęła na sposób, w jaki młodzi ludzie doświadczają świata i konstruują swoje tożsamości⁵⁶⁷. Jean Baudrillard zauważa, że współczesne społeczeństwo przeszło od wartości użytkowych do symbolicznych. Przedmioty i obrazy mają znaczenie głównie ze względu na ich konotacje kulturowe⁵⁶⁸. Media społecznościowe intensyfikują tę dynamikę, wykorzystując mechanizmy, które wzmacniają potrzebę ciągłej aktywności w przestrzeni cyfrowej⁵⁶⁹. To sprawia, że młodzi ludzie są nieustannie wystawieni na presję kreowania swojej tożsamości w sposób zgodny z oczekiwaniami rówieśników i normami cyfrowego świata⁵⁷⁰.

Erving Goffman w swojej teorii zarządzania wrażeniem wskazuje, że media społecznościowe stanowią platformę świadomego budowania własnego wizerunku. Młodzież aktywnie kreuje swoją tożsamość, wykorzystując obrazy i symbole kulturowe jako narzędzia wyrażania swoich przekonań i postaw wobec współczesnych wyzwań⁵⁷¹. Ten proces autokreacji, obejmujący zamieszczanie zdjęć, postów i komentarzy, staje się dla młodzieży zarówno środkiem autentycznego wyrazu, jak i narzędziem strategicznego zarządzania wizerunkiem⁵⁷². Jednocześnie, jak zauważa Zbyszek Melosik, młodzi ludzie, mimo pozornie nieograniczonej wolności wyboru, odczuwają presję kreowania idealnego wizerunku⁵⁷³. Normy społeczne i kulturowe, które narzucają określone wzorce stylu życia i aspiracji, prowadzą do paradoksu „zniewolenia przez wolność”. W takim kontekście

komunikacją i kulturą nie można ignorować ważności tekstu jako podstawowego środka ekspresji, który kształtował kulturę przez wieki. Zob. Tamże; M. Bal, *Wizualny esencjalizm i przedmiot kultury wizualnej*, [w:] M. Bryl, P. Juskiewicz, P. Piotrowski, W. Suchocki, *Perspektywy współczesnej historii sztuki. Antologia przekładów*, „Aritum Quaestiones” 2009.

⁵⁶⁶ R. Barthes, *Rhetorics of the Image*, dz. cyt.

⁵⁶⁷ W. Wrzesień, *Modyfikacja wzorów socjalizacyjnych w rodzinie w czasach nalogowych konsumentów*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2014, nr. 3, s. 261-280.

⁵⁶⁸ A. Ziętek, *Jean Baudrillard wobec współczesności: polityka, media, społeczeństwo*, Kraków 2013.

⁵⁶⁹ W. Wrzesień, *Modyfikacja wzorów socjalizacyjnych w rodzinie w...*, dz. cyt., s. 261-280.

⁵⁷⁰ W. Wrzesień, *Pokoleniowość współczesnej polskiej młodzieży*, dz. cyt.; M. Górski, P. Golińska, *Konflikt pokoleń: porównanie światopoglądów pokolenia (Z) i baby boomers*, „Social Studies: Theory and Practice” 2019, nr 1.

⁵⁷¹ E. Goffman, Piętno. *Rozważania o zranionej tożsamości*, Gdańsk 2005.

⁵⁷² Tamże.

⁵⁷³ Z. Melosik, *Kultura popularna i tożsamość młodzieży. W niewoli władzy i wolności*, Kraków 2013, s. 24.

wolność, choć dostępna, często wiąże się z koniecznością dokonywania ciągłych wyborów i przejściem za nie pełnej odpowiedzialności⁵⁷⁴.

Mimo tych ograniczeń badania wskazują, że młodzież w Polsce, podobnie jak w innych krajach, aktywnie korzysta z mediów społecznościowych jako platformy wyrażania siebie i budowania tożsamości⁵⁷⁵. Kultura wizualna oferuje młodym ludziom wyjątkową przestrzeń do wyrażania odpowiedzialności za własne działania i do angażowania się w procesy społecznej transformacji. Obrazy i symbole cyfrowe umożliwiają młodym ludziom wyrażanie swoich wartości i postaw na skalę globalną, tworząc nowe, alternatywne przestrzenie społeczne. Dzięki temu kultura wizualna staje się istotnym narzędziem kształtowania nowoczesnych tożsamości w dynamicznie zmieniającym się świecie⁵⁷⁶.

2.8 Bunt jako motor przemian społecznych

Młodość i adolescencja są kluczowymi pojęciami w psychologii rozwojowej, socjologii oraz badaniach kulturowych. W psychologii adolescencja obejmuje wiek od około 10-11 roku życia do 21 roku życia, zależnie od płci i rozwoju biologicznego jednostki⁵⁷⁷. Jednak dojrzałość biologiczna nie zawsze oznacza pełną dorosłość społeczną, ponieważ dorosłość w ujęciu społecznym wiąże się z gotowością do pełnienia ról właściwych dla dorosłych, co wykracza poza fizyczny rozwój⁵⁷⁸. Młodość zatem nie tylko oznacza biologiczny rozwój, ale również etap przejściowy, w którym jednostka przechodzi psychologiczne i społeczne zmiany, umożliwiające jej integrację społeczną na nowych, autonomicznych zasadach⁵⁷⁹. Współcześnie młodość jest definiowana jako kategoria elastyczna, zależna od kontekstu kulturowego i ekonomicznego. Procesy globalizacji i digitalizacji znacząco zmieniają tradycyjne granice między młodością a dorosłością, redefiniując role społeczne, oczekiwania i sposoby wyrażania tożsamości⁵⁸⁰.

Okres młodości stanowi dynamiczny etap przemian, pełen napięć związanych z poszukiwaniem autonomii, często wyrażanych przez bunt wobec dominujących norm społecznych⁵⁸¹. Przechodzenie od dzieciństwa, nacechowanego niewinnością i zależnością,

⁵⁷⁴ Tamże.

⁵⁷⁵ M. Górski, P. Golińska, dz. cyt.

⁵⁷⁶ J. Czapiński, *Polska - państwo bez społeczeństwa*, „Nauka” 2006, nr 1, s.13.

⁵⁷⁷ E.B. Hurlock, *Rozwój młodzieży*, Warszawa, 1965.

⁵⁷⁸ A. Jaczewski, B. Woynarowska, *Dojrzewanie*, Warszawa, 1982.

⁵⁷⁹ Tamże.

⁵⁸⁰ Tamże.

⁵⁸¹ L. Grossberg, *We gotta get out of this place. Popular Conservatism and Postmodern Culture*, Nowy York, 1992.

do dorosłości, w której przeważają społecznie narzucone normy i obowiązki, jest kluczowym doświadczeniem młodzieży⁵⁸². Witold Wrzesień definiuje młodzież jako kategorię społeczną charakteryzującą się wspólną świadomością oraz dążeniem do zmiany rzeczywistości⁵⁸³.

Johanna Wyn i Rob White opisują młodość jako kategorię obarczoną napięciem między postrzeganiem jej jako „problemu społecznego” wymagającego kontroli a nadzieją na przyszłość, gdzie młodzież jest motorem zmian społecznych. Bunt młodzieńczy, rozumiany jako odrzucenie norm i wartości w celu ich redefinicji, stanowi istotny element procesu kształtowania tożsamości⁵⁸⁴. Albert Camus pisał, że „człowiek, aby istnieć, musi się buntować”, podkreślając znaczenie buntu w budowaniu autonomii jednostki⁵⁸⁵. Jak wskazuje Gordon Allport, okres adolescencji to czas intensywnej walki o tożsamość, w którym napięcia emocjonalne prowadzą do wypracowania własnych wartości⁵⁸⁶. Margaret Mead zauważa, że bunt młodzieńczy nie jest zjawiskiem uniwersalnym, ale zależy od kontekstu kulturowego. W społeczeństwach zachodnich wyraża potrzebę niezależności, natomiast w innych kulturach może przyjmować inne formy⁵⁸⁷. Współcześnie bunt młodzieżowy coraz częściej znajduje wyraz w protestach społecznych, takich jak Strajk Klimatyczny czy protesty kobiet. Łącząc tradycyjne formy demonstracji z nowoczesnymi narzędziami cyfrowymi, młodzież tworzy narracje, które wyrażają sprzeciw wobec instytucji i jednocześnie promują globalne wartości, takie jak równość i ekologia⁵⁸⁸.

Współczesna młodzież wykazuje silne dążenie do emancypacji od społecznych ograniczeń, co przejawia się w jej aktywnym zaangażowaniu w ruchy społeczne i polityczne. Protesty na rzecz ochrony klimatu, równości płci czy praw człowieka ukazują młodość jako okres „buntu twórczego” i inicjatora transformacji społecznych⁵⁸⁹.

Cyfrowe technologie umożliwiają młodzieży łączenie lokalnych doświadczeń z globalnymi narracjami, tworząc nowe formy solidarności i współpracy. Młodzi ludzie korzystają z mediów społecznościowych, aby organizować protesty, budować świadomość społeczną i wzmacniać własną tożsamość. Jednocześnie kultura cyfrowa wywołuje presję

⁵⁸² Tamże.

⁵⁸³ W. Wrzesień, *Wykł. Socjologia młodzieży*, rok. akad. 2011/2012, Poznań.

⁵⁸⁴ J. Wyn, R. White, dz. cyt.

⁵⁸⁵ A. Camus „Człowiek zbuntowany” esej, 1951.

⁵⁸⁶ H. Thornburg, *Development in Adolescence*, Monterey 1982.

⁵⁸⁷ M. Mead, *Coming of Age in Samoa: A Psychological Study of Primitive Youth for Western Civilization*, New York 1928.

⁵⁸⁸ A. Zietek, *Ruchy protest jako przykład asertywnej kultury...*, dz. cyt.

⁵⁸⁹ J. Wyn, R. White, dz. cyt.

na młodzież, wymuszając kreowanie „idealnego wizerunku” zgodnego z oczekiwaniami rówieśników i globalnych norm⁵⁹⁰.

Zbyszek Melosik określa to zjawisko jako „zniewolenie przez wolność”, gdzie możliwości wyboru, choć liczne, są ograniczane przez normy konsumpcyjne i kulturowe, co prowadzi do trudności w kształtowaniu stabilnej tożsamości⁵⁹¹. Renata Salecl podkreśla, że nadmiar wyborów może wywoływać paraliż decyzyjny, co dodatkowo komplikuje proces autonomizacji młodzieży⁵⁹².

Pomimo tych ograniczeń współczesna młodzież aktywnie tworzy nowe przestrzenie społeczne, angażując się w działania na rzecz transformacji społecznej. Obrazy, symbole i narzędzia cyfrowe służą jako wyraz ich wartości, aspiracji i postaw wobec współczesnych wyzwań.

Młodość jako etap przejściowy między dzieciństwem a dorosłością, jest kluczowym okresem kształtowania tożsamości jednostki. Bunt młodzieży, mimo częściowej komercjalizacji, pozostaje autentycznym wyrazem sprzeciwu wobec norm społecznych, inspirowując poszukiwanie nowych tożsamości i narracji. Współczesna młodzież, korzystając z narzędzi kultury cyfrowej, aktywnie angażuje się w działania na rzecz zmian społecznych, redefiniując tradycyjne granice między lokalnością a globalizacją⁵⁹³. Dzięki swojej aktywności młodość staje się kluczowym aktorem transformacji kulturowych i społecznych w XXI wieku.

2.9 Historyczne ramy oporu: Kontrkultury XX wieku a performatywny wymiar buntu

Kontrkultury i subkultury młodzieżowe XX wieku stanowiły zjawiska głęboko zakorzenione w specyfice społeczno-kulturowej okresu gwałtownych zmian społecznych, politycznych i ekonomicznych. Ruchy te były nośnikami buntu wobec dominujących struktur społecznych i kulturalnych oraz wyrazem poszukiwania alternatywnych wartości i stylów życia, odmiennych od tych narzucanych przez społeczeństwo głównego nurtu⁵⁹⁴.

Lata 60. i 70. XX wieku to czas intensywnych przemian społecznych, które przyczyniły się do pojawienia się licznych ruchów kontrkulturowych, szczególnie w Stanach

⁵⁹⁰ Tamże.

⁵⁹¹ Z. Melosik, *Kultura popularna i tożsamość młodzieży...*, dz. cyt.

⁵⁹² R. Salecl, *Tyrania wyboru*, 2013.

⁵⁹³ A. Zietek, *Ruchy protest jako przykład asertywnej kultury...*, dz. cyt.

⁵⁹⁴ K. Messyasz, *O subkulturach z różnych perspektyw*, „Władza sądenia” 2014, nr 3, s. 133-145.

Zjednoczonych i Europie Zachodniej⁵⁹⁵. Ruchy te były wyrazem sprzeciwu wobec zinstytucjonalizowanej władzy, hierarchii społecznej oraz kapitalistycznego porządku⁵⁹⁶. Jak zauważa Zygmunt Bauman, społeczeństwo tego okresu znalazło się w stanie „oblężenia”⁵⁹⁷, ponieważ młode pokolenie kwestionowało wartości swoich rodziców oraz instytucje, takie jak państwo, Kościół czy rodzina⁵⁹⁸. Kontrkultura stała się częścią szeroko zakrojonej transformacji kulturowej, w której dominowały postulaty wolności, od uwolnienia seksualności po krytykę konsumpcjonizmu.

Kontrkultura była przede wszystkim narracją oporu wobec społeczeństwa zdominowanego przez materializm i militarizm⁵⁹⁹. Hasła takie jak „*Make love, not war*”⁶⁰⁰ symbolizowały sprzeciw wobec wojny w Wietnamie, a jednocześnie wspierały rewolucję seksualną⁶⁰¹. Ruch hipisowski czy feministyczny, choć różniły się szczegółami, dzieliły wspólny cel: stworzenie egalitarnych wspólnot opartych na ideach wolności i solidarności. Subkultury te dążyły do uwolnienia jednostki od norm narzuconych przez społeczeństwo i instytucje, poszukując autentyczności, indywidualnej wolności oraz bardziej egalitarnych relacji społecznych⁶⁰².

Jednak kontrkultura, choć początkowo radykalna, z czasem została wchłonięta przez kulturę masową. Proces kooptacji, który skutkował komercjalizacją jej symboli, osłabił rewolucyjny potencjał ruchu. Jak zauważa Małgorzata Lisowska-Magdziarz, kapitalizm skutecznie przekształcił elementy kontrkultury w produkty rynkowe, które stały się częścią globalnego przemysłu kulturowego⁶⁰³.

⁵⁹⁵ Kontrkultura lat 60. i 70. stała w opozycji do nacjonalizmu i rasizmu, promując otwartość, równość i globalną integrację, podczas gdy nacjonalizm i rasizm broniły „czystości” kulturowej i rasowej, opierając się na lęku przed zmianami społecznymi oraz zagrożeniem dla tożsamości etnicznej. Steve Fenton wskazuje, że fuzja tych ideologii wynikała z niechęci do globalizacji, rozczarowania nowoczesnością i postrzegania innych grup jako zagrażających tradycyjnym wartościom. Zob. S. Fenton, *Etniczność*, Warszawa 2007, s. 190; W.J. Burszta, *Świat jako więzienie kultury*, Warszawa 2008, s. 150-151.

⁵⁹⁶ T. Maślanka, W. Wiśniewski, *Kultury kontestacji. Dziedzictwo kontrkultury i nowe ruchy społecznego sprzeciwu*, Warszawa 2015, s. 7-8.

⁵⁹⁷ W.J. Burszta, *Świat jako więzienie kultury*, dz. cyt., s. 80.

⁵⁹⁸ D. Brzeziński, *Zygmunt Bauman and the Theory of Culture*, 2022.

⁵⁹⁹ R. Eyerman, A. Jamison, *Music and Social Movements: Mobilizing Traditions in the Twentieth Century*, Cambridge 1998.

⁶⁰⁰ Angielskie hasło „*Make love, not war*” to jeden ze znaków firmowych kontrkultury. Obok mini-spódniczek i pigułek te cztery słowa obrazują rewolucję seksualną lat 60. i 70. XX wieku. Rewolucja ta miała ogromny wpływ na współczesne społeczeństwa. Była ona manifestacją dążenia do wyzwolenia jednostki z restrykcji obyczajowych i moralnych, a także próbą redefinicji pojęcia wolności. Zob. J. Jarniewicz, *Bunt wizjonerów*, dz. cyt., s. 122-135.

⁶⁰¹ Pomimo swojego rewolucyjnego charakteru, postulaty rewolucji seksualnej i dążenie do pełnej równości płciowej spotkały się z barierami społeczno-kulturowymi, które ograniczały ich realizację. Zob. R. Eyerman, A. Jamison, dz. cyt.

⁶⁰² J. Jarniewicz, *Bunt wizjonerów*, dz. cyt., s. 122-135.

⁶⁰³ D. Hebdige, *Subculture: The Meaning of Style*, London 1979; R. Wasson, T. Roszak, *The Making of a Counterculture*, 1969.

Chociaż kontrkultury dominowały w Stanach Zjednoczonych i Europie Zachodniej, w Polsce, mimo innego kontekstu politycznego, również pojawiły się przejawy młodzieżowego buntu. Charakteryzowały się one odmienną dynamiką z powodu życia w państwie komunistycznym, gdzie kontrola polityczna była znacznie silniejsza. Mimo to, transformacje kulturowe, takie jak krytyka konsumpcjonizmu czy wyzwolenie seksualne, znalazły swoje echo w polskich subkulturach, szczególnie w środowiskach związanych z muzyką rockową, które stanowiły opozycję wobec norm narzuconych przez komunistyczne władze⁶⁰⁴.

2.9.1 Dziedzictwo kontrkultury i tożsamość subkulturowa młodzieży

Refleksja nad kontrkulturą lat 60. i 70. XX wieku oscyluje między dwoma podejściami: nostalgicznym i krytycznym. Z perspektywy nostalgicznej kontrkultura jawi się jako romantyczny bunt przeciwko kapitalistycznemu porządkowi, dążący do stworzenia nowej rzeczywistości społecznej i artystycznej, opartej na zasadach wolności, autentyczności i kreatywności⁶⁰⁵. Wspominana z sentymentem przez jej uczestników i sympatyków, postrzegana jest jako ruch, który miał realny potencjał zmiany świata poprzez sprzeciw wobec dominujących norm społecznych i kulturowych oraz poprzez promocję alternatywnych wartości, takich jak pokój, równość i ekologia⁶⁰⁶.

Jednak podejście krytyczne zwraca uwagę na paradoksy tego ruchu. Kapitalizm szybko wchłonął elementy kontrkultury, przekształcając je w produkty rynkowe⁶⁰⁷. Estetyka psychodeliczna, muzyczne hymny protestu oraz ikoniczne postacie ruchu zostały zneutralizowane i włączone do systemu, przeciw któremu pierwotnie występowały. Przykładem tego procesu jest muzyka rockowa, która początkowo integrowała młodzież wokół wspólnych idei, ale z czasem stała się elementem globalnego przemysłu muzycznego⁶⁰⁸.

Mimo kooptacji kontrkultury przez kulturę masową, jej dziedzictwo przetrwało w postaci subkultur⁶⁰⁹. Współczesne subkultury kontynuują idee oporu wobec

⁶⁰⁴ W.J. Burszta, *Świat jako więzienie kultury*, dz. cyt., s. 163-164.

⁶⁰⁵ J. Heath, A. Potter, *Nation of Rebels. Why Counterculture Became Consumer Culture*, New York 2004; T. Frank, *The Conquest of Cool. Business Culture, Counterculture, and the Rise of Hip Consumerism*, Chicago 1997.

⁶⁰⁶ J. Heath, A. Potter, dz. cyt.

⁶⁰⁷ Tamże.

⁶⁰⁸ M. Lisowska-Magdziarz, *Bunt na sprzedaż*, Kraków 2000, s. 98.

⁶⁰⁹ M. Filipiak, *Subkultury młodzieżowe wczoraj i dziś*, Tyczyn 2001.

dominujących struktur społecznych i norm⁶¹⁰. Subkultury te stanowią przestrzeń wyrażania niezależności oraz tworzenia alternatywnych tożsamości⁶¹¹.

Jednocześnie należy zauważyć, że niektóre subkultury przyciągały jednostki wyrażające swój bunt w sposób destrukcyjny. Przykładem są radykalne grupy, takie jak skinheadzi czy pseudokibice, które często wykorzystywały agresję jako środek wyrazu. Analiza takich grup ukazuje, że subkultury nie zawsze realizowały wartości egalitarne i emancypacyjne pierwotnej kontrkultury⁶¹².

Jak zauważa Orrin Edgar Klapp, subkultury oferują młodym ludziom możliwość wypracowania własnej tożsamości poprzez specyficzne rytuały i symbole⁶¹³. Rytuały te, takie jak przynależność wspólnotowa czy ośmieszanie dominujących wartości, tworzą swoisty mikrokosmos alternatywnych relacji społecznych⁶¹⁴. W kulturze młodzieżowej istotny rytuał związany jest z muzyką, uczestnictwem w koncertach i identyfikacją z określonymi gatunkami muzycznymi. Pełni on kluczową rolę w kształtowaniu poczucia przynależności. Wspólne uczestnictwo w koncertach, noszenie odzieży związanej z danym gatunkiem muzycznym czy przynależność do subkultury wzmacniają więzi społeczne oraz pozwalają na wyrażenie odrębności od starszych pokoleń⁶¹⁵. Rytuały te, jak wskazują badania socjologiczne, stanowią fundament poczucia tożsamości pokoleniowej, wzmacniając zarówno więzi wewnątrz grupy, jak i odrębność wobec norm dominujących⁶¹⁶.

Badacze, tacy jak Stuart Hall i Tony Jefferson, wskazują, że subkultury umożliwiają młodzieży tworzenie „zabronionych tożsamości”, stanowiących alternatywę wobec norm społecznych⁶¹⁷. Ta odmienność przejawia się w specyficznych symbolach, stylach ubioru i zachowaniach, które służą jako marker tożsamości subkulturowej, ułatwiający młodzieży identyfikację z rówieśnikami oraz manifestowanie oporu wobec norm narzuconych przez społeczeństwo⁶¹⁸. W kulturze popularnej subkultury młodzieżowe stały się

⁶¹⁰ O.E. Klapp, *Collective search for Identity*, New York 1969, s. 37.

⁶¹¹ M. Filipiak, *Subkultury młodzieżowe wczoraj i dziś*, dz. cyt.

⁶¹² P. Piotrowski, *Szalikowcy - o zachowaniach dewiacyjnych kibiców sportowych*, Toruń 2000, s. 27-28.

⁶¹³ O.E. Klapp, *Collective Search for Identity*, dz. cyt., s. 120.

⁶¹⁴ S. Hall, T. Jefferson, *Resistance Through Rituals. Youth subcultures in Post-War Britain 1976*, Londyn.

⁶¹⁵ M. Lisowska-Magdziarz, *Bunt na sprzedaż*, dz. cyt., s. 214.

⁶¹⁶ Tamże.

⁶¹⁷ S. Hall, T. Jefferson, dz. cyt.

⁶¹⁸ R. Berman, *Advertising and Social Change*, Londyn 1981, s.45.

symbolem buntu, odmowy przyjęcia tradycyjnych wartości oraz formą wyrażania sprzeciwu.

Kontrkultura i subkultury młodzieżowe odegrały kluczową rolę w transformacji społeczno-kulturowej XX wieku, stając się zarówno symbolem buntu, jak i narzędziem budowania alternatywnych wspólnot. Choć wiele ich elementów zostało skomercjalizowanych, dziedzictwo kontrkultury przetrwało w postaci współczesnych subkultur, które nadal stanowią przestrzeń dla wyrażania niezależności i oporu wobec dominujących norm.

Rozdział 3

Ogólnopolski Strajk Kobiet w świetle teorii nowych ruchów społecznych i mobilizacji cyfrowej.

3.1 Aksjologiczne i kulturowe wymiary współczesnych ruchów społecznych

Współczesne ruchy społeczne, takie jak Ogólnopolski Strajk Kobiet czy wcześniejsze Czarne Protesty⁶¹⁹, zyskały nowy wymiar dzięki integracji narzędzi komunikacyjnych oferowanych przez nowe media. Media społecznościowe, takie jak Facebook, X (ex. Twitter) czy Instagram, stały się nie tylko przestrzenią mobilizacji, ale również narzędziem redefinicji kulturowych kodów, które wzmacniają tożsamość zbiorową uczestników ruchów społecznych. Przykładem tego jest wykorzystanie hashtagów, takich jak #strajkkobiet czy #pieklokobiet, które stały się globalnymi symbolami solidarności oraz narzędziami do budowania kolektywnej tożsamości uczestników. Dzięki tym narzędziom ruchy społeczne mogą natychmiast reagować na zmieniające się okoliczności, jednocześnie mobilizując uczestników na poziomie lokalnym i globalnym⁶²⁰.

Ruchy społeczne tradycyjnie pełniły funkcję motorów zmian, ujawniając napięcia społeczne i kontestując istniejące struktury władzy. Współczesne protesty, zakorzenione w specyfice kulturowej i historycznej⁶²¹, rozwijają tę tradycję, wprowadzając nowe narzędzia i strategie⁶²². Kluczową rolę w tym procesie odgrywają media cyfrowe, które

⁶¹⁹ W przestrzeni medialnej oraz w debacie publicznej wydarzenia protestacyjne z lat 2016-2018 często są zbiorczo określane mianem Czarnych Protestów. Warto jednak podkreślić, że termin ten pierwotnie odnosił się do konkretnej inicjatywy Internetowej zapoczątkowanej przez Małgorzatę Adamczyk, związaną z Partią Razem. Akcja ta polegała na publikowaniu w mediach społecznościowych zdjęć osób ubranych na czarno, opatrzonych hashtagiem #CzarnyProtest. Kampania ta szybko zyskała szeroki oddźwięk społeczny i symboliczny, stając się punktem odniesienia dla kolejnych fal protestów, którym nadawano nazwy odwołujące się do tej konwencji, takie jak Czarny Poniedziałek (3 października 2016), Czarny Wtorek (3 października 2017) czy Czarny Piątek (23 marca 2018). Hashtag #BlackProtests zaczął funkcjonować także w międzynarodowym dyskursie oraz w anglojęzycznych analizach dotyczących polskich protestów, choć jego znaczenie bywa różnie rozumiane i stosowane - zarówno w liczbie pojedynczej, jak i mnogiej, oraz w odniesieniu do różnych etapów mobilizacji. W efekcie określenie Czarne Protesty przyjęło charakter zbiorczy, obejmując całość działań mobilizacyjnych podejmowanych przez kobiety w Polsce w latach 2016-2018. Zob. E. Majewska, *Kontrapubliczności ludowe i feministyczne. Wczesna „Solidarność” i Czarne Protesty*, Warszawa 2018; Idem, *Bunt kobiet AD 2016: skąd się wziął i czego nas uczy?* [w:] A. Czarnecka, *Przebudzona rewolucja, Prawo reprodukcyjne kobiet w Polsce*, Warszawa 2016; A. Król, P. Pustułka, *Women on strike: mobilizing against reproductive injustice in Poland*, „International Feminist Journal of Politics” 2018, nr 20/3.

⁶¹⁹ E. Korolczuk, B. Kowalska, R. Nawojski, J. Ramme, C. Snochowska-Gonzales, *Mobilizacja kobiet w latach 2016-2018: przyczyny, konteksty i perspektywy badawcze*, s. 22.

⁶²⁰ G. Piechota, „Strajk Kobiet”. *Zmiany społeczno-kulturowe jako efekt protestów w Polsce*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2022, nr 20(3), 97-114.

⁶²¹ M. du Vall, A. Walecka-Rynduch, *Wyzwania komunikacyjne polityki protestu*, [w:] G. Piechota, *Public relations wobec wyzwań społeczności*, Kraków 2012, s. 47.

⁶²² T. Świąćkowska, *Public relations a demokracja*, Warszawa 2008.

umożliwiają szybkie rozpowszechnianie informacji, obrazów i emocji, co wzmacnia ich oddziaływanie. Jak zauważa Anthony Giddens, współczesne ruchy społeczne funkcjonują w przestrzeni publicznej opartej na wartościach i aksjologii, oferując nowe interpretacje rzeczywistości społecznej⁶²³. Przykładem tego procesu jest ruch *Black Lives Matter*, gdzie media społecznościowe umożliwiły błyskawiczną organizację demonstracji, rozprzestrzenianie zdjęć i filmów dokumentujących brutalność władzy oraz podkreślenie niesprawiedliwości społecznych⁶²⁴. Podobnie relacjonowanie wydarzeń podczas demonstracji przeciwko wyrokowi Trybunału Konstytucyjnego w Polsce wzmocniło poczucie solidarności uczestników, jednocześnie nadając protestom wymiar transnarodowy dzięki mediom społecznościowym.

Nowe ruchy społeczne redefiniują nie tylko strategie protestu, ale także sposoby budowania solidarności i tożsamości kolektywnej⁶²⁵. Szczególne znaczenie zyskuje tutaj kultura jako przestrzeń zmagania aksjologicznych⁶²⁶. Jak zauważa Jacqueline Cohen, jednym z zasadniczych celów tych ruchów jest zmiana nie tylko instytucji politycznych, ale również kulturowych kodów i sposobów postrzegania rzeczywistości⁶²⁷. Mobilizacja i skuteczność ruchów są ściśle powiązane z umiejętnością rozwijania i podtrzymywania wspólnego systemu przekonań, które kwestionują dominujące normy i wartości. Kluczowe w tym procesie są takie koncepcje jak „kultura solidarności”⁶²⁸, „społeczności ruchów społecznych”⁶²⁹, „subkultury opozycji”⁶³⁰, „struktura zawieszenia”⁶³¹.

⁶²³ A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Warszawa 2001.

⁶²⁴ Wykorzystanie wizerunków ofiar niesprawiedliwości społecznej, takich jak George Floyd, stało się symbolem globalnej walki z rasizmem, co wzmacnia narrację oporu i buduje solidarność międzynarodową. W tym kontekście emocje wspierają procesy mobilizacji i solidarności, umożliwiając uczestnikom ruchów redefinicję ich relacji z dominującą władzą i systemami społecznymi. Zob. J. Scotland, A. Thomas, M. Jing, *Public emotion and response immediately following the death of George Floyd: A sentiment analysis of social media comments*, *Telematics and Informatics Reports*, 2024; A. Morris, N. Braine, *Ruchy społeczne a świadomość opozycyjna*, [w:] K. Gorlach, P. H. Mooney, *Dynamika życia społecznego. Współczesne koncepcje ruchów społecznych*, Warszawa 2008, s. 300.

⁶²⁵ Podczas gdy tradycyjne ruchy koncentrowały się głównie na zmianach politycznych, współczesne, w tym feministyczne i ekologiczne, podkreślają znaczenie kultury jako kluczowego elementu swoich działań

⁶²⁶ P. Norris, S. Walgrave, P. Van Aelst, *Who demonstrates? Anti-state rebels or conventional participants, or everyone? „Cooperative Politics”*, nr 37(2).

⁶²⁷ J. Cohen, *Strategy of identity: New theoretical paradigms and temporary social movements*, „Social Research” 1985, s. 52.

⁶²⁸ R. Fantasia, *Culture of Solidarity*, Berkeley, Los Angeles, 1988.

⁶²⁹ S.M. Buechler, *Women's Movements in the United States*, New York, 1990.

⁶³⁰ H. Johnston, *Tales of Nationalism: Catalonia, 1939-1979*, New York, 1991.

⁶³¹ V. Taylor, *Social Movement Continuity: The Women's Movement in Abeyance*, „American Sociological Review” 1989, nr 54, s. 71-75.

Ruchy społeczne odwołują się do różnych zasobów kulturowych, których analiza opiera się na licznych podejściach teoretycznych. Z perspektywy funkcjonalistycznej kultura jest zbiorem wartości integrujących społeczeństwo, a ruchy społeczne wyrażają napięcia wynikające z niespełnienia tych oczekiwań. Natomiast w ujęciu marksistowskim i neomarksistowskim kultura funkcjonuje jako nadbudowa ideologiczna, utrzymująca hegemonię klasową⁶³². W kontekście Strajku Kobiet takie podejście pozwala zrozumieć, w jaki sposób protesty kwestionowały istniejący porządek społeczny. Z kolei perspektywa interakcjonizmu symbolicznego i dramaturgii Ervina Goffmana⁶³³ uwypukla znaczenie działań symbolicznych, takich jak manifestacje i rytuały publiczne, w budowaniu kolektywnej tożsamości⁶³⁴.

Nowoczesne technologie, choć wspierają mobilizację, stawiają także nowe wyzwania etyczne⁶³⁵. Dezinformacja, manipulacja informacją i ograniczenia swobód obywatelskich to tylko niektóre problemy, które mogą utrudniać działania ruchów społecznych⁶³⁶. Przykładem tego są ograniczenia nakładane na media społecznościowe podczas protestów w Iranie w 2022 roku⁶³⁷. W przypadku Strajku Kobiet podobne wyzwania pojawiały się w postaci kampanii dezinformacyjnych w mediach publicznych oraz manipulacji przekazami medialnymi. Tym samym ruchy społeczne muszą rozwijać strategie przeciwdziałania tym wyzwaniom, aby zachować autentyczność i wiarygodność.

Współczesne ruchy społeczne, takie jak Ogólnopolski Strajk Kobiet, integrują narzędzia cyfrowe z tradycjami kulturowymi, redefiniując znaczenie solidarności, tożsamości i kultury w dynamicznie zmieniającym się świecie⁶³⁸. Dzięki budowaniu zbiorowej tożsamości, mobilizacji emocjonalnej i tworzeniu globalnych narracji, stają się one siłą zdolną nie tylko do kontestowania dominujących struktur społecznych, ale także do

⁶³² K. Marx, F. Engels, *The German Ideology*, 1970.

⁶³³ Natomiast perspektywa poststrukturalistyczna i postmodernistyczna postrzega kulturę jako dyskurs, w którym splatają się władza i wiedza, kształtując postrzeganie rzeczywistości. Ruchy społeczne, analizowane z tego punktu widzenia, stanowią symboliczne konstrukty, które kwestionują dominujące narracje, proponując alternatywne interpretacje świata. Zob. E. Goffman, *The Presentation of Self in Everyday...*, dz. cyt.; H. Blumer, *Interakcjonizm symboliczny. Perspektywa i metoda*, Kraków 2008; D. Della Porta, M. Diani, *Ruchy społeczne. Wprowadzenie*, Kraków 2009.

⁶³⁴ Podejście dramaturgiczne podkreśla znaczenie rytuału w wyrażaniu solidarności i wywoływaniu powszechnie dzielonych uczuć wśród zdominowanych grup. Rytuał opisywany jest jako miejsce analizy emocji, które symbolizują aktywistów. Zob. E. Goffman, *The Presentation of Self in Everyday...*, dz. cyt.

⁶³⁵ W.A. Gamson, *The social psychology of collective action*, [w:] A. Morris, C. Mueller, *Frontiers in Social Movement Theory*, London 1992, s. 53-76.

⁶³⁶ P. Klimczyk, *Korzystanie z mediów społecznościowych, a ich wpływ na funkcjonowanie adolescentów i młodych dorosłych - zarys problemu*, „Kultura i Wychowanie” 2021, nr 1(19), s. 41-55.

⁶³⁷ *Eksperti: w Iranie przez lata sprzeciwu wobec władzy wyklarował się społeczeństwo obywatelskie*, 10.04.2023, [Eksperti: w Iranie przez lata sprzeciwu wobec władzy wyklarowało się społeczeństwo obywatelskie | Polska Agencja Prasowa SA](#), dostęp: 01.02.2024.

⁶³⁸ D. Della Porta, M. Diani, dz. cyt.

kreowania nowych wartości⁶³⁹. W kontekście globalizacji i cyfryzacji ruchy te odgrywają kluczową rolę w transformacjach społecznych i kulturowych, co czyni je przedmiotem analizy o dużym znaczeniu teoretycznym i praktycznym⁶⁴⁰.

3.2. Lata 60. i narodziny nowych ruchów społecznych

Lata 60. XX wieku były czasem intensywnych przemian społeczno-politycznych, które wywarły wpływ na współczesne ruchy społeczne. Rebelie młodych ludzi, studentów i robotników zmieniły dynamikę mobilizacji, wprowadzając nowe formy protestu, takie jak happeningi, okupacje budynków czy masowe demonstracje. Były to działania nie tylko wymierzone w polityczne status quo, ale także kreujące nowe symbole oporu, które do dziś są inspiracją dla współczesnych ruchów społecznych⁶⁴¹.

Początkowo ruchy te były postrzegane jako domena studentów, przedstawicieli mniejszości etnicznych czy robotników zmarginalizowanych. Wkrótce jednak niepokoje społeczne objęły także klasy średnie oraz struktury partyjne. W badaniach Samuela H. Barnes'a, obejmujących wyborców z siedmiu krajów, zauważono, że sympatie polityczne respondentów w dużej mierze skłaniały się ku poparciu dla protestów⁶⁴². Przyczyny tego zjawiska naukowcy dopatrywali się w trzech głównych kategoriach: zagrożeniu dla instytucji demokratycznych ze względu na wysoki poziom mobilizacji społecznej⁶⁴³, odrodzeniu modeli rewolucyjnych oraz pojawieniu się „antypolityki”, czyli odrzucenia powojennego „status quo”⁶⁴⁴.

Jednym z kluczowych elementów ruchów społecznych była mobilizacja uczestników. Charles Tilly, opierając się na badaniach Amitai Etzioni⁶⁴⁵, definiuje mobilizację jako proces zdobywania kontroli nad zasobami, które wcześniej znajdowały się poza zasięgiem danej grupy⁶⁴⁶. Bert Klandermans i Dirk Oegema wyróżnili trzy fazy tego procesu⁶⁴⁷: formowanie potencjału mobilizacyjnego, tworzenie sieci rekrutacyjnych oraz motywowanie uczestników do zaangażowania, przy jednoczesnym usuwaniu barier, które mogłyby

⁶³⁹ W.A. Gamson, *The social psychology of collective action*, dz. cyt., s. 53-76.

⁶⁴⁰ D. Della Porta, M. Diani, dz. cyt.

⁶⁴¹ S.H. Barnes, M. Kaase, K.R. Allerbeck, *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies*, London 1979, s.179.

⁶⁴² Tamże.

⁶⁴³ M. Crozier, S. Huntington, J. Watunaki, *The Crisis of Democracy*, New York 1975.

⁶⁴⁴ S. Berger, *Politics and antipolitics in Western Europe in the seventies*, 1979, s. 27-50.

⁶⁴⁵ A. Etzioni, *The Active Society*, New York 1968, s. 388-389.

⁶⁴⁶ Ch. Tilly, *From Mobilization to Revolution*, 1978, s.69.

⁶⁴⁷ B. Klandermans, D. Oegema, *Potentials, networks, motivations and barriers: Steps towards participation in social movements*, „American Sociological Review” 1978, s. 52.

hamować ich aktywność⁶⁴⁸. Wielu badaczy podkreśla, że wczesne ruchy robotnicze, takie jak Czartyzmowski Ruch w Wielkiej Brytanii, były prekursorem późniejszych mobilizacji społecznych. Stanowiły one odpowiedź na nierówności ekonomiczne i społeczny wyzysk, co później znalazło odzwierciedlenie w ruchach antykapitalistycznych i Nowej Lewicy⁶⁴⁹. Okres po II wojnie światowej, charakteryzujący się powstaniem państw dobrobytu w wielu krajach zachodnich, również odegrał istotną rolę w formowaniu się nowych ruchów społecznych. Choć państwo dobrobytu w zamyśle miało zapobiegać nierównościom i konfliktom społecznym, wzrost gospodarczy lat 50. i 60. nie rozwiązał skutecznie problemów społecznych. Nowa konsumpcjonistyczna kultura i rosnące oczekiwania wobec rządów demokratycznych stworzyły przestrzeń do krytyki istniejącego systemu i dały impuls do buntu społecznego, czego przykładem były protesty 1968 roku w Paryżu, Niemczech, Włoszech i Stanach Zjednoczonych⁶⁵⁰. W przypadku Polski, choć warunki państwa socjalistycznego różniły się od zachodnich demokracji, antyreżimowy charakter protestów młodzieży i robotników wyraźnie wpisywał się w globalne dążenie do sprawiedliwości i wolności⁶⁵¹.

Te wydarzenia miały miejsce w kontekście zimnej wojny, co dodatkowo wpłynęło na mobilizację młodych ludzi, studentów i intelektualistów, którzy postrzegali swoje ruchy jako walkę przeciwko imperializmowi, kapitalizmowi i biurokratyzacji życia publicznego. Protesty przeciw wojnie w Wietnamie w USA oraz w Europie były przykładem internacjonalizacji ruchów społecznych, które zyskały globalny charakter, walcząc o prawa człowieka, równość rasową oraz przeciwko wojnom imperialnym⁶⁵².

Po okresie burzliwych protestów lat 60., ruchy społeczne ewoluowały w bardziej zorganizowane struktury. Ruch feministyczny, ruchy ekologiczne i inne nowopowstałe formy mobilizacji zaczęły działać w bardziej ustrukturyzowany sposób, przyjmując zorganizowane strategie polityczne i wykorzystując środki instytucjonalne, takie jak sądy czy międzynarodowe organizacje, by realizować swoje cele. Komitety zakładowe poddano kontroli, a system negocjacji pracowniczych zdecentralizowano, co prowadziło do radykalizacji niektórych organizacji⁶⁵³. Radykalne ruchy zaczęły stosować bardziej

⁶⁴⁸ Idem, S. Tarrow, *Mobilizacja w ruchach społecznych: o syntezie koncepcji europejskich i amerykańskich*, [w:] K. Gorlach, P. H. Mooney, *Dynamika życia społecznego. Współczesne koncepcje ruchów społecznych*, Warszawa 2008, s. 73.

⁶⁴⁹ P. Norris, *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*, New York 2002.

⁶⁵⁰ S. Tarrow, *Power in Movement*, New York 2012.

⁶⁵¹ P. Norris, *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*, dz. cyt.

⁶⁵² S. Tarrow, *Power in Movement*, dz. cyt.

⁶⁵³ B. Klandermans, *Mobilization and participation: Social-psychological expansions of resource mobilization theory*, „American Sociological Review” 1984, nr 49(5), s. 583-600.

agresywne formy protestu, takie jak blokady czy konfrontacje z policją, co wzmogło napięcia społeczne. Niektórzy badacze uważają, że ta radykalizacja była charakterystyczna dla „nowych ruchów społecznych”, choć wielu twierdzi, że jest ona wspólna dla wszystkich form protestu⁶⁵⁴.

Jak zauważa Manuel Castells, od lat 70. XX wieku można zaobserwować globalną transformację kulturową, której istotnym elementem jest indywidualizacja i autonomia. Zjawiska te przyczyniają się do powstawania nowych ruchów społecznych, które promują wartości postmaterialistyczne. Indywidualizacja oznacza, że jednostka staje się podmiotem realizującym swoje projekty we współpracy z innymi jednostkami o podobnych celach. Autonomia, natomiast, polega na niezależności jednostki od instytucji społecznych i realizacji własnych wartości w ramach sieciowych ruchów społecznych⁶⁵⁵.

Ruchy społeczne czerpią z doświadczeń wcześniejszych generacji. David Meyer i Nancy Whittier podkreślają, że korzystają one z pewnego rodzaju „zbiorowej pamięci” organizacyjnej, która wpływa na ich trwałość⁶⁵⁶, co ma z kolei odzwierciedlenie w formach mobilizacji i tożsamości zbiorowej uczestników⁶⁵⁷. Przykładem może być ruch feministyczny, który jako odłam ruchu studenckiego przejął jego ramy ideologiczne, taktyki i struktury organizacyjne⁶⁵⁸. Ruch ten zyskał na znaczeniu, gdyż w wielu krajach rozwiniętych zwrócono większą uwagę na kwestie równości płci, dyskryminacji i przemocy wobec kobiet⁶⁵⁹.

Historia ruchów społecznych to także historia ich członków, którzy starali się narzucić innym określony wizerunek i zdefiniować swoją tożsamość w opozycji do dominujących grup⁶⁶⁰. Ruchy te walczyły przeciwko stereotypom i formom kulturowej dominacji, co widać szczególnie w przypadku ruchów feministycznych oraz LGBTQ+, które starały się zniszczyć narzucone społeczne role oraz wyeliminować stygmatyzację⁶⁶¹. Wzrost popularności Nowej Lewicy i jej sprzeciw wobec biurokratyzacji tradycyjnych partii socjalistycznych⁶⁶² był próbą odnowienia marksistowskiego ducha rewolucyjnego,

⁶⁵⁴ B. Klandermans, S. Tarrow, dz. cyt., s. 90.

⁶⁵⁵ M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei: ruchy społeczne...*, dz. cyt., s. 220-221.

⁶⁵⁶ D.S. Mayer, N. Whittier, *Social Movement Spillover*, „Social Problems” 1994, nr 2, s. 282.

⁶⁵⁷ M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne...*, dz. cyt., s. 209.

⁶⁵⁸ D.S. Mayer, N. Whittier, dz. cyt., s. 277-298.

⁶⁵⁹ J. Freeman, *The Tyranny of Structurelessness*, „The Second Wave” 1972, nr 2, s. 22-23; A. Morris, N. Braine, dz. cyt., s. 300.

⁶⁶⁰ E.A. Armstrong, M. Bernstein, *Culture, Power, and Institutions: A Multi-Institutional Politics Approach to Social Movements*, „Sociological Theory” 2008, nr 1, s. 74-99.

⁶⁶¹ M.M. Ferree, C. McClurg Mueller, *Feminism and the Women's Movement: A Global Perspective*, 2007.

⁶⁶² M. Van der Linden, *On Council Communism*, „Historical Materialism” 2004, nr 12, s. 27-30.

dostosowanego do nowych warunków społecznych⁶⁶³. Warto zauważyć, że ruchy feministyczne i LGBTQ+, analizowane w kontekście kulturowym, łączyły walkę o prawa z mobilizacją emocjonalną i symboliczną⁶⁶⁴.

Podsumowując, współczesne ruchy społeczne, dzięki integracji narzędzi cyfrowych z tradycjami kulturowymi, odgrywają kluczową rolę w transformacjach społecznych i kulturowych. Czerpią one zarówno z tradycji, jak i nowoczesnych metod organizacji, aby skutecznie realizować cele związane ze sprawiedliwością, równością i wolnością⁶⁶⁵. Socjologowie wyróżniają cztery główne typy ruchów społecznych, które wyrosły na gruncie zachodnich demokracji kapitalistycznych: nowe ruchy społeczne (wywodzące się z rewolty studenckiej lat 60.), ruchy ekologiczne (koniec lat 60.), ruchy walczące o prawa kobiet (koniec lat 60.) oraz ruchy na rzecz rozbrojenia nuklearnego (początek lat 70.)⁶⁶⁶. Szczególnie ruchy studenckie w Stanach Zjednoczonych były pionierskie, ponieważ opracowały nowe formy protestu, takie jak okupacje budynków, publiczne debaty czy happeningi⁶⁶⁷, które z czasem zostały zaadaptowane przez ruchy w innych krajach, w tym przez niemieckie ruchy feministyczne i ekologiczne⁶⁶⁸.

3.3 Ruchy społeczne jako mechanizmy zmiany społecznej

Ruchy społeczne odgrywają istotną rolę w kształtowaniu struktur współczesnego społeczeństwa, stanowiąc mechanizmy zmiany i transformacji, a ich działania są odpowiedzią na społeczne niezadowolenie i dążenie do realizacji określonych celów⁶⁶⁹. W literaturze naukowej różne definicje ruchów społecznych podkreślają spontaniczność, organizację i emocjonalne zaangażowanie uczestników jako kluczowe dla ich trwałości i dynamiki⁶⁷⁰. Szczególne znaczenie zyskuje tożsamość kolektywna, która kształtuje się w ramach działań symbolicznych i manifestacji. Współczesne platformy cyfrowe

⁶⁶³ A. Pannekoek, *Worker's Council*, Oakland 2003, s. 17-23.; A. Jawłowska, *Drogi kontrkultury*, Warszawa 1973, s. 29-33.

⁶⁶⁴ D. Della Porta, M. Diani, dz. cyt., s. 23-25.

⁶⁶⁵ Tamże.

⁶⁶⁶ Ch. Tilly, *From Mobilization to Revolution*, dz. cyt.

⁶⁶⁷ Do działań związanych z protestem studentów w Stanach Zjednoczonych odniósł się m. in. Tod Gitlin nadając tym zdarzeniom rangę „estetyzacji protestu”. Wynikała ona ze stosowania w trakcie zebrań różnych form artystycznych wyrazu i skutecznego wykorzystywania mediów, do czasu aż media nie zmieniły obszaru zainteresowania. Zob. T. Gitlin, *The Whole World Is Watching: The Media in the Making and Unmaking of the New Left*, Berkeley 1980.

⁶⁶⁸ B. Klandermans, *Mobilization, and participation: Social-psychological expansions of resource mobilization theory*, „American Sociological Review” 1984, nr 49(5), s. 583-600.

⁶⁶⁹ J. van Stekelenburg, B. Klandermans, *The social psychology of protest*, 2013.

⁶⁷⁰ M. Nowosielska, *Ruchy społeczne jako czynnik i wynik zmian społecznych*, „Kultura i Edukacja” 2012, nr 4(90), s. 10-12.

umożliwiają integrację lokalnych inicjatyw w szersze ruchy transnarodowe⁶⁷¹, czego przykładem mogą być ruchy kobiece, działające zarówno w Polsce, jak i na świecie, w ścisłej współpracy z innymi organizacjami społecznymi i politycznymi⁶⁷².

Według Ernesta Laclau, ruchy społeczne powstają jako oddolne reakcje na niezaspokojone żądania wobec władzy, co wskazuje na ich opozycyjny charakter względem dominujących struktur społecznych⁶⁷³. Są one zwykle inicjowane w sposób spontaniczny i samoistny, co odróżnia je od działań organizowanych przez polityczne elity czy liderów instytucjonalnych⁶⁷⁴. Tadeusz Paleczny wskazuje na istotne cechy ruchów społecznych, takie jak nieformalność struktury, koncentracja na wartościach oraz aktywne uczestnictwo jednostek⁶⁷⁵. Nowoczesne ruchy społeczne, w przeciwieństwie do tradycyjnych modeli, charakteryzują się brakiem sztywnych hierarchii oraz elastycznością w dostosowywaniu metod działania do dynamicznych warunków społecznych⁶⁷⁶.

Z perspektywy typologii, Jan Szczepański definiuje ruch społeczny jako zbiorowe dążenie ludzi do realizacji wspólnego celu, Piotr Gliński podkreśla natomiast znaczenie poziomu organizacji, spontaniczności oraz wspólnotowości jako kluczowych elementów ruchów społecznych⁶⁷⁷. Z kolei Piotr Sztompka opisuje je jako „luźno zorganizowane zbiorowości, działające w niezinstytucjonalizowany sposób w celu wytworzenia zmiany w społeczeństwie”⁶⁷⁸. Współczesne teorie mobilizacji zasobów, rozwijane m.in. przez Jamesa L. Wooda i Maurice'a Jacksona, przedstawiają ruchy społeczne jako

⁶⁷¹ Karol Marks jako jeden z pierwszych badaczy zauważył, że narodowe tradycje protestu mogą wywierać wpływ na ruchy społeczne na poziomie międzynarodowym. Analizował on, w jaki sposób tradycje polityczne oraz kulturowe danego narodu kształtują charakter ruchów społecznych. Marks postrzegał ruchy społeczne jako wyraz konfliktów klasowych, wynikających z kapitalistycznego wyzysku. Jego teorie inspirowały nie tylko tradycyjne ruchy robotnicze, ale także nowe ruchy społeczne w XX wieku, które przejęły idee walki o równouprawnienie i sprawiedliwość społeczną, przekształcając je na swoje potrzeby. Zob. K. Marks, *Kapitał - Krytyka ekonomii politycznej*, Tom I, 1986.

⁶⁷² M. Bernstein, *Celebration and suppression: The strategic uses of identity by the lesbian and gay movement*, „American Journal of Sociology” 1997, nr 103(3).

⁶⁷³ E. Laclau, *Rozum populistyczny*, Wrocław 2009, s. 67, 69.

⁶⁷⁴ Tamże; W. Modzelewski, *Zmiana społeczna i ruchy społeczne*, [w:] Z. Krawczyk, W. Morawski, *Socjologia. Problemy podstawowe*, Warszawa 1991, s. 315.

⁶⁷⁵ T. Paleczny, *Nowe ruchy społeczne*, Kraków 2010, s. 13.

⁶⁷⁶ W literaturze przedmiotu można spotkać się z paradoksem. Z jednej strony badacze podkreślają doniosłość luźnych struktur organizacyjnych i braku sformalizowania w przypadku nowych ruchów. Z drugiej natomiast strony ruchy społeczne działają dzięki i z pomocą organizacji formalnych, których są częścią. Zob. Z. Bokszański, *Tożsamość zbiorowa*, Warszawa 2008, s. 40, gdzie Zbigniew Bokaszyński definiuje tożsamość zbiorową ruchów społecznych jako kluczowy element ich definicji, wyrażającą się poprzez różnorodność aktorów i pochodzenie treści.

⁶⁷⁷ P. Gliński, *Polscy Zieloni. Ruch społeczny w okresie przemian*, Warszawa 1996, s. 24-25.

⁶⁷⁸ P. Sztompka, *Ruchy społeczne - struktury In statu nascendi*, [w:] P. Sztompka, M. Kucia, *Socjologia. Lektury*, Kraków 2005, s. 256.

„niekonwencjonalne grupy o zróżnicowanym poziomie organizacji formalnej, które dążą do reformistycznej lub radykalnej zmiany”⁶⁷⁹.

Anthony Giddens wskazuje, że działania ruchów społecznych są realizowane poza oficjalnymi instytucjami politycznymi, co wyraża ich opozycyjny charakter wobec istniejących struktur władzy⁶⁸⁰. Typologia organizacji ruchów społecznych, zaproponowana przez Richardsa Scotta, wyróżnia systemy racjonalne, naturalne i otwarte. Systemy racjonalne cechują się jasno określonymi celami i formalną strukturą, podczas gdy organizacje naturalne opierają się na relacjach nieformalnych⁶⁸¹. Nowoczesne ruchy społeczne, takie jak ruchy feministyczne czy ekologiczne, często przyjmują otwartą strukturę, która pozwala na dynamiczne dostosowywanie celów i metod działania do zmieniających się warunków społecznych⁶⁸².

Nowoczesne ruchy społeczne różnią się od tradycyjnych modeli organizacyjnych także ze względu na decentralizację struktur. Claus Offe podkreśla, że ruchy feministyczne czy ekologiczne koncentrują się na wartościach postmaterialistycznych, takich jak jakość życia, równość i tożsamość jednostki, co odróżnia je od tradycyjnych ruchów robotniczych zorientowanych na kwestie ekonomiczne⁶⁸³.

Kolektywna tożsamość jest kluczowym elementem ruchów społecznych, umożliwiającym mobilizację uczestników oraz budowanie solidarności. Mario Diani wskazuje, że współczesne ruchy społeczne charakteryzują się silnym poczuciem tożsamości zbiorowej, opartej na wspólnych wartościach i kontekstach kulturowych. Tożsamość ta stanowi fundament ich działań oraz trwałości⁶⁸⁴.

Emocje odgrywają również istotną rolę w procesie mobilizacji społecznej. Kurt Lang i Gladys Lang⁶⁸⁵ oraz John McCarthy i Mayer Zald podkreślają, że ruchy społeczne mają na celu zmianę porządków społecznych i struktur władzy⁶⁸⁶. Charles Tilly definiuje ruchy społeczne jako sekwencje działań podejmowanych przez zbiorowości w celu realizacji

⁶⁷⁹ J.L. Woods, M. Jackson, *Social Movements: Development, Participation, and Dynamics*, 1982.

⁶⁸⁰ A. Giddens, *Socjologia*, Warszawa 2012, s. 1088.

⁶⁸¹ W.R. Scott, *Organizations. Rational, Natural, and Open Systems*, 1981.

⁶⁸² M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei: ruchy społeczne...*, dz. cyt., s. 220-221.

⁶⁸³ C. Offe, *Nowe ruchy społeczne: przekraczanie granic polityki instytucjonalnej*, [w:] J. Szczupalczyński, *Władza i społeczeństwo. Anatologia tekstów z socjologii polityki*, Warszawa 2005, s. 221.

⁶⁸⁴ D. Della Porta, M. Diani, dz. cyt., s. 23-25.

⁶⁸⁵ E.G. Lang, K. Lang, *Collective Dynamics*, New York 1961, s. 507.

⁶⁸⁶ D.J. McCarthy, N.M. Zald, *Resource Mobilization, and Social Movements: A Partial Theory*, „American Journal of Sociology” 1997, nr 82(6), s. 1217-1218.

ich postulatów, które ich zdaniem nie są wystarczająco reprezentowane w bieżącej polityce⁶⁸⁷.

Ruchy społeczne są procesami, które trwają w czasie i wpływają na społeczne struktury, wartości oraz relacje⁶⁸⁸. Ralph T. Turner i Lewis M. Kilian wskazują, że ich działania mają charakter ciągły, dążąc do wprowadzenia zmian w społeczeństwie⁶⁸⁹, a Rafał Misztal dodaje, że ich działania wpływają na relacje społeczne oraz procesy rozumowania i działania zbiorowego⁶⁹⁰. Współczesne podejścia badawcze, takie jak te zaproponowane przez Rona Eyermana i Andrew Jamisona, opisują ruchy społeczne jako kolektywne kreacje, które przekształcają społeczeństwo, oferując nowe ideały i tożsamości⁶⁹¹.

Podsumowując, ruchy społeczne są kluczowym elementem współczesnych społeczeństw, umożliwiając zmiany w istniejących strukturach społecznych i politycznych. Ich znaczenie wynika z połączenia spontaniczności, emocjonalnego zaangażowania uczestników oraz zdolności do mobilizowania jednostek w oparciu o wspólne wartości i cele⁶⁹². Współczesne ruchy społeczne, przyjmując elastyczne i zdecentralizowane struktury, inspirują do refleksji nad wartościami leżącymi u podstaw społeczeństwa obywatelskiego oraz oferują nowe formy zaangażowania społecznego⁶⁹³.

3.3.1 Specyfika współczesnych ruchów społecznych w porównaniu z tradycyjnymi

Współczesne ruchy społeczne wyróżniają się specyficznymi cechami, które odróżniają je od innych form zachowań zbiorowych, takich jak tłumy czy zamieszki. Ich kluczową cechą jest wielowymiarowa interakcja jednostek, obejmująca zarówno relacje wewnętrzne w ramach ruchu, jak i kontakty z otoczeniem instytucjonalnym oraz szerszym społeczeństwem⁶⁹⁴. Dzięki temu ruchy społeczne łączą indywidualne działania z dążeniem do zmian społecznych i kulturowych, co stanowi ich nadrzędny cel.

⁶⁸⁷ Ch. Tilly, *Social Movements 1768-2004*, London 2004, s. 3.

⁶⁸⁸ G. Ulicka, *Nowe ruchy społeczne. Niepokoje i nadzieje współczesnych społeczeństw*, Warszawa 1993.

⁶⁸⁹ H.R. Turner, M.L. Kilian, *Collective Behavior*, New York 1972, s. 223.

⁶⁹⁰ B. Misztal, *Socjologiczna Teoria ruchów społecznych*. „Studia Socjologiczne” 1984, nr 1(92), s. 193-201, s. 119.

⁶⁹¹ R. Eyerman, A. Jamison, dz. cyt., s. 4.

⁶⁹² W. Modzelewski, *Zmiana społeczna i ruchy społeczne*, dz. cyt., s. 315.

⁶⁹³ D. Della Porta, M. Diani, dz. cyt., s. 23-25.

⁶⁹⁴ Współczesne ruchy społeczne wykazują dużą różnorodność pod względem czasu trwania, zasięgu i celów. Można wyróżnić różne typy ruchów, które obejmują m.in. elitarne i masowe (w zależności od charakteru członkostwa), lokalne i globalne (w zależności od zasięgu prowadzonej działalności), afirmatywne i kontestacyjne (w zależności od stosunku do istniejących struktur społeczno-ekonomiczno-politycznych). Cele działania ruchów są równie zróżnicowane. Obejmują kwestie nacjonalistyczne, feministyczne, ekologiczne, anarchistyczne, pacyfistyczne oraz religijne. Zob. T. Paleczny, *Nowe Ruchy Społeczne*, dz. cyt., s. 19-20.

Dzięki rozwojowi technologii, współczesne ruchy społeczne efektywnie wykorzystują nowoczesne narzędzia komunikacyjne, takie jak Internet i media społecznościowe⁶⁹⁵. Technologie te umożliwiają szybkie rozprzestrzenianie idei i mobilizację uczestników, co jest szczególnie istotne w początkowych etapach rozwoju ruchów (fermentu i ekscytacji) zgodnie z modelem Herberta Blumera⁶⁹⁶.

Nowe ruchy społeczne, w odróżnieniu od tradycyjnych, cechują się mniejszym stopniem formalizacji i hierarchizacji. Skupiają się na wartościach postmaterialistycznych, takich jak jakość życia, autoekspresja i przynależność⁶⁹⁷. Różnią się one od starych ruchów społecznych w następujących zakresach:

- Działającego aktora społecznego - w przypadku starych ruchów społecznych określone grupy, np. robotnicy, działały we własnym zakresie, natomiast w wypadku nowych ruchów społecznych poszczególne grupy działają w imieniu szerszych zbiorowości;
- Przedmiotu konfliktu - członkowie ruchów społecznych w tradycyjnym ujęciu walczyli o kwestie o charakterze ekonomicznym (np. sprawiedliwa dystrybucja kapitału), a także politycznym (bezpieczeństwo militarne i społeczne), natomiast obecnie przedmiotem konfliktu są kwestie dotyczące szeroko rozumianej jakości życia;
- Wartości - w przeszłości walczono o wolność i awans materialny, a współcześnie o autonomię jednostki i jej tożsamość;
- Sposobu działania - w przeszłości organizacje były bardziej sformalizowane, miały swoich przedstawicieli, tymczasem w wypadku nowych ruchów społecznych mamy do czynienia z niewielkim lub żadnym poziomem formalizacji, a także niskim pionowym i poziomym stopniem dyferencji ról⁶⁹⁸.

Christian Fuchs identyfikuje szereg charakterystycznych cech, które definiują współczesne ruchy społeczne. Zalicza do nich: negację dominujących wartości, instytucji i struktur, działania zbiorowe zmierzające do zmiany społecznej, istnienie przeciwnika,

⁶⁹⁵ P. Gliński, *Polscy Zieloni. Ruch społeczny w okresie...*, dz. cyt., s. 18.

⁶⁹⁶ Zgodnie z modelem Herberta Blumera, rozwój ruchów społecznych przebiega w czterech etapach: ferment społeczny, powszechna ekscytacja, formalizacja oraz instytucjonalizacja. W kontekście współczesnych technologii, media społecznościowe odgrywają kluczową rolę w etapach fermentu i ekscytacji, umożliwiając szybkie rozprzestrzenianie idei i mobilizację uczestników. Zob. H. Blumer, *Interakcjonizm symboliczny. Perspektywa i metoda*, dz. cyt.; P. Gliński, *Polscy Zieloni. Ruch społeczny w okresie...*, dz. cyt., s. 18.

⁶⁹⁷ R. Inglehart, *Pojawienie się wartości postmaterialistycznych*, [w:] P. Sztompka, M. Kucia, *Pikieta Estetyczna przeciwko kioskowi w centrum*, „Gazeta Wyborcza” 2005, nr 283, s. 334.

⁶⁹⁸ C. Offe, *Nowe ruchy społeczne: przekraczanie granic polityki...*, dz. cyt., s. 224.

niezadowolenie z obecnego stanu rzeczy, nadzieję na zmiany, a także poszukiwanie nowych tożsamości, wartości i znaczeń zbiorowych⁶⁹⁹. Fuchs zwraca uwagę na różnorodność metod protestu, opozycję pozaparlamentarną oraz znaczenie społeczeństwa obywatelskiego w działaniach ruchów społecznych⁷⁰⁰. Fuchs podkreśla także znaczenie moralnego oburzenia jako czynnika wyzwalającego protesty oraz możliwość represji, która dodatkowo wzmacnia dynamikę ruchów⁷⁰¹.

Jednym z największych wyzwań dla współczesnych ruchów społecznych jest wybór między spontanicznością a formalizacją działań. Zygmunt Bauman opisuje współczesne ruchy jako „roje” - zdeinstytucjonalizowane grupy, które skupiają się na pojedynczych kwestiach, lecz nie posiadają mechanizmów trwałości i samoodtwarzania się. Taka struktura sprzyja elastyczności, ale ogranicza zdolność do długoterminowej strategii i wpływania na systemowe zmiany⁷⁰².

Z kolei Slavoj Žižek podkreśla znaczenie formalnej organizacji jako warunku koniecznego dla przełamania dominującej ideologii i wprowadzenia fundamentalnych zmian społecznych. Według Žižka, tylko organizacje z jasno określoną strukturą i strategią mogą osiągnąć pełną świadomość swoich celów, co jest kluczowe dla skutecznej realizacji postulatów⁷⁰³.

Współczesne ruchy społeczne stanowią złożone, dynamiczne zjawiska społeczne, które ewoluują w odpowiedzi na zmiany społeczne, kulturowe i technologiczne⁷⁰⁴. Ich cechy, takie jak zbiorowa tożsamość i elastyczna struktura organizacyjna, umożliwiają redefiniowanie norm i wartości, co prowadzi do transformacji kulturowej i społecznej⁷⁰⁵. Przykładem tego są globalne mobilizacje przeciwko zmianom klimatycznym czy lokalne ruchy feministyczne, jak Ogólnopolski Strajk Kobiet. Dzięki temu współczesne ruchy

⁶⁹⁹ Fuchs bierze pod uwagę możliwość łączenia tych cech do opisywania ruchów jako systemów samoorganizujących się. Według badacza opierają się one na logice, nie są zamkniętymi, autonomicznym systemem a samoorganizacja stanowi sposób na zmniejszenie dystansu między internalizacją a podejmowanymi działaniami.

⁷⁰⁰ Ch. Fuchs, *The Self-Organization of Social Movements*, „Systemic Practice and Action Research” 2006, nr 1, s. 110.

⁷⁰¹ J. Szymczyk, *Specyfika nowych ruchów społecznych*, [w:] J. Szymczyk, *Wartości-interesy-struktury społeczne. Uwarunkowania ludzkiej kreatywności i partycypacji w życiu publicznym*, Lublin 2010, s. 56.

⁷⁰² M. Nowosielski, *Ruchy społeczne jako czynnik i wynik zmian społecznych*, „Kultura i Edukacja” 2012, nr 4(90).

⁷⁰³ S. Drelich, *Rewolucja jako narzędzie emancypacji w myśl społeczno-politycznej Slavoj’a Žižka*, „Athenauem” 2021, nr 69(1), s. 7-19.

⁷⁰⁴ W.R. Scott, *Organizations. Rational*, dz. cyt., s. 9.

⁷⁰⁵ D. Della Porta, M. Diani, dz. cyt.

społeczne działają jako katalizatory procesów transformacyjnych, inspirując refleksję nad podstawowymi wartościami współczesnych społeczeństw.

3.3.2 Media społecznościowe i emocje zbiorowe jako siła mobilizacji

W erze cyfrowej współczesne ruchy społeczne funkcjonują w tzw. „kulturze multimedialnej”, która opiera się na internetowych platformach komunikacyjnych. Media społecznościowe umożliwiają nie tylko dynamiczną mobilizację i szybką wymianę informacji, lecz także budowanie globalnych sieci solidarności, co szczególnie wzmacnia ich potencjał protestacyjny. Jak zauważa Manuel Castells, „usieciowione ruchy społeczne” przekształcają emocjonalne niezadowolenie w zorganizowaną mobilizację poprzez kanały cyfrowe⁷⁰⁶.

W krajach demokratycznych sieci społeczne pełnią kluczową rolę w mobilizacji zbiorowej, tworząc alternatywne kanały obiegu informacji, które pozwalają unikać państwowej kontroli⁷⁰⁷. Sieciowa struktura działania opiera się na współpracy między różnymi grupami społecznymi oraz nowatorskimi praktykami protestu, co wzmacnia ich elastyczność w adaptacji do zmieniających się warunków społecznych i politycznych⁷⁰⁸. Usieciowione ruchy społeczne umożliwiają również gromadzenie funduszy, dystrybucję materiałów mobilizacyjnych oraz organizację działań stowarzyszeń.

Luther Gerlach wskazuje, że sieciowe struktury współczesnych ruchów składają się z autonomicznych grup, połączonych luźnymi relacjami. Elastyczność ta pozwala na włączenie różnorodnych ideologii i praktyk, które wzmacniają poczucie solidarności w obliczu wspólnego przeciwnika⁷⁰⁹. Randall Collins wskazuje na „zbiorową ekscytację” wywołaną „zagęszczeniem moralnym” jako czynnik wzmacniający ruchy społeczne. Elementy takie jak fizyczna bliskość uczestników podczas protestów, skandowanie, gestykulacja oraz wspólne cele prowadzą do wzrostu solidarności i poczucia moralnej wspólnoty⁷¹⁰. Emile Durkheim, analizując rytuały grupowe, zauważał, że kolektywne emocje, które rozprzestrzeniają się i intensyfikują w obrębie grupy, są istotne dla skutecznej

⁷⁰⁶ M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei: ruchy społeczne...*, dz. cyt., s. 25-28.

⁷⁰⁷ W krajach niedemokratycznych, gdzie represje wobec opozycji są bardziej intensywne, sieci społeczne odgrywają rolę kluczowego narzędzia oporu, pozwalając na zachowanie anonimowości uczestników oraz koordynację działań mimo kontroli państwowej. Zob. M. Osa, *Sieci opozycji w PRL*, [w:] K. Gorlach, P. H. Mooney, *Dynamika życia społecznego. Współczesne koncepcje ruchów społecznych*, Warszawa 2008, s. 217.

⁷⁰⁸ H. Johnston, *What is a Social Movement?* Cambridge 2014, 23-24.

⁷⁰⁹ D. Meyer, S. Tarrow, *The Social Movement Society. Contentious Politics for a New Century*, 1998.

⁷¹⁰ R. Collins, *Łańcuchy rytuałów interakcyjnych*, Kraków 2011.

mobilizacji ruchów. Współczesne ruchy społeczne kontynuują tę tradycję, przekształcając interakcje emocjonalne i identyfikacyjne w wieloetapowe procesy zmiany społecznej⁷¹¹.

Współczesne ruchy społeczne łączą działania wirtualne z fizycznymi formami protestu. Demonstracje uliczne i happeningi są wzmacniane przez transmisje na żywo, zdjęcia i posty w mediach społecznościowych⁷¹². Hasła takie jak „sprawiedliwość” czy „wolność” stają się punktami skupienia różnorodnych żądań, nadając ruchom siłę i zdolność wywierania presji na struktury władzy.

Podsumowując, współczesne ruchy społeczne, działające w kulturze multimedialnej, łączą tradycyjne formy mobilizacji z nowoczesnymi narzędziami technologicznymi, co pozwala im na redefiniowanie sposobów organizacji i protestu poprzez tworzenie dynamicznych, elastycznych struktur, sprzyjających budowie solidarności i wzmacniających ich wpływ na struktury władzy, jednak ich skuteczność zależy od umiejętności zrównoważonego wykorzystania technologii i adaptacji do nowych wyzwań, takich jak dezinformacja, manipulacja algorytmami czy inwigilacja uczestników, które mogą znacząco ograniczać efektywność działań⁷¹³.

3.3.3 Zasada 3,5% w teorii i praktyce współczesnych ruchów społecznych

Wśród teorii analizujących skuteczność działań zbiorowych szczególną uwagę zwraca koncepcja tzw. „zasady 3,5%”, sformułowana przez politolożki Erikę Chenoweth i Marię Stephan. W oparciu o szeroko zakrojone badania empiryczne nad kampaniami protestacyjnymi prowadzonymi na przestrzeni lat 1900-2006, Chenoweth i Stephan udowodniły, że ruchy obywatelskiego oporu, oparte na strategiach bez przemocy, są nie tylko bardziej etyczne, ale i dwukrotnie skuteczniejsze niż działania oparte na przemocy zbrojnej⁷¹⁴.

Analizie poddano 323 kampanie polityczne z całego świata, zarówno zakończone sukcesem, jak i te nieudane. Za kryterium sukcesu przyjęto osiągnięcie postawionych celów politycznych w przeciągu jednego roku od momentu kulminacyjnego protestów, przy jednoczesnym braku ingerencji obcych sił militarnych. Kluczowym ustaleniem było

⁷¹¹ Idem, *Ruchy społeczne jako obiekt uwagi emocjonalnej*, [w:] K. Gorlach, P. H. Mooney, *Dynamika życia społecznego. Współczesne koncepcje ruchów społecznych*, Warszawa 2008, s. 248.

⁷¹² M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei: ruchy społeczne...*, dz. cyt.

⁷¹³ H. Johnson, *What is a Social Movement? ...*, dz. cyt, s. 23-24.

⁷¹⁴ E. Chenoweth, M. J. Stephan, *Why Civil Resistance Works: The Strategic Logic of Nonviolent Conflict*, „International Security” 2008, nr 33(1), s. 7-44.

to, że kampanie bez przemocy osiągały cele w 53% przypadków, podczas gdy skuteczność kampanii zbrojnych nie przekraczała 26%⁷¹⁵.

Najbardziej znaczącym wnioskiem badań Chenoweth i Stephan jest sformułowanie tzw. „zasady 3,5%”, która głosi, że jeśli co najmniej 3,5% populacji aktywnie uczestniczy w pokojowych protestach, zmiana polityczna staje się niemal nieunikniona⁷¹⁶. Żadna z kampanii, które osiągnęły ten próg uczestnictwa, nie zakończyła się porażką. Przykładami udanych mobilizacji spełniających to kryterium były m.in. Rewolucja Ludowa na Filipinach (1986), Śpiewająca Rewolucja w Estonii (1988-1991) czy Rewolucja Róż w Gruzji (2003)⁷¹⁷.

Chenoweth i Stephan zauważają, że kampanie bez przemocy przyciągają szersze spektrum społeczne: osoby starsze, kobiety, osoby z niepełnosprawnościami oraz tych, którzy nie akceptują użycia siły. Takie działania są bardziej inkluzywne, co umożliwia paraliżowanie funkcjonowania państwa w sposób nienaruszający granic moralnych. Średnia liczba uczestników protestów pokojowych była czterokrotnie wyższa niż w kampaniach zbrojnych - odpowiednio 200 000 wobec 50 000 osób⁷¹⁸.

Badaczki wskazują także na zestaw czynników sprzyjających skuteczności działań bez przemocy:

- Moralna przewaga nad przeciwnikiem oraz brak ryzyka eskalacji przemocy;
- Niższe progi uczestnictwa, co umożliwia szersze włączenie społeczne;
- Większa przejrzystość komunikacyjna - protesty bez przemocy są łatwiejsze do publicznej organizacji i przekazu medialnego, większa szansa na dezercję sił porządkowych - członkowie policji i wojska, widząc protestujących bliskich i sąsiadów, mogą zrezygnować z represji lub przejść na stronę ruchu⁷¹⁹.

Wśród najbardziej efektywnych strategii protestu bez przemocy Chenoweth i Stephan wymieniają strajki generalne, które zakłócają funkcjonowanie gospodarki i instytucji państwowych, oraz bojkoty konsumenckie, będące formą presji ekonomicznej (np. kampanie przeciwko apartheidowi w Republice Południowej Afryki)⁷²⁰.

Wyniki powyższych badań rzucają nowe światło na interpretację protestów takich jak Ogólnopolski Strajk Kobiet. Choć liczba uczestniczek i uczestników protestów w Polsce

⁷¹⁵ Tamże.

⁷¹⁶ D. Robson, *The '3.5% rule': How a small minority can change the world*, 14.05.2019, [The '3.5% rule': How a small minority can change the world](#), dostęp: 28.06.2025.

⁷¹⁷ Tamże.

⁷¹⁸ E. Chenoweth, M. J. Stephan, dz. cyt., s. 7-44.

⁷¹⁹ Tamże.

⁷²⁰ Tamże.

z października i listopada 2020 r. nie przekroczyła progu 3,5% całej populacji, to ich skala, rozproszenie geograficzne, poparcie społeczne oraz symboliczne znaczenie, zwłaszcza w kontekście kobiecego sprzeciwu wobec przemocy instytucjonalnej, wskazują na rozwijający się potencjał transformacyjny.

W kontekście aksjologicznym badania Chenoweth i Stephan mają istotne znaczenie. Ruchy takie jak OSK nie są wyłącznie protestem przeciw konkretnej decyzji politycznej (orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego), ale wyrażają sprzeciw wobec określonego porządku wartości: autorytaryzmu, wykluczenia, przemocy symbolicznej i nierówności płci. Dzięki pokojowej formie działań i estetyce sprzeciwu (transparenty, performansy, muzyka, hasła), OSK wpisuje się w globalny repertuar oporu bez przemocy, którego skuteczność jest nie tylko historycznie potwierdzona, ale także moralnie uzasadniona⁷²¹.

3.4 Ruchy społeczne w Polsce: tradycje oporu i budowa społeczeństwa obywatelskiego

Polska historia ruchów społecznych charakteryzuje się licznymi okresami napięć i przemian społecznych, które były odpowiedzią na różnorodne struktury opresji, w tym zarówno ekonomiczne, jak i polityczne. Współczesne analizy wskazują na ciągłość tych zjawisk, podkreślając ich fundamentalną rolę w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego, tworzeniu alternatywnych przestrzeni oporu oraz redefinicji relacji między jednostką a władzą⁷²². W tym kontekście szczególne znaczenie ma analiza polskich ruchów społecznych z perspektywy ich długofalowego wpływu na strukturę sfery publicznej, zarówno w okresie PRL-u, jak i po 1989 roku.

Ruchy społeczne w Polsce przez dekady odzwierciedlały złożoność relacji między władzą a społeczeństwem. Okres PRL-u stanowił przykład systemu, w którym władza państwowa monopolizowała sferę publiczną, marginalizując oddolne formy uczestnictwa obywatelskiego. Dysydenci podejmowali jednak działania mające na celu stworzenie przestrzeni autonomicznych, niezależnych od państwowej kontroli. Istotnym narzędziem oporu były podziemne wydawnictwa oraz alternatywne inicjatywy edukacyjne, które pozwalały na budowanie świadomości społecznej mimo represji. Wydarzenia historyczne, takie jak konflikt Kościół-państwo w 1966 roku, protesty studenckie w 1968 roku oraz strajki robotnicze w 1970 roku, były punktami zwrotnymi, które umożliwiły rozwój

⁷²¹ Tamże.

⁷²² K. Żurawska, *Ruch społeczny jako przejaw aktywności zbiorowości społecznej*, „Rozprawy Społeczne” 2019, Tom 13, nr 2, s. 26-35.

niezależnych postulatów społecznych. Kulminacją tych działań było powstanie ruchu „Solidarność” - szerokiej koalicji grup społecznych, które wspólnie dążyły do emancypacji i demokratyzacji⁷²³.

Pomimo represyjnej polityki władz, która miała na celu ograniczenie działalności obywatelskiej, w Polsce rozwijały się zarówno nieformalne, jak i formalne grupy społeczne. Strategia „dziel i rządź”⁷²⁴ przyjęta przez PZPR polegała na wykorzystywaniu podziałów społecznych, aby zapobiec konsolidacji opozycji. Strategia kolektywizacji, eliminacja własności prywatnej oraz kontrola edukacji, zastosowane przez PZPR, okazały się niewystarczające, by wyeliminować napięcia społeczne. Nierówności, szczególnie między miastem a wsią, potęgowały frustracje, które ostatecznie doprowadziły do przełomowych zmian w latach 80.⁷²⁵

3.4.1 Sfera publiczna w teorii Habermasa a polskie doświadczenia społeczne

Teoria sfery publicznej Jürgena Habermasa dostarcza użytecznych narzędzi do analizy polskiego społeczeństwa w kontekście historycznym i współczesnym⁷²⁶. Habermas podkreśla, że sfera publiczna w swoim pierwotnym kształcie była zdominowana przez elity, co marginalizowało głosy plebejskie⁷²⁷. W polskim kontekście, szczególnie w okresie PRL-u, kontrola państwa nad sferą publiczną wykluczała udział wielu grup społecznych, tworząc jednocześnie impulsy do budowania kontrapubliczności⁷²⁸.

Ruch „Solidarność” odegrał tu rolę przełomową, przekształcając sferę publiczną w przestrzeń demokratycznej emancypacji⁷²⁹. Jego dziedzictwo widoczne jest w praktykach współczesnych ruchów, które również dążą do decentralizacji władzy i budowy alternatywnych struktur społecznych. Po 1989 roku decentralizacja władzy oraz rozwój mediów i organizacji pozarządowych przyczyniły się do radykalnych zmian w strukturze sfery publicznej. Jednocześnie polityka neoliberalna, w tym prywatyzacja i deregulacja,

⁷²³ D. Ost, *Solidarity and the Politics of Anti-Politics: Opposition and Reform in Poland Since 1983*, Philadelphia 1990; M. Bernhard, *The Origins of Democratization in Poland*, New York 1993; A. Arato, *Civil Society, Constitution, and Legitimacy*, Lanham 2000.

⁷²⁴ Budowanie socjalizmu, transformacja społeczeństwa opierały się na stworzonych w PRL instytucjach politycznych w latach 50. XX wieku.

⁷²⁵ S. Tarrow, *Studying contentious politics: From event-full history to cycles of collective action*, [w:] D. Rucht, R. Koopmans, F. Neidhardt, *Acts of Dissent*, Berlin 1998.

⁷²⁶ E. Majewska, *Kontrapubliczności ludowe i feministyczne. Wczesna Solidarność...*, dz. cyt., s. 115-116; J. Habermas, *Strukturalne przeobrażenia sfery publicznej*, Warszawa 2008.

⁷²⁷ Tamże, s. 52.

⁷²⁸ A. Kluge, O. Negt, *Public Sphere and Experience. Analysis of the Bourgeois and Proletarian Public Sphere*, London-New York 2006; N. Fraser, *Rethinking the Public Sphere*, dz. cyt., s. 56-80.

⁷²⁹ Tamże.

wzmocniła nierówności społeczne, co wymusiło na nowych ruchach społecznych adaptację do zmieniających się warunków⁷³⁰. Idee demokratycznego uczestnictwa, inspirowane m.in. koncepcjami Hannah Arendt, promowały włączenie różnorodnych grup społecznych⁷³¹. W tym kontekście szczególnie istotne stały się działania na rzecz przywracania głosu kobietom, które odegrały kluczową rolę w opozycji demokratycznej. Badaczki takie jak Shana Penn czy Marta Dzido uwypukliły znaczenie ich wkładu w ruch „Solidarności”⁷³² oraz w negocjacje polityczne⁷³³. Współczesne ruchy feministyczne i obywatelskie, korzystające z technologii cyfrowych, tworzą alternatywne przestrzenie dialogu⁷³⁴. Przykładem jest Ogólnopolski Strajk Kobiet, który dzięki mediom społecznościowym skutecznie mobilizował szerokie grupy społeczne, redefiniując współczesną sferę publiczną⁷³⁵.

Dziedzictwo historyczne, zwłaszcza doświadczenia „Solidarności”, nadal odgrywa ważną rolę, inspirując współczesne ruchy społeczne do działań na rzecz równości i sprawiedliwości społecznej. Mimo to, jak podkreśla Żurawski, współczesna transformacja sfery publicznej nie wyeliminowała istniejących hierarchii społecznych. Marginalizowane grupy, choć dysponują nowymi narzędziami komunikacji, często napotykają bariery w dostępie do głównego nurtu debaty publicznej, co ogranicza ich wpływ na procesy decyzyjne⁷³⁶.

⁷³⁰ L. Koczanowicz, *Wspólnota i emancypacje. Spór o społeczeństwo postkonwencjonalne*, Wrocław 2005, s. 25.

⁷³¹ A. Pacut, *Obraz Społeczeństwa obywatelskiego w Polsce po 1989 roku*, „Zeszyty Naukowe” 2007, nr 759, s. 125-140; E. Majewska, *Kontrpubliczności ludowe i feministyczne. Wczesna Solidarność...*, dz. cyt.

⁷³² Kobiety odegrały kluczową rolę w „Solidarności”, choć ich wkład był przez długi czas marginalizowany w oficjalnych narracjach. Anna Walentynowicz, która była katalizatorem protestów w sierpniu 1980 roku, jest jednym z nielicznych przykładów kobiet uznanych za liderki ruchu. W rzeczywistości wiele kobiet pracowało na pierwszej linii, zarówno w sferze produkcyjnej, jak i organizacyjnej, co podkreśla ich znaczenie w mobilizacji społecznej. Zob. Tamże, s. 29-30, 106; S. Federici, *Prekariat. Perspektywa feministyczna*, [w:] M. Skóra, *Biblioteka Thinktanku Feministycznego*, [f0096federici.pdf\(ekologiasztuka.pl\)](https://f0096federici.pdf(ekologiasztuka.pl)), dostęp: 11.07.2024.

⁷³³ S. Penn, *Podziemie Kobiet*, Warszawa 2003; E. Kondratowicz, *Szminka na sztandarze. Kobiety Solidarności 1980-81*, Warszawa 2001; M. Dzido, *Solidarność Kobiet*, Warszawa 2016; E. Majewska, *Kontrpubliczności ludowe i feministyczne. Wczesna Solidarność...*, dz. cyt., s. 115-116; L. Nochlin, *Dlaczego nie było wielkich artystek?* „Biuletyn Ośrodka Informacji Środowisk Kobięcych OŚKA” 1999, nr 3(8).

⁷³⁴ J. Żurawski, *Internet jako współczesny środek elektronicznej komunikacji wyborczej*, Kraków 2010, s. 24.

⁷³⁵ E. Majewska, *Kontrpubliczności ludowe i feministyczne. Wczesna Solidarność...*, dz. cyt., s. 115-116.

⁷³⁶ Tamże.

3.4.2 Kontrapubliczności feministyczne i robotnicze: między teorią a praktyką oporu

Koncepcja kontrapubliczności stanowi kluczową kategorię analityczną w badaniach nad sprawczością polityczną grup marginalizowanych, takich jak robotnicy czy kobiety. W odróżnieniu od mieszczańskiej sfery publicznej, kontrapubliczność koncentruje się na politycznym oporze grup wykluczonych wobec istniejących struktur władzy⁷³⁷. Jak zauważa Nancy Fraser, kontrapubliczności pełnią funkcję korekcyjną wobec hegemonicznej sfery publicznej, umożliwiając marginalizowanym grupom formułowanie własnych narracji oraz przeciwdziałanie wykluczeniu politycznemu i społecznemu⁷³⁸. W swoich pracach Aleksander Kluge i Oskar Negt stworzyli koncepcję „proletariackich kontrapubliczności”, formułując ją w opozycji do dominującej, mieszczańskiej sfery publicznej opisywanej przez Jürgena Habermasa⁷³⁹. Nancy Fraser rozwija tę koncepcję, podkreślając znaczenie „kontrapubliczności feministycznych” które dają głos grupom podporządkowanym, umożliwiając formułowanie alternatywnych narracji i strategii oporu⁷⁴⁰.

Przykładów kontrapubliczności w Polsce jest wiele. W okresie PRL-u szczególnie istotne były inicjatywy takie jak podziemne wydawnictwa, które stworzyły przestrzeń dla alternatywnej debaty społecznej, uniezależnionej od państwowej kontroli⁷⁴¹. Ruch NSZZ „Solidarność” stanowił ludową odpowiedź na struktury władzy instytucjonalnej. Ruch ten przełamał tradycyjny podział na sferę publiczną i prywatną, umożliwiając kobietom i klasom ludowym wspólne wyrażanie żądań w przestrzeni politycznej⁷⁴². Ewa Majewska podkreśla, że działania „Solidarności” przekształciły lokalne formy oporu w ogólnonarodową kontrapubliczność, redefiniując polską tożsamość i kładąc podwaliny pod późniejsze demokratyczne przemiany⁷⁴³.

Ewa Majewska dodaje, iż kontrapubliczność jest szczególnie widoczna w działaniach oddolnych ruchów społecznych. Skupia się ona na formach politycznego oporu, pozwala analizować doświadczenie klas ludowych, uwzględniając zarówno ich opresję, jak i sprawczość⁷⁴⁴. Tworzenie kontrapubliczności, zdanie badaczki, wymaga zrozumienia lokalnych kontekstów kulturowych i historycznych. Rozwój technologii cyfrowych wzmocnił możliwości tworzenia kontrapubliczności, umożliwiając grupom

⁷³⁷ A. Kluge, O. Negt, dz. cyt.

⁷³⁸ N. Fraser, *Rethinking the Public Sphere*, dz. cyt.

⁷³⁹ A. Kluge, O. Negt, dz. cyt.

⁷⁴⁰ N. Fraser, *Rethinking the Public Sphere*, dz. cyt.

⁷⁴¹ E. Majewska, *Kontrapubliczności ludowe i feministyczne. Wczesna Solidarność...*, dz. cyt., s. 167.

⁷⁴² Tamże, s. 177; M. Janion, *Niesamowita Słowiańszczyzna*, Kraków 2007.

⁷⁴³ J. Staniszkis, *Samooograniczająca się rewolucja*, Gdańsk 2010.

⁷⁴⁴ E. Majewska, *Kontrapubliczności ludowe i feministyczne. Wczesna Solidarność...*, dz. cyt., s. 87-88.

marginalizowanym komunikację i organizację na niespotykaną wcześniej skalę⁷⁴⁵. Media społecznościowe ułatwiają nie tylko mobilizację, lecz także budowanie alternatywnych narracji. Przykładem są protesty kobiet, które nawiązują do tradycji feministycznej kontrpubliczności opisaney przez Fraser i Majewską⁷⁴⁶. Te ruchy, podobnie jak „Solidarność” przełamują hierarchiczne struktury władzy, tworząc przestrzeń dla wspólnotowego oporu wobec systemowej niesprawiedliwości⁷⁴⁷.

3.4.3 Romantyczne korzenie polskiej transformacji społecznej

Podwaliny intelektualnej transformacji w Polsce tkwią w romantyzmie, który odegrał kluczową rolę w kształtowaniu polskiej tożsamości narodowej. Jak zauważa Maria Janion, romantyzm stanowił „przestrzeń alternatywną” umożliwiającą podtrzymanie tożsamości narodowej mimo braku niepodległości politycznej⁷⁴⁸. Romantyczne mitologie, skupione na ofierze i walce o wolność, zdominowały polską wyobraźnię społeczną, inspirując ruchy polityczne, takie jak „Solidarność”⁷⁴⁹.

Jednak romantyczna mitologizacja historii, oparta na heroicznych narracjach i symbolice krwawej ofiary, ograniczała rozwój nowoczesnych form myślenia⁷⁵⁰. Zamiast opierać się na nauce i technice⁷⁵¹, narodowa wyobraźnia koncentrowała się na symbolicznej walce i metafizycznych celach⁷⁵². Te wzorce myślowe znalazły odzwierciedlenie w ideologii „Solidarności”, w której idee ofiary i walki o wspólną sprawę odegrały kluczową rolę będąc silnie obecne w narracjach i symbolice ruchu⁷⁵³. Jednocześnie romantyczna mitologia ograniczała rozwój nowoczesnych form myślenia, kierując uwagę na symbolikę i metafizykę zamiast pragmatyzmu⁷⁵⁴.

⁷⁴⁵ Tamże, s. 167.

⁷⁴⁶ Tamże, s. 204-205.

⁷⁴⁷ Tamże, s. 204-205.

⁷⁴⁸ M. Janion, *Gorączka romantyczna*, Warszawa 1978, s. 5.

⁷⁴⁹ Idem, M. Żmigrodzka, *Romantyzm i historia*, Warszawa 1978, s. 5.

⁷⁵⁰ Mitologia pełna wizji ofiar składanych na ołtarzu historii, zaczęła w znaczący sposób wpływać na polską wyobraźnię zbiorową. Cykl ofiar, w którym młodzi Polacy ginęli w imię idei, stał się powtarzającym się motywem narodowej narracji, gdzie każda kolejna generacja była „składana” na rzecz wyższych, metafizycznych celów. Taka mitologizacja polskich dziejów utrwaliła obraz historii jako nieustannego balansowania między utratą, odzyskaniem i groźbą ponownej utraty niepodległości. Zob. M. Napiórkowski, K. Szyngiera, M. Wlekły, 1989. *Pozytywny mit*, Kraków 2024, s. 55-55.

⁷⁵¹ W rezultacie Polska weszła w XIX wiek bez pełnego doświadczenia oświecenia i nowoczesności, które rozwijały się w innych krajach europejskich. Brak możliwości budowania nowoczesnej tożsamości narodowej sprawił, że jedyną przestrzenią wyrażania polskości były poezja i powstania, co do dziś kształtuje polską świadomość zbiorową. Zob. Tamże, s. 56.

⁷⁵² Tamże, s. 55-55.

⁷⁵³ Tamże, s. 56.

⁷⁵⁴ E. Majewska, *Kontrpubliczności ludowe i feministyczne. Wczesna Solidarność...*, dz. cyt., s. 87-88.

Strajki w Stoczni Gdańskiej w sierpniu 1980 roku stały się symbolem narodowego odrodzenia oraz przestrzeni wspólnotowego działania⁷⁵⁵. W ramach „Solidarności” robotnicy, intelektualiści i artyści współtworzyli „uniwersytet robotniczy”, oparty na praktykach solidarności, takich jak organizacja wyżywienia czy wsparcie duchowe⁷⁵⁶. Jeffrey Goldfarb określił atmosferę ruchu jako „politykę dobrych spraw”, która wzmacniała relacje zaufania i współpracy mimo różnic ideologicznych i pokoleniowych⁷⁵⁷.

Ruch „Solidarność” odegrał fundamentalną rolę w procesie demokratyzacji w Polsce, zyskując międzynarodowe uznanie⁷⁵⁸. Ken Jowitt nazwał go „najpotężniejszą liberalno-demokratyczną rewolucją od czasów Rewolucji Francuskiej”⁷⁵⁹. Ruch ten, mimo korzeni w systemie antyliberalnym, czerpał wsparcie z tradycyjnych wartości moralnych Kościoła katolickiego, łącząc je z ideami demokracji⁷⁶⁰. Wsparcie Jana Pawła II, wizyta papieża w Polsce oraz narracje moralne Kościoła odegrały kluczową rolę w utrzymaniu mobilizacji społecznej, międzynarodowej presji na rząd PRL-u⁷⁶¹.

Polityczna filozofia „Solidarności”, według Jacka Kuronia, była bardziej pytaniem niż gotową odpowiedzią⁷⁶². Kuroń postulował samorządność i troskę o najsłabszych jako miarę sukcesu społecznego, co wskazuje na głęboko demokratyczne aspiracje ruchu⁷⁶³. Wartości te, zakorzenione w dziedzictwie romantycznym, zostały przeniesione z poziomu mitologii na poziom praktyki politycznej⁷⁶⁴.

⁷⁵⁵ M. Napiórkowski, K. Szyngiera, M. Wlekły, 1989. *Pozytywny mit*, Kraków 2024, s. 56.

⁷⁵⁶ M. Napiórkowski, K. Szyngiera, M. Wlekły, 1989. *Pozytywny mit*, Kraków 2024, s. 88.

⁷⁵⁷ J.C. Goldfarb, *Odnova kultury demokratycznej. Wtedy i teraz*, [w:] J. Kołtan, *Przesilenie. Nowa kultura polityczna*, ECS, Gdańsk 2016, s. 144.

⁷⁵⁸ Ruch ten zdobył podziw na Zachodzie jako przykład moralnej siły politycznej, która miała potencjał do zmieniania świata, co znacząco wpłynęło na rozwój ruchów prodemokratycznych na całym globie. Przyczynił się do międzynarodowej solidarności z Polską, w której brali udział zarówno liderzy polityczni, tacy jak Ronald Reagan, jak i przywódcy duchowi, na przykład Jan Paweł II. Nałożone na reżim PRL sankcje oraz międzynarodowa presja pogłębiły izolację komunistycznych władz, osłabiając ich pozycję. Jednocześnie ruch ten inspirował dysydentów w innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej, takich jak Czechosłowacja i Węgry, stając się katalizatorem globalnych ruchów na rzecz demokracji. Zob. T.G. Ash, *The Polish Revolution: Solidarity*, 2002; D. Ost, *Kłęska „Solidarności”. Gniew i polityka w postkomunistycznej Europie*, Warszawa 2007; L. Koczanowicz, *Wspólnota i emancypacje. Spór o społeczeństwo...*, dz. cyt., s. 126, s. 126; M. Napiórkowski, K. Szyngiera, dz. cyt., s. 115-116; A. Leszczyński, *Ludowa historia Polski*, Warszawa 2020, s. 226-227.

⁷⁵⁹ K. Jowitt, *New World Disorder. The Leninist Extinction*, Oxford 1992, s. 254.

⁷⁶⁰ Moralne wartości, silnie zakorzenione w naukach Kościoła oraz narodowej tożsamości, odegrały kluczową rolę w organizacji ruchu. Symbolika narodowa oraz wsparcie Kościoła okazały się ważniejsze od szczegółowych programów gospodarczych, nadając walce „Solidarności” przede wszystkim wymiar moralny, a nie jedynie polityczny. Zob. L. Koczanowicz, *Źródła Solidarności. Czy etyka bezzakołazeniowa jest irracjonalna?* „Rocznik Filozoficzny” 2003, Tom LI, zeszyt 1; A. Drzycimski, T. Skutnik, *Gdańsk, Sierpień '80, Rozmowy*, Gdańsk 1990, s. 433.

⁷⁶¹ A. Leszczyński, *Ludowa historia Polski*, dz. cyt., s. 226-227.

⁷⁶² M. Napiórkowski, K. Szyngiera, dz. cyt., s. 115-116.

⁷⁶³ J. Kuroń, *Zasady ideowe*, Warszawa 1977.

⁷⁶⁴ M. Napiórkowski, K. Szyngiera, dz. cyt., s. 115-118.

Współczesne ruchy społeczne w Polsce reinterpretują dziedzictwo romantyzmu, włączając do swoich działań nowe idee, takie jak intersekcyjność i zrównoważony rozwój. Wiele z nich inspirowane jest narracjami o sprawiedliwości społecznej i solidarności, dostosowując romantyczne wartości do współczesnych wyzwań związanych z równością płci i prawami człowieka⁷⁶⁵.

Podsumowując, transformacja ustrojowa w Polsce była nie tylko procesem politycznym, lecz także głęboką przemianą intelektualną. „Solidarność”, czerpiąc z tradycji romantycznych, stała się symbolem walki o sprawiedliwość i demokrację, redefiniując społeczeństwo obywatelskie. Dziedzictwo romantyzmu, mimo pewnych ograniczeń, nadal stanowi istotny zasób kulturowy, który współczesne ruchy społeczne adaptują do nowych kontekstów społeczno-politycznych.

3.4.4 Dziedzictwo „Solidarności” a współczesne ruchy społeczne w Polsce

Po upadku komunizmu wizja etycznego społeczeństwa obywatelskiego zmagająca się z wyzwaniami nowego porządku demokratycznego. Choć dziedzictwo „Solidarności” stanowiło inspirację dla współczesnych ruchów społecznych, jego symbolika była również przedmiotem ambiwalentnej nostalgii⁷⁶⁶. Svetlana Boym opisuje to zjawisko jako „miecz obosieczny”, wskazując, że sentymentalne podejście do przeszłości może ograniczać innowacyjność współczesnych ruchów, zwłaszcza jeśli historyczne wzorce są idealizowane kosztem adaptacji do aktualnych wyzwań⁷⁶⁷.

W kontekście transformacji ustrojowej Jacques Rancière zwraca uwagę na niebezpieczeństwo „para-polityki” w której realne konflikty społeczne zastępowane są idealizacją przeszłości, co utrudnia stawienie czoła współczesnym wyzwaniom⁷⁶⁸. To spostrzeżenie jest szczególnie istotne w Polsce, gdzie narracje o „Solidarności” często dominują w dyskusjach publicznych, marginalizując nowe formy aktywizmu.

Wraz z początkiem XXI wieku w Polsce pojawiły się nowe ruchy społeczne, które przekształciły sposób myślenia o aktywizmie, koncentrując się na różnorodności tożsamościowej, intersekcyjności oraz wykorzystaniu nowych technologii⁷⁶⁹. Ruchy

⁷⁶⁵ Tamże.

⁷⁶⁶ D. Ost, *Kłęsa Solidarności. Gniew i polityka w...*, dz. cyt.

⁷⁶⁷ S. Boym, *Nostalgia jako źródło cierpień*, [Ruch Literacki 1-19.indd](#), dostęp: 22.11.2023.

⁷⁶⁸ R. Rancière, *Disagreement. Politics and Philosophy*, Minneapolis 2004; E. Majewska, *Kontrapubliczności ludowe i feministyczne. Wczesna Solidarność...*, dz. cyt., s. 106; L. Berlant, *Okrutny optymizm, Okrutny optymizm | Widok. Teorie i Praktyki Kultury Wizualnej*, dostęp: 07.11.2023.

⁷⁶⁹ I. Krzemiński, *Wolność, równość, odmiennność. Nowe ruchy społeczne w Polsce na początku XXI wieku*, Warszawa 2006.

feministyczne, ekologiczne i LGBTQ+ redefiniują dynamikę polityczną, tworząc bardziej rozproszone i sieciowe formy działania, zgodne z opisem „płynnej rzeczywistości” Leszka Koczanowicza⁷⁷⁰.

Teorie ruchów społecznych, takie jak „teoria mobilizacji zasobów” Charlesa Tilly’ego oraz „teoria nowych ruchów społecznych” Alaina Touraine’a, pozwalają zrozumieć, jak współczesne ruchy wykorzystują sieci społeczne i nowe technologie, aby zwiększyć swoją skuteczność. Nowoczesne technologie nie tylko ułatwiają mobilizację, lecz także tworzą przestrzenie alternatywnej kontrapubliczności, które wzmacniają głosy grup marginalizowanych. Dzięki wykorzystaniu przestrzeni cyfrowych ruchy społeczne tworzą nowe formy kontrapubliczności, które wzmacniają głosy grup marginalizowanych i umożliwiają ich widoczność w głównym nurcie debaty publicznej⁷⁷¹.

Analizując podobieństwa między „Solidarnością” a Ogólnopolskim Strajkiem Kobiet, kluczowe są oddolny charakter ich działań oraz zdolność do mobilizacji szerokich grup społecznych. Codzienne gesty solidarności, takie jak wsparcie finansowe i organizacyjne, wzmacniały inkluzyjność i różnorodność⁷⁷². Jednak różnice w kontekście historycznym oraz dostępnych narzędziach mobilizacyjnych uwiadcniają ewolucję polskiego aktywizmu: „Solidarność” opierała się na symbolice narodowej i moralnej, podczas gdy współczesne ruchy, takie jak protesty kobiet, wykorzystują wizualną narrację i technologie cyfrowe.

W „Solidarności” działania Anny Walentynowicz i Aliny Pieńkowskiej inspirowały masy robotników, pokazując, że kobiety odegrały równie ważną rolę jak mężczyźni⁷⁷³. Ogólnopolski Strajk Kobiet, oparty na nowoczesnych technologiach, takich jak media społecznościowe, wykorzystywały symbolikę wizualną (np. selfie z transparentami podczas protestów, czy selfie w czarnych ubraniach), by przyciągnąć uwagę i mobilizować różnorodne grupy. Kultura wizualna, stanowiąca podstawę strategii współczesnych ruchów, pozwala na większą elastyczność w dostosowywaniu narracji do różnorodnych odbiorców⁷⁷⁴.

Podobieństwa między tymi ruchami nie tylko ukazują ciągłość aktywizmu w Polsce, ale również wskazują, że dziedzictwo „Solidarności” może być konstruktywnie

⁷⁷⁰ L. Koczanowicz, *Wspólnota i emancypacje. Spór o społeczeństwo...*, dz. cyt., s. 25.

⁷⁷¹ Ch. Tilly, *From Mobilization to Revolution*, dz. cyt.; A. Touraine, *Solidarność. Analiza ruchu społecznego 1980-1981*, Gdańsk 2013.

⁷⁷² E. Majewska, *Kontrapubliczności ludowe i feministyczne. Wczesna Solidarność...*, dz. cyt., s. 113.

⁷⁷³ R. Laba, *The Roots of Solidarity. A Political Sociology of Poland's Working-Class Democratization*, 1991.

⁷⁷⁴ E. Majewska, *Kontrapubliczności ludowe i feministyczne. Wczesna Solidarność...*, dz. cyt., s. 113.

wykorzystywane w walce o sprawiedliwość społeczną w nowych kontekstach. Warto jednak zwrócić uwagę na różnice: podczas gdy „Solidarność” była ruchem o silnym moralnym i narodowym charakterze⁷⁷⁵, współczesne ruchy, takie jak protesty kobiet, podkreślają różnorodność i odrzucają jednolite wizje tożsamości narodowej. Jednocześnie współczesne ruchy podkreślają, że kluczowe jest unikanie nadmiernej idealizacji przeszłości na rzecz skupienia się na aktualnych wyzwaniach, takich jak równość płci czy zmiany klimatyczne⁷⁷⁶.

Jednym z istotnych aspektów, które odróżniają Ogólnopolski Strajk Kobiet od „Solidarności” jest, na co zwrócił uwagę Slavoj Žižek, brak trwałej struktury organizacyjnej⁷⁷⁷. OSK nie przekształcił się w ruch polityczny, co może być postrzegane zarówno jako siła, jak i słabość. Jego oddolny, niehierarchiczny charakter pozwalał na elastyczność i szerokie zaangażowanie społeczne, ale brak instytucjonalizacji utrudniał realizację długofalowych celów. Jak zauważa Ewa Majewska, nowe formy kontrpubliczności oparte na codziennej mobilizacji mogą skutecznie zmieniać sferę publiczną, ale wymagają większej strukturalnej stabilności, aby wprowadzać trwałe zmiany⁷⁷⁸.

3.5 Ruchy kobiece jako szczególny typ mobilizacji społecznej

Ruchy kobiece, jak wskazuje Steven M. Buechler⁷⁷⁹, dostarczają wyjątkowego materiału analitycznego, ukazując złożoność i dynamikę mobilizacji społecznej. Ich specyfika polega na szczególnym charakterze celów oraz strategii, które często różnią się od tych stosowanych przez inne ruchy społeczne. Podczas gdy wiele ruchów społecznych skupia się na uniwersalnych wartościach, takich jak sprawiedliwość społeczna, prawa człowieka czy równość ekonomiczna, ruchy kobiece wyróżniają się swoją koncentracją na dekonstrukcji patriarchalnych struktur oraz walce o równość płci. To ukierunkowanie wynika z

⁷⁷⁵ Dziedzictwo „Solidarności” jest złożone: ruch ten, choć moralny i emancypacyjny, jednocześnie po 1989 roku wspierał powrót do tradycyjnych wartości patriarchalnych i ograniczanie praw reprodukcyjnych, co stało się katalizatorem obecnych protestów OSK. Zob. Tamże.

⁷⁷⁶ Tamże, s. 113.

⁷⁷⁷ S. Drelich, *Rewolucja jako narzędzie emancypacji w myśl...*, dz. cyt., s. 7-19.

⁷⁷⁸ E. Majewska, *Kontrpubliczności ludowe i feministyczne. Wczesna Solidarność...*, dz. cyt., s. 113.

⁷⁷⁹ Badania Buechlera obejmują m.in. analizę archiwalnych materiałów związanych z ruchem sufrażystek w Illinois oraz dokumentację działalności Narodowej Organizacji na Rzecz Kobiet (*National Organization for Women, NOW*) i Unii Wyzwolenia Kobiet w Chicago (*Chicago Women's Liberation Union*). Podejście to ukazuje, jak walka o prawa kobiet wykraczała poza podstawowe żądania polityczne, redefiniując także społeczne role płciowe i ideologie. Zob. S.M. Buechler, *Poza mobilizacją zasobów? Nowe trendy w teorii ruchów społecznych*, [w:] K. Gorlach, P. H. Mooney, *Dynamika życia społecznego. Współczesne koncepcje ruchów społecznych*, Warszawa 2008, s. 46.

długotrwałego wykluczenia kobiet ze sfery publicznej oraz ograniczenia ich roli do przestrzeni prywatnej, co stanowiło fundament patriarchalnego porządku społecznego⁷⁸⁰.

W epoce poprzedzającej narodziny ruchów feministycznych kobiety pozostawały niemal niewidzialne w przestrzeni publicznej, przypisane do sfery prywatnej⁷⁸¹. Jak zauważa Christine de Pisan już w XV wieku, wykluczenie kobiet z narracji historycznych sprawiało, że ich doświadczenia były pomijane, co ograniczało ich sprawczość⁷⁸². Caroline Criado Perez podkreśla, że postrzeganie rodzaju ludzkiego przez pryzmat męskości ma swoje korzenie w starożytnych tradycjach filozoficznych i religijnych⁷⁸³. Dominacja mężczyzny jako normy, którą opisał Arystoteles, znalazła odzwierciedlenie w systemach społecznych, które przez stulecia ograniczały kobiety do ról reprodukcyjnych⁷⁸⁴. Oświecenie, mimo swojej postępowej natury, wykluczało kobiety z koncepcji praw człowieka, co dodatkowo utrzymywało patriarchalne struktury⁷⁸⁵.

W ten sposób ruchy kobiece, mimo wspólnych cech z innymi ruchami społecznymi, wypracowały swoje unikalne strategie i cele, które w dużej mierze wynikały z ich specyficznego kontekstu historycznego i społecznego. Ich działania łączą tradycję kontrpubliczności z nowoczesnymi metodami mobilizacji i komunikacji. W Polsce, gdzie patriarchalne struktury są głęboko zakorzenione, ruchy takie jak Czarne Protesty stanowią przykład skutecznego przełamywania barier społecznych i tworzenia nowych przestrzeni dialogu. Wskazuje to na ich wyjątkową rolę w ogólnej teorii mobilizacji społecznej, będąc przykładami walki o redefinicję norm i wartości w systemach opartych na strukturalnej nierówności płci⁷⁸⁶.

⁷⁸⁰ S.M. Buechler, *Poza mobilizacją zasobów? Nowe trendy w teorii ruchów społecznych*, [w:] K. Górska, P.H. Mooney, *Dynamika życia społecznego. Współczesne koncepcje ruchów społecznych*, Warszawa 2008, s. 46.

⁷⁸¹ Ta separacja z przestrzeni publicznej, ukształtowana poprzez struktury patriarchalne, sprawiała, że doświadczenia i głosy kobiet nie znajdowały miejsca w głównym nurcie narracji historycznych. Zob. M. Perrot, *Moja historia kobiet*, Warszawa 2009, M. Nussbaum, *Women's Stories*, [w:] N.C. Nussbaum, *W trosce o człowieczeństwo. Klasyczna obrona reformy kształcenia ogólnego*, 2008.

⁷⁸² Zob. M. Bokinić, *Estetyka, sztuka, feminizm*, [w:] K. Wilkoszewska, *Wizje i rewizje. Wielka księga estetyki w Polsce*, Kraków, 2007.

⁷⁸³ C.C. Perez, *Niewidzialne kobiety*, Kraków 2020, s. 249.

⁷⁸⁴ Arystoteles, *O rodzeniu się zwierząt*, [w:] Arystoteles, *Dzieła wszystkie*, t. IV, Warszawa 1993, s. 205-206.

⁷⁸⁵ M. Perrot, *Historia życia prywatnego. T.4. Od rewolucji francuskiej do I wojny światowej*, 2006, s. 18.

⁷⁸⁶ S.M. Buechler, *Poza mobilizacją zasobów? Nowe trendy w...*, dz. cyt., s. 46.

3.5.1 Patriarchat wobec współczesnych ruchów feministycznych

Mary Jane Sherfey⁷⁸⁷ i Friedrich Engels⁷⁸⁸ zauważają, że tłumienie kobiecej seksualności oraz ograniczanie ich wolności osobistej były kluczowymi mechanizmami utrzymywania patriarchalnej dominacji. Proces ten, widoczny już w starożytnych cywilizacjach, był wspierany przez rozwój prawnych i religijnych systemów, które legitymizowały wykluczenie kobiet z życia publicznego⁷⁸⁹. Melvin Konner analizuje początki patriarchatu, wskazując, że przejście od koczowniczego trybu życia do osiadłego rolnictwa około 10-12 tysięcy lat temu doprowadziło do wykluczenia kobiet z nowo powstałych struktur władzy i własności. Mężczyźni zaczęli kontrolować kobiety, aby zabezpieczyć swoje bogactwo i zapewnić legalność swojego potomstwa, co przełożyło się na ustanowienie patriarchalnych norm i instytucji prawnych, które trwają do dziś⁷⁹⁰.

Gerda Lerner sugeruje, że podporządkowanie kobiet było jedną z pierwszych form niewolnictwa⁷⁹¹, utrwaloną przez starożytne kodeksy prawne⁷⁹². Sarah Hrdy dodaje, że obsesja na punkcie kobiecej czystości była kluczowym narzędziem kontrolowania ich seksualności, co wyrażało się w normach kulturowych i religijnych⁷⁹³. Przykłady globalnych praktyk, takich jak sati w Indiach czy restrykcje wobec kobiet w starożytnej Grecji, ukazują, jak uniwersalny był ten mechanizm opresji. W Polsce wpływ patriarchatu można zaobserwować w ograniczonym dostępie kobiet do edukacji i życia publicznego aż do XX wieku⁷⁹⁴.

Barbara Pasamonik podkreśla, że wszechobecność patriarchatu była możliwa dzięki jego zakorzenieniu w biologii i strukturze rodziny. Jednocześnie, jak zauważa autorka, tradycyjne wzorce patriarchalne ulegają destabilizacji na skutek współczesnych zmian społecznych. Wzrost liczby rozwodów, pojawienie się jednoosobowych gospodarstw

⁷⁸⁷ Mary Jane Sherfey zauważa, że seksualność kobiet była tłumiona za pomocą nakazów religijnych, przesądów i politycznych restrykcji, co przyczyniło się do powstania podwójnych standardów moralnych i systemowej przemocy wobec kobiet. Zob. M.J. Sherfey, *The Nature and Evolution of Female*, New York 1973.

⁷⁸⁸ Friedrich Engels dostrzegając związek między dominacją mężczyzn a tłumieniem kobiecej seksualności, opisując to jako „wszechświatową klęskę rodzaju żeńskiego”, kiedy to mężczyźni przejęli kontrolę nad domem, a kobiety stały się „niewolnicami jego namiętności” i „narzędziem do rodzenia dzieci”. Zob. F. Engels, *Pochodzenie rodziny, własności prywatnej i państwa. W związku z badaniami Lewisa H. Morgana*, Warszawa 1979, s. 31.

⁷⁸⁹ Tamże; M.J. Sherfey, *The Nature and Evolution of Female*, New York 1973.

⁷⁹⁰ A. Saini, *Gorsze. Jak nauka pomyliła się co do kobiet*, Wołowiec 2022, s.257.

⁷⁹¹ W starożytnych społeczeństwach, takich jak Mezopotamia, patriarchalna dominacja przejawiała się na wiele sposobów: ojciec miał absolutną władzę nad życiem swoich dzieci, mógł sprzedawać żonę i córki, a nawet oddać je w niewolę za długi. Zob. G. Lerner, *The creation of Patriarchy*, Oxford 1986.

⁷⁹² A. Saini, *Gorsze. Jak nauka pomyliła się co do kobiet*, Wołowiec 2022, s.258-259.

⁷⁹³ S. Hrdy, *Kobieta, której nigdy nie było*, Warszawa 2005.

⁷⁹⁴ Tamże.

domowych oraz ruchy feministyczne wywierają znaczący wpływ na redefinicję ról płciowych. Jednak patriarchat wciąż próbuje się adaptować do zmieniających się warunków, utrzymując kontrolę poprzez subtelniejsze formy dominacji, na przykład poprzez presję kulturową lub nierówności ekonomiczne⁷⁹⁵.

Rewolucja w świadomości i rolach płciowych, która trwa od drugiej połowy XX wieku, ma dalekosiężne konsekwencje dla całego społeczeństwa, od polityki po życie codzienne. Choć zmiany te są nierównomierne, ruchy kobiece na całym świecie, takie jak #MeToo czy protesty na rzecz równości w Ameryce Łacińskiej, pokazują, że walka o równość płci jest częścią globalnego procesu transformacji społecznej. Warto jednak podkreślić, że przemiany te są nierównomierne, podczas gdy w niektórych częściach świata kobiety zyskują coraz większą autonomię, w innych patriarchalne struktury wciąż pozostają niezmienione. To napięcie między stabilnością a zmianą jest istotnym punktem odniesienia dla współczesnych ruchów kobiecych, które kontynuują walkę o równość w obliczu oporu ze strony patriarchalnych instytucji i norm⁷⁹⁶.

W Polsce ruchy kobiece, takie jak Ogólnopolski Strajk Kobiet czy Czarne Protesty, pokazują, jak globalne idee feminizmu mogą być adaptowane do lokalnych kontekstów. Ich działania opierają się na dekonstrukcji tradycyjnych wartości patriarchalnych i tworzeniu alternatywnych narracji społecznych, co wpisuje się w analizę kontrpubliczności opisaną w niniejszej pracy.

3.5.2 Feministyczne strategie oporu w Polsce i na świecie

Hasło „*The Personal is Political*”⁷⁹⁷ sformułowane przez Carol Hanisch, zrewolucjonizowało myślenie o prywatności, ukazując, że kwestie seksualności i ról płciowych są nierozzerwalnie związane z władzą polityczną⁷⁹⁸. W kontekście polskim to podejście znajduje odzwierciedlenie w działaniach Czarnego Protestu, który przełamywał tradycyjny podział na sferę prywatną i publiczną, ukazując polityczny wymiar decyzji reprodukcyjnych⁷⁹⁹.

Druga fala feminizmu postulowała zniesienie tradycyjnych podziałów ról płciowych, co doprowadziło do postulatów równości wyników, takich jak parytety. Zmiany te

⁷⁹⁵ B. Pasamonik, *Fundamentalizm kulturowy jako współczesna kontrkultura. Na przykładzie konwersji na islam*, [w:] T. Maślanka, R. Wiśniewski, *Kultury kontestacji. Dziedzictwo kulturowe i nowe ruchy społecznego sprzeciwu*, Warszawa 2015, s. 66.

⁷⁹⁶ Tamże.

⁷⁹⁷ C. Hanisch, *The Power is Political*, 1969.

⁷⁹⁸ B. Pasamonik, *Fundamentalizm kulturowy jako współczesna kontrkultura...*, dz. cyt., s. 62,

⁷⁹⁹ M. Castells, *Sila tożsamości*, Warszawa 2009, s. 181.

spotkały się jednak z silną reakcją konserwatywną, która postrzegała je jako zagrożenie dla istniejącego porządku społecznego i tradycyjnego modelu rodziny. W Polsce ruchy antyfeministyczne, powiązane z Kościołem katolickim, aktywnie przeciwstawiały się inicjatywom na rzecz równouprawnienia, co szczególnie uwidoczniło się w debacie nad prawami reprodukcyjnymi⁸⁰⁰.

Susan Faludi w książce *Backlash* opisuje te zjawiska jako systematyczną próbę stłumienia feministycznych postulatów, co znajduje odzwierciedlenie w współczesnych narracjach o „kryzysie rodziny” i „zagrożeniach dla tradycji”⁸⁰¹. Te narracje, silnie obecne w polskim dyskursie publicznym, są wspierane przez fundamentalizm kulturowy, który próbuje przywrócić tradycyjne role płciowe poprzez odwołania do religijnych i narodowych wartości⁸⁰².

Manuel Castells podkreśla, że zmiany społeczne ostatnich dekad, takie jak wzrost poziomu edukacji kobiet, ich udział w rynku pracy czy dostęp do antykoncepcji, stanowią kluczowe czynniki wywołujące kryzys patriarchatu⁸⁰³. W Polsce podobne zmiany, choć postępujące nierównomiernie, wywołały konflikty aksjologiczne, które znalazły odzwierciedlenie w działaniach ruchów kobiet.

Współczesne ruchy feministyczne, działając na rzecz równości płci, muszą jednocześnie stawiać czoła tym tendencjom, tworząc nowe strategie oporu i mobilizacji⁸⁰⁴. W Polsce feministyczne kontrapubliczności stanowią istotne narzędzie walki o równość⁸⁰⁵. Przykłady takich działań obejmują Czarny Protest z 2016 roku, Ogólnopolski Strajk Kobiet z 2020 roku oraz inne inicjatywy związane z prawami reprodukcyjnymi, które pokazują, że kobiety potrafią skutecznie reagować na ograniczenia wynikające z fundamentalizmu. Na poziomie globalnym przykłady, takie jak protesty kobiet w Iranie czy ruchy #MeToo, pokazują podobieństwa w mobilizacji oraz różnice w warunkach politycznych i kulturowych, w jakich działają⁸⁰⁶.

Ruchy feministyczne, jako część większego procesu mobilizacji społecznej, pokazują, że w walce z fundamentalizmem konieczne jest nie tylko kwestionowanie istniejących struktur, ale także tworzenie alternatywnych narracji i przestrzeni dla dialogu. Polski

⁸⁰⁰ B. Pasamonik, *Fundamentalizm kulturowy jako współczesna kontrkultura...*, dz. cyt., s. 63.

⁸⁰¹ S. Faludi, *Backlash*, 1992.

⁸⁰² P. Berger, *Dwie twarze nowoczesności*, „National Interest” 2007, [Relatywizm i fundamentalizm - Dziennik.pl](https://relatywizmifundamentalizm-dziennik.pl), dostęp: 24.02.2023.

⁸⁰³ B. Pasamonik, *Fundamentalizm kulturowy jako współczesna kontrkultura...*, dz. cyt., s. 63.

⁸⁰⁴ Tamże, s. 70.

⁸⁰⁵ Tamże.

⁸⁰⁶ M. Castells, *Spółczesność sieci*, Warszawa 2010.

kontekst ukazuje szczególne wyzwania, związane z silnym wpływem religii na politykę oraz obecnością konserwatywnych wartości w sferze publicznej. W tym kontekście feministyczne kontrapubliczności stają się zarówno narzędziem oporu, jak i przestrzenią refleksji nad dynamiką współczesnych konfliktów aksjologicznych.

3.5.3. Fale feminizmu⁸⁰⁷ i ich ideologiczne zróżnicowanie

Pierwsza fala feminizmu: Reakcja na ograniczenia

Pierwsza fala feminizmu stanowiła reakcję na ograniczenia praw obywatelskich i społecznych kobiet, szczególnie w zakresie dostępu do edukacji i prawa wyborczego. Inspiracją do mobilizacji stała się Rewolucja Francuska w 1789 roku, która zakwestionowała tradycyjne hierarchie społeczne, inspirując kobiety do walki o uznanie ich praw⁸⁰⁸. W jej następstwie powstały ruchy sufrażystek, które w XIX wieku odegrały kluczową rolę w Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych. Działania tych ruchów, skoncentrowane na zdobyciu prawa do głosu, zakończyły się sukcesem w wielu krajach do lat 20. XX wieku⁸⁰⁹.

Mary Wollstonecraft w *Wołaniu o prawa kobiet*⁸¹⁰ postulowała równość edukacyjną i prawną, wskazywała na konieczność równouprawnienia kobiet w edukacji i prawie, co stanowiło fundament dla dalszych działań sufrażystek. Sukcesy tej fali przyczyniły się do uzyskania przez kobiety prawa wyborczego w takich krajach jak Wielka Brytania, Stany Zjednoczone czy Polska (w 1918), co miało kluczowe znaczenie dla ich dalszej emancypacji⁸¹¹. Mimo sukcesów, pierwsza fala feminizmu była ograniczona do doświadczeń

⁸⁰⁷ Istnieje wiele definicji feminizmu. Bell hooks definiuje feminizm jako szeroki ruch na rzecz emancypacji kobiet, podkreślający indywidualną wolność. Opisuje go jako prawo kobiet do decydowania o własnym losie, wolność od społecznych ograniczeń i pełne wyrażanie swoich przekonań. Feminizm domaga się uznania wartości kobiety wynikającej z jej człowieczeństwa, niezależnej od jej relacji społecznych. Hooks również podkreśla, że nie można utożsamiać cierpień białych kobiet z klasy średniej z doświadczeniami potomkiń czarnych niewolnic, wskazując na odmienną ich opresję zarówno w kontekście badawczym, jak i politycznym. Zob. b. hooks, *Teoria feministyczna. Od marginesu do centrum*, Warszawa 2022, s. 65-66.

⁸⁰⁸ Tamże.

⁸⁰⁹ S.M. Buechler, *Women's Movements in the United States*, dz. cyt.; V. Taylor, N. Whittier, *Analytical Approaches to Social Movement Culture: The Culture of the Women's Movement*, [w:] B. Klandermans, *Social Movements, Protest, and Contention*, Minneapolis, 1995.

⁸¹⁰ M. Wollstonecraft, *Wołanie o prawa kobiet*, 1772.

⁸¹¹ Okres od 1870 do około 1900 w historii ruchu sufrażystek jawi się jako uśpiony, gdyż nie dokonano wówczas żadnego większego postępu. Mimo to okres ten był znaczący dla ruchu. W tym czasie tworzyła się kultura organizacji, której rozwój przyczynił się do ostatecznego sukcesu ruchu. Podwaliną do budowy kultury ruchu był dziewięcioletni zapis aktywności sufrażystek (*History of Woman Suffrage*). Tworzenie „kobiecej kultury” stało się wyraźnym celem ówczesnych ruchów kobiet pozwalając na uformowanie wspólnoty poparcia i uprawnienie ruchu. Podejście takie podtrzymywało również alternatywną tożsamość osób sprzeciwiających się dominującym formom seksizmu i heteroseksizmu. Zob. S.M. Buechler, *The Transformation of the Woman Suffrage Movement*. New York 1986, s. 58.

kobiet z klasy średniej i wyższej, co wywołało krytykę ze strony robotnic i kobiet kolorowych, zapowiadając ideologiczną różnorodność kolejnych fal⁸¹².

Druga fala feminizmu: Radykalizacja i nowe strategie działania

Druga fala feminizmu, rozwijająca się od lat 60. XX wieku, wprowadziła nowe strategie działania, skupiając się na zmianach społeczno-kulturowych⁸¹³. Radykalizacja działań była odpowiedzią na opór wobec postulatów pierwszej fali oraz na wzrost frustracji wynikającej z patriarchalnych ograniczeń w sferze pracy, edukacji i seksualności. Feministki tej fali, inspirowane hasłem „osobiste jest polityczne” autorstwa Carol Hanisch, podkreślały, że kwestie takie jak seksualność, praca domowa czy prawo do aborcji są fundamentalnymi problemami politycznymi⁸¹⁴. Wprowadzono także rozróżnienie między płcią biologiczną (*sex*) a kulturową (*gender*)⁸¹⁵, kwestionując tradycyjne role płciowe⁸¹⁶.

Ta nowa fala mobilizacji wykształciła wśród kobiet rosnącą świadomość własnej pozycji społecznej, nie tylko jako wspólnoty, ale także jako jednostek dążących do autonomii i samookreślenia⁸¹⁷. Ruch feministyczny drugiej fali działał zarówno na poziomie

⁸¹² b. hooks, *Teoria feministyczna. Od marginesu do centrum*, dz. cyt.

⁸¹³ Przełomowym wydarzeniem stało się wydanie książki *Mistyki kobiecości* napisanej przez Betty Friedan. Autorka zaprezentowała nieszczęście kobiety wynikające z tego, że narzucona są jej role żony, kury domowej, matki. Nieszczęście to pogłębiał fakt, że zdaniem autorki, kobieta musi udawać, że role narzucone jej przez społeczeństwo przynoszą jej radość. Nurt, który zapoczątkowała autorka, nazywał się feminizmem liberalnym, którego głównym celem było uzyskanie równego z mężczyznami dostępu do zatrudnienia, jednakowych zarobków czy możliwości dostępu do polityki. Drugim nurtem był feminizm radykalny (często nazywany ruchem wyzwolenia kobiet). Kobiety tego ruchu działały w organizacjach studenckich, które zajmowały się m.in. prawami czarnoskórych czy przemocą, np. *Witches*, czy *The Furies*. Zob. S. Kuźma-Markowska, *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich po 1918 roku (na tle porównawczym)*, T. II, Warszawa 2009, s. 121. Jednak, mimo że Friedan wywołała feministyczną rewolucję, nie nadążała za szybko zmieniającymi się czasami. Jej konserwatywne poglądy na kwestie takie jak homoseksualizm czy aborcja oraz brak uwzględnienia różnorodności rasowej i klasowej sprawiły, że młodsze, bardziej radykalne feministki zaczęły ją krytykować. W miarę jak ruch feministyczny ewoluował, Friedan, niegdyś pionierka, była postrzegana jako symbol przestarzałych wartości, które nie odpowiadały nowym, bardziej radykalnym i inkluzywnym ideom feminizmu. Zob. H. Lytle, *America's Uncivil Wars*, s. 272.

⁸¹⁴ Feministyczne protesty często przybierały charakter spektakularny i parateatralny, jak np. atak na konkurs Miss Ameryki w 1968 roku, gdzie feministki protestowały przeciwko uprzedmiotowieniu kobiet. Wydarzenie to, w opinii historyczki Susan Douglas, było „momentem przełomowym w historii ruchu kobiecego”. Takie akcje wskazywały na konieczność redefinicji roli kobiet nie tylko w sferze publicznej, ale także w kulturze masowej. Zob. S.M. Buechler, *Poza mobilizacją zasobów? Nowe trendy w...*, dz. cyt., s. 47.

⁸¹⁵ Gender studies jako dyscyplina naukowa zaczęła się rozwijać w zachodnim świecie akademickim, kształtując się na gruncie ruchów kobiecych oraz idei drugiej fali feminizmu lat siedemdziesiątych XX wieku. W Polsce zaczęła się rozwijać z opóźnieniem, głównie z powodu sytuacji politycznej, ale z czasem zyskała na popularności. Obecnie funkcjonuje w kilku ośrodkach badawczych i jest przedmiotem kursów na największych uniwersytetach.

⁸¹⁶ Tamże, s. 49;

⁸¹⁷ O. Cielemęcka, *Czas feminizmu*, [w:] P. Chudzik-Dudzic, E. Durys, *Konteksty feministyczne. Gender w życiu społecznym i kulturze*, Łódź 2014.

lokalnym, jak i globalnym. Powstały organizacje takie jak Narodowa Organizacja na Rzecz Kobiet (NOW), które walczyły o równouprawnienie w pracy i życiu społecznym⁸¹⁸. Kluczowymi osiągnięciami tego okresu były legalizacja antykoncepcji, prawo do aborcji (np. sprawa *Roe vs. Wade*) oraz zniesienie segregacji płciowej w ogłoszeniach o pracę⁸¹⁹.

Druga fala feminizmu jest często krytykowana za sprzeciw wobec tradycyjnych ról płciowych i wprowadzanie niestabilności do tradycyjnych struktur społecznych⁸²⁰. Susan Brownmiller wspomina, że radykalny ruch kobiecy drugiej fali⁸²¹ szybko wykształcił rozpoznawalny styl: brak makijażu, dżinsy, podkoszulki bez staników⁸²², sandały lub buty robocze. W Ameryce, gdzie kobiety były zobowiązane do noszenia obcasów i staników, ten strój był wyrazem buntu i niezależności. Jednak podczas składania zeznań w sądach, aby zmienić prawo aborcyjne, uczestniczki ruchu ubierały się w bardziej konwencjonalne stroje, by upodobnić się do „zwykłych kobiet”⁸²³.

Narastająca różnorodność ideologiczna ruchu, szczególnie między białymi kobietami klasy średniej a kobietami z marginalizowanych grup⁸²⁴, wywoływała napięcia, które wpłynęły na rozwój trzeciej fali⁸²⁵.

Trzecia fala feminizmu i jego zróżnicowanie

⁸¹⁸ S.M. Buechler, *Poza mobilizacją zasobów? Nowe trendy w...*, dz. cyt., s. 49.

⁸¹⁹ Mimo licznych sukcesów, druga fala była krytykowana, między innymi za esencjalizowanie tożsamości kobiecej. Bell hooks, afroamerykańska teoretyczka feministyczna, zwracała uwagę na to, że doświadczenia białych kobiet z klasy średniej nie są tożsame z doświadczeniami czarnych kobiet czy kobiet z innych marginalizowanych grup. Uważała ona, że feminizm powinien przyjąć bardziej inkluzywną perspektywę, uwzględniając różnice rasowe, klasowe i seksualne. Zob. S.M. Buechler, *Poza mobilizacją zasobów? Nowe trendy w...*, dz. cyt., s. 47; b. hooks, *Teoria feministyczna. Od marginesu do centrum*, dz. cyt., s. 28.

⁸²⁰ Wiele konserwatywnych grup uważa, że feminizm był odpowiedzialny za upadek tradycyjnych wartości i kultury chrześcijańskiej.

⁸²¹ Radykalne feministki drugiej fali dążyły do rzeczywistego wyzwolenia kobiet, w tym seksualnego, promując dostęp do antykoncepcji, legalizację aborcji i uznanie różnorodnych potrzeb seksualnych. W swoich lokalnych grupach świadomości podkreślały, że problemy uznawane za prywatne mają polityczne rozwiązania, wymagające rewolucyjnych zmian w patriarchalnym i kapitalistycznym społeczeństwie. Ruch ten czerpał z kontrkulturowych doświadczeń lat 60., a feministki, zradykalizowane przez seksistowskie postawy nawet wśród sojuszników, powołały do życia bezkompromisowe organizacje, takie jak *WITCH* i *Redstocking*, łącząc polityczną walkę z obyczajową rewolucją. Zob. J. Jarniewicz, *Bunt wizjonerów*, dz. cyt., s. 302-303.

⁸²² Biustonosze zostały przez pokolenie buntowników uznane za przeżytek jak coś w rodzaju uprząży jako więzy, które blokują swobodny dostęp do erotycznych przyjemności.

⁸²³ S. Brownmiller, *In Our Time. Memoir of a Revolution*, London 1999, s. 107.

⁸²⁴ R. Munford, M. Waters, *Feminism and popular culture: Investigating the postfeminist mystique*, London 2014, s. 23

⁸²⁵ O. Cielemęcka, *Czas feminizmu*, dz. cyt.

Trzecia fala feminizmu⁸²⁶, zapoczątkowana w latach 90. XX wieku, zareagowała na ograniczenia poprzednich fal, szczególnie w zakresie uniwersalizacji doświadczeń kobiet. Kluczowym wkładem tej fali było wprowadzenie intersekcyjności - uwzględniając kwestie rasy, klasy, orientacji seksualnej czy religii, co umożliwiło bardziej inkluzyjne spojrzenie na zróżnicowane doświadczenia kobiet⁸²⁷. Grażyna Strand zauważa, że trzecia fala feminizmu „stała się reprezentantem wielu kultur, tożsamości etnicznych, religijnych czy rasowych, stając się ruchem heterogenicznym”⁸²⁸. Feministki tej fali argumentowały, że kategorie „kobieta” i „siostrzeństwo” nie mogą być traktowane jako uniwersalne, gdyż ignorują specyfikę doświadczeń kobiet z różnych środowisk⁸²⁹.

Trzecia fala wprowadziła również nowe narzędzia mobilizacji, takie jak media, kultura popularna i Internet, które umożliwiały większy zasięg działań feministycznych⁸³⁰. W Polsce feministyczne inicjatywy tej fali obejmowały kampanie przeciwko przemocy wobec kobiet oraz działania na rzecz równouprawnienia w edukacji i pracy. Jednak lokalny kontekst, silnie związany z tradycjami katolickimi, stawiał szczególne wyzwania dla tych działań⁸³¹.

Współczesne podejścia: czwarta fala i postfeminizm

Czwarta fala feminizmu⁸³², rozwijająca się od początku XXI wieku, zrodziła się w erze cyfrowej, gdzie media społecznościowe stały się narzędziem mobilizacji⁸³³. Kampanie takie jak #MeToo oraz polski Ogólnopolski Strajk Kobiet ukazują, że czwarta fala łączy tradycję walki o prawa kobiet z nowoczesnymi technologiami, tworząc globalne sieci solidarności⁸³⁴.

⁸²⁶ Część badaczek neguje odrębność trzeciej fali feminizmu i uznaje istnienie jedynie dwóch pierwszych. Zob. G. Strand, *Feminizm amerykański trzeciej fali - zmiana i kontynuacja*, „Przegląd Politologiczny” 2011, s. 25-26.

⁸²⁷ L.J. Rupp, V. Taylor, *Survival in the Doldrums: The American Women's Movement, 1945 to 1960*, New York 1989.

⁸²⁸ G. Strand, *Feminizm amerykański trzeciej fali - zmiana...*, dz. cyt., s. 25-26.

⁸²⁹ A. McRobbie, *Post-feminism and Popular Culture*. Bridget Jones and New Regimes of Gender, 2009, s. 29.

⁸³⁰ L.J. Rupp, V. Taylor, dz. cyt.

⁸³¹ E. Malinowska, *Feminizm europejski. Demokracja parytetowa a polski ruch kobiet. Socjologiczna analiza walk o równouprawnienie płci*, Łódź 2000.

⁸³² Czwarta fala feminizmu jest stosunkowo nowa, a brak dystansu czasowego czyni jego wnikliwą eksplorację i precyzyjne objaśnienie niemożliwymi, jak piszą Joanna Helios i Wioletta Jedlecka: „Obecnie mówi się o czwartej fazie feminizmu zapoczątkowanej przez Hillary Clinton. Ta odsłona feminizmu ma krytykować sam feminizm. Dostrzega się słabe strony wszystkich poprzednich odsłon, wady, które legły u podstaw feminizmu. Ciężko jest wyznaczyć konkretne założenia tej fali. [...] Czwarta fala, jeśli faktycznie ją wyróżnić, znajduje się dopiero w fazie rozwoju i ciężko scharakteryzować dokładnie jej postulaty”. Zob. J. Helios, W. Jedlecka, *Urzeczywistnienie idei feminizmu w ogólnowiatowym dyskursie o kobietach*, Wrocław 2018.

⁸³³ J. Hannam, *Feminizm*, Poznań 2010.

⁸³⁴ A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt., s. 232-233.

Postfeminizm jako zjawisko teoretyczne, wywołuje wiele kontrowersji i jest często definiowany jako etap, w którym ruch feministyczny przesuwają się z walki o równość ku debacie o różnicy. Postfeminizm nie odrzuca feminizmu, lecz poddaje go transformacji, wprowadzając nowe ramy tożsamościowe⁸³⁵. Niemniej jednak krytycy postfeminizmu, jak Agnieszka Graff, zauważają, że redukuje on problemy strukturalne do kwestii indywidualnych wyborów, co może osłabiać potencjał zmian społecznych⁸³⁶. Współczesny dyskurs feministyczny jest polem walki o interpretację i przyszłość samego feminizmu. Media często ogłaszają „śmierć feminizmu”⁸³⁷, jednocześnie z entuzjazmem donosząc o nowej epoce postfeminizmu. Niemniej jednak ruch feministyczny, zarówno w wymiarze teoretycznym, jak i praktycznym, wciąż się rozwija, reagując na zmieniające się wyzwania i potrzeby współczesnych kobiet. Zatem postfeminizm⁸³⁸ stanowi ambiwalentne zjawisko, które łączy w sobie krytykę feminizmu drugiej i trzeciej fali z przekonaniem, że cele feministyczne zostały już osiągnięte⁸³⁹.

Podsumowując, fale feminizmu, od pierwszej do czwartej, ukazują ewolucję ruchu feministycznego, jego dostosowanie się do zmieniających się wyzwań społecznych oraz stopniowe poszerzanie obszarów działań. Każda z fal, choć różniąc się ideologią i strategiami, przyczyniła się do redefinicji roli kobiet w społeczeństwie. Feministyczne ideologie obejmują szerokie spektrum przekonań: od liberalnych⁸⁴⁰, które kładą nacisk na

⁸³⁵ A. Brooks, *Postfeminisms. Feminism, Cultural Theory and Cultural Forms*, London-New York 1977, s. 4.

⁸³⁶ A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt., s. 232-233.

⁸³⁷ Przykładem może być sytuacja z czerwca 1998 roku, kiedy to tygodnik „Times” obwieszczył śmierć ruchu kobiecego numerem, którego okładkę zdobi Calista Flockhart, serialowa Ally McBeal, która stanowi niejako manifest pokolenia/generacji X, skierowany przeciwko pokoleniu idealistów z lat 60. A dalej, wirtualny pogrzeb ruchu feministycznego odbywa się z zadziwiającą regularnością. Media uśmiercają feminizm i ogłaszają świt epoki postfeminizmu z tym większym zapalem, im więcej się w ruchu kobiecym realnie dzieje. Zob. Tamże.

⁸³⁸ Termin „postfeminizm” wywołuje wiele kontrowersji, szczególnie wśród uczestniczek współczesnej debaty teoretycznej. Amanda Lotz wskazuje na trzy główne interpretacje tego pojęcia. Po pierwsze, postfeminizm może oznaczać wchłonięcie postulatów feministycznych przez kulturę głównego nurtu, ale przy jednoczesnym ich odpolitycznieniu. Po drugie, sugeruje, że kobiety nie identyfikują się z feminizmem, ponieważ uznają jego postulaty za spełnione. Wreszcie, postfeminizm bywa rozumiany jako *backlash* przeciwko feministycznym ideom, wyrażający się w restauracji tradycyjnych wartości, które podważyła rewolucja seksualna. Zob. A.D. Lotz, *Postfeminist Television Criticism: Rehabilitating Critical Terms and Identifying Postfeminist Attributes*, „Feminist Media Studies” 2001, nr 1(1), s. 111-113.

⁸³⁹ F. Adriaens, S. van Bauwel, *Sex and the city: a postfeminist point of view? Or how popular culture functions as a channel for feminist discourse*, „Journal of Popular Culture” 2014, nr 47(1), s. 175; Idem, *Post feminism in popular culture. Potential for critical resistance? Politics and Culture*, 4, 2009; D. Negra, Y. Tasker, *Introduction: Feminist politics and postfeminist culture*, [w:] D. Negra, Y. Tasker, *Interrogating postfeminism: Gender and the politics of popular culture*, London 2007, s. 8.

⁸⁴⁰ Do feminizmu liberalnego zaliczany jest anarchofeminizm, czyli idea łącząca zasady anarchizmu i feminizmu, podkreślająca, że prawdziwa emancypacja nie jest możliwa, gdy jedna płeć dominuje nad drugą. Różni się od anarchizmu naciskiem na nierówności płciowe i odrzuca feminizm liberalny, który dąży do udziału kobiet we władzy, uznając każdą formę władzy za opresyjną. Korzenie anarchofeminizmu sięgają XIX i XX wieku, z wpływową postacią Emmy Goldman i organizacją Mujeres Libres.

prawa jednostki i samoafirmację, po bardziej radykalne, socjalistyczne i kulturowe podejścia⁸⁴¹. Wczesne ruchy sufrażystek miały radykalny charakter, sprzeciwiając się patriarchalnej władzy i proponując nowatorskie rozwiązania społeczne⁸⁴². Jednak w miarę rozwoju ruchu, jego ideologia ulegała przekształceniom, przyjmując elementy społeczno-feministyczne, które akcentowały podstawowe różnice między płciami. W efekcie różnorodność ideologiczna stała się kluczowa dla masowej mobilizacji, ale także wymagała kompromisów i dostosowania strategii⁸⁴³. Współczesne podejścia, takie jak czwarta fala czy postfeminizm, odzwierciedlają różnorodność ruchu i jego zdolność do reagowania na nowe wyzwania, takie jak technologia czy globalizacja. Ruch feministyczny pozostaje dynamiczny, stawiając czoła zarówno dawnym, jak i nowym formom opresji.

3.6 Polski feminizm a jego odmienność wobec tradycji zachodnich

Ruchy kobiece w Polsce, choć inspirowane międzynarodowymi ruchami, rozwijały się w unikalnych warunkach historycznych, gdzie kwestie narodowe i edukacyjne dominowały nad walką o prawa polityczne⁸⁴⁴. Kluczowym wyróżnikiem polskiego feminizmu było jego powiązanie z dążeniami niepodległościowymi, co różniło go od zachodnich ruchów feministycznych, skoncentrowanych głównie na zdobywaniu praw wyborczych⁸⁴⁵. Postaci takie jak Klementyna z Tańskich Hoffmanowa czy Narcyza Żmichowska podkreślały znaczenie edukacji jako fundamentu emancypacji, co wpłynęło na kształt

Pojęcie to zostało upowszechnione w latach 60. i 70. wraz z radykalizacją ruchów feministycznych. Zob. M. Trawińska, *Anarchofeministki - tożsamość podmiotu działania*, Wrocław 2006, s. 43-54.

⁸⁴¹ Odnosząc się do początków ruchów kobiecych, należy za Myrą Marx Ferree zaznaczyć radykalność ruchu feministycznego. Podejście to traktuje opresję, jakiej poddane są kobiety jako przyczynę i symbol wszystkich typów opresji. Ruchy kobiece są dzielone na dwie gałęzie: feminizm socjalistyczny i feminizm liberalny. Feminizm socjalistyczny, łączący hasła równości płciowej z krytyką kapitalizmu, kontrastuje z feminizmem liberalnym, skupionym na jednostkowej wolności i równych szansach. Podobne różnice występują między podejściem amerykańskim a europejskim. Zob. M.M. Ferree, F.D. Miller, *Mobilization and meaning toward an integration of social psychological and resource perspective on social movement*, „Sociological Inquiry” 1985, s. 55.

⁸⁴² S.M. Buechler, *The Transformation of the Woman Suffrage...*, dz. cyt.

⁸⁴³ Idem, *Poza mobilizacją zasobów? Nowe trendy w teorii ruchów społecznych*, [w:] K. Gorlach, P. H. Mooney, *Dynamika życia społecznego. Współczesne koncepcje ruchów społecznych*, Warszawa 2008, s. 49.

⁸⁴⁴ S. Walczewska, *Damy, rycerze, feministki. Kobiety dyskurs emancypacyjny w Polsce*, Warszawa 2006.

⁸⁴⁵ Polki, choć skupione na walce o niepodległość, dostrzegały problem marginalizacji kobiet w każdym zaborze. W 1830 roku powstało Towarzystwo Dobroczynności Patriotycznej Kobiet, a Narcyza Żmichowska łączyła hasła emancypacyjne z działalnością patriotyczną. Eliza Orzeszkowa i Maria Kopopnicka walczyły o prawa kobiet, m.in. do edukacji, a Paulina Kuczalska-Reinschmidt założyła radykalne pismo „Ster”. Na początku XX wieku działaczki, takie jak Iza Moszczeńska i Zofia Nałkowska, upominały się o pełne równouprawnienie, odrzucając tradycyjną etykę i wzywając do moralnej odnowy mężczyzn. Zob. M. Bogucka, *Polskie emancypantki. Kim były i jak walczyły o prawa kobiet?* 12.04.2018, [Polskie emancypantki. Kim były i jak walczyły o prawa kobiet?](https://twojehistoria.pl/polskie-emancypantki-kim-byly-i-jak-walczyly-o-prawa-kobiet/) | [TwojaHistoria.pl](https://twojehistoria.pl/), dostęp: 26.05.2024.

działań ruchów kobiecych w XIX wieku. Taki model polskiego feminizmu, zorientowany na kulturę i literaturę, wzbogaca międzynarodową historię feminizmu o unikalny kontekst⁸⁴⁶.

3.6.1 Specyfika polskiego feminizmu w perspektywie historycznej

Wyróżniającym aspektem polskiego feminizmu jest jego siedmiofalowy podział, który odzwierciedla lokalne uwarunkowania historyczne oraz różnorodność działań podejmowanych na przestrzeni lat⁸⁴⁷.

Pierwsza fala feminizmu (XIX wiek - lata 30. XX wieku): Skupiała się na walce o prawa obywatelskie, reformę prawa rodzinnego i ekonomicznego⁸⁴⁸. Narcyza Żmichowska oraz Maria Dulębianka były liderkami, które łączyły działania literackie z praktyką społeczną, co pozwoliło wzmocnić rolę edukacji jako narzędzia emancypacji. Organizacje takie jak Polskie Towarzystwo Równouprawnienia Kobiet nie tylko mobilizowały kobiety, ale także poszerzały świadomość społeczną⁸⁴⁹.

Druga fala feminizmu (okres zaborów - między powstaniem listopadowym (1830) a styczniowym (1863)): Związana była z ruchem entuzjastek kierowanym przez Żmichowską. Ich działania literackie i edukacyjne, choć różne od bardziej konfrontacyjnych działań sufrażystek w Europie Zachodniej, odegrały fundamentalną rolę w budowaniu polskiej tożsamości feministycznej⁸⁵⁰.

Trzecia i czwarta fala feminizmu (przełom XIX i XX wieku): Charakteryzowały się wzrostem zaangażowania kobiet w działalność społeczną i polityczną⁸⁵¹. Kluczowym momentem był Zjazd Kobiet Polskich w 1917 roku, podczas którego uczestniczki złożyły

⁸⁴⁶ Mimo, że autorka odżegnywała się później od postulatów emancypacyjnych twierdząc, że Polki powinny być pomocą mężczyźn, pełnić rolę matek i żon, to podkreślała konieczność kształcenia kobiet. Zob. S. Jedynak, *Trzecia fala feminizmu w Polsce, czyli w kręgu inspiracji Johna Stuarta Milla Poddaństwa kobiet*, [w:] E. Loch, *Modernizm i feminizm. Postacie kobiet w literaturze polskiej i obcej*, Lublin 2001.

⁸⁴⁷ S. Walczewska, *Damy*, dz. cyt.

⁸⁴⁸ Tamże.

⁸⁴⁹ E. Malinowska, *Feminizm europejski. Demokracja parytetowa a Polski ruch kobiet. Socjologiczna analiza walki o równouprawnienie płci*, Łódź 2000, s. 20; P. Bourdieu, *Męska dominacja*, Warszawa 2004; Idem, J.C. Passeron, *Reprodukcja*, Warszawa 2006.

⁸⁵⁰ S. Walczewska, *Damy*, dz. cyt.

⁸⁵¹ E. Malinowska, *Feminizm europejski. Demokracja parytetowa a Polski...*, dz. cyt., s. 20.

petycję o prawa wyborcze na ręce Józefa Piłsudskiego⁸⁵². Już rok później, w 1918 roku⁸⁵³, Polki uzyskały prawa wyborcze, wyprzedzając wiele innych krajów europejskich⁸⁵⁴.

W okresie międzywojennym ruchy kobiece podejmowały działania na rzecz edukacji i praw społecznych, choć często były ograniczone przez tradycyjne role płciowe zgodne z narodowymi wartościami⁸⁵⁵. Organizacje takie jak Rada Narodowa Polek próbowały integrować środowiska kobiece, ale brak jedności wciąż pozostawał wyzwaniem⁸⁵⁶.

Piąta fala feminizmu (czas II wojny światowej): Kobiety odegrały aktywną rolę w działaniach wojskowych i konspiracyjnych⁸⁵⁷. W 1945 roku powstała Liga Kobiet, która miała na celu aktywizację kobiet w życiu gospodarczym i politycznym⁸⁵⁸. Była ona jednak podporządkowana naciskom politycznym, co ograniczało jej niezależność⁸⁵⁹. Ich działalność, choć nie przełożyła się na trwałe struktury ruchów kobiecych po wojnie, wzmocniła społeczne znaczenie kobiet jako uczestniczek walki o wolność⁸⁶⁰.

Szоста fala feminizmu (PRL): Władze komunistyczne propagowały teoretyczną równość płci, ale ruchy kobiece zostały podporządkowane państwowemu aparatowi propagandy⁸⁶¹. Hasła takie jak „Kobiety na traktory!” były bardziej instrumentem propagandowym niż rzeczywistym narzędziem emancypacyjnym⁸⁶². Władze komunistyczne

⁸⁵² E. Sala, *Przemilczana historia polskiego feminizmu*, [w:] A. Palęcka. *Kobiety w społeczeństwie polskim*, Kraków 2001, s. 233-250.

⁸⁵³ Przyznanie praw wyborczych Polkom w 1918 roku nastąpiło wskutek uznania ich wielkiej roli w przechowaniu idei polskości w okresie zaborów i ich udziału w walce o niepodległość.

⁸⁵⁴ Kobiety w Polsce pełnię praw wyborczych uzyskały w 1918 roku (dekret Józefa Piłsudskiego, Naczelnika Państwa). Na postawę Piłsudskiego miała wpływ jego żona, Aleksandra, działaczka niepodległościowa o feministycznych poglądach. W podobnych latach prawa wyborcze uzyskały również kobiety między innymi w: Austrii (1918), Niemczech (1918), Holandii (1919), Belgii (1919), USA (1920) czy Albanii (1920). Pierwszym krajem, w którym kobiety uzyskały prawa wyborcze, była Nowa Zelandia (1893 rok).

⁸⁵⁵ Ruchy kobiece w Polsce często działały w ramach istniejących struktur społecznych, które podtrzymywały tradycyjny podział ról. Nawet feministyczna prasa, jak konserwatywny „Bluszcz” czy „Kobieta współczesna”, w dużej mierze promowała ideał kobiety jako strażniczki moralności, co ograniczało rewolucyjne ambicje tych ruchów. Stowarzyszenia kobiece realizowały również cele zgodne z wartościami narodowymi, wspierając rozwój kulturowy i moralny społeczeństwa. Zob. E. Malinowska, *Feminizm europejski. Demokracja parytetowa a Polski...*, dz. cyt., s. 121.

⁸⁵⁶ R. Kotowski, *Między polityką a działalnością społeczną - Narodowa Organizacja Kobiet w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki ... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich po 1918 roku (na tle porównawczym)*, T. II, Warszawa 2009

⁸⁵⁷ K. Sobczak, *Kobiety w wojnie wyzwolenczej narodu polskiego, 1939-1945. Stan badań*, [w:] Z. Polubiec, *By nie odeszły w mrok zapomnienia. Udział kobiet polskich w II wojnie światowej*, Warszawa 1976, s. 5-6.

⁸⁵⁸ D. Jarosz, *Idee, programy i realia: funkcje Ligii Kobiet w porządku instytucjonalnym Polski Ludowej (1948-1957)*, [w:] *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki ... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich po 1918 roku (na tle porównawczym)*, T. II, Warszawa 2009, s. 307-330.

⁸⁵⁹ E. Malinowska, *Feminizm europejski. Demokracja parytetowa a Polski...*, dz. cyt., s. 121.

⁸⁶⁰ K. Sobczak, *Kobiety w wojnie wyzwolenczej narodu polskiego*, dz. cyt., s. 5-6.

⁸⁶¹ S. Walczewska, *Feministki własnym głosem o sobie*, Kraków 2006.

⁸⁶² Tamże

wprowadzały niektóre postulaty emancypacyjne, ale jednocześnie uniemożliwiały powstanie niezależnych ruchów kobiecych⁸⁶³. Organizacje kobiece były podporządkowane strukturze państwowej i nie reprezentowały feministycznych ideałów, lecz służyły adaptacji kobiet do planów gospodarczych i politycznych reżimu⁸⁶⁴.

Siódma fala feminizmu (po 1989 roku): Transformacja ustrojowa stworzyła nowe możliwości, ale także nowe wyzwania, takie jak marginalizacja kwestii równości płci w debacie publicznej. Po upadku komunizmu kobiety odegrały istotną rolę w „Solidarności” ale ich wkład został zmarginalizowany w narracji o sukcesie transformacji⁸⁶⁵. Powrót do tradycyjnych wartości patriarchalnych i ograniczanie praw reprodukcyjnych, co było wspierane przez „Solidarność” stały się katalizatorem spontanicznej mobilizacji kobiet, która z czasem przybrała formę bardziej zorganizowaną⁸⁶⁶.

Współczesne ruchy, takie jak Ogólnopolski Strajk Kobiet, pokazują, że polskie kobiety, czerpiąc z doświadczeń wcześniejszych fal, potrafią skutecznie reagować na zagrożenia dla swoich praw.

3.6.2 Ruchy kobiece w Polsce po transformacji ustrojowej

Negatywne konotacje terminu „feminizm” w debacie publicznej oraz presja konserwatywnych wartości społecznych osłabiały siłę feministycznych inicjatyw⁸⁶⁷. Transformacja ustrojowa, choć otworzyła nowe przestrzenie dla działalności obywatelskiej, przyniosła również marginalizację kwestii równości płci w obliczu neoliberalnych reform i dominacji tradycyjnych narracji kulturowych. W konsekwencji wiele działań feministycznych musiało adaptować swoje strategie do nowego, często nieprzychylnego środowiska politycznego⁸⁶⁸.

⁸⁶³ Tamże.

⁸⁶⁴ A. Graff, *Polskie rozmowy o płci. Dyskurs publiczny III Rzeczypospolitej z feministycznej perspektywy*, [w:] M. Czyżewski, S. Kowalski, T. Tabako, *Retoryka i polityka. Dwudziestolecie polskiej transformacji*, Warszawa 2010, s. 182.

⁸⁶⁵ K. Szumlewicz, *Kobiety i transformacja ustrojowa w Polsce*, „Lewą Nogą” 2004, nr 16, s. 225-231; S. Penn, *Podziemie Kobiet*, Warszawa 2003.

⁸⁶⁶ W początkowej fazie jego głównym celem było prawo do wyboru w kwestii aborcji, lecz po niepowodzeniu inicjatywy referendum i wprowadzeniu zakazu aborcji w 1993 roku, ruch stracił impet i wycofał się z walki politycznej. Zob. S. Penn, *Podziemie Kobiet*, dz. cyt.

⁸⁶⁷ Termin „feminizm” w Polsce często miał negatywne konotacje, co można przypisać temu, że kraj, podobnie jak inne oddzielone żelazną kurtyną, ominęła druga fala ruchu feministycznego, która przyniosła nowe znaczenia i perspektywy. Zob. A. Graff, *Sila tożsamości*, dz. cyt.

⁸⁶⁸ K. Szumlewicz, *Kobiety i transformacja ustrojowa w Polsce*, „Lewą Nogą” 2004, nr 16, s. 225-231; S. Penn, *Podziemie Kobiet*, Warszawa 2003; A. Graff, *Sila tożsamości*, Warszawa 2010.

Kluczowym tematem stały się prawa reprodukcyjne⁸⁶⁹, które zmobilizowały organizacje takie jak Federacja na rzecz Kobiet i Planowania Rodziny czy Fundacja Kobieta eFKA⁸⁷⁰. Spór o aborcję i prawa reprodukcyjne stał się centralnym punktem mobilizacji, wprowadzając kwestie genderowe do głównego nurtu debaty publicznej, choć często w atmosferze konfliktu społecznego i politycznego⁸⁷¹.

W 2002 roku powołano Feminoteka, która szybko ukształtowała się jako istotny ośrodek edukacji feministycznej i innowacyjnego aktywizmu, wzmacniając widoczność oraz sprawczość ruchów kobiecych w sferze publicznej poprzez systematyczne działania edukacyjne, wydawnicze i kampanijne, a także twórcze łączenie dziedzictwa ruchu feministycznego z nowoczesnymi narzędziami komunikacyjnymi i technologicznymi⁸⁷². Powstanie Kongresu Kobiet⁸⁷³ w 2009 roku zintegrowało różnorodne środowiska i wprowadziło kwestie genderowe do głównego nurtu⁸⁷⁴. Jego działania, takie jak petycje o parytety czy organizacja corocznych zjazdów, stworzyły platformę dialogu, która umożliwiła współpracę między środowiskami akademickimi, aktywistycznymi i politycznym⁸⁷⁵.

Mimo wyzwań, takich jak konserwatywna reakcja na ruchy feministyczne, Kongres Kobiet odegrał kluczową rolę w instytucjonalizacji ruchu kobiecego, pokazując, że feministyczne wartości mogą być wprowadzane do debaty publicznej w sposób zintegrowany i profesjonalny. Dzięki takim inicjatywom, współczesne ruchy kobiece w Polsce wykazują zdolność do reagowania na zmieniające się warunki polityczne i społeczne, jednocześnie nawiązując do dziedzictwa wcześniejszych fal feminizmu⁸⁷⁶.

⁸⁶⁹ C. Mueller, *The organizational basis of conflict in contemporary feminism*, [w:] M.M. Ferree, P. Yancey Martin, *Feminist Organizations: Harvest of the New Women's Movement*, Philadelphia 1995.

⁸⁷⁰ eFKA to fundacja kobieca, która prowadzi działalność edukacyjną, organizuje kursy samoobrony dla kobiet i działa przeciwko dyskryminacji. Polski oddział powstał w 2008 roku. Zob. <http://www.efi.org.pl/o-nas>, dostęp 26.05.2024.

⁸⁷¹ A. Graff, *Sila tożsamości*, dz. cyt.

⁸⁷² A. Arato, *Civil Society*, dz. cyt.; P. Czapliński, *Polityka literatury, czyli pokazywanie języka*, [w:] *Polityka literatury*, „Przewodnik Krytyki Politycznej”, Warszawa 2009; J. Jedlicki, *A Suburb of Europe: Nineteenth-Century Polish Approaches to Western Civilization*, Budapest 1999; J. Jacobsson, E. Korolczuk, *Civil Society Revisted: Lessons from Poland*, New York 2017.

⁸⁷³ [Stowarzyszenie Kongres Kobiet](#)

⁸⁷⁴ A. Graff, *Polskie rozmowy o płci. Dyskurs publiczny...*, dz. cyt., s. 182.

⁸⁷⁵ E. Malinowska, *Feminizm europejski. Demokracja parytetowa a polski...*, dz. cyt.

⁸⁷⁶ Tamże.

3.6.3 Wewnętrzna orientalizacja i wyzwania globalizacji ruchu kobiecego w Polsce

Polski feminizm często odwoływał się do zachodnich wzorców, co wzmocniło jego różnorodność⁸⁷⁷, ale także wywołało poczucie alienacji wobec lokalnych tradycji⁸⁷⁸.

Zjawisko „wewnętrznej orientalizacji”, opisane przez Michała Buchowskiego, ujawnia, jak Polska w ramach transformacji konstruowała podziały między „cywilizowanym Zachodem” a „prymitywnym Wschodem”⁸⁷⁹. Takie narracje przyczyniły się do postrzegania feminizmu jako zjawiska obcego, narzuconego i nieautentycznego⁸⁸⁰, co wzmocniało opór wobec ruchów feministycznych w Polsce⁸⁸¹. Kristen Ghodsee zauważa, że narracje o braku rodzimej tradycji feministycznej często prowadziły do bezkrytycznego przyjmowania zachodnich ram teoretycznych, ignorujących specyfikę polskiego kontekstu⁸⁸². Polskie feministki, działając w ramach międzynarodowych sieci, takich jak KARAT⁸⁸³ czy NEWW⁸⁸⁴, nie tylko czerpały inspirację z globalnych ruchów, ale także

⁸⁷⁷ Polski ruch feministyczny, przyjął różnorodne formy, w tym anarchofeminizm, który pojawił się w połowie lat 90. na wzór hiszpańskiego ruchu z lat 30. XX wieku⁸⁷⁷. Przykładem tego nurtu była warszawska organizacja Emancypunx oraz wrocławska Sister to Sister, które odrzucały współpracę z instytucjami państwowymi i głosiły walkę z seksizmem oraz promowanie twórczości kobiece. Zob. D. Nowok, *Mujeres Libres - Wolne Kobiety w Hiszpanii. Anarchofeminizm w praktyce?* [w:] A. Pałęcka, H. Szczodry, M. Warat, *Kobiety w społeczeństwie polskim*, Kraków 2011, s. 265.

⁸⁷⁸ Polski ruch kobiet przyjął formę organizacji sieciowej, która nie zawsze podlega tradycyjnym instytucjonalnym analizom. Przykładem są inicjatywy, które zaczynają się jako nieformalne sieci, a później przekształcają się w zarejestrowane organizacje, aby móc korzystać z funduszy i organizować legalne zbiórki. Takie organizacje, jak Porozumienie Kobiet 8 Marca, które wyrosło z inicjatywy organizowania Manify, pokazują, jak formalna struktura może nadbudować się nad wspólnotą opartą na sieciach kontaktów. Zob. A. Graff, *Sila tożsamości*, dz. cyt.

⁸⁷⁹ Michał Buchowski opisuje proces „wewnętrznej orientalizacji” w Polsce po 1989 roku, polegający na podziale społeczeństwa na „zwycięzców” transformacji, zdolnych do adaptacji do zachodnich standardów i „ofiary”, obarczane negatywnymi cechami jak lenistwo czy bierność. Antykomunizm odgrywał kluczową rolę w tej narracji, przedstawiając *homo sovieticus* jako przeszkodę na drodze do „normalności”, co czyniło oczyszczenie z dziedzictwa komunizmu warunkiem sukcesu transformacji. Zob. M. Buchowski, *The specter of orientalism in Europe: from exotic other to stigmatized brother*, „Anthropological Quarterly” 2006, nr 79(3).

⁸⁸⁰ A. Snitow, *Cautionary Tales*, [w:] J. Lukić, J. Regulska, D. Završsek, *Women and Citizenship in Central and Eastern Europe*, Aldershot 2007.

⁸⁸¹ Narracja konwergencyjna postuluje opóźnienie Polski względem Zachodu, zwłaszcza w sferze praw kobiet, co wiąże się z niedostatkiem tradycji liberalnej i słabością ruchu feministycznego. Barbara Einhorn wskazuje, że transformacja ustrojowa utrwaliła dominację kapitalizmu i neoliberalnych dyskursów, pogłębiając ten deficyt. Korzenie tej narracji sięgają oświecenia, kiedy Europę Wschodnią uznawano za wymagającą modernizacji na wzór Zachodu. Zob. C. Cavanagh, *Postcolonial Poland. Common Knowledge*, 2004, nr 10(1), s. 86; B. Einhorn, *Citizenship in an Enlarging Europe: Contested Strategies*, „Czech Sociological Review” 2005, nr 41(6); D.L. Wolff, *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*, Stanford 1994.

⁸⁸² K. Ghodsee, *Feminism-by-Design: Emerging Capitalisms, Cultural Feminism, and Women's Non-governmental Organizations in Postsocialist Eastern Europe*. *Signs*, „Journal of Women in Culture and Society” 2004, nr 29(3).

⁸⁸³ [Koalicja Karat. Kobiety na rynku pracy w Polsce. Migrantki w Polsce](#), dostęp: 12.02.2022.

⁸⁸⁴ [Network of East-West Women - Polish Platform of European Women's Lobby](#), dostęp: 12.02.2022.

starały się dostosowywać ich idee do lokalnych realiów, czego przykładem były działania Feminoteki na rzecz edukacji i walki z przemocą wobec kobiet⁸⁸⁵.

Polski feminizm czerpał inspirację z międzynarodowych ruchów, które umożliwiały wymianę doświadczeń i rozwój organizacji pozarządowych. Integracja z międzynarodowymi sieciami pozwoliła polskim feministkom wprowadzać nowe strategie mobilizacji i budować solidarność ponadnarodową, wzmacniając ich pozycję w walce o prawa kobiet. Jednak brak krytycznej refleksji nad asymetrią w relacjach między Wschodem a Zachodem utrzymywał nierówności w dostępie do zasobów i w definiowaniu priorytetów działań feministycznych⁸⁸⁶.

Proces „ngoizacji” (profesjonalizacji działań organizacji) często wiązał się z utratą oddolnego charakteru i legitymacji społecznej⁸⁸⁷. Organizacje takie jak Ośrodek Informacji Środowisk Kobietych OŚKa zaczęły działać jako eksperci w dialogu z instytucjami międzynarodowymi, ale ten proces rodził też wyzwania, związane z utratą oddolnego charakteru i legitymacji społecznej. Profesjonalizacja zwiększyła ich skuteczność w polityce, jednak wywołała pytania o ich reprezentatywność dla kobiet spoza wielkomiejskich środowisk aktywistycznych⁸⁸⁸.

Proces integracji Polski z Zachodem wpłynął na ruch feministyczny, ale również wzmocnił postrzeganie feminizmu jako zjawiska obcego⁸⁸⁹. Dystansowanie się od socjalistycznej przeszłości stworzyło przestrzeń do redefinicji polskiego feminizmu, ale jednocześnie nasiliło alienację wielu kobiet wobec uniwersalistycznych narracji zachodnich⁸⁹⁰. Zjawisko to, jak zauważa Sławomira Walczewska, wymaga krytycznej analizy,

⁸⁸⁵ E. Winnicka, *Polskie feministki od 1989 do dziś*, 17.09.2011, [Polskie feministki od 1989 do dziś | Kobiety w rozpędzie - Polityka.pl](https://polskiefeministki.pl/), dostęp: 12.01.2023.

⁸⁸⁶ O. Voronina, *Soviet Patriarchy: Past and Present*, „Hypatia” 1993, 8(4), s. 108-109; B. Engel, A. Posadskaya-Vanderbeck, *Revolution of Their Own Voices of Women in Soviet History*, Colorado 1997; S. Walczewska, *Liga Kobiet: jedyna organizacja kobieca w PRL*, „Pełnym Głosem” 1993, nr 1, s. 54; N. Funk, *A very tangled knot: Official state socialist women's organizations, women's agency and feminism in Eastern European State Socialism*, „European Journal of Women's Studies” 2014, nr 21(4); M. Grabowska, 2009, *Between East and West. The formation of Polish women's movement identity* (praca doktorska Rutgers University, <https://rucore.libraries.rutgers.edu/rutgers-lib/26287/>), dostęp: 12.02.2022.

⁸⁸⁷ NGO, czyli Organizacja pozarządowa, pochodzi od angielskiego słowa *Non-Governmental Organization* - czyli organizacja działająca na rzecz wybranego interesu i nie działająca w celu osiągnięcia zysku.

⁸⁸⁸ S.E. Alvarez, *Translating the global: Effects of transnational organizing on local feminist discourses and practices in Latin America*, „Meridians” 2000, nr 1(1); M. Desai, *Transnational solidarity: Women's agency, structural adjustment, and globalization*, [w:] N.A. Naples, M. Desai, *Women's Activism and Globalization: Linking Local Struggles and Transnational Politics*, London 2005, s. 15-31.

⁸⁸⁹ S. Walczewska, *Liga Kobiet: jedyna organizacja kobieca w PRL*, „Pełnym Głosem” 1993, nr 1.

⁸⁹⁰ M. Janion, *Niesamowita Słowiańszczyzna*, dz. cyt.

aby uniknąć uproszczonych ocen ruchu kobiecego w Polsce w kategoriach wyłącznie zachodnich teorii i standardów⁸⁹¹.

Otwarcie na Zachód umożliwiło z jednej strony dostęp do międzynarodowych sieci i teorii gender, z drugiej zaś, narastający konserwatyzm społeczny osłabił ich oddziaływanie⁸⁹². Jak zauważa Hana Havelkova, bezrefleksyjne stosowanie zachodnich teorii w Polsce prowadziło do alienacji wielu kobiet, które nie odnajdywały się w uniwersalistycznych narracjach⁸⁹³. Irina Siklova krytykowała imperialistyczne podejście teorii feministycznych, podkreślając, że ignorowanie lokalnych kontekstów wywoływało *backlash* wobec ruchów feministycznych⁸⁹⁴. W odpowiedzi na te wyzwania, polskie feministki zaczęły wprowadzać strategie łączące globalne idee z lokalnymi wartościami, np. kampanie promujące prawa kobiet w kontekście historycznych tradycji emancypacyjnych.

3.6.4 Feminizm w erze cyfrowej: między tradycją a nowoczesnością

Współczesny feminizm, zarówno w Polsce, jak i na świecie, staje przed wieloma wyzwaniami, które wynikają z ewolucji społecznych, technologicznych i politycznych realiów. Jego obecna forma różni się od wcześniejszych etapów zarówno w zakresie celów, jak i strategii. W porównaniu do walk sufrażystek z XIX i początku XX wieku, obecne ruchy kobiece działają w warunkach, w których równość płci wydaje się być bardziej powszechnie akceptowana⁸⁹⁵. Jednak, jak wskazuje Angela Saini, takie powierzchowne przekonanie często prowadzi do bagatelizowania systemowych nierówności, które są trudniejsze do zidentyfikowania, np. w obszarze wynagrodzeń czy stereotypów płciowych w mediach⁸⁹⁶.

Jednym z głównych wyzwań współczesnego feminizmu w Polsce jest wzrost konserwatyizmu religijnego, który wpływa na ograniczenie praw reprodukcyjnych kobiet. Jak wskazuje Instytut Guttmachera, Polska należy do krajów, które znacznie ograniczyły

⁸⁹¹ Transformacja lat 90. wymusiła na feministkach przyjęcie strategii dostosowania, aby ich działania były akceptowalne w zdominowanym przez narracje antykomunistyczne i konserwatywne społeczeństwie. Jak wskazuje Walczewska, konieczne było unikanie bezpośrednich odwołań do marksizmu, co oznaczało przeformułowanie problematyki równości płci w sposób neutralny politycznie i zgodny z liberalnymi wartościami. S. Walczewska, *Feministki własnym głosem o sobie*, dz. cyt.

⁸⁹² B. Einhorn, *Citizenship in an Enlarging Europe: Contested...*, dz. cyt.

⁸⁹³ H. Havelkova, *Abstract citizenship? Women and power in the Czech Republic*, „Social Politics” 1996, nr 3(2-3), s. 243.

⁸⁹⁴ J. Siklova, *Are women in Central and Eastern Europe conservative?* [w:] N. Funk, M. Muller, *Gender Politics and Post-Communism: Reflections from Eastern Europe and the Former Soviet Union*, New York 1993.

⁸⁹⁵ B. Friedan, *Mistyka kobiecości*, 1963.

⁸⁹⁶ A. Saini, *Gorsze. Jak nauka pomyliła się ...*, dz. cyt., s.307-309.

dostęp do aborcji, co stanowi poważne zagrożenie dla praw kobiet⁸⁹⁷. To ograniczenie jest wynikiem intensywnego nacisku politycznego Kościoła katolickiego, który od lat kształtuje debatę publiczną w kierunku utrwalania tradycyjnych norm płciowych⁸⁹⁸. W takich warunkach polaryzacja społeczna staje się istotnym utrudnieniem dla ruchów kobiecych, które muszą jednocześnie zmagać się z brakiem spójności wewnętrznej oraz ze wewnętrznym oporem⁸⁹⁹.

Zmieniająca się dynamika społeczna sprawiła, że współczesne feministki coraz częściej reagują na seksizm ironią lub zdziwieniem, traktując go jako przeżytek minionych epok⁹⁰⁰. Taka postawa, choć częściowo odzwierciedla postęp społeczny i większą akceptację praw kobiet, może prowadzić do ignorowania bardziej ukrytych, strukturalnych problemów, takich jak nierówności w wynagrodzeniach, stereotypy płciowe czy brak reprezentacji kobiet w kluczowych instytucjach⁹⁰¹.

Współczesny feminizm charakteryzuje się zdolnością do adaptacji i elastycznością wobec zmieniających się warunków społecznych i politycznych⁹⁰². Przykładem tej zdolności jest Ogólnopolski Strajk Kobiet, który łączy tradycje polskiego feminizmu z globalnymi inicjatywami, takimi jak kampania #MeToo. Ruchy te korzystają z narzędzi cyfrowych, takich jak media społecznościowe, które umożliwiają szybkie mobilizacje i dotarcie do szerokiego grona odbiorców. Jednak, jak zauważa Izabela Desperak, mimo że Internet zmniejsza bariery geograficzne, nie zastępuje on potrzeby bezpośrednich kontaktów i działań lokalnych⁹⁰³.

Polski ruch kobiecy wyróżnia się koniecznością balansowania między inspiracjami zachodnimi a lokalną specyfiką społeczną. Jak zauważa Sławomira Walczewska, dyskurs historyczny często deprecjonował polski feminizm, porównując go do masowych ruchów zachodnich, co wpływa na ograniczoną akceptację feminizmu w polskim społeczeństwie⁹⁰⁴. Tymczasem współczesne ruchy feministyczne w Polsce świadomie odwołują się

⁸⁹⁷ Guttmacher Institute, *Last Five Years Account for More than One-Quarter of All Abortion Restrictions Enacted Since Roe*, Guttmacher.org.

⁸⁹⁸ A. Saini, Gorsze. *Jak nauka pomyliła się ...*, dz. cyt., s.309-310.

⁸⁹⁹ A. Graff, *Sila tożsamości*, dz. cyt.

⁹⁰⁰ Idem, *Świat bez kobiet*, Warszawa 2021, s. 24.

⁹⁰¹ E. McCarthy, *Resources and Social Movement Mobilization*, 2004.

⁹⁰² Tamże.

⁹⁰³ I. Desperak, *Konkres Kobiet, Demokracja Parytetowa i ruch kobiecy w Polsce*, Łódź.

⁹⁰⁴ Po okresie intensywnej mobilizacji lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku, ruch kobiecy nie zaniknął, lecz przekształcił się i dostosował do nowych wyzwań. Organizacje feministyczne kontynuowały działalność, powstawały nowe instytucje, a repertuar taktyk został wzbogacony o innowacyjne formy protestu i aktywizmu. Mobilizacja feministek miała miejsce nie tylko w przestrzeniach politycznych, lecz także w instytucjach i innych ruchach społecznych, a także na arenach kulturowych, co ukazuje trwałość i zdolność ruchu do adaptacji.

do lokalnych tradycji emancypacyjnych, np. działalności Narcyzy Żmichowskiej, próbując budować mosty między historią a teraźniejszością⁹⁰⁵.

Wykorzystanie platform, takich jak Facebook, Twitter czy Instagram, umożliwiło ruchom feministycznym organizowanie masowych protestów, takich jak Czarny Protest czy Ogólnopolski Strajk Kobiet. Technologia cyfrowa pozwala na decentralizację działań i szybkie reagowanie na zmieniającą się sytuację polityczną⁹⁰⁶. Manuel Castells opisuje te formy działania jako charakterystyczne dla społeczeństwa sieciowego, w którym współpraca i komunikacja odbywają się zarówno na poziomie lokalnym, jak i globalnym⁹⁰⁷.

Współczesny feminizm w Polsce, podobnie jak na świecie, stawia sobie za cel integrację kwestii płci z innymi problemami społecznymi, takimi jak prawa pracownicze, ochrona środowiska czy dyskryminacja rasowa⁹⁰⁸. Tak szerokie spektrum działań wymaga jednak nowego języka i strategii, które łączą różne grupy społeczne, uwzględniając ich różnorodne potrzeby i perspektywy. Szczególnym wyzwaniem jest włączenie kobiet z różnych środowisk społecznych, co wiąże się z koniecznością uwzględnienia różnic klasowych, regionalnych i światopoglądowych⁹⁰⁹.

Pomimo sukcesów, współczesne ruchy kobiece w Polsce wciąż borykają się z problemami, takimi jak geograficzna izolacja, brak trwałych struktur organizacyjnych oraz negatywne stereotypy utrwalane w debacie publicznej. Kampanie edukacyjne oraz działania na rzecz praw reprodukcyjnych, takie jak inicjatywy ustawodawcze dotyczące parytetów płci na listach wyborczych, mogą przyczynić się do poprawy sytuacji. Jednocześnie feministyczne kolektywy artystyczne, takie jak „Siła Kobiet” oferują alternatywne przestrzenie dialogu i mobilizacji⁹¹⁰.

Podsumowując, współczesny feminizm i ruchy kobiece w Polsce, choć napotykają liczne trudności, pozostają dynamicznymi i adaptacyjnymi siłami w walce o równość płci. Współczesny ruch kobiecy kontynuuje walkę o równość i sprawiedliwość, jednocześnie redefiniując swoje strategie w odpowiedzi na zmieniające się realia. Kultura feministyczna, performanse artystyczne oraz działania oddolne pozostają fundamentami ruchu, który adaptuje się do współczesnych wyzwań, takich jak zmiany klimatyczne,

⁹⁰⁵ B. Sobczak, *W poszukiwaniu języka. O retoryce Partii Kobiet*, t. 18(38), z.1.

⁹⁰⁶ Przykładem portalu zrzeszającego wiele przedstawicielek ruchu kobiecego i jednocześnie alternatywnego medium informacyjnego jest portal www.feminoteka.com, który został stworzony przez byłą działaczkę Ośrodka Informacji Środowisk Kobietych Ośka.

⁹⁰⁷ M. Castells, *Spółczesność sieci*, dz. cyt.

⁹⁰⁸ Idem, *Siła tożsamości*, Warszawa 2009.

⁹⁰⁹ B. Sobczak, *W poszukiwaniu języka. O retoryce Partii...*, dz. cyt.

⁹¹⁰ Tamże.

migracje czy nierówności ekonomiczne⁹¹¹. Wykorzystanie technologii, integracja różnorodnych perspektyw oraz odwołania do tradycji feministycznych są kluczowe dla dalszego rozwoju tych ruchów w zmieniających się warunkach społecznych i politycznych⁹¹².

3.7 Kultura feministyczna jako narzędzie zmiany społecznej

Kultura feministyczna pełni kluczową rolę jako narzędzie zmiany społecznej, integrując działania polityczne, artystyczne i edukacyjne. Zdefiniowana przez Sandrę Harding jako przestrzeń „ucieleśnionej wiedzy” kultura feministyczna pozwala na tworzenie alternatywnych narracji i działań, które podważają dominujące struktury władzy⁹¹³. Performanse kulturowe, takie jak happeningi uliczne, feministyczne manifesty czy instalacje artystyczne, pozwalają redefiniować normy społeczne oraz wywierać wpływ na dominujące narracje kulturowe⁹¹⁴. Przykłady takich działań są na przykład aktywizmy polskich kolektywów artystycznych inspirowanych globalnymi ruchami, takimi jak Riot Grrrls czy Guerrilla Girls, które łączą tradycyjne postulaty feminizmu z nowoczesnymi formami wyrazu⁹¹⁵. W Polsce podobne funkcje pełnią inicjatywy artystyczne, np. działania grupy „Siła Kobiet” czy projekty realizowane przez Feminotekę, które łączą walkę o prawa kobiet z budowaniem wspólnot opartych na solidarności i wzajemnym wsparciu⁹¹⁶.

Jednym z kluczowych aspektów współczesnych ruchów feministycznych jest kształtowanie zbiorowej tożsamości opartej na różnorodnych doświadczeniach uczestniczek⁹¹⁷. Polski feminizm bazuje na dziedzictwie socjalizmu, wpływie Kościoła katolickiego na debatę publiczną oraz konieczności adaptacji zachodnich wzorców⁹¹⁸. Intersekcyjność, rozwinięta przez Kimberlé Crenshaw, stanowi narzędzie analizy i strategii działań feministycznych, pozwalając na uwzględnienie wielowymiarowych form opresji⁹¹⁹. W

⁹¹¹ J. Schnitter, J. Freese, B. Powell, *Who Are Feminists and What Do They Believe? The Role of Generations*, „American Sociological Review” 2003.

⁹¹² B. Sobczak, *W poszukiwaniu języka. O retoryce Partii...*, dz. cyt.; J. Reger, *Different Wavelengths: Studies of the Contemporary Women's Movement*, New York.

⁹¹³ M. Adamiak, A. Derra, *Teorie feministyczne: tradycje i perspektywy*, „AVANT” 2020, nr 3.

⁹¹⁴ S.M. Buechler, *Women's Movements in the United States*, dz. cyt.

⁹¹⁵ Riot Grrrls wykorzystywały muzykę punkową i ziny, aby poruszać kwestie płci i rasy, podczas gdy Eve Ensler, autorka *Monologów Waginy*, organizowała kampanie na rzecz świadomości seksualności i przemocy wobec kobiet. Zob. J. Reger, V. Taylor, *Women's Movement Research and Social Movement Theory: A symbiotic relationship. Sociological Views on Political Participation in the 21st century*, 2002.

⁹¹⁶ S. Faludi, *Reakcja. Niewypowiedziana wojna przeciwko kobietom*, Warszawa 2013, s. 59.

⁹¹⁷ S.M. Buechler, *Women's Movements in the United States*, dz. cyt.

⁹¹⁸ S. Faludi, *Reakcja. Niewypowiedziana wojna przeciwko kobietom*, dz. cyt., s. 59

⁹¹⁹ A. Crenshaw, *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Anti-discrimination Doctrine, Feminist Theory, and Antiracist Politics*, „University of Chicago Legal Forum” 1989, nr 139, s. 138-167.

Polsce temat ten zyskuje na znaczeniu, szczególnie w kontekście migracji, ekologii i praw pracowniczych⁹²⁰. Adaptacja globalnych koncepcji, takich jak interseksjonalność, do lokalnych warunków pokazuje, że polski ruch feministyczny potrafi łączyć różnorodność z inkluzyjnością⁹²¹.

Feministyczna teoria punktu widzenia, rozwijana przez Sandrę Harding, podkreśla znaczenie wiedzy wynikającej z doświadczeń grup marginalizowanych⁹²². W Polsce kobiety, często wykluczane z dominujących narracji politycznych i naukowych, wnoszą unikalne perspektywy, które pozwalają ujawnić ukryte struktury władzy⁹²³. Przykładem jest działalność Ogólnopolskiego Strajku Kobiet, którego aktywistki skutecznie wprowadziły do debaty publicznej tematy związane z prawami reprodukcyjnymi, ukazując jednocześnie strukturalne ograniczenia dla pełnego uczestnictwa kobiet w życiu politycznym⁹²⁴.

Kulturowa marginalizacja kobiet, obecna w języku, podziale ról domowych i pracy zawodowej, pozostaje jednym z głównych wyzwań społecznych⁹²⁵. W polskim kontekście tzw. „podwójny dzień” kobiet, polegający na łączeniu pracy zawodowej z obowiązkami domowymi, odzwierciedla strukturalne ograniczenia, które utrudniają pełne uczestnictwo w życiu publicznym⁹²⁶. Działania ruchu feministycznego, takie jak organizowanie warsztatów edukacyjnych i tworzenie schronisk dla kobiet, są odpowiedzią na te wyzwania, oferując alternatywne rozwiązania i wsparcie⁹²⁷. Jednak, jak zauważa Izabela Desperak, kluczowym wyzwaniem pozostaje przekonanie szerszej grupy kobiet, szczególnie tych z obszarów wiejskich, do uczestnictwa w działaniach feministycznych.

⁹²⁰ A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt., s. 24.

⁹²¹ Przykładem jest współpraca polskich organizacji kobiecych z międzynarodowymi sieciami, takimi jak Amnesty International czy Women's Global Network for Reproductive Rights. Zob. A. Crenshaw, *Demarginalizing the Intersection of Race and...*, dz. cyt., s. 138-167.

⁹²² Podstawy tej teorii można odnaleźć w koncepcji Hegla dotyczącej relacji pan-niewolnik, gdzie niewolnik posiada epistemologiczną przewagę nad panem ze względu na swoje doświadczenia przetrwania i walki. Marks i Engels rozwijali tę myśl, wskazując, że proletariatus ma wgląd w społeczną rzeczywistość niedostępną dla burżuazji. Sandra Harding adaptowała te koncepcje, zastępując kategorię „proletariatus” kategorią „kobiety”, porównując walkę klasową z konfliktem płci. Zob. V. Olesen, *Feministyczne badania jakościowe u progu milenium. Zarys i wyzwania*, [w:] N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, *Metody badań jakościowych*, t. 1, Warszawa 2010, s. 353; F. Engels, *Pochodzenie rodziny*, dz. cyt., s. 275; G. Lukacs, *Historia i świadomość klasowa*, Warszawa 1988, s. 318; G.W.F. Hegel, *Fenomenologia ducha*, t. 1, Kraków 1963, s. 226.

⁹²³ S. Harding, *Introductions: Is There a Feminist Method?* [w:] S. Harding, *Feminism and Methodology: Social Science Issues*, Bloomington 1987; S. Hardig, *Feminism, Science and the Anti-Enlightenment Critiques*, s. 309-310.

⁹²⁴ S. Hardig, *Feminism*, dz. cyt., s. 309-310.

⁹²⁵ Tamże.

⁹²⁶ S. Harding, *Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Women's Lives*, New York 1991, s. 131.

⁹²⁷ J. Schnittker, J. Freese, dz. cyt.

Kultura feministyczna odgrywa centralną rolę w kształtowaniu ruchów kobiecych, oferując narzędzia do tworzenia wspólnot, redefinicji norm społecznych oraz wprowadzania zmian na wielu poziomach. Polski ruch feministyczny, osadzony w lokalnym kontekście, czerpie inspirację z globalnych trendów, jednocześnie adaptując je do specyfiki społeczno-kulturowej. Wyzwaniem pozostaje budowanie bardziej inkluzywnych struktur, które uwzględniają różnorodność doświadczeń kobiet, ale także przełamują barierę społecznej nieufności wobec feminizmu jako ideologii obcej. Kultura feministyczna w Polsce może stać się przestrzenią integracji, łącząc tradycje lokalne z globalnymi inicjatywami, co wzmocni jej potencjał jako narzędzia trwałej zmiany społecznej.

3.7.1 Feministyczna teoria obrazu i kultury wizualne

Feministyczna teoria obrazu i kultury wizualnej odgrywa kluczową rolę w analizie współczesnej rzeczywistości wizualnej, będącej istotnym nośnikiem norm społecznych. Teoria ta dostarcza krytycznych narzędzi do badania relacji między obrazami, płcią, seksualnością a strukturami władzy, co czyni ją ważnym elementem kultury feministycznej⁹²⁸. W szczególności, analiza wizualnych przedstawień w polskich kampaniach społecznych ukazuje, jak obrazy mogą mobilizować i jednoczyć różnorodne grupy społeczne.

Wczesne badania feministyczne koncentrowały się na dekonstrukcji stereotypowych przedstawień kobiet w mediach i kinie. Przełomową pracą była analiza „męskiego spojrzenia” Laury Mulvey, która ukazała, jak narracje wizualne reprodukują patriarchalne normy płciowe⁹²⁹. Z czasem feministyczne podejście do kultury wizualnej zyskało charakter interdyscyplinarny, integrując semiotykę, psychoanalizę, marksizm oraz teorię performatywności⁹³⁰. Judith Butler, w swojej pracy *Uwikłani w płć*, wprowadziła koncepcję płci jako konstrukcji performatywnej, co otworzyło nowe możliwości analizy wizualnych reprezentacji, także w polskim kontekście medialnym⁹³¹.

Równie istotna w tej teorii jest feministyczna epistemologia punktu widzenia rozwinięta przez Sandrę Harding. Zgodnie z jej założeniami doświadczenia grup marginalizowanych (w tym kobiet) dostarczają unikalnych perspektyw na struktury społeczne⁹³².

⁹²⁸ A. Jones, *Introduction to the Feminism and Visual Culture*, [w:] A. Jones, *Feminism and Visual Culture Reader*, London 2003, s.3.

⁹²⁹ A. Pałęcka, H. Szczodry, M. Warat, *Kobiety w społeczeństwie polskim*, Kraków 2011, s. 215-216.

⁹³⁰ M. Shiach, *Feminism and Cultural Studies*, Oxford 1999.

⁹³¹ J. Butler, *Uwikłani w płć*, Warszawa 2014.

⁹³² S. Hekman, *Truth and Method: Feminist Standpoint Theory Revisited*, „Signs” 1997, vol. 22, nr 2, s. 354.

Kobiety, jako grupa podporządkowana, posiadają zdolność do bardziej krytycznego spojrzenia na dominujące struktury, co sprawia, że ich doświadczenia stają się źródłem „silnej obiektywności” - terminu wprowadzonego przez Harding⁹³³. Feministyczne badania wizualne wykorzystują tę perspektywę, analizując, jak obrazy w mediach, sztuce i reklamie kształtują normy społeczne oraz wspierają hegemoniczne narracje władzy⁹³⁴. W Polsce analiza wizualnych przedstawień, takich jak archetyp Matki Polki, pokazuje, jak narodowe narracje kulturowe podtrzymują tradycyjne role płciowe, jednocześnie stając się obiektem feministycznej krytyki⁹³⁵.

Rozwój feministycznej teorii wizualnej był również odpowiedzią na zmiany społeczne. Angela McRobbie wskazuje na paradoks współczesnej kultury popularnej, która łączy emancypacyjne treści z reprodukcją tradycyjnych norm płciowych. W polskich mediach paradoks ten widoczny jest w komediach romantycznych, które jednocześnie promują liberalne narracje o niezależności kobiet, jak i utrwalają tradycyjne role płciowe⁹³⁶.

Postfeminizm, który zyskał na znaczeniu od lat 90. XX wieku, analizuje te sprzeczności, wskazując na negocjacje i redefinicje kobiecej tożsamości w przestrzeni kultury popularnej. Judith Butler⁹³⁷ oraz badaczki takie jak McRobbie⁹³⁸ czy Hélène Cixous podkreślają znaczenie kultury wizualnej jako przestrzeni, w której kobiece tożsamości są nieustannie konstruowane i rekonstruowane⁹³⁹. W Polsce, choć przemysł kulturalny w ograniczonym stopniu adaptuje postfeministyczne wzorce zachodnie, rosnąca popularność mediów społecznościowych umożliwia kobietom aktywne uczestnictwo w redefinicji własnych tożsamości⁹⁴⁰.

Feministyczna teoria kultury wizualnej nie ogranicza się do dekonstrukcji patriarchalnych narracji, oferuje także alternatywne sposoby ich reinterpretacji⁹⁴¹. Angela McRobbie, analizując magazyny dla dziewcząt, zwraca uwagę na to, jak media podtrzymują

⁹³³ Tamże.

⁹³⁴ A. McRobbie, *Post-feminism and Popular Culture*. Bridget Jones..., dz. cyt..

⁹³⁵ M. Shiach, *Feminism and Cultural Studies*, Oxford 1999; E. Griffin, *A First Look at Communication Theory*, New York 2012, s. 448-449; S. Harding, *Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from...*, dz. cyt., s. 20.

⁹³⁶ A. McRobbie, *Post-feminism and Popular Culture*. Bridget Jones and New Regimes of Gender, 2009.

⁹³⁷ Butler podważa rozróżnienie między płcią biologiczną a kulturową, dowodząc, że oba te aspekty są wynikiem performatywnych aktów. Butler odrzuca polityki tożsamościowe, sugerując, że tożsamości płciowe nie są stałe, lecz nieustannie konstruowane i rekonstruowane przez performanse. Zob. J. Butler, *Uwikłani w płć*, dz. cyt.

⁹³⁸ A. McRobbie, *Post-feminism and Popular Culture*. Bridget Jones..., dz. cyt.

⁹³⁹ A. Palęcka, H. Szczodry, dz. cyt., s. 215-216.

⁹⁴⁰ Tamże.

⁹⁴¹ M. Shiach, *Feminism and Cultural Studies*, dz. cyt.

patriarchalne wartości, pozornie promując emancypacyjne treści⁹⁴². Jednocześnie przestrzeń Internetowa i media społecznościowe otwierają nowe możliwości dla subwersji i negocjacji znaczeń, stając się kluczowymi narzędziami współczesnych ruchów feministycznych. Przykładem tego są wizualne kampanie Internetowe oznaczone hasztagiem (#), które definiują przestrzeń medialną na rzecz konkretnych postulatów.

Podsumowując, feministyczna teoria obrazu i kultury wizualnej oferuje kluczowe narzędzia do analizy współczesnej rzeczywistości wizualnej. Jej interdyscyplinarność i zdolność do adaptacji sprawiają, że pozostaje ona niezwykle aktualna w kontekście szybko zmieniających się uwarunkowań społecznych, kulturowych i technologicznych. Rola kobiet w przestrzeni wizualnej, zarówno jako twórczyń, jak i odbiorczyń, staje się kluczowym elementem walki o równość płci i sprawiedliwość społeczną, co znajduje szczególne odzwierciedlenie w działaniach polskich ruchów kobiecych.

3.7.2 Rytuały i emocje w feministycznych strategiach oporu

Rytuały i emocje stanowią jeden z kluczowych mechanizmów budowania wspólnoty oraz mobilizacji we współczesnych ruchach, w tym w feministycznych, umożliwiając zarówno artykulację sprzeciwu, jak i redefinicję norm emocjonalnych oraz płciowych⁹⁴³. W polskim kontekście działania takie jak marsze „Odzyskajmy noc” czy performatywne praktyki Ogólnopolskiego Strajku Kobiet ukazują, w jaki sposób emocje (gniew, lęk, wstyd czy solidarność) zostają przekształcone w zasoby polityczne. Poprzez wspólne śpiewy, świadectwa, symboliczne gesty i działania wizualne rytuały te dramatyzują problem nierówności płciowych, wzmacniając ich widoczność w przestrzeni publicznej oraz przyciągając uwagę mediów⁹⁴⁴.

Emocje w ruchach feministycznych nie funkcjonują jedynie jako reakcje afektywne, lecz jako elementy porządku symbolicznego, które umożliwiają zakwestionowanie dominujących narracji kulturowych⁹⁴⁵. W tym kontekście szczególnie użyteczna okazuje się koncepcja „*the chora*” zaproponowana przez Julia Kristeva, rozumiana jako przedjęzykowa i przedstrukturalna przestrzeń kobiecego doświadczenia, sytuująca się pomiędzy naturą a kulturą⁹⁴⁶. Odwołanie do tej koncepcji pozwala interpretować feministyczne

⁹⁴² A. McRobbie, *Post-feminism and Popular Culture. Bridget Jones and New Regimes of Gender*, 2009, s. 12.

⁹⁴³ V. Taylor, N. Whittier, dz. cyt., s. 177-180.

⁹⁴⁴ A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt.

⁹⁴⁵ V. Taylor, N. Whittier, dz. cyt.

⁹⁴⁶ J. Kristeva, *A New Type of Intellectual: The Dissident*, [w:] Y. Moi, *The Kristeva Reader*, New York 1986, s. 297.

performanse jako formy symbolicznego oporu wobec linearności historii i patriarchalnych struktur językowych, a zarazem jako próby wypracowania alternatywnych sposobów ekspresji kobiecej podmiotowości⁹⁴⁷.

W polskich realiach działania te nabierają szczególnego znaczenia ze względu na silną obecność Kościoła katolickiego i tradycyjnych narracji normatywnych w dyskursie publicznym. Hasła protestacyjne, takie jak „Nie jestem inkubatorem”, pełnią funkcję aktów językowej emancypacji, które redukują dystans między doświadczeniem cielesnym a politycznym, jednocześnie podważając dominujące wyobrażenia o kobiecości i macierzyństwie. W perspektywie kultury wizualnej rytuały te wzmacniają przekaz symboliczny poprzez połączenie języka, obrazu i performansu, czyniąc emocje narzędziem komunikacji społecznej.

Na tym tle archetyp Matki Polki ujawnia się jako istotne, lecz wtórne pole konfliktu symbolicznego. Zakorzeniona w historii i narodowej mitologii figura ta przez dekady legitymizowała podporządkowanie kobiet poprzez przypisanie im ról opartych na poświęceniu, cierpieniu i służbie wspólnocie⁹⁴⁸. Współczesne ruchy feministyczne odnoszą się do tego archetypu ambiwalentnie: część aktywistek odrzuca go jako narzędzie opresji, inne podejmują próby jego reinterpretacji, przedstawiając macierzyństwo jako potencjalny akt sprawczości lub oporu⁹⁴⁹. Niezależnie od strategii, sam fakt obecności Matki Polki w debacie publicznej potwierdza jej trwałość jako symbolu mobilizacyjnego, choć jednocześnie ujawnia jej wykluczający charakter wobec zróżnicowanych doświadczeń kobiet, zwłaszcza w perspektywie interseksjonalnej⁹⁵⁰.

Rytuały, emocje i praktyki performatywne pozostają zatem podstawowymi narzędziami feministycznej mobilizacji, umożliwiając nie tylko wyrażanie sprzeciwu wobec patriarchalnych struktur władzy⁹⁵¹, lecz także prowadzenie szeroko rozumianej edukacji

⁹⁴⁷ Tamże.

⁹⁴⁸ A. Gajewska, *Macierzyństwo - prezentacja pojęcia w dyskursie feministycznym w Polsce*, [w:] M. Radkiewicz, *Gender. Konteksty*, Kraków 2004, s. 265.

⁹⁴⁹ Pochodzenie Matki Polki wywodzi się z czasów rozbiorów, kiedy kobiety pełniły rolę strażniczek kultury i języka narodowego. Religijny wymiar tej roli, oparty na analogii do Matki Boskiej, podkreślał cierpienie i poświęcenie jako centralne elementy kobiecości. Zob. E. Ostrowska, *Matki Polki i ich synowie. Kilka...*, dz. cyt., s. 223. Model Matki Polki pozostaje kluczowym elementem polskiego wyobrażenia społecznego. Jednak współczesne feministyczne ruchy wskazują na potrzebę jego redefinicji, aby umożliwić kobietom wyjście poza narzucane im role. Archetyp ten, mimo, że zakorzeniony w przeszłości, kształtuje obecne dyskusje o prawach kobiet, stanowiąc zarówno wyzwanie, jak i narzędzie dla nowych form feministycznego aktywizmu. Zob. S. Walczewska, *Damy*, dz. cyt., s. 53; Matka Polka, w fantazmatycznej wyobraźni, staje się również matką - ojczyzną, legitymizującą nie tylko braterstwo, ale i walkę narodowowyzwoleńczą, co wpisuje ją w mit narodowy. Zob. A. Gajewska, *Macierzyństwo - prezentacja pojęcia w dyskursie...*, dz. cyt., s. 216.

⁹⁵⁰ Tamże.

⁹⁵¹ E. Ostrowska, *Matki Polki i ich synowie. Kilka...*, dz. cyt., s. 223.

społecznej. Ich skuteczność zależy jednak od zdolności do przekładania intensywnej energii afektywnej na trwałe zmiany kulturowe i instytucjonalne⁹⁵². W tym sensie dekonstrukcja archetypu Matki Polki nie stanowi celu samego w sobie, lecz część szerszego procesu redefinicji kobiecej tożsamości w Polsce, prowadzonego poprzez rytuały uliczne, język oporu i działania performatywne osadzone w lokalnym, a zarazem transnarodowym kontekście kulturowym⁹⁵³.

3.7.3 Kultura feministyczna w Polsce - intersekcjonalność, adaptacja i perspektywy

Kultura feministyczna w Polsce rozwija się w dynamicznym napięciu pomiędzy globalnymi inspiracjami a lokalnymi uwarunkowaniami społeczno-kulturowymi. O ile wcześniejsze analizy ukazały znaczenie rytuałów, emocji i symboliki w mobilizacji społecznej, o tyle kluczowym wyzwaniem współczesnych ruchów kobiecych staje się dziś poszerzanie pola reprezentacji oraz budowanie inkluzywnych narracji, zdolnych uwzględnić zróżnicowanie doświadczeń kobiet w wymiarze klasowym, kulturowym i ekonomicznym⁹⁵⁴.

W tym kontekście szczególnego znaczenia nabiera intersekcjonalność, stanowiąca jedno z podstawowych narzędzi analitycznych i praktycznych współczesnego feminizmu. Pozwala ona uchwycić, w jaki sposób nakładające się struktury opresji, związane z płcią, klasą społeczną, pochodzeniem etnicznym czy statusem migracyjnym, wpływają na pozycję kobiet w Polsce. Feministyczne inicjatywy artystyczne i kolektywy wykorzystują działania performatywne i wizualne do eksponowania tych przecięć, wskazując na ograniczenia uniwersalizujących narracji feministycznych i potrzebę ich lokalnego zróżnicowania⁹⁵⁵.

Polski ruch feministyczny charakteryzuje się również zdolnością do adaptowania globalnych koncepcji teoretycznych do lokalnych realiów społecznych. Teorie punktu widzenia, feministyczna krytyka kultury wizualnej czy analizy pracy opiekuńczej są wykorzystywane w kampaniach medialnych i działaniach edukacyjnych, które problematyzują nierówności strukturalne, takie jak „podwójny dzień pracy” kobiet czy asymetrie w sferze życia rodzinnego i zawodowego. Tego rodzaju praktyki pokazują, że globalne ramy

⁹⁵² F. Pratto, *Polityka płci: różnice między kobietą a mężczyzną w sypialni, kuchni i gabinecie*, [w:] B. Wojciszke, *Kobiety i mężczyźni: odmienne spojrzenie na różnice*, Gdańsk 2002, s. 149-150.

⁹⁵³ M. Fuszara, *Kobiety w Polsce na przełomie wieków. Nowy kontrakt płci?* Warszawa 2002; S. Walczewska, *Damy*, dz. cyt., s. 53.

⁹⁵⁴ Tamże.

⁹⁵⁵ K. Crenshaw, *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Anti-discrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics*, Chicago 1989.

teoretyczne nie funkcjonują jako gotowe modele, lecz jako zasoby interpretacyjne, podlegające lokalnym negocjacjom⁹⁵⁶.

Istotnym elementem współczesnej kultury feministycznej pozostaje także wykorzystanie mediów cyfrowych jako narzędzi mobilizacji i komunikacji. Platformy społecznościowe umożliwiają szybkie reagowanie na wydarzenia polityczne, koordynację działań protestacyjnych oraz wzmacnianie solidarności pomiędzy różnymi grupami kobiet, w tym działającymi poza dużymi ośrodkami miejskimi. Jednocześnie badaczki i aktywistki podkreślają, że skuteczność tych narzędzi zależy od ich osadzenia w trwałych strukturach organizacyjnych oraz od zdolności ruchu do włączania grup marginalizowanych, takich jak kobiety z terenów wiejskich czy mniejszości etniczne⁹⁵⁷.

W tym sensie współczesna kultura feministyczna w Polsce nie ogranicza się do symbolicznej kontestacji tradycyjnych wzorców kobiecości (w tym archetypów narodowych) lecz coraz wyraźniej koncentruje się na strategiach długofalowej zmiany społecznej. Jej przyszłość zależy od zdolności ruchów kobiecych do łączenia oddolnej mobilizacji z refleksją intersekcyjną, adaptacji globalnych idei do lokalnych warunków oraz tworzenia przestrzeni dla różnorodnych głosów i doświadczeń, wykraczających poza dominujące narracje kulturowe.

⁹⁵⁶ S. Harding, *Whose Science? Whose knowledge? Thinking from...*, dz. cyt.

⁹⁵⁷ M. Castells, *The Rise of the Network Society*, dz. cyt.

Rozdział 4

Geneza protestów kobiet. Kontekst historyczno-społeczny

Kwestia praw kobiet, a zwłaszcza praw reprodukcyjnych, pozostaje jednym z fundamentalnych ognisk napięć aksjologicznych w polskim życiu publicznym. Choć dyskusja na ten temat toczy się nieprzerwanie od lat 90. XX wieku, to w ciągu ostatnich dwudziestu lat przybrała ona na sile, osiągając swoje apogeum w postaci masowych protestów społecznych, z których najbardziej znaczącym był Ogólnopolski Strajk Kobiet.

Geneza tych protestów zakorzeniona jest w złożonych procesach historycznych, politycznych i kulturowych. Znaczenie miały zarówno ramy prawne ustanowione na mocy tzw. kompromisu aborcyjnego z 1993 roku, jak i stopniowe narastanie społecznego niezadowolenia wobec ograniczania praw kobiet, szczególnie w obszarze decydowania o własnym ciele i zdrowiu. Jednym z pierwszych momentów masowej mobilizacji był Czarny Protest z 2016 roku, który nie tylko wyraził opór wobec zaostrzenia przepisów aborcyjnych, lecz także zapoczątkował nowy styl obywatelskiego sprzeciwu silnie powiązany z retoryką praw człowieka, laickością państwa i autonomią jednostki.

Kompromis aborcyjny z 1993 roku funkcjonował przez dekady jako symboliczny fundament aksjologicznego status quo, mimo iż potencjalnie konfliktogenny. Aż do 2016 roku żadna z głównych sił politycznych nie podjęła próby jego rewizji, co świadczyło o jego silnym zakorzenieniu w krajobrazie politycznym i społecznym III RP. Rosnące napięcia społeczne, związane m.in. z marginalizacją głosu kobiet w przestrzeni publicznej⁹⁵⁸, stały się jednak zarzewiem narastającego sprzeciwu, który w latach 2016-2020 przybrał formę masowych protestów⁹⁵⁹.

Sytuacja ta uległa radykalnej zmianie po objęciu władzy przez Prawo i Sprawiedliwość w 2015 roku⁹⁶⁰, kiedy to retoryka polityczna zaostrzyła się, co skutkowało realnymi

⁹⁵⁸ Zob. M. Chmielewska, M. Druciarek, I. Przybysz, *2017 Raport Czarny Protest w stronę nowego „kompromisu aborcyjnego”*, Warszawa, s. 85.

⁹⁵⁹ Tamże, s. 8.

⁹⁶⁰ Po wyborach parlamentarnych w październiku 2015 roku Prawo i Sprawiedliwość uzyskało samodzielną większość parlamentarną, co umożliwiło realizację szeroko zakrojonej agendy zmian instytucjonalnych. Szczególną intensywnością objęły one sferę wymiaru sprawiedliwości, a zwłaszcza Trybunał Konstytucyjny, który w latach 2015-2016 znalazł się w centrum sporów prawno-politycznych związanych z ingerencjami legislacyjnymi i praktykami władzy wykonawczej. Działania te obejmowały m.in. wstrzymywanie publikacji orzeczeń oraz kształtowanie składu sędziowskiego według kryteriów politycznej lojalności, co w konsekwencji doprowadziło do obsadzenia zdecydowanej większości stanowisk przez nominatów aktualnej większości parlamentarnej i wywołało poważne kontrowersje wokół faktycznego respektowania konstytucyjnej zasady niezależności sądu konstytucyjnego. Zob. K. Wróbel, *Jak rządzi PiS: kontrowersje, reformy i ich wpływ na Polskę*, [Jak rządzi PiS: kontrowersje, reformy i ich wpływ na](#)

obawami o eskalację i egzekwowanie restrykcyjnego prawa. Warto podkreślić, że wcześniejsza inicjatywa obywatelska, tj. wniosek o przeprowadzenie ogólnokrajowego referendum, podpisany przez około 1,7 miliona osób została jednoznacznie odrzucona przez rządzących, co tylko spotęgowało poczucie wykluczenia społecznego i bezsilności instytucjonalnej⁹⁶¹.

Protesty, choć początkowo zogniskowane wokół sprzeciwu wobec zaostreżenia przepisów aborcyjnych (jak miało to miejsce w 2016 roku) szybko przybrały charakter wielowymiarowego ruchu społecznego. Ogólnopolski Strajk Kobiet zyskał szeroką dynamikę ideową, w której kwestie praw reprodukcyjnych splotły się z żądaniami świeckości państwa, przejrzystości instytucji, walki z przemocą i realnej równości płci⁹⁶². Tego rodzaju wieloaspektowość wpisuje się w model nowych ruchów społecznych, skoncentrowanych na jakości życia, tożsamości oraz indywidualnych i zbiorowych prawach człowieka⁹⁶³.

4.1 Kompromis aborcyjny z 1993 roku jako fundament i źródło konfliktu aksjologicznego

Jednym z kluczowych momentów konstytuujących współczesny konflikt aksjologiczny wokół praw reprodukcyjnych w Polsce było uchwalenie 7 stycznia 1993 roku ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży. Ustawa ta, określana mianem „kompromisu aborcyjnego”, wprowadziła znaczące ograniczenia w zakresie dostępności do legalnej aborcji, ograniczając ją do trzech przypadków: zagrożenia życia lub zdrowia kobiety, ciąży powstałej w wyniku czynu zabronionego oraz ciężkiego i nieodwracalnego uszkodzenia płodu⁹⁶⁴.

Przyjęcie ustawy było wynikiem intensywnych nacisków ze strony Kościoła katolickiego, który po 1989 roku zyskał rosnący wpływ na proces legislacyjny, oraz środowisk konserwatywnych, poszukujących legitymizacji politycznej poprzez odwołania do etyki chrześcijańskiej. Kobiety, mimo rosnącej aktywności ruchów feministycznych, zostały w

[Polskę](#), dostęp: 13.01.2023; Concilium Civitas, *Polska po 2015 roku: populizm-autorytaryzm-demokracja*, [Polska po 2015 roku: populizm - autorytaryzm - demokracja - Concilium Civitas](#), dostęp: 13.01.2023.

⁹⁶¹ Zob. Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży; M. Chmielewska, M. Druciarek, dz. cyt., s. 6-7.

⁹⁶² B. Kowalska, R. Nawojski, *Uwaga, uwaga tu obywatelki! Obywatelstwo jako praktyka w Czarnych Protestach i Strajkach Kobiet*, „Europejskie Centrum Solidarności” 2019, s. 51; E. Korolczuk, B. Kowalska, dz. cyt., s. 22.

⁹⁶³ B. Kowalska, R. Nawojski, dz. cyt., s. 51; E. Korolczuk, B. Kowalska, dz. cyt., s. 22.

⁹⁶⁴ Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży.

dużej mierze wykluczone z procesu decyzyjnego, co ilustruje szerszy problem deficytu partycypacji w transformującym się państwie⁹⁶⁵.

Protest społeczny wobec wprowadzonych regulacji wyraził się m.in. w zebraniu około 1,7 miliona podpisów pod wnioskiem o przeprowadzenie ogólnokrajowego referendum - wniosek ten został jednak odrzucony przez władzę ustawodawczą. Kompromis ten, choć przez dekady funkcjonował jako pozornie stabilny fundament ładu normatywnego III RP, był zarazem źródłem narastającego napięcia aksjologicznego i dyskursywnego, którego kulminacją stały się protesty społeczne lat 2016-2020⁹⁶⁶.

4.1.1 Przełom 2016 roku: mobilizacja społeczna wobec zaostrenia prawa aborcyjnego

Kwestia aborcji, choć formalnie uregulowana w 1993 roku, do 2016 roku pozostawała w polskim dyskursie publicznym tematem tabu. Publiczne świadectwa znanych kobiet dotyczące doświadczeń aborcyjnych były często przedmiotem ostracyzmu moralnego, co skutecznie tłumili możliwość prowadzenia otwartej debaty na temat praw reprodukcyjnych⁹⁶⁷.

Przełomowym momentem stało się złożenie w kwietniu 2016 roku obywatelskiego projektu ustawy „Stop Aborcji”, przygotowanego przez Instytut na rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris⁹⁶⁸. Projekt zakładał całkowity zakaz przerywania ciąży oraz penalizację tego

⁹⁶⁵ Ten kompromis utrwał się jako obowiązujący stan rzeczy, którego przez lata politycy obawiali się naruszyć w obawie przed negatywną reakcją społeczeństwa i Kościoła. Zob. M. Chmielewska, M. Drućciarek, dz. cyt., s. 6-7.

⁹⁶⁶ Utrzymywanie się tzw. „kompromisu aborcyjnego” przez ponad dwie dekady, mimo artykułowanego sprzeciwu części kobiet, może być wiązane z ograniczoną skalą i zasięgiem działań ukierunkowanych na jego podważenie. Aktywność ta koncentrowała się przede wszystkim wokół wąskiego kręgu doświadczonych działaczek feministycznych, przy relatywnie niewielkim udziale młodszych generacji. Kobiety socjalizowane w warunkach dominacji neoliberalnych wzorców kulturowych oraz indywidualistycznych strategii radzenia sobie częściej postrzegały dostęp do aborcji jako kwestię rozwiązań jednostkowych, a nie jako problem strukturalny wymagający zbiorowej mobilizacji. Taka konfiguracja postaw sprzyjała stabilizacji obowiązującego porządku prawnego, w którym formalna akceptacja regulacji współistniała z praktykami ich nieformalnego omijania. Zmiana tej dynamiki nastąpiła po 2015 roku, wraz z nasileniem działań ideologicznych i legislacyjnych podejmowanych przez Prawo i Sprawiedliwość, które realnie zwiększyły prawdopodobieństwo dalszego ograniczenia praw reprodukcyjnych oraz ich rygorystycznego egzekwowania, co przełożyło się na intensyfikację mobilizacji społecznej i wzrost zaangażowania obywatelskiego kobiet. Zob. P. Kozanecki, *Strajk Kobiet dla opornych. Instrukcja obsługi [analiza]*, 31.10.2020, [Dlaczego wybuchł Strajk Kobiet. Przyczyny, postulaty, wyjaśnienie. Analiza - Wiadomości \(onet.pl\)](#), dostęp: 15.03.2023.

⁹⁶⁷ Za przykład mogą stanowić Maria Czubaszek i Paulina Przybysz, które publicznie zdecydowały się powiedzieć, że dokonały aborcji. Zob. np. E. Tulek, *Natalia Przybysz: „Miałam aborcję”. To przełomowe świadectwo, których wciąż w Polsce brakuje*, 22.10.2016, [Natalia Przybysz: „Miałam aborcję”. To przełomowe świadectwo, których wciąż w Polsce brakuje - Polityka.pl](#), dostęp: 26.03.2023.

⁹⁶⁸ J. Banasiuk, A.B. Stępowski, *Obywatelski projekt „Stop Aborcji” - prawne i doktrynalne uzasadnienie inicjatywy oraz ocena jej przebiegu*, „Teologia i moralność” 2022, nr 12.

czynu, a poparcia udzieliła mu Konferencja Episkopatu Polski, postulując dalsze zaostrzenie przepisów⁹⁶⁹. Decyzja władz publicznych o procedowaniu projektu wywołała gwałtowną reakcję społeczną, inicjując falę protestów organizowanych przez środowiska kobiece i obywatelskie⁹⁷⁰.

W odpowiedzi na te działania, w przestrzeni publicznej zainicjowano liczne formy oddolnego sprzeciwu. 1 kwietnia 2016 roku na platformie Facebook utworzono grupę „Dziewuchy Dziewuchom”, która szybko zgromadziła tysiące członkiń i zapoczątkowała tworzenie lokalnych grup wsparcia. Już 3 kwietnia odbyły się pierwsze demonstracje pod hasłem „Nie dla torturowania kobiet”, organizowane przez środowisko Partii Razem. Symbolicznym gestem protestu stało się również opuszczanie mszy świętych w momencie odczytywania stanowiska Episkopatu⁹⁷¹.

W kolejnych dniach zainicjowano szereg kampanii społecznych, m.in. „Trudny okres dla rządu” oraz „Wyślij wieszak Pani Premier”, które w formie performatywnej krytykowały ingerencję państwa w intymne aspekty życia kobiet⁹⁷². Równolegle, 13 kwietnia do Sejmu wpłynął wniosek o rejestrację Komitetu Inicjatywy Ustawodawczej „Ratujmy Kobiety”, postulującego liberalizację prawa aborcyjnego, wprowadzenie edukacji seksualnej oraz przeciwdziałanie nadużywaniu klauzuli sumienia⁹⁷³. W ciągu trzech miesięcy udało się zebrać wymagane 100 tysięcy podpisów, co otworzyło drogę do dalszych prac legislacyjnych, jednocześnie wywołując liczne dyskusje społeczne⁹⁷⁴.

W tym samym czasie środowiska konserwatywne również zintensyfikowały swoje działania. Szczególnie widoczne były kontrowersyjne wystawy antyaborcyjne organizowane przez Fundację PRO - Prawo do Życia, które ze względu na drastyczny charakter prezentowanych treści wywoływały protesty i skargi do organów ścigania⁹⁷⁵.

⁹⁶⁹ „Każdy człowiek - czytamy w projekcie - ma od chwili poczęcia przyrodzone prawo do życia”, a tym samym „życie i zdrowie dziecka od jego poczęcia pozostają pod ochroną prawa”. Zob. *Projekt Ustawy „Stop Aborcji”*, 2016.

⁹⁷⁰ M. Chmielewska, M. Druciarek, dz. cyt., s. 10.

⁹⁷¹ B. Kowalska, R. Nawojski, dz. cyt., s. 49.

⁹⁷² *W ramach protestu ludzie wysyłali wieszaki premier Szydło. Teraz kancelaria ujawniła, ile dokładnie ich dostała*, 06.05.2016, [W ramach protestu ludzie wysyłali wieszaki premier Szydło. Teraz kancelaria ujawniła, ile dokładnie ich dostała](https://www.prawo.pl/zdrowie/komitet-inicjatywy-ustawodawczej-ratujmy-kobiety-zarejestrowany,254758.html), dostęp: 26.03.2023.

⁹⁷³ Zob. *Projekt Ustawy „Ratujmy Kobiety”*, 2016; *Komitet Inicjatywy Ustawodawczej „Ratujmy Kobiety” zarejestrowany*, 11.05.2016, <https://www.prawo.pl/zdrowie/komitet-inicjatywy-ustawodawczej-ratujmy-kobiety-zarejestrowany,254758.html>, dostęp: 26.03.2023.

⁹⁷⁴ B. Kowalska, R. Nawojski, dz. cyt., s. 50.

⁹⁷⁵ Art. 51. § 1. „Kto krzykiem, hałasem, alarmem lub innym wybrykiem zakłóca spokój, porządek publiczny, spoczynek nocny albo wywołuje zgorszenie w miejscu publicznym, podlega karze aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny”. Zob. Tamże.

Kulminacją napięć był wrzesień 2016 roku, kiedy to Sejm, po pierwszym czytaniu, odrzucił projekt ustawy „Ratujmy Kobiety”, kierując jednocześnie projekt „Stop Aborcji” do dalszych prac w komisji⁹⁷⁶. Decyzja ta została odebrana jako akt symbolicznej marginalizacji głosu obywatelskiego i zapoczątkowała eskalację protestów społecznych⁹⁷⁷. W rezultacie, 3 października 2016 roku odbyły się masowe demonstracje pod nazwą Czarny Poniedziałek, stanowiące punkt zwrotny w mobilizacji współczesnych ruchów kobiecych w Polsce⁹⁷⁸.

4.1.2 Czarny Protest i narodziny nowego ruchu społecznego

Inicjatywa #CzarnyProtest, zapoczątkowana we wrześniu 2016 roku w mediach społecznościowych, szybko przerodziła się w ogólnokrajowy ruch sprzeciwu wobec planowanego zaostrzenia prawa aborcyjnego. Internautki i internauci publikowali zdjęcia w czerni jako znak solidarności z kobietami, których prawa miały zostać ograniczone⁹⁷⁹. Akcja ta, symboliczna w formie, stała się wstępem do realnej mobilizacji ulicznej, zwanej Czarnym Protestem⁹⁸⁰.

Kulminacyjnym momentem był Czarny Poniedziałek (3 października 2016 roku), podczas którego dziesiątki tysięcy kobiet i mężczyzn w ponad 150 polskich miejscowościach wzięło udział w protestach. Wzorowany na islandzkim strajku kobiet z 1975 roku, protest ten przybrał formę akcji absencyjnej: kobiety rezygnowały z pracy, nauki i obowiązków domowych, manifestując tym samym swoje niezadowolenie i niezgodę na ograniczanie praw reprodukcyjnych⁹⁸¹. Hasła protestu obejmowały nie tylko obronę tzw.

⁹⁷⁶ Komitety inicjatyw ustawodawczych „Stop Aborcji” oraz „Ratujmy Kobiety” złożyły w Sejmie odpowiednio ponad 400 tysięcy i 215 tysięcy podpisów pod swoimi projektami ustaw. Po pierwszym czytaniu, 3 września 2016 roku, projekt „Stop Aborcji” został skierowany do dalszych prac w Komisji Sejmovej, natomiast projekt „Ratujmy Kobiety” został odrzucony. Zob. M. Chmielewska, M. Druciarek, dz. cyt., s. 7-13.

⁹⁷⁷ Tamże.

⁹⁷⁸ Tamże.

⁹⁷⁹ Tamże.

⁹⁸⁰ E. Majewska, *Kontrpubliczności ludowe i feministyczne. Wczesna Solidarność...*, dz. cyt.; E. Korolczuk, *Bunt kobiet AD 2016: skąd się wziął i czego nas uczy?* [w:] A. Czarnecka, *Przebudzona rewolucja, Prawo reprodukcyjne kobiet w Polsce*, Warszawa 2016; A. Król, P. Pustułka, dz. cyt.

⁹⁸⁰ E. Korolczuk, B. Kowalska, dz. cyt., s. 22.

⁹⁸¹ 24 października 1975 roku 90 procent Islandek, zarówno formalnie zatrudnionych, jak i wykonujących codzienne obowiązki domowe, wstrzymało się od pracy, aby zwrócić uwagę na problem dyskryminacji i nierówności płciowych w społeczeństwie. Szczególnie podkreślano kwestie ekonomiczne, takie jak różnice w wynagrodzeniach między kobietami a mężczyznami oraz brak wynagrodzenia za pracę opiekuńczą. Strajk ten doprowadził do istotnych zmian społeczno-politycznych, w tym utworzenia *Gender Equality Council* („Rady Równości Płci”) oraz przyjęcia ustawy zakazującej dyskryminacji ze względu na płeć w miejscach pracy i edukacji. W efekcie tych działań, pięć lat później, Vigdís Finnbogadóttir została wybrana w demokratycznych wyborach na urząd prezydencki, który sprawowała do 1996 roku. Zob. B. Kowalska, R. Nawojski, dz. cyt.

kompromisu aborcyjnego z 1993 roku, ale także postulat jego liberalizacji, co wskazywało na zróżnicowanie postulatów i radykalizację żądań⁹⁸².

W toku tych wydarzeń ukształtowała się struktura organizacyjna Ogólnopolskiego Strajku Kobiet - nowego ruchu społecznego, który połączył sferę uliczną i cyfrową⁹⁸³. Media społecznościowe odegrały kluczową rolę jako infrastruktura oporu, umożliwiając tworzenie lokalnych komórek protestu, wymianę informacji oraz koordynację działań na skalę krajową⁹⁸⁴. Tym samym Czarny Protest zainicjował nowy etap w dziejach polskiej mobilizacji obywatelskiej, redefiniując zasady uczestnictwa w debacie publicznej i kwestionując konserwatywny ład aksjologiczny III RP.

4.1.3 Mobilizacja i rozwój Ogólnopolskiego Strajku Kobiet 2016-2018

Czarny Poniedziałek z 3 października 2016 roku zainicjował długotrwałą mobilizację społeczną, która w kolejnych miesiącach nie uległa osłabieniu, lecz przybrała nowe formy i zyskała szerszy wymiar⁹⁸⁵. Demonstracjom towarzyszyły liczne działania edukacyjne, artystyczne oraz kampanie medialne. Już w październiku 2016 roku wokalistka Natalia Przybysz opublikowała utwór „Przez sen”⁹⁸⁶ - artystyczny coming out dotyczący osobistego doświadczenia aborcji⁹⁸⁷, który stał się katalizatorem ogólnopolskiej debaty na temat praw reprodukcyjnych kobiet.

W dniach 23-24 października 2016 roku odbyła się druga fala Ogólnopolskiego Strajku Kobiet, który rozszerzył swoje postulaty o kwestie przeciwdziałania przemocy

⁹⁸² E. Korolczuk, B. Kowalska, R. Nawojski, J. Ramme, C. Snochowska-Gonzales, *Mobilizacja kobiet w latach 2016-2018: przyczyny, konteksty i perspektywy badawcze*, s. 22.

⁹⁸³ Ogólnopolski Strajk Kobiet, w późniejszych latach miał odegrać główną rolę w organizacji manifestacji zwolenników liberalizacji prawa aborcyjnego.

⁹⁸⁴ Temat szerzej opisany jest w rozdziale 4.5.2.

⁹⁸⁵ Przestrzenie te stopniowo przekształcały się w fora wymiany poglądów dotyczących strategii i metod walki o prawa kobiet, a zarazem w miejsca dzielenia się doświadczeniami - zarówno o charakterze osobistym, jak i głęboko intymnym. W ich ramach podejmowano również działania o charakterze wsparcia, obejmujące między innymi oddolną organizację pomocy w uzyskaniu dostępu do antykoncepcji awaryjnej, której legalna dostępność została ograniczona na skutek decyzji legislacyjnych władz centralnych. Kobiety dzieliły się także informacjami o lekarzach i farmaceutach respektujących ich potrzeby zdrowotne, a zarazem unikających stosowania tzw. „klauzuli sumienia”. W rezultacie tych działań stopniowo kształtowała się sieć solidarności, oparta na wzajemnym zaufaniu, empatii i poczuciu wspólnoty celów. Zob. A. Ostaszewska, *Czarne Protesty. Doświadczenie społeczne jako podstawa communitas kobiet*, „Pedagogika Społeczna” 2018, nr 2(66).

⁹⁸⁶ Autorka nagrania wskazuje w opisie, że udział w Czarnym Protestie stał się dla niej źródłem intensywnego doświadczenia solidarności kobiecej oraz ugruntował przekonanie o znaczeniu kolektywnej artykulacji sprzeciwu. To doświadczenie wpłynęło na decyzję o przyspieszeniu publikacji utworu muzycznego, który pierwotnie planowany był jako element kolejnego albumu. W towarzyszącym komentarzu artystka akcentuje ponadto przekonanie o fundamentalnym prawie kobiet do autonomicznego decydowania o własnym życiu. Zob. [Natalia Przybysz - Przez sen \[Live session\]](#)

⁹⁸⁷ M. Kancerek, *Natalia Przybysz - „Przez sen” - nowy utwór reakcją na czarny protest*, 24.10.2016, [Natalia Przybysz – „Przez sen” - nowy utwór reakcją na czarny protest - CGM.pl](#), dostęp: 23.05.2023.

wobec kobiet, laickości państwa oraz sprzeciwu wobec ideologizacji edukacji⁹⁸⁸. Równocześnie, 4 listopada uchwalono ustawę „Za życiem”, przewidującą jednorazowe świadczenie finansowe dla kobiet decydujących się na urodzenie dziecka z ciężkimi wadami wrodzonymi. Rozwiązanie to spotkało się z krytyką organizacji kobiecych jako pozorne i niewystarczające⁹⁸⁹.

Rok 2017 przyniósł intensyfikację zarówno działań legislacyjnych zmierzających do ograniczenia praw reprodukcyjnych, jak i aktywności społecznej. W lutym tego samego roku powstał Parlamentarny Zespół na rzecz Prawa do Życia, którego działania obejmowały m.in. postulaty rozszerzenia klauzuli sumienia na farmaceutów, co spotkało się z krytyką środowisk liberalnych⁹⁹⁰. Komitet „Zatrzymaj aborcję” złożył projekt ustawy zakazującej aborcji eugenicznej, natomiast środowisko „Ratujmy Kobiety 2017” promowało liberalizację przepisów. Równolegle organizowano akcje społeczne i symboliczne, takie jak „Kręgi Ciszy”⁹⁹¹, demonstracje w kostiumach z serialu „Opowieści podręcznej”, kampania #SEXEDPL oraz kontrowersyjna publikacja „Aborcja jest OK” na łamach „Wysokich Obcasów”. Działania te miały na celu przełamywanie społecznego tabu i wprowadzenie tematów cielesności oraz podmiotowości kobiet do debaty publicznej⁹⁹².

Jednocześnie działania władz skierowane przeciwko organizacjom kobiecym nasilały się. Rok 2017 przyniósł również restrykcje w dostępie do antykoncepcji awaryjnej. Prezydent Andrzej Duda podpisał ustawę ograniczającą dostęp do takich środków, co wywołało reakcję społeczną w postaci inicjatyw takich jak „Lekarze Kobietom”. 4 października 2017 roku policja, na wniosek prokuratury, przeprowadziła przeszukania w biurach kilku organizacji kobiecych, konfiskując dokumenty i sprzęt, co znacząco utrudniło ich funkcjonowanie. 12 października Prezydent Duda w wywiadzie dla „Gościa Niedzielnego” zadeklarował gotowość podpisania ustawy całkowicie zakazującej aborcji, jeśli projekt ten zostanie przegłosowany w Sejmie. Jednocześnie na arenie międzynarodowej rozpoczął się ruch #MeToo, zapoczątkowany przez Alysę Milano, który zyskał popularność także w Polsce pod hashtagiem #JaTeż. Polki licznie dzieliły się swoimi doświadczeniami

⁹⁸⁸ M. Chmielewska, M. Druciarek, dz. cyt., s. 7-13.

⁹⁸⁹ Tamże.

⁹⁹⁰ W dniu 24 lipca 2017 Prezydent RP Andrzej Duda podpisał nowelizację ustawy o opiece zdrowotnej, która wprowadza ograniczenie dostępu do antykoncepcji awaryjnej. Zapisy weszły w życie 23 lipca 2017.

⁹⁹¹ Były to milczące protesty, będące reakcją na tragiczną śmierć wielokrotnie zgwałconej kobiety z Łodzi. Zob. K. Błaszkievicz, *Krąg ciszy. Kobiety będą protestować po śmierci zgwałconej 26-latki*, 29.08.2017, [Krag ciszy. Kobiety będą protestować po śmierci zgwałconej 26-latki](#), dostęp: 12.01.2025.

⁹⁹² M. Chmielewska, M. Druciarek, dz. cyt., s. 7-13.

związanymi z molestowaniem i przemocą seksualną, co wzmocniło debatę o prawach kobiet w kraju⁹⁹³.

Dane z badań CBOS z lat 2016-2017 potwierdzają powszechną rozpoznawalność protestów kobiet - aż 90% respondentów deklarowało znajomość wydarzeń. Równocześnie zauważalne były znaczące różnice w poziomie identyfikacji - kobiety wykazywały wyraźnie wyższe zaangażowanie niż mężczyźni (aktywne zainteresowanie przebiegiem protestów zadeklarowało 64% kobiet, w porównaniu do 52% mężczyzn)⁹⁹⁴. Postawy wobec protestów oraz preferencje dotyczące prawa aborcyjnego były silnie skorelowane z orientacją polityczną⁹⁹⁵. Zwolennicy partii liberalnych opowiadali się za liberalizacją przepisów, natomiast sympatycy partii konserwatywnych za ich zaostrzeniem lub utrzymaniem kompromisu z 1993 roku. Symbolicznym wyrazem solidarności było ubranie się przez 17% pań na czarno, podczas gdy tylko 6% mężczyzn podzielało tę formę manifestacji. Ponadto, osobisty udział w demonstracjach, odbywających się w ramach tzw. Czarnych Protestów zadeklarowało 4% kobiet, w kontraście do 2% mężczyzn⁹⁹⁶. Wyniki te podkreślają nie tylko powszechną świadomość społecznych działań na rzecz praw reprodukcyjnych, ale również wyraźną dysproporcję w mobilizacji i zaangażowaniu pomiędzy kobietami a mężczyznami⁹⁹⁷.

W roku 2018 kontynuowano mobilizację. Odbyły się kolejne edycje Międzynarodowego Strajku Kobiet, kampanie billboardowe („Nie jesteś sama”) oraz kontrakcje środowisk prawicowych (np. kampania #NieJestemFeministką). 17 lutego „Wysokie Obcasy” opublikowały kontrowersyjną okładkę z hasłem „Aborcja jest OK”, która wywołała ogólnokrajową debatę. 8 marca zorganizowano Strajk pod hasłem „Jesteśmy wszędzie”, który miał wymiar międzynarodowy. Manifestacje odbyły się m.in. w Hiszpanii, Argentynie i Szwecji. Pod koniec marca ONZ wezwała polski parlament do odrzucenia projektu

⁹⁹³ Tamże.

⁹⁹⁴ CBOS, *Polacy o prawach kobiet, „Czarnych Protestach” i prawie aborcyjnym*, nr 165/2016, [Microsoft Word - kom165_16_prawa_kobiet_protesty.doc](#), dostęp: 12.04.2024.

⁹⁹⁵ Badania jednoznacznie wykazały silną korelację między stosunkiem do Czarnego Protestu a preferencjami politycznymi respondentów. Najwyższy odsetek aktywnego zainteresowania ruchem odnotowano wśród zwolenników SLD (86%), Nowoczesnej (81%), PO (70%) i Kukiz'15 (63%). Symboliczne gesty poparcia, takie jak noszenie czarnej odzieży, były najczęstsze w elektoracie Nowoczesnej (31%), SLD (22%) i PO (17%). Bezpośrednie uczestnictwo w demonstracjach deklarowali głównie sympatycy Nowoczesnej (11%). W kwestii zmian legislacyjnych dotyczących aborcji, liberalizację popierało 42% wyborców Nowoczesnej, 41% SLD, 25% Kukiz'15, 24% PO i 21% PSL. W elektoracie PiS 20% opowiadało się za liberalizacją, 14% za zaostrzeniem przepisów. Najwięcej poparcia społecznego zyskało utrzymanie tzw. kompromisu aborcyjnego z 1993 roku, natomiast postulaty jego zaostrzenia spotkały się z dominującą dezaprobatą, co potwierdza przewagę umiarkowanych i liberalnych postaw w społeczeństwie. Zob. Tamże.

⁹⁹⁶ Tamże.

⁹⁹⁷ Tamże.

„Zatrzymaj aborcję”, a 23 marca (podczas tzw. Czarnego Piątku) w samej Warszawie protestowało od 50 do 90 tysięcy osób⁹⁹⁸.

Równolegle wzrastała presja instytucjonalna wobec organizacji kobiecych - przeprowadzano rewizje, konfiskowano sprzęt, ograniczano dostęp do antykoncepcji awaryjnej⁹⁹⁹. W odpowiedzi ukształtowała się nowa forma obywatelskiej kontrpubliczności, której aktorkami były kobiety domagające się prawa do decydowania o własnym ciele i obecności w debacie publicznej, w opozycji do hegemonicznej narracji państwa i Kościoła.

Dziedzictwo Czarnego Protestu przekształciło się w nową formę obywatelskiego uczestnictwa, opartą na moralnym, estetycznym i politycznym sprzeciwie¹⁰⁰⁰. Był to nie tylko opór wobec konkretnych rozwiązań prawnych, lecz także forma performatywnej redystrybucji głosu publicznego, redefiniująca granice widzialności i reprezentacji kobiet. Protest stawał się narzędziem renegotjowania porządku symbolicznego, w którym kontrpubliczność feministyczna pełni rolę korekcyjną wobec dyskursu dominującego¹⁰⁰¹. Analogicznie do teorii performatywności Judith Butler, Strajk Kobiet może być interpretowany jako praktyka wcielonej obecności, która poprzez cielesne akty protestu kwestionuje narzucone role i wzorce¹⁰⁰². W tym sensie mobilizacja lat 2017-2018 nie tylko utrwaliła istnienie zbiorowego podmiotu politycznego kobiet, ale także wprowadziła nowe modele partycypacji, osadzone w ramach afektywnego obywatelstwa i kolektywnej sprawczości.

Pomimo masowych protestów, 2 czerwca 2018 roku Sejmowa Komisja Polityki Społecznej i Rodziny kontynuowała prace nad projektem „Zatrzymaj aborcję”. Przewaga w

⁹⁹⁸ M. Chmielewska, M. Druciarek, dz. cyt., s. 7-13.

⁹⁹⁹ Tamże.

¹⁰⁰⁰ Między innymi powstały inicjatywy oddolne. Były one odpowiedzią na mobilizację związaną z Czarnymi Protestami i Strajkami Kobiet, które stworzyły przestrzeń dla zróżnicowanych form aktywności społecznej realizowanych na terenie całego kraju. Lokalne grupy, funkcjonujące w różnych regionach Polski, rozwijały te działania w sposób autonomiczny, wzbogacając je o konkretne treści i formy dostosowane do specyfiki lokalnych kontekstów, potrzeb i inicjatyw. Wspólnym znakiem rozpoznawczym tego zróżnicowanego ruchu była „czarna parasolka” - symbol zaczerpnięty z protestu sufrażystek z 1918 roku, które stukając parasolkami pod domem marszałka Józefa Piłsudskiego, domagały się nadania kobietom praw wyborczych. Pod tym wspólnym emblematem działały zarówno doświadczone aktywistki feministyczne, jak i osoby, które po raz pierwszy zaangażowały się w działania na rzecz praw kobiet. W wielu przypadkach uczestniczki te nie znały się wcześniej. Inicjatywy formowały się przede wszystkim za pośrednictwem mediów społecznościowych, które stanowiły kluczowe narzędzie organizacji i komunikacji, umożliwiające tworzenie lokalnych grup oraz wspólne planowanie działań w przestrzeni najbliższego otoczenia. Zob. B. Kowalska, R. Nawojski, dz. cyt., s. 50-51.

¹⁰⁰¹ N. Fraser, *Rethinking the public sphere: A contribution...*, dz. cyt., s. 56-80.

¹⁰⁰² J. Butler, *Notes Toward a Performative Theory of Assembly*, Cambridge 2015.

Sejmie Prawa i Sprawiedliwości¹⁰⁰³, która to jako jeden z elementów swojego programu łączy powiązanie kościoła katolickiego z państwem¹⁰⁰⁴, wpłynęła na liczne poparcie dla zawężenia praw aborcyjnych do listy przypadków, w których można legalnie dokonać aborcji¹⁰⁰⁵. W trakcie obrad nie dopuszczono jednak do głosu inicjatorki projektu - Kai Godek. Decyzją komisji powołano nadzwyczajną podkomisję do rozpatrzenia obywatelskiego projektu ustawy. Mobilizacja społeczna znacząco spowolniła proces legislacyjny, który został wstrzymany do 2020 roku, kiedy to w okresie pandemii SARS-CoV-19 przedstawiciele władz państwowych ponownie podjęli działania mające na celu zaostrzenie przepisów aborcyjnych¹⁰⁰⁶. W dniu 22 października 2020, zgodnie z decyzją Trybunału Konstytucyjnego¹⁰⁰⁷, aborcja eugeniczna została zakazana, a postulat inicjatywy ustawodawczej „Zatrzymaj aborcję” został zrealizowany¹⁰⁰⁸.

¹⁰⁰³ W głosowaniu nad obywatelskim projektem ustawy „Ratujmy kobiety”, zakładającym liberalizację przepisów aborcyjnych, ugrupowania polityczne deklarujące programowe poparcie dla wolności wyboru kobiet nie wykazały jednolitego stanowiska. Brak spójności wśród posłów reprezentujących partie o profilu liberalnym i lewicowym ujawnił istniejące rozbieżności światopoglądowe oraz napięcia wewnątrz samych formacji politycznych. W przeciwieństwie do tego, ugrupowania sytuujące się po konserwatywnej stronie sceny politycznej, w tym szczególnie Prawo i Sprawiedliwość, wykazały się większą konsekwencją oraz zgodnością ideologiczną z projektem „Stop aborcji” oraz propozycjami legislacyjnymi formułowanymi przez Instytut Ordo Iuris, udzielając im wyraźnego poparcia. Taki układ głosów potwierdza wyższy poziom koherencji aksjologicznej po stronie obozu konserwatywnego oraz rozproszenie stanowisk w obozie deklarującym się jako *pro-choice*. Zob. M. Chmielewska, M. Druciarek, dz. cyt., s. 7-13.

¹⁰⁰⁴ Prezydent Andrzej Duda, będący członkiem partii rządzącej, podkreślał swoje poparcie w stosunku do decyzji swojego ugrupowania, biorąc aktywny udział w Marszach dla Życia i Rodziny organizowanych przez środowiska *pro-life*. Zob. *Andrzej Duda na Marszu dla Życia i Rodziny w Warszawie*, 2020, <https://wydarzenia.interia.pl/polska/news-andrzej-duda-na-marszu-dla-zycia-i-rodziny-w-warszawie,nId,4743098>, dostęp: 24.03.2023.

¹⁰⁰⁵ K. Kowalczyk, *Stanowiska polskich partii politycznych wobec religii i Kościoła Propozycja typologii*, „*Studia Politicae Universitatis Silesienis*” 2015, T.15, s. 175-177.

¹⁰⁰⁶ M. Chmielewska, M. Druciarek, dz. cyt., s. 7-13.

¹⁰⁰⁷ Konstytucjonalista Michał Ziółkowski podkreśla, że orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego (z chwilą ich ogłoszenia w Dzienniku Ustaw) wywołują bezpośrednie skutki prawne, prowadząc do modyfikacji obowiązującego porządku normatywnego. W przypadku wyroku dotyczącego przepisów aborcyjnych, publikacja orzeczenia skutkuje zmianą ustawy, co oznacza, że od momentu jego ogłoszenia przerywanie ciąży w przypadkach nieuwzględnionych przez Trybunał (na przykład w sytuacji ciężkich i nieodwracalnych wad płodu) staje się czynem zabronionym, zagrożonym sankcją karną. W praktyce przekłada się to na ograniczenie zakresu legalnych przesłanek dopuszczających aborcję, a tym samym na zaostrzenie reżimu prawnego obowiązującego lekarzy i osoby ciężarne. Zob. A. Wójcik, 2020 *Ważne! Wyrok TK nie wyklucza liberalizacji prawa aborcyjnego w przyszłości (Analiza)*, [Ważne! Nieludzki wyrok TK nie wyklucza liberalizacji prawa aborcyjnego w przyszłości \[ANALIZA\] - Archiwum Osiatyńskiego \(archiwumosiatsynskiego.pl\)](#), dostęp: 23.03.2023.

¹⁰⁰⁸ Trybunał Konstytucyjny orzekł, że art. 4a ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz. U. Nr 17, poz. 78, z 1995 r. Nr 66, poz. 334, z 1996 r. Nr 139, poz. 646, z 1997 r. Nr 141, poz. 943 i Nr 157, poz. 1040, z 1999 r. Nr 5, poz. 32 oraz z 2001 r. Nr 154, poz. 1792) jest niezgodny z art. 38 w związku z art. 30 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 października 2020 r.). W uzasadnieniu do wyroku znalazła się informacja, iż w piśmie z 14 października 2020 r. stanowisko w sprawie zajął Prokurator Generalny, wnosząc o stwierdzenie, że art. 4a ust. 1 pkt 2 oraz art. 4a ust. 2 zdanie pierwsze są niezgodne z art. 30 i art. 38 w związku z art. 31 ust. 3 w związku z art. 2 i w związku z art. 32 ust. 1 i 2 oraz z art. 42 ust. 1 zdanie pierwsze Konstytucji. Dodatkowo Prokurator Generalny wskazał, że pojęcie „człowiek” na gruncie Konstytucji ma samodzielne

4.2 Protesty po wyroku Trybunału Konstytucyjnego w 2020 - największa mobilizacja obywatelska III RP

Protesty społeczne, które rozpoczęły się 22 października 2020 roku, stanowiły jeden z najbardziej masowych i dynamicznych przejawów mobilizacji obywatelskiej w historii III Rzeczypospolitej¹⁰⁰⁹. Były one bezpośrednią reakcją na wyrok Trybunału Konstytucyjnego¹⁰¹⁰ (sygn. K 1/20)¹⁰¹¹, który orzekł o niekonstytucyjności przepisów zezwalających na legalne przerwanie ciąży w przypadku ciężkiego i nieodwracalnego uszkodzenia płodu lub nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu¹⁰¹².

znaczenie, niezależne od znaczenia przyznanego mu w ustawodawstwie zwykłym. Zob. K. Zawadzka-Witt, *Stanowisko polskich ugrupowań politycznych wobec aborcji*, [w:] E. Dziwak, K. Gheorghe, *Wokół Strajków Kobiet*, Kraków-Katowice-Łódź, 2001, s. 18-19.

¹⁰⁰⁹ „To jest rewolucja młodych ludzi, stąd rządzi się innymi prawami, ...” zauważa Paweł Siennicki. Zob. P. Siennicki, *To jest rewolucja młodych, ich mit założycielski*, 30.10.2020, [To jest rewolucja młodych, ich mit założycielski | Portal i.pl](#), dostęp: 22.12.2022; R. Jurszo, *80 miast w Polsce, 20 na świecie. Strajk Kobiet się nie zatrzymuje. Gdzie odbywają się protesty?*, *80 miast w Polsce, 20 na świecie. Strajk Kobiet się nie zatrzymuje. Gdzie odbywają się protesty?* - OKO.press, dostęp: 23.12.2022.

¹⁰¹⁰ Wniosek do Trybunału Konstytucyjnego o zaostreżenie przepisów aborcyjnych został złożony przez posłów PiS: Bartłomieja Wróblewskiego i Piotra Uścińskiego. W uzasadnieniu wskazano, że przesłanka embriopatologiczna narusza konstytucyjne prawo do życia i godność „dziecka nienarodzonego” oraz prowadzi do dyskryminacji ze względu na stan zdrowia płodu. Trybunał, przyjmując tę argumentację, uznał ją za niezgodną z Konstytucją, opierając się na zasadach ochrony życia, godności i proporcjonalności. Pomijając prawa kobiet, orzeczenie wywołało szeroką krytykę i stało się bezpośrednim impulsem do masowych protestów oraz ogólnokrajowej debaty o granicach ingerencji państwa w prawa reprodukcyjne. Zob. B. Kocejko, D. Sitnicka, S. Klauziński, *Lista hańby. Oto posłowie PiS i Konfederacji, którzy doprowadzili do zakazu aborcji w Polsce*, 22.10.2020, [Trybunał wprowadza zakaz aborcji. Lista posłów, którzy za tym stoją OKO.press - OKO.press](#), dostęp: 21.12.2022.

¹⁰¹¹ 1993 Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, Dz.U. 1993 nr 17 poz. 78, https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU_19930170078, dostęp: 15.05.2022. W głosowaniu przeprowadzonym w Sejmie zdecydowaną większość stanowili zwolennicy przyjęcia ustawy. Spośród 13 sędziów aż 11 opowiedziało się za jej uchwaleniem, jedynie Leon Kieres oraz Piotr Pszczółkowski zgłosili zdania odrębne. W uzasadnieniu orzeczenia zasadnicze znaczenie nadano interpretacji, zgodnie z którą płód traktowany jest jako dziecko, niezależnie od etapu rozwoju prenatalnego, oraz wykładni art. 38 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, który gwarantuje każdemu człowiekowi prawną ochronę życia. Trybunał Konstytucyjny zaznaczył ponadto, że samo stwierdzenie wystąpienia ciężkiej, w tym śmiertelnej wady płodu, nie może być podstawą do domniemania naruszenia godności ani dobrostanu kobiety ciężarnej. Tym samym pominięto znaczący aspekt ochrony dóbr osobistych matki, które mogłyby (w określonych przypadkach) stanowić przesłankę do dopuszczenia przerywania ciąży. Zob. *Trybunał Konstytucyjny, Planowanie rodziny, ochrona płodu ludzkiego i warunki dopuszczalności przerywania ciąży*, 22.10.2020, [Trybunał Konstytucyjny: Planowanie rodziny, ochrona płodu ludzkiego i warunki dopuszczalności przerywania ciąży](#), dostęp: 15.02.2022.

¹⁰¹² Do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 r. prawo dopuszczało aborcję z przyczyn embriopatologicznych, gdy badania wskazywały na ciężkie, nieodwracalne wady płodu lub choroby zagrażające jego życiu. Zabieg mógł być przeprowadzony do momentu osiągnięcia przez płód zdolności do samodzielnego życia poza organizmem matki. Dotyczyło to m.in. zespołów Downa, Edwardsa, Patau, Warkany’ego oraz wad takich jak acefalia i mikrocefalia, czyli schorzeń prowadzących do śmierci płodu lub noworodka. Przesłanka ta była uznawana za zgodną z konstytucyjną ochroną zdrowia i prawem kobiet do decyzji w sytuacjach granicznych. Jej uchylenie w 2020 roku wywołało silny sprzeciw społeczny i protesty środowisk medycznych, inicjując debatę o granicach ingerencji państwa w prawa reprodukcyjne. Zob. *Ustawa o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży z dnia 7 stycznia 1993 r.*, Dz.U. 1993 nr 17 poz. 78.

Orzeczenie to zostało wydane w kontekście narastających napięć społecznych oraz głębokiego kryzysu zaufania do instytucji konstytucyjnych. Autorytet Trybunału Konstytucyjnego był już wcześniej kwestionowany przez liczne środowiska eksperckie, organizacje pozarządowe oraz instytucje międzynarodowe, które wskazywały na brak gwarancji jego niezależności¹⁰¹³. W konsekwencji decyzja ta została szeroko odebrana jako przejaw upolitycznienia wymiaru sprawiedliwości i wykorzystania prawa konstytucyjnego do realizacji określonego projektu ideologicznego. Takie postrzeganie wyroku pogłębiło poczucie niesprawiedliwości konstytucyjnej oraz wzmocniło motywacje protestacyjne¹⁰¹⁴.

Kontekstem bezpośrednim protestów była trwająca pandemia COVID-19, która z jednej strony utrudniała tradycyjne formy ekspresji obywatelskiej, z drugiej zaś umożliwiła powstanie nowej, hybrydowej infrastruktury oporu¹⁰¹⁵. Przestrzeń publiczna uległa redefinicji: demonstracje uliczne łączyły się z działaniami w mediach społecznościowych, transmisjami online, tworzeniem wizualnych kodów oporu i performatywną ekspresją niezgody¹⁰¹⁶.

Ogólnopolski Strajk Kobiet jako główny koordynator i symbol tej mobilizacji, uzyskał wymiar ogólnonarodowy i transnarodowy. Choć miał oczywisty wymiar polityczny, jego zasadniczym rdzeniem była aksjologiczna kontestacja: obrona wartości takich jak autonomia jednostki, godność kobiety, wolność sumienia, świeckość państwa oraz niedyskryminacyjny dostęp do praw człowieka. Protesty te stanowiły symboliczny wyraz

¹⁰¹³ Trybunał obradował w pełnym składzie, tj.: Julia Przyłębska - przewodnicząca składu, Justyn Piaskorski - sprawozdawca, Jakub Stelina, Krystyna Pawłowicz, Stanisław Piotrowicz, Henryk Muszyński, Wojciech Sych, Michał Warciński, Bartłomiej Sochański, Zbigniew Jędrzejewski, Jarosław Wyrembak. Zdanie odrębne do wyroku złożyli sędziowie Leon Kieres oraz Piotr Pszczółkowski. Wniosek do TK jesienią 2019 roku złożyła grupa 119 posłów PiS, Konfederacji i PSL-Kukiz'15. Zob. B. Kocejko, D. Sittenicka, S. Klauziński, *Lista hańby. Oto posłowie PiS i Konfederacji, którzy doprowadzili do zakazu aborcji w Polsce*, 22.10.2020, [Trybunał wprowadza zakaz aborcji. Lista posłów, którzy za tym stoją OKO.press - OKO.press](#), dostęp: 21.12.2022.

¹⁰¹⁴ A. Michalak, *Blokady w całej Polsce. Masowe protesty po decyzji TK ws. aborcji*, [Blokady w całej Polsce. Masowe protesty po decyzji TK ws. aborcji - rp.pl](#), dostęp: 18.12.2022.

¹⁰¹⁵ Profesor Dariusz Doliński, analizując okoliczności wybuchu protestów po wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 roku, wskazuje, iż pandemia COVID-19 miała istotny wpływ na skalę mobilizacji społecznej. Jego zdaniem, w warunkach braku zagrożenia epidemicznego liczba uczestników demonstracji byłaby znacznie większa, co świadczy o wyjątkowo silnym potencjale emocjonalnym i społecznym protestu. Profesor sugeruje również, że wybór momentu ogłoszenia wyroku nie był przypadkowy - decyzja Trybunału miała zapaść w okresie, w którym rządzący zakładali, iż obawa przed zakażeniem oraz obowiązujące restrykcje sanitarne skutecznie ograniczą zasięg protestów. W opinii Dolińskiego działanie to miało charakter strategiczny i stanowiło formę prewencyjnej neutralizacji spodziewanego sprzeciwu społecznego. Zob. K. Kowalczyk, *Ile osób bierze udział w Strajku Kobiet. Szef policji się wygadał! No..., Prawie pół miliona ludzi na protestach! Psycholog społeczny o strajku kobiet*, dostęp: 15.12.2022.

¹⁰¹⁶ M. Malanicz-Przybylska, „*Nam już chodzi o wszystko*” - folklor protestacyjny Strajków Kobiet w Warszawie w 2020 i 2021 roku, (PDF) „*Nam już chodzi o wszystko*” - folklor protestacyjny Strajków Kobiet w Warszawie w 2020 i 2021 roku, [dostęp: 24.04.2024](#).

sprzeciwu wobec klerykalizacji porządku publicznego i legitymizacji wykluczających modeli tożsamości narodowej¹⁰¹⁷.

Strajk Kobiet należy zatem analizować nie tylko przez pryzmat liczebności, form organizacyjnych czy skali geograficznej, ale również jako proces aksjologicznej redystrybucji - próbę przełamania hegemonicznego monopolu wartości w sferze konstytucyjnej. Był to moment głębokiej renegocjacji ładu normatywnego III RP, w którym kobiety, młodzież i osoby dotąd marginalizowane uzyskały widzialność polityczną oraz język podmiotowego protestu¹⁰¹⁸.

4.2.1 Ekspresja OSK: Od buntu do konstytuowania kontrpubliczności aksjologicznej

Protesty kobiet po orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 roku, które znacząco ograniczyło prawa reprodukcyjne, bardzo szybko przekształciły się w wielowymiarowy ruch społeczny. Ich uczestniczki (w przeważającej mierze młode kobiety) zakwestionowały nie tylko konkretne decyzje instytucji państwowych, ale również dominujące modele reprezentacji, w których kobiecie ciało i głos były historycznie marginalizowane¹⁰¹⁹.

Jedną z charakterystycznych cech tego ruchu była silna ekspresja wizualna oraz bogata symbolika. Emblematyczna błyskawica, która stała się znakiem rozpoznawczym Strajku Kobiet, wraz z hasłami na transparentach, grafikami i ekspresją cielesną, współtworzyła nową formę obecności kobiet w sferze publicznej¹⁰²⁰. Tego rodzaju dyskurs wizualny odegrał kluczową rolę w procesie redystrybucji widzialności, wzmacniając afirmację kobiecej podmiotowości i tożsamości społecznej.

Wyrażany w protestach gniew kobiet, często w radykalnej formie językowej, przybrał formę performatywną: zarówno na ulicach, jak i w przestrzeni cyfrowej. Demonstracje zyskały charakter eksperymentu wspólnotowego: były oddolne, zdecentralizowane, wielogłosowe i inkluzywne światopoglądowo.

Postulaty, choć zapoczątkowane sprzeciwem wobec wyroku Trybunału, szybko rozszerzyły się o żądania dotyczące świeckości państwa, przejrzystości instytucji,

¹⁰¹⁷ P. Siennicki, *To jest rewolucja młodych, ich mit założycielski*, 30.10.2020, [To jest rewolucja młodych, ich mit założycielski | Portal i.pl](#), dostęp: 22.12.2022; R. Jurszo, *80 miast w Polsce*, dz. cyt.

¹⁰¹⁸ P. Siennicki, *To jest rewolucja młodych*, dz. cyt.

¹⁰¹⁹ K. Kowalczyk, *Ile osób bierze udział w Strajku...*, dz. cyt.

¹⁰²⁰ „To jest rewolucja młodych ludzi, stąd rządzi się innymi prawami” zauważa Paweł Siennicki. Zob. P. Siennicki, *To jest rewolucja młodych*, dz. cyt.

przeciwdziałania przemocy oraz równości płci. Ta szeroka agenda wpisywała się w charakterystykę nowych ruchów społecznych, skoncentrowanych na prawach człowieka, tożsamości i jakości życia.

Z tego względu protesty kobiet należy interpretować jako formę kontrpubliczności aksjologicznej¹⁰²¹, czyli przestrzeń artikulacji wartości systemowo wykluczanych z dominującego porządku symbolicznego i konstytucyjnego. Wielogłosowy charakter protestów znalazł wyraz w obecności osób z różnych środowisk i grup wiekowych: od młodzieży, przez artystki i aktywistki, po przedstawicielki starszego pokolenia¹⁰²². Jak zauważył Paweł Sennicki, protesty te wyrażają nową koncepcję wolności, charakterystyczną dla młodego pokolenia, które nie tylko odrzuca instytucje i wartości „starego świata”, ale również redefiniuje wspólnotowe symbole¹⁰²³.

Jednocześnie protesty te unaoczniały pogłębiającą się polaryzację społeczną. Reakcje środowisk konserwatywnych i *pro-life*, a także interwencje służb państwowych, wskazywały na rosnące napięcie między demokratycznym prawem do obywatelskiego sprzeciwu a tendencjami autorytarnymi. Międzynarodowy odbiór tych wydarzeń (m.in. liczne protesty solidarnościowe pod m.in. polskimi ambasadami, apele organizacji takich jak Amnesty International i rezolucje Parlamentu Europejskiego) potwierdził znaczenie polskiego protestu jako ważnego głosu w globalnej debacie o prawach kobiet, świeckości państwa i granicach konstytucyjnej suwerenności¹⁰²⁴.

4.2.1.1 Fala protestów po wyroku TK z 22 października 2020 roku

Pierwsze dni i reakcja społeczeństwa (22-25 października 2020 roku)

Ogłoszenie przez Trybunał Konstytucyjny wyroku z 22 października 2020 roku, eliminującego przesłankę embriopatologiczną z katalogu legalnych podstaw przerywania ciąży, stało się katalizatorem największej fali protestów obywatelskich w Polsce po 1989 roku. Wydarzenie to, rozgrywające się w kontekście kryzysu zaufania do instytucji publicznych, pandemicznego ograniczenia wolności obywatelskich oraz pogłębiającej się polaryzacji społecznej, wywołało reakcję społeczną o niespotykanym dotąd natężeniu emocjonalnym, symboliczno-aksjologicznym i organizacyjnym. W dniach 23-25

¹⁰²¹ Zob. Wprowadzenie

¹⁰²² M. Maluchnik, M. Pankoowska, D. Sitnicka, A. Ambroziak, H. Szukalska, M. Danielewski, M. Pasiecki, „Trzeba było nas nie wkurwiać”. *Polska zablokowana, tłum w Warszawie zmierza pod TK*, 26.10.2020, [Warszawa zablokowana, tłum zmierza pod TK - OKO.press - OKO.press](https://www.oko.press/pl/warszawa-zablokowana-tlum-zmierza-pod-tk), dostęp: 02.01.2023.

¹⁰²³ P. Siennicki, *To jest rewolucja młodych*, dz. cyt.

¹⁰²⁴ R. Jurszo, *80 miast w Polsce*, dz. cyt.

października manifestacje odbywały się zarówno w dużych aglomeracjach, jak i mniejszych miejscowościach, obejmując również środowiska zagraniczne.

Protesty, w pierwszych dniach strajku, niosły silny ładunek aksjologiczny i przybrały różnorodne formy: od tradycyjnych marszów i blokad ulicznych, po symboliczne akty sprzeciwu, takie jak wieszanie plakatów i wieszaków na budynkach sakralnych. Szczególnie silnym sygnałem politycznym i społecznym były demonstracje odbywające się w przestrzeni kościołów - instytucji, które demonstranci postrzegali jako współodpowiedzialne za zaostrenie prawa aborcyjnego¹⁰²⁵. Niedzielne demonstracje z 25 października, obejmowały zarówno manifestacje przed kościołami, jak i przerywanie nabożeństw¹⁰²⁶.

Fala protestów objęła również instytucje symbolizujące władzę państwową: siedziby Trybunału Konstytucyjnego, Prawa i Sprawiedliwości, a także dom Jarosława Kaczyńskiego. W ramach akcji „Pogrzeb praw kobiet” ustawiano znicze pod siedzibami PiS¹⁰²⁷, a na murach pojawiały się hasła takie jak „Piekło kobiet” czy „Moje ciało ≠ Twoja religia”.

Zgromadzeni demonstrowali również pod siedzibą fundacji Ordo Iuris, gdzie skandowali hasła protestu, a także napisali na chodniku czerwoną farbą „Moje ciało, mój wybór” oraz „Macie krew na rękach”. Doszło tam do napięć, które eskalowały do aktów przemocy fizycznej, w tym ataków na uczestników oraz interwencji policji¹⁰²⁸. Tylko w

¹⁰²⁵ W niedzielę przed katowicką katedrą Chrystusa Króla doszło do konfrontacji pomiędzy uczestnikami protestu przeciwko wyrokowi Trybunału Konstytucyjnego a przedstawicielami środowisk narodowych i katolickich. Eskalacja napięcia nastąpiła po rozwinięciu przez narodowców banera o treści antyaborcyjnej, co doprowadziło do szarpaniny. W celu opanowania sytuacji funkcjonariusze policji użyli gazu pieprzowego i rozdzielili zwaśnione grupy. W kierunku kontrmanifestantów rzucano jajkami. Zatrzymano trzy osoby, które usłyszały zarzuty związane z naruszeniem nietykalności cielesnej funkcjonariuszy, ich znieważeniem oraz czynną napaścią. W poniedziałek Archidiecezja Katowicka wydała oświadczenie, w którym zaznaczyła, że przedstawiciele środowisk narodowych nie uzyskali zgody kurii na organizację kontrmanifestacji. Zob. M. Nałęcz-Marczyk, *Strajk kobiet. Kuria w Katowicach wydała oświadczenie ws. narodowców*, 26.10.2020, [Strajk kobiet. Kuria w Katowicach wydała oświadczenie ws. narodowców](#), dostęp: 19.03.2021; *Protesty ws. aborcji. Policijny bilans*, 26.10.2020, [Protesty ws. aborcji. Policijny bilans - PolsatNews.pl](#), dostęp: 19.03.2021.

¹⁰²⁶ J. Latała, „Żarty się skończyły! Powiedzmy NIE głośno i wyraźnie”. *Protesty po wyroku w sprawie aborcji - lista niedzielnych demonstracji*, 25.10.2020, dostęp: 19.02.2022.

¹⁰²⁷ Np. w Pabianicach, Zob. K. Giedroń, *Pogrzeb praw kobiet: Przed biurem posła i senatora z PiS-u płoną znicze*, [Przed biurem poselsko - senatorskim płoną znicze](#), dostęp: 22.02.2022; Tarnowskich Górach. Zob. *Dzisiaj o godzinie 19 przed biurem poselskim Barbary Dziuk w Tarnowskich Górach ma się odbyć akcja protestacyjna „Pogrzeb Praw Kobiet”*, 24.10.2020, [Tarnowskie Góry. Zapraszają na Pogrzeb Praw Kobiet - gwarek.com.pl](#), dostęp: 02.02.2021; w Szczecinie. Zob. *Znicze przed siedzibą PiS w Szczecinie po orzeczeniu TK w sprawie aborcji. Policja spisuje*, 22.10.2020, [Znicze przed siedzibą PiS w Szczecinie po orzeczeniu TK w sprawie aborcji. Policja spisuje](#), dostęp: 02.02.2021; i w wielu innych miejscach.

¹⁰²⁸ *Protest przeciwko orzeczeniu TK. Proaborcyjności przeszli przed siedzibę Ordo Iuris*, 25.10.2020, [Protest przeciwko orzeczeniu TK. Proaborcyjności przeszli przed siedzibę Ordo Iuris - Polska - PR24.PL](#), dostęp: 24.02.2024.

niedzielę 25 października, według danych policji, odbyło się 226 nielegalnych zgromadzeń, co skutkowało licznymi mandatami i wnioskami o ukaranie¹⁰²⁹.

Kolejne dni niosły za sobą kontynuację protestów. 26 października Ogólnopolski Strajk Kobiet, zgodnie z zapowiedziami, odbył się w kilkudziesięciu miastach w Polsce. Protesty przyjęły formę manifestacji i blokad dróg. Podczas jednego z nich, w Warszawie, samochód potrącił dwie protestujące kobiety, z których jedna trafiła do szpitala¹⁰³⁰.

Pierwsze dni protestów charakteryzowały się również eskalacją konfliktu w przestrzeni publicznej, gdzie dochodziło do konfrontacji między protestującymi, policją oraz przeciwnikami zmian. Funkcjonariusze wielokrotnie używali gazu łzawiącego, zatrzymywali uczestników zgromadzeń, a nawet parlamentarzystów, co wywołało kontrowersje związane z możliwym naruszeniem immunitetów poselskich. W wielu przypadkach miały miejsce również konfrontacje między uczestnikami protestów a grupami narodowymi i środowiskami *pro-life*. Spory ideologiczne dotyczyły fundamentalnych kwestii, takich jak ochrona życia poczętego, prawa kobiet, rola religii w życiu publicznym i definicja patriotyzmu. Te starcia dodatkowo polaryzowały społeczeństwo, ujawniając głębokie podziały aksjologiczne¹⁰³¹.

Szczególnie napięty przebieg miały wydarzenia we Wrocławiu, gdzie doszło do aktów agresji wymierzonych w uczestników protestu oraz przedstawicielki mediów. Na Placu Trzech Krzyży, w pobliżu kościoła, miały miejsce starcia pomiędzy członkami środowisk narodowych a demonstrantami biorącymi udział w manifestacji. Interweniująca policja użyła gazu łzawiącego w celu opanowania sytuacji. W wyniku zajść zatrzymano

¹⁰²⁹ W niedzielę w całym kraju odbyło się łącznie 226 nielegalnych zgromadzeń, o różnej wielkości - podała policja. W konsekwencji nałożonych zostało 142 mandatów karnych i sporządzono 281 wniosków o ukaranie do sądu. Łącznie w związku ze zbiegówkami ujawniono 23 przestępstwa, 481 wykroczeń, pouczone 52 osoby, nałożono 142 mandaty karne, sporządzono 281 wniosków o ukaranie do Sądu - podał rzecznik KGP. 82 tysiące osób w całej Polsce zostało ukaranych mandatem karnym za nienoszenie maseczki, 202 tys. osób zostało pouczone, a ponad 19,5 tys. wniosków zostało skierowanych o ukaranie do sądu, poinformował policjant z KGP. Zob. *Protesty ws. aborcji. Policyjny bilans*, 26.10.2020, [Protesty ws. aborcji. Policyjny bilans - PolsatNews.pl](#), dostęp: 19.03.2021.

¹⁰³⁰ M. Zaborowska, *Samochód wjechał w dwie protestujące kobiety na Mokotowie*, [Samochód wjechał w dwie protestujące kobiety na Mokotowie - RMF 24](#), dostęp: 24.02.2022; Jak ustaliła „Gazeta Wyborcza” to oficer ABW potrącił protestujące kobiety. Zob. *Oficer ABW potrącił protestujące kobiety*. *Nowe informacje*, 03.11.2020, [Oficer ABW potrącił protestujące kobiety. Nowe informacje](#), dostęp: 10.01.2024.

¹⁰³¹ Jedną z uczestniczek protestu, wyrażając sprzeciw wobec instytucjonalnej ingerencji w sferę prywatną, stwierdziła: „Dość mamy tego, że Kościół, Episkopat, rząd i szeroko rozumiana władza wkraczają w nasze osobiste sprawy. Mówimy temu zdecydowane ‘nie’. Mówiliśmy o tym od dawna, ale dziś nasz głos jest stanowczy. Żądamy: wypierdalajcie z naszego życia i zajmijcie się wreszcie sobą”. Jej wypowiedź stanowiła jednoznaczny akt werbalnego oporu i sprzeciwu wobec strukturalnego paternalizmu, a zarazem silny manifest emancypacyjny, który trafnie oddaje emocjonalny ton i aksjologiczną treść protestów Strajku Kobiet. Zob. M. Maluchnik, M. Pankoowska, dz. cyt.

jedną osobę, natomiast dwie inne odniosły obrażenia¹⁰³². W Gdyni doszło do incydentu o szczególnie niebezpiecznym charakterze - ataku z użyciem noża. 64-letni mężczyzna zaczął osoby wracające z manifestacji, kierując wobec grupy kobiet obelżywe i agresywne uwagi. W momencie, gdy 23-letni mężczyzna stanął w obronie swojej partnerki, sprawca wyciągnął nóż i zaatakował go, powodując obrażenia. Policja szybko interweniowała i zatrzymała napastnika. Sprawa została przekazana do dalszych czynności procesowych¹⁰³³.

Podobne incydenty miały miejsce we Wrocławiu¹⁰³⁴, w Gdyni, Przemyślu¹⁰³⁵, Katowicach i innych miastach. Media społecznościowe stały się kluczową platformą mobilizacji, organizacji wydarzeń i wyrażania solidarności. Uczestnicy protestów wykorzystywali cyfrowe narzędzia do apelowania o dalsze działania i jednoczenie się wokół wspólnych wartości, takich jak prawa człowieka, równość i demokracja. Internet umożliwił dotarcie do szerokiego grona odbiorców i globalizację przekazu ruchu, wzmacniając poczucie wspólnoty wśród uczestników¹⁰³⁶.

Reakcja obozu rządzącego, na czele z prezesem Prawa i Sprawiedliwości Jarosławem Kaczyńskim, charakteryzowała się silnym odwołaniem do tradycyjnych wartości i idei suwerenności narodowej. W swoim oświadczeniu wideo Kaczyński przedstawił protesty nie jako spontaniczny wyraz społecznego niezadowolenia, lecz jako zorganizowany atak,

¹⁰³² *Wielotysięczne blokady w całej Polsce. Strajk Kobiet protestował przeciwko zakazowi aborcji*, 27.10.2020, [Wielotysięczne blokady w całej Polsce. Strajk Kobiet protestował przeciwko zakazowi aborcji - RMF 24](#), dostęp: 03.02.2023.

¹⁰³³ A. Karpińska, *Atak nożownika w Gdyni. Ofiarą padł uczestnik protestu*, 27.10.2020, [Atak nożownika w Gdyni. Ofiarą padł uczestnik protestu - o2](#), dostęp: 12.04.2022.

¹⁰³⁴ Podczas masowej demonstracji we Wrocławiu, w której uczestniczyło około 65 tysięcy osób, doszło do poważnych aktów przemocy ze strony ugrupowań skrajnie prawicowych. Z relacji świadków wynika, że zamaskowani mężczyźni (najprawdopodobniej członkowie bojówek narodowych) zaatakowali uczestników manifestacji na ulicach Kazimierza Wielkiego i Krupniczej, brutalnie bijąc przypadkowe osoby, kopiąc je po głowie i powodując ciężkie obrażenia ciała. Jedna z kobiet została pobita w tak dotkliwy sposób, że nie była w stanie samodzielnie wstać z ziemi. Ofiarami napaści padły także dwie dziennikarki „Gazety Wyborczej”, które dokumentowały wydarzenia i zarejestrowały przebieg incydentu. W innym miejscu miasta około 80-osobowa grupa narodowców rozpyliła gaz łzawiący wobec demonstrantów, powodując chaos i panikę wśród protestujących. Pojawiły się również doniesienia o ataku nożem, co wskazuje na poważną eskalację przemocy podczas demonstracji we Wrocławiu i podkreśla rosnące zagrożenie dla bezpieczeństwa uczestników pokojowych protestów. Zob. B. Kocejko, J. Szymczak, *Atak prawicowych bojówek na strajk kobiet we Wrocławiu. „Bili kogo popadnie, kopali w głowy”*, 28.10.2020, [Atak prawicowych bojówek na strajk kobiet we Wrocławiu. „Bili kogo popadło, kopali w głowy” - OKO.press](#), dostęp: 12.04.2022.

¹⁰³⁵ W Przemyślu, bezpośrednio po jednym z protestów przeciwko orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego dotyczącym zakazu aborcji embriopatologicznej, doszło do napaści na Annę Grad-Mizgałę, działaczkę grupy „Rebelianci”. Została ona zaatakowana przez grupę młodych mężczyzn. Jeden z nich wyrwał jej flagi z emblematem Strajku Kobiet, zaś inny użył przemocy wobec jej męża, który usiłował stanąć w jej obronie. Zob. *Przemyśl: atak na prowadzącą protesty kobietę*, 28.10.2020, [Strajk kobiet. Przemyśl: atak na prowadzącą protesty - Wiadomości](#), dostęp: 12.04.2022.

¹⁰³⁶ J. Latała, *Żarty się skończyły! Powiedzmy NIE głośno...*, dz. cyt.

którego celem miała być destabilizacja państwa i zniszczenie fundamentów aksjologicznych polskiej tożsamości. Retoryka lidera PiS konstruowała obraz protestujących jako sił zewnętrznych, zagrażających esencji polskości, definiowanej przez tradycję i dziedzictwo narodowe¹⁰³⁷.

Słowa Kaczyńskiego: „Ten atak jest atakiem, który ma zniszczyć Polskę. Ma doprowadzić do triumfu sił, których władza zakończy historię narodu polskiego, tak jak dotąd go postrzegaliśmy. Narodu, który mamy w naszych umysłach i w naszych sercach”¹⁰³⁸, stanowią kluczowy element tej narracji. Poprzez odwołanie się do emocjonalnych kategorii „narodu”, „historii” i „tradycji”, lider partii rządzącej mobilizował konserwatywną część społeczeństwa, wzmacniając przekaz o konieczności obrony ustalonych wartości przed rzekomym zagrożeniem. Demonstracje były przedstawiane jako próba podważenia fundamentów narodowej wspólnoty, co wpisywało się w szerszą narrację obozu władzy o nieustannym zagrożeniu dla polskiej suwerenności i tożsamości kulturowej¹⁰³⁹.

Marsz na Warszawę i protesty ogólnokrajowe

30 października¹⁰⁴⁰ odbył się największy protest pod hasłem „Marsz na Warszawę”, który zgromadził blisko 100 tysięcy osób. Demonstracje zabezpieczały siły policyjne, wojskowe oraz żandarmeria¹⁰⁴¹. Doszło do aktów przemocy ze strony bojówek

¹⁰³⁷ R. Jurszo, *80 miast w Polsce*, dz. cyt.

¹⁰³⁸ Tamże.

¹⁰³⁹ Tamże.

¹⁰⁴⁰ Tego samego dnia prezydent Andrzej Duda ogłosił, że podjął decyzję o wniesieniu do Sejmu projektu nowelizacji ustawy o planowaniu rodziny. W przedłożonej propozycji prezydenckiej przewidziano dopuszczenie przerywania ciąży w sytuacjach, gdy występuje tzw. wada letalna, czyli gdy wyniki badań prenatalnych wskazują na wysokie prawdopodobieństwo urodzenia dziecka martwego lub obciążonego wadą prowadzącą nieuchronnie do śmierci. Zob. *Prezydent skierował do Sejmu projekt ustawy ws. aborcji*, 30.10.2020, [Prezydent skierował do Sejmu projekt ustawy ws. aborcji - PolsatNews.pl](https://polsatnews.pl/prezydent-skierowal-do-sejmu-projekt-ustawy-ws-aborcji/), dostęp: 23.03.2022.

¹⁰⁴¹ Znaczna obecność funkcjonariuszy w przestrzeni publicznej stała się przedmiotem intensywnej debaty i licznych komentarzy w mediach społecznościowych. Za przykład może stanowić wpis Kamili Gasiuk-Pihowicz na Twitterze „To się dzieje pod Sejmem! Widziałam podobne zdjęcia z wojskiem na ulicach. W podręczniku historii, w rozdziale o stanie wojennym. Po co ta demonstracja siły? W demokratycznym kraju porządku pilnuje Policja, a nie wojsko”. (Zob. [Kamila Gasiuk-Pihowicz w serwisie X: „To się dzieje pod Sejmem! Widziałam podobne zdjęcia z wojskiem na ulicach. W podręczniku historii, w rozdziale o stanie wojennym. Po co ta demonstracja siły? W demokratycznym kraju porządku pilnuje Policja, a nie wojsko. #StrajkKobiet #WyborNieZakaz https://t.co/eKRjMocTVZ” / X](https://twitter.com/KamilaGasiukPihowicz/status/1314444444444444444), dostęp: 12.06.2022). W podobnym tobie wypowiedzieli się inni politycy: „Sejm...Odważna ta władza. Żandarmeria zamiast pomagać w walce z #covid ma bronić władzę przez Polakami” (Zob. [Marcin Kierwiński w serwisie X: „Sejm...Odważna ta władza. Żandarmeria zamiast pomagać w walce z #covid ma bronić tchórzliwą władzę przez Polakami. https://t.co/zAJZYPCiFN” / X](https://twitter.com/MarcinKierwinski/status/1314444444444444444), dostęp: 12.06.2022). Kampania przeciwko homofobii skomentowała ochronę infrastruktury, w tym kościołów przez żandarmerie słowami „Tak dzisiaj wygląda centrum stolicy #Polska! Budynki ważniejsze niż kobiety i ich wolny wybór. Hańba!” (Zob. [Kampania Przeciw Homofobii w serwisie X: „30.10.2020 #Warszawa #KrakowskiePrzedmieście #KościółŚwiętegoKrzyża Tak dzisiaj wygląda centrum stolicy #Polska! Budynki ważniejsze niż kobiety i ich wolny wybór. Hańba! #StrajkKobiet @strajkkobiet #KobietyDecydują #WyrokNaKobiety #Aborcja #AborcjaBezGranicy fot. Błażej Kowol https://t.co/5bb4xhsCBp” / X](https://twitter.com/StrajkKobiet/status/1314444444444444444), dostęp: 12.06.2022). Pojawiły się zarzuty, że Policja i

narodowych¹⁰⁴² - pojawiły się race, granaty hukowe, aresztowano kilkadziesiąt osób, u których znaleziono niebezpieczne przedmioty¹⁰⁴³. Policja zatrzymała kilkadziesiąt osób¹⁰⁴⁴, znajdując przy nich pałki, gazy obezwładniające oraz pirotechnikę. Wobec agresorów użyto m.in. granatów hukowych¹⁰⁴⁵.

Do sytuacji w kraju i protestów kobiet odniosły się organizacje społeczne słowami: „My, przedstawicielki i przedstawiciele organizacji społecznych stanowczo sprzeciwiamy się działaniom władz, które prowokują napięcia społeczne i prowadzą do ich eskalacji. Polki i Polacy w całym kraju odpowiedzieli masowymi protestami na ograniczenie praw podstawowych kobiet wynikające z rozstrzygnięcia Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 r. Bezprecedensowa mobilizacja, zwłaszcza ludzi młodych jest w pełni zrozumiałym wyrazem sprzeciwu. Zupełnie niezrozumiała jest reakcja władz na ten głos gniewu”¹⁰⁴⁶.

Równolegle odbywały się protesty w wielu miastach w Polsce - m.in. w Lublinie, Gdańsku, Gdyni, Wrocławiu, Katowicach, Krakowie, Tarnowie, Białymstoku, Rzeszowie, Zakopanem, Kamiennej Górze¹⁰⁴⁷, Malborku, Prudniku, Wrocławiu, Częstochowie,

wojsko zamiast bronić demonstrantów przed atakującymi kibicami i nacjonalistami, broni Kościoła, którego nikt nie atakuje. (Zob. [Razem w serwisie X: „Tymczasem pod kościołami... \[Z DŹWIEKIEM\] Wi-deo od @szachmad https://t.co/G0hkAvVmID”](https://t.co/G0hkAvVmID) / X, dostęp: 12.06.2022). Ponadto rezydencja Jarosława Kaczyńskiego została otoczona przez znaczne siły policyjne, które skutecznie uniemożliwiały protestującym zbliżenie się do jej bezpośredniego sąsiedztwa. (Zob. [Mateusz Maranowski w serwisie X: „Tyle policji pod domem Jarosława Kaczyńskiego. https://t.co/iwsf7JGi7H”](https://t.co/iwsf7JGi7H) / X, dostęp: 12.06.2022).

¹⁰⁴² B. Chudy, *Brutalne ataki na Strajku Kobiet w stolicy. „Używano pirotechniki”*, 30.10.2020, [Strajk kobiet w Warszawie. Brutalne ataki na uczestników protestu, interweniowała policja - Wiadomości Radio ZET](https://www.wiadomosci.radiozet.pl/brutalne-ataki-na-strajku-kobiet-w-stolicy-uzywano-pirotechniki), dostęp: 12.06.2022; „100 tys. protestujących w Warszawie”. *Pseudokibice zaatakowali manifestujących [zapis relacji]*, 30.10.2020, [„100 tys. protestujących w Warszawie”. Pseudokibice zaatakowali manifestujących \[ZAPIS RELACJI\] - PolsatNews.pl](https://www.polsatnews.pl/100-tys-protestujacych-w-warszawie-pseudokibice-zaatakowali-manifestujacych), dostęp: 12.06.2022.

¹⁰⁴³ Młodzież wszechpolska, w poście na Facebooku, wezwała do obrony Kościoła. „Nie pozwolimy na dalsze profanacje staniemy w obronie naszych Świętości”. (Zob. [Młodzież Wszechpolska w serwisie X: „UWAGA ! Spotykamy się już dziś o godz. 16:00 na Placu Trzech Krzyży ! Nie pozwolimy na dalsze profanacje ! Staniemy w obronie naszych Świętości ! \[✝\] Prosimy o RT ! https://t.co/LhWabsz9Eh”](https://t.co/LhWabsz9Eh) / X, dostęp: 12.06.2022).

¹⁰⁴⁴ Warszawska policja zatrzymała po piątkowej demonstracji 37 osób. 35 z nich jest powiązanych ze środowiskiem pseudokibiców. Zob. J. Woroncow, *To gang kiboli uderzył w protestujące kobiety. Policja spóźniona, atak odparli amtyfaszyści*, 19.11.2020, [To gang kibiców Legii zaatakował marsz kobiet w Warszawie](https://www.warszawskaniedzielnica.pl/to-gang-kibicow-legii-zaatakowal-marsz-kobiet-w-warszawie), dostęp: 23.07.2022; L. Zasada, *37 osób zatrzymanych po protestach w Warszawie. Wiemy, kim są zatrzymani*, 31.10.2020, [37 osób zatrzymanych po protestach w Warszawie. Wiemy, kim są zatrzymani - RMF 24](https://www.rmfm24.pl/37-osob-zatrzymanych-po-protestach-w-warszawie-wiemy-kim-sa-zatrzymani), dostęp: 13.06.2022.

¹⁰⁴⁵ *Bojówki kibiców wyszły na ulice. Pseudokibice zaatakowali manifestujących w Warszawie*, 8.11.2020, [Bojówki kibiców wyszły na ulice. Pseudokibice zaatakowali manifestujących w Warszawie ZDJĘCIA, WIDEO 8.11 | Kraków Nasze Miasto](https://www.warszawskaniedzielnica.pl/bojowki-kibicow-wyszly-na-ulice-pseudokibice-zaatakowali-manifestujacych-w-warszawie), dostęp: 19.03.2022.

¹⁰⁴⁶ *Oświadczenie organizacji społecznych w sprawie kryzysu społecznego*, 30.10.2020, [Oświadczenie organizacji społecznych w sprawie kryzysu społecznego - Amnesty International - Bronimy praw człowieka](https://www.amnesty.org/pl/ostwiadczenie-organizacji-spoecznych-w-sprawie-kryzysu-spoecznego), dostęp: 12.06.2022.

¹⁰⁴⁷ W liczącej około 18 tysięcy mieszkańców Kamiennej Górze na Dolnym Śląsku również doszło do przejawów obywatelskiej mobilizacji. Pod budynkiem Urzędu Miasta zgromadziło się od 100 do 150 uczestników protestu, którzy następnie przemaszewali pod siedzibę starostwa powiatowego, a kolejno pod lokalne biuro Prawa i Sprawiedliwości. Tam demonstranci składali petycje, umieszczając je w

Poznaniu czy Chorzowie¹⁰⁴⁸. Lokalne inicjatywy, takie jak „Studencki Spacer Parasolek” w Krakowie czy „Rewolucja pod gwiazdami” w Lublinie¹⁰⁴⁹, ukazały różnorodność form uczestnictwa. W Poznaniu zorganizowano taneczny protest, a w Szczecinie demonstranci protestowali przed filharmonią. W symbolicznym geście protestu przyłączyły się także grupy motocyklistów.

Etap protestów obejmujący ostatni tydzień października 2020 roku charakteryzował się intensywnością, wieloaspektowością oraz szybkością mobilizacji. Wydarzenia te stanowiły wyraźne przesunięcie granic dopuszczalnego obywatelskiego oporu w Polsce, unaoczniając skalę sprzeciwu wobec systemowych problemów, takich jak brak rozdziału Kościoła od państwa, kryzys zaufania do instytucji publicznych oraz ograniczanie praw obywatelskich. Jednocześnie wykazały one głęboki podział ideologiczny w społeczeństwie, który miał istotny wpływ na dalszy przebieg wydarzeń w kolejnych miesiącach¹⁰⁵⁰.

Druga faza protestów - Kulminacja protestów i ich eskalacja (listopad 2020)

Druga faza protestów przeciwko wyrokowi Trybunału Konstytucyjnego objęła wydarzenia z listopada 2020 roku i stanowiła wyraz narastającej frustracji społecznej oraz determinacji w obronie praw reprodukcyjnych kobiet¹⁰⁵¹. Wydarzenia te szybko wykraczały poza problematykę aborcji, stając się platformą szerszego sprzeciwu wobec systemowych nieprawidłowości w zakresie praw człowieka, mechanizmów demokracji oraz relacji między państwem a Kościołem¹⁰⁵².

W obliczu eskalacji protestów, 28 października opublikowano w Dzienniku Ustaw zarządzenie premiera o użyciu Żandarmerii Wojskowej w celu wsparcia działań policji. Wywołało to obawy o możliwe represje, jednak nie powstrzymało dalszej mobilizacji. Uczestniczki i uczestnicy protestów, mimo zagrożenia epidemiologicznego i rosnącego

skrzynce podawczej, co stanowiło symboliczny akt sprzeciwu wobec wyroku Trybunału Konstytucyjnego oraz działań partii rządzącej. Zob. [Ogólnopolski Strajk Kobiet trwa, do akcji dołączyło ponad 200 miast. Gdzie i kiedy kolejne strajki? Lista protestów, nie tylko w Polsce | Portal i.pl](#), dostęp: 23.09.2023.

¹⁰⁴⁸ W Poznaniu odbył się taneczny protest przy hitach między innymi Glorii Gaynor z lat 70. „I will Survive”. Zob. *Spacer parasolek w Krakowie, taniec w Poznaniu, „Rewolucja pod gwiazdami” w Lublinie*, [Strajk kobiet 30 października 2020 - protesty w miastach Polski \[Relacja na żywo\] - TVN24](#), dostęp: 23.09.2023.

¹⁰⁴⁹ Tamże

¹⁰⁵⁰ P. Siennicki, *To jest rewolucja młodych*, dz. cyt.

¹⁰⁵¹ M. Pietraszewski. *Ciąg dalszy blokad i protestów. Tłum demonstrował przez Sejmem*, 02.11.2020, [Protesty kobiet po wyroku ws. aborcji. Strajk Kobiet. Blokad miast i tłum pod Sejmem. Relacja na żywo - Wiadomości Radio ZET](#), dostęp: 25.01.2025; *Manifestacje w wielu miastach Polski. Uczestnicy protestów legitymowani*, 17.11.2020, [Strajk Kobiet i protesty po orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego. Uczestnicy manifestacji legitymowani - TVN24](#), dostęp: 02.01.2023.

¹⁰⁵² M. Maluchnik, M. Pankowska, D. Sitnicka, A. Ambroziak, H. Szukalska, M. Danielewski, M. Pasiecki, „Trzeba było nas nie wkurwiać”. *Polska zablokowana, tłum w Warszawie zmierza pod TK*, 26.10.2020, [Warszawa zablokowana, tłum zmierza pod TK - OKO.press - OKO.press](#), dostęp: 02.01.2023.

nacisku ze strony władz, kontynuowali działania, akcentując potrzebę obrony wolności i równości obywatelskiej¹⁰⁵³.

Listopadowe protesty przybrały zróżnicowane formy¹⁰⁵⁴: od klasycznych marszów po protesty samochodowe, happeningi i symboliczne instalacje artystyczne¹⁰⁵⁵. Wśród najgłośniejszych akcji znalazły się „Nieme szaty królowej” pod Pałacem Kultury i Nauki¹⁰⁵⁶ oraz zawieszenie transparentu na Giewoncie z napisem „Przemoc domowa to nie tradycja”¹⁰⁵⁷. Kulminacją protestów był dzień 28 listopada - 102. rocznica uzyskania przez kobiety w Polsce praw wyborczych, obchodzona pod hasłem „Warszawa Niepodległa - W imię matki, córki, siostry”¹⁰⁵⁸. Manifestacje te połączyły wymiar historyczny z aktualnym kontekstem walki o prawa kobiet, stając się symbolem solidarności międzypokoleniowej.

Wraz ze wzrostem skali protestów zaostreniu uległy także działania represyjne władz. Policja coraz częściej stosowała gaz pieprzowy i pałki teleskopowe. Wśród osób, wobec których użyto siły, znalazły się również posłanki Magdalena Biejat i Barbara Nowacka¹⁰⁵⁹. Protesty w Warszawie, Katowicach i innych miastach spotykały się z

¹⁰⁵³ Tamże.

¹⁰⁵⁴ M. Kon, *Strajk Kobiet. 2 listopada w całej Polsce paraliż miast. W godzinach szczytu zablokują wjazdy, wyjazdy, ronda, skrzyżowania*, 1.11.2020, [Strajk kobiet. 2 listopada w całej Polsce paraliż miast. W godzinach szczytu zablokują wjazdy, wyjazdy, ronda, skrzyżowania | Zielona Góra Nasze Miasto](#), dostęp: 01.03.2023.

¹⁰⁵⁵ Przykładem takiego działania może być happening z 3 listopada 2020 roku, zatytułowany „Spacer” oraz „Nagość jest szczerością”, podczas którego dwoje artystów - Anna Bielawska i Łukasz Stanek - w geście protestu rozebrali się publicznie. Ich akcja była wyrazem sprzeciwu wobec normy społecznej uznającej nagość w przestrzeni publicznej za niegodną i nielegalną, przy jednoczesnej tolerancji dla obraźliwych i upokarzających wypowiedzi dotyczących cielesności, które właśnie w tej przestrzeni się pojawiają. Performans został szybko przerwany przez interwencję policji, a artyści zostali zatrzymani i przewiezieni na komisariat. Zob. *Nietypowy protest. Nadzy artyści zatrzymani przed Pałacem Prezydenckim*, 4.11.2020, [Warszawa: nadzy artyści zatrzymani przed Pałacem Prezydenckim - Warszawa](#), dostęp: 25.01.2025; *Para rozebrała się przed Pałacem Prezydenckim. Interweniowała Policja*, 03.11.2020, [Para rozebrała się przed Pałacem Prezydenckim. Interweniowała policja - PolsatNews.pl](#), dostęp: 26.01.2025.

¹⁰⁵⁶ Podczas tej akcji kilkadziesiąt kobiet, odzianych w symboliczne białe stroje i przyozdobionych wiankami, wzięło udział w milczącym performansie protestacyjnym. Manifestacja ta odbywała się bez ujawniania twarzy, w atmosferze skupienia i powagi, co wzmacniało jej rytualny oraz symboliczny wymiar. Taka forma ekspresji stanowiła wyraz sprzeciwu wobec postrzeganego naruszenia wolności osobistej i obywatelskiej, a zarazem akcentowała znaczenie zagrożonych wartości oraz siłę zbiorowej, choć niemej, kontestacji. Zob. *Bez pokazywania twarzy, bez muzyki. „Nieme szaty królowej” przed Pałacem Kultury i Nauki*, 10.11.2020, [Warszawa. Performance przed Pałacem Kultury i Nauki | TVN Warszawa](#), dostęp: 25.01.2024.

¹⁰⁵⁷ „Giewont zdobyty”. *Wielki baner Strajku Kobiet na krzyżu w Tatrach*, 08.11.2020, [„Giewont zdobyty!”. Wielki baner Strajku Kobiet na krzyżu w Tatrach - PolsatNews.pl](#), dostęp: 25.01.2025.

¹⁰⁵⁸ *Gdańsk, Wrocław, Łódź, Katowice. Protesty w 102. rocznicę uzyskania praw wyborczych przez Polki*, 28.11.2020, [Protesty w 102. rocznicę uzyskania praw wyborczych przez Polki: Gdańsk, Wrocław, Łódź, Katowice - TVN24](#), dostęp: 25.01.2025.

¹⁰⁵⁹ 18 listopada 2020 roku, w trakcie demonstracji na warszawskim Placu Powstańców, służby porządkowe sięgnęły po działania o charakterze represyjnym, otaczając uczestników zgromadzenia. Wśród osób dotkniętych naruszeniem nietykalności cielesnej znalazły się posłanki Magdalena Biejat oraz Barbara Nowacka, co spotkało się z szerokim odzewem krytycznym opinii publicznej i doprowadziło do

otaczaniem demonstrantów przez funkcjonariuszy oraz ich legitymowaniem, co wywołało krytykę ze strony opinii publicznej i organizacji praw człowieka¹⁰⁶⁰.

Retoryka władz, zwłaszcza ministra edukacji Przemysława Czarneka, wskazywała na postępującą delegitymizację protestujących¹⁰⁶¹. Z kolei doradca Czarnka, Paweł Skrzydlewski, na antenie Radia Maryja stwierdził, że protestujący nie są Polakami, uzasadniając to tym, że nie znają swojego kraju i nie chcą go znać¹⁰⁶². Publiczne wypowiedzi członków obozu rządzącego sugerowały, że protestujący przyczynili się do dalszego wzrostu napięć społecznych¹⁰⁶³.

Listopadowe protesty ukazały determinację obywateli i obywaterek w dążeniu do ochrony wartości demokratycznych. Działania symboliczne, takie jak projekcje czerwonej błyskawicy na elewacjach budynków, zyskały szeroki zasięg dzięki mediom społecznościowym, które odegrały istotną rolę w mobilizacji i organizacji ruchu. W efekcie listopadowa mobilizacja potwierdziła, że protesty nie były jednorazowym zrywem, lecz świadectwem głębokiego, długofalowego kryzysu zaufania do instytucji państwowych¹⁰⁶⁴.

Wznowienie protestów po publikacji uzasadnienia wyroku Trybunału Konstytucyjnego (styczeń 2021)

Publikacja uzasadnienia wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 października 2020 r., która miała miejsce 27 stycznia 2021 r.¹⁰⁶⁵, wywołała kolejną falę masowych

interwencji Rzecznika Praw Obywatelskich. Jednocześnie odnotowano nasilenie aktów agresji wobec protestujących, podejmowanych przez przedstawicieli środowisk pseudokibicowskich i nacjonalistycznych. Analogiczne interwencje policyjne miały miejsce także poza Warszawą, co wskazuje na ogólnokrajową eskalację napięć i konfrontacji pomiędzy uczestnikami demonstracji a siłami porządkowymi. Zob. [Maciej Kopiec w serwisie X: „Policja @PolskaPolicja @PolicjaSlaska otoczyła nas w #Katowice kordonem z którego nie ma wyjścia bez wylegitymowania się. Reżim #Kaczyński w akcji. Skończycie @pi-sorgpl szybciej niż Wam się wydaje. Duma przed upadkiem. #StrajkKobiet https://t.co/oP7VPG0oq3” / X](#), dostęp: 24.07.2023.

¹⁰⁶⁰ K. Nowak, *Strajk Kobiet w całej Polsce. „Oblawa, oblawa, na młode Polki oblawa”*, „Dość!”, *Interweniowała policja*, 16.11.2020, [Strajk Kobiet w całej Polsce. „Oblawa, oblawa, na młode Polki oblawa”, „Dość!”](#), *Interweniowała policja*, dostęp: 25.01.2025.

¹⁰⁶¹ *Warszawa: Strajk kobiet. „Użyto siły fizycznej”*, 9.11.2020, [Warszawa: Strajk kobiet. „Użyto siły fizycznej” - Wydarzenia w INTERIA.PL](#), dostęp: 25.01.2025.

¹⁰⁶² *Doradca Czarnka: protestujący nie są Polakami. Potrzeba im surowej kary*, 02.11.2020, [Strajk Kobiet w Polsce. Doradca Czarnka w Radiu Maryja: protestujący nie są Polakami. „Jedynym, czego im potrzeba, jest surowa i sprawiedliwa kara” - Wiadomości Radio ZET](#), dostęp: 26.01.2025.

¹⁰⁶³ D. Gołdyn, *Przemysław Czarnek o protestującej młodzieży: „Porażka systemu wychowania”*, 02.11.2020, [Przemysław Czarnek o protestującej młodzieży: „Porażka systemu wychowania” - Wiadomości Radio ZET](#), dostęp: 23.01.2025.

¹⁰⁶⁴ M. Pietraszewski, *Ciąg dalszy blokad i protestów. Tłum demonstrował przed Sejmem*, 02.11.2020, [Protesty kobiet po wyroku ws. aborcji. Strajk Kobiet. Blokad miasta i tłum pod Sejmem. Relacja na żywo - Wiadomości Radio ZET](#), dostęp: 25.01.2025.

¹⁰⁶⁵ Już przed ogłoszeniem wyroku Trybunału Konstytucyjnego do jego publikacji niejednokrotnie nawoływał Instytut na rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris, argumentując, że zaniechanie publikacji orzeczenia stanowiłoby naruszenie konstytucyjnego porządku prawnego oraz obowiązków organów

protestów. Formalne usankcjonowanie zaostżenia prawa aborcyjnego zostało odebrane jako akt demonstracji siły ze strony władz i prowokacja wobec społeczeństwa obywatelskiego.

Tego samego dnia, w odpowiedzi na publikację uzasadnienia wyroku Trybunału Konstytucyjnego w wielu miastach Polski odbyły się spontaniczne demonstracje. Szczególnie znaczący był protest w Warszawie, którego trasa - prowadząca od alei Szucha (gdzie mieści się siedziba Trybunału Konstytucyjnego), przez siedzibę Prawa i Sprawiedliwości przy Nowogrodzkiej, aż do ronda Dmowskiego - została zaplanowana jako symboliczny akt przejścia przez oś instytucjonalnej władzy¹⁰⁶⁶. Uczestnicy manifestacji przybijali do drzwi Trybunału plakaty zawierające hasła sprzeciwu wobec orzeczenia oraz jego uzasadnienia, traktowanego jako akt legitymizacji represyjnej polityki państwa wobec kobiet¹⁰⁶⁷.

Kulminacją styczniowych protestów była druga edycja „Marszu na Warszawę”, która odbyła się 29 stycznia. Dziesiątki tysięcy uczestników przemaszerowały z ronda Dmowskiego pod dom Jarosława Kaczyńskiego na Żoliborzu, mimo licznych policyjnych blokad. Marsz, organizowany z okazji 100 dni od pierwszego protestu, łączył elementy symboliczne i kulturowe, takie jak taniec poloneza na ul. Mickiewicza, co nadawało wydarzeniu nie tylko wymiar protestacyjny, ale również wspólnotowy i rytualny, zakorzeniony w symbolice polskiej historii i kultury zbiorowej. W trakcie demonstracji doszło do incydentów z udziałem służb porządkowych. W kilku przypadkach użyto gazu łzawiącego wobec uczestników protestu, co ponownie wywołało społeczną debatę na temat granic legalności interwencji policyjnych w kontekście wolności zgromadzeń¹⁰⁶⁸.

Styczniowe protesty potwierdziły trwałość i ewolucję ruchu Strajku Kobiet. Były nie tylko kontynuacją działań z jesieni 2020 roku, ale również ich rozwinieciem poprzez nowe formy wyrazu, takie jak performansy, akcje artystyczne czy narracje medialne. Ruch ten ugruntował się jako trwały element debaty publicznej w Polsce, unaoczniając

państwowych. Zob. [Jerzy Kwaśniewski w serwisie X: „Jeżeli zabraknie terminowej publikacji wyroku pełnego składu TK, to cały mozolnie budowany autorytet władzy i narracja o rządach prawa i praworządności w Polsce zostaną podważone. Pokażmy #RządyPrawa #RuleOfLaw #PrawaCzłowieka! @Krz-Szczucki @MorawieckiM @prezydentpl @TK_GOV_PL” / X](#), dostęp: 25.02.2025.

¹⁰⁶⁶ *Strajk Kobiet 2021. Protesty w Warszawie po wyroku Trybunału Konstytucyjnego*, 29.01.2021, [Strajk Kobiet 2021. Protesty w Warszawie po wyroku Trybunału Konstytucyjnego | Warszawa Nasze Miasto](#), dostęp: 25.01.2025.

¹⁰⁶⁷ Tamże.

¹⁰⁶⁸ A. Franczuk, *Strajk Kobiet w Warszawie. Tłum skandował „Je***ć PiS”. Tłumy szły na Kaczyńskiego*, 29.01.2021, [Strajk Kobiet w Warszawie. Tłum skandował "Je***ć PiS". Tłumy szły na KACZYŃSKIEGO \[ZAPIS RELACJI NA ŻYWO\] - Warszawa, Super Express](#), dostęp: 25.04.2025.

kryzys zaufania do instytucji oraz konieczność ochrony fundamentalnych praw obywatelskich.

Analizowane protesty z lat 2020-2021 stanowiły rozwinięcie i radykalizację dziedzictwa Czarnego Protestu z 2016 roku oraz obywatelskich mobilizacji lat 2017-2018. Podobnie jak wcześniejsze fale sprzeciwu, również wydarzenia z lat 2020-2021 opierały się na oddolnej mobilizacji i niehierarchicznej strukturze organizacyjnej. Tym razem jednak miały znacznie szerszy zasięg oraz bardziej wyrazisty charakter aksjologiczny. Nie tylko broniły istniejącego kompromisu prawnego, lecz postulowały głęboką rewizję systemu normatywnego III RP. W protestach szczególnie widoczny był gniew jako forma politycznej artykulacji. Jak zauważyła Agata Araszkiewicz, kobiecy gniew dotąd marginalizowany lub traktowany jako emocja nienależąca do sfery racjonalnej deliberacji, znalazł w OSK formę ekspresji emancypacyjnej. Manifestacje były więc zarówno afektem, jak i narracją, sposobem przekształcania doświadczenia krzywdy w język żądań i form działania zbiorowego. Zgłaszane przez protestujących postulaty szybko wykraczały poza sprzeciw wobec samego orzeczenia. Obejmowały m.in. żądania dotyczące świeckości państwa, rozdziału Kościoła od instytucji publicznych, przejrzystości procesów legislacyjnych, walki z przemocą domową oraz równości płci. Tego rodzaju agenda mieści się w ramach tzw. nowych ruchów społecznych, koncentrujących się na kwestiach jakości życia, tożsamości, praw człowieka i sprawiedliwości proceduralnej¹⁰⁶⁹. Z tego względu protesty te nie były jedynie wyrazem politycznego oporu, ale również formą kontrpubliczności aksjologicznej, narzędziem renegocjacji znaczeń fundamentalnych kategorii społecznych i konstytucyjnych.

Wielogłosowy charakter protestu wzmocniała obecność osób starszych, artystek, nauczycielek, kobiet pracujących w zawodach opiekuńczych, studentek, osób publicznych i anonimowych uczestniczek¹⁰⁷⁰. Owa różnorodność, połączona z wyraźnie generacyjną perspektywą (np. hasła o zerwaniu z narracją „dziadów”/„dziadersów” i „ojczyzny jako matki”), wytworzyła alternatywną wspólnotę semantyczną i aksjologiczną. Protesty zyskały silny wymiar międzynarodowy. Wymiar ten przejawiał się zarówno w formie marszów solidarności (m.in. w Berlinie, Brukseli, Londynie, Nowym Jorku), jak i w obecności sprawy polskich kobiet w globalnej debacie o prawach człowieka, świeckości państwa

¹⁰⁶⁹ A. Touraine, *Solidarność. Analiza ruchu społecznego 1980-1981*, dz. cyt..

¹⁰⁷⁰ *Strajk Kobiet 2021. Protesty w Warszawie po wyroku Trybunału Konstytucyjnego*, 29.01.2021, [Strajk Kobiet 2021. Protesty w Warszawie po wyroku Trybunału Konstytucyjnego | Warszawa Nasze Miasto](#), dostęp: 25.01.2025.

i granicach suwerenności konstytucyjnej. Strajk Kobiet, stając się symbolem transnarodowego buntu, wzmocnił postulat aksjologicznej transformacji porządku normatywnego w Polsce i wpisał się na trwałe w historię europejskich ruchów emancypacyjnych XXI wieku.

4.2.2 Kontrmanifestacje konserwatywne i *pro-life*

W odpowiedzi na falę protestów zainicjowanych przez Ogólnopolski Strajk Kobiet po ogłoszeniu wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 roku, liczne środowiska konserwatywne i *pro-life* zorganizowały szereg kontrmanifestacji. Stanowiły one nie tylko próbę zakwestionowania postulatów emancypacyjnych OSK, lecz także wyraz dążenia do utrzymania hegemonii aksjologicznej opartej na wartościach chrześcijańskich, tradycyjnej wizji rodziny oraz koncepcji „świętości życia”. W tym sensie kontrmanifestacje funkcjonowały jako działania o charakterze zarówno reaktywnym, jak i prewencyjno-symbolicznym. Miały one za zadanie obronę istniejącego porządku normatywnego przed postrzeganym zagrożeniem ze strony radykalnej zmiany kulturowej¹⁰⁷¹.

Kontrmanifestacje należy odczytywać nie tylko jako polityczno-religijną reakcję na postulaty liberalne i feministyczne, ale również jako przejaw walki o symboliczne panowanie nad sferą publiczną, w której toczył się spór o moralną legitymizację, widzialność i prawo do interpretacji aksjologicznej porządku społecznego. Wśród organizatorów pojawiają się zarówno formalne struktury Kościoła, jak i niezależne organizacje społeczne o charakterze narodowo-katolickim i prorodzinnym, takie jak Fundacja Życie i Rodzina, Stowarzyszenie Marsz dla Życia i Rodziny, Młodzież Wszechpolska oraz lokalne wspólnoty modlitewne.

Kontrprotesty przybierały różnorodne formy: od zgromadzeń publicznych i marszów pod hasłami „Obrońmy życie” czy „Ratujmy dzieci przed aborcją”, przez modlitwy różańcowe w przestrzeni miejskiej, po organizowane przed kościołami i urzędami wystawy antyaborcyjne prezentujące drastyczne wizualizacje martwych płodów. Te ostatnie (intensywnie promowane przez Fundację Życie i Rodzina) były wielokrotnie przedmiotem krytyki ze strony opinii publicznej, rodziców oraz pedagogów, którzy zgłaszali je jako działania mogące naruszać psychiczne dobro dzieci oraz przekraczać dopuszczalne normy obyczajowe.

¹⁰⁷¹ A. Graff, *Rykoszetem. Rzecz o płci, seksualności i narodzie*, Warszawa 2008.

W wielu przypadkach kontrmanifestacje przybierały postać nabożeństw ekspiacyjnych, modlitw pokutnych i tzw. „Różańca do Granic Nieba”, traktowanych jako duchowa odpowiedź na „bluźnierczy” (w ocenie środowisk konserwatywnych) charakter demonstracji organizowanych przez OSK. W narracji tej protestujące kobiety przedstawiane były jako uosobienie nihilizmu moralnego, relatywizmu aksjologicznego oraz radykalizmu antychrześcijańskiego. Przestrzeń publiczna stawała się zatem miejscem symbolicznego zderzenia dwóch opozycyjnych porządków moralnych, z których każdy rościł sobie prawo do reprezentowania interesu ogólnospołecznego.

Szczególne znaczenia nabrał incydent w Kaliszu, gdzie w listopadzie 2020 roku grupa kilkudziesięciu działaczy *pro-life*, wspieranych przez Młodzież Wszechpolską, zablokowała przemarsz kolumny samochodowej Strajku Kobiet. Kontrmanifestanci zarzucali protestującym celowe zakłócanie nabożeństwa w kościele św. Józefa, a ich działania określali mianem „obrony wartości chrześcijańskich” oraz protestu przeciwko „eugenicznej aborcji dzieci z zespołem Downa”. Interweniująca policja usunęła kontrdemonstrantów z jezdni, co spotkało się z oskarżeniami o stronniczość i nierówne traktowanie uczestników obu zgromadzeń¹⁰⁷².

Podobne działania miały miejsce w wielu innych polskich miastach, takich jak Warszawa, Poznań, Lublin, Wrocław czy Gdańsk. Kontrmanifestacje przybierały formę publicznych modlitw różańcowych, nabożeństw pokutnych oraz zgromadzeń modlitewnych organizowanych przed świątyniami. Ich uczestnicy trzymali w dłoniach różańce, krzyże oraz transparenty z hasłami: „Ratujmy dzieci przed aborcją”, „Aborcja zabija”, „Każde życie jest święte”. Wspólnym motywem było odwołanie do symboliki sakralnej oraz wezwania do modlitwy „za grzeszników” i „zwycięstwo cywilizacji życia nad cywilizacją śmierci”.

Kontrmanifestacje *pro-life* cieszyły się również poparciem części duchowieństwa oraz Konferencji Episkopatu Polski. W szczególności arcybiskup Marek Jędraszewski w homilii wygłoszonej w listopadzie 2020 roku nazwał protesty kobiet wyrazem „cywilizacji śmierci” i ostrzegł przed zagrożeniem dla fundamentów chrześcijańskiej Europy¹⁰⁷³.

¹⁰⁷² Policja w Kaliszu usunęła z jezdni działaczy *pro-life*, którzy blokowali mobilny strajk kobiet, 29.10.2020, [Policja w Kaliszu usunęła z jezdni działaczy *pro-life*, którzy blokowali mobilny strajk kobiet | Polska Agencja Prasowa SA](#), dostęp: 22.03.2023.

¹⁰⁷³ P. Białczyk, *Wielki Post. Abp Marek Jędraszewski o „zwolennikach cywilizacji śmierci”*, 21.02.2021, [Wielki Post. Abp Marek Jędraszewski o "zwolennikach cywilizacji śmierci"](#), dostęp: 19.03.2023.

Duchowni uczestniczyli także w organizowanych kampanii modlitewnej¹⁰⁷⁴, traktowanej jako duchowa odpowiedź na demonstracje OSK. W wielu parafiach organizowano czuwania modlitewne „za nawrócenie feministek” oraz msze święte w intencji „obrony życia poczętego”¹⁰⁷⁵.

Napięcia między obiema stronami przybierały często formę konfrontacyjną. Dochodziło do werbalnych i fizycznych starć między uczestnikami OSK a środowiskami konserwatywnymi, a interwencje policji miały na celu niedopuszczenie do eskalacji przemocy. Konflikt przeniósł się także do przestrzeni cyfrowej. Środowiska *pro-life* prowadziły intensywne kampanie w mediach społecznościowych, w których protesty kobiet przedstawiano jako przejaw „nihilizmu moralnego”, zagrożenie dla „wartości rodzinnych” oraz wyraz „antychrześcijańskiego radykalizmu”¹⁰⁷⁶.

Istotną rolę w organizacji i legitymizacji tych działań odegrała Fundacja Życie i Rodzina¹⁰⁷⁷, kierowana przez Kaję Godek, która była jedną z najbardziej rozpoznawalnych postaci obozu *pro-life* w przestrzeni medialnej, jak i powiązana z nią międzynarodowa sieć Agenda Europe. Obie organizacje wpisują się w transnarodowy przepływ idei, strategii i środków finansowych¹⁰⁷⁸. Ordo Iuris, będący jednym z głównych aktorów nurtu

¹⁰⁷⁴ Radio Maryja, *Strajk kobiet machiną pogardy i agresji*, 1.11.2020, [Strajk Kobiet machiną pogardy i agresji - RadioMaryja.pl](https://www.radiomaryja.pl/strajk-kobiet-machina-pogardy-i-agresji), dostęp: 19.03.2023.

¹⁰⁷⁵ K. Sulowski, *Katolicy odpowiadają na Strajk Kobiet. Wzywają do powszechnej mobilizacji. Modlitewnej*, 31.10.2020, [Katolicy odpowiadają na Strajk Kobiet. Wzywają do powszechnej mobilizacji modlitewnej](https://www.katolicy.pl/strajk-kobiet-wzywaja-do-powszechnej-mobilizacji-modlitewnej), dostęp: 01.02.2023.

¹⁰⁷⁶ *Agresja i akty wandalizmu na protestach Strajku Kobiet. Chuliganie zniszczyli przystanki i plakaty pro-life z dzieckiem w łonie matki*, 30.01.2021, [Chuligani z protestów SK zniszczyli plakaty pro-life](https://www.orka.gov.pl/Chuligani-z-protestow-SK-zniszczyli-plakaty-pro-life), dostęp: 19.03.2023.

¹⁰⁷⁷ Fundacja ta prowadziła kontrowersyjne wystawy antyaborcyjne, na których prezentowano drastyczne zdjęcia martwych płodów, opatrzone oskarżycielskimi hasłami skierowanymi wobec feministek, polityków oraz środowisk liberalnych. Wystawy te, eksponowane przed szkołami, urzędami i świątyniami, wywoływały liczne kontrowersje społeczne i były wielokrotnie zgłaszane do prokuratury jako naruszające dobro dzieci i normy obyczajowe. Zob. *Zatrzymaj aborcję - największy projekt pro-life w historii Polski. Powiedz Stop aborcji*, [Stop aborcji w Polsce | Obrona życia poczętego | Prawda o aborcji](https://www.stopaborcji.pl/), dostęp: 19.03.2023; M. Kozioł, *Sąd najpierw skazał za protest przeciw drastycznym banerom z płodami, a teraz organizatora, za drastyczne treści*, 18.11.2021, [Sąd. Wrocławski aktywista pro-life skazany za drastyczne banery. Wcześniej ukarano protestujących przeciwko nim](https://www.sad.wroclawski.pl/aktywista-pro-life-skazany-za-drastryczne-banery), dostęp: 21.11.2022; *Nie ma zgody na drastyczne treści w przestrzeni Wrocławia*, 20.10.2021, [Nie ma zgody na drastyczne treści w przestrzeni Wrocławia](https://www.wroclaw24.pl/nie-ma-zgody-na-drastryczne-treści-w-przestrzeni-wroclawia), dostęp: 21.11.2023.

¹⁰⁷⁸ Polskie organizacje anti-choice, w tym Ordo Iuris, przedstawiają swoją działalność jako lokalną obronę „tradycyjnej rodziny” i katolickich wartości, jednak w praktyce są częścią transnarodowej sieci konserwatywnych podmiotów. Instytut współpracuje m.in. z World Youth Alliance (utworzony w 1999 przy ONZ), Catholic Family & Human Rights Institute (1997), European Dignity Watch (2010, Bruksela) czy Society for the Protection of Unborn Children (1966, Wielka Brytania). Ruch anti-choice czerpie także inspiracje i wsparcie z organizacji brazylijskich (Tradicao, Familia e Propriedade) i rosyjskich, a jego globalna strategia polega na przejściu od argumentacji religijnej do języka praw człowieka i polityki prorodzinnej, co pozwala mu zdobywać legitymację w dyskursie publicznym i oddziaływać na polityki społeczne w różnych krajach. Zob. K. Suchanow, *To jest wojna. Kobiety, fundamentaliści i nowe średniowiecze*, Warszawa 2020; E. Korolczuk, *Odzyskiwanie języka, czyli jak zmieniła się debata o aborcji w kontekście Czarnych Protestów i Strajków Kobiet*, [w:] E. Korolczuk, B. Kowalska, J. Ramme, C.

antyaborcyjnego i antygenderowego w Polsce, jest aktywnym uczestnikiem i współorganizatorem działań Agendy Europe, tj. sieci zrzeszającej organizacje konserwatywne z całej Europy, mającej na celu m.in. delegalizację aborcji, ograniczanie praw LGBT+ i zwalczanie edukacji seksualnej¹⁰⁷⁹. Najnowsze doniesienia oraz analizy, oparte m.in. na ujawnionych e-mailach tej grupy, wskazują, że Agenda Europe została założona na przełomie 2012 i 2013 r. z istotnym udziałem polskiego Ordo Iuris, a głównym celem było zjednoczenie konserwatywnych organizacji pozarządowych i ekspertów wokół ultrakonserwatywnej agendy legislacyjnej, często pod kuratelą aktorów rosyjskich¹⁰⁸⁰. Z e-maili wynika, że Ordo Iuris od początku odgrywało aktywną rolę w grupie, a jej ówczesny prezes Aleksander Stępkowski oraz obecny Jerzy Kwaśniewski byli w ścisłych władzach struktury¹⁰⁸¹.

Opis koordynacji prawicowych organizacji na forum międzynarodowym potwierdzają także liczne przykłady: zjazd Agendy Europe w Warszawie organizowany przez Ordo Iuris¹⁰⁸², planowanie strategii politycznych (referenda anty-LGBT, zakazy aborcji, działania przeciwko konwencji stambulskiej) oraz wspólna praca nad legislacją ONZ, gdzie, jak wynika z korespondencji, członkowie grupy często współpracowali z przedstawicielami rosyjskimi oraz korzystali ze wsparcia lobbystów powiązanych z Kremlen, m.in. Konstantina Małofiejewa¹⁰⁸³.

Snochowska-Gonzalez, *Bunt kobiet. Czarne Protesty i Strajki Kobiet*, Gdańsk 2019, s. 131; Idem, A. Graff, *Gender as Ebola from Brussels: The Anti colonial Frame and the Rise of Illiberal Populism*, „Signs: Journal of Women in Culture and Society” 2018, nr 43(4).

¹⁰⁷⁹ K. Suchanow, *Antyaborcyjna międzynarodówka pod kuratelą Kremla. Ujawniamy emaile grupy, w której działa Ordo Iuris*, 22.03.2024, [Antyaborcyjna międzynarodówka. Ujawniamy e-maile grupy, w której działa Ordo Iuris - Wiadomości](#), dostęp: 05.09.2025; Idem, *To jest wojna. Kobiety, fundamentaliści i nowe średniowiecze*, Warszawa 2020; E. Siedlecka, *Ordo Iuris lubi cień. Nieprzejrzysta działalność znanej fundacji antyaborcyjnej i antygenderowej*, 09.09.2016, [Ordo Iuris lubi cień. Nieprzejrzysta działalność znanej fundacji antyaborcyjnej i antygenderowej](#), dostęp: 21.11.2023; Idem, *Organizacji antyaborcyjnych przybywa w Polsce i na świecie. Czy coś je łączy?* 24.03.2018, [Organizacji antyaborcyjnych przybywa w Polsce i na świecie. Czy coś je łączy?](#), dostęp: 21.11.2023.

¹⁰⁸⁰ *Reset Obywatelski, Partnerzy I Sojusznicy Ordo Iuris dostali 188 mln dolarów od Kremla*, 16.04.2022, [Partnerzy i sojusznicy Ordo Iuris dostali 188 mln dolarów od Kremla](#), dostęp: 21.11.2023.

¹⁰⁸¹ K. Suchanow, *Antyaborcyjna międzynarodówka pod kuratelą Kremla. Ujawniamy e-maile grupy, w której działa Ordo Iuris*, 22.03.2024, [Antyaborcyjna międzynarodówka. Ujawniamy e-maile grupy, w której działa Ordo Iuris - Wiadomości](#), dostęp: 06.09.2025.

¹⁰⁸² E. Siedlecka, *Ordo Iuris lubi cień. Nieprzejrzysta działalność znanej fundacji antyaborcyjnej i antygenderowej*, 09.09.2016, <http://wyborcza.pl/1,75398,20665495,ordo-iuris-lubi-cien-nieprzejrzy-stadzialnosc-znanej-fundacji.htm>, dostęp: 21.11.2023; K. Suchanow, *Organizacji antyaborcyjnych przybywa w Polsce i na świecie. Czy coś je łączy?* 24.03.2018, <http://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,23183138,organizacji-antyaborcyjnych-przybywa-w-polsce-i-na-swiecie.html>, dostęp: 21.11.2023; E. Korolczuk, *Odzyskiwanie języka*, dz. cyt., s. 131.

¹⁰⁸³ M. Danielewski, *Ordo Iuris w organizacji pod kuratelą Rosji? Mocne śledztwo Onetu*, 22.03.2024, [Ordo Iuris w organizacji pod kuratelą Rosji? Mocne śledztwo OKO.press](#), dostęp: 06.09.2025.

Przykładowo, jednym z pierwszych aktów wspólnego działania grupy była koordynacja poparcia dla antygejowskich ustaw Vladimira Putina w 2013 r., a także wsparcie Fundacji Małofiejewa dla *CitizenGo*, która następnie przekazywała środki polskim partnerom, w tym Ordo Iuris. W praktyce oznaczało to nie tylko wymianę *know-how* i materiałów, ale także przepływy finansowe, co potwierdzają śledztwa dziennikarskie i analizy raportowe¹⁰⁸⁴. E-maile ujawniają, że liderzy Agendy Europe silnie lobbowali za przyjęciem przez Polskę legislacji zaostrzającej prawo aborcyjne, a członkowie Agendy Europe wprost wyrażali dumę z działań polskiej strony, co znalazło wyraz m.in. w ich komentarzach po sukcesie „Stop aborcji” oraz wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 2020 r.: „*We are proud of you, Poland!*”¹⁰⁸⁵.

Równocześnie działania Ordo Iuris i pokrewnych organizacji wpisywały się w strategię wojny kulturowej, w której kluczowe znaczenie ma walka o kontrolę nad językiem, pojęciami i terminologią („*restoring the natural order*”). Internacjonalizacja tej agendy znajduje także potwierdzenie w działaniach lobbystycznych na forum ONZ, wsparciu legislacji rosyjskiej oraz politycznym doradztwie udzielanym rządowi i partiom prawicowym w Europie¹⁰⁸⁶.

Część członków grupy Agendy Europe, w tym z Polski, konsekwentnie odrzucała publicznie zarzuty współpracy z Rosją czy poparcia dla rosyjskiej polityki, jednak ujawnione materiały pokazują złożoność ich zaangażowania i konsekwentną próbę ograniczania jawności i debaty na ten temat.

Podsumowując, kontrmanifestacje środowisk *pro-life* były nie tylko reakcją na Strajk Kobiet i zmiany w polskim prawie, lecz także elementem szerszej strategii walki o dominację w sferze publicznej oraz sporów o hierarchię wartości. Stanowiły odpowiedź na postulaty OSK, a zarazem formę dyskursywnej obrony hegemonicznego modelu tożsamości narodowej, opartej na etyce życia, tradycyjnej rodzinie i katolickiej wizji wspólnoty¹⁰⁸⁷. Były również częścią szerszych działań prowadzonych zarówno w Polsce, jak i

¹⁰⁸⁴ W ciągu ostatniej dekady europejskie ruchy fundamentalistyczne, związane również z Ordo Iuris, otrzymały ponad 188 mln dolarów od Kremla. Zob. N. Datta, *Tip of the Iceberg: Religious Extremist Funders against Human Rights for Sexuality & Reproductive Health in Europe*, 15.06.2021, [Tip of the Iceberg: Religious Extremist Funders against Human Rights for Sexuality & Reproductive Health in Europe | EPE](#), dostęp: 05.09.2025; *Reset Obywatelski*, *Partnerzy I Sojusznicy Ordo Iuris dostali 188 mln dolarów od Kremla*, 16.04.2022, [Partnerzy i sojusznicy Ordo Iuris dostali 188 mln dolarów od Kremla](#), dostęp: 21.11.2023.

¹⁰⁸⁵ K. Suchanow, *Antyaborcyjna międzynarodówka pod kuratelą Kremla. Ujawniamy...*, dz. cyt.

¹⁰⁸⁶ Tamże; M. Danielewski, *Ordo Iuris w organizacji pod kuratelą...*, dz. cyt.

¹⁰⁸⁷ R. Krasowski, *Lewica, prawica i polski Kościół*, 17.07.2011, [Lewica, prawica i polski Kościół | Gra z Kościołem - Polityka.pl](#), dostęp: 19.03.2023.

na arenie międzynarodowej. Analizy i dostępne informacje pokazują, że organizacje takie jak Ordo Iuris nie tylko korzystały z doświadczenia i wsparcia innych podobnych ugrupowań, ale były powiązane z międzynarodowymi sieciami i w pewnych przypadkach także z wpływami rosyjskimi. Działalność tego środowiska nie ograniczała się więc wyłącznie do obrony lokalnych wartości, lecz wpisywała się w szersze zjawisko globalnej współpracy ruchów konserwatywnych, często zgodnie z interesami politycznymi innych państw.

4.3 Katolicyzm jako dominujący dyskurs aksjologiczny i pole kontestacji

Kontekst społeczno-polityczny, w którym rozgrywały się protesty Ogólnopolskiego Strajku Kobiet oraz działania środowisk *pro-life*, nie może być właściwie zrozumiany bez uwzględnienia roli katolicyzmu jako dominującej przestrzeni aksjologicznej w polskim porządku symbolicznym. Katolicyzm pełni bowiem w Polsce funkcję nie tylko religijną, lecz również kulturową, polityczną i społeczną. Stanowi ramę, w której konstruowane są normy moralne, a także osadzone są debaty o charakterze publicznym¹⁰⁸⁸.

Wpływ Kościoła katolickiego na życie polityczne przejawia się zarówno w formie bezpośredniego udziału hierarchów w debacie publicznej, jak i w trwałym zakorzenieniu norm religijnych w prawodawstwie państwowym. Przykładem tej zależności jest uchwalenie tzw. kompromisu aborcyjnego z 1993 roku, będącego efektem politycznego ugruntowania konserwatywnej doktryny moralnej opartej na katolickiej etyce życia. W tym sensie katolicyzm staje się nie tylko fundamentem systemu wartości, lecz również czynnikiem formującym granice dopuszczalnego dyskursu publicznego.

Jak zauważa Magdalena Środa, religia katolicka w Polsce nie jest jedynie systemem wierzeń, lecz pełni funkcję hegemonicznego kodu interpretacyjnego rzeczywistości społecznej. Umożliwia legitymizację konserwatywnych wzorców normatywnych oraz pełni

¹⁰⁸⁸ Dominująca pozycja katolicyzmu w Polsce przejawia się nie tylko w jego instytucjonalnym umocowaniu, ale również w głębokim zakorzenieniu w strukturze państwa oraz sferze symbolicznej. Kształt regulacji prawnych, takich jak restrykcyjna ustawa antyaborcyjna, decyzje dotyczące zapłodnienia pozaustrojowego, obecność nauczania religii w szkołach publicznych przy jednoczesnym braku systemowej edukacji seksualnej czy uprzywilejowana pozycja Kościelnej Komisji Majątkowej, wskazują na znaczący wpływ instytucji kościelnych na państwowy aparat legislacyjny i edukacyjny. Duchowni Kościoła katolickiego odgrywają istotną rolę w świeckich uroczystościach państwowych, a ich głos (szczególnie w debatach dotyczących etyki seksualnej i praw reprodukcyjnych) funkcjonuje jako moralny punkt odniesienia w przestrzeni publicznej. Jak zauważa Magdalena Środa, katolicyzm w Polsce przekracza ramy religii sensu stricto, stając się stylem życia, dominującym schematem interpretacyjnym, kryterium klasyfikowania jednostek, a zarazem mechanizmem społecznego prestiżu, władzy i kontroli. Co więcej, zdaniem Magdaleny Środy, religijność ta bywa pozbawiona głębszej treści duchowej, ograniczając się niekiedy do powierzchownych rytuałów i zachowań konwencjonalnych. Zob. M. Środa, *Kobiety, Kościół, katolicyzm*, [w:] Ch. Ockrent, *Czarna księga kobiet*, Warszawa 2007, s. 654.

rolę mechanizmu dyscyplinującego, zarówno w wymiarze instytucjonalnym, jak i symbolicznym, regulując sposoby mówienia, odczuwania i działania w przestrzeni publicznej¹⁰⁸⁹.

W tym ujęciu katolicyzm staje się nie tylko źródłem określonego ładu aksjologicznego, ale również polem walki o znaczenia, tj. ramą, w której toczy się spór między wartościami emancypacyjnymi a normami tradycjonalistycznymi. Protesty Strajku Kobiet można zatem odczytywać jako akt kontrdyskursu wobec religijnej hegemonii, próbę wprowadzenia debat moralnych poza klerykalny rejestr i redefinicji wartości takich jak godność, autonomia, sprawiedliwość i równość¹⁰⁹⁰.

Kluczowym obszarem namysłu staje się więc analiza mechanizmów, za pośrednictwem których katolicki porządek aksjologiczny, działając poprzez instytucje publiczne, system edukacji, media oraz repertuar symboli narodowych, konstruuje i utrwała dominującą narrację wartościującą w polskiej sferze publicznej¹⁰⁹¹. Równie istotne pozostaje rozpoznanie sytuacji, w których owa hegemonia zostaje poddana podważeniu w warunkach nasilonych napięć społecznych, takich jak mobilizacja związana z Ogólnopolskim Strajkiem Kobiet. Spór wokół praw reprodukcyjnych ujawnia się w tym ujęciu jako przejaw szerszego konfliktu o normatywny kształt przestrzeni publicznej, rozstrzygającego, czy ma ona nadal funkcjonować w ramach konserwatywno-religijnego paradygmatu, czy też ewoluować w kierunku pluralistycznej i świeckiej koncepcji wspólnoty politycznej¹⁰⁹².

4.3.1 Katolicyzm jako ramy aksjologiczne i język władzy w Polsce

Jak wykazano w poprzednim podrozdziale, katolicyzm pełni w Polsce funkcję dominującej przestrzeni aksjologicznej, konstytuując nie tylko normy moralne, lecz także ramy debaty publicznej. W tym kontekście stwierdzenie, że „Polska jest krajem katolickim”¹⁰⁹³, nie pełni wyłącznie funkcji deskryptywnej, lecz stanowi także akt perlokucyjny w sensie teorii aktów mowy¹⁰⁹⁴ afirmując i zarazem performatywnie wzmacniając

¹⁰⁸⁹ Tamże.

¹⁰⁹⁰ G. Piechota. „Strajk Kobiet”. *Zmiany społeczno-kulturowe jako efekt protestów w Polsce*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2022, nr 20(3), s. 97-114.

¹⁰⁹¹ M. Środa, *Kobiety*, dz. cyt., s. 654.

¹⁰⁹² J. Mariański, *Religijność społeczeństwa polskiego w perspektywie europejskiej*, 2004.

¹⁰⁹³ W demokracji liberalnej to samo zdanie ma jednak inny sens - jest zaprzeczeniem demokracji wygłoszonym z pozycji neoendeckich.

¹⁰⁹⁴ J.L. Austin, *How to Do Things with Words*, Oxford 2015.

pozycję Kościoła jako głównego dysponenta norm etycznych oraz regulatora społecznej wyobraźni aksjologicznej¹⁰⁹⁵.

Uprzywilejowana pozycja instytucji Kościoła katolickiego w Polsce rzadko podlega krytycznej refleksji, co skutkuje ograniczeniem pluralizmu światopoglądowego i unie możliwia konstruktywną debatę wokół kwestii takich jak prawa reprodukcyjne, edukacja seksualna czy bioetyka. Dobitym przykładem tego stanu rzeczy pozostaje tzw. kompromis aborcyjny z 1993 roku, który był w istocie efektem negocjacji prowadzonych w obrębie jednej aksjologii: katolickiej. Głos kobiet oraz środowisk reprezentujących alternatywne światopoglądy został w tej debacie wykluczony, a efektem było ustanowienie kulturowo-ideologicznego monolitu, który przez kolejne dekady wyznaczał granice debaty o prawach reprodukcyjnych¹⁰⁹⁶.

Katolicyzm, przez lata stanowiący ważny składnik narracji o „powrocie Polski do Europy”, pełnił także rolę elementu tożsamości narodowej, budowanego na etosie męczeństwa, ofiary i moralnego mesjanizmu. Jednak w ostatnich dwóch dekadach obserwuje się jego intensywny sojusz z populistyczną prawicą oraz aktywne zaangażowanie w antygenderowy dyskurs, który neguje fundamentalne wartości liberalnej demokracji, takie jak autonomia jednostki, równość płci i pluralizm¹⁰⁹⁷. W efekcie Kościół katolicki, tradycyjnie postrzegany jako nośnik uniwersalnych wartości, coraz częściej ukazuje głęboki konflikt z wartościami demokratycznymi¹⁰⁹⁸.

Walka o prawa kobiet, przez dziesięciolecia marginalizowana i delegitymizowana jako „ideologiczna”, w ostatnich latach stała się integralnym elementem sporu o

¹⁰⁹⁵ A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt., s. 285-295.

¹⁰⁹⁶ Tamże.

¹⁰⁹⁷ Narastające napięcie pomiędzy Kościołem katolickim a środowiskami feministycznymi uległo wyraźnemu zaostrzeniu w następstwie kampanii antygenderowej inicjowanej przez część duchowieństwa oraz kręgi konserwatywne. W jej ramach wytwarzano narrację o domniemanym zagrożeniu wynikającym z zachodniego liberalizmu, opisywanego w kategoriach „cywilizacji śmierci” i przeciwstawianego tradycyjnemu systemowi wartości chrześcijańskich. Polska została w tej retoryce symbolicznie przedstawiona jako ostatni bastion ochrony chrześcijańskiej tożsamości kulturowej wobec ekspansji ideologii gender, utożsamianej z moralnym relatywizmem oraz erozją ładu społecznego. Dyskurs ten, bazujący na intensyfikacji lęków egzystencjalnych i kulturowych, sprzyjał zacieśnianiu relacji między Kościołem a ugrupowaniami o charakterze populistycznym, prowadząc w konsekwencji do instrumentalnego wykorzystywania religii w debacie publicznej oraz podważania legitymacji postulatów równościowych artykułowanych przez ruch feministyczny. Zob. Tamże, s.300-304.

¹⁰⁹⁸ Podczas gdy w latach 90. XX wieku dominujące elity liberalne postrzegały kompromis z Kościołem katolickim jako niezbędny warunek integracji Polski z Zachodem i realizacji projektu europejskiego, współcześnie coraz częściej dochodzą do głosu przekonania, że to właśnie długotrwała uległość wobec instytucji kościelnych przyczyniła się do erozji fundamentów demokratycznych i może w konsekwencji doprowadzić do marginalizacji Polski na arenie Unii Europejskiej. Zob. P. Wroński, *Dokąd zmierza Kościół, który zdradził III RP*, Gazeta Świąteczna, 2 czerwca 2018.

przyszłość demokracji w Polsce¹⁰⁹⁹. Protesty feministyczne, w tym przede wszystkim Ogólnopolski Strajk Kobiet, ujawniły konieczność przebudowy dotychczasowej przestrzeni aksjologicznej, opartej na wykluczeniu i homogeniczności, w stronę wspólnoty wyobrażonej, konstruowanej wokół wartości równości, godności, sprawiedliwości społecznej oraz praw człowieka¹¹⁰⁰. W tym sensie katolicyzm jako dyskurs dominujący stał się zarówno przedmiotem kontestacji, jak i polem, na którym rozgrywa się walka o alternatywne modele aksjologiczne¹¹⁰¹.

4.3.2 Katolicki dyskurs aksjologiczny wobec wyroku Trybunału Konstytucyjnego

Wpływ katolickiego dyskursu aksjologicznego na konstytuowanie porządku normatywnego w Polsce uwidocznił się szczególnie wyraźnie w reakcji Kościoła katolickiego na orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 października 2020 roku, dotyczące tzw. aborcji eugenicznej. Decyzja uznana za jedną z najbardziej restrykcyjnych w Europie¹¹⁰², natychmiast stała się osią debaty publicznej, uwidaczniając fundamentalny konflikt między konserwatywną narracją religijną a postulatami ruchów feministycznych oraz środowisk *pro-choice*¹¹⁰³.

Pomimo masowego sprzeciwu społecznego oraz licznych głosów krytycznych w przestrzeni publicznej, najwyżsi przedstawiciele Kościoła jednoznacznie poparli wyrok, uzasadniając jego zasadność zgodnością z katolicką doktryną ochrony życia od poczęcia. Tym samym Kościół potwierdził swoją rolę jako głównego arbitra aksjologicznego, nadającego znaczenia pojęciom takim jak „życie”, „godność”, „prawo” czy „demokracja”¹¹⁰⁴. Symboliczny wymiar tej reakcji wzmocnił fakt, iż ogłoszenie orzeczenia zbiegło się ze wspomnieniem liturgicznym św. Jana Pawła II, co część hierarchów interpretowała w kategoriach znaku o charakterze opatrnościowym¹¹⁰⁵.

¹⁰⁹⁹ Choć w sferze literatury, sztuki i nauki pojawiały się znaczące głosy krytyczne wobec patriarchalnych i nacjonalistycznych struktur, jak np. *Absolutna amnezja* Izabeli Filipiak, performanse Katarzyny Kozyry czy poemat Bożeny Keff *Utwór o Matce i Ojczyźnie*, to jednak feminizm pozostawał marginalizowany i traktowany jako nurt peryferyjny, pozbawiony realnej sprawczości politycznej. Mimo wyraźnego potencjału artystycznego i intelektualnego, wskazane inicjatywy miały przede wszystkim wymiar incydentalny i nie doprowadziły do trwałego przełomu w dominującym dyskursie publicznym, który nadal odtwarzał konserwatywne imaginaria narodowościowe. Zob. A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt., s. 295-300.

¹¹⁰⁰ Idem, *Rykoszetem. Rzecz o płci, seksualności i narodzie*, Warszawa 2008.

¹¹⁰¹ Idem, *Świat bez kobiet*, Warszawa 2021, s.305.

¹¹⁰² M. Środa, *Kobiety*, dz. cyt., s. 654.

¹¹⁰³ A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt., s.305.

¹¹⁰⁴ M. Środa, *Kobiety*, dz. cyt., s. 654.

¹¹⁰⁵ PAP, *Abp Jędraszewski w trakcie mszy ogłosił wyrok TK ws. aborcji. W kościele rozległy się brawa*, 22.10.2020, [Abp Jędraszewski w trakcie mszy ogłosił wyrok TK ws. aborcji. W kościele rozległy się brawa](#), dostęp: 21.12.2021.

Arcybiskup Marek Jędraszewski, podczas homilii określił decyzję Trybunału jako „wspaniałą wiadomość” i wyraził przekonanie, że stanowi ona „kamień milowy w dziejach ochrony życia w Polsce”¹¹⁰⁶. Arcybiskup Stanisław Gądecki, przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski, w oficjalnym komunikacie stwierdził, że „odrzućcie idei życia niewartego życia jest miarą moralnej i demokratycznej dojrzałości społeczeństwa”¹¹⁰⁷.

Wypowiedzi te wpisywały się w szerszą strategię sakralizacji porządku prawnego, w której argumentacja teologiczna przenikała do sfery publicznej jako uniwersalna wykładnia norm etycznych¹¹⁰⁸. Jednocześnie hierarchowie apelowali o zwiększenie wsparcia dla rodzin wychowujących dzieci z niepełnosprawnościami, co miało złagodzić społeczną percepcję restrykcyjności orzeczenia¹¹⁰⁹.

Znaczna część opinii publicznej odczytała jednak tę sytuację jako efekt trwałego sojuszu instytucjonalnego między Kościołem a władzą państwową. W konsekwencji protesty, organizowane przez Ogólnopolski Strajk Kobiet, przekroczyły ramy sprzeciwu wobec samej regulacji prawnej i objęły krytykę dominacji religii w sferze publicznej. Hasła takie jak „Módlmy się o prawo do aborcji” czy „W imię Matki, Córk, Siostry”¹¹¹⁰ stanowiły przykład językowej subwersji, polegającej na przechwytywaniu i przekształcaniu symboliki religijnej w celu zakwestionowania monopolu interpretacyjnego Kościoła¹¹¹¹.

Szczególnym wymiarem tego sprzeciwu stały się działania w przestrzeni sakralnej, dotąd traktowanej jako aksjologicznie nietykalna. Manifestacje organizowano przed kościołami, kuriami biskupimi oraz w ich bezpośrednim otoczeniu, a w niektórych przypadkach również w trakcie nabożeństw. W miastach takich jak Poznań, Lublin, Katowice, Warszawa¹¹¹² czy Łódź protestujący rozwieszali symbole Strajku Kobiet na bramach parafialnych, kolportowali ulotki informujące o dostępie do bezpiecznej aborcji, a także skandowali hasła sprzeciwu wobec zaostrożenia prawa¹¹¹³.

¹¹⁰⁶ Tamże.

¹¹⁰⁷ *Biskupi zadowoleni z wyroku TK. „Trudno sobie wyobrazić wspanialszą wiadomość”*, [Biskupi komentują orzeczenie TK ws. aborcji. Abp Gądecki i Abp Jędraszewski zabrali głos - Wprost](#), dostęp: 02.02.2021.

¹¹⁰⁸ Tamże.

¹¹⁰⁹ Tamże.

¹¹¹⁰ „Módlmy się o prawo do aborcji”. Trwają protesty w kościołach i na ulicach, 25.10.2020, [Protesty w kościołach w sprawie aborcji i decyzji Trybunału Konstytucyjnego](#), dostęp: 12.11.2022.

¹¹¹¹ Tamże; A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt., s. 285-295;

¹¹¹² M. Witczak, A. Szczerbiak, *Blokada 200 miast i miasteczek. W Warszawie kilka rannych osób*, [Blokada 200 miast i miasteczek. W Warszawie kilka rannych osób - Polityka.pl](#), dostęp: 23.02.2022; P. Żytnicki, *Kobiety przerwały mszę w poznańskiej katedrze. Interweniowała policja. „Mamy tego dość jako katolicy”*, 25.10.2020, [_](#), dostęp: 22.11.2022.

¹¹¹³ P. Siennicki, *To jest rewolucja młodych*, dz. cyt.

Wyrazistym symbolem kulturowym stały się stylizacje inspirowane książką i filmem *Opowieść podręcznej*, których estetyka funkcjonowała jako metafora podporządkowania kobiet patriarchalnemu porządkowi. Tego rodzaju działania miały charakter performatywny: nie tylko wyrażały sprzeciw, lecz także dokonywały symbolicznego przełamania tabu, przekształcając przestrzeń sakralną w arenę debaty o granicach wpływu religii na państwo prawa¹¹¹⁴.

Reakcja środowisk konserwatywnych była równie zdecydowana. Organizacje takie jak Młodzież Wszechpolska czy Straż Marszu Niepodległości podejmowały działania mające na celu ochronę świątyń, niekiedy prowadzące do eskalacji napięć¹¹¹⁵. W retoryce części liderów prawicy protesty określano jako „atak na polskość” i fundamenty tożsamości narodowej¹¹¹⁶. Prezes Prawo i Sprawiedliwość, Jarosław Kaczyński, wzywał do obrony miejsc kultu¹¹¹⁷, co przez opozycję interpretowane było jako język konfrontacyjny, wzmacniający polaryzację społeczną¹¹¹⁸.

Hierarchowie kościelni, w tym abp Marek Jędraszewski, oceniali protesty jako przejaw agresji i profanacji, odwołując się do dychotomii sacrum-profanum oraz antagonizmu „my-oni”¹¹¹⁹. Tego rodzaju retoryka utrzymywała symboliczne granice wspólnoty moralnej,

¹¹¹⁴ M. Witkowska, *Awantura na mszy w katedrze w Łodzi. W niedzielę był protest przeciwko wyrokowi Trybunału Konstytucyjnego*, 26.10.2020, [Awantura na mszy w katedrze w Łodzi. W niedzielę znów był protest przeciwko wyrokowi Trybunału Konstytucyjnego | Dziennik Łódzki](#), dostęp: 21.11.2022.

¹¹¹⁵ S. Bujalski, L. Gontarek, *Wszechpolacy wyrzucili „podręczne” z łódzkiej katedry. Świątynię zabarykadowano przed protestującymi*, 25.10.2020, [Wszechpolacy wyrzucili 'podręczne' z łódzkiej katedry. Świątynię zabarykadowano przed protestującymi](#), dostęp: 22.12.2022.

¹¹¹⁶ Do protestów OSK w Kościołach odniósł się na Twitterze Robert Bąkiewicz, szef prawicowego stowarzyszenia Marsz Niepodległości, pisząc „Dzisiaj Koledzy ze Straży Marszu Niepodległości chronią kilka warszawskich kościołów przed zapowiadanymi profanacjami ze strony satanistycznej lewicy”. Po czym dodał „Strzeżcie się tchórze, bo miecz sprawiedliwości już nad Wami wisi”. Zob. *Protesty przed Bazyliką Świętego Krzyża. Kobieta chciała wejść do kościoła, zatrzymali ją narodowcy*, 25.10.2020, [Protest przed Bazyliką Świętego Krzyża w Warszawie. Kobieta chciała wejść do kościoła, zatrzymali ją narodowcy](#), dostęp: 21.12.2022.

¹¹¹⁷ Jarosław Kaczyński wezwał do obrony kościołów słowami „Musimy ich bronić za każdą cenę. Wzywam wszystkich członków Prawa i Sprawiedliwości i wszystkich, którzy nas wspierają do tego, by wzięli udział w obronie Kościoła, w obronie tego, co dzisiaj jest atakowane i jest atakowane nieprzypadkowo”. Zob. A. Zygiel, *Jarosław Kaczyński zabrał głos ws. aborcji. Nawołuje do obrony kościołów*, 27.10.2020, [Jarosław Kaczyński zabrał głos ws. aborcji. Nawołuje do obrony kościołów - RMF 24](#), dostęp: 29.03.2022.

¹¹¹⁸ Idem, „Kaczyński wypowiedział wojnę społeczeństwu”. *Opozycja krytykuje apel prezesa PiS*, 27.10.2020, ["Kaczyński wypowiedział wojnę społeczeństwu". Opozycja krytykuje apel prezesa PiS - RMF 24](#), dostęp: 28.03.2022.

¹¹¹⁹ PAP, *Abp Jędraszewski w trakcie mszy ogłosił wyrok TK ws. aborcji. W kościele rozległy się brawa*, 22.10.2020, [Abp Jędraszewski w trakcie mszy ogłosił wyrok TK ws. aborcji. W kościele rozległy się brawa](#), dostęp: 21.12.2021.

jednocześnie ograniczając przestrzeń dialogu z nowymi formami tożsamości kulturowej i obywatelskiej¹¹²⁰.

Protesty w przestrzeni sakralnej unaocznily tym samym głęboki kryzys legitymizacji Kościoła katolickiego, szczególnie wśród młodszych pokoleń. Instytucja dotąd postrzegana jako strażnik narodowej aksjologii stała się przedmiotem otwartej krytyki oraz symbolicznej dekonstrukcji autorytetu¹¹²¹. Parodystyczne odniesienia do ikonografii i rytuałów religijnych, napisy na murach świątyń czy performatywne gesty sprzeciwu nie były wyłącznie aktem prowokacji, lecz formą emancypacyjnego odzyskiwania przestrzeni publicznej dla wartości pluralistycznych¹¹²².

W konsekwencji wydarzenia 2020 roku należy interpretować jako moment graniczny w procesie redefinicji relacji między religią a społeczeństwem obywatelskim w Polsce. Katolicki porządek normatywny, przez dekady dominujący w debacie publicznej, znalazł się w bezpośredniej konfrontacji z ruchem, który nie tylko domagał się praw reprodukcyjnych, lecz również podjął próbę semantycznej rekonstrukcji pojęć takich jak wolność, godność czy suwerenność jednostki. Konflikt ten wykraczał zatem poza wymiar legislacyjny, stając się sporem o kształt kulturowej tożsamości oraz aksjologiczne fundamenty państwa demokratycznego¹¹²³.

4.4 Kontrpubliczność jako narzędzie politycznej sprawczości

Jednym z kluczowych narzędzi interpretacyjnych pozwalających zrozumieć charakter protestów kobiet w Polsce jest kategoria kontrpubliczności, rozwinięta przez Alexandra Negta i Oskara Klugego, a następnie rozbudowana przez Nancy Fraser¹¹²⁴. Kontrpubliczność odnosi się do alternatywnych przestrzeni komunikacyjnych tworzonych przez grupy wykluczone, które konstruują własne style debaty oraz działania politycznego, pozostające w opozycji do dominujących instytucji hegemonicznych, takich jak państwo, Kościół czy media głównego nurtu¹¹²⁵. W kontekście współczesnej Polski idea ta

¹¹²⁰ *Biskupi zadowoleni z wyroku TK. „Trudno sobie wyobrazić wspanialszą wiadomość”*, [Biskupi komentują orzeczenie TK ws. aborcji. Abp Gądecki i Abp Jędraszewski zabrali głos - Wprost](#), dostęp: 02.02.2021.

¹¹²¹ *Protest przed krakowską kurią: „Ścigajcie biskupów, nie obywatelki”*, 10.11.2020, [Protest przed krakowską kurią: "Ścigajcie biskupów, nie obywatelki"](#), dostęp: 23.01.2024.

¹¹²² Wróblewski, *Strajk w Polsce. Joanna Scheuring-Wielgus z happeningiem w Kościele*, 25.10.2020, [Strajk w całej Polsce. Joanna Scheuring-Wielgus z happeningiem w kościele](#), dostęp: 29.12.2021; A. Graff, *Świat bez kobiet*, Warszawa 2021.

¹¹²³ Tamże, s. 285-295.

¹¹²⁴ N. Fraser, *Rethinking the Public Sphere: A Contribution...*, dz. cyt., s. 56-80.

¹¹²⁵ A. Kluge, O. Negt, dz. cyt.

znajduje wyraz w działaniach takich jak Ogólnopolski Strajk Kobiet, który stanowi reakcję na postępującą instytucjonalizację konserwatywnego porządku aksjologicznego, zwłaszcza w zakresie praw reprodukcyjnych oraz relacji państwo-Kościół¹¹²⁶.

4.4.1 Strajk Kobiet jako wyraz lewicowego populizmu afektywnego

W oparciu o teorię populizmu Ernesto Laclaua¹¹²⁷ i Chantal Mouffe¹¹²⁸, która zakorzeniona jest w psychoanalitycznych intuicjach Freuda i Lacana, należy zauważyć, iż procesy konstruowania tożsamości politycznej mają głęboki charakter afektywny. Freudowska koncepcja „więzi libidalnej”, tj. emocjonalnej identyfikacji wspólnoty wokół wyobrażonego wroga stanowi istotny komponent analiz afektywnej mobilizacji¹¹²⁹. W tym ujęciu Ogólnopolski Strajk Kobiet można postrzegać jako przykład lewicowego populizmu¹¹³⁰, który w odpowiedzi na „populistyczny moment”¹¹³¹ przeciwstawia się hegemonii neoliberalizmu i konserwatyzmu, akcentując pluralizm, równość oraz inkluzywność.

Jak zauważył Gustave Le Bon w klasycznym ujęciu psychologii tłumu, procesy twierdzenia, powtarzania i zarażania stanowią mechanizmy konsolidacji zbiorowej tożsamości¹¹³². Twierdzenia jako formuły pozbawione racjonalnej argumentacji, pełnią funkcję ekspresji afektywnych przekonań i wspólnych doświadczeń. Ich siła polityczna zależy od regularnej powtarzalności, która prowadzi do ich uwewnętrznienia, zarówno w wymiarze świadomym, jak i nieświadomym¹¹³³.

W perspektywie psychoanalitycznej powtarzanie spełnia funkcję utrwalania doświadczeń afektywnych, warunkując trwałość zbiorowej identyfikacji. Mechanizm ten umożliwia również poszerzanie wspólnoty politycznej o nowe podmioty, nawet o zróżnicowanych doświadczeniach antagonistycznych, które łączy afektywna narracja sprzeciwu wobec wspólnego wroga. W przypadku Strajku Kobiet rolę twierdzeń pełniły m.in. hasła, slogany, a także symbole wizualne (czerwona błyskawica), które zyskały charakter wiralny¹¹³⁴. Powielanie ich w mediach społecznościowych, na transparentach, murach miejskich i w przestrzeni performatywnej ulicznych manifestacji nie było prostą reprodukcją

¹¹²⁶ E. Majewska, *Kontrpubliczności ludowe i feministyczne. Wczesna Solidarność...*, dz. cyt., s. 301-304.

¹¹²⁷ E. Laclau, *Rozum populistyczny*, dz. cyt.

¹¹²⁸ Ch. Mouffe, *For a Left Populism*, London-New York 2018.

¹¹²⁹ S. Freud, *Group Psychology and the Analysis of the Ego*, London 1921.

¹¹³⁰ E. Laclau, *Rozum populistyczny*, dz. cyt.

¹¹³¹ Ch. Mouffe, *For a Left Populism*, dz. cyt., s. 9-25.

¹¹³² G. Le Bon, *Psychologia tłumu. Studium powszechnego umysłu*, Gliwice 2012, s. 78.

¹¹³³ Tamże.

¹¹³⁴ A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt.

treści, lecz aktem politycznym, pogłębiającym tożsamość zbiorową i wzmacniającym więź wspólnotową¹¹³⁵. Afektywność tego przekazu była kluczowa dla zainicjowania wspólnoty protestu¹¹³⁶, natomiast tutaj warto podkreślić jego kontrpubliczny wymiar - jako form alternatywnej narracji funkcjonujących poza oficjalnym dyskursem instytucji władzy, w tym państwa i Kościoła¹¹³⁷.

W tym sensie protesty kobiet, poprzez strategie wiralnego zarażania i performatywnego twierdzenia, nie tylko zakwestionowały hegemoniczny porządek normatywny, lecz także umożliwiły konstruowanie nowej przestrzeni deliberatywnej opartej na doświadczeniu wykluczenia, emocjonalnym zaangażowaniu oraz obywatelskiej sprawczości¹¹³⁸.

4.4.2 Transformacja kultury obywatelskiej: od tradycyjnej lojalności do asertywnej partycypacji

Koncepcja kultury obywatelskiej, sformułowana przez Gabriela Almonda i Sidneya Verbę, stanowi klasyczne narzędzie analizy postaw politycznych i mechanizmów uczestnictwa w systemie demokratycznym¹¹³⁹. W ich ujęciu kultura obywatelska opierała się na syntezie trzech orientacji: zaściankowej, podporządkowanej i uczestniczącej, zakładającej ufność wobec instytucji państwowych, akceptację zasad reprezentacji oraz przestrzeganie norm prawnych¹¹⁴⁰. Model ten był kompatybilny z demokracją przedstawicielską, opartą na konsensusie i stabilności instytucjonalnej.

W warunkach późnej nowoczesności i rosnącej erozji zaufania do instytucji, kultura obywatelska przekształca się jednak w kierunku modelu asertywnego. Jak zauważają Russell Dalton i Christian Welzel, współczesne społeczeństwa cechuje wzrost działań oddolnych, krytycznych wobec władzy i zorientowanych na bezpośrednią partycypację¹¹⁴¹. Zmiana ta koreluje z procesem przejścia od wartości materialistycznych ku

¹¹³⁵ Afektywna skuteczność ruchu społecznego wynika z jego umiejętności wzbudzania silnych emocji i angażowania uczuć szerokich grup społecznych w taki sposób, by wywołać głębokie poczucie utożsamienia się z reprezentowaną sprawą. Zob. J. Gunnarsson Payne, *Kobiety jako „lud”*. *Czarne protesty jako sprzeciw wobec autorytarnego populizmu w perspektywie międzynarodowej*, s. 164.

¹¹³⁶ J. Suchomska, D. Urzędowska, *Działania protestacyjne strajku kobiet w ujęciu teorii nowych ruchów społecznych*, 13.07.2021, [dzialania_protestacyjne.indd](#), dostęp: 25.01.2025.

¹¹³⁷ J. Gunnarsson Payne, *Kobiety jako lud*. *Czarne protesty jako...*, dz. cyt., s. 164.

¹¹³⁸ Tamże.

¹¹³⁹ G. Almond, S. Verba, *Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton 1963, s. 12.

¹¹⁴⁰ G.A. Almond, G.B. Powell, *Comparative Politics: a Development Approach*, Boston, 1966, s. 50.

¹¹⁴¹ R. J Dalton, *The Good Citizen: How a Younger Generation Is Reshaping American Politics*, Washington 2008; Ch. Welzel, *Freedom Rising: Human Empowerment and the Quest for Emancipation*, Cambridge 2013; T.G. Jakobsen, O. Listanhaug, *Social Change and the Politics of Protest*, [w:] R.J. Dalton, Ch. Welzel, *The Civic Culture Transformed. From Allegiant to Assertive Citizens*, Cambridge, 2014, s. 219-230.

postmaterialistycznym, opisanym przez Ronalda Ingleharta, który obejmuje wzrost znaczenia takich kategorii jak wolność jednostki, godność, równość i samorealizacja¹¹⁴².

Ogólnopolski Strajk Kobiet może być uznany za wyraz tej transformacji. Jako ruch o charakterze zdecentralizowanym, spontanicznym i nienależącym do klasycznych struktur społeczeństwa obywatelskiego¹¹⁴³, stanowi on przykład nowej formy obywatelstwa - opartego na asertywności, krytyce władzy i twórczym zaangażowaniu. Jego uczestnicy odwoływali się do wartości emancypacyjnych, formułując postulat prawa do samostanowienia i kontroli nad własnym ciałem¹¹⁴⁴.

Nowa kultura obywatelska ujawnia się w tym kontekście na dwóch płaszczyznach. Po pierwsze, obejmuje wewnętrzną internalizację wartości postmaterialistycznych, takich jak autonomia, równość, wolność wyboru i godność. Przejawem tego są liczne wypowiedzi uczestników ruchu, podkreślające wzrost świadomości i obecność praw kobiet w dyskursie publicznym i mediach cyfrowych¹¹⁴⁵. Po drugie, manifestuje się poprzez ekspresyjne, performatywne i symboliczne formy oporu wobec władzy, czego wyrazem są hasła takie jak „To jest wojna” czy „Beata, niestety, twój rząd obalą kobiety”, pełniące funkcję publicznego aktu nieposłuszeństwa obywatelskiego¹¹⁴⁶.

Jak wskazuje Dominika Polańska, nowoczesne ruchy społeczne nie muszą przyjmować formy tradycyjnych organizacji trzeciego sektora, aby wywierać realny wpływ społeczny i polityczny¹¹⁴⁷. Strajk Kobiet operował jako sieć rozproszonych podmiotów, opartych na solidarności, emocjonalnym wsparciu i szybkiej mobilizacji, co zapewniło mu elastyczność działania oraz wysoką skuteczność komunikacyjną¹¹⁴⁸.

Z perspektywy aksjologicznej, ruch ten stanowił zarówno odpowiedź na konkretne decyzje legislacyjne, jak i próbę przekształcenia modelu obywatelstwa. Obywatelstwo to nie było jedynie statycznym statusem prawnym, lecz dynamiczną praktyką: twórczą, sprawczą i publicznie wyrażaną. Tym samym Strajk Kobiet nie tylko kontestował status

¹¹⁴² R. Inglehart, *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*, Princeton 1977.

¹¹⁴³ J. Suchomska, D. Urzędowska, dz. cyt.

¹¹⁴⁴ Tamże.

¹¹⁴⁵ A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt.

¹¹⁴⁶ M. Lewicki, M. Rogaczewska, A., Ziętek, *Kultura i rozwój - podsumowanie projektu badawczego*, [w:] J. Hausner, I. Stokfiszewski, I. Jasińska, M. Lewicki, *Kultura i rozwój. Analizy, rekomendacje, studia przypadków*, Warszawa-Kraków 2016, s. 79-138.

¹¹⁴⁷ D.V. Polańska, *Motywacje osób niezinstytucjonalizowanego sektora społecznościowego*, [w:] G. Chimiak, Kiwińska, *Krajobraz społecznościowy - Polska 2014*, Warszawa 2015, s. 27-46.

¹¹⁴⁸ J. Suchomska, D. Urzędowska, dz. cyt.

quo, lecz również współtworzył nowe wyobrażenie o społeczeństwie opartym na partycypacji, równości i godności jednostki¹¹⁴⁹.

4.5 Ogólnopolski Strajk Kobiet w perspektywie teorii nowych ruchów społecznych

Protesty, które wybuchły w Polsce jesienią 2020 roku w odpowiedzi na orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego zakazujące aborcji ze względów embriopatologicznych, należy analizować nie tylko w kategoriach sprzeciwu wobec konkretnego aktu prawnego, lecz także jako wyraz głębokiej transformacji społecznej. W tym kontekście teoria nowych ruchów społecznych (*New Social Movements* - NRS) dostarcza adekwatnych narzędzi interpretacyjnych, pozwalających uchwycić złożoność i znaczenie tych działań protestacyjnych.

Nowe ruchy społeczne (w przeciwieństwie do klasycznych ruchów robotniczych XX wieku) nie koncentrują się wyłącznie na interesach ekonomicznych, lecz wyrażają walkę o tożsamość, godność, prawa jednostki oraz uznanie w przestrzeni symbolicznej. Jak zauważa Piotr Sztompka, charakteryzują się one niskim stopniem sformalizowania, otwartą strukturą organizacyjną, spontanicznością oraz niekonwencjonalnymi formami działania, nastawionymi na przemianę społecznych wartości i norm¹¹⁵⁰. Charles Tilly dodaje, że do konstytutywnych elementów ruchów społecznych należy również trwałość działań protestacyjnych, różnorodność wykorzystywanych repertuarów oraz jasne określenie tożsamości zbiorowej uczestników¹¹⁵¹.

Wszystkie te cechy odnaleźć można w działaniach Ogólnopolskiego Strajku Kobiet. Ruch ten nie przyjął formy tradycyjnej organizacji politycznej ani zhierarchizowanej organizacji pozarządowej, lecz funkcjonował jako dynamiczna, zdecentralizowana sieć aktorów społecznych, których działania łączyły silne emocje, wspólnota doświadczenia oraz aksjologiczny sprzeciw wobec systemowego ograniczania praw kobiet¹¹⁵². Jak podkreśla Keith Payne, skuteczność tego typu mobilizacji nie wynika wyłącznie z siły argumentów racjonalnych, lecz przede wszystkim z umiejętności kreowania afektywnej wspólnoty, która łączy jednostki wokół wspólnych doświadczeń opresji i potrzeby

¹¹⁴⁹ A. Ziętek, *Ruchy protestu jako przykład asertywnej kultury obywatelskiej. Przypadek Ogólnopolskiego Strajku Kobiet*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2020, nr 65(1).

¹¹⁵⁰ P. Sztompka, *Socjologia zmian społecznych*, Kraków 2010, s. 256-257.

¹¹⁵¹ Ch. Tilly, *Social Movements 1768-2004*, dz. cyt., s. 3-4.

¹¹⁵² A. Czarnecka, *Po Czarnym Wtorku - czy kobiety przegrały?* www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1722500,1,po-czarnym-wtorku--czy-kobiety-przegraly.read, dostęp: 18.03.2021.

emancypacji. W tym sensie, jak zauważa Payne, proste strategie sprawdzania faktów nie są wystarczające, jeśli nie towarzyszy im komponent emocjonalny¹¹⁵³.

Strajk Kobiet, podobnie jak inne współczesne ruchy feministyczne, nie tylko formułował konkretne postulaty polityczne (jak prawo do aborcji), lecz również odgrywał kluczową rolę w konstruowaniu nowej tożsamości politycznej, zorientowanej na podmiotowość kobiet, równość płci i solidarność pokoleń. Była to mobilizacja, która wykraczała poza doraźny protest, stając się nośnikiem głębokiej zmiany kulturowej i aksjologicznej.

Teoria Neila Smelsera oferuje w tym kontekście cenne ujęcie protestu jako zjawiska osadzonego w „strukturalnych warunkach sprzyjających” i uruchamianego przez „punkt zapalny”¹¹⁵⁴. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 roku pełniło właśnie funkcję takiego detonatora, symbolizując rosnące napięcia aksjologiczne wokół relacji państwo-Kościół, praw reprodukcyjnych oraz autonomii obywatelskiej¹¹⁵⁵.

Z perspektywy teorii nowych ruchów społecznych OSK jawi się zatem jako ruch redefiniujący zarówno normy instytucjonalne, jak i wzorce partycypacji politycznej. W centrum tego procesu znajduje się nie tyle walka o interesy, ile afirmacja wartości (godności, równości i wolności) która staje się podstawą nowego obywatelstwa o charakterze kontrhegemonicznym i twórczym.

4.5.1 Struktura, dynamika oraz profil demograficzny uczestniczek Ogólnopolskiego Strajku Kobiet

Działania protestacyjne Ogólnopolskiego Strajku Kobiet charakteryzowały się wysokim poziomem adaptacyjności, oddolności oraz innowacyjności w zakresie form wyrazu i komunikacji. Ich struktura, typowa dla nowych ruchów społecznych, nie opierała się na scentralizowanej organizacji, lecz na luźnej sieci lokalnych inicjatyw, koordynowanych przez liderki opinii i aktywistki¹¹⁵⁶, wśród których szczególną rolę odgrywały Marta Lempart i Klementyna Suchanow¹¹⁵⁷. Centralnym kanałem komunikacji i mobilizacji pozostawały media społecznościowe, wykorzystywane zarówno do rozpowszechniania

¹¹⁵³ K. Payne, *The Broken Ladder: How Inequality Affects the Way We Think, Live, and Die*, New York 2017, s. 143-160.

¹¹⁵⁴ N. Smelser, *Theory of Collective Behavior*, New York 1962.

¹¹⁵⁵ J. Grzechnik, *Rola nowych mediów w aktywizacji społeczności lokalnej na przykładzie ruchów miejskich w Krakowie. Studium przypadku*, Gdańsk 2018, s. 53.

¹¹⁵⁶ D. Polańska, *Neoliberal Post-Socialist Urban Transformation and the Emergence of Urban Social Movements in Poland*, [w:] M. Mayer, *Urban Uprisings: Challenging Neoliberal Urbanism in Europe*, 2016, s. 311-334; D. della Porta, *Social Movements in Times of Austerity: Bringing Capitalism Back into Protest Analysis*, „Polity Press” 2015.

¹¹⁵⁷ J. Suchomska, D. Urzędowska, dz. cyt.

informacji, jak i do zapewniania wsparcia prawnego oraz organizowania aktów solidarnościowych w różnych regionach kraju¹¹⁵⁸.

Protesty przybierały różnorodne formy: od masowych demonstracji w dużych miastach, przez lokalne „spacery” (czyli nieformalnie zorganizowane przemarsze ulicami), aż po symboliczne gesty oporu, takie jak umieszczanie plakatów, transparentów czy projekcji świetlnych na elewacjach budynków. Taka różnorodność działań wpisuje się w charakterystyczne dla współczesnych ruchów społecznych „repertuary protestu”, które, jak wskazuje Charles Tilly, obejmują zarówno tradycyjne, jak i nowatorskie formy ekspresji¹¹⁵⁹. Elastyczność ta była szczególnie widoczna w okresie pandemii COVID-19, kiedy uczestniczki i uczestnicy dostosowywali swoje działania do reżimu sanitarnego, organizując m.in. konwoje samochodowe, akcje w przestrzeni wirtualnej czy *flash moby*. Zjawiska te potwierdzają trafność ujęcia Strajku Kobiet jako ruchu opartego na „miękkim przywództwie” i „choreografii zgromadzeń”, w których kluczową rolę odgrywa emocjonalna synchronizacja uczestników za pośrednictwem mediów cyfrowych, opisywana przez Paolo Gerbaudo¹¹⁶⁰.

Integralnym elementem aktywności ruchu była warstwa językowa, której radykalna ekspresja stanowiła świadomą strategię afektywnego zaangażowania i semantycznego wstrząsu. Hasła takie jak „Wypierdalać”, „Mamy dość” czy „To jest wojna” nabrały funkcji identyfikacyjnej, konstruując wspólnotę emocjonalną wokół sprzeciwu wobec instytucjonalnej przemocy i braku sprawczości kobiet¹¹⁶¹. Użycie wulgaryzmów, choć kontrowersyjne, było często interpretowane jako akt odzyskiwania podmiotowości w przestrzeni publicznej oraz narzędzie subwersji wobec języka władz¹¹⁶².

Strajk Kobiet od początku wykraczał poza problematykę praw reprodukcyjnych. W jego ramach artykułowano również sprzeciw wobec przemocy (domowej, ale i policji), upolitycznienia instytucji religijnych, braku realnej świeckości państwa, a także obronę praw osób LGBT+, mniejszości etnicznych i migrantów¹¹⁶³. Taka wielowątkowość postulatów była bezpośrednio związana z heterogenicznym składem uczestniczek i

¹¹⁵⁸ M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne...*, dz. cyt.

¹¹⁵⁹ Ch. Tilly, *Social Movements 1768-2004*, dz. cyt.

¹¹⁶⁰ P. Gerbaudo, *Tweets and the Streets: Social Media and Contemporary Activism*, London 2012.

¹¹⁶¹ C. Lewanowicz, *Uprzejmie prosimy uciekać przedziutko. O języku protestów*, 13.12.2020, [Upurzejmie prosimy uciekać przedziutko. O języku protestów - Polityka.pl](https://uprzejmieprosimyuciekaćprzedziutko.pl), dostęp: 11.05.2025.

¹¹⁶² J. Suchomska, D. Urzędowska, dz. cyt.

¹¹⁶³ Z. Melosik, *Tożsamość, ciało i władza w kulturze instant*, Kraków 2010.

uczestników ruchu oraz z jego sieciową strukturą, umożliwiającą artykulację lokalnych problemów i doświadczeń w ramach wspólnej narracji emancypacyjnej¹¹⁶⁴.

Paweł Siennicki trafnie określił protesty jako „rewolucję młodych ludzi”, wskazując na ich odmienną stylistykę komunikacyjną i odrzucenie dotychczasowych symboli wspólnoty¹¹⁶⁵. Szymon Kawa podkreślił, że dla młodych uczestników spór o prawo do aborcji stał się areną walki o kształt przyszłego społeczeństwa¹¹⁶⁶. Choć młode aktywistki wykazywały się wysokim poziomem sprawczości i samodzielności, nierzadko spotykały się z ostracyzmem, seksistowskimi komentarzami i klasistowskimi atakami¹¹⁶⁷.

Analiza profilu demograficznego uczestników protestów, oparta na badaniach CBOS oraz IPSOS, wskazuje na wyraźną dominację kobiet, stanowiących około 79% uczestniczek, przy średnim wieku wynoszącym około 33 lata. Przeważały osoby z wyższym wykształceniem, zamieszkujące duże ośrodki miejskie i znajdujące się w relatywnie stabilnej sytuacji zawodowej¹¹⁶⁸. Jednocześnie istotnym kontekstem mobilizacji pozostawały doświadczenia niepewności ekonomicznej, trudności mieszkaniowych oraz ogólnej frustracji związanej z rosnącymi kosztami życia i ograniczoną sprawczością obywatelską¹¹⁶⁹.

Szczególnie znaczącą rolę w dynamice Strajku Kobiet odegrały przedstawicielki młodego pokolenia, w tym generacji Z, swobodnie posługujące się narzędziami komunikacji cyfrowej, językiem memów i estetyką kultury wizualnej¹¹⁷⁰. To właśnie one współtworzyły nową stylistykę protestu, opartą na multimodalnych formach przekazu, intensywnej obecności w mediach społecznościowych oraz symbolice, która stała się znakiem rozpoznawczym ruchu. Aktywność młodych kobiet spotykała się jednak z silnym oporem dyskursywnym, ujawniającym paternalistyczne, klasistowskie i mizoginiczne postawy obecne w debacie publicznej. Deprymujące komentarze pod adresem młodych aktywistek (określanych jako „smarkate”, „gąski” czy „ofiary manipulacji”) demaskowały strukturalne nierówności w dostępie do legitymizowanego głosu obywatelskiego¹¹⁷¹.

¹¹⁶⁴ A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Warszawa 2001; C. Lewanowicz, *Uprzejmie prosimy uciekać przedziutko. O języku...*, dz. cyt.

¹¹⁶⁵ P. Siennicki, *To jest rewolucja młodych*, dz. cyt.; S. Rzęsa, *Obraz przeciętnej uczestniczki strajku kobiet*, 2020, <https://www.intro.media/artykuly/obraz-przecietnej-uczestniczki-strajku-kobiet>, dostęp: 29.06.2021.

¹¹⁶⁶ B. Kowalska, R. Nawojski, dz. cyt., s. 48; S. Rzęsa, *Obraz przeciętnej uczestniczki strajku kobiet*, dz. cyt.

¹¹⁶⁷ Tamże.

¹¹⁶⁸ S. Rzęsa, *Obraz przeciętnej uczestniczki strajku kobiet*, dz. cyt.

¹¹⁶⁹ B. Kowalska, R. Nawojski, dz. cyt., s. 48.

¹¹⁷⁰ Z. Melosik, *Kultura popularna i tożsamość młodzieży ...*, dz. cyt.

¹¹⁷¹ J. Suchomska, D. Urzędowska, dz. cyt.

Jednocześnie dane sondażowe wskazują, że poparcie dla postulatów Strajku Kobiet nie ograniczało się wyłącznie do młodszych grup wiekowych. Znaczący odsetek osób powyżej 60. roku życia deklaruwał aprobatę dla liberalizacji prawa aborcyjnego, co świadczy o przekraczaniu barier pokoleniowych i stopniowej transformacji dominującego porządku aksjologicznego¹¹⁷². Badania prowadzone w mediach społecznościowych potwierdzają ponadto centralną rolę kobiet nie tylko jako uczestniczek, lecz także jako organizatorek protestów¹¹⁷³.

Choć Strajk Kobiet miał charakter inkluzywny, kluczową osią jego narracji pozostawała budowa kobiecej podmiotowości, prawa do decydowania o własnym ciele, życiu i roli społecznej¹¹⁷⁴. Hasło „Rewolucja jest kobietą” nie miało jedynie charakteru retorycznego. Było ono wyrazem głębokiej zmiany w rozumieniu obywatelstwa - od pasywnej roli adresatek prawa ku aktywnej, podmiotowej współodpowiedzialności za kształt porządku społecznego¹¹⁷⁵. Z perspektywy czasu można uznać, że ruch ten kontynuował tradycję polskich zrywów wolnościowych, wzmacniając jednocześnie widoczność kobiet jako siły napędowej zmiany¹¹⁷⁶.

Podsumowując, połączenie zdecentralizowanej struktury organizacyjnej z wyraźnie zarysowanym profilem demograficznym uczestniczek pozwala uchwycić Ogólnopolski Strajk Kobiet jako ruch, który nie tylko zakwestionował obowiązujący porządek normatywny, lecz także przyczynił się do wyłonienia nowej tożsamości obywatelskiej, opartej na wartościach godności, równości, sprawiedliwości i partycypacji¹¹⁷⁷.

4.5.2 Rola mediów społecznościowych w mobilizacji i wyrażaniu oporu

Współczesne ruchy społeczne w coraz większym stopniu wykorzystują technologie cyfrowe jako podstawowe narzędzie organizacji, komunikacji oraz ekspresji ideowej. W przypadku Ogólnopolskiego Strajku Kobiet media społecznościowe odegrały kluczową rolę w procesach mobilizacji, tworzenia wspólnoty afektywnej i zarządzania emocjami zbiorowymi. Zgodnie z koncepcją Manuela Castellsa, ruchy społeczne epoki sieciowej

¹¹⁷² M. Chrzczonowicz, *66 proc. Polaków za prawem do aborcji. Rekordowy wynik w sondażu IPOS dla OKO.press*, 2020, <https://oko.press/referendum-w-sprawie-aborcji-aborcji-nie-ma-takiego-pytania/>, dostęp: 30.09.2021.

¹¹⁷³ Centrum Badania Opinii Społecznej 2016, *Polacy o prawach kobiet, „Czarnych Protestach” i prawie aborcyjnym*, „Komunikat z badań”, nr 165/2016, https://www.cbos.pl/SPI-SKOM.POL/2016/K_165_16.PDF, dostęp: 23.02.2024.

¹¹⁷⁴ B. Kowalska, R. Nawojski, dz. cyt., s. 48-50.

¹¹⁷⁵ Tamże.

¹¹⁷⁶ P. Kozanecki, *Strajk Kobiet dla opornych. Instrukcja obsługi...*, dz. cyt.

¹¹⁷⁷ Tamże.

kształtują się wokół zdecentralizowanych struktur komunikacyjnych, które umożliwiają szybką transmisję treści, autonomiczne działanie jednostek i kreowanie tożsamości zbiorowe¹¹⁷⁸.

Strajk Kobiet rozwijał się w oparciu o logikę „sieciowego aktywizmu” z silnym udziałem tzw. cyfrowych tubylców, tj. młodszego pokolenia obywateli posługujących się platformami online jako głównym medium komunikacji. Facebook, Twitter, Instagram czy TikTok stały się przestrzenią nie tylko informacyjną, ale przede wszystkim emocjonalną, umożliwiającą artikulację gniewu, poczucia niesprawiedliwości, nadziei i wspólnoty. To właśnie w przestrzeni cyfrowej narodziły się memy, slogany oraz ikony protestu, z których największe znaczenie symboliczne zyskała czerwona błyskawica, czyli znak sprzeciwu wobec ograniczania praw reprodukcyjnych kobiet. Komunikacja cyfrowa pełniła zatem funkcję nie tylko informacyjną, ale i afektywną tworząc pole emocjonalnej synchronizacji uczestników protestu¹¹⁷⁹.

Cyfrowe formy wyrazu umożliwiły przekroczenie tradycyjnych barier między sferą prywatną a publiczną, przekształcając przestrzeń mediów społecznościowych w forum debat i działań politycznych¹¹⁸⁰. Tematyka aborcyjna, dotąd marginalizowana w dyskursie publicznym, została wprowadzona do głównego nurtu, często w sposób bezpośredni i konfrontacyjny. W tym sensie media cyfrowe zadziałały jako narzędzie redefinicji norm dyskursywnych, a Strajk Kobiet stał się przykładem „cyfrowego obywatelstwa” opartego na partycypacji, ekspresji afektywnej i tworzeniu oddolnych narracji alternatywnych¹¹⁸¹.

Jednym z najbardziej charakterystycznych elementów języka protestu była jego ekspresyjność i radykalność. Należy również zwrócić uwagę na to, iż obecność emocji i symbolicznego języka w przestrzeni cyfrowej nie była ograniczona wyłącznie do obiegu internetowego, zyskiwały one realny wymiar społeczny i polityczny. Transmisje na żywo, relacje z protestów, udostępnianie grafik, banerów i tekstów przez liderki opinii i zwykłych uczestników, stanowiły narzędzie nie tylko mobilizacyjne, ale również terapeutyczne, umożliwiające wspólne przeżywanie i przetwarzanie doświadczenia opresji. Jak wskazuje Zizi Papacharissi, emocje w ruchach społecznych odgrywają dziś rolę nie tyle dezintegrującą, ile integrującą. Są one źródłem afektywnej więzi i sprawczości¹¹⁸².

¹¹⁷⁸ J. Suchomska, D. Urzędowska, dz. cyt.

¹¹⁷⁹ P. Gerbaudo, *Tweets and the Streets: Social Media...*, dz. cyt.

¹¹⁸⁰ J. Dean, *Publicity's Secret: How Technoculture Capitalizes on Democracy*, Ithaca 2002.

¹¹⁸¹ J. Hands, *@ is for Activism: Dissent, Resistance and Rebellion in a Digital Culture*, 2011.

¹¹⁸² Z. Papacharissi, *Affective Publics: Sentiment, Technology, and Politics*, Oxford 2014.

Podsumowując, przestrzeń cyfrowa była jednym z kluczowych środowisk działania Ogólnopolskiego Strajku Kobiet. Funkcjonowała jako kanał mobilizacji, komunikacji i oporu, a zarazem jako narzędzie budowania emocjonalnej wspólnoty protestu. Ruch ten, dzięki intensywnemu wykorzystaniu mediów cyfrowych, nie tylko przełamał barierę milczenia wokół kwestii praw reprodukcyjnych, ale również stworzył nowe formy językowej, afektywnej i symbolicznej obecności obywateli w sferze publicznej.

4.5.3 Ogólnopolski Strajk Kobiet jako nowy ruch społeczny

Ogólnopolski Strajk Kobiet stanowi przykład nowego ruchu społecznego, który reagując na kontrowersyjną decyzję polityczną, zogniskował się wokół walki o prawa reprodukcyjne, jednocześnie podejmując szerszy wachlarz problemów społecznych, takich jak świeckość państwa, przemoc instytucjonalna, czy marginalizacja mniejszości. Elastyczność jego struktury, zdecentralizowany charakter oraz intensywne wykorzystanie mediów cyfrowych uczyniły z tego ruchu jedno z najdonioślejszych zjawisk społeczno-politycznych w Polsce po 1989 roku¹¹⁸³.

Protesty te można odczytywać jako przejaw obywatelskiego nieposłuszeństwa¹¹⁸⁴, które, w myśl definicji Johna Rawlsa, oznacza publiczne, bezprzemocowe, motywowane sumieniem działanie przeciwko określonym regulacjom prawnym lub decyzjom politycznym, mające na celu ich zmianę, nie zaś obalenie całego porządku konstytucyjnego¹¹⁸⁵. W tym ujęciu protesty Strajku Kobiet były aktem naprawy istniejącego ładu, a nie jego destrukcji. Hannah Arendt uzupełnia tę perspektywę, wskazując, że obywatelskie nieposłuszeństwo rodzi się w sytuacji, gdy tradycyjne kanały partycypacji i wpływu obywatelskiego zawodzą, a władza odrzuca głos obywateli¹¹⁸⁶.

W tym kontekście działania OSK zyskują wymiar głęboko afektywny i egzystencjalny. Jak wskazuje Ewa Majewska, protesty kobiet stanowią przykład „siły bezsilnych” - formy oporu, w której centralne miejsce zajmują współdziałanie, codzienność i troska, zamiast heroicznych narracji¹¹⁸⁷.

¹¹⁸³ J. Suchomska, D. Urzędowska, dz. cyt.

¹¹⁸⁴ E. Majewska, *Słaby opór i siła bezsilnych. #czarny protest kobiet w Polsce 2016*, 10.11.2016, <http://www.praktykateoretyczna.pl/ewa-majewska-slaby-opor-i-sila-bezsilnych-czarnyprotest-kobiet-w-polsce-2016>; dostęp: 25.01.2025.

¹¹⁸⁵ J. Rawls, *Teoria sprawiedliwości*, Warszawa 1994, s. 401.

¹¹⁸⁶ H. Arendt, *O przemocy. Nieposłuszeństwo obywatelskie*, Warszawa 1999, s. 169-170.

¹¹⁸⁷ E. Majewska, *Słaby opór i siła bezsilnych. #czarny protest kobiet w Polsce 2016*, 10.11.2016, <http://www.praktykateoretyczna.pl/ewa-majewska-slaby-opor-i-sila-bezsilnych-czarnyprotest-kobiet-w-polsce-2016>; dostęp: 25.01.2025.

Wysoka intensywność emocji towarzysząca protestom była odpowiedzią na wieloletnie doświadczenia marginalizacji, braku podmiotowego traktowania i systemowego ignorowania potrzeb kobiet. W ten sposób uczestniczki protestu nie tylko sprzeciwiały się decyzji Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 roku, lecz również redefiniowały swoją podmiotowość w przestrzeni społecznej¹¹⁸⁸. Powstająca w trakcie protestów stan wspólnotowy, egalitarny wpisywał się w koncepcję *communitas* Victora Turnera, rozumianą jako przestrzeń solidarności wyłaniającej się w momentach kryzysu¹¹⁸⁹.

Strajk Kobiet stał się wyrazem nowoczesnego obywatelstwa, które (zgodnie z ujęciem feministycznym) integruje sferę prywatną z publiczną oraz polityzuje doświadczenie cielesne i emocjonalne¹¹⁹⁰. Nira Yuval-Davis i Ruth Lister wskazują, że obywatelstwo kobiet nie może być rozumiane wyłącznie w kategoriach prawno-instytucjonalnych, lecz musi uwzględniać także kwestie dostępu do przestrzeni symbolicznej i możliwość kształtowania kulturowych norm uczestnictwa¹¹⁹¹.

W tym sensie działania OSK były przejawem nowej formy zaangażowania obywatelskiego, która łączyła elementy lokalnego aktywizmu z globalnymi trendami ruchów feministycznych. Manifestacje odbywały się zarówno w dużych miastach, jak Warszawa, Kraków czy Poznań, jak i w mniejszych miejscowościach (Wejherowie, Kętrzynie, Łazach, czy Pradze Północ) co unaoczniało skalę i powszechność sprzeciwu. Szacuje się, że w kulminacyjnym momencie protestów uczestniczyło około 150 tysięcy osób¹¹⁹².

Zamknięcie dialogu obywatelskiego oraz ignorowanie przez władzę głosu społeczeństwa zmusiły protestujących do zajęcia przestrzeni publicznej jako nowej areny demokratycznej ekspresji¹¹⁹³. Ulica stała się miejscem intensywnej wymiany emocji, idei i narracji, a także środowiskiem wytwarzania nowego dyskursu aksjologicznego. Jak zauważa Elżbieta Korolczuk, protesty OSK należy interpretować jako reakcję na kryzys reprezentacji i nieadekwatność instytucjonalnych kanałów artykulacji interesów kobiet¹¹⁹⁴.

Ważną rolę odegrała także estetyka protestu: performanse, transparenty, hasła, memy i utwory muzyczne stawały się nośnikami przekazu ideowego¹¹⁹⁵. Judith Butler

¹¹⁸⁸ P. Kozanecki, *Strajk Kobiet dla opornych. Instrukcja obsługi...*, dz. cyt.

¹¹⁸⁹ VW. Turner, *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*, New York 1991.

¹¹⁹⁰ Feminizm sprzeciwia się pomijaniu doświadczeń i głosów kobiet (w dyskursie publicznym, naukowym), dążąc tym samym do ich uprawomocnienia. Zob. E. Górnikowska - Zwolak, *Myśl feministyczna jako nurt rozważań w pedagogice społecznej*, Mysłówice 2006.

¹¹⁹¹ N. Yuval-Davis, R. Lister, *Citizenship: Feminist Perspectives*, London 1997.

¹¹⁹² E. Korolczuk, B. Kowalska, dz. cyt., s. 19-20.

¹¹⁹³ Tamże.

¹¹⁹⁴ Tamże.

¹¹⁹⁵ B. Klandermans, S. Staggenborg, *Methods of Social Movement Research*, Minnesota 2002.

podkreśla, że publiczne wystąpienia cielesne i artystyczne są formą komunikacji politycznej, która kwestionuje porządek władzy poprzez widoczność tego, co dotąd było niewidzialne¹¹⁹⁶. Działania artystyczne, performatywne i wizualne kwestionowały zatem nie tylko ramy sztuki, ale przede wszystkim ramy społeczne¹¹⁹⁷.

W tym kontekście Strajk Kobiet można uznać za proces redefinicji relacji władzy, płci i obywatelstwa, rozwijający się w logice zdecentralizowanej sieci społecznej, z silnym udziałem mediów cyfrowych i afektywnej wspólnoty¹¹⁹⁸. Wraz z nim ukształtowała się alternatywna aksjologia oparta na wartościach równości, wolności, autonomii i sprawiedliwości, będących przeciwwagą dla konserwatywnego porządku normatywnego¹¹⁹⁹.

Podsumowując, Strajk Kobiet nie był jedynie reakcją na konkretną decyzję instytucji państwowej, ale złożonym ruchem społecznym, który wprowadził do debaty publicznej nowe formy uczestnictwa, języki oporu i modele obywatelstwa. Stał się katalizatorem przemian społecznych, kulturowych i politycznych, redefiniując podmiotowość kobiet i sposób rozumienia demokracji uczestniczącej we współczesnej Polsce.

4.5.4 Ogólnopolski Strajk Kobiet jako ruch obywatelskiego nieposłuszeństwa w obronie praw reprodukcyjnych

Jak wskazano we wcześniejszych rozdziałach, protesty kobiet w Polsce, począwszy od Czarnego Protestu w 2016 roku, mogą być interpretowane jako przejaw dynamicznie kształtującej się kontrpubliczności. Ich geneza i rozwój ukazują zarówno sprzeciw wobec instytucji politycznych i religijnych sprawujących władzę, jak i tworzenie alternatywnej przestrzeni debaty publicznej oraz artykulacji tożsamości politycznej kobiet. Charakterystyczna dla tej kontrpubliczności jest jej inkluzywność i pluralistyczność. Ruch obejmuje kobiety różnych pokoleń, klas społecznych, orientacji światopoglądowych i identyfikacji, generując nowe formy ekspresji i oporu symbolicznego¹²⁰⁰.

Po transformacji ustrojowej z 1989 roku problematyka praw kobiet została zmarginalizowana i spychana na peryferie debaty publicznej, często traktowana jako kwestia drugorzędna lub obyczajowa¹²⁰¹. W tym kontekście Ogólnopolski Strajk Kobiet przyczynił się do wyłonienia nowego podmiotu politycznego - „kobiecego ludu” - zdolnego do

¹¹⁹⁶ J. Butler, *Notes Toward a Performative Theory of...*, dz. cyt., s. 20.

¹¹⁹⁷ E. Korolczuk, B. Kowalska, dz. cyt., s. 19-20.

¹¹⁹⁸ M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne...*, dz. cyt.

¹¹⁹⁹ Ch. Mouffe, *Hegemony, Radical Democracy, and the Political*, London 2013.

¹²⁰⁰ N. Fraser, *Rethinking the Public Sphere: A Contribution...*, dz. cyt., s. 56-80.

¹²⁰¹ A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt., s. 285-295.

samoorganizacji, mobilizacji oraz redefinicji fundamentów aksjologicznych polskiego społeczeństwa¹²⁰². Wyróżniającymi cechami tego podmiotu są spontaniczny charakter organizacji, antyklerykalna orientacja (niekoniecznie tożsama z antyreligijnością), a także otwartość na zróżnicowane doświadczenia i przekonania¹²⁰³.

Ruch ten zbudował nową wspólnotę wyobraźni, której podstawę stanowią wspólne obrazy, teksty, dźwięki oraz narracje kulturowe. Zjawiska te nie tylko przekształciły polski krajobraz polityczno-kulturowy, lecz także stworzyły nowe ramy debaty publicznej, w której głos kobiet zajął centralne miejsce¹²⁰⁴. Postulaty związane z prawami reprodukcyjnymi zostały włączone do szerszego projektu demokratycznego, obejmującego kwestie równości, sprawiedliwości społecznej i prawa do samostanowienia¹²⁰⁵.

Analiza skuteczności Strajku Kobiet ukazuje, że mobilizacja społeczna była efektem nie tylko sprzeciwu wobec działań władzy, ale także emocjonalnej energii, więzi wspólnotowej i poczucia sprawczości budowanego przez uczestniczki. Kluczowe znaczenie miała tu elastyczność form przekazu, sprawna komunikacja oraz przekazanie inicjatywy w ręce protestujących, co umożliwiło kreowanie działań oddolnych i budowanie odpowiedzialności kolektywnej.

W szerszym kontekście europejskim, jak zauważa Chantal Mouffe, obserwujemy obecnie „moment populistyczny”, czyli okres delegitymizacji neoliberalnego modelu demokracji liberalnej i wzrostu postaw antyelitarystycznych¹²⁰⁶. W krajach Europy Środkowo-Wschodniej, w tym w Polsce, rozczerwanie transformacją ustrojową doprowadziło do nasilenia tendencji nieliberalnych, które akcentują konserwatywne wartości i sprzeciwiają się prawom kobiet, osób LGBTQ+ oraz innych mniejszości¹²⁰⁷. W tym kontekście postulowane przez ruchy populistyczne pojęcie „suwerennego ludu” zostaje zawężone do jednolitego, nacjonalistycznego podmiotu, wykluczającego niektóre grupy obywateli¹²⁰⁸.

Wraz z objęciem władzy przez Prawo i Sprawiedliwość, w Polsce zaobserwowano eskalację działań nieliberalnych, obejmujących m.in. próby ograniczania praw reprodukcyjnych, stygmatyzację środowisk feministycznych oraz retorykę ochrony „tradycyjnych

¹²⁰² E. Majewska, *Kontrpubliczności ludowe i feministyczne. Wczesna Solidarność...*, dz. cyt., s. 305-306.

¹²⁰³ Tamże.

¹²⁰⁴ Tamże.

¹²⁰⁵ A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt., s.305.

¹²⁰⁶ Ch. Mouffe, *The populist moment*, <https://www.opendemocracy.net/democraciaabierta/chantal-mouffe/populist-moment> 2018.

¹²⁰⁷ E. Korolczuk, A. Graff, dz. cyt.

¹²⁰⁸ Ch. Mouffe, *The populist moment*, dz. cyt., s. 24; E. Korolczuk, E. Korolczuk, A. Graff, dz. cyt.

wartości”¹²⁰⁹. Wobec tej rzeczywistości protesty kobiet zyskały status jednej z najważniejszych manifestacji oporu wobec autorytarnych tendencji i ograniczania praw obywatelskich¹²¹⁰. Ich sukces opierał się na:

- Szerokiej mobilizacji społecznej i włączeniu nowych grup do życia politycznego;
- Skutecznej artykulacji postulatów reprodukcyjnych jako części szerszej agendy politycznej i aksjologicznej;
- Umiędzynarodowieniu ruchu, umożliwiającemu tworzenie transnarodowej solidarności feministycznej¹²¹¹.

Tłem tych procesów są liczne dane empiryczne świadczące o systemowym charakterze przemocy wobec kobiet. Zgodnie z badaniami IPSOS, aż 84% kobiet w Polsce doświadczyło molestowania w przestrzeni publicznej¹²¹², a 70% - werbalnego molestowania seksualnego¹²¹³. Z kolei dane Agencji Praw Podstawowych UE (FRA) wskazują, że 20% kobiet w Europie było ofiarami przemocy seksualnej przed ukończeniem 15. roku życia¹²¹⁴. Caroline Criado-Perez zwraca uwagę na strukturalną „niewidzialność” doświadczeń kobiet w sferze publicznej, która przyczynia się do reprodukcji nierówności społecznych i systemowego wykluczenia¹²¹⁵. Ruch #MeToo dodatkowo unaoczniał skalę zjawiska przemocy seksualnej, a skazanie Harveya Weinsteina¹²¹⁶ stało się przełomowym momentem w globalnej debacie na temat praw kobiet¹²¹⁷.

Reasumując, Ogólnopolski Strajk Kobiet doprowadził do wyłonienia nowego typu podmiotu politycznego, który nie tylko zakwestionował dominującą narrację konserwatywną, lecz także wprowadził do debaty publicznej alternatywną, inkluzywną wizję

¹²⁰⁹ Idem, *Explaining mass protests against abortion ban in Poland: the power of connective action*, „Zoon Politikon” 2016, nr 7.

¹²¹⁰ Tamże; G. Payne, *Kobiety jako „lud”*. Czarne protesty jako sprzeciw wobec autorytarnego populizmu w perspektywie międzynarodowej, s. 157-159.

¹²¹¹ E. Korolczuk, *Explaining mass protests against abortion ban...*, dz. cyt., s. 98.

¹²¹² 84 proc. Kobiet doświadczyło molestowania w miejscach publicznych, 5.12.2022, ofemin.pl/swiat-kobiet/to-dla-as-wazne/84-proc-kobiet-doswiadczylo-molestowania-w-miejscach-publicznych/ln67rvp, dostęp: 23.07.2024.

¹²¹³ Kampania 16 dni przeciwko przemocy ze względu na płeć, kampania16dni.pl/, dostęp: 23.07.2024.

¹²¹⁴ Przemoc wobec kobiet. Badania na poziomie Unii Europejskiej. Wyniki badania w skrócie, fra.europa.eu, 5.03.2014, fra.europa.eu/pl/publication/2020/przemoc-wobec-kobiet-badanie-na-poziomie-unii-europejskiej-wyniki-badania-w-skracie, dostęp: 23.07.2024.

¹²¹⁵ C. Criado Peres, *Niewidzialne kobiety. Jak dane tworzą świat skrojony pod mężczyzn*, Kraków 2020, s. 77.

¹²¹⁶ Harvey Weinstein to amerykański producent filmowy i przestępca seksualny. Mężczyzna napastował seksualnie kilkadziesiąt kobiet. Zob. *Nowe fakty w sprawie napaści Harveya Weinsteina. Polska modelka przerwała milczenie*, 29.07.2025, [Nowe fakty w sprawie napaści Harveya Weinsteina. Polska modelka przerwała milczenie - TVN](#), dostęp: 02.09.2025

¹²¹⁷ A. Konieczńska, *Harvey Weinstein ponownie skazany za przemoc seksualną*, 20.12.2022, [www.vogue.pl/a/harvey-weinstein-skazany-na-23-lata-wiezienia](#), dostęp: 23.07.2023.

demokracji opartej na równości, godności i sprawiedliwości¹²¹⁸. Tym samym protesty kobiet stały się jednym z najistotniejszych zjawisk społeczno-politycznych współczesnej Polski, redefiniując aksjologiczne podstawy życia publicznego i formy uczestnictwa obywatelskiego.

4.6 Religia, polityka i sekularyzacja: konflikt wokół roli Kościoła w Polsce

Jednym z kluczowych komponentów dyskursu protestacyjnego Ogólnopolskiego Strajku Kobiet była zdecydowana krytyka politycznego zaangażowania Kościoła katolickiego w życie publiczne¹²¹⁹. Analiza tego fenomenu wskazuje, iż napięcie na osi religia a polityka stanowiło jeden z głównych impulsów mobilizacyjnych, zwłaszcza wśród osób nieidentyfikujących się z instytucjonalną religijnością bądź dystansujących się wobec tradycyjnych form uczestnictwa w praktykach religijnych. Jak pokazują dane empiryczne, aż 78% uczestniczek i uczestników protestów nie deklarowało regularnego udziału w życiu religijnym, co stanowi wyraźny kontrast wobec oficjalnych statystyk wskazujących, że ponad 90% społeczeństwa polskiego identyfikuje się formalnie jako katolicy¹²²⁰.

Opisywany wcześniej¹²²¹ proces kryzysu legitymizacji Kościoła katolickiego, wynikający zarówno z ujawnienia licznych skandali obyczajowych, jak i z postępującej sekularyzacji życia społecznego, stanowi istotne tło dla interpretacji protestów kobiet jako formy kontrpubliczności¹²²². W tym kontekście religia nie funkcjonuje już wyłącznie jako komponent tożsamości narodowej, lecz staje się przedmiotem krytyki jako instytucjonalna siła ingerująca w prawa jednostki i procesy legislacyjne.

Badania Beaty Kowalskiej i Radosława Nawojskiego wskazują, że sprzeciw wobec politycznej roli hierarchii kościelnej był jednym z głównych czynników mobilizujących

¹²¹⁸ A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt.

¹²¹⁹ Wcześniejsze dane CBOS (2007) podkreślały to jeszcze wyraźniej - ogromna większość badanych Polaków i Polek (86 procent) była przeciwna wypowiedzianiu się przez Kościół w kwestiach politycznych.

¹²²⁰ *Przynależność Polaków do ruchów i wspólnot religijnych*, https://www.cbos.pl/SPI-SKOM.POL/2017/K_084_17.PDF; Analizy prowadzone przez CBOS w 2017 roku, uzupełnione danymi opracowanymi przez *Pew Research Center*, wskazują na głębokie i systematyczne zmiany w sferze religijności polskiego społeczeństwa. Na tle 108 badanych państw Polska charakteryzuje się jedną z najbardziej wyrazistych dysproporcji pokoleniowych, przejawiających się w istotnie odmiennym poziomie deklarowanej religijności osób poniżej oraz powyżej czterdziestego roku życia. Choć religia nadal zajmuje znaczące miejsce w przestrzeni publicznej i dyskursie społecznym, jedynie niewielki odsetek młodych Polek i Polaków - około 16% - uznaje ją za istotny element własnego życia. W perspektywie ośmiu lat odnotowano spadek tego wskaźnika o 23 punkty procentowe, co wskazuje na nasilające się procesy sekularyzacyjne wśród młodszego pokolenia. Zob. B. Kowalska, R. Nawojski, dz. cyt., s. 55; „*To ułuda, że nasze społeczeństwo jest katolickie*”. *Co katoliczki mówią o protestach*, 2020, ["To ułuda, że nasze społeczeństwo jest katolickie". Co katoliczki mówią o protestach kobiet?](#), dostęp: 31.12.2023.

¹²²¹ W rozdziałach 4.3 i 4.3.1.

¹²²² B. Kowalska, R. Nawojski, dz. cyt., s. 55.

uczestniczki Strajku Kobiet¹²²³. Autorzy ci zauważają, iż decyzje podejmowane przez przedstawicieli Kościoła i sprzymierzonych z nimi polityków przekroczyły tzw. „czerwoną linię” społecznej tolerancji wobec ingerencji religii w sferę prawa, wolności obywatelskich i decyzji bioetycznych¹²²⁴. Cytowane w badaniu wypowiedzi uczestniczek protestów podkreślają wzrastające oczekiwania wobec rozdziału Kościoła od państwa, a także wyraźnie emancypacyjny charakter postulatów równościowych. Jak zauważyła jedna z nich: „Gdyby Kościół nie ingerował w politykę, wiele z postulatów Strajku Kobiet byłoby nieaktualnych”¹²²⁵.

W wyniku protestów do przestrzeni publicznej przedostał się dotychczas marginalizowany dyskurs obejmujący zarówno krytykę kościelnego paternalizmu, jak i walkę o prawa reprodukcyjne, cielesne i obywatelskie. Tym samym Strajk Kobiet nie tylko zakwestionował aksjologiczny porządek łączący katolicyzm z narodową tożsamością, ale również przeformułował granice debaty publicznej wokół wartości takich jak świeckość państwa, wolność sumienia, godność i autonomia jednostki¹²²⁶.

Wspólnotowa mobilizacja wyłaniająca się w ramach Ogólnopolskiego Strajku Kobiet przekroczyła ramy tradycyjnie pojmowanego feminizmu instytucjonalnego, ujawniając potencjał tworzenia oddolnej, inkluzywnej i pluralistycznej kontrapubliczności. Konfiguracja ta, zakorzeniona w doświadczeniu opresji, a zarazem oparta na wartościach solidarności, współobecności i dialogu, funkcjonowała jako przestrzeń zbiorowej ekspresji oraz negocjowania znaczeń, a nie jako sformalizowany podmiot polityczny. W tym sensie Strajk Kobiet nie tyle występował w roli aktora politycznego, ile stanowił pole redefinicji społecznych wyobrażeń dotyczących obecności kobiet w przestrzeni publicznej oraz sposobów artykulacji wartości demokratycznych w wymiarze dyskursywnym i afektywnym. Można go zatem interpretować nie wyłącznie jako reakcję na konkretne rozstrzygnięcia prawne, lecz także jako przejaw głębszych procesów społeczno-kulturowych, związanych z długofalową sekularyzacją, osłabieniem autorytetu instytucji religijnych oraz narastającą potrzebą aksjologicznego pluralizmu i alternatywnych form wspólnotowości¹²²⁷.

¹²²³ K. Kędziora, 2016, *Prawa reprodukcyjne a dyskryminacja kobiet. Polska ustawa antyaborcyjna w świetle standardów prawa międzynarodowego*, http://www.ptpa.org.pl/site/assets/files/1028/opinia_prawa_reprodukcyjne_a_dyskryminacja_kobiet.pdf, dostęp: 31.12.2023.

¹²²⁴ Tamże; K. Sulowski, „Mordercy kobiet”, „Wara Wam”. *Napisy na siedzibach warszawskich diecezji*, 2018, <http://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,23627125,napisy-na-siedzibie-kurii-warszawsko-praskiej--mordercy-kobiet.html>, dostęp: 29.12.2023.

¹²²⁵ B. Kowalska, R. Nawojski, dz. cyt., s. 55-64.

¹²²⁶ A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt., s. 302-305.

¹²²⁷ J. Casanova, *Public Religions in the Modern World*, Chicago 1994.

4.6.1 Geneza i przemiany prawa aborcyjnego w kontekście kulturowym i historycznym

Debata wokół aborcji oraz szeroko pojętych praw reprodukcyjnych kobiet posiada głębokie zakorzenienie historyczne i kulturowe. Już w starożytności podejmowano refleksję nad początkiem życia ludzkiego, statusem moralnym płodu, rolą kobiety w procesie prokreacji oraz dopuszczalnością przerywania ciąży¹²²⁸. Tradycje te (obejmujące zarówno elementy mitologiczne, filozoficzne, jak i religijne) tworzą aksjologiczne tło współczesnych sporów, których kulminacją stały się protesty Ogólnopolskiego Strajku Kobiet¹²²⁹.

W cywilizacjach starożytnego Egiptu i Mezopotamii kobiece ciało, zwłaszcza w kontekście menstruacji i płodności, było postrzegane jako źródło mocy kosmogenicznej, ale jednocześnie jako przestrzeń nieczystości rytualnej¹²³⁰. W filozofii greckiej Pitagoras, Anaksagoras, Hipokrates i Arystoteles rozwijali racjonalne koncepcje powstawania życia¹²³¹. Arystoteles, formułując teorię stopniowej animacji duszy (w 40. dniu dla mężczyzn, w 90. dla kobiet), wywarł wpływ na późniejsze debaty moralne i prawnicze¹²³².

W prawie rzymskim embrion nie posiadał statusu osoby prawnej. Aborcję oceniano raczej w kategoriach moralnych niż prawnych. Platon i Arystoteles dopuszczali przerywanie ciąży jako narzędzie kontroli populacyjnej, zaś stoicy uznawali, że płód zyskuje ludzką wartość dopiero po narodzinach¹²³³.

Chrześcijaństwo nadało zagadnieniu aborcji nowy wymiar duchowy, akcentując jej moralną niedopuszczalność. Niemniej św. Augustyn i św. Tomasz z Akwinu wciąż rozważali kwestię „opóźnionej animacji”¹²³⁴, co wpływało na różnicowanie oceny moralnej w zależności od etapu rozwoju płodu¹²³⁵. Mimo tych niuansów, średniowieczny Kościół

¹²²⁸ A. Muszala, *Embrion ludzki w starożytnej refleksji teologicznej*, Kraków 2009.

¹²²⁹ J. Kultys, *Aborcja: Problem religijno-filozoficzno-społeczny*, „Słupskie Studia Filozoficzne” 2005, nr 5, s. 96.

¹²³⁰ Z. Domosławski, *Wprowadzenie do medycyny*, Jelenia Góra 2007.

¹²³¹ A. Muszala, *Embrion ludzki w starożytnej refleksji teologicznej*, dz. cyt., s. 109; Platon, *Państwo*, Warszawa 1999, s. 232.

¹²³² M. Smolak, *Arystoteles a charakterystyka zniszczalnych substancji*, „Analiza i Egzystencja” 2011, nr 13, s. 36-38; A. Muszala, *Embrion ludzki w starożytnej refleksji teologicznej*, dz. cyt., s. 23-26

¹²³³ A. Muszala, *Embrion ludzki w starożytnej refleksji teologicznej*, dz. cyt., s. 109.

¹²³⁴ Koncepcja opóźnionej animacji zakładała, że dusza zostaje przypisana płodowi na późniejszym etapie jego rozwoju. To stanowisko, obecne w historycznych rozważaniach teologicznych Kościoła, prowadziło do zróżnicowanych ocen moralnych przerywania ciąży. Ujęcie to stanowi jeden z elementów kontekstu doktrynalnego, istotnego dla zrozumienia współczesnych narracji *pro-life*. Zob. J. Kultys, *Aborcja: Problem religijno-filozoficzno-społeczny*, dz. cyt., s. 96.

¹²³⁵ J. Katolo, *Embriologia średniowiecza*, <http://www.kosciol.pl/article.php?story=20040419220042524>, dostęp: 02.02.2025.

stopniowo zaostrzał stanowisko, traktując aborcję jako grzech ciężki, a w niektórych przypadkach jako zbrodnię zagrożoną karą śmierci (np. postanowienia synodu z 847 roku)¹²³⁶.

Epoka nowożytna, a zwłaszcza Oświecenie, doprowadziły do rozdzielenia doktryny religijnej od prawa świeckiego. W konstytucji *Apostolicae Sedis* (1869) Kościół ogłosił ekskomunikę za każdą formę aborcji, niezależnie od stadium rozwoju płodu¹²³⁷. Równolegle, myśl liberalna zaczęła akcentować autonomię jednostki i prawo do decydowania o sobie¹²³⁸. W XIX wieku w wielu krajach europejskich, w tym także w Polsce, aborcja była nadal penalizowana (np. na gruncie prawa magdeburskiego), choć pojawiały się wyjątki związane z zagrożeniem zdrowia lub ciążą w wyniku przestępstwa¹²³⁹.

XX wiek przyniósł skrajnie instrumentalne podejście do aborcji w reżimach totalitarnych. III Rzesza wprowadzała zakaz aborcji dla Niemek i jednocześnie jej przymus dla kobiet z terenów okupowanych¹²⁴⁰, podczas gdy ZSRR zależnie od potrzeb ideologicznych legalizował bądź delegalizował przerywanie ciąży¹²⁴¹.

W Polsce ustawa z 1956 roku, wzorowana na sowieckich rozwiązaniach, dopuszczała aborcję z powodów medycznych, kryminalnych oraz społecznych. W efekcie prawo to umożliwiało niemal nieograniczoną dostępność aborcji, co przełożyło się na wysoką liczbę zabiegów w latach 60. i 70.¹²⁴².

Transformacja ustrojowa po 1989 roku oraz wzrost wpływów Kościoła katolickiego doprowadziły do restrykcyjnej nowelizacji, ustawy z 1993 roku, która ograniczyła

¹²³⁶ U. Weyland, *Jezus oskarża*, Gdynia 1996; J. Husrt, *Historia aborcji w kościele katolickim*, „Seksuologia” 1993, nr 2.

¹²³⁷ J. Husrt, *Historia aborcji w kościele katolickim*, „Seksuologia” 1993; Pius XI, *Encyklika Casti Connubi*, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pius_xi/encykliki/casti_connubi_31121930.html, dostęp: 02.02.2025.

¹²³⁸ R. Tokarczyk, *Normatywne ujęcia antyprokreacji*, „Roczniki socjologii rodziny” 2000, nr XII, s. 222; K. Pawlikowska-Łagód, J. Sak, *Aborcja - problem etyczno-moralny współczesnego świata*, [w:] K. Maciąg, P. Wiatr, *Filozofia wobec dylematów współczesności*, Lublin 2016, s. 11.

¹²³⁹ K. Pawlikowska-Łagód, J. Sak, dz. cyt., s. 11.

¹²⁴⁰ R. Tokarczyk, *Normatywne ujęcia antyprokreacji*, dz. cyt., s. 222.

¹²⁴¹ K. Pawlikowska-Łagód, J. Sak, dz. cyt., s. 11.

¹²⁴² A. Moczydłowska, *Problem aborcji w świetle przepisów prawnych i jej konsekwencje*, [w:] E. Krajewska-Kułak, C. Łukaszuk, J. Lewko, *W drodze do brzegu życia*, Tom IX, Białystok 2011, s. 305; I. Latkowska, *Aborcja, eutanazja i samobójstwo, in vitro, kara śmierci. Wybrane problemy*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie” 2013, t. V, s. 215.

dopuszczalność aborcji do trzech przypadków¹²⁴³. Próba jej liberalizacji w 1996 roku została zablokowana decyzją Trybunału Konstytucyjnego¹²⁴⁴.

W przeciwieństwie do zachodnioeuropejskich trendów (Francja-1975, Niemcy-1976, Włochy-1978, Hiszpania-2010), Polska pozostała jednym z najbardziej restrykcyjnych krajów w zakresie prawa aborcyjnego¹²⁴⁵. Decyzja Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 roku, eliminująca przesłankę embriopatologiczną, stanowiła bezpośredni impuls do wybuchu Ogólnopolskiego Strajku Kobiet¹²⁴⁶.

Strajk ten uobecnił historycznie ugruntowany konflikt pomiędzy paternalistycznym podejściem do kobiecej cielesności a nowoczesną koncepcją wolności reprodukcyjnej. W tym sensie protesty wpisują się w globalny paradygmat walki o demokratyzację prawa oraz afirmację praw reprodukcyjnych jako nieodłącznego elementu godności człowieka¹²⁴⁷.

4.6.2 Polaryzacja aksjologiczna wokół praw reprodukcyjnych w Ogólnopolskim Strajku Kobiet

Centralnym zagadnieniem mobilizującym uczestniczki i uczestników Ogólnopolskiego Strajku Kobiet była problematyka praw reprodukcyjnych rozumianych jako prawo do legalnej aborcji, dostępu do nowoczesnej antykoncepcji oraz rzetelnej edukacji seksualnej. Prawo do decydowania o własnym ciele zostało w protestach jednoznacznie powiązane z ideą demokracji, obywatelskości oraz podmiotowości moralno-politycznej¹²⁴⁸.

Wypowiedzi uczestniczek Strajku wskazują na zróżnicowane podejścia - od radykalnych żądań liberalizacji prawa aborcyjnego po umiarkowane postulaty poprawy dostępu do informacji i środków antykoncepcyjnych. Badania Beaty Kowalskiej i Radosława Nawojskiego dowodzą, że 57% protestujących kobiet uznawało legalny dostęp do aborcji za kluczowy postulat, podczas gdy osoby starsze (55-64 lata) częściej akcentowały wagę

¹²⁴³ Warto jednak podkreślić, że już w 1992 roku badania opinii publicznej wskazywały na relatywnie wysoką akceptację społeczną dla aborcji w określonych okolicznościach. Choć aż 60% respondentów sprzeciwiało się legalizacji aborcji bez jakichkolwiek ograniczeń (przy 29% poparcia), to w przypadku sytuacji takich jak zagrożenie życia lub zdrowia kobiety, poważne wady płodu czy ciąża będąca wynikiem przestępstwa, odsetek osób opowiadających się za dopuszczalnością aborcji wynosił od 74% do 81%. Dane te świadczą o istnieniu w polskim społeczeństwie już w latach 90. istotnego zróżnicowania stanowisk w zależności od przesłanek, przy jednoczesnym poparciu dla rozwiązań uwzględniających szczególne okoliczności. Zob. Tamże.

¹²⁴⁴ A. Moczyłowska, *Problem aborcji w świetle przepisów prawnych...*, dz. cyt., s. 306-307.

¹²⁴⁵ Zob. *World Abortion Laws*, <http://worldabortionlaws.com/map/>, dostęp: 03.02.2025.

¹²⁴⁶ A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt.

¹²⁴⁷ C. Criado Peres, *Niewidzialne kobiety. Jak dane tworzą świat...*, dz. cyt.

¹²⁴⁸ M. Środa, *Kobiety i władza*, Warszawa 2009.

dostępności antykoncepcji (45%)¹²⁴⁹. Taki rozkład preferencji unaocznia pokoleniowe różnice w rozumieniu praw reprodukcyjnych jako osi sporu aksjologicznego pomiędzy państwem a obywatelkami¹²⁵⁰.

W szerszym kontekście protesty kobiet wpisują się w trwający konflikt między rosnącą sekularyzacją społeczeństwa a konserwatywnym porządkiem normatywnym, wspieranym przez instytucje kościelne i elity polityczne. Strajk Kobiet zakwestionował obowiązujące kompromisy polityczne (w tym kompromis aborcyjny), wprowadzając alternatywną wizję wspólnoty opartej na wartościach równości, autonomii cielesnej i demokratycznego uczestnictwa¹²⁵¹.

Z perspektywy teorii ruchów społecznych, prawa reprodukcyjne stały się symbolem szerszego konfliktu aksjologicznego - walki o godność, uznanie społeczne i władzę interpretacyjną nad własnym ciałem. Jak zauważ Deany A. Rohlinger, proces tworzenia znaczeń w przestrzeni publicznej stanowi dynamiczne pole konfliktu symbolicznego, w którym rywalizują różnorodne grupy interesów, media i aktorzy instytucjonalni¹²⁵². W tym ujęciu protesty OSK należy rozumieć jako kontrpubliczną odpowiedź na hegemoniczne narracje narzucane przez Kościół i państwo.

Równolegle należy uwzględnić aktywność środowisk przeciwnych liberalizacji prawa aborcyjnego. Polski ruch *pro-life*, mimo deklarowanego zakorzenienia w „rodzimy systemie wartości”¹²⁵³, jest częścią szerszej sieci transnarodowych organizacji konserwatywnych, takich jak Ordo Iuris, Agenda Europe czy World Youth Alliance¹²⁵⁴. Retoryka tych środowisk opiera się na dychotomii „swojskiego” i „obcego”¹²⁵⁵, kreując

¹²⁴⁹ B. Kowalska, R. Nawojski, dz. cyt., s. 62.

¹²⁵⁰ Tamże.

¹²⁵¹ A. Graff, *Matka Feministka*, Warszawa 2014.

¹²⁵² D.A. Rohlinger, *Framing the Abortion Debate: Organizational Resources, Media Strategies, and Movement-Counter-movement Dynamics*, „The Sociological Quarterly” 2002, vol. 43(4), s. 479.

¹²⁵³ I. Desperak, *Antykoncepcja, aborcja i ... eutanazja. O upolitycznieniu praw reprodukcyjnych w Polsce*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Sociologica” 2003, nr 30.

¹²⁵⁴ Instytut Ordo Iuris utrzymuje ścisłe powiązania z szeregiem międzynarodowych organizacji konserwatywnych, m.in. z założoną w 1999 roku przy ONZ organizacją World Youth Alliance, a także z Catholic Family & Human Rights Institute, który od 1997 roku zajmuje się obserwacją i wpływaniem na polityki społeczne realizowane przez ONZ oraz inne instytucje międzynarodowe. Współpracuje również z European Dignity Watch - organizacją z siedzibą w Brukseli, powstałą na początku 2010 roku, oraz z brytyjskim Society for the Protection of Unborn Children, uznawanym za najstarszą na świecie organizację o charakterze anti-choice, utworzoną w 1966 roku. Zob. E. Korolczuk, *Ruchy społeczne a płęć - perspektywa intersekcjonalna. Analiza strategii tożsamościowych w Kongresie Kobiet i ruchu na rzecz przywrócenia Funduszu Alimentacyjnego*, „Kultura i Społeczeństwo” 2014, nr 1.

¹²⁵⁵ Narracja ta opiera się na silnie spolaryzowanej strukturze opozycyjnej, która dzieli świat wedle schematu: „my” kontra „oni”, gdzie „my” oznacza to, co polskie, swojskie i autentyczne, natomiast „oni” symbolizują elementy obce, narzucone, zachodnie lub komunistyczne. W ramach tej dychotomii przeciwnicy prawa do aborcji są przedstawiani jako strażnicy lokalnych tradycji i „prawdziwych” wartości,

obraz własny jako obrońców tradycyjnych wartości kulturowych przed rzekomym zagrożeniem ze strony liberalnych elit Zachodu. Taka konstrukcja ignoruje rzeczywisty międzynarodowy charakter ruchów antyaborcyjnych oraz ich powiązania z globalną agendą konserwatywną¹²⁵⁶.

W ostatnich latach zauważalna jest tendencja do dekonfesjonalizacji przekazu ideologicznego środowiska *pro-life* coraz rzadziej operują kategoriami religijnymi, chętniej zaś wykorzystują dyskurs „troski o kobiety” oraz „ochrony życia nienarodzonego”¹²⁵⁷. Przykładem tej strategii jest przejmowanie semantyki i reinterpretowanie jej znaczeń w duchu konserwatywno-naturalistycznym¹²⁵⁸. Takie działania wpisują się w logikę opisaną w dokumencie strategicznym sieci Agenda Europe, postulującym rekonstrukcję pojęć praw człowieka zgodnie z wartościami tradycyjnej moralności chrześcijańskiej¹²⁵⁹.

Warto również zwrócić uwagę na wewnętrzne pęknięcia w obrębie ruchu *pro-life*. Spór o penalizację kobiet dokonujących aborcji, który zaistniał w trakcie debaty nad projektem „Stop Aborcji” w 2016 roku, ujawnił różnice pomiędzy bardziej radykalnymi środowiskami a grupami opowiadającymi się za łagodniejszą retoryką i strategią działania¹²⁶⁰. Takie rozbieżności osłabiły jednolitość przekazu i stworzyły przestrzeń dla skutecznej mobilizacji strony *pro-choice*, co stało się widoczne podczas masowych protestów¹²⁶¹.

Podsumowując, ruch przeciwników prawa do aborcji w Polsce przeszedł istotną transformację - od argumentacji teologicznej ku retoryce praw i wartości. Adaptacja strategii komunikacyjnych, redefinicja semantyki oraz próby umiędzynarodowienia przekazu świadczą o jego elastyczności. Niemniej jednak, w obliczu rosnącej świadomości społecznej, zmiany pokoleniowej oraz mobilizacji kontrapubliczności feministycznej, skuteczność tych działań wydaje się być coraz bardziej ograniczona. To właśnie kobiecy ruch

przeciwstawianych rzekomo zewnętrznym, fałszywym i nieautentycznym wpływom ideologicznym. Zob. Tamże.

¹²⁵⁶ I. Desperak, *Nowa żelazna kurtyna czy nowe średniowiecze? Ruchy antyaborcyjne, antygender i anty-LGBT+ w Polsce i innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej*, [nowa-zelazna-kurtyna-czy-nowe-sredniowiecze-ruchy-antyaborcyjne-antygender-i-anty-lgbt.pdf](https://www.citizengo.org/pl/36739-po-parcie-dla-rzadowych-i-pozarzadowych-inicjatyw-pro-rodzinnych), dostęp: 15.12.2021.

¹²⁵⁷ <https://www.citizengo.org/pl/36739-po-parcie-dla-rzadowych-i-pozarzadowych-inicjatyw-pro-rodzinnych>

¹²⁵⁸ A. Graff, E. Korolczuk, *Anti-Gender Politics in the Populist Movement*, London 2021.

¹²⁵⁹ E. Korolczuk, *Odyskiwanie języka*, dz. cyt., s. 135.

¹²⁶⁰ G. Piechota, *Strajk Kobiet. Zmiany społeczno-kulturowe jako efekt...*, dz. cyt., s. 97-114.

¹²⁶¹ E. Korolczuk, *Explaining mass protests against abortion ban in Poland: the power of connective action*, „Zoon Politikon” 2016; A. Czarnaacka, *Język politycznej reprezentacji kobiet*, [w:] A. Czarnaacka, *Rewolucja i co dalej? Ruchy kobiece w poszukiwaniu nowych form polityczności*, Raport 2018, Warszawa 2018.

oporu - łącząc postulaty praw reprodukcyjnych z walką o demokrację - wyznacza dziś nowe granice obywatelskości i aksjologicznej debaty w Polsce¹²⁶².

4.6.3 Obrazy w sporze o życie: dyskurs wizualny ruchów *pro-life* i Strajku Kobiet

Aksjologiczny dyskurs ruchów *pro-life*, analizowany w kontekście Ogólnopolskiego Strajku Kobiet, ujawnia głęboko zakorzenioną walkę o definicję życia - nie tylko w sensie biologicznym, ale przede wszystkim symbolicznym i społecznym. Kluczową rolę w tej batalii odgrywają obrazy, które - jako elementy dyskursu wizualnego - tworzą ramy poznawcze legitymizujące dominującą strukturę wartości¹²⁶³.

Obrazy wykorzystywane przez środowiska *anti-choice*, w szczególności tzw. „twarda ikonografia” (ukazująca zakrwawione fragmenty ciał płodów), wykraczają poza funkcję informacyjną¹²⁶⁴. W rozumieniu teorii performatywności Judith Butler, stają się one aktami konstytutywnymi - współtworzącymi społeczną rzeczywistość i budującymi hegemoniczne wyobrażenie płodu jako autonomicznego, moralnego podmiotu¹²⁶⁵.

Częstym zabiegiem retoryczno-wizualnym jest przedstawianie płodu jako samodzielnego podmiotu komunikacyjnego, posługującego się narracją pierwszoosobową („mam 11 tygodni”, „ufam tobie”), co stanowi klasyczny przykład przemocy symbolicznej w rozumieniu Pierre’a Bourdieu¹²⁶⁶. W ten sposób obraz staje się narzędziem narzucającym społecznie dominującą interpretację rzeczywistości, która marginalizuje doświadczenie kobiety i jej prawa reprodukcyjne. Kobieta jako podmiot moralny i polityczny zostaje wymazana, a jej miejsce zajmuje wyidealizowana figura „dziecka poczętego”, będąca ikoną normatywnej wizualności konserwatywnego porządku aksjologicznego¹²⁶⁷.

Obok nurtu „twardego” rozwija się również nurt „miękki”, reprezentowany przez organizacje takie jak Fundacja Małych Stópek. W ramach tej strategii stosowane są estetyzowane formy wizualizacji życia prenatalnego - figurki płodów, broszury edukacyjne,

¹²⁶² G. Piechota, *Strajk Kobiet. Zmiany społeczno-kulturowe jako efekt...*, dz. cyt., s. 97-114.

¹²⁶³ B. Latour, *Wizualizacja i poznanie: zrysowywanie rzeczy razem*, „Avant” 2012, nr 3/T, s.232.

¹²⁶⁴ Tamże.

¹²⁶⁵ J. Butler, *Ramy wojny. Kiedy życie godne jest oplakiwania?* Warszawa 2011, s. 55.

¹²⁶⁶ P. Bourdieu, *Męska dominacja*, dz. cyt.

¹²⁶⁷ K. Pachelska, *Hospicja perinatalne. Billboardy z dzieckiem w sercu zwróciły na nie uwagę. Rodzice oczekujący na dziecko nie wiedzą o tych ośrodkach*, 18.12.2021, <https://dziennikzachodni.pl/hospicja-perinatalne-billboardy-z-dzieckiem-w-sercu-zwrocily-na-nie-uwage-rodzice-oczekujacy-na-dziecko-nie-wiedza-o-tych/ar/c6-15449522>, dostęp: 09.09.2022; S. Zagórski, *Specjalistka kardiologii płodu i opieki perinatalnej, przeciwniczka aborcji oskarża rząd*, 24.05.2021, <https://oko.press/cal-y-system-dziala-zle-lekarka-ktora-25-lat-zajmuje-sie-opieka-perinatalna/>, dostęp 15.12.2021.

aplikacje mobilne ukazujące rozwój dziecka w łonie matki¹²⁶⁸. Choć pozornie neutralne, przekazy te również służą reprodukcji określonego porządku normatywnego, prezentując życie od poczęcia jako bezdyskusyjnie wartościowe i godne ochrony od pierwszych chwil istnienia¹²⁶⁹. W tym sensie, afirmatywna estetyka staje się alternatywną formą hegemonii, bazującą nie na szoku i przemocy wizualnej, lecz na pedagogice emocjonalnej i strategii empatycznego zaangażowania¹²⁷⁰.

Warto przy tym zauważyć, że zarówno obrazy „twarde”, jak i „miękkie” w dużej mierze działają skutecznie przede wszystkim wewnątrz środowisk *pro-life*. To właśnie aktywiści są najczęściej ich odbiorcami, a emocjonalna moc tych obrazów działa mobilizująco, radykalizując postawy i zachęcając do dalszego zaangażowania¹²⁷¹.

W ostatnich latach pojawił się również trzeci typ reprezentacji promowany przez niektóre nowe organizacje *pro-life* odchodzące od dominacji figury płodu na rzecz wizualnego uwidaczniania kobiety. Przykładami takich przedstawień są grafiki dłoni wyciągniętej w geście pomocy, fotografie kobiet odwróconych plecami z hasłami w rodzaju „Nie jesteś sama”. Choć bardziej inkluzywne i subtelne, także te obrazy wpisują się w określoną strategię dyskursywną, reprodukując wizję kobiety jako obiektu troski, a nie sprawczej jednostki podejmującej decyzje¹²⁷².

Z perspektywy Strajku Kobiet wizualna obecność przekazów *pro-life* w przestrzeni publicznej, często jednostronna, dominująca i narzucana bez społecznego konsensusu, stanowiła istotny impuls mobilizacyjny. Działania protestacyjne można interpretować jako próbę odzyskania przestrzeni semantycznej i wizualnej poprzez wprowadzenie kontrikonografii: błyskawicy jako symbolu gniewu i oporu, memów jako strategii subwersywnej oraz haseł performatywnych jako narzędzi kontrhegemonicznych¹²⁷³.

W szerszej perspektywie obrazy *pro-life* funkcjonują nie tylko jako narzędzia debaty o dopuszczalności aborcji, lecz przede wszystkim jako komponenty sporu epistemologicznego i aksjologicznego, w którym waga się prawa do reprezentowania

¹²⁶⁸ Z. Kończewska-Murdzek, *Afirmacja dziecka w łonie matki - podstawą cywilizacji miłości*, www.stowarzyszeniefidesetratio.pl/Presentations0/2014-4Murdzek.pdf, 2014, nr 4, s. 222-239, dostęp: 10.05.2024.

¹²⁶⁹ E. Korolczuk, *Odzyskiwanie języka*, dz. cyt., s. 133.

¹²⁷⁰ Z. Kończewska-Murdzek, *Afirmacja dziecka w łonie matki - ...*, dz. cyt., s. 222-239.

¹²⁷¹ A. W. Nowak, *Dziecko poczęte jako obiekt ontohegemoniczny. Obiekty, materialność i wizualizacja a procesy ustanawiania hegemonii*, „Avant” 2020, nr 3, s. 1-26.

¹²⁷² B. Latour, *Wizualizacja i poznanie: rysowanie rzeczy razem*, dz. cyt., s. 232.

¹²⁷³ N. Mirzoeff, *How to See the World*, London 2015.

rzeczywistości, definiowania norm emocjonalnych oraz kształtowania publicznej wizualności¹²⁷⁴. Figura dziecka poczętego (mocno osadzona w ikonografii chrześcijańskiej i dyskursie konserwatywnym) nie jest semantycznie neutralna¹²⁷⁵. Stanowi manifest ideologiczny, który za pomocą obrazów utrwała dominującą strukturę moralną, marginalizując jednocześnie głosy alternatywne¹²⁷⁶. Analiza wizualnych strategii ruchów *pro-life* ukazuje, że obraz - niezależnie od swojej formy: szokowej, estetycznej czy empatycznej pełni funkcję konstytutywną w budowaniu porządku normatywnego. Obrazy te nie tylko odzwierciedlają aksjologię, ale także ją produkują, narzucając określone sposoby rozumienia życia, kobiecości, cielesności i odpowiedzialności społecznej¹²⁷⁷.

Tym samym dyskurs wizualny wokół aborcji staje się areną złożonych przekształceń kulturowych, w których krzyżują się kwestie władzy, uznania i prawa do reprezentacji¹²⁷⁸. Choć alternatywne formy obrazowania, inspirowane sprawiedliwością reprodukcyjną i etyką troski, wciąż pozostają na marginesie dominujących mediów i przekazów instytucjonalnych, to właśnie one wyznaczają nowe kierunki refleksji nad statusem życia, ciała i wspólnoty w społeczeństwie postmodernistycznym¹²⁷⁹.

4.6.4 Ogólnopolski Strajk Kobiet jako przestrzeń redefinicji wartości i obywatelstwa

Współczesne ruchy społeczne coraz częściej funkcjonują jako dynamiczne przestrzenie renegocjowania wartości i norm kulturowych. Ogólnopolski Strajk Kobiet, będący reakcją na zaostrzenie prawa aborcyjnego, wprowadził nową jakość do dyskursu publicznego, nie tylko jako akt sprzeciwu wobec decyzji Trybunału Konstytucyjnego, lecz przede wszystkim jako kulturowa formacja redefiniująca pojęcia godności, sprawiedliwości i autonomii cielesnej¹²⁸⁰.

Strajk Kobiet przyczynił się do repozycjonowania debaty o aborcji: z obszaru bioetyki i moralnej dychotomii „życie kontra śmierć” przesunął ją w stronę refleksji nad warunkami życia, jakością opieki, prawami człowieka oraz relacją jednostki z państwem. Jak zauważa Elżbieta Korolczuk, współczesny dyskurs oporu odwołuje się do wiedzy

¹²⁷⁴ A. W. Nowak, *Dziecko poczęte jako obiekt ontohegemoniczny. Obiekty, materialność i wizualizacja a procesy ustanawiania hegemonii*, „Avant” 2020, nr 3, s. 1-26.

¹²⁷⁵ Tamże.

¹²⁷⁶ S. Hall, *The Work of Representation*, [w:] S. Hall, *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*, London 1997, s. 13-74.

¹²⁷⁷ A. Hochschild, *Zarządzanie emocjami. Komercjalizacja ludzkich uczuć*, Warszawa 2009.

¹²⁷⁸ J.C. Tronto, *Moral Boundaries: A Political Argument for an Ethic of Care*, New York 1993.

¹²⁷⁹ M. Zimniak-Hałajko, *Obrazy jako zasób polskich ruchów pro-life*, [Obrazy jako zasób polskich ruchów pro-life | Widok. Teorie i Praktyki Kultury Wizualnej](#), dostęp: 01.05.2025.

¹²⁸⁰ E. Korolczuk, B. Kowalska, dz. cyt., s. 26-27.

eksperskiej (medycznej, prawnej, psychologicznej) oraz doświadczenia społecznego kobiet, które stają się równoprawnym źródłem legitymizacji¹²⁸¹.

Kluczową rolę w tej przemianie odegrała tzw. „rama godnościowa”, która osadza dyskusję o aborcji w kontekście szerszych wartości demokratycznych¹²⁸². Zamiast reprodukcja moralistyczne opozycje, nowy dyskurs eksponuje pojęcia godności, dobrostanu, opieki i społecznej odpowiedzialności. Redefinicja ta przebiega nie tylko na poziomie języka, ale również w obrębie epistemologii - zmieniając hierarchie autorytetów oraz źródła wiedzy o cielesności i reprodukcji¹²⁸³.

W tym kontekście nie można pominąć roli emocji jako zasobu politycznego. Donatella della Porta zwraca uwagę, że emocje, często deprecjonowane w tradycyjnej teorii polityki, pełnią kluczową funkcję w mobilizacji społecznej¹²⁸⁴. W Strajku Kobiet emocje (gniew, solidarność, frustracja, nadzieja) nie są jedynie reakcją, lecz stają się formą legitymizacji i podstawą wspólnoty afektywnej¹²⁸⁵.

Kulturowa ekspresja protestu znalazła wyraz w symbolach, a także w języku wizualnym i muzycznym. Estetyzacja przestrzeni protestu, memetyzacja komunikatów, wykorzystanie języka kultury popularnej i humoru stanowiły nie tylko narzędzia ekspresji, ale także strategię oporu wobec dominujących narracji politycznych i medialnych.

Transformacja ta unaocniła także wieloletnie zaniedbania instytucjonalne. Brak spójnej polityki opiekuńczej, ograniczony dostęp do świadczeń zdrowotnych czy niewystarczające wsparcie socjalne dla kobiet obnażyły strukturalne nierówności, które stanowiły milczącą podstawę dotychczasowego porządku¹²⁸⁶. W tym sensie Strajk Kobiet można odczytać jako kulturową diagnozę i moralny apel o nową umowę społeczną.

Badania CBOS z 2020 roku potwierdzają szeroki rezonans protestów: 8% respondentów ankiety zadeklarowało w nich udział, a 63% wyraziło poparcie w różnym stopniu¹²⁸⁷. Obecność protestu w przestrzeni cyfrowej, m.in. poprzez hasztagi #PiekłoKobiet i

¹²⁸¹ Idem, *Rebellious Parents. Parental Movements in Central-Eastern Europe*, Bloomington 2022.

¹²⁸² Idem, B. Kowalska, R. Nawojski, J. Ramme, C. Snochowska-Gonzales, *Mobilizacja kobiet w latach 2016-2018: przyczyny, konteksty i perspektywy badawcze*, s. 26-27

¹²⁸³ Tamże

¹²⁸⁴ A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt., s.305

¹²⁸⁵ D. della Porta, *Can Democracy be saved?* „Polity Press” 2013.

¹²⁸⁶ E.F. Isin, G. Nielsen, *Acts of Citizenship*, New York-London, 2008.

¹²⁸⁷ C. Criado Peres, *Niewidzialne kobiety. Jak dane tworzą świat...*, dz. cyt.; N. Fraser, *Fortunes of Feminism: From State-Managed Capitalism to Neoliberal Crisis*, London 2013.

¹²⁸⁸ 8% ankietowanych zadeklarowało udział w protestach, co oznacza, że w całym kraju protestowało ogółem około dwóch miliona dorosłych Polaków. 43% decydowanie poparło protesty, 20% raczej poparło, 10% raczej nie poparło, 22% zdecydowanie nie poparło, 5% wstrzymało się od głosu. Zob. CBOS, *Komunikat z badań: Opinie o protestach kobiet*, [Komunikat CBOS](#) 2020, nr 153.

#ToJestWojna, stała się nie tylko formą mobilizacji, lecz także narzędziem redefinicji sfery publicznej w kierunku bardziej horyzontalnego i inkluzywnego modelu obywatelstwa¹²⁸⁸.

Cyfrowe formy uczestnictwa umożliwiły szczególnie młodemu pokoleniu, często wcześniej niezaangażowanemu politycznie, wyrażenie siebie w formie zgodnej z ich doświadczeniem komunikacyjnym. Dzięki temu Strajk Kobiet przekroczył ramy klasycznego ruchu społecznego i stał się przestrzenią kształtowania nowych form podmiotowości zbiorowej oraz kultury uczestnictwa¹²⁸⁹.

Zarysowana transformacja nie sprowadza się jedynie do zmiany języka protestu, lecz konstytuuje nowy porządek aksjologiczny, w którym życie, godność i sprawiedliwość nie są kategoriami absolutnymi, lecz relacyjnymi, zakorzenionymi w konkretnych kontekstach społecznych i egzystencjalnych. W ten sposób Ogólnopolski Strajk Kobiet wpisuje się w szerszy proces przebudowy imaginarium obywatelskiego w Polsce¹²⁹⁰.

4.6.5 Dwugłos społeczeństwa polskiego: aksjologiczne i organizacyjne kontrasty między Strajkiem Kobiet a środowiskami *pro-life*

Zwieńczeniem dotychczasowych analiz jest poniższe zestawienie porównawcze, które ujmuje kluczowe różnice aksjologiczne, organizacyjne i symboliczne między Ogólnopolskim Strajkiem Kobiet a środowiskami *pro-life*. Ujęcie to pozwala na systematyzację napięć i kontrastów obecnych w dyskursie społecznym oraz odsłania głębszy konflikt między dwiema kontrapublicznościami, definiującymi na nowo porządek społeczno-moralny.

Tab. 1 Porównanie Ogólnopolskiego Strajku Kobiet i ruchów *pro-life*

¹²⁸⁸ A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt.

¹²⁸⁹ Tamże.

¹²⁹⁰ Tamże.

Kategoria analityczna	Ogólnopolski Strajk Kobiet (OSK)	Kontrmanifestacje i ruchy <i>pro-life</i> / narodowo-konserwatywne
Charakter ruchu	Oddolny, zdecentralizowany, sieciowy.	Częściowo zorganizowany, często związany z instytucjami (Kościoł, organizacje <i>pro-life</i>).
Typ mobilizacji	Emocjonalna i tożsamościowa, oparta na wspólnym sprzeciwie wobec ograniczania praw.	Moralna i normatywna, oparta na wartościach religijnych i etyce życia.
Forma działania	Demonstracje, protesty performatywne, akcje online.	Modlitwy publiczne, kontrmanifestacje, kampanie medialne.
Struktura organizacyjna	Luźna, sieciowa, lokalne inicjatywy.	Hierarchiczna, powiązana z Kościołem lub organizacjami pozarządowymi.
Dominujące symbole	Błyskawica, parasolka, hasła wolnościowe.	Krzyż, zdjęcia płodów, różańce, hasła moralne.
Przekaz aksjologiczny	Prawa człowieka, autonomia, świeckość państwa.	Ochrona życia od poczęcia, moralność chrześcijańska.
Grupy uczestniczące	Kobiety, młodzież, środowiska miejskie, artystyczne.	Wspólnoty religijne, osoby starsze, konserwatyści.
Stosunek do instytucji	Krytyczny wobec państwa i Kościoła.	Wspierający instytucje Kościoła i konserwatywne władze.
Zasięg medialny	Globalny zasięg w mediach społecznościowych.	Obecność w mediach konserwatywnych i religijnych.
Interpretacja drugiej strony	Systemowa przemoc patriarchalna.	Zagrożenie dla porządku moralnego i narodowego.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie A. Graff, E. Korolczuk, *Anti-Gender Politics in the Populist Movement*, London 2021; E. Korolczuk, *Odzyskiwanie języka, czyli jak zmieniła się debata o aborcji w kontekście Czarnych Protestów i Strajków Kobiet*, [w:] E. Korolczuk, B. Kowalska, J. Ramme, C. Snodchowska-Gonzalez, *Bunt kobiet. Czarne Protesty i Strajki Kobiet*, Gdańsk 2019, s. 135; G. Piechota, „Strajk Kobiet”. *Zmiany społeczno-kulturowe jako efekt protestów w Polsce*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2022, nr 20(3), s. 97-114, a także własnych wniosków.

Zestawienie to pozwala uchwycić dwie odrębne logiki działania i reprezentacji społecznej, które funkcjonują jako równoległe sfery deliberacji, nie tylko konkurujące o wpływ symboliczny, lecz także oferujące alternatywne definicje obywatelskości i uczestnictwa politycznego¹²⁹¹. Strajk Kobiet reprezentuje emancypacyjną formę kontrpubliczności feministycznej, w której wizualność, emocje i doświadczenie ciała stają się

¹²⁹¹ N. Fraser, *Rethinking the Public Sphere: A Contribution...*, dz. cyt., s. 56-80.

narzędziem redefinicji ładu aksjologicznego¹²⁹². Z kolei ruchy *pro-life* operują w ramach konserwatywnej kontrpubliczności, odwołującej się do zakorzenionych norm religijno-kulturowych, opartych na jednoznacznych imperatywach moralnych¹²⁹³.

Tak skonstruowana rama porównawcza uwydatnia fakt, iż spór o aborcję w Polsce nie jest wyłącznie konfliktem prawnym czy bioetycznym, lecz przede wszystkim kulturowym i symbolicznym starciem o prawo do definiowania życia, cielesności, wspólnoty i porządku moralnego. Jest to konfrontacja dwóch odmiennych porządków aksjologicznych, których napięcie konstytuuje kluczową oś współczesnej debaty publicznej.

4.7 Protest obywatelski kontra władza

Protesty Ogólnopolskiego Strajku Kobiet, szczególnie po ogłoszeniu wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 października 2020 roku, unaocznili nie tylko skalę obywatelskiej mobilizacji, ale również głębokie napięcia między społeczeństwem a aparatem państwowym, w tym szczególnie formacjami odpowiedzialnymi za porządek publiczny¹²⁹⁴. Demonstracje, które odbywały się w setkach miejscowości w całej Polsce, zyskały charakter nie tylko sprzeciwu wobec restrykcji praw reprodukcyjnych, lecz także wyrazu szerszego buntu wobec centralizacji władzy, upolitycznienia instytucji oraz marginalizacji obywatelskich form partycypacji¹²⁹⁵.

4.7.1 Policja i protesty: eskalacja przemocy i ograniczenia prawa do zgromadzeń

Na początkowym etapie mobilizacji działania policji ograniczały się głównie do informowania uczestników o obowiązującym stanie epidemicznym oraz do przestrzegania przed udziałem w nielegalnych zgromadzeniach. Jednakże wraz z eskalacją protestów środki stosowane przez funkcjonariuszy stały się coraz bardziej represyjne¹²⁹⁶.

W Warszawie oraz innych większych miastach odnotowano liczne przypadki zatrzymań uczestników manifestacji, w tym za udział w zgromadzeniach uznanych za

¹²⁹² J. Butler, *Notes Toward a Performative Theory of...*, dz. cyt.

¹²⁹³ A. Graff, E. Korolczuk, dz. cyt.; E. Korolczuk, *Odzyskiwanie języka, czyli jak zmieniła się debata o aborcji w kontekście Czarnych Protestów i Strajków Kobiet*, [w:] E. Korolczuk, B. Kowalska, J. Ramme, C. Snochowska-Gonzalez, *Bunt kobiet. Czarne Protesty i Strajki Kobiet*, Gdańsk 2019, s. 135; G. Piechota, *Strajk Kobiet. Zmiany społeczno-kulturowe jako efekt...*, dz. cyt., s. 97-114.

¹²⁹⁴ M. Banasik, *Kolejkowy Strajk na Rynku Głównym. Kobiety walczą o swoje prawa*, <https://krakow.naszemiasto.pl/krakow-kolejkowy-strajk-na-ryнку-glównym-kobiety-walcza-o/ar/cl-7958579>, dostęp: 28.06.2021.

¹²⁹⁵ *Historia o tym, jak PiS podporządkował sobie Trybunał Protestacyjny, Jak PiS podporządkował sobie Trybunał Konstytucyjny (polityka.pl)*, dostęp: 28.04.2021.

¹²⁹⁶ Tamże.

nielegalne oraz za posiadanie niebezpiecznych narzędzi. Równolegle pojawiały się doniesienia o prowokacjach¹²⁹⁷. Wmieszani w tłum mężczyźni wywoływali bójki, prowadząc do eskalacji napięć i wzrostu brutalności na ulicach¹²⁹⁸.

Szczególnym momentem w eskalacji konfliktu była próba przedostania się demonstrantów pod dom Jarosława Kaczyńskiego, prezesa Prawa i Sprawiedliwości. Policja zareagowała wówczas zdecydowanie, używając gazu łzawiącego, rozpraszając tłum oraz blokując dalszy marsz, co stało się przedmiotem szerokiej debaty medialnej i przyczyniło się do dalszego rozprzestrzeniania protestów w całym kraju¹²⁹⁹. Dodatkowo, wmieszani w tłum mężczyźni prowokowali bójki¹³⁰⁰, co prowadziło do eskalacji napięć na ulicach¹³⁰¹. Funkcjonariusze stosowali środki przymusu bezpośredniego, w tym pałki, gaz pieprzowy, gaz łzawiący oraz praktykę tzw. „kettlingu” - czyli otaczania protestujących i przetrzymywania ich przez długie godziny w zamkniętym kordonie policyjnym¹³⁰². Mimo obowiązujących ograniczeń pandemicznych, działania policji często naruszały prawo do pokojowego zgromadzenia, gwarantowane konstytucyjnie¹³⁰³.

Według relacji aktywistów, prawników oraz organizacji zajmujących się ochroną praw człowieka, tysiące demonstrantów zostało zatrzymanych, przy czym wielu z nich doświadczyło przemocy fizycznej i psychicznej. Wskazywano na przypadki bicia,

¹²⁹⁷ Dominika Sitnicka wskazuje, że pokojowy przebieg protestów organizowanych przez kobiety uległ zmianie w chwili, gdy do manifestacji zaczęły dołączać środowiska narodowe. Organizowane przez nie kontrakcje oraz próby zakłócenia działań Ogólnopolskiego Strajku Kobiet, według autorki, stanowiły kluczowy czynnik prowadzący do eskalacji napięć i wzrostu agresji podczas demonstracji. Zob. M. Maluchnik, M. Pankoowska, D. Sitnicka, A. Ambroziak, H. Szukalska, M. Danielewski, M. Pasiecki, „Trzeba było nas nie wkurwiać”. *Polska zablokowana, tłum w Warszawie zmierza pod TK*, 26.10.2020, [Warszawa zablokowana, tłum zmierza pod TK - OKO.press - OKO.press](#), dostęp: 02.01.2023.

¹²⁹⁸ Przykładem intensyfikacji przemocy w trakcie mobilizacji protestacyjnych jest zdarzenie z 22 października 2020 roku na Placu Trzech Krzyży w Warszawie, gdzie doszło do aktów agresji ze strony środowisk nacjonalistycznych. Wśród uczestników tych działań znajdował się m.in. Robert Bąkiewicz, natomiast jedną z osób poszkodowanych była aktywistka Klementyna Suchanow, która doznała obrażeń w wyniku bezpośredniej przemocy. Z relacji świadków wynika, że napastnicy użyli również gazu łzawiącego, co dodatkowo podniosło poziom zagrożenia uczestników zgromadzenia. Po incydencie sprawy wycofali się na schody pobliskiego kościoła; uwagę obserwatorów zwrócił fakt, iż jeden z nich posiadał na kominiarce widoczny krzyż celtycki - symbol powszechnie kojarzony z ideologiami skrajnie prawicowymi, w tym faszystowskimi. W reakcji na narastające napięcie służby porządkowe zastosowały środki prewencyjne w postaci podwójnego kordonu policyjnego, którego celem było fizyczne odseparowanie grupy nacjonalistów od pozostałych uczestników protestu. Zob. Tamże.

¹²⁹⁹ *Sejm: Awantura o aborcję. Posłanki otoczyły Kaczyńskiego*, <https://www.youtube.com/watch?v=91GvjCmOIwE&t=10620s>, 2020, dostęp: 28.04.2021.

¹³⁰⁰ M. Maluchnik, M. Pankoowska, dz. cyt.

¹³⁰¹ Tamże.

¹³⁰² A. Nowiński, *Dantejski sceny w stolicy. Policja otoczyła protestujących, ludzi pałowano i użyto gazu*, 19.11.2020, [Policja użyła gazu i pałowała protestujących ze Strajku Kobiet w Warszawie | naTemat.pl](#), dostęp: 02.01.2023.

¹³⁰³ R. Gruca, *Policjant, który bił pałką demonstrantów miał już problemy z prawem*, [NEWS OKO.press. Policjant, który bił pałką demonstrantów, miał już problemy z prawem - OKO.press](#), dostęp: 26.01.2025.

kopania, odmowy dostępu do pomocy medycznej oraz utrudniania kontaktu z adwokatem. W niektórych sytuacjach zatrzymanych przewożono do odległych komisariatów, co dodatkowo utrudniało im obronę procesową. Niezależne raporty dokumentowały również przypadki znęcania się nad zatrzymanymi, w tym stosowanie gróźb oraz obelg o charakterze homofobicznym¹³⁰⁴. Pomimo licznych zgłoszeń dotyczących nadużyć, sprawy te w większości były umarzane przez prokuraturę, co budziło wątpliwości co do niezależności organów ścigania i przestrzegania zasad praworządności w Polsce¹³⁰⁵.

W początkowej fazie protestów notowano zarówno akty prowokowania interwencji, jak i nawoływania funkcjonariuszy do solidarności z demonstrantami. W miarę trwania protestów media coraz częściej relacjonowały przypadki brutalnych interwencji. Szczególnie nagłośniono sytuację użycia gazu wobec posłanki Barbary Nowackiej czy użycia pałek teleskopowych wobec protestujących¹³⁰⁶.

Niektóre interwencje były tłumaczone kontekstem pandemicznym, czego przykładem może być przypadek 14-latka, który na portalu społecznościowym opublikował post promujący udział w Strajku Kobiet. Policja odwiedziła jego dom, informując rodzinę o konsekwencjach prawnych udziału w zgromadzeniu, a sprawa została skierowana do sądu rodzinnego. Incydent ten wywołał szeroką debatę medialną, a głosy internautów oraz polityków (w tym posłanki Marceliny Zawiszy) wskazywały na jego represyjny charakter i polityczne podłoże¹³⁰⁷. W przestrzeni publicznej ujawniały się głębokie podziały światopoglądowe: osoby krytykujące 14-latka wskazywały na niewłaściwość jego aktywności z perspektywy ról społecznych przypisywanych młodzieży, natomiast strona wspierająca protest odczytywała jego działania jako akt obywatelskiej odwagi. To zróżnicowanie ujawniało różnice aksjologiczne pomiędzy konserwatywną narracją normatywną a podejściem akcentującym pluralizm i autonomię jednostki¹³⁰⁸.

¹³⁰⁴ M. Baczyński, *Były antyterrorysta: Takie działania stosuje się wobec kiboli, a nie wobec kobiet*, 19.11.2020, [Strajk kobiet w Warszawie. Policja użyła gazu i pałek. Komentarz antyterrorysty - Wiadomości](#), dostęp: 26.01.2025; A. Nowiński, *Dantejski sceny w stolicy. Policja otoczyła...*, dz. cyt..

¹³⁰⁵ R. Gruca, *Policjant*, dz. cyt..

¹³⁰⁶ R. Grochał, *Skąd brutalność policji? Kaczyński czuje, że jego władza słabnie*, <https://www.newswweek.pl/opinie/brutalnosc-policji-w-tlumieniu-protestow-ka-czynski-czuje-ze-slabnie/2pdvtp4>, dostęp: 25.06.2021.

¹³⁰⁷ *Policja w domu 14-latka. Udostępnił on post o Strajku Kobiet. Sprawą zajmie się sąd*, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2020-11-19/policja-w-domu-14-latka-udostepnil-post-o-strajku-kobiet/>, dostęp: 28.07.2021.

¹³⁰⁸ A. Ambroziak, *Policja grozi 14-latkowi 8 latami więzienia za wpis o strajku kobiet*. „Nie dam się zastraszyć”, 20.11.2020, [Policja grozi 14-latkowi 8 latami więzienia za wpis o strajku kobiet OKO.press - OKO.press](#), dostęp: 25.06.2021.

Reakcje władz oraz działania policji były szeroko komentowane w mediach krajowych i międzynarodowych, podnosząc pytania o respektowanie praw obywatelskich i stan demokracji w Polsce. Represyjna odpowiedź na protesty, zamiast uspokoić sytuację społeczną, przyczyniła się do dalszej polaryzacji, wzrostu nieufności wobec instytucji państwowych oraz eskalacji emocji społecznych. W opinii wielu obserwatorów władza nie tylko nie zdołała złagodzić kryzysu, ale swoimi działaniami dowiodła braku zrozumienia dla skali i znaczenia obywatelskiego sprzeciwu¹³⁰⁹.

4.7.2 Rola mediów społecznościowych w kształtowaniu narracji i mobilizacji Strajku Kobiet

W odpowiedzi na falę protestów wywołaną decyzją Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 roku, środki masowego przekazu prezentowały zasadniczo odmienne interpretacje wydarzeń, odzwierciedlające głęboki podział aksjologiczny i ideologiczny w polskim społeczeństwie. Media publiczne, podporządkowane partii rządzącej, koncentrowały się na narracji porządku i legalizmu, przedstawiając demonstracje jako zagrożenie dla ładu społecznego i bezpieczeństwa publicznego. Eksponowano incydenty wandalizmu, akty profanacji przestrzeni sakralnej oraz przypadki rzekomego naruszania przepisów sanitarnych w związku z pandemią COVID-19. Z kolei media niezależne i liberalne ukazywały protesty jako pokojową formę sprzeciwu wobec represyjnych decyzji władzy, interpretując je w kontekście naruszania podstawowych praw obywatelskich i pogwałcenia wolności zgromadzeń gwarantowanych konstytucyjnie¹³¹⁰.

¹³⁰⁹ R. Gruca, *Policjant*, dz. cyt.

¹³¹⁰ W następstwie protestów społecznych wywołanych orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 roku głos w debacie publicznej zabrali również przedstawiciele władz samorządowych wybranych miast. Prezydenci Gdańska, Gdyni i Sopotu - Aleksandra Dulkiewicz, Wojciech Szczurek oraz Jacek Karnowski - jednoznacznie zadeklarowali solidarność z uczestnikami manifestacji, podkreślając jednocześnie sprzeciw wobec polityki polaryzującej społeczeństwo. W swoich wypowiedziach krytycznie oceniali działania władzy centralnej, wskazując na jej odpowiedzialność za eskalację napięć społecznych oraz za doprowadzenie do sytuacji, w której obywatele zmuszeni byli do podejmowania aktywności protestacyjnej w warunkach zagrożenia epidemiologicznego. Również prezydent Warszawy Rafał Trzaskowski odniósł się publicznie do przebiegu protestów, apelując do demonstrantów o zachowanie zasad bezpieczeństwa sanitarnego oraz o unikanie aktów konfrontacji. Jednocześnie wyraził krytyczną ocenę działań policji, którą oskarżył o bierność wobec aktów przemocy mających miejsce w rejonie Kościoła Świętego Krzyża, gdzie - jak podkreślał - kobiety uczestniczące w zgromadzeniu zostały poddane agresywnemu traktowaniu. W dalszej kolejności Trzaskowski zainicjował konsultacje z ekspertami z zakresu prawa i ochrony zdrowia, mające na celu ocenę konsekwencji nowych regulacji dotyczących przerwania ciąży dla funkcjonowania stołecznych placówek medycznych. Zob. M. Witczak, A. Szczerbiak, *Blokada 200 miast i miasteczek. W Warszawie kilka rannych osób*, [Blokada 200 miast i miasteczek. W Warszawie kilka rannych osób - Polityka.pl](https://www.polityka.pl), dostęp: 23.02.2022.

W ujęciu badaczek takich jak Elżbieta Korolczuk¹³¹¹ czy Ewa Majewska, sytuacja ta stanowiła moment „przesunięcia horyzontu realności” - punkt zwrotny, w którym zagrożenie związane z penalizacją aborcji przestało być abstrakcyjne i stało się realnym, instytucjonalnie umocowanym elementem polityki publicznej¹³¹². Decyzje władz, takie jak skierowanie projektu ustawy Ordo Iuris do dalszych prac legislacyjnych oraz odrzucenie obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej „Ratujmy Kobiety”, były szeroko odczytywane jako wyraz niedemokratycznego trybu sprawowania władzy oraz ignorowania głosu społeczeństwa obywatelskiego¹³¹³.

Z punktu widzenia uczestniczek protestów, działania te symbolizowały odejście od zasad deliberatywnej demokracji i pogwałcenie mechanizmów społecznej konsultacji. W konsekwencji poczucie braku wpływu na procesy decyzyjne przyczyniło się do gwałtownej intensyfikacji mobilizacji społecznej. W październiku i listopadzie 2020 roku miały miejsce demonstracje o skali i intensywności niespotykanej od czasów transformacji ustrojowej, angażujące zarówno młodzież, jak i osoby wcześniej niezaangażowane politycznie¹³¹⁴.

Z perspektywy komunikacji społecznej szczególnie znaczącą rolę odegrały nowe media, które nie tylko dokumentowały wydarzenia, ale również kształtowały alternatywne narracje, omijając cenzurę symboliczną obecnej w mediach publicznych. Media społecznościowe, takie jak Facebook, Twitter czy TikTok, stały się przestrzenią tworzenia i dystrybucji treści oporu - memów, filmów, relacji na żywo i infografik - które nie tylko informowały, ale także mobilizowały¹³¹⁵. Hasztagi takie jak #StrajkKobiet, #ToJestWojna, #PiekłoKobiet czy #Wypierdalać osiągały milionowe zasięgi i funkcjonowały jako cyfrowe ramy interpretacyjne, organizujące emocje, wartości oraz wspólnoty znaczeń.

¹³¹¹ Elżbieta Korolczuk zwraca uwagę, iż przed mobilizacją znaną jako Czarny Protest problematyka feministyczna pozostawała na marginesie zainteresowań polskich mediów głównego nurtu. Relacje dotyczące inicjatyw takich jak Manify czy innych form aktywizmu kobiecego miały charakter incydentalny, skrótowy i pozbawiony pogłębionej analizy. Ilustracją tej medialnej obojętności, jak podkreśla Korolczuk, jest rok 2013, kiedy to Komitet Obywatelski TAK dla Kobiet! podjął ogólnopolską kampanię zbierania podpisów pod obywatelskim projektem liberalizacji obowiązujących przepisów aborcyjnych. Inicjatywa ta nie spotkała się jednak z adekwatnym zainteresowaniem ze strony mediów, w tym również tych postrzeganych jako liberalne i deklaratywnie sprzyjające ochronie praw człowieka, takich jak TVN, „Gazeta Wyborcza” czy „Polityka”, które poświęciły tej kampanii niewielką uwagę bądź całkowicie ją pominęły. Zob. E. Korolczuk, *Bunt kobiet AD 2016: skąd się...*, dz. cyt.

¹³¹² K. Narkowicz, *Czarny Protest: how Polish women took to the streets*, 10.10.2016, <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/kasia-narkowicz/czarny-protest-how-polish-women-took-to-streets>, dostęp: 22.12.2021.

¹³¹³ Tamże

¹³¹⁴ E. Majewska, Słaby opór i siła bezsilnych. #CzarnyProtest w Polsce 2016, *Praktyka teoretyczna*, 10.11.2016, <http://www.praktykateoretyczna.pl/tag/czarny-protest>, dostęp: 25.01.2025.

¹³¹⁵ I. Kinga, *Media alternatywne jako narzędzie mobilizacji społeczeństwa na przykładzie wybranych akcji i kampanii społecznych*, 2016.

W tym kontekście zaobserwować można wyłanianie się cyfrowych kontrpubliczności, które pełnią funkcję alternatywnych sfer dyskursywnych, umożliwiających artykulację stanowisk wykluczonych z dominującej debaty publicznej¹³¹⁶. Media społecznościowe jako narzędzia oddolnej komunikacji, sprzyjały budowaniu wspólnoty protestu oraz nadawaniu sensu doświadczeniu obywatelskiego oporu. Służyły też jako narzędzie dokumentacji naruszeń praw człowieka i brutalnych działań instytucji państwowych, co wzmocniło społeczny przekaz o nierówności strukturalnej i niesprawiedliwości systemowej.

Opisane zjawiska wpisują się w szerszy proces przemiany przestrzeni publicznej - od modelu scentralizowanego i transmitującego, ku zdecentralizowanemu, interaktywnemu i partycypacyjnemu obiegowi informacji. Tym samym rola mediów w okresie protestów wykroczyła poza funkcję informacyjną i stała się współkształtującym czynnikiem nowej wyobraźni społecznej oraz praktyk obywatelskich¹³¹⁷.

4.7.3. Wsparcie artystów, intelektualistów i sportowców w Ogólnopolskim Strajku Kobiet

Decyzja Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 października 2020 roku, zaostřejająca prawo aborcyjne w Polsce, wywołała falę protestów społecznych, których rezonans szybko przekroczył granice tradycyjnej sfery obywatelskiej. Wśród grup wspierających Ogólnopolski Strajk Kobiet szczególne znaczenie miało zaangażowanie środowisk twórczych, akademickich i sportowych. Ich publiczne poparcie nie tylko wzmocniło aksjologiczny przekaz protestów, ale również przyczyniło się do legitymizacji działań ruchu w debacie krajowej i międzynarodowej.

Znaczące wsparcie wyrazili liczni przedstawiciele polskiego życia kulturalnego, w tym literaci, aktorzy, muzycy, publicyści i celebryci. Publiczne deklaracje poparcia sformułowali m.in. Olga Tokarczuk, Zygmunt Miłoszewski, Szczepan Twardoch, Mariusz Szczygieł, Matylda Damięcka, Mateusz Damięcki, Anja Rubik, Michał Piróg, Borys Szybc, Magdalena Cielecka, Tomasz Organek, Dawid Podsiadło, Maciej Sztur, Maja Ostaszewska, Martyna Wojciechowska oraz Kuba Wojewódzki i inni¹³¹⁸. Ich obecność w

¹³¹⁶ N. Fraser, *Rethinking the Public Sphere: A Contribution...*, dz. cyt., s. 56-80.

¹³¹⁷ Zob. rozdział 5.1.8 i 5.3.6.

¹³¹⁸ D. Drózd, „Idziesz na zwarcie, dziadygo” - ludzie kultury o Kaczyńskim. *Dua Lipa i Miley Cyrus wsparły Polki*, 29.10.2020, [Kaczyński o zakazie aborcji. 'Idziesz na zwarcie, dziadygo' - reakcje ludzi kultury na orędzie Kaczyńskiego](#), dostęp: 22.07.2024; Elle, *Polskie marki wspierają strajk kobiet*. „Nie możemy milczeć kiedy prawa kobiet stoją pod znakiem zapytania”, 28.10.2020, [Polskie marki wspierają strajk kobiet. "Nie możemy milczeć kiedy prawa kobiet stoją pod znakiem zapytania" | Elle.pl](#), dostęp:

debacie publicznej niejednokrotnie przełamывała dominującą narrację mediów publicznych, a także pełniła funkcję wzmacniającą dla przekazu protestujących.

Szczególnym wymiarem wsparcia była twórczość artystyczna, której przykłady inspirowane wydarzeniami społecznymi nabrały wyraźnie protestacyjnego charakteru. Wśród utworów muzycznych należy wymienić m.in. „Osiem gwiazd (wojna)” (Karol Krupiak), „Twierdza 2020” (Big Cyc) i wiele innych¹³¹⁹. Te kompozycje, zarówno w warstwie tekstowej, jak i wizualnej, odwoływały się do ikonografii protestu, eksponując symbole takie jak błyskawica czy hasła o charakterze emancypacyjnym. W ten sposób sztuka stawała się nośnikiem emocji zbiorowych, a jednocześnie środkiem artykulacji obywatelskiego buntu¹³²⁰.

Wymiar międzynarodowy protestów został wzmocniony przez wyrazy solidarności płynące ze strony artystów światowego formatu. Poparcie dla walki o prawa reprodukcyjne w Polsce wyraziły m.in. Anne-Marie, Zara Larsson, Dua Lipa, Olly Alexander, Melanie Martinez, Miley Cyrus, Jameela Jamil oraz Cardi B. Ich aktywność w mediach społecznościowych (zwłaszcza na Instagramie i Twitterze) przyczyniła się do zwiększenia globalnej świadomości na temat sytuacji w Polsce, nadając wydarzeniom kontekst uniwersalny i wpisując je w szerszy nurt walki o prawa człowieka.

Warto odnotować również gest solidarności ze strony środowisk intelektualnych. W grudniu 2020 roku grupa osób związanych z Poznaniem - określająca się mianem przedstawicieli pokolenia Marca '68 - opublikowała oświadczenie wspierające Strajk Kobiet. Pod dokumentem podpisali się m.in. Andrzej Byrt, Grzegorz Gauden, Zbigniew Górny, Grażyna Małgorzata Vetulani oraz Andrzej Wierciński¹³²¹. W swoim stanowisku sygnatariusze podkreślali konieczność obrony praw obywatelskich oraz odpowiedzialności za kształt demokracji, zwłaszcza w kontekście walki o autonomię jednostki.

Szczególnie symboliczny był także przypadek rosyjskiej artystki Jekateriny Głazkowej, której oryginalna grafika wykorzystywana wcześniej w kampaniach

22.07.2024; *Polskie marki, które wspierają strajk kobiet*, 9.11.2020, [Polskie marki, które wspierają strajk kobiet - Zdrowie - Kobieta](#), dostęp: 22.07.2024; K. Krasko, *Zagraniczne gwiazdy wspierają Strajk Kobiet. Głos zabrały Jane Fonda i Juliette Binoche*, 31.10.2020, [Zagraniczne gwiazdy wspierają Strajk Kobiet. Głos zabrały Jane Fonda i Juliette Binoche | Viva.pl](#), dostęp: 22.07.2024; MJM/emka, *Znani Polacy wspierają kobiety. Ci panowie również strajkują*, 27.10.2020, [Znani Polacy wspierają kobiety. Ci panowie również strajkują](#), dostęp: 22.07.2024; *Gwiazdy wspierają protesty kobiet*, 30.10.2020, [Gwiazdy wspierają protesty kobiet](#), dostęp: 22.07.2024.

¹³¹⁹ Więcej o protest songach protestu znajduje się w rozdziale 6.8.

¹³²⁰ *Sztuka jako narzędzie protestu: Przykłady z historii i współczesności*, 22.03.2025, [Sztuka jako narzędzie protestu: Przykłady z historii i współczesności - Kulturalny Świat](#), dostęp: 22.07.2025.

¹³²¹ *Pokolenie Marca '68: Przesyłamy Wam nasze solidarne wsparcie. Walka musi przynieść owoce*, 17.12.2020, [Pokolenie marca 1968 wspiera Strajk Kobiet](#), dostęp: 22.07.2025.

antyaborcyjnych została przez nią samą przekształcona w znak solidarności z protestującymi w Polsce¹³²². Nowa wersja dzieła przedstawiała kobietą sylwetkę wpisaną w symbol błyskawicy co ukazywało twórczą transformację znaczeń oraz transnarodowy wymiar artystycznego oporu¹³²³.

Zaangażowanie osób ze świata sztuki, nauki i sportu pełniło funkcję nie tylko symboliczną, ale również komunikacyjną i mobilizacyjną. Artystyczne reinterpretacje ikonografii, adaptacje plakatów, performansy i działania w mediach społecznościowych były nie tylko formami ekspresji, ale także istotnymi elementami budowania wspólnoty protestu¹³²⁴. Jednocześnie obecność osób publicznych w debacie zwiększała jej widoczność i skłaniała do refleksji osoby dotąd niezaangażowane w sprawy polityczne.

W konsekwencji działania te nie tylko unaocznily skalę społecznego sprzeciwu wobec ograniczania praw reprodukcyjnych, lecz również potwierdziły, że walka ta wpisuje się w szerszy kontekst zmagania o równość, sprawiedliwość społeczną i demokratyczny dostęp do debaty publicznej. Tym samym protesty zyskały wymiar intersektorowy i międzygeneracyjny, przekraczając granice tradycyjnie rozumianej aktywności politycznej.

4.7.4 Społeczne podziały i transformacje światopoglądowe w kontekście Strajku Kobiet

Masowe demonstracje przeciwko zaostrzeniu przepisów dotyczących aborcji, których kulminacją była fala protestów po orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 roku, ujawniły i zarazem pogłębiły już istniejące linie podziału społecznego w Polsce. Chociaż problematyka ta była obecna w debacie publicznej od czasu Czarnego Protestu w 2016 roku, to dopiero radykalizacja decyzji instytucji państwowych oraz dynamika mobilizacji obywatelskiej spowodowały wyraźne spolaryzowanie stanowisk aksjologicznych i ideologicznych¹³²⁵.

Zgodnie z teorią polaryzacji społecznej, aktywność protestacyjna może nie tylko ujawniać istniejące napięcia, lecz także je intensyfikować, stając się katalizatorem radykalizacji postaw i reorganizacji pola politycznego¹³²⁶. Analiza danych empirycznych

¹³²² E. Dłużewska, *Wykorzystali jej grafikę w kampanii antyaborcyjnej. Teraz Rosjanka wsparła Strajk Kobiet*, 16.12.2020, [glazkova art i antyaborcyjne plakaty. Wykorzystali jej grafikę w kampanii antyaborcyjnej. Teraz wsparła Strajk Kobiet](#), dostęp: 22.07.2025.

¹³²³ G. Piechota, *Strajk Kobiet Zmiany społeczno-kulturowe jako efekt...*, dz. cyt., s. 97-114.

¹³²⁴ Tamże.

¹³²⁵ A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt.

¹³²⁶ P. Śpiewak, *Spór o Społeczeństwo otwarte*, 2015.

(zwłaszcza wyników badań CBOS z lat 2015-2021¹³²⁷) ukazuje istotną transformację społecznych przekonań dotyczących prawa do przerywania ciąży. Podczas gdy w pierwszych latach badanego okresu dominowały postawy zachowawcze, kolejne fale protestów oraz decyzje rządu i Trybunału Konstytucyjnego doprowadziły do znaczącego wzrostu poparcia dla liberalizacji przepisów w niektórych segmentach społeczeństwa¹³²⁸.

Wśród wyborców Lewicy poparcie dla liberalizacji prawa aborcyjnego wzrosło z 37% w 2015 roku do 84% w roku 2021. W elektoracie Platformy Obywatelskiej odnotowano wzrost z 35% do 59% w tym samym okresie. Natomiast wyborcy Prawa i Sprawiedliwości pozostawali w większości przy stanowisku restrykcyjnym - ze spadkiem poparcia dla liberalizacji z 19% do 17%¹³²⁹. Interesującym przypadkiem jest Konfederacja, której elektorat charakteryzował się fluktuacją opinii - poparcie dla liberalizacji zmniejszyło się z 31% w 2015 roku do 16% w 2019, by ponownie wzrosnąć do 41% w roku 2021¹³³⁰.

Równolegle obserwowano spadek poparcia dla zaostrzenia prawa wśród elektoratów centrowych i lewicowych. Wśród sympatyków Lewicy odsetek ten zmniejszył się z 40% do zaledwie 5%, a wśród wyborców Platformy Obywatelskiej z 30% do 12%. Jedynie w elektoracie Prawa i Sprawiedliwości poparcie dla restrykcyjnych rozwiązań utrzymywało się na względnie stabilnym poziomie: 52% (2015), 61% (2019), 56% (2021). Konfederacja osiągnęła najwyższe poparcie dla restrykcji w 2019 roku (48%), a w 2021 roku spadło ono do 31%¹³³¹.

Dane te wskazują na pogłębiającą się fragmentację światopoglądową, która przekłada się nie tylko na postawy społeczne, ale również na charakter debaty publicznej i sposób artikulacji wartości. Strajk Kobiet jako nowoczesna forma ruchu społecznego, nie tylko zainicjował debatę o prawach reprodukcyjnych, ale stał się także czynnikiem

¹³²⁷ Raport CBOS, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_085_15.PDF, dostęp 26.03.2023; Idem, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_124_19.PDF, dostęp 26.03.2023; Raport CBOS, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_091_21.PDF dostęp 26.03.2023.

¹³²⁸ P. Daphi, „Imagine the streets”: *The spatial dimension of protests' transformative effects and its role in building movement identity*, „Political Geography” 2017, vol. 56, s. 34-43.

¹³²⁹ Raport CBOS, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_085_15.PDF, dostęp 26.03.2023; Raport CBOS, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_124_19.PDF, dostęp 26.03.2023; Idem, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_091_21.PDF, dostęp: 26.03.2023.

¹³³⁰ Dynamika zmian mogła wynikać ze zmian wewnątrz partii. Partia Korwin połączyła się z Ruchem Narodowym tworząc Konfederację.

¹³³¹ Raport CBOS, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_085_15.PDF, dostęp 26.03.2023; Raport CBOS, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_124_19.PDF, dostęp 26.03.2023; Idem, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_091_21.PDF dostęp 26.03.2023.

przyspieszającym procesy ideowej polaryzacji - zarówno w sferze polityki instytucjonalnej, jak i oddolnej mobilizacji obywatelskiej¹³³².

Z perspektywy teorii nowych ruchów społecznych, protesty pełniły tym samym nie tylko funkcję reaktywną, ale również proaktywną, prowadząc do trwałej zmiany paradygmatu kulturowego. W tym ujęciu ich znaczenie wykraczało poza konkretne żądania polityczne i obejmowało transformację aksjologiczną, pokoleniową oraz komunikacyjną, stanowiąc moment graniczny w redefinicji norm społecznych i zakresu obywatelskiej sprawczości¹³³³.

4.8 Siła różnorodności: regionalne formy i znaczenie lokalnych protestów w ruchu kobiet¹³³⁴

Protesty Ogólnopolskiego Strajku Kobiet unaocznily znaczącą wewnętrzną różnorodność ruchu, stanowiącą jedno z głównych źródeł jego siły mobilizacyjnej. Podczas gdy wcześniejsze fale protestów społecznych w Polsce (takie jak manifestacje Komitetu Obrony Demokracji czy Marsze Równości) cechowały się silną centralizacją i koncentrowały głównie w dużych miastach, fala protestów zapoczątkowana w 2020 roku wykazała wyraźną tendencję do dyfuzji aktywizmu obywatelskiego na tereny dotąd peryferyzowane, obejmując małe miasta, miasteczka oraz wsie¹³³⁵.

Jak zauważa Elżbieta Korolczuk, jednym z kluczowych czynników sprzyjających tej mobilizacji była zmiana kontekstu społeczno-politycznego: ograniczenie przestrzeni dialogu publicznego, postępująca monopolizacja mediów państwowych oraz marginalizacja głosu obywatelskiego przez dominującą władzę wykonawczą. Brak realnych konsultacji społecznych, ignorowanie inicjatyw obywatelskich oraz praktyka tzw. „nocnych głosowań” stworzyły sytuację, w której ulica zaczęła pełnić funkcję alternatywnego forum demokratycznego¹³³⁶.

Demonstracje odbyły się w kilkuset miejscowościach, w tym w wielu, które nigdy wcześniej nie były areną protestów politycznych. Według danych organizacji społecznych około 90% z nich stanowiły ośrodki małomiasteczkowe (miejscowości, które liczą

¹³³² Zob. rozdział 4.2 oraz 5.1.

¹³³³ A. Giddens, *Modernity and Self-Identity. Self and Society in...*, dz. cyt.; S. Tarrow, *Power in Movement*, dz. cyt.

¹³³⁴ Mapa miejsc, gdzie odbywały się Strajki Kobiet wraz z podaniem daty i strony wydarzenia: [Ogólnopolski Strajk Kobiet](#)

¹³³⁵ E. Korolczuk, *Bunt kobiet AD 2016: skąd się...*, dz. cyt.; E. Korolczuk, *Mass mobilization against the ban on abortion in Poland*, 5.04.2016, <http://balticworlds.com/mass-mobilization-against-the-ban-on-abortion/>, dostęp: 21.03.2020.

¹³³⁶ E. Korolczuk, *Bunt kobiet AD 2016: skąd się...*, dz. cyt., s. 3.

mniej niż 50 tysięcy mieszkańców)¹³³⁷, a udział obywateli w mobilizacji - jak pokazują sondaże - znacznie przewyższał poziom zaangażowania notowany w przypadku wcześniejszych ruchów obywatelskich¹³³⁸. W miastach liczących 20-30 tysięcy mieszkańców frekwencja często proporcjonalnie przewyższała tę notowaną w metropoliach, co dowodziło wysokiego poziomu zaangażowania społecznego. Według danych CBOS aż 13% obywateli deklarowało swoje uczestnictwo w protestach, z czego 8% przyznało się do aktywnego udziału. To to trzykrotnie więcej niż w przypadku wcześniejszych ruchów społecznych¹³³⁹. Należy podkreślić, że skala mobilizacji w mniejszych miejscowościach była zaskakująca, np. w Krasnymstawie, liczącym około 20 tysięcy mieszkańców, aż 10% populacji wyszło na protesty, co było „szokiem” dla obserwatorów, podczas gdy w większych miastach, takich jak Rzeszów, frekwencja była „słaba” i ruch „nie przyciągnął tłumów”¹³⁴⁰.

Analizując rozproszenie mobilizacji w małych ośrodkach lokalnych, warto odwołać się do opisanej w rozdziale 3.3.3 zasady 3,5%¹³⁴¹. Choć w skali całego kraju próg ten nie został przekroczony, to wysoka frekwencja proporcjonalna do wielkości wielu miejscowości wskazuje na ogromny potencjał aktywizacyjny ruchu

Protesty te doprowadziły do bezprecedensowej aktywizacji lokalnych społeczności. W wielu przypadkach samo zorganizowanie zgromadzenia publicznego wymagało nie tylko wysiłku logistycznego, lecz także znacznej odwagi cywilnej. Szczególnie wyraźne było to w miejscowościach o dominującej orientacji konserwatywno-religijnej, gdzie publiczne zakwestionowanie hegemonicznego porządku moralnego stanowiło zarówno gest polityczny, jak i akt indywidualnej i zbiorowej emancypacji¹³⁴². Udział w protestach dla wielu kobiet był pierwszym doświadczeniem wypowiedzenia się w przestrzeni publicznej - często wbrew opinii bliskich, lokalnych autorytetów czy wspólnot parafialnych¹³⁴³.

W warstwie językowej dyskurs protestów lokalnych odznaczał się znaczącym przesunięciem. Od formuł koncyliacyjnych ku językowi ekspresywnemu, często

¹³³⁷ [O nas - Ogólnopolski Strajk Kobiet](#)

¹³³⁸ P. Krosiewski, *22 października 2020: Pamięć protestu, Protest Polski lokalnej*, „Fundacja Batorego” 2023, s. 29.

¹³³⁹ CBOS, *O dopuszczalności przerywania ciąży i protestach po wyroku Trybunału Konstytucyjnego*, 2020 nr 153/2020.

¹³⁴⁰ Wywiad pogłębiony z Markiem Porębą i dr Zbigniewem Chmielewskim z dn. 25.01.2023.

¹³⁴¹ E. Chenoweth, M. J. Stephan, dz. cyt., s. 7-44.

¹³⁴² K. Korolczuk, *Rebellious Parents. Parental Movements in Central-Eastern Europe and Russia*, Bloomington 2022.

¹³⁴³ R. Socha, *Jak się protestuje w małych miasteczkach*, 30.10.2017, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1725474,1,jak-sie-protestuje-w-malych-miasteczkach.read>, dostęp: 09.03.2025.

wulgarnemu¹³⁴⁴. Jak zauważa Barbara Biskup, demonstrantki nie chciały już „pokojowego machania flagą”, lecz domagały się prawa do wykrzyczenia swoich racji w przestrzeni publicznej¹³⁴⁵. Wulgaryzmy stały się nie tylko środkiem ekspresji emocjonalnej, ale również narzędziem politycznej subwersji – kontestacją norm językowych utożsamianych z porządkiem patriarchalnym i instytucjonalnym¹³⁴⁶.

Kobiety odegrały centralną rolę nie tylko jako uczestniczki, lecz także jako inicjatorki i liderki protestów. Organizacje lokalne tworzone były oddolnie, nierzadko przez osoby wcześniej niezwiązane z działalnością społeczną czy polityczną. Liderki ruchu pochodziły z rozmaitych środowisk zawodowych. Były wśród nich nauczycielki, terapeutki, trenerki personalne, urzędniczki, pielęgniarki i właścicielki małych firm. Taka różnorodność zawodowa i społeczna legitymizowała ruch, nadając mu lokalny, inkluzywny i autentyczny charakter¹³⁴⁷.

Jak wskazywała Katarzyna Kotula z Gryfińskiego Strajku Kobiet, działania organizowane „tu i teraz” sprawiały, że abstrakcyjne postulaty walki o prawa reprodukcyjne nabierały konkretnego, egzystencjalnego znaczenia¹³⁴⁸. Wspólna tożsamość i geograficzna bliskość organizatorek oraz uczestniczek budowały więź zaufania, która legitymizowała działania protestacyjne w oczach lokalnych społeczności¹³⁴⁹.

Zjawiskiem o szczególnej wartości była wspólnotowość protestów, opisywana przez uczestniczki jako doświadczenie „ekstatycznej *communitas*”, czyli chwilowej, lecz silnej więzi społecznej, przekraczającej podziały klasowe, pokoleniowe czy światopoglądowe¹³⁵⁰. Relacje uczestników często przywoływały gesty solidarności: dzielenie się ubraniami, trzymanie się za ręce w obliczu policyjnych blokad, wspólne skandowanie haseł. Były to formy spontanicznego oporu wobec instytucjonalnej przemocy i dezinformacji¹³⁵¹.

Chociaż największe manifestacje miały miejsce w Warszawie, Krakowie, Gdańsku, Łodzi i Wrocławiu, to właśnie rozproszenie terytorialne i intensywność lokalnych działań stanowiły o wyjątkowości tego ruchu. Według danych organizacji społecznych oraz raportów medialnych, protesty odbyły się w ponad 140 miejscowościach, z których wiele -

¹³⁴⁴ Szerzej język protestów opisany został w rozdziale 5.

¹³⁴⁵ P. Krosiewski, 22 października 2020: *Pamięć protestu*, dz. cyt., s. 29.

¹³⁴⁶ Tamże.

¹³⁴⁷ E. Korolczuk, *Ruchy społeczne a pleć - perspektywa...*, dz. cyt.

¹³⁴⁸ R. Socha, *Jak się protestuje w małych miasteczkach*, dz. cyt.

¹³⁴⁹ Tamże.

¹³⁵⁰ P. Krosiewski, 22 października 2020: *Pamięć protestu*, dz. cyt.

¹³⁵¹ Tamże

takich jak Sokołów Podlaski, Grajewo, Brzesko czy Tomaszów Lubelski - po raz pierwszy gościły demonstracje publiczne¹³⁵². Zjawisko to unaoczniało przemianę przestrzeni obywatelskiej i przekroczenie tradycyjnych barier geograficznych, klasowych oraz aksjologicznych¹³⁵³.

Warto zwrócić uwagę również na transnarodowy wymiar protestów. Polki i Polacy mieszkający poza granicami kraju organizowali demonstracje solidarnościowe w kilkudziesięciu miastach Europy, Ameryki Północnej i Azji - m.in. w Berlinie, Londynie, Brukseli, Wiedniu, Sztokholmie, Nowym Jorku, Tokio czy Sydney¹³⁵⁴. Transparenty z hasłami OSK w przestrzeni globalnej stanowiły wyraz nie tylko poparcia dla postulatów ruchu, ale również manifestację wspólnoty aksjologicznej, łączącej prawa człowieka, wolność wyboru i cielesną autonomię, która przekraczała granice narodowe i językowe¹³⁵⁵.

Podsumowując, regionalne formy protestów Ogólnopolskiego Strajku Kobiet stanowiły świadectwo transformacji polskiej kultury politycznej. Ruch przekroczył podział centrum-peryferie, włączając w debatę publiczną nowe grupy społeczne i redefiniując znaczenie obywatelskiego zaangażowania. Mobilizacja ta miała nie tylko charakter protestacyjny, ale również edukacyjny i emancypacyjny, przekształcając lokalne społeczności w podmioty aktywne, sprawcze i świadome własnych praw¹³⁵⁶. Z perspektywy zasady 3,5% można interpretować te lokalne działania jako element szerszego potencjału skutecznej i pokojowej zmiany społecznej. Jednocześnie Strajk Kobiet otworzył przestrzeń dla nowego rozumienia obywatelskiej aktywności oraz tożsamości aksjologicznej - zarówno w wymiarze regionalnym, jak i międzynarodowym.

4.8.1 Przestrzeń lokalna jako arena oporu - przykłady aktywności protestowej

Z czasem okazało się, iż entuzjazm i spontaniczny charakter pierwszej fali protestów, choć istotne dla inicjalnej mobilizacji, okazały się niewystarczające z perspektywy długofalowej trwałości ruchu. Jak podkreślają Zbigniew Chmielewski i Marek Poręba, uczestnicy wywiadu pogłębionego, kluczowe było istnienie struktur lokalnych i liderów, którzy byliby w stanie kontynuować mobilizację poza Internetem. W ocenie badaczy „nie da się bez przerwy przez Internet wyciągać ludzi”. Uczestnicy potrzebują „widzieć

¹³⁵² Raport Fundacji Batorego: *Protesty po wyroku TK. Mapa mobilizacji społecznej 2020*, Warszawa 2021.

¹³⁵³ E. Koralczuk, *Mass mobilization against the ban on...*, dz. cyt.

¹³⁵⁴ Tamże.

¹³⁵⁵ Tamże.

¹³⁵⁶ Tamże.

rezultaty swoich działań", aby angażować się długoterminowo. Jednocześnie, rozmówca wywiadu pogłębionego zwrócił uwagę na to, że w niektórych lokalnych środowiskach dochodziło do sytuacji, w której „na grzbiecie komunikacji i odbudowaniu tej marki strajku kobiet chcą się wypromować ludzie, którzy po prostu chcą mieć więcej”, kierując się motywacjami „czysto karierowymi”, a nie „czysto ideowymi”. To zjawisko zniechęcało część ideowców do angażowania się, obawiających się „łatki” i niechętnych „budowaniu autorytetu” osobom o wątpliwych intencjach¹³⁵⁷. Tego rodzaju postawy wpływały na deziluzję części aktywistek i utrudniały budowę autentycznego kapitału społecznego.

Organizowanie protestów w niewielkich miejscowościach wiązało się z koniecznością przełamywania zarówno barier administracyjnych (np. uzyskiwania zgód na zgromadzenia), jak i społeczno-kulturowych (np. niechęci środowisk konserwatywnych). W Gryfinie pierwszy w historii miasta protest wymagał znacznego zaangażowania organizacyjnego. W Bytowie natomiast, niewielka grupa kilkunastu uczestniczek i uczestników przerodziła się w społeczność liczącą ponad sto osób w kolejnych dniach. Jak podkreśla Cezary Obracht-Prondzyński, nawet kameralne manifestacje w małych społecznościach miały ogromne znaczenie dla budowy lokalnych więzi, generowania debaty publicznej oraz wytwarzania trwałego kapitału społecznego¹³⁵⁸.

Jak podkreślała Marta Lempart, liderka OSK, to właśnie protesty poza metropoliami mają potencjał realnej zmiany politycznej odbywają się bowiem na terenach stanowiących tradycyjną bazę wyborczą partii rządzącej. Oddolna mobilizacja w tych regionach poszerzała zakres obywatelskiej aktywności i przyczyniała się do tworzenia nowych przestrzeni solidarności społecznej i politycznej¹³⁵⁹.

¹³⁵⁷ W celu pogłębienia analizy znaczeń, praktyk interpretacyjnych oraz doświadczeń związanych z uczestnictwem w Ogólnopolski Strajku Kobiet, w niniejszym rozdziale wykorzystano materiał empiryczny pochodzący z wywiadu pogłębionego przeprowadzonego w styczniu 2023 roku z Marek Poręba oraz dr. Zbigniew Chmielewski - osobami aktywnie zaangażowanymi zarówno w organizację wydarzeń o charakterze lokalnym, jak i w prace Ogólnopolskiej Rady Konsultacyjnej działającej przy Strajku Kobiet. Rozmowa miała charakter częściowo ustrukturyzowany i koncentrowała się z jednej strony na motywacjach towarzyszących udziałowi w protestach, z drugiej zaś na indywidualnych refleksjach respondentów dotyczących wartości, które (w ich ocenie) zostały zakwestionowane bądź naruszone w wyniku orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego. Przywołane poniżej fragmenty wypowiedzi stanowią nie tylko zapis osobistego doświadczenia i emocjonalnego zaangażowania rozmówców, lecz również cenny materiał analityczny, umożliwiający uchwycenie procesów konstruowania sensów, postaw oraz tożsamości zbiorowych w sytuacji kryzysu aksjologicznego. Cytaty poddano jedynie minimalnej redakcji językowej, ograniczonej do korekty oczywistych uchybień stylistycznych, bez ingerencji w znaczenie, ton ani strukturę narracyjną wypowiedzi, co pozwala zachować ich autentyczny charakter i walor źródłowy.

¹³⁵⁸ R. Socha, *Jak się protestuje w małych miasteczkach*, dz. cyt.

¹³⁵⁹ M. Lempart, *What frightens them is that people in small cities are protesting*, [What frightens them is that people in small cities are protesting - Zeitgeist - The Cultural Magazine of the Goethe-Institut](#), dostęp: 13.03.2025.

Formy protestów przyjmowały zróżnicowany charakter, odpowiadający zarówno specyfice lokalnych tożsamości kulturowych, jak i kreatywności uczestników¹³⁶⁰. W Krakowie protestujący zapalali znicze przed siedzibą Prawa i Sprawiedliwości, symbolicznie wyrażając „żałobę po prawach kobiet”¹³⁶¹. W Toruniu odbywały się marsze przez centrum miasta, natomiast w Rzeszowie - mimo niesprzyjających warunków pogodowych - zgromadziło się około dwóch tysięcy osób, manifestując przywiązanie do wartości demokratycznych i wolności jednostki¹³⁶².

Szczególną wymowę miały protesty w województwie podkarpackim (uchodzącym za bastion konserwatyzmu), gdzie manifestacje odbywały się m.in. w Krośnie, Jaśle, Mielcu, Tarnobrzegu, Stalowej Woli, Biłgoraju, Jarosławiu, Przemyślu, Sanoku, Lesku i Ustrzykach Dolnych¹³⁶³. Obecność demonstracji w tych miejscowościach potwierdzała rosnące niezadowolenie społeczne również w środowiskach utożsamianych dotąd z dominującym paradygmatem narodowo-katolickim.

Manifestacje odbywały się również w Lublinie, Świdniku¹³⁶⁴, Katowicach, Poznaniu, Elblągu, Częstochowie, Białymstoku, Otwocku, Pruszkowie¹³⁶⁵, Ostrowcu Świętokrzyskim, a także w mniejszych miejscowościach, takich jak Mrągowo¹³⁶⁶, Starachowice czy Żuromin. W wielu przypadkach przybierały one również formę przejazdów samochodowych, w których sygnały dźwiękowe (klaksony) pełniły funkcję symbolicznego wsparcia¹³⁶⁷.

W Prudniku (liczącym około 21 tysięcy mieszkańców) protesty miały międzypokoleniowy wymiar: obok młodych aktywistek uczestniczyły w nich osoby pamiętające protesty z okresu stanu wojennego. Z kolei w Kędzierzynie-Koźlu zorganizowano „Halloweenowy Strajk Kobiet”, w którym kobiety przebrały się za wiedźmy - eksponując tym

¹³⁶⁰ [Ogólnopolski Strajk Kobiet](#)

¹³⁶¹ A. Pitoń, *Setki zniczy pod krakowskim biurem PiS. „To wyrok za bicie kobietą”*, 22.10.2020, <https://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,44425,26425141,setki-zniczy-pod-krakowskim-biurem-pis-to-wyrok-za-bycie-kobieta.html>, dostęp: 09.03.2025.

¹³⁶² <https://nowiny24.pl/strajk-kobiet-w-rzeszowie-niedzielnny-protest-na-ryнку-zdjecia/gh/c1-15254990>, dostęp: 09.03.2025.

¹³⁶³ [Ogólnopolski Strajk Kobiet](#)

¹³⁶⁴ *Protest samochodowy w Świdniku*, 02.11.2020, [Protest samochodowy w Świdniku - ARCHIWUM - Radio Lublin S.A.](#)

¹³⁶⁵ *Protesty w podwarszawskich miejscowościach. „Moje ciało, moja sprawa”*, 5.11.2020, [Warszawa i okolice. Protesty 5 listopada. Polskie Babcie na rondzie de Gaulle'a. Marsze w Otwocku i Pruszkowie | TVN Warszawa](#), dostęp: 25.01.2025.

¹³⁶⁶ Organizatorem protestów w Mrągowie był 15-letni chłopak, który unikał „rozgłosu” ze względu na obawy, że jak wyjdzie to na jaw to będzie mieć kłopoty w szkole. Zob. M. Maluchnik, M. Pan-koowska, dz. cyt.

¹³⁶⁷ Aj, *Dziś padły MOCNE słowa pod biurami posłów PIS*, 31.10.202, [Dziś padły MOCNE słowa pod biurami posłów PIS. Starachowice 31.10.2020 \[GALERIA\] - Starachowice Radio ESKA](#), dostęp: 13.06.2022.

samym ironiczno-performatywny wymiar protestu i odwołując się do historii stygmatyzacji kobiecej niezależności¹³⁶⁸.

Znaczącym czynnikiem mobilizacji była także presja instytucjonalna - zwłaszcza groźby kar i sankcji kierowane przez Prokuraturę Krajową wobec organizatorów protestów¹³⁶⁹. Paradoksalnie jednak, represyjna retoryka władz wzmacniała poczucie niesprawiedliwości i prowadziła do dalszej eskalacji protestów¹³⁷⁰. Jak zauważały uczestniczki, odpowiedzialność za napięcia społeczne nie leżała po stronie obywateli, lecz po stronie władz, które zlekceważyły potrzeby społeczne i wartości konstytucyjne.

W Białymstoku demonstracje zyskały wymiar transnarodowej solidarności, poprzez połączenie z protestami na Białorusi przeciwko reżimowi Aleksandra Łukaszenko¹³⁷¹. W Lublinie zorganizowano marsz żałobny zakończony zapaleniem zniczy i złożeniem transparentów pod siedzibą Prawa i Sprawiedliwości¹³⁷². W Szczecinie środowiska artystyczne zainicjowały akcję „Daj żyć kulturze!”, a także demonstrację pod hasłem „Solidarność naszą bronią”¹³⁷³. W Katowicach natomiast pochód poprowadziła grupa motocyklistów, co podkreślało różnorodność środowisk uczestniczących w manifestacjach¹³⁷⁴.

¹³⁶⁸ T. Kapica, *Wiedźmy protestowały w Kędzierzynie-Koźlu. Halloweenowy Strajk Kobiet przeszedł przez miasto w sobotę. „Ziobro, nie boimy się więzienia”*, [Wiedźmy protestowały w Kędzierzynie-Koźlu. Halloweenowy Strajk Kobiet przeszedł przez miasto w sobotę. "Ziobro, nie boimy się więzienia" | Nowa Trybuna Opolska](#), dostęp: 06.09.2024.

¹³⁶⁹ Prokurator krajowy Bogdan Święczkowski, były polityk PiS i prawa ręka Zbigniewa Ziobry, domaga się od prokuratorów w rejonach stawiania zarzutów, za które grozi do 8 lat więzienia. Przekonuje, że „osoby, które organizują nielegalne zgromadzenia, stwarzają bezpośrednie zagrożenie dla zdrowia i życia wielu osób, z czego doskonale zdają sobie sprawę”. Zob. *Prokurator krajowy Bogdan Święczkowski polecił śledczym, jak postępować w czasie protestów*, 30.10.2020, [Prokurator krajowy Bogdan Święczkowski polecił śledczym, jak postępować w czasie protestów - PolsatNews.pl](#), dostęp: 06.09.2024; [Oświadczenie Prokuratury Krajowej - Prokuratura Krajowa - Portal Gov.pl](#).

¹³⁷⁰ T. Kapica, *Wiedźmy protestowały w Kędzierzynie-Koźlu. Halloweenowy Strajk...*, dz. cyt..

¹³⁷¹ [Paweł KRUTUL w serwisie X: „Dziś trochę się działo w Białymstoku! Najpierw spacer z dziewczynami z #StrajkKobiet, później wszyscy udaliśmy się pod Konsulat Białorusi, żeby wesprzeć Białorusi-nów w ich sprzeciwie wobec reżimowi Łukaszenki 🇵🇱 #Podlaskie #Lewica #Białystok #Białoruś #Polska PL https://t.co/MrOLRILeTW” / X](#), dostęp: 06.09.2024.

¹³⁷² Sko, *Protest kobiet w Lublinie 2 listopada. Bez okrzyków, ale z tekturową trumną dla PiS*, 1.11.2020, [Protest kobiet w Lublinie 1 listopada. Bez okrzyków, ale z tekturową trumną dla PiS - Dziennik Wschodni](#), dostęp: 23.09.2023; *Chryzantemy, wiązanki i znicze przed siedzibą PiS w Lublinie*, 1.11.2020, [Galeria: Chryzantemy, wiązanki i znicze przed siedzibą PiS w Lublinie - Dziennik Wschodni](#), dostęp: 23.09.2023.

¹³⁷³ M. Jaszczyński, *Strajk kobiet i artystów w Szczecinie. Protest na pl. Adamowicza*, 2.11.2020, [Strajk kobiet i artystów w Szczecinie. Protest na pl. Adamowicza. Relacja - 2.11.2020 | Głos Szczeciński](#), dostęp: 23.09.2023.

¹³⁷⁴ P. Osadnik, *Strajk Kobiet w Katowicach. W kolumnie kilkudziesięciu motocyklistów. Ludzie składają kwiaty oraz znicze pod biurami PiS*, 2.11.2020, [Strajk kobiet w Katowicach. W kolumnie kilkudziesięciu motocyklistów. Ludzie składają kwiaty oraz znicze pod biurami PiS | Dziennik Zachodni](#), dostęp: 23.09.2023.

Również w takich miejscowościach jak Żuromin (dotąd niekojarzonych z polityczną aktywnością) odbyły się protesty, co unaocznia skalę społecznego sprzeciwu¹³⁷⁵.

Podsumowując, oddolna mobilizacja w mniejszych miejscowościach okazała się jednym z najbardziej znaczących i nowatorskich aspektów Ogólnopolskiego Strajku Kobiet. Ruch ten przełamał dotychczasowe wyobrażenia o centrum i peryferiach aktywizmu, ukazując, że również lokalne społeczności dysponują potencjałem do artykulacji sprzeciwu wobec ograniczania praw obywatelskich. Efektem tej mobilizacji była nie tylko czasowa konsolidacja ruchu społecznego, ale także trwała zmiana w strukturze uczestnictwa obywatelskiego oraz wzmocnienie kultury politycznej w wymiarze lokalnym.

4.8.2 Symboliczne interwencje lokalne: kultura i opór w protestach kobiet

Symboliczny wymiar lokalnych protestów w ramach Ogólnopolskiego Strajku Kobiet ujawnił ich szczególną rolę jako kulturowej interwencji w porządek społeczny prowincji. Protesty te nie tylko wpisywały się w szerszy ogólnopolski nurt sprzeciwu wobec ograniczenia praw reprodukcyjnych, ale także wytwarzały unikalne formy ekspresji zakorzenione w lokalnych kontekstach społecznych, umożliwiając ich adekwatną recepcję w społecznościach prowincjonalnych. Symbolika obecna w tych działaniach miała charakter nie tylko polityczny, ale również głęboko kulturowo - performatywne formy ekspresji (np. czarne stroje, wieszaki jako rekwizyty protestu, lokalne murale, hasła odwołujące się do religii i tradycji) pełniły funkcję semantycznej renegocjacji przestrzeni publicznej. Dzięki tym praktykom protesty przekształcały się w akt twórczej interwencji w lokalny porządek aksjonormatywny¹³⁷⁶. W miejscowościach o silnych strukturach konserwatywnych i religijnych przybierały one często formy zinternalizowanej krytyki symbolicznej, trudnej do zignorowania nawet przez lokalne autorytety¹³⁷⁷.

Nie sposób jednak pominąć faktu, że aktywność protestacyjna w przestrzeni lokalnej obarczona była większym ryzykiem. Brak anonimowości, silne powiązania społeczne oraz mała skala środowisk powodowały, że uczestnictwo w demonstracjach wiązało się z realnym zagrożeniem ostracyzmem, presją środowiskową czy sankcjami instytucjonalnymi. Szczególnie narażone były kobiety zatrudnione w instytucjach publicznych, w tym

¹³⁷⁵ Zbigniew Hołdys w serwisie X: „Bastion PiS #ŻUROMIN, nigdy praktycznie nie było protestów, około 9 tys mieszkańców, ale w końcu się zaczęło! Na stronie pani burmistrz i Urzędu Gminy ani słowa o protestach, za to apele, by zostać w domu. A tu taka niespodzianka! :) Brawa dla Żuromina! #GminaŻuromin <https://t.co/pvv5VmVOxQ>” / X, dostęp: 23.02.2025.

¹³⁷⁶ R. Socha, *Jak się protestuje w małych miasteczkach*, dz. cyt.

¹³⁷⁷ Tamże.

nauczycielki, urzędniczki czy pielęgniarki, które relacjonowały lęk przed zwolnieniem, utratą reputacji czy napiętnowaniem przez przedstawicieli lokalnych wspólnot religijnych¹³⁷⁸. Mimo tych trudności, determinacja aktywistek na prowincji często przewyższała intensywność działań w metropoliach - motywowana była bowiem głębokim przekonaniem o konieczności obrony własnej podmiotowości i praw podstawowych¹³⁷⁹.

Reakcje władz centralnych, polegające na wszczynaniu postępowań administracyjnych i policyjnych wobec organizatorek protestów, miały charakter raczej symboliczny niż realnie represyjny. Służyły przede wszystkim wywołaniu efektu mrozącego, zniechęcając do dalszego zaangażowania obywatelskiego¹³⁸⁰. Niemniej jednak, represje te często przynosiły efekt odwrotny - potęgowały poczucie niesprawiedliwości oraz umacniały solidarność wewnątrz lokalnych wspólnot. Rosnąca liczba uczestników i uczestniczek lokalnych zgromadzeń świadczyła o postępującym przełamywaniu społecznych barier milczenia i bierności¹³⁸¹.

Kooperacja lokalnych inicjatyw z ogólnokrajową infrastrukturą protestu, w tym z siecią Strajku Kobiet oraz działaniami w mediach społecznościowych, umożliwiła wzmocnienie przekazu ruchu i jego trwałą obecność w przestrzeni symbolicznej¹³⁸². Tym samym lokalne protesty stały się nie tylko formą oporu, ale również świadectwem dojrzewania kultury demokratycznej oraz wzmacniania oddolnych modeli partycypacji obywatelskiej¹³⁸³.

4.8.3 Ewolucja OSK: Edukacja, solidarność i trwałe zmiany społeczne

Działalność Ogólnopolskiego Strajku Kobiet wykracza poza ramy tradycyjnych protestów, wpisując się w szerszy kontekst oddolnych przemian społecznych. Choć manifestacje z czasem straciły intensywność, protesty przekształciły się w działania długofalowe: tworzenie nieformalnych sieci pomocy, edukację, samoorganizację, rozwój inicjatyw takich jak Aborcja Bez Granic¹³⁸⁴.

Młodsze pokolenie uczestników protestu kontynuowało działalność aktywistyczną, adaptując nowe formy komunikacji cyfrowej i ekspresji wizualno-symbolicznej, często

¹³⁷⁸ P. Krosiewski, *22 października 2020: Pamięć protestu*, dz. cyt., s. 29.

¹³⁷⁹ Tamże.

¹³⁸⁰ R. Socha, *Jak się protestuje w małych miasteczkach*, dz. cyt.

¹³⁸¹ Tamże.

¹³⁸² *Protesty w podwarszawskich miejscowościach. „Moje ciało, moja sprawa”*, 5.11.2020, [Warszawa i okolice. Protesty 5 listopada. Polskie Babcie na rondzie de Gaulle'a. Marsze w Otwocku i Pruszkowie | TVN Warszawa](#), dostęp: 25.01.2025.

¹³⁸³ R. Socha, *Jak się protestuje w małych miasteczkach*, dz. cyt.

¹³⁸⁴ P. Krosiewski, *22 października 2020: Pamięć protestu*, dz. cyt., s. 29.

inspirowanej estetyką kultury Internetowej. Zjawiska te świadczą o trwałym przekształceniu języka debaty publicznej oraz o wzroście znaczenia aktywizmu sieciowego w przestrzeni lokalnej¹³⁸⁵.

Chociaż lokalna mobilizacja nie przyniosła bezpośrednich rezultatów legislacyjnych, przyczyniła się do głębokiej transformacji świadomości społecznej¹³⁸⁶. W mniejszych miejscowościach, dotąd pomijanych w krajobrazie ogólnopolskiego aktywizmu, poszerzeniu uległa sfera obywatelskiej aktywności, wykraczającej poza kwestie praw reprodukcyjnych, obejmując także edukację, politykę społeczną czy ochronę środowiska.

Przykładem skutecznej inicjatywy lokalnej są działania Anny Styrańczyk¹³⁸⁷, członkini Zarządu Fundacji OSK, która w Węgorzewie koordynuje pomoc dla kobiet i grup marginalizowanych. Podobnie ruch „Dziewuchy Węgorzewo”, założony przez Elizę Brzozowską-Płońską, łączył protesty uliczne z kampaniami edukacyjnymi i akcjami społecznymi, podejmując tematy niezależności sądów, ochrony przyrody czy praw mniejszości¹³⁸⁸.

Z czasem Strajk Kobiet przekształcił się w strukturę przypominającą zdecentralizowaną sieć wsparcia społecznego, opartą na logice solidarności horyzontalnej. Jedną z najbardziej rozpoznawalnych inicjatyw była kampania „Koleżanki i Sąsiadki” autorstwa Agnieszki Czeredereckiej - oddolna forma pomocy kobietom doświadczającym przemocy, stanowiąca alternatywę wobec niewydolnych instytucji publicznych¹³⁸⁹. Takie działania nie tylko wspierały konkretne jednostki, ale także symbolicznie kwestionowały legitymizację państwa jako jedyne gwaranta bezpieczeństwa obywateli¹³⁹⁰.

¹³⁸⁵ Tamże.

¹³⁸⁶ R. Socha, *Jak się protestuje w małych miasteczkach*, dz. cyt.

¹³⁸⁷ Docelowo Anna Styrańczyk stała się uczestniczką Ogólnopolskiego Strajku Kobiet biorąc aktywny udział w Fundacji OSK i powołanej przez nią Rady Konsultacyjnej, mającej za zadanie opracowanie sposobów wdrożenia postulatów uczestniczek i uczestników protestów.

¹³⁸⁸ R. Socha, *Jak się protestuje w małych miasteczkach*, dz. cyt.

¹³⁸⁹ A. Jędrzejczyk, *Co udało się Strajkowi Kobiet? Bita kobieta z temperamentem z Węgorzewa kontra okrutne państwo*, [Co udało się Strajkowi Kobiet? Kobieta z temperamentem kontra państwo OKO.press - OKO.press](#), dostęp: 20.03.2023.

¹³⁹⁰ W debacie publicznej jednym z najczęściej artykułowanych zarzutów wobec organizatorek Ogólnopolskiego Strajku Kobiet była krytyka praktyk polegających na świadomym ograniczaniu obecności przedstawicieli wybranych ugrupowań politycznych w przestrzeni protestu. Działania te interpretowano jako próbę przeciwdziałania zawłaszczeniu oddolnej mobilizacji przez aktorów partyjnych, którzy mogliby dążyć do przekształcenia społecznego sprzeciwu w kapitał wyborczy służący realizacji własnych strategii politycznych. Jednocześnie ruch konsekwentnie akcentował swoją autonomię instytucjonalną i ideologiczną, dystansując się nie tylko od formacji centrowych czy konserwatywnych, lecz również od ugrupowań identyfikowanych z lewicą, jednoznacznie opowiadających się za liberalizacją prawa aborcyjnego, w tym za możliwością przerwania ciąży na życzenie. Tego rodzaju postawa, oparta na afirmacji niezależności i samostanowienia, była przez część obserwatorów odczytywana jako wyraz spójności aksjologicznej oraz dążenie do ochrony obywatelskiego, niepartyjnego charakteru mobilizacji. Równocześnie jednak pojawiały się interpretacje wskazujące, iż strategia ta prowadziła do ograniczenia

Ważnym efektem aksjologicznym działalności OSK było także przesunięcie ram interpretacyjnych debaty o aborcji: z dominującego dotąd paradygmatu moralno-religijnego na grunt praw człowieka i zdrowia publicznego¹³⁹¹. Coraz częściej akcentowano konieczność traktowania aborcji jako świadczenia medycznego, przysługującego każdej osobie na zasadzie równego dostępu do usług opieki zdrowotnej. Narracja ta była osadzona w doświadczeniach pokolenia kobiet, które funkcjonowały w realiach „skrobankowego podziemia” - jak zauważa Anna Styrańczyk, wspomnienie nielegalnych i niebezpiecznych zabiegów stało się punktem odniesienia dla formułowania współczesnych postulatów legalizacji¹³⁹².

Analiza aksjologicznych aspektów działalności OSK pokazuje, że ruch ten nie jest tylko formą protestu, lecz także platformą zmiany społecznej. Osiągnięcia obejmują konkretne działania pomocowe oraz trwałe zmiany w narracji publicznej. Fundacja OSK zebrała 890 tys. złotych na wsparcie uchodźców i walczących na Ukrainie oraz wprowadziła debatę o prawach reprodukcyjnych do głównego nurtu publicznej dyskusji¹³⁹³.

Pomimo intensyfikacji obywatelskiej aktywności, aktywistki z mniejszych miejscowości wciąż wskazują na marginalizację problemów prowincji przez elity polityczne. Ich postulaty koncentrują się dziś nie tylko na kwestiach związanych z prawami kobiet, ale również z dostępem do edukacji, publicznej opieki zdrowotnej oraz przestrzeganiem praw pracowniczych. Przykładem zaangażowania w tym zakresie jest działalność

potencjalnych sojuszy politycznych, które mogłyby wzmocnić postulaty protestu na poziomie instytucjonalnym. W konsekwencji działania Ogólnopolskiego Strajku Kobiet generowały ambiwalentne reakcje: z jednej strony sprzyjały konstruowaniu wizerunku ruchu jako niezależnej formy sprzeciwu o silnym zapleczu moralnym i aksjologicznym, z drugiej zaś zawężały możliwości budowy szerokiego frontu polityczno-społecznego zdolnego do wywierania trwałego wpływu na procesy legislacyjne.

¹³⁹¹ Tamże

¹³⁹² W wywiadzie udzielonym portalowi OKO.press Anna Styrańczak podkreśla szeroki zakres działań pomocowych podejmowanych przez Ogólnopolski Strajk Kobiet na rzecz kobiet uchodźczych z Ukrainy po agresji Federacji Rosyjskiej w 2022 roku. W jej ocenie kryzys uchodźczy unaoczniał zarówno skalę pilnych potrzeb humanitarnych, jak i strukturalne niedostatki systemu wsparcia zapewnianego przez instytucje państwowe, zwłaszcza wobec grup szczególnie narażonych na marginalizację oraz przemoc. Wśród osób poszukujących pomocy w ramach działań OSK znalazły się m.in. kobiety doświadczające przemocy seksualnej, pacjentki onkologiczne, osoby pozostające w kryzysie psychicznym, przedstawicielki społeczności LGBT+ oraz osoby transpłciowe, osoby z niepełnosprawnościami, a także dzieci będące ofiarami przemocy seksualnej. Styrańczak wskazuje, że w sytuacji ograniczonej wydolności państwa w zakresie zabezpieczania potrzeb nawet własnych obywateli, to właśnie Ogólnopolski Strajk Kobiet przejmując funkcje o charakterze opiekuńczym i interwencyjnym. Ruch ten, opierając się na rozbudowanej i zróżnicowanej sieci współpracowników, wolontariuszek oraz sojuszników, wypracował efektywny mechanizm reagowania kryzysowego. U podstaw tej aktywności leży normatywne przekonanie, iż żadna osoba znajdująca się w sytuacji zagrożenia lub potrzeby nie powinna pozostawać pozbawiona wsparcia społecznego. Zob. Tamże.

¹³⁹³ Tamże.

fundacji Marka Chroń, wspierającej młodzież w działaniach edukacyjnych i obywatelskich¹³⁹⁴.

Podsumowując, mobilizacja lokalna w ramach OSK ujawniła znaczenie oddolnego aktywizmu jako czynnika trwałej zmiany społecznej. Przekroczenie granic wielkomiejskiego centrum i zaangażowanie nowych grup społecznych umożliwiło redefinicję podstawowych wartości demokratycznych, takich jak wolność, godność i solidarność. Polska lokalna jawi się dziś nie tylko jako przestrzeń oporu, lecz także jako potencjalny ośrodek alternatywnej wspólnotowości i sprawczości obywatelskiej.

4.9 Przywództwo i instytucjonalizacja: Dyskurs i rola Rady Konsultacyjnej OSK

Dyskurs wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet obejmował nie tylko treść formułowanych postulatów, lecz także sposób konstruowania tożsamości ruchu, jego medialną reprezentację oraz kształtowanie symboliki wizualnej. Istotną rolę odegrała tutaj zarówno obecność nieformalnych liderki w przestrzeni publicznej, jak i specyficzna, nacechowana emocjonalnie narracja, która kształtowała odbiór protestu zarówno w mediach tradycyjnych, jak i społecznościowych¹³⁹⁵.

W konstruowaniu tożsamości ruchu zasadniczą rolę odegrały nieformalne liderki - postaci rozpoznawalne, charyzmatyczne, reprezentujące różne wymiary zaangażowania społecznego i symbolicznego. Do grona najbardziej widocznych aktywistek należały Marta Lempart, Klementyna Suchanow, Marta Frej, Agnieszka Czerederecka-Fabin oraz Małgorzata Halber. Ich działalność miała charakter nie tylko organizacyjny i komunikacyjny, lecz także performatywny. Stanowiła ona wyraz alternatywnej podmiotowości kobiet, które nie obawiały się zajmować przestrzeni publicznej, również w wymiarze medialnym i ideowym¹³⁹⁶.

Marta Lempart jako jedna z głównych inicjatorek Strajku Kobiet, konsekwentnie wskazywała na strukturalne powiązania między instytucjami państwa, Kościołem katolickim i partią rządzącą, przedstawiając je jako oś konfliktu społecznego. Jej wystąpienia, często konfrontacyjne, emocjonalne, intensywnie obecne w mediach, stały się przedmiotem zarówno społecznej mobilizacji, jak i ataków politycznych¹³⁹⁷.

¹³⁹⁴ R. Socha, *Jak się protestuje w małych miasteczkach*, dz. cyt.

¹³⁹⁵ A. Nicz, *To one zmobilizowały kobiety. Oto bohaterki Ogólnopolskiego Strajku Kobiet*, 28.10.2020, [Oto bohaterki Ogólnopolskiego Strajku Kobiet](#), dostęp: 23.02.2024.

¹³⁹⁶ Tamże.

¹³⁹⁷ Tamże.

Małgorzata Halber jako artystka i aktywistka kultury, podkreślała znaczenie obecności ruchu zarówno w przestrzeni fizycznej, jak i cyfrowej, wskazując na symboliczną wagę mediów społecznościowych jako nowych pól walki o widzialność⁵. Integralnym elementem ekspresji ruchu była symbolika wizualna¹³⁹⁸.

Marta Frej, autorka rozpoznawalnych grafik i ilustracji, współtworzyła estetykę Strajku Kobiet poprzez obrazy silnych, niezależnych kobiet i ironiczne przekształcenia znanych symboli kultury popularnej. Jej prace, masowo udostępniane w Internecie, budowały wspólnotową tożsamość, wzmacniając komunikatywność i inkluzywność przekazu. Ikoniczne hasła, takie jak „Wyp***dalać” czy „To jest wojna”, nie tylko wyrażały gniew i frustrację, lecz także ustanawiały emocjonalne jądro protestu, osadzone w języku niezgody i przełamывania tabu¹³⁹⁹.

Niemniej jednak, sposób komunikowania, jaki przyjęły liderki, charakteryzujący się radykalizmem i wulgaryzmami, choć był „świadomą strategią”, stał się przedmiotem intensywnej debaty publicznej dotyczącej jego zasadności i skuteczności, ponieważ zniechęcił „niektórych polityków” i część społeczeństwa, którzy „obawiali się utraty poparcia”. Wielu ludzi „nie chciało identyfikować się z tym stylem narracji”¹⁴⁰⁰.

Liderki odgrywały również centralną rolę w utrzymaniu dynamiki ruchu. Ich wypowiedzi medialne, zapowiedzi blokad, strajków czy akcji solidarnościowych wyznaczały rytm protestów, a jednocześnie poszerzały zakres formułowanych postulatów. Oprócz praw reprodukcyjnych postulowano m.in. obronę świeckości państwa, niezależności sądów, ochronę środowiska i respektowanie praw mniejszości¹⁴⁰¹. Tak szeroki repertuar żądań świadczył o postępującej transformacji Strajku Kobiet z ruchu jednowymiarowego w platformę wielotematyczną, obejmującą kluczowe aspekty demokracji liberalnej¹⁴⁰².

Niemniej jednak nacechowany emocjonalnie język protestów, zwłaszcza wykorzystywanie wulgaryzmów, wzbudzał kontrowersje. Krytycy ruchu zarzucali liderkom eskalację konfliktu społecznego, utrudnianie dialogu politycznego oraz odwracanie uwagi od merytorycznych postulatów. Zwolennicy argumentowali natomiast, że bezkompromisowy język był adekwatną odpowiedzią na systemową opresję oraz naruszenia podstawowych praw i wolności obywatelskich¹⁴⁰³.

¹³⁹⁸ Tamże.

¹³⁹⁹ Tamże.

¹⁴⁰⁰ Wywiad pogłębiony z Markiem Porębą i dr Zbigniewem Chmielewskim z dn. 25.01.2023.

¹⁴⁰¹ A. Nicz, *To one zmobilizowały kobiety*, dz. cyt.

¹⁴⁰² Tamże.

¹⁴⁰³ Tamże.

4.9.1 Rada Konsultacyjna Ogólnopolskiego Strajku Kobiet: instytucjonalizacja postulatów i deliberatywna demokracja ruchu

W następstwie orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 roku, które radykalnie ograniczyło możliwość legalnej aborcji w Polsce, Ogólnopolski Strajk Kobiet stanął wobec potrzeby nie tylko koordynacji rosnącej liczby protestów, lecz również instytucjonalizacji i systematyzacji formułowanych przez uczestniczki i uczestników ruchu postulatów. Jednym z kluczowych działań podjętych w tym kontekście było powołanie Rady Konsultacyjnej, czyli ciała doradczo-reprezentacyjnego, mającego na celu wspieranie ruchu od strony merytorycznej, zapewnianie zaplecza eksperckiego oraz wzmocnienie przejrzystości i legitymacji społecznej działań OSK.

Rada Konsultacyjna, jak wynika z wywiadu pogłębionego przeprowadzonego z jej współpracownikiem, Zbigniewem Chmielewskim, miała charakter pomocniczy wobec ruchu - nie była jego integralną strukturą decyzyjną, lecz niezależnym forum doradczym. Jej zadaniem było opracowywanie rekomendacji i ekspertyz, które mogły, lecz nie musiały, być wdrażane przez liderki OSK. Sama decyzja o utworzeniu Rady wpisywała się w logikę nowoczesnych ruchów społecznych, dla których charakterystyczne jest łączenie mobilizacji ulicznej z deliberacyjnymi formami uczestnictwa obywatelskiego. W tym sensie OSK nawiązywał do strategii demokratyzacji polityki od dołu, wzorując się m.in. na białoruskiej Radzie Koordynacyjnej powołanej po protestach przeciwko reżimowi Aleksandra Łukaszenki w 2020 roku¹⁴⁰⁴.

Działalność Rady była zorganizowana wokół trzynastu obszarów tematycznych, określanych jako „poła walki”, co stanowiło świadome odwołanie do języka emancypacyjnego i mobilizacyjnego. Obejmowały one¹⁴⁰⁵:

- Prawa kobiet;
- Prawa osób LGBT+;
- Rozdział Kościoła od państwa;
- Niezależność sądów;
- Ochronę zdrowia;
- Politykę klimatyczną;

¹⁴⁰⁴ A. Wilson, *Belarus: The Last European Dictatorship*, 2021.

¹⁴⁰⁵ P. Wiśniewski, *Aborcja to dopiero początek - Strajk Kobiet przedstawił postulaty i Radę, do której każdy może się zgłosić*, 2.11.2020, [Postulaty Strajku Kobiet i Rada Konsultacyjna nie tylko aborcja - No-izz](#), dostęp: 16.03.2025.

- Przeciwdziałanie faszyzacji;
- Reformę rynku pracy;
- Modernizację edukacji;
- Wolność mediów;
- Prawa osób z niepełnosprawnościami;
- Reformę psychiatrii;
- Wzmacnianie społeczeństwa obywatelskiego.

Struktura Rady została ogłoszona publicznie przez liderki OSK, Martę Lempart, Klementynę Suchanow i Agnieszkę Czerederecką-Fabin, podczas konferencji prasowej. Działalność Rady opierała się na zasadach kolektywności, transparentności i otwartości, a jej skład ulegał stopniowemu rozszerzeniu¹⁴⁰⁶. Członkowie i członkinie rekrutowali się z szerokiego spektrum środowisk zawodowych, społecznych i ideowych, a pracami Rady kierowały zespoły tematyczne, działające głównie zdalnie (za pośrednictwem platform takich jak Zoom), z uwagi na ograniczenia pandemiczne.

Wśród zespołów szczególnie aktywny był zespół ds. dezinformacji, którego członkiem był rozmówca wywiadu. Zespół ten, kierowany przez Helenę Chmielewską-Szlajfer, koncentrował się na analizie źródeł i kanałów dezinformacji oraz opracowywaniu narzędzi przeciwdziałania manipulacjom informacyjnym. Proponowano m.in. tworzenie kampanii edukacyjnych dla młodzieży, współpracę z agencjami public relations w celu obalania fałszywych narracji, a także konsultowano zagadnienia związane z penalizacją dezinformacji z ekspertami prawnymi, podkreślając potrzebę równowagi walki z manipulacją z konstytucyjną zasadą wolności słowa¹⁴⁰⁷. Zespół ten (podobnie jak cała Rada) był złożony z profesjonalistek i profesjonalistów reprezentujących różne dziedziny, co umożliwiało interdyscyplinarne podejście do analizowanych problemów.

Skład osobowy Rady był dynamiczny, a uczestnictwo w niej miało charakter dobrowolny. Wśród najbardziej rozpoznawalnych członków znaleźli się m.in.: Barbara Labuda (działaczka opozycji demokratycznej), Michał Boni (były minister cyfryzacji), Bożena Przyłuska (aktywistka na rzecz świeckości państwa), Mirosława Makuchowska (z Kampanii Przeciw Homofobii), Sebastian Słowiński (nauczyciel i działacz edukacyjny) oraz Robert Hojda (inicjator Obywatelskiego Parlamentu Seniorów)¹⁴⁰⁸. Obecni byli również

¹⁴⁰⁶ Tamże

¹⁴⁰⁷ Wywiad pogłębiony z Markiem Porebą i dr Zbigniewem Chmielewskim z dn. 25.01.2023.

¹⁴⁰⁸ P. Wiśniewski, *Aborcja to dopiero początek - Strajk Kobiet przedstawił postulaty i Radę, do której każdy może się zgłosić*, 2.11.2020, [Postulaty Strajku Kobiet i Rada Konsultacyjna nie tylko aborcja - No-izz](#), dostęp: 16.03.2025.

przedstawiciele ruchów klimatycznych, środowisk pracowniczych, feministycznych i osób z niepełnosprawnościami.

Zasadniczym celem Rady nie było formułowanie spójnego programu politycznego, lecz systematyzacja oddolnych postulatów społecznych pojawiających się podczas protestów i przekształcanie ich w zrozumiałe, zwarte propozycje, które mogłyby stać się podstawą dialogu politycznego i legislacyjnego. Rada działała jako forum konsultacyjne, umożliwiające wypracowanie rekomendacji na styku wiedzy eksperckiej i postulatów obywatelskich. Jej działalność obejmowała publikację raportów i wystąpień medialnych, organizację konferencji prasowych (również stacjonarnych w Warszawie po poluzowaniu restrykcji pandemicznych) oraz koordynację działań informacyjnych. W ramach jej funkcjonowania przewidziano również środki finansowe na realizację celów komunikacyjnych (np. druk transparentów, koszulek), co wskazuje na istnienie zaplecza operacyjnego¹⁴⁰⁹.

Choć inicjatywa Rady spotkała się z dużym zainteresowaniem opinii publicznej i mediów, nie była wolna od krytyki. Ze strony środowisk prawicowych pojawiały się zarzuty o brak mandatu politycznego, podczas gdy część lewicowych aktywistów zwracała uwagę na ograniczoną reprezentację regionalną i problemy organizacyjne. Pomimo tych trudności, Rada stanowiła ważny etap ewolucji OSK - od protestu ulicznego do ruchu deliberacyjnego, zdolnego do generowania postulatów w języku praw człowieka, demokracji konstytucyjnej oraz edukacji obywatelskiej.

Z perspektywy aksjologicznej Rada Konsultacyjna ucieleśniała wartości partycypacji, inkluzywności i otwartości. Jej powołanie można interpretować jako próbę odzyskania przestrzeni deliberacji publicznej przez obywateli w warunkach głębokiej polaryzacji politycznej oraz instytucjonalnej marginalizacji głosów krytycznych¹⁴¹⁰. Rada

¹⁴⁰⁹ Wywiad pogłębiony z Markiem Porębą i dr Zbigniewem Chmielewskim z dn. 25.01.2023; P. Wiśniewski, *Aborcja to dopiero początek - Strajk...*, dz. cyt.

¹⁴¹⁰ Rada może być ujmowana jako instytucjonalny wyraz praktyk demokracji deliberatywnej, zgodnie z koncepcjami rozwijanymi przez Jürgen Habermas oraz Nancy Fraser. W ramach tej tradycji teoretycznej źródłem legitymizacji działań społecznych nie jest wyłącznie mechanizm reprezentacji większościowej, lecz przede wszystkim proces racjonalnej, inkluzywnej debaty, umożliwiającej wszystkim zainteresowanym podmiotom artikulację własnych interesów, stanowisk i doświadczeń. Rada, funkcjonując jako forum wymiany argumentów, wspólnego wytwarzania wiedzy oraz kolektywnego projektowania rozwiązań, pełniła rolę mediatora pomiędzy afektywnym wymiarem mobilizacji protestacyjnej a sferą dyskursywnej refleksji. W ten sposób przyczyniała się do transformacji emocjonalnej energii sprzeciwu w formy uporządkowanej racjonalności komunikacyjnej, stając się istotnym komponentem obywatelskiej infrastruktury deliberacyjnej oraz mechanizmem wzmacniającym zdolność ruchu do trwałego uczestnictwa w sferze publicznej. Zob. J. Habermas, *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, Cambridge 1996; N. Fraser, *Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy*, „Social Text” 1990, nr. 25/26, s. 56-80.

przypominała, że protest społeczny nie kończy się na ulicy - aby był skuteczny, musi prowadzić do tworzenia struktur refleksji, dialogu i projektowania rozwiązań systemowych¹⁴¹¹.

4.9.2 Rozwój i przemiany Ogólnopolskiego Strajku Kobiet: od masowych protestów do sieci lokalnej aktywności

Działalność Ogólnopolskiego Strajku Kobiet od 2016 roku stanowi istotny punkt zwrotny w historii polskiego ruchu feministycznego, zarówno pod względem jego zasięgu społecznego, jak i przyjętej strategii działania. Protesty zainicjowane w odpowiedzi na próby zaostrzenia prawa aborcyjnego stopniowo przerodziły się w szeroki ruch społeczny, obejmujący swoim zasięgiem także małe i średnie miejscowości, dotychczas marginalizowane w dyskursie feministycznym i obywatelskim¹⁴¹².

Marta Lempart, jedna z głównych liderek OSK, wielokrotnie podkreślała, że jednym z największych osiągnięć ruchu było przełamanie monopolu wielkomiejskich elit na formułowanie języka praw kobiet i obywatelskiego sprzeciwu. Aktywistki wywodzące się ze środowisk nauczycielskich, medycznych, usługowych i handlowych (a więc z grup tradycyjnie wykluczanych z głównego nurtu debaty feministycznej) odegrały kluczową rolę w budowaniu lokalnych struktur oporu i w przekształcaniu krajobrazu politycznego Polski¹⁴¹³.

Międzynarodowe uznanie dla działalności OSK, wyrażone m.in. poprzez przyznanie prestiżowej nagrody za działalność na rzecz praw człowieka, miało wymiar nie tylko symboliczny, ale także instytucjonalny. Stanowiło ono afirmację dla tysięcy kobiet działających lokalnie, często poza zasięgiem kamer i bez wsparcia infrastruktury organizacyjnej, a zarazem umożliwiło stworzenie funduszu antywypaleniowego dla aktywistek zmagających się z represjami prawnymi, cyberprzemocą i ostracyzmem społecznym¹⁴¹⁴.

W ramach wypracowanej strategii organizacyjnej OSK wprowadził szereg innowacyjnych praktyk redefiniujących paradygmat aktywizmu feministycznego w Polsce. Do najważniejszych z nich należały¹⁴¹⁵:

¹⁴¹¹ P. Wiśniewski, *Aborcja to dopiero początek - Strajk...*, dz. cyt.

¹⁴¹² *The Polish Women's Strike: getting small-town women into the fight for women's right*, 13.01.2020, [The Polish Women's Strike: getting small-town women into the fight for women's rights | EESC](#), dostęp: 13.03.2025.

¹⁴¹³ Tamże.

¹⁴¹⁴ Tamże.

¹⁴¹⁵ Tamże.

- Zdecentralizowane zarządzanie - odejście od sztywnych struktur hierarchicznych na rzecz rozproszonej sieci opartej na autonomii lokalnych inicjatyw;
- Wzmocnienie aktywizmu lokalnego - przełamanie dominacji metropolii poprzez organizację wydarzeń i działań edukacyjnych w małych i średnich miastach;
- Użycie przystępnego języka - rezygnacja z akademickiej hermetyczności na rzecz komunikacji zrozumiałej dla szerokich grup społecznych;
- Świadomość przywileju - refleksja nad rolą klasowej i geograficznej uprzywilejowanej pozycji w dostępie do środków ekspresji i władzy symbolicznej;
- Solidarność ponad podziałami - uznanie różnorodności strategii i stylów działania jako siły ruchu, a nie jego słabości.

Protesty organizowane przez OSK unaocznily, że skuteczność współczesnych ruchów społecznych nie zależy wyłącznie od mobilizacji ulicznej czy liczby uczestników, ale od zdolności do budowania trwałych struktur solidarnościowych oraz do redefinicji języka i praktyk oporu. Jednym z kluczowych elementów tej zmiany była właśnie decentralizacja i uczynienie lokalności centrum działań.

Lempart wskazywała również na szerszy kontekst geopolityczny działania OSK, opisując Polskę jako „poligon” dla polityk populistycznych i fundamentalistycznych, które testują granice możliwego ograniczania praw człowieka, zwłaszcza praw reprodukcyjnych kobiet. W tym kontekście mobilizacja społeczna z 2016 roku, która doprowadziła do wycofania projektu całkowitego zakazu aborcji, zyskała znaczenie precedensowe w wymiarze globalnym¹⁴¹⁶.

W konsekwencji, OSK nie tylko przeddefiniował formy i język protestu w Polsce, ale także poszerzył horyzont polskiego feminizmu o doświadczenia kobiet z peryferii - zarówno geograficznych, jak i klasowych. Tego rodzaju transformacja aktywizmu stanowi jednocześnie przejaw zmiany aksjologicznej, w której wartości takie jak sprawiedliwość społeczna, równość, solidarność i inkluzywność zyskują pierwszorzędne znaczenie w dyskursie obywatelskim¹⁴¹⁷.

¹⁴¹⁶ Tamże.

¹⁴¹⁷ Tamże.

4.9.3 Proces sądowy liderek Ogólnopolskiego Strajku Kobiet jako pole walki o prawo do protestu

Istotnym elementem aksjologicznego dyskursu wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet stała się sprawa sądowa przeciwko jego liderkom: Marcie Lempart, Agnieszce Czeredereckiej-Fabin i Klementynie Suchanow. Sprawa dotyczyła organizacji masowych protestów w reakcji na ogłoszenie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 roku, który zaostrzył przepisy dotyczące dopuszczalności aborcji w Polsce. Choć wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z 2023 roku nie jest prawomocny, stanowi istotny punkt odniesienia dla analizy relacji między władzą państwową a obywatelskim prawem do protestu¹⁴¹⁸.

W orzeczeniu tym sąd uniewinnił wszystkie oskarżone aktywistki, uznając, że demonstracje miały charakter spontaniczny, a ograniczenia zgromadzeń publicznych wprowadzone w okresie pandemii COVID-19 nie miały wystarczającej podstawy konstytucyjnej - rząd nie zdecydował się bowiem na formalne wprowadzenie stanu klęski żywiołowej. W uzasadnieniu wyroku wskazano również, że uczestnicy protestów zachowywali środki ostrożności sanitarnej, a eskalacja napięcia wynikała w znacznej mierze z działań służb porządkowych, co uchylało przesłanki penalizacji działań liderek OSK¹⁴¹⁹.

Wyrok ten ma fundamentalne znaczenie nie tylko dla ochrony wolności zgromadzeń, ale także dla aksjologii porządku demokratycznego w Polsce. Sąd wyraźnie potwierdził pierwszeństwo konstytucyjnych praw obywatelskich, takich jak wolność wyrażania opinii, uczestnictwo w życiu publicznym i sprzeciw wobec decyzji władzy, nad arbitralnymi ograniczeniami administracyjnymi. W wymiarze aksjologicznym stanowi to afirmację wartości społeczeństwa obywatelskiego oraz podkreślenie roli niezależnego sądownictwa jako strażnika konstytucji i gwaranta wolności jednostki¹⁴²⁰.

W szerszym kontekście, orzeczenie to wpisuje się w trwający proces społecznej re-negocjacji norm konstytucyjnych w warunkach kryzysu zaufania do instytucji państwowych¹⁴²¹. Protest obywatelski, jak dowodzi ta sprawa, nie pełni wyłącznie funkcji

¹⁴¹⁸ K. Staszko, *Zapadł wyrok ws. liderek Strajku Kobiet. Chodzi o manifestacje*, 3.10.2024, [Zapadł wyrok ws. liderek Strajku Kobiet. Chodzi o manifestacje](#), dostęp: 26.01.2025.

¹⁴¹⁹ A. Sucharska, *Liderki Strajku Kobiet przed sądem. Zapadł wyrok*, 3.10.2024, [Liderki Strajku Kobiet przed sądem. Zapadł wyrok - Wydarzenia w INTERIA.PL](#), dostęp: 25.01.2025.

¹⁴²⁰ Tamże.

¹⁴²¹ Tj. Dz.U. z 2020 r., poz. 123. 369 Tj. Dz.U. z 2020 r., poz. 123. 370 Ustawa z 23.05.1991 r. o rozwiązywaniu sporów zbiorowych, tj. Dz.U. z 2020 r., poz. 123 371 P. Grzebyk, *Ogólnopolski Strajk Kobiet, aborcja i prawo do strajku, Państwo i Prawo*, 8/2021, s. 185-187 372; J. Jończyk, *Zbiorowe prawo pracy*, Wrocław 1983, s. 152. 373; Ustawa z 23.05.1991 r. o rozwiązywaniu sporów zbiorowych, tj. Dz.U. z 2020 r. poz. 123; P. Grzebyk, *Ogólnopolski Strajk Kobiet*, dz. cyt., s. 185-187.

doraźnego sprzeciwu, jest również aktem konstytuowania obywatelskiego ładu demokratycznego. Zgodnie z koncepcją „demokracji kontestacyjnej” (*contesting democracy*), postulowaną m.in. przez Chantal Mouffe czy Nancy Fraser, legalność protestu może współistnieć z jego radykalizmem - o ile sprzyja on poszerzaniu przestrzeni deliberacji i artykulacji marginalizowanych interesów.

Warto zaznaczyć, że działania Ogólnopolskiego Strajku Kobiet nie spełniały przesłanek formalnego strajku pracowniczego, określonego w polskiej ustawie o rozwiązywaniu sporów zbiorowych¹⁴²². Zgodnie z definicją ustawową, strajk to zbiorowe powstrzymanie się od pracy przez pracowników w celu rozwiązania sporu z pracodawcą dotyczącego warunków zatrudnienia, płac lub świadczeń socjalnych. OSK nie był powiązany z ruchem związkowym, nie występował w roli pracodawcy ani reprezentanta zawodowego. Tym samym, termin „strajk” w jego nazwie miał wymiar przede wszystkim symboliczny. Odwoływał się on do tradycji oporu społecznego, mobilizacji oddolnej oraz walki o prawa człowieka.

Z aksjologicznego punktu widzenia, działania OSK stanowią próbę redefinicji pojęcia „strajku” jako formy protestu obywatelskiego, wyrażającej zbiorowy sprzeciw wobec systemowego naruszenia wartości takich jak autonomia cielesna, równość, sprawiedliwość społeczna i godność jednostki¹⁴²³. W tym sensie OSK wpisuje się w długą tradycję ruchów obywatelskich, które (jak zauważa Donatella Della Porta) redefiniują pojęcia praw i wolności w warunkach nowoczesnych konfliktów aksjologicznych¹⁴²⁴.

4.10 Ogólnopolski Strajk Kobiet: Masowa mobilizacja i przemiany społeczne w Polsce

Protesty Ogólnopolskiego Strajku Kobiet, a szczególnie mobilizacja społeczna po wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 października 2020 roku, stanowiły katalizator głębokich przemian w polskim krajobrazie społeczno-kulturowym. Wydarzenia te należy rozpatrywać nie tylko jako reakcję na jednostkowe orzeczenie prawne, lecz jako przejaw szerszego procesu renegocjacji norm kulturowych, społecznych i

¹⁴²² Ustawa z 23.05.1991 r. o rozwiązywaniu sporów zbiorowych, tj. Dz.U. z 2020 r., poz. 123.

¹⁴²³ Tj. Dz.U. z 2020 r., poz. 123. 369 Tj. Dz.U. z 2020 r., poz. 123. 370 Ustawa z 23.05.1991 r. o rozwiązywaniu sporów zbiorowych, tj. Dz.U. z 2020 r., poz. 123 371 P. Grzebyk, *Ogólnopolski Strajk Kobiet, aborcja i prawo do strajku, Państwo i Prawo*, 8/2021, s. 185-187, 372 J. Jończyk, *Zbiorowe prawo pracy*, dz. cyt., s. 15. 373 Ustawa z 23.05.1991 r. o rozwiązywaniu sporów zbiorowych, tj. Dz.U. z 2020 r., poz. 123; P. Grzebyk, *Ogólnopolski Strajk Kobiet*, dz. cyt., s. 185-187.

¹⁴²⁴ D. Della Porta, *Social Movements, Political Violence, and the State*, Cambridge 2006.

aksjologicznych, które przez dekady funkcjonowały w ramach hegemonicznego porządku symbolicznego¹⁴²⁵.

Jak zauważa Grażyna Piechota, jednym z najbardziej widocznych efektów protestów OSK było przekształcenie przestrzeni publicznej w miejsce oddolnej artykulacji wartości i wyrażania obywatelskiego sprzeciwu. Ulice, dotąd zdominowane przez narracje polityczno-religijne, przeobraziły się w arenę performatywnego buntu i demokratycznego upodmiotowienia, szczególnie dla kobiet oraz osób z grup wykluczonych. Publiczne manifestacje można postrzegać jako praktykę ponownego zawłaszczania przestrzeni społecznej, rozumianej nie jedynie jako fizyczna arena działań protestacyjnych, lecz również jako symboliczne medium artykulacji wartości, norm i ocen aksjologicznych¹⁴²⁶.

Kluczową konsekwencją tego procesu była intensyfikacja obecności tematów związanych z prawami reprodukcyjnymi, autonomią cielesną oraz równością płci w głównym nurcie debaty publicznej. OSK przeniósł dyskurs praw człowieka z elitarnej sfery instytucjonalnej na poziom codziennej praktyki obywatelskiej, demokratyzując język wartości konstytucyjnych oraz czyniąc go zrozumiałym i użytecznym dla szerokich grup społecznych¹⁴²⁷.

Jednocześnie, jak zauważa Marcin Wyrwał, rocznica masowych protestów w 2021 roku ujawniła oznaki osłabienia dynamiki ruchu, będące wynikiem zarówno czynników zewnętrznych (represje, brak wsparcia politycznego), jak i wewnętrznych (napięcia organizacyjne, nieskuteczna konsolidacja struktur)¹⁴²⁸. Zjawisko to wpisuje się w znaną z literatury socjologicznej tendencję wygasania ruchów społecznych po fazie intensywnej mobilizacji¹⁴²⁹.

Opisana dynamika wpisuje się w klasyczny model cyklicznego rozwoju ruchów społecznych, analizowany między innymi przez Charlesa Tilly'ego oraz Sida Tarrowa¹⁴³⁰. Zgodnie z tą koncepcją, po intensywnej fazie mobilizacji i eskalacji następuje zazwyczaj etap rozproszenia lub reorganizacji, któremu towarzyszy przeformułowanie celów, przekształcenia strukturalne, a także procesy instytucjonalizacji lub stopniowej demobilizacji. W przypadku Ogólnopolskiego Strajku Kobiet, mimo widocznego zmniejszenia

¹⁴²⁵ G. Piechota, „Strajk Kobiet”. *Zmiany społeczno-kulturowe jako efekt protestów w Polsce*, „Rocznik Instytucji Europy Środkowo-Wschodniej” 2022, nr 20(3), s. 97-114.

¹⁴²⁶ Tamże.

¹⁴²⁷ J. Butler, *Notes Toward a Performative Theory of...*, dz. cyt.

¹⁴²⁸ M. Wyrwał, *Dlaczego upadł Strajk Kobiet [Analiza]*, [Dlaczego upadł Strajk Kobiet \[ANALIZA\] - Wiadomości \(onet.pl\)](#), dostęp: 15.03.2023.

¹⁴²⁹ Tamże.

¹⁴³⁰ Ch. Tilly, S. Tarrow, *Contentious Politics*, New York 2015.

liczebności ulicznych protestów, dostrzegalne są trwałe rezultaty w sferze społeczno-kulturowej: poszerzenie granic debaty publicznej, wzrost świadomości obywatelskiej oraz symboliczne wprowadzenie postulatów emancypacyjnych do głównego nurtu dyskursu politycznego.

Z perspektywy aksjologicznej wydarzenia te można uznać za punkt zwrotny - moment afektywnej mobilizacji i performatywnej rewaloryzacji, który doprowadził do istotnego przemieszczenia układu sił symbolicznych w przestrzeni społecznej. Strajk Kobiet zainicjował bowiem długotrwały proces renegocjacji porządku normatywnego, nadając nową legitymację wartościom związanym z autonomią jednostki, równością i sprawiedliwością społeczną.

4.10.1 Skala, dynamika i znaczenie protestów Ogólnopolskiego Strajku Kobiet: od ruchu ulicznego do symbolu oporu

Początkowy entuzjazm i spontanizność protestów Strajku Kobiet spotkały się z gwałtowną reakcją władz, które po początkowym zaskoczeniu skalą mobilizacji wdrożyły strategię systemowego „przeczekania”. Tego rodzaju taktyka, znana z praktyk reżimów o tendencjach autorytarnych, obejmowała m.in. zorganizowaną kampanię medialną dyskredytującą uczestniczki protestów poprzez eksponowanie wulgarności wybranych haseł oraz przedstawianie protestów jako zagrożenia dla porządku publicznego¹⁴³¹.

Jednocześnie, w miarę upływu czasu, wewnątrz ruchu OSK zaczęły pojawiać się głosy krytyczne. Dotyczyły one przede wszystkim braku długofalowej strategii, nieefektywności Rady Konsultacyjnej oraz ograniczeń w zakresie struktur przywódczych i mechanizmów decyzyjnych¹⁴³². Jak zauważono w pogłębionym wywiadzie z Markiem Porębą i Zbigniewem Chmielewskim, „na entuzjazmie można jechać jakiś czas, a potem trzeba zacząć robotę - robotę organizacyjną”. Rozmówcy wskazywali na trudność w przekuciu ogólnego niezadowolenia w spójną strategię działania, podkreślając, że „cele każdy widzi trochę inaczej”, a odpowiedzi na pytania o postulaty ruchu często były ogólnikowe, np. „żeby się zmieniło, poprawiło”¹⁴³³.

Problemem pozostawała również niejednoznaczność relacji ruchu z polityką partyjną. Z jednej strony postulowano „zmianę władzy”, z drugiej deklarowano, że „nie możemy

¹⁴³¹ A. Cegieła. *O retoryce pogardy i wykluczenia w polskim dyskursie*, Warszawa 2015.

¹⁴³² M. Wyrwał, *Dlaczego upadł Strajk Kobiet [Analiza]*, dz. cyt.

¹⁴³³ Wywiad pogłębiony z Markiem Porębą i dr Zbigniewem Chmielewskim z dn. 25.01.2023.

tu politycznie działać”¹⁴³⁴. Brak konsekwentnej wizji oraz lidera zdolnego do przekonującej prezentacji postulatów ruchu prowadził, zdaniem rozmówców, do utraty zaufania społecznego i rozproszenia energii mobilizacyjnej.

Zastrzeżenia budziła również działalność Rady Konsultacyjnej. Choć jej ekspercka praca była oceniana jako merytorycznie wartościowa, to - jak wskazywał jeden z rozmówców - była ona „niewiarygodnie prezentowana” przez osoby, które „nie budzą zaufania wizerunkowo” (np. ze względu na wulgarność wypowiedzi lub emocjonalne reakcje). Obrazowo ujął to słowami: „dziecko z kąpielą zostało wylane”¹⁴³⁵. Rada została ponadto skrytykowana jako zbyt elitarna, zbyt centralistyczna i niezwiązana z lokalnymi działaniami aktywistów¹⁴³⁶.

Dodatkowym źródłem frustracji był brak realnego wsparcia ze strony partii opozycyjnych. Milczenie Donalda Tuska w kluczowych momentach uznawano za symboliczny gest dystansowania się od postulatów ruchu¹⁴³⁷. Strajk Kobiet, mimo że był „tak silnym ruchem”, był marginalizowany nawet przez opozycję, która „gra na sobie” i nie chce „budować autorytetu innym”. Krytykowano także postawę mediów liberalnych, m.in. TVN, które nie relacjonowały konferencji prasowych Rady Konsultacyjnej, nie popularyzowały opracowanych postulatów, co zdaniem rozmówców było wynikiem świadomej decyzji „z góry”¹⁴³⁸. Wywiad ujawnił także mechanizmy świadomego „wygaszania” nastrojów przez rządzących. Wskazano, że władze unikały działań, które mogłyby „podgrzać nastroje” społeczne - np. celowo wstrzymano projekt ustawy o całkowitym zakazie aborcji, by nie dawać „paliwa” protestującym¹⁴³⁹.

Atmosfera zastraszenia generowana przez działania policji, początkowo prowadząca do mobilizacji społecznej, w dłuższej perspektywie przyczyniła się do wzrostu lęku, wypalenia psychicznego oraz wycofania się części uczestniczek z życia publicznego. Presja

¹⁴³⁴ Wywiad pogłębiony z Markiem Porębą i dr Zbigniewem Chmielewskim z dn. 25.01.2023.

¹⁴³⁵ Tamże.

¹⁴³⁶ Tamże.

¹⁴³⁷ Podczas proeuropejskiej manifestacji, która odbyła się w Warszawie i zgromadziła, według różnych szacunków, od 40 do 100 tysięcy uczestników, jednym z głównych wystąpień była przemowa Marty Lempart. Na jej zakończenie działaczka Ogólnopolskiego Strajku Kobiet wezwała zebranych do symbolicznego „spaceru” pod siedzibę Prawa i Sprawiedliwości przy ulicy Nowogrodzkiej, sugerując tym samym kontynuację zgromadzenia w formie protestu. Plan ten jednak nie został zrealizowany, ponieważ w końcowej fazie wiecu liderzy Platformy Obywatelskiej, np. Donald Tusk oraz Bartosz Arłukowicz, zaapelowali do uczestników o pokojowe zakończenie wydarzenia i rozejście się do domów. Z perspektywy przedstawicielki OSK reakcja ta została odczytana jako symboliczne zdystansowanie się polityków PO od osoby Marty Lempart oraz od bardziej radykalnych, bezpośrednich form obywatelskiej presji, które proponowała.

¹⁴³⁸ Wywiad pogłębiony z Markiem Porębą i dr Zbigniewem Chmielewskim z dn. 25.01.2023.

¹⁴³⁹ Tamże.

represyjna oraz inwigilacja doprowadziły do utraty poczucia wspólnoty i demotywacji¹⁴⁴⁰.

Warto jednak podkreślić, że wewnętrzna krytyka nie była wyrazem negacji podstawowych założeń ruchu, lecz potwierdzeniem jego demokratycznego i aksjologicznego charakteru. Postulaty większej przejrzystości, lepszej organizacji oraz bardziej radykalnych form działania świadczyły o silnym przywiązaniu do wartości takich jak równość, odpowiedzialność społeczna i partycypacja¹⁴⁴¹.

Podsumowując, analiza napięć wewnętrznych w OSK ujawnia typowe wyzwania, przed jakimi stają współczesne ruchy społeczne: konieczność balansowania między spon-tanicznością a instytucjonalizacją, między demokratycznym inkluzywizmem a efektyw-nością działania. W tym kontekście Strajk Kobiet można odczytać jako dynamiczny, wielogłosowy proces renegocjacji wartości obywatelskich i feministycznych we współcze-snej Polsce.

4.10.2 Czy rewolucja jest kobietą? Aksjologiczna transformacja społeczna w kon-takcie Ogólnopolskiego Strajku Kobiet

Ogólnopolski Strajk Kobiet, który uzyskał szczególną widoczność po ogłoszeniu wy-roku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 października 2020 roku, należy postrzegać nie tylko jako protest przeciwko konkretnemu rozstrzygnięciu prawnemu, lecz jako mo-ment przełomowy w procesie aksjologicznej transformacji społecznej. Stał się on bowiem cezurą symboliczną, ujawniającą narastające przez lata napięcia społeczne, ekonomiczne i kulturowe, oraz punktem zwrotnym w redefinicji miejsca kobiet w przestrzeni publicznej i dyskursie obywatelskim.

Od samego początku protesty Strajku Kobiet miały charakter zarówno polityczny, jak i aksjologiczny. Były wyrazem sprzeciwu wobec wieloletnich zaniedbań państwa w ta-kich obszarach jak opieka zdrowotna, edukacja seksualna, infrastruktura socjalna czy do-stępność usług publicznych¹⁴⁴². Jednocześnie stanowiły one manifestację kontrpublicz-ności aksjologicznej, oddolnie kształtowanej przestrzeni, w której formułowano alterna-tywne porządki wartości, opozycyjne wobec dominującego¹⁴⁴³.

¹⁴⁴⁰ Według OSK, 4 tysiące osób zostało w różny sposób ukaranych lub ma sprawy sądowe.

¹⁴⁴¹ M. Wyrwał, *Dlaczego upadł Strajk Kobiet [Analiza]*, dz. cyt.

¹⁴⁴² MANIFEST #8M | *Ogólnopolski Strajk Kobiet*, strajkkobiet.eu/2017/03/08/manifest-8m/.

¹⁴⁴³ N. Fraser, *Rethinking the Public Sphere: A Contribution...*, dz. cyt.

Charakterystyka uczestniczek Strajku Kobiet silnie odwoływała się do kategorii „zwykłych kobiet”, niepowiązanych z ruchem feministycznym czy środowiskami politycznymi¹⁴⁴⁴. „To my - każda z nas i wszystkie razem - tworzymy ten ruch”¹⁴⁴⁵ głosiły komunikaty Międzynarodowego Strajku Kobiet, eksponując autentyczność, oddolność i niezależność protestu. To właśnie ta forma autoidentyfikacji przyczyniła się do szerokiej akceptacji społecznej oraz legitymizacji działań protestacyjnych.

Kluczową rolę odegrało pokolenie młodych kobiet, które wychowane w warunkach wielowymiarowych kryzysów (klimatycznego, ekonomicznego, pandemicznego) przyniosło do ruchu nowy język, radykalizm i kompetencje cyfrowe. Biegłość w wykorzystywaniu mediów społecznościowych, umiejętność komunikacji wizualnej oraz zakorzenienie w globalnym dyskursie praw człowieka sprawiły, że protesty zyskały rozgłos międzynarodowy oraz znaczącą widzialność medialną¹⁴⁴⁶.

Szczególną zasługą OSK była transformacja dyskursu wokół aborcji - z narracji opartej na moralności i etyce religijnej w stronę ujęcia tego zagadnienia jako kwestii zdrowia publicznego, autonomii cielesnej i praw jednostki. Kampanie edukacyjne (np. SEXED.pl Anji Rubik)¹⁴⁴⁷, działania aktywistyczne (Aborcyjny Dream Team, Women Help Women) oraz media progresywne przyczyniły się do demitologizacji tematyki aborcyjnej i zakorzenienia jej w nowym, afirmatywnym rejestrze językowym¹⁴⁴⁸.

Analiza dyskursu medialnego wskazuje na przesunięcie semantyczne: terminologia opresji, strachu i grzechu została zastąpiona językiem troski, autonomii, empatii i świadomego rodzicielstwa. Tym samym nastąpiła aksjologiczna reorientacja debaty publicznej, w której wartości liberalne i inkluzywne zaczęły wypierać dotychczasowy paradygmat patriarchalno-religijny¹⁴⁴⁹.

Syntetyzując, hasło „Rewolucja jest kobietą” przestało być jedynie metaforycznym sloganem. Stało się ono wyrazem realnego procesu transformacji aksjologicznej,

¹⁴⁴⁴ MANIFEST #8M | Ogólnopolski Strajk Kobiet, strajkkobiet.eu/2017/03/08/manifest-8m/, dz. cyt.

¹⁴⁴⁵ Tamże

¹⁴⁴⁶ A. Milan, *From Social Movements to Cloud Protests: The Evolution of Collective Action in the Digital Age*, „Journal of Communication” 2015, nr 18(8), s. 1-14.

¹⁴⁴⁷ A. Długołęcka, M. Pozdał, *#sexedpl. Rozmowy Anji Rubik o dojrzewaniu, miłości i seksie*, 2018.

¹⁴⁴⁸ Takie efekty protestów potwierdzone zostały w badaniach świadczących o znaczeniu mobilizacji w kształtowaniu indywidualnych postaw politycznych jednostek zaangażowanych we wcześniejsze protesty. Zob. G. Piechota, *The Type of Participation in Socio-Political Protests as a Function of Political Activation in the Era of Social Media*, „Romanian Journal of Political Science” 2020, vol. 20, nr 1, s. 188-213; R. Disi Pavlic, *The Nearness of Youth: Spatial and Temporal Effects of Protests on Political Attitudes in Chile*, „Latin American Politics and Society” 2021, vol. 63, nr 1, s. 72-94.

¹⁴⁴⁹ A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt.

redefinicji obywatelstwa i upodmiotowienia kobiet jako aktorek życia publicznego. W tym kontekście Strajk Kobiet jawi się jako ruch twórczy i redefiniujący, a nie tylko reaktywny ruch, który posługując się językiem protestu, wprowadził do debaty społecznej nowe normy, symbole i wzorce działania¹⁴⁵⁰.

Jednakże, jak wskazano we wcześniejszych podrozdziałach, Strajk Kobiet mierzył się również z szeregiem wyzwań wewnętrznych, takich jak brak spójnej strategii politycznej, napięcia organizacyjne czy niedostateczna konsolidacja struktur¹⁴⁵¹. Krytykowano m.in. niewykorzystanie potencjału protestu poprzez rezygnację z fizycznej, ciągłej obecności w przestrzeni publicznej (np. w formie miasteczek namiotowych) oraz brak skutecznych rozwiązań instytucjonalnych opracowanych przez Radę Konsultacyjną. Mimo to, z perspektywy aksjologicznej, wewnętrzna krytyka nie osłabiła fundamentów ruchu - przeciwnie, była świadectwem jego wewnętrznej żywotności i przywiązania do wartości pluralizmu, przejrzystości i sprawczości obywatelskiej¹⁴⁵².

Podsumowując, Ogólnopolski Strajk Kobiet należy analizować jako zjawisko o wymiarze emancypacyjnym, kulturotwórczym i aksjologicznym. Był on nie tylko wyrazem politycznego oporu, lecz także formą społecznego współtworzenia nowego ładu symbolicznego, w którym wartości takie jak wolność, równość, solidarność i godność jednostki zostały zreinterpretowane w duchu współczesnego feminizmu. Tym samym Strajk Kobiet wyznaczył nowe pole znaczeń, w którym to kobiety stają się aktywnymi kreatorkami politycznej i kulturowej rzeczywistości Polski XXI wieku¹⁴⁵³.

4.11 Globalne echa protestów kobiet w Polsce: kontekst i znaczenie¹⁴⁵⁴

Protesty przeciwko zaostrzeniu prawa aborcyjnego w Polsce, zarówno Czarne Protesty, jak i Ogólnopolski Strajk Kobiet, uzyskały szeroki oddźwięk na arenie międzynarodowej. Jak zauważa Jenny Gunnarsson Payne, mobilizacja społeczna w Polsce wpisuje się w szerszy nurt globalnych ruchów feministycznych, takich jak *NiUnaMenos* w Ameryce Łacińskiej, protesty kobiet w Korei Południowej czy marsze w Stanach Zjednoczonych po wyborze Donalda Trumpa na prezydenta USA¹⁴⁵⁵. Wspólnym mianownikiem

¹⁴⁵⁰ Tamże.

¹⁴⁵¹ M. Wyrwał, *Dlaczego upadł Strajk Kobiet [Analiza]*, dz. cyt.

¹⁴⁵² Tamże.

¹⁴⁵³ G. Piechota, *Strajk Kobiet. Zmiany społeczno-kulturowe jako efekt...*, dz. cyt., s. 97-114

¹⁴⁵⁴ R. Jurszo, *80 miast w Polsce*, dz. cyt.

¹⁴⁵⁵ H. Agerholm, *Poland abortion strike: Thousands of women in over 60 cities refuse to work in protest over restrictive laws*, <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/poland-women-a-bortion-strike-protests-black-monday-polish-protestors-industrial-action-a7343136.html>, dostęp: 23.12.2023; CH. Davies, *Poland's abortion ban proposal near collapse after mass protests*,

tych inicjatyw jest nie tylko zbieżna aksjologia, oparta na wartościach autonomii, sprawiedliwości i równości, ale także pokrewna symbolika wizualna, obejmująca m.in. czarne stroje, grafiki z profilem kobiecej twarzy oraz motyw błyskawicy.

4.11.1 Międzynarodowa fala protestów kobiet

Bezpośrednim impulsem do transnarodowej konsolidacji ruchów kobiecych była fala protestów z 2016 roku, zwieńczona Czarnym Poniedziałkiem z dnia 3 października. W jego następstwie powstała inicjatywa International Women's Strike, której kulminacyjnym momentem stała się globalna mobilizacja 8 marca 2017 roku, z udziałem kobiet z ponad pięćdziesięciu krajów¹⁴⁵⁶. Hasło przewodnie „Solidarność naszą bronią” zyskało szczególne znaczenie w dobie rosnących napięć społecznych i politycznych. Identyfikacja wizualna tego wydarzenia (plakat autorstwa Jasionowskiej) czerpała bezpośrednio z ikonografii OSK, dowodząc przenikalności symboli między ruchem polskim a ruchem globalnym¹⁴⁵⁷.

W ramach międzynarodowych działań powstała również petycja skierowana do Sekretarza Generalnego ONZ oraz Wysokiego Komisarza Praw Człowieka, w której domagano się ochrony praw reprodukcyjnych i skutecznego przeciwdziałania przemocy wobec kobiet¹⁴⁵⁸.

Zainteresowanie protestami w Polsce znalazło odzwierciedlenie w relacjach największych światowych mediów. „The New Yorker”¹⁴⁵⁹, „New York Times”¹⁴⁶⁰, „Washington

<https://www.theguardian.com/world/2016/oct/05/polish-government-performs-u-turn-on-total-abortion-ban> 2016; J. Berendt, *Protesters in Poland Rally Against Proposal for Total Abortion Ban*, <https://www.nytimes.com/2016/10/04/world/europe/poland-abortion-black-monday.html>. 2016; BBC News, 2016, *Black Monday: Polish women strike against abortion ban*, <https://www.bbc.co.uk/news/world-europe-37540139>.

¹⁴⁵⁶ B. Kowalska, R. Nawojski, dz. cyt., s. 53.

¹⁴⁵⁷ Tamże.

¹⁴⁵⁸ Tamże.

¹⁴⁵⁹ *New Yorker* określił OSK jako początek nowej rewolucji feministycznej w Europie Środkowo-Wschodniej publikując artykuł zatytułowany „Dlaczego nowy zakaz aborcji w Polsce wywołuje furie”, w którym podkreślono, że partia rządząca, kontrolując sądy, wprowadziła restrykcyjne prawo, co doprowadziło do największych protestów od czasu objęcia przez nią władzy. Zob. *Zagraniczne media komentują protest polskich kobiet przeciwko orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego*, 29.10.2020, [Zagraniczne media komentują protest polskich kobiet przeciwko orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego - RMF Classic](#), dostęp: 16.03.2025.

¹⁴⁶⁰ „New York Times” określił protesty w Polsce jako „największe demonstracje w kraju od upadku komunizmu w 1989 roku”, zwracając uwagę na zagrożenie dla wolności wywalczonych w epoce postkomunistycznej. Dziennikarz pisma zauważył, że zaostrzenie prawa, przyjęte przez skrajną prawicę, może negatywnie wpłynąć na notowania partii rządzącej, co implikuje konflikt wartości politycznych i społecznych. Gazeta przypominała również o wcześniejszych planach zaostrzenia prawa, które zostały wycofane pod wpływem fali protestów, co wskazuje na dynamikę napięć wartości i ich wpływ na decyzje polityczne. Zob. *Women Converge on Warsaw, Heightening Poland's Largest Protests in Decades*, [Poland's Abortion Ban Spurs Largest Protests in Decades - The New York Times](#), dostęp: 16.03.2025; *Zagraniczne*

Post”, BBC, CNN czy Euronews relacjonowały wydarzenia jako największą mobilizację społeczną w Polsce od czasu przemian ustrojowych 1989 roku¹⁴⁶¹. Media te podkreślały autorytarne tendencje polskiego rządu, erozję praworządności oraz znaczenie protestów dla obrony wartości demokratycznych¹⁴⁶².

Wyjątkowy wymiar społeczny wydarzeń podkreślały relacje z Londynu, Berlina, Wiednia czy Sztokholmu, gdzie odbywały się solidarnościowe demonstracje organizowane przez Polonię. Szczególnie symbolicznym gestem była decyzja niektórych policjantów w Polsce o zdjęciu kasków w geście wsparcia dla protestujących¹⁴⁶³. CNN opisywało je jako największe protesty od czasów „Solidarności”, wskazując na determinację protestujących mimo obostrzeń pandemicznych¹⁴⁶⁴.

W Europie „Der Spiegel” wspominał o „buncie przeciw patriarchatowi”¹⁴⁶⁵, zaś „Deutsche Welle”, „El País”, „Le Figaro” i „Frankfurter Allgemeine” Zeitung alarmowały o zagrożeniach związanych z przymusem poszukiwania nielegalnych metod przerywania ciąży¹⁴⁶⁶. Podkreślano, że decyzja Trybunału Konstytucyjnego została wydana w czasie pandemii, co mogło być próbą ograniczenia mobilizacji społecznej¹⁴⁶⁷. „Le Monde” oraz „The Independent” zwracały uwagę na bezprecedensową skalę sprzeciwu w kraju o dominujących tradycjach katolickich¹⁴⁶⁸.

BBC dostrzegało inspiracje protestów OSK islandzkim strajkiem kobiet z 1975 roku, eksponując masowy charakter mobilizacji oraz brak konsultacji społecznych przed

media komentują protest polskich kobiet przeciwko orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego, 29.10.2020, [Zagraniczne media komentują protest polskich kobiet przeciwko orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego - RMF Classic](#), dostęp: 16.03.2025.

¹⁴⁶¹ *Women Converge on Warsaw, Heightening Poland's Largest Protests in Decades*, [Poland's Abortion Ban Spurs Largest Protests in Decades - The New York Times](#), dostęp: 16.03.2025; *Zagraniczne media komentują protest polskich kobiet przeciwko orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego*, 29.10.2020, dz. cyt..

¹⁴⁶² Tamże.

¹⁴⁶³ A. Mortensen, L. Smith-Spark, 31.10.2020, *Poland's biggest protests in decades stand against abortion ban*, [Poland's biggest protests in decades stand against abortion ban | CNN](#), dostęp: 13.03.2025.

¹⁴⁶⁴ Tamże.

¹⁴⁶⁵ *Aufstand gegen den Patriarchen*, [Polen - Massenproteste gegen Abtreibungsverbot: Aufstand gegen den Patriarchen - DER SPIEGEL](#), dostęp: 13.03.2025.

¹⁴⁶⁶ K. Krasko, „To smutny dzień dla praw kobiet”. *Zagraniczne media ostro o zakazie aborcji w Polsce*, 27.10.2020, [„To smutny dzień dla praw kobiet”. Zagraniczne media ostro o zakazie aborcji w Polsce | Viva.pl](#), dostęp: 13.03.2025.

¹⁴⁶⁷ *Zehntausende demonstrieren gegen geplantes Abtreibungsgesetz*, [Polen: Zehntausende demonstrieren gegen geplantes Abtreibungsgesetz](#), dostęp: 13.03.2025.

¹⁴⁶⁸ M. Derucka, *Jak światowe media piszą o Strajku Kobiet. Jak to widzą za granicą? Tak światowe media piszą o Strajku Kobiet. Jak to widzą za granicą? - AllPress.pl*, dostęp: 13.03.2025.

ogłoszeniem orzeczenia TK¹⁴⁶⁹. W analizie Al-Dżaziry akcentowano polityczny kontekst decyzji - ograniczenie praw obywatelskich w czasie pandemii¹⁴⁷⁰.

France 24 oraz Euronews relacjonowały stanowiska instytucji europejskich, m.in. Parlamentu Europejskiego i Rady Europy, według których zaostrezenie przepisów aborcyjnych w Polsce naruszało fundamenty aksjologiczne Unii Europejskiej, w tym zasadę równości płci i ochronę praw człowieka¹⁴⁷¹.

Z kolei „The Guardian” i „Time” krytykowały fakt, że restrykcyjne prawo aborcyjne narusza zalecenia WHO i przyczynia się do wykluczenia kobiet z systemu opieki zdrowotnej. Powoływano się m.in. na raport Marie Stopes International, według którego pandemia pozbawiła miliony kobiet dostępu do antykoncepcji i edukacji seksualnej¹⁴⁷².

Raporty Human Rights Watch, Amnesty International i Marie Stopes International ostrzegały przed eskalacją przemocy symbolicznej i fizycznej wobec aktywistek, mowy nienawiści oraz dezinformacji wymierzonej w OSK¹⁴⁷³. Organizacje te uznały Strajk Kobiet za uniwersalny symbol walki o prawa kobiet, demokrację i obywatelskość¹⁴⁷⁴.

4.11.2 Symbolika i globalne znaczenie Ogólnopolskiego Strajku Kobiet

Międzynarodowy rezonans Ogólnopolskiego Strajku Kobiet ujawnił istotne mechanizmy cyrkulacji idei, strategii działania oraz symboliki między ruchami feministycznymi z różnych części świata. Jednym z najbardziej wymownych przykładów tego typu „transferu semiotycznego” było przejęcie przez część protestujących w Polsce zielonych chust, symbolu walki o legalizację aborcji w Argentynie jako elementu wspólnego języka transnarodowego oporu¹⁴⁷⁵. Tego rodzaju adaptacje wskazują na rosnącą uniwersalność wartości takich jak autonomia cielesna, wolność wyboru czy godność kobiety, a zarazem

¹⁴⁶⁹ Poland abortion ruling sparks 'women's strike', 28.10.2020, [Poland abortion ruling sparks 'women's strike'](#), dostęp: 16.03.2025.

¹⁴⁷⁰ Poland warned against debating abortion while protests banned, [Poland warned against debating abortion while protests banned | Women News | Al Jazeera](#), dostęp: 1.03.2025.

¹⁴⁷¹ Terry Reintke w serwisie X: „Polish citizens are European citizens. Today MEPs from across the political spectrum have written to Polish MPs urging them not to restrict access to abortion and sex education further. Stand up for sexual and reproductive rights ❤️ #FalaSprzeciwu #CzarnyProtest #PieńkoKobiet <https://t.co/u8vIBnDq5Q>” / X, dostęp: 13.03.2025.

¹⁴⁷² DW, *O Strajku Kobiet usłyszał świat. Jak o proteście i samej ustawie piszą zagraniczne media?* [O Strajku Kobiet usłyszał świat. Jak o proteście i samej ustawie piszą zagraniczne media?](#) | [Gazeta Pomorska](#), dostęp: 13.03.2025.

¹⁴⁷³ S. Ivaturi, *Women's Strike Protests in Poland*, 6.01.2021, [Women's Strike Protests in Poland | CANDLELIGHT](#), dostęp: 13.03.2025.

¹⁴⁷⁴ Tamże.

¹⁴⁷⁵ M. Derucka, *Jak światowe media piszą o Strajku...*, dz. cyt.

potwierdzają zdolność współczesnych ruchów kobiecych do osiągnięcia globalnego rezonansu bez potrzeby scentralizowanego zarządzania¹⁴⁷⁶.

Międzynarodowe media konsekwentnie wskazywały, że protesty w Polsce były nie tylko obroną praw reprodukcyjnych, ale także sprzeciwem wobec degradacji instytucji demokratycznych i praworządności. W tym sensie OSK staje się elementem szerszego globalnego dyskursu praw człowieka¹⁴⁷⁷.

Wymownym przykładem tej paraleli było powstanie ruchu *NiUnaMenos* w Argentynie, zainicjowanego w reakcji na dramatyczne przypadki kobietobójstwa i systemową przemoc wobec kobiet. W październiku 2016 roku (niemal równolegle z Czarnym Protestem w Polsce) aktywistki z Ameryki Południowej zorganizowały *Miércoles Negro* („Czarną Środę”), podczas której kobiety ubrane na czarno i wyposażone w parasolki protestowały przeciwko mizoginii i bezkarności sprawców¹⁴⁷⁸. Mimo braku bezpośredniego porozumienia, zbieżność temporalna, estetyczna i emocjonalna tych wydarzeń doprowadziła do narodzin *Paro Internacional de Mujeres* - Międzynarodowego Strajku Kobiet - który w ciągu kilku miesięcy objął ponad pięćdziesiąt krajów¹⁴⁷⁹.

Ruch ten czerpał inspiracje z islandzkiego strajku kobiet z 1975 roku (*Women's Day Off*)¹⁴⁸⁰ jak również z doświadczeń polskich i argentyńskich mobilizacji. W odróżnieniu od klasycznych form protestu, postulował on poszerzenie agendy feministycznej o kwestie społeczne, ekonomiczne i rasowe. Jego hasła, takie jak „feminizm dla 99%” oraz „globalny ludowy feminizm” stanowiły wyraźne odcięcie się od akademickich, elitarystycznych i ekskluzywnych modeli walki o równość¹⁴⁸¹. Zamiast tego promowano ideę masowej mobilizacji, sojuszy międzyklasowych oraz intersekcyjnej podmiotowości kobiet wykluczonych przez struktury władzy ekonomicznej i politycznej.

Jak wskazuje Verónica Gago, argentyńska badaczka i aktywistka, ten nowy typ feminizmu stał się polityczną odpowiedzią na globalny zwrot ku neoliberalnym reżimom oraz na rosnące nierówności generowane przez systemy neoliberalne¹⁴⁸². W tym ujęciu

¹⁴⁷⁶ S. Ivaturi, *Women's Strike Protests in Poland*, dz. cyt.

¹⁴⁷⁷ J. Gunnarsson Payne, *Kobiety jako lud. Czarne protesty jako...*, dz. cyt., s. 173-174.

¹⁴⁷⁸ Tamże, s. 174.

¹⁴⁷⁹ J. Kubisa, K. Rakowska, *Was it a strike? Notes on the Polish Women's Strike and the Strike of Parents of Persons with Disabilities*, „Praktyka Teoretyczna” 2018, nr 4.

¹⁴⁸⁰ Zob. <https://icelandmag.is/article/1975-womens-strike-when-90-icelandic-women-went-strike-protest-gender-inequality>, dostęp: 28.06.2021.

¹⁴⁸¹ C. Arruzza, T. Bhattacharya, N. Fraser, *Feminism for the 99%: A Manifesto*, 2019.

¹⁴⁸² Jak trafnie zauważa Verónica Gago, nowy ludowy feminizm nie czerpie swojej legitymacji z akademickich instytucji, lecz z codziennych doświadczeń oporu wobec systemowej niesprawiedliwości - opowieści o przetrwaniu, marginalizacji i opresji. Dzięki temu możliwe stało się przełamanie wcześniejszej ekskluzywności dyskursu feministycznego jako przestrzeni zarezerwowanej dla uprzywilejowanych

Ogólnopolski Strajk Kobiet jawi się jako integralna część globalnej sieci praktyk protestu, które nie tylko odwołują się do idei sprzeciwu wobec przemocy instytucjonalnej, ale także redefiniują samą koncepcję strajku¹⁴⁸³.

„Strajk feministyczny” wykracza poza ramy protestu związanego wyłącznie z interesami ekonomicznymi pracowników najemnych. Jego rdzeniem jest opór wobec przemocy strukturalnej, dyskryminacji systemowej i wykluczenia symbolicznego - zarówno w sferze prywatnej, jak i publicznej. Tym samym przekształca on tradycyjne kategorie polityczności, przekraczając dychotomie: prywatne-publiczne, lokalne-globalne, osobiste-systemowe¹⁴⁸⁴.

Analiza porównawcza *NiUnaMenos* i Międzynarodowego Strajku Kobiet pokazuje, że pomimo różnic kulturowych, instytucjonalnych i historycznych, istnieje szereg wspólnych cech: emocjonalna mobilizacja, wykorzystanie symboliki ciała i koloru, postulaty sprawiedliwości reprodukcyjnej, demokratyzacji instytucji oraz dekonstrukcji patriarchalnych struktur władzy. Podobieństwa te nie tylko wzmacniają transnarodowe poczucie solidarności, ale również świadczą o tym, że walka o prawa kobiet stanowi dziś jeden z kluczowych komponentów sporu o kształt demokracji i nowoczesnego ładu aksjonormatywnego¹⁴⁸⁵.

Podsumowując, w świetle powyższych analiz Ogólnopolski Strajk Kobiet nie jawi się wyłącznie jako reakcja na lokalne uwarunkowania polityczne, lecz jako aktywny uczestnik globalnego feminizmu w wersji intersekcyjnej, ludowej i afektywnej. Stanowi on przykład ruchu, który dzięki strategiom protestu kulturowego i transnacionalizacji symboliki, potrafił przekształcić lokalny bunt w uniwersalny język demokratycznej walki o prawa człowieka. W tym sensie OSK może być traktowany jako szczególnie wyrazista manifestacja feminizmu ery późnej nowoczesności - oddolnego, emocjonalnego i głęboko politycznego.

4.11.3 Systemowe wyzwania w realizacji praw reprodukcyjnych po wyroku TK

Analiza realiów dotyczących dostępu do aborcji w Polsce, zarówno przed, jak i po orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 roku, ujawnia systemowy

klas społecznych i edukacyjnych. Zob. V. Gago, *Feminist International: How to Change Everything*, Verso 2020.

¹⁴⁸³ A. Santomaso, V. Gago, 2017, *Argentina's life or death movement*, „The Jacobin” 7 March, <https://www.jacobinmag.com/2017/03/argentina-ni-una-menos-femicides-women-strike/>.

¹⁴⁸⁴ J. Gunnarsson Payne, *Kobiety jako lud. Czarne protesty jako...*, dz. cyt., s. 179.

¹⁴⁸⁵ Tamże.

kryzys w zakresie realizacji praw reprodukcyjnych. Raport Federacji na rzecz Kobiet i Planowania Rodziny z września 2020 określił sytuację kobiet jako przykład „przemocy instytucjonalnej”, czyli działań lub zaniechań instytucji państwowych skutkujących ograniczeniem podstawowych praw jednostki, w tym prawa do autonomii cielesnej oraz dostępu do opieki zdrowotnej¹⁴⁸⁶.

Restrykcyjne przepisy oraz formalne procedury, wzmocnione po wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 roku, skutkują faktycznym zniesieniem możliwości legalnego przerywania ciąży w przypadku ciężkich wad płodu. Kobiety zmuszone są do szukania pomocy poza systemem ochrony zdrowia: w obszarze nieformalnym, za granicą lub przy wsparciu organizacji pozarządowych. Brak wsparcia instytucjonalnego, stygmatyzacja oraz częsta odmowa wykonania świadczeń potęgują cierpienie kobiet i prowadzi do naruszenia zaufania obywatelskiego wobec państwa.

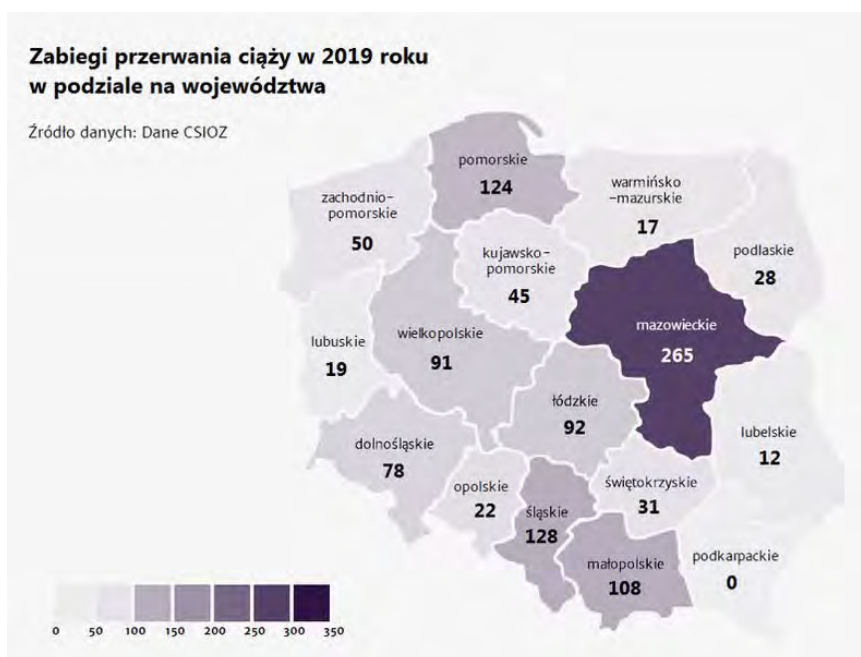
Najbardziej przejmującym symbolem tego kryzysu stała się śmierć Izabeli z Pszczyny - przypadek nagłośniony przez media, ukazujący tragiczną konsekwencję braku interwencji medycznej z obawy przed odpowiedzialnością karną¹⁴⁸⁷. Wydarzenie to zainicjowało ogólnopolskie protesty społeczne oraz pogłębiło kryzys zaufania do instytucji ochrony zdrowia.

Statystyki ilustrują skalę problemu: w 2019 roku wykonano w Polsce ponad 1100 zabiegów aborcyjnych, z czego 98% na podstawie przesłanki embriopatologicznej; większość dotyczyła województwa mazowieckiego, co wskazuje na wyraźne terytorialne nierówności¹⁴⁸⁸.

¹⁴⁸⁶ Raport o aborcji FEDERA, źródło: *Raport o aborcji w Polsce obnaża prawdę o „kompromisie aborcyjnym”*. Co z niego wynika? 8.09.2020, [Raport o aborcji w Polsce obnaża prawdę o „kompromisie aborcyjnym” | Ofeminin](#), dostęp: 02.02.2025.

¹⁴⁸⁷ Jednym z najbardziej przejmujących i symbolicznych przykładów tragicznych skutków zaostrezenia prawa aborcyjnego w Polsce była śmierć 30-letniej Izabeli z Pszczyny. Kobieta, będąca w ciąży, trafiła we wrześniu 2021 roku do szpitala z powodu przedwczesnego odpłynięcia wód płodowych. Pomimo rozpoznania ciężkich, letalnych wad rozwojowych płodu, personel medyczny nie podjął natychmiastowej interwencji, oczekując (ze względu na obawę przed odpowiedzialnością karną) na ustanie akcji serca płodu. Zaniechanie to doprowadziło do rozwoju sepsy i śmierci pacjentki. Rodzina zmarłej, reprezentowana przez adwokatkę Jolantę Budzowską, zarzuciła szpitalowi niewdrożenie procedur zgodnych ze współczesnymi standardami medycznymi, co skutkowało naruszeniem fundamentalnych praw pacjentki, w tym prawa do życia i należytej opieki medycznej. Sprawa zakończyła się ugodą zawartą z ubezpieczycielem placówki medycznej, natomiast troje lekarzy zostało objętych postępowaniem prokuratorskim. Tragiczne wydarzenie stało się impulsem do ogólnopolskich protestów społecznych organizowanych pod hasłem „Ani jednej więcej”, symbolizując nie tylko dramat jednostki, lecz także głęboki kryzys zaufania społecznego wobec państwa w zakresie ochrony zdrowia kobiet, a także konsekwencje orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 roku. Zob. M. Waluś, *Jolanta Budzowska, pełnomocniczka rodziny Izy z Pszczyny: Lekarze powinni wcześniej interweniować. Ryzyko po stronie matki było bardzo duże i wzrastało*, 02.11.2021, [Śmierć 30-letniej Izy z Pszczyny. Pełnomocniczka rodziny: "Lekarze powinni wcześniej interweniować"](#), dostęp: 12.01.2023.

¹⁴⁸⁸ Raport o aborcji FEDERA, źródło: *Raport o aborcji w Polsce...*, dz. cyt.

W momencie obowiązywania trzech przesłanek legalnej aborcji (zagrożenie życia lub zdrowia kobiety, ciąża powstała w wyniku czynu zabronionego, ciężkie wady płodu), procedury formalne były już znacznie utrudnione: wymóg uzyskania opinii lekarskiej, zgody prokuratora czy powoływanie się na klauzulę sumienia skutecznie ograniczały realną możliwość skorzystania z przysługującego prawa. W przypadku przestępstw seksualnych szacuje się, że ponad 90% przypadków nie jest zgłaszanych organom ścigania, co czyni dostęp do legalnej aborcji z tej przesłanki niemal nierealnym¹⁴⁸⁹.

Szacuje się, że corocznie od 100 do 150 tysięcy kobiet i osób transpłciowych stara się uzyskać dostęp do bezpiecznej aborcji poza oficjalnym systemem opieki zdrowotnej. Wiele z nich korzysta z pomocy organizacji takich jak Aborcja Bez Granic, które zapewniają wsparcie informacyjne, logistyczne i finansowe. Inni sięgają po farmakologiczne metody przerywania ciąży (tabletki z listy WHO), co znacznie zmniejszyło ryzyko medyczne związane z tzw. podziemiem aborcyjnym¹⁴⁹⁰.

Według szacunków, codziennie co najmniej 90 osób w Polsce przyjmuje tabletki poronne w warunkach domowych, a około 3 osoby wyjeżdżają za granicę w celu wykonania

¹⁴⁸⁹ M. Chrzczonowicz, *Dziewięć na dziesięć Polek doświadczyło przemocy seksualnej*, 23.08.2016, [Dziewięć na dziesięć Polek doświadczyło przemocy seksualnej - OKO.press](#), dostęp: 02.02.2025; P. Zysar, *Raport Fundacji Ster: w Polsce panuje kultura gwałtu*, 17.08.2016, [Raport Fundacji STER: w Polsce panuje kultura gwałtu - Kobieta](#), dostęp: 02.02.2025.

¹⁴⁹⁰ Aborcja Bez Granic, *Raport roczny 2022*, <https://aborcjabezgranic.pl/raport2022>, dostęp: 02.02.2025.

zabiegu. Tymczasem, według danych Ministerstwa Zdrowia, w 2022 roku wykonano jedynie 161 legalnych zabiegów aborcyjnych w całej Polsce, a w 2023 roku - 425. Większość z nich dotyczyła sytuacji zagrożenia życia kobiety. W dziewięciu województwach nie odnotowano żadnego legalnego zabiegu, co dowodzi niewydolności systemu zdrowia w zakresie realizacji praw reprodukcyjnych¹⁴⁹¹.

Dysproporcje regionalne oraz obciążenie kobiet obowiązkiem organizowania dostępu do zabiegu w stanie zagrożenia życia łamią zalecenia WHO, zgodnie z którymi kryminalizacja aborcji prowadzi do nieproporcjonalnego obciążenia jednostki, dyskryminacji oraz pogłębienia nierówności społecznych¹⁴⁹².

Protesty kobiet z lat 2020-2021 były wydarzeniem granicznym: skonfrontowały dotychczasowy porządek konstytucyjny z doświadczeniem obywatelskim, zmieniając język debaty publicznej i wyznaczając nową przestrzeń renegocjacji wartości: obywatelstwa, opieki państwa, solidarności oraz wolności. Dziedzictwo tych protestów obejmuje nie tylko trwałość przemian kulturowych, edukacyjnych, lecz również aksjologiczne przeobrażenie wspólnoty politycznej oraz rozbudowę sieci alternatywnego wsparcia.

¹⁴⁹¹ Legalna aborcja, https://x.com/LegalnaAborcja/status/1816371922474520850?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1816371922474520850%7Ctwgr%5Ee3ce1e121d2b33b289090d3586e088228a37de0d%7Ctwcon%5Es1&ref_url=https%3A%2F%2Fpulseembed.eu%2Fp2em%2Ftar-n06ed%2F, dostęp: 02.02.2025.

¹⁴⁹² *Safe abortion: Technical & policy guidance for health systems, Legal and policy considerations*, WHO RHR 15.04 eng.pdf, dostęp: 2.02.2025.

Rozdział 5: Aksjologiczna analiza dyskursu Ogólnopolskiego Strajku Kobiet

5.1 Metodologia zintegrowana w analizie dyskursu wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet

Analiza dyskursu wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet oparta została na metodologii zintegrowanej, łączącej perspektywy semiotyczną, performatywną, dyskursywną, narracyjną, treściową oraz multimodalną. Podejście to, znane jako triangulacja, ma na celu pogłębione uchwycenie mechanizmów konstruowania znaczeń, ujawniania konfliktów aksjologicznych oraz rekonfiguracji praktyk komunikacyjnych w przestrzeni publicznej.

Triangulacja metod polega na łączeniu różnych technik badawczych, co służy uzyskaniu bardziej wielowymiarowego i wiarygodnego obrazu badanego zjawiska. Dzięki porównywaniu wyników pochodzących z różnych źródeł (media tradycyjne, cyfrowe, transparenty, wypowiedzi polityków, wywiady, itp.) możliwe jest pełniejsze zrozumienie dynamiki Strajku Kobiet i jego aksjologicznych konsekwencji. Niniejsza praca łączy następujące filary analityczne: Analizę Dyskursu, Analizę Ram Medialnych, Analizę Narracyjną oraz Multimodalną Analizę Dyskursu.

Punktem wyjścia jest założenie epistemologiczne, zgodnie z którym język i kultura nie stanowią neutralnych narzędzi opisu rzeczywistości, lecz są jej konstytutywnymi wymiarami¹⁴⁹³. Współczesna kultura, charakteryzująca się dynamiką, pluralizmem i wewnętrzną sprzecznością, wyznacza ramy interpretacyjne, poprzez które jednostki postrzegają świat społeczny, a także artykułują sprzeciw wobec norm hegemonicznych. Przestrzeń dyskursywna staje się zatem zarówno areną symbolicznej kontroli, jak i polem oporu¹⁴⁹⁴.

Zgodnie z założeniami społecznego konstrukcjonizmu, to co jednostka uznaje za „naturalne” jest efektem uwewnętrznionych norm kulturowych, utrwalanych w procesach socjalizacji i komunikacji symbolicznej¹⁴⁹⁵. Norbert Elias określa ten proces mianem „miękkiej dyscypliny”, przejawiającej się w języku, obrazach, rytuałach i codziennych

¹⁴⁹³ P. Berger, T. Luckmann, *Społeczne tworzenie rzeczywistości. Traktat z socjologii wiedzy*, 2010.

¹⁴⁹⁴ F. Sharifian, *Lingwistla kulturowa*, dz. cyt., s. 34, P. Rybicki, *Struktura społecznoego świata. Studia z teorii...*, dz. cyt., s. 416

¹⁴⁹⁵ N. Elias, *Społeczeństwo jednostek*, Warszawa 2006.

praktykach¹⁴⁹⁶. Jak wskazuje Michael Halliday, w takim ujęciu język pełni rolę społeczno-kulturowego systemu, który nie tylko opisuje rzeczywistość, ale także kształtuje zachowania¹⁴⁹⁷. Roland Barthes rozwija tę myśl, ukazując język jako mechanizm produkujący i hierarchizujący społeczne podmiotowości¹⁴⁹⁸.

Teoretyczną podstawę metodologii stanowi również hipoteza relatywizmu językowego Edwarda Sapira i Benjamina Lee Whorfa, zakładająca, że struktury językowe wpływają na schematy poznawcze, a tym samym warunkują percepcję rzeczywistości¹⁴⁹⁹. W kontrze do czystego lingwistycznego konstruktywizmu, Margaret S. Archer, reprezentująca realizm krytyczny, podkreśla konieczność uwzględnienia materialnego wymiaru kultury, przypominając, że jest ona nie tylko systemem znaczeń, lecz także siecią praktyk i instytucji¹⁵⁰⁰.

Z perspektywy socjologicznej życie społeczne konstytuuje się poprzez normy moralne regulujące emocje, zachowania i relacje społeczne. Durkheimowskie „fakty społeczne” stanowią w tym ujęciu ramy dla podświadomych mechanizmów presji normatywnej¹⁵⁰¹, podczas gdy Elias interpretuje ten proces jako ewolucję ku samoregulacji emocjonalnej.

Przyjęta w badaniu metodologia obejmuje trzy główne bloki teoretyczne:

- Semiotykę kulturową (Gunther Kress, Theo van Leeuwen)¹⁵⁰², analizującą kulturową produkcję znaczeń w obrębie tekstów, obrazów i dźwięków¹²;
- Teorię performatywności (Judith Butler)¹⁵⁰³, w której gesty protestacyjne i akty mowy traktowane są jako działania konstytuujące tożsamość i podmiotowość¹³;
- Teorię dyskursu (Teun A. van Dijk), w której język rozumiany jest jako pole walki o władzę i dostęp do reprezentacji¹⁵⁰⁴.

¹⁴⁹⁶ W perspektywie teoretycznej Norberta Eliasa społeczeństwo funkcjonuje w oparciu o zinternalizowane mechanizmy regulacji emocji, które manifestują się w kulturowo uformowanych i historycznie zmiennych wzorcach zachowań. Rzeczywistość społeczna nie posiada charakteru naturalnego ani obiektywnie danego, lecz jest wytwarzana i reprodukowana w toku procesów interakcyjnych. To, co jednostki postrzegają jako „naturalne” lub oczywiste, stanowi w istocie rezultat długotrwałego oddziaływania norm kulturowych, utrwalanych poprzez procesy socjalizacji oraz praktyki komunikacji symbolicznej. Zob.

Tamże.

¹⁴⁹⁷ M. Halliday, *Language as Social Semiotic*, London 1978.

¹⁴⁹⁸ R. Barthes, *Mitologie*, Warszawa 2008.

¹⁴⁹⁹ E. Sapir, B.L. Whorf, *Selected Writings*, New York 1956.

¹⁵⁰⁰ M.S. Archer, *Culture and Agency: The Place of Culture in Social Theory*, Cambridge 1996.

¹⁵⁰¹ E. Durkheim, *Zasady metody socjologicznej*, Warszawa 2000.

¹⁵⁰² G. Kress, T. van Leeuwen, dz. cyt.

¹⁵⁰³ J. Butler, *Notes Toward a Performative Theory of...*, dz. cyt.

¹⁵⁰⁴ T.A. van Dijk, *Discourse and Power*, London 2008.

W wymiarze praktycznym zastosowano zestaw komplementarnych procedur analitycznych:

- Analizę narracyjną, ukierunkowaną na rekonstrukcję struktur opowieści, ról bohaterów, mitów społecznych i emocji;
- Analizę treści (ilościową i jakościową) w ujęciu Małgorzaty Lisowskiej-Magdziaż¹⁵⁰⁵;
- Analizę multimodalną, obejmującą interpretację symboli, obrazów, gestów, muzyki, transparentów i memów;
- Analizę pragmatyczno-retoryczną, koncentrującą się na funkcjach językowych haseł i wypowiedzi protestacyjnych, traktowanych jako akty mowy (w rozumieniu Johna Austina i Johna Searle)¹⁵⁰⁶.

Badania prowadzone były w trzech perspektywach analitycznych:

- Mikroanalizy (pojedyncze wypowiedzi, slogany, transparenty);
- Analizy dyskursu (dominujące i alternatywne narracje aksjologiczne);
- Komunikowania publicznego (rola protestów w transformacji norm społecznych i wartości).

W wymiarze aksjologicznym szczególne znaczenie uzyskała koncepcja relacyjnego uniwersalizmu Pierpaola Donatiego, zakładająca możliwość dialogicznego uzgadniania wartości bez ich absolutyzacji¹⁵⁰⁷. Wyróżnia on sześć typów uniwersalizmu:

- Substancjalny - obiektywne, niezmiennie prawa człowieka, niezależne od kontekstu kulturowego;
- Deliberatywny - wartości wyłaniające się w procesie wspólnotowej deliberacji;
- Konwencyonalny - normy uznawane za uniwersalne są efektem społecznych konwencji;
- Funkcjonalny - uniwersalizm jako mechanizm mediacyjny między partykularyzmem a ogólnością;
- Symboliczny - uniwersalne wzorce kulturowe tworzone przez wspólnotę znaczeń;
- Relacyjny - uniwersalizm jako zdolność dialogicznego odnoszenia się do innej osoby.

¹⁵⁰⁵ M. Lisowska-Magdziaż, *Analiza zawartości mediów*, Kraków 2001, s. 3.

¹⁵⁰⁶ J.L. Austin, *How to Do Things with Words*, dz. cyt.; J.R. Searle, *Speech Acts*, Cambridge 1969.

¹⁵⁰⁷ R. Sojak, *Paradoks antropologiczny. Socjologia wiedzy jako perspektywy ogólnej teorii społeczeństwa*, Wrocław 2004, s. 116.

Z tym podejściem koresponduje definicja kompetencji kulturowej autorstwa Leszka Korporowicza, rozumianej jako zdolność rozpoznawania, interpretowania i przekształcania norm kulturowych w warunkach aksjologicznego napięcia¹⁵⁰⁸. W odniesieniu do OSK protest należy zatem rozumieć nie tylko jako akt politycznego sprzeciwu, lecz jako performatywną formę renegocjacji norm kulturowych, wartości moralnych i społecznych wyobrażeń na temat płci, obywatelstwa i sprawczości¹⁵⁰⁸.

5.1.1 Dyskurs publiczny wokół aborcji jako pole walki aksjologicznej

Dyskurs publiczny wokół aborcji stanowi przestrzeń wysoce spolaryzowaną, w której dominujące strategie komunikacyjne koncentrują się nie tylko na argumentacji, ale również na walce o kontrolę nad językiem, kategoriami pojęciowym oraz autorytetem epistemologicznym¹⁵⁰⁹. Nauka staje się tu narzędziem legitymizacji przekonań ideologicznych zarówno środowisk *pro-choice*, jak i *pro-life*, co często prowadzi do uproszczeń i instrumentalizacji wiedzy podporządkowanej celom retorycznym i aksjologicznym uczestników debaty¹⁵¹⁰.

Przełomowym momentem dla tej debaty w Polsce były lata 90. XX wieku, kiedy to spór o prawa reprodukcyjne przeszedł transformację z wymiaru polityczno-społecznego w moralno-metafizyczny. Ruchy konserwatywne zdominowały wówczas przestrzeń językową, redefiniując fundamentalne pojęcia takie jak „życie”, „płód” czy „dziecko nie-narodzone”. Przeciwników tych poglądów określano jako przedstawicieli „cywilizacji śmierci”. Jak zauważa Kinga Dunin, to właśnie „bitwa o język” została wówczas wygrana przez obóz konserwatywny, co znacząco utrudniło prowadzenie racjonalnej debaty publicznej¹⁵¹¹.

W analizie dyskursu zidentyfikowano szereg powtarzalnych strategii retorycznych, takich jak¹⁵¹²:

- Eliminacja tematów niewygodnych (np. marginalizacja ryzyka dla życia kobiet przez środowiska *pro-life*, pomijanie traumy poaborcyjnej przez część środowisk liberalnych);

¹⁵⁰⁸ P. Donati, *Relational Sociology*, London 2011.

¹⁵⁰⁹ E. Wejber-Wąsiewicz, *Aborcja w dyskursie publicznym*, Łódź 2012, s. 82-83.

¹⁵¹⁰ L. Korporowicz, *Kulturowe ramy komunikowania*, Warszawa 2011.

¹⁵¹¹ J. Heinen, A. Matuchniak-Krasuska, *Aborcja w Polsce. Kwadratura koła*, Warszawa 1995.

¹⁵¹² A. Matuchniak-Krasuska, *Ruch feministyczny i kobiety w Polsce. Interwencja socjologiczna 1994/1995*, „Acta Universitatis Lodziensis” 1998, s. 100-122.

- Selekttywne wykorzystywanie danych empirycznych zgodnych z przyjętym stanowiskiem;
- Minimalizacja znaczenia argumentów przeciwnika;
- Negacja zjawisk niepasujących do przyjętej ramy interpretacyjnej;
- Zmiana kontekstu semantycznego poprzez łączenie pojęć w łańcuchy znaczeniowe (np. „antykoncepcja-aborcja-eutanazja-kara śmierci”).

Tego rodzaju praktyki prowadzi do deformacji dyskursu publicznego i jego upolitycznienia. Retoryka deliberacyjna zostaje zastąpiona retoryką mobilizacji emocjonalnej, zaś wiedza podporządkowana zostaje strategiom walki ideologicznej.

Władza polityczna nie manifestuje się jedynie przez instytucje, lecz także poprzez kontrolę możliwości artykulacji. Alfred Korzybski podkreśla, że człowiek to istota symboliczna, dla której język jest narzędziem poznania oraz sprawowania władzy nad rzeczywistością społeczną¹⁵¹³. Akt artykulacji sensu, czyli nadawania znaczenia, konstruuje podmiotowość, tożsamość, klasę społeczną oraz przynależność polityczną¹⁵¹⁴.

W kontekście protestu, takiego jak Ogólnopolski Strajk Kobiet, głos protestujących staje się narzędziem odzyskiwania podmiotowości. Krzyk, skandowanie, hasła protestacyjne i inne formy ekspresji to performatywne akty oporu wobec dominujących narracji. Przykład ruchu *Anonymous* pokazuje, że nawet zachowując anonimowość (maska Guya Fawkesa), głos kolektywu staje się wyrazem wspólnoty i siły zbiorowej¹⁵¹⁵.

Jak zauważa Adam Skibiński, „władza zarządza krzykiem” - decyduje, który głos zostaje uznany za uprawniony, a który zdyskredytowany jako „emocjonalny wrzask”¹⁵¹⁶. Wypowiedź publiczna zyskuje zatem wymiar politycznej widzialności. Michael Tomasello dodaje, że podstawową funkcją języka jest nakierowywanie uwagi innych, a zatem kontrolowanie percepcji i interpretacji otaczającej rzeczywistości¹⁵¹⁷.

Jacques Derrida podkreślał, że im mniej emocjonalna („muzyczna”) jest mowa, tym bardziej jawi się jako racjonalna¹⁵¹⁸. W praktyce jednak afektywność wypowiedzi (gniew,

¹⁵¹³ A. Korzybski, *Science & Sanity*, „Institute of General Semantics” 1994, s.74.

¹⁵¹⁴ A. Skibiński, *Władza musi mówić - zarys politycznej teorii głosu*, [w:] D. Gruntkowska, J. Moroz, J. Świrko-Pilipczuk, O. Szwabowski, *Dyskurs władzy*, Gdańsk 2017, s. 35-36.

¹⁵¹⁵ LufSec Cyber Security, *We are Legion: The Story of the Hacktivists*, reż. B. Knappenberger, 2012, [We Are Legion: The Story of the Hacktivists Full HD Documentary](#), dostęp: 04.06.2025.

¹⁵¹⁶ J. Bartmiński, *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*, [w:] J. Bartmiński, *Językowy obraz świata*, Lublin 1999, s. 103-120.

¹⁵¹⁷ M. Tomasello, *Origins of Human Communication*, Cambridge 2010.

¹⁵¹⁸ J. Derrida, *O gramatologii*, Warszawa 1999, s. 63.

rozpacz, ironia czy śmiech) staje się narzędziem polityki afektu, skuteczniejszym od racjonalnej perswazji.

Pierre Bourdieu analizując przemoc symboliczną, zwracał uwagę na kluczową rolę możliwości „bycia wysłuchanym” jako cennego zasobu systemu władzy¹⁵¹⁹. Hierarchizacja głosów odzwierciedla struktury społeczne i reprodukuje dominację symboliczną¹⁵²⁰.

Aksjologiczna koncepcja demokracji, jak wskazuje Jürgen Habermas, wymaga nie tylko formalnej wolności wypowiedzi, ale także pluralizmu komunikacyjnego i równości głosów, które warunkują rzeczywisty dialog i przeciwdziałają przemocy symbolicznej¹⁵²¹.

Systemy autorytarne zawężają pole dyskursu do jednej dominującej wizji, eliminując kontrnarracje oraz ograniczając artykulację sprzeciwu, co osłabia zdolność wspólnoty politycznej do renegocjowania wartości, sensów i wyobrażeń wspólnotowych¹⁵²².

5.1.2 Dyspozytyw władzy i kontrwładzy: język, emocje i symbolika w protestach OSK

Współczesna analiza dyskursu, zwłaszcza w kontekście debat dotyczących praw kobiet, szczególną uwagę poświęca językowi władzy i jego materializacji w przestrzeni publicznej. Dyskurs władzy stanowi zbiór wypowiedzi formułowanych w warunkach strukturalnej asymetrii, przez decydentów politycznych, instytucje państwowe oraz elity medialne, a także poprzez zakodowane formacje symboliczne, takie jak język codzienności czy przekaz medialny¹⁵²³. Komunikaty te cechuje autorytatywność, funkcja podporządkowująca oraz przemoc symboliczna i językowa, jawna lub ukryta¹⁵²⁴.

Dyskurs ten nie tylko reprodukuje dominujące układy społeczne, lecz także konstytuuje aksjologiczne rozróżnienia między tym, co uznawane jest za „normalne” i „akceptowalne”, a tym, co marginalizowane lub stygmatyzowane¹⁵²⁵. Język przestaje spełniać jedynie funkcję reprezentatywną, stając się narzędziem wytwarzania rzeczywistości

¹⁵¹⁹ M. Drożdż, *Etyka mediów jako integralna część nauk o mediach*, [w:] A. Adamski, S. Gawroński, M. Szewczyk, *Nauki o mediach i komunikacji społecznej*, Warszawa 2017, s. 235-236.

¹⁵²⁰ A. Skibiński, *Władza musi mówić - zarys politycznej...*, dz. cyt., s. 41.

¹⁵²¹ J. Habermas, *Teoria działania komunikacyjnego*, Warszawa 1999.

¹⁵²² U. Beck, *Władza i przeciwwładza w epoce globalnej: nowa ekonomia polityki światowej*, Warszawa 2005, s.101.

¹⁵²³ T.A. van Dijk, *Discourse and Power*, dz. cyt.

¹⁵²⁴ H. Ostrowicka, *Władza dyskursu*, dz. cyt., s. 210.

¹⁵²⁵ Tamże.

społecznej. Pojęcia takie jak „gorszy sort”¹⁵²⁶ czy „baby” są nośnikami hierarchii symbolicznej i normatywnego uprzedmiotowienia, przejawiając się jako ukryta przemoc aksjologiczna¹⁵²⁷.

W analizie mechanizmów dominacji kluczową rolę odgrywa koncepcja dyspozytywu Michela Foucaulta¹⁵²⁸. Dyspozytyw to dynamiczna sieć relacji między elementami dyskursywnymi i pozadyskursywnymi, ukierunkowana na zarządzanie wiedzą i normą społeczną. Nie jest strukturą statyczną, lecz zmienną historycznie strategią odpowiadającą na konkretne „problemy społeczne”, poprzez organizację instytucji, narracji i praktyk władzy. Współczesne badaczki, jak Helena Ostrowicka¹⁵²⁹ i Magdalena Nowicka¹⁵³⁰, rozwijają tę kategorię, podkreślając jej heurystyczny potencjał w analizie procesów społecznego dyscyplinowania, legitymizacji oraz wykluczania¹⁵³¹.

¹⁵²⁶ 11 grudnia 2015 w wywiadzie dla Telewizji Republika, podczas programu „W punkt” Jarosław Kaczyński powiedział „Ten nawyk donoszenia na Polskę za granicę. W Polsce jest taka fatalna tradycja zdrady narodowej. To jest w genach niektórych ludzi, tego najgorszego sortu Polaków. Ten najgorszy sort właśnie w tej chwili jest niesłuchanie aktywny, bo czuje się zagrożony” Źródło: https://www.youtube.com/watch?v=LCK_biZe_KU&feature=emb_logo, dostęp: 02.01.2021. Profesor Dariusz Doliński wskazuje, że strategia rządzących opiera się na celowym podtrzymywaniu konfliktu społecznego poprzez generowanie nastrojów wrogości wobec wybranych grup, piętnowanych jako przedstawiciele „gorszego sortu”. Taktyka ta służy odwróceniu uwagi opinii publicznej od rzeczywistych źródeł niezadowolenia społecznego i przekierowaniu emocji na zastępcze obiekty, takie jak Kościół czy wartości konserwatywne, które rzekomo mają być przedmiotem ataku ze strony protestujących, a nie polityka władz. W opinii profesora, społeczna reakcja na przemoc symboliczną i systemowy brak dialogu stanowi przewidywalną konsekwencję długofalowego wystawienia obywateli na język pogardy i stygmatyzacji. Przemówienia liderów politycznych, w tym wystąpienie Jarosława Kaczyńskiego, charakteryzujące się ignorowaniem istoty społecznych postulatów oraz deprecjacją przeciwników politycznych, jedynie intensyfikują poczucie alienacji i pogłębiają społeczne podziały. Brak odpowiedzi ze strony rządu na pokojowe manifestacje i artykułowane w ich ramach postulaty dodatkowo potęguje frustrację oraz poczucie niesprawiedliwości wśród obywateli. Zob. K. Kowalczyk, *Ile osób bierze udział w Strajku Kobiet. Szef policji się wygada! No..., Prawie pół miliona ludzi na protestach! Psycholog społeczny o strajku kobiet*, dostęp: 15.12.2022.

¹⁵²⁷ E. Hauser, *Zwolennik „politycznej słuszności” odwiedza Polskę*, [w:] M. Czyżewski, K. Dunin, A. Piotrowski, *Cudze problemy*, Warszawa 1991, s. 31.

¹⁵²⁸ M. Foucault, *Historia seksualności*, t. I: Wola wiedzy, Warszawa 2020.

¹⁵²⁹ Helena Ostrowicka, nawiązując do koncepcji Michel Foucaulta, ujmuje dyspozytyw jako złożony mechanizm władzy o charakterze strategicznym, który łączy w spójną całość elementy dyskursywne oraz pozadyskursywne. Jego funkcjonowanie polega na uruchamianiu określonych sposobów reagowania na zdefiniowany problem społeczny poprzez odwołanie do obowiązujących reżimów wiedzy, dominujących form racjonalności, a także do sprzężonych z nimi rozwiązań o charakterze organizacyjnym i instytucjonalnym. W tym sensie dyspozytyw stanowi narzędzie porządkowania rzeczywistości społecznej, umożliwiające zarówno interpretację problemów, jak i legitymizację określonych praktyk władzy. Zob. H. Ostrowicka, *Władza dyskursu*, dz. cyt., s. 210.

¹⁵³⁰ Magdalena Nowicka zaproponowała autorską typologię dyspozytywów, w ramach której wyodrębniła cztery komplementarne sposoby ich konceptualizacji: dyspozytyw ujmowany jako model dynamiczny, figura myślowa, pojęcie uwrażliwiające oraz kategoria o charakterze retorycznym. Taka klasyfikacja pozwala uchwycić zarówno analityczny, jak i heurystyczny potencjał dyspozytywu, podkreślając jego wielowymiarowość. Zob. M. Nowicka, *O użyteczności kategorii dyspozytywu w badaniach społecznych*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2016, nr 1(12).

¹⁵³¹ M. Foucault, *Wola wiedzy. Historia seksualności*, Warszawa 1995, s. 93.

Tab. 2 Komponenty dyspozytywu w kontekście protestów OSK¹⁵³²

Komponent dyspozytywu	Opis funkcji	Element protestów
Porządek normatywny	Kodyfikacja norm społecznych, rozróżnienie „normalnego” i „nienormalnego”	Hasła „Moje ciało, mój wybór”, kwestionowanie dominujących norm prawnych i religijnych.
Imperatyw strategiczny	Integracja dyskursu i praktyki	Organizacja protestów jako odpowiedź na wyrok TK, mobilizacja cyfrowa i symboliczna.
Retoryka	Styl wypowiedzi nacechowany aksjologicznie	Użycie wulgaryzmów, ironii, kontrnarracji wobec Kościoła i rządu.
Pola widoczności	Społeczna wizualizacja problemów	Czerwona błyskawica, czarne stroje, memy, obecność w przestrzeni publicznej.
Formy obiektywizacji podmiotu	Reprezentacja jednostek jako podmiotów społecznych	Przekształcenie określeń „baby”, „gorszy sort”, „feministki” w symbole dumy i oporu ¹⁵³³ .

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w mediach społecznościowych i TV, 2020-2021.

Dyspozytyw OSK funkcjonuje jako matryca kontrhegemoniczna, umożliwiająca redefinicję norm dotyczących kobiecości, cielesności i sprawczości obywatelskiej. Jego elementy werbalne i pozawerbalne służą demontażowi dominującego porządku epistemicznego i aksjologicznego¹⁵³⁴.

W duchu foucaultowskiej koncepcji „reżimów prawdy” prawda w dyskursie władzy nie jest neutralną reprezentacją rzeczywistości, lecz produktem stosunków siły, reprodukowanym przez aparat symboliczny państwa¹⁵³⁵. Teun van Dijk wskazuje, że kontrola nad zasobami symbolicznymi, takimi jak wiedza, autorytet czy dostęp do mediów, decyduje, które narracje zostaną uprawomocnione, a które zmarginalizowane¹⁵³⁶. Pierre Bourdieu opisuje tę dynamikę jako „przemoc symboliczną”, tj. formę dominacji legitymizowaną społecznie poprzez naturalizację hierarchii znaczeń¹⁵³⁷.

¹⁵³² H. Ostrowicka, *Przemyśleć z Michelem Foucaultem. Edukacyjne dyskursy o młodziu. Dyspozytyw i urządzanie*, Kraków 2015; H. Ostrowicka, *Władza dyskursu, czyli użytek z pojęcia młodziu*, [w:] D. Gruntkowska, J. Moroz, J. Świrko-Pilipczuk, O. Szwabowski, *Dyskurs władzy*, Gdańsk 2017, s. 217.

¹⁵³³ K. Wolicki, *Nieprzyzwoitość*, „Gazeta Wyborcza”, 10.07.1991.

¹⁵³⁴ M. Foucault, *Trzeba bronić społeczeństwa*, Warszawa 1998, s. 53.

¹⁵³⁵ Tamże.

¹⁵³⁶ T.A. van Dijk, *Principles of critical discourse analysis*, „Discourse and Society” 1993, nr 4(2), s. 254-256.

¹⁵³⁷ E. Hauser, *Zwolennik politycznej słuszności odwiedza Polskę*, dz. cyt., s. 23

Ważnym aspektem jest kategoria głosu jako warunku uczestnictwa w debacie publicznej. Jürgen Habermas akcentuje, że sprawiedliwy porządek komunikacyjny wymaga równego dostępu do wypowiedzi, a jego brak powoduje przemoc komunikacyjną i symboliczną ekskluzję¹⁵³⁸. W przypadku protestów OSK widać, że głos kobiet był systematycznie infantylizowany i deprecjonowany m.in. poprzez językowe praktyki ośmieszania - od paternalistycznych form („kotku”) po dehumanizujące etykiety („baby”)¹⁵³⁹.

Wyraźnym przykładem oddziaływania dyskursu władzy jest wypowiedź Jarosława Kaczyńskiego z 27 października 2020 roku, w której wezwał do „obrony Kościołów za wszelką cenę”¹⁵⁴⁰. Wypowiedź ta semantycznie buduje opozycję aksjologiczną: „życie vs. śmierć”, „porządek vs. chaos”, „sacrum vs. profanacja”. Zdegradowała ona protesty do aktów wandalizmu, a sam termin „Strajk Kobiet” został w niej pominięty. Ten przekaz zawiera elementy tzw. dyspozytywu bezpieczeństwa, takie jak problem (domniemana agresja wobec Kościoła i państwa), diagnoza (protestujące kobiety jako zagrożenie społeczne) oraz reżim praktyki (mobilizacja obywateli po stronie instytucji). Zastosowana tu strategia wykluczenia wpisuje się w mechanizm sepizacji, służący do marginalizacji podmiotowości protestujących kobiet¹⁵⁴¹.

W efekcie dominujący język dyskursu władzy wyklucza głosy alternatywne, ustalając granice tego, co może być nazwane, wysłuchane i uznane¹⁵⁴². Media publiczne, system edukacji i struktury instytucjonalne tworzą infrastrukturę epistemiczną, która reprodukuje dopuszczalne sensy i formy racjonalności. Ujęcie dyspozytywu i sepizacji pozwala nie tylko na uchwycenie wypowiedzianych treści, ale także przemilczanych, zdekonstruowanych czy wypieranych aspektów dyskursu. Język jawi się tu jako arena walki o widzialność i uznanie, narzędzie dyscyplinujące, a zarazem medium kontrwładzy¹⁵⁴³. Analiza OSK z tej perspektywy ukazuje ukryte mechanizmy dominacji oraz potencjał emancypacyjny tkwiący w transformacji publicznego dyskursu¹⁵⁴⁴.

¹⁵³⁸ J. Habermas, *Teoria działania komunikacyjnego*, dz. cyt.

¹⁵³⁹ K. Wolicki, *Nieprzyzwoitość*, dz. cyt.

¹⁵⁴⁰ *Oświadczenie prezesa PiS ws. protestów. „Obrońmy Polskę”*, 27.10.2020, [Oświadczenie prezesa PiS ws. protestów. „Obrońmy Polskę” - wideo - PolsatNews.pl](https://polsatnews.pl/2020/10/27/oswiadczenie-prezesa-pis-ws-protestow-obronmy-polske-wideo-polsatnews-pl/), dostęp: 27.01.2025.

¹⁵⁴¹ Koncepcja ta została szczegółowo omówiona w rozdziale 5.1.7.

¹⁵⁴² M. Foucault, *Bezpieczeństwo, terytorium, populacja*, Warszawa 2023.

¹⁵⁴³ T.A. van Dijk, *Ideology. A Multidisciplinary Approach*, London 1998; P. Bourdieu, *Language and Symbolic Power*, Cambridge 1991.

¹⁵⁴⁴ E. Hauser, *Zwolennik politycznej słuszności odwiedza Polskę*, dz. cyt., s. 23; M. Foucault, *Trzeba bronić społeczeństwa*, dz. cyt.

5.1.3 Analiza treści i języka polityki w dyskursie wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet

Analiza treści, w klasycznym ujęciu Bernarda Berelsona, oznacza systematyczny, obiektywny i ilościowy opis jawnej zawartości przekazów z uwzględnieniem środków retorycznych, słów kluczowych czy form gramatycznych¹⁵⁴⁵. Choć tradycyjnie kojarzona była z podejściem ilościowym, w badaniach współczesnych, zwłaszcza nad dyskursem, coraz częściej włącza komponent jakościowy. Doskonałym przykładem tej ewolucji są analizy ram, rozwijane m.in. przez Jorga Matthesa i Matthiasa Kohringa, wykorzystujące komputerowe narzędzia kodowania treści¹⁵⁴⁶.

W badaniach OSK analiza słów kluczowych łączy wymiar ilościowy (częstotliwość występowania) z jakościowym - analizą kontekstu ideologicznego, politycznego i społecznego. Jak wskazuje James W. Tankard, słowa kluczowe nie tworzą same w sobie ram interpretacyjnych, lecz są ich wskaźnikami, sygnalizującymi możliwe perspektywy poznawcze¹⁵⁴⁷. Krytycy czysto ilościowych podejść, tacy jak Robert M. Entman, ostrzegają jednak przed redukcjonizmem i ignorowaniem uwarunkowań kontekstowych¹⁵⁴⁸.

Jednym z dominujących procesów medialnych jest ramowanie, czyli konstruowanie ram interpretacyjnych, które dostarczają odbiorcom „gotowych instrukcji” odczytu zjawisk¹⁵⁴⁹. W ujęciu Williama Gamsona i André Modiglianiego ramy pełnią funkcję strategiczną w realizacji celów politycznych¹⁵⁵⁰, a jak zauważa Agnieszka Pluwak mogą mieć wymiar manipulacyjny, selekcjonując i porządkując informacje według ideologicznego klucza¹⁵⁵¹.

Istotnym elementem kształtowania ram jest dobór ekspertów i komentatorów, czyli praktyka, którą Norman Fairclough identyfikuje jako kluczowy mechanizm utrwalania asymetrii poznawczej. Dobór głosów w mediach wzmacnia bowiem określone narracje, marginalizując alternatywne¹⁵⁵².

¹⁵⁴⁵ B. Berelson, *Content Analysis in Communication Research*, Glencoe 1952.

¹⁵⁴⁶ J. Matthes, M. Kohring, dz. cyt., s. 261

¹⁵⁴⁷ J. W. Tankard, *The Empirical Approach to the Study of Media Framing*, [w:] S. D. Reese, O. H. Gandy, A.E. Grant, *Framing Public Life. Perspectives on Media and Our Understanding of the Social World*, New Jersey 2003, s. 95-106.

¹⁵⁴⁸ R.M. Entman, *Framing Bias: Media in the Distribution...*, dz. cyt., s. 164-165.

¹⁵⁴⁹ W.A. Gamson, *Talking Politics*, New York 1992, s.11

¹⁵⁵⁰ Idem, A. Modigliani, *Media Discourse and Public Opinion on Nuclear Power: A Constructionist Approach*, „American Journal of Sociology” 1989, nr 95(1), s. 1-37.

¹⁵⁵¹ A. Pluwak, *Geneza i ewolucja pojęcia framing w...*, dz. cyt., s.62.

¹⁵⁵² N. Fairclough, *Media Discourse*, dz. cyt.

W warunkach silnej polaryzacji medialnej, Marek Czyżewski, Sławomir Kowalski i Andrzej Piotrowski opisują zjawisko rytualnego chaosu jako destrukcyjnego mechanizmu komunikacyjnego, w którym dialog jest zastępowany wzajemną dyskredytacją uczestników debaty¹⁵⁵³. Proces ten prowadzi do anomii i utraty potencjału konsensusu¹⁵⁵⁴. W rytualnym chaosie uczestnicy przyjmują określone role symboliczne („maski”) takie jak pośrednik, autorytet moralny czy reprezentant partyjny, pełniące funkcję retorycznego wzmocnienia własnego statusu i afirmacji określonego systemu wartości¹⁵⁵⁵.

Małgorzata Wojtak wyróżnia role symboliczne (budujące autorytet moralny) i konwersacyjne (np. komentator, mediator, antagonist), które funkcjonują w mediach jako strategie legitymizacji wspólnoty aksjologicznej¹⁵⁵⁶. W praktyce medialnej OSK często mamy do czynienia z przesunięciem debaty w stronę monologu perswazyjnego.

W świetle klasyfikacji Aleksandra Awdiejewa strategie konwersacyjne dzielą się na¹⁵⁵⁷:

- Informacyjno-weryfikacyjne (ustalanie faktów);
- Aksjologiczno-emotywne (wartościowanie postaw, normatywne klasyfikacje);
- Behawioralne (zachęta do działania);
- Metadyskursywne (regulacja przebiegu wypowiedzi)¹⁵⁵⁸.

W odniesieniu do OSK szczególną wagę mają strategie aksjologiczno-emotywne, które poprzez opozycje takie jak patriota-zdrajca czy obrońca życia-barbarzyńca polaryzują debatę. Często wykorzystywane są tu figury patriotyczne („służba narodowi”), służące legitymizacji własnego światopoglądu¹⁵⁵⁹.

Językowy populizm, bazujący na inkluzywnych konstrukcjach („my, Polacy”, „wszyscy patrioci”), deleguje ocenę moralną na zbiorowość i wzmacnia przekaz perswazyjny,

¹⁵⁵³ M. Czyżewski, S. Kowalski, A. Piotrowski, *Rytualny chaos*, Warszawa 1997, s. 71.

¹⁵⁵⁴ Tamże.

¹⁵⁵⁵ Można zatem wyróżnić trzy zasadnicze role mówców funkcjonujących w sferze publicznej. Pierwszą z nich jest rola pośrednika, lokującego się pomiędzy światem polityki a opinią publiczną i pełniącego funkcję mediacyjną w procesie komunikowania treści oraz interesów. Drugą stanowi figura światłego obywatela, rozumianego jako jednostka obdarzona społecznym uznaniem, legitymizowana poprzez zaśluzgi publiczne oraz symboliczny autorytet. Trzecia rola odnosi się do przedstawiciela, który występuje w imieniu określonych struktur społecznych lub instytucjonalnych, takich jak ugrupowania polityczne. Zob. Tamże.

¹⁵⁵⁶ M. Wojtak, *Gatunki prasowe*, Lublin 2004.

¹⁵⁵⁷ A. Awdiejew, *Strategie konwersacyjne (próba typologii)*, „Socjolingwistyka” 1999, t. XI.

¹⁵⁵⁸ Tamże.

¹⁵⁵⁹ B. Buczak-Saczyńska, *Retoryczne strategie ataku i obrony jako element dialogu w debatach prezydenckich*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1999, nr 1-2.

jednocześnie wykluczając grupy marginalizowane (kobiety, osoby LGBTQ+, środowiska lewicowe)¹⁵⁶⁰.

Zjawisku temu często towarzyszy deklasacja języka polityki poprzez brutalizację retoryki, obecność inwektyw i agresywnych metafor¹⁵⁶¹. Jak podkreśla Jerzy Bralczyk, „język nieparlamentarny zagościł w parlamencie”¹⁵⁶². Praktyki te służą nie tyle wymianie argumentów, ile wzmacnianiu podziałów i legitymizacji dominującej wizji świata. Przykłady formuł retorycznych wzmacniających polaryzację obejmują m.in.¹⁵⁶³:

- „Nie możemy patrzeć, jak niszczą Polskę” (inkluzywne „my” + presupozycja aksjologiczna);
- „Chodzi o interesy uczciwych podatników” (odwołanie do wspólnoty etycznej);
- „Społeczeństwo dojrzało do decyzji” (wartościowanie zmian jako racjonalnych).

Język polityki, jak zauważa Bogdan Walczak, stanowi odmianę języka ogólnego o charakterze oficjalnym¹⁵⁶⁴, który w demokracji podlega społecznej kontroli, co odróżnia go od propagandy typowej dla systemów autorytarnych. Andrzej Antoszewski i Ryszard Herbut definiują propagandę jako zorganizowane, emocjonalno-intelektualne oddziaływanie w celu zmiany postaw społecznych¹⁵⁶⁵, przy czym jak podkreśla Bogusława Dobek-Ostrowska może ona występować również w demokracjach, skrywając się pod hasłem „komunikowania politycznego”¹⁵⁶⁶.

Granica między perswazją a manipulacją zależy od intencji nadawcy i relacji z odbiorcą¹⁵⁶⁷. Badania Jerzego Bralczyka¹⁵⁶⁸ i Michała Głowińskiego¹⁵⁶⁹ nad „nowomową” z okresu PRL wskazują jej cechy: rytualność, arbitralność, dominację wartościowania nad

¹⁵⁶⁰ Ten mechanizm dobrze współgra z opisanym wcześniej w podrozdziale 5.1.2 procesem aksjologicznego wykluczania

¹⁵⁶¹ I. Kamińska-Szmaj, *Co to jest kultura polityczna?* [w:] J. Anusiewicz, B. Siciński, *Język polityki a współczesna kultura polityczna*, „Język a kultura” 1994, t. 11; I. Kamińska-Szmaj, *Judzi, zohydz, ze czci odziera. Język propagandy politycznej w prasie 1919-1923*, Wrocław 1994.

¹⁵⁶² J. Bralczyk, *Język propagandy i polityki*, Warszawa 2007.

¹⁵⁶³ J. Puzynina, A. Pajdzińska, *Etyka słowa*, [w:] O zagrożeniach i bogactwie polszczyzny, „Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej” 1996.

¹⁵⁶⁴ B. Walczak, *Co to jest język polityki?* [w:] J. Anusiewicz i B. Siciński, *Język polityki a współczesna kultura polityczna*, „Język a kultura” 1994, t. 11.

¹⁵⁶⁵ A. Antoszewski, R. Herbut, *Leksykon politologii*, 2004.

¹⁵⁶⁶ B. Dobek-Ostrowska, J. Fras, B. Ociepa, *Teoria i praktyka propagandy*, Wrocław 1997, s. 32.

¹⁵⁶⁷ S. Barańczyk, *Słowo-perswazja-kultura masowa*, „Twórczość” 1991, nr 7, s. 49.

¹⁵⁶⁸ Jerzy Bralczyk tematyce języka polityki epoki PRL-u poświęcił wiele uwagi, czego odzwierciedlenie można znaleźć w publikacjach: J. Bralczyk, *O języku polskiej propagandy politycznej*, 1981; Idem, *Język polityki i polityka językowa*, 1986; Idem, *O języku propagandy politycznej lat siedemdziesiątych*, 2001; Idem, *Strategie w języku propagandy politycznej*, Idem, *O polskiej propagandzie partyjnoparostwowej w latach 1982-1988*, 1991.

¹⁵⁶⁹ M. Głowiński, *Nowomowa po polsku*, Warszawa 1991; Idem, *Marcowe grudnie*, Warszawa, 1991.

funkcją informacyjną oraz antykomunikatywność¹⁵⁷⁰. Współcześnie elementy te można dostrzec w narracjach politycznych, w tym w komunikatach dotyczących OSK.

Kazimierz Ożóg zauważa, że język polityki III RP jest ideologicznie zróżnicowany. Prawica posługuje się rejestrem emocjonalnym, centrum formalnym, a lewica pragmatycznym¹⁵⁷¹. Bralczyk wyróżnia odmiany konfrontacyjne, liberalne i dialogiczne¹⁵⁷², jednak w warunkach aktualnego pluralizmu medialnego język polityczny pełni częściej funkcję narzędzia ideologicznej mobilizacji niż platformy deliberacji¹⁵⁷³.

5.1.4 Semantyczne ramy dyskursu o aborcji i prawach kobiet w Polsce

Analiza pola semantycznego, wpisana w nurt językoznawstwa dyskursywnego, stanowi istotny element badania ideologicznych i aksjologicznych struktur obecnych w wypowiedziach publicznych¹⁵⁷⁴. W tym podejściu język nie jest pojmowany wyłącznie jako abstrakcyjny system reguł, lecz jako narzędzie społecznego działania i aktywnego konstruowania rzeczywistości¹⁵⁷⁵. Wypowiedź przestaje być traktowana jako produkt statyczny a staje się dynamicznym aktem komunikacyjnym, którego sens kształtuje się w określonym kontekście społecznym, kulturowym i instytucjonalnym¹⁵⁷⁶.

Współczesne badania nad dyskursem, inspirowane m.in. przez Teuna A. van Dijka, podkreślają funkcje informacyjne, perswazyjne i ideologiczne języka, umożliwiające zarówno reprodukowanie, jak i kontestowanie struktur dominacji¹⁵⁷⁷. Analiza pola semantycznego w takim ujęciu pomaga identyfikować wzorce znaczeniowe przekraczające granice pojedynczego tekstu i tworzące transtekstualne sieci leksykalno-aksjologiczne¹⁵⁷⁸.

Koncepcja pola semantycznego wyrasta z refleksji Wilhelma von Humboldta¹⁵⁷⁹ i Ferdinanda de Saussure'a¹⁵⁸⁰. Zakłada ona, że znaczenia słów mają charakter relacyjny i

¹⁵⁷⁰ J. Bartmiński, *Współczesny język polski*, Lublin 2012.

¹⁵⁷¹ K. Ożóg, *Język polityki a media*, Rzeszów 2001, s. 97-108.

¹⁵⁷² M. Poprawa, *Telewizyjne debaty polityków jako przykład dyskursu...*, dz. cyt., s. 49

¹⁵⁷³ J. Bralczyk, *Jak mówić, aby nas słuchano*, Rzeszów 2023.

¹⁵⁷⁴ R. de Beaugrande, *Story of Discourse Analysis*, [w:] T.A. van Dijk, *Introduction to Discourse Analysis*, London 1996, s. 35-62.

¹⁵⁷⁵ T.A. van Dijk, *Badania nad dyskursem*, dz. cyt., s. 10-11.

¹⁵⁷⁶ J. Austin, *How to Do Things with Words*, Oxford 2015.

¹⁵⁷⁷ T.A. van Dijk, *Badania nad dyskursem*, dz. cyt., s. 25.

¹⁵⁷⁸ U. Topczewska, *Analiza pola semantycznego jako metoda badania...*, dz. cyt., s.49; N. Fairclough, *Discourse and Social Change*, dz. cyt.

¹⁵⁷⁹ W. Porzig, *Das Wunder der Sprache*, Munchen-Bern 1950, s. 124.

¹⁵⁸⁰ F. de Saussure, *Kurs językoznawstwa ogólnego*, Warszawa 2002, s. 150-151; W. Miodunka, *Teoria pól językowych. Społeczne i indywidualne...*, dz. cyt., s. 11-14.

wyłaniają się z sieci opozycji, ekwiwalencji, asocjacji i hierarchii¹⁵⁸¹. Tym samym, język jest przestrzenią walki o definicje i o prawo do określania granic pojęć.

Michel Foucault zauważał, że znaki i pojęcia w dyskursie są nośnikami głębszych struktur wiedzy, emocji i intencji, które podtrzymują tzw. „reżimy prawdy”¹⁵⁸². Oznacza to, że znaczenia obejmują zarówno sens literalny, jak i konotacje emocjonalne, aksjologiczne oraz pragmatyczne, które są często ukryte pod powierzchnią potocznego rozumienia.

Badania Regine Robin¹⁵⁸³, i w Polsce Magdaleny Dudkiewicz¹⁵⁸⁴ przyniosły dopracowane klasyfikacje relacji leksykalnych w ramach sieci semantycznych. Wyróżnia się tu m.in.:

- Relacje synonimiczne;
- Antonimiczne;
- Atrybutywne;
- Asocjacyjne;
- Komplementarne.

Robin dzieli sieci semantyczne na wewnętrzne (struktury wewnątrz pojęciowe: metafory, ekwiwalencje, określenia) oraz zewnętrzne (relacje zależne od kontekstu sytuacyjnego i intertekstualnego). Przykładowo, leksem wolność w dyskursie OSK zyskuje inne znaczenie niż w narracjach konserwatywnych. Różnią się one wartościowaniem, intencjami i kontekstem użycia¹⁵⁸⁵.

Josef Klein¹⁵⁸⁶ rozwija tę problematykę, wprowadzając pojęcie „polisemii ideologicznej”, tj. rozbudowanego potencjału semantycznego pojęć będących przedmiotem sporu o znaczenie (wolność, życie, godność, sprawiedliwość)¹⁵⁸⁷. Wyróżnia on trzy komponenty takich pojęć:

- Deskryptywny - opisujący stan rzeczy;

¹⁵⁸¹ U. Topczewska, *Analiza pola semantycznego jako metoda badania...*, dz. cyt., s.49; W. von Humboldt, *On Language: The Diversity of Human Language-Structure and its Influence on the Mental Development of Mankind*, Cambridge 1988.

¹⁵⁸² M. Foucault, *The Archeology of Knowledge and the...*, dz. cyt.

¹⁵⁸³ R. Robin, *Badanie pól semantycznych. Doświadczenie Ośrodka Leksykologii...*, dz. cyt., s. 252-256.

¹⁵⁸⁴ M. Dudkiewicz, *Słowa klucze w dyskursie dobrej zmiany*, Białystok 2020.

¹⁵⁸⁵ Idem, *Zastosowanie analizy pola semantycznego i analizy „gloss” dla zaprezentowania sposobu postrzegania świata społecznego*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2006, nr 1, s. 38.

¹⁵⁸⁶ J. Klein, *Politische Semantik*, Opladen 1989.

¹⁵⁸⁷ Badacz, w odniesieniu do analizy języka polityki, w którym wyodrębnił słowa-klucz, skategoryzował zarówno pewne stany rzeczy, ale przede wszystkim emocje i użyte komponenty znaczeniowe, które pomijają tradycyjne teorie pól. Zob. Idem, *Wortschatz, Wettkampf, Wortfelder in der Politik*, [w:] J. Klein, *Politische Semantik*, Opladen 1989, s. 13-14.

- Deontyczny - normatywny, wskazujący powinność;
- Apelatywny - perswazyjny, nakłaniający do działania¹⁵⁸⁸.

Kombinacja tych wymiarów decyduje o sile i funkcji danego leksemu w argumentacji politycznej czy moralnej.

Analiza pola semantycznego w przypadku Ogólnopolskiego Strajku Kobiet pozwala uchwycić, jak w przestrzeni publicznej redefiniowane są kluczowe pojęcia:

- Kobieta - od ujęcia tradycyjno-macierzyńskiego po podmiotowość obywatelską i polityczną;
- Życie - jako wartość absolutna w narracji *pro-life* oraz jako prawo do godnego, autonomicznego życia w narracjach *pro-choice*;
- Wolność - raz utożsamiana z brakiem ograniczeń prawnych, innym razem z „wolnością od grzechu”;
- Ciało - od sakralizacji po traktowanie jako autonomicznego obszaru decyzji;
- Rewolucja - od postrzegania jej jako chaosu po narrację o koniecznej zmianie społecznej.

Znaczenia te ulegają zmianie w zależności od nadawcy, medium i bieżącego kontekstu polityczno-kulturowego. Akt użycia danego leksemu aktywuje określone asocjacje i wartości, współtworząc porządek epistemologiczny danego obozu ideologicznego¹⁵⁸⁹.

W tym ujęciu pole semantyczne staje się empirycznym źródłem wiedzy o aksjologicznej strukturze dyskursu, ujawnia nie tylko to, co jest artykułowane, ale też to, co jest przemilczane lub reinterpretowane. Pozwala badać dynamikę negocjacji znaczeń w polu politycznym i medialnym, wpływającą na procesy inkluzji i ekskluzji społecznej.

5.1.5 Język, władza i wartości: strategie dyskursywne w sporze o aborcję w Polsce

Współczesny dyskurs aborcyjny w Polsce rozgrywa się w obrębie co najmniej czterech dominujących rejestrów komunikacyjnych, które różnicują sposoby reprezentacji sporu o prawa reprodukcyjne i wpływają na jego polaryzację aksjologiczną¹⁵⁹⁰:

- Dyskurs religijny, w tym rejestrze Kościoła katolickiego, występuje jako moralny arbiter, a jego oficjalne stanowiska nie tylko jednoznacznie potępiają praktykę aborcji, lecz również krytykują protesty na rzecz liberalizacji prawa. Działania te osadzone są w logice obrony aksjologicznych fundamentów wspólnoty narodowej i

¹⁵⁸⁸ Tamże.

¹⁵⁸⁹ U. Topczewska, *Analiza pola semantycznego jako metoda badania...*, dz. cyt., s. 61-62.

¹⁵⁹⁰ E. Wejber-Wąsiewicz, *Aborcja w dyskursie publicznym*, dz. cyt., s. 14-16.

chrześcijańskiej. W sferze semantycznej dominują tu pojęcia nacechowane moralnie („życie poczęte”, „cywilizacja śmierci”), które - jak wskazuje analiza pola semantycznego - mają silny komponent deontyczny i apelatywny;

- Dyskurs naukowy pełni funkcję źródła legitymizacji dla obu stron konfliktu, jednakże jest często wykorzystywany w sposób instrumentalny. Ruch *pro-life* powołuje się na definicje biologiczne, zgodnie z którymi życie ludzkie rozpoczyna się w momencie zapłodnienia. Ruch *pro-choice* akcentuje z kolei społeczne, psychologiczne i prawne. W konsekwencji nauka staje się obszarem ideologicznego zawłaszczania i upolitycznienia, co zgodnie z uwagami Foucaulta prowadzi do podporządkowania wiedzy mechanizmom władzy;
- Dyskurs społeczno-medialny uwarunkowany jest ideologiczną afiliacją poszczególnych mediów, konstruuje odmienne ramy interpretacyjne protestów: z jednej strony przedstawia je jako wyraz spontanicznej mobilizacji obywatelskiej, odwołując się do narracji emancypacyjnych, z drugiej zaś ujmuje je w kategoriach anarchii oraz zagrożenia dla porządku publicznego, wpisując się w narracje o charakterze konserwatywnym. Tego rodzaju spolaryzowane reprezentacje sprzyjają binarnej strukturze przekazu, intensyfikują zjawisko tzw. baniek informacyjnych oraz prowadzą do zawężenia przestrzeni dla dialogu deliberacyjnego i wymiany argumentów w sferze publicznej;
- Dyskurs artystyczny stanowi odrębną, lecz istotną przestrzeń konstruowania alternatywnych narracji, w której za pośrednictwem metafory, symbolu oraz performansu możliwe jest artykułowanie afektywnych reprezentacji doświadczeń kobiet. Prace artystek (np. Frida Kahlo) a także współczesne performanse uliczne realizowane w ramach Ogólnopolskiego Strajku Kobiet, wytwarzają kontrnarracje wobec dominujących, hegemonicznych rejestrów religijnych i politycznych¹⁵⁹¹. Ta sfera umożliwia obejście ograniczeń wynikających z cenzury dyskursywnej, opisywanej przez Michela Foucaulta oraz otwiera przestrzeń dla ekspresji języka podmiotowego doświadczenia, który w innych obszarach debaty publicznej bywa marginalizowany lub wykluczany.

¹⁵⁹¹ Tamże.

W ujęciu Michela Foucaulta mechanizmy kontroli dyskursu regulują nie tylko „kto” może mówić, ale też „co” i „w jaki sposób” zostaje powiedziane¹⁵⁹². W przypadku debaty o aborcji w Polsce widać cztery typowe strategie:

- Władza fikcji - media konstruują określone narracje na temat protestów, przedstawiając je bądź jako dramatyczny akt walki o prawa, bądź jako zagrożenie dla stabilności społecznej;
- Wykluczenie - eliminacja głosów umiarkowanych na rzecz stanowisk skrajnych, co ogranicza pluralizm opinii i sprzyja radykalizacji debaty;
- Normalizacja języka - narzucanie pojęć nacechowanych aksjologicznie, takich jak „dziecko nienarodzone” (*pro-life*) lub „prawa reprodukcyjne” (*pro-choice*), kształtujących semantyczne ramowanie problemu;
- Przywłaszczanie dyskursu - dominujące instytucje (media, Kościół, elity polityczne) definiują granice legitymizowanej wypowiedzi i określają dopuszczalnych uczestników debaty publicznej.

Zarówno ruch *pro-life*, jak i ruch *pro-choice* operują wysoko nasyconą emocjonalnie leksyką i korzystają z podobnych strategii¹⁵⁹³:

- Eliminacja terminów neutralnych („płód”, „ciąża”);
- Zastępowanie terminologii technicznej językiem o silnym ładunku wartościującym („zabójstwo prenatalne”, „inkubator”);
- Tworzenie definicji regulujących, które nadają pojęciom jednoznaczny wymiar aksjologiczny;
- Operowanie metaforami wzmacniającymi afektywność przekazu („kultura życia” vs. „cywilizacja śmierci”, „moje ciało - mój wybór”).

Konsekwencją jest rytualizacja komunikacji¹⁵⁹⁴ przejawiająca się powtarzalnością schematów i zamknięciem w obrębie informacyjnych baniek. Taki stan rzeczy wpisuje się w zjawisko „semantycznej gimnastyki”, polegającej na redefinicji pojęć w celu hegemonizacji przestrzeni aksjologicznej.

¹⁵⁹² M. Foucault, *Dyskurs jako struktura i proces* 2001; Zob. też rozdział 5.1.1.

¹⁵⁹³ S. Walczewska, *Damy*, dz. cyt.; D.A. Rohlinger, *Abortion Politics, Mass Media, and Social Movements in America*, Cambridge 2014.

¹⁵⁹⁴ Proces opisany wcześniej przy analizie *rytualnego chaosu*. Zob. rozdział 5.1.3.

W efekcie obserwujemy erozję habermasowskiego modelu sfery publicznej, opartej na racjonalnej wymianie argumentów, na rzecz medialno-politycznych widowisk, cechujących się¹⁵⁹⁵:

- Ideologizacją sporu - strony przyjmują nieprzejednane stanowiska;
- Rytualizacją komunikacji - przewaga powielanych narracji nad otwartym dialogiem;
- Personalizacją i dyskredytacją - wzajemne etykietowanie oponentów jako „fanatycy religijni” czy „radikalne feministki”.

Jak zauważa Pierre Bourdieu, w takim układzie język staje się narzędziem przemocy symbolicznej, naturalizującej dominujące struktury i porządki znaczeń¹⁵⁹⁶.

5.1.6 Analiza narracyjna dyskursu wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet: mechanizmy legitymizacji, stygmatyzacji i rywalizacji aksjologicznej

Analiza narracyjna stanowi kluczowe uzupełnienie badań nad semantyką dyskursu, umożliwiając nie tylko rozpoznanie, ale i pogłębioną rekonstrukcję mechanizmów konstruowania zbiorowej tożsamości oraz społecznych definicji sytuacji. Takie podejście pozwala eksplorować relacje władzy, struktury symboliczne i wzorce aksjologiczne widoczne w dyskursie publicznym, zwłaszcza w momentach nasilonych napięć społeczno-politycznych.

Narracje wykorzystywane są zarówno w perspektywie obiektywistycznej, gdzie traktuje się je jako odwzorowanie zastanych układów społecznych, jak i konstrukcjonistycznej - rozumiejącej narrację jako dynamiczny, sprawczy akt konstytuowania rzeczywistości społecznej, osadzony w określonym kontekście kulturowym i politycznym¹⁵⁹⁷. Narracje należy zatem ujmować jako fundamentalne narzędzia poznawcze, kształtujące interpretacje doświadczeń indywidualnych i zbiorowych, organizujące rzeczywistość i nadające jej sens¹⁵⁹⁸.

Według Deborah Stone i Maartena Hajera analiza narracyjna pozwala identyfikować wzorce konstytuujące kulturę polityczną, odkrywać struktury znaczeń porządkujące relacje społeczne oraz legitymizujące działania¹⁵⁹⁹. W odniesieniu do Ogólnopolskiego

¹⁵⁹⁵ M. Czyżewski, S. Kowalski, A. Piotrowski, *Rytualny chaos*, Warszawa 1997, s. 39-42.

¹⁵⁹⁶ P. Bourdieu, *Language and Symbolic Power*, dz. cyt., s. 166-178

¹⁵⁹⁷ A. Abbott, *Chaos of Disciplines*, dz. cyt.

¹⁵⁹⁸ L.A. Wood, R.O. Kroger, dz. cyt., s. 29.

¹⁵⁹⁹ M.K. McBeth, *A Narrative Policy Framework: Clear Enough to Be Wrong?* „The Policy Studies Journal” 2010, nr 2, s. 329-352.

Strajku Kobiet rekonstrukcja narracji ujawnia procesy rywalizacji aksjologicznej prowadzonej przez media, aktorów politycznych oraz użytkowników cyfrowych mediów¹⁶⁰⁰. Narracje oparte na przyczynowo-skutkowych schematach nie tylko porządkują rzeczywistość, ale służą jej legitymizacji, mobilizują wsparcie społeczne i wskazują ideologicznych przeciwników¹⁶⁰¹.

Inspiracją dla tego podejścia pozostaje teoria politycznych mitów Émile’a Durkheima, w myśl której narracje polityczne funkcjonują jako fakty społeczne, czyli struktury symboliczne podzielane przez wspólnoty, kodujące i utrwalające wartości¹⁶⁰². Przykładem takiej narracji jest mit heroiczny konstruowany przez Prawo i Sprawiedliwość, w którym partia rządząca występuje jako obrońca tradycji i suwerenności, a protestujące kobiety obsadzone są w roli zagrożenia dla ładu społecznego. Wzorce te wykorzystują retorykę opozycji „my-oni” oraz figury wroga, silnie zakorzenione w narracjach PRL-u¹⁶⁰³.

Analiza treści prorządowych mediów (październik 2020 - styczeń 2021) pozwala wyróżnić trzy fazy rozwoju narracji wokół OSK¹⁶⁰⁴:

- Faza radykalna: dominacja retoryki militarnej, stygmatyzujących metafor („atak na świątynie”, „lewacka rewolta”);
- Faza mobilizacyjna: łagodzenie przekazu, odwołania do odpowiedzialności społecznej (np. w świetle pandemii);
- Faza technokratyczna: zastosowanie języka racjonalizacji, eufemizacji, marginalizowanie znaczenia protestów („garstka manifestantów”)¹⁶⁰⁵.

Zgodnie z teorią Basila Bernsteina, obserwujemy tu przesunięcie od kodu ograniczonego (emocjonalnego, silnie wartościującego) do kodu rozwiniętego (zracjonalizowanego, sformalizowanego)¹⁶⁰⁶, co objawia się zmniejszoną frekwencją epitetów nacechowanych aksjologicznie na rzecz terminologii technicznej.

¹⁶⁰⁰ R.K. Jacobs, Ph. Smith, *Romance, Irony and Solidarity*, „Sociological Theory” 1997, nr 1, s. 60-80.

¹⁶⁰¹ J. Torfing, *Discourse Theory: Achievements, Arguments, and Challenges*, [w:] D. Howarth, J. Torfing, *Discourse Theory in European Politics. Identity, Policy and Governance*, Basingstoke 2005, s. 16.

¹⁶⁰² E. Durkheim, *Elementarne formy życia religijnego*, Warszawa 2020.

¹⁶⁰³ J. C. Alexander, *Znaczenia społeczne*, Kraków 2010, s. 397; U. Gehmann, *Modern Myths*, „Culture and Organization” 2003, nr 2, s. 116.

¹⁶⁰⁴ U. Gehmann, *Modern Myths*, „Culture and Organization” 2003, nr 2, s. 116.

¹⁶⁰⁵ Analiza na podstawie: *TVP Info, Wiadomości* (październik 2020 - styczeń 2021).

¹⁶⁰⁶ B. Bernstein, *Socjolingwistyka a społeczne problemy kształcenia*, [w:] M. Głowiński, *Język i społeczeństwo*, Warszawa 1980, s. 83-119.

Fundamentem struktury narracyjnej są kody binarne - pary opozycji aksjologicznych¹⁶⁰⁷:

- Dobro vs. Zło;
- Porządek vs. Chaos;
- Życie vs. Śmierć;
- Moralność vs. Niemoralność;
- Legalność vs. Bezprawie.

Wykorzystanie tych dychotomii nie tylko upraszcza debatę publiczną, ale wzmacnia emocjonalność przekazu oraz stabilizuje hegemoniczne porządki wartościowe¹⁶⁰⁸. Rządowe narracje odznaczają się powtarzalnością i rytualizacją; poprzez permanentne powielanie figur antagonistów i symboli, treści te wpisują się w kulturową rutynę, ograniczając pole pluralistycznej interpretacji¹⁶⁰⁹.

Należy też podkreślić formatywną rolę mediów zarówno tradycyjnych (TVP, TVN), jak i cyfrowych (Twitter, Facebook). Narracje emancypacyjne (np. TVN) kształtowały obraz Strajku jako wyrazu walki o prawa człowieka, z kolei narracje delegitymizujące (TVP) przedstawiały protesty jako zagrożenie dla porządku narodowego¹⁶¹⁰.

Podsumowując, narracje polityczne w obrębie debaty o OSK nie są prostą reprezentacją rzeczywistości. One aktywnie ją konstruują, wpływając na społeczną percepcję protestów. Władza symboliczna realizuje się przez język sankcjonujący określone porządki aksjologiczne. Analiza narracyjna pozwala uchwycić ewolucję i mechanizm legitymizacji, stygmatyzacji i kontroli społecznej zakodowane w warstwie językowej debat¹⁶¹¹.

5.1.7 Sepizacja i kontrsepizacja jako mechanizmy wykluczania i odzyskiwania wi- dzialności w dyskursie wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet

Integralnym elementem przyjętej w niniejszej rozprawie metodologii aksjologicznej analizy dyskursu jest zastosowanie koncepcji sepizacji i kontrsepizacji, zaproponowanej przez Marka Czyżewskiego, Kingę Dunin i Andrzeja Piotrowskiego¹⁶¹².

¹⁶⁰⁷ U. Gehmann, *Modern Myths*, dz. cyt., s. 116

¹⁶⁰⁸ M. Foucault, *Porządek dyskursu*, Warszawa 2002.

¹⁶⁰⁹ J. Butler, *Uwikłani w płęć*, dz. cyt.

¹⁶¹⁰ U. Gehmann, *Modern Myths*, dz. cyt., s. 116

¹⁶¹¹ Tamże.

¹⁶¹² M. Czyżewski, K. Dunin, A. Piotrowski, *Cudze problemy, czyli wstęp do sepologii*, [w:] M. Czyżewski, K. Dunin, A. Piotrowski, *Cudze problemy*, Warszawa 1991, s. 5-6.

Pojęcia te służą do opisu mechanizmów (de)legitymizowania obecności wybranych tematów i aktorów w przestrzeni publicznej. W szczególności znajdują one zastosowanie w badaniach nad dynamiką włączania i wykluczania głosów w dyskursie politycznym, medialnym i społecznym, a tym samym pozwalają na identyfikację strukturalnych przejawów nierówności komunikacyjnej.

Termin „sepizacja” wywodzi się z akronimu SEP (*Somebody Else's Problem*), sformułowanego ironicznie przez Douglasa Adamsa¹⁶¹³ i zaadaptowanego przez Czyżewskiego i współautorów na potrzeby analizy komunikacyjnej¹⁶¹⁴. W kontekście analizy dyskursu SEP oznacza strategię społecznego wyparcia, pomniejszania wagi lub symbolicznego usuwania problemu, grupy społecznej bądź perspektywy ze sfery publicznej.

Nie chodzi tu o formalną cenzurę, lecz o subtelne mechanizmy, które czynią dane zagadnienie „niewidzialnym”, „nieistotnym” lub pozbawionym statusu wartości w oczach uczestników dominującego dyskursu¹⁶¹⁵.

Wyróżnić można trzy zasadnicze formy sepizacji⁵:

- SEP milczący (*silent SEP*) - całkowite przemilczenie tematu lub aktora. Brak jego obecności w mediach, dokumentach politycznych, debatach;
- SEP wyartykułowany (*articulated SEP*) - werbalne odrzucenie problemu jako niepoważnego lub nadmiernie emocjonalnego. Zawiera element ironii i deprecjonowania;
- SEP aksjologiczny - pozornie neutralne wykluczanie poprzez brak powiązania z ważnymi wartościami społecznymi (np. sprawiedliwością, bezpieczeństwem), co sprowadza problem do rangi błahej lub marginalnej.

Każda z tych form prowadzi do symbolicznego unieważnienia podmiotowości jednostek lub grup starających się wnieść do debaty alternatywne narracje i systemy wartości, zwłaszcza gdy stoją one w sprzeczności z aksjologicznym kanonem dominującej kultury¹⁶¹⁶.

Proces przeciwny to kontrsepizacja, czyli zbiór działań dążących do przywrócenia widoczności i znaczenia tematów, wartości i tożsamości zdeprecjonowanych lub

¹⁶¹³ D. Adams, *Autostopem przez Galaktykę*, Warszawa 2004.

¹⁶¹⁴ M. Czyżewski, K. Dunin, dz. cyt., s. 5-66.

¹⁶¹⁵ Przykładem może być ewolucja terminu „aborcja” - od znaczenia neutralnego medycznie ku moralnie nacechowanemu, etycznie problematycznemu. Zob. Tamże, s. 16-17.

¹⁶¹⁶ T.A. van Dijk, *Discourse and Power*, dz. cyt.

wypartych. Może obejmować praktyki językowe, wizualne, performatywne i instytucjonalne¹⁶¹⁷. Do jej typowych przejawów należą:

- Redefinicja pojęć (wolność, rodzina, życie) z perspektyw emancypacyjnych;
- Włączanie nowych aktorów do dyskursu (np. kobiet po aborcji, osób niebinarnych);
- Eksponowanie tematów tabu (przemoc systemowa, trauma reprodukcyjna);
- Afektywna ekspresja (gniew, empatia, solidarność) jako legitymizowane formy argumentacji.

Z perspektywy aksjologicznej kontrsepizacja jest próbą przekształcenia porządku wartości i odzyskania sensów przypisanych wcześniej wrogiemu obozowi ideologicznemu. Nie dotyczy więc wyłącznie dostępu do głosu, ale kształtu moralnej architektury wspólnoty politycznej¹⁶¹⁸.

Marek Czyżewski wyróżnia cztery role aktorów w mechanizmach sepizacji i kontrsepizacji¹⁶¹⁹:

1. Aktorzy współuczestniczący w sepizacji - świadomie lub nieświadomie podtrzymują obowiązujące reguły wykluczenia;
2. Aktorzy konformistyczni - unikają tematów kontrowersyjnych z obawy przed ostracyzmem czy sankcją;
3. Aktorzy kontrsepizacyjni - aktywnie działają na rzecz włączania tematów wykluczonych, często wbrew normom komunikacyjnym;
4. Aktorzy oportunistyczni - wykorzystują sprawy „wykluczone” instrumentalnie, bez intencji zmiany porządku dyskursywnego.

W badaniach nad dyskursem dotyczącym Ogólnopolskiego Strajku Kobiet kategoria sepizacji umożliwia identyfikację procesów prowadzących do społecznej niewidzialności oraz delegitymizacji ruchu. Mechanizmy te przejawiają się m.in. w redukowaniu protestów do aktów wandalizmu czy w systematycznym marginalizowaniu perspektywy samych kobiet w przekazach mediów publicznych. Z kolei pojęcie kontrsepizacji pozwala opisać strategie odzyskiwania widzialności i sprawczości symbolicznej, realizowane poprzez intensywne operowanie znakami rozpoznawczymi (takimi jak symbol czerwonej błyskawicy), performanse oraz próby redefiniowania języka praw.

¹⁶¹⁷ M. Czyżewski, K. Dunin, dz. cyt., s. 7

¹⁶¹⁸ J. Butler, *Notes Toward a Performative Theory of...*, dz. cyt.

¹⁶¹⁹ M. Czyżewski, K. Dunin, dz. cyt., s. 5-6

Oba procesy ujawniają się w rywalizacji o przestrzeń semantyczną i symboliczną, opisaną wcześniej w części dotyczącej dyskursu władzy¹⁶²⁰ i rejestrów dyskursu¹⁶²¹. Ich analiza odsłania napięcie między mechanizmami hegemonizacji a praktykami emancypacyjnymi, stanowiące rdzeń aksjologicznego konfliktu towarzyszącego protestom OSK.

5.1.8 Językowy i medialny obraz świata w dyskursie o Ogólnopolskim Strajku Kobiet

Pojęcie wizerunku w komunikacji społecznej, jak zauważył Walter Lippmann, odnosi się do uproszczonych i fragmentarycznych reprezentacji rzeczywistości, które są efektem interakcji między komunikatem a systemem przekonań odbiorcy. Wizerunek ten stanowi zarówno konstrukt poznawczy, jak i społeczno-kulturowy¹⁶²². Współczesne podejścia, takie jak definicja Anthony'ego Davisa, traktują wizerunek jako intelektualne lub sensoryczne przedstawienie osoby, idei czy zjawiska, uformowane w umyśle odbiorcy na podstawie jego doświadczeń i nastawień aksjologicznych¹⁶²³.

W kontekście analizy sporów o prawa reprodukcyjne kluczową rolę odgrywa koncepcja językowego obrazu świata (JOS), rozwinięta przez Jerzego Bartmińskiego¹⁶²⁴. JOS to interpretacja rzeczywistości zakodowana w języku, obecna w gramatyce, leksyce, tekstach kultury oraz mitach wspólnotowych. Język jako nośnik znaczeń kulturowych i aksjologicznych manifestuje się w kształtowaniu zbiorowych doświadczeń i schematów percepcji, organizując aksjologiczną strukturę świata¹⁶²⁵.

Dyskurs wokół aborcji pełni więc funkcję nie tylko komunikacyjną, ale także organizującą znaczenia społeczne i konstytuującą ideologiczne podziały. Spór ten nie ogranicza się do prostych opozycji „za” i „przeciw”, lecz obejmuje głębsze warstwy władzy, suwerenności cielesnej, konfliktów klasowych i systemowych napięć¹⁶²⁶.

W analizie komunikatów medialnych, zwłaszcza w mediach społecznościowych, uwzględniono ekspresję ideologiczną służącą reprodukcji relacji władzy. Język jest narzędziem tworzenia znaczeń deformujących rzeczywistość zgodnie z interesami

¹⁶²⁰ Więcej w rozdziale 5.1.2.

¹⁶²¹ Więcej w rozdziale 5.1.5.

¹⁶²² W. Lippmann, *Public opinion*, New York 1992, s. 55.

¹⁶²³ A. Davis, *Public relations. Zarządzanie reputacją firmy*, Warszawa 1998, s. 47-48.

¹⁶²⁴ J. Bartmiński, Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata, [w:] J. Bartmiński, *Językowy obraz świata*, Lublin 1999, s. 103-120; J. Bartmiński, *Językowy obraz świata*, Lublin 2007.

¹⁶²⁵ Tamże.

¹⁶²⁶ J. Habermas, *Teoria działania komunikacyjnego*, dz. cyt.

wybranych grup. Proces ten operuje często binarnymi opozycjami (życie vs. śmierć, prawo vs. bezprawie, cywilizacja vs. Barbarzyństwo) typowymi dla moralnej polaryzacji języka¹⁶²⁷.

Analizie poddano także kategorie aksjologiczne obecne w dyskursie aborcyjnym, takie jak: wolność, autonomia, życie, godność, solidarność, sprawiedliwość społeczna, tradycja, naród, religia, opór czy emancypacja. Każda z nich posiada specyficzne pole semantyczne, badane przez pryzmat słów kluczowych, metafor, sloganów, ikonografii i hashtagów. Szczególną uwagę zwrócono na retoryczne figury, takie jak ironia, hiperbola czy personifikacja oraz środki intensyfikacji znaczeń, np. powtórzenia, kontrasty czy opozycje binarne.

Ze względu na charakter współczesnej komunikacji protestacyjnej, analizie poddano również komponenty multimodalne: grafikę protestów, ikonografię medialną, slogany wizualne (np. „To jest wojna”), hashtagi (#Piekłokobiet, #StrajkKobiet) oraz styl graficzny. Formy te pełnią rolę nośników komunikatów aksjologicznych, są performatywnymi narzędziami oporu i częścią kontrhegemonicznej narracji.

Dyskursy liberalne i konserwatywne reprodukują istniejące podziały społeczno-polityczne. Liberalny dyskurs *pro-choice* jest transklasowy, obejmuje różnorodne grupy społeczne, natomiast konserwatywny angażuje narrację radykalnej prawicy, odwołując się do wartości religijnych i narodowych¹⁶²⁸.

Analiza ujawniła strukturę władzy manifestującą się poprzez język, szczególnie w mediach społecznościowych. Język traktowano jako narzędzie interpretacji i deformacji rzeczywistości, przypisującej jej określone znaczenia i ramy ideologiczne.

Metodologicznie zastosowano analizę retoryczną, identyfikując figury stylistyczne (metafory, ironię, hiperbolę), które służą intensyfikacji przekazu perswazyjnego. Procedura badawcza obejmowała identyfikację tematów i ich hierarchii, rekonstrukcję strategii dyskursywnych (periodyzację, korelacje) oraz wskazanie struktur dyskursu (miejsce i częstotliwość publikacji, relacje semantyczne)¹⁶²⁹.

W szczególności przeanalizowano relacje między JOS a medialnym obrazem świata (MOS). JOS, jako interpretacja utrwalona w języku, nie zawsze odzwierciedla empiryczną prawdziwość¹⁶³⁰. MOS jest przekształcany przez mechanizmy selekcji,

¹⁶²⁷ G. Lakoff, *Moral Politics. How Liberals and Conservatives Think*, Chicago 2002.

¹⁶²⁸ P. Bourdieu, *Language and symbolic power*, dz. cyt.

¹⁶²⁹ J. Bartmański, *Punkt widzenia*, dz. cyt., s. 103-120.

¹⁶³⁰ Tamże.

narracyjności i pragmatyki medialnej. Media kształtują przekaz zgodnie z celami ideologicznymi nadawców¹⁶³¹.

Zastosowane strategie obejmują¹⁶³²:

- Personalizację konfliktu - redukcję debaty do figur antagonistycznych (np. Marta Lempart vs. Jarosław Kaczyński), ułatwiających recepcję i mobilizację emocjonalną;
- Aksjologiczne nacechowanie języka - np. „terror wobec kobiet” i „prawo do decydowania” kontra „cywilizacja śmierci” i „kultura egoizmu”;
- Metaforyzację i polaryzację - metafory wojny, rewolucji, frontu ideologicznego oraz opozycje binarne typu „my - oni”, „Zachód - Wschód”;
- Manipulację wizualną - media konserwatywne eksponowały obsceniczne transparenty, media liberalne - masowość i pokojowy charakter protestów¹⁶³³.

W centrum interpretacji obu typów MOS stoją wartości takie jak życie (w *pro-life* ochrona płodu, w ruchu protestu ochrona jakości życia i integralności cielesnej kobiet), wolność (prawo do wyboru kontra odpowiedzialność moralna), godność (samostanowienie jednostki kontra obowiązek opieki nad najsłabszymi). Każda z wartości konotuje zależnie od afiliacji ideologicznej. Analiza JOS i MOS w kontekście OSK ujawnia zatem mechanizmy tworzenia porządku symbolicznego i aksjologicznego¹⁶³⁴.

5.1.9 Nauka w dyskursie aborcyjnym: między obiektywizmem a uwikłaniem aksjologicznym

Analiza dyskursu aborcyjnego ujawnia, że nauka nie funkcjonuje w tym obszarze jako neutralne narzędzie poznania, lecz bywa istotnie uwikłana w konflikt aksjologiczny. W silnie nacechowanym moralnie i ideologicznie sporze o prawo do przerywania ciąży,

¹⁶³¹ M. Iłowiecki, *Krzywe zwierciadło. O manipulacji w mediach*, Lublin 2009, s. 214.

¹⁶³² S. Kępa-Figura, P. Nowak, *Językowy obraz świata a medialny obraz świata*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2006, nr 49 (1/2); B. Skowronek, *Mediolingwistyka. Teoria. Metodologia*, „Idea” 2013, nr 2 (14).

¹⁶³³ Bogusław Skowronek podkreśla, że media w sposób celowy kształtują potoczny obraz świata oraz jego językową interpretację, lokując przekaz w określonym kontekście sytuacyjnym i ideologicznym. Medialne reprezentacje rzeczywistości odzwierciedlają przy tym cele nadawcy, a ich językowe ukształtowanie podporządkowane jest strategii komunikacyjnej. Zdaniem badacza, każdy medialny obraz świata stanowi ideologicznie zorientowaną interpretację rzeczywistości, której wpływ na odbiorcę zależy od poziomu jego kompetencji interpretacyjnych. Zob. B. Skowronek, *Mediolingwistyka. Teoria. Metodologia*, dz. cyt., s. 20; J. Bartmiński, *Wartości i ich profile medialne*, „Oblicza komunikacji”, [w:] B. Skowronek, *Mediolingwistyka. Teoria. Metodologia. Idea*, „Postscriptum Polonistyczne” 2014, nr 2 (14), s. 24.

¹⁶³⁴ K. Olender, *Funkcjonowanie polskich ugrupowań politycznych w social mediach - wnioski z obserwacji*, [w:] D. Gruntkowska, J. Moroz, J. Świrko-Pilipczuk, O. Szwabowski, *Dyskurs władzy*, Gdańsk 2017, s. 57.

wiedza naukowa staje się aktywnym uczestnikiem rywalizacji o legitymizację określonych norm społecznych i światopoglądów.

Pierre Bourdieu wskazuje, że praktyka badawcza nigdy nie jest wolna od wpływów strukturalnych, tj. relacji władzy, interesów instytucjonalnych oraz ukrytych systemów wartości, które kształtują dobór problemów badawczych i interpretację wyników¹⁶³⁵. W kontekście badań nad aborcją szczególnie wyraźne są te napięcia w badaniach psychologicznych i społecznych, gdzie metodologiczne założenia, takie jak wybór próby badawczej, mogą prowadzić do zniekształconych i nieuprawnionych uogólnień.

Często cytowane prace dotyczące skutków psychicznych aborcji bazują na grupach klinicznych, kobietach zgłaszających się na terapię po traumatycznych przeżyciach, co nie pozwala na reprezentatywne ujęcie doświadczeń całej populacji¹⁶³⁶. Pomijanie kontekstu społecznego, takiego jak stygmatyzacja, izolacja czy presja otoczenia, skutkuje tworzeniem uproszczonych i pozornie uniwersalnych tez, które następnie funkcjonują w debacie publicznej jako autorytatywne źródła „naukowej prawdy”¹⁶³⁷.

Zarówno środowiska konserwatywne, jak i progresywne, sięgają po wiedzę naukową w celu potwierdzenia własnych stanowisk. Konserwatywne instytucje i media często przytaczają badania, których metodologia nie spełnia standardów reprezentatywności. Za przykład może stanowić choćby praca Anny Speckhard, według której wszystkie kobiety po aborcji odczuwały żal, mimo że badano jedynie pacjentki poddane terapii psychologicznej¹⁶³⁸. Z kolei część środowisk feministycznych, w reakcji na patologizację aborcji, przedstawia ją wyłącznie jako rutynową interwencję medyczną, pomijając złożoność emocjonalnych doświadczeń kobiet, które nie wpisują się w emancypacyjny paradygmat¹⁶³⁹.

Aksjologiczna refleksja nad dyskursem naukowym wymaga zatem nie tylko analizowania treści publikacji, lecz także języka, argumentacji oraz kontekstu społecznego ich odbioru. Wiedza naukowa, mimo przypisywanej jej obiektywności, uczestniczy w reprodukcji normatywnych porządków i potęguje dominujące układy znaczeń¹⁶⁴⁰.

¹⁶³⁵ P. Bourdieu, *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, Warszawa 2001, s. 51, 263.

¹⁶³⁶ B. Major, M. Appelbaum, L. Beckman, M.A. Dutton, N.F. Russo, C. West, *Abortion and mental health: Evaluating the evidence*, „American Psychological Association” 2009, 64(9), s. 863-890.

¹⁶³⁷ E. Wejber-Wąsiewicz, *Aborcja w dyskursie publicznym*, dz. cyt., s. 87-88.

¹⁶³⁸ A. Speckhard, *Psycho-Social stress following abortion*, 1987.

¹⁶³⁹ E. Wejber-Wąsiewicz, *Aborcja w dyskursie publicznym*, dz. cyt., s. 87-88.

¹⁶⁴⁰ P. Bourdieu, *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, dz. cyt., s. 51

Ważnym aspektem jest także pozycja naukowca jako podmiotu w procesie symbolicznej rywalizacji o interpretację rzeczywistości. Konieczna jest refleksyjność badacza wobec własnych założeń, wartości i miejsca w polu walki aksjologicznej¹⁶⁴¹.

5.2 Rywalizacja semantyczna i aksjologiczna w dyskursie wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet

Analiza języka i retoryki wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet ukazuje skomplikowaną przestrzeń rywalizacji semantycznej i aksjologicznej. Język protestu oraz jego przeciwników przekracza funkcję komunikacyjną, pełniąc role performatywne i normotwórcze, co prowadzi do silnych rozbieżności światopoglądowych i trudności w dialogu publicznym z powodu braku wspólnej płaszczyzny znaczeniowej¹⁶⁴².

Tab. 3 Porównanie dyskursów: *pro-choice* (Strajk Kobiet) vs. *pro-life* (obóz konserwatywny)

Aspekt	Strajk Kobiet	Obóz konserwatywny
Strategie językowe	Hasła imperatywne („Wypierdalać!”, „Moje ciało, mój wybór”), ironia, estetyka memiczna.	Styl patetyczny, moralizatorski, język tradycji i etyki chrześcijańskiej.
Retoryka wartości	Wolność, godność, równość, autonomia, solidarność.	Życie, tradycja, rodzina, porządek, moralność.
Typowe zabiegi perswazyjne	Wulgaryzmy, slogany, neologizmy, prowokacja, performanse.	Cytaty biblijne, argumentacja teologiczna, odwołania do aksjologii religijnej.
Obraz przeciwnika	Rząd jako opresyjny aparat kontroli. Kościół jako instytucja narzucająca normy	Protestujący jako „barbarzyńcy”, „lewacy”. „Ideologia gender” jako zagrożenie ładu
Odwołania aksjologiczne	Humanizm, prawa człowieka, liberalizm, indywidualizm	Tradycjonalizm, konserwatyzm, cywilizacja chrześcijańska
Styl języka	Emocjonalność, potoczność, ekspresja graficzna (transparenty, memy)	Styl kaznodziejski, oficjalny, wysoki rejestr językowy

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w mediach społecznościowych i TV, 2020-2021.

Dyskurs konserwatywny wykorzystuje polaryzacje aksjologiczne typu „życie vs. śmierć”, „porządek vs. anarchia” czy „normalność vs. dewiacja”, upraszczając debatę do

¹⁶⁴¹ S. Harding, *The Science Question in Feminism*, 1986.

¹⁶⁴² N. Fairclough, *Discourse and Social Change*, dz. cyt.

zero-jedynkowych schematów i stabilizując granice dopuszczalnego dyskursu¹⁶⁴³. Jednocześnie obserwujemy redefinicję pojęć w ramach tzw. nowej nowomowy, gdzie wartości takie jak wolność czy godność są semantycznie przesuwane i wykorzystywane do ideologicznej walki. Kluczowym mechanizmem tej transformacji jest wykorzystywanie pojęć otwartych i wieloznacznych, co umożliwia ich aksjologiczne zawłaszczenie i podporządkowanie określonej światopoglądowi¹⁶⁴⁴.

Jednym z przykładów sporu semantycznego jest definicja „człowieka”. W retoryce *pro-life* przynależność gatunkowa i tożsamość genetyczna z *Homo Sapiens* stanowią podstawę do uznania człowieczeństwa już na etapie zygoty. Podejście to zakorzenione jest w etyce chrześcijańskiej i ontologii substancjalnej¹⁶⁴⁵. Tymczasem narracja *pro-choice* operuje kryteriami funkcjonalnymi: świadomością, autonomią, zdolnością do interakcji społecznych, co znajduje uzasadnienie w teorii kognitywnej i bioetycznej¹⁶⁴⁶.

Hasła protestu, takie jak „Kobieta to też człowiek” czy „Kobieta to nie inkubator”, są performatywnymi aktami redefiniowania kobiecości, podkreślając podmiotowość i samostanowienie, i tworzą nową aksjologiczną granicę znaczeń¹⁶⁴⁷.

Poniższa tabela ukazuje, jak wybrane pojęcia są odmiennie interpretowane w zależności od systemu aksjologicznego.

Tab. 4 Różnice aksjologiczne w interpretacji wybranych pojęć

Pojęcie	<i>Pro-choice</i>	<i>Pro-life</i>
Demokracja	Autonomia jednostki i prawo do decydowania o ciele („Moje ciało - mój wybór”).	Ochrona życia nienarodzonego jako dobro wspólnotowe („Tolerancja to nie akceptacja morderstwa”).
Godność	Uwarunkowana świadomością i wolnością jest nabyta.	Przyrodzona, obecna od momentu poczęcia.
Tolerancja	Akceptacja różnorodności i wyborów moralnych.	Brak przyzwolenia na działania sprzeczne z etyką życia ¹⁶⁴⁸ .

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w mediach społecznościowych i TV, 2020-2021.

¹⁶⁴³ T.A. van Dijk, *Ideology: A Multidisciplinary Approach*, dz. cyt.

¹⁶⁴⁴ M. Kochan, *Przyklejanie etykietek, czyli o negatywnym określeniu przeciwnika*, s. 86;

¹⁶⁴⁵ <https://ordoiuris.pl>, <https://gosc.pl>

¹⁶⁴⁶ H. Putnam, *The meaning of 'meaning'* [w:] *Mind, Language, Reality*, Cambridge 1975.

¹⁶⁴⁷ J. Butler, *Bodies That Matter. On the Discursive Limits of Sex*, New York 1993.

¹⁶⁴⁸ J. Tischner, *Spór o człowieka*, Kraków 1998.

Zawłaszczanie pojęć aksjologicznych powoduje, że wartości jednych aktorów stają się antywartościami dla innych, co blokuje możliwość konstruktywnego dialogu¹⁶⁴⁹. Przykładowo, termin „płód” w dyskursie *pro-life* jest nacechowany podmiotowością („mały człowiek”, „cud życia”, a jego sakralizacja ma na celu uznanie pełnej podmiotowości *nasciturusa*¹⁶⁵⁰), zaś w narracji *pro-choice* bywa językiem depersonalizowanym („zlepek komórek”, „pasożyt”)¹⁶⁵¹.

Różnice w definiowaniu takich terminów, jak „poronienie” czy „dziecko”, wynikają z odmiennego zakotwiczenia w wiedzy potocznej (definicje stereotypowe) oraz systemach eksperckich (definicje referencyjne), co opisywali m.in. Saul Kripke i Hilary Putnam¹⁶⁵².

Ostatecznie, spór wokół OSK nie jest zatem sporem jedynie o treści postulatów, ale o sam język, stający się areną walki o znaczenia, których zmiana służy albo podtrzymaniu istniejącego porządku aksjologicznego, albo jego dekonstrukcji¹⁶⁵³.

5.2.1 Etyka słowa w mediosferze: strategie wykluczenia i polaryzacji w dyskursie wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet

Analiza etyki słowa w kontekście dyskursu wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet ukazuje skomplikowaną i krytyczną sytuację współczesnej mediosfery, która stanowi przestrzeń symboliczno-technologiczną determinującą sposób funkcjonowania społeczeństwa informacyjnego. W tej przestrzeni media cyfrowe i platformy komunikacyjne, wraz z użytkownikami, współtworzą przekazy, których odbioru znacząco kształtują indywidualne systemy wartości, relacje społeczne i systemy znaków¹⁶⁵⁴. Postępująca ekspansja technologii komunikacyjnych oraz upowszechnienie dostępu do kanałów przekazu przyczyniają się do rozproszenia źródeł informacji i erozji tradycyjnych autorytetów

¹⁶⁴⁹ A. Cegiela, *O retoryce pogardy i wykluczenia w polskim dyskursie publicznym*, [O retoryce pogardy i wykluczenia w polskim dyskursie publicznym | Obserwatorium Etyki Słowa \(uw.edu.pl\)](#), dostęp: 2.02.2023.

¹⁶⁵⁰ Ujęcie to, zakorzenione w etyce chrześcijańskiej i bioetyce konserwatywnej, przyjmuje zapłodnienie jako moment ontologicznego początku życia ludzkiego. Z kolei środowiska *pro-choice*, odwołując się do argumentów medycznych i filozoficznych, rozróżniają życie biologiczne od społecznego statusu osoby, podkreślając nadrzędność autonomii kobiety i jej prawa do samostanowienia. Zob. J. Puzynina, *Wartości i wartościowanie w perspektywie językoznawstwa*, Kraków 2012, s. 179; P. Singer, *Etyka praktyczna*, 2007.

¹⁶⁵¹ J. Puzynina, *Wartości i wartościowanie w perspektywie językoznawstwa*, Kraków 2012, s. 179; Z. Muszyński, *Światy za słowami. ich natura i porządek*, s. 35.

¹⁶⁵² S. Kripke, *Naming and Necessity*, Cambridge 1980; H. Putnam, *The meaning of 'meaning'*, dz. cyt.

¹⁶⁵³ I. Kamińska-Szmaj, T. Piekot, *Tabloidyzacja języka i kultury*, 2010.

¹⁶⁵⁴ W. Pisarek, *Wstęp do nauki o komunikowaniu*, Warszawa 2008.

opiniotwórczych, co w konsekwencji intensyfikuje kryzys norm etycznych funkcjonujących w sferze medialnej¹⁶⁵⁵.

W takich warunkach przestrzeń medialna coraz częściej jest areną konfrontacyjnych strategii komunikacyjnych wypierających standardy rzetelności, pluralizmu i dialogu¹⁶⁵⁶. Etyka słowa, rozumiana jako komponent lingwistyki aksjologicznej, odnosi się do oceny aktów językowych w odniesieniu do systemu wartości i intencji nadawcy¹⁶⁵⁷. Sama struktura języka jest neutralna aksjologicznie, natomiast jego użycie w sferze publicznej może być etyczne lub nie, zależnie od kontekstu i skutków społecznych¹⁶⁵⁸.

W dyskursie wokół OSK dostrzegamy intensywną erozję norm etycznych i dominację strategii retorycznych opartych na stygmatyzacji, polaryzacji oraz manipulacji semantycznej¹⁶⁵⁹. Obie strony sporu odwołują się do języka nacechowanego emocjonalnością, ekskluzywnością i dezinformacją, co prowadzi do rozbicia wspólnoty komunikacyjnej i utraty zaufania społecznego wobec instytucji takich jak media, polityka czy Kościół¹⁶⁶⁰.

W analizowanym dyskursie medialnym wyróżniono szereg destrukcyjnych strategii językowych, które skutkują delegitymizacją, antagonizacją, wykluczeniem i przemilczaniem przeciwników oraz polaryzacją moralną¹⁶⁶¹. Należą do nich m.in.:

Tab. 5 Typologia destrukcyjnych strategii językowych wokół OSK

Forma językowa	Przykład	Funkcja retoryczna	Opis mechanizmu
Insynuacja	„Lempart bierze za to kasę z zagranicy”	Delegitymizacja	Sugestia nieetycznych motywacji podważa wiarygodność rozmówcy bez dowodów.
Metafora wojny	„Wojna ideologiczna”, „Gendrowa inwazja”	Antagonizacja	Konstruowanie obrazu konfliktu egzystencjalnego.

¹⁶⁵⁵ D. Krallmann, A. Zieman, *Grundkurs Kommunikationswissenschaft. Mit einem Hypertext-Vertiefungsprogramm im Internet*, Fink, Munchen 2001, s.10.

¹⁶⁵⁶ P. Burgowski, *Etyka jako nauka i praktyka*, 01.2012, https://www.researchgate.net/publication/286929676_Etyka_jako_nauka_i_praktyka/link/5677df4a08ae125516ee4508/download, dostęp: 14.03.2021.

¹⁶⁵⁷ J. Puzynina, A. Pajdzińska, dz. cyt., s. 35-45

¹⁶⁵⁸ Tamże.

¹⁶⁵⁹ M. Czyżewski, S. Kowalski, A. Piotrowski, *Rytualny chaos*, Warszawa 1997, s. 60; Idem „*Język wrogości*” oraz *spór o III i IV RP w perspektywie dyskursu publicznego*, [w:] *Język IV Rzeczypospolitej*, Lublin 2010, s. 47-61.

¹⁶⁶⁰ A. Cegiela, *O retoryce pogardy i wykluczenia w...*, dz. cyt., s. 14-25

¹⁶⁶¹ Tamże.

Redefinicja pojęć	„Tolerancja = przyzwolenie na zło”	Zawłaszczanie wartości	Przekształca pojęcia o pozytywnym konotacyjnym ładunku w symbole zagrożenia moralnego.
Dehumanizacja	„To nie są kobiety, to potwory”	Wykluczenie z debaty	Odmówienie człowieczeństwa, co prowadzi do odebrania prawa głosu i empatii.
Epitet wartościujący	„Katotalibowie”, „lewacki terror”	Stygmatyzacja	Nacechowanie moralne rozmówcy jako „gorszego”.
Mechanizm zgubnej koniunkcji	„Aborcja, eutanazja, praca kobiet = upadek cywilizacji”	Manipulacja logiczna	Łączenie zjawisk bez związku przyczynowego, w celu wywołania fałszywego wrażenia spójności.
Szyderstwo i ironia	„Strajk kobiet? Raczej parada frustracji”	Marginalizacja	Obniżenie rangi przeciwnika poprzez pozorne dowcipkowanie.
Uprzedmiotowienie	„To tylko macice na ulicy”	Pozbawienie podmiotowości	Redukcja kobiety do funkcji biologicznej - negacja jej racji jako osoby.
Dychotomizacja semantyczna	„My - obrońcy życia” vs. „Oni - zabójcy dzieci”	Polaryzacja moralna	Uniemożliwienie dialogu poprzez opozycję dobra i zła.
Eliminacyjny performatyw	„Niech jadą”, „Powinno się je zamknąć”	Przemoc symboliczna	Język władzy wykluczający przeciwników z przestrzeni publicznej i społecznej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w mediach społecznościowych i TV, 2020-2021.

Różnice w reprezentacjach protestów w mediach publicznych i niezależnych ukazały odmienny język wykluczenia i konstrukcji narracji, co dodatkowo utrwala podziały społeczne¹⁶⁶².

Dominacja języka pogardy, jak podkreśla Agnieszka Cegiela, prowadzi do marginalizacji funkcji dialogu i przekształca debatę w pole symboliczej walki¹⁶⁶³, gdzie etyka słowa staje się niezbędnym warunkiem przetrwania deliberatywnego społeczeństwa obywatelskiego¹⁶⁶⁴.

¹⁶⁶² T.A. van Dijk, *Ideology: A Multidisciplinary Approach*, London 1998; D.L. Smith, *Less Than Human: Why We Demean, Enslave, and Exterminate Others*, New York 2011; E. Goffman, Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości, dz. cyt.; R. Nycz, *Kultura jako czasownik. Sondowanie nowej humanistyki*, Warszawa 2023.

¹⁶⁶³ A. Cegiela, *O retoryce pogardy i wykluczenia w...*, dz. cyt.

¹⁶⁶⁴ M. Czyżewski, *Język wrogości oraz spór o III...*, dz. cyt., s. 47-61.

Tab. 6 Różnice w przekazach protestu w TVP i TVN

Językowa forma wykluczenia	Przypisywana funkcja	Przykłady z TVP	Przykłady z TVN
Insynuacja	Delegitymizacja	„Rzekomo spontaniczne protesty wspierane przez opozycję”.	„Decyzja TK postrzegana przez wielu jako zamach na prawa kobiet”.
Metafora wojny	Antagonizacja	„Wojna ideologiczna na ulicach polskich miast”.	„Polska na wojnie z własnymi obywatelkami”.
Epitet oceniający	Dyskredytacja podmiotu protestu	„Radykalne feministki wykrzykują wulgarne hasła”.	„Zdesperowane kobiety wyszły na ulice”.
Ironia / Sarkazm	Ośmieszenie i podważenie powagi	„Tak zwany Strajk Kobiet”.	„Panie z parasolkami nie poddają się represji”.
Stereotypizacja	Utrwalanie uprzedzeń społecznych	„Usiłowanie zorganizowania marszu mimo zakazów epidemicznych”.	„Rząd twierdzi, że broni życia, ale nie słucha głosu społeczeństwa”.
Kontrast semantyczny	Polaryzacja społeczna i wartościujący podział	„Obrońcy życia kontra zwolennicy chaosu”.	„Między godnością a ideologią”.
Dehumanizacja	Uprzedmiotowanie i odczłowieczenie	„Zdziczały tłum kobiet”.	„Władza odczłowieczyła protestujące, nazywając je matłochem”.
Estetyzacja negatywna	Stygmatyzacja i estetyczne poniżenie	„To była brzydka twarz protestu”.	„Zarzuty o brzydotę to atak estetyczny, a nie merytoryczny”.
Nadawanie etykiet	Uproszczenie i redukcja tożsamości	„Lewaczki”, „feminazistki”, „genderowi szaleńcy”.	Określenia takie jak „feminazistki” są próbą dyskredytowania uczestniczek protestów.
Wykluczenie	Zanegowanie sprawczości i marginalizacja	„Nawet kobiety pojawiły się na proteście”.	„Sformułowania jak ‘nawet kobiety’ to język wykluczenia”.
Symboliczne zawłaszczanie	Rekonfiguracja znaczenia w celu zawłaszczania aksjologicznego	„Znak Polski walczącej z macicą to profanacja”.	„Redefinicja symboli to akt oporu”.

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w mediach społecznościowych i TV, 2020-2021.

Podsumowując, analiza etyki słowa w mediosferze protestu OSK wskazuje na potrzebę odbudowy norm komunikacyjnych opartych na rzetelności, pluralizmie i dialogu, jako fundamentu zdrowej debaty publicznej i społeczeństwa demokratycznego.

5.2.1.1 Profesjonalizm dziennikarski a etyka medialna w dyskursie wokół Strajku Kobiet

Refleksja nad etycznymi fundamentami funkcjonowania mediów w społeczeństwie demokratycznym wymaga analizy profesjonalizmu dziennikarskiego, niezależności redakcyjnej oraz kultury zawodowej dziennikarzy. W literaturze medioznawczej podkreśla się, że jakość dziennikarstwa pozostaje w ścisłym związku z relacjami łączącymi media ze światem polityki, ekonomii i ideologii. W tym kontekście szczególnie istotna okazuje się klasyfikacja modeli medialno-politycznych opracowana przez Daniela C. Hallina i Paolo Manciniego, którzy wyróżnili m.in. model „upolitycznionego pluralizmu” cechujący się silną instrumentalizacją dziennikarstwa przez aktorów politycznych¹⁶⁶⁵.

Profesjonalizm dziennikarski to nie tylko indywidualna postawa, lecz efekt strukturalnych uwarunkowań: presji właścicieli mediów, reklamodawców i dominujących narracji politycznych. Model odpowiedzialności społecznej wymaga równowagi między autonomią zawodową a niezależnością instytucjonalną redakcji, co jest podstawą realizacji misji dziennikarskiej opartej na wartościach etycznych, interesie publicznym i porządku konstytucyjnym¹⁶⁶⁶.

W praktyce autonomia ta często bywa ograniczana, a dziennikarz staje się funkcjonariuszem komunikacji realizującym zlecone cele. Odwaga i zdolność przeciwstawiania się presji zewnętrznej są warunkiem rzetelnego i pluralistycznego informowania opinii publicznej¹⁶⁶⁷.

Po 1989 roku w Polsce system medialny przeszedł transformację obejmującą legislację (np. Ustawę o radiofonii i telewizji z 1992 r.) oraz wprowadzenie Karty Etycznej Mediów (1995), podpisanej przez główne media i środowiska dziennikarskie. Karta ta formułuje katalog wartości kluczowych dla aksjologii dziennikarstwa, m.in.:

- Zasadę prawdy poprzez weryfikację informacji i obowiązek sprostowań¹⁶⁶⁸;
- Obiektywizm jako prezentację różnych punktów widzenia i dystans od ideologii;
- Oddzielenie informacji od komentarza - sprzyjające przejrzystości komunikatu i umożliwiające autonomiczną ocenę odbiorcy;

¹⁶⁶⁵ D. Hallin, P. Mancini, *Systemy medialne. Trzy modele mediów i polityki w ujęciu porównawczym*, Kraków 2007.

¹⁶⁶⁶ C.G. Christians, T.L. Glasser, D. McQuail, K. Nordenstreng, R.A. White, *Normative Theories of the Media: Journalism in Democratic Societies*, Urbana 2009; D. McQuail, *Teoria komunikowania masowego*, dz. cyt., s. 271.

¹⁶⁶⁷ T. Hannitzsch, *Deconstructing journalism culture*, „Communication Theory” 2007, nr 17, s. 367-385.

¹⁶⁶⁸ A. Grobler, *Metodologia nauk*, dz. cyt., s. 213-215

Uczciwość rozumianą jako postulat działania zgodnego z sumieniem, nawet pod presją zewnętrzną;

- Szacunek i tolerancję odnoszącą się do godności i praw mniejszości;
- Dobro odbiorcy z nadrzędnością dobra społecznego nad interesem komercyjnym;
- Wolność połączoną z odpowiedzialnością oraz etyczną autorefleksją¹⁶⁶⁹.

Karta pełni rolę nie tylko regulacyjną, lecz i symboliczną, deklarując etyczną tożsamość środowiska dziennikarskiego.

Wśród współczesnych modeli teoretycznych kluczowe znaczenie posiada koncepcja kultury dziennikarskiej autorstwa Thomasa Hanitzscha, która opiera się na trzech wymiarach: stopniu ingerencji w politykę, dystansie wobec władzy oraz orientacji rynkowej¹⁶⁷⁰. Wysoki profesjonalizm cechuje się ograniczoną ingerencją polityczną, krytyką wobec instytucji władzy oraz obywatelską orientacją na dobro wspólne¹⁶⁷¹.

Analizy medialne przekazu o protestach OSK ujawniły wyraźne różnice interpretacyjne. TVP eksponowało dyskurs zagrożenia, anarchii i profanacji (np. „agresywne feministki atakują Kościół”, „zamieszki inspirują opozycję”)¹⁶⁷², natomiast TVN stosował ramy sprzeciwu społecznego i walki o prawa człowieka (np. „tysiące kobiet na ulicach”, „akt obywatelskiego nieposłuszeństwa”)¹⁶⁷³. To nie tylko odbicie ideologicznych różnic, lecz także aktywne kształtowanie przestrzeni aksjologicznej i dyskursywnej¹⁶⁷⁴.

Język mediów pełni tu kluczową rolę. Strategie takie jak hiperbolizacja, implikatura, deprecjacja semantyczna czy manipulacja składniowa, szczególnie widoczne w materiałach TVP, prowadzą do deformacji przekazu i tworzenia antagonistycznych obrazów protestu. Etyka medialna wymaga więc zgodności z kodeksem zawodowym, zachowania integralności aksjologicznej, przejrzystości intencji oraz świadomości społecznego wpływu komunikatu¹⁶⁷⁵.

¹⁶⁶⁹ J.R. Bender, L.D. Davenport, M.W. Drager, F. Fedler, *Reporting for the Media*. Oxford 2012.

¹⁶⁷⁰ T. Hanitzsch, *Deconstructing journalism culture*, dz. cyt., s. 368

¹⁶⁷¹ Tamże, s. 368; T. Hanitzsch, *Populist Disseminators, Detached Watchdogs, Critical Change Agents and Opportunist Facilitators: Professional Milieus*, „The Journalistic Field and Autonomy in 18 Countries. International Communication Gazette” 2011, nr 73(6), s. 477-494.

¹⁶⁷² TVP, „Wiadomości”, 26.10.2020, godz. 19:30.

¹⁶⁷³ TVN, „Fakty”, 26.10.2020, godz. 19:00.

¹⁶⁷⁴ M. Frąckowiak-Sochańska, M. Zawodna-Stephan, Uwięzione między lękiem a gniewem? Powstanie i rozpad wspólnoty buntu w czasie protestów kobiet po wyroku Trybunału Konstytucyjnego, „Studia Socjologiczne” 2022, nr 1(244), s. 9-35.

¹⁶⁷⁵ J. Wasilewski, *Język w mediach i medialność języka*, 2016.

5.2.2 Wartościowanie i performatywność języka w dyskursie wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet

Analiza wartościowania uniwersalnego i ideologicznego w dyskursie wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet ukazuje, jak język będący podstawowym narzędziem konstrukcji rzeczywistości społecznej, pełni kluczową rolę w kształtowaniu aksjologicznego wymiaru tego ruchu¹⁶⁷⁶. Hasła i slogany protestacyjne, silnie emocjonalne i performatywne, funkcjonowały jako nośniki wartości i postulatów, organizując jednocześnie konflikty społeczne i przyciągając uwagę mediów¹⁶⁷⁷.

Dyskurs publiczny wokół OSK był nacechowany ideologiczną polaryzacją, odsłaniając nie tylko rozbieżności światopoglądowe, lecz także silne wzorce płciowe i kulturowe. Kobiecość często bywała przedstawiana jako emocjonalna, cielesna i obca, podczas gdy męskość eksponowana była jako uniwersalna miara człowieczeństwa i racjonalności, co szczególnie widoczne było w przekazach mediów publicznych¹⁶⁷⁸. Frazy typu „załatwić sprawę po męsku” czy „panowie, uporządkujmy sytuację” potwierdzają dominujący patriarchalny porządek symboliczny, kształtujący społeczne wyobrażenia o płci i sprawczości¹⁶⁷⁹.

Slogany OSK odwoływały się do pojęć silnie nacechowanych aksjologicznie, takich jak „wolność”, „życie”, „demokracja” czy „sumienie”, których semantyczna elastyczność umożliwiała różnorodne interpretacje. W warstwie semantycznej dominowały metafory przestrzenne (np. Polska jako „zaścianek Europy”) oraz opozycje cywilizacyjne typu Wschód-Zachód, służące artykulacji postulatów modernizacyjnych¹⁶⁸⁰.

W dyskursie medialnym widoczna była także sakralizacja kobiecej roli społecznej, szczególnie w narracjach konserwatywnych. Obrazy „Matki Polki” czy „Matki Boskiej” służyły legitymizacji macierzyństwa jako jedynej społecznie akceptowalnej formy kobiecej egzystencji, marginalizując jednocześnie perspektywę kobiety jako podmiotu politycznego i autonomicznego¹⁶⁸¹. W mediach konserwatywnych protestujące kobiety nazywano „zdesperowanymi feministkami” lub „błuznierczymi radykałkami”.

¹⁶⁷⁶ A. Wierzbicka, *Język, umysł, kultura*. Warszawa 2010.

¹⁶⁷⁷ Porównaj rozdział 5.1.4.

¹⁶⁷⁸ A. Titkow, *Tożsamość polskich kobiet. Ciągłość, zmiana, konteksty*, Warszawa 2007.

¹⁶⁷⁹ A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt., s. 50.

¹⁶⁸⁰ Idem, *Matka Feministka*, Warszawa 2014.

¹⁶⁸¹ E. Ostrowska, *Matki Polki i ich synowie. Kilka...*, dz. cyt., s. 222, s. 222; J. Butler, *Uwikłani w płęć*, dz. cyt.; A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt., s. 198; E. Adamiak, *Milcząca obecność*, Warszawa 1999, s. 113.

Ważną cechą języka protestu była obecność gier słownych, kontaminacji i ironii. Hasła takie jak „Rest in PiS”, „Kato-szariat” czy „Pisofaszyści” były wyrazem wysoce emocjonalnym i ideologicznie nacechowanym¹⁶⁸², pełniąc funkcje ekspresyjne i performatywne. W dobie społeczeństwa sieciowego tego typu komunikaty cechuje „medialna zrozumiałość” i podatność na szerokie udostępnianie.

Wypowiedzi protestu obfitowały w metafory wojenne („To jest wojna”), religijne (parodie modlitw) oraz cielesno-seksualne („Odpieprz się od mojej macicy”), które eskalowały emocje i redefiniowały granice debaty publicznej. Wulgaryzmy, hiperbolizacja i estetyka przemocy były świadomymi strategiami retorycznymi, elementami oporu i mobilizacji, wyznaczającymi wyraźne linie podziału symbolicznego („my-oni”, „życie-śmierć”, „obywatelka-ofiara”)¹⁶⁸³. Zgodnie z ujęciem Manuela Castellsa, w społeczeństwie sieciowym tego rodzaju przekazy stają się skuteczne, ponieważ są „zrozumiałe medialnie” i podatne na udostępnianie¹⁶⁸⁴.

Z perspektywy genderowej figura kobiety w retoryce przeciwników OSK została przejęta przez narracje narodowo-religijne. Kobieta symbolizowała naród, jego czystość, ciągłość i zagrożenie, natomiast mężczyzna był przedstawiany jako obrońca wspólnoty o rytualnym, sakralnym charakterze¹⁶⁸⁵. Przykładem są relacje medialne ze „ślubów anty-aborcyjnych” w Częstochowie i narracje o „matce i dziewicy” jako wzorcu narodowej tożsamości¹⁶⁸⁶.

Zgodnie z teorią performatywności języka Judith Butler, slogany protestu nie tylko opisywały rzeczywistość, ale ją konstruowały¹⁶⁸⁷. Stanowiły akty performatywne zmieniające strukturę debaty i tworzące nowe ramy aksjologiczne¹⁶⁸⁸. Hasła protestacyjne pełniły funkcje:

- Nominatywną - identyfikując ruch społeczny (np. „Protest Kobiet”);
- Deskryptywną - wskazując przedmiot sporu (np. „Nie chcemy piekła kobiet”);

¹⁶⁸² P. Żuk, *Spółczesność populistów*. Warszawa 2020; S. Gajda, *Język w komunikacji społecznej*, Opole 2004, s. 97-103.

¹⁶⁸³ L. Tymiakin, *O triadzie komunikacyjnej: wartościowanie-emocje-ekspresja*, Lublin 2017; Więcej szczegółów znajduje się w rozdziale 5.3.2.

¹⁶⁸⁴ M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne...*, dz. cyt.

¹⁶⁸⁵ W tym kontekście retoryka nacjonalistyczna i religijna splatają się z konserwatywnym obrazem płci: kobieta staje się symbolem narodu, jego tożsamości, czystości i ofiary. Zob. K. Gawlicz, *Płeć i naród. Dyskurs dotyczący aborcji w „Naszym Dzienniku” a konstruowanie tożsamości narodowej*. [w:] E. Zierkiewicz, I. Kowalczyk, *Kobiety, feminizm, media*, Poznań 2005, s. 114.

¹⁶⁸⁶ A. McClintock, *Imperial Leather. Race, Gender and Sexuality in the Colonial Context*, London 1995, s. 354-355; E. Ostrowska, *Matki Polki i ich synowie. Kilka...*, dz. cyt., s. 218-222.

¹⁶⁸⁷ J. Butler, *Notes Toward a Performative Theory of...*, dz. cyt.

¹⁶⁸⁸ S. Gajda, *Od lingwistyki tekstu do analizy dyskursu*, 2015.

– Pragmatyczną - mobilizując i wyrażając postawy (np. „Moje ciało, mój wybór”).

Tendencje potoczności, wulgaryzacji i ironizacji (często krytykowane) należy rozumieć jako strategię komunikacyjnego oporu. Taki język był silnie afektywny i symboliczny, wyrażał gniew, determinację i budował tożsamość zbiorową¹⁶⁸⁹.

W warunkach medialnej polaryzacji liberalne media (TVN, „OKO.press”) eksponowały hasła podkreślające autonomię i podmiotowość kobiet („Rewolucja jest kobietą”), natomiast media konserwatywne (TVP, wPolityce.pl) przedstawiały protesty jako nihilistyczne i destrukcyjne, posługując się metaforami „czarnej mszy” czy „anarchii moralnej”. Te przekazy miały charakter narracyjnego przekształcania znaczeń i próbę narzucenia jednej, spójnej wersji rzeczywistości¹⁶⁹⁰.

Z aksjologicznego punktu widzenia hasła OSK są nie tylko politycznymi manifestami, lecz także symbolami buntu i renegocjacji normatywnego porządku. Język protestu odsłania wewnętrzne konflikty wartości we współczesnym społeczeństwie polskim, pełniąc rolę narzędzia konstytuującego zbiorową tożsamość i sprawczość obywatelską.

5.2.3 Sepizacja i kontrsepizacja jako strategię aksjologicznej polaryzacji w dyskursie wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet

Analiza strategii aksjologicznej polaryzacji i delegitymizacji wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet po 1989 ukazuje permanentne napięcie w polskim dyskursie publicznym między procesami sepizacji i kontrsepizacji, czyli symbolicznym wykluczaniem oraz odzyskiwaniem widzialności tematów i tożsamości marginalizowanych.

Warto w tym kontekście uwzględnić typologię motywacji aktorów komunikacyjnych, która pozwala zrozumieć ukryte mechanizmy psychospołeczne napędzające wypowiedzi publiczne¹⁶⁹¹. Erving Goffman wyróżnia motyw strachu, czyli obawę przed „innym” definiowanym jako niebezpieczny i obcy („oni” jako niebezpieczni i obcy¹⁶⁹²), a także motywy wstydu i winy, odnoszące się do norm wspólnotowych i uniwersalnych¹⁶⁹³.

Zastosowanie kategorii sepizacji i kontrsepizacji¹⁶⁹⁴ pozwala uchwycić dynamikę walki o widzialność i uznanie wartości sprzecznych z dominującą aksjologią instytucji

¹⁶⁸⁹ J. Bartmiński, *Język w kręgu wartości*, „Studia semantyczne” 2011, s. 94-97.

¹⁶⁹⁰ R.M. Entman, *Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm*, „Journal of Communication” 1993, nr 43(4), s. 51-58.

¹⁶⁹¹ M. Czyżewski, K. Dunin, dz. cyt., s. 5-6.

¹⁶⁹² T.A. van Dijk, *Badania nad dyskursem*, [w:] T.A. van Dijk, *Dyskurs jako struktura i proces*, Warszawa 2001, s. 19.

¹⁶⁹³ M. Czyżewski, K. Dunin, dz. cyt., s. 17-22.

¹⁶⁹⁴ Szczegółowo opisanych w podrozdziale 5.1.6.

państwowych i mediów publicznych. OSK jako oddolny ruch społeczny, zyskał na znaczeniu po ogłoszeniu wyroku Trybunału Konstytucyjnego, który praktycznie wykluczył możliwość legalnej aborcji z przesłanek embriopatologicznych. W konsekwencji doszło do ostrej konfrontacji dwóch porządków dyskursywnych: sepizacyjnego i kontrsepizacyjnego.

W pierwszym okresie protestów Ogólnopolskiego Strajku Kobiet media publiczne, w szczególności TVP, realizowały strategię milczącego SEP, marginalizując protesty oraz deprecjonując ich znaczenie. Później dominowała sepizacja wyartykułowana, gdzie protesty były przedstawiane jako „lewacka rewolucja”, działania marginesu. Formy sepizacji obejmowały także demonizację (identyfikację protestów z anarchią i terroryzmem), instrumentalizację pandemii COVID-19 jako pretekstu do delegitymizacji, zaprzeczanie realności doświadczeń kobiet oraz pomijanie tematu w oficjalnych przekazach instytucji¹⁶⁹⁵.

Przykładowe formy sepizacji:

- SEP wyartykułowany: np. wypowiedzi polityków redukujące protesty do aktów hysterii lub wulgarności¹⁶⁹⁶;
- SEP przez demonizację: utożsamienie protestów z anarchią i terroryzmem¹⁶⁹⁷;
- SEP przez instrumentalizację pandemii: narracje o zagrożeniu epidemicznym¹⁶⁹⁸;
- SEP przez unieważnienie doświadczenia: zaprzeczanie realnym problemom kobiet¹⁶⁹⁹;
- SEP milczący: brak odniesień do protestu w oficjalnym dyskursie instytucji publicznych¹⁷⁰⁰.

¹⁶⁹⁵ M. Czyżewski, K. Dunin, dz. cyt., s. 6-7.

¹⁶⁹⁶ Tego rodzaju wypowiedzi, powielane wówczas szczególnie przez przedstawicieli partii rządzącej i niektóre media publiczne (zwłaszcza TVP), miały charakter deprecjonujący, stygmatyzujący i wpisywały się w strategię redukcji znaczenia protestów do emocjonalnych, nie merytorycznych reakcji społecznych.

¹⁶⁹⁷ Miało to na celu delegitymizację ruchu i przesunięcie akcentu z merytorycznych postulatów na rzekome zagrożenie porządku publicznego.

¹⁶⁹⁸ Władze oraz media prorządowe przedstawiały uczestniczki jako nieodpowiedzialne osoby narażające innych na zakażenie COVID-19, jednocześnie ignorując wielotysięczne zgromadzenia o charakterze religijnym czy partyjnym. Szczegółowo zostało to omówione w rozdziale 5.5.

¹⁶⁹⁹ Pojawiły się narracje sugerujące, że temat aborcji dotyczy „skrajnego marginesu przypadków” lub że „kobiety nie rozumieją o co walczą”.

¹⁷⁰⁰ Np. w wypowiedziach Kościoła katolickiego czy w niektórych instytucjach publicznych unikało się wprost odniesień do postulatów Strajku, sprowadzając go do „pobudzenia młodych przez emocje” lub „ataków na świątynie”.

Aksjologicznie sepizacja nadawała ruchowi OSK konotacje negatywne (chaosu, nihilizmu) pozbawiając go wartości takich jak wolność czy solidarność. To symboliczna przemoc i delegitimizacja kobiet jako podmiotów moralnych¹⁷⁰¹.

W odpowiedzi pojawiły się liczne formy kontrsepizacji, takie jak językowe hasła („Moje ciało, mój wybór”), symbolika wizualna (czarna odzież, błyskawica, parasolka), działania performatywne (flash-moby, murale). Kontrsepizacja miała również wymiar instytucjonalny (poparcie organizacji międzynarodowych) i medialny (społecznościówki jako narzędzie odzyskiwania widzialności)¹⁷⁰².

Przykładowe formy kontrsepizacji:

- KontrSEP wizualny: wykorzystanie symboli oporu (błyskawica, czarne stroje, grafiki) jako elementów tożsamości zbiorowej¹⁷⁰³.
- KontrSEP osobowy: publiczne wystąpienia osób wcześniej marginalizowanych - osób niebinarnych, transpłciowych kobiet, osób z niepełnosprawnościami, młodzieży i seniorów¹⁷⁰⁴.
- KontrSEP artystyczny: działania performatywne w przestrzeni publicznej - murale, plakaty, koncerty, marsze milczenia, happeningi („Pogrzeb praw kobiet”)¹⁷⁰⁵.
- KontrSEP społeczny: aktywizacja kobiet z mniejszych miejscowości i środowisk wykluczonych¹⁷⁰⁶.
- KontrSEP językowy: posługiwanie się językiem praw człowieka, konstytucji i konwencji międzynarodowych (np. Konwencji Stambulskiej) jako wyraz identyfikacji z wartościami liberalno-demokratycznymi, w opozycji do konserwatywnego dyskursu władzy.
- KontrSEP instytucjonalny: wsparcie ze strony międzynarodowych instytucji (Amnesty International, Parlament Europejski, ONZ), które potępiły decyzję TK z 2020 r.¹⁷⁰⁷.

¹⁷⁰¹ T.A. van Dijk, *Badania nad dyskursem*, dz. cyt.

¹⁷⁰² M. Czyżewski, K. Dunin, dz. cyt., s. 7.

¹⁷⁰³ Włączenie ikonografii OSK do popkultury przekształcało znaczenia kobiecości i macierzyństwa, przeciwstawiając się ich sakralizacji i ideologizacji.

¹⁷⁰⁴ Osoby te dzieliły się swoimi y historiami podczas protestów i w mediach społecznościowych, przywracając widzialność zepchniętym doświadczeniom.

¹⁷⁰⁵ Stanowiły one estetyczne formy oporu wobec symbolicznej i epistemicznej dominacji władzy.

¹⁷⁰⁶ OSK i organizacje wspierające (np. Aborcyjny Dream Team) eksponowały problemy pomijane w debacie głównego nurtu: ubóstwo menstruacyjne, brak dostępu do antykoncepcji, losy kobiet wiejskich i z niepełnosprawnościami.

¹⁷⁰⁷ Nadało to protestom wymiar transnarodowy i legitymizację zewnętrzną.

Tab. 7 Reprezentacja danych według typów zastosowanych praktyk

Rodzaj praktyki	Forma	Cel	Nośnik	Efekt
SEP wyartykułowany	Wypowiedzi polityków i mediów	Stygmatyzacja uczestniczek	TVP / Media rządowe, wypowiedzi publiczne	Marginalizacja protestu
SEP przez demonizację	Retoryka o „lewackich zamieszkach”	Wywołanie lęku	Media publiczne, politycy	Wybudzenie lęku, delegitymizacja
SEP przez instrumentalizację pandemii	Narracje o zagrożeniu epidemicznym i nieodpowiedzialności	Dyskredytacja przez określanie protestów jako nieodpowiedzialne	Komunikaty rządu	Zahamowanie poparcia społecznego
SEP przez unieważnienie doświadczenia	Bagatelizowanie skali problemu	Zakwestionowanie zasadności postulatów	Komentarze medialne, wywiady	Delegitymizacja wiedzy kobiecej
SEP przez przemilczenie	Brak obecności tematu w debacie	Zignorowanie tematu	Brak materiałów, cisza medialna	Brak reprezentacji tematu
KontSEP wizualny	Hasła i symbole protestu	Widoczność problemu w przestrzeni publicznej	Transparenty, stroje, graffiti, znaki	Rewaloryzacja tematu aborcji
KontrSEP osobowy	Wypowiedzi osób dotąd wykluczonych	Odzyskanie głosu przez marginalizowanych	Media społecznościowe, protesty	Wzmocnienie głosu wykluczonych
KontrSEP artystyczny	Murale, plakaty, performance	Symboliczne i estetyczne uwidocznienie żądań	Sztuka uliczna, graffiti, murale	Estetyzacja i polityzacja oporu
KontrSEP społeczny	Udział osób z mniejszych miejscowości	Złamanie stereotypu uczestnika protestu	Relacje medialne, reportaże	Rozszerzenie identyfikacji z protestem
KontrSEP językowy	Retoryka konstytucyjna i prawna	Legitymizacja protestu jako obywatelskiego	Wystąpienia aktywistek	Wzmocnienie aksjologii obywatelskiej
KontrSEP instytucjonalny	Wypowiedzi Amnesty, PE, ONZ	Nadanie sprawy rangi międzynarodowej	Oświadczenie instytucji międzynarodowych	Nadanie sprawie globalnego znaczenia

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w mediach społecznościowych i TV, 2020-2021.

Analiza porównawcza środowisk *pro-life* i *pro-choice* potwierdza, że obie strony stosują zarówno formy legitymizujące, jak i wykluczające: *pro-life* redefiniuje pojęcia np. „poczucie”, eksponuje narracje moralne i naukowe, używa nacechowanego moralnie języka (np. „moralny”, „normalny”) z jednoczesnym demonizowaniem oponentów¹⁷⁰⁸. *Pro-choice* akcentuje autonomię i prawa obywatelskie, odpowiadając retoryką nowoczesności i emancypacji¹⁷⁰⁹.

Konflikt ten jest głęboko aksjologiczny i epistemiczny, dotyczący prawa do definiowania wartości. Strategia sepizacji w dyskursie *pro-life* i wspierających go instytucji utrzymuje tradycyjny porządek, podczas gdy kontrsepizacja *pro-choice* wyraża opór i redefinicję znaczeń¹⁷¹⁰.

W praktyce debata ta odsłania symboliczne walki o przestrzeń publiczną i kontrolę nad dominującym językiem wartości. Dominująca terminologia (np. „obrona życia” vs. „zabójstwo”) narzuca aksjologiczne ramy debaty i marginalizuje postawy emancypacyjne. Jak już wspomniano we wcześniejszych częściach pracy, obie strony wykorzystują dane naukowe do legitymizacji swoich postulatów, choć badania metaanalityczne i reprezentatywność danych są często pomijane lub selektywnie interpretowane¹⁷¹¹.

Tab. 8 Strategia działalności środowisk *pro-life* i *pro-choice*

Strategia	Przykład działania <i>pro-life</i>	Przykład działania <i>pro-choice</i>
Eliminacja (pomijanie faktów podważających narrację)	Ukrywanie historii kobiet dotkniętych restrykcjami aborcyjnymi	Pomijanie negatywnych doświadczeń aborcyjnych
Selekcja (eksponowanie przypadków wspierających tezy)	Cytowanie traumatycznych relacji po aborcji	Podkreślanie neutralnego odbioru zabiegu
Negacja (podważanie istnienia problemu)	Twierdzenie, że legalność aborcji nie wpływa na dobrostan kobiet	Odrzucenie traumatyzujących narracji <i>pro-life</i>

¹⁷⁰⁸ Centrum Życia i Rodziny, *Kompendium wiedzy pro-life*, [Pierwsze w Polsce kompendium wiedzy pro-life](#), dostęp: 22.06.2025.

¹⁷⁰⁹ A. Matuchniak-Krasuska, *Kategorie i reguły polskiego dyskursu o aborcji*, [w:] M. Czyżewski, K. Dunin, A. Piotrowski, *Cudze problemy*, Warszawa 1991, s. 100-122.

¹⁷¹⁰ *Pro-choice* odpowiada retoryką nowoczesności, racjonalności, naukowości i wartości demokratycznych, osadzając swoją argumentację w kontekście europejskiego uniwersalizmu praw człowieka. Posługuje się też językiem emancypacyjnym, wskazując na historyczne i strukturalne formy ucisku wobec kobiet.

¹⁷¹¹ A. Matuchniak-Krasuska, *Ruch feministyczny i kobiety w Polsce ...*, dz. cyt., s. 100-122.

Redukcjonizm i zaraźliwe sąsiedztwo (tworzenie łańcuchów retorycznych)	Łączenie zjawisk typu „pornografia - aborcja - eutanazja - nihilizm”	Rzadziej stosowane analogiczne techniki

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w mediach społecznościowych i TV, 2020-2021.

Analiza dyskursu wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet wskazuje, że konserwatywny obóz odniósł istotny sukces poprzez narzucenie własnej terminologii w debacie publicznej. Jak zauważa Kinga Dunin, dominujący język, oparty na parze przeciwstawnej „obrona życia” (*pro-life*) versus „zwolennicy zabijania” (*anti-life*), skutecznie wyeliminował emancypacyjne słownictwo, marginalizując je na rzecz moralnie nacechowanych wykluczeń¹⁷¹². Przykładem jest kompromis aborcyjny z 1993 roku, który nie był wynikiem rzeczywistego konsensusu społecznego, lecz przejawem hegemonii określonego języka wartości, w którym pojęcie „wybór” zostało semantycznie przekształcone w „zabójstwo”¹⁷¹³.

Obie strony (konserwatywna i liberalna) odwołują się do danych naukowych jako podstawy legitymizacji swoich stanowisk¹⁷¹⁴. Jednak konferencje i debaty często służą bardziej rytualizacji własnych przekonań niż rzeczywistemu dialogowi¹⁷¹⁵. Ruch *pro-life* bazuje na badaniach Nancy Speckhard dotyczących syndromu poaborcyjnego¹⁷¹⁶, natomiast ruch *pro-choice* przytacza badania wskazujące na brak istotnych skutków emocjonalnych po aborcji¹⁷¹⁷. Obie strony są jednak krytykowane za ignorowanie badań metaanalitycznych i niewystarczającą reprezentatywność dowodów¹⁷¹⁸.

Debata na temat relacji państwo-Kościół w tym kontekście nabiera charakteru performatywnego. Nie tylko odzwierciedla istniejące napięcia aksjologiczne, lecz je również wzmacnia i instytucjonalizuje. Spór ten dotyczy zarówno wartości, ale też dopuszczalnych sposobów ich artykulacji i symbolicznej kontroli nad przestrzenią publiczną¹⁷¹⁹.

¹⁷¹²Jak zauważa Kinga Dunin, konserwatywny dyskurs skutecznie narzucił język debaty publicznej, utrwalając pojęcia takie jak „obrona życia” i marginalizując narracje o prawach kobiet. W rezultacie wybór przestał być postrzegany jako wyraz wolności, a został sprowadzony do „zabójstwa”, co umożliwiło hegemonizację wartości i stygmatyzację sprzeciwu wobec restrykcyjnych przepisów. I. Desperak, *Anty-koncepcja*, dz. cyt.

¹⁷¹³Tamże.

¹⁷¹⁴M. Fuszara, *Debata o aborcji a kształtowanie się sceny politycznej w Polsce po upadku komunizmu*, [w:] M. Chałbiński, *Polityka i aborcja*, Warszawa 1994.

¹⁷¹⁵E. Wejber-Wąsiewicz, *Aborcja w dyskursie publicznym*, dz. cyt., s. 85-88

¹⁷¹⁶Tamże.

¹⁷¹⁷Tamże.

¹⁷¹⁸Tamże.

¹⁷¹⁹M. Melchior, W. Pawlik, *Klerykałowie i antyklerykałowie*, [w:] M. Czyżewski, K. Dunin, A. Piotrowski, *Cudze problemy*, Warszawa 1991, s. 80-99.

Tab. 9 Porównawcza praktyk sepizacji i kontrsepizacji

Płaszczyzna sporu	Praktyka sepizacji (Kościół)	Praktyka kontrsepizacji -strona świecka / antyklerykalna
Ocena przeszłości (PRL)	Ekspozycja prześladowań Kościoła, martyrologii, postaci kard. Wyszyńskiego.	Krytyka uprzywilejowania Kościoła w PRL, wzrost majątku i wpływów.
Rola Kościoła w demokracji	Podkreślenie tradycji chrześcijańskiej jako fundamentu demokracji.	Podkreślenie potrzeby świeckości państwa i neutralności światopoglądowej.
Europejskość	Przywołanie chrześcijańskich korzeni Europy jako legitymacji obecności religii.	Odwołanie do standardów laickich społeczeństw zachodnich.
Tolerancja i pluralizm	Akcentowanie prawa większości do obecności religii w sferze publicznej.	Akcentowanie praw mniejszości i wolności od przymusu religijnego.
Legitymizacja wartości	Uznanie wartości chrześcijańskich za powszechne i obiektywne.	Wartości pluralizmu i otwartości przedstawiane jako uniwersalne.
Język i terminologia	Używanie pojęć takich jak „obrona tradycji”, „prawdziwe wartości”.	Krytyka języka hegemonicznego, ironiczne użycie pojęć typu „klerykalizm”.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w mediach społecznościowych i TV, 2020-2021.

W dyskursie wokół OSK walka o prawa reprodukcyjne kobiet przekracza ramy prawnicze i staje się podstawowym sporem aksjologicznym pomiędzy hierarchicznym, patriarchalnym ładem symboliczno-wartościowym (porządek, tradycja) a wartościami emancypacyjnymi (równość, godność, wolność). Sepizacja jest tu narzędziem podtrzymywania status quo, natomiast kontrsepizacja wyrazem oporu, renegocjacji znaczeń i redefinicji granic widzialności¹⁷²⁰.

5.2.4 Słowa sztandarowe i performatywność hasel protestu w dyskursie OSK

Jednym z najważniejszych aspektów aksjologicznej analizy języka protestu OSK są tzw. słowa sztandarowe - wyrażenia silnie nacechowane emocjonalnie i ideologicznie, które funkcjonują jako nośniki zinternalizowanych wartości i antywartości zbiorowych. W ujęciu Walerego Pisarka, można je podzielić na dwie kategorie¹⁷²¹:

¹⁷²⁰ A. Matuchniak-Krasuska, *Ruch feministyczny i kobiety w Polsce ...*, dz. cyt., s. 100-122.

¹⁷²¹ W. Pisarek, *Słowa między ludźmi*, Kraków 2004, s. 152-158.

- miranda - słowa wyrażające aprobatę aksjologiczną (np. „wolność”, „godność”, „kobieta”, „człowieczeństwo”);
- kondemnanda - wyrazy pejoratywne, delegitymizujące idee lub postawy (np. „morderstwo”, „lewactwo”, „nihilizm”, „ideologia gender”).

Niektóre z nich, jak „solidarność” czy „rewolucja”, pełnią funkcję dysputandów, czyli pojęć spornych, generujących nierozstrzygalne konflikty aksjologiczne, gdyż ich walor zależy od systemu wartości danego środowiska¹⁷²².

Analiza korpusowa tekstów oraz artefaktów wizualnych związanych z Ogólnopolskim Strajkiem Kobiet ukazuje silną obecność słów sztandarowych jako narzędzi perswazji. W dyskursie protestacyjnym dominowały miranda: „godność”, „autonomia”, „prawo”, „wolność wyboru”, „kobieta”, „człowieczeństwo”, „sprawiedliwość”. W retoryce przeciwników OSK eksponowano kondemnanda: „morderstwo”, „zabójstwo”, „nihilizm”, „lewicowy ekstremizm”, „kult śmierci”¹⁷²³.

Słowa te pełniły rolę syntetycznych znaczników treści, aktywizując poznawcze, emocjonalne i ideologiczne schematy odbiorców, będąc zarazem katalizatorami myślenia i identyfikatorami stanowisk¹⁷²⁴.

Badania nad częstotliwością i ewolucją tych leksemów pozwalają zrekonstruować przemiany dyskursu OSK, od jego początkowej fazy wybuchu emocjonalnego, przez okres intensywnej polaryzacji, aż po społeczną konwencjonalizację wybranych haseł¹⁷²⁵.

Zgodnie z teoriami feministycznymi (Julia Kristeva oraz Hélène Cixous), język może być jednocześnie przestrzenią opresji i medium emancypacji¹⁷²⁶. Postulat wypracowania alternatywnych form ekspresji, oddających kobiecie doświadczenia w kontekście

¹⁷²² Tamże, s. 159-163.

¹⁷²³ E. Wejbert-Wąsiewicz, *Aborcja w dyskursie publicznym*, Łódź 2012, s. 105-110.

¹⁷²⁴ Słowa kluczowe pełnią istotną funkcję w procesie wyszukiwania i lokalizacji informacji w Internecie. Określa się je jako wyrazy lub frazy wpisywane do wyszukiwarek (np. Google) w celu odnalezienia konkretnych treści, usług bądź produktów. Ze względu na znaczenie w procesach pozycjonowania i promocji, stanowią one podstawowe narzędzie marketingu Internetowego. W praktyce często występują także w formie hashtagów (#), wykorzystywanych do kategoryzacji i zwiększania widoczności treści w mediach społecznościowych. Zob. whitepress.pl/baza-wiedzy/41/Jak_wybrac_najlepsze_slowa_kluczowe_do_pozycjonowania?

¹⁷²⁵ Analiza korpusów z wykorzystaniem badań nad słowami kluczowymi w perspektywie czasu otwiera możliwość zrozumienia procesów kulturowych i społecznych. Umożliwia ona identyfikację trendów, przewidywanie zjawisk oraz odkrywanie zależności między treściami a temporalnym wymiarem dyskursu w różnych porządkach pojęciowych. Zob. A. Pawłowski, *Korpusy chronologiczne i leksykalne szeregi czasowe jako narzędzia wykrywania słów kluczy i neosemantyzmów. Konceptualizacja czasu w korpusach chronologicznych*, [w:] *Przegląd Humanistyczny*, „Kwartalnik” 2016, nr 3 (454), s. 62-64; N. Elias, *Przemiany obyczajów w cywilizacji Zachodu*, Warszawa 1980, s. 268.

¹⁷²⁶ N.C.M. Hartsock, *The Feminist Standpoint. Developing the Ground for a Specifically Feminist Historical Materialism*, „Feminism and Methodology”, s. 159-160.

patriarchalnej dominacji, realizował się w praktyce OSK poprzez performatywny język haseł, transparentów, graffiti, a także interwencje artystyczne¹⁷²⁷.

Hasła OSK, takie jak: „Moje ciało, mój wybór”, „Kobieta to też człowiek”, „To jest wojna”, „Wypierdalać”, pełniły różnorodne funkcje:

- Emocjonalno-mobilizacyjną: wyrażanie gniewu i frustracji (np. „Jesteśmy wkurwione i mamy dość!”);
- Tożsamościowo-normatywną: afirmacja autonomii i praw podmiotowych („Moje ciało, mój wybór”);
- Symboliczno-wizualną: kodyfikacja emocji i oporu w formach ikonicznych („Moja macica to nie ołtarz”)¹⁷²⁸.

Charakteryzowały je aforystyczność, rytmiczność, silny ładunek stylistyczny i afektywny, co sprzyjało memetycznej reprodukcji w przestrzeni cyfrowej. Stały się one również świadectwem zmiany kulturowej i symbolicznym zapisem oporu¹⁷²⁹.

Materiał badawczy objął kilkaset haseł obecnych w przestrzeni fizycznej (transparenty, murale, graffiti) oraz cyfrowej (media społeczne, dokumentacja fotograficzna). Analiza uwzględniała semantyczne, syntaktyczne, retoryczne, pragmatyczne i wizualne aspekty, a także kontekst kulturowy i afektywny¹⁷³⁰. Szczególną wagę miały konstrukcje opozycyjne „my-oni” oraz tropy afektywne rekonfigurujące porządek aksjologiczny¹⁷³¹.

Slogany OSK należy traktować nie tylko jako nośniki treści, ale jako akty performatywne konstytuujące rzeczywistość społeczną¹⁷³². Funkcjonowały one jako kontrdiskurs wobec hegemonicznych narracji instytucjonalnych, kształtując oddolnie przestrzeń kontrpubliczną nastawioną na emancypację oraz sprawczość¹⁷³³. Ich medialność, ładunek emocjonalny i styl przekazu czyniły je skutecznym narzędziem mobilizacji i argumentacji w warunkach ulicznej konfrontacji¹⁷³⁴.

Podsumowując, słowa sztandarowe protestu stanowiły kluczowe narzędzie perswazji aksjologicznej, organizując pola semantyczno-wartościowe protestu i jego przeciwników. Slogany OSK natomiast stanowiły zarówno manifesty polityczne, jak i zapisy przemiany

¹⁷²⁷ A. Jones, *Introduction to the Feminism and Visual...*, dz. cyt., s.3.

¹⁷²⁸ A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt.

¹⁷²⁹ A. Werpachowska, *Retoryka jako sposób myślenia o tekście*, „Pamiętnik Literacki”, nr 81/1, 1990.

¹⁷³⁰ M. Lisowska-Magdziarz, *Analiza tekstu w dyskursie medialnym*, dz. cyt.

¹⁷³¹ K. Szymek, *Sztuka argumentacji. Słownik terminologiczny*, Warszawa 2005; M. Korolka, *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*, dz. cyt.

¹⁷³² J. Butler, *Notes Toward a Performative Theory of...*, dz. cyt.

¹⁷³³ N. Fraser, *Rethinking the Public Sphere: A Contribution...*, dz. cyt.

¹⁷³⁴ Analiza haseł protestacyjnych przedstawiona jest w rozdziale 6.

społecznej, pełniąc rolę performatywną, symboliczną, normatywną i dokumentacyjną. Ich efektywność wynikała ze stylu ekspresji, afektywności, kontradyskursywności i zdolności do budowania tożsamości zbiorowej¹⁷³⁵.

5.3 Język radykalny jako narzędzie performatywnego oporu w dyskursie OSK

Język, którym posługiwali się zarówno uczestnicy Ogólnopolskiego Strajku Kobiet, jak i ich przeciwnicy, ujawnił się jako jedno z głównych pól konfliktu aksjologicznego tego protestu. W tym przypadku język nie tylko odzwierciedlał istniejące normy i wartości kulturowe, ale także aktywnie wpływał na ich przebudowę, renegocjację oraz dekonstrukcję, a także był medium ekspresji, narzędziem oporu i przestrzenią społecznej polaryzacji.

Odwołując się do refleksji Simone de Beauvoir, w polskiej kulturze kobiecość i aspiracje kobiet są akceptowane głównie w ramach tradycyjnych ról, takich jak opiekunki, osoby usługowej lub artystki. Język potoczny utrwała to uprzedzenie, redukując powagę żeńskich nazw zawodów o wysokim prestiżu („chirurgka”, „adwokatka”) oraz odsuwając kobiety od symbolicznych funkcji społecznych. Takie mechanizmy pokazują trwałość patriarchalnych wzorców w strukturach językowych i ich odbiór społeczny¹⁷³⁶.

W przypadku Strajku Kobiet język protestu przybrał postać radykalną, często wykorzystując wulgaryzmy. Ich celowe użycie stało się nie tylko wyrazem gniewu względem sytuacji politycznej, ale także aktem transgresji wobec norm kobiecości związanych z łagodnością i uległością. Przekroczenie językowych konwencji miało wymiar emancypacyjny i performatywny. Kobiety zmanifestowały w ten sposób zerwanie z narzuconą rolą „strażniczki moralności”, kreując nowy archetyp kobiety-wojowniczk.

Hasła takie jak „Trzeba było nas nie wkurwiać” czy „Wypierdalać” należały do symbolicznych aktów sprzeciwu wobec opresyjnych regulacji, wyrażając gniew oraz sprzyjając budowaniu kolektywnej tożsamości protestujących.

Media prorządowe (TVP Info, TVP1, TVP2, „Gazeta Polska”)¹⁷³⁷ interpretowały radykalny język protestu jako zagrożenie dla porządku moralnego, operując tytułami w rodzaju *Strajk Kobiet czy cywilizacyjne zezwierzęcenie?* oraz prezentując uczestniczki jako

¹⁷³⁵ A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt.

¹⁷³⁶ S. de Beauvoir, *Druga płeć*, Warszawa 2014.

¹⁷³⁷ Gazeta Polska VD, *Strajk kobiet czy cywilizacyjne zezwierzęcenie, przemoc psychiczna i fizyczna?* 13.12.2020.

tłum przekraczający granice norm społecznych. Takie animalizujące ujęcie służyło delegitymizacji ruchu poprzez przypisywanie mu cech dewiacji i upadku cywilizacyjnego.

Media niezależne (np. „OKO.press”) akcentowały natomiast funkcję oporu i transgresji, wpisaną w strategię językową protestu. Jak zauważył Michał Danielewski, kobiece wulgaryzmy były odpowiedzią na systemową przemoc symboliczną - uprzejmy, „grzeczny” język w polskiej debacie publicznej często legitymizuje opresję i cierpienie, więc przekroczenie tych ram stanowiło akt samoobrony¹⁷³⁸.

Małgorzata Majewska podkreśla, że kobiece autorstwo wulgaryzmów w przestrzeni publicznej łamie stereotypy płciowe, redefiniując rolę kobiety w debacie publicznej z opiekunki do wojowniczk, aktywnie wyrażającej sprzeciw wobec opresji¹⁷³⁹. Adam Bednarek analizował ekspresywną funkcję języka protestu jako retorycznie świadome posunięcie, wynikające z niemożności wyrażenia emocji za pomocą „grzecznościowego” dyskursu. Ironia typu „Uprzejmie prosimy szybcutko uciekać” stanowi parodię konwencji, ujawniając przewrotną przemoc symboliczną języka¹⁷⁴⁰.

Jerzy Bralczyk ostrzegał przed banalizacją wulgaryzmów, które mimo, że skutecznie wyrażają frustrację, mogą prowadzić do erozji dialogu społecznego i osłabienia precyzji komunikacji. Wskazywał na selektywność politycznej poprawności, polegającą na potępieniu jednych wyrażen („Murzyn”), przy jednoczesnym akceptowaniu brutalizacji języka publicznego¹⁷⁴¹.

Krytyka ze strony środowisk konserwatywnych była zdecydowana i służyła budowaniu obrazu protestu jako zagrożenia dla porządku moralnego oraz społecznego. Ks. Jerzy Szymik określał protestujące mianem „piszczącej wulgaryzmy młodzieży”¹⁷⁴², a Janusz Korwin-Mikke mówił o „bezwstydie i prymitywizmie” jako braku cywilizacyjnych hamulców. Takie wypowiedzi miały charakter kontrreakcji aksjokulturowej, podtrzymującej granice dopuszczalnej debaty¹⁷⁴³.

¹⁷³⁸ M. Danielewski, *Nie cmokaj z niesmakiem na krzyk „Wypierdalać”. Wulgarna jest tortura, nie gniew*, 26.10.2020, [Nie cmokaj z niesmakiem na krzyk „Wypierdalać!”. Wulgarna jest tortura, nie gniew - OKO.press](#), dostęp: 27.04.2024.

¹⁷³⁹ D. Pakuła, *Językoznawcy o hasła „wyp***ć”: rządzący zostali w pewien sposób rozbrojeni*, 28.10.2020, [Językoznawcy o wulgaryzmach na protestach - "rządzący zostali w pewien sposób rozbrojeni" - Kobieta](#), dostęp: 28.04.2024.

¹⁷⁴⁰ Tamże.

¹⁷⁴¹ Wirtualna Polska 2020.

¹⁷⁴² Ks. Prof. Jerzy Szymik do uczestniczek Strajku Kobiet: *Nawróćcie się!* 12.02.2021, [Ks. prof. Jerzy Szymik do uczestniczek Strajku Kobiet: Nawróćcie się!](#), dostęp: 28.04.2024.

¹⁷⁴³ D. Pakuła, *Językoznawcy o hasła wyp***ć: rządzący zostali...*, dz. cyt.

Radykalny, wulgarny język Ogólnopolskiego Strajku Kobiet odsłonił głębokie napięcia aksjologiczne w polskiej przestrzeni publicznej. Wulgaryzmy nie były wyłącznie obelgą, stały się aktem performatywnego oporu wobec dominacji symbolicznej, ekspresją gniewu oraz narzędziem emancypacyjnej redefinicji kobiecego głosu.

5.3.1 Genealogia kobiecego gniewu i jego polityczna sprawczość w Strajku Kobiet

Podczas protestów OSK społeczny gniew kobiet spotkał się z symbolicznym i narracyjnym oporem w mediach, gdzie często próbowano go delegitymizować poprzez język zawstydzania, deprecjacji i paternalizacji. Protestujące kobiety były określane jako „nie-dojrzałe”, „niekulturalne”, „rozmocjonowane” czy „wulgarne”¹⁷⁴⁴, co miało na celu marginalizację ich obecności w debacie publicznej¹⁷⁴⁵.

Agata Wilska wskazuje na genealogiczny charakter kobiecego gniewu, rozumianego jako emocja przekazywana pokoleniowo w formie przemilczeń, napięcia cielesnego oraz symbolicznych gestów oporu. To dziedzictwo, uwewnętrznione i skumulowane, znalazło wyraz w momencie masowej mobilizacji kobiet w przestrzeni publicznej¹⁷⁴⁶.

Judith Butler interpretuje protest jako formę afektywnego bycia razem, w której cielesna wspólnota tworzy nowy typ podmiotowości politycznej - relacyjnej, dynamicznej i zakorzenionej w wymianie emocjonalnej i performatywnej. Gniew jako emocja mobilizująca, przełamywał milczenie i stał się postulatem sprawczości, jednocząc uczestniczki w walce o podmiotowość¹⁷⁴⁷.

Aleksandra Nowak podkreśla inicjacyjny charakter protestów OSK, który zwłaszcza dla młodych kobiet był często ich pierwszym kontaktem z aktywizmem politycznym¹⁷⁴⁸. Doświadczenie gniewu inicjowało zatem proces transgresji, w ramach którego sam akt protestu przyjmował formę rytuału liminalnego, umożliwiającego uczestniczkom

¹⁷⁴⁴ Warto podkreślić, że narracja pierwszych sufrażystek była znacznie silniejsza, a niekiedy wręcz bardziej konfrontacyjna niż ta, którą posługiwał się Ogólnopolski Strajk Kobiet. Ówczesne media często przedstawiały działania sufrażystek w tonie infantyliżującym, kwestionując ich sprawczość i prognozując, iż nie zdołają wywalczyć praw wyborczych dla kobiet. Historia ostatecznie zweryfikowała te przewidywania, potwierdzając zasadność i skuteczność ich walki.

¹⁷⁴⁵ M. Rusinek, *Hasło „Wypier...!” nie jest subtelne, ale jest granica subtelności zachowania i właśnie została przekroczona*, Wysokieobcasy.pl, 24.10.2020, www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,110865,26430439, hasło-wypier-nie-jest-subtelne-ale-jest-granica-subtelności.html, dostęp: 11.04.2022.

¹⁷⁴⁶ A. Wilska, *Strajk kobiet. Nosimy w sobie gniew naszych matek i babek*, porady.sympatia.onet.pl, b.d., <https://porady.sympatia.onet.pl/sympatia-radzi/strajk-kobiet-nosimy-w-sobie-gniew-naszyc-matek-i-babek-opinia/8dzbgb7>, dostęp: 18.07.2024.

¹⁷⁴⁷ M. Żemojtel-Piotrowska, R. Piotrowski, *Kiedy złość motywuje? Społeczne funkcje wyrażania złości*, [w:] B. Bereza, *Oblicza złości. Perspektywa psychologów, psychiatrów i psychoterapeutów*, Warszawa 2012, s. 39-55.

¹⁷⁴⁸ A. Nowak, *Wyp***dalać. Historia kobiecego gniewu*, Kraków 2024, s. 74-76.

symboliczne przekroczenie dotychczasowych granic oraz rekonfigurację tożsamości zbiorowej¹⁷⁴⁹.

Psychologicznie gniew odróżnia się od złości. Gniew jest konstruktywny, wyraża przekonanie o sprawczości i gotowości do działania, podczas gdy złość pozostaje bardziej reakcją impulsywną¹⁷⁵⁰. Wyrażony gniew może mieć wymiar terapeutyczny, integrujący oraz afirmatywny¹⁷⁵¹.

Rebeca Traister pokazuje, że publiczne, wspólnotowe wyrażanie gniewu umożliwia transformację osobistej traumy kobiet w siłę kolektywnej mobilizacji¹⁷⁵², katalizując zmiany społeczne i budując fundament kobiecej solidarności¹⁷⁵³.

Współczesne teorie afektu interpretują gniew kobiet jako narzędzie polityki afektywnej. Myisha Cherry ukazuje gniew moralny jako formę troski o dobro wspólne, a nie wyłącznie destrukcyjny afekt¹⁷⁵⁴. Audrey Lorde postrzega gniew jako zasób sprawczości w walce z opresją, podkreślając, że nie powinien być oceniany przez pryzmat estetyki czy potulności¹⁷⁵⁵. Sara Ahmed i Soraya Chemaly analizują kulturowe mechanizmy delegitymizacji kobiecego gniewu, który bywa uznawany za „niekobiecey”, „niecywilizowany”, przez co staje się narzędziem podtrzymywania wykluczenia kobiet z debaty publicznej¹⁷⁵⁶.

Publiczna ekspresja gniewu w OSK była manifestacją walki o uznanie, widzialność i głos, a także postulatem uznania subiektywności oraz podmiotowości politycznej kobiet¹⁷⁵⁷.

W konsekwencji OSK jawił się jako przestrzeń budowania wspólnoty emocjonalnej zakorzenionej w gniewie - przekraczając granice pokoleniowe, klasowe i środowiskowe. To właśnie gniew stał się spoiwem ruchu i jednym z najbardziej doniosłych efektów protestu, integrując kobiety w walce o uznanie ich doświadczenia, praw i głosu¹⁷⁵⁸.

¹⁷⁴⁹ R. Traister, *Good and Mad. The Revolutionary Power of Women's Anger*, New York 2018, s. 20.

¹⁷⁵⁰ A. Nowak, *Wyp***dalać. Historia kobiecego gniewu*, dz. cyt.

¹⁷⁵¹ Alexander Lowen odróżnia gniew od wściekłości, podkreślając terapeutyczny potencjał pierwszego i destrukcyjny charakter drugiego. Wyrażony gniew ma wymiar uzdrawiający, integrujący i afirmatywny. Zob. A. Lowen, *Miłość, seks i serce*, Warszawa 2021.

¹⁷⁵² R. Traister, *Good and Mad. The Revolutionary Power...*, dz. cyt., s. 26

¹⁷⁵³ Tamże.

¹⁷⁵⁴ M. Cherry, *Anger is not a bad word*, TEDx Talks, *Anger is not a bad word/Myisha Cherry/TEDx-UoflChicago*, youtube.com, 21.05.2015, www.youtube.com/watch?v=uysTk2EJotw, dostęp: 30.06.2023.

¹⁷⁵⁵ A. Lorde, *Siostra Outsiderka. Eseje przemówienia*, Warszawa 2015 s. 52.

¹⁷⁵⁶ S. Ahmed, *The Cultural Politics of Emotion*, Edinburgh 2014; S. Chemaly, *Rage Becomes Her: The Power of Women's Anger*, New York 2018.

¹⁷⁵⁷ A. Nowak, *Wyp***dalać. Historia kobiecego gniewu*, dz. cyt., s. 74-76

¹⁷⁵⁸ Tamże.

5.3.2 Wulgaryzmy jako performatywny akt oporu i kontrseparacji

Język, którym posługiwały się uczestniczki Ogólnopolskiego Strajku Kobiet, a zwłaszcza obecność wulgaryzmów, stał się nie tylko jednym z najbardziej kontrowersyjnych, ale również symbolicznych narzędzi protestu. Wulgaryzmy, na czele z hasłem „Wypierdalać!”, były nie przypadkową ekspresją złości, lecz świadomym, strategicznym aktem mowy, pełniącym funkcję oporu, emancypacji oraz radykalnego przekraczania dominujących norm komunikacyjnych i społecznych¹⁷⁵⁹.

Hasło „Wypierdalać!” po wyroku Trybunału Konstytucyjnego roku stało się jednym z najbardziej rozpoznawalnych sloganów obywatelskich w Polsce XXI wieku¹⁷⁶⁰. Klasyfikowane formalnie jako wulgaryzm, pełniło jednak wielowymiarowe funkcje: ekspresyjną, rytualną, integracyjną i przede wszystkim performatywną, konstytuując wspólnotę oporu i przekształcając przestrzeń publiczną w pole politycznej sprawczości¹⁷⁶¹.

Teoretycznie, jest to akt kontrseparacji: semantyczna transgresja umożliwiająca odzyskanie głosu przez marginalizowane grupy. Cezary Lewanowicz opisuje ten proces jako semioklasm, czyli symboliczne zburzenie monopolu językowego elity¹⁷⁶². Język protestu przekracza nie tylko normy grzecznościowe, ale także demaskuje klasistowskie i patriarchalne oczekiwania wobec komunikacji publicznej, traktowanej jako narzędzie dyscyplinowania społecznego¹⁷⁶³.

Wulgaryzmy w protestach OSK, takie jak „Wypierdalać!”, należy rozumieć nie jako ekspresję agresji, ale jako symboliczny akt przemocy rewersyjnej, tj. gest obrony przed przemocą strukturalną i epistemiczną. Michał Rusinek zauważył, że jest to „znak emocji, do których ktoś został doprowadzony - forma skrajnej reakcji na instytucjonalne lekceważenie i przemoc”. Maja Staśko dodaje: „Problemem nie jest wulgaryzm, problemem jest akt sprzeciwu - czy gdybyśmy mówiły: ‘Prosimy uprzejmie o zakończenie torturowania nas’, pomoglibyście?’”¹⁷⁶⁴.

¹⁷⁵⁹ M. Danielewski, *Nie cmokaj z niesmakiem na krzyk...*, dz. cyt.

¹⁷⁶⁰ Hasła Strajku Kobiet w istotny sposób różniły się od wcześniejszych manifestacji feministycznych (np. z lat 1989-2011) stopniem ekspresji i agresji językowej. Wulgaryzmy, takie jak „Napierdalcie we własne organy” czy „Pierdolę, nie rodzę”, spełniały funkcję nie tylko ekspresyjną, lecz także performatywną. Tworzyły one wspólnotę emocji i oporu oraz realizowały zasadę impulsu, pobudzając do działania. Zob. J. Suchomska, D. Urzędowska, dz. cyt.

¹⁷⁶¹ C. Lewanowicz, *Uprzejmie prosimy uciekać prędiutko. O języku...*, dz. cyt.

¹⁷⁶² Tamże.

¹⁷⁶³ [Nie cmokaj z niesmakiem na krzyk „Wypierdalać!”. Wulgarna jest tortura, nie gniew - OKO.press](#)

¹⁷⁶⁴ M. Staśko, *Grzeczne już byłyśmy. Teraz jesteśmy skuteczne (i ostro wkurwione)*, krytykapolityczna.pl, 26.10.2020, www.krytykapolityczna.pl/kraj/stasko-komentarz-zakaz-aborcji-protesty/, dostęp: 11.04.2022.

Język protestu pełni funkcję emancypacyjną, a brutalność można rozumieć jako gest odzyskiwania godności i podmiotowości przez osoby brutalnie wykluczone. Wg teorii performatywności Judith Butler, wulgaryzm jako akt mowy nie tylko wyraża emocje, ale konstytuuje rzeczywistość społeczną, zyskując moc transformacyjną¹⁷⁶⁵. Emocja gniewu¹⁷⁶⁶ uzyskuje w wulgaryzmach bezpośrednie ujście i staje się politycznym zasobem sprawczości. Audrey Lorde sugeruje, by gniew kobiet traktować nie przez pryzmat estetyki, ale jako zasób polityczny¹⁷⁶⁷, zaś Myisha Cherry dowodzi, że gniew moralny może być formą troski o dobro wspólne¹⁷⁶⁸.

Tab. 10 Wielowymiarowa analiza hasła „Wypierdalać!”

Wymiar	Funkcja w dyskursie protestu	Kontrapunkt w dyskursie hegemonicznym
Semantyczny	Radykalny komunikat oporu	„Wulgaryzm” jako naruszenie norm estetycznych
Aksjologiczny	Symbol sprawczości i gniewu	Przejaw braku kultury i braku kobiecości
Performatywny	Akt przekształcający przestrzeń publiczną	„Dzikość” jako zagrożenie dla porządku
Sepologiczny	Kontrsepizacja - odzyskanie głosu	Sepizacja - milczenie, wykluczenie, kontrola języka
Społeczno-kulturowy	Dekonstrukcja figury Matki Polki	Reafirmacja tradycyjnych ról kobiecych

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w mediach społecznościowych i TV, 2020-2021.

Ambiwalencja społecznego odbioru tej formy ekspresji została zauważona zarówno w analizach medialnych, jak i w komentarzach opinii publicznej¹⁷⁶⁹. Część społeczeństwa

¹⁷⁶⁵ J. Butler, *Notes Toward a Performative Theory of...*, dz. cyt.; C. Lewanowicz, *Uprzejmie prosimy uciekać przedmiotko. O języku...*, dz. cyt.

¹⁷⁶⁶ Szczegółowo omówione w rozdziale 5.3.1.

¹⁷⁶⁷ A. Lorde, *The Uses of Anger*, „Women's Studies Quarterly” 1997, Vol. 25, s. 278-285.

¹⁷⁶⁸ M. Cherry, *The Case for Rage: Why Anger Is Essential to Anti-Racist Struggle*, Oxford 2021.

¹⁷⁶⁹ Pod filmem opublikowanym na profilu Ogólnopolskiego Strajku Kobiet na Instagramie pojawiło się wiele komentarzy wyrażających emocjonalne poparcie dla użycia wulgaryzmów w dyskursie protestacyjnym. Internauci podkreślali, że w danej sytuacji „bez wulgaryzmów już się nie da” oraz że reakcja była „zwięzła i bez ogródek”. Inni wskazywali na autentyczność emocji: „Jak jestem wkurwiona, to jestem wkurwiona. Nie ponoszą mnie emocje. (...) Jestem do głębi mojej duszy wkurwiona, Pani redaktor”

uznała wulgaryzmy za dowód upadku obyczajów, inni - za jedyny możliwy język oporu wobec systemowej przemocy. Jak zauważa Maria Janion, kobiety „zaczynają przemawiać własnym głosem, nie pytając o pozwolenie”.

Język protestu Strajku Kobiet wykorzystywał także ironię („Prosimy uprzejmie o zakończenie tortur”), metafory militarną i strategie komizmu, zgodne z logiką agonistyczną Chantal Mouffe, gdzie celem nie jest konsensus, lecz redefinicja rzeczywistości i przesunięcie granic wyobraźni społeczne¹⁷⁷⁰.

W fizycznej przestrzeni (transparenty, murale, graffiti) oraz cyfrowej (hashtagi #wypierdalać, #jesteśmywkurwione¹⁷⁷¹, ponad 43 tys. postów na Instagramie), wulgaryzmy spełniały funkcje integracyjną, afektywną i mobilizacyjną, stając się narzędziem wyrażania gniewu, którego inne języki nie były w stanie udźwignąć¹⁷⁷².

Aksjologiczne znaczenie radykalnego języka ujawnia się w jednoznacznym odrzuceniu retoryki „grzecznej kobiecości”. Pierre Bourdieu podkreśla, że narzucane style wypowiedzi jako „cywilizowane” skutkują symbolicznym wykluczeniem alternatywnych sposobów komunikacji¹⁷⁷³. Krytyka języka protestu, także ze strony komentatorów liberalnych, jawi się jako próba wtórnej sepizacji, czyli wyciszenia gniewu przez odwołania do norm grzecznościowych¹⁷⁷⁴.

Podsumowując, radykalna, wulgarna forma języka protestów OSK odsłoniła głębokie napięcia aksjologiczne w polskiej przestrzeni publicznej. Wulgaryzmy stały się aktem performatywnego oporu, bezpośrednią ekspresją skumulowanego gniewu i narzędziem emancypacji, umożliwiającym redefinicję kobiecego głosu w debacie publicznej¹⁷⁷⁵.

czy „Nie, kurwa, nie można bez wulgaryzmów. JESTEŚMY WKURWIONE W CHUJ”. W komentarzach pojawiały się również głosy akcentujące adekwatność ekspresji: „Reakcja adekwatna do sytuacji. Nie o słowa tu chodzi. Walczymy o nasze prawa!!!” (pisownia oryginalna). Zob. A. Lorde, *Siostra outsiderka. Eseje i przemówienia*, Warszawa 2015, s. 136.

¹⁷⁷⁰ Ch. Mouffe, *The Democratic Paradox*, London 2000.

¹⁷⁷¹ Na Instagramie hashtagi #wypierdalać i #wypierdalac pojawiły się w ponad 43 tysiącach postów. W formie hashtagu na Instagramie zostało ono użyte ponad czterdzieści trzy tysiące razy (#wypierdalać 38 980, #wypierdalac 4 410). Stan na dzień 18.07.2024.

¹⁷⁷² R. Traister, *Good and Mad. The Revolutionary Power...*, dz. cyt.

¹⁷⁷³ P. Bourdieu, L.J.D., Wacquant *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, Warszawa 2001, s. 104.

¹⁷⁷⁴ C. Lewanowicz, *Uprzejmie prosimy uciekać przedmiotko. O języku...*, dz. cyt.

¹⁷⁷⁵ Z czym nie każdy się zgadza. Paweł Mucha, przedstawiciel Kancelarii Prezydenta RP, stwierdził w programie „Fakty po faktach”: „Powinniśmy rozmawiać ze sobą językiem innym niż wulgaryzmy i ogromna agresja”. Zob. *Fakty po Faktach*, tvn.24.pl, 24.10.2023, www.tvn24.pl/go/programy,7/fakty-po-faktach-odcinki,15048/odcinek-553,S00E553,386936, dostęp: 25.11.2023. Z kolei poseł Koalicji Obywatelskiej, Sławomir Nitras, pisał na Twitterze (obecnie X): „Martwię się, że radykalizm, bluździ na antenie tv czy na ulicy nie służy sprawie”. Zob. Sławomir Nitras, twitter.com, 23.10.2020, twitter.com/Slawomir-Nitras/status/1319553396345548800, dostęp: 12.12.2021.

5.3.3 Feminizm jako rama epistemologiczno-aksjologiczna analizy dyskursu OSK

Aksjologiczna analiza dyskursu feministycznego obecnego w narracjach i praktykach Ogólnopolskiego Strajku Kobiet wymaga osadzenia w szerokim kontekście historycznym, epistemologicznym i kulturowym. Od Oświecenia przez kolejne fale feminizmu ruch ten konsekwentnie kwestionował dominujące struktury władzy oraz promował wartości takie jak równość, sprawiedliwość, godność i wolność jednostki¹⁷⁷⁶.

Feminizm to pojęcie polisemiczne, funkcjonujące zarówno jako ideologia emancypacyjna, ruch społeczny, jak i krytyczna metodologia badań społecznych. Jest uwrażliwiony na problematykę płci kulturowej, hierarchii symbolicznych oraz relacji dominacji i podporządkowania¹⁷⁷⁷. Współczesny dyskurs feministyczny odrzuca ideę jednej, uniwersalnej kobiecości, akcentując pluralizm pozycji podmiotowych, konstruowanych na przecięciu różnic płciowych, klasowych, etnicznych czy kulturowych¹⁷⁷⁸.

Według Anny Titkow feministyczna analiza opiera się na trzech filarach¹⁷⁷⁹:

- Uznanie społecznej konstrukcji różnic płciowych - traktowanie płci jako kategorii społecznie negocjowanej, niebiologicznie zdeterminowanej;
- Krytyka instytucjonalnych form dyskryminacji - wskazywanie na rolę instytucji (państwa, Kościoła, rodziny, edukacji) w reprodukowaniu patriarchalnych struktur;
- Postulat aktywnej zmiany społecznej prowadzącej do równouprawnienia.

W tym świetle wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020, zakazujący aborcji z przesłanek embriopatologicznych, dla części uczestniczek OSK był nie tylko aktem prawnej opresji, ale też gestem symbolicznym odbierającym kobietom autonomię cielesną i podmiotowość obywatelską. Tę decyzję odczytano jako wyraz patriarchalnej kontroli nad życiem i ciałem kobiet, co wywołało masową reakcję emocjonalną oraz mobilizację protestacyjną¹⁷⁸⁰.

Feministyczna epistemologia (inspirowana m.in. przez Foucaulta) postrzega władzę jako wszechobecną siłę przenikającą język, wiedzę i praktyki społeczne¹⁷⁸¹. To dyskursy

¹⁷⁷⁶ M.C. Nussbaum, *Women and Human Development: The Capabilities Approach*, Cambridge 2000.

¹⁷⁷⁷ b. hooks, *Feminism is for Everybody*, Cambridge 2000.

¹⁷⁷⁸ N. Krzyżanowska, *Wokół koncepcji demokracji? Parytet płci w świetle polskiego dyskursu prasowego*, „Studia Socjologiczne” 2012, nr 1(204), s. 199-223.

¹⁷⁷⁹ A. Titkow, *Tożsamość polskich kobiet. Ciągłość*, dz. cyt.

¹⁷⁸⁰ A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt.

¹⁷⁸¹ N. Krzyżanowska, *O badaniach dyskursu w perspektywie feministycznej. Uwagi na przykładzie analizy felietonu Wojna z wózkowymi Zbigniewa Mikolejki*, [w:] R. Wodak, M. Krzyżanowski, *Jakościowa analiza dyskursu w naukach społecznych*, Warszawa 2011, s. 271.

jako zbiory wypowiedzi normatywnych, organizują rzeczywistość społeczną, tworząc opozycje binarne: mężczyzna-kobieta, rozum-emocje, sfera publiczna-prywatna. Opozycje te naturalizują hierarchiczne relacje i utrwalają nierówności.

Feminizm dąży do dekonstrukcji tych opozycji i demaskowania ich arbitralności, proponując wyjście poza patriarchalną logikę logosu¹⁷⁸². Hélène Cixous przedstawia ideę „języka kobiecego”, ekspresji opartej na cielesności, emocjonalności i jednostkowym doświadczeniu zamiast na logice dominacji¹⁷⁸³.

Wywodzona z prac Sandry Harding koncepcja „silnej obiektywności” sprzeciwia się złudzeniu neutralności poznawczej i postuluje uznanie wiedzy ucieleśnionej, pochodzącej z doświadczeń grup wykluczanych i podporządkowanych, jako bardziej rzetelnej poznawczo¹⁷⁸⁴. W tym ujęciu praktyki protestu kobiet mają nie tylko charakter polityczny, ale i epistemologiczny, przynosząc alternatywną wiedzę społeczną¹⁷⁸⁵.

Koncepcja intersekcyjności Kimberlé Crenshaw nakazuje uwzględnianie wielowymiarowości opresji: tożsamości jednostki (płeć, klasa, etniczność, orientacja, status rodzicielski) krzyżują się ze sobą, tworząc złożone wzory wykluczenia¹⁷⁸⁶. OSK jako ruch inkluzywny stał się przestrzenią widzialności dla doświadczeń różnych grup kobiet, często pomijanych przez tradycyjny dyskurs emancypacyjny¹⁷⁸⁷.

Dyskurs OSK w warstwie werbalnej (hasła, manifesty) i wizualnej (transparenty, murale) realizuje logikę feminizmu trzeciej fali: jest performatywny, cielesny, pluralistyczny i zindywidualizowany. Slogany w rodzaju „Moje ciało, mój wybór”, „Macica to nie kaplica”, „Wypierdalać!” to nie tylko wyrazy sprzeciwu, pełnią funkcję aktów mowy performatywnej, konstytuując nową rzeczywistość społeczną i nadając sens zbiorowym doświadczeniom protestu¹⁷⁸⁸.

Strajk Kobiet należy więc widzieć jako narzędzie rekonfiguracji aksjologicznej wspólnoty, podważające fundamenty normatywnego ładu opartego na wykluczeniu. W miejsce hierarchii i jednorodności OSK proponuje nowy horyzont wartości: uznanie różnorodności, cielesnej autonomii, sprawczości kobiet i afektywnej solidarności. Strajk

¹⁷⁸² S. Thornham, *Second Wave Feminism*, [w:] S. Gamble, *Feminism and Postfeminism*, London 2001, s. 41.

¹⁷⁸³ D. R. Alphonso, *Femine Writing and Woman's Differences. Introduction*, [w:] K. Olivier, *French Feminism Reader*, Lanham 2000, s. 255.

¹⁷⁸⁴ N.C.M. Hartsock, *The Feminist Standpoint. Developing the Ground...*, dz. cyt., s. 161.

¹⁷⁸⁵ E. Griffin, *A First Look at Communication Theory*, dz. cyt., s. 448-449; S. Harding, *Whose Science? Whose knowledge? Thinking from...*, dz. cyt., s. 20.

¹⁷⁸⁶ A. Crenshaw, *Demarginalizing the Intersection of Race and...*, dz. cyt., s. 138-167.

¹⁷⁸⁷ S. Hardig, *Feminism*, dz. cyt., s. 309-310

¹⁷⁸⁸ J. Butler, *Notes Toward a Performative Theory of...*, dz. cyt.

Kobiet należy więc widzieć jako narzędzie rekonfiguracji aksjologicznej wspólnoty, podważające fundamenty normatywnego ładu opartego na wykluczeniu. W miejsce hierarchii i jednorodności OSK proponuje nowy horyzont wartości: uznanie różnorodności, cielesnej autonomii, sprawczości kobiet i afektywnej solidarności¹⁷⁸⁹.

5.3.4 Konserwatywny dyskurs *pro-life* jako narzędzie delegitymizacji emancypacji kobiet

W aksjologicznej rywalizacji o prawa reprodukcyjne kobiet, dyskurs środowisk konserwatywnych, określanych jako *anti-choice*, pełni kluczową rolę nie tylko jako reakcja na postulaty ruchów kobiecych, lecz jako narzędzie narzucenia hegemonicznego porządku aksjologicznego. Ten porządek opiera się na konserwatywnej redefinicji praw człowieka, języka moralności oraz fundamentów semantycznych ładu społecznego¹⁷⁹⁰. Zgodnie z Deanną A. Rohlinger jest to konfliktowe wytwarzanie znaczeń, angażujące konkurencyjne grupy społeczne, media i zdehierarchizowaną publiczność¹⁷⁹¹.

Choć dyskurs ten silnie odwołuje się lokalnie do wartości narodowych i religijnych, takich jak „tradycyjna rodzina”, „katolicka moralność” oraz „tożsamość narodowa”, jego struktura i strategię są zakorzenione również w transnarodowych sieciach ultrakonserwatywnych organizacji¹⁷⁹². Przykładem są powiązania Instytutu Ordo Iuris z Agenda Europe¹⁷⁹³, World Youth Alliance czy Catholic Family and Human Rights Institute¹⁷⁹⁴. Ta hybrydyczna konfiguracja łączy lokalne idiomy wartości z globalnym know-how

¹⁷⁸⁹ A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt.

¹⁷⁹⁰ A. Titkow, *Tożsamość polskich kobiet. Ciągłość*, dz. cyt.

¹⁷⁹¹ D.A. Rohlinger, *Framing the Abortion Debate: Organizational Resources*, dz. cyt., s. 9.

¹⁷⁹² I. Desperak, *Antykoncepcja, aborcja i ... eutanazja. O upolitycznieniu praw reprodukcyjnych w Polsce*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Sociologica” 2003, s. 30

¹⁷⁹³ Jednym z istotnych instrumentów współczesnego konserwatyzmu jest Agenda Europa, funkcjonująca jako transnarodowa platforma o charakterze polityczno-strategicznym, ukierunkowana na rekonstrukcję porządku prawnego w oparciu o odwołania do tzw. prawa naturalnego. Zakres jej oddziaływań obejmuje m.in. działania na rzecz ograniczania praw reprodukcyjnych, postulaty zakazu rozwodów, penalizację relacji nieheteronormatywnych oraz sprzeciw wobec kompleksowej edukacji seksualnej. Kluczowym narzędziem realizacji tej agendy pozostaje język, który pełni funkcję performatywną i normatywną: pojęcie „praw reprodukcyjnych” zostaje przeformułowane jako „wolny dostęp do aborcji”, „rodzina patchworkowa” redefiniowana jest jako „rodzina rozbita”, natomiast „homoseksualizm” bywa określany mianem „sodomii”. Tego rodzaju operacje semantyczne nie tylko wartościują opisywane zjawiska, lecz także służą ich delegitymizacji w sferze publicznej, wpisując się w szerszą strategię ideologicznej kontroli dyskursu”. Zob. K. Suchanow, *To jest wojna. Kobiety*, dz. cyt., s. 329-337. Działania Agendy można interpretować jako formę kolonizacji semantycznej, której celem jest przejęcie nie tylko pojęć, lecz także społecznej wyobraźni. Przekształcanie języka prowadzi tym samym do redefinicji norm kulturowych i aksjologicznych, a w konsekwencji - do symbolicznego przewrotu w rozumieniu praw człowieka i wartości demokratycznych. Zob. K. Suchanow, *To jest wojna. Kobiety*, dz. cyt., s. 329-337; A. Graff, *Matka Polka i feministka. O przemianach dyskursu o kobietach w Polsce*, Warszawa 2020.

¹⁷⁹⁴ E. Korolczuk, *Ruchy społeczne a płeć - perspektywa...*, dz. cyt.

strategicznym, kwestionując paradoksalnie retorykę suwerenności i lokalności eksponowaną w środowiskach konserwatywnych¹⁷⁹⁵.

W odpowiedzi na Czarny Protest z 2016 roku środowiska *anti-choice* rozpoczęły kon-
trmanifestacje, stopniowo wypierając język teologiczny na rzecz dyskursu praw czło-
wieka, nauki i zdrowia publicznego. Przykładem jest wypowiedź Joanny Banasiuk z Ordo
Iuris, która przedstawiała aborcję jako zagrożenie dla zdrowia psychicznego kobiet, uni-
kając bezpośrednio narracji moralnej¹⁷⁹⁶. Neil Datta interpretuje tę taktykę jako hege-
monizację konserwatywnych wartości poprzez semantyczny i instytucjonalny kamu-
flaż¹⁷⁹⁷.

Retoryka konserwatywna cechuje się rytualną strukturą, mocno spolaryzowanymi
moralnie tożsamościami zbiorowymi. W opozycji do emocjonalnej, gniewnej i performa-
tywnej retoryki protestów feministycznych, dyskurs konserwatywny podkreśla wdzięcz-
ność za życie, afirmację macierzyństwa i obronę tradycyjnego porządku społecznego¹⁷⁹⁸.
Media audiowizualne funkcjonują tu jako scena, na której odgrywane są rytuały legity-
mizacji „naturalnego” porządku, aktywizując zbiorowy podmiot „my” - obrońców
prawdy, moralności i życia¹⁷⁹⁹.

Tab. 11 Funkcja aksjologiczna haseł

Kategoria	Przykładowe hasła	Funkcja aksjologiczna
Afirmacja życia	„Życie to cud”, „Każde życie jest tak samo ważne”, „Życie jest święte”.	Sakralizacja życia jako wartości absolutnej.
Humanizacja płodu	„Człowiek to człowiek - nieważne jak mały”, „Każdy z nas był zarodkiem”, „Prawa człowieka od poczęcia”.	Uzasadnienie ontologicznego statusu płodu zgodnie z którym życie ludzkie ma charakter ciągły od momentu zapłodnienia.
Wartości rodzinne	„Rodzina fundamentem cywilizacji”, „Mama chce cię przytulić”, „Dziecko to skarb, a nie garb”.	Idealizacja tradycyjnego modelu rodziny, gdzie macierzyństwo stanowi najwyższe powołanie kobiety i warunkuje ład społeczny.

¹⁷⁹⁵ Idem, Odzyskiwanie języka, czyli jak zmieniła się debata o aborcji w kontekście Czarnych Protestów i Strajków Kobiet, [w:] E. Korolczuk, B. Kowalska, J. Ramme, C. Snochowska-Gonzalez, *Bunt kobiet. Czarne Protesty i Strajki Kobiet*, Gdańsk 2019, s. 131.

¹⁷⁹⁶ A. Graff, *Matka Feministka*, dz. cyt.

¹⁷⁹⁷ E. Korolczuk, *Ruchy społeczne a pleć - perspektywa...*, dz. cyt.

¹⁷⁹⁸ Idem, *Explaining mass protests against abortion ban in Poland: the power of connective action*, „Zoon Politikon” 2016, nr 7.

¹⁷⁹⁹ E. Goffman, *Człowiek w teatrze życia codziennego*, dz. cyt.

Retoryka potępienia	„Dziś aborcja, jutro Auschwitz”, „Aborcyjna rzeźnia nr 1”, „Abortery zarabiają na zabijaniu”, „Rzeź niewinnych dzieci”, „Gwałcieł - kara więzienia, dziecko - kara śmierci”.	Moralna dychotomia. Przypisanie aborcji cech zbrodni i barbarzyństwa.
Narracja patriotyczno-religijna	„Polska katolicka”, „Poczęte dziecko jest wizerunkiem Chrystusa”.	Budowanie tożsamości narodowo-religijnej i rola Polski jako przedmurza chrześcijaństwa.

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w mediach społecznościowych i TV, 2020-2021.

Konserwatywny dyskurs *pro-life* wykorzystuje silne, afektywne obrazy, takie jak zestawienia zdjęć abortowanych płodów z dramatycznymi hasłami („aborcyjna rzeźnia”, „nowy holokaust”). Z perspektywy Foucaulta to elementy spektakularnej produkcji prawdy wywołującej szok i wstręt, służące mobilizacji społecznej¹⁸⁰⁰.

Figura Matki Polki - kobiety poświęcającej się dla potomstwa - stanowi kluczowy symbol tego dyskursu, przeciwstawiany autonomicznej kobiecie określanej jako „egoistyczna” i „nihilistyczna”. W retoryce tej obecne są także strategie agresji i ironii, np. „Kobieta nie katem, a matką”, „Dziecko po wybuchu - wielka sensacja, dziecko po aborcji - wielka kasa”¹⁸⁰¹.

Tab. 12 Różnice retoryczne między obozami *pro-life* i *pro-choice*

Aspekt	<i>Pro-life</i>	<i>Pro-choice</i>
Centralna wartość	Życie poczęte	Autonomia jednostki
Figura kobiety	Matka Polka (poświęcenie, cierpienie, realizacja)	Kobieta autonomiczna (wolność, wybór, cielesność)
Obraz aborcji	Mord, rzeź, zbrodnia	Prawo, medyczna procedura, odpowiedzialność
Rola przeciwnika	„Kultura śmierci”, nihilizm, cywilizacja barbarzyństwa i śmierci	„Fanatyzm religijny”, opresja
Strategia emocjonalna	Szok, wstręt, litość	Wściekłość, empatia, bunt

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w mediach społecznościowych i TV, 2020-2021.

¹⁸⁰⁰ M. Foucault, *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*, Warszawa 2020; <https://stopaborcji.pl/grafiki/>.

¹⁸⁰¹ E. Wejbert-Wąsiewicz, *Aborcja w dyskursie publicznym*, dz. cyt., s. 105-110.

Obie strony dyskursu posługują się nawzajem językiem oponentów: *pro-life* redefiniuje „wolność” jako obowiązek ochrony życia¹⁸⁰², natomiast *pro-choice* akcentuje aborcję jako element troski i praw człowieka¹⁸⁰³. Ta retoryka jednak nie sprzyja dialogowi, lecz antagonizacji debaty, gdzie media zamiast neutralnie informować, wzmacniają ideologiczne podziały i mobilizują zwolenników własnych narracji¹⁸⁰⁴.

Przykładowo media prawicowe („Do Rzeczy”, „Niezależna.pl”) przedstawiają protestujące kobiety jako agresywne, a działaczy *pro-life* jako racjonalnych obrońców życia, podczas gdy media liberalne („Gazeta Wyborcza”, „OKO.press”) ukazują konserwatystów jako opresyjnych, a kobiety jako świadome obywatelki walczące o swoje prawa¹⁸⁰⁵.

Deбата aborcyjna przyjmuje charakter agonistyczny. Nie dąży ona do konsensusu, lecz stanowi walkę o dominujący porządek semantyczny i aksjologiczny. Kluczowe pojęcia („życie”, „godność”, „wolność”) są redefiniowane na podstawie afiliacji politycznej, czyniąc język narzędziem symbolicznym przyczyniającym się do separacji społecznej¹⁸⁰⁶.

Analiza ujawnia zderzenie dwóch aksjologicznych porządków: jednego, sakralizującego życie i porządek społeczny, oraz drugiego, emancypacyjnego, opartego na doświadczeniu, godności i wiedzy eksperckiej. To starcie nie ogranicza się do sporu prawnego, lecz rozgrywa się w sferze społeczno-kulturowej wyobraźni.

5.3.5. Erystyka i strategie retoryczne w dyskursie aborcyjnym

Erystyka, rozumiana w ujęciu Artur Schopenhauer jako sztuka prowadzenia sporów podporządkowana osiągnięciu zwycięstwa niezależnie od prawdziwości formułowanych

¹⁸⁰² *Pro-life* postrzega życie jako wartość nadrzędną, natomiast *pro-choice* jako autonomię jednostki. Brak wspólnej przestrzeni semantycznej uniemożliwia kompromis. Narracje medialne nie dążą do obiektywnego przedstawienia sytuacji, lecz do wzmacniania własnych przekonań i mobilizowania zwolenników określonych postaw ideologicznych. Zob. A. Budzyńska-Daca, *Erystyka, czyli sztuka prowadzenia sporów. Komentarze do Schopenhauera*, Warszawa 2012, s. 12.

¹⁸⁰³ W dyskursie środowisk *pro-choice* wybrzmiewały slogany, takie jak: „Nie będę waszą męczennicą”, „Kobieta to nie inkubator”, „Chazan krąży, wystrzegaj się ciąży”. Obecna była nie tylko ironia, ale też strategia emocjonalna, oparta na empatii, oburzeniu i sprzeciwie wobec opresji systemowej. W ten sposób powstała rama dyskursywna określana jako „godnościowa”, która jest przeciwstawna wobec liberalno-indywidualistycznego języka (USA) czy protekcyjnistycznego (Niemcy). W Polsce godność nie była wartością abstrakcyjną, lecz konkretnym doświadczeniem cierpienia, naruszenia i oporu. Zob. Protesty przeciwko, <https://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1602473,Protesty-przeciwko-calkowitemu-zakazowi-aborcji-Nie-ma-zgody-na-torturowanie-kobiet>; E. Wejbert-Wąsiewicz, *Aborcja w dyskursie publicznym*, dz. cyt.

¹⁸⁰⁴ A. Budzyńska-Daca, *Erystyka*, dz. cyt., s. 12.; E. Wejbert-Wąsiewicz, *Aborcja w dyskursie publicznym*, dz. cyt., s. 105-110.

¹⁸⁰⁵ Tamże.

¹⁸⁰⁶ M. Lisowska-Magdziarz, *Media i społeczeństwo*, Kraków 2020, s. 183-215.

tez, stanowi istotne narzędzie walki symbolicznej w publicznej debacie nad aborcją¹⁸⁰⁷. W przestrzeni medialnej przyjmuje ona formę strategii retorycznych, które nie służą wyjaśnianiu stanowisk, lecz dominacji narracyjnej i marginalizacji przeciwników przez manipulację językową oraz emocjonalną¹⁸⁰⁸.

Według teorii agonistycznej demokracji Chantal Mouffe, spór o aborcję jest nieuniknionym konfliktem aksjologicznym i tożsamościowym, niemożliwym do rozwiązania konsensualnie¹⁸⁰⁹. Dyskurs aborcyjny po obu stronach: *pro-life* i *pro-choice* jest pełen emocjonalizacji, stereotypów, odwołań do autorytetów i redefinicji kluczowych pojęć, gdzie celem jest raczej mobilizacja aksjologiczna i konsolidacja wspólnoty niż dialog w duchu Habermasa¹⁸¹⁰.

Na podstawie klasyfikacji Schopenhauera¹⁸¹¹, rozszerzonej przez Marcina Kochana¹⁸¹² wyróżnia się popularne argumenty erystyczne stosowane po obu stronach sporu, takie jak *ad personam* (np. „feminazistki”, „katotalibowie”), *ad populum* („mordercy nienarodzonych dzieci”, „nie jesteśmy inkubatorami”), *ad misericordiam* (obrazy embrionów, świadectwa kobiet), *ad verecundiam* (papieskie encykliki versus WHO, Amnesty International), *ad absurdum* czy redefinicje pojęć („aborcja to morderstwo” kontra „prawo do decydowania o ciele”).

Debata charakteryzuje się również typowymi błędami logicznymi i semantycznymi: rozmyciem kategorii społecznych (np. „to sprawa wszystkich Polek”)¹⁸¹³, uogólnianiem wyjątków (stereotypizacja)¹⁸¹⁴, *cherry-picking* (wybieranie jednostkowych przykładów jako reprezentatywnych)¹⁸¹⁵ czy argumentem z autopsji (uznawanie subiektywnych doświadczeń za uniwersalne)¹⁸¹⁶. W praktyce funkcjonują też strategie humorystyczne lub dyskredytujące jak ironizacja, parodia, hiperbola oraz seksistowskie komentarze.

Na poziomie metaforycznym i symboliczno-wizualnym wykorzystywane są biologiczne paralelizmy, dramatyzacje („Piekło kobiet”), wizualizacje cierpienia (obrazy aborowanych płodów), oraz próby ideologicznego zespolenia feminizmu z nazizmem czy

¹⁸⁰⁷ A. Schopenhauer, *Erystyka, czyli sztuka prowadzenia sporów*, Warszawa 2003.

¹⁸⁰⁸ A. Budzyńska-Daca, *Erystyka i etyka*, „Poradnik językowy” 2014, z. 1(710), s. 33.

¹⁸⁰⁹ Ch. Mouffe, *On the Political*, London 2005, s. 20-35.

¹⁸¹⁰ J. Habermas, *Strukturalne przeobrażenia sfery publicznej*, dz. cyt., s. 115-130.

¹⁸¹¹ A. Schopenhauer, *Erystyka*, dz. cyt.

¹⁸¹² M. Kochan, *Pojedynek na słowa. Techniki erystyczne w publicznych sporach*, Kraków 2005.

¹⁸¹³ A. Schopenhauer, *Erystyka*, dz. cyt., s. 23-31

¹⁸¹⁴ M. Kochan, *Sztuka debaty*, Warszawa 2013, s. 45-46.

¹⁸¹⁵ Iden, *Pojedynek na słowa. Techniki erystyczne w publicznych sporach*, Kraków 2005.

¹⁸¹⁶ Tamże.

islamem¹⁸¹⁷. Odwołania do autorytetów oraz ich podważanie (Kościół vs. organizacje międzynarodowe) są powszechne, tworząc moralno-etyczne ramy konfliktu. *Pro-life* opiera się na teologii ciała i naturalnym porządku płci, *pro-choice* na autonomii cielesnej, laickości państwa i prawach człowieka.

Ważnym mechanizmem delegitymizującym oponenta są strategie humorystyczne i dyskredytujące:

- Ironizacja: np. wypowiedź Witolda Waszczykowskiego „Niech się bawia”, deprecjonująca protestujące kobiety, służy ich przedstawieniu jako niedojrzałych i oderwanych od „poważnych” problemów społecznych¹⁸¹⁸;
- Parodia i hiperbola: „Wody odeszły. Rodzimy rewolucję”, „Musiałam zamówić pizzę dla kartonu. Wypierdalać”¹⁸¹⁹;
- Seksistowskie komentarze: „Do aborcji potrzeba seksu - jej to nie grozi”¹⁸²⁰.

Podsumowując, erystyka w dyskursie aborcyjnym pełni przede wszystkim funkcje performatywne i tożsamościowe. Spór staje się konfliktem symbolicznym o narracyjną dominację, sprzyjając polaryzacji społeczeństwa i uniemożliwiając wypracowanie płaszczyzny wspólnego dialogu¹⁸²¹.

5.3.6 Media jako pole walki o aksjologiczne ramy reprodukcji i cielesności

Kontrola urodzeń, obecna w historii ludzkości od jej początków, była zawsze zależna od kontekstu kulturowego, warunków społeczno-ekonomicznych oraz poziomu wiedzy medycznej. Chrześcijaństwo, wywodząc się z tradycji judaistycznej i neopłatońskiej, od samego początku przyjmowało jednoznacznie negatywną ocenę aborcji. Pomimo instytucjonalnej spójności stanowiska Kościoła, obserwuje się wyraźny rozdzźwięk między oficjalnym nauczaniem a rzeczywistymi postawami wiernych: większość Polaków, według badań CBOS, akceptuje legalną aborcję w określonych przypadkach i stosowanie

¹⁸¹⁷ M. Domańska, *Medialny obraz Czarnego Protestu w kontekście dyskursu o aborcji*, Warszawa 2018.

¹⁸¹⁸ Tamże.

¹⁸¹⁹ J. Antas, J. Pstrąg, *Kartonowe wojny słowne*, 02.2022, [Kartonowe wojny słowne | Dialog - Miesięcznik poświęcony dramaturgii współczesnej](#), „Dialog” 2022, nr 2, dostęp: 13.03.2025.

¹⁸²⁰ M. Albin, „Do aborcji potrzeba seksu, jej to nie grozi”. *Znany pisarz obraża Dorotę Wellman*, 05.10.2016, [„Do aborcji potrzeba seksu, jej to nie grozi”. Znany pisarz obraża Dorotę Wellman | naTemat.pl](#), dostęp: 13.03.2025.

¹⁸²¹ M. Domańska, *Medialny obraz Czarnego Protestu w kontekście...*, dz. cyt.

antykoncepcji, wskazując na wyraźną pluralizację norm moralnych w zakresie etyki seksualnej¹⁸²². Przemiany te znajdują swoje potwierdzenie w badaniach opinii społecznej¹⁸²³.

Ogólnopolski Strajk Kobiet należy rozumieć nie tylko jako protest polityczny, lecz także jako przejaw głębokiej transformacji semantycznej i aksjologicznej: struktura tego dyskursu, skoncentrowana wokół praw kobiet, przemocy symbolicznej, godności i suwerenności jednostki, generuje nowe ramy interpretacyjne i przekształca język debaty publicznej¹⁸²⁴. W ostatnich latach debata o legalizacji aborcji w Polsce wykazała głębokie podziały światopoglądowe, które szczególnie wyraźnie ujawniają się w mediach, ewoluując od problematyki zdrowotnej do dramatycznie spolaryzowanej konfrontacji aksjologicznej, gdzie dominującą rolę odgrywa konserwatywna narracja religijna¹⁸²⁵.

Kościół i media konserwatywne posługują się strukturą binarną, przedstawiając życie jako wartość absolutną, zaś poglądy odmienne jako symptom „cywilizacji śmierci”. Podobne strategie stosują środowiska feministyczne, często eliminując stanowiska umiarkowane, czego efektem jest zamknięcie pola debaty dla głosów ambiwalentnych i refleksyjnych¹⁸²⁶.

Tradycyjne i społecznościowe media nie pełnią jedynie funkcji ekspresyjnej; stały się polem walki o dominację interpretacyjną, przestrzenią performatywnej artykulacji emocji, gniewu i tożsamości zbiorowej. Przykładem konfliktu medialnego była sytuacja w Ropicy Polskiej, gdzie lokalny duchowny wymusił na kandydatkach i kandydatach do bierzmowania podpis deklaracji sprzeciwu wobec OSK¹⁸²⁷. Treść dokumentu, zawierająca odniesienie do „Chrystusa obecnego w Najświętszym Sakramencie”, wywołała

¹⁸²² M. Gębka, *Postawy Polaków wobec aborcji w latach 1989-2023*, „Teologia i Moralność” 2023, nr 18(34), s. 143-167.

¹⁸²³ Podczas gdy w 2016 roku legalizację aborcji deklarowało zaledwie 37% społeczeństwa, w roku 2021 odsetek ten wzrósł do 69%, co świadczy o głębokiej transformacji postaw społecznych w tym zakresie. Zmiana ta nie może być interpretowana wyłącznie jako konsekwencja wymiany pokoleniowej ani jako pochodna bieżących uwarunkowań politycznych. W znacznie większym stopniu należy ją wiązać z długofalowym i konsekwentnym oddziaływaniem dyskursywnym, w ramach którego kluczową rolę odegrał Ogólnopolski Strajk Kobiet. Ruch ten przyczynił się zarówno do osłabienia symbolicznego autorytetu Kościoła katolickiego w sferze publicznej, jak i do intensyfikacji obecności proeuropejskich ram aksjologicznych w debacie publicznej. Znaczenie tych procesów znalazło odzwierciedlenie w rezolucji Parlamentu Europejskiego z czerwca 2021 roku, w której prawo do aborcji zostało uznane za jedno z fundamentalnych praw człowieka - co, jak wskazują komentatorzy, pozostawało w istotnym związku z międzynarodową mobilizacją wywołaną protestami w Polsce. Zob. M. Lempart, *What frightens them is that people...*, dz. cyt.

¹⁸²⁴ J. Trzebiński, *Narracja jako sposób rozumienia świata*, Gdańsk 2002, s. 18.

¹⁸²⁵ E. Wejber-Wąsiewicz, *Aborcja w dyskursie publicznym*, Łódź 2012, s. 87-88.

¹⁸²⁶ Tamże.

¹⁸²⁷ *Bierzmowanie pod warunkiem „Nie popieram Strajku Kobiet”*, <https://www.rp.pl/Kosciol/210129602-Bierzmowanie-pod-warunkiem-Nie-popie-ram-Strajku-Kobiet.html>, dostęp: 28.05.2021.

intensywną debatę medialną, ujawniając typową dla dyskursu polaryzacyjnego triadę reakcji: sprzeciw wobec presji duchownego, poparcie dla jego działań oraz stanowiska antyklerykalne¹⁸²⁸.

Radykalizacja i eskalacja konfliktu medialnego przejawiają się w symbolicznych atakach na świątynie, negacji legalności protestów, czy konserwatywnych narracjach o „wojnie cywilizacyjnej”. Liberalne media (TVN, „Gazeta Wyborcza”, „Polityka”) przedstawiają OSK zazwyczaj neutralnie lub z poparciem, podkreślając kontekst międzynarodowy i argumentując ekspertami. Znacząca tu jest rola przełamывania tabu aborcyjnego¹⁸²⁹.

Dominacja uniwersalistycznych, normatywnych kategorii moralnych prowadzi do marginalizacji narracji indywidualnych kobiet. Tezy Elisabeth Noelle-Neumann o spirali milczenia potwierdzają, że kobiety doświadczające aborcji w sposób ambiwalentny lub neutralny są wykluczane z debaty, zdominowanej przez głosy ekspertów, polityków i duchownych. Szczególnie widoczna jest rola telewizyjnych formatów konfrontacyjnych (np. „Warto rozmawiać”, „Studio Polska”), które zastępują deliberację spektaklem konfliktu. Prowadzący, zamiast moderować dialog, pełnią funkcję zarządców napięcia, a uczestnicy przypisani są do z góry określonych ról (np. „katolik kontra feministka”), co skutkuje pseudodebatą, nastawioną na retoryczną eskalację¹⁸³⁰.

Polaryzację w mediach obrazują reakcje na wyznanie Natalii Przybysz oraz kampanie wizualne środowisk *pro-life* - debata ulega afektywizacji, stając się polem ekspresji ekstremizmu aksjologicznego. Konserwatywne media przedstawiają Przybysz jako przykład moralnej degeneracji; progresywne wykreowały ją na figurę emancypacyjną¹⁸³¹. Kampanie *pro-life*, sięgające po drastyczne obrazy płodów, wpisują się w strategię afektywnego szoku i tzw. „*violence porn*”, wywołującego emocje zamiast refleksji etycznej.

Media społecznościowe, w odróżnieniu od tradycyjnych, pozwalają na oddolną ekspresję, edukację obywatelską i mobilizację, zwracając uwagę na szersze problemy niż tylko aborcja: prawa pacjentów, przemoc domowa, dostęp do antykoncepcji¹⁸³².

¹⁸²⁸ Agresja i wandalizm na protestach, 2020a, <https://www.facebook.com/tvp.info/videos/971887106628552>, dostęp: 27.05.2021.

¹⁸²⁹ E. Korolczuk, *Bunt kobiet AD 2016: skąd się...*, dz. cyt.

¹⁸³⁰ N. Fraser, *Rethinking the Public Sphere: A Contribution...*, dz. cyt., s. 56-80; <http://telewizjarepublika.pl/poruszajacy-list-do-natalii-przybysz-od-kobiety-ktora-stracila-dziecko,39804.html>, dostęp: 27.03.2023; E. Noelle-Neumann, *Spirala milczenia*, Warszawa 2004, s. 64-68.

¹⁸³² M. Grabowska, *Pomiędzy gender studies a „ideologię” gender*. Fundacja Boella, 2013, <http://pl.boell.org/pl/2014/01/07/pomiedzy-gender-studies-ideologia-gender>, dostęp: 25.03.2023; A.

Tab. 13 Typy narracji medialnych w dyskursie wokół OSK

Kryterium	Narracja konserwatywna	Narracja liberalna	Narracja aktywistyczna / progresywna
Źródła przekazu	TVP, <i>Radio Maryja</i> , „Nasz Dziennik”, portale katolickie.	TVN, „Gazeta Wyborcza”, „Polityka”, TOK FM.	Media społecznościowe, grupy aktywistyczne, NGO (np. <i>Dziewuchy Dziewuchom</i> , OSK).
Ramy interpretacyjne	Porządek moralny, tradycja, wartości chrześcijańskie, obrona „cywilizacji życia”.	Dialog społeczny, demokracja deliberatywna, ochrona praw człowieka.	Rewolucja godności, intersekcyjność, opór wobec opresji, suwerenność cielesna.
Obraz kobiet	Matka, opiekunka, osoba emocjonalna, wymagająca ochrony moralnej.	Obywatelka, wyborczyni, profesjonalistka z prawem do decyzji.	Podmiot polityczny, aktywistka, emancypacja.
Stosunek do aborcji	Moralnie niedopuszczalna. Porównywana z „morderstwem nienarodzonych”.	Dopuszczalna w określonych warunkach - kwestia zdrowia i wolności jednostki.	Prawo reprodukcyjne jako fundament praw człowieka i demokracji.
Charakterystyka języka	Patetyczny, normatywny, sakralizujący, oparty na autorytetach.	Technokratyczny, ekspercki, zrównoważony, oparty na analizach.	Emocjonalny, performatywny, pełen sloganów, ironii i gniewu.
Strategie komunikacyjne	Budowanie moralnej paniki, ostrzeganie przed „upadkiem cywilizacji”.	Racjonalizacja debaty, prezentacja stanowisk ekspertów, pluralizm opinii.	Mobilizacja oddolna, humor, obnażanie hipokryzji, wiralowość treści.
Funkcja mediów	Stróż wartości i norm społecznych, edukacja religijna.	Forum dialogu, przestrzeń debaty publicznej.	Narzędzie oporu, emancypacji, edukacji obywatelskiej.
Retoryczne figury dominujące	Wojna cywilizacyjna, obrona dzieci nienarodzonych, zdrada wartości.	Konsensus, kompromis, poszanowanie godności.	Gniew, siostrzeństwo, ciało jako pole walki o wolność.

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w mediach społecznościowych i TV, 2020-2021.

W warstwie wizualnej i symbolicznej protestów istotną rolę odgrywały transparenty: „Myślę, czuję, decyduję”, „To jest wojna”, „Nie będziemy waszą męczennicą”, tj. jednoznaczne przesłanie o autonomii reprodukcyjnej i politycznym charakterze cielesności¹⁸³³.

Graff, E. Korolczuk, *Rewolucja rewolucją, ale winny jest gender*, „OKO press”, 9.08.2016, [tps://oko.press/papiez-franciszek-rewolucja-rewolucja-winnny-gender](https://oko.press/papiez-franciszek-rewolucja-rewolucja-winnny-gender), dostęp: 25.03.2023.

¹⁸³³ A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt., s. 50-54

W mediach warto podkreślić dominację dyskursu męskiego. Kobieta jawi się jako „inna”, esencjalizowana, zaś kobiety publiczne ukazują się jako wyjątki. Polaryzacja języka manifestuje się pauperyzacją stylu, wulgaryzacją, retoryką opozycji „my-oni” oraz demagogią. Media nie tylko odzwierciedlają, ale współkonstruują nastroje społeczne, emocje zbiorowe oraz wzmacniają konflikty aksjologiczne¹⁸³⁴.

Protesty kobiet w 2020 roku należy postrzegać jako punkt zwrotny, w którym kobiety odzyskały głos, przekształcając zasady obecności w sferze publicznej. Media pełnią rolę nie tylko informacyjną, ale także konstytutywną: kształtują ramy sporów, wzmacniają emocje, dostarczają narzędzi oporu, stając się jednym z głównych aktorów konfliktu wokół praw reprodukcyjnych.

Uwikłania aksjologiczne debaty aborcyjnej komplikują rzetelną analizę społeczną. Debata podporządkowana jest logice moralizacji i politycznym rytuałom. Konieczne jest poszerzenie pola interpretacyjnego poprzez uwzględnienie narracji kobiet, danych medycznych, analiz socjologicznych oraz ocen efektywności polityk publicznych. Refleksyjna metodologia powinna być uwolniona od presji ideologicznej legitymizacji¹⁸³⁵.

5.3.7 Geneza i ewolucja sporu aborcyjnego w Polsce: od przemocy symbolicznej do kontrapubliczności OSK

Geneza współczesnego sporu o aborcję w Polsce, który stał się osią centralną debaty publicznej wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet, sięga przełomu lat 80. i 90. XX wieku, kiedy to (po transformacji ustrojowej) rozpoczęła się intensywna ofensywa konserwatywno-religijna w przestrzeni legislacyjnej i dyskursywnej¹⁸³⁶. Dotychczasowa perspektywa, traktująca aborcję jako problem zdrowotny i populacyjny, została przekształcona w spór moralno-polityczny III RP. Kluczowe znaczenie miała zasadnicza przemiana semantyczna, w której neutralny termin „przerywanie ciąży” został zastąpiony moralizującym wyrażeniem „zabijanie dzieci nienarodzonych”, przesuając debatę na pole absolutyzmu aksjologicznego oraz wykluczając argumentację pragmatyczną, medyczną i psychologiczną¹⁸³⁷.

¹⁸³⁴ Tamże.

¹⁸³⁵ T.A. van Dijk, *Ideology. A Multidisciplinary Approach*, dz. cyt., s. 38-52

¹⁸³⁶ M. Kościelniak, *Transformacja i aborcja. Genealogia kompromisu aborcyjnego*, „Widok. Teorie i Praktyki Kultury Wizualnej” 2020, nr 27.

¹⁸³⁷ Tamże.

Warto poddać refleksji czy spór o aborcję pełni rolę tzw. „sporu zastępczego”, absorbując energię debaty publicznej i wypierając inne fundamentalne tematy społeczne. Analiza tej funkcji powinna obejmować cztery rejestry argumentacyjne¹⁸³⁸:

- Rejestr obiektywny - aborcja jako problem marginalny w kontekście realnych problemów społecznych (np. kryzys ochrony zdrowia, ubóstwo), staje się narzędziem reorganizacji agendy medialno-politycznej¹⁸³⁹;
- Rejestr intersubiektywny - siła problemu nie wynika z jego realnej skali, lecz z intensywności społecznego przeżycia. Jak głosi maksyma Thomasa: „jeśli ludzie definiują sytuację jako rzeczywistą, to staje się ona rzeczywista w swych skutkach”¹⁸⁴⁰;
- Rejestr funkcjonalny - spór o aborcję pełni funkcję „wentylu bezpieczeństwa”, umożliwiającego rozładowanie napięć społecznych w sposób symboliczny, bez dotykania istoty nierówności strukturalnych¹⁸⁴¹;
- Rejestr interakcyjny - dominacja formuł retorycznych („tak, ale...”) wskazuje na komunikacyjną asymetrię, w której uczestnicy zmuszeni są legitymizować własne stanowisko w systemie wartości przeciwnika¹⁸⁴².

Zgodnie z założeniami językowego obrazu świata Jerzego Bartmińskiego, język nie tylko opisuje, ale konstytuuje rzeczywistość¹⁸⁴³. Moralna rama języka aborcyjnego staje się narzędziem przemocy symbolicznej, narzucając wykluczające kategorie myślenia i eliminując alternatywne perspektywy¹⁸⁴⁴.

Konserwatywna interpretacja opiera się na idei „naturalnego porządku”, przeciwstawiając „życie”, „rodzinę” i „macierzyństwo” wartościom emancypacyjnym takim jak prawa reprodukcyjne, autonomia jednostki czy gender. Dyskurs anti-choice, umacniany przez Kościół i partie prawicowe, zyskał pozycję hegemoniczną poprzez instytucjonalne wsparcie i semantyczną dominację w przestrzeni publicznej¹⁸⁴⁵.

¹⁸³⁸ A. Matuchniak-Krasuska, *Kategorie i reguły polskiego dyskursu o aborcji*, [w:] M. Czyżewski, K. Dunin, A. Piotrowski, *Cudze problemy*, Warszawa 1991, s. 100-122.

¹⁸³⁹ J. Sowa, *Inna Rzeczpospolita jest możliwa! Widma przeszłości, wizje przyszłości*, Warszawa 2015.

¹⁸⁴⁰ W.I. Thomas, D. Swaine, T. Thomas, *The Child in America: Behavior Problems and Programs*, New York 1928.

¹⁸⁴¹ R. Wodak, *The Discourse of Politics in Action ...*, dz. cyt.

¹⁸⁴² T.A. van Dijk, *Ideology and Discourse Analysis*, „Journal of Political Ideologies” 2005, nr 11(2), s. 115-140.

¹⁸⁴³ J. Bartmiński, *Punkt widzenia*, dz. cyt., s. 103-120.

¹⁸⁴⁴ P. Bourdieu, *Language and Symbolic Power*, dz. cyt.; A. Matuchniak-Krasuska, *Kategorie i reguły polskiego dyskursu o...*, dz. cyt., s. 100-122.

¹⁸⁴⁵ M. Środa, *Kobiety i władza*, dz. cyt.

Jak zauważa Jürgen Habermas, racjonalny dialog publiczny może zaistnieć jedynie w warunkach komunikacji symetrycznej, wolnej od presji oraz opartej na współdzielonych ramach znaczeniowych, umożliwiających wzajemne zrozumienie uczestników debaty¹⁸⁴⁶. W polskim kontekście społeczno-dyskursywnym przesłanki te pozostają jednak w dużej mierze niezrealizowane. Przestrzeń debaty publicznej charakteryzuje się bowiem trwałą i strukturalną asymetrią komunikacyjną, w ramach której podmioty liberalne i emancypacyjne sytuowane są na peryferiach porządku semantycznego, co skutkuje ich marginalizacją oraz ograniczeniem sprawczości dyskursywnej.

Kontrnarracja protestu OSK, wyrażana poprzez symbolikę (piorun, parasolkę, osiem gwiazdek), pełni funkcję rekonfiguracji aksjologicznej, wizualnie zakorzeniając wartości emancypacyjne w przestrzeni publicznej¹⁸⁴⁷, zgodnie z założeniami semiotyki Barthesa znaki są narzędziami klasyfikacji i walki o interpretację¹⁸⁴⁸.

Tab. 14 Aktorzy medialni i ich wartości - zestawienie:

Typ aktora medialnego	Dominujące wartości	Typ dyskursu
Kościół katolicki	Świętość życia, naturalny porządek	Konserwatywny
Partie prawicowe	Tradycja, moralność, naród	Konserwatywny
OSK i organizacje feministyczne	Autonomia, równość, sprawiedliwość	Emancypacyjny
Media publiczne (TVP)	Porządek, religia, naród	Konserwatywny
Media liberalne (TVN, <i>OKO.press</i>)	Wolność wyboru, pluralizm, świeckość	Liberalno-emancypacyjny
Eksperti bioetyczni	Autonomia, etyka relacyjna	Zróżnicowany
Ruchy obywatelskie	Solidarność, godność, prawa człowieka	Emancypacyjny

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w mediach społecznościowych TV, 2020-2021.

Tab. 15 Kluczowe ustalenia syntetyczne

Obszar analizy	Główne ustalenia analizy

¹⁸⁴⁶ J. Habermas, *Strukturalne przeobrażenia sfery publicznej*, dz. cyt.

¹⁸⁴⁷ G. Piechota, *Strajk Kobiet. Zmiany społeczno-kulturowe jako efekt...*, dz. cyt., s. 97-114

¹⁸⁴⁸ R. Barthes, *Mitologie*, dz. cyt.

Władza symboliczna	Przejawia się poprzez dostęp do dyskursu
Relacje <i>pro-choice</i> vs. <i>anti-choice</i>	Liberalne wartości vs. konserwatyzm i religia
Przemoc symboliczna i strategie hegomonii	<i>Anti-choice</i> ukrywa ideologię w moralności i selekcji tematów debaty, wykluczając inne głosy
Rola Trybunału Konstytucyjnego 2020	Wyrok TK z 22.10.2020 jako katalizator protestów i zaostrenia sporu aksjologicznego
Relacje polityczne	Podział na narracje moralno-religijne vs. Prawa jednostki; brak dialogu i dominacja przekazów symbolicznych
Rola Czarnego Protestu 2016	Przywrócenie tematu aborcji do debaty, zmiana świadomości
Narracje polityczne vs. społeczne	Narracje OSK nacechowane emocjonalnie i intertekstualnie: politycy stosowali marketing polityczny
Struktura głosów i asymetria komunikacyjna	Dyskurs zdominowany przez mężczyzn i instytucje władzy: kobiety i młodzi zmarginalizowani
Media tradycyjne vs. kontrapubliczność	Media podzielone na deprecjonujące i empatyzujące narracje
Kontrapubliczność i media społecznościowe	OSK stworzył alternatywną przestrzeń symboliczno-dyskursywną
Przemiany opinii publicznej	Wzrost poparcia dla legalizacji aborcji
Rola OSK jako aktora zmiany aksjologicznej	Protesty OSK jako świadomy projekt zmiany aksjologicznej, nie tylko reakcja emocjonalna

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w mediach społecznościowych TV, 2020-2021.

Media społecznościowe zrewolucjonizowały debatę o aborcji: umożliwiły szybkie rozprzestrzenianie przekazu, mobilizację protestów, stworzenie niezależnych kanałów narracyjnych, cykl memeizacji i estetyzacji sprzeciwu społecznego¹⁸⁴⁹.

5.3.8 Ciało kobiety jako pole walki symbolicznej

W sporze o prawa reprodukcyjne kategorie takie jak „macierzyństwo” i „macica” podległy głębokiej transformacji semantycznej i aksjologicznej. Tradycyjnie związane z moralnością prywatną i rolami opiekuńczej, w feministycznym dyskursie *pro-choice* stały się nośnikami nowych, politycznych i emancypacyjnych znaczeń. Ogólnopolski Strajk Kobiet szczególnie intensyfikował te zmiany, czyniąc z kobiecego ciała pole oporu, walki i performatywnej kreacji tożsamości¹⁸⁵⁰.

¹⁸⁴⁹ J. Dean, *Crowds and Party*, London 2016.

¹⁸⁵⁰ A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt., s. 115-116.

Przeciwnie, narracja *pro-life* przypisuje macicy status quasi-sakralny („sanktuarium życia”), gdzie kobieta zostaje zredukowana do roli opiekunki płodu, realizującej „naturalne powołanie”. To semantyczne rozszczepienie unaocznia głęboki konflikt aksjologiczny: wolność i podmiotowość kontra obowiązek i poświęcenie¹⁸⁵¹.

Tab. 16 Kontrast semantyczny - zestawienie typologii

Kategoria	Narracja <i>pro-life</i>	Narracja <i>pro-choice</i>
Macierzyństwo ¹⁸⁵²	Obowiązek, poświęcenie, moralna wyższość.	Wybór, wolność, decyzja zakorzeniona w autonomii.
Obraz kobiety-matki	Opiekunka życia, poświęcająca siebie dla dziecka.	Osoba decydująca o swoim ciele i życiu.
Semantyka „macicy”	Świętość, sakrum, dar życia.	Symbol oporu, przestrzeń polityki i podmiotowości.
Retoryka nie-macierzyństwa	Egoizm, wyrodność, moralna degeneracja.	Samostanowienie, odpowiedzialność, racjonalny wybór.
Obecność dzieci na protestach	Indoktrynacja, nadużycie roli matki.	Przykład wychowania obywatelskiego, transmisja wartości

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w mediach społecznościowych TV, 2020-2021.

Tab. 17 Dynamika semantyczna haseł protestacyjnych

Hasło	Przed 22.10.2020	Po 22.10.2020
„Macica”	Użycie marginalne	Centralna figura protestu
„Nie jestem inkubatorem”	W niszy aktywistycznej	Hasło wiralowe
„Upolitycznienie macic”	Hasło niszowe	Narracja medialna (np. „The Guardian”)

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w mediach społecznościowych TV, 2020-2021.

Hasła zostały utrwalone w przestrzeni publicznej poprzez murale, transparenty, grafiki. Stanowią one materializację emancypacyjnej symboliki ciała. Figura macicy w zaściśniętej pięści czy jako znak Polski Walczącej podlega symbolicznej resemantyzacji:

¹⁸⁵¹ Tamże.

¹⁸⁵² Tamże, H. Cixous, *Śmiech meduzy*, „Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja” 1993, nr 4/5/6 (22/23/24), s. 148.

zgodnie z teorią performatywności Judith Butler, taki język nie tylko opisuje, ale aktywnie *kreuje* społeczną rzeczywistość¹⁸⁵³.

Wolność w dyskusji protestacyjnej staje się pojęciem sztandarowym (miranda), używanym do mobilizacji, legitymizacji i budowania narracji demokratycznej. Hasła „Decyduję o sobie”, „Moje ciało, mój wybór” wskazują na indywidualistyczną koncepcję wolności utożsamionej z samostanowieniem. Retoryka ta jednak spotyka się z krytyką środowisk konserwatywnych, które podkreślają asymetrię pomiędzy wolnością kobiety a prawem płodu do ochrony życia¹⁸⁵⁴. Wolność traktowana jako wartość absolutna zostaje uznana za zagrożenie dla norm wspólnotowych, co akcentował m.in. ks. Tischner¹⁸⁵⁵.

Problematyka manifestacyjna ignoruje często złożoność pojęcia wolności („wolność do” vs. „wolność od”), prowadząc do jej uproszczonej i instrumentalnej interpretacji, co bywa krytykowane zarówno przez komentatorów społecznych, jak i filozofów¹⁸⁵⁶.

W efekcie, aksjologiczna analiza sporów wokół macierzyństwa i ciała kobiety ujawnia nie tylko konflikt ideologiczny, ale też proces rekonfiguracji porządku symbolicznego¹⁸⁵⁷. OSK przejęło pojęcia tradycyjnie wpisane w konserwatywne imaginariusz i nadało im znaczenie emancypacyjne. Ciało kobiety, zwłaszcza jego biologiczne i kulturowe reprezentacje, staje się już nie tylko przedmiotem regulacji czy opresji, lecz aktywnym podmiotem politycznej kontestacji oraz walki o nową konfigurację aksjologiczną¹⁸⁵⁸.

W tym ujęciu język protestu, w szczególności symbolika macicy, demonstrowa emancypacyjny potencjał: nie tylko opisuje, ale konstytuuje i zmienia społeczne rozumienie kobiecej wolności, sprawczości oraz tożsamości¹⁸⁵⁹.

¹⁸⁵³ Funkcja performatywna: hasła te były skandowane rytmicznie, rytualizowane w marszach oraz materializowane na plakatach i muralach. Przykładem może być mural w Gdańsku przedstawiający zarys kobiecego ciała z napisem „Wolność jest w mojej macicy”. Zob. J. Butler, *Uwikłani w pleć*, dz. cyt.

¹⁸⁵⁴ B. Pomorska, *Aborcja to nie temat zastępczy. Hitler, Mussolini, Franco - wszyscy byli przeciw aborcji w imię swoich urojonych celów*, 23.03.2018, <https://oko.press/aborcja-temat-zastepczy-hitler-mussolini-franco-wszyscy-byli-przeciw-aborcji-imie-swoich-urojonych-celow/>, dostęp: 22.01.2023.

¹⁸⁵⁵ W. Rogowski, *Myślenie w żywiole wolności. Józefa Tischnera wizja wolności jako determinanty liberalnej demokracji*, „Świat Idei i Polityki” 1993; P. Skudrzyk, *Wymiary wolności*, „Folia Philosophica” 1998, z. 16, s. 163.

¹⁸⁵⁶ R. Pawelec, *Ciemne zwierciadło. Semantyka antywartości*, Warszawa 2013, s. 109.

¹⁸⁵⁷ W konserwatywnej narracji obecna była również silna krytyka obecności dzieci na protestach. Uczestniczki marszów, które przyszły z córkami lub synami, oskarżano o „ideologiczne gwałcenie dzieciństwa” i „instrumentalizację nieletnich w wojnie kulturowej”. W wypowiedziach medialnych, takich jak komentarze polityków partii rządzącej czy przedstawicieli Kościoła, pojawiały się sformułowania o „wciąganiu dzieci w aborcyjny sabat”. Zob. TVP Info, 27.10.20202; <http://www.frona.pl/a/feministki-przypomniały-sobie-o-macierzynstwie,37649.htm>, dostęp: 23.05.2023.

¹⁸⁵⁸ B. Ciesek, *Dyskursy dyskryminacji i tolerancji we współczesnej polskiej przestrzeni publicznej*, Katowice 2015, s. 80.

¹⁸⁵⁹ A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt.

5.3.9 Feminizm jako figura semantycznego sporu

W konserwatywnym dyskursie przeciwników Ogólnopolskiego Strajku Kobiet szczególnie istotną rolę pełni strategia delegitymizacji feminizmu, przedstawianego jako ideologia destrukcyjna, tj. siła zakłócająca naturalny „bosko ustanowiony” ład społeczny, uderzająca w instytucję rodziny, religii i wartości narodowe. Zamiast postrzegać feminizm jako ruch na rzecz równości płci czy obywatelskiej emancypacji, jest on konstruowany jako zagrożenie dla stabilności moralnej, religijnej i społecznej¹⁸⁶⁰. W dyskursie konserwatywnym można wskazać następujące mechanizmy retoryczne:

- Wyostrenie opozycji porządek - chaos: protesty kobiet i feminizm definiowane są jako zagrożenie dla społecznej stabilności („społeczeństwo nie może sobie pozwolić na anarchię”, „feminizm niszczy rodzinę”) - ramy komunikacyjne oparte na wzbudzaniu lęku, kryzysu i emocjonalnym *framingu*¹⁸⁶¹;
- Idealizacja figury Matki Polki: kobieta przedstawiana jest jako poświęcająca się rodzinie, podporządkowana chrześcijańskim wartościom - przykład z debat parlamentarnych lat 90., gdzie postulowano powroty do wzorca kobiety realizującej zamysł Stwórcy¹⁸⁶²;
- Ontologizacja różnic płciowych: kobiece i męskie role uznawane są za nieusuwalne, a postulaty równości traktowane jako naruszenie porządku naturalnego - tym samym prawa kobiet nie są włączane w kanon praw człowieka, a ich obrona jest uznawana za przejaw relatywizmu i laicyzacji¹⁸⁶³.

Peggy Watson podkreśla, że ataki na prawa reprodukcyjne i ruchy feministyczne są strategicznym mechanizmem nowego układu władzy po 1989 roku¹⁸⁶⁴: komunizm odpolityczniał płęć, demokracja - upolityczniła, czyniąc ciało kobiety symbolicznym polem walki, aborcję zaś ideologicznie nacechowanym znakiem¹⁸⁶⁵.

Projekt ustawy antyaborcyjnej z 1989 roku był aktem radykalnej kontrseparacji: przemienił neutralny język („zabieg”) w moralizujący („zabijanie nienarodzonych dzieci”),

¹⁸⁶⁰ Tamże, s. 25-26.

¹⁸⁶¹ Tamże.

¹⁸⁶² 45. Posiedzenie Sejmu w dniu 4 marca 1999. Projekt ustawy o równym statusie kobiet i mężczyzn.

¹⁸⁶³ A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt., s. 25-26.

¹⁸⁶⁴ P. Watson, *The Rise of Masculinism in Eastern Europe*, [w:] M. Threlfall, *Mapping the Women's Movement. Feminist Politics and Social Transformation in the North*, London 1996, s. 221.

¹⁸⁶⁵ S. Penn, *Tajemnica państwowa*, „Pełnym głosem” 1994, nr 2, s. 13.

przesuwając debatę z decyzji jednostkowej do poziomu abstrakcyjnego „życia poczętego”¹⁸⁶⁶.

W konserwatywnym dyskursie retorycznie wyeksponowane są porównania feminizmu do totalitaryzmów, nazizmu czy islamu, przywoływanie historii Margaret Sanger (oskarżenia o poparcie dla eugeniki), co ma służyć przedstawieniu ruchów *pro-choice* jako nieetycznych i antyludzkich. Tworzy to paradoks: feminizm deklarując wolność w istocie ma zniewalać¹⁸⁶⁷.

Negatywne konotacje, kontrseparacja, są przypisywane również pojęciom uznawanym w narracji liberalnej za pozytywne („wolność wyboru” jako „egoizm”; „równouprawienie” jako „dekadencja”). Jednocześnie trwa czyszczenie wartości konserwatywnych z kontrowersji historycznych - redefiniowanie patriarchatu jako naturalnego ładu¹⁸⁶⁸.

Obecność feministek *pro-life* na demonstracjach OSK bywała marginalizowana, zaś transparenty z przekazami pluralistycznymi, np. „wszyscy ludzie są równi, wszystkie wybory nie”, były z reguły wykluczane. Pokazuje to zawłaszczenie pojęcia „feminizm” przez nurt *pro-choice* i użycie go jako markera identyfikacji aksjologicznej a także narzędzia konstruowania wspólnoty przez wykluczenie¹⁸⁶⁹.

W efekcie „feminizm” w konserwatywnej narracji zostaje zakodowany jako figura semantycznego zła. Jest on utożsamiany z nihilizmem i destrukcją oraz moralną degeneracją. Tymczasem w dyskursie liberalnym staje się znakiem wolności, autonomii i dojrzałości obywatelskiej. Takie podwójne kodowanie sprawia, że „feminizm” staje się pojęciem aksjologicznym drugiego rzędu: nie tylko opisuje rzeczywistość, ale ją aktywnie porządkuje i normuje poprzez moralne wartościowanie¹⁸⁷⁰.

5.3.10 Życie i śmierć jako figury aksjologiczne: semantyczna polaryzacja w dyskursie aborcyjnym

Według klasycznej teorii Michela Foucaulta, dyskurs nie jest neutralnym medium komunikacyjnym, lecz narzędziem władzy regulującym i klasyfikującym ciała oraz

¹⁸⁶⁶ S. Kondor, Ch. Antaki, Dyskurs a psychologia postrzegania społecznego, [w:] T.A. Van Dijk, *Dyskurs jako struktura i proces*, Warszawa 2001, s. 242-270.

¹⁸⁶⁷ M. Sanger, *Kontrola urodzeń a poprawa rasy*, „The British Control Review” 1921, s. 5.

¹⁸⁶⁸ A. Matuchniak-Krasuska, *Kategorie i reguły polskiego dyskursu o...*, dz. cyt., s. 100-122.

¹⁸⁶⁹ O. Nawrot, *Demokratyczne państwo prawa wobec rozwoju biologii i medycyny*, „Forum Prawnicze” 2012, nr 2(10), s. 26-27.

¹⁸⁷⁰ Tamże.

tożsamości społeczne za pomocą normatywnych mechanizmów języka i wiedzy¹⁸⁷¹. W tym kontekście dyskurs *pro-life* funkcjonuje jako instrument biopolitycznej kontroli, rozciągającej się nie tylko na wymiar biologiczny, lecz również na semantyczne i aksjologiczne ramy definiowania życia¹⁸⁷².

W polskim sporze aborcyjnym (szczególnie uwidocznionym podczas Ogólnopolskiego Strajku Kobiet) obserwujemy radykalną polaryzację wartości wokół pojęć „życia” i „śmierci”. Obie strony konfliktu posługują się językiem o wysokim ładunku emocjonalnym, budując przeciwstawne porządki semantyczne i normatywne. Zarówno konserwatywna narracja *pro-life*, jak i emancypacyjna *pro-choice*, konstruuje te pojęcia nie jako fakty biologiczne, lecz jako symbole legitymizacji własnych wizji ładu społecznego¹⁸⁷³.

Tab. 18 Porównawcza ukazująca główne cechy semantycznej polaryzacji

Kategoria	Narracja konserwatywna (<i>pro-life</i>)	Narracja emancypacyjna (<i>pro-choice</i>)
Życie	Sakralna wartość absolutna, nienaruszalna od poczęcia.	Egzystencjalna wartość związana z autonomią, zdrowiem, podmiotowością.
Śmierć	Skutek aborcji, grzech, zbrodnia, ludobójstwo.	Skutek przemocy instytucjonalnej, braku opieki medycznej.
Kobieta	Matka-opiekunka, podporządkowana porządkowi życia.	Podmiot moralny, suwerenna jednostka.
Aborcja	Mord, cywilizacja śmierci, zagrożenie społeczne.	Prawo wyboru, akt odpowiedzialności za życie i przyszłość.
Język	Afirmacja, patos moralny, retoryka grozy.	Dekonstrukcja, ironia, resemantyzacja.

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w mediach społecznościowych TV, 2020-2021.

Narracja *pro-life* wywodzi się z chrześcijańskiej doktryny moralnej, promując pojęcia nacechowane moralnie, tj. „dziecko poczęte”, „nienarodzony człowiek”, „zabójstwo prenatalne” i wypierając z obiegu publicznego neutralne określenia jak „embrion”, „płód” czy „zabieg aborcyjny”. Dyskurs feministyczny rekonstruuje własną siatkę pojęciową, kładąc nacisk na autonomię, cielesność i sprawczość kobiet (np. „moje ciało, mój wybór”, „kobieta to nie inkubator”, „wolność wyboru to życie”)¹⁸⁷⁴.

¹⁸⁷¹ A. Krawiec, *Seksualność w średniowiecznej Polsce*, Poznań 2000, s. 19-30.

¹⁸⁷² W. Pawlik, *Grzech. Studium z socjologii moralności*, Kraków 2007, s. 131.

¹⁸⁷³ E. Wejber-Wąsiewicz, *Aborcja w dyskursie publicznym*, dz. cyt., s. 51-53

¹⁸⁷⁴ A. Matuchniak-Krasuska, *Kategorie i reguły polskiego dyskursu o...*, dz. cyt., s. 100-122, s. 100-122; E. Wejber-Wąsiewicz, *Aborcja w dyskursie publicznym*, dz. cyt., s. 51-53.

Dzięki instytucjonalnej dominacji Kościoła, wzmocnionej przez sojusz z aparatem państwowym oraz autorytet medycyny, etyki i sztuki, konserwatywny język moralności staje się narzędziem feminizującej dyscyplinacji cielesności i reprodukcji patriarchalnych struktur społecznych¹⁸⁷⁵. Narracja ta sakralizuje życie od poczęcia i utożsamia aborcję z ludobójstwem, wykorzystując estetykę szoku, drastyczne obrazy płodów, porównania do Holocaustu, konstruowanie moralnych antagonistów. Kobieta zostaje sprowadzona do roli matki, odstępstwo przedstawiane jest jako moralna degradacja¹⁸⁷⁶.

Protest OSK realizuje kontrsepizację, wydobywając temat aborcji z tabu i sytuując go w centrum debaty publicznej jako zagadnienie etyczne, polityczne i egzystencjalne¹⁸⁷⁷. Redefinicja „życia” i „śmierci” z perspektywy *pro-choice* prowadzi do odmitologizowania: życie oznacza bezpieczeństwo i godność, śmierć to realne konsekwencje przemocy instytucjonalnej i wykluczenia społecznego¹⁸⁷⁸.

Tab. 19 Typologia narracji medialnych w dyskursie aborcyjnym (OSK)

Typ narracji	Dominujące wartości i idee	Strategie językowe i retoryczne	Obraz protestujących	Funkcja dyskursywna
Konserwatywna	Życie jako wartość nadrzędna, porządek naturalny, rodzina, religia, autorytet tradycji.	Sepizacja płodu, demonizacja przeciwników (porównania do nazizmu, islamu), eufemizmy, retoryka zagrożenia.	Radykałki, anarchistki, osoby demoralizujące społeczeństwo.	Legitymizowanie zakazów, delegitymizacja emancypacji kobiet, obrona tradycyjnego ładu.
Liberalna	Prawa człowieka, autonomia jednostki, równość, wolność wyboru.	Kontrsepizacja wartości konserwatywnych, metafory oporu („moje ciało - mój wybór”), język prawny i obywatelski.	Obywatelki, matki, kobiety domagające się praw.	Równoważenie władzy symbolicznej, mobilizacja demokratyczna.
Aktywistyczna (<i>pro-choice</i>)	Emancypacja, cielesna autonomia, rewolucja godności, siostrzeństwo.	Wulgaryzmy jako akt oporu, hasła intertekstualne, kontaminacje, symbolika wizualna (wieszaki, macice, błyskawice).	Córki rewolucji, kobiety walczące, ofiary patriarchy.	Performans społeczny, destabilizacja dyskursu hegemonicznego.

¹⁸⁷⁵ E. Wejber-Wąsiewicz, *Aborcja w dyskursie publicznym*, dz. cyt., s. 65.

¹⁸⁷⁶ Tamże.

¹⁸⁷⁷ A. Titkow, *Tożsamość polskich kobiet. Ciągłość*, dz. cyt., s. 53-67.

¹⁸⁷⁸ E. Wejber-Wąsiewicz, *Aborcja w dyskursie publicznym*, dz. cyt.

Centrowa / „tak, ale...”	Życie i wolność jako wartości równorzędne, godność, umiarkowanie.	Unikanie radykalnych sądów, ekwiwokacja, język kompromisu, opowieści biograficzne.	„Zwykłe kobiety” w trudnych sytuacjach, matki w rozterce.	Poszukiwanie równowagi aksjologicznej, często nieskuteczne w polaryzującym dyskursie.
Tabloidalna/sensacyjna	Emocja, skandal, widowiskowość.	Personalizacja, hiperbolizacja, skróty myślowe, moral panie.	Skandalistki, „ofiary” lub „histeryczki”.	Przyciąganie uwagi, uproszczenie problemu, wzmacnianie stereotypów.
Ekspertka / akademicka	Wiedza, obiektywność, analiza strukturalna, prawa jednostki.	Statystyki, analiza danych, język neutralny, cytaty z badań i aktów prawnych.	Subiektywizacja jednostki w świetle systemu.	Moderacja debaty, deeskalacja emocji, lecz ograniczony zasięg wpływu.

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w mediach społecznościowych TV, 2020-2021.

Tab. 20 Różnorodność terminów użytych podczas OSK

Terminy przyjęte w medycynie i używane przez zwolenników wyboru	Terminy zaadoptowane przez obrońców życia
Embrion, płód	Poczęte dziecko, nasciturus, „poczęte, choć jeszcze nieurodzone niemowlę”, ten mały człowiek, mały chłopczyk lub mała dziewczynka, on, ona, żyjące dziecko w embrionalnej fazie rozwoju ¹⁸⁷⁹ .
Ciąża, brzemienność	Wewnątrzmaciczny rozwój dziecka, stan błogosławiony ¹⁸⁸⁰ .
Kobieta w ciąży	Matka ¹⁸⁸¹

¹⁸⁷⁹ Zwolennicy ruchu *pro-life* protestują przeciw używaniu określeń takich, jak tkanka ciążowa, jeszcze nie dziecko, jeszcze nieżywy człowiek, po prostu masa komórek, jeszcze plazma i papka, to lub coś. Sądzą oni, że w ten sposób dokonuje się urzeczowienie poczętego dziecka, ułatwiające decyzję o przerwaniu ciąży. Ze strony *pro-life* są to przejawy kontrseksualizacji wobec praktyki przypisywanej stronie przeciwnej: chce się tu odsłonić istotę płodu jako żywego, choć jeszcze nie narodzonego dziecka, którą zwolennicy wyboru (*pro-choice*) unieważniają poprzez stosowanie kategorii przyrodniczego, medycznego opisu.

¹⁸⁸⁰ Ciąża i brzemienność są dla zwolenników *pro-life* określeniami nie do przyjęcia, dlatego, że etymologicznie wskazują na obciążenie, trud i kłopot. A jest to przecież niezgodne z ich poglądem stan matki spowodowany rozwojem dziecka.

¹⁸⁸¹ Słowo matka lepiej określa, zdaniem zwolenników *pro-life*, stosunek między kobietą i jej dzieckiem, niż określenie przyszła matka, gdyż nie sprowadza macierzyństwa do rodzenia

Macica	Łono ¹⁸⁸²
Ciąża z gwałtu	Dziecko poczęte wskutek zadanego gwałtu ¹⁸⁸³
Aborcja, przerywanie ciąży, zabieg przerwania ciąży	Zabójstwo, morderstw, wewnątrzmacicznym okaleczeniem dziecka, znęcaniem się nad dzieckiem, skrobanka.
Ginekolog, lekarz, osoba dokonująca aborcji	Aborcjonista, przestępca
Niechciana ciąża	Niechciane dziecko, Nieoczekiwane dziecko
Szpital, gdzie dokonuje się aborcji	Zakład aborcyjny, komora aborcyjna ¹⁸⁸⁴ , kostnica
Deformacja płodu	Niepełnosprawne dziecko w płodowej fazie życia ¹⁸⁸⁵
Prawo kobiety do wyboru, prawo kobiety do swego ciała, prawo wolności prokreacyjnej, wymuszanie moralności, niechciana ciąża	Problemy prowadzące do zabicia dziecka
Szkolne ośrodki zdrowia, zajmujące się oświatą seksualną i informacją anty-koncepcyjną	Środki propagandy seksu ¹⁸⁸⁶

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w mediach społecznościowych TV, 2020-2021.

Obie strony konfliktu stosują własne strategie terminologiczne: *pro-life* reinterpretuje język medyczny (np. „nasciturus”, „zakład aborcyjny”, „morderstwo prenatalne”), *pro-choice* używa naukowych i epidemiologicznych argumentów, podkreślając zdrowie kobiet, autonomię i godność, a także walczy o resemantyzację pojęć związanych z ciałem i reprodukcją¹⁸⁸⁷.

¹⁸⁸² Zwolennicy *pro-life* zwracają uwagę, że jeśli dopuszcza się aborcję, to łono, jako miejsce przebywania człowieka może stać się powodem jego dyskryminacji.

¹⁸⁸³ Należy zaznaczyć, że stowarzyszenia feministyczne również używają określenia „dziecko pochodzące z gwałtu”, lecz podkreślają, że decyzja o jego urodzeniu nie może być podjęta pod przymusem, wskazując na kryminalny charakter gwałtu i obciążenie jego konsekwencjami ubezwłasnowolnionej kobiety. Dla zwolenników *pro-life* w tym wypadku aborcja staje się zabiciem niewinnego dziecka za przestępstwo ojca, gwałtem nadanym obojgu: matce i dziecku.

¹⁸⁸⁴ Ten termin służy celowemu nawiązaniu do skojarzeń z hitlerowskimi obozami koncentracyjnymi.

¹⁸⁸⁵ Termin deformacja płodu, zdaniem Obrońców życia, to termin niewłaściwy, gdyż ukrywa fakt, iż mamy do czynienia z niepełnosprawnym dzieckiem w płodowej fazie życia, a tym samym ułatwia jego zabijanie.

¹⁸⁸⁶ Według *pro-life*owców, każda informacja naruszająca tabu życia erotycznego traktowana jest jako reklama seksu, a zwłaszcza jego niemoralnych w świetle etyki katolickiej przejawów, takich jak swoboda seksualna i pornografia.

¹⁸⁸⁷ E. Wejber-Wąsiewicz, *Aborcja w dyskursie publicznym*, dz. cyt., s. 20-21; A. Matuchniak- Krasuska, *Kategorie i reguły polskiego dyskursu o...*, dz. cyt., s. 100-122.

5.3.11 Retoryka pogardy i mowa nienawiści w dyskursie wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet

Współczesna przestrzeń publiczna w Polsce charakteryzuje się rosnącą polaryzacją, której wyrazem jest nasilająca się retoryka pogardy oraz zjawisko mowy nienawiści. Jak wskazuje Anna Cegielska, język polityczny coraz rzadziej pełni funkcję deliberatywną i racjonalną, a częściej przyjmuje formę nowomowy - narzędzia ideologicznego piętnowania przeciwników zamiast budowania porozumienia¹⁸⁸⁸. Zjawiska te szczególnie wyraźnie manifestują się na tle debat światopoglądowych, takich jak dyskurs wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet.

Retoryka pogardy obejmuje zestaw strategii, których celem jest systematyczna dehumanizacja, stygmatyzacja oraz delegitymizacja oponentów. Marek Czyżewski zauważa, że debata publiczna coraz częściej przypomina inscenizację konfliktu aksjologicznego, gdzie język przestaje być narzędziem komunikacji, stając się narzędziem walki symbolicznej o zwycięstwo¹⁸⁸⁹.

W analizowanym dyskursie identyfikuje się kilka typowych strategii pogardy:

- Dezinformacja unieważniająca - selektywna prezentacja informacji mająca na celu podważenie wiarygodności oponenta;
- Dyskredytacja i szyderstwo - redukcja wiarygodności przeciwnika za pomocą ironii, kpin lub przypisywania mu negatywnych intencji;
- Stygmatyzacja i etykietowanie - tworzenie kategorii obcości (np. „mohery”¹⁸⁹⁰, „lewak”¹⁸⁹¹, „dziaders”¹⁸⁹²);
- Marginalizacja i insynuacja - przedstawianie przeciwników jako nieistotnych, nieracjonalnych lub emocjonalnych¹⁸⁹³.

Mechanizmy te sprowadzają złożone konflikty do binarnych opozycji typu „my-oni”, „patrioci-zdraycy” czy „cywilizacja życia-cywilizacja śmierci”.

¹⁸⁸⁸ A. Cegiela, *O retoryce pogardy i wykluczenia w...*, dz. cyt.

¹⁸⁸⁹ M. Czyżewski, „Język wrogości” oraz spór o III i IV RP w perspektywie dyskursu publicznego, [w:] *Język IV Rzeczypospolitej*, Lublin 2010, nr 2, 47-61.

¹⁸⁹⁰ Jarosław Kaczyński wspomniął słowa Donalda Tuska. Krótko i dosadnie o „moherowych beretach”!, 05.09.2019, [Jarosław Kaczyński wspomniął słowa Donalda Tuska. Krótko i dosadnie o „moherowych beretach”!](#) | [Niezalezna.pl](#), dostęp: 2.02.2023.

¹⁸⁹¹ Jessy, *Kto to jest lewak w polityce?* 6.09.2023, [Kto to jest lewak w polityce? - Wpolityce Your Source for Conservative News, Politics, and Analysis in Poland's Media Landscape](#), dostęp: 2.02.2023.

¹⁸⁹² Czy „dziadersi” zostaną Młodzieżowym Słowem Roku? „Nie jestem wcale taki pewien, czy jest to twór młodego pokolenia”, 11.11.2020, [Kim są dziadersi? Znaczenie młodzieżowego słowa - Dzień Dobry TVN](#), dostęp: 2.02.2023.

¹⁸⁹³ A. Cegiela, *O retoryce pogardy i wykluczenia w...*, dz. cyt.

Najbardziej radykalną formą retoryki pogardy jest mowa nienawiści, którą, zgodnie z zaleceniami Rady Europy, definiuje się jako wszelkie wypowiedzi podżegające lub usprawiedliwiające nienawiść na tle nietolerancji¹⁸⁹⁴. W debacie wokół OSK przejawy mowy nienawiści występują po obu stronach konfliktu i przejawiają się m.in. poprzez¹⁸⁹⁵:

- Użycie zbiorczych, pejoratywnych etykiet;
- Przypisywanie oponentom intencji destrukcyjnych lub „zdradzieckich”;
- Dehumanizację przeciwnika ideowego.

Jednocześnie obserwuje się instrumentalizację oskarżeń o mowę nienawiści jako strategii retorycznej mającej na celu delegitymizację przeciwnika, a nie rzeczywistą ochronę debaty.

Tab. 21 Leksykalne przejawy retoryki pogardy i mowy nienawiści w debacie wokół OSK¹⁸⁹⁶.

Hasło	Definicja / znaczenie	Kontekst użycia	Funkcja aksjologiczna
Dziadersi - etykieta pokoleniowej dyskretacji	Pejoratywne określenie starszych mężczyzn (50+) o konserwatywnych poglądach, odrwanych od rzeczywistości	W dyskusji wokół OSK jako określenie konserwatywnego establishmentu	Degradacja moralna i społeczna, pozbawienie prawa głosu w debacie
Gorszy sort - delegitymizacja obywatelstwa	Oznaczenie grupy obywateli jako mniej wartościowych, niegodnych przynależności do narodu	Początkowo wypowiedziane przez lidera PiS - Jarosława Kaczyńskiego, następnie zawłaszczone przez protestujących	Dyskursywne wykluczenie i delegitymizacja jako obywateli
„Mohery” - pejoratywna metonimia religijna i klasowa	Obrażliwe określenie starszych kobiet o konserwatywnych poglądach, sympatyzujących z Radiem Maryja	Stosowane przez środowiska liberalne i media wobec tradycyjnych wyborców	Symboliczna eliminacja z przestrzeni publicznej
„Dawanie w szyję” ¹⁸⁹⁷ - język pogardy wobec kobiet	Eufemistyczne i seksistowskie określenie spożywania alkoholu przez kobiety. Odbierany był jako element	Prezes PiS Jarosław Kaczyński niczym ekspert od demografii stwierdził, że Polki	W odpowiedzi na ten zwrot, w przestrzeni protestu pojawiły się transparenty i slogany („Daję w szyję - i

¹⁸⁹⁴ Council of Europe, *Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to Member States on „Hate Speech”*, Strasbourg 1997

¹⁸⁹⁵ A. Cegiela, *O retoryce pogardy i wykluczenia w...*, dz. cyt.

¹⁸⁹⁶ Tamże; W. Mikołajczak, *Język nienawiści. Konteksty społeczno-ideologiczne*, Poznań 2021; S. Kowalski, M. Tulli, *Zamiast procesu. Raport o mowie nienawiści*, Warszawa 2003.

¹⁸⁹⁷ J. Sobolak, „Dawać w szyję”. *Sprawdzamy, skąd wzięło się to wyrażenie*, 13.11.2022, ["Dawać w szyję". Sprawdzamy, skąd wzięło się to wyrażenie](#), dostęp: 03.02.2022.

	paternalistycznej pogardy, który z jednej strony uprzedmiotawia kobiety, z drugiej zaś insynuuje ich moralną niższość i odpowiedzialność za własne krzywdy	nie mają dzieci, bo do 25. roku życia, zamiast zakładać rodziny, piją alkohol	co?”), które miały na celu odwrócenie porządku wstydu i wykluczenia, ale jednocześnie (poprzez swą ekspresję) reprodukowały agresywny styl komunikacji, wzmacniając konflikt symboliczny.
„Hołota” - klasowe wykluczenie tłumu	Pogardliwe określenie zbiorowości protestujących jako niekulturalnej i prymitywnej	Komentarze polityczne i medialne wobec protestujących i przeciwników rządu	W pogardzie do tłumu, pozbawienie ich racjonalności i legitymacji
Chamstwo w państwie	Stygmatyzacja zachowań politycznych przeciwnika jako nieobyczajnych i agresywnych	Komentarze publicystów liberalnych nt. zachowań środowisk głównie konserwatywnych	Wykluczenie z debaty demokratycznej
„Ciemnogród” - stygmatyzacja tradycyjnej Polski	Stygmatyzacja poglądów tradycyjnych jako zacofanych i irracjonalnych	Wypowiedzi medialne i akademickie wobec katolickiego tradycjonalizmu	Zestawienie z brakiem oświecenia i racjonalności
Zaścianek	Uproszczone ujęcie polskiej prowincjonalnej jako zacofanej i nieoświeconej	Dyskurs liberalno-lewicowy wobec Polski peryferyjnej	Kulturowa deprecjacja, odczłowieczenie wartości lokalnych
„Lewactwo” - demonizacja ideologiczna	Obrażliwy termin wobec osób o poglądach lewicowych przedstawianych jako ekstremiści	Media konserwatywne wobec środowisk protestujących i ruchów feministycznych	Demonizacja ideologiczna. Przedstawienie jako wroga wspólnoty
Zachodnia zaraza	Demonizujący termin opisujący wpływ kulturowego Zachodu jako zagrożenie	Narracja skrajnej prawicy wobec OSK i postulatów liberalnych	Stworzenie aksjologicznego „obcego kulturowego”
Platformersi	Stereotypizacja członków i zwolenników Platformy Obywatelskiej jako oderwanych od wartości narodowych	Używanie w kampaniach wyborczych i mediach konserwatywnych jako forma dezawuacji	Redukcja poglądów do szyderczej etykiety
Pisowiec	Stereotypizacja zwolenników Prawa i Sprawiedliwości jako autorytarnych, fanatycznych, związanych z Kościołem	W dyskursie przeciwników OSK jako etykieta negatywna wobec zwolenników PiS	Redukcja poglądów do szyderczej etykiety
Wykształciuchy	Pejoratywne określenie inteligencji liberalnej jako oderwanej od rzeczywistości	Określenie używane w debatach medialnych wobec elit liberalnych	Dystynkcja symboliczna, delegitymizacja wiedzy eksperckiej
Liberał	Obrażliwe uproszczenie liberalizmu jako	W wypowiedziach przeciwników jako	Stygmatyzacja jako przeciwnik moralności

	sprzyjającego moralnemu relatywizmowi	znak ideologicznej zdrady tradycji	
Narodowiec	Określenie nacjonalistów jako skrajnych, ksenofobicznych, antyzachodnich	W mediach liberalnych jako uogólnienie dla przeciwników praw człowieka	Demonizacja nacjonalizmu jako ideologii nienawiści
Zdradzieckie mordy	Sformułowanie dehumanizujące politycznych przeciwników jako zdrajców narodu	Wypowiedzi Jarosława Kaczyńskiego po wydarzeniach w Sejmie	Ekskluzja polityczna, dehumanizacja wroga

Źródła: A. Cegielska, *O retoryce pogardy i wykluczenia w polskim dyskursie publicznym*, Warszawa 2020; W. Mikołajczak, *Język nienawiści. Konteksty społeczno-ideologiczne*, Poznań 2021; S. Kowalski, M. Tulli, *Zamiast procesu. Raport o mowie nienawiści*, 2003.

Wybrane określenia funkcjonują jako narzędzia degradacji, służące wzmacnianiu podziałów i wykluczeń w debacie publicznej o prawach reprodukcyjnych.

Retoryka pogardy i mowy nienawiści jest więc integralnym elementem polaryzacji dyskursu wokół OSK, utrudniając dialog i konsensus, a zamiast tego wzmacniając emocjonalne i aksjologiczne napięcia¹⁸⁹⁸.

5.3.12 Porządek naturalny czy rytualny chaos? Struktury sporu aksjologicznego wokół OSK

Kategoria prawa naturalnego, głęboko zakorzeniona w konserwatywno-religijnym imaginarium, stanowiła jeden z filarów polskiego dyskursu aksjologicznego, służąc jako rzekomo obiektywny wyznacznik dobra wspólnego. W praktyce jednak marginalizowała odmienne światopoglądowo perspektywy¹⁸⁹⁹. Jak wskazuje Sergiusz Kowalski, prawdziwy pluralizm wymaga nie tylko różnorodności formalnej, ale i kulturowej akceptacji stanowisk alternatywnych. Narracje „porządku naturalnego” często jednak zamykają debatę publiczną w ramach wykluczających opozycji moralnych (moralne vs. niemoralne; naturalne vs. nienaturalne)¹⁹⁰⁰.

Leszek Kołakowski ostrzegał, że „tolerancja dobrowolna jest możliwa dopiero, gdy staje się zbędna”¹⁹⁰¹. W okresie transformacji ustrojowej napięcie to przyjęło postać hegemonii aksjologicznej - przeciwstawienie „naturalnego” katolicyzmu „sztucznemu”

¹⁸⁹⁸ S. Kowalski, M. Tulli, dz. cyt.

¹⁸⁹⁹ M. Kościelniak, *Transformacja i aborcja. Genealogia kompromisu aborcyjnego*, dz. cyt.

¹⁹⁰⁰ S. Kowalski, *Prawo naturalne jako kategoria dyskursu*, [w:] M. Czyżewski, K. Dunin, A. Piotrowski, *Cudze problemy*, Warszawa 1991, s. 251.

¹⁹⁰¹ L. Kołakowski, *Mini-wykłady o maxi-sprawach: jak o władzy, o sławie, o równości, o kłamstwie, o cnocie, o odpowiedzialności zbiorowej, o kole fortuny, o wielkiej zdradzie i inne*, Kraków 1999.

komunizmowi przekształciło się w dychotomię „porządek życia” kontra „cywilizacja śmierci”, eliminując tym samym stanowiska pośrednie¹⁹⁰².

Seria mechanizmów utrudniających przekładalność perspektyw, która jest fundamentem komunikacji społecznej (zgodnie z Alfredem Schutzem)¹⁹⁰³, skutecznie zablokowała dialog opozycyjny w debacie aborcyjnej. Charakterystyczną strategią jest retoryka „tak, ale...”, wykorzystująca pozorną empatię do zamrażania debaty i ochrony dominującego porządku moralnego¹⁹⁰⁴.

Unieważnianie stanowisk opozycyjnych odbywa się przez nadpisywanie im zamiarów, np. przypisywanie przeciwnikom penalizacji braku szacunku do życia. Takie zabiegi, obecne w mediach i dyskursie publicznym, potęgują konflikt zamiast prowadzić do negocjacji¹⁹⁰⁵.

Główne czynniki polaryzacji dystansują debatę od racjonalnej wymiany i dialogu, co szczególnie uwidoczniło się podczas protestów Ogólnopolskiego Strajku Kobiet.

Do najważniejszych mechanizmów retorycznych w debacie o aborcji należą:

- Polaryzacja narracji - opozycyjne opisy rzeczywistości, w których Protesty Kobiet ukazywano bądź jako walkę o prawa człowieka, bądź jako „cywilizację śmierci”;
- Operowanie emocjami - moralna argumentacja i retoryka strachu, jak np. kampania Fundacji Pro-Prawo do Życia wykorzystująca estetykę szoku, co utrudnia racjonalną dyskusję¹⁹⁰⁶;
- Selektywność informacji - media obu stron przedstawiały uproszczone narracje, ignorując niepasujące dane i doświadczenia (np. świadectwa kobiet były wykluczane w konserwatywnych mediach, a głosy przeciwników liberalizacji w mediach liberalnych)¹⁹⁰⁷.

¹⁹⁰² M. Kościelniak, *Transformacja i aborcja. Genealogia kompromisu aborcyjnego*, dz. cyt.

¹⁹⁰³ Alfred Schutz ujmuje przekładalność perspektyw jako zdolność wzajemnego zrozumienia, możliwą dzięki zakorzenieniu w wspólnej ramie świadomości. W debacie aborcyjnej zasada ta została jednak naruszona: środowiska sprzeciwiające się liberalizacji praw reprodukcyjnych systematycznie odrzucały odmienne stanowiska jako moralnie nieakceptowalne, symbolicznie wykluczając je z przestrzeni legitymowanego dyskursu. Zob. A. Matuchniak-Krasuska, *Kategorie i reguły polskiego dyskursu o aborcji*, [w:] M. Czyżewski, K. Dunin, A. Piotrowski, *Cudze problemy*, Warszawa 1991, s. 100-122.

¹⁹⁰⁴ A. Matuchniak-Krasuska, *Kategorie i reguły polskiego dyskursu o...*, dz. cyt., s. 100-122.

¹⁹⁰⁵ Tamże, s. 39-42.

¹⁹⁰⁶ N. Durman, *Makabryczne billboardy na ulicach polskich miast. Dlaczego ciągle straszą? Sprawdzamy*, 6.11.2017, [Tylko w WP. Makabryczne billboardy na ulicach polskich miast. Dlaczego ciągle straszą? Sprawdzamy](#), dostęp: 12.05.2025.

¹⁹⁰⁷ A. Matuchniak-Krasuska, *Kategorie i reguły polskiego dyskursu o...*, dz. cyt., s. 100-122

Protesty OSK funkcjonowały jako przestrzeń konfrontacji i symbolicznych gestów buntu, określane różnorodnie - od aktów emancypacyjnych po anarchizujące¹⁹⁰⁸.

W debacie wyróżnia się cztery typy mechanizmów komunikacyjnych:

- Porozumienie - charakteryzuje się dążeniem do przekładalności perspektyw i wypracowania wspólnego stanowiska. W przypadku dyskusji o aborcji jest to rzadko spotykane, gdyż dominującą tendencją jest eskalacja konfliktu;
- Ceremonia - polega na rytualizacji orientacji na porozumienie, ale w formie konwencjonalnej i fasadowej. W rzeczywistości mechanizm ten służy kontroli dyskursu i zapobieganiu realnym zmianom;
- Dramat społeczny - oznacza kwestionowanie przekładalności perspektyw i ujawnianie konfliktu. Jest to etap przełomowy w sporze, w którym konfrontacja stanowisk prowadzi do jego dalszej polaryzacji;
- Rytualny chaos - W przypadku OSK dominowały mechanizmy charakteryzujące dramat społeczny i rytualny chaos. Ten ostatni, zgodnie z koncepcją Czyżewskiego, Kowalskiego i Piotrowskiego¹⁹⁰⁹, oznacza najbardziej destrukcyjny mechanizm komunikacyjny, polegający na celowym lekceważeniu zasad dialogu i wzajemnej dyskredytacji uczestników debaty, prowadzący do anomii społecznej oraz utraty potencjału konsensusu.

W przypadku OSK dominowały mechanizmy trzeciego i czwartego typu. Protesty unaoczniały głębokie różnice aksjologiczne, brak zaufania do instytucji i wzrost napięć.

Dyskurs polityczny publiczny operuje trzema mechanizmami: ideologizacją sporu¹⁹¹⁰ (skrajne stanowiska i brak przekładalności), rytualizacją dyskursu (utrata elastyczności argumentacji, powtarzanie tych samych schematów) oraz dyskredytacją przeciwnika (przemianę debaty w personalne ataki).

Dodatkowo zaznaczyć należy polaryzację wewnątrz obozu demokratycznego, gdzie część środowisk liberalnych postulowała sojusz z lewicą¹⁹¹¹, a część feministek widziała

¹⁹⁰⁸ Ż. Wełna, *Dwie odmienne wizje rzeczywistości. Wiadomości TVP i Fakty TVN o Strajku Kobiet*, „Media i Społeczeństwo” 2021, nr 15(2), s. 184-201.

¹⁹⁰⁹ Anomia społeczna realizuje się w postaci biograficznych i społecznych procesów trajektoryjnych, związanych z cierpieniem jednostek i narastającym beładem struktur społecznych. Zob. M. Czyżewski, S. Kowalski, dz. cyt., s. 115,

¹⁹¹⁰ Tamże.

¹⁹¹¹ A. Bielik-Robson, *Czy istnieje lewica liberalna?* 8.02.2016, [Czy istnieje lewica liberalna?](#), dostęp: 12.05.2025.

w tym potencjalne ryzyko instrumentalizacji. Ostatecznie dominowała retoryka emancypacyjna, skoncentrowana na podmiotowości i autonomii¹⁹¹².

Przemiany społeczne oraz specyfika generacyjna i medialna protestów przyczyniały się do redefinicji aksjologicznego porządku. Młodsze pokolenia propagowały wartości inkluzji i równości, odrzucając hierarchie i dyscyplinę. Protest OSK można zatem odczytywać jako laboratorium nowych wartości aksjologicznych w Polsce po 2015 roku¹⁹¹³.

¹⁹¹² A. Bielik-Robson, *Na drugim brzegu nihilizmu*, Kraków 1997.

¹⁹¹³ P. Kozanecki, *Strajk Kobiet dla opornych. Instrukcja obsługi...*, dz. cyt.

5.4 Polaryzacja narracji medialnych w dyskursie o Strajku Kobiet

Media w okresie protestów Ogólnopolskiego Strajku Kobiet¹⁹¹⁴ odegrały rolę wykraczającą poza tradycyjne funkcje informacyjne. Stały się one zarówno przestrzenią symbolicznej mobilizacji, jak i polem walki o definicje, wartości oraz interpretacje rzeczywistości¹⁹¹⁵. W ten sposób wpływały nie tylko na kształtowanie opinii publicznej, ale także na dynamikę protestów i ich legitymizację w sferze aksjologicznej¹⁹¹⁶.

Perspektywa analizy językowego obrazu świata (JOS)¹⁹¹⁷ i medialnego obrazu świata (MOS)¹⁹¹⁸, pozwala uchwycić, w jaki sposób przekazy medialne aktywnie konstruowały znaczenia na płaszczyznach kulturowej, językowej i medialnej. Ramy interpretacyjne przyjmowane przez poszczególne media determinowały odbiór i znaczenie Strajku w oczach różnych grup odbiorców.

W dyskursie wokół OSK można wyróżnić trzy podstawowe typy przekazów, różniące się zarówno językiem, jak i strategią wartościowania:

1. Media neutralne¹⁹¹⁹:

- Skupiały się na możliwie nieocenianej prezentacji faktów, ograniczając redakcyjny komentarz;
- Często były to portale Internetowe i serwisy agregujące treści użytkowników, w których rola odbiorców (komentarze, udostępnienia, wiralowość) istotnie wpływała na zasięg treści;
- Wzrost ich oddziaływania wynikał częściej z dynamiki sieciowej niż z ideowego zaangażowania redakcji.

2. Media liberalne:

- Otwarcie popierały protesty, przedstawiając OSK jako ruch w obronie praw człowieka, demokracji i równości płci;

¹⁹¹⁴ W literaturze przedmiotu wyróżnia się trzy podstawowe funkcje mediów: zamierzone (zgodne z intencją nadawcy), nadane (związane z formą i treścią przekazu) oraz pełnione (rzeczywisty wpływ na odbiorców). W praktyce media rzadko ograniczają się do jednej funkcji, co często prowadzi do nieprzewidzianych efektów komunikacyjnych. Zob. A. Kozłowska, *Oddziaływanie mass mediów*, Warszawa 2006, s. 68; M. Zuber, *Wybrane teorie komunikowania masowego*, [w:] B. Dobek Ostrowska, *Studia z teorii komunikowania masowego*, Wrocław 1999, s. 14-15.

¹⁹¹⁵ D. McQuail, *Teoria komunikowania masowego*, dz. cyt.

¹⁹¹⁶ A.W. Jabłoński, *Węzłowe zagadnienia teorii polityki*, [w:] A.W. Jabłoński, L. Sobkowiak, *Studia z teorii polityki*, t. 1, Wrocław 1999.

¹⁹¹⁷ J. Bartmiński, *Językowy obraz świata*, dz. cyt.

¹⁹¹⁸ J. Bartmiński, *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*, [w:] J. Bartmiński, *Językowy obraz świata*, Lublin 1999, s. 103-120.

¹⁹¹⁹ M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne...*, dz. cyt.

- Dominował język afirmatywny, inkluzywny, emocjonalny, a uczestniczki często heroizowano;
- Jak zauważa J. Bralczyk, wykorzystywano modalizatory takie jak „próbuję”, „stara się”, „rzekomo”, które wprowadzały element podważenia działań oponentów, a wzmacniały sprawczość bohaterki narracji;
- Konstrukcja przekazu opierała się na dualizmie: „bohaterskie uczestniczki” vs. „represyjne państwo”¹⁹²⁰.

3. Media konserwatywne¹⁹²¹:

- Ramy interpretacyjne opierały na przedstawieniu protestów jako zagrożenia dla porządku moralnego, religijnego i społecznego;
- W funkcji „filtrów patriarchalnych” stosowały język silnie wartościujący, często ironiczny, pełen kontaminacji leksykalnych, stereotypizacji i strategii dyskredytacji;
- Sięgały po retorykę potępienia, w której protest jawił się jako przejaw nihilizmu moralnego, ataku na „świętości” religijne czy „cywilizacyjny ład”;
- Wartościowanie wspierało się ideologicznie nacechowanymi słowami-kluczami („matka”, „prawda”, „dziecko nienarodzone”) oraz pojęciami nadającymi płodowi status osobny.

Tak rozrysowana polaryzacja mediów jest bezpośrednim odbiciem fundamentalnego konfliktu aksjologicznego, który przenika całą debatę o prawach reprodukcyjnych w Polsce. Jednocześnie należy zauważyć, że media rzadko ograniczały się do jednej funkcji: intencja nadawcy (funkcja zamierzona), właściwości formy przekazu (funkcja nadana) oraz rzeczywisty efekt odbioru (funkcja pełniona) nakładały się na siebie, wytwarzając często nieprzewidziane efekty komunikacyjne.

¹⁹²⁰ W debacie medialnej wokół protestów aborcyjnych liberalne media budowały narrację heroicznego oporu „dobrych” obywateli wobec „represyjnego” państwa, forsującego „fanatyczne” rozwiązania legislacyjne. Charakterystyczne dla tej narracji było stosowanie modalizatorów, takich jak „próbuję”, „rzekomo”, „twierdzi”, które wprowadzały element niepewności i podważały autentyczność działań przeciwników. Jak zauważa Jerzy Bralczyk, wyrazy tego typu sygnalizują dystans nadawcy do przedstawianych treści, sugerując jednocześnie nieudolność oponenta i afirmując sprawczość bohatera narracji. Zob. J. Bralczyk, *Język propagandy i polityki*, dz. cyt. Z kolei media konserwatywne posługiwały się retoryką potępienia, w której protest ukazywano jako przejaw moralnego nihilizmu godzącego w wartości religijne i ład społeczny. Pojęcia ideologicznie nacechowane (takie jak „chłopiec”, „matka” czy „prawda”) służyły antropomorfizacji płodu oraz wzmacnianiu moralnego przesłania przeciwników aborcji. Zob. A. Dąbrowska, *Wartościowanie w wybranych hasłach encyklopedycznych*, [w:] J. Puzynina, J. Anusiewicz, M. Abramowicz, *Język a kultura* 2012, t. 3, Lublin, s. 85.

¹⁹²¹ M. Drożdż, *Język nienawiści w dyskursie medialnym*, 2016; M. Głowiński, *Nowomowa po polsku*, Warszawa 1991.

5.4.1 Media tradycyjne i społecznościowe wobec Strajku Kobiet: między delegitymizacją a emancypacją

Decyzja Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 roku stała się impulsem do jednej z największych mobilizacji społecznych po 1989 roku, nadając Ogólnopolskiemu Strajkowi Kobiet błyskawiczny rozgłos i znaczącą obecność w debacie publicznej. W okresie od 22 października do 12 listopada 2020 roku odnotowano blisko 900 tysięcy publikacji dotyczących Strajku Kobiet, co jednoznacznie wskazuje na dominację przekazu cyfrowego, a zwłaszcza społecznościowego jako podstawowego źródła informacji i debaty aksjologicznej. Media internetowe odpowiadały za 154 tysiące publikacji (17% ogółu) z zasięgiem 686 milionów kontaktów, podczas gdy tradycyjne media, tj. radio (13 tys. publikacji), telewizja (3,6 tys. publikacji) i prasa drukowana (5,3 tys. materiałów) generowały niższe zasięgi i liczbę wzmianek. Wśród najaktywniejszych źródeł medialnych znalazły się oficjalne profile Ogólnopolskiego Strajku Kobiet (2311 wpisów), a także DoRzeczy.pl (1601), TVP.info (1098) i „Gazeta Wyborcza” (930)¹⁹²².

Analiza tonacji przekazów medialnych ujawniła głęboką polaryzację: 41% stanowił przekaz pozytywny, eksponujący wartości takie jak godność, wolność wyboru, solidarność i podmiotowość (dominujący w TVN, TVN24, RMF FM, „Gazecie Wyborczej”). Przekaz neutralny, informacyjny, stanowił 46%, zaś negatywny - 13%, przedstawiając protesty jako przejaw chaosu, wulgarności lub zagrożenia sanitarnego (dominujący w TVP Info, Polskim Radiu, Wpolityce.pl)¹⁹²³. Media prorządowe wykorzystywały również dezinformację i manipulację wizualną, np. archiwalne banery, w celu ośmieszenia i delegitymizacji protestujących¹⁹²⁴.

Slogany protestu, takie jak „Piekło kobiet” (96 tys. wzmianek), „To jest wojna” (65 tys.), „Wyrok na kobiety” (47 tys.), „Wypierdalać” (30 tys.) oraz „Jebać PiS” (8 tys.), stanowiły silny nośnik treści aksjologicznych. Obecność wulgaryzmów, mimo ich kontrowersyjnego charakteru, wpisywała się w semantykę emancypacyjną, stanowiąc performatywne narzędzie redefinicji granic języka debaty publicznej i wyrazu sprzeciwu wobec systemowego ucisku.

¹⁹²² PRESS-SERVICE Monitoring Mediów, „Protest kobiet. Jak media relacjonowały strajki?”, Listopad 2020, dostęp: 07.08.2024.

¹⁹²³ W przekazie prorządowym pojawiły się także elementy dezinformacji i manipulacji wizualnej, m.in. wykorzystanie archiwalnych banerów („Wściekłe Polki” z 2017 r.) celem ośmieszenia protestujących kobiet. Strategia ta miała charakter delegitymizujący i służyła dyskursywnej marginalizacji oporu. Zob. Tamże.

¹⁹²⁴ Tamże.

W kontekście komentowania przekazu w mediach, analiza reprezentacji płci (w dn. 22 - 26 października 2020) wykazała wyraźną dysproporcję: w TVN24 kobiety stanowiły 66,22% komentatorów, podczas gdy w TVP Info - 25,98%, a w Polsat News - 17,44%¹⁹²⁵. Uzyskane wyniki wskazują na utrwalony charakter strukturalnej marginalizacji kobiet w obrębie eksperckiego dyskursu medialnego, mimo że to właśnie one stanowiły centralny podmiot analizowanych mobilizacji protestacyjnych. Sfera debaty publicznej pozostawała w dalszym ciągu zdominowana przez głosy męskie, przede wszystkim przedstawicieli instytucji państwowych oraz kościelnych, co prowadziło do wyraźnej asymetrii widoczności oraz ograniczenia podmiotowej reprezentacji kobiet w narracjach o charakterze eksperckim. Dane statystyczne dotyczące obecności kobiet w przekazach medialnych potwierdzają istnienie systemowego wykluczenia ich perspektywy z głównego nurtu debaty publicznej, ujawniając trwałe mechanizmy reprodukcji nierówności symbolicznych i dyskursywnych. Według Global Media Monitoring Project z 2020 roku jedynie 28% podmiotów wiadomości w Polsce stanowiły kobiety. W 2021 r., według raportu Instytutu Monitorowania Mediów i „Forbes Women”, kobiety występowały jako ekspertki jedynie w 24% przypadków w głównych wydaniach serwisów informacyjnych¹⁹²⁶. Global Gender Gap Report 2023 prognozuje, że pełna równość płci na świecie może zostać osiągnięta dopiero za 131 lat¹⁹²⁷. W tym kontekście OSK można interpretować jako gest odzyskiwania przestrzeni publicznej przez kobiety - zarówno w wymiarze dosłownym, jak i symbolicznym. Wystąpienia uczestniczek protestów cechowała wysoka intensywność emocjonalna i moralna, determinacja, ekspresja mimiki, głosu i artykulacji wzmacniały przekaz, czyniąc z każdej osoby ucieleśnienie sprzeciwu wobec społeczeństwa zdominowanego przez hierarchiczny system wartości¹⁹²⁸.

Aktywność redakcji regionalnych, takich jak Gazetawroclawska.pl (49 tekstów), Dziennikzachodni.pl (40), Gostyn.naszemiasto.pl (33), Rafał Mrowicki (Dziennikbaltycki.pl - 32), Dziennikzachodni.pl (26) potwierdza ogólnopolski zasięg mobilizacji oraz

¹⁹²⁵ Tamże.

¹⁹²⁶ 6th Global Media Monitoring Project, ed. Sarah Macharia, GMMP 2020, online: https://whomakesthenews.org/wp-content/uploads/2021/11/GMMP2020.ENG_FINAL_.pdf, dostęp: 01.07.2024.

¹⁹²⁷ Za przykład może stanowić sytuacja Afganek, których sytuacja zmienia się dynamicznie w ostatnich latach, od przejęcia władzy przez talibów. Najpierw kobietom odebrano prawo do wyższej edukacji, a następnie, pod koniec 2022 roku, zabroniono im również uczęszczania do szkół podstawowych. Zob. Afganistan, *Talibowie wprowadzili całkowity zakaz edukacji dziewcząt i kobiet*, rp.pl, 21.12.2022, www.rp.pl/polityka/art37655151-afganistan-talibowie-wprowadzili-calkowity-zakaz-edukacji-dziewczat-i-kobiet, dostęp: 23.07.2024.

¹⁹²⁸ J. Habermas, *Strukturalne przeobrażenia sfery publicznej*, dz. cyt.

lokalną recepcję problematyki praw reprodukcyjnych jako kwestii nie tylko ideologicznej, ale również społecznie odczuwanej i relacjonowanej.

5.4.2 Media społecznościowe jako przestrzeń kontrapubliczności i mobilizacji aksjologicznej OSK

Media społecznościowe odegrały fundamentalną rolę w dynamice Ogólnopolskiego Strajku Kobiet, tworząc nowe formy organizacji, ekspresji, wspólnoty i komunikacji w ramach cyfrowego aktywizmu¹⁹²⁹. Przestrzeń cyfrowa pozwoliła na błyskawiczną mobilizację, koordynację wydarzeń, produkcję symboli protestu oraz rozbudowę oddolnej kontrapubliczności¹⁹³⁰.

W analizowanym okresie protestów media społecznościowe pełniły szereg zróżnicowanych, lecz wzajemnie uzupełniających się funkcji¹⁹³¹:

- Koordynacyjną i organizacyjną - platformy umożliwiały natychmiastowy przepływ informacji o terminach i trasach marszów, formach wsparcia prawnego, przeszkodach w ruchu czy punktach pomocy;
- Weryfikacyjną i kontrnarracyjną - służyły jako alternatywne źródło wiedzy i kontrnarracji wobec dezinformacji ze strony mediów państwowych, umożliwiając prostowanie *fake newsów* i manipulacji;
- Edukacyjną - publikowano infografiki dotyczące praw obywatelskich, procedur zatrzymań, zasad bezpieczeństwa, a także materiały edukacyjne o prawach reprodukcyjnych;
- Afektywno-symboliczną - media społecznościowe były miejscem intensywnej ekspresji emocji i kreacji symboli protestu (m.in. memy, grafiki, nagrania, hashtagi #wypierdalać, #tojestwojna). Wzmacniały wspólnotowe poczucie solidarności i pozwalały na szybkie „synchronizowanie afektów” w skali masowej;

¹⁹²⁹ M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne...*, dz. cyt.

¹⁹³⁰ Ważnym przejawem zaangażowania w debatę aborcyjną było posługiwanie się językiem silnie nacechowanym emocjonalnie i podporządkowanym określonym narracjom ideologicznym. Próbę jego dekonstrukcji podjął Aborcyjny Dream Team w publikacji *Chcę pisać o aborcji bez stygmy. Poradnik dla osób pracujących w mediach*, postulując eliminację terminów stygmatyzujących, takich jak „dziecko nie-narodzone” (zamiast: „płód”) czy „dokonać aborcji” (zamiast: „zrobić aborcję”). Wskazuje to na wysoki poziom świadomości performatywnej roli języka medialnego oraz jego wpływu na społeczną percepcję aborcji jako zjawiska moralnego i politycznego. Zob. J. Wydrzyńska, *Chcę pisać o aborcji bez stygmy. Poradnik dla osób pracujących w mediach*, Warszawa 2019, [V1-aborcja-bez-stygmy-poradnik.pdf \(adt.pl\)](#), s. 15-21, dostęp: 18.07.2024.

¹⁹³¹ W przypadku Ogólnopolskiego Strajku Kobiet wsparcie protestów na portalach społecznościowych wyrażane było np. poprzez ustawienie błyskawicy jako nakładki na zdjęcie profilowe na facebooku, czy dorysowanie jej na Instagramie (obok screenów ze stories).

- Solidarnościowo-kryzysową - kreowanie sieci wsparcia prawnego, psychologicznego, a także natychmiastowe reagowanie na przypadki represji (np. „korytarze życia”, relacje z zatrzymań);
- Archiwalną i pamięciową - partie protestu były dokumentowane na bieżąco, tworząc „rozproszoną pamięć” cyfrową (*distributed memory*), archiwizowaną m.in. przez influencerów¹⁹³².

Media społecznościowe umożliwiły indywidualną widoczność i przynależność do politycznie zorganizowanej wspólnoty, a ekspresja jednostkowa stała się częścią kolektywnej tożsamości¹⁹³³. Mechanizmy interaktywności, powtarzalności sloganów, zmian grafiki profilowej na symbol błyskawicy czy udostępniania memów, sprzyjały rytualizacji uczestnictwa oraz formowaniu „fandomów protestu”, czyli efemerycznych wspólnot opartych na współprzeżywaniu i współtworzeniu¹⁹³⁴.

Multimodalny charakter komunikacji (instant media, filmiki z dronów, relacje live, mikronarracje TikTok) pozwalał na przeplatanie form poważnych i satyrycznych, normalizując protest jako codzienne doświadczenie zbiorowe¹⁹³⁵. Protestujące influencerki wykorzystywały swój kapitał społeczny do mobilizacji odbiorców i wizualnego kodowania haseł ruchu¹⁹³⁶.

W odróżnieniu od tradycyjnych mediów, które często powielają ramy konserwatywne¹⁹³⁷, patriarchalne lub ujmujących protest jako czysto polityczny, media społecznościowe umożliwiły oddolne budowanie narracji emancypacyjnej¹⁹³⁸. To właśnie tam

¹⁹³² T.A. van Dijk, *The Culture of Connectivity*, Oxford 2013.

¹⁹³³ A. Melucci, *Challenging Codes: Collective Actions in the Information Age*, Cambridge 1996; P. Gerbaudo, E. Treré, *In Search of the 'We' of Social Media Activism. Introduction to the Special Issue on Social Media and Protest Identities*, „Information, Communication & Society” 2015, vol. 18, no. 8, s. 865-871, DOI: <https://doi.org/10.1080/1369118X.2015.1043319>; D. Bulska, Symbioza mediów tradycyjnych i społecznościowych. Rozmowa z Anną Miotk, „Brief” 2016, nr 2, s. 55.

¹⁹³⁴ D. Bulska, *Symbioza mediów tradycyjnych i społecznościowych. Rozmowa...*, dz. cyt., s. 55

¹⁹³⁵ Przewodnik po Social mediach w Polsce. <https://www.iab.org.pl/wp-content/uploads/2020/01/IAB-Przewodnik-po-Social-Media-w-Polsce-2019-2020-1.pdf>, dostęp: 11.03.2021

¹⁹³⁶ A. Pondo, *Strajk kobiet: co zrobić w razie zatrzymania przez policję*, [Strajk kobiet: co zrobić w razie zatrzymania przez policję](#) ✓ | Portal lifestylowy Miasto Kobiet, dostęp: 19.05.2025; S. Wołoch, *Strajk kobiet: Instagram tajną bronią protestujących?*, [Strajk kobiet: Instagram tajną bronią protestujących?](#) ✓ | Portal lifestylowy Miasto Kobiet, dostęp: 19.05.2025.

¹⁹³⁷ M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne...*, dz. cyt.

¹⁹³⁸ Afordancje platform cyfrowych, takie jak transmisje live, hashtagi czy publikacje materiałów wizualnych, pozwalały uczestniczkom i uczestnikom protestu nadawać bieżącym wydarzeniom nowe znaczenia, często z pominięciem instytucjonalnych filtrów i ograniczeń.

renegocjowano aksjologiczne podstawy wspólnoty protestującej, przekraczając bariery instytucjonalne i cenzurę¹⁹³⁹.

Należy jednak pamiętać, że ta cyfrowa kontrpubliczność, mimo swojego potencjału, jest obarczona ryzykami związanymi z polaryzacją (*echo chambers*)¹⁹⁴⁰. Niemniej analiza mediów społecznościowych w dyskursie wokół OSK wskazuje, że stały się one mediatorem wartości i tożsamości zbiorowej, umożliwiając redefinicję pojęć obywatelskości, sprawstwa politycznego oraz symboliki oporu¹⁹⁴¹.

Media społecznościowe nie były wyłącznie kanałem dystrybucji treści, lecz sferą produkcji kulturowej i renegocjacji norm, znaczeń oraz tożsamości. W przypadku OSK doszło do wykształcenia się cyfrowej kontrpubliczności, w której polityczność wyraża się poprzez sieciowy performans, afektywne kampanie i praktyki oddolnej komunikacji obywatelskiej.

5.4.3 Hashtagi jako narzędzia kontrpubliczności cyfrowej i mobilizacji afektywnej OSK

Hashtagi odegrały w dyskursie wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet funkcję nie tylko technicznego narzędzia selekcji treści, lecz przede wszystkim ideowych nośników, formujących wspólnoty afektywne i ustanawiających alternatywny porządek symboliczny w przestrzeni cyfrowej.

Dane z Google Trends oraz analiza niemal 400 tys. tweetów (październik 2020 - styczeń 2021)¹⁹⁴² ukazują, że najpopularniejsze hashtagi: #strajkkobiet, #pieklokobiet, #myślęczujędecyduję, #anijednejwięcej, #dość, #jebacpis, #nigdy niebędziesz szłasa były nie tylko kanałem ekspresji sprzeciwu, lecz także narzędziem budowy wspólnoty afektywnej oraz kontrnarracji ideowej¹⁹⁴³.

¹⁹³⁹ S. Milan, *Social Movements and Their Technologies*, 2015; J.T. Jost, *How Social Media Facilitates Political Protest. Information, Motivation, and Social Networks*, „Advances in Political Psychology” 2018, vol. 39, s. 85-118.

¹⁹⁴⁰ Temat opisany został w rozdziale 1.2.3.

¹⁹⁴¹ Z. Papacharissi, *Affective Publics: Sentiment*, dz. cyt.

¹⁹⁴² Google trends, *Analysis #strajkkobiet, #protestkobiet*, <https://trends.google.com>, dostęp: 12.05.2024.

¹⁹⁴³ G. Piechota, *Strajk Kobiet. Zmiany społeczno-kulturowe jako efekt...*, dz. cyt., s. 97-114

Tab. 22 Rozkład hashtagów w dniach szczytowej aktywności

#	N*10 (% próbek) 26.10.2020	N*10 (% próbek) 27.01.2021
#strajkkobiet	140	58
#wypierdalać	62	13
#piełokobiet	55	5.4
#tojestwojna	32	6
#aborcjabezgranic	27	1.3
#wyroknakobiety	25	6.9
#protestkobiet	11	0.24
#kobietadecyduje	5.7	0.41
#wyborniezakaz	5.3	0.19
#czarnyprotest	4.9	0.19
#pieklokobiet	4.2	0.24
#zakazaborcji	1.9	0.02
#aborcjaprawemczłowieka	0.7	0.02
#legalnaaborcja	0.19	0.50
#prawodoaborcji	0.08	0.02
#aborcjajestok	0.07	0.02
#blackprotest	0.05	0.02
#strajk_kobiet	0.03	0.29
#czarnymarsz	0.02	0.03

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z analizy Rafała Paradowskiego. R. Paradowski, *Women's Strike in Poland as a Communication Phenomenon on Twitter*, [w:] E. Dziwak, K. Gheorghe, *Wokół strajków kobiet*, Kraków 2021, s. 239-268.

Powyższe dane ukazują dominację kilku centralnych hashtagów (#strajkkobiet, #piełokobiet, #wypierdalać), które w sposób szczególny organizowały pole dyskursu i stały się nośnikami wspólnotowej tożsamości. Jednocześnie widoczny jest ogon mniej popularnych oznaczeń (np. #legalnaaborcja, #aborcjaprawemczłowieka), które sygnalizowały próbę konceptualizacji postulatów prawnych i rozszerzenia ram aksjologicznych protestu. Hashtagi pełniły funkcje ideologiczne, emocjonalne i identyfikacyjne, skupiając uwagę na aksjologicznie kluczowych wartościach: wolność, godność, autonomia, solidarność, jak również na negatywnych emocjach wobec władzy i instytucji (np. #wypierdalać, #jebacpis).

Dynamika rozłożenia hashtagów była następująca:

- Październik 2020: 294,783 tweetów, 162,900 użytkowników - okres szczytu mobilizacji;
- Styczeń-luty 2021: 92,146 tweetów, 34,390 użytkowników - spadek liczby interakcji, wzrost średniej tweetów na użytkownika, wzrost liczby retweetów i odpowiedzi¹⁹⁴⁴.

Google Trends pokazało gwałtowny wzrost popularności hashtagów w październiku 2020 r., stopniowy spadek w latach 2021-2024 oraz epizodyczne reakcje na krytyczne wydarzenia (#anijednejwięcej)¹⁹⁴⁵. Choć badanie koncentruje się na Twitterze, podobne tendencje, w zmienionej skali, obserwować można na platformach takich jak Facebook czy Instagram, które również były istotną areną walki symbolicznej w sieci¹⁹⁴⁶.

Hashtagi stały się narzędziem przejmowania symbolicznej władzy nad językiem debaty wprowadzając nowe, emancypacyjne treści do dyskursu publicznego¹⁹⁴⁷. Tworzyły alternatywne pole semantyczne wobec przekazów dominujących w mediach tradycyjnych, mobilizowały i integrowały społeczność protestu. Wysoki udział hashtagów o negatywnym ładunku afektywnym świadczył o ich instrumentalnej roli w wyrażaniu sprzeciwu i gniewu, a jednocześnie w formowaniu nowej tożsamości zbiorowej. Hashtagi były narzędziem przechwytywania symbolicznej władzy nad językiem debaty oraz budowania kontrnarracji wobec przekazów dominujących¹⁹⁴⁸. Jak zauważa Paradowski, Strajk Kobiet należy rozumieć jako „fenomen komunikacyjny”, w którym sfera uliczna i cyfrowa wzajemnie się przenikały¹⁹⁴⁹.

¹⁹⁴⁴ R. Paradowski, *Women's Strike in Poland as a Communication Phenomenon on Twitter*, [w:] E. Dziwak, K. Gheorghe, *Wokół strajków kobiet*, Kraków 2021, s. 239-268.

¹⁹⁴⁵ Google trends, *Analysis #strajkkobiet, #protestkobiet*, <https://trends.google.com>, dostęp: 12.05.2024.

¹⁹⁴⁶ A. Mierzyńska, *Kobietą rewolucję w sieci robią Facebook, Instagram i TikTok. Apostazja w trendach!*, 29.10.2020, [Kobietą rewolucję w sieci robią Instagram i TikTok. Apostazja w trendach! - OKO.press](#), dostęp: 23.01.2024.

¹⁹⁴⁷ K. Mazurek, *# hashtag - eklement dyskusji w mediach społecznościowych*, „Studia de Cultura” 2019, nr 11(1).

¹⁹⁴⁸ A. Mierzyńska, *Kobietą rewolucję w sieci robią Facebook, Instagram i TikTok. Apostazja w trendach!*, 29.10.2020, [Kobietą rewolucję w sieci robią Instagram i TikTok. Apostazja w trendach! - OKO.press](#), dostęp: 23.01.2024.

¹⁹⁴⁹ R. Paradowski, *Women's Strike in Poland as a...*, dz. cyt., s. 239-268

Tab. 23 Struktura tweetów z hasztagiem #strajkkobiet w dwóch okresach: październik 2020 i styczeń-luty 2021

Okres	Ilość Tweetów	Ilość Użytkowników	Ilość Reetweetów	Ilość polubień (Likes)	Ilość odpowiedzi (Replies)
Październik 2020	294 783	162 900	241 309	1 305 652	71 595
Styczeń-Luty 2021	92 146	34 390	79 074	367 813	27 938

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z analizy Rafała Paradowskiego. R. Paradowski, *Women's Strike in Poland as a Communication Phenomenon on Twitter*, [w:] E. Dziwak, K. Gheorghe, *Wokół Strajków Kobiet*, Kraków 2021, s. 239-268.

Dane te reprezentują przesunięcie aktywności - od masowej mobilizacji w październiku 2020, do bardziej interakcyjnego i dyskursywnego etapu w miesiącach późniejszych. Wzrost liczby retweetów oraz odpowiedzi (*replies*) w 2021 roku, sugeruje zmniejszenie liczby nowych treści (wzrost dystrybucji istniejących treści kosztem tworzenia nowych), a jednocześnie intensyfikację dyskusji i redystrybucji istniejących haseł¹⁹⁵⁰.

Dodatkowo rozkład najczęściej używanych odniesień adresowych (rozpoczynających się od znacznika „@”¹⁹⁵¹) wskazuje główne podmioty aktywne w dyskursie, co dodatkowo wyraża centralizację komunikacji wokół kluczowych aktorów ruchu.

Tab.24 Najpopularniejsze odnośniki referencyjne (październik 2020; Styczeń - Luty 2021)

@	Październik 2020		@	Styczeń-Luty 2021	
	n	%		n	%
@strajkkobiet	1229	5.7	@strajkkobiet	340	5.68
@pisorgpl	933	4.32	@pisorgpl	177	2.96
@tvp_info	635	2.94	@tvp_info	174	2.91
@akcjademokracja	597	2.77	@akcjademokracja	146	2.44
@polskapolicja	373	1.73	@polskapolicja	122	2.04

¹⁹⁵⁰ Tamże.

¹⁹⁵¹ Oznaczenia takie jak @strajkkobiet, @pisorgpl, @martalempart, pojawiające się tysiące razy, wskazują na to, że media społecznościowe stały się swoistym „barometrem społecznym”, gdzie mierzy się napięcia ideowe i emocjonalne. Zob. Tamże.

@morawieckim	355	1.65	@morawieckim	98	1.64
@andrzejduda	335	1.55	@andrzejduda	90	1.5
@martalempart	247	1.14	@martalempart	78	1.3
@_lewica	229	0.96	@_lewica	68	1.14
@tvn24	207	1.06	@tvn24	64	1.07
Łącznie	21573	100	Łącznie	5988	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z analizy Rafała Paradowskiego. R. Paradowski, *Women's Strike in Poland as a Communication Phenomenon on Twitter*, [w:] E. Dziwak, K. Gheorghe, *Wokół strajków kobiet*, Kraków 2021, s. 239-268.

Dane te wskazują na to, że media społecznościowe stanowią „barometr społeczny”, odzwierciedlając pola napięci ideowych i personalnych.

Tab. 25 Najpopularniejsze # pełniące funkcje znaczników ideologicznych, emocjonalnych oraz identyfikacyjnych (październik 2020; Styczeń - Luty 2021)

Słowo	Październik 2020	Słowo	Styczeń-Luty 2021
	n		n
#strajkkobiet	47418	#strajkkobiet	11618
#pieklokobiet	11308	#pieklokobiet	1437
#wypierdalać	8926	#wypierdalać	1356
Kobieta	8023	Kobieta	1290
#tojestwojna (wojna)	6172	#tojestwojna (wojna)	968
#wyroknakobiety	5824	#wyroknakobiety	946
Protest (#protest)	3744	Protest (#protest)	797
Polska (#poland, #polska)	3285	Polska (#poland, #polska)	778
#jebacpis (#jebaćpis, #pisoff)	2847	#jebacpis (#jebaćpis, #pisoff)	772
Pis (#pis)	2493	Pis (#pis)	660

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z analizy Rafała Paradowskiego. R. Paradowski, *Women's Strike in Poland as a Communication Phenomenon on Twitter*, [w:] E. Dziwak, K. Gheorghe, *Wokół Strajków Kobiet*, Kraków 2021, s. 239-268.

Analiza ilościowo-jakościowa pokazuje, że przestrzeń cyfrowa stała się równocześnie miejscem ekspresji buntu, polem konfliktu semantycznego i miejscem resemantyzacji języka debaty. Używane hashtagi odzwierciedlały wartości emancypacyjne (wolność, godność, sprawczość i podmiotowość), ale także negatywne emocje skierowane przeciwko konkretnym instytucjom i osobom. Przykłady takie jak #nigdy nie będzie szła sama, #ani jednej więcej czy #myślę, czuję, decyduję pokazują, jak cyfrowa narracja ewoluje od manifestacji ulicznych do wielowarstwowych performansów językowych, łączących oryginalność, afekt i poczucie wspólnoty, stając się istotnym zasobem współczesnych ruchów społecznych¹⁹⁵².

5.4.4 Media jako aktorzy konfliktu aksjologicznego wokół Strajku Kobiet

Pejzaż medialny w Polsce w analizowanym okresie cechował się głęboką polaryzacją przekazów dotyczących Ogólnopolskiego Strajku Kobiet, zarówno w warstwie językowej, jak i aksjologicznej. Analizując rolę mediów, należy uwzględnić, że TVP została przekształcona w instrument propagandowy¹⁹⁵³, który za pomocą strategii *framingu*¹⁹⁵⁴ redefiniowano protest jako zagrożenie społeczne, skupiając uwagę na jego wulgarności oraz destrukcyjnym wydźwięku, przy jednoczesnej marginalizacji podmiotowości kobiet¹⁹⁵⁵.

W odróżnieniu od narracji konserwatywnych, liberalne media stosowały estetykę bliskości¹⁹⁵⁶, eksponując doświadczenie uczestniczek, emocje, gniew i solidarność, a także wartości godności i podmiotowości kobiet w przestrzeni publicznej¹⁹⁵⁷. Obecność

¹⁹⁵² S. Milan, *Social Movements and Their Technologies*, dz. cyt.

¹⁹⁵³ Media publiczne, które zgodnie z art. 21 ustawy z dnia 29 grudnia 1992 r. powinny „rzetelnie ukazywać całość zjawisk i wydarzeń” oraz „umożliwiać obywatelom i ich organizacjom uczestnictwo w życiu publicznym poprzez prezentowanie zróżnicowanych poglądów”, w rzeczywistości naruszyły te standardy, konstruując przekaz jednoznacznie antagonistyczny wobec uczestników protestu. Jednak, posłowie partii wówczas rządzącej, niejednokrotnie podkreślali, że apolityczność mediów publicznych to szkodliwy mit. Za przykład może stanowić wypowiedź posłanki PiS Krystyny Pawłowicz, która była częścią felietonu w Radiu Maryja. Posłanka powiedziała: „Media publiczne to media rządowe [...]. Mają służyć suwerenowi i wybranym przez niego każdorazowo przedstawicielom do sprawnego rządzenia państwem”. Zob. K. Pawłowicz, *Prof. K. Pawłowicz: Apolityczność mediów publicznych to szkodliwy mit*, 02.01.2016, <https://www.radiomaryja.pl/informacje/prof-k-pawlowicz-apolitycznosc-mediow-publicznych-to-szkodliwy-mit/>, dostęp: 14.03.2021.

¹⁹⁵⁴ M. Kochan, *Przyklejanie etykietek*, dz. cyt.

¹⁹⁵⁵ M. Zuber, *Wybrane teorie komunikowania masowego*, dz. cyt., s. 14-15.

¹⁹⁵⁶ Zgodnie z koncepcją Lilie Chouliaraki, media budują poczucie bliskości z protestującymi poprzez stosowanie określonych kodów wizualnych, ujęć kamery, selekcji wypowiedzi oraz estetyki przekazu, która eksponuje emocje, afekty i podmiotowość. Zob. L. Chouliaraki, *The Spectatorship of Suffering*, London 2006.

¹⁹⁵⁷ Tamże.

afektów, podmiotowych historii oraz uwspólnotowienia narracji była charakterystyczna dla przekazów TVN i *Gazety Wyborczej*.

Wśród tendencji charakterystycznych dla współczesnego języka mediów wyróżnia się¹⁹⁵⁸:

- Retorykę konfliktu - stosowanie silnie nacechowanych emocjonalnie określeń (np. „totalna opozycja”, „atak na demokrację”);
- Infotainment - łączenie informacji z rozrywką, co prowadzi do uproszczeń i stosowania dosadnych lub wulgarnych sformułowań;
- Wielogłosowość zewnętrzną - ograniczenie komentarza dziennikarza do cytowania wypowiedzi różnych osób, często bez ich kontekstualizacji;
- Manipulacyjne stosowanie słów-kluczy - np. „kultowy” jako zabezpieczenie przed krytyką lub „lobbing” nadający pozór specjalistyczności;
- Łączenie wyrazów o przeciwnych konotacjach - np. „zwijanie produkcji”, „kultura skandalu”;
- Neologizmy i okazjonalizmy - np. „hodowcy długów”, „nabiałowy terroryzm”, które wzmacniają emocjonalny charakter przekazu¹⁹⁵⁹.

Zjawisko kreowania rzeczywistości medialnej, będącej w istocie selektywną reprezentacją rzeczywistości społecznej, może być rozpatrywane na co najmniej trzech współzależnych płaszczyznach: kulturowej (interpretacja wydarzeń uzależniona od czynników zewnętrznych - religijnych, ekonomicznych, ideologicznych)¹⁹⁶⁰, językowej (język staje się narzędziem perswazji, wartościowania oraz legitymizacji ideologicznej)¹⁹⁶¹ oraz medialnej (redakcyjny punkt widzenia, selekcja tematów i strategii retorycznych, dostosowanie przekazu do oczekiwań odbiorców)¹⁹⁶². Każda z tych perspektyw ujawnia istotne mechanizmy wpływu, które kształtują sposób odbioru informacji przez odbiorców oraz budują aksjologiczną strukturę narracji medialnej¹⁹⁶³. Media nie tylko relacjonują

¹⁹⁵⁸ G. Majkowska, *O języku mediów*, [w:] Z. Bauer, E. Chudziński, *Dziennikarstwo i świat mediów*, Kraków 2000, s. 234-243.

¹⁹⁵⁹ Tamże.

¹⁹⁶⁰ W wymiarze kulturowym, interpretacja rzeczywistości dokonywana przez media podlega silnym oddziaływaniom czynników zewnętrznych - ekonomicznych, religijnych, ideologicznych czy naukowych - które warunkują redakcyjny punkt widzenia.

¹⁹⁶¹ Perspektywa językowa zakłada, że język nie jest neutralnym medium opisu, lecz aktywnie uczestniczy w konstruowaniu społecznego obrazu świata, będąc równocześnie narzędziem ekspresji, wartościowania i perswazji.

¹⁹⁶² Płaszczyzna medialna uwidacznia się w procesie redakcyjnego dostosowywania przekazu do profilu i oczekiwań grupy docelowej danego medium zarówno w warstwie tematycznej, jak i w zakresie retoryki, stylistyki czy struktury narracyjnej.

¹⁹⁶³ B. Łódzki, *Medialny obraz rzeczywistości*, „Studia Socialia Cracoviensia” 2017, nr 1(16), s. 123-124.

rzeczywistość, lecz poprzez dobór tematów, układ agendy, retorykę oraz selekcję materiału źródłowego, aktywnie nadają znaczenia wydarzeniom i wartościom. W efekcie uczestniczą one w procesie nie tylko informowania, ale także modelowania postaw społecznych, kreowania atmosfery emocjonalnej oraz upowszechniania określonych norm i wzorców aksjologicznych¹⁹⁶⁴.

Analiza językowa pozwala wyróżnić trzy stopnie nacechowania emocjonalnego:

- Wyrazy jednoznacznie oceniające: „morderstwo”, „bohaterki” - przyznają wartość lub ją odbierają;
- Metafory interpretacyjne: „cywilizacja śmierci” - tworzą ramy interpretacyjne i polaryzują aksjologicznie;
- Słowa neutralne, które nabierają znaczenia przez kontekst („matka”, „życie”, „prawo”).

Dyskurs wokół Strajku Kobiet ujawnił znaczącą zmianę postaw społecznych. Ruch OSK wykazał wysoką skuteczność w przeformułowywaniu hegemonicznych narracji oraz przekształcaniu porządku symbolicznego¹⁹⁶⁵.

Media nie są biernymi obserwatorami. Uczestniczą one w konstrukcji i reprodukcji podziałów społecznych, przesuwając granice światopoglądowej legitymizacji oraz kształtując nowe standardy aksjologiczne¹⁹⁶⁶.

5.4.5 Telewizyjne ramy dyskursu aksjologicznego: OSK w przekazach TVP i TVN

Współczesna komunikacja telewizyjna, zwłaszcza dotycząca kontrowersyjnych tematów takich jak Ogólnopolski Strajk Kobiet, ujawnia istotną dychotomię narracyjną między głównymi nadawcami: TVP („Wiadomości”) i TVN („Fakty”)¹⁹⁶⁷. To zjawisko, analizowane w perspektywie psychologicznej, semantycznej i tekstowo-strukturalnej, pokazuje jak wybór formy przekazu i kontekstu wpływa na strukturę, funkcje i odbiór medialnej informacji¹⁹⁶⁸.

¹⁹⁶⁴ M. Żak, *Medialny obraz świata. Rola mediów w kształtowaniu wizerunku „Policji”*, „Media i Społeczeństwo” 2018, nr 8, s. 116.

¹⁹⁶⁵ M. Lempart, *What frightens them is that people...*, dz. cyt.

¹⁹⁶⁶ J. Habermas, *Strukturalne przeobrażenia sfery publicznej*, dz. cyt.

¹⁹⁶⁷ M. Poprawa, *Telewizyjne debaty polityków jako przykład dyskursu...*, dz. cyt.

¹⁹⁶⁸ Tamże.

Telewizyjne formy wypowiedzi można podzielić na trzy podstawowe: monolog, dialog i polilog¹⁹⁶⁹. Jak zauważa M. Wesołowski, dobór formy zależy od kontekstu sytuacyjnego, relacji nadawca-odbiorca oraz charakteru warunków komunikacyjnych¹⁹⁷⁰. Debaty telewizyjne, szczególnie z udziałem polityków, stanowią modelowy przykład publicznego dyskursu aksjologicznego, w którym struktura wypowiedzi, akty mowy i ich intencjonalność powiązane są z mechanizmami retoryczno-manipulacyjnymi¹⁹⁷¹.

Marcin Poprawa opisuje debatę telewizyjną jako komunikacyjne widowisko, w którym dziennikarze pełnią rolę reżyserów, politycy - aktorów, a widzowie - publiczności wciąganej w rytualną grę znaczeń i emocji¹⁹⁷². Jak zauważa Aleksy Awdiejew, elementy aksjologiczno-emotywne, tj. hiperbola, eufemizm, powtarzanie służą budowaniu wspólnoty emocjonalnej i wartościującej między nadawcą a odbiorcą¹⁹⁷³. Ich użycie wzmacnia legitymizację nadawcy i kształtuje odbiorcę jako uczestnika debaty, nie tylko jej biernego świadka.

Coraz częstszy jest charakter teatralny i autoprezentacyjny komunikacji politycznej: strategie unikania odpowiedzi, redefinicji problemu i odwołań do oczekiwań publiczności często przesuwają akcent z treści merytorycznej na formę i ton emocjonalny¹⁹⁷⁴.

Z perspektywy teorii dyskursu Ernesto Laclaua i Chantal Mouffe media nie są neutralnym kanałem transmisji informacji, lecz przestrzenią konstytuowania się dyskursów społecznych¹⁹⁷⁵. Rzeczywistość medialna jest konstruktem, opartym na określonym systemie wartości i symboli¹⁹⁷⁶. Przekaz telewizyjny, zgodnie z koncepcją dramaturgii Goffmana, to sceniczne przedstawienie, gdzie wszyscy uczestnicy odgrywają role wpływające na strukturę dominujących wartości¹⁹⁷⁷.

Przekaz polityczny w telewizji odznacza się wysokim poziomem intencjonalności perswazyjnej. W przekazach pojawiają się rytualne akty komunikacyjne¹⁹⁷⁸.

¹⁹⁶⁹ W. Miodunka, *Elementy językowe w przekazach telewizyjnych*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1979, nr 1; A. Ropa, *Próba klasyfikacji występujących w telewizji odmian języka*, „Zeszyty Prawoznawcze” 1979, nr 1.

¹⁹⁷⁰ D. Wesołowski, *Monolog telewizyjny. Próba typologii*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1980, nr 4.

¹⁹⁷¹ M. Poprawa, *Telewizyjne debaty polityków jako przykład dyskursu...*, dz. cyt.

¹⁹⁷² Tamże.

¹⁹⁷³ A. Awdiejew, *Gramatyka interakcji werbalnej*, Kraków 2004, s. 76.

¹⁹⁷⁴ L. Rasiński, *Dyskurs i władza. Zarys polityki agonistycznej*, Wrocław 2010, s. 15-16.

¹⁹⁷⁵ A. Awdiejew, *Gramatyka interakcji werbalnej*, Kraków 2004, s. 76.

¹⁹⁷⁶ L. Rasiński, *Dyskurs i władza. Zarys polityki agonistycznej*, dz. cyt., s. 15-16

¹⁹⁷⁷ E. Goffman, *Człowiek w teatrze życia codziennego*, dz. cyt.

¹⁹⁷⁸ M. Czyżewski, S. Kowalski, A. Piotrowski, *Rytualny chaos*, Warszawa 1997; U. Żydek-Bednarczyk, *Zmiany w zachowaniach komunikacyjnych a problem strategii i manipulacji*, [w:] P. Krzyżanowski, P. Nowak, *Manipulacja w języku*, Lublin 2004; B. Ligara, *Rytualne zachowania językowe w rozpoznawaniu programów telewizyjnych*, [w:] Z. Kurzowa, W. Śliwiński, *Współczesna polszczyzna mówiona w odnalezieniu opracowanej (oficjalnej)*, Kraków 1994.

Akty grzecznościowe, wynikające z konwencji komunikacji publicznej (np. formuły powitania i pożegnania), stanowiące symboliczne zaproszenie widza do wspólnej refleksji;

- Językowe wykładniki wspólnoty wartości (np. „proszę państwa”, „nasza decyzja”, „wszyscy chcemy dobra wspólnego”), tworzące iluzję konsensualnego porządku moralnego¹⁹⁷⁹;
- Dyrektywy i hasła perswazyjne (np. „apeluję do Polaków”, „bronimy życia”, „wypierdalać”), będące narzędziem kształtowania opinii publicznej;
- Pytania retoryczne i frazy identyfikacyjne (np. „my nie możemy wiecznie pa-trzeć”), odwołujące się do emocjonalnych i poznawczych schematów odbiorców);
- Toposy ludu i obywatela, szczególnie obecne w retoryce populistycznej („Polacy są za życiem”, „My obywatelki RP”, „mamy dość”), które nadają wypowiedziom pozór uniwersalności i reprezentatywność¹⁹⁸⁰.

Takie środki pozwalają unikać bezpośredniej konfrontacji z przeciwnikiem, tworząc iluzję szerokiego konsensusu społecznego¹⁹⁸¹. Mają one charakter nie tylko retoryczny, lecz również performatywny - wzmacniają dramaturgię przekazu i angażują emocjonalnie odbiorcę. Perswazja ukryta, polegająca na rozproszeniu odpowiedzialności za treść sądu między nadawcę a odbiorcę, pełni funkcję ochronną, zabezpieczając przekaz przed odrzuceniem przez opinię publiczną¹⁹⁸².

Tab. 26 Porównanie strategii przekazu - OSK versus środowiska konserwatywne

Typ strategii	Strona protestująca (OSK)	Strona konserwatywna
Akty grzecznościowe	„Dziękujemy, że jesteście z nami”	„Dziękujemy za udział w debacie”
Wspólnota przekonań	„My kobiety nie damy się uci-szyć”	„Wszyscy chcemy dobra wspólnego”
Dyrektywy i hasła perswa-zyjne	„Wypierdalać!”, „To jest wojna”	„Bronimy życia”

¹⁹⁷⁹ J. Bralczyk, *O języku polskiej polityki lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych*, Warszawa 2003.

¹⁹⁸⁰ M. Poprawa, *Telewizyjne debaty polityków jako przykład dyskursu...*, dz. cyt., s. 82-83; Ż. Wełna, M. Woźniak, *Dwie odmienne wizje rzeczywistości. Wiadomości TVP i Fakty TVN o Strajku Kobiet*, „Media i Społeczeństwo” 2021, nr 15.

¹⁹⁸¹ J. Bralczyk, *O języku polskiej polityki lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych*, Warszawa 2003.

¹⁹⁸² R. Grzegorzczkowska, *Głos w dyskusji o pojęciu tekstu i dyskursu*, [w:] J. Bartmiński i B. Boniecka, *Tekst- problemy teoretyczne*, Lublin 1998, s. 42; J.L. Austin, *How to Do Things with Words*, dz. cyt., s. 94-107.

Pytania retoryczne	„Ile jeszcze kobiet musi umrzeć?”	„Czy chcemy legalizacji śmierci?”
Topos obywatelski	„My obywatelki RP, mamy dość”	„Polacy są za życiem”
Presupozycje społeczne	Oczekiwanie zmiany i społecznego oporu	Obrona wartości narodowych i religijnych
Populistyczna figura „ludzi”	„Ludzie mają dość hipokryzji władzy”	„Ludzie nie chcą ideologii gender”

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w mediach społecznościowych, 2020-2021.

Dyskurs medialny wokół OSK charakteryzował się głęboką polaryzacją, a jego najbardziej wyrazistym przejawem było odmienne ramowanie wydarzeń przez główne stacje telewizyjne¹⁹⁸³: TVP1 („Wiadomości”) oraz TVN („Fakty”). Mimo podobnego udziału materiałów poświęconych protestom w ogólnej ramówce, w okresie od 22 października do 4 listopada 2020 (około 31%)¹⁹⁸⁴, obie redakcje stosowały radykalnie różne strategie, kształtując odmienne obrazy rzeczywistości społecznej¹⁹⁸⁵. Odróżniały się również reprezentacją polityków¹⁹⁸⁶, jak i doбором ekspertów i komentatorów¹⁹⁸⁷. Kluczową rolę w

¹⁹⁸³ Ź. Wełna, M. Woźniak, dz. cyt., s. 185-188.

¹⁹⁸⁴ W okresie od 22 października do 4 listopada 2020 roku tematyka Ogólnopolskiego Strajku Kobiet pojawiła się w 40 z 131 materiałów informacyjnych „Wiadomości” TVP1 (31%) oraz w 35 z 113 materiałów programu „Fakty” TVN (31%). Zob. Ź. Wełna, M. Woźniak, *Dwie odmienne wizje rzeczywistości. Wiadomości TVP i Fakty TVN o Strajku Kobiet*, „Media i Społeczeństwo” 2021, nr 15, s. 185-188.

¹⁹⁸⁵ Różnice widoczne były także w dynamice emisji. W dniu ogłoszenia wyroku Trybunału Konstytucyjnego (22 października) „Wiadomości” nadały trzy materiały, a „Fakty” - jeden. W kolejnych dniach w TVP szczyt natężenia przypadł na 28 października (pięć materiałów), natomiast w TVN utrzymywało się ono na stabilnym poziomie do 30 października, po czym stopniowo spadało. Czas antenowy poświęcony protestom także wymaga uwzględnienia w analizie. Łącznie „Wiadomości” przeznaczyły na ten temat 2 godziny, 28 minut i 32 sekundy (34,4% łącznego czasu emisji), a „Fakty” - 1 godzinę, 48 minut i 54 sekundy (30,4%). Warto jednak interpretować te dane z uwzględnieniem długości całych programów (30 minut w TVP, 27 minut w TVN). W obu przypadkach temat Strajku Kobiet pojawiał się niemal codziennie, co dowodzi jego wysokiej pozycji w agendzie redakcyjnej. Zob. M. Koźdoń-Debecka, *The Image of Women Strike in „Wiadomości” TVP and „Fakty” TVN news services from October 22 until November 2, 2020, in the context of Covid-19 pandemic*, „Media Biznes Kultura” 2021, nr 2(11), s.190-199; Ź. Wełna, M. Woźniak, dz. cyt., s. 185-188.

¹⁹⁸⁶ W „Wiadomościach” odnotowano 49 wypowiedzi politycznych, z czego 25 pochodziło od przedstawicieli Zjednoczonej Prawicy (326 sekund). W Faktach było to aż 117 wypowiedzi, w tym 68 od członków partii rządzącej (541 sekund). Oznacza to, że TVN prezentował szerszy przekrój stanowisk politycznych, co można interpretować jako dążenie do wielogłosowości. Zob. B. Dobek-Ostrowska, *Komunikowanie polityczne i publiczne*, Warszawa 2012; M. Koźdoń-Debecka, *The Image of Women Strike in...*, dz. cyt., s.190-199.

¹⁹⁸⁷ W „Wiadomościach” zidentyfikowano 69 wypowiedzi krytycznych wobec protestów i tylko 2 wspierające, natomiast w „Faktach” - 12 krytycznych i 41 przychylnych, w tym głosy lekarzy, przedstawicieli organizacji pozarządowych oraz rodziców dzieci z wadami letalnymi. TVN częściej posługiwał się dyskursem eksperckim, co podnosiło walor analityczny przekazu. Zob. M. Koźdoń-Debecka, *The Image of Women Strike in...*, dz. cyt., s.190-199.

tym procesie odgrywały paski informacyjne, dobór materiałów wizualnych oraz selekcja źródeł wypowiedzi¹⁹⁸⁸.

5.4.5.1 Dyskurs TVP jako produkcja symulaków: delegitymizacja Strajku Kobiet

„Wiadomości” TVP1 konsekwentnie budowały obraz protestów jako zagrożenia dla ładu moralnego, konstytucyjnego i narodowego. W dyskursie tym wykorzystywano silnie wartościujący język oparty na dychotomii „my” - „oni”, gdzie „my” to obrońcy życia, sumienia, wiary i patriotyzmu, a „oni” to „lewaccy zadymiarze”, „ekstremiści” i „proa-borcyjni agresorzy”¹⁹⁸⁹.

Materiały o protestach przeważnie lokowano na dalszych pozycjach programu, co wpływało na postrzeganie ich jako mniej ważnych¹⁹⁹⁰. Dopiero po wystąpieniu Jarosława Kaczyńskiego 27 października 2020 roku nastąpiła zmiana hierarchizacji - protesty zaczęto przedstawiać jako zorganizowany atak na instytucje religijne i państwowe¹⁹⁹¹.

Wszystkie analizowane materiały TVP były opatrzone rozbudowanymi paskami w formie zdań oznajmujących, wzmacniającymi perswazyjną linię redakcyjną¹⁹⁹². Stosowano metaforykę wojenną i ideologiczną, np. „Lewacki faszyzm atakuje polskie wartości” (29.10.2020) czy „Lewicowi bojówkarze atakują kościoły” (26.10.2020). Badania Rady Języka Polskiego wykazały, że 75% pasków TVP miało charakter perswazyjny, ekspresywny lub kreacyjny¹⁹⁹³.

Narrację protestów łączono z zagrożeniem epidemicznym, określając uczestników jako „siewców śmierci” czy „chmurę wirusową”¹⁹⁹⁴. Podczas największej manifestacji,

¹⁹⁸⁸ Ż. Wełna, M. Woźniak, dz. cyt., s. 185-188.

¹⁹⁸⁹ M. Koźdoń-Debecka, *The Image of Women Strike in...*, dz. cyt., s.190-199.

¹⁹⁹⁰ W „Wiadomościach” dominowało lokowanie tematu w dalszej części programu - m.in. jako materiał siódmy (13 razy), szósty (9 razy) lub ósmy (8 razy). Takie umiejscowienie przekazu ma znaczenie w kontekście teorii *agenda-setting*, gdyż pozycja materiału w kolejności emisji wpływa na percepcję jego rangi wśród odbiorców. Zob. Ż. Wełna, M. Woźniak, dz. cyt., s. 185-188.

¹⁹⁹¹ M. Koźdoń-Debecka, *The Image of Women Strike in...*, dz. cyt., s..190-192.

¹⁹⁹² Tamże/

¹⁹⁹³ Więcej w rozdziale 5.4.5.3.

¹⁹⁹⁴ W relacji „Wiadomości” TVP1 z 30 października 2020 roku w dniu kulminacyjnej manifestacji w ramach Ogólnopolskiego Strajku Kobiet, tzw. Marszu na Warszawę, zastosowano wyraźnie spolaryzowaną ramę zagrożenia epidemicznego. Materiał autorstwa Adriana Boreckiego (6 minut i 39 sekund, emisja jako drugi w kolejności) koncentrował się na wzroście liczby zakażeń, wizualizowanych za pomocą wykresów statystycznych, oraz ostrzeżeniach ekspertów medycznych, którzy apelowali o „nierozbijanie jedności narodowej” w czasie pandemii. Już w zapowiedzi prowadzący stwierdził: „mamy rekordową liczbę zakażeń, a opozycja wzywa do protestów; zdrowie Polaków przestaje być priorytetem, gdy celem jest siłowe obalenie rządu” - co ustanawiało jednoznacznie interpretacyjną ramę konfliktu. Narracja została zbudowana na kontrastach: obrazy tłumu bez maseczek zestawiono z wypowiedziami wirusologów i lekarzy, posługujących się terminologią taką jak „superroznościele” oraz analogiami do protestów *Black Lives Matter* w USA. Eksponowano incydenty o charakterze rzekomego wandalizmu i przemocy, w tym szczególnie relację z Myśliborza, gdzie, według reportera, zakażony uczestnik protestu miał pobić

spotęgowane zostały obawy o zdrowie publiczne, prezentowano dane o wzroście zakażeń, a konsekwencją była delegitymizacja protestu i przedstawienie go jako przedłużenia chaosu i nieodpowiedzialności społecznej.

Głos uczestniczek protestów był marginalizowany, często zniekształcany¹⁹⁹⁵, natomiast rząd i Trybunał Konstytucyjny przedstawiano jako czynniki obrony tradycyjnych wartości, życia i konstytucji. Opozycja zaś oskarżana była o instrumentalizację protestów i podleganie do nielegalnych działań.

TVP dominowały wizualizacje oparte na nagraniach amatorskich i planszach graficznych, które potęgowały obraz zagrożenia i chaosu. TVP tworzyło liczne symulakra¹⁹⁹⁶, takie jak „cywilizacja śmierci”¹⁹⁹⁷, „obrony Kościoła”¹⁹⁹⁸, „Lewacki faszyzm”¹⁹⁹⁹, czy „pełzający zamach stanu”, które prowadziły do przesunięcia znaczenia z denotacyjnego na konotacyjne, zdominowane przez ideologiczne nacechowanie²⁰⁰⁰. Opisane

księdza. Przekaz uzupełniono wypowiedziami przedstawicieli władz (premiera Mateusza Morawieckiego, prezydenta Andrzeja Dudy), publicystów „Sieci”, profesorów i ratowników medycznych. Pojawił się również głos Marty Lempart, która kwestionowała zasadność restrykcji sanitarnych. Strategia medialna TVP1 wpisywała się w logikę inwersji aksjologicznej: redefiniując protest z obywatelskiej formy sprzeciwu wobec władzy na realne zagrożenie dla zdrowia publicznego i porządku demokratycznego. Tego rodzaju rama interpretacyjna służyła delegitymizacji ruchu społecznego poprzez jego powiązanie z nieodpowiedzialnością, anarchią i zagrożeniem epidemiologicznym. Zob. M. Koźdoń-Debecka, *The Image of Women Strike in...*, dz. cyt., s.190-192

¹⁹⁹⁵ Tamże.

¹⁹⁹⁶ Dyskurs medialny wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet nie tyle odzwierciedla rzeczywistość społeczną, ile ją rekonstruuje w ramach specyficznej hiperrealności. W świetle koncepcji Jeana Baudrillarda współczesny przekaz medialny nie pełni już funkcji reprezentacyjnej, lecz staje się substytutem rzeczywistości, w której znak (oderwany od swojego pierwotnego odniesienia) nabiera autonomii i zaczyna funkcjonować jako bardziej realny niż samo wydarzenie. Zob. J. Baudrillard, *Zbrodnia doskonała*, 2008, s. 25; Ch. Barker, *Cultural Studies: Theory and Practice*, 2005, s. 16.

¹⁹⁹⁷ W materiale *Kto wspiera cywilizację śmierci* (4.02.2021) protestujące kobiety skonstrastowano z „obrońcami dzieci”, co buduje binarny, moralistyczny obraz walki między dobrem a złem. Tego rodzaju metafora, poprzez totalizujący charakter, zrywa z realnym kontekstem debaty o prawie do aborcji, tworząc binarny obraz moralnej apokalipsy, w której tylko jedna strona reprezentuje „życie”. Zob. *Materiał „Kto wspiera cywilizację śmierci”*, TVP Info, 4.02.2021; A. Ziętek, *Jean Baudrillard wobec współczesności: polityka*, dz. cyt., s. 129.

¹⁹⁹⁸ W tej samej emisji zestawiono obraz protestujących z przedstawicielami „obrońców św. miejsc”. Pojawiające się kadry księży w konfrontacji z grupami młodzieży lub kobiet, które krzyczą hasła protestacyjne, stanowią zainscenizowaną narrację wzmacniającą konflikt ideologiczny. W ten sposób dochodzi do wykreowania symbolicznego starcia sacrum z profanum. Zob. TVP3 Szczecin, *Atak na Kościół i katolików*, 28.11.2020, [Atak na Kościół i katolików](#), dostęp: 15.05.2023.

¹⁹⁹⁹ W materiale *Lewacki faszyzm niszczy Polskę* (25.10.2020) zastosowano retorykę wojenną, porównując protestujących do „bojówkarzy” i „nazistów”, a sam protest do formy agresji destabilizującej porządek państwowy. Zob. M. Tulicki, P. Domański, 28.10.2020 *Telewizja Polska 2021a*, *Lewacki faszyzm niszczy Polskę*, <https://wiadomosci.tvp.pl/50543087/lewacki-faszyzm-niszczy-polske>, dostęp: 15.05.2023; T.Ł. Nowak, „Rodzina inaczej”. *Kształtowanie wizerunku rodzin gejów i lesbijek w prasie katolickiej na przykładzie „Naszego Dziennika”* *Język a Media. Zjawiska językowe we współczesnych mediach*, Wrocław 2016.

²⁰⁰⁰ TVP wytwarza nie tylko jednostkowe obrazy, ale całe siatki znaczeń, które konstruują symulakrum Strajku jako zjawiska zagrażającego dzieciom, narodowi i religii. Narracje te współgrają z innymi negatywnymi symulakrami, jak te dotyczące społeczności LGBTQ+ czy feminizmu. Przykładowe paski informacyjne typu „Homolobby żąda prawa do adopcji dzieci” stwarzają spójną, choć fikcyjną, narrację o

mechanizmy wskazują na przesunięcie z poziomu odniesieniowego na poziom konotacyjny, w którym znaczenie zostaje zdominowane przez ideologiczne nacechowanie²⁰⁰¹.

Zgodnie z teorią Ferdinanda de Saussure’a i Rolanda Barthesa, takie znaki tracą arbitralność i stają się nośnikami mitów²⁰⁰² - pozornie naturalnych, aczkolwiek kulturowo skonstruowanych²⁰⁰³. Przekaz medialny z TVP funkcjonował więc nie jako neutralne informowanie, lecz jako produkowanie znaczenia i legitymizowanie specyficznej wizji społecznej rzeczywistości, gdzie Strajk Kobiet uchodził za zagrożenie dla fundamentów społeczeństwa: rodziny²⁰⁰⁴, Kościoła i państwa. To klasyczny przykład działania symulaków²⁰⁰⁵ - znaków, które nie odwzorowują rzeczywistości, lecz ją konstytuują w przestrzeni medialnej²⁰⁰⁶.

5.4.5.2 Kontrramy narracyjne: „Fakty” TVN jako przestrzeń podmiotowości kobiet

„Fakty” TVN koncentrowały się na emocjach i doświadczeniach uczestniczek, przedstawiając demonstracje jako reakcję na zerwanie społecznego kompromisu i obronę podstawowych praw kobiet oraz standardów demokracji. Język był nacechowany empatią i zrozumieniem, np. „Koniec kompromisu aborcyjnego” (22.10.2020)²⁰⁰⁷.

Materiały dotyczące protestów często zajmowały wysoką pozycję w serwisie - aż siedem razy otwierały wydanie „Faktów”, a w osiemnastu przypadkach pojawiły się na miejscu drugim lub trzecim²⁰⁰⁸. W przeciwieństwie do TVP, TVN rzadko stosował

zagrożeniu egzystencjalnym. Zob. S. Madeja, *Medialny przekaz informacji o Strajkach Kobiet, a koncepcja symulacji i symulaków Jeana Baudrillarda*, [w:] E. Dziwak, K. Gheorghe, *Wokół Strajków Kobiet*, Katowice 2021, s. 189-190; K. Warzocha, K. Pietrak, 04.02.2021, *Homolobby żąda praw do adopcji dzieci*, <https://wiadomosci.tvp.pl/46622370/homolobby-zada-prawa--do-adopcji-dzieci>, dostęp: 15.05.2023.

²⁰⁰¹ Stworzenie symulakrum strajku kobiet pociągnęło za sobą powstawanie nowych, pomniejszych symularów na bazie wydarzeń realnych stanowiących pożywienie dla symulakrum głównego, występującego w świadomości grupowej.

²⁰⁰² R. Barthes, *Mitologie*, dz. cyt.; F. de Saussure, *Kurs językoznawstwa ogólnego*, dz. cyt.

²⁰⁰³ E. Goffman, *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*, Boston 1974.

²⁰⁰⁴ Liderzy opozycji prezentowani byli jako relatywiści moralni, wykorzystujący pandemię w celach partykularnych. Narracja „Wiadomości” była obudowana afirmacją działań rządu: eksponowano programy prorodzinne (np. „Za życiem”), akcentowano wsparcie dla młodych oraz odwoływano się do konserwatywnej interpretacji konstytucji jako legitymizacji wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 r. Zob. M. Mrozowski, *Media, Władza, rozrywka i biznes*, Warszawa 2001, s. 212-225.

²⁰⁰⁵ Warto zaznaczyć, że również media liberalne, takie jak TVN, OKO.press czy „Gazeta Wyborcza” uczestniczą w wytwarzaniu symulaków. Przekaz ukazujący protest jako akt heroiczny, estetyczny i emancypacyjny, wykorzystujący ikony (błyskawica, kobieta z megafonem, czerwone pioruny), również wpisuje się w logikę hiperrealności. Odbiorca nie konfrontuje się z doświadczeniem protestu jako żywym i różnorodnym wydarzeniem społecznym, lecz z jego ikonograficznym ekwiwalentem. Zob. S. Madeja, *Medialny przekaz informacji o Strajkach Kobiet*, dz. cyt., s. 193.

²⁰⁰⁶ J. Baudrillard, *Symulakry i symulacja*, Warszawa 2005, s. 53.

²⁰⁰⁷ M. Koźdoń-Debecka, *The Image of Women Strike in...*, dz. cyt., s. 190-199.

²⁰⁰⁸ Ż. Węlna, M. Woźniak, dz. cyt., s. 185-188.

rozbudowane paski informacyjne; wykorzystywano natomiast obrazy oraz krótkie, metaforyczne i emocjonalne frazy, np. „Fala gniewu” (26 października 2020)²⁰⁰⁹. Używano profesjonalnych ujęć panoramicznych i z dronów, podkreślając skalę wydarzenia i pokojowy charakter protestów. Narracja była wielogłosowa, obejmując liderki OSK, uczestników z różnych miast, komentatorów i ekspertów prawa konstytucyjnego²⁰¹⁰. Wątek pandemii przedstawiano w kontekście odpowiedzialności protestujących za przestrzeganie zasad sanitarnych i jednocześnie wskazywano na brak adekwatnej reakcji władz na społeczne niezadowolenie.

W „Faktach” poświęcano znacznie więcej czasu antenowego na przedstawianie wypowiedzi protestujących kobiet i ekspertów. W 33 materiałach pojawiło się 77 wypowiedzi protestujących, przeważnie w formie dłuższych, kontekstualizowanych wywiadów. TVN częściej stosował dyskurs ekspercki, podnosząc analityczną wartość przekazu. Rząd i Trybunał Konstytucyjny przedstawiano jako stronę unikającą dialogu i lekceważącą postulaty kobiet, co kontrastowało z narracją obozu protestu²⁰¹¹.

5.4.5.3 Aksjologiczne ramy przekazu: paski informacyjne w „Wiadomościach” TVP i „Faktach” TVN

Analiza porównawcza pasków informacyjnych w serwisach „Wiadomości” TVP1 i „Fakty” TVN wokół protestów Ogólnopolskiego Strajku Kobiet ukazuje, jak warstwa językowa i wizualna ramuje przekaz, narzucając konkretne interpretacje i wartości. Paski jako element zapowiedzi materiału, pełnią kluczową funkcję *framingu*, decydując o perspektywie odbioru i legitymizacji narracji²⁰¹².

W przypadku „Wiadomości” TVP1 wszystkie analizowane materiały były opatrzone rozbudowanymi paskami w formie zdań oznajmujących. Tego rodzaju konstrukcja wpisuje się w strategię perswazyjną, której celem jest ograniczenie możliwości wieloznacznej interpretacji i nadanie przekazowi jednoznacznego wydźwięku ideologicznego. Przykłady, takie jak: „Lewacki faszyzm atakuje polskie wartości” (29.10.2020), „Lewicowi bojówkarze atakują kościoły” (26.10.2020) czy „Atak na sędziów i polską konstytucję”

²⁰⁰⁹ M. Koźdoń-Debecka, *The Image of Women Strike in...*, dz. cyt., s.190-192

²⁰¹⁰ W 33 materiałach *Faktów* pojawiło się 77 wypowiedzi protestujących, z czego jedynie 8 pochodziło od liderki OSK. Wypowiedzi te były zazwyczaj pełnowartościowymi fragmentami wywiadów, nagranych w dobrej jakości i zajmowały łącznie 8 minut i 49 sekund. Zidentyfikowano 117 wypowiedzi, w tym 68 od członków partii rządzącej (541 sekund). Zob. Tamże.

²⁰¹¹ Tamże, 190-192.

²⁰¹² Ż. Węlna, M. Woźniak, dz. cyt., s. 193-197.

(23.10.2020), operują kategoriami „zagrożenia” i „wroga wewnętrznego”, zakorzenionymi w konserwatywno-narodowym dyskursie tożsamościowym²⁰¹³.

Ramy interpretacyjne oparte na kategoriach zagrożenia, wroga, profanacji, chaosu i winy, wywodzą się z konserwatywno-narodowego dyskursu tożsamościowego. Nawet pozornie neutralne sformułowania, jak „Uliczne protesty pomimo pandemii” (31.10.2020), „Polska konstytucja chroni życie” (28.10.2020) czy „Pytanie o rzeczywisty cel protestów” (2.11.2020), są podporządkowane tej samej strategii narracyjnej. Funkcją takich pasków jest narzucenie interpretacji zgodnej z linią redakcyjną - sugerują one nielegalność, nieodpowiedzialność lub manipulacyjny charakter działań protestujących. Metafory, leksyka i wybór perspektyw pełnią funkcję moralnego wartościowania, zgodnie z analizą Lakoffa - język, metafora i frazeologia konstruują spójny świat aksjologiczny przekazu²⁰¹⁴.

„Fakty” TVN stosowały zgoła odmienny model prezentacji. Paski były rzadkie, krótkie, często metaforyczne lub emocjonalne: „Koniec kompromisu aborcyjnego” (22.10.2020), „Wiedza i życie” (26.10.2020), „Fala gniewu” (26.10.2020), „Gniew na ulicach” (24.10.2020), „Stanowcze NIE” (23.10.2020). Przekaz bazował na obrazach, nie narzucał jednoznacznej interpretacji, pozostawiał odbiorcy pole do własnych ocen. Emocjonalność i metaforyzacja nie były powiązane z bezpośrednim oskarżaniem czy etykietowaniem, przez co przekaz TVN był bardziej inkluzywny i pluralistyczny²⁰¹⁵.

Paski w TVP1 utrwały jednoznaczną, ideologicznie zabarwioną wizję świata opartą na dychotomii moralnej, strategii zagrożenia i legitymizacji porządku narodowego. Paski TVN promowały model pluralistyczny, otwarty na motywacje egzystencjalne i indywidualne, bez narzucania jednoznacznej oceny²⁰¹⁶.

Warto przywołać w tym kontekście raport Rady Języka Polskiego, który wykazał, że 75% z ponad 300 pasków informacyjnych stosowanych przez TVP w latach 2016-2017 miało charakter perswazyjny, ekspresywny lub kreacyjny, a nie stricte informacyjny²⁰¹⁷. Wyniki te wskazują na długofalową strategię narracyjną, mieszczącą się w modelu komunikacji konfesyjnej, podporządkowanej logice dominacji ideologicznej.

²⁰¹³ Tamże.

²⁰¹⁴ G. Lakoff, *The Political Mind: Why You Can't Understand 21st-Century American Politics with an 18th-Century Brain*, 2018.

²⁰¹⁵ M. Koźdoń-Debecka, *The Image of Women Strike in...*, dz. cyt., s. 191-192.

²⁰¹⁶ Tamże; J. Bartmiński, *Językowy obraz świata*, dz. cyt.

²⁰¹⁷ Rada Języka Polskiego. *Sprawozdanie ze stanu ochrony języka polskiego za lata 2016-2017*, „Język informacji politycznej”. Warszawa 2017.

Perspektywę tę potwierdzają również klasyczne teorie komunikacji, omówione w rozdziale 5.1.8, zgodnie z którymi stereotypy²⁰¹⁸ oraz wizerunek medialny²⁰¹⁹ kształtują odbiór rzeczywistości. Koncepcja językowego obrazu świata (JOS) Jerzego Bartmińskiego²⁰²⁰ dodatkowo ukazuje, jak dobór formuł językowych ujawnia i utrwała określony porządek wartości.

Poniższa tabela zawiera aksjologiczno-retoryczną analizę pasków informacyjnych emitowanych podczas wydań „Wiadomości” TVP i „Fakty” TVN w trakcie protestów Ogólnopolskiego Strajku Kobiet w październiku i listopadzie 2020. Metodologia odwołuje się do teorii ram interpretacyjnych²⁰²¹, językowego obrazu świata²⁰²², koncepcji stereotypotwórczej funkcji języka²⁰²³ oraz narzędzi analizy dyskursu²⁰²⁴.

Tab. 27 Aksjologiczno-retoryczna analiza pasków (wybrane przykłady: październik-listopad 2020)

Stacja	Data emisji	Treść paska	Strategia retoryczna	Przypisana wartość aksjologiczna
TVP 1	22.10.2020	„Sędziowie stają po stronie życia”	Legitymizacja porządku moralnego	Sacrum, porządek, tradycja
TVP1	23.10.2020	„Atak na sędziów i polską konstytucję”	Strategia zagrożenia	Prawo, państwo, bezpieczeństwo
TVP1	24.10.2020	„Lewacka rewolucja sieje chaos”	Demonizacja oponenta	Ład, patriotyzm, stabilność
TVP1	25.10.2020	„Zamieszki inspirowane ideologicznie”	Delegitymizacja protestu	Prawda, autorytet, państwo
TVP1	26.10.2020	„Lewicowi bojówkarze atakują kościoły”	Profanacja i zagrożenie sacrum	Religia, wspólnota, bezpieczeństwo
TVP1	27.10.2020	„Wulgarność i agresja na ulicach”	Moralna dyskredytacja	Kultura, porządek, cywilizacja
TVP1	29.10.2020	„Lewacki faszyzm atakuje polskie wartości”	Hiperbola ideologiczna	Naród, tożsamość, moralność
TVP1	30.10.2020	„Atak na dzieci i młodzież”	Strategia moralnej paniki	Rodzina, niewinność, bezpieczeństwo

²⁰¹⁸ W. Lippmann, *Public opinion*, dz. cyt.

²⁰¹⁹ A. Davis, *The Mediation of Power: A Critical Introduction*, London 2007.

²⁰²⁰ J. Bartmiński, *Językowy obraz świata*, dz. cyt.

²⁰²¹ E. Goffman, *Frame Analysis: An Essay on the...*, dz. cyt.

²⁰²² J. Bartmiński, *Językowy obraz świata*, dz. cyt.

²⁰²³ W. Lippmann, *Public opinion*, dz. cyt.

²⁰²⁴ T.A. van Dijk, *Badania nad dyskursem*, dz. cyt., s. 25

TVP 1	30.10.2020	„Nielegalne zgromadzenia w szczycie pandemii”	Przypisanie winy, etykietowanie	Bezpieczeństwo zdrowotne, prawo, odpowiedzialność
TVP1	02.11.2020	„Pytanie o rzeczywisty cel protestów”	Insynuacja manipulacji	Prawda, przejrzystość, odpowiedzialność
TVN	22.10.2020	„Koniec kompromisu aborcyjnego”	Fakt konstatający	Prawo, wolność, dialog
TVN	23.10.2020	„Stanowcze NIE”	Emocjonalna mobilizacja	Opór, sprawiedliwość, indywidualizm
TVN	24.10.2020	„Gniew na ulicach”	Metafora emocjonalna	Emocje, autonomia, sprzeciw
TVN	26.10.2020	„Fala gniewu”	Personifikacja emocji zbiorowej, sygnalizacja napięcia społecznego	Solidarność, sprzeciw obywatelski, godność, wolność słowa
TVN	26.10.2020	„Wiedza i życie”	Kontrast moralny	Świadomość, zdrowie, odpowiedzialność
TVN	30.10.2020	„Polki wychodzą na ulicę”	Opis sprawczości	Wolność, godność, siła
TVN	01.11.2020	„Tragiczne skutki wyroku TK”	Odwołanie do konsekwencji	Empatia, cierpienie, odpowiedzialność
TVN	02.11.2020	„Co dalej z protestem?”	Otwartość interpretacyjna	Proces, pluralizm, rozważa

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w TV, 2020-2021.

Podsumowując, medialna reprezentacja Strajku Kobiet była nie tylko sporem o prawa reprodukcyjne, lecz także polem rywalizacji o hegemonie aksjologiczną w przestrzeni publicznej. Podział w narracjach „Wiadomości” i „Faktów” odzwierciedla głęboki konflikt moralny i tożsamościowy, rozgrywany poprzez język, obrazy, emocje i symbole - czyli wszystkie kluczowe narzędzia dyskursu medialnego.

5.4.6 Dychotomia wartości: retoryczne pola semantyczne w przekazach medialnych wokół OSK

Analiza medialnych narracji dotyczących Ogólnopolskiego Strajku Kobiet jasno wskazuje na istnienie dwuoptymalnej dychotomii aksjologicznej, w której polaryzują się

fundamentalne systemy wartości reprezentowane przez stronę rządową (PiS) oraz protestującą i media liberalne.

Poniższa tabela przedstawia strukturę kodu binarnego w aksjologicznej analizie retoryki medialnej wokół Strajku Kobiet, wskazując na konstruowanie przeciwstawnych pól semantycznych.

Tab. 28 Przeciwwstawne pola semantyczne - kod binarny

Oś wartości	Strona rządowa (PiS)	Strona protestująca (OSK/media liberalne)
Dobro vs. zło	My: obrońcy tradycji Oni: lewackie bojówki	My: kobiety broniące godności Oni: Opressyjna władza
Życie vs. Śmierć	My: obrońcy życia Oni: zwolennicy śmierci nienarodzonych	My: życie kobiet Oni: fetyszyzacja zarodków
Moralność vs. niemoralność	My: moralni chrześcijanie Oni: zdemoralizowani liberałowie	My: etyka troski i wyboru Oni: przemoc symboliczna i fizyczna
Legalność vs. bezprawie	My: legalni, z mandatem wybończym Oni: anarchiści, nielegalni	My: prawa obywatelskie Oni: instrumentalizacja prawa
Porządek vs. chaos	My: władza przywracająca ład Oni: siejący chaos uliczny	My: spontaniczny bunt obywateli Oni: aparat represji
Swoi vs. obcy	My: Polacy Oni: ideologicznie obcy (UE, LGBT)	My: obywatele RP Oni: kasta polityczna

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w mediach społecznościowych i TV, 2020-2021.

Każda z osi reprezentuje opozycję wartościującą, w której obie strony sporu przypisują sobie i przeciwnikowi przeciwstawne atrybuty moralne. Mechanizm ten jest typowy dla retoryki agonistycznej, podtrzymującej społeczne antagonizmy i sprzyjającej mobilizacji ideologicznej poprzez redukcję złożonej rzeczywistości społecznej do prostych dychotomii: dobro-zło, życie-śmierć, porządek-chaos²⁰²⁵.

Analizy ilościowe i jakościowe przekazów TVP1 i TVN potwierdzają, że medialny dyskurs wokół OSK jest polem konfrontacji aksjologicznych²⁰²⁶. „Wiadomości” wzmacniały konserwatywny porządek, marginalizowały postawy krytyczne wobec władzy oraz

²⁰²⁵ Ch. Mouffe, *The Democratic Paradox*, dz. cyt.

²⁰²⁶ Ź. Węlna, M. Woźniak, dz. cyt., s. 197-200.

eksponowały zagrożenie dla ładu konstytucyjnego. „Fakty” konstruowały narrację protestu jako moralnego, demokratycznego sprzeciwu, uwypuklając jego emocjonalne i obywatelskie motywacje.

Media nie tylko prezentują i opisują wartości, ale je hierarchizują, rytualizują oraz aktywnie kształtują i transformują porządek wartości społecznych. W ten sposób stają się narzędziem „aksjologicznej inżynierii społecznej”.

Tab. 29 Analiza przekazów medialnych TVP i TVN

Kategoria analizy	TVP1 („Wiadomości”) ²⁰²⁷	TVN („Fakty”) ²⁰²⁸
Obraz uczestników protestu	„Lewacy bojówkarze”, „zadymiarze”, „ekstremiści”, „proaborcyjni agresorzy”, „niszczyciele świętości”.	„Kobiety w lęku”, „oburzeni obywatele”, „determinowane protestujące”, „bezsilni”, „zatroskani o prawa kobiet i dzieci”.
Słownictwo oceniające protesty	„Zadymy”, „lewacka rewolucja”, „fala agresji”, „totalny chaos”, „atak na Kościół”, „zamach na państwo prawa”.	„Powszechny gniew”, „strach”, „poczucie niesprawiedliwości”, „społeczna niezgoda”, „determinacja”, „solidarność społeczna”.
Charakter protestu	Polityczny zamach organizowany przez opozycję. Destrukcyjność ładu społecznego.	Społeczny bunt, reakcja obywatelska na naruszenie kompromisu i praw człowieka.
Obraz rządu i Trybunału Konstytucyjnego	Obrońcy życia, konstytucji i tradycyjnych wartości. Wspierający młodych i rodziny. Wyrok TK uzasadniony prawnie.	Rząd odcięty od obywateli, lekceważący kobiety. TK jako upolityczniony organ podporządkowany partii rządzącej.
Wizerunek opozycji	Oskarżana o manipulację, nawoływanie do zamieszek, relatywizm moralny, próbę przejęcia władzy.	Nieobecna lub marginalna. Wskazywano raczej na wycofanie się z działań niż ich intensyfikację.
Retoryka pandemii a protesty	„Siewcy śmierci”, „chmura wirusowa nad tłumem”. Protesty jako źródło zagrożenia zdrowia publicznego.	Noszenie maseczek, zachowanie dystansu, brak masowych zakażeń przypisywany odpowiedzialności protestujących.
Dominujące ramy interpretacyjne	„Zamach na wartości narodowe”, „Obrona życia i konstytucji”, „zło moralne”.	„Piekło kobiet”, „naruszenie praw człowieka”, „polityka bez dialogu”.

²⁰²⁷ Materiały wyemitowane w głównych wydaniach „Wiadomości” TVP1 w okresie 22.10-4.11.2020 r., szczególnie: wydania z 23.10, 26.10, 28.10 i 29.10.2020 r.

²⁰²⁸ Materiały wyemitowane w głównych wydaniach „Faktów” TVN w okresie 22.10-4.11.2020 r., zwłaszcza: wydania z 22.10, 24.10, 26.10 i 30.10.2020 r.

Przykładowe paski (tytuły)	„Lewacki faszyzm atakuje polskie wartości”, „Atak na Kościół”, „Zamieszki na ulicach”.	„Koniec kompromisu aborcyjnego”, „Fala gniewu”, „Stanowcze NIE”.
Dominujące wartości aksjologiczne	Życie jako wartość absolutna, porządek konstytucyjny, wiara, patriotyzm, dyscyplina społeczna.	Autonomia jednostki, prawa kobiet, solidarność społeczna, prawo do decyzji, europejskie standardy demokratyczne.
Ocena protestujących	Zdemoralizowani, zmanipulowani, nieodpowiedzialni, zagrożenie dla ładu.	Ofiary systemowej przemocy, obywatele broniący praw, kobiety w sytuacji opresji.
Obraz Polski na tle międzynarodowym	Polska wspierana przez inne kraje w obronie życia i suwerenności.	Polska jako europejski wyjątek z restrykcyjnym prawem.

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w TV, 2020-2021.

Tab. 30 Analiza narracji medialnych

Medium	Element narracji	Przykład narracji	Funkcja aksjologiczna
TVP	Paski informacyjne	„Lewackie bojówki atakujące kościoły”, „Skandaliczne hasła feministek”.	Demonizacja protestu, wzmacnianie narracji o zagrożeniu dla tradycji.
TVP	Słownictwo lektorów / prowadzących	„Rzekomy protest kobiet”, „Agresywne zachowania uliczne”.	Marginalizacja i delegitymizacja aktorów społecznych protestu.
TVP	Dobór ekspertów	Eksperci powiązani z Ordo Iuris, przedstawiciele Kościoła.	Utrwalenie konserwatywnego, religijnego obrazu debaty.
TVN	Słownictwo lektorów / prowadzących	„Protest jako forma obywatelskiego sprzeciwu”, „Kobiety mówią dość”.	Reafirmacja wartości obywatelskich praw człowieka.
TVN	Narracja wizualna (ujęcia protestów)	Ujęcie pokojowych marszów, wypowiedzi młodych uczestniczek.	Humanizacja protestujących, budowanie empatii.
TVN	Tematyka wydań specjalnych	Skupienie na emocjonalnych relacjach, opowieściach kobiet.	Narracja wspólnotowa, wzmocnienie poczucia solidarności.
Polsat	Słownictwo lektorów / prowadzących	„Niepokój społeczny związany z aborcją”, „emocje po wyroku TK”.	Utrzymywanie neutralnej narracji, łagodzenie napięcia emocjonalnego.
Polsat	Tematyka reportaży i materiałów terenowych	Pokazanie protestu głównie przez pryzmat skutków	Przekierowanie uwagi z postulatów na efekty uboczne protestu.

		(utrudnienia w ruchu, reakcje służb).	
TV Republika	Paski informacyjne	„Obrońcy życia kontra lewicowi ekstremiści”, „Agresywne feministki pod Sejmem”.	Silna polaryzacja i dehumanizacja, stygmatyzacja aktywistów.
TV Republika	Dobór gości w programach publicystycznych	Stali komentatorzy z kręgów prawicowych (np. dziennikarze <i>Gazety Polskiej</i> , politycy PiS)	Wzmocnienie dominacji jednej opcji ideologicznej, osłabienie pluralizmu.
Onet	Nagłówki artykułów i leady	„Kobiety nie chcą milczeć”, „Tłumy na ulicach Warszawy i innych miast”.	Podkreślenie obywatelskiego wymiaru sprzeciwu, wsparcie emocjonalne.

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w TV, 2020-2021 i Ź. Wełna, M. Woźniak, *Dwie odmiennie wizje rzeczywistości. Wiadomości TVP i Fakty TVN o strajku kobiet*, „Media i Społeczeństwo” 2021, nr 15, s. 197-200.

Zestawienie jakościowych danych z analizy treści głównych wydań „Wiadomości” TVP1 i „Faktów”. TVN (22.10-4.11.2020) potwierdza istnienie dwóch radykalnie rozłącznych dyskursów medialnych. Różnice obejmują obraz uczestników protestu, ocenę działań rządu i opozycji, narrację pandemiczną, dominanty aksjologiczne, a także dobór środków retorycznych. W efekcie mamy do czynienia z medialną przestrzenią, w której równolegle funkcjonują alternatywne wizje rzeczywistości - wzajemnie się wykluczające, osadzone w odmiennych fundamentach aksjologicznych: jednej związanej z tradycją i porządkiem, drugiej - z prawami jednostki i pluralizmem wartości.

5.4.7 Od dialogu do walki symbolicznej: erozja norm etycznych w przekazach medialnych OSK

W dyskursie medialnym wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet nastąpiła intensywna erozja norm etycznych oraz dominacja strategii retorycznych, które opierały się na stygmatyzacji, polaryzacji i manipulacji semantycznej. Polski dyskurs publiczny coraz częściej przyjmował formę autoprezentacji racji, gdzie celem nie jest dialog, a walka o symboliczną przewagę. Oznaczało to utratę możliwości wzajemnego zrozumienia i faktyczne zanegowanie funkcji debaty publicznej jako przestrzeni konsensusu.

Główne strategie destrukcyjne w mediach wokół OSK²⁰²⁹:

²⁰²⁹ Ź. Wełna, M. Woźniak, dz. cyt., s. 197-200.

- Stygmatyzacja i dehumanizacja: Obie strony posługiwały się językiem ekskluzywnym, wartościującym opozycję (np. „opresyjna władza”), tworząc obraz „wroga wewnętrznego” i podkreślając moralną niższość przeciwnika;
- Polaryzacja i semantyczna dychotomizacja: Radykalizacja przekazu medialnego prowadziła do uproszczenia rzeczywistości społecznej do opozycyjnych binariów, co sprzyjało antagonizacji społecznej i pogłębiało przepaść aksjologiczną między grupami;
- Manipulacja semantyczna: Przejawiała się redefinicją pojęć (np. „życie”, „wolność”, „agresor”), przekształcaniem znaczeń w zgodzie z linią ideologiczną medium, stosowaniem ekspresyjnych pasków informacyjnych oraz narracji wojennej (np. „To jest wojna”, „Lewacki faszyzm”);
- Insynuacja, ironia, szyderstwo: Mechanizmy te prowadziły do dyskredytacji przeciwnika, przypisywania mu złych intencji lub ośmieszania jego postulatów;
- Zgubna koniunkcja i eliminacyjny performatyw: Tworzenie przekazu, w którym fakty, wartości i narracje są łączone według kontekstu służącego jedynie dowartościowaniu własnej racji i eliminacji legitymacji oponenta;
- Uprzedmiotowienie i ograniczenie podmiotowości: Obniżenie roli strony przeciwnej do statusu przedmiotu przekazu, a nie rzeczywistego uczestnika debaty;
- Dezinformacja: Selektywna prezentacja faktów, manipulacja kontekstem, zamykanie znaczeń, ukrywanie lub zniekształcanie głosów protestujących.

Wszystkie te strategie prowadziły do dezintegracji wspólnoty komunikacyjnej, utraty zaufania społecznego i marginalizacji funkcji dialogicznej języka. Debata publiczna zamiast przestrzeni refleksyjnej zamieniła się w symboliczne pole walki, gdzie kluczowe staje się nie informowanie, lecz mobilizacja i polaryzacja odbiorcy²⁰³⁰.

Zjawisko to było obecne zarówno w przekazach TVP, jak i w niektórych radykalnych przekazach medialnych Strajku Kobiet. Mechanizm destrukcyjny sprowadzał komunikację do moralizatorskiej batalii, zrywając z ideałem pluralistycznej sfery publicznej oraz dewaluując standardy etyki mediów, czyli prawdy, szacunku i transparentności.

²⁰³⁰ Ź. Węlna, M. Woźniak, dz. cyt., s. 197-200; M. Koźdoń-Debecka, *The Image of Women Strike in...*, dz. cyt., s. 191-192.

5.4.8 Pokoleniowe style komunikacji i uczestnictwa w dyskursie wokół Strajku Kobiet

Analiza dyskursu wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet jednoznacznie wskazuje na istotny wymiar pokoleniowy, wpływający zarówno na formy ekspresji politycznej, jak i na recepcję treści oraz praktyki uczestnictwa²⁰³¹.

Pokolenie urodzone po 2000 („pokolenie TikToka”) preferuje komunikację opartą na²⁰³²:

- Wizualizacji, emocjonalności, ironii i rytualizacji;
- Dominującymi platformami są TikTok i Instagram Reels, treści mają charakter krótkich, dynamicznych form wideo, memicznej ekspresji, afektywnych symboli czy wiralowych trendów;
- Jest to komunikacja o estetyce oporu - działania wizualne, performatywne i kolektywne (flash moby, memy, taneczne protesty, ironiczne hasła, satyry)²⁰³³;
- Wyrażna jest tu wartościowa różnorodność, inkluzywność, odporność na populizm prawicowy oraz niska deklaratywność polityczna, ale wysoka zdolność do budowy nowych kodów kulturowych i komunikacyjnych.

Warto jednak zaznaczyć, że od około 2023-2024 roku TikTok stał się istotnym medium dla prawicowych środowisk politycznych w Polsce, takich jak Konfederacja, wykorzystujących charakter platformy do rekrutacji i propagandy. W tym samym czasie na platformie rozwinęły się również kontrowersyjne formy aktywności, jak „Szon patrole, czyli młodzieżowe grupy o mizoginistycznym charakterze, które zdobyły szeroki rozgłos i krytykę po 2024 roku. Dodatkowo TikTok stał się od około 2024 roku jednym z głównych kanałów rozprzestrzeniania rosyjskiej dezinformacji, wykorzystującej algorytmy platformy do szybkiego i szerokiego zasięgu²⁰³⁴.

²⁰³¹ Z. Bauman, *Razem osobno*, Warszawa 2013.

²⁰³² M. Szpunar, *Kultura algorytmu*, Warszawa 2020, s. 135-148.

²⁰³³ H. Jenkins, *Spreadable Media: creating value and meaning in a networked culture*, New York-London 2013.

²⁰³⁴ Zob. [Konfederacja \(@konfederacijawin\) | TikTok](#); [Obserwuj Konfederację w mediach społecznościowych! - Konfederacja](#); P. Makowiec, *Dezinformacja nie tylko na Telegramie. Ukraina ostrzega przed TikTokiem*, 04.10.2024; [Dezinformacja nie tylko na Telegramie. Ukraina ostrzega przed TikTokiem](#), dostęp: 6.09.2025; *Młodzi popierają prawicę przez TikToka? To nie takie proste*, 4.06.2025, [Młodzi popierają prawicę przez TikToka? To nie takie proste - Informacje](#), dostęp: 06.09.2025; AN, *Żart, który wymknął się spod kontroli. „Szon partol” zbiera żniwo w sieci*, 02.09.2025, [Szon patrol - co to takiego? Co oznaczają? Żart z TikToka przerodził się w trend, teraz przeniół się między innymi na Facebooka | TVP INFO](#), dostęp: 06.09.2025; G. Sieczkowska, *TikTok a wybory: trzy raporty o dezinformacji i wpływie na kampanie*, 15.06.2025, [TikTok a wybory prezydenckie: trzy raporty o dezinformacji i wpływie na kampanię - Konkret24](#), dostęp: 6.09.2025.

Pokolenie lat 80. i 90. - „pokolenie Facebooka”²⁰³⁵:

- Preferuje komunikację tekstową i argumentacyjną: długie posty, komentarze, petycje, debaty polityczne;
- Korzysta głównie z Facebooka (częściowo Instagrama, Twittera/X);
- Kładzie nacisk na klasyczne formy obywatelskiej partycypacji - marsze uliczne, udział w konsultacjach i działaniach instytucjonalnych, racjonalność i argumentacyjność;
- Dominują wartości zaangażowania obywatelskiego, pluralizmu, argumentacji i racjonalnej debaty.

Tab. 31 Porównanie dominujących cech komunikacji pokoleniowej

Aspekty analizy	Pokolenie Facebooka	Pokolenie TikToka
Dominujące medium społecznościowe	Facebook, częściowo Instagram.	TikTok, Instagram Reels.
Typowe treści i przekazy	Komentarze polityczne, treści informacyjne.	Krótkie formy wideo, treści emocjonalne.
Dominujące wartości	Zaangażowanie obywatelskie, pluralizm.	Różnorodność, inkluzywność, ironia.
Stosunek do treści politycznych	Wysoki - intensywne debaty polityczne.	Niski deklaratywnie, często ironiczny lub pośredni, lecz od 2023-2024 platforma istotna dla populistycznej propagandy prawicowej oraz dezinformacji.
Podatność na populizm prawicowy	Umiarkowana - podatność zależna od źródła.	Niska - silna odporność kulturowa ²⁰³⁶ , jednak rosnące znaczenie jako medium prawicowej rekrutacji i propagandy od 2023 ²⁰³⁷ . Podatność wzmacniana przez specyfikę algorytmów i formy wideo.

²⁰³⁵ M. Castells, *Spółeczeństwo sieci*, dz. cyt.

²⁰³⁶ Przypadek TikToka to właśnie ten fenomen, gdzie technologia i mechanizmy platformy obniżają efekty odporności kulturowej, co sprawia, że podatność na prawicowy populizm rośnie mimo deklaratywnej niechęci odbiorców do takich treści. Zob. A. Widzyk, *Młodzi popierają prawicę przez TikToka? To nie takie proste*, 04.06.2025, [Młodzi popierają prawicę przez TikToka? To nie takie proste - DW - 04.06.2025](#), dostęp: 6.09.2025.

²⁰³⁷ Należy podkreślić, że choć niniejsza analiza koncentruje się na latach 2020-2021, to od około 2023-2024 roku TikTok zaczął odgrywać coraz większą rolę w komunikacji środowisk prawicowych w Polsce. W okresie protestów Ogólnopolskiego Strajku Kobiet (2020-2021) platforma ta nie miała jeszcze kluczowego znaczenia - dominowały wówczas Twitter i Facebook jako główne kanały mobilizacji i wymiany treści. W kolejnych latach TikTok stał się jednak ważnym narzędziem politycznego oddziaływania, wykorzystywanym zarówno do mobilizacji młodego elektoratu, jak i do szerzenia treści propagandowych oraz dezinformacyjnych. Zob. [Konfederacja \(@konfederacijawin\) | TikTok](#); [Obserwuj Konfederację w mediach społecznościowych! - Konfederacja](#); P. Makowiec, *Dezinformacja nie tylko na Telegramie. Ukraina ostrzega przed TikTokiem*, 04.10.2024; [Dezinformacja nie tylko na Telegramie. Ukraina ostrzega przed TikTokiem](#), dostęp: 6.09.2025; G. Sieczkowska, *TikTok a wybory: trzy raporty o...*, dz. cyt.

Forma uczestnictwa w Strajku Kobiet	Tradycyjna forma projektu, marsze uliczne.	Performanse, memy, komunikacja wizualna, ale także narzędzie aktywności politycznej prawicy i dezinformacji po 2022 roku.
Paradygmat komunikacyjny	Argumentacyjny, Deklaratywny.	Performatywny, afektywny, estetyczny, z rosnącym wykorzystaniem do celów politycznych i propagandowych.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w mediach społecznościowych i TV, 2020-2021 i S. Madeja, *Medialny przekaz informacji o Strajkach Kobiet, a koncepcja symulacji i symulaków Jeana Baudrillarda*, [w:] E. Dziwak, K. Gheorghe, *Wokół Strajków Kobiet*, Katowice 2021, s. 189-190.

Strajk Kobiet stał się przestrzenią przecięcia się różnych modeli partycypacji obywatelskiej: od klasycznych demonstracji po cyfrowy, natychmiastowy aktywizm performatywny. Ta wielokanałowość (multi-platformowość) - od transparentów po wiral TikToka - poszerzyła zasięg ruchu, zaangażowała społeczeństwo w nowy sposób, redefiniując pojęcie obywatelskości i sprawczości społecznej²⁰³⁸.

Zmiana dotyczy także wartości i estetyki oporu: wizualność, afekt, żart i ironia osławiają polityczność, czyniąc ją bardziej włączającą i masową. Dzięki temu OSK można uznać za ruch o potencjale transgeneracyjnym, łączący różne kompetencje, wrażliwości i formy mobilizacji²⁰³⁹.

Zgodnie z diagnozą Jeana Baudrillarda, w epoce postprawdy odbiorcy uczestniczą bardziej w aksjologicznie nasyconych znakach medialnych niż w wydarzeniach w ich realnym kontekście²⁰⁴⁰. OSK stał się narzędziem legitymizacji lub delegitymizacji określonych porządków wartości²⁰⁴¹. Medialna konstrukcja wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet jest odbiciem głębokiego konfliktu aksjologicznego i mechanizmu polaryzacji społecznej - z podziałem na modele: konserwatywny (porządek, tradycja, ład) vs. emancypacyjny (wolność, godność, prawa jednostki).

5.4.9 Tytuły prasowe jako narzędzie ramowania i polaryzacji dyskursu wokół Strajku Kobiet

Tytuły prasowe odgrywają w dyskursie medialnym funkcję nie tylko nominatywną (identyfikującą tekst), ale także deskryptywną (informowanie o treści) oraz

²⁰³⁸ Młodsze pokolenia: kreują nowe formy protestu i tożsamości (fandomy, taneczne flash moby, ironiczną stylizację przekazu). Starsze pokolenia: utrzymują instytucjonalny charakter debaty (spotkania, manifestacje, akcje petycyjne). Zob. S. Madeja, *Medialny przekaz informacji o Strajkach Kobiet*, dz. cyt., s. 189-190; Z. Bauman, *Razem osobno*, dz. cyt.

²⁰³⁹ L. Bennet, A. Segerbert, *The Logic of Connective Action, Information, „Communication & Society”* 2012, Cambridge 2013.

²⁰⁴⁰ J. Baudrillard, *Symulakry i symulacja*, dz. cyt., s. 53

²⁰⁴¹ S. Madeja, *Medialny przekaz informacji o Strajkach Kobiet*, dz. cyt., s. 189-190.

szczególnie istotną w kontekście sporów światopoglądowych, pragmatyczną, mającą na celu wywołanie określonej reakcji odbiorcy o charakterze perswazyjnym lub emocjonalnym²⁰⁴². Ich rola nie ogranicza się do prostego oznaczenia materiału dziennikarskiego, lecz obejmuje konstruowanie interpretacyjnych ram odbioru, co czyni je istotnym narzędziem w procesie ramowania (*framingu*) rzeczywistości medialnej²⁰⁴³.

Walery Pisarek podkreśla, że tytuł tekstu dziennikarskiego rozpoczyna proces interpretacji, organizując odbiór poprzez dobór leksyki, strukturę gramatyczną, elementy perswazji oraz metafory²⁰⁴⁴. Teun A. van Dijk wskazuje dodatkowo na makrostrukturę tekstu, w której tytuł pełni rolę sygnału mnemotechnicznego i sensu globalnego tekstu. Z punktu widzenia dyskursu OSK, tytuły były aktywnymi nośnikami wartości aksjologicznych, reprodukując podziały ideologiczne i modelując reakcję odbiorców już „na wejściu”²⁰⁴⁵.

Przegląd tytułów wiodących mediów obrazuje wyraźne różnice stylu, tonu i strategii dyskursywnej zależne od orientacji politycznej danej redakcji.

Tab. 32 Przykłady tytułów prasowych według afiliacji ideologicznej

Medium	Przykładowy tytuł	Afiliacja ideologiczna
„Gazeta Wyborcza”	„Demokracja ma twarz kobiety”	Liberalno-lewicowa
„Wysokie Obcasy”	„Przyszł taki czas, że musimy opowiadać osobiste historie”	Liberalno-lewicowa
„Rzeczpospolita”	„To nie tylko sprawa feministek”	Centrowa
„Do Rzeczy”	„Chcemy chronić dzieci”	Konserwatywna
„Gość.pl”	„Czarny protest jak czarna msza?”	Konserwatywna
„Newsweek”	„Skok na macice”	Centrolewicowa

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów prasowych, 2020-2021.

Analiza strategii medialnych ujawnia wyraźne zróżnicowanie w sposobie ramowania protestów Ogólnopolskiego Strajku Kobiet w zależności od orientacji ideologicznej

²⁰⁴² S. Gajda, *Społeczne determinacje nazw własnych tekstów (tytułów)* [w:] *Socjolingwistyka*, z. 6, s. 80.

²⁰⁴³ W. Pisarek, *Manipulacja językowa* [w:] *Dziennikarstwo i świat mediów*, Kraków 2000, s. 245.

²⁰⁴⁴ W naukach o dyskursie tytuł bywa nazywany mnemotechnicznym sygnałem makrostrukturalnym, charakteryzującym się dwoma funkcjami: kontekstualizacyjną i makrostrukturalną. Kontekstualizacja wpisuje tytuł w rzeczywistość zdarzeń komunikacyjnych, z kolei funkcja makrostrukturalna informuje o treści artykułu. Zob. A. Duszak, *Tekst*, dz. cyt., s. 12

²⁰⁴⁵ T.A. van Dijk, *News as Discourse*, 1988.

danego medium. W przekazach liberalno-lewicowych, reprezentowanych m.in. przez „Gazetę Wyborczą” czy „Wysokie Obcasy”, uczestniczki manifestacji były heroizowane i przedstawiane jako bohaterki obywatelskie. Tytuły akcentowały język wspólnoty i sprawczości, jak w sformułowaniu „Demokracja ma twarz kobiety”²⁰⁴⁶, a także podkreślały rolę emocji, siostrzeństwa i solidarności, czego przykładem jest hasło „musimy opowiadać osobiste historie”²⁰⁴⁷. Odmienny ton miały tytuły w prasie centrowej, takiej jak „Rzeczpospolita”, gdzie dostrzegalna była tendencja do neutralizowania przekazu²⁰⁴⁸. Unikano nadmiernej emfazy, koncentrując się na szerokim społecznym zasięgu protestów i starając się unikać jednoznacznych ocen ideologicznych.

Z kolei media konserwatywne, m.in. „Do Rzeczy” i „Gość.pl”, stosowały metafory zagrożenia oraz kontaminacje językowe, takie jak „czarna msza” czy „DEMONstracja”, służące demonizowaniu protestów i moralnemu dyskredytowaniu uczestniczek²⁰⁴⁹. Tego rodzaju ramy interpretacyjne odwoływały się do wartości religijnych, patriotyzmu i porządku moralnego. Odminną strategię przyjął „Newsweek”, którego tytuły, np. „Skok na macice”²⁰⁵⁰ operowały silną emocjonalizacją przekazu, przedstawiając instytucjonalną ingerencję w cielesność kobiet jako akt opresyjny. W tym ujęciu często wykorzystywano hasła i cytaty z mediów społecznościowych, które pełniły funkcję mobilizacyjną i wzmacniały poczucie wspólnoty sprzeciwu²⁰⁵¹.

Tytuły prasowe nie pełnią więc wyłącznie funkcji informacyjnej, stają się aktywnymi elementami gry dyskursywnej, w której kształtuje się porządek aksjonormatywny społeczeństwa. Przypadek Ogólnopolskiego Strajku Kobiet dowodzi, że ich dobór leksykalny i strukturalny ujawnia zarówno głęboką polaryzację medialną, jak i instrumentalizację języka w walce o znaczenia i reprezentacje. Mechanizmy te, poprzez powtarzalność i ekspozycję w przestrzeni publicznej, przenikają do sfery społecznych wyobrażeń, wpływając na procesy legitymizacji lub delegitymizacji określonych postaw i działań²⁰⁵².

²⁰⁴⁶ R. Wysocka, *Demokracja ma twarz kobiety*, „Wysokie Obcasy”, 30.10.2020.

²⁰⁴⁷ P. Szumlewiec, *Musimy opowiadać osobiste historie. Jak protestują kobiety*, „Gazeta Wyborcza”, 31.10.2020.

²⁰⁴⁸ J. Sobczak, *Protesty kobiet w Polsce - analiza dyskursu medialnego*, „Rzeczpospolita”, 02.11.2020.

²⁰⁴⁹ K. Górny, *DEMONstracja na ulicach miast - o moralnym chaosie protestów*, „Do Rzeczy”, 03.11.2020.

²⁰⁵⁰ R. Kim, *Skok na macice*, 10.04.2016, [Skok na macice | Newsweek](#), dostęp: 24.11.2023.

²⁰⁵¹ A. Kowalska, *Hashtagi i emocje: media społecznościowe w narracji strajku kobiet*, „Newsweek Polska”, 05.11.2020.

²⁰⁵² M. Czyżewski, *Trzy rodzaje dyskursu*, [w:], M. Czyżewski, S. Kowalski, A. Piotrowski, *Rytualny chaos*, Warszawa 1997.

5.4.10 Legitymizacja i delegitymizacja protestów: retoryka polityczna, religijna i medialna wokół Strajku Kobiet

Znaczącym źródłem analizy aksjologicznej w kontekście Ogólnopolskiego Strajku Kobiet są wypowiedzi polityków i innych aktorów życia publicznego, formułowane w przestrzeni medialnej w odpowiedzi na protesty. Wiele z nich wpisuje się w strategię dyskursywnej delegitymizacji, której celem jest przedstawienie manifestacji jako zjawiska zagrażającego porządkowi moralnemu, społecznemu lub narodowemu. Retoryka ta opiera się często figurami chaosu, antywartości i dezinformacji, przy jednoczesnym wykorzystaniu schematów „obrony wspólnoty”, „ratowania narodu” czy „ochrony porządku konstytucyjnego”²⁰⁵³.

Tego typu strategię unaocznia m.in. wystąpienie Jarosława Kaczyńskiego z 27/28 października 2020 r.: „To atak, który ma zniszczyć Polskę. Doprowadzić do triumfu sił, których władza zakończy historię narodu polskiego. Trzeba się przeciwstawić. To obowiązek państwa, ale i nas, obywateli. W szczególności musimy bronić kościołów. Za wszelką cenę. Wzywam członków PiS i tych, którzy nas wspierają...”²⁰⁵⁴.

Performatywne „brońmy” czy „obrońmy Polskę” aktywizowało odbiorców, mobilizując do przeciwstawienia się protestującym i wzmacniając podział „my-oni”; konserwatywne wartości stawiały protest w pozycji zagrożenia narodowej i religijnej tożsamości.

Premier Mateusz Morawiecki mówił o „zagrożeniu epidemiologicznym” i „wielkiej nieodpowiedzialności”, przesuwając debatę z zakresu wartości obywatelskich na pole bezpieczeństwa biologicznego, co pozwalało delegitymizować protest bez wchodzenia w merytoryczny dialog z jego postulatami²⁰⁵⁵.

Jeszcze ostrzejszy ton miała wypowiedź sędzi Trybunału Konstytucyjnego Krystyny Pawłowicz z 25 października 2020 r., w której protestujące określono mianem „rozwydrzonych małaolat” i „sponsorowanych bojówek anarchistów”, dodając, że „to wojna cywilizacyjna”²⁰⁵⁶. Wypowiedź ta stanowi przykład stygmatyzacji i dehumanizacji przeciwnika, gdzie język ekskluzywny wyklucza protestujące z moralnej wspólnoty, a konflikt zostaje przeniesiony na poziom metafizyczny - walki dobra ze złem - co zamyka przestrzeń dla kompromisu.

²⁰⁵³ N. Fairclough, *Media Discourse*, dz. cyt., s. 77-82

²⁰⁵⁴ S. Klauziński, 27.10.2020, *Kaczyński wzywa do wojny z kobietami. Tekst oświadczenia, słowo w słowo (co jedno to gorsze)*, [Kaczyński wzywa do wojny z kobietami. Oto tekst oświadczenia OKO.press - OKO.press](#), dostęp: 24.11.2023.

²⁰⁵⁵ Wywiad M. Morawieckiego dla Polskiego Radia, 29.10.2020.

²⁰⁵⁶ Wpis K. Pawłowicz na Twitterze, 25.10.2020.

Tab. 33 Porównanie strategii medialnych i aksjologicznych

Grupa nadawcza	Styl wypowiedzi	Dominujące figury retoryczne	Dominujące wartości aksjologiczne	Strategia komunikacyjna
Politycy obozu rządzącego (PiS, Solidarna Polska)	Oficjalny, alarmistyczny, paternalistyczny.	„Obrona ojczyzny”, „atak na Kościół”, „zdrada narodowa”, „cywilizacja śmierci”.	Tradycja, patriotyzm, porządek, życie, jedność narodowa	Delegitymizacja protestu jako zagrożenia dla wspólnoty narodowej i moralnej
Politycy opozycji (KO, Lewica, PSL)	Empatyczny, wspierający, afirmatywny.	„Krzyk kobiet”, „godność obywatelska”, „wolność wyboru”.	Wolność, równość, prawa człowieka, godność	Legitymizacja protestu jako formy obywatelskiej sprawiedliwości
Przedstawiciele Kościoła katolickiego (episkopat, duchowni)	Moralizatorski, normatywny, sakralizujący.	„Obrona życia”, „prawo Boże”, „kultura śmierci”.	Życie nienarodzone, porządek boski, posłuszeństwo.	Delegitymizacja z pozycji religijnej normy nadrzędnej.
Komentatorzy medialni - TVP	Retoryka zagrożenia i porządku, formalno-urzędowa.	„Zamieszki”, „de-wastacje”, „radikalizacja”.	Bezpieczeństwo publiczne, spokój społeczny, legalizm.	Delegitymizacja poprzez wskazywanie na destabilizację porządku społecznego.
Komentatorzy medialni - TVN, TOK FM	Analiza empatyczna, liberalna, inkluzywna.	„Prawo do głosu”, „reakcja na przemoc instytucjonalną”.	Równość, autonomia, solidarność, nowoczesność.	Legitymizacja poprzez uznanie podmiotowości kobiet i znaczenia protestu jako aktu obywatelskiego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w mediach społecznościowych i TV, 2020-2021.

Porównanie strategii dyskursywnych ukazuje cztery wyraźne modele narracji. Dyskurs konserwatywny, obecny w wypowiedziach obozu rządzącego, przedstawicieli Kościoła katolickiego i mediów publicznych, opiera się na języku moralnego niepokoju i sakralizacji ładu normatywnego. Nadawcy konstruują obraz siebie jako strażników tradycji i religii, a protestujących jako „zagubionych” lub „manipulowanych”. Dyskurs liberalno-opozycyjny, charakterystyczny dla polityków Koalicji Obywatelskiej, Lewicy i części mediów prywatnych, operuje narracją solidarności i emancypacji, w której kobieta-obywatelka ma prawo do gniewu i oporu jako formy podmiotowej obecności w sferze publicznej. Dyskurs religijny, reprezentowany przez Episkopat i konserwatywnych duchownych, nadaje sporowi wymiar absolutny, w którym życie poczęte jest kategorią

nienegocjowalną, a protest odczytywany jest jako akt sprzeciwu wobec boskiego porządku. Natomiast komentariat medialny dzieli się na ramy bezpieczeństwa (TVP) delegitymizujące protest przez wskazywanie na destabilizację ładu oraz ramy emancypacyjne (TVN, TOK FM) legitymizujące protest poprzez uznanie jego znaczenia jako aktu obywatelskiego²⁰⁵⁷.

W efekcie medialny dyskurs wokół OSK ujawnia rytuały władzy i oporu: z jednej strony utrwalanie hierarchii aksjologicznej przez aktorów konserwatywnych, z drugiej próby jej przełamania przez środowiska liberalne i opozycyjne. Ta konfrontacja nie jest jedynie sporem politycznym, lecz starciem konkurencyjnych systemów wartości, w którym media i politycy stają się aktywnymi uczestnikami gry o znaczenia²⁰⁵⁸.

5.5 COVID-19 w narracjach medialnych o Strajku Kobiet: analiza porównawcza TVP i TVN

Monika Koźdoń-Debecka, analizując sposób relacjonowania protestów po wyroku Trybunału Konstytucyjnego w głównych serwisach informacyjnych TVP („Wiadomości”) oraz TVN („Fakty”), zwróciła szczególną uwagę na retoryczne wykorzystanie pandemii COVID-19 jako narzędzia wartościowania protestów i ich uczestników. Wskazała na odmienne strategie interpretacyjne obu redakcji, podkreślając, że kontekst epidemiczny był stosowany zarówno jako uzasadnienie dla delegitymizacji manifestacji, jak i jako element narracji legitymizującej ich przebieg²⁰⁵⁹.

W celu precyzyjnego zakotwiczenia badanego zjawiska w dyskursie naukowym, Monika Koźdoń-Debecka przyjęła ramy teoretyczne oparte na dwóch komplementarnych podejściach: teorii ram interpretacyjnych autorstwa Ervinga Goffmana²⁰⁶⁰, rozwijanej przez Roberta Entmana²⁰⁶¹ i Denisa McQuaila²⁰⁶², oraz teorii ustalania agendy²⁰⁶³, której zastosowanie w polskim kontekście omówił Tomasz Goban-Klas²⁰⁶⁴. Takie zestawienie

²⁰⁵⁷ L. M. Nijakowski, „Kim jest Annuska? Strategie dyskursywne tekstów na transparentach...”, „Dyskurs & Dialog” 2021 nr 1.

²⁰⁵⁸ P. Krosiewski, *22 października 2020: Pamięć protestu*, dz. cyt., s. 29.

²⁰⁵⁹ M. Koźdoń-Debecka, *The Image of Women Strike in „Wiadomości” TVP and „Fakty” TVN news services from October 22 until November 2, 2020, in the context of Covid-19 pandemic*, „Media Biznes Kultura” 2021, nr, 2(11), s. 185-200.

²⁰⁶⁰ E. Goffman, *Frame Analysis: An Essay on the...*, dz. cyt.

²⁰⁶¹ R.M. Entman, *Framing: Toward Clarification of a Fractured...*, dz. cyt., s. 52

²⁰⁶² D. McQuail, *Teoria komunikowania masowego*, dz. cyt., s. 373.

²⁰⁶³ *Agenda setting* to proces polegający na kształtowaniu hierarchii znaczenia tematów w przestrzeni publicznej poprzez selekcję i eksponowanie przez media określonych zagadnień, co w konsekwencji wpływa na społeczne postrzeganie ich rangi i ważności. M.E. McCombs, D.L. Shaw, *The Agenda-Setting Function of Mass Media*, „The Public Opinion Quarterly”, nr 2, s. 176-187.

²⁰⁶⁴ T. Goban-Klas, *Media i komunikowanie masowe. Teorie i...*, dz. cyt., s. 267-269.

umożliwia analizę zarówno selekcji i hierarchizacji informacji w obrębie struktury programu informacyjnego, jak i sposobu narracyjnego konstruowania ich znaczenia.

Zgodnie z drugim poziomem teorii ustalania agendy, mechanizm ram interpretacyjnych odgrywa kluczową rolę w tym, jak odbiorcy interpretują dane zjawisko społeczne²⁰⁶⁵. Z perspektywy badawczej istotne było więc ustalenie czy włączenie wątku epidemicznego do relacji o protestach miało charakter wyłącznie informacyjny (np. cytowanie danych Ministerstwa Zdrowia), czy raczej stanowiło element strategii narracyjnej nadającej wydarzeniom określony wydźwięk ideologiczny i aksjologiczny²⁰⁶⁶.

Z uwagi na złożoność analizowanego zjawiska badaczka zastosowała metodologię mieszaną, łączącą elementy analizy ilościowej i jakościowej. Takie podejście jest obecnie uznawane w medioznawstwie za optymalne, ponieważ umożliwia pełniejsze uchwycenie zarówno strukturalnych, jak i znaczeniowych aspektów przekazu²⁰⁶⁷.

Badaniem objęło okres od 22 października do 2 listopada 2020 r., a więc czas największego nasilenia protestów po ogłoszeniu wyroku Trybunału Konstytucyjnego. Materiał badawczy został zakwalifikowany do analizy na podstawie klucza badawczego obejmującego czternaście kategorii, pogrupowanych w cztery obszary: czas emisji i liczba materiałów, obraz protestujących, obecność pandemii COVID-19 w narracjach medialnych, udział polityków i ekspertów w relacjach informacyjnych²⁰⁶⁸.

Sformułowano następujące pytania badawcze: czy i jak często redakcje łączyły temat protestów z pandemią COVID-19, w jaki sposób przedstawiano uczestników protestów, jak długi był czas antenowy wypowiedzi polityków i komentatorów, jaką pozycję w strukturze serwisu zajmowały materiały poświęcone protestom. W oparciu o te pytania postawiono dwie hipotezy badawcze: serwisy informacyjne TVN i TVP różnicowały sposób prezentowania protestów zarówno pod względem treści, jak i pozycji w agendzie informacyjnej; „Wiadomości” TVP częściej niż „Fakty” TVN powięzywały temat pandemii COVID-19 z protestami OSK²⁰⁶⁹.

Analiza empiryczna potwierdziła odmiennność narracji obu stacji. W „Wiadomościach” TVP zidentyfikowano 11 materiałów, w których epidemia została wykorzystana do wartościowania protestów, głównie poprzez komentarze ekspertów ostrzegających

²⁰⁶⁵ E. Goffman, *Frame Analysis: An Essay on the...*, dz. Cyt.

²⁰⁶⁶ M. Koźdoń-Dębecka, *The Image of Women Strike in...*, dz. cyt., s. 186-187

²⁰⁶⁷ T. Sasińska-Klas, *Analiza dyskursywna i jej zastosowanie w badaniach na gruncie nauk społecznych*, [w:] *Odmiany współczesnych nauk o polityce*, Kraków 2014, s. 423.

²⁰⁶⁸ Tamże.

²⁰⁶⁹ M. Koźdoń-Dębecka, *The Image of Women Strike in...*, dz. cyt.

przed zagrożeniem sanitarnym lub ujęcia tłumów jako potencjalnego źródła zakażeń. W „Faktach” TVN wątek pandemii pojawił się ośmiokrotnie, jednak kontekst ten służył legitymizowaniu protestów jako reakcji na decyzję polityczną, a nie jako przejaw obywatelskiej nieodpowiedzialności²⁰⁷⁰.

Różnice dotyczyły także rozkładu i intensywności relacji. „Wiadomości” TVP zwiększały częstotliwość materiałów w momentach aktywności polityków obozu rządzącego, natomiast „Fakty” utrzymywały protesty na pozycji wiodącej, nadając im silne nacechowanie emocjonalne i aksjologiczne. Wyniki te potwierdzają, że pandemia była nie tylko tłem wydarzeń, ale także narzędziem narracyjnego kształtowania ich znaczenia w przekazach medialnych²⁰⁷¹.

Metodologia mieszana umożliwiła wielowymiarowe uchwycenie gry narracyjnej, ukazując, jak pandemia stała się w mediach istotnym narzędziem ramowania znaczeń w debacie publicznej wokół OSK.

5.5.1 Sieciowa mobilizacja i multimodalność protestu jako klucz do sukcesu Strajku Kobiet

Ogólnopolski Strajk Kobiet, podobnie jak wcześniejszy Czarny Protest z 2016 roku, stanowi modelowy przykład nowoczesnego ruchu społecznego operującego w logice tzw. *connective action* (połączone działanie) opisaną przez Lance’a Bennetta i Alexandra Segerberga²⁰⁷². W tym paradygmacie tradycyjne, zhierarchizowane struktury zostają zastąpione siecią powiązań i zdecentralizowaną samoorganizacją, opartą na wspólnych symbolach, afektach i przekazach - szczególnie w sferze cyfrowej²⁰⁷³.

Cechy nowego paradygmatu²⁰⁷⁴:

- Sieciowa, niehierarchiczna struktura: brak sztywnego przywództwa, otwartość na oddolne inicjatywy uczestników. Wyłonione liderki (np. Marta Lempart, Klementyna Suchanow) pełniły funkcje reprezentacyjne, nie decyzyjne - uczestniczki i uczestnicy swobodnie proponowali wydarzenia, hasła, postulaty²⁰⁷⁵;

²⁰⁷⁰ Tamże.

²⁰⁷¹ Tamże.

²⁰⁷² L. Bennet, A. Segerbert, *The Logic of Connective Action, Information*, „Communication & Society” 2012, s. 739-768.

²⁰⁷³ Tamże.

²⁰⁷⁴ A. Graff, E. Korolczuk, *Rewolucja rewolucją, ale winny jest gender*, „OKO Press”, 9.08.2016, <https://oko.press/papiez-franciszek-rewolucja-rewolucja-winny-gender>, dostęp: 23.02.2022.

²⁰⁷⁵ W standardowo działających ruchach czy organizacjach nowe osoby wstępowały w określonych schemat i organizację, która mogła stać się dla nich barierą, czy przeszkoda w odnalezieniu się w nałożonych schematach i ramach (również czasowych) istniejącej już organizacji. Współpraca OSK z

- Multimodalność przekazu: obecność protestu w mediach społecznościowych (Facebook, Twitter, Instagram) to nie tylko szybka organizacja i rozpowszechnianie informacji, ale też silna ekspresja symboliczna (czarne parasolki, błyskawica, hashtagi);
- Niski próg uczestnictwa: brak barier wejścia i elastyczność sprzyjają masowemu zaangażowaniu. Każdy może zostać twórcą lub współtwórczynią protestu, niezależnie od ideologii czy wcześniejszego doświadczenia w ruchach społecznych;
- Rola wspólnot online: grupy takie jak Dziewuchy Dziewuchom²⁰⁷⁶ czy lokalne fora koordynowały działania, ucząc praktyk aktywizmu i wspierania się.

Ewa Korolczuk wskazuje cztery kluczowe czynniki warunkujące sukces OSK²⁰⁷⁷:

1. Emocje i cele polityczne - mobilizacja wokół gniewu, poczucia sprawczości, sprzeciwu wobec ograniczenia praw kobiet;
2. Media społecznościowe - dynamiczne narzędzie społecznościowej mobilizacji i budowania silnej symboliki ruchu;
3. Brak hierarchii - decentralizacja umożliwiająca inicjatywy lokalne i autentyczność przekazu;
4. Elastyczność zaangażowania - możliwość indywidualnego dostosowania form udziału do możliwości osobistych.

Klementyna Suchanow określiła OSK mianem „Strajku Wszystkich” - ruchu, który przekroczył granice klasycznego feminizmu i przekształcił się w formę masowej mobilizacji obywatelskiej²⁰⁷⁸. Z kolei Kenneth Payne zauważył, że OSK był odpowiedzią na ograniczenia debaty opartej na „*fact-checkingu*” - protest przyjął formę narracji opartej na wartościach, emocjach i tożsamości wspólnotowej²⁰⁷⁹.

W ujęciu Manuela Castellsa OSK wpisuje się w model *networked social movements*, oparty na zdecentralizowanych strukturach komunikacyjnych działających poza kontrolą

organizacjami feministycznymi, takimi jak Federacja na rzecz Kobiet i Planowania Rodziny czy Porozumienie 8 Marca, stanowiła ważne zaplecze eksperckie i organizacyjne. Dzięki temu możliwe było zarówno przeciwdziałanie narracji *anti-choice*, jak i udzielanie profesjonalnego wsparcia uczestniczkom i uczestnikom protestów.

²⁰⁷⁶ Grupa „Dziewuchy Dziewuchom”, powstała w 2016 roku, odegrała istotną rolę zarówno w lokalnej, jak i ogólnopolskiej mobilizacji, przekształcając się z przestrzeni debaty w sieć koordynującą działania protestacyjne.

²⁰⁷⁷ E. Korolczuk, B. Kowalska, dz. cyt., s. 17-42; G. Piechota, „Strajk Kobiet”. *Zmiany społeczno-kulturowe jako efekt protestów w Polsce*, „Rocznik Instytucji Europy Środkowo-Wschodniej” 2022, nr 20, z. 3.

²⁰⁷⁸ K. Suchanow, *To jest wojna. Kobiety*, dz. cyt., s. 289

²⁰⁷⁹ K. Payne, *The Broken Ladder: How Inequality Affects...*, dz. cyt., s. 143-160

instytucji państwowych i korporacyjnych²⁰⁸⁰. Cechami tego typu ruchów są: brak sztywnego przywództwa, lokalno-globalny zasięg, multimodalność przekazu oraz zdolność do natychmiastowej mobilizacji.

Tab. 34 Porównanie cech nowych ruchów społecznych wg Castellsa z praktykami OSK

Charakterystyka nowych ruchów społecznych według Manuela Castellsa	Charakterystyka protestów kobiet
Zajmowanie przestrzeni miejskiej (place, ulice)	Marsze, strajki pieszego, blokady, spontaniczne zgromadzenia.
Lokalny oraz globalny zasięg ruchu	Akcje w dużych miastach i małych miejscowościach, także poza Polską.
Kreowanie własnej „przestrzeni czasu”	Samodzielne wyznaczanie dat, tworzenie wydarzeń na platformach online.
Spontaniczny charakter inicjacji	Protesty po wyroku TK 22.10.2020 jako efekt „iskry”.
Globalna dystrybucja przekazu przez sieci	Ogólnopolska i zagraniczna wiralowość symboliki i haseł.
Tworzenie jedności multimodalnej (online/offline)	Hashtagi ²⁰⁸¹ , grafiki, performance, jednolity kod ubioru, gesty błyskawicy
Brak tradycyjnego przywództwa	Liderki jako symbole, każdy może organizować protest.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie M. Marczevska-Rytka²⁰⁸².

Mobilizacja 2020-2021 miała skalę ogólnokrajową, przywołując skojarzenia z masowymi protestami okresu „Solidarności”²⁰⁸³, a formy ekspresji obejmowały klasyczne demonstracje, happeningi, performanse, akcje artystyczne i działania symboliczne. Czerwona błyskawica utrwaliła się jako emblemat oporu wobec patriarchy, a sztuka protestu (piosenki, murale, graffiti) wzmocniła jego wymiar afektywny.

²⁰⁸⁰ M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne...*, dz. cyt.

²⁰⁸¹ W kontekście protestów 2020 r. Patrycja Cheba zaproponowała pojęcie „hashtagosfery” - przestrzeni komunikacyjnej, w której hashtag pełni funkcję kodu semiotycznego organizującego treści, wzmacniającego tożsamość grupową i ułatwiającego dystrybucję przekazów. Hashtagi, takie jak #tojestwojna czy #wyroknakobiety, łączyły funkcje afektywne (ekspresja gniewu, solidarności) i tożsamościowe (symbol grupy, wartości). Zob. P. Cheba, *Hashtagosfera jako nowy wymiar komunikacyjny na przykładzie protesty kobiet*, Kraków 2022. Tabela z Hashtagami protestów OSK - przyporządkowanymi do wartości, funkcji i afektów znajduje się w Aneksie 2 niniejszej pracy.

²⁰⁸² M. Marczevska-Rytka, *Kategoria nowych ruchów społecznych w ujęciu Manuela Castellsa*, Lublin 2021.

²⁰⁸³ A. Ostaszewska, *Czarne Protesty. Doświadczenie społeczne jako podstawa...*, dz. cyt.

Tab. 35 Formy działania OSK i odpowiadające im wartości aksjologiczne:

Formy działania	Wartości aksjologiczne	Środki komunikacji / ekspresji
Masowe demonstracje	Wolność, solidarność, godność, suwerenność obywatelska.	Transparenty, skandowanie hasła, obecność fizyczna w przestrzeni publicznej.
Performance i happeningi	Kreatywność, odwaga, sprzeciw wobec opresji.	Symboliczne gesty (np. performance „dziady”, przebrania, rekwizyty, choreografie uliczne.
Publikacje w mediach społecznościowych	Dostęp do informacji, równość głosu, sprawiedliwość.	Posty, relacje live, memy, grafiki, hastagi (#StrajkKobiet, #ToJestWojna, #Protest-Kobiet).
Symboliczne rekwizyty (błyskawica, parasolka)	Tożsamość, jedność, rozpoznawalność ruchu.	Ikony graficzne, naklejki, koszulki, tatuaże, grafiki profilowe w mediach społecznościowych (Facebook).
Organizacja lokalnych protestów	Wspólnota, upodmiotowienie, partycypacja społeczna.	Oddolne inicjatywy na poziomie miast, gmin, dzielnic - z wykorzystaniem lokalnych grup online.
Zrywanie mszy / obecność pod kościołami	Autonomia kobiet, świeckość państwa, opór wobec instytucji.	Fizyczne manifestacje w przestrzeni symbolicznie związanej z Kościołem.
Współpraca z organizacjami feministycznymi	Ekspertyza, racjonalność, profesjonalizm.	Oświadczenia, wspólne konferencje prasowe, infografiki z danymi prawnymi i medycznymi.
Tworzenie oddolnych petycji i inicjatyw prawnych	Sprawczość, odpowiedzialność obywatelska, demokracja.	Platformy, petycje, kampanie mailingowe.
Satyryczne przekształcenia języka i ikonografii	Krytyka władzy, ironia, dekonstrukcja symboli opresyjnych.	Graficzne przekształcenia godła, Polski Walczącej, hymnu, memy.
Protesty artystyczne / muzyczne	Emocjonalność, wolność ekspresji, wspólnotowość.	Protest songs, murale artystyczne, grafitti.

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w mediach społecznościowych, 2020-2021.

OSK wprowadził w polskim społeczeństwie nowy model mobilizacji społecznej - oparty na elastyczności, zdecentralizowanej strukturze, synergii online/offline, multimodalności przekazu i niskim progu uczestnictwa. W efekcie ruch nabrał charakteru masowego, transklasowego i transgeneracyjnego. Z wyjątkową skutecznością aktywizował, budował symbolikę i kody kulturowe, rezonujące na poziomie lokalnym, narodowym i międzynarodowym.

5.5.2 Kościół katolicki jako oś sporu aksjologicznego wokół Strajku Kobiet

Jednym z kluczowych wymiarów dyskursu aksjologicznego wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet pozostaje rola Kościoła katolickiego w przestrzeni publicznej i politycznej. Znaczenie tego zagadnienia uwidacznia się szczególnie w kontekście sporów światopoglądowych, koncentrujących się wokół problematyki aborcji, edukacji, relacji między prawem świeckim a religijnym oraz legitymizacji wartości chrześcijańskich w porządku normatywnym państwa²⁰⁸⁴.

W relacjach państwo-Kościół ścierają się dwie zasadnicze narracje²⁰⁸⁵:

- Klerykalna - reprezentowana przez hierarchię kościelną i środowiska konserwatywne, podkreśla konieczność obecności religii w życiu publicznym i prawodawstwie, traktując Kościół jako strażnika tożsamości narodowej i wartości moralnych;
- Antyklerykalna - postuluje rozdział państwa i Kościoła, ochronę świeckości prawa i neguje uprzywilejowaną pozycję katolicyzmu; akcentuje wpływ Kościoła na ustawodawstwo, edukację i debatę publiczną jako zagrożenie dla neutralności światopoglądowej państwa.

Oba stanowiska stosują strategie sepizacji/kontrsepizacji²⁰⁸⁶, eksponując lub marginalizując fakty i symbole zgodnie z logiką legitymizacji własnych roszczeń ideologicznych²⁰⁸⁷.

Sfera bioetyki, cielesności i praw reprodukcyjnych jest szczególnie newralgicznym obszarem sporu aksjologicznego. Michel Foucault wskazuje, że chrześcijańska refleksja nad seksualnością przez wieki była podporządkowana instytucjonalnym formom kontroli - takim jak praktyka spowiedzi, normy czystości i etyka ascezy²⁰⁸⁸. Choć XX-wieczna teologia ciała, szczególnie w ujęciu Jana Pawła II, dokonała częściowej reinterpretacji

²⁰⁸⁴ Z. Nosowski, *Kościół katolicki w Polsce po 1989 roku. Bliżej społeczeństwa czy bliżej władzy*, Warszawa 2013, s. 45-48.

²⁰⁸⁵ M. Melchior, W. Pawlik, dz. cyt., s. 80-81.

²⁰⁸⁶ Sfera bioetyki, cielesności i praw reprodukcyjnych jest szczególnie newralgicznym obszarem sporu aksjologicznego. Michel Foucault wskazuje, że chrześcijańska refleksja nad seksualnością przez wieki była podporządkowana instytucjonalnym formom kontroli takim jak praktyka spowiedzi, normy czystości i etyka ascezy. Choć XX-wieczna teologia ciała, szczególnie w ujęciu Jana Pawła II, dokonała częściowej reinterpretacji podejścia do cielesności, wciąż dominuje model podporządkowujący aktywność seksualną celowi prokreacyjnemu i nierozzerwalności małżeństwa. Zob. Tamże.

²⁰⁸⁷ Tamże.

²⁰⁸⁸ M. Foucault, *Historia seksualności*, t. I: *Wola wiedzy*, Warszawa 2020.

podejścia do cielesności, wciąż dominuje model podporządkowujący aktywność seksualną celowi prokreacyjnemu i nierozzerwalności małżeństwa²⁰⁸⁹.

W polskiej debacie publicznej po 1989 roku obserwuje się tendencję do sakralizacji kobiecego ciała, czego przejawem jest m.in. kult heroicznego macierzyństwa (przypadki Joanny Beretty-Molli czy Anny Radosz) oraz symboliczna presja na kobiety decydujące się ratować własne życie kosztem ciąży²⁰⁹⁰. W sytuacjach sprzecznych z religijnym etosem decyzje kobiet bywają sankcjonowane społecznie i instytucjonalnie, co ilustruje historia Joanny Wrony²⁰⁹¹. Tradycja pesymizmu seksualnego, zakorzeniona w filozofii stoickiej, judaizmie i patrystyce, przez wieki kształtowała obraz kobiecości w ramach dualizmu dziewictwa i macierzyństwa, marginalizując inne modele kobiecej podmiotowości²⁰⁹². Seksualność kobiet była w tej perspektywie postrzegana jako zagrożenie dla moralnego ładu, co uzasadniało ograniczanie ich prawa do decydowania o własnym ciele²⁰⁹³.

Aksjologia środowisk *pro-life* opiera się na esencjalistycznym utożsamieniu kobiecości z funkcją prokreacyjną oraz na uprzywilejowaniu życia potencjalnego nad życiem aktualnym. Jak zauważa Agnieszka Graff, kompromis aborcyjny lat 90. był w istocie aktem sprywatyzowania cierpienia kobiet w imię modernizacji państwa według męskich wzorców²⁰⁹⁴. Protesty Ogólnopolskiego Strajku Kobiet stanowią kontestację tej aksjologii - zarówno poprzez hasła („Moje ciało, mój wybór”), jak i estetykę protestów (czarne stroje, błyskawica, wulgaryzmy), które symbolizują odzyskiwanie cielesnej i symbolicznej podmiotowości. Narracje protestujących rekonstruują kobiece ciało jako przestrzeń suwerenności, a nie przedmiot moralnej reglamentacji²⁰⁹⁵.

Metafory typu „cywilizacja życia” vs. „cywilizacja śmierci” działają jako narzędzie symbolicznego wykluczenia protestujących, polaryzują debatę i zamykają pole kompromisu²⁰⁹⁶.

²⁰⁸⁹ J. Paweł II, *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich. Odkupienie ciała a sakramentalność małżeństwa*, Lublin 2011.

²⁰⁹⁰ G. Geer, *Kobiety enuch*, Poznań 2001, s. 42-47; J. Delumeau, *Grzech i strach. Poczucie winy w kulturze Zachodu XIII-XVIII w.*, Warszawa 1986, s. 310.

²⁰⁹¹ G. Bechtel, *Cztery kobiety Boga*, Warszawa 2001, s. 83.

²⁰⁹² H. W. Pałubicki, *Kwestia kobieca w społecznej doktrynie judaizmu, chrześcijaństwa oraz islamu*, Warszawa 1989, s. 239.

²⁰⁹³ A. Graff, *Rykoszetem. Rzecz o płci, seksualności i narodzie*, Warszawa 2008; A. Graff, *Coś w Polsce pękło, coś się wylało. Jak młodzi zerwali Wielki Kompromis z Kościołem*, 5.11.2020, www.oko.press/jak-mlodzi-zerwali-wielki-kompromis-z-kosciolem-graff/, dostęp: 19.03.2022.

²⁰⁹⁴ A. Graff, *Coś w Polsce pękło, coś się wylało. Jak młodzi zerwali Wielki Kompromis z Kościołem*, 5.11.2020, www.oko.press/jak-mlodzi-zerwali-wielki-kompromis-z-kosciolem-graff/, dostęp: 19.03.2022.

²⁰⁹⁵ E. Wejber-Wąsiewicz, *Aborcja w dyskursie publicznym*, dz. cyt., s. 33-35.

²⁰⁹⁶ WB, *Cywilizacja śmierci i lewacka zaraza. Najśłynniejsze wypowiedzi nowego metropolity krakowskiego*, 8.12.2016, [Cywilizacja śmierci i lewacka zaraza. Najśłynniejsze wypowiedzi nowego metropolity krakowskiego](http://Cywilizacja%20smierci%20i%20lewacka%20zaraza.Naj%20slynniejsze%20wypowiedzi%20nowego%20metropolity%20krakowskiego), 8.12.2016, [Cywilizacja śmierci i lewacka zaraza. Najśłynniejsze wypowiedzi nowego metropolity krakowskiego](http://Cywilizacja%20smierci%20i%20lewacka%20zaraza.Naj%20slynniejsze%20wypowiedzi%20nowego%20metropolity%20krakowskiego), dostęp: 22.06.2024.

Jak zauważa Elżbieta Korolczuk, Strajk Kobiet stworzył nowy model obywatelstwa kobiecego: oparty na gniewie, siostrzeństwie, ironii i praktykach oporu, odporny na tradycyjne gry hegemoniczne Kościoła²⁰⁹⁷.

5.5.3 Aksjologiczne granice demokracji w Polsce

Konflikt wokół roli Kościoła katolickiego w polskiej przestrzeni publicznej ma wyraźny wymiar kulturowo-cywilizacyjny, a kluczowym polem sporu jest znaczenie pojęcia „europejskość”. W dyskursie społecznym i politycznym termin ten ulega wyraźnej polaryzacji semantycznej. W ujęciu środowisk konserwatywnych obecność katolickich symboli w instytucjach publicznych oraz oparcie prawa o wartości chrześcijańskie to „świadectiono cywilizacyjnej ciągłości i europejskiej tożsamości”²⁰⁹⁸. Religijność publiczna ma być gwarantem normalizacji i utrzymania tradycyjnego ładu, zaś Polska często przedstawiana jest jako „przedmurze chrześcijaństwa” i misjonarz tradycyjnych wartości wobec „zdegenerowanego” Zachodu²⁰⁹⁹. Z perspektywy środowisk liberalnych samo zjawisko uznaje za symptom klerykalizacji i zagrożenie dla świeckości państwa. Europejskość to pluralizm, równość, neutralność światopoglądowa i ochrona wolności indywidualnych²¹⁰⁰. Wartości chrześcijańskie postrzegane są tu jako element ideologiczny i często instrumentalizowany przez władzę do ograniczania praw jednostki²¹⁰¹.

Kluczowe miejsce w sporze zajmuje pojęcie „tolerancji”, które w zależności od orientacji aksjologicznej nabiera odmiennych znaczeń. W narracjach konserwatywnych oznacza ono prawo większości do obrony tożsamości kulturowej i wyrażania sprzeciwu wobec przekonań sprzecznych z jej światopoglądem. W ujęciu liberalnym odnosi się natomiast do konieczności szczególnej ochrony praw mniejszości, w tym osób niewierzących, osób LGBTQ+ oraz kobiet domagających się autonomii reprodukcyjnej, gwarantującej swobodę ekspresji i obecności w przestrzeni publicznej bez obawy przed stygmatyzacją²¹⁰².

Semiotyczne i socjologiczne analizy wykazują, że konflikt nie przebiega symetrycznie: każda strona zarzuca drugiej instrumentalizację języka demokracji, tworząc figury typu „klerykalizm bez klerykalizmu” czy „antyklerykalizm bez antyklerykalizmu”.

²⁰⁹⁷ E. Korolczuk, *Bunt kobiet AD 2016: skąd się...,* dz. cyt.

²⁰⁹⁸ M. Giwrycz, P. Biurgoński, *Religia i polityka*, 2019.

²⁰⁹⁹ A. Dudek, *Reglamentowana rewolucja*, Kraków 2004, s. 245; A. Graff, *Coś w Polsce pękło*, dz. cyt..

²¹⁰⁰ M. Melchior, W. Pawlik, dz. cyt., s. 80-99.

²¹⁰¹ A. Dudek, *Reglamentowana rewolucja*, dz. cyt., s. 245; A. Graff, *Coś w Polsce pękło*, dz. cyt.

²¹⁰² A. Graff, *Rykoszetem. Rzecz o płci, seksualności i narodzie*, Warszawa 2008, s. 129.

Prowadzi to do „rozszerzenia znaczeń” i niemożności wypracowania wspólnej definicji pojęć kluczowych dla debaty publicznej²¹⁰³.

Spór o rolę Kościoła w kontekście aborcji, edukacji i obecności w życiu publicznym nie ogranicza się zatem do rywalizacji o symbole czy narracje. Jest to przede wszystkim konflikt o granice demokracji jako ustroju pluralistycznego, zdolnego do akomodacji zróżnicowanych systemów wartości, ale równocześnie odpornego na hegemoniczne roszczenia jednej aksjologii. Centralnym polem konfliktu pozostają prawa kobiet.

Tzw. „kompromis aborcyjny” z początku lat 90. XX wieku, będący efektem negocjacji elit politycznych z hierarchią Kościoła, został - jak podkreśla Agnieszka Graff - zawarty kosztem autonomii kobiet, czyniąc je „zakładniczkami modernizacji”²¹⁰⁴. Nie był on rezultatem szerokiego konsensusu społecznego, lecz formą ustrojowego zawłaszczenia debaty o cielesności przez Kościół²¹⁰⁵.

Narastający od czasu Czarnego Protestu, od 2016 roku, lęk społeczny osiągnął apogeum po wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 roku. Pomimo rozwoju inicjatyw takich jak Aborcyjny Dream Team, a także kampanii edukacyjnych dotyczących aborcji farmakologicznej, gniew i strach pozostały dominującymi emocjami²¹⁰⁶. Jak zauważa Aleksandra Nowak, obecny stan prawny generuje poważne konsekwencje zdrowotne i psychiczne dla kobiet, zwłaszcza w sytuacjach, gdy szpitale, obawiając się odpowiedzialności karnej, odmawiają pomocy nawet w przypadku zagrożenia życia²¹⁰⁷.

„Nowa fala mobilizacji” stanowi wyraz generacyjnej rewolucji. Młode kobiety nie tylko domagały się zmian legislacyjnych, lecz stawiały pytania o status obywatelski, symboliczny i aksjologiczny, kwestionując patriarchalny model demokracji²¹⁰⁸.

²¹⁰³ M. Melchior, W. Pawlik, dz. cyt., s. 80-99.

²¹⁰⁴ A. Graff, *Coś w Polsce pękło*, dz. cyt.

²¹⁰⁵ Tamże.

²¹⁰⁶ A. Nowak, *Wyp***dalać. Historia kobiecego gniewu*, Kraków 2024; Nowak, Graff & Korolczuk: *Gender jest w centrum współczesnej polityki*, girlsroom.pl. 28.04.2022, www.girlsroom.pl/grls/7979-graff-korolczuk-gender-jest-w-centrum-wspolczesnej-polityki, dostęp: 23.03.2024.

²¹⁰⁷ A. Araszkiewicz, *Okrągły Stół Kobiet. O interwencji Anny Baumgart „Sprawa kobieca w Polsce 2018”*, nowaorgiamysli.pl, 5.06.2019, www.nowaorgiamysli.pl/index.php/2019/06/05/okragly-stol-kobiet/, dostęp: 12.12.2023. W tym kontekście należy wskazać na dramatyczne przypadki śmierci kobiet: Izabeli z Pszczyny, Agnieszki z Częstochowy, Justyny z Nowego Targu czy - wcześniej - Alicji Tysiąc. Przypadki te były już przywołane we wcześniejszych fragmentach rozprawy.

²¹⁰⁸ A. Graff, *Coś w Polsce pękło*, dz. cyt.

5.5.4 Europejskość jako kategoria sporna: między bastionem tradycji a pluralizmem liberalnym

Jednym z najważniejszych wymiarów konfliktu aksjologicznego związanych z obecnością religii w życiu publicznym w Polsce pozostaje spór o znaczenie pojęcia „europejskości”. Kategoria ta jest obciążona silnym potencjałem symbolicznym i często wykorzystywana instrumentalnie, zarówno przez środowiska kościelno-konserwatywne, jak i liberalno-świeckie, do legitymizacji własnych postulatów i wizji społeczeństwa²¹⁰⁹.

W perspektywie konserwatywnej i kościelnej, „europejskość” rozumiana jest przez pryzmat postępującej sekularyzacji Zachodu. Laicyzacja Francji, Niemiec, Skandynawii przedstawiana jest jako upadek moralny, relatywizm i zagrożenie dla duchowych fundamentów, z ryzykiem eksportu tych zjawisk do Polski. W tej perspektywie Polska ma pełnić funkcję „ostatniego bastionu cywilizacji życia”, obrońcy chrześcijańskich korzeni Europy, a nawet „misjonarza” odrodzenia moralnego całego kontynentu (tzw. nowa ewangelizacja)²¹¹⁰.

W ujęciu liberalnym i świeckim ta sama kategoria jest traktowana jako projekt hegemoniczny, gdzie łączenie religii i polityki to zagrożenie dla demokracji i zasady świeckości państwa. Współczesne społeczeństwa zachodnie to dla tych środowisk model pluralistyczny, w którym religia ma charakter sfery prywatnej i nie zyskuje przewagi w porządku prawnym ani symbolicznym. Europejskość oznacza tu pluralizm, wolność sumienia i równość praw, a nie afirmację jednej doktryny światopoglądowej²¹¹¹.

Oś konfliktu wyraźnie ujawnia się w sporze o wartości. W przekazach konserwatywnych wartości chrześcijańskie stają się uniwersalne i ponadczasowe, przeciwstawiane wartościom liberalnym. Kluczowe osie binarne to: „prawda” vs. „relatywizm”, „życie” vs. „cywilizacja śmierci”, „rodzina” vs. „ideologia gender”²¹¹². Z kolei zwolennicy pluralizmu i modelu liberalnego podkreślają wagę otwartości, tolerancji oraz równości i wskazują, że wartości te nie są sprzeczne z chrześcijaństwem, stanowią natomiast fundament demokracji pluralistycznej²¹¹³.

Szczególnie istotny jest spór o rozumienie kategorii ustrojowych, takich jak demokracja i tolerancja. Strona konserwatywna często definiuje demokrację jako „rządy większości”, w których dominujący światopogląd (najczęściej katolicki) znajduje

²¹⁰⁹ M. Melchior, W. Pawlik, dz. cyt.

²¹¹⁰ Tamże.

²¹¹¹ Tamże.

²¹¹² Tamże.

²¹¹³ Tamże.

legitymizację w strukturze demograficznej. Natomiast środowiska liberalne podkreślają, że demokracja oznacza zobowiązanie do ochrony praw mniejszości i zapobiegania symbolicznej przemocy większości; tolerancja oznacza więc raczej neutralność państwa wobec światopoglądów niż afirmację jednej moralności²¹¹⁴.

Debata o „europejskości” nie dotyczy wyłącznie kierunku geopolitycznego, lecz jest polem konfliktu semantycznego i normatywnego. Przypisywanie Europie określonych, wyłącznych wartości staje się strategią legitymizacyjną, służącą mobilizacji własnego zaplecza i delegitymizacji postaw przeciwników, nie zaś odniesieniem do jednoznacznego i powszechnie uznawanego modelu społecznego.

5.5.5 Rewolucja jest kobietą: aksjologiczna transformacja i wspólnoty gniewu w Polsce po 2020 roku

Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 roku, eliminujące przesłankę embriopatologiczną, wywołało masową mobilizację społeczną, w której dominującą rolę odegrały doświadczenia, emocje i sprawczość kobiet²¹¹⁵. Protesty Ogólnopolskiego Strajku Kobiet stały się nie tylko sprzeciwem wobec konkretnej zmiany legislacyjnej, lecz także polem walki o granice ingerencji państwa oraz prawa reprodukcyjne i obywatelską podmiotowość²¹¹⁶.

Badania jakościowe wskazują, że emocjonalna dynamika uczestniczek ewoluowała od lęku i bezsilności ku gniewowi, wściekłości oraz solidarności²¹¹⁷. Lęk związany z utratą kontroli nad własnym ciałem przechodził w mobilizujący gniew, wyrażany m.in. przez wulgaryzmy i metafory dystopii, takie jak *Opowieść podręcznej* Margaret Atwood²¹¹⁸. Złość, która niegdyś stanowiła tabu w ekspresji kobiecej pojawiła się jako narzędzie przełamывania wzorców socjalizacyjnych oraz strategia odzyskiwania

²¹¹⁴ Tamże.

²¹¹⁵ M. Marody, A. Giza-Poleszczuk, *Przemiany więzi społecznych. Zarys teorii zmiany społecznej*, Warszawa 2004; K. Gadowska, J. Winczorek, *Sfera publiczna - funkcje, dysfunkcje, normy oficjalne i nieoficjalne*, „Studia Socjologiczne” 2013, nr 1, s. 5-18.

²¹¹⁶ „To my - każda z nas i wszystkie razem - tworzymy ten ruch” głosiły komunikaty Międzynarodowego Strajku Kobiet, eksponując autentyczność, oddolność i niezależność protestu. To właśnie ta forma autoidentyfikacji przyczyniła się do szerokiej akceptacji społecznej oraz legitymizacji działań protestacyjnych. Zob. MANIFEST #8M | Ogólnopolski Strajk Kobiet, strajkkobiet.eu/2017/03/08/manifest-8m/, dz. cyt.; N. Fraser, *Rethinking the Public Sphere: A Contribution...*, dz. cyt.

²¹¹⁷ M. Frąckowiak-Sochańska, M. Zawodna-Stephan, dz. cyt., s. 9-35

²¹¹⁸ A. Hochschild, *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*, 1983; M. Frąckowiak-Sochańska, M. Zawodna-Stephan, *Uwięzione między lękiem a gniewem? Powstanie i rozpad wspólnoty buntu w czasie protestów kobiet po wyroku trybunału konstytucyjnego*, „Studia Socjologiczne” 2022, nr 1(244), s. 9-35.

sprawczości²¹¹⁹. Transformacja emocji była procesem performatywnym: gniew pobudzał do kolektywnego działania i budował nową wspólnotowość obywatelską, opartą na równości i siostrzeństwie²¹²⁰.

Protesty OSK umożliwiły powstanie efemerycznej, lecz realnej wspólnoty buntu, w której kobiety różnych pokoleń, a także mężczyźni, odnaleźli przestrzeń solidarności i wzajemnego wsparcia. Warto zwrócić uwagę na inkluzywność protestów - obecność osób młodych, osób LGBTQ+, osób z mniejszych miast oraz wielu organizacji, dla których OSK stało się ramą mobilizacji²¹²¹.

Z czasem, wobec braku reakcji władz, represji oraz zmęczenia uczestniczek, wykształciły się alternatywne formy oporu²¹²²:

- Transnarodowe strategie (np. planowanie aborcji poza Polską);
- Strategie prywatne (wycofanie się do sfery prywatnej jako akt ochrony siebie);
- Feminizm stosowany (codzienna aktywność społeczna, edukacyjna, działania w sferze prawnej i medycznej).

Nie do przecenienia była rola mediów społecznościowych jako narzędzia sprawczości, koordynacji protestów i budowania nowej tożsamości uczestniczek. Facebook, Instagram, Twitter i TikTok ułatwiały zarówno planowanie działań, dzielenie się doświadczeniami, jak i wzmacnianie poczucia przynależności oraz przekazanie narracji protestu do najmniejszych miejscowości. Internet stworzył również przestrzeń debaty oraz symbolicznego uczestnictwa w działaniach protestacyjnych nawet dla osób nieobecnych fizycznie na manifestacjach²¹²³.

Hasło „Rewolucja jest kobietą” funkcjonowało jako rama dyskursywna nadająca protestom sens emancypacyjny i redefiniująca tradycyjne rozumienie rewolucji - kobiety stały się podmiotami zmiany, a nie tylko jej ofiarami. OSK wpisuje się w tradycję ruchów emancypacyjnych: od sufrażystek po cyfrowy feminizm XXI wieku, jednak jej wyróżnikiem stał się rejestr afektywny oraz inkluzywność²¹²⁴.

²¹¹⁹ S. Ahmed, *The Cultural Politics of Emotion*, dz. cyt.

²¹²⁰ M. Frąckowiak-Sochańska, M. Zawodna-Stephan, dz. cyt., s. 9-35.

²¹²¹ G. Piechota, *Strajk Kobiet. Zmiany społeczno-kulturowe jako efekt...*, dz. cyt., s. 97-114.

²¹²² Mimo stopniowego wyczerpywania się energii protestów, związanego z brakiem reakcji ze strony władz i fizycznym zmęczeniem uczestniczek, kobiety nie wycofały się całkowicie z przestrzeni publicznej. Zamiast tego wykształciły alternatywne strategie przetrwania i oporu. Obejmowały one m.in.: planowanie aborcji poza granicami kraju, wycofanie się w sferę prywatną jako świadomy akt ochrony siebie, a także działania w ramach tzw. „feminizmu stosowanego” skoncentrowanego na codziennej aktywności społecznej, edukacyjnej i wychowawczej. Zob. J. Butler, *Excitable Speech: A Politics of the Performative*, New York, 1997.

²¹²³ G. Piechota, *Strajk Kobiet. Zmiany społeczno-kulturowe jako efekt...*, dz. cyt., s. 97-114.

²¹²⁴ P. Krosiewski, *22 października 2020: Pamięć protestu*, dz. cyt., s. 29.

Zgodnie z perspektywą Sary Ahmed, to emocje: gniew, siostrzeństwo²¹²⁵, poczucie krzywdy stanowią fundamenty działania kolektywnego. Judith Butler podkreśla, że cielesność i publiczne zgromadzenie są formami politycznej władzy i mogą realnie transformować opresyjne mechanizmy społeczno-państwowe²¹²⁶. Protesty OSK były więc zarówno politycznym, jak i kulturowym przełomem generującym nową jakość debaty publicznej oraz rozumienia podmiotowości i sprawczości w społeczeństwie polskim²¹²⁷.

Długofalowy wpływ OSK przejawia się także w redefinicji relacji między sferą publiczną a prywatną. Dyskurs polityczny i prawniczy dotyczący płci, ciała czy seksualności przenika do codziennych interakcji, a podziały debaty publicznej przekładają się na podziały domowe i społeczne. Strajk Kobiet uświadomił, jak bardzo prywatne wybory stają się sprawą publiczną, upolityczniając codzienność i relacje międzyludzkie²¹²⁸.

Podsumowując, OSK jako ruch oporu odegrał kluczową rolę w aksjologicznej transformacji polskiego społeczeństwa, nadając nowy sens wartościom emancypacyjnym, solidarności i sprawczości - z udziałem nie tylko kobiet, lecz także szerokiego spektrum innych grup społecznych²¹²⁹. Hasło „Rewolucja jest kobietą” to obecnie rama nowego ładu aksjologicznego, afektywnego i obywatelskiego: kobiety są aktorkami zmiany, redefiniują symbole, kategorie polityczne oraz obszar publicznej debaty w Polsce XXI wieku²¹³⁰.

²¹²⁵ M. Frąckowiak-Sochańska, M. Zawodna-Stephan, dz. cyt., s. 9-35.

²¹²⁶ J. Butler, *Notes Toward a Performative Theory of...*, dz. cyt.

²¹²⁷ G. Piechota, *Strajk Kobiet. Zmiany społeczno-kulturowe jako efekt...*, dz. cyt., s. 97-114.

²¹²⁸ Tamże.

²¹²⁹ M. Frąckowiak-Sochańska, M. Zawodna-Stephan, dz. cyt., s. 9-35.

²¹³⁰ G. Piechota, *Strajk Kobiet. Zmiany społeczno-kulturowe jako efekt...*, dz. cyt., s. 97-114.

Rozdział 6: Multimodalny opór. Wizualność, audiosfera i performatywność Strajku Kobiet

Współczesna kultura wizualna stanowi dynamiczne pole produkcji znaczeń, formowania tożsamości i sprawowania władzy. Obrazy zarówno artystyczne, jak i użytkowe funkcjonują dziś nie tylko jako nośniki estetyczne²¹³¹, lecz przede wszystkim jako instrumenty ideologiczne, polityczne i komunikacyjne, zdolne zarówno do utrwalania porządku symbolicznego, jak i do inicjowania oporu wobec dominujących narracji²¹³².

W przypadku Ogólnopolskiego Strajku Kobiet wizualność pełniła funkcję performatywną, uczestnicząc w procesie konstruowania znaczeń, budowania wspólnoty i projektowania tożsamości ruch²¹³³. Transparenty, plakaty, murale, memy czy ubiory protestujących współtworzyły swoistą „ikonosferę buntu”, wpisującą się w szerszy kontekst tzw. „zwrotu wizualnego” (*visual turn*)²¹³⁴. Jak wskazuje Nicholas Mirzoeff, w „cywilizacji wizualnej” obrazy nie tylko przekazują treści, lecz także organizują doświadczenie indywidualne i zbiorowe, stając się narzędziem uczestnictwa w życiu publicznym²¹³⁵.

Analizując kulturę wizualną Strajku, należy jednak uwzględniać jej relacje z innymi kodami semiotycznymi - językowymi, dźwiękowymi i afektywnymi. Jak zauważa Mieke Bal, redukcja kultury wyłącznie do obrazu pomija fundamentalną rolę języka i retoryki w konstruowaniu znaczeń²¹³⁶. Z kolei Hans Belting traktuje obraz jako formę symbolizacji, niosącą historycznie i społecznie zakodowane sensy konstytuujące podmiotowość zbiorową²¹³⁷.

Refleksja nad działaniem obrazów nabiera szczególnego znaczenia w kontekście ich nadprodukcji i przyspieszonego obiegu. Justyna Nowotniak, rozwijając koncepcję „ekologii wizualnej”, wskazuje na konieczność świadomego zarządzania obiegiem obrazów

²¹³¹ P. Sztompka, *Socjologia wizualna. Fotografia jako metoda badawcza*, Warszawa 2005, s. 92.

²¹³² J. Nowotniak, *Władza obrazów: Uwagi na marginesie wyzwań procesji alfabetyzacji wizualnej*, [w:] D. Gruntkowska, J. Moroz, J. Świrko-Pilipczuk, O. Szwabowski, *Dyskurs władzy*, Gdańsk 2017; D. Freedberg, *Potęga wizerunku. Studia z historii i teorii oddziaływania*, Kraków 2005.

²¹³³ D. Freedberg, *Potęga wizerunku. Studia z historii i...*, dz. cyt.; J. Butler, *Uwikłani w pleć*, dz. cyt.; G. Kress, T. van Leeuwen, dz. cyt.; M. Lisowska-Magdziarz, *Analiza zawartości mediów*, dz. cyt.

²¹³⁴ W. J. T. Mitchell, *Picture theory*, Chicago-London 1994; M. Drabek, „Kultura Popularna” 2009, z.1, s. 4-19; W.J.T. Mitchell, *What Do Pictures Want?* Chicago 2005.

²¹³⁵ N. Mirzoeff, *The subject of visual culture*, dz. cyt., s. 3-24

²¹³⁶ M. Kawka, *Komunikowanie wizualne a nauka o mediach - współczesność z perspektywy*, „Media i Społeczeństwo” 2015, nr 5, s. 20.

²¹³⁷ H. Belting, *Antropologia obrazu. Szkice do nauki o obrazie*, Kraków 2007, s. 11.

w przestrzeni publicznej oraz ograniczania „zanieczyszczenia wizualnego”²¹³⁸. W tym sensie kompetencje wizualne, rozumiane jako zdolność krytycznego czytania, interpretowania i tworzenia obrazów, należy uznać za podstawowy warunek uczestnictwa w kulturze współczesnej²¹³⁹.

Znaczenie obrazów OSK można analizować przez pryzmat teorii ikonopolityki²¹⁴⁰, wskazującej na sprawowanie władzy poprzez obrazy i kontrolę nad sposobami ich odbioru²¹⁴¹. W tym kontekście estetyka protestu operująca ironią, groteską, estetyzacją gniewu czy przekształcaniem symboli narodowych i religijnych stawała się narzędziem walki z instytucjonalną i medialną hegemonią. Tworzyła tym samym obszar kontrnarracji i alternatywnych tożsamości emancypacyjnych²¹⁴².

6.1 Interdyscyplinarna analiza dyskursu i praktyk protestacyjnych Ogólnopolskiego Strajku Kobiet: perspektywa percepcyjna, semiotyczna i performatywna

Analiza dyskursu i praktyk protestacyjnych Ogólnopolskiego Strajku Kobiet została przeprowadzona w paradygmacie jakościowym, przy zastosowaniu triangulacji metod łączącej perspektywy socjologiczne, antropologiczne, medioznawcze, językoznawcze i psychologiczne. Fundamentem teoretycznym pozostaje koncepcja performatywnego obywatelstwa, zgodnie z którą aktywność polityczna realizuje się nie tylko w ramach instytucjonalnych, lecz także poprzez działania symboliczne, obejmujące obrazy, język, muzykę i praktyki w przestrzeni publicznej²¹⁴³.

W aparacie teoretycznym kluczowe znaczenie mają:

- Zwrot wizualny i piktorialny²¹⁴⁴ - traktujący obrazy jako narzędzia organizujące doświadczenie jednostkowe i zbiorowe oraz pełniące funkcję ideologiczną i polityczną²¹⁴⁵;

²¹³⁸ J. Nowotniak, *Władza obrazów. Uwagi na marginesie wyzwań procesu alfabetyzacji wizualnej*, [w:] D. Gruntkowska, J. Moroz, J. Świrko-Pilipczuk, O. Szwabowski, *Dyskurs władzy*, Gdańsk 2017, s.318.

²¹³⁹ P. Messaris, *Visual Literacy: Image, Mind, and Reality*, 1994.

²¹⁴⁰ P. Sztompka, *Socjologia wizualna. Fotografia jako metoda badawcza*, dz. cyt., s. 92.

²¹⁴¹ D. Freedberg, *Potęga wizerunku. Studia z historii i...*, dz. cyt.

²¹⁴² P. Sztompka, *Socjologia wizualna. Fotografia jako metoda badawcza*, dz. cyt., s. 92.

²¹⁴³ E. Isin, G. Nielsen, *Acts of Citizenship*, 2008.

²¹⁴⁴ William J.T. Mitchell, formułując koncepcję „zwrotu piktorialnego”, odrzucał jego utożsamienie z naiwną mimesis czy teorią reprezentacji. Uważał go za postlingwistyczne i postsemiotyczne odkrycie obrazu jako gry między wizualnością, zmysłami, instytucjami, dyskursem, ciałem i figuratywnością. Badacz wyróżniał także obrazy słowne: pismo, metafory i opisy. Zob.: W. J. T. Mitchell, *Picture theory*, Chicago-London 1994; M. Drabek, „Kultura Popularna” 2009, z.1, s. 4-19; W.J.T. Mitchell, *What Do Pictures Want?* Chicago 2005.

²¹⁴⁵ W. J. T. Mitchell, *Picture theory*, dz. cyt.

- Semiotyka i analiza semiologiczna (Barthes) - odnosząca się do obrazów i języka jako aktów sprawczych, mobilizujących emocje i konstytuujących wspólnotę²¹⁴⁶;
- Performatywność (Butler) - odnosząca się do obrazów i języka jako aktów sprawczych, mobilizujących emocje i konstytuujących wspólnotę²¹⁴⁷;
- Ikonopolityka - wskazująca na sprawowanie władzy poprzez obrazy, ich kontrolę oraz estetyzację przekazu²¹⁴⁸;
- Visual literacy - czyli kompetencje krytycznego odczytywania, interpretowania i tworzenia obrazów w przestrzeni publicznej²¹⁴⁹;
- Imagologia - umożliwiająca opis estetyczno-politycznych funkcji obrazów i mitów zbiorowych²¹⁵⁰;
- Sound Studies - badające pejzaż dźwiękowy protestu jako formę mobilizacji emocjonalnej i wspólnotowej²¹⁵¹.

Dobór metod badawczych został podporządkowany powyższemu aparatowi teoretycznemu. Zastosowano m.in:

- Obserwację uczestniczącą - rejestrującą formy wizualne, dźwiękowe i performatywne w trakcie protestów;
- Netnografię (entografię wizualną)²¹⁵² - dokumentującą treści z mediów społecznościowych (Facebook, Instagram, YouTube) oraz portali lokalnych;
- Analizę semiologiczną - umożliwiającą identyfikację kodów ideologicznych i mitotwórczych w obrazach;
- Analizę zawartości - klasyfikującą hasła i obrazy według kryteriów formalnych i aksjologicznych²¹⁵³;
- Analizę multimodalną - badającą synergii obrazu, tekstu, dźwięku i afektu;

²¹⁴⁶ R. Barthes, *Mitologie*, dz. cyt.

²¹⁴⁷ J. Butler, *Excitable Speech: A Politics of the...*, dz. cyt.

²¹⁴⁸ R. Hariman, J.L. Lucaites, *No Caption Needed*, Chicago 2007; P. Sztompka, *Socjologia wizualna. Fotografia jako metoda badawcza*, dz. cyt., s. 92.

²¹⁴⁹ P. Messaris, *Visual Literacy: Image*, dz. cyt.

²¹⁵⁰ M. Beller, J.T. Leerssen, *Imagology: The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters: a Critical Survey*, New York 2007.

²¹⁵¹ R. Murray Schafer, *The Soundscape: Our Sonic Environment and the Tuning of the World*, 1994; S. Feld, *Sound and Sentiment: Birds, Weeping, Poetics, and Song in Kaluli Expression*, 1990

²¹⁵² Etnografia wizualna rozwijała się początkowo przede wszystkim w ramach antropologii. Wkrótce została zaadoptowana także w innych naukach społecznych. W literaturze przedmiotu można spotkać się z określeniami „wirtualna etnografia”, „etnografia sieciowa”, „etnografia cyfrowa”, „etnografia internetowa”, „netnografia”. Zob. D. Jemielniak, *Netnografia, czyli etnografia wirtualna - nowa forma badań etnograficznych*, „Prakseologia” 2013, nr 154, s. 98.

²¹⁵³ M. Lisowska-Magdziarz, *Analiza zawartości mediów*, dz. cyt.

- Analizę korpusową - ilościowe zestawienie częstotliwości haseł w materiałach medialnych;

Analizy prowadzono na trzech komplementarnych poziomach interpretacji obrazu²¹⁵⁴:

- Techniczno-formalnym dotyczącym kompozycji, koloru, przestrzeni i stylu. Kolor ujmowano jako kluczowe narzędzie komunikacji wizualnej. Szczególne znaczenie miały barwy czerwieni (symbolizującej gniew i sprzeciw) oraz czerni (oznaczającej żalobę i opór);
- Kulturowo-historyczny odnoszącym się do tradycji polskich praktyk protestu i kontrkultury (grafitti okupacyjne, tradycje PRL, Pomarańczowa Alternatywa, subkultura punkowa, Solidarność);
- Semantyczno-symboliczny obejmującym interpretacje metaforyczne i aksjologiczne, w których symbole takie jak błyskawica, czarna parasolka, wieszak czy „osiem gwiazdek” stanowiły kody kulturowe wyrażające opór i żądania zmiany.

Transparenty (972) analizowano także z perspektywy teorii aktów mowy i funkcji językowych Romana Jakobsona. W badanym materiale dominowały hasła poetycko-ironiczne (743), mobilizacyjne (93) oraz transgresyjne (70). Zdecydowanie widoczny był język antyklerykalny, obficie czerpiący z intertekstualności popkulturowej i humoru jako narzędzia subwersji.

Porównanie z hasłami środowisk anty-OSK ujawniło opozycję wartości: wolność jednostki vs. moralna kontrola, świeckość vs. sakralizacja prawa, język subwersji vs. język moralizacji.

Podsumowując, metodologia badania OSK łączy analizę wizualną, językową i dźwiękową, pozwalając traktować protest jako złożony akt komunikacyjny i przestrzeń kontrpubliczności, w której obrazy, słowa i dźwięki kształtują aksjologiczny wymiar sfery publicznej.

6.2 Komunikacja wizualna jako forma dyskursu i narzędzie oporu

W ponowoczesnym krajobrazie kulturowym, jak zauważa Jeremy Rifkin, „narracje i spektakle stają się równie ważne, a może ważniejsze niż fakty i postacie”²¹⁵⁵. W tym

²¹⁵⁴ P. Sztompka, *Socjologia wizualna. Fotografia jako metoda badawcza*, dz. cyt., s. 92; G. Kress, T. van Leeuwen, dz. cyt.

²¹⁵⁵ J. Rifkin, *Wiek dostępu. Nowa kultura hiperkapitalizmu, w której płaci się za każdą chwilę życia*, Wrocław, 2003, s. 204.

kontekście Ogólnopolski Strajk Kobiet jawi się nie tylko jako ruch społeczny o wyraźnym wymiarze politycznym, lecz także jako przestrzeń intensywnej ekspresji artystycznej, będącej narzędziem symbolicznego oporu, przetwarzania zbiorowej traumy oraz renegotiacji tożsamości obywatelskiej²¹⁵⁶.

Interpretację oparto na metodach obserwacji uczestniczącej oraz analizie semiologicznej materiałów wizualnych i tekstowych. Fundament analizy stanowiła koncepcja performatywnego obywatelstwa, w której polityczność manifestuje się nie tylko poprzez działania instytucjonalne, lecz także w przestrzeni symbolicznej za pośrednictwem obrazów, gestów i praktyk artystycznych²¹⁵⁷.

Formy artystycznego zaangażowania obejmowały zarówno klasyczne nośniki protestu, takie jak transparenty czy grafiki uliczne, jak i praktyki z pogranicza sztuki współczesnej: performanse, happeningi, instalacje przestrzenne, projekty dźwiękowe oraz działania cyfrowe. Przedmioty codziennego użytku, tj. garnki, parasole, maseczki ulegały symbolicznej reappropriacji, zyskując funkcję znaków politycznych. Jak podkreśla Judith Butler, skuteczność protestu opiera się nie tylko na cielesnej obecności demonstrantów, lecz także na umiejętności kształtowania przestrzeni widzialności poprzez performatywne gesty i interwencje artystyczne²¹⁵⁸.

Po ogłoszeniu wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 roku działania artystyczne uległy intensyfikacji. Graffiti, murale, protesty balkonowe czy symbol pioruna pojawiający się na twarzach i ubraniach stanowiły akty symbolicznego odzyskiwania przestrzeni publicznej spod hegemonii państwa i Kościoła. Praktyki te wpisywały się w model kontrpubliczności opisany przez Nancy Fraser, tworząc przestrzeń artykulacji głosów systematycznie wykluczanych z dominującego dyskursu²¹⁵⁹.

Działania te charakteryzowała wysoka inkluzywność. Uczestnictwo w nich było dostępne także dla osób wcześniej nieangażujących się w politykę. Wspólne tworzenie symboli i działań performatywnych znosiło bariery instytucjonalne, umożliwiając praktykowanie obywatelskości w wymiarze afektywnym i wspólnotowym²¹⁶⁰.

Tab. 36 Formy artystycznego protestu w OSK - media, materiały i funkcje aksjologiczne

²¹⁵⁶ Tamże.

²¹⁵⁷ E.F. Isin, G. Nielsen, *Acts of Citizenship*, New York -London 2008.

²¹⁵⁸ J. Butler, *Notes Toward a Performative Theory of...*, dz. cyt.

²¹⁵⁹ N. Fraser, *Rethinking the Public Sphere*, dz. cyt.

²¹⁶⁰ J. Butler, *Bodies in Alliance and the Politics of the Street*, 2011.

Forma artystycznego przekazu	Typ mediów / materiału	Funkcja aksjologiczna
Transparenty i grafiki uliczne	Tkanina, karton, farby, spreje.	Manifestacja wartości, wizualizacja tożsamości zbiorowej.
Performance i happeningi	Ciała uczestników, przestrzeń publiczna.	Uosobienie oporu, symboliczna reprezentacja żądań, przekształcenie ulicy w scenę.
Protesty balkonowe, kolejkowe	Dźwięki (okrzyki, uderzenia w przedmioty), przestrzeń codzienna.	Wyrażenie sprzeciwu wobec ograniczeń pandemicznych, wspólnotowe potwierdzenie obywatelskiej sprawczości.
Instalacje przestrzenne	Obiekty przestrzenne, materiały konstrukcyjne, przedmioty znalezione.	Krytyka ładu symbolicznego, dekonstrukcja norm społecznych.
Użycie przedmiotów codziennego użytku jako symboli	Garnki, parasole, maski, ubrania.	Przekształcenie codzienności w narzędzie sprzeciwu.
Sztuka dźwiękowa i protesty akustyczne	Improwizowane instrumenty, okrzyki, rytm.	Wspólnotowe wyrażenie gniewu i solidarności.
Sztuka cyfrowa i memy internetowe	Grafika, tekst, wideo, platformy społecznościowe.	Ironizacja przekazów władzy, mobilizacja młodego pokolenia, rozszerzenie kontrnarracji.

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów w mediach społecznościowych i TV, 2020-2021.

Ogólnopolski Strajk Kobiet ujawnił tym samym potencjał sztuki, wizualności i performatywności jako narzędzi kontrhegemonii, umożliwiających tworzenie alternatywnych narracji i praktyk obywatelskich. Estetyzacja oporu, rozumiana nie jako dekoracyjny dodatek, lecz jako strategia działania zakorzeniona w wartościach, poszerzała pole debaty publicznej, otwierając je na języki i gesty dotąd marginalizowane. Tworzyła również wymiar aksjologiczny wspólnoty politycznej, w którym wartości wolności, równości i podmiotowości były afirmowane w formach symbolicznych, artystycznych i performatywnych, nadając protestowi charakter zarówno polityczny, jak i kulturowo-emancypacyjny.

6.2.1 Wizualność, performatywność i symboliczna ekspresja w dyskursie i praktykach protestu Ogólnopolskiego Strajku Kobiet

Jak podkreślają Norman K. Denzin i Yvonna S. Lincoln, „tekst nie odzwierciedla świata, lecz go tworzy”²¹⁶¹. To przekonanie legitymizuje konieczność analizy nie tylko

²¹⁶¹ N.K. Denzin, Y.S. Lincoln, *Metody badań jakościowych*, Warszawa 2009, t.1, s.10.

dyskursu werbalnego, ale również obrazów jako nośników znaczeń kulturowych i aksjologicznych. Współczesna kultura wizualna stanowi jeden z kluczowych wymiarów komunikacji społecznej, będąc równocześnie narzędziem hegemonii oraz medium oporu. W przypadku protestów, takich jak Ogólnopolski Strajk Kobiet, wizualność nie tyle odbija rzeczywistość, ile aktywnie ją konstruuje²¹⁶². W ujęciu Williama T. Mitchella obrazy funkcjonują jako „aktorzy kultury”, współtworzący podmiotowość, afekty i relacje władzy²¹⁶³.

Analiza wizualności OSK została przeprowadzona w perspektywie interdyscyplinarnej, łączącej semiotykę, socjologię wizualną, analizę kulturową oraz teorię performatywności. Zgodnie z koncepcją Gunthera Kressa i Theo van Leeuwena wyróżniono trzy poziomy interpretacji:

- Formalno-techniczny (kompozycja, kolorystyka, struktura form);
- Kulturowo-historyczny;
- Semantyczno-symboliczny²¹⁶⁴.

Procedura badawcza miała charakter jakościowy i opierała się na kilku komplementarnych technikach²¹⁶⁵:

- Obserwację online (netnografia) - obejmującą gromadzenie materiałów wizualnych (transparenty, memy, grafiki, murale, działania performatywne) z mediów społecznościowych i portali lokalnych w okresie od X 2020 do III 2021;
- Analizę semiologiczną inspirowaną teorią mitu Rolanda Barthesa - czyli dekonstrukcji kodów znaczeniowych i ich kontekstualizacji w strukturze kultury²¹⁶⁶.

²¹⁶² Socjologia wizualna, która w Polsce zaczęła rozwijać się w latach 70. XX wieku, traktuje obraz jako równoprawne narzędzie analizy życia społecznego. Zgodnie z definicją zawartą w Oksfordzkim słowniku socjologii, obraz może pełnić podwójną rolę - zarówno jako przedmiot badań, jak i metoda badawcza. Zob. J. Scott, G. Marshall, *A Dictionary of Sociology*, 2009; P. Sztomka, *Socjologia wizualna. Fotografia jako metoda badawcza*, dz. cyt., s. 92.

²¹⁶³ W.J.T. Mitchell, *What do pictures want?* Chicago 2005; Idem, *Picture Theory*, dz. cyt.

²¹⁶⁴ G. Kress, T. van Leeuwen, dz. cyt.; M. Lisowska-Magdziarz, *Analiza zawartości mediów*, dz. cyt.

²¹⁶⁵ Etap ten został zrealizowany przy wykorzystaniu obserwacji online, której wybór uzasadnia stanowisko Frankfort-Nachmiasów, wskazujących, iż „nauki społeczne wyrastają z obserwacji” rozumianej jako mniej lub bardziej ustrukturyzowany sposób pozyskiwania informacji o zjawiskach werbalnych i niewerbalnych, poddawanych następnie kategoryzacji i analizie. W niniejszym badaniu obserwację online potraktowano zgodnie z definicją zaproponowaną przez Daniela Millera, który określa ją jako „próbę adaptacji technik obserwacyjnych umożliwiających uchwycenie i analizę działań ludzkich mających miejsce w określonej przestrzeni cyfrowej”. Zob. D. Nachmias, C. Frankfort-Nachmias, *Metody badawcze w naukach społecznych*, 2001, s. 223-224.

²¹⁶⁶ R. Barthes, *Mitologie*, dz. cyt.

Kluczowe znaczenie miało tu zrozumienie funkcji performatywnej obrazu jako aktu budującego obywatelskość²¹⁶⁷;

- Analizę dyskursu wizualnego (analiza procesualna) - rozkładającej obrazy na elementy znaczące i wskazującej mechanizmy formowania mitów kulturowych²¹⁶⁸.

Materiał badawczy tworzyły obrazy udostępniane przez uczestników i obserwatorów protestu (fotografie transparentów, graffiti, memy, dokumentacja performance'ów i sztuki ulicznej). Zgodnie z klasyfikacją M. Banksa²¹⁶⁹, badanie opierało się na drugiej kategorii materiałów - zebranych przez autorkę pracy, lecz wytworzonych przez uczestników ruchu.

Analiza przebiegała w dwóch etapach: kodowania wizualnego, służącego mapowaniu obrazów i ich wstępnej kategoryzacji, oraz pogłębionej analizy semiologicznej, która odsłaniała ich znaczenia ideologiczne i aksjologiczne.

Uwagę poświęcono również cielesności uczestników jako multimodalnemu medium oporu. Ciało, poprzez ubiór, gest, ekspresję mimiki czy wykorzystanie atrybutów (parasolki, maseczki), stawało się nośnikiem polityczności. Symbolika kolorów (czerni - żaloba i sprzeciw, czerwień - gniew i walka) pełniła funkcję skrótów ideologicznych, pozwalając na natychmiastową identyfikację i wspólnotową mobilizację. Estetyka DIY oraz odwołania do awangardy i kontrkultury wskazywały na egalitarny i oddolny charakter wizualności OSK.

Jak zauważyła Grażyna Penkowska, wizualna analiza materiałów społecznych odsłania ukryte ideologie, emocje i struktury znaczeń, które są trudne do wyrażenia za pomocą

²¹⁶⁷ Każdy obraz analizowano jako tekst kulturowy, zakorzeniony w określonym kontekście przestrzennym i afektywnym. W procesie interpretacyjnym kluczowe znaczenie miały pojęcia kohezji - rozumianej jako formalna spójność wizualna - oraz koherencji, odnoszącej się do spójności semantycznej, zgodnie z ujęciem Ulricha Schmitza. Zob. U. Schmitz, *Badanie płaszczyzn wizualnych*, 2009, s. 71.

²¹⁶⁸ Wizualność Ogólnopolskiego Strajku Kobiet nie ograniczała się do obrazów w wąskim sensie, lecz obejmowała również cielesność uczestniczek i uczestników, traktowaną jako medium oporu. Ciało, rozumiane jako tekst multimodalny, funkcjonowało jako nośnik polityczności oraz przestrzeń inskrypcji emocji, tożsamości i kontestacji. Zastosowanie barw, gestów, elementów ubioru czy ekspresji mimicznej niosło określone znaczenia symboliczne: czerni odsyłała do żaloby i sprzeciwu, błyskawica stawała się znakiem oporu, natomiast czerwień symbolizowała gniew i namiętność (Zob. J. Butler, *Uwikłani w płęć*, dz. cyt.). Styl wizualny protestu jawił się w tym ujęciu jako metaznak, przekazujący informacje o przynależności klasowej, generacyjnej czy światopoglądowej uczestników. Obecna w wielu działaniach OSK estetyka DIY (*do-it-yourself*) podkreślała egalitarność i oddolny charakter inicjatyw, a kompozycje bazujące na kontrastach kolorystycznych, asymetrii czy fragmentaryczności przywoływały formy ekspresji charakterystyczne dla sztuki awangardowej i kontrkulturowej (por. S. Hall, *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, London 1997; D. Hebdige, *Subculture: The Meaning of Style*, London 1979).

²¹⁶⁹ M. Banks, *Materiały wizualne w badaniach jakościowych*, Warszawa 2009, s. 28-29.

słów²¹⁷⁰. Podobnie Agnieszka Całek podkreśla, że badania obrazów publikowanych w mediach społecznościowych wymagają metod triangulacyjnych, uwzględniających wielość perspektyw i poziomów analizy²¹⁷¹.

W rezultacie przeprowadzona analiza wykazała, że wizualność OSK tworzyła własną gramatykę dyskursu oporu, zbudowaną ze znaków, rytuałów i kontr-symboli wobec narracji instytucjonalnych. Obrazy pełniły rolę „skrótów ideologicznych”²¹⁷², oferujących natychmiastowe rozpoznanie i mobilizację bez potrzeby werbalnej elaboracji.

6.2.2 Zwrot wizualny w kulturze protestu: obrazy jako skróty ideologiczne i gramatyka oporu OSK

Współczesna kultura funkcjonuje w warunkach nadprodukcji treści wizualnych, w których obrazy stają się wszechobecnym elementem komunikacji społecznej oraz nośnikiem znaczeń ideologicznych i wartościowych. Jak zauważa Hans Belting, „żyjemy w czasach obrazów, które nie tylko nas otaczają, lecz także nas wchłaniają”²¹⁷³. Zjawisko to wpisuje się w zwrot wizualny (*visual turn*), który redefiniując funkcje poznawcze, emocjonalne i komunikacyjne obrazu znalazł trwałe miejsce w badaniach humanistycznych i społecznych²¹⁷⁴.

W kulturze protestu obraz nie występuje w opozycji do słowa, lecz tworzy z nim hybrydyczne formy przekazu. Transparenty, memy, sztuka uliczna i akcje performatywne wytwarzają narracje, w których sens powstaje w wyniku wzajemnego dopełniania się kodów semiotycznych²¹⁷⁵. Obraz w tym kontekście funkcjonuje (jak wskazano wcześniej) jako „skrót ideologiczny”, pozwalający na natychmiastową identyfikację i mobilizację, bez konieczności rozbudowanej interpretacji racjonalnej²¹⁷⁶.

Wizualność protestu OSK kształtowała tym samym gramatykę dyskursu oporu, opartą na symbolach, rytuałach i kontr-narracjach wobec dominującej komunikacji instytucjonalnej. Obraz, wykorzystany zarówno w praktykach artystycznych, jak i aktywnościach czy edukacyjnych, pełnił funkcje poznawcze, emocjonalne, perswazyjne i

²¹⁷⁰ G. Penkowska, *Interpretacja materiałów wizualnych w badaniach naukowych*, „E-Mentor” 2017, nr 1(68).

²¹⁷¹ A. Całek, *Analiza Obrazu. Studium przypadku Anny i Roberta Lewandowskiego - pierwszej pary instagrama*, [w:] A. Całek, *Metody badań medioznawczych i ich zastosowanie*, 2018, s. 361.

²¹⁷² U. Schmitz, *Badanie płaszczyzn wizualnych*, dz. cyt., s. 201

²¹⁷³ H. Belting, *Antropologia obrazu. Szkice do nauki o...*, dz. cyt., s. 17

²¹⁷⁴ A. Juzefović, *Fenomen zwrotu wizualnego we współczesnej kulturze. Treść pojęcia a istota zjawiska*, „Roczniki Kulturoznawcze” 2014, tom V, nr 1; W.J.T. Mitchell, *Picture Theory*, dz. cyt.

²¹⁷⁵ M. Bał, *Wizualny esencjalizm i przedmiot kultury wizualnej*, dz. cyt.

²¹⁷⁶ U. Schmitz, *Badanie płaszczyzn wizualnych*, dz. cyt., s. 66.

aksjologiczne. Jego interaktywność, możliwość reprodukcji i globalny zasięg w dobie mediów cyfrowych znacząco rozszerzyły potencjał wartościotwórczy kultury protestu²¹⁷⁷.

Z perspektywy aksjologicznej obrazu protestu nie są jedynie estetycznym komentarzem, lecz stanowią narzędzie negocjowania i artykulacji porządku wartości. W dalszej analizie zostanie pokazane, w jaki sposób wizualność OSK kodyfikowała pojęcia wolności, godności, równości i solidarności, a także redefiniowała kategorie kobiecości i obywatelskości w polskiej sferze publicznej²¹⁷⁸.

6.2.3 Genealogia polskiego protestu wizualnego: od kontrkultury do estetyzacji oporu w OSK

Historia polskiego protestu wizualnego ukazuje ciągłość praktyk, w których obrazy, symbole i hasła pełniły funkcję narzędzi oporu, nośników wartości oraz środków performatywnego zaznaczania obecności w przestrzeni publicznej. Współczesny *street art*²¹⁷⁹ wyrasta z wielowarstwowych źródeł: tradycji wizualnego oporu okresu okupacji i PRL (m.in. hasła antynazistowskie, „kotwica” Polski Walczącej, murale i ulotki opozycji demokratycznej), ekspresji subkultur młodzieżowych lat 70. i 80. XX wieku (zwłaszcza punk i hip hop), a także z nieformalnych form zawłaszczania przestrzeni miejskiej przez grupy lokalne²¹⁸⁰.

Od końca XX wieku obserwuje się proces stopniowej instytucjonalizacji i legalizacji *street artu*, który z medium kontrkulturowego przekształca się w element miejskich polityk kulturalnych. Murale i projekty partycypacyjne zaczynają funkcjonować jako narzędzia rewitalizacji i komunikacji społecznej, co znacząco zmienia status sztuki ulicznej - z działań opozycyjnych i nielegalnych na formy powszechnie akceptowane i promowane. Ułatwia to dostęp szerszych grup odbiorców do treści wizualnych, ale zarazem stwarza ryzyko neutralizacji ich politycznego ostrza²¹⁸¹.

²¹⁷⁷ Tamże.

²¹⁷⁸ K. Kłosińska, *Feministyczna krytyka literacka*, Katowice 2014.

²¹⁷⁹ Poprzez *street art* rozumiemy wszelkie graffiti, murale, wklejki, szablony, *cut-out'y*. *Street art*, poza obrazem, prezentuje również sztukę wizualną, tak zwane *street party*, czyli happeningi, parady, flashe, moby, rapy i inne aktywności artystyczne podejmowane „na ulicy”, w otwartych przestrzeniach publicznych, często jako forma protestu. Zob. R. Schacter, *The World Atlas of Street Art and Graffiti*, 2013.

²¹⁸⁰ K. Niziołek, *Czy street art. jest sztuką społeczną? Kulturotwórczy i obywatelski sens sztuki ulicznej w perspektywie koncepcji enklaw*, „Pogranicze Studia Społeczne” 2015, Tom XXVI, s.54-57.

²¹⁸¹ Tamże.

Wizualne strategie Ogólnopolskiego Strajku Kobiet można w tym kontekście interpretować jako twórcze przejście historycznych wzorców oporu - od okupacyjnego graffiti po kontrkulturę punkową - i ich reinterpretację w warunkach współczesnej kultury cyfrowej i medialnej. Symbole OSK, takie jak błyskawica, wieszak czy czarna parasolka, kontynuują tradycję wizualnych interwencji w przestrzeni publicznej, lecz czynią to z perspektywy feministycznej i emancypacyjnej. Tym samym genealogia ulicznego protestu wskazuje, że wizualność OSK nie jest jedynie doraźną formą ekspresji, ale wpisuje się w szerszy ciąg praktyk wartościotwórczych, konstytuujących wspólnoty sprzeciwu i alternatywne narracje wobec hegemonii instytucjonalnej²¹⁸².

6.2.3.1 Ewolucja polskiego protestu wizualnego: od okupacji do współczesności

Początki polskiego protestu wizualnego sięgają okresu okupacji hitlerowskiej, gdy harcerze Szarych Szeregów umieszczali na murach Warszawy rysunki i hasła mobilizujące społeczeństwo do oporu. Przekazy takie jak „Tylko świnie siedzą w kinie”, wymierzone w niemiecką propagandę filmową, czy symbol żółwia, zachęcający do sabotażu w fabrykach, pełniły równocześnie funkcję komunikatu politycznego, aktu subwersji i narzędzia budowania wspólnoty oporu²¹⁸³. Jednym z najbardziej rozpoznawalnych znaków tego okresu była kotwica - symbol Polski Walczącej, która stała się archetypem polskiej semiotyki oporu, trwale wpisującym się w narodowe imaginariusz patriotyczny²¹⁸⁴.

Choć dominowały treści polityczne, pojawiały się także graffiti o charakterze egzystencjalnym. Licealista Włodzimierz Fruczek, tworzący w pobliżu warszawskiego getta, wykorzystywał murale do refleksji nad śmiercią i przemijaniem²¹⁸⁵. W latach 80. XX wieku Tadeusz Sikorski, działający w nurcie artystycznego oporu, reinterpretował tradycyjne symbole miejskie. Jednym z najsłynniejszych przykładów była syrenka warszawska „rozbrajająca” się z tarczy i miecza, co stanowiło ironiczną dekonstrukcję figur władzy i świadectwo wizualnej kontestacji rzeczywistości politycznej²¹⁸⁶.

²¹⁸² Tamże.

²¹⁸³ P. Lisowski, *Siedząca rewolucja. Lata 80., Wrocław, świat cały i okolice*, 01.09.2017, [Siedząca rewolucja. Lata 80., Wrocław, świat cały i okolice](https://www.szum.org.pl/artykuly/siedzaca-rewolucja-lata-80-wroclaw-swiat-caly-i-okolice) * - SZUM, dostęp: 29.06.2025.

²¹⁸⁴ S. Artymowski, *Od Victorii do Kotwicy. Historia znaku Polski Walczącej*, „Niepodległość i pamięć” 2025, nr 2(90).

²¹⁸⁵ N. Wiśniewska, *Historia malowania ścian. Jak powstawało graffiti nad Wisłą*, 07.12.2011, <https://kultura.trojmiasto.pl/Historia-malowania-scian-Jak-powstawalo-graffiti-nad-Wisla-n53636.html>, dostęp: 02.05.2021.

²¹⁸⁶ X. Stańczyk, *Sztuka ulicy: od kontestacji do dekoracji*, 01.12.2017, <https://culture.pl/pl/artykul/sztuka-ulicy-od-kontestacji-do-dekoracji>, dostęp: 02.05.2021.

Jak zauważa Piotr Rypson, to właśnie okupacyjne graffiti „usankcjonowało tę formę ekspresji jako wyraz ogólnego sprzeciwu i oporu całego społeczeństwa przeciwko ciemnościom”²¹⁸⁷. Dziedzictwo tego typu praktyk kontynuowano w realiach PRL, gdzie wizualne formy oporu przybrały bardziej zorganizowany, często kontrkulturowy charakter (np. Pomarańczowa Alternatywa). Wytworzyły one swoistą tradycję ikonograficzną protestu, opartą na humorze, ironii i reinterpretacji symboli, stanowiąc fundament dla współczesnych ruchów społecznych, w tym dla Ogólnopolskiego Strajku Kobiet.

Z aksjologicznej perspektywy graffiti okupacyjne było nie tylko taktyką komunikacyjną, lecz także praktyką wartościowania: afirmowało wolność i solidarność, a zarazem potępiało kolaborację i konformizm. Semiologia tego oporu pokazała, że obrazy w przestrzeni publicznej mogą kształtować wspólnotę moralną, zdolną później do odradzania się w kolejnych kontekstach historycznych, aż po protesty XXI wieku.

Dziedzictwo wizualnego oporu, zapoczątkowane w czasie II wojny światowej, znalazło kontynuację w realiach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. W warunkach cenzury i monopolu informacyjnego obraz, w postaci grafiki, szablonu czy wlepki, stawał się nośnikiem pamięci, sprzeciwu i aspiracji wolnościowych²¹⁸⁸. Szczególnie w latach 80., w okresie wzmożonej działalności opozycji demokratycznej, przestrzeń miejska przeobraziła się w symboliczne forum dialogu społecznego. Murale, szablony i plakaty nie tylko dokumentowały nastroje społeczne, lecz także mobilizowały do działania, tworząc alternatywną sferę publiczną. Ikoniczne znaczenie zyskał wizerunek Lecha Wałęsy, przywódcy „Solidarności” jako uosobienia walki o prawa pracownicze i godność obywatelską²¹⁸⁹.

Szczególną rolę odgrywały gesty semantycznej subwersji, polegające na kreatywnym zawłaszczaniu symboli i komunikatów. Popularne były np. przeróbki znaków drogowych (akronim „PZPR” wpisywany na czerwonym pasie znaku zakazu wjazdu) czy kosze na śmieci opatrzone napisem „urna wyborcza”. Dzięki tego typu działaniom codzienne obiekty ulegały polityzacji, stając się narzędziami krytyki i kwestionowania monopolu symbolicznego władzy²¹⁹⁰. Również slogany (np. „Myślą nie zatrzymasz pały, pałą nie

²¹⁸⁷ P. Rypson, *Wyrazy wolności*, [w:] T. Sikorski, M. Rutkiewicz, *Graffiti w Polsce 1940-2010*, Warszawa 2011, s. 42-58.

²¹⁸⁸ Tamże.

²¹⁸⁹ Tamże.

²¹⁹⁰ P. Szymczyk, M. Maciąg, *Życie społeczne, kultura i polityka w okresie PRL*, 09.2018, [\(PDF\) Życie społeczne, kultura i polityka w okresie PRL](#), dostęp: 02.05.2021.

zatrzymasz myśli”) kondensowały doświadczenie społeczne w formie błyskotliwych kontrhaseł²¹⁹¹.

Wyjątkowe znaczenie miała także ikonografia stanu wojennego. Przedstawienia sylwetki generała Wojciecha Jaruzelskiego zestawione z napisem „Wojtek nie daruje ci tej nocy”²¹⁹² oraz cyfrą „13” odnosiły się do traumy nocy 13 grudnia 1981 roku. Były one zarazem formą wizualnej pamięci, jak i narzędziem politycznego rozliczenia z reżimem²¹⁹³.

Na szczególną uwagę zasługuje działalność Pomarańczowej Alternatywy, która w latach 80. łączyła mural, graffiti i happening z groteską i humorem. Jej interwencje, np. malowanie krasnoludków na zamalowanych przez milicję ścianach, ukazywały potencjał absurdu jako strategii oporu. Jak zauważa Xawery Stańczyk, sztuka ulicy tego okresu „przekraczała granicę między polityką a kulturą popularną, tworząc kontrpubliczność opartą na ironii i performansie”²¹⁹⁴.

Praktyki te ugruntowały przekonanie, że wizualne formy ekspresji mogą skutecznie podważać narracje władzy, a zarazem budować wspólnotę znaczeń i wartości. Stały się tym samym inspiracją dla kolejnych pokoleń aktywistów, w tym dla twórców wizualnego dyskursu Ogólnopolskiego Strajku Kobiet, którzy kontynuowali tradycję subwersji symbolicznej, lecz rozwijali ją w warunkach cyfrowego obiegu i feministycznej kontrnarracji.

Transformacja ustrojowa po 1989 roku nie zakończyła praktyk wizualnego oporu, lecz nadała im nowe znaczenia i konteksty. W latach 90. sztuka uliczna zachowała swój potencjał krytyczny, szczególnie w środowiskach subkultur młodzieżowych (szczególnie punkowej, hiphopowej i skateowej), które traktowały przestrzeń miejską jako pole rywalizacji symbolicznej i miejsce konstruowania alternatywnej tożsamości²¹⁹⁵.

Graffiti, szablony i wlepki funkcjonowały jako forma „sztuki nielegalnej”, a sam akt ich tworzenia miał charakter transgresji wobec rodzącego się ładu neoliberalnego,

²¹⁹¹ E. Chabros, *Od kontrkultury do New Age. Wybrane zjawiska społeczno-kulturowe schyłku PRL i ich korzenie*, Wrocław 2014.

²¹⁹² Utworzony na bazie słów piosenki zespołu Bajm „Józek nie daruję Ci tej nocy”.

²¹⁹³ X. Stańczyk, *Sztuka ulicy: od kontestacji do dekoracji*. 01.12.2017. <https://culture.pl/pl/artykul/sztuka-ulicy-od-kontestacji-do-dekoracji>, ostęp: 02.05.2021; P. Rypson, *Wyrazy wolności*, dz. cyt., s.42-58

²¹⁹⁴ X. Stańczyk, *Sztuka ulicy: od kontestacji do dekoracji*. 01.12.2017. <https://culture.pl/pl/artykul/sztuka-ulicy-od-kontestacji-do-dekoracji>, dostęp: 02.05.2021.

²¹⁹⁵ Elementem odzewu graficznego artystów były hasła wykrzykiwane podczas happeningów Pomarańczowej Alternatywy. Przykładem może być twórczość Andrzeja Miastkowskiego i Michała Gralaka, którzy równolegle z wydawaniem niezależnego fanzinu poetycko-artystycznego „Kau Gryzoni na Serze” tworzyli sztukę ulicy hasłami „Hotrtex walcz”, „Szczaj kolorowo”, itp. Źródło: K. Skiba, J. Jabłonka, P. Łęczuk, *Skiba ciągle na wolności. Autobiografia Łobuza*, Kraków 2018, s.77.

obejmującego procesy komercjalizacji i prywatyzacji przestrzeni publicznej²¹⁹⁶. Istotną cechą graffiti tego okresu była jego efemeryczność (prace często znikwały w ciągu kilku dni) oraz materialne ograniczenia (twórcy działali w pośpiechu, ryzykując sankcje prawne, przy ograniczonym dostępie do materiałów). Kreatywność techniczna prowadziła do improwizacji - szablony wykonywano z brystolu, tektury, a nawet zużytych zdjęć rentgenowskich²¹⁹⁷.

Działania te stanowiły formę nie tylko artystycznej ekspresji, lecz także performatywnego zaznaczania obecności w przestrzeni miejskiej. Graffiti funkcjonowało jako akt reclaimingu, tj. symbolicznego odzyskiwania przestrzeni pod warunki wspólnotowe i kontrhegemoniczne. Interwencje uliczne wyrażały sprzeciw wobec dominujących narracji transformacyjnych (politycznych, gospodarczych, kulturowych), a jednocześnie kreowały wspólnoty wartości: autonomii, wolności wypowiedzi i prawa do miasta²¹⁹⁸.

Z aksjologicznej perspektywy graffiti lat 90. można interpretować jako praktykę legitymizowania alternatywnych porządków wartości, gdzie znaczenie i tożsamość opierały się na solidarności subkulturowej oraz kontestacji dominującej ideologii wolnorynkowej. Dziedzictwo tej „sztuki nielegalnej” stworzyło grunt dla współczesnych ruchów protestu, w tym dla Ogólnopolskiego Strajku Kobiet. Logika krótkiego, mocnego napisu na murze ewoluowała bowiem w stronę Internetowych memów i cyfrowych haseł, zachowując tę samą funkcję natychmiastowej mobilizacji i skrótu ideologicznego.

6.2.3.2 Rozwój sztuki ulicznej XXI wieku. Artykulacja przekazu antysystemowego

Od przełomu XX i XXI wieku polska scena *street artu* zaczęła funkcjonować w dialogu z globalnymi trendami, przeszczepiając na rodzimy grunt strategie estetyczne i komunikacyjne wypracowane w międzynarodowych ruchach społecznych²¹⁹⁹. Najbardziej rozpoznawalną ikoną tego nurtu jest Banksy - anonimowy brytyjski artysta, którego realizacje pojawiały się w przestrzeni publicznej Londynu, Nowego Jorku czy Jerozolimy. Charakterystyczna dla jego twórczości jest kombinacja antykapitalistycznego przekazu z ironią i satyrą, co nadaje jego interwencjom formę wizualnego manifestu o wysokim

²¹⁹⁶ M. Rutkiewicz, T. Sikorski, *Graffiti w Polsce 1940-2010*, Warszawa 2011, s. 214-238.

²¹⁹⁷ W. Moch, *Street art. i Graffiti. Litera, słowa i obrazy w przestrzeni miasta*, Bydgoszcz 2016.

²¹⁹⁸ M. Rutkiewicz, T. Sikorski, dz. cyt., s. 214-238.

²¹⁹⁹ R. Lewisohn, *Street Art: The Graffiti Revolution*, London 2008.

potencjale aksjologicznym²²⁰⁰. Banksy wykorzystuje język popkultury, by dekonstruować narracje władzy i demaskować mechanizmy nierówności społecznych.

Polska sztuka uliczna w pierwszych dekadach XXI wieku rozwijała się intensywnie, a jej najbardziej widoczną formą stały się murale. Łączą one warstwę wizualną z tekstową, kreując narracje społeczne i egzystencjalne. Przykładem może być mural Piotra Janowicza ku czci Zdzisława Beksińskiego. Jest to hybryda łącząca obraz i komentarz słowny, która funkcjonuje jako forma pamięci zbiorowej i refleksji nad ludzką kondycją²²⁰¹. Jak zauważa Rafał Hołda, polskie murale w coraz większym stopniu pełnią funkcję nośników pamięci i popularnych form patriotyzmu, a równocześnie podtrzymują tradycję sztuki jako narzędzia społecznego dialogu i krytyki²²⁰².

W przypadku Ogólnopolskiego Strajku Kobiet inspiracje globalnymi strategiami *street artu* znalazły wyraz w zastosowaniu mocnych, łatwo rozpoznawalnych symboli (błyskawica) oraz ironicznych haseł wizualnych, które (podobnie jak interwencje Banksy'ego) operowały skrótem, kontrastem i groteską. Wizualność OSK łączyła memiczność przestrzeni cyfrowej z estetyką ulicznych interwencji, wpisując się w logikę transnarodowej kultury protestu. Z aksjologicznej perspektywy inspiracje globalnym *street artem* oznaczały dla OSK włączenie do uniwersalnych narracji emancypacyjnych i antysystemowych, które podkreślają wartości wolności, równości i solidarności, zarazem nadając protestowi charakter kosmopolityczny, przekraczający granice narodowej historii.

²²⁰⁰ Banksy. *Historia kariery i wpływ na świat sztuki najbardziej tajemniczego artysty na świecie*, 14.08.2024, [Banksy. Historia kariery i wpływ na świat sztuki najbardziej tajemniczego artysty na świecie](#), dostęp: 21.12.2024; E. Yildirim, Banksy, *Authority and Art*, 2019.

²²⁰¹ Jak czytamy na stronie www.puszkawaw.pl. „W przejściu pod budynkiem na ul. Sonaty 6 znajduje się komiksowy tryptyk poświęcony pamięci zamordowanego Zdzisława Beksińskiego. Pierwsza „kwatera” przedstawia monochromatyczny portret artysty, na którym widnieje napis: *Zdzisław nie żyje*. Na środku został namalowany także czarno-biały portret Beksińskiego, ale przy pracy, z pędzlem, przed sztalugą, z komentarzem: *Od lat malował śmierć*. Trzecia część przedstawia dwie dłonie - ofiary i zabójcy, z dopiskiem: *A gdy przyszła po niego narysował ją kto inny*”. Zob. *Mural poświęcony pamięci Zdzisława Beksińskiego*, https://puszka.waw.pl/mural_poswiecony_pamieci_zdzislawa_beksinskiego_-projekt-pl-105.html, dostęp: 22.01.2023. Treść tego można rzecz nekrologu, o wydźwięku egzystencjalno-filozoficznym, nie tylko nawiązuje do treści przekazów zawartych w pracach Beksińskiego, ale również wyraża sugestię ich jego praca będzie kontynuowana we właściwy sposób.

²²⁰² R. Hołda, „*Jesteście w naszej pamięci*”. *Polskie murale jako nośniki pamięci i popularna forma patriotyzmu*, „Relacje międzykulturowe” 2020, nr 1(7).

6.2.3.3 Wizualna subkultura punkowa w Polsce lat 80.: estetyka, opór i wartości

Subkultura²²⁰³ punkowa, która w Polsce osiągnęła szczyt aktywności w latach 80. XX wieku, stanowiła jeden z głównych nośników alternatywnej wizualności i kontrkulturowych treści. W warunkach represyjnej rzeczywistości politycznej jej przedstawiciele wykorzystywali przestrzeń publiczną jako medium ekspresji, posługując się graffiti, wlepkami, plakatami oraz działaniami performatywnymi. Estetyka punkowa, nacechowana prowokacją, ironią, świadomym przełamywaniem norm, widoczna była zarówno w twórczości graficznej, jak i w wyglądzie samych uczestników: irokezach barwionych na intensywne kolory, ciężkich butach, skórzanych kurtkach i naszywkach, metalowych ćwiekach czy agrafkach²²⁰⁴.

Wizualność tej subkultury miała wymiar nie tylko estetyczny, lecz przede wszystkim aksjologiczny. Była ona nośnikiem idei anarchizmu, egalitaryzmu, antyrasizmu, antymilitaryzmu i antyklerykalizmu²²⁰⁵. Punkowy przekaz lokował się w wyraźnej opozycji wobec nacjonalistycznych i autorytarnych tendencji obecnych w części środowisk skinheadowskich²²⁰⁶, a ostry konflikt ideologiczny znajdował swoje odzwierciedlenie również w sferze wizualnej - od konfrontacyjnych graffiti, po symboliczne rekwizyty i slogany.

Szczególnie ważnym elementem komunikacji punkowej były hasła i symbole o charakterze antyfaszystowskim, w tym slogan „Nigdy więcej”, upowszechniony w kontekście sprzeciwu wobec wojen i totalitaryzmu. Jego recepcja przekroczyła granice subkulturowe: stał się on tytułem wystawy „Nigdy więcej”. Sztuka przeciw wojnie i faszyzmowi w XX i XXI wieku” w Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie, co wskazuje na trwałość punkowej symboliki i jej kulturową funkcję jako medium pamięci i oporu²²⁰⁷.

Dziedzictwo punkowej estetyki DIY, prowokacyjnych sloganów oraz hybrydy obrazu i tekstu znalazło swoją kontynuację w praktykach współczesnych ruchów społecznych,

²²⁰³ W latach 30. XX wieku, w Stanach Zjednoczonych, zaobserwowano powstanie pierwszych subkultur (nazwa wywodzi się od amerykańskich socjologów). Młodzież zaczęła tworzyć nowe wzorce zachowań, odrębne od wzorów, którymi kierowały się osoby dorosłe. Główną charakterystyką subkultur jest wzbogacanie kultury dominującej: obrazem, muzyką, językiem. Źródło: A. Wójcik, *Ekspresywność języka subkultury hip-hopowej*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ” 2017, nr 18.

²²⁰⁴ J. Urban, *Punk a władza i opozycja PRL'u*, „Cultural Sociology” 2017, (PDF) [Punk a władza i opozycja w PRL'u](#), dostęp: 25.03.2021.

²²⁰⁵ M. Pęczak, *Mały słownik subkultur młodzieżowych*, Warszawa 1992.

²²⁰⁶ Tamże.

²²⁰⁷ P. Policht, *Demonstracja obrazów. „Nigdy więcej”. Sztuka przeciw wojnie i faszyzmowi w XX i XXI wieku w Muzeum Sztuki Nowoczesnej*, 3.10.2019. <https://culture.pl/pl/artykul/demonstracja-obrazow-nigdy-wiecej-sztuka-przeciw-wojnie-i-faszyzmowi-w-xx-i-xxi-wieku-w-muzeum-sztuki-nowoczesnej>, dostęp: 04.03.2021.

w tym Ogólnopolskiego Strajku Kobiet. Podobnie jak w latach 80., wizualna ekspresja OSK była formą konfrontacji z dominującym porządkiem aksjologicznym oraz medium wspólnotowej mobilizacji i emancypacji.

6.2.3.4 Kultura DIY w polskiej subkulturze punkowej lat 80.: estetyka, opór i tworzenie tożsamości

Jednym z kluczowych komponentów estetyki i tożsamości subkultury punkowej pozostaje zasada *do it yourself* (DIY), rozumiana jako samodzielne wytwarzanie odzieży, muzyki, publikacji oraz materiałów wizualnych poza dominującym systemem produkcji i dystrybucji kultury²²⁰⁸. Jak podkreśla Kelley Tatro, praktyka ta może być interpretowana jako forma ekonomicznej i kulturowej odmowy: „DIY może być interpretowane jako odmowa udziału w tradycyjnych stosunkach pracy i płacy, jako gest typowy dla wyrzutków społeczeństwa, których szeregi systematycznie powiększają się wskutek dewaluacji pracy fizycznej i upadku związków zawodowych”²²⁰⁹.

DIY było nie tylko strategią artystyczną, lecz także wspólnotową praktyką kontrkulturową, wokół której organizowało się życie niezależnych środowisk. Tworzono własne instytucje: miejsca koncertowe, niezależne wytwórnie, festiwale muzyczne (m.in. Ultra Chaos Piknik w Żelebsku, Warhead Fest w Ustce, DIY Hardcore Punk Fest w Gdyni)²²¹⁰. Szczególną rolę odegrał festiwal w Jarocinie (1982-1994), który stał się ikoną niezależnej sceny muzycznej i przestrzenią kulturowej ekspresji w warunkach ograniczonej wolności artystycznej²²¹¹.

Integralnym elementem kultury DIY były ziny, tj. amatorskie, niskonakładowe periodyki tworzone techniką kolażu, rysunku i druku, które pełniły funkcje informacyjne, edukacyjne i integracyjne²²¹². Ich treści i forma wizualna kształtowały specyficzny „język komunikacji” punkowej sceny, będący alternatywą wobec oficjalnych kanałów medialnych²²¹³.

Pomimo cenzury i represji okresu PRL, artyści związani ze sceną punkową tworzyli plakaty, ulotki, okładki kaset i ręcznie szytą odzież, które stanowiły zarazem

²²⁰⁸ D. Hebdige, *Subculture: The Meaning of Style*, London 1979.

²²⁰⁹ K. Tatro, *The Hard Work for Screaming: Physical Exertion and Affective Labor Among Mexico City's Punk Vocalists*, „Ethnomusicology”, nr. 3, s. 431-435.

²²¹⁰ P. Piotrowicz, *Leszek Gnoiński: po co ta wolność?* 30.05.2016, [Leszek Gnoiński: po co ta wolność - Wywiad i artykuły - Kultura](#), dostęp: 04.03.2021.

²²¹¹ Tamże.

²²¹² P. Zakrzewski, *Subkultura papieru. Rozkwit, upadek i renesans zinów w Polsce*, ["Subkultura papieru". Rozkwit, upadek i renesans zinów w Polsce](#), dostęp: 15.05.2021.

²²¹³ Tamże.

przedmioty użytkowe i symbole tożsamości grupowej. Kurtki, plecaki czy opaski udekorowane ćwiekami, naszywkami i hasłami politycznymi stawały się semiotycznymi komunikatami wpisującymi ciało i codzienność w przestrzeń oporu²²¹⁴.

DIY przenikało także do działań zbiorowych, takich jak demonstracje czy akcje performatywne. Transparenty, wlepki i kostiumy tworzone z prostych, dostępnych materiałów (tektury, farb, tkanin) niosły zarówno przekaz emocjonalny, jak i aksjologiczny. Były manifestacją oddolnej sprawczości i kolektywnej siły²²¹⁵.

Tradycja ta znalazła kontynuację w praktykach Ogólnopolskiego Strajku Kobiet, którego uczestnicy posługiwali się transparentami i plakatami wykonywanymi w duchu DIY. Podobnie jak w subkulturze punkowej, materiały te eksponowały sprzeciw wobec obowiązującego porządku aksjologicznego, łącząc oddolną estetykę buntu z aksjologią równości, wolności i autonomii. W tym sensie wizualność DIY Strajku Kobiet wpisywała się w trwającą od dekad tradycję kontrhegemonicznych praktyk, które symbolicznie i materialnie przeobrażały przestrzeń publiczną.

6.2.3.5 Pomarańczowa Alternatywa: humor, absurd i wizualna taktyka oporu

Jednym z najbardziej oryginalnych przykładów artystyczno-politycznej manifestacji opartej na sile obrazu była działalność Pomarańczowej Alternatywy - satyrycznego ruchu oporu, łączącego elementy sztuki ulicznej, performansu i absurdu²²¹⁶. Choć analiza ruchu została przedstawiona w rozdziale 3.3, w niniejszym ujęciu kluczowe znaczenie ma wizualność jako narzędzie demaskacji ideologii władzy oraz budowania alternatywnej wspólnoty oporu.

Symbolem ruchu stał się krasnal - figura groteskowa i pozornie infantylna, lecz niezwykle skuteczna jako nośnik treści antysystemowych²²¹⁷. Pierwszy wizerunek krasnala powstał w sierpniu 1982 roku we Wrocławiu, namalowany przez Waldemara „Majora” Frydrycha, jako odpowiedź na praktykę władz, które zamalowywały hasła antyreżimowe. Puste plamy farby na murach stawały się w ten sposób przestrzenią subwersyjnej interwencji artystycznej²²¹⁸.

²²¹⁴ P. Piotrowicz, Leszek Gnoiński: po co ta wolność?... dz. cyt.

²²¹⁵ K.C. Dunn, *Global Punk: Resistance and Rebellion in Everyday Life*, 2016.

²²¹⁶ K. Skiba, J. Jabłonka, dz. cyt., s.77

²²¹⁷ Pierwsze krasnoludki pojawiły się na wrocławskich murach w nocy z 30 na 31 sierpnia 1982 roku.

²²¹⁸ U. Małecka, *Proces o krasnala - twórca Pomarańczowej Alternatywy kontra Wrocław*, 19.07.2016. <https://dzieje.pl/kultura-i-sztuka/proces-o-krasnala-tworca-pomaranczowej-alternatywy-kontra-wroclaw>, dostęp: 04.03.2021.

Fydrych określał swoją metodę mianem „malarstwa dialektycznego”, w którym tezą był napis, antytezą zamalowana plama, a syntezą krasnal. Humor i absurd pełniły rolę narzędzi semiotycznej subwersji, podważających autorytet państwa i obnażających jego bezradność wobec znaków niejednoznacznych i ironicznych²²¹⁹. Krasnale przybierały rozmaite formy: z kwiatami, w groteskowych proporcjach czy jako hybrydy ludzkie i zwierzęce i były rozmieszczane wzdłuż głównych ciągów komunikacyjnych, co zapewniało im szeroką widoczność społeczną²²²⁰.

Władze PRL, stając w obliczu trudności w interpretacji i reakcji na tego typu wizualny sabotaż, popadały w sytuacje ujawniające dysfunkcję aparatu represji. Pomarańczowa Alternatywa dekonstruowała tym samym język władzy, wykorzystując mechanizm śmiechu i nonsensu jako skuteczne narzędzie oporu kulturowego²²²¹.

Dziedzictwem tej praktyki jest m.in. pomnik krasnala przy ul. Świdnickiej we Wrocławiu, będący materialnym świadectwem mocy sztuki wizualnej jako narzędzia oporu i pamięci zbiorowej. W wymiarze długofalowym Pomarańczowa Alternatywa ugruntowała w polskiej kulturze protestu przekonanie, że humor, groteska i ironia mogą być równie skutecznymi strategiami mobilizacji społecznej, jak retoryka poważna i patetyczna. Ich tradycja znajduje kontynuację w późniejszych ruchach społecznych, w tym w Ogólnopolskim Strajku Kobiet, gdzie memy, gra z symbolami i satyra odgrywają rolę narzędzi kontrhegemonii.

6.3 Ikonografia i wizualność Ogólnopolskiego Strajku Kobiet: estetyka protestu i symbolika oporu

Odwołanie się w niniejszej analizie do zjawisk takich jak *street art*, subkultura punkowa, praktyka DIY czy działalność Pomarańczowej Alternatywy nie jest przypadkowe. Praktyki te stanowią fundament współczesnej kultury protestu wizualnego, której dojrzałą formę reprezentuje ikonografia Ogólnopolskiego Strajku Kobiet.

Wizualne wzorce obecne podczas protestów OSK kontynuują tradycję oporu lat 80. XX wieku, zwłaszcza ikonografii „Solidarności”. Transparenty z tamtego okresu, zawierające hasła wolnościowe i mobilizacyjne, pełniły funkcję dokumentów sprzeciwu i form

²²¹⁹ Manifest został ogłoszony podczas pobytu „Majora” na komisariacie w Łodzi. Źródło: „Pomarańczowa Alternatywa” reż. M. Dembiński / PWSFTvT 1998, 5.07.2018, <https://www.youtube.com/watch?v=rnmwpFUsO2o>, dostęp: 04.03.2021.

²²²⁰ E. Olkuśnik, *Milicja przeciwko krasnalom, czyli pomarańczowa alternatywa we Wrocławiu*, https://www.historiaposzukaj.pl/wiedza/wydarzenia,115,milicjanci_przeciwko_krasnalom_czyli_pomarańczowa_alternatywa_we_wroclawiu.html, dostęp: 04.03.2021.

²²²¹ Tamże.

mobilizacji wspólnoty. Dzisiejsze formy ekspresji, choć zmieniły się pod względem estetyki, nośników i kontekstu politycznego, zachowują ten sam rdzeń symboliczny: walkę o sprawczość jednostki, wolność i równość

Współczesne praktyki emancypacyjne, w tym Strajk Kobiet, czerpią zarówno z subkultury punkowej, jak i z feministycznych subkultur²²²². Szczególnym punktem odniesienia jest ruch Riot Grrrls²²²³, który łącząc feminizm z punkiem, stworzył alternatywną kulturę młodych kobiet, manifestującą gniew, odrzucenie konformizmu i afirmację kobiecej podmiotowości²²²⁴. Estetyka DIY i prowokacyjne slogany charakterystyczne dla tej formacji znalazły echo w oprawie wizualnej OSK²²²⁵.

Wizualność Strajku Kobiet funkcjonuje w dwóch komplementarnych rejestrach. Pierwszy obejmuje profesjonalne realizacje artystyczne - dzieła projektantek, artystów, fotografek o wysokim poziomie estetyzacji i przemyślanej kompozycji²²²⁶. Drugi to oddolna ekspresja uliczna, zakorzeniona w języku potocznym i emocjonalnym, silnie afektywna, często operująca gniewem, ironią i satyrą²²²⁷. Oba współtworzą ikonografię protestu, w której obraz nie jest dodatkiem do komunikatu politycznego, lecz pełnoprawnym sposobem artykulacji postawy obywatelskiej²²²⁸.

W warunkach pandemii COVID-19 protest przyjął także formy dostosowane do restrykcji sanitarnych. Organizowano akcje samochodowo-rowerowe, w których pojazdy oblepiano hasłami: „Nie dla piekła kobiet”, „Walczcie z wirusem, nie z kobietami”, „Rewolucja jest kobietą”. Symbolem buntu i wspólnoty stała się czerwona błyskawica,

²²²² Trzecia fala feminizmu charakteryzuje sprzeciw wobec osiągnięć i ustabilizowanych instytucji drugiej fali. Charakteryzuje się chęcią stworzenia czegoś własnego, czegoś co wyrażałoby poglądy młodej generacji.

²²²³ Potrójne „r” miało manifestować i podkreślać gniew i złość kobiet. Zob. S. Marcus, *Girls to the Front: The True Story of the Riot Grrrl Revolution*, New York 2010; M. Kearney, *Girls Make Media*, London 2006.

²²²⁴ L. Debeni, *Nie dajcie się uciszyć - punk rock i dziewczyny*. 4.01.2021. <https://szajnmag.pl/nie-dajcie-sie-uciszyc-punk-rock-i-dziewczyny/>. dostęp: 05.03.2021.

²²²⁵ Tamże.

²²²⁶ Artystyczne formy wizualne, takie jak ręcznie tworzone transparenty, instalacje miejskie, happeningi i performance, redefiniują klasyczne rozumienie obywatelstwa, przesuwając je z poziomu instytucjonalno-prawnego na pole symboliczno-estetyczne. Protesty takie jak „blokady performatywne” czy „manifestacje balkonowe” ukazały obywatelstwo jako praktykę afektywną i wspólnotową, opartą na estetyce, emocjach i aksjologicznym sprzeciwie. Zob. E. F. Isin, *Theorizing Acts of Citizenship*, [w:] E.F. Isin, G.M. Nielsen, *Acts of Citizenship*, London 2008.

²²²⁷ Na zapytanie, dlaczego kobiety wychodzą na ulicę bardzo często można usłyszeć odpowiedź „grzecznie już było!”, „Kobiety i wspierający ich mężczyźni wychodzą na ulicę, w wielkich miastach i małych miasteczkach. Są zdesperowani i zdesperowane. Mają dość kompromisów, a także odklejonego od rzeczywistości rządu, który z buciorami pakuje się w ich życie”. „Tego gniewu nie da się już uciszyć”. Przykładowa wypowiedź Studentki Akademii Sztuk Pięknych.

²²²⁸ R. Ślosarski, *Przedmioty protestu. Kultury materialne współczesnych ruchów społecznych*, Warszawa 2021.

nanoszona szminką na szyby, witryny sklepowe i transparenty²²²⁹. Inne strategie obejmowały wywieszanie transparentów na balkonach, akcje performatywne („W kolejce po prawa człowieka”) oraz intensywną aktywność w przestrzeni cyfrowej, gdzie symbole protestu zyskały postać memów, grafik i kampanii medialnych²²³⁰.

Intensywna obecność ikonografii Strajku Kobiet w przestrzeni publicznej spotkała się z odpowiedzią środowisk konserwatywnych. Publicysta Tadeusz Płużański apelował na antenie Polskiego Radia o eksponowanie wizerunków religijnych (np. Jezusa Miłosiernego i Matki Bożej Łaskawej) jako kontrpunktu wobec znaków OSK²²³¹. Była to zatem strategia reokupacji przestrzeni publicznej poprzez przeciwstawienie symboli religijnych prostym, afektywnym znakom protestu. W efekcie w wielu miastach doszło do konfrontacji ikonograficznej pomiędzy emblematami Kościoła a błyskawicą Strajku Kobiet - co unaocniło, że spór o prawa kobiet był równocześnie konfliktem o aksjologiczny porządek polskiej sfery publicznej.

6.3.1 Transparenty, performance i memy jako komunikaty aksjologiczne

W kulturze ponowoczesnej obraz nie pełni już funkcji wyłącznie estetycznej - staje się nośnikiem ideologii, narzędziem władzy, a zarazem medium symbolicznego oporu²²³². Współczesna wizualność, rozumiana jako system znaków kulturowych, odgrywa równocześnie rolę epistemologiczną i aksjologiczną: konstruuje społeczną rzeczywistość, nadając jej znaczenia i wartości poprzez mechanizmy reprezentacji²²³³.

Zgodnie z ujęciem Michela Foucaulta, rzeczywistość społeczna nie jest dana, lecz wytwarzana w dyskursie (także wizualnym), który ustanawia relacje wiedzy i władzy²²³⁴. Wizualność staje się areną konfliktów ideologicznych: jej znaki są nośnikami wartości,

²²²⁹ G. Piechota, *Strajk Kobiet. Zmiany społeczno-kulturowe jako efekt...*, dz. cyt., s. 97-114

²²³⁰ Zakaz zgromadzeń sprawił, że protest przeniósł się do Internetu: Twitter, Instagram, Facebook, jak również do grup społecznościowych takich jak „STOP barbarzyńcom”, „OdrzućProjektGodek!Zaapeluj do posłów i posłanej na FB /TT/email” czy „Wyjeżdżamy Za Ważną Potrzebą” organizowanych w większości przez Ogólnopolski Strajk Kobiet we współpracy m.in., z Federacją na rzecz Kobiet i Planowania Rodziny i Akcją Demokracja.

²²³¹ *Odpowiedź na błyskawice Strajku Kobiet. Ważny apel dziennikarza*. 2.12.2020, <https://www.polski-produkt.dorzeczy.pl/kraj/163459/odpowiedz-na-blyskawice-strajku-kobiet-wazny-apel-dziennikarza.html>, dostęp: 29.03.2021.

²²³² W kulturze medialnej obraz zyskuje status nie tylko medium, ale strukturującego wydarzenia społecznego. Jego siła polega na zdolności do tworzenia emocjonalnej wspólnoty, wywoływania rezonansu i przekraczania granic językowych. Zob. J. Mikułowski, Pomorski, *Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*, Kraków 2012, s. 147-148.

²²³³ P.L. Berger, T. Luckman, *Społeczne tworzenie rzeczywistości. Traktat z socjologii wiedzy*, 2010.

²²³⁴ M. Foucault, *The ethic of care for the self as a practice of freedom*, [w:] J. Bernauer, D. Rasmussen, *The Final Foucault*, Cambridge 1991, s. 11.

które podlegają negocjacji w przestrzeni publicznej²²³⁵. Hans Belting definiował obraz jako formę kulturowej symbolizacji zakorzenioną w kontekstach historycznych i psychologicznych²²³⁶. Interpretacja protestacyjnych obrazów wymaga zatem zarówno znajomości kodów semiotycznych, jak i kontekstu polityczno-aksjologicznego, w którym zostały użyte²²³⁷.

W dobie mediów cyfrowych obraz jest jednym z głównych pól negocjowania tożsamości jednostkowej i zbiorowej²²³⁸. Pokolenia Y i Z, wychowane w świecie ekranów i ikon, posługują się obrazem jako narzędziem ekspresji i perswazji, pozwalającym na artikulację postaw obywatelskich oraz afektywną mobilizację²²³⁹. Symbole protestu (czarna parasolka, błyskawica, stylizowane grafiki macicy czy popularne hasła wizualne) funkcjonują jako aksjologiczne markery, które nie tylko organizują przestrzeń protestu, ale również konstruują wspólnotową narrację oporu²²⁴⁰.

Transparenty, memy i plakaty OSK można rozpatrywać jako „mikronarracje wizualne”, tj. krótkie, afektywne komunikaty w formie obrazów czy sloganów, które łączą język sztuki, emocji i polityki²²⁴¹. Tworzą one „estetykę nieposłuszeństwa”, a ich potencjał perswazyjny jest porównywalny z performansem²²⁴², który, według Judith Butler, stanowi akt konstytuowania rzeczywistości społecznej²²⁴³. Kenneth Burke określał to jako „użycie symboli w celu kształtowania postaw i wywoływania zachowań”²²⁴⁴.

Hasła i slogany Strajku Kobiet w latach 2020-2021 tworzone ad hoc, często jako natychmiastowa reakcja na wydarzenia polityczne, charakteryzowały się zwięzłością, emocjonalnością, ironią i intertekstualnością. W warunkach ulicznej demonstracji, gdzie nie ma miejsca na rozwiniętą argumentację, slogan pełnił funkcję głównego nośnika emocji, opinii i wartości, a równocześnie performatywnie jednoczył wspólnotę protestujących²²⁴⁵.

²²³⁵ Tamże.

²²³⁶ H. Belting, *Antropologia obrazu. Szkice do nauki o...*, dz. cyt., s. 11

²²³⁷ J. Nowotniak, *Władza obrazów: Uwagi na marginesie wyzwań...*, dz. cyt.

²²³⁸ Tamże.

²²³⁹ Z. Melosik, *Kultura popularna i tożsamość młodzieży ...*, dz. cyt.

²²⁴⁰ G. Piechota, *Strajk Kobiet. Zmiany społeczno-kulturowe jako efekt...*, dz. cyt., s. 97-114

²²⁴¹ H. Belting, *Antropologia obrazu. Szkice do nauki o...*, dz. cyt., s. 11; G. Kress, *Literacy in The New Media Age*, dz. cyt.

²²⁴² J. Mikułowski-Pomorski, *Jak narody porozumiewają się ze sobą...*, dz. cyt., s. 147-148

²²⁴³ J. Butler, *Bodies That Matter: On the Discursive...*, dz. cyt.

²²⁴⁴ K. Burke, *A Rhetoric of Motives*, Berkeley and Los Angeles 1950.

²²⁴⁵ A. Kielbiewska, *Retoryka „czarnego marszu” na materiale haseł prezentowanych w przestrzeni publicznej*, „Res Rhetorica” 2018, nr 5(3), s. 2.

Analizowany korpus obejmuje hasła w języku polskim i angielskim, z pojedynczymi odwołaniami łacińskimi lub w innych językach, co wskazuje na szeroki wachlarz odniesień kulturowych i aspiracje komunikacyjne do różnych publiczności. Hasła były silnie osadzone w bieżącym kontekście politycznym, a zarazem pokazywały pluralizm dyskursu emancypacyjnego: od postulatów praw reprodukcyjnych po narracje antyklerykalne, prospołeczne i pro-mniejszościowe²²⁴⁶.

Od strony retorycznej i językowej slogany wykazują dużą różnorodność stylistyczną²²⁴⁷. W badanym materiale zidentyfikowano metafory („Grzeczne dziewczynki idą do nieba, a niegrzeczne mają wybór”), personifikacje („Matka Polka płacząca”), elipsy, ironie, powtórzenia, rymy, aliteracje oraz paralelizmy składniowe²²⁴⁸. Ujęte w perspektywie teorii aktów mowy (Austin, Searle), pełniły one funkcje wezwania, groźby, pytań retorycznych czy ironicznych oświadczeń²²⁴⁹.

Całość zgromadzonego materiału pozwala stwierdzić, że hasła i obrazy OSK spełniały funkcję aksjologicznej artykulacji: wyrażały wolność, sprawiedliwość, godność i równość, a zarazem otwierały przestrzeń wielogłosowej narracji emancypacyjnej²²⁵⁰. Transparenty, memy i performanse Strajku Kobiet nie były więc wyłącznie nośnikami estetyki buntu, lecz przede wszystkim językiem wartości, w którym wizualność i słowo jednoczyły się w praktykach społecznego oporu.

6.3.2 Transparenty jako performatywne akty obywatelstwa i nośniki wartości w Ogólnopolskim Strajku Kobiet

W ponowoczesnym porządku komunikacyjnym, jak zauważa Jeremy Rifkin, „narracja i spektakl stają się równie ważne, a może ważniejsze niż fakty i postacie”²²⁵¹. Logikę tę doskonale odzwierciedlają transparenty Ogólnopolskiego Strajku Kobiet. Nie były one dodatkiem estetycznym, lecz performatywnym medium oporu, materializującym

²²⁴⁶ Protesty Ogólnopolskiego Strajku Kobiet unaocznily, że wizualność może stanowić główną oś organizacji zbiorowego doświadczenia i ekspresji, szczególnie w kontekście treści zakazanych, przemilczanych lub dyskredytowanych przez dyskursy dominujące. Zob. Tamże.

²²⁴⁷ M. Korolka, *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*, dz. cyt.

²²⁴⁸ K. Burke, *Tradycyjne zasady retoryki*, „Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej”, nr 68/2, s. 97; M. Korolka, *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*, dz. cyt.; K. Szymek, *Sztuka argumentacji. Słownik terminologiczny*, dz. cyt.

²²⁴⁹ J.L. Austin, *How to Do Things with Words*, dz. cyt.

²²⁵⁰ G. Piechota, *Strajk Kobiet. Zmiany społeczno-kulturowe jako efekt...*, dz. cyt.

²²⁵¹ J. Rifkin, *Wiek dostępu. Nowa kultura hiperkapitalizmu*, dz. cyt., s. 204.

wartości, emocje i tożsamość zbiorową ruchu. Transparent stawał się nie tylko tekstem wizualnym, ale także aktem obywatelstwa w sensie performatywnym²²⁵².

Analiza transparentów OSK przeprowadzona metodami obserwacji uczestniczącej, analizy wizualnej, socjosemiotycznej i netnograficznej (m.in. profil @transparenty_z_protestów) pozwala traktować je jako elementy asamblażu: hybrydowego montażu tekstów, obrazów i gestów, w którym jednostkowa ekspresja spleta się z praktyką obywatelską²²⁵³. Jak zauważa Katarzyna Niziołek, sztuka zaangażowana staje się alternatywnym kanałem politycznej komunikacji w sytuacjach blokady dyskursu instytucjonalnego²²⁵⁴. Transparent OSK był zatem narzędziem obywatelskiej emancypacji, tworzącym egalitarną przestrzeń, niezależną od kapitału kulturowego czy instytucjonalnych przywilejów²²⁵⁵.

Transparenty realizują złożony repertuar funkcji komunikacyjnych:

- Informacyjną - krótkie, łatwe do zapamiętania hasła komunikujące postulaty polityczne i społeczne („Chcemy rzetelnej edukacji seksualnej”);
- Ekspresywną i afektywną - artykulacja gniewu, frustracji i nadziei („Agata milczy. To jej wybór. Ja też chcę mieć wybór”, „J**** PiS”);
- Edukacyjną - odwołania do literatury, rebusy, symbole naukowe;
- Kulturotwórczą - odwołania do ikon popkultury (Harry Potter, Gra o Tron), sztuki wysokiej i memów Internetowych,
- Tożsamościową i grupową - budowanie wspólnoty protestu („Nigdy nie będziesz szła sama”),
- Symboliczną i poetyczną - użycie metafor, ironii i ikonografii (błyskawica, wieżak, „osiem gwiazdek”, portrety Kai Godek).

Transparenty były zawsze wynikiem świadomego wyboru treści, formy, typografii czy koloru, co wpisuje się w teorie perswazji wizualnej Gunthera Kressa i Theo van Leeuwen²²⁵⁶. Modalność przekazów kształtowały decyzje dotyczące kontrastu, kompozycji i stylizacji, od realistycznych grafik po konceptualne kolaże²²⁵⁷.

²²⁵² L. Chouliaraki, L. M. Boltanski, *The Spectacle of Suffering*, London 2006.

²²⁵³ M. DeLanda, *A New Philosophy of Society: Assemblage Theory and Social Complexity*. London 2006.

²²⁵⁴ K. Niziołek, *Czy street art. jest sztuką społeczną?* dz. cyt., s. 47-67; N. Fraser, *Rethinking the Public Sphere*, dz. cyt., s. 56-80.

²²⁵⁵ J. Butler, *Notes Toward a Performative Theory of...*, dz. cyt.

²²⁵⁶ G. Kress, *From Saussure to Critical Sociolinguistics: The Turn Towards a Social View of Language*, [w:] A Reader, M. Wetherell, S. Taylor, *Discourse Theory and Practice*, London 2001, s. 36.

²²⁵⁷ M. Halliday, R. Hasan, *Language, Context, and Text: Aspects of Language in a Social-Semiotic Perspective*, „Victoria” 1985, s. 10.

Centralnym obszarem kontestacji transparentów OSK były prawa reprodukcyjne, zarówno postulowane wprost („Chcemy mieć wybór”), jak i formułowane metaforycznie („Nie twoja broszka”)²²⁵⁸. Transparenty odwoływały się także do symboli narodowych i religijnych w perspektywie feministycznej reappropriacji: „Macice wyklęte”, „Polka walcząca”, „Niepodległe kobiety” ironicznie i performatywnie przekształcały topos Matki Polki w narrację o sprawczości i samostanowieniu²²⁵⁹.

Transparenty ujawniały przy tym wyraźną polaryzację aksjologiczną: były skierowane przeciw osobom (np. Julia Przyłębska, Kaja Godek, abp Jędraszewski), instytucjom (Trybunał Konstytucyjny, Kościół), a także wobec szerzej rozumianej władzy symbolicznej. Były więc narzędziami dyskursu afektywnego nieposłuszeństwa, w którego centrum znajdowały się wartości wolności jednostki, równości i świeckości państwa kontra kontrola moralno-religijna²²⁶⁰.

Transparenty OSK funkcjonowały nie w izolacji, lecz jako część performatywnego pejzażu protestu: „czarnych marszów” z ich żałobną symboliką, happeningów ulicznych i aktywności cyfrowej (hashtag #MemyNaTransparenty). Kolor czarny i symbol błyskawicy dopełniały oprawę uliczną odzieży, makijażu czy instalacji świetlnych, tworząc z protestu estetyczną i aksjologiczną rewolucję redefiniującą obywatelstwo jako praktykę afektywną i wspólnotową.

Transparenty, przekształcając język i obrazy, stanowiły multimodalne komunikaty, które nie tylko przekonywały, ale i symbolicznie zawłaszczają przestrzeń publiczną, redefiniując wspólnotę polityczną z perspektywy emancypacyjnej.

6.3.3 Transparenty Strajku Kobiet jako performatywne komunikaty aksjologiczne i przejawy populizmu emocji²²⁶¹

Punktem zapalnym protestów wywołanych orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 roku było nie tylko niezadowolenie wobec konkretnej decyzji instytucji, lecz także narastające rozczarowanie elitami władzy, które zdaniem protestujących, pozbawiały społeczeństwo podstawowych praw i tym samym podważały fundamenty demokratycznego porządku aksjologicznego. Mobilizacja miała podłoże głębsze

²²⁵⁸ A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. Ja i społeczeństwo...*, dz. cyt., s. 167-171.

²²⁵⁹ E. Kępa, *Patriotyzm kobiet - ewolucja i przeobrażenia wzorca Matki Polki w kulturze współczesnej*, [Patriotyzm kobiet - ewolucja i przeobrażenia wzorca Matki Polki w kulturze współczesnej](#), dostęp: 28.06.2025.

²²⁶⁰ K. Szymanek, *Sztuka argumentacji*, Warszawa 2021.

²²⁶¹ M. Canovan, *Populism*, Londyn 2000.

niż bieżący spór polityczny: wynikała z doświadczenia niesprawiedliwości i wykluczenia, które znalazło silny wyraz w przestrzeni publicznej.

Mechanizmy te wpisują się w logikę populizmu, rozumianego za Chantal Mouffe nie tylko jako strategia polityczna, ale przede wszystkim jako sposób konstruowania tożsamości zbiorowej, opartej na afektywnym zjednoczeniu przeciwko wyobrażonemu wrogowi²²⁶². Populizm, co podkreśla badaczka, tworzy silne spoiwo emocjonalne, przypominające „więź libidinalną” opisywaną przez Sigmunda Freuda i Jacques Lacana, zogniskowaną wokół wspólnego przeciwnika politycznego²²⁶³.

W przypadku Strajku Kobiet ta identyfikacja zbiorowa najpełniej wyrażała się w sferze językowej i wizualnej, zwłaszcza w transparentach i memach. Transparenty stały się jednym z głównych nośników oporu. Nacechowane emocjonalnie, ironiczne, nierzadko wulgarne, pełne intertekstualnych odniesień funkcjonowały zarówno jako komunikaty polityczne, jak i znaki tożsamościowe. W nich manifestował się „język ulicy” jako język kontestacji²²⁶⁴.

Transparent nie był wyłącznie tekstem, lecz także ikoną protestu. Siła jego oddziaływania wynikała z połączenia treści z formą typograficzną, graficzną i afektywną, co włączało go w tradycję retoryki jako teorii perswazji. Już Isokrates określał retorykę mianem „mistrzini przekonywania”²²⁶⁵, Arystoteles podkreślał jej znaczenie w dziedzinie dyalektyki i spraw spornych²²⁶⁶, a Nietzsche widział w niej zdolność formowania cudzych myśli poprzez tropy i metafory²²⁶⁷. Transparenty Strajku Kobiet, mimo swej pozornej prostoty, realizowały właśnie tę funkcję mikro-retoryki, pełnej tropów stylistycznych, ironii i metaforycznych skrótów.

Ich skuteczność polegała na zastosowaniu sprawdzonych strategii perswazyjnych: kontrastów („Życie tak - piekło kobiet nie”), gier słownych i paralelizmów („Moje ciało, mój wybór”), ironii i intertekstualnych odniesień („Zróbcie nam Gilead, a my zrobimy wam Majdan”), a także rejestrów emocjonalnych („Matka Polka się wkurzyła”). Transparent jako medium uliczne był krótki, lapidarny, a zarazem afektywnie nasycony, dzięki czemu pełnił zarazem funkcję politycznej interwencji i symbolicznej autoekspresji.

²²⁶² Tamże.

²²⁶³ Freud uważał, że budowanie tożsamości zbiorowej jest formą „więzi libidinalnej”, tj. miłości, pełniącej funkcję wspólnego mianownika dla grup jednoczących się przeciwko wrogowi politycznemu, na którym skupiają się emocje z natury agresywne. Zob. Ch. Mouffe, *For a left populism*, dz. cyt., s. 73.

²²⁶⁴ A. Kiełbiewska, *Retoryka ruchów społecznych*, dz. cyt.; B. Bogólebska, M. Worsowicz, *Retoryka i jej zastosowanie*, Łódź 2016, s. 18-19.

²²⁶⁵ B. Bogólebska, M. Worsowicz, dz. cyt., s. 18-19.

²²⁶⁶ Tamże, s. 18-19.

²²⁶⁷ Tamże.

Co więcej, transparent nie kończył swojego życia w przestrzeni ulicy. Funkcjonował także jako obraz cyfrowy - krążący w mediach społecznościowych, przekształcany w memy, udostępniany i powielany. Stał się częścią palimpsestu kultury protestu, łącząc fizyczną obecność demonstrantów z wiralową obecnością w przestrzeni cyfrowej.

Z perspektywy socjologicznej transparent można interpretować jako narzędzie kolektywnego sprawstwa. Indywidualne wypowiedzi, zestawiane w masowej skali, tworzyły wspólny dyskurs wizualny i wzmacniały poczucie przynależności. Transparenty nie były więc tylko manifestami jednostek, lecz performansami wspólnoty, które scalały indywidualne głosy w zbiorową narrację sprzeciwu.

Charakterystyczne cechy języka transparentów OSK to²²⁶⁸:

- Zwięzłość i lapidarność (łatwość odbioru w tłumie i przestrzeni ulicznej);
- Wysoki poziom symbolizacji (metafory, tropy wizualne, skróty kulturowe);
- Intensywne nasycenie emocjonalne (rejstry gniewu, frustracji, nadziei, ironii);
- Odwołania do kodów popkulturowych (seriale, literatura, muzyka);
- Wulgaryzmy jako strategia transgresji językowej (przełamywanie tabu, intensyfikacja ekspresji).

Transparenty Strajku Kobiet pełniły więc funkcję krytyczną: komentowały rzeczywistość społeczną i polityczną poprzez gniew, ironię i humor, a równocześnie stanowiły performatywne akty nieposłuszeństwa. W ten sposób Strajk Kobiet budował własny język wizualno-wербalny, w którym indywidualna ekspresja spletała się ze wspólnotowym doświadczeniem emancypacyjnym.

6.4 Język transparentów Strajku Kobiet 2020-2021: performatywny akt oporu i aksjologiczna mobilizacja

Hasła prezentowane podczas Ogólnopolskiego Strajku Kobiet w latach 2020-2021 były bezpośrednim wyrazem sprzeciwu wobec orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 roku, a równocześnie odzwierciedlały głębokie napięcia aksjologiczne dzielące polskie społeczeństwo. Język transparentów pełnił podwójną rolę: stanowił ekspresję emocji i narzędzie mobilizacji społecznej, a zarazem był

²²⁶⁸ M. Małkowska, *Tekst miejski jako wyraz protestu. Analiza transparentów wykorzystywanych podczas warszawskich manifestacji antyrządowych w 2023 roku*, „Socjolingwistyka XXXVIII” 2024, [Socjolingwistyka+38_11.pdf](#), dostęp: 16.08.2024; P. Bratkowski, *Podmiot nie zgadza się z orzeczeniem! Protest Strajku Kobiet to sprzeciw nie tylko wobec zakazu aborcji*, 09.11.2020, [Strajk Kobiet. Co mówi język transparentów i dlaczego PiS się go boi? | Newsweek](#), dostęp: 18.04.2021.

formą performatywnego aktu nieposłuszeństwa obywatelskiego wobec instytucji państwowych i religijnego porządku legitymizującego władzę²²⁶⁹.

Transparenty protestacyjne funkcjonują w obrębie logiki języka obywatelskiego nieposłuszeństwa, ujawniając znaczną heterogeniczność form stylistycznych, częste wykorzystanie ironii oraz odniesień intertekstualnych, przy jednoczesnym zakorzenieniu przekazu w wyrażnie artykułowanym systemie wartości. Były one komunikatami wielopoziomowymi, łączącymi funkcję ekspresyjną, perswazyjną i tożsamościotwórczą²²⁷⁰. Ich obecność na ulicach miast i w mediach cyfrowych potwierdza, że protest nie był wyłącznie fizycznym aktem demonstracji, lecz także procesem wytwarzania wspólnego języka i symboliki oporu.

Analiza objęła kilkaset haseł, dokumentowanych głównie poprzez archiwa Internetowe i media społecznościowe (m.in. profil „Transparenty z protestów”)²²⁷¹. Zgromadzony materiał uwzględniał zarówno krótkie slogany, jak i dłuższe, bardziej rozbudowane komunikaty. Część haseł szybko przeniknęła do kultury cyfrowej w postaci memów, grafik, infografik, co zwiększało ich zasięg i sprawczość performatywną. Celem analizy nie była pełna dokumentacja, lecz opracowanie reprezentatywnego zbioru ze względu na:

- Częstotliwość użycia;
- Siłę perswazyjną i medialność;
- Walory stylistyczne (gra słów, rytm);
- Obecność ironii i intertekstualności;
- Kontekst społeczny i recepcję medialną.

Tab. 37 Skala wystąpień haseł OSK

Hasło	Liczba wystąpień	Kontekst
Kobieta to też człowiek	180	Transparenty, memy
Jebać PiS	150	Transparenty, memy
To jest wojna	130	Transparenty, murale

²²⁶⁹ J. Butler, *Notes Toward a Performative Theory of...*, dz. cyt.

²²⁷⁰ K. Korolko, *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*, dz. cyt.

²²⁷¹ https://www.instagram.com/transparenty_z_protestow/

Piekło kobiet	125	Transparenty, memy
Nie jestem inkubatorem	110	Transparenty
Strajk kobiet	440	Transparenty, media, profile społecznościowe
Wolność wyboru	210	Transparenty, infografiki

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy korpusu haseł w mediach społecznościowych i materiałach reporterskich, 2020-2021.

Transparenty OSK były formą komunikacji multimodalnej: warstwa językowa łączyła się z wizualną, afektywną i performatywną. Ich skuteczność polegała nie tylko na treści, ale także na wykorzystaniu środków formalnych: skrótu, rytmu, kontrastów kolorystycznych, odwołań popkulturowych i retorycznych figur.

Hasła ujawniają też charakterystyczny dla nowych ruchów społecznych pluralizm światopoglądowy i wielogłosowość. W tabeli dominują sformułowania od dosadnych i transgresyjnych („J***** PiS”) po metaforyczne i uniwersalne („Kobieta to też człowiek”), a także ironiczno-mobilizacyjne („To jest wojna”). Wyrażały one gniew, frustrację, ale też humor i nadzieję, a tym samym przekształcały emocje indywidualne w wspólnotową energię zmiany.

Z perspektywy aksjologicznej transparenty konstituowały narrację emancypacyjną, której wspólnym mianownikiem były wartości wolności, równości, godności i prawa do samostanowienia.

6.4.1 Wizualność i aksjologia protestu: analiza ilościowa transparentów

Analizie poddano 972 unikalne hasła transparentowe Ogólnopolskiego Strajku Kobiet z lat 2020-2021, zgromadzone w autorskiej bazie danych (Excel). Każde hasło zostało zakodowane pod kątem funkcji językowej, stylu komunikatu, typu dyskursu oraz kategorii aksjologicznych. Pozwoliło to na wyodrębnienie dominujących wartości, emocji i strategii retorycznych wykorzystywanych w komunikacji protestu.

1. Kategorie aksjologiczne.

Najczęściej identyfikowane obszary znaczeniowe to:

- Emocje zbiorowe - ponad 150 haseł: protest jako wyraz gniewu, oburzenia i determinacji („Módlcie się, żeby nam się okresy nie zsynchronizowały”, „Kot może zostać, reszta wypierdalać”);

- Tożsamość wspólnotowa - ok. 100 haseł: solidarność międzypokoleniowa i identyfikacja wspólnotowa („Jestem córką czarownicy”, „Babcie z wami”);
- Autonomia cielesna i *pro-choice* - ok. 80 haseł: prawo do decyzji o aborcji i własnym ciele („Moje ciało - mój wybór”, „Nie jestem inkubatorem”);
- Feminizm i równość - ponad 70 haseł: emancypacyjne, intersekcyjne („*Girls just wanna have fundamental rights*”, „Feminizm jest dziedziczny”);
- Antyklerykalizm - ponad 60 haseł: krytyka Kościoła („Księża na księżyc”, „Jazda z kuriami!”);
- Obrona demokracji - ponad 50 haseł: nawiązania do konstytucji i praw człowieka („Prawo ma chronić, a nie torturować”, „*Don't fuck with my freedom*”);
- Ironia i humor - ok. 40 haseł: memetyczna estetyka, subwersja („Nawet mefedron ma lepszy skład niż rząd”, „Musiałam zabrać kotu karton”).

2. Funkcje językowe (wg. Modelu Romana Jakobsona).

Najczęściej identyfikowane funkcje języka to:

- Emotywna (ekspresywna) - 573 haseł: ekspresja gniewu, żałoby i frustracji („Zamknęliście cmentarze, ale nie zamkniecie nam ust”);
- Konatywna - 467 haseł: wezwanie do działania („Wypierdalać!”, „Nie będziemy rodzić na rozkaz!”);
- Poetycka/ironiczna - 155 haseł: gra słów, metafory, rytm („Zamiast Dziadów będą Baby”);
- Poznawcza - 275 haseł: informacyjne, wyjaśniające („Kobieta to nie ideologia”);
- Metajęzykowa i identyfikacyjna - auto-referencyjne („To nie jest kraj dla kobiet”, „Mój głos się liczy”).

Ich celem jest nie tylko wyrażenie sprzeciwu, ale także inicjowanie wspólnoty symbolicznej, budowanie tożsamości protestu, krytyka porządku społeczno-politycznego oraz transformacja języka obywatelskiego. Zastosowanie modelu Jakobsona, wzbogaconego o ujęcia Hymesa i Kerbrat-Orecchioni, pozwala na uchwycenie protestu jako aktu zbiorowego performansu językowego, który stanowi zarówno świadectwo przemiany aksjologicznej, jak i narzędzie kształtowania nowego porządku symbolicznego w społeczeństwie cyfrowym.

3. Style komunikacyjne.

Wśród stylów komunikacyjnych dominowały:

- Aksjologiczny - ponad 60%, wyraźne odniesienia do wartości (wolność, sprawiedliwość, godność, autonomia);
- Transgresyjny/wulgarny - ok. 20%, np. „Jebać PiS”; naruszenie tabu jako narzędzie intensywnej ekspresji;
- Protestacyjny ogólny - ok. 15%, komunikaty skierowane do władzy i instytucji;
- Ironia i humor - ok. 10%, odwołania do popkultury i memów.
- Typ dyskursu. Analiza ujawniła cztery główne typy:
- Wspólnotowy/emocjonalny - 45% haseł; akcentowanie solidarności, zbiorowej emocji i więzi;
- Praw człowieka i obywatelski - 30%; odwołania do konstytucji, wolności i demokracji;
- Antyklerykalny/symboliczny - 10-15%; krytyka Kościoła, metaforyka religijna i sakralna (często subwersyjna);
- Popkulturowy - ok. 10%; odniesienia do kultury masowej, memów i seriali.

4. Ikonografia i multimodalność

W toku analizy haseł uwzględniono również obecność elementów ikonograficznych i ekspresji transgresyjnej, które odgrywają istotną rolę w komunikacji protestacyjnej. Symbole OSK pojawiły się w 278 transparentach (29%). Najczęściej pojawiającym się symbolem była błyskawica (248 razy), następnie „osiem gwiazdek” (45 razy) i pojedyncze wizerunki wieszaka. Dane te ukazują komplementarność słowa i obrazu: większość transparentów była werbalna, ale ikony graficzne zwiększały rozpoznawalność i siłę symboliki.

5. Wulgaryzacja języka

Równolegle wyraźnym zjawiskiem była wulgaryzacja języka. Łącznie 145 haseł (14,9% wszystkich transparentów) zawierało słownictwo transgresyjne, w tym zwroty takie jak „wypierdalać”, „jebać PiS”, „trzeba było nas nie wkurwiać”, „pierdol się”. Hasła te nie ograniczały się do wyrażania emocji - pełniły rolę aktów performatywnego sprzeciwu wobec patriarchalnej i autorytarnej władzy. W duchu teorii Judith Butler można je odczytać jako akty mowy, które rekonfigurują granice społecznej dopuszczalności, przełamują normy językowe i symbolicznie legitymizują gniew jako kategorię polityczną²²⁷².

Podsumowując, analiza ilościowa potwierdza, że język OSK był heterogeniczny: od liberalno-demokratycznych postulatów po brutalnie ekspresyjne i ironiczne komentarze

²²⁷² J. Butler, *Excitable Speech: A Politics of the...*, dz. cyt.

popkulturowe. Ich wspólnym mianownikiem była rekontekstualizacja społecznych krzywd i afirmacja kobiecej podmiotowości. Transparent OSK był więc narzędziem performatywnego oporu - nie tylko wyrażał doświadczenie jednostkowe i zbiorowe, lecz także przeobrażał sam język debaty publicznej, otwierając nowe przestrzenie aksjologiczne.

6.4.2 Wizualność i aksjologia protestu: analiza jakościowa transparentów

Analiza jakościowa transparentów OSK pozwala uchwycić ich funkcje komunikacyjne, stylistyczne i aksjologiczne w ujęciu, które łączy model funkcji językowych Romana Jakobsona²²⁷³ z teorią aktu komunikacyjnego Della Hymesa²²⁷⁴ i refleksją nad performatywnym charakterem języka²²⁷⁵. Transparenty były nie tylko reakcją na decyzję instytucjonalną, lecz także performatywnymi aktami mowy, które konstytuowały wspólnotę symboliczną, kwestionowały porządek polityczny i narzucały nowe ramy debaty publicznej²²⁷⁶.

Uczestniczki protestu korzystały z całego spektrum rejestrów - od języka wysokiego (prawa człowieka, konstytucja) po język niski (wulgaryzmy, slang młodzieżowy), tworząc strategię, którą określić można mianem językowego buntu²²⁷⁷. Hasła te pełniły funkcje ekspresywne, konatywne i poetyckie, a jednocześnie miały wymiar aksjologiczny: artykułowały wartości wolności, sprawiedliwości, równości i podmiotowości²²⁷⁸.

Kategoryzacja aksjologiczna i funkcje językowe haseł

1. Emocje zbiorowe

Transparenty wyrażały gniew, frustrację, rozpacz pełniąc funkcję mobilizacyjną i wspólnotową. Hasła takie jak „Grzecznie i miło już było”, „Trzeba było nas nie wkurwiać”, „Macie krew na rękach”, „Strach się ruchać” czy „Jebać PiS” to przykłady języka transgresyjnego, w którym wulgaryzm działa jako strategia politycznej konfrontacji i performatywnego sprzeciwu.

2. Tożsamość wspólnotowa

²²⁷³ R. Jakobson, *Poetyka w świetle językoznawstwa*, [w:] K. Polański, *W poszukiwaniu istoty języka*, 1989.

²²⁷⁴ D. Hymes, *Foundation of Sociolinguistics: An Ethnographic Approach*, dz. cyt.

²²⁷⁵ R. Jakobson, *Poetyka w świetle językoznawstwa*, dz. cyt.

²²⁷⁶ M. Kita, *Przemiany modelu komunikacji werbalnej*, [w:] E. Jędrzejko, *Nowe czasy, nowe języki, nowe (i stare) problemy*, Katowice, 1998, s. 77-79

²²⁷⁷ K. Kuras, *Idee wartości w życiu publicznym*, 2014; A. Kozłowska, [Funkcje znaków. Elementy aktu komunikacji \(uksw.edu.pl\)](http://funkcje.znakow.pl), dostęp: 04.05.2023; M. Kita, *Przemiany modelu komunikacji werbalnej*, dz. cyt., s. 77-79.

²²⁷⁸ R. Jakobson, *Poetyka w świetle językoznawstwa*, dz. cyt.

Hasła budowały narrację kolektywnej tożsamości kobiet jako grupy oporu²²⁷⁹, odwołując się do relacji rodzinnych i pokoleniowych, tworząc wspólnotę pamięci i działania. Slogany typu „Zamiast dziadów będą baby”, „Jestem córką czarownicy, której nie udało się spalić”, „My jesteśmy czarownice i to nasze są macice”, „Moje siostry będę bronić”, „Wolność, równość, siostrzeństwo”, „Nasi rodzice obalili komunę. My obalimy PiS”, „Feminizm jest dziedziczny”, „Wściekłe Polki”, konstruowały narrację siostrzeństwa i solidarności międzypokoleniowej. Hasło „Rewolucja jest kobietą” stało się jednocześnie wyrazem emancypacji i postulatu zmiany systemowej.

3. Feminizm i równość płci

Centralne miejsce zajmowały hasła pro-choice: „Moje ciało - mój wybór”, „Nie jestem inkubatorem”, „Macierzyństwo z wyboru, nie z horroru”, „Macica jest moja, nie wasza”, „Nie rodzę na rozkaz”. Występowały także odniesienia do bioetyki i praw człowieka („*I'm a woman, not a womb*”) kontestując paternalizm państwa i Kościoła.

4. Antyklerykalizm

Slogany niosły krytykę roli Kościoła katolickiego w procesie legislacyjnym i edukacyjnym, wpisując się w dyskurs świeckości państwa, demistyfikując religijną retorykę jako mechanizm władzy nad ciałem i sumieniem kobiet²²⁸⁰. Hasła krytykujące Kościół, duchowieństwo, instytucje religijne: „Zamknijcie kościoły, otwórzcie restauracje. Bóg jest wszędzie. Dobre jedzenie nie”, „Jazda z kuriami!”, „Księża i politycy z dala od mojej macicy”, „Gdyby ministranci zachodzili w ciążę, aborcja byłaby sakramentem”²²⁸¹, „Zajmijcie się ciałem Chrystusa”, „Moje ciało, a nie księdza”, „Nie wycierajcie sobie mord Bogiem, wy po prostu nienawidzicie kobiet”, „Świecka vagina to nasze święte prawo”, „Chcemy leczenia, nie rozgrzeszenia”²²⁸².

5. Demokratyczne odwołania i prawa obywatelskie

Hasła odwoływały się do wartości demokratycznych i obywatelskich, takich jak prawnorządność, wolność jednostki, równość wobec prawa. Język tych haseł ma charakter inkluzyjny i apeluje do wspólnego dobra jako fundamentu ładu demokratycznego: „Prawa kobiet to prawa człowieka”, „Mamy dość łamania konstytucji”, „Konstytucja kobiet”, „Głos kobiet się liczy”, „Wybór nie zakaz”, „Wolność kocham i rozumiem,

²²⁷⁹ Są to formy „wspólnotowej interpelacji”, w których kobiety uznają się za podmioty godne głosu i sprawczości. Zob. J. Butler, *Excitable Speech: A Politics of the...*, dz. cyt..

²²⁸⁰ M. Bogusławski, *Problem świeckości państwa a wyzwania nowoczesności. Na marginesie Religii i neutralności światopoglądowej państwa Ryszarda Panasiuka*, „Acta Universitatis Lodziensis” 2023, nr 42.

²²⁸¹ Figura retoryczna obnażająca podwójne standardy.

²²⁸² Krytyka klauzuli sumienia.

wolności oddać nie umiem”, „Rozpoczęliście wojnę, my ją kończymy”, „Myślę, czuję, decyduję”.

6. Ironia, humor i popkultura

Wiele transparentów operowało językiem ironii, intertekstualności i popkulturowych odniesień, służąc demontażowi języka władzy i budowaniu wspólnoty²²⁸³. Hasła te odwołują się bezpośrednio do kodów kultury popularnej, szczególnie charakterystycznych dla tzw. pokolenia Y (millenialsów) oraz pokolenia Z. Wykorzystanie odniesień do aplikacji randkowych (Tinder), platform streamingowych (Netflix)²²⁸⁴, portali zakupowych (AliExpress), portali pornograficznych (Pornhub) czy gier komputerowych (Sims) stanowi strategię zakorzenioną w codziennych praktykach komunikacyjnych młodych użytkowników nowych mediów²²⁸⁵. Hasła posługujące się dowcipem, absurdem i żartem politycznym: „Nawet Mefedron ma lepszy skład niż rząd”, „Został tylko anal”, „Jarek! Zajmuj się swoją Pusią!”, „Pikachu. Użyj: wypierdalać”, „PiS je banany w skórce”, „Nawet hawajska jest lepsza niż PiS”, „Kot może zostać. Reszta wypierdalać”, „Nie potrzebuję Tindera, PiS rucha mnie codziennie”, „Płacę przez Jarka, a nawet nie randkowaliśmy”, „Obyś chuju wdepnął w Lego!”, „Jarek, jedyne cipki, o których możesz decydować to Andrzej, Zbigniew i Mateusz”, „PiS myśli, że in vitro to pizzeria”, „Żeby wam Sasin wigilię zorganizował”, „Przesunęłabym cię w lewo na Tinderze”²²⁸⁶, „Rząd z

²²⁸³ Jest to strategia subwersywna, którą Linda Hutcheon określiła mianem „ironicznego odwrócenia” - humor służy tu nie tylko demontażowi języka władzy, ale także budowaniu wspólnoty „wtajemniczonych”. Zob. L. Hutcheon, *Irony's Edge: The Theory and Politics of Irony*, 1994.

²²⁸⁴ Platforma VOD Netflix również stała się punktem odniesienia w warstwie symbolicznej protestów. Na transparentach pojawiały się ironiczne apele kierowane do rządu i polityków o „przyspieszenie działań”, tak aby obywatele mogli spokojnie oglądać seriale zamiast wychodzić na ulice. W hasłach protestujących obecne były także nawiązania do konkretnych produkcji Netflix. Przykładem jest serial *Black Mirror*, którego każdy odcinek stanowi odrębną historię, ukazującą wizję przyszłości oraz problemy wynikające z rozwoju nowych technologii. Przywołanie tej produkcji w przestrzeni protestu pełniło funkcję metaforyczną, wskazywało na dystopijny wymiar polskiej rzeczywistości politycznej, w której kwestie praw człowieka i wolności jednostki zostają podporządkowane logice kontroli i biopolitycznej władzy.

²²⁸⁵ M. Kuchta-Nykiel, *Internet na transparentach Strajku Kobiet*, 25.11.2020, <https://socialpress.pl/2020/11/internet-na-transparentach-strajku-kobiet>, dostęp: 29.03.2021.

²²⁸⁶ Cechą charakterystyczną Tindera jest tzw. swipe’owanie, czyli. przesuwanie w prawo lub lewo „kandydatów” lub „kandydatki” na potencjalnego partnera / potencjalną partnerkę na randkę. Przesunięcie w lewo oznacza „nie”, czyli „nie jestem zainteresowana/y” - jest to odrzucenie.

AliExpress”²²⁸⁷, „Gdyby Godek była w Simsach, zabrałbym jej drabinkę”²²⁸⁸, „Jak chcesz zaglądać między nogi, to zapraszam na Pornhub”²²⁸⁹.

Hasła odwoływały się do kultury memetycznej, popkultury oraz aktualnych wydarzeń politycznych, pełniąc funkcję narzędzi komunikacji aksjologicznej, emocjonalnej i tożsamościowej. Tworzyły tym samym wielowarstwową semantykę protestu. Ich forma niosła silny potencjał wirusowy, stanowiąc przykład tzw. memetycznego dyskursu oporu. Hasła odwołujące się do popkultury jako kodu kulturowego (np. „Harry Potter”, „Gilead”): „Gilead już tu jest” (Odwołanie do dystopii z „Opowieści podręcznej” jako metafory opresji państwowej i religijnej wobec kobiet), „Nawet Shrek nie chciałby żyć w takim bagnie”, „Nawet Muminki z was drwią”, „Płaczę przez Jarka, a nawet nie randkowaaliśmy”, „Oskar dla Kaczyńskiego za rolę Jaruzelskiego”, „*All I want for Christmas is not you*”, „Jarek! Zajmij się swoją Pusią!”, „W wiosce Smerfów największym zagrożeniem był też stary dziad z kotem!”, „Arya Stark ma nową listę: Kaczyński, Pawłowicz, Ziobro, Bosak, Rydzyk, Godek, Duda, Kurski, Terlecki, Sasin”, „*I Don't Like This Episode of Black Mirror*”, „Harry Protest i jebanie Sami-Wiecie-Kogo”.

7. Symboliczna prezentacja postulatów

Symbolika Ogólnopolskiego Strajku Kobiet wykraczała poza rolę dekoracyjną, stając się narzędziem budowania wspólnoty i artykulacji wartości wolności, równości oraz sprzeciwu wobec opresji. Obok ikonicznych znaków, takich jak błyskawica, czarna parasolka czy druciany wieszak, pojawiały się motywy intertekstualne i humorystyczne - od gwiazdek Michelin i kocich metafor, przez konstelacje gwiazdne i prognozy pogody, po estetykę kreskówkową. Tego rodzaju odniesienia, zakorzenione w kulturze popularnej i cyfrowej, pełniły funkcję semantyczną, a w perspektywie ikonologii Hansa Beltinga

²²⁸⁷ AliExpress, chińska platforma zakupowa funkcjonująca od ponad dekady, w ostatnich latach przeżywa swój renesans, przyciągając konsumentów przede wszystkim niskimi cenami. Jednocześnie często krytykowana jest za niską jakość oferowanych produktów oraz długi czas oczekiwania na dostawę. Do tej właśnie ambiwalencji odwołali się protestujący, wykorzystując hasło „Rząd z AliExpress”. Transparent ten stanowił metaforyczną diagnozę funkcjonowania władzy, którą określano jako tanią imitację sprawnego rządu, charakteryzującą się niską jakością decyzji politycznych oraz opieszałością w reakcjach na kryzysy społeczne.

²²⁸⁸ Na transparentach pojawiły się także odniesienia do gier komputerowych, w tym do kultowej serii *The Sims*, która stała się symbolem kreowania wirtualnej rzeczywistości. W grze tej użytkownik konstruuje postacie i kształtuje ich codzienność - od urządzania domu, przez wybór pracy, aż po czynności życia codziennego, takie jak sen czy higiena. Analogiczne nawiązanie w przestrzeni protestu pełniło funkcję metafory politycznej: wskazywało na arbitralność i sztuczność decyzji władz, które (niczym gracz w Simsach) zdają się traktować obywateli jako obiekty w narzuconym, kontrolowanym świecie. W ten sposób element popkultury stawał się narzędziem ironicznej krytyki, demaskując praktyki rządzenia jako pozbawione sprawczości społecznej i zakorzenione w logice symulacji.

²²⁸⁹ Ironiczna riposta wobec ingerencji państwa w sferę intymną kobiet. Porównanie z serwisem pornograficznym.

obrazy te nie tylko odzwierciedlały rzeczywistość, lecz współtworzyły ją, negocjując tożsamość uczestników i odbiorców protestu²²⁹⁰.

Podsumowując, transparenty OSK ujawniają wielowarstwowość protestu: emocje, solidarność, pro-choice, antyklerykalizm, prawa obywatelskie, ironia i popkultura tworzyły sieć znaczeń, dzięki której protest zyskiwał siłę afektywną i medialną. Język haseł łączył wartości demokratyczne z językiem buntu i gniewu, czyniąc z nich narzędzie aksjologicznej transformacji i praktykę performatywnego oporu.

6.4.3 Analiza funkcjonalna haseł

Język Ogólnopolskiego Strajku Kobiet charakteryzował się daleko posuniętą polifonią stylistyczną, w ramach której współistniały elementy spontanicznej ekspresji i świadomej gry językowej, afektywność przekazu i racjonalna argumentacja, a także formy radykalne z konwencjonalnymi strategiami grzecznościowymi. Tak skonstruowany repertuar środków językowych stanowił realizację strategii symbolicznego sprzeciwu wobec norm regulujących i zawężających pole debaty publicznej.

Hasła transparentowe OSK obficie czerpały z zasobów kultury popularnej, pamięci historycznej oraz aktualnych kontekstów politycznych i społecznych. Ich skuteczność komunikacyjna wynikała z operowania powszechnie rozpoznawalnymi kodami kulturowymi, które umożliwiały wytworzenie wspólnej przestrzeni znaczeń i wzmacniały poczucie wspólnoty interpretacyjnej wśród uczestniczek i uczestników protestu.

1. Język gniewu i transgresji

Afekt złości stawał się językiem emancypacji. Wulgaryzmy i eksklamacje typu „Wypierdalać”²²⁹¹, „Jazda z kuriami!”, „Kurwa mać”, „Słowo 'wypierdalać' jest wulgaryzmem, ale 'zapiierdalać za miskę ryżu' wyrazem troski o naród”²²⁹² czy „Macie krew na rękach” należy odczytywać jako strategie transgresji językowej. W duchu teorii performatywności Butler, takie hasła działały jako akty mowy, przekształcając indywidualny gniew w zbiorową sprawczość.

Hasła te stanowią nie tylko komunikaty gniewu, ale również działania polityczne poprzez ich publiczne wykrzykiwanie, wypisywanie i ekspozycję protestujący stwarzają

²²⁹⁰ H. Belting, *Antropologia obrazu. Szkice do nauki o...*, dz. cyt.

²²⁹¹ Hasło-symbol OSK, wyraz najwyższej formy sprzeciwu.

²²⁹² Metakomentarz ironiczny, demaskujący hipokryzję politycznych standardów językowych.

wspólnotę emocjonalną²²⁹³, w której gniew zostaje przekształcony w sprawczą tożsamość zbiorową.

2. Język uprzejmości i ironii

Paradoksalnie, protestujący stosowali również formy uprzejmości, próśb i apeli, co czyniło przekaz jeszcze bardziej ironicznym i podważało autorytet adresata: „Przepraszamy za utrudnienia, mamy rząd do obalenia”, „Uprzejmie prosimy uciekać prędyutko”, „Wyrażam zaniepokojenie nieeleganckim działaniem rządu”²²⁹⁴, „Uprzejmie proszę prędko oddalić się od mojej macicy”, „Ja bym chciała grzecznie, bez przeklinania zaprosić nasz rząd do wypierdalania”²²⁹⁵.

Hasła te wpisują się w nurt ironicznej rewolucji językowej, która zamiast przemocy symbolicznej stosuje sarkazm, przesadę i odwrócenie konwencji komunikacyjnych, co czyni protest silniejszym poprzez odwołanie do symbolicznego kapitału dystansu i wyższości kulturowej²²⁹⁶.

3. Język miłości i jedności

Wbrew stereotypom, część haseł manifestowała potrzebę miłości, jedności i wspólnotowego przewyciężenia przemocy symbolicznej, wpisując się w koncepcję polityki afektywnej: „Obalmy ten rząd i chodźmy się kochać”²²⁹⁷, „Oni chcą, byśmy się nawzajem nienawidzili. Nie dajmy im wygrać”²²⁹⁸, „Załatwimy Was miłością”²²⁹⁹.

Tego rodzaju przekazy wpisują się w koncepcję polityki afektywnej²³⁰⁰, gdzie miłość może być rozumiana jako forma oporu wobec kapitalistycznej i patriarchalnej logiki wykluczeń.

4. Intersekcjonalność

Hasła wyrażały świadomość, że opresje mają charakter złożony i krzyżujący się, podkreślając sojusze ponad orientacjami seksualnymi i innymi podziałami²³⁰¹. Agnieszka Graff podkreślała w wywiadzie dla TOK FM, że „prawo do aborcji to również kwestia klasowa”, a wspólnota spraw łączy kobiety, osoby nieheteronormatywne, migrantki i

²²⁹³ A. Melucci, *Challenging Codes: Collective Actions in the...*, dz. cyt.

²²⁹⁴ Kontrast między formą a treścią wzmacnia przekaz.

²²⁹⁵ Dysonans stylistyczny jako figura retoryczna.

²²⁹⁶ P. Bourdieu, *Language and symbolic power*, dz. cyt.

²²⁹⁷ Koniunkcja działania politycznego i czułości emocjonalnej.

²²⁹⁸ Apel przeciwko społecznej polaryzacji i retoryce podziałów.

²²⁹⁹ Komunikat niosący strategię „miłości jako rewolucji”, zestawiony z ikonografią tęczy i dziewczynką jako symbolem przyszłości.

²³⁰⁰ M. Hardt, A. Negri, *Multitude: War and democracy in the age of empire*, 2005.

²³⁰¹ K. Crenshaw, *Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color*, „Stanford Law Review” 1991, nr 43(6), s. 1241-1299.

ubogie²³⁰². Hasła wyrażające tę świadomość to m.in.: „Homo Hetero dwa bratanki, gdy nas krzywdzą koleżanki”²³⁰³, „Tym razem wiedźmy rozpalą stopy”²³⁰⁴.

Tego rodzaju narracje wpisują się w globalny nurt feminizmu interseksyjnego, który redefiniuje kobiecość nie w kategoriach biologicznego uniwersalizmu, lecz wielowymiarowej i historycznie uwarunkowanej tożsamości²³⁰⁵.

5. Hasła w językach obcych i dialektach

Obecność haseł w językach obcych (angielskim) oraz dialektach (śląskim) świadczyła o globalnej wspólnocie kobiet i osób marginalizowanych, nadając protestowi transnarodowy charakter²³⁰⁶: „*I wish I could abort my government*”, „*Make peace not PiS*”, „*No woman, no kraj. PiS off*”, „*You will never walk alone*”²³⁰⁷, „*All I want for Christmas is women's rights*”, „*Kaczor ću, ny nerwij ślińskiej frele*”²³⁰⁸, „*Liberte, Egalite, Wypierdalajcie*”²³⁰⁹, „*Pronounce [we-pierr-dear-latch] - friEND, girlfriEND, boyfriEND, only PiS has no END*”²³¹⁰, „*MY PUSSY MY CHOICE*”, „*GOD IS A WOMAN*”, „*GIRLS JUST WANNA HAVE FUNDAMENTAL HUMAN RIGHTS*”, „*WE WANT PEACE NOT PIS*”.

Wielość kodów językowych w proteście symbolizuje semantyczną walkę o reprezentację, która przekracza granice narodowe, generując wspólny front walki o prawa człowieka.

²³⁰² A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt.

²³⁰³ Afirmacja sojuszu ponad orientacjami seksualnymi.

²³⁰⁴ Przechwycenie figury „wiedźmy” jako kobiecego źródła siły, zestawione z ikoną tęczy jako znaku walki o równość.

²³⁰⁵ K. Crenshaw, *Mapping the Margins: Intersectionality*, dz. cyt., s. 1241-1299.

²³⁰⁶ S. Milan, *Social Movements and Their Technologies*, dz. cyt.

²³⁰⁷ Transparenty Ogólnopolskiego Strajku Kobiet ukazywały wielopoziomową solidarność: między-pokoleniową, międzymiastową i międzypłciową. Hasła takie jak „Warszawo, nigdy nie będziesz szła sama - twój Wrocław”, „Wszyscy jesteśmy kobietami”, „To jest wojna. Męskie wsparcie” czy „Jest tak źle, że nawet introwertycy przyszli” afirmowały wspólnotę losu i współodpowiedzialności. W tym kontekście szczególne znaczenie zyskało hasło „Nigdy nie będziesz szła sama”, które stało się symbolem zbiorowego wsparcia. Jego źródłem jest utwór *You'll Never Walk Alone* z musicalu *Carousel* (1945), funkcjonujący jako pieśń pocieszenia, hymn drużyny Liverpool F.C. oraz upamiętnienie ofiar tragedii na stadionie Hillsborough w 1989 roku. W przypadku OSK hasło to zostało przekształcone w znak politycznego siostrzeństwa i obywatelskiej obecności. Zob. R.E.D. *Historia pewnej piosenki, która zawładnęła sercami kibiców. Fenomen „You'll never walk alone”*. 12.04.2020. <https://kolumnasportowa.com/2020/04/12/historia-pewnej-piosenki-ktora-zawladnela-sercami-kibicow-fenomen-youll-never-walk-alone/?fbclid=IwAR0pAf9v8VCuD1cbmMp5VIdaDzPryD3iCF1P0ayw8K0ksp4xBmibGAB5NQs>, dostęp: 05.01.2021; M. Duddleston, *The Story Behind Rodgers and Hammerstein's Beloved Song of Hope - "You'll Never Walk Alone"*, 07.01.2021. <https://www.wrti.org/post/story-behind-rodgers-and-hammersteins-beloved-song-hope-youll-never-walk-alone>, dostęp: 02.05.2021; ER. *Najśłynniejszy tata z protestu: Nie pozwólcmy krzywdzić naszych kobiet, panowie!*. 02.11.2020. <https://www.edziecko.pl/ro-dzice/7,79361,26469007,nie-pozwolmy-krzywdzic-naszch-kobiet-panowie-wywiad-z.html>, dostęp: 05.01.2021.

²³⁰⁸ Lokalna tożsamość językowa jako akt oporu.

²³⁰⁹ Parodystyczna adaptacja hasła Rewolucji Francuskiej.

²³¹⁰ Gra lingwistyczna i semantyczna ukazująca dystans do opresyjnej rzeczywistości.

6. Postacie publiczne

Slogany personalizowały krytykę, koncentrując ją wokół najbardziej rozpoznawalnych postaci władzy (Kaczyński, Duda, Godek, Bosak, Kurski, Czarnek, Sasin). Wykorzystywano strategię transgresji językowej, ironii i groteski. W ujęciu retorycznym była to forma obywatelskiej interpelacji - symboliczne wzięcie polityków na odpowiedzialność i degradacja ich autorytetu poprzez śmiech i wulgaryzm. Przykłady spersonalizowanych sloganów:

- Kinga Duda²³¹¹: „Kinga, mrugnij 8 razy, jeśli potrzebujesz pomocy”; „Kinga, doradź tacie, żeby nam nie zaglądał w gacie”; „Kindze też każesz urodzić?”;
- Agata Kornhauser-Duda²³¹²: „Agata milczy. To jej wybór. Ja też chcę mieć wybór”;
- Jadwiga Emilewicz: „Bierzcie przykład z Emilewicz i zjeżdżajcie”²³¹³;
- Krzysztof Bosak²³¹⁴: „Do wyborców Konfederacji. Jak tam gospodarka?”; „Bosak ogląda porno do końca, bo myśli, że będzie ślub”; „Sram na bosaka”; „Bosak i Godek pojechali na Erasmusa do Lichenia”;
- Kaja Godek: „Godek, przestań mi macicę prześladować”; „Na Halloween przebiorę się za Godek/Polskę”; „Kaja Godek wypierdala”; „Kaja, weź już daj spokój”; „Kaje przepraszają za Godek”;
- Jacek Kurski: „Telewizja - Standard Ruski gwarantuje Jacek Kurski”²³¹⁵, „Kurski jest tak religijny, że kościelny brał dwa razy”²³¹⁶;

²³¹¹ Ironiczne wezwania adresowane do Kingi Dudy, córki prezydenta RP, która od sierpnia 2020 do stycznia 2021 pełniła funkcję doradczynie społecznej Andrzeja Dudy²³¹¹. Hasła te są wyrazem krytyki milczenia i braku zaangażowania wobec kwestii praw kobiet przez osoby pełniące funkcje publiczne w sferze symbolicznej. Zob. *Kinga Duda nie jest już społeczną doradczynią prezydenta*, 14.01.2021., <https://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,44425,26685335,kinga-duda-nie-jest-juz-spoleczna-doradczynia-prezydenta-rp.html>, dostęp: 31.03.2021.

²³¹² Hasło odnosi się do biernej postawy Agaty Kornhauser-Dudy, żony prezydenta, określanej w debacie publicznej jako „milcząca pierwsza dama”²³¹². Transparent ten wprowadza paralelę pomiędzy jej milczeniem a ograniczaniem wyboru obywatelskiego w zakresie praw reprodukcyjnych, nadając hasłu głęboki wymiar semantyczny i aksjologiczny. Zob. M. Gałczyńska, „*Milczący przeciw przeciwko manipulacji? „Bardzo cicha kadencja pierwszej damy*”, 06.08.2020, <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-one-cie/agata-duda-pierwsza-dama-milczaca-cicha-kadencja-prezydentowej/9hspgl5>, dostęp: 03.05.2021.

²³¹³ Hasło nawiązuje do wydarzenia z okresu lockdownu, kiedy posłanka Jadwiga Emilewicz wraz z dziećmi korzystała ze stoków narciarskich, mimo ich formalnego zamknięcia²³¹³. Przykład ten uwypukla hipokryzję i przywileje władzy. Zob. *Jadwiga Emilewicz przeprasza za swój wyjazd na narty*, 26.01.2021., <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/jadwiga-emilewicz-przeprasza-za-wyjazd-z-synami-na-narty/9ph8q6c>, dostęp: 02.05.2021.

²³¹⁴ Przejaw językowej brutalizacji krytyki wobec polityka skrajnie konserwatywnego, który w swoich wypowiedziach jednoznacznie odrzucał postulaty protestujących.

²³¹⁵ Odnosi się do prezesa TVP, którego działalność utożsamiana jest z propagandą i manipulacją przekazu medialnego.

²³¹⁶ Komentarz do uprzywilejowanego traktowania elit.

- Jarosław Kaczyński: „Jarek! Zajmij się swoją Pusią!”; „Jarku, jedyne cipki, o których możesz decydować to Andrzej, Zbigniew i Mateusz”; „Jarek adoptuj chore dzieci, Andrzej się nie liczy”; „Jarek, nikt Cię nie lubi”; „Jarek, oby Ci kot naszczał w kapcie”; „Jarek, gdzie kupić takie ręce do przyklejania na stół?”, „Oskar dla Kaczyńskiego za rolę Jaruzelskiego”²³¹⁷;
- Przemysław Czarnek²³¹⁸: „Czarnek, wstyd mi posłać synka do takiej szkoły - średniowiecze się skończyło”; „Elo, Czarnek, dyro mówi: polska szkoła cię nie lubi”;
- Sasin²³¹⁹: „Zrobimy z wami to samo co Sasin z 70 milionami”; „Sasin oddaj siano”;
- Dziwisz: „Dziwisz wiedział pierwszy, Jan Paweł drugi”.

7. Kontekst pandemii

Część transparentów odnosiła się do COVID-19, eksponując kontrast między zaniebdaniem zdrowia publicznego a ingerencją w prawa jednostek („Zajmijcie się szczepionkami, zamiast kobietami”, „Zamknęliście cmentarze, ale nie zamkniecie nam ust”). Był to język aksjologicznej konfrontacji: troska o życie vs. represja praw reprodukcyjnych.

8. Nawiazanie muzyczne

Hasła często cytowały lub przekształcały fragmenty znanych utworów muzycznych, przenosząc siłę rytualną i afektywną pieśni protestu w przestrzeń ulicznego oporu: „Milion nas tak teraz stoi / żadna z nas się już nie boi” (Chór Czarownic), „Żyję w kraju, w którym wszyscy chcą mnie zrobić w chuja! Za moją kasę” (Pidżama Porno), „*Another brick in the wall* - wypierdalać” (Pink Floyd), „Czekam na wiatr co rozgoni / Kaczora i innych gamoni” (Maanam), „Mój kraj PiS-em podzielony” (Kult), „Taki duży, taki mały - *****” (Arka Noego), „Nad Wisłą opodał krzaczka / mieszkała zjebana kaczka”, „Jesteście gorsi niż piosenki Dżemu!”, „Jesteście gorsi niż piosenki Zenka”²³²⁰, „Włazł kotek na płotek i mruga... wypierdalać”²³²¹.

²³¹⁷ Analogia pomiędzy przemówieniem lidera PiS a wprowadzeniem stanu wojennego. Zob. S. Klauziński, 27.10.2020, dz. cyt.

²³¹⁸ Wyraz sprzeciwu wobec działań ministra edukacji, którego kontrowersyjne wypowiedzi i polityka edukacyjna spotkały się z szerokim oporem środowisk akademickich, nauczycielskich i uczniowskich. Hasła te, nasycone elementami języka młodzieżowego i popkulturowego, podkreślają dystans między rzeczywistością szkolną a ideologicznymi aspiracjami ministerstwa. Zob. PAP, *Czarnek do dymisji? Tysiące osób podpisało się już pod petycją*, 17.11.2020, <https://edukacja.dziennik.pl/aktualnosci/artykuly/8010637,przemyslaw-czarnek-men-dymisja-petycja.html>, dostęp: 03.05.2021.

²³¹⁹ Ironiczne odniesienie do nieudanych wyborów korespondencyjnych.

²³²⁰ Ironiczna aluzja do reprezentacji „kultury masowej” w wykonaniu Zenka Martyniuka.

²³²¹ Wykorzystanie infantylnej piosenki dla silnego kontrastu semantycznego.

9. Nawiązania filmowe i serialowe

Protestujący aktywnie wykorzystywali narracje filmowe i serialowe, zwłaszcza te z kultury popularnej i dziecięcej, służące przełamaniu patosu i wzmocnieniu przekazu przez humor i groteskę. Uproszczone, ale natychmiast rozpoznawalne hasła pozwalały na wspólne przeżycie i błyskawiczną identyfikację²³²². Przykłady:

- Harry Potter („Harry Protest i jebanie Sami-Wiecie-Kogo”, „*Expecto Par onum. Ciule*”)²³²³;
- Muminki („Nawet Muminki z was drwią”, „Wkurwiliście nawet mamę Muminka”, „Nawet Muminek ma dość”)²³²⁴;
- Smerfy („W wiosce Smerfów największym zagrożeniem był też stary dziad z kotem!”)²³²⁵;
- Dwóch takich, co ukradli księżyc („Jarek - miałeś ukraść księżyc, nie nasze prawa”, „W 1962 r. ukradłeś księżyc. Masz gdzie wypierdalać”)²³²⁶;
- Opowieść Podręcznej („Kiedy mówiłam, że chcę żyć jak w bajce, nie miałam na myśli Opowieści Podręcznej”, „Nie chcemy być podręcznymi”)²³²⁷;
- Dom z papieru („Dom z frajerów”)²³²⁸;
- Gra o Tron („Arya Stark ma nową listę: Kaczyński, Pawłowicz, Ziobro, Bosak, Rydzyk, Godek, Duda, Kurski, Terlecki, Sasin”)²³²⁹;
- Xena: Wojownicza księżniczka („Jak jebać to PiS. Jak być księżniczką to tylko wojowniczą”), Rok 1984 („Orwell nie pisał poradników”)²³³⁰;
- Shrek („Nawet Shrek nie chciałby żyć w takim bagnie”).

10. Solidarność i dokumentacja protestu

Transparenty OSK ukazywały również wielopoziomową solidarność: międzypokoleniową, międzymiastową i międzypłciową. Hasła takie jak „Nigdy nie będziesz szła sama” stały się symbolem zbiorowego wsparcia, czerpiąc z historii utworu „*You’ll Never Walk Alone*”. Przykładem ponadpokoleniowej solidarności była fotografia Marcina Białego z

²³²² C. Shirky, *Cognitive Surplus: Creativity and Generosity in a Connected Age*, 2010.

²³²³ Aluzje do walki z magicznym złem, zrównane z walką o prawa kobiet.

²³²⁴ Hiperbolizacja zła społecznego i jego zasięgu.

²³²⁵ Metaforyczny obraz zagrożeń władzy patriarchalnej.

²³²⁶ Bezpośrednie odniesienie do dziecięcej roli braci Kaczyńskich.

²³²⁷ Jedno z najmocniejszych nawiązań do dystopii patriarchy.

²³²⁸ Z wizerunkami Morawieckiego, Dudy i Kaczyńskiego.

²³²⁹ Zestawienie wrogów politycznych z antagonistami serialu fantasy.

²³³⁰ Dystopijna krytyka działań państwa.

Sanoka, trzymającego w ramionach córkę Lilianę podczas protestu²³³¹. Hasła te podkreślały również priorytetyzację walki o prawa podstawowe ponad codzienne obowiązki.

Transparenty pełniły także funkcję dokumentacyjną, co znalazło odzwierciedlenie w inicjatywach archiwizacyjnych, takich jak *Las Transparentów* Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie²³³² czy kolekcjonowanie haseł przez Muzeum Krakowa i Muzeum Gdańska. Album „Kobiety delikatne jak bomby” również upamiętnił graficzną dokumentację haseł protestacyjnych²³³³. Należy jednak pamiętać, że transparent jako forma ekspresji mógł stać się powodem represji prawnych.

Transparenty Ogólnopolskiego Strajku Kobiet należy postrzegać jako szczególną formę komunikacji społecznej, w której splatają się kreatywność językowa, afektywna ekspresja, humor, intertekstualność oraz wymiar performatywny. Pełniły one równocześnie funkcję narzędzia krytyki władzy, medium budowania wspólnoty o charakterze międzypokoleniowym oraz symbolicznego repozytorium wartości obywatelskich. Poprzez konsekwentne wykorzystanie ironii, groteski oraz kodów popkulturowych język protestu konstruował przestrzeń kontrpubliczności, w której dominujące narracje konserwatywne podlegały konfrontacji z emancypacyjnymi kontrkodami. W tym sensie transparent OSK może być interpretowany zarówno jako akt oporu polityczno-symbolicznego, jak i jako tekst kultury - świadectwo określonego momentu historycznego oraz przejaw zbiorowej, oddolnej kreatywności.

Jednocześnie język OSK miał charakter wyraźnie hybrydalny: łączył gniew i transgresję z ironią i strategiami grzecznościowymi, a solidarność wspólnotową z wrażliwością intersekcyjną, operując wielością rejestrów stylistycznych i kodów komunikacyjnych. Owa heterogeniczność nie była efektem przypadkowej ekspresji, lecz stanowiła fundament funkcjonowania protestu jako wielogłosowej kontrpubliczności, zdolnej równocześnie artykułować sprzeciw, mobilizować uczestniczki i uczestników oraz rekonfigurować obowiązujące ramy aksjologiczne. Transparenty i slogany nie ograniczały się zatem do deskrypcji rzeczywistości społecznej, lecz aktywnie ją współtworzyły,

²³³¹ „Nigdy nie będziesz szła sama”. Zdjęcie hokeisty z córką na Strajku Kobiet wzruszyło setki osób, 27.04.2021, [Zdjęcie hokeisty ze Strajku Kobiet z córką wzruszyło setki osób. „Nigdy nie będziesz szła sama” - Dzień Dobry TVN](#), dostęp: 01.02.2023.

²³³² „Las Transparentów”. Niezwykła wystawa powstała po proteście, 31.10.2020, [Strajk Kobiet. „Las Transparentów”. Niezwykła wystawa powstała po proteście](#), dostęp: 02.02.2023.

²³³³ „Kobiety delikatne jak bomby”. Do sprzedaży trafił album z transparentami protestów 2020, 22.12.2020, [„Kobiety delikatne jak bomby”. Album z transparentami protestów 2020 - Noizz](#), dostęp: 01.02.2023.

przesuwając granice tego, co uznawane jest za dopuszczalne i legitymizowane w dyskursie publicznym.

6.4.4 Multimedialne odniesienia i wielogłosowość transparentów Ogólnopolskiego Strajku Kobiet

Retoryka haseł Ogólnopolskiego Strajku Kobiet ewoluowała od form umiarkowanych ku językowi bardziej radykalnemu, nacechowanemu emocjonalnie i kontrhegemonicznemu. Jej źródła należy upatrywać zarówno w tradycjach wcześniejszych ruchów feministycznych w Polsce i za granicą, jak i w zasobach współczesnej kultury popularnej.

Hasła takie jak „Moje ciało, mój wybór”, obecne już w latach 90. i powielane w twórczości artystycznej²³³⁴, zyskały w czasie tzw. „czarnych marszów” nowe, radykalne warianty: „Moja macica - nie twój interes”, „Nasze krocze, nasza sprawa”, „*My pussy, my choice*”. Ich leksyka, często o charakterze transgresyjnym, wskazuje na przełamywanie tabu i odrzucanie języka oficjalnego²³³⁵.

Choć liczba wulgaryzmów pozostaje ograniczona, ich obecność („Pierdolę, nie rodzę”, „Napierdalajcie we własne organy”) sygnalizuje radykalizację komunikacji publicznej. Jak zauważa Jacek Warchał, wulgaryzmy i potoczny pełnią współcześnie nie tylko funkcję ekspresywną, lecz także identyfikacyjną i wspólnotową stając się narzędziem performatywnego sprzeciwu wobec dominującej kultury oficjalnej²³³⁶.

Na tle wcześniejszych protestów (np. demonstracji z 1989 r. czy Manify z 2011) zmiana stylistyczna jest wyraźna. O ile wcześniejsze slogany cechowała powściągliwość, racjonalność i ton publicystyczny („Nic o nas bez nas”, „Demokracja bez kobiet to pół demokracji”), o tyle po 2016 roku język uległ afektywizacji i radykalizacji, co stanowiło odpowiedź na decyzje Trybunału Konstytucyjnego i proces deinstytucjonalizacji praw kobiet.

Charakterystyczną cechą haseł OSK jest ich intertekstualność i kreatywność. Liczne parafrazy i pastisze, od odwołań do muzyki („*No women, no kraj*”), reklamy i sloganów politycznych („*Make abortion great again*”), po literaturę i kulturę wysoką („*Quo vadis Polsko?*”), wskazują na wielogłosowy charakter dyskursu protestu. Z kolei ironia i humor („Rząd nie ciąży - da się usunąć”, „Umiemy gotować - zgotujemy wam rewolucję”) pełniły funkcję krytyczno-dystansującą wobec władzy. Uwagę zwraca również obecność

²³³⁴ Homomilitia, *Moje ciało, mój wybór*, 1996 - jako przykład kontrkultury lat 90.

²³³⁵ M. Głowiński, *Nowomowa po polsku*, dz. cyt., s. 76-85

²³³⁶ J. Warchał, *Dialog potoczny a tekst*, Katowice 1991

odniesień do klasycznego dyskursu feministycznego, jak w haśle „Stop piekłu kobiet”, bezpośrednio nawiązującym do tytułu i przesłania felietonu Tadeusza Boya-Żeleńskiego²³³⁷.

Z perspektywy klasycznych zasad retoryki wyróżnić można:

- Zasadę aktualności - obecność licznych odniesień do bieżącego kontekstu politycznego („*PiS off!*”),
- Zasadę korzyści - obecna w formie apelów wskazujących związek między wolnością wyboru a wartością życia („*Prochoice = prolife*. Bez *choice* nie ma *life*”; „Martwa dziecka nie urodzę”),
- Zasadę identyfikacji - budowanie wspólnoty i solidarności („Wszyscy jesteśmy dziewczuchami”, „*Homo patrol* w obronie kobiet”),
- Zasadę exemplum - przywołanie postaci publicznych i symbolicznych oponentów („Pani Beato!”, „Gdzie Jarek nie może, tam babom zabroni”),
- Zasadę impulsu i emocjonalizacji - dominującą w warstwie afektywnej („Dość!”, „Macice wyklęte”), ale widoczny jest też sarkazm („Umiemy gotować - zgotujemy wam rewolucję”), niedowierzenie („*I can't believe I'm protesting for this shit in 2016*”) czy pobłażliwość („Księżu, ja ci pod sukienkę nie zaglądam”).

Ważnym mechanizmem pozostaje także konstrukcja opozycji „my-oni”. Jak zauważa Florian Znaniecki, podział na „swoich” i „obcych” wynika z rozbieżnych układów wartości²³³⁸. W przypadku OSK kontrast ten dotyczył z jednej strony postulatu całkowitej ochrony życia poczętego, z drugiej prawa do decydowania o własnym ciele.

Język protestu miał charakter polifoniczny i inkluzywny. Protestujące mówiły zarówno we własnym imieniu („Łapy precz od mojej macicy”), jak i w imieniu innych grup („Precz od macic naszych żon”, „Moje wnuki rodzą się z miłości, nie z przymusu”)²³³⁹. Obecność środowisk LGBTQ+ („Pedały za kobietami”) czy uczestników z zagranicy („Czesi za kobietami”) wskazuje na intersekcyjny wymiar solidarności i strategię działalności - bliską koncepcji „coming outu politycznego”²³⁴⁰.

Metaforyka haseł stanowiła istotny element retoryki. Zgodnie z koncepcją George’a Lakoffa i Marka Johnsona, metafory służą nie tylko jako figura stylistyczna, lecz przede wszystkim jako mechanizm poznawczy²³⁴¹. W protestach OSK metafory medyczne,

²³³⁷ T. Boy-Żeleński, *Piekło kobiet*, Warszawa 1930.

²³³⁸ F. Znaniecki, *Socjologia wychowania*, Warszawa 1973, s. 41.

²³³⁹ J. Butler, *Uwikłani w płęć*, dz. cyt.

²³⁴⁰ Idem, *Notes Toward a Performative Theory of Assembly*, Cambridge 2015.

²³⁴¹ G. Lakoff, M. Johnson, *Metaphors We Live by*, Chicago 1980.

religijne, funeralne i patriotyczne („Martwa dziecka nie urodzę”, „Gdyby ministranci zachodzili w ciążę, aborcja byłaby sakramentem”), czy patriotyczna narracja: „Polka walcząca” (na wzór znaku Polski Walczącej) ujawniają głęboki konflikt aksjologiczny²³⁴².

Znaczna część haseł stanowi przykład tzw. „gry językowej” w rozumieniu Ludwiga Wittgensteina²³⁴³. Ich siła perswazyjna tkwi nie tylko w treści, lecz także w strukturze i konwencji użycia: elipsy („Rząd do dymisji”), antytezy („Jestem pro-choice, nie anti-life”), apostrofy („Pani Beato!”), poliptotony („Dziewuchy dziewczuchom”), neologizmy („Macice wyklęte”), rymy dokładne („Hipokryci, fanatycy, poczujecie gniew ulicy”) i figury fonetyczne („Rząd nam ciąży”).

Ewolucja retoryki haseł OSK pokazuje, że protesty kobiet w Polsce przeszły drogę od umiarkowanego, racjonalnego języka apelów („Nic o nas bez nas”) ku językowi radykalnemu, nasyconemu emocją i ironią („Wypierdalać!”, „Moja dupa nie należy do biskupa”). Ta transformacja była odpowiedzią na brak skuteczności dotychczasowych form deliberacji oraz na nasilającą się opresyjność instytucji państwowych i ich klerykalizację. W tym procesie język stał się narzędziem performowania gniewu i wspólnoty, a jego hybrydalność, łącząca tradycję feministyczną, kontrkulturową, elementy popkultury i humor, nadawała protestowi wymiar kontrapubliczności. Transparenty OSK nie tylko artykułowały postulaty, lecz także rekonfigurowały sam porządek dyskursu publicznego, otwierając przestrzeń dla gniewu, ironii i kobiecej sprawczości w sferze publicznej.

6.4.5 Aksjologiczna analiza haseł na transparentach

Hasła pojawiające się na transparentach Ogólnopolskiego Strajku Kobiet pełniły funkcję nie tylko protestacyjno-mobilizacyjną, lecz także aksjologiczną. Konstytuowały one wspólnotę wartości i ukazywały konflikt semantyczny pomiędzy dyskursami pro-choice i pro-life. Analiza została oparta na metodach analizy treści (wyodrębnienie i klasyfikacja haseł), analizy semantycznej i wartościującej (rekonstrukcja pól znaczeniowych i ich funkcji) oraz podejściu multimodalnym (identyfikacja roli obrazu, kontekstu i emocji w przekazach).

Transparenty spełniały funkcję społecznej socjalizacji aksjologicznej, wyrażając wspólnotowy gniew, frustrację, aspiracje emancypacyjne, a także humor i ironię jako formy oporu. Ich język miał charakter hybrydalny - łączył polszczyznę ogólną, slang

²³⁴² J. Bartmiński, *Stereotypy mieszkają w języku*, Lublin 2007.

²³⁴³ L. Wittgenstein, *Dociekania filozoficzne*, Warszawa 2004.

młodzieżowy, cytaty kulturowe, zapożyczenia i wulgaryzmy, co czyniło je narzędziem komunikacji afektywnej i wspólnototwórczej. W wymiarze semiotycznym transparenty należy traktować jako komunikaty multimodalne, w których tekst, obraz i emocje wzajemnie się uzupełniają²³⁴⁴.

Poniższa tabela przedstawia przykłady wybranych haseł, zestawionych w perspektywie dwóch przeciwstawnych dyskursów: pro-choice i pro-life, z uwzględnieniem ich funkcji aksjologicznych i kontekstów użycia:

Tab. 38 Zestawienie haseł pro-life i pro-choice

Pojęcie / Hasło	Definicje pro-choice	Definicje pro-life	Funkcja aksjologiczna	Przykład / kontekst
Człowiek	Człowiek to istota społeczna i prawna, której człowieczeństwo konstytuuje świadomość i zdolność do interakcji.	Człowiekiem jest każdy byt biologiczny od momentu poczęcia - niezależnie od etapu rozwoju.	Źródło konfliktu - różnice w definicji człowieka prowadzące do głębokiej polaryzacji.	Debaty parlamentarne nt. definicji człowieka: Ordo Iuris vs Amnesty International.
Kobieta to też człowiek	Hasło podkreśla podmiotowość kobiet, domagając się uznania ich pełni praw jako ludzi.	Podkreślenie tej tezy traktowane jako ideologiczne relatywizowanie wartości życia nienarodzonego.	Akcentowanie równości i ludzkiej godności kobiet.	Manifesty protestujących wybrzmiewające w hasłach i na transparentach.
Moje ciało - mój wybór	Hasło akcentuje autonomię jednostki i cielesną suwerenność kobiety.	Ciało kobiety nie zawiera jedynie jej ciała - płód to odrębny człowiek.	Manifestacja wolności, suwerenności i indywidualizmu.	Transparenty w czasie protestów, a także te widoczne na profilach OSK i popierających go uczestniczek.
Kobieta to nie inkubator	Tożsamość kobiety nie powinna być ograniczona do roli reprodukcyjnej.	Macierzyństwo to naturalna i niezbywalna rola kobiety - sprzeciw wobec redukcji funkcji biologicznej.	Opór wobec instrumentalizacji ciała kobiety.	Media społecznościowe: X (Twitter), Instagram, OSK - powielane jako memy i grafiki.
Idę, bo jestem normalna	Normalność to społeczne uznanie wolności,	Relatywizacja pojęcia normalności - protestujący nie	Symbol identyfikacji z protestem - redefinicja „normalności”.	Manifesty protestujących wybrzmiewające w

²³⁴⁴ M. Wójcicka, *Mem internetowy jako multimodalny gatunek pamięci zbiorowej*, Lublin 2019.

	równości i samostanowienia.	reprezentują wartości rodzinnych i chrześcijańskich.		hasłach i na transparentach.
Chcemy europejskiej normalności	Nowoczesne społeczeństwo respektuje prawa kobiet i równość płci.	Europejska normalność to laicyzacja i dekadencja, która jest sprzeczna z wartościami chrześcijańskimi.	Deklaracja przynależności do cywilizacji zachodniej.	Manifesty protestujących wybrzmiewające w hasłach i na transparentach.
Nie chcesz aborcji - to jej sobie nie rób	Tolerancja polega na poszanowaniu indywidualnych wyborów w ramach demokratycznego ładu.	Tolerancja nie może obejmować działań sprzecznych z fundamentalnym prawem do życia.	Afirmacja wolności jednostkowej i relatywizmu moralnego.	Wypowiedzi uczestniczek protestu udostępniane przez media liberalne, transparenty.
Demokracja to prawo do decydowania o własnym ciele	Demokracja oznacza wolność osobistą i prawo do decydowania o sobie.	Demokracja obejmuje także ochronę życia nienarodzonego jako części wspólnoty.	Polityczne uzasadnienie prawa do aborcji jako wolności obywatelskiej.	Cytowane w analizach medialnych, np. przez Krytykę Polityczną.
Piekło kobiet	Hasło ukazuje cierpienie kobiet wynikające z opresyjnego prawa.	Hasło uznane za demagogiczne, mające wzbudzać emocje i fałszywie przedstawiać rzeczywistość.	Obraz opresji systemowej - mobilizacja emocji i solidarności.	Relacje reporterskie TVN24, wypowiedzi uczestniczek protestu udostępniane przez media liberalne, transparenty.
Wypierdalać	Ekspresja gniewu wobec systemu - hasło performatywne, wyraz frustracji i sprzeciwu.	Obrażliwe, nienawistne, wulgarne - symbol destrukcji debaty publicznej.	Afirmacja gniewu i emocji jako źródła sprawczości kobiet.	Analizowane jako akt performatywny w badaniach nad protestem ²³⁴⁵ . Wypowiedzi uczestniczek protestu udostępniane przez media liberalne i transparenty.
To jest wojna!	Ekspresja gniewu wobec systemu - hasło performatywne, wyraz frustracji i sprzeciwu.	Wrogość wobec wartości życia.	Opór, samostanowienie.	Relacje reporterskie TVN24, wypowiedzi uczestniczek protestu udostępniane przez media liberalne, transparenty.

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy korpusu hasel w mediach społecznościowych i materiałach reporterskich, 2020-2021.

²³⁴⁵ A. Nowak, *Wypierdalać. Historia kobiecego gniewu*, dz. cyt., s. 66.

Podsumowując, analiza haseł protestacyjnych Ogólnopolskiego Strajku Kobiet ujawnia głęboki konflikt aksjologiczny między dyskursem pro-choice a pro-life, koncentrujący się wokół definicji człowieka, cielesnej autonomii i wartości „normalności”. Transparenty działały jako komunikaty multimodalne (łączące język, obraz i emocje) i pełniły funkcję społecznej socjalizacji aksjologicznej. Uczyły one wspólnotę nowych znaczeń, emocji i kodów. Jednocześnie, w duchu teorii Laclau i Mouffe, były narzędziem walki o dominację semantyczną w przestrzeni publicznej. Najczęściej manifestowały wartości wolności, równości i prawa do samostanowienia, ale również, poprzez wulgarne czy ironiczne hasła, legitymizowały gniew jako kategorię polityczną i performatywny akt oporu.

Część haseł, jak „Moje ciało - mój wybór”, „To jest wojna!” czy „Wypierdalać”, przekroczyła poziom komunikatów doraźnych, stając się ikonami kultury protestu, obecnymi zarówno w przestrzeni ulicznej, jak i cyfrowej, muzealnej czy artystycznej. Transparenty OSK należy więc traktować jako teksty kultury, dokumentujące aksjologiczny spór i rekonfigurujące wspólnotę wartości we współczesnej Polsce.

6.4.6 Rola humoru i ironii w języku transparentów

W obrębie współczesnego dyskursu publicznego, szczególnie w jego wymiarze medialnym i politycznym, humor, ironia oraz agresja werbalna stanowią istotne narzędzia komunikacji aksjologicznej. Ich funkcja nie ogranicza się wyłącznie do ekspresji emocji i postaw, lecz obejmuje także proces wartościowania, delegitymizowania przeciwnika oraz budowania symbolicznej dominacji nad określonym polem semantycznym²³⁴⁶.

Jak podkreśla Iwona Kamińska-Szmaj, ironia należy do kluczowych strategii dyskursu propagandowego, gdyż operuje znaczeniem implicytnym, osadzonym w kontekście kulturowym. Dzięki temu staje się trudna do jednoznacznej falsyfikacji i skuteczna jako narzędzie wykluczania, pozwalające uniknąć bezpośredniej argumentacyjnej konfrontacji²³⁴⁷. Humor pełni funkcję analogiczną - nie stanowi wyłącznie elementu rozrywkowego, lecz działa jako narzędzie degradacji symbolicznej i ostrze krytyki²³⁴⁸. Mechanizmy parodii, deformacji czy absurdalizacji stanowisk przeciwnika wzmacniają

²³⁴⁶ G. Habajska, *Wykorzystanie ironii do walki politycznej*, [w:] J. Anusiewicz, B. Sicińska, *Język a kultura*, „Język polityki a współczesna kultura polityczna” 1994, t. 11.

²³⁴⁷ Tamże.

²³⁴⁸ R. Collins, *Ruchy społeczne jako obiekt uwagi emocjonalnej*, [w:] K. Gorlach, P.H. Mooney, *Dynamika życia społecznego. Współczesne koncepcje ruchów społecznych*, Warszawa, 2008, s. 247-250.

poczucie wspólnoty interpretacyjnej, pogłębiają podział na „nas” i „ich”, a zarazem pełnią funkcję mobilizacyjną²³⁴⁹.

Transparenty Ogólnopolskiego Strajku Kobiet stanowiły przykład świadomego użycia tych strategii. Humorystyczne slogany nie tylko miały walor estetyczny czy retoryczny, lecz także pełniły funkcję polityczną i integrującą. Dzięki komizmowi protestujący mogli wyrażać sprzeciw w sposób błyskawicznie zapamiętywany i szeroko rozpowszechniany w mediach społecznościowych. Humor okazał się skutecznym sposobem przełamania barier racjonalnej argumentacji, oferował formę komunikatu o dużym ładunku emocjonalnym i symbolicznym, przystępną także dla odbiorców spoza kręgu ruchu²³⁵⁰.

Analizując formy humorystyczne w hasłach OSK, można zastosować cztery kategorie językowego dowcipu wyróżnione przez Danutę Buttler²³⁵¹:

- Przekształcenia wyrazów i frazeologizmów - np. hasło „Uwaga, zły pies”, które adaptuje znaną formułę ostrzegawczą do kontekstu politycznego;
- Konstrukcje neologiczne i groteskowe neosemantyzmy - np. „Dziś będziemy dusić kaczkę” czy „Sram na Bosaka”, stanowiące ironiczną krytykę konkretnych postaci życia publicznego;
- Kontaminacje językowe - np. „Zło bobrem zwyciężaj” czy „Gdyby kózka kwiecień-plecień, to by Jarek wypierdalał”, które łączą elementy dziecięcych przysłów, religijnej frazeologii oraz wulgaryzmów, tworząc przekaz absurdalny, a zarazem głęboko symboliczny;
- Komizm rymu i formy parodystyczne - np. „Na górze świerk, na dole tuja, Krzychu Bosak to kawał drania”, gdzie przewidywalna struktura rymowanki przełamywana jest przez zaskakującą, często wulgarną puentę.

Transparenty wykorzystywały również grę wieloznaczności, jak w przypadku hasła „Podmiot nie zgadza się z orzeczeniem”, które, zakorzenione w języku gramatyki, nabierało sensu politycznego jako komentarz do decyzji Trybunału Konstytucyjnego. Tego rodzaju komunikaty, dzięki swojej intertekstualności i performatywności, budowały poczucie wspólnoty oraz stanowiły narzędzie aksjologicznej redefinicji przestrzeni publicznej

Warto podkreślić, że humor pełnił także funkcję ambiwalentną. Jak zauważa Wojciech Chlebowski, „śmiejemy się, ale potrafimy też dzielić”. W pewnych kontekstach

²³⁴⁹ G. Habajska, *Wykorzystanie ironii do walki politycznej*, dz. cyt.

²³⁵⁰ D. Butler, *Polski dowcip językowy*, Warszawa, 2001, s. 21.

²³⁵¹ Tamże.

stawiał się on narzędziem pogardy i symbolicznego wykluczenia przeciwnika, co potwierdza diagnoza Rafała Peiserta, wskazująca na jego rolę w procesach degradacji i upokarzania oponenta²³⁵².

Pomimo swej mobilizującej roli, humor może również działać ekskluzywnie. Jak uważa Wojciech Chlebowski, „śmiej się, ale potrafi też dzielić”. Z perspektywy retoryki społecznej bywa, że humor staje się nośnikiem pogardy. Rafał Peisert określa go jako narzędzie, które może prowadzić do symbolicznego upokorzenia oponenta i jego wykluczenia z debaty publicznej²³⁵³.

Z perspektywy aksjologicznej transparenty OSK stanowiły zatem wielowymiarowy fenomen. Humor i ironia były nie tylko formą ekspresji emocjonalnej, ale także performatywnym aktem oporu, narzędziem integracji wspólnoty oraz środkiem symbolicznej krytyki dominującego porządku społeczno-politycznego. Ich groteskowa estetyka, intertekstualność i afektywna energia dowodzą, że komunikacja protestacyjna była zarazem kreatywną praktyką kulturową i narzędziem głębokiej aksjologicznej transformacji²³⁵⁴.

6.5 Sztuka protestu Ogólnopolskiego Strajku Kobiet: wizualne narracje, kontrowersje i performatywna rewolucja aksjologiczna

Obraz Strajku Kobiet w przestrzeni publicznej wykraczał poza formy protestu ulicznego, przybierając kształt murali, graffiti, plakatów, instalacji czy wystaw artystycznych. Te działania twórcze stały się równocześnie wyrazem poparcia, narzędziem krytyki i polem kontrowersji, wpisując się w tradycję sztuki zaangażowanej społecznie.

Jednym z najbardziej wymownych przykładów jest mural Jacka Wielebskiego w Gdyni, przedstawiający kobietę ze strzelbą i napisem „Teraz Polska”. Dzieło to, zamalowane przez prawicowych kibiców Bałtyku Gdynia, dowodziło, że sztuka protestu stała się obiektem silnych napięć ideologicznych i walki o symboliczne znaczenia przestrzeni miejskiej²³⁵⁵.

²³⁵² M. Peisert, *Formy i funkcje agresji werbalnej. Próba typologii*, 2004, s. 140.

²³⁵³ Tamże.

²³⁵⁴ D. Butler, *Polski dowcip językowy*, dz. cyt., s. 21; I. Kamińska-Szmaj, *Słowa na wolności*, Wrocław 2001, s. 132.

²³⁵⁵ Zamalowanie muralu Strajku Kobiet w Gdyni zostało uzasadnione przez przedstawicieli środowisk prawicowych retoryką silnie nacechowaną ideologicznie. W komentarzach kibiców pojawiły się określenia deprecjonujące ruch, takie jak „obrzydliwa grafika” czy „lewacka organizacja szerząca nienawiść”, a także oskarżenia o „nawoływanie do mordowania dzieci” i „użycie nazistowskiej symboliki”. Samą akcję opisano jako akt „naprawiania elewacji”, symbolicznie rozliczony poprzez wystawienie „faktury na sumę 1 PLN” skierowanej do władz samorządowych, obwinianych o bierność wobec obecności „hasel nienawiści” w przestrzeni publicznej. Narracja ta została dodatkowo wzmocniona odwołaniem do religijnego i moralnego imperatywu - przywołaniem piątego przykazania „Nie zabijaj” oraz ostrzeżeniem

Do grona artystek konsekwentnie łączących język sztuki i protestu należy Ewa Partum - uznawana za pionierkę polskiej sztuki feministycznej i konceptualnej²³⁵⁶. Jej instalacja „Feministyczne cytaty”, oparta na symbolice czarnych parasolek i hasło „Wy nam odbierzecie wolność decyzji, my wam odbierzemy władzę”²³⁵⁷, ukazywała kobiece ciało i przedmioty codzienności jako narzędzia emancypacyjnego dyskursu²³⁵⁸.

Znaczącą rolę odegrała także twórczość Marty Frej, oparta na memicznych grafikach publikowanych w mediach społecznościowych²³⁵⁹. Jej wystawa „*Polki, Patriotki, Rebeliantki*” w Galerii Arsenał w Poznaniu prezentowała portrety uczestniczek Czarnych Protestów wraz z osobistymi wypowiedziami, podkreślając pluralizm ruchu²³⁶⁰. Kontrowersje wywołała grafika Frej przedstawiająca Matkę Boską w maseczce z błyskawicą i parasolką, opublikowana w „Wysokich Obcasach”²³⁶¹. Obraz wywołał silne reakcje w środowiskach konserwatywnych. Instytut Ordo Iuris i europoseł Dominik Tarczyński złożyli zawiadomienia do prokuratury na podstawie art. 196 Kodeksu karnego o obrazę uczuć

przed „satanistyczną rewolucją”. Zob. jw. 25.11.2020. <https://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,26544753,mural-teraz-polka-zamalowany-przez-wandali-teraz-chwala-sie.html>, dostęp: 28.03.2021.

²³⁵⁶ Przykładów performance’ów feministycznych w Polsce jest wiele. W 1980 roku w poznańskiej Galerii O.N. podczas akcji „Kobiety, małżeństwo jest przeciwko wam!” artystka, ubrana w suknię ślubną i owinięta przezroczystą folią z napisem „For Men”, w rytm marsza weselnego Mendelssohna rozcinała zarówno folię, jak i suknię, aby ostatecznie ukazać się nago publiczności. Rok później, w 1981 roku, w performance’ie *Stupid Woman* parodiowała strategie stosowane przez kobiety, by przypodobać się mężczyznom i sprostować ich wyidealizowanym wyobrażeniom kobiecości. Rozbudowaną formą wcześniejszego działania „Poem by Ewa” był performance *Hommage* dla Solidarności, zrealizowany w podziemnej galerii w Łodzi. Artystka, pozostając naga, wymawiała kolejne litery słowa „Solidarność”, odciskając przy tym usta pomalowane czerwoną szminką na białym kartonie.

²³⁵⁷ A. Kowalska, *Trzy różne kobiety*, 28.02.2021. https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/1,34861,9180698,Trzy_rozne_kobiety.html, dostęp: 25.04.2021.

²³⁵⁸ Tamże.

²³⁵⁹ Formę wyboru medium artystka uzasadnia, wskazując na znaczenie Internetu jako przestrzeni względnej wolności twórczej. Jak zauważa: „W Internecie jedyną osobą, która mnie cenzuruje, jestem ja sama. Wbrew pozorom autocenzura może być sporym ograniczeniem, zwłaszcza jeśli nie jest do końca uświadomiona. Ja chyba, póki co, nie mam z tym problemu. Zupełnie inaczej jest w świecie realnym. Nieraz moje wystawy były cenzurowane. Od wielu lat jestem antyklerykalna i często to manifestuję w swoich memach. Publiczne instytucje niechętnie podejmują takie tematy, bo Kościół w tym kraju ma bardzo silną pozycję”. Wypowiedź ta ujawnia wyraźny kontrast między twórczością cyfrową a praktyką instytucjonalną. Internet jawi się jako medium zapewniające artystce większą autonomię, podczas gdy przestrzeń galerii i instytucji sztuki pozostaje podatna na naciski polityczno-religijne, prowadzące do cenzury bądź autocenzury. W tym sensie działalność artystki wpisuje się w logikę cyfrowej kontrapubliczności, w której możliwe staje się podejmowanie tematów tabuizowanych (takich jak krytyka Kościoła) i ich upowszechnianie poza oficjalnym obiegiem kulturowym. Zob. M. Muraszko, *Rysownicza wspiera strajk kobiet. Marta Frey: Rośnie we mnie nadzieja, że będą aktywną częścią zmiany*, 28.10.2021, <https://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35611,26442670,rysownicza-wspiera-strajki-kobiet-marta-frej-rosnie-we-mnie.html>, dostęp: 25.04.2021.

²³⁶⁰ <https://www.facebook.com/martafrejmemy>

²³⁶¹ Grafika autorstwa Marii Frej został opublikowany w grudniowym wydaniu *Wysokich Obcasów* wraz z życzeniami od Redakcji gazety brzmiącymi „Redakcja Wysokich Obcasów życzy wszystkim kobietom wolności - w Boże Narodzenie i nie tylko”. Zob. <https://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/0,0.html>, dostęp: 29.03.2021.

religijnych²³⁶². O wydarzeniu szeroko pisała zarówno prasa prawicowa („wPolityce”, „DoRzeczy”)²³⁶³, jak i centrowa („Newsweek”)²³⁶⁴, podkreślając konflikt wartości w debacie publicznej.

Kolejnym przykładem jest plakat Jarka Kubickiego, inspirowany ikonicznym obrazem Solidarności „W samo południe”. W jego wersji główne miejsce zajmują kobiece postacie z popkultury, a centralnym elementem staje się hasło „Wypierdalać”²³⁶⁵, uzupełnione adresami stron organizacji aborcyjnych. Plakat pełnił więc jednocześnie funkcję artystyczną i informacyjną, stanowiąc rodzaj wizualnego instruktażu oporu²³⁶⁶.

Do najbardziej przejmujących wypowiedzi wizualnych należy projekt fotograficzny Iness Rychlik. Jej autoportret w białej tunice z zakrwawionym wieszakiem i czerwoną plamą w kształcie Polski w okolicach genitaliów stanowił wstrząsający komentarz do zaostrenia prawa aborcyjnego, eksponując doświadczenie kobiecego ciała jako przestrzeni opresji i oporu²³⁶⁷.

Sztuka protestu OSK rozwijała się także w formie wystaw. Cyfrowa ekspozycja „Uwaga, tu Obywatelki” (8 marca 2021 r.) prezentowała prace m.in. Marty Frej, Bolesława Chromrego, Iwony Demko, Ireny Kalickiej, Agaty Zbylut i Dawida Marszewskiego²³⁶⁸. Ich dzieła, od instalacji po fotografię i wideo²³⁶⁹, reinterpretowały

²³⁶² Art. 196 KK. „Kto obraża uczucia religijne innych osób, znieważając publicznie przedmiot czci religijnej lub miejsce przeznaczone do publicznego wykonywania obrzędów religijnych, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2” - brzmi artykuł. Zob.

TM, ADOM, *Matka Boża w maseczce z błyskawicą. Będą zawiadomienia do prokuratury*, 20.12.2020. <https://www.tvp.info/51419008/rysunek-matki-bozej-w-maseczce-z-blyskawica-beda-zawiadomienia-do-prokuratury>, dostęp: 29.03.2021.

²³⁶³ Magazyn „Wysokie Obcasy: zamieścił w artykule promującym najnowszy numer skandaliczną grafikę. Jej autorką jest Marta Frej. 20.12.2020, <https://dorzeczy.pl/kraj/165792/matka-boska-zalozyla-maseczke-z-blyskawica-skandaliczna-grafika-wysokich-obcasow.html>, dostęp: 29.03.2021.

²³⁶⁴ K. Bem, *Awantura o ilustrację „Wysokich Obcasów, jest farsą*. 23.12.2021, <https://www.newsweek.pl/opinie/matka-boska-w-maseczce-z-blyskawica-dominik-tarczynski-zawiadamia-prokurature/6mc6fg8>, dostęp: 29.03.2021.

²³⁶⁵ https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=3897879140231418&id=181305381888831, dostęp: 25.04.2021; A. Stando, *Nie wkurzaj kobiet. Artysta przypomina, do czego są zdolne*, <https://fotoblogia.pl/16033.to-jest-wojna-artysta-stworzyl-plakaty-nawiazujace-do-hasla-solidarnosci>, dostęp: 29.03.2021.

²³⁶⁶ „Czarna Mamba” (Uma Thurman) z serii filmów „Kill Bill” Quentin Tarantino, „Sarah Connor” (Linda Hamilton) z „Terminatora”, „Lara Croft” (Angelina Jolie) z „Tomb Raider” i „Ellen Ripley” (Sigourney Weaver) z „Obcego”.

²³⁶⁷ https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=3733357390029397&id=182924045072767, dostęp: 25.04.2021.

²³⁶⁸ Onet kultura, „Uwaga, tu Obywatelki!”. Wyjątkowa wystawa na Dzień Kobiet, 4.03.2021, <https://kultura.onet.pl/sztuka/uwaga-tu-obywatelki-wyjatkowa-wystawa-na-dzien-kobiet/xthdynh>, dostęp: 29.03.2021.

²³⁶⁹ Wśród zaprezentowanych prac znalazły się m.in. „Ściana” Marszewskiego (instalacja wideo z lat 2016-2017), „Polka walcząca” Demko (2016), „Autoportret” Kalickiej (2009-2010), „Face Off” i „Kawiorowa Patriotka” Zbylut (2015-2017). Wszystkie one w różny sposób interpretowały doświadczenia oporu, kobiecego ciała i polityki tożsamości. Zob. J. Właszczuk, *Strajk Kobiet: Artysci, którzy wspierają*

doświadczenia kobiet w sferze publicznej, rezonując z postulatami ruchu. Równie ważna była wystawa „Nigdy nie będziesz szła sama” w Galerii Labirynt w Lublinie (Maurycy Gomulicki i Karol Radziszewski), ukazująca protest jako zbiorowy performance. Jej centralnym punktem była rzeźba pięści ze znakiem błyskawicy otoczona transparentami i plakatami z demonstracji.

Ekspozycja spotkała się z ostrą krytyką środowisk konserwatywnych (m.in. Kai Godek, Młodzieży Wszechpolskiej, Ruchu Narodowego), które domagały się odebrania galerii miejskiego dofinansowania²³⁷⁰. Wydarzenie to unaoczniało, że sztuka Strajku Kobiet nie była neutralnym świadectwem, lecz czynnym elementem walki o przestrzeń aksjologiczną w Polsce.

W odpowiedzi na presję instytucjonalną i społeczną liczni ilustratorzy i projektanci zdecydowali się na otwarte udostępnianie swoich grafik i plakatów protestujących. Ich prace, rozpowszechniane w mediach społecznościowych i drukowane na transparentach, stały się częścią wizualnego oręża współczesnych ruchów społecznych, w których estetyka łączy się z etyką, a przekaz artystyczny z postulatem zmiany społecznej²³⁷¹.

Sztuka protestu Ogólnopolskiego Strajku Kobiet unaocznia, że współczesne ruchy społeczne nie ograniczają się wyłącznie do działań ulicznych, lecz w sposób trwały przenikają obszar kultury wizualnej oraz instytucjonalnego pola sztuki. Murale i graffiti podejmowały walkę o symboliczne zawłaszczenie przestrzeni miejskiej, rekonfigurując jej znaczenia i kody interpretacyjne. Praktyki artystyczne Partum przywoływały cielesne i emancypacyjne genealogie ruchu kobiecego, podczas gdy grafiki i memy Marty Frej wprowadzały ironię i humor jako istotne narzędzia cyfrowej kontrpubliczności. Plakaty autorstwa Rafała Kubickiego reinterpretowały ikony kultury popularnej, przekształcając je w wizualne instrukcje oporu, natomiast fotografie Agaty Rychlik eksponowały cieleśność jako przestrzeń traumy, doświadczenia granicznego i buntu. Z kolei wystawy, takie jak „Nigdy nie będziesz szła sama”, przenosiły doświadczenie protestu do instytucji sztuki, czyniąc je miejscem sporów dotyczących finansowania, cenzury oraz polityki pamięci. W tym ujęciu sztuka OSK pełniła podwójną rolę: dokumentacyjną i performatywną. Nie ograniczała się do rejestracji wydarzeń protestacyjnych, lecz aktywnie

protesty, 26.10.2021, <https://www.vogue.pl/a/strajk-kobiet-artysci-ktorzy-wspieraja-protesty>, dostęp: 29.03.2021.

²³⁷⁰ A. Pajęcka, *Wystawy w lubelskiej Galerii Labirynt przyciągnęły uwagę Kai Godek. Bo popierają Strajk Kobiet*, 03.03.2021, <https://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,157211,26844489,wystawy-w-lubelskiej-galerii-labirynt-przyciagnely-uwage-kai.html>, dostęp: 31.03.2021.

²³⁷¹ J. Właszczuk, *Strajk Kobiet: Artysci*, dz. cyt.

współtworzyła ich ikonografię oraz ramy aksjologiczne. Niezależnie od zastosowanego medium, muralu, memu czy wystawy, wspólnym mianownikiem tych praktyk było przekształcanie przestrzeni publicznej w pole symbolicznej konfrontacji o fundamentalne wartości, takie jak wolność, równość oraz prawo do samostanowienia²³⁷².

6.5.1 Oddolne strategie solidarności w Ogólnopolskim Strajku Kobiet: symbolika, sztuka i ekonomia oporu

Oddolne działania wspierające Ogólnopolski Strajk Kobiet przybierały zróżnicowane formy symbolicznej interwencji, które łączyły wymiar artystyczny, performatywny i ekonomiczny. Jednym z najbardziej charakterystycznych gestów było gromadzenie się pod biurami poselskimi przedstawicieli Prawa i Sprawiedliwości oraz Konfederacji. Uczestniczki i uczestnicy zapalali znicze, składali kwiaty (najczęściej chryzantemy) oraz eksponowali transparenty krytykujące wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 roku²³⁷³. Tego rodzaju praktyki miały miejsce w wielu miastach, m.in. w Krakowie, Lublinie²³⁷⁴, Rzeszowie²³⁷⁵, Kutnie²³⁷⁶, Kartuzach²³⁷⁷ i innych miejscowościach²³⁷⁸, stanowiąc element lokalnej mobilizacji oraz wyraz zbiorowego sprzeciwu wobec narzucających regulacji prawnych.

Szczególnym przykładem działań o silnym znaczeniu symbolicznym była próba przemianowania warszawskiego ronda Dmowskiego na „Rondo Praw Kobiet”. To właśnie tam koncentrowały się najważniejsze marsze OSK. Inicjatywę poparły m.in. Forum Przyszłości Kultury, Warszawski Strajk Kobiet oraz Fundacja Ster, a jej realizację wsparła

²³⁷² Onet kultura, *Uwaga*, dz. cyt.

²³⁷³ A. Pitoń, *Setki zniczy pod krakowskim biurem PiS. „To wyrok za bycie kobietą”*, 22.10.2020, <https://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,44425,26425141,setki-zniczy-pod-krakowskim-biurem-pis-to-wyrok-za-bycie-kobieta.html>, dostęp: 09.03.2025.

²³⁷⁴ J. Brzuszkiewicz, *Strajk Kobiet. Tłum przed biurem PiS w Lublinie „Wasz koniec, nasz początek”*, 01.11.2020, <https://lublin.wyborcza.pl/lublin/7,48724,26468092,strajk-kobiet-w-lublinie-ruszy-l-kolejny-protest-tym-razem.html>, dostęp: 02.05.2021.

²³⁷⁵ A. Kołodziejak, *Symboliczny strajk kobiet w Rzeszowie. Palą znicze przed pomnikiem, stawiając chryzantemy przed biurem PiS*, 02.11.2021, <https://rzeszow.wyborcza.pl/rzeszow/7,34962,26470084,symboliczny-strajk-kobiet-w-rzeszowie-protestujacy-zapalili.html>, dostęp: 02.05.2021.

²³⁷⁶ Bnp, *Pod biurami kutnowskich posłów zapłonęły znicze. „Partia pogrzebała prawa kobiet”*, 23.10.2020, <https://kutno.net.pl/wydarzenia/zdjecia-pod-biurami-kutnowskich-poslow-zaplonely-znicze-partia-pogrzebala-prawa-kobiet/dLRW6ObyIcE0b8tEYLUV>, dostęp: 02.05.2021.

²³⁷⁷ M. Dzienisz, *Kartuzy. Znicze i napisy „piekło kobiet” przed dawnym biurem PiS*, 25.10.2020, https://expresskaszubski.pl/pl/11_wiadomosci/33327_kartuzy-znicze-i-napisy-pieklo-kobiet-przed-dawnym-biurem-pis.html, dostęp: 02.05.2021.

²³⁷⁸ A. Zygiel, *Strajk Kobiet. W wielu polskich miastach odbyły się manifestacje*, 30.10.2020, <https://www.rmfm24.pl/raporty/raport-strajk-kobiet/news-strajk-kobiet-w-wielu-polskich-miastach-odbyly-sie-manifestacje,nId,4825702>, dostęp: 02.05.2021.

Akcja Demokracja. Wystąpienie to spotkało się jednak z ostrą krytyką środowisk konserwatywnych i zostało opisane w mediach prawicowych jako „happening o charakterze prowokacyjnym”²³⁷⁹.

Warto w tym kontekście odnotować projekt Arka Pasożyta „Człowiek z obrazem”, wpisujący się w tradycję sztuki interwencyjnej. Jego „Strajkująca Dama z Łasiczką” (wariacja na temat obrazu Leonarda da Vinci) została przekształcona w ikonę bojowniczki poprzez dodanie kominiarki. Innym przykładem jest portret kobiety z błyskawicą na twarzy, będącą ikonicznym znakiem Strajku Kobiet²³⁸⁰. Pasożyt operował estetyką DIY, wykorzystując obrazy kupowane na pchlich targach i nadając im nowe znaczenia polityczne, dzięki czemu sztuka zyskiwała wymiar bezpośredniej interwencji społecznej²³⁸¹. Prace artysty obejmują również inne protesty społeczne, m.in. działania antyłowieckie czy demonstracje w obronie Rozbratu²³⁸².

Znaczące wsparcie dla ruchu płynęło także ze strony środowisk modowych, gastronomicznych i kreatywnych. Polskie marki odzieżowe (m.in. bynamesake, MLE Collection, LAU Jewellery, Umiar, The Odder Side, Lebrand) tworzyły kolekcje z motywami Strajku Kobiet, przeznaczając część dochodów na cele solidarnościowe²³⁸³. Lokale gastronomiczne również angażowały się w protest: warszawska sieć Green Caffè Nero serwowała kawę z symbolem błyskawicy, cukiernia Lukullus oferowała ciastka z tym motywem²³⁸⁴, a niektóre restauracje, jak lokal w Sosnowcu przemianowany na „Polski Nie-Rząd”, stosowały nazwy dań odnoszące się do bieżącej sytuacji politycznej. Wpisy promocyjne w mediach społecznościowych („Na hasło ***** *** 10% rabatu”) dodatkowo utrwały język protestu w sferze konsumpcyjnej.

²³⁷⁹ Żenujący happening podczas Strajku Kobiet. ‘Przemianowano’ rondo Dmowskiego, 28.11.2020, <https://dorzeczy.pl/kraj/162956/zenujacy-happening-podczas-strajku-kobiet-przemianowano-rondo-dmowskiego.html>, dostęp: 25.04.2021.

²³⁸⁰ S. Spadowski, *Obrazy strajkujące. Sztuka wychodzi na ulice razem z protestami*, 29.11.2020, <https://plus.expressbydgoski.pl/obrazy-strajkujace-sztuka-wychodzi-na-ulice-razem-z-protestami/ar/c15-15314992>, dostęp: 23.03.2021

²³⁸¹ Tamże.

²³⁸² M. Barcikowska, *Strajkujące obrazy. Rozmowa z Arkiem Pasożytem*, <http://postmedium.art/strajkujace-obrazy-rozmowa-z-arkiem-pasozytem/>, dostęp: 29.03.2021.

²³⁸³ <https://www.facebook.com/RuchOsmiuGwiazd/photos/a.103237864696985/246535010367269/>, dostęp: 29.03.2021; <https://www.facebook.com/meatrp/photos/p.256725165853001/256725165853001/?type=3>, dostęp: 29.03.2021; A. Lewandowska, *Polskie marki wspierają Strajk Kobiet*, 31.10.2020, <https://www.vogue.pl/a/polskie-marki-wspieraja-strajk-kobiet>, dostęp: 29.03.2021.

²³⁸⁴ <https://www.facebook.com/RuchOsmiuGwiazd/photos/a.103237864696985/246535010367269/>

²³⁸⁴ W. Todur, *Restauracja w Sosnowcu to teraz „Polski Nie-Rząd”*. W menu m.in. „Obietnica Kacza-fiego”, 22.02.2021. <https://sosnowiec.wyborcza.pl/sosnowiec/7,93867,26712860,restauracja-w-sosnowcu-to-teraz-polski-nie-rzad-w-menu-m-in.html>, dostęp: 02.05.2021.

Poparcie to generowało także ryzyka polityczne i ekonomiczne. Przedsiębiorcy oraz instytucje wspierające OSK stawały się obiektem krytyki i bojkotu ze strony środowisk narodowych. Przykładem może być Galeria Sztuki Współczesnej w Opolu, z którą Telewizja Polska zerwała współpracę po tym, jak instytucja publicznie wyraziła poparcie dla protestów, publikując symbol błyskawicy.

Oddolne gesty solidarności wyrażały się również w przestrzeni medialnej i cyfrowej. Szczególne kontrowersje wywołała styczniowa okładka czasopisma *Elle* z Anną Lewandowską, opatrzona hasłem „Siła kobiet”²³⁸⁵. Jej wydźwięk został uznany za nietrafiony, gdyż celebrytka nie zabrała głosu w debacie publicznej. Krytyka, sformułowana m.in. przez Karolinę Korwin-Piotrowską, Manuellę Gretkowską i Matyldę Damięką, przybrała formę alternatywnych projektów okładki, wskazujących na prawdziwe bohaterki protestu²³⁸⁶.

W sferze cyfrowej symbole Strajku Kobiet zaczęły pojawiać się także w grach komputerowych, m.in. w „The Medium”²³⁸⁷ czy „Meat RPG”²³⁸⁸, gdzie odnaleźć można motyw ośmiu gwiazdek - kodowany znak sprzeciwu wobec władzy.

Ze względu na swoje znaczenie symboliczne i społeczne, transparenty zostały objęte inicjatywami archiwizacyjnymi. Przykładem jest *Las Transparentów* - instalacja Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie, która zgromadziła transparenty po proteście z 30 października 2020 roku²³⁸⁹. Podobne działania podjęły Muzeum Krakowa i Muzeum Gdańska, kolekcjonując transparenty jako świadectwa współczesnego obywatelskiego nieposłuszeństwa i kultury protestu²³⁹⁰. Inną formą upamiętnienia był album *Kobiety delikatne*

²³⁸⁵ W jednym z artykułów opublikowanych w magazynie *Elle* pojawiła się sugestia, by do protestu przygotować się także w wymiarze estetycznym. Tekst opatrzony tytułem „Idź obalić rząd, ale nie zapomnij ładnie przy tym wyglądać” wskazywał, że branża beauty solidaryzuje się ze strajkującymi kobietami, proponując dobór kosmetyków „pozwalających podkreślić swój look przed protestem”. Pod artykułem zamieszczono reklamy produktów luksusowych, m.in. perfum (525 zł), tuszu do rzęs (125 zł) czy lakieru do paznokci (44 zł). Tego rodzaju przekaz wzbudził zniesmaczenie wśród wielu odbiorczyń, które w czasie pandemii doświadczały pogorszenia sytuacji materialnej, utraty pracy, konieczności łączenia obowiązków zawodowych z opieką nad dziećmi czy pracy w warunkach zagrożenia życia w szpitalach.

²³⁸⁶ https://www.instagram.com/p/CIQf_15hjvN/?utm_source=ig_embed, dostęp: 24.04.2021.

²³⁸⁷ <https://www.facebook.com/RuchOsmiuGwiazd/photos/a.103237864696985/246535010367269/>, dostęp: 29.03.2021.

²³⁸⁸ <https://www.facebook.com/meatrpg/photos/p.256725165853001/256725165853001/?type=3>, dostęp: 29.03.2021.

²³⁸⁹ „*Las Transparentów*”. Niezwykła wystawa powstała po proteście, 31.10.2020, Strajk Kobiet. „*Las Transparentów*”. Niezwykła wystawa powstała po proteście, dostęp: 02.02.2023.

²³⁹⁰ A. Piątkowska, Kraków. Transparenty Strajku Kobiet będą świadectwem obecnych wydarzeń. Zanim się do Muzeum Krakowa, 03.11.2020. <https://dziennikpolski24.pl/krakow-transparenty-strajku-kobiet-beda-swiadectwem-obecnich-wydarzen-zanies-je-do-muzeum-krakowa/ar/c13-15271314>, dostęp: 04.03.2021; J. Bakalarska, Muzeum Gdańska zbiera najlepsze transparenty ze Strajku Kobiet. 06.11.2020. <https://fashionbiznes.pl/muzeum-gdanska-zbiera-najlepsze-transparenty-ze-strajku-kobiet/>, dostęp: 04.03.2021.

jak bomby, wydany przez Imperium Ducha, zawierający 174 strony dokumentacji graficznej haseł protestacyjnych, którego dochód przeznaczono na dalsze działania OSK²³⁹¹.

Należy jednak pamiętać, że transparent jako forma ekspresji, mógł stać się również powodem represji prawnej. Przykładem może być przypadek Ilony Michalak, która 30 grudnia 2020 roku w Bydgoszczy protestowała z hasłem „Stop represjom politycznym” i została zatrzymana przez policję za samotną pikietę²³⁹².

Oddolne formy poparcia dla OSK ukazują, że protest nie był wyłącznie aktem ulicznej demonstracji, ale wielowarstwową praktyką społeczną i kulturową. Symboliczne rytuały pamięci (znicze, kwiaty pod biurami poselskimi), sztuka interwencyjna (Arek Pasożyt, graffiti, przemianowanie ronda Dmowskiego), działania ekonomiczne (kolekcje modowe, gastronomia), jak również ekspresja cyfrowa (memy, gry komputerowe, spory wokół mediów) dowodzą, że OSK przeniknął wszystkie sfery życia publicznego. Archiwizowanie transparentów i wizualności protestu przez instytucje muzealne pokazuje natomiast, że doświadczenie sprzeciwu zostało wpisane w narodową pamięć kulturową. Te wielowarstwowe oddolne strategie solidarności stanowiły alternatywną przestrzeń oporu, w której wartości wolności, równości i podmiotowości artykułowane były poprzez działania symboliczne, estetyczne i ekonomiczne. OSK jako ruch społeczno-kulturowy przekroczył w ten sposób granice tradycyjnej polityki ulicznej, redefiniując ramy obywatelskości i kultury protestu w XXI wieku.

6.5.2 Wizualność i multimodalność komunikacji w Ogólnopolskim Strajku Kobiet

Rozwój nowych mediów radykalnie zmienił paradygmat komunikacji społecznej, przesuwając punkt ciężkości z linearności ku multimodalności i symultaniczności przekazu. W konsekwencji język i obraz funkcjonują dziś w ścisłej interakcji, a uczestnictwo w kulturze coraz częściej odbywa się poprzez formy wizualne, które kształtują sposób postrzegania i interpretowania rzeczywistości społecznej.

Maciej Kawka, odwołując się do refleksji Rolanda Barthesa, zauważa, że współczesne społeczeństwa charakteryzuje rosnąca podatność na konsumowanie obrazów, co skutkuje zanikiem bezpośredniego kontaktu z rzeczywistością i zastępowaniem go kopiami

²³⁹¹ *Zło dobrem zwyciężaj: ukazał się album z transparentami ze strajków kobiet*, 17.11.2020, <https://poptown.eu/zlo-bobrem-zwyciezaj-ukazal-sie-album-z-transparentami-ze-strajkow-kobiet/>, dostęp: 31.03.2021.

²³⁹² K. Boczek, *Aktywistka z Bydgoszczy zatrzymana nielegalnie przez policję, teraz ściga w sądach funkcjonariuszy*, 22.08.2022, [Aktywistka z Bydgoszczy zatrzymana nielegalnie przez policję, teraz ściga w sądach funkcjonariuszy - OKO.press](#), dostęp: 30.06.2023.

bądź symulakrami²³⁹³. Podobną diagnozę formułuje Łukasz Rogowski, wskazując, że cyfrowe reprezentacje pełnią funkcję „interfejsów kulturowych”: nie tylko pośredniczą w dostępie do rzeczywistości, ale wręcz ją konstytuują poprzez selekcję, interpretację i estetyzację²³⁹⁴.

Zmiany te mają również poważne konsekwencje w obszarze komunikacji interpersonalnej. Jak podkreśla Danuta Smołucha, młodsze pokolenia coraz częściej ograniczają się do krótkich komunikatów tekstowych w przestrzeni Internetowej, co zmniejsza rolę elementów niewerbalnych (gestów, mimiki czy kontekstu sytuacyjnego) kluczowych dla pełnego rozumienia przekazu²³⁹⁵. Konrad Chmielecki dodaje, że komunikacja cyfrowa pozbawiona tych elementów sprzyja spłyceń semantycznemu i emocjonalnemu²³⁹⁶.

Proces ten określany jest mianem „wzrokocentryzmu”, czyli dominacji zmysłu wzroku w komunikacji kulturowej cywilizacji zachodniej²³⁹⁷. Rogowski wskazuje trzy zasadnicze cechy współczesnej wizualności: informacyjność (zdolność do przekazywania treści), emocjonalność (zdolność do wywoływania reakcji afektywnych) oraz sprawczość (przekonanie o realnym wpływie obrazów na odbiorców i wydarzenia)²³⁹⁸. Chmielecki z kolei opisuje to zjawisko jako „zwrot obrazkowy” (*image turn*), czyli odejście od paradygmatu lingwistycznego na rzecz wizualnego, w którym obraz nie tylko towarzyszy słowu, ale coraz częściej je zastępuje, pełniąc funkcje informacyjne i performatywne²³⁹⁹. W ujęciu Kawkiego i Bo Bergströma proces ten można zdefiniować jako „komunikację wizualną”, tj. praktykę polegającą na równoczesnym przekazywaniu treści za pomocą słów i obrazów, w której medium wizualne jest integralnym elementem znaczeniowym²⁴⁰⁰.

W przypadku Ogólnopolskiego Strajku Kobiet te mechanizmy ujawniły się szczególnie intensywnie. Ikoniczne symbole (błyskawica, parasolka czy formuła „8 gwiazdek”)

²³⁹³ M. Kawka, *Komunikowanie wizualne a nauka o mediach...*, dz. cyt., s. 20.

²³⁹⁴ Ł. Rogowski, *Technologie niewidzialnienia, czyli o redukcji zakresu kultury wizualnej*, [w:] Ł. Rogowski, *Techno-widzenie. Media i technologie wizualne w społeczeństwie ponowoczesnym*, Poznań, s. 14.

²³⁹⁵ D. Smołucha, *Portale społecznościowe - substytut czy uzupełnienie realnej wspólnoty?* [w:] K. Walotek-Ściańska, M. Szyszka, *Homo irretitus. W sieci serwisów społecznościowych, reklamy i marketingu*, Sosnowiec 2014, s. 37.

²³⁹⁶ K. Chmielecki, *Tekst w sieci obrazów. Internet jako medium zapośredniczonej komunikacji wizualnej*, [w:] M. Filiciak, G. Ptaszek, *Komunikowanie (się) w mediach elektronicznych. Język, semiotyka, edukacja*, Warszawa 2009, s. 299.

²³⁹⁷ Ł. Rogowski, *Technologie niewidzialnienia*, dz. cyt., s. 13

²³⁹⁸ Tamże, s. 17.

²³⁹⁹ K. Chmielecki, *Tekst w sieci obrazów. Internet jako...*, dz. cyt., s. 299.

²⁴⁰⁰ M. Kawka, *Komunikowanie wizualne a nauka o mediach...*, dz. cyt., s. 20; R. Barthes, *Światło obrazu. Uwagi o fotografii*, dz. cyt., s. 18.

pełniły funkcję rozpoznawalnych „interfejsów kulturowych”, zdolnych natychmiast przekazywać emocje i wartości w mediach społecznościowych. Transparenty, memy i fotografie z ulicznych demonstracji przenikały do sfery cyfrowej, zyskując status dokumentacji protestu, narzędzi mobilizacji i semantycznych komentarzy politycznych. Wizualność działania OSK miała więc charakter trójwymiarowy:

- Mobilizujący - wzywała do działania zarówno na ulicy, jak i w sieci;
- Emancypacyjny - afirmowała kobiecą sprawczość i podmiotowość;
- Archiwizujący - utrzymywała wizualną pamięć ruchu.

Strajk Kobiet był zatem przykładem cyfrowej kontrpubliczności wizualnej, w której obrazy (awatary, symbole, relacje live) redefiniowały język sprzeciwu, czyniąc z wizualności podstawowe medium sporu aksjologicznego. Jak stwierdził Guy Debord, „spektakl nie jest zestawem obrazów, lecz społeczną relacją pośredniczoną przez obrazy”. OSK ucieleśniał tę diagnozę w praktyce, dowodząc, że wizualność może być zarówno narzędziem mobilizacji, jak i politycznego sprawstwa.

6.5.3 Memy²⁴⁰¹ jako cyfrowe praktyki oporu

Teoria memów, zapoczątkowana przez Richarda Dawkinsa w *The Selfish Gene*, definiuje je jako jednostki kulturowej informacji, które (analogicznie do genów) rozpowszechniają się poprzez naśladownictwo, transmisję i reinterpretację²⁴⁰². Linda Shifman ujmuje memy jako formę uczestnictwa kulturowego, w której jednostki jednocześnie wyrażają sprzeciw, identyfikację i solidarność²⁴⁰³. Z kolei Susan Blackmore wskazuje, że memy funkcjonują równolegle z procesami dziedziczenia genetycznego, a ich „samolubny” charakter ujawnia się w procesach powielania treści - od pieśni po elementy obrazków Internetowych²⁴⁰⁴.

W literaturze polskiej i międzynarodowej wskazuje się na cechy memów Internetowych: intertekstualność (odwoływanie się do istniejących kodów kulturowych), afektywność (silne nasycenie emocjami, szczególnie ironią i gniewem), wiralność (zdolność szybkiego rozpowszechniania) oraz oddolny charakter (twórczość niezależna od instytucji ani komercji). Ich twórcami są użytkownicy, działający poza logiką instytucjonalną i

²⁴⁰¹ Nazwa „mem” wywodzi się z greckiego terminu *mimesis* (naśladownictwo), co podkreśla jego zasadniczą właściwość - mimetyczność, czyli zdolność do bycia powielanym i reinterpretowanym w nowych kontekstach. Zob. K. Marak, *Mem internetowy: informacja i transformacja w sieci*, <https://repozytorium.umk.pl/bitstream/handle/item/4734/PREPRINT%20Mem.pdf?sequence=1>, dostęp: 02.05.2021.

²⁴⁰² R. Dawkins, *Samolubny gen*, Warszawa 2007, s. 266.

²⁴⁰³ L. Shifman, *Memes in Digital Culture*, 2014.

²⁴⁰⁴ S. J. Blackmore, *Maszyna memowa*, Poznań 2002, s. 94.

komercyjną. Memy stają się w ten sposób nie tylko nośnikiem rozrywki, lecz także narzędziem krytyki społecznej, komentarza politycznego i budowania wspólnoty interpretacyjnej²⁴⁰⁵.

Wiktor Kołowiecki określił memy mianem „nowego języka Internetu”, popularnego zwłaszcza wśród pokolenia cyfrowego. Autor wyróżnia trzy podstawowe typy memów:

- Memy szablonowe - opierają się na gotowych formatach graficznych lub tekstowych, które użytkownicy wypełniają własnymi treściami. Klasycznym przykładem są tzw. Demotywatory, czyli ironiczne kontrpropozycje wobec amerykańskich plakatów motywacyjnych, funkcjonujące jako forma krytyki społecznej bądź kulturowej;
- Memy komentujące - stanowią reakcję na istniejący materiał wizualny lub tekstowy. Często wykorzystują charakterystyczne ilustracje twarzy (*rage face*), kadry z filmów czy seriali, opatrując je podpisem (*facepalm*, *not bad*). Ich funkcją jest komentowanie, ironizowanie bądź wyrażanie emocji;
- Memy eksploatujące - bazują na materiale źródłowym o dużym potencjale oddziaływania, ale pozbawionym określonego przekazu semantycznego. Mają najczęściej formę parodii, fotomontażu lub absurdalnych zestawień lingwistycznych, często odwołujących się do popularnych wirali. Charakteryzuje je wysoka intensywność dystrybucji w krótkim czasie oraz autotematyzm²⁴⁰⁶.

Radosław Prachnio, wyróżniając memy informacyjne, humorystyczne i deprecjonujące, przy czym te ostatnie, nacechowane ironią i wulgarnością, pełnią często funkcję

²⁴⁰⁵ M. Wójcicka, *Mem internetowy jako multimodalny gatunek pamięci...*, dz. cyt., s. 116-117; K. Piskorz, *Internet nie śpi, Internet reaguje. Memy internetowe jako forma komentarza do bieżących wydarzeń społecznych i politycznych*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2015, nr 3, s. 651-652; M. Patera, *Czy to tylko dobry żart? Memy internetowe w kontekście wyborów parlamentarnych w 2015 roku*, [w:] T. Gackowski, K. Brylska, M. Patera, *Memy czyli życie społeczne w czasach kultury obrazu*, Warszawa 2017, s. 211-216; H. Stöckl, *Mediolingwistyka. O statusie i metodach (nadal) konstytuującej się dziedziny badawczej*, [w:] „Tekst i Dyskurs = Tezt und Diskurs” 2015, t. 8, s. 38; M. Zaremba, *Mamy internetowe (2012-2011)*, „Media i Społeczeństwo” 2012, nr 2, s. 73; L. Shifman, *Memes in Digital Culture*, dz. cyt.; A. Appadurai, *Disjuncture and difference in the global cultural economy*, [w:] I. Szeman, T. Kaposy, Malden, *Cultural Theory: An Anthology*, 2010, s. 282-295; J. Nowak, *Memy internetowe: teksty (cyfrowej) kultury językiem krytyki społecznej*, [w:] I. Hofman, D. Kępy-Figury, *Współczesne media*, Lublin 2013, s.7; J. Pastuszka-Roczek, *Ekeltroniczne rysunki na ścianie - rola obrazkowych memów internetowych w procesie komunikacji i socjalizacji*, [w:] J. Bierówka, K. Pokorna-Ignatowicz, *Media - kultura popularna - polityka. Wzajemne oddziaływanie i nowe zjawiska*, Kraków 2014, s.155; K. Piskorz, *Internetowe memy - hieroglify XXI wieku*, [w:] I. Hofman, D. Kępa-Figura, *Współczesne Media. Język mediów*, Lublin 2013, s. 227.

²⁴⁰⁶ K. Kołowiecki, *Memy internetowe jako nowy język internetu*, „Kultura i historia” 2012, nr 21, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/pl/archives/3637>, dostęp: 25.01.2022.

najbardziej subwersywną²⁴⁰⁷. Oba podejścia potwierdzają hybrydalność memów, które łączą tekst i obraz w proste, lecz wielopoziomowe znaczeniowo komunikaty²⁴⁰⁸.

Jak zauważa Dariusz Czaja, szczególnie w memach politycznych ironia stanowi narzędzie podważania obowiązujących porządków. W tym sensie mem może pełnić funkcję „semiotycznej broni słabych” (w duchu Michela de Certeau) narzędzia mikropolitycznego oporu wobec dominujących struktur dyskursu²⁴⁰⁹.

Z perspektywy aksjologicznej memy są formą wartościowania rzeczywistości. Poprzez skrótowość, emocjonalność i ironię kodują postawy etyczne i polityczne, a ich illokucyjna różnorodność obejmuje zarówno funkcje asertywne i dyrektywne, jak i ekspresywne czy deklaratywne²⁴¹⁰. Współczesna kultura Internetowa, w krótkim czasie zbudowana na systemie symboli wizualnych, wytwarza dzięki nim przestrzeń porozumienia ponad granicami językowymi i kulturowymi²⁴¹¹.

W odniesieniu do Ogólnopolskiego Strajku Kobiet memy stały się jednym z najbardziej charakterystycznych formatów wizualnej ekspresji oporu²⁴¹². Podobnie jak transparenty, pełniły funkcje mobilizacyjne, wspólnototwórcze i krytyczne²⁴¹³. Były spontanicznymi reakcjami na bieżące wydarzenia, a ich subwersywna siła realizowała się w ironii, parodii, grotesce i wulgaryzmach²⁴¹⁴.

Ich główne strategie obejmowały:

1. Memy odwołujące się do klasycznej polskiej kinematografii

Humor, ironia i symbolika kulturowa memów tworzona z cytatów, scen i ikonografii znanych filmów i seriali, takich jak: *Alternatywy 4* (reż. S. Bareja), *Miś* (reż. S. Bareja), *Rejs* (reż. M. Piwowski), *Chłopaki nie płaczą* (reż. O. Lubaszenko), *07 zgłoś się* (serial kryminalny z lat 70.). Znamienne są tu zestawienia postaci milicjantów i urzędników z

²⁴⁰⁷ R. Prachnio, *Memy na Internetowych portalach informacyjnych - wzbogacenie przekazu czy brak profesjonalizmu dziennikarzy*, [w:] T. Gackowski, K. Brylska, M. Patera, *Memy czyli życie społeczne w czasach kultury obrazu*, Warszawa 2017, s. 148-149.

²⁴⁰⁸ M. Wójcicka, *Mem internetowy jako multimodalny gatunek pamięci...*, dz. cyt., s. 116-117, s. 116-117; K. Piskorz, *Internet nie śpi*, dz. cyt., s. 651-652.

²⁴⁰⁹ D. Czaja, *Dylematy błazna*, „Polska Sztuka Ludowa” 1988, nr. 4, s. 219.

²⁴¹⁰ M. Wójcicka, *Mem internetowy jako multimodalny gatunek pamięci...*, dz. cyt., s. 38-39.

²⁴¹¹ W. Kołowiecki, *Memy Internetowe jako nowy język internetu*, „Kultura i Historia” 2012, nr 21, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/pl/archives/3637>, dostęp: 29.01.2022.

²⁴¹² Połączenie relacji między podmiotami i przedmiotami. Zdarzenia, informacje, przedmioty, miejsca wpływają na działanie, przemieniając je w emocje znajdujące swoją ekspresję w praktykach i dyskursach. Zob. Y. Navaro-Yashin, *Make-Believe Spaces: Affective Geography in a Postwar Polity*, Durham 2012.

²⁴¹³ M. Jacyno, *Kultura indywidualizmu*, Warszawa 2007.

²⁴¹⁴ M. Laszczkowski, *Demo-version of a city: Buildings, affects and the state in Astana*, „Journal of Royal Anthropological Institute” 2015, nr 22, s. 164.

PRL z przedstawicielami obecnej władzy, sugerujące powrót do logiki państwa opresyjnego, represyjnego i propagandowego.

2. Memy odwołujące się do zagranicznej kinematografii

Do często wykorzystywanych motywów należą:

- „Dziecko Rosemary” (reż. R. Polański) - memy interpretujące ingerencję państwa i Kościoła w życie kobiet jako metaforyczne „zapłodnienie” społeczeństwa ideologią opresji;
- „Star Wars” - z Jarosławem Kaczyńskim jako Imperatorem Palpatinem lub Darth Vaderem, z podpisami: „Imperium kontratakuje”, „Rebelia kobiet trwa”.

3. Memy dokumentujące realne wydarzenia

Memy ilustrujące sytuacje związane ze Strajkiem Kobiet:

- Odniesienia do symboli protestu (błyskawica, parasolka, druciany wieszak).

Komentarze do przebiegu manifestacji;

- Krytyka działań Policji, zwłaszcza w kontekście przemocy lub obrony pomników („Nie chronią ludzi, tylko kamienne symbole władzy”);
- Ironiczne zestawienia liderów protestu i członków rządu, z podpisami typu: „Znowu jej się coś nie podoba” (o Marcie Lempart) vs. „Wszystko zgodnie z planem” (o Jarosławie Kaczyńskim).

4. Memy antyklerykalne i aborcyjne

Silnie obecna warstwa memów krytykujących Kościół katolicki, przedstawiających duchownych jako postacie groteskowe, nadużywające władzy symbolicznej, lub memy ilustrujące absurdalność retoryki *pro-life* w Polsce.

Memy OSK działały: krytycznie (dekonstruowały oficjalne narracje medialne), mobilizacyjnie (zachęcały do demonstracji), wspólnototwórczo (tworzyły wspólnotę cyfrową) oraz aksjologicznie (artykułowały wartości wolności, równości i prawa do decyzji o własnym ciele). W ten sposób tworzyły estetykę oporu, wpisującą się w logikę uczestnictwa transmedialnego opisaną przez Henry’ego Jenkinsa²⁴¹⁵.

Transparenty OSK można traktować jako materialne odpowiedniki memów - zwarte, hybrydalne komunikaty tekstowo-obrazowe, operujące ironią, popkulturą czy wulgaryzmami. W obu przypadkach istotna była natychmiastowość reakcji, oddolny charakter i funkcja wspólnotowa²⁴¹⁶. Zarówno transparenty, jak i memy nie tylko komentowały

²⁴¹⁵ M. Wójcicka, Mem internetowy jako multimodalny gatunek pamięci..., dz. cyt.

²⁴¹⁶ Tamże, s. 38-39.

polityczną rzeczywistość, ale także ją współtworzyły jako praktyki aksjologicznego oporu²⁴¹⁷.

6.5.4 Wizualność jako narzędzie polaryzacji: Marsze Życia dla Rodziny

W dyskursie antyaborcyjnym komponent wizualny stanowi nie element uzupełniający, lecz centralny nośnik emocjonalny, aksjologiczny i narracyjny. Obrazy wykorzystywane przez ruchy pro-life, szczególnie podczas Białych Marszów, kampanii Fundacji Pro-Prawo do Życia oraz Marszów dla Życia i Rodziny, należy interpretować jako „wizualne manifesty aksjologiczne”, łączące przekaz religijny, moralistyczny i patriotyczny w wysoce afektywnej formie²⁴¹⁸.

Kluczową strategią jest estetyka szoku, opierająca się na przedstawieniach drastycznych: obrazach szczątków płodów, zabiegów aborcyjnych czy zestawieniach aborcji ze zbrodniami nazistowskimi. Hasła typu „Aborcja to nowy Holokaust” wpisują się w logikę dramatyzacji semiotycznej, której celem jest wytworzenie grozy moralnej i zakotwiczenie aborcji w symbolice zbrodni przeciwko ludzkości. Tym samym spór o prawa reprodukcyjne zostaje przedstawiony jako walka o przetrwanie cywilizacji²⁴¹⁹.

Równocześnie obrazy te nie tylko afirmują pozytywne wartości (życie, rodzinę, wiarę), lecz także konstruuje figurę wroga. „Aborter”, „feministka” czy „ideolog gender” ukazywani są jako amoralni i nieludscy. Kliniki aborcyjne przedstawiane są jako rzeźnie, a lekarze jako „mordercy dzieci”. W opozycji wyłania się idealizowana Matka Polka - symbol czułości i poświęcenia, wzmacniający konserwatywne imaginariusz macierzyństwa²⁴²⁰.

Istotnym elementem jest performatywna sakralizacja przestrzeni publicznej. Procesje różańcowe, modlitwy uliczne, trumienki z plastikowymi płodami czy figury maryjne materializują religijne imaginariusz w mieście, wpisując spór aborcyjny w ramę rytuału. Jak zauważa Adrianna Krzywik, mamy tu do czynienia z rekonsolidacją hegemonii katolickiej wizualności poprzez działania zbiorowe²⁴²¹.

Na przeciwnym biegunie sytuują się praktyki wizualne Ogólnopolskiego Strajku Kobiet - oparte na ironii, dekonstrukcji i estetyce kontrkulturowej. Działania OSK

²⁴¹⁷ Tamże.

²⁴¹⁸ W. Kawecka, *Od kultury wizualnej do teologii wizualnej*, „Kultura - Media - Teologia” 2010, nr 1, s. 24-33.

²⁴¹⁹ A. Krzywik, *Dekodowanie komunikatów wizualnych sztuki protestów przeciwko zaostreniu prawa aborcyjnego w Polsce*, „Dyskurs & Dialog” 2021, nr 1.

²⁴²⁰ Tamże.

²⁴²¹ Tamże.

wykorzystywały symbole popkultury, memy, wulgaryzmy i performanse uliczne. Podczas gdy ikonografia pro-life jest monolityczna, sakralna i afirmatywna, OSK świadomie destabilizuje porządek symboliczny - odzyskując przestrzeń publiczną poprzez kontrhegemoniczny język wizualny.

Tab. 39 Dwa kontrastowe modele wizualności kontrastowa

Kategoria	Ogólnopolski Strajk Kobiet	Marsze dla Życia i Rodziny
Symbole dominujące	Błyskawica, czarne parasolki, wieszaki, hasła „Moje ciało, mój wybór”.	Krzyże, różańce, obrazy Matki Bożej, hasła „Życie jest święte”.
Estetyka	Nowoczesna, kontrkulturowa, ironiczna, memiczna, <i>street art</i> .	Tradycyjna, sakralna, patriotyczna, procesyjna.
Przekaz	Emancypacyjny, antyklerykalny, antyrządowy, feministyczny.	Pro-life, prorodzinny, pronatalistyczny, religijny.
Strategie emocjonalne	Gniew, humor, solidarność, sarkazm.	Lęk, wina, empatia, groza (np. porównania do Holokaustu).
Formy ekspresji	Transparenty, memy, performanse, vleпки, graffiti.	Procesje, modlitwy, plakaty religijne, wystawy plenerowe.
Przestrzeń działania	Media społecznościowe, ulice, działania zdecentralizowane.	Kościół, przestrzeń publiczna, organizacje religijne.
Zasięg	Spontaniczne, wiralowe, ogólnopolskie.	Coroczne, zorganizowane, regionalnie zróżnicowane.
Odbiór	Szerokie echo medialne, dychochotomia opinii.	Afirmacja w środowiskach konserwatywnych, mniejszy rezonans społeczny.

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy korpusu haseł w mediach społecznościowych i materiałach reporterskich, 2020-2021.

Wizualność pełni funkcję kluczowego narzędzia polaryzacji w sporze o prawa reprodukcyjne. Ikonografia pro-life opiera się na estetyce rytuału i dramatyzmu, budując hegemoniczne imaginariusz religijny. OSK przeciwstawia jej strategię ironii i kontrkulturowości, wytwarzając kontrpubliczność wizualną w sieci i na ulicach. Obie strony traktują obraz nie jako neutralne medium, lecz jako aktywny instrument kreowania wartości, redefinicji podmiotowości i walki o hegemonię semantyczną.

6.5.5 Symbolika wizualna w sporze aborcyjnym

Ikonografia ruchów pro-life stanowi jedno z najbardziej wyrazistych pól konfliktu wizualnego w polskim dyskursie aborcyjnym. Jak wskazuje Agnieszka Graff, funkcjonują tu dwa dominujące warianty przedstawień płodu: „wersja sentymentalna” (estetyka pastelowa, motyw serca, hasła o miłości i macierzyństwie) oraz „wersja naturalistyczna” - brutalna, ukazująca martwe płody wraz z podpisami typu „Mam pięć miesięcy”²⁴²². Oba warianty, poprzez oderwanie obrazu płodu od ciała kobiety, służą jako narzędzia symbolicznego szantażu i propagandy, wytwarzając wizualny dyskurs, w którym kobieta zostaje usunięta, a płód zyskuje status jedyne go prawowitego podmiotu.

Przykładem estetyki sentymentalnej jest kampania billboardowa z 2020 roku, oparta na grafice Głazkowej przedstawiającej płód wpisany w motyw serca²⁴²³. Adaptowana przez Fundację „Nasze Dzieci - Edukacja, Zdrowie, Wiara”²⁴²⁴, kampania objęła ok. 1500 nośników reklamowych w całej Polsce, z hasłami: „A jak będziesz gejem, też będę Cię kochać. Mama”, „Planowane, kochane”, „Wybrałam, że urodzę”²⁴²⁵. Obraz szybko stał się jednym z centralnych punktów dyskursu pro-life, choć wywołał ambiwalentne

²⁴²² A. Graff, *Armia płodów na ulicach to wyraz obowiązującej w naszym kraju katolickiej ideologii*, 30.01.2021, <https://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,100865,26720380,armia-plodow-na-ulicach-to-wyraz-obowiazujacej-w-naszym-kraju.html>, dostęp: 11.04.2021.

²⁴²³ Analizując retorykę wizualną tej kampanii, Krystian Dudek zwraca uwagę na odejście od makabrycznych przedstawień na rzecz subtelnej estetyki opartej na bieli i motywie serca. Tego rodzaju przekaz, pozornie neutralny, może - jak twierdzi - działać podprogowo, narzucając jednoznaczną interpretację i wywołując efekt wzruszenia. Zob. P. Osadnik, *Antyaborcyjne bilbordy zmieniły retorykę. Zamiast krwi i czerni, serce i biel. Ekspert: Może to być ważny i skuteczny przekaz podprogowy*, 05.01.2021. <https://dziennikzachodni.pl/antyaborcyjne-billboardy-zmieniły-retoryke-zamiast-krwi-i-czerni-serce-i-biel-ekspert-moze-to-byc-wazny-i-skuteczny-przekaz/ar/c15-15374298>, dostęp: 10.04.2021.

²⁴²⁴ Fundacja Nasze Dzieci z Kornic na Śląsku definiuje swoją działalność jako program wspierania macierzyństwa oraz ochrony „życia nienarodzonych od momentu poczęcia”. Jak podkreślono na stronie internetowej organizacji: „Udzielamy wsparcia kobietom m.in. w ich pracy, już na etapie ciąży, by mogły realizować się nie tylko na gruncie zawodowym, ale także rodzinnym”. Kluczowymi filarami fundacji są edukacja, wiara i zdrowie. Warto zwrócić uwagę, że organizacja nie odniosła się publicznie do kwestii wykorzystywania wizerunku dziecka w łonie jako nośnika przekazu antyaborcyjnego, natomiast prowadzi sprzedaż gadżetów opatrzonych tego rodzaju grafiką. W ofercie znajdują się m.in. koszulki, plakaty, czapki oraz magnesy samochodowe, których nabycie określone jest jako „darowizna na cele statutowe”. Źródło: <https://www.fundacjanaszedzieci.pl/>, dostęp: 10.04.2021.

²⁴²⁵ D. Drożdż, *Kto stoi za najnowszą kampanią antyaborcyjną? Obraz z billboardów wykorzystany wbrew intencjom artystki*, 12.12.2020. <https://wyborcza.pl/7,75410,26598117,czy-to-znowu-sredniowiecze-ilustracje-rosyjskiej-artystki.html>, dostęp: 10.04.2021.

reakcje: od kontr-naklejek po akty wandalizmu²⁴²⁶, określane przez środowiska konserwatywne mianem „dziczy”²⁴²⁷ i zarzucanie im „dewastacje wizerunków dzieci”²⁴²⁸.

Paradoks tej kampanii ujawnił się, gdy sama autorka publicznie potępiła użycie jej pracy w kontekście antyaborcyjnym. Podkreśliła, że pierwotnie obraz miał wyrażać radość z macierzyństwa, a nie służyć jako narzędzie politycznego przymusu. Jej słowa - „Czy to znowu średniowiecze?” - szeroko cytowane przez media, unaocznily rozdzźwięk między intencją artystki a instrumentalnym wykorzystaniem jej dzieła²⁴²⁹.

Drugą strategią wizualną ruchów pro-life jest estetyka makabryczna. Obrazy martwych płodów eksponowane na billboardach, transparentach czy ciężarówkach, szeroko stosowane przez Fundację Pro - Prawo do Życia, używane są, aby zilustrować tezę, iż aborcja jest równoznaczna z morderstwem. Ten rodzaj wizualności, jak wskazuje wielu psychologów i etyków, ma charakter manipulacyjny i traumatyzujący²⁴³⁰. Badania wskazują, że u dzieci i osób wrażliwych wywołuje reakcje lękowe, zaburzenia snu czy

²⁴²⁶ Jak podaje Andżelika Pitoń, rzecznik krakowskiej komendy policji Piotr Szpiech potwierdził, że na komisariat wpłynęło zawiadomienie o zniszczeniach, a policja prowadzi ustalenia w sprawie sprawców. Zgodnie z obowiązującymi przepisami, zniszczenie mienia, którego wartość nie przekracza 500 złotych, kwalifikowane jest jako wykroczenie. Czyn ten, określany jako umyślne zniszczenie mienia, podlega karze aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny do 5000 zł, przy czym ostateczną decyzję w zakresie wymiaru kary podejmuje sąd.

²⁴²⁷ Dominik Tarczyński, twitter, https://twitter.com/D_Tarczyński/status/1355478838558527495, dostęp: 11.04.2021.

²⁴²⁸ Dariusz Matecki, twitter, <https://twitter.com/DariuszMatecki/status/1353344603143987200>, dostęp: 11.04.2021.

²⁴²⁹ Glazkovaart, Instagram, https://www.instagram.com/p/Clp6EXesgQc/?utm_source=ig_embed, dostęp: 11.04.2021.

²⁴³⁰ Psycholodzy, m.in. Michał Witkowski i Małgorzata Skalska, zwracają uwagę na ryzyko wystąpienia zaburzeń lękowych oraz traumatyzacji dzieci w kontakcie z drastycznymi obrazami. Witkowski podkreśla, że szczególnie narażone są dzieci w wieku 5-9 lat, u których tego rodzaju bodźce mogą prowadzić do rozwoju lub nasilenia fobii, np. przed krwią czy ranami. Z kolei biegła sądowa Małgorzata Skalska wskazuje na możliwość pojawienia się koszmarów sennych, zaburzeń lękowych i urazów psychicznych nie tylko u dzieci, lecz także u osób szczególnie wrażliwych. Zob. A.J.M. Hagenaars, *The Perception of Poverty*, 2014.

symptomy tzw. reakcji zamrożenia²⁴³¹. W efekcie aż 21 psychologów podpisało list protestacyjny przeciwko ekspozycji drastycznych treści w przestrzeni publicznej²⁴³².

Dyskusja o granicach dopuszczalności tych kampanii znalazła także swój wymiar prawny. Choć *Ordo Iuris* broni ich, powołując się na wolność słowa, sądy wielokrotnie uznawały ekspozycję drastycznych treści za naruszenie dóbr osobistych obywateli (np. w Opolu, Krakowie²⁴³³ czy Rzeszowie²⁴³⁴). Spór ten odsłania fundamentalne napięcie między konstytucyjną wolnością wypowiedzi a prawem do ochrony przed przemocą symboliczną i naruszeniem dobrostanu psychicznego²⁴³⁵.

Na tym tle szczególne znaczenie zyskują działania progresywne, które posługują się obrazem dziecka nie w celu szantażu moralnego, lecz by uświadamiać realne mechanizmy wykluczenia. Kampania „Kochajcie mnie, mamó i tato” (Miłość Nie Wyklucza, Grupa Stonewall) posłużyła się grafiką Karoliny „Szarosen” Plewińskiej, przedstawiającą chłopca z siniakiem na twarzy²⁴³⁶. Przekaz, iż „88% wyautowanych nastolatków LGBT nie jest akceptowanych przez ojców, 75% przez matki; 70% zmagających się z myślami samobójczymi”, rewaloryzował topos dziecka jako podmiotu wymagającego ochrony i

²⁴³¹ Etycy, m.in. Małgorzata Steć i Karolina Dukała, podkreślają manipulacyjny charakter drastycznych obrazów wykorzystywanych w kampaniach antyaborcyjnych, które zastępują argumentację naukową perswazją szokową. W podobnym tonie wypowiada się prof. Zbigniew Nęcki, wskazując na obłudę organizatorów kampanii pro-life, którzy twierdzą, że obrazy te nie oddziałują na dzieci - podczas gdy w rzeczywistości mogą wywoływać u nich lęk i przerażenie. Dr Małgorzata Steć, etyczka z Uniwersytetu Jagiellońskiego, ocenia praktyki środowisk antyaborcyjnych jako narażanie widzów na utratę dobrostanu psychicznego. Jej zdaniem zastępowanie racjonalnej argumentacji brutalną ekspozycją obrazów narusza normy społeczne i prowadzi do ryzyka traumatyzacji. Z kolei Karolina Dukała wskazuje, że obrazy szokowe manipulują odbiorcami na trzech poziomach: fałszują rzeczywistość, wypierają argumentację merytoryczną oraz wywołują silne emocjonalne reakcje opinii publicznej. Zob. *Zdalaodszpitala.pl*, *Fakty i mity*, <https://zdalaodszpitala.pl/fakty-i-mity/>, dostęp: 11.04.2021.

²⁴³² M. Chrzczonowicz, *Wojewoda broni krwawych banerów. Psychologowie: drastyczne treści na billboardach szkodzą dzieciom*, 8.01.2021, <https://oko.press/drastyczne-tresci-na-billboardach-szkodza-dzieciom/>, dostęp: 11.04.2021.

²⁴³³ W Krakowie Rada Miasta podjęła próbę zakazania ekspozycji billboardów zawierających drastyczne treści. 18 listopada 2020 roku przyjęto uchwałę zakazującą ich umieszczania w przestrzeni publicznej. W grudniu 2020 wojewoda małopolski uchylił tę decyzję, argumentując, że była ona niezgodna z obowiązującym porządkiem prawnym. Jak stwierdził, uchwała „nie spełnia kryterium niezbędności, bowiem w obowiązującym porządku prawnym w zakresie objętym treścią przedmiotowej uchwały istnieją powszechnie obowiązujące regulacje prawne”. W odpowiedzi Rada Miasta Krakowa zapowiedziała zażalenie decyzji wojewody do Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego. Zob. Tamże.

²⁴³⁴ W Rzeszowie w 2017 roku Mariusz Dzierżawski został ukarany grzywną za publiczną ekspozycję drastycznych billboardów antyaborcyjnych. Kampania ta wywołała oburzenie społeczne, a rzecznik prezydenta miasta określił ją mianem „obrzydliwej i ohydnej”. Z kolei działacze pro-life, tacy jak Jacek Kotula, usprawiedliwiali tę formę aktywności, odwołując się do wzorców amerykańskich i wskazując, że podobne praktyki są powszechnie stosowane za granicą. Zob. *Autorzy antyaborcyjnych billboardów w Rzeszowie ukarani. Jest wyrok sądu*, 29.10.2017, <https://rzeszow-news.pl/sad-ukaral-autorow-antyaborcyjnych-billboardow-rzeszowie/>, dostęp: 11.04.2021; B. Szlachcińska, *Krwawe plakaty do prokuratury*, 25.01.2021, <http://supernowosci24.pl/krwawe-plakaty-do-prokuratury/>, dostęp: 11.04.2021.

²⁴³⁵ M. Chrzczonowicz, *Wojewoda broni krwawych banerów. Psychologowie: drastyczne...*, dz. cyt.

²⁴³⁶ *Kochajcie mnie, Mamó i Tato - jedno słowo robi różnicę*, 25.03.2021, [Kampanie społeczne» Kochajcie mnie, mamó i tato - jedno słowo robi różnicę](https://www.kochajciemnie.pl/), dostęp: 19.09.2021.

troski²⁴³⁷. Takie wizualne narracje akcentują empatię, a nie traumatyzację, i ukazują, że dziecko nie może być redukowane do roli narzędzia ideologicznego.

Organizacje broniące praw kobiet wskazują, że tego typu kampanie naruszają konstytucyjne prawo do ochrony godności osobistej oraz zakaz poniżającego traktowania. Partia Razem, w ramach akcji „Szantaż z dała od szpitali!”, wzywa do zgłaszania spraw na policję na podstawie art. 51 i 141 Kodeksu wykroczeń, dotyczących zgorszenia w miejscu publicznym i rozpowszechniania treści nieprzyzwoitych²⁴³⁸. Za wykroczenia te grozi grzywna, kara ograniczenia wolności lub areszt²⁴³⁹.

Po stronie obrońców kampanii stają przedstawiciele środowisk konserwatywnych. Psycholożka Beata Rusiecka twierdzi, że obrazy są nieszkodliwe dla dzieci, a Magdalena Guziak-Nowak, sekretarz Polskiego Stowarzyszenia Obrońców Życia Człowieka, w Radiu Maryja stwierdziła, iż „kampania jest atakowana, bo pokazuje prawdę” - że „w łonie matki znajduje się dziecko, nie bezkształtny płód” oraz że „łono matki to najpiękniejsze miejsce na świecie”²⁴⁴⁰.

Podobne stanowisko wyraża Ordo Iuris. Przedstawiciele tej organizacji wskazują na „jednolitą linię orzecniczą” dotyczącą legalności obrazów i podkreślają, że kampanie pro-life korzystają z konstytucyjnej ochrony wolności wypowiedzi. Zdaniem Bartosza Lewandowskiego, Dyrektora Centrum Interwencji Procesowej Ordo Iuris, dzieci są bardziej narażone na przemoc w grach komputerowych niż w kampaniach pro-life²⁴⁴¹.

²⁴³⁷ M. Waluś, „Kochajcie mnie, mamę i tatę”. W Polsce zawisną billboardy wspierające nastolatków LGBT, 23.03.2021. <https://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,163229,26910160,kochajcie-mnie-mamo-i-tato-w-polsce-zawisna-billboardy-wspierajace.html>, dostęp: 21.09.2021.

²⁴³⁸ W kilku przypadkach sądy uznały, że kampanie antyaborcyjne przekroczyły granice dopuszczalnego przekazu. Przykładowo, w Opolu aktywiści Fundacji Pro-Life zostali skazani za prezentowanie zakrwawionych wizerunków płodów przed szpitalem ginekologiczno-położniczym. Sąd stwierdził, że obrazy te naruszały dobro osób postronnych. Podobna sytuacja miała miejsce w Oleśnicy, gdzie ekspozycji billboardów towarzyszyły modlitwy różańcowe i porównania do nazistowskich obozów zagłady. W reakcji dyrektor miejscowego szpitala złożył pozew o zniesławienie. Zob. A. Pawlak, *Działacze pro-life skazani za antyaborcyjne plakaty*, 27.06.2018. <https://opole.wyborcza.pl/opole/7,35086,23602806,dzialacze-pro-life-skazani-za-antyaborcyjne-plakaty.html>, dostęp: 10.04.2021; I. Dudzik, *Aborcyjna rzeźnia nr 1 w Polsce, czyli jak Fundacja Pro-life walczy z aborcją*, 30.11.2007, <https://www.medonet.pl/zdrowie/jak-fundacja-pro-life-walczy-z-aborcja-artikul,1724191.html>, dostęp: 11.04.2021.

²⁴³⁹ PSZ, *Martwe płody w płamie krwi. Co można zrobić, by nie oglądać drastycznych plakatów?* 28.03.2017. <https://www.newsweek.pl/polska/spoleczenstwo/plakaty-aborcyjne-organizacji-pro-life-nie-musisz-ich-ogladac-razem/jwkpssr>, dostęp: 10.04.2021.

²⁴⁴⁰ M. Guziak-Nowak o billboardach pro-life: kampania pokazuje, że w łonie matki nie znajduje się bezkształtny płód, który nie czuje bólu, nie ma godności i którego można się pozbyć, bo jest wrogiem intruzem, 18.02.2021, <https://www.radiomaryja.pl/informacje/tylko-u-nas-m-guziak-nowak-o-billboardach-pro-life-kampania-pokazuje-ze-w-lonie-matki-nie-znajduje-sie-bezkszaltny-plod-ktory-nie-czuje-bolu-nie-ma-godnosci-i-ktorego-mozna-sie-pozbyc-bo-jest/>, dostęp: 11.04.2021.

²⁴⁴¹ A. Kowalska, *Zakaz plakatów abortowanych płodów. Organizacje pro life są przeciwne*, 8.01.2021, <https://telewizjarepublika.pl/zakaz-plakatow-abortowanych-plodow-organizacje-pro-life-sa-przeciwne,110041.html>, dostęp: 11.04.2021.

Obrazy pro-life i ich kontrnarracje dowodzą, że dyskurs aborcyjny w Polsce toczy się przede wszystkim w sferze wizualnej. Ruchy antyaborcyjne wykorzystują estetykę sentymentalną i estetykę szoku, w obu przypadkach wymazując kobiece ciało i instrumentalizując figurę dziecka. Kontrinicjatywy feministyczne i równościowe pokazują natomiast dziecko jako realny podmiot troski, a kobietę jako istotę z prawem do autonomii²⁴⁴². W ten sposób wizualność staje się narzędziem walki o hegemonię aksjologiczną w sferze publicznej - między konserwatywną narracją sakralizacji płodu a progresywną narracją podmiotowości.

6.5.6 Beauty hejt w Internecie jako forma przemocy symbolicznej wobec liderek ruchów kobiet

Analiza Eweliny Dziwak, obejmująca 6363 komentarze opublikowane na portalu Pudelek.pl pod artykułami dotyczącymi Marty Lempart i Kai Godek, ujawniła zjawisko określane mianem „beauty hejtu” - formy mowy nienawiści koncentrującej się na wyglądzie zewnętrznym kobiet. Około 5% wpisów koncentrowało się na wymiarze cielesności, a aż 94% ocen (tzw. „łapki w górę”) stanowiło reakcje pozytywne ze strony innych użytkowników, co wskazuje na wysoki poziom społecznej akceptacji dla tego rodzaju przemocy symbolicznej²⁴⁴³.

Beauty hejt wpisuje się w szerszy kontekst przemocy strukturalnej i symbolicznej, analizowanej w ramach genderowych badań nad mową nienawiści²⁴⁴⁴. Jego specyfiką jest koncentracja na fizyczności, atrakcyjności i cielesności jako narzędziu delegitymizowania kobiet aktywnych publicznie²⁴⁴⁵. W przypadku Lempart (liderki OSK) i Godek (reprezentantki nurtu pro-life) mamy do czynienia z intersekcją płci, wyglądu i poglądów ideologicznych jako determinant agresji cyfrowej²⁴⁴⁶.

Przeanalizowane komentarze²⁴⁴⁷ zaklasyfikowano do kategorii:

²⁴⁴² Kochajcie mnie, Mamo i Tato - jedno słowo..., dz. cyt.

²⁴⁴³ E. Dziwak, *Beauty hejt - nowy przejaw mowy nienawiści w Internecie*, [w:] W. Wilczyńska, *Wokół strajków kobiet*, Warszawa 2021.

²⁴⁴⁴ M. Bucholtz, K. Hall, *Gender Articulated: Language and the Socially Constructed Self*, New York 1996.

²⁴⁴⁵ E. Dziwak, *Od elitarności do inkluzyjności*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2019, nr 237, s. 111-120.

²⁴⁴⁶ T. Skory, *Beauty hejt: co czwarta kobieta szykanowana za wygląd*, „Express Bydgoski” 2019, <https://expressbydgoski.pl/beauty-hejt-co-czwarta-kobieta-szykanowanaza-wyglad/ar/c6-14403165>, dostęp: 02.01.2023.

²⁴⁴⁷ Wspomniane zjawisko zostało przeanalizowane metodą analizy zawartości komentarzy zamieszczanych przez internautów na portalu Pudelek.pl. Objęto nią 6362 komentarze pod dziesięcioma artykułami dotyczącymi Lempart i Godek. Analiza wykazała, że 20% wpisów miało charakter nienawistny, z czego 5% dotyczyło bezpośrednio wyglądu zewnętrznego.

- Waga, wygląd ogólny, nieadekwatność wyglądu do wieku;
- Cechy twarzy i sylwetki, zaniedbanie, przypisywanie męskich cech;
- Odczłowieczenie (porównania do potworów, zwierząt);
- Inne (np. krytyka stroju, akcesoriów).

Szczególnie kategoria dehumanizacji ma wymiar aksjologicznie niepokojący, gdyż stanowi przykład międzygrupowego odczłowieczania. Komentowane kobiety²⁴⁴⁸ porównywano do zwierząt, monstrów czy „postaci z horroru”, niekiedy życząc im eliminacji²⁴⁴⁹.

Porównanie z innymi portalami pokazuje różnice instytucjonalne: na Onet.pl i WP.pl tego typu komentarze pojawiały się rzadziej, prawdopodobnie ze względu na bardziej rygorystyczną politykę moderacji²⁴⁵⁰.

Tab. 40 Typologia beauty hejtu (Portal Pudelek.pl²⁴⁵¹)

Kategoria komentarza	Przykładowe komentarze	Liczba komentarzy	Polubienia (reakcje pozytywne)	Reakcje negatywne
Waga	„42 lata... i takie podgardle?”; „Chyba 52?”.	91	3400	200
Wygląd ogólny	„Wygląda koszmarnie”.	71	3100	180
Nieadekwatność wyglądu do wieku	„Myślałam, że ona ma 60 lat”.	63	2900	160
Twarz, szyja, włosy	„Powinna zakryć twarz maseczką”; „Jej maseczka przydałaby się z innych względów”.	63	2800	150
Odczłowieczenie	„Czupiradło”, „Godziła”; „Ośmiornica jest bardziej znośna dla oczu niż to coś”.	47	2500	120

²⁴⁴⁸ Należy zaznaczyć, że komentarze zamieszczane w sieci są materiałami badawczymi o bardzo specyficznym charakterze. Często są zróżnicowane pod względem tematycznym, zatem mogą sprawiać trudności z ich klasyfikacją.

²⁴⁴⁹ J. Vaes, M. Paladino, M. Miranda, *We are human, They are not: Driving forces behind outgroup dehumanisation and the humanisation of the ingroup*, 2012.

²⁴⁵⁰ Należy zaznaczyć, że komentarze zamieszczane w sieci są materiałami badawczymi o bardzo specyficznym charakterze. Często są zróżnicowane pod względem tematycznym, zatem mogą sprawiać trudności z ich klasyfikacją.

²⁴⁵¹ [Rozczarowana Kaja Godek nerwowo reaguje na prezydencką propozycję ustawy ws. aborcji: "HAŃBA, Panie Prezydencie!" - Pudelek.](#)

Zaniedbanie	„Zaniedbana jak zawsze”; „Pasztet”.	14	800	50
Przypisywanie męskich cech	„Ma męską szczękę”.	11	600	30
Porównanie do postaci medialnych	„Wygląda jak postać z horroru”.	9	500	20
Inne aspekty	„Te buty to dramat”.	3	299	10

Źródło: opracowanie własne na podstawie komentarzy w mediach społecznościowych i materiałach reporterskich, 2020-2021.

Zjawisko *beauty hejtu* pokazuje, że wizualność kobiecego ciała stała się w polskiej debacie nie tylko polem ekspresji emancypacyjnej (jak w OSK), lecz również polem opresji i symbolicznej przemocy. Agresja wobec wyglądu kobiet (w tym przypadku pod artykułami dotyczącymi Marty Lempart i Kai Godek) - niezależnie od ich poglądów - umacnia patriarchalny porządek aksjologiczny, gdzie kobieta w życiu publicznym pozostaje oceniana i dyscyplinowana przez pryzmat urody i „adekwatności do wieku”.

Szczególnie niepokojący jest fakt, że część hejterskich komentarzy pochodzi od innych kobiet, co wskazuje na internalizację przemocowych norm estetycznych i samoreprodukcję opresyjnych schematów.

Beauty hejt stanowi więc formę genderowanej przemocy symbolicznej, której skutki dotyczą nie tylko psychicznego dobrostanu jednostek, ale i strukturalnej widzialności kobiet w przestrzeni publicznej. Jest to narzędzie podważania ich wiarygodności i podmiotowości, a przez to istotny element współczesnej walki o hegemonię dyskursu w sferze medialnej.

6.6 Symbolika wizualna Ogólnopolskiego Strajku Kobiet: błyskawica, parasolka i wieszak jako kody tożsamości i oporu

Protesty organizowane w ramach Ogólnopolskiego Strajku Kobiet przybierały zróżnicowane formy - od klasycznych marszów ulicznych, przez akcje blokadowe i przejazdy samochodowe, aż po działania performatywne i artystyczne, będące wyrazem zarówno indywidualnego, jak i zbiorowego sprzeciwu wobec polityki władz państwowych²⁴⁵². Ich

²⁴⁵² Na przykład w Krakowie, podczas jednego z protestów blokującego most Dębnicki, jedna z kobiet zaprotestowała idąc z akordeonem i śpiewając piosenkę na melodię utworu „Bella Ciao” zaczynając się od słów: „Pewnego czwartku, polski Trybunał chciał przejąć moje ciało, twoje ciało, ciało ciało ciało!”.

wspólnym mianownikiem była intensywna obecność kodów symbolicznych oraz bogactwo środków ekspresji wizualnej i cielesnej, które (obok funkcji mobilizacyjnej) pełniły także rolę nośników pamięci i znaków kulturowych.

Przekaz wizualno-symboliczny działał tutaj w trzech zasadniczych wymiarach:

- Semiotycznym - poprzez ikony Strajku Kobiet (błyskawica, czarna parasolka, wieszak, „8 gwiazdek”), stanowiące skrócone kody wartości i narzędzia identyfikacji zbiorowej;
- Pamięciowym - dzięki praktykom dokumentacji i archiwizacji (*Las Transparen-tów*, wystawy w galeriach, działania muzeów), które włączały symbole protestu w obieg pamięci zbiorowej i kultury wizualnej;
- Intertekstualnym - poprzez aktywne odwołania do kultury popularnej i tradycji artystycznych (memy, cytaty z filmów, piosenek i literatury, performanse odwołujące się do ikon kultury globalnej i lokalnej).

W ten sposób protest nabierał charakteru semiotycznej kontrkultury, w której obraz, znak i ciało funkcjonowały jako ekwiwalent języka politycznego i jako narzędzia walki o dominację aksjologiczną w przestrzeni publicznej.

6.6.1 Symbol kolektywny jako nośnik wartości i spoiwo wspólnoty

Pojęcie symbolu kolektywnego zostało wprowadzone przez Jürgena Linka i rozwinięte m.in. przez Michaela Fleischera²⁴⁵³. O ile pierwotnie odnosiło się ono do badań literaturoznawczych²⁴⁵⁴, o tyle współcześnie interpretowane jest szerzej. W perspektywie semiotycznej i kulturowej stanowi znak, który zostaje osadzony w określonym kontekście aksjologicznym i nabiera funkcji spoiwa wspólnoty. W odróżnieniu od zwykłych znaków języka, symbole kolektywne zyskują nadwyżkę znaczeniową, zakorzenioną w procesach socjalizacji i wymiany kulturowej. Ich rola polega nie tylko na reprezentowaniu rzeczywistości, lecz także na jej aksjologicznym wartościowaniu. Pozwalają one wspólnocie łatwo rozpoznawać „swoje” i „obce”²⁴⁵⁵.

Zob. *Kobieta z akordeonem: wyjątkowy moment w czasie protestów*, 27.10.2020, [Kobieta z akordeonem: wyjątkowy moment w czasie protestów](#), dostęp: 30.03.2022.

²⁴⁵³ M. Fleischer, *Stabilność polskiej symboliki kolektywnej*, dz. cyt.

²⁴⁵⁴ Termin „symbol kolektywny” został wprowadzony przez Jürgena Linka, który pierwotnie definiował go w kontekście literaturoznawczym. Zob. J. Link, *Kollektive Symbole*, 1982, s. 9-11.

²⁴⁵⁵ Tamże.

Michael Fleischer podkreśla, że symbole kolektywne różnią się od symboli dyskursywnych zakresem obowiązywania²⁴⁵⁶: pierwsze funkcjonują w skali makrokulturowej (np. „wolność”, „aborcja”, „kościół”), drugie - w obrębie subdyskursów, np. punkowych czy feministycznych. Stąd słowo „wolność” w dyskursie liberalnym przywołuje konotacje demokracji i równości, a w konkulturze punkowej - anarchii i życia „bez pracy” czy „ubaw”²⁴⁵⁷.

Kultura jako odrębne pojęcie była definiowana przez wielu badaczy. Jan Szczepański wskazywał, że jest to „zespół wartości wytworzonych przez człowieka, wszystko, co nie wyrosło samo przez się z przyrody, lecz powstało dzięki pracy człowieka, co było wytworem refleksji i działalności ludzkiej”²⁴⁵⁸. Z kolei Alfred L. Kroeber i Talcott Parsons określali kulturę jako system wartości i wzorców, które są przekazywane i wytwarzane w toku procesów społecznych²⁴⁵⁹.

Jak zauważa Gillian Rose, w wyniku rosnącej roli kultury w badaniach społecznych, naukowcy coraz częściej interesują się tym, w jaki sposób poglądy ludzi na temat kultury wpływają na konstruowanie życia społecznego²⁴⁶⁰. Stuart Hall, jeden z czołowych teoretyków kultury, traktował kulturę jako proces wytwarzania i wymiany znaczeń między uczestnikami życia społecznego. To właśnie ta wymiana kształtuje interpretacje rzeczywistości²⁴⁶¹.

Współczesna kultura wizualna (Mirzoeff²⁴⁶²) sprawiła, że symbole kolektywne coraz częściej mają postać obrazów i emblematów, a nie słów. Giovanni Sartori pisał o transformacji *homo sapiens* w *homo videns* - człowieka, który poznaje świat głównie przez obraz, a nie refleksję językową²⁴⁶³. W tym sensie estetyka protestów OSK stanowi przykład kulturowej dominacji obrazów w polityce i komunikacji społecznej.

²⁴⁵⁶ W artykule „Stabilność polskiej symboliki kolektywnej” Michael Fleischer, bazując m.in. na badaniach Aleksa Awdiejewa, ukazuje dyferencję między symbolami kolektywnymi a dyskursywnymi. Zob. M. Fleischer, *Stabilność polskiej symboliki kolektywnej*, dz. cyt., s. 5

²⁴⁵⁷ Tamże.

²⁴⁵⁸ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1997, s.73.

²⁴⁵⁹ A.L. Kroeber, T. Parsons, *The concept of Culture and Social Systems. American Sociological Systems*, „American Sociological Review” 1958, nr 3, s. 583.

²⁴⁶⁰ G. Rose, *Interpretacja materiałów wizualnych. Krytyczna metodologia badań nad wizualnością*, Warszawa 2010, s. 19-20.

²⁴⁶¹ S. Hall, *Representation: Cultural representations and Signifying Practices*, dz. cyt., s. 2

²⁴⁶² Nicholas Mirzoeff definiuje kulturę wizualną jako interdyscyplinarne pole badań obejmujące: (1) wydarzenia wizualne, w których odbiorca poszukuje znaczenia, przyjemności lub informacji za pośrednictwem technologii, (2) historię obrazów rozpatrywaną semiotycznie oraz (3) społeczną teorię wizualności, wypracowującą własne metodologie niezależne od tradycyjnych zmysłów. Zob. N. Mirzoeff, *An Introduction to Visual culture*, London 1999.

²⁴⁶³ G. Sartori, *Homo videns. Telewizja i postmyślenie*, Warszawa 2007.

6.6.2 System symboli Ogólnopolskiego Strajku Kobiet: geneza, funkcje i kontrowersje

Ogólnopolski Strajk Kobiet wytworzył rozbudowany repertuar symboli, które stały się nośnikami znaczeń aksjologicznych, politycznych i emocjonalnych. Ich geneza, funkcje oraz recepcja społeczna ukazują, że mamy do czynienia nie tylko z warstwą wizualną protestu, lecz także z systemem znaków konstytuujących kontrpubliczność i wspólnotę oporu.

Błyskawica: „Uważaj - ostrzegamy”

Źródło: Facebook Ogólnopolski Strajk Kobiet²⁴⁶⁴

Najbardziej rozpoznawalnym symbolem Ogólnopolskiego Strajku Kobiet jest czerwona błyskawica, zaprojektowana przez Aleksandrę Jasionowską w 2016 roku²⁴⁶⁵. Inspiracją dla tego prostego, lecz silnego znaku był symbol ostrzegawczy przed wysokim napięciem - miał pełnić funkcję alarmową, wyrażając komunikat: „uważaj - protest przeciw odbieraniu praw”²⁴⁶⁶. Kolor czerwony niesie ze sobą dodatkowe znaczenia gniewu,

²⁴⁶⁴ <https://www.facebook.com/ogolnopolskistrajkkobiet/photos/1556475671045092>, dostęp: 29.03.2021.

²⁴⁶⁵ Symbol błyskawicy, który stał się jednym z najważniejszych znaków Ogólnopolskiego Strajku Kobiet, po raz pierwszy został użyty 30 września 2016 roku na profilach społecznościowych OSK w formie plakatu autorstwa Oli Jasionowskiej. Obraz ten niemal natychmiast spotkał się z krytyką, której autorzy przypisywali mu konotacje nazistowskie czy satanistyczne. Sama autorka odniosła się do zarzutów, wyjaśniając, że projektując symbol błyskawicy nie dokonywała analizy jego znaczeń historycznych, mitologicznych czy religijnych. Jej zamierzeniem było stworzenie znaku kontrastującego ze statycznym profilem kobiety przedstawionej na plakacie, a jednocześnie uniknięcie drastycznych elementów wizualnych, takich jak krew. Inspirację stanowił piktogram awarii, co miało podkreślać wymiar ostrzegawczy i alarmowy symbolu. Dodatkowym celem przyświecającym artystce była uniwersalność znaku - jego zdolność do rozpoznania w różnych kontekstach kulturowych, religijnych i językowych. W tym sensie błyskawica wpisuje się w logikę identyfikacji wizualnej opartej na prostym i czytelnym kodzie, funkcjonującym jako znak ostrzegawczy, analogiczny do symbolu wysokiego napięcia. Zob. E. Stawikowska, *Czerwona błyskawica - symbol protestów - nawiązuje do nazistowskich źródeł? „Zarzut prawicowców jest absurdalny”*, 16.04.2020, <https://www.newsweek.pl/polska/ogolnopolski-strajk-kobiet-autorka-blyskawicy/ph9d2xk>, dostęp: 05.03.2021.

²⁴⁶⁶ M. Bryl, *Czerwona błyskawica Ogólnopolskiego Strajku Kobiet od przodu i od tyłu*, <https://obieg.u-jazdowski.pl/numery/wojny-kulturowe/czerwona-blyskawica-ogolnopolskiego-strajku-kobiet-od-nbsp-przodu-i-nbsp-od-tylu>, dostęp: 29.03.2021.

rewolucji, menstruacji i seksualności, co wzmacniało intensywność przekazu²⁴⁶⁷. Symbol obecny był zarówno w przestrzeni miejskiej (na maseczkach, ubraniach, tatuażach czy graffiti²⁴⁶⁸) jak i w mediach społecznościowych, stając się uniwersalnym emblematem solidarności i sprawczości kobiet²⁴⁶⁹.

W polskim dyskursie medialnym błyskawica stała się jednak również przedmiotem kontrowersji i politycznej manipulacji²⁴⁷⁰. Narracje prorządowe utożsamiały ją z symboliką nazistowską²⁴⁷¹ - z runą „Sig” (interpretowaną przez nazistów jako „zwycięstwo”²⁴⁷² i symboliką SS (*Schutzstaffel*)²⁴⁷³, czyli emblematem paramilitarnej formacji

²⁴⁶⁷ Tamże.

²⁴⁶⁸ M. Ciastocha, *Wspierasz Strajk Kobiet? Tu za darmo zrobisz tatuaż z błyskawicą*, noizz.pl. 30.10.2020, noizz.pl/lifestyle/tatuaż-z-blyskawica-wyborem-strajku-kobiet-za-darmo-w-przenikaniu-w-warszawie/d3x1bvl, dostęp: 10.01.2024.

²⁴⁶⁹ Symbol ten, niosąc w sobie znaczenia archetypiczne i popkulturowe, był również reinterpretowany i adaptowany w kontekście międzynarodowym - w ramach Międzynarodowego Strajku Kobiet oraz innych form feministycznego aktywizmu. W polskim dyskursie medialnym błyskawica stała się jednak również przedmiotem kontrowersji i politycznej manipulacji. Zob. A. Nowak, *Wyp***dalać. Historia kobiecego gniewu*, dz. cyt., s. 66

²⁴⁷⁰ W debacie publicznej znak błyskawicy stał się również przedmiotem kontrowersji i prób delegitymizacji. Podczas obrad Sejmu Ryszard Terlecki stwierdził: „Z pewną przykrością stwierdzam, że na sali wśród posłów lewicy i PO są posłowie, którzy mają maseczki ze znakami przypominającymi symbole Hitlerjugend i SS. Ale ja rozumiem, że opozycja totalna nawiązuje do totalitarnych wzorów i z przykrością to przyjmujemy”. Zob. *Terlecki o symbol protestów: do złudzeniu przypomina znaki Hitlerjugend i SS*, tvn24.pl, 27.10.2020, tvn24.pl/polska/ryszard-terlecki-poslowie-lewicy-i-po-maja-maseczki-ze-znakami-przypominajacymi-symbolo-hitlerjugend-4733122, dostęp: 02.08.2022. Podobny ton przyjął arcybiskup Marek Jędraszewski, metropolita krakowski, który w oświadczeniu dla mediów jesienią 2020 roku stwierdził, że protestujący „używają znaku, którym posługiwali się esesmani”. Zob. *Abp Jędraszewski: „protestujący używają symbolu esesmanów”*, lifeinkrakow.pl, 26.10.2020, lifeinkrakow.pl/w-mieście/1676,abp-jedraszewski-protestujacy-uzywaja-symbolu-esesmanow, dostęp: 02.08.2022.

²⁴⁷¹ Pierwsze próby powiązania symboliki błyskawicy z emblematami SS pojawiły się wiosną 2020 roku. Narracja ta została podjęta m.in. przez tygodnik *Do Rzeczy* („Hitlerowski symbol na sztandarach Strajku Kobiet?”) oraz przez TVP („Hitlerowski symbol na sztandarach przeciwników obrony życia dzieci”). W jednym z artykułów zamieszczonych na portalu TVP przywołano publikację *Gazety Wyborczej* pt. „Starożytnie symbole w służbie ideologii. Jak totalitaryzmy wypaczyły znaczenie run i swastyk”, wskazując, że pojedyncza runa sig widniała na emblematkach mundurów Hitlerjugend. Dalej interpretacja ta została przeniesiona na znak Strajku Kobiet: „Teraz ten nazistowski symbol przejęli ludzie zrzeszeni w ‘Piekło Kobiet’. Sprzeciwiają się oni liberalizacji przepisów aborcyjnych, tak by zapewnić prawną ochronę życia dla dzieci w łonie matki, zabijanych za to, że są chore”. Zob. *Hitlerowski symbol na sztandarach przeciwników obrony życia dzieci*, tvp.info, 15.04.2020, www.tvp.info/47576378/pieklo-kobiet-hitlerowski-symbol-na-sztandarach-przeciwnikow-obrony-zycia-dzieci-wieszwiecej, dostęp: 11.03.2023.

²⁴⁷² Symbol SS. <https://www.symbolo.pl/symbol-ss/>, dostęp: 05.03.2021.

²⁴⁷³ Do osób podtrzymujących narrację o rzekomym nazistowskim rodowodzie symbolu błyskawicy należą zarówno przedstawiciele Kościoła, jak i partii rządzącej. Przykładem może być wypowiedź arcybiskupa Marka Jędraszewskiego z 26 października 2020 roku, który stwierdził, że „[symbol Strajku Kobiet] to znak, jakim posługiwali się esesmani”. Podobny ton przyjął wicemarszałek Sejmu Ryszard Terlecki, który dzień później, 27 października 2020 roku, oświadczył: „Z przykrością stwierdzam, że na sali wśród posłów Lewicy i PO są posłowie, którzy mają maseczki ze znakami do złudzenia przypominającymi symbole Hitlerjugend i SS. Opozycja totalna nawiązuje do totalitarnych wzorów”. Zob. M. Danielewski, *Strajk Kobiet ma znak SS? Brednie Terleckiego i Jędraszewskiego, mylą nazistów z Szarymi Szeregami*, 27.10.2020, oko.press/strajk-kobiet-ma-znak-ss-brednie-terleckiego-i-jedraszewskiego/, dostęp: 20.09.2023.

nazistowskiej, która powstała po to, aby chronić Adolfa Hitlera, a w czasie II Wojny Światowej stała się najpotężniejszą organizacją III Rzeszy.

Spotkało się to z jednoznaczną krytyką ze strony środowisk naukowych, artystycznych i akademickich. Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego wydał oficjalne oświadczenie, w którym jednoznacznie wskazał, że błyskawica jako figura powszechna, archetypiczna i zakorzeniona w ikonografii wielu kultur - od religii i mitologii po popkulturę (David Bowie, Harry Potter²⁴⁷⁴, znaki wojskowe GROM-u²⁴⁷⁵) - nie ma żadnych związków z symboliką totalitarną, a oskarżenia o jej faszystowski charakter stanowią przykład intencjonalnej dezinformacji²⁴⁷⁶.

Twarz kobiety / profil kobiety z błyskawicą - graficzna ikona rewolucji „Rewolucja jest kobietą”

²⁴⁷⁴ K. Chudzik, *Co oznacza symbol błyskawicy na Strajku Kobiet? „Bardziej David Bowie niż Hitler”*, Ofeminin.pl, 16.04.2020, www.ofeminin.pl/swiat-kobiet/to-dla-nas-wazne/jaki-jest-symbol-strajku-kobiet-i-co-oznacza-blyskawica/4k1hjce, dostęp: 01.05.2023.

²⁴⁷⁵ *Co oznacza symbol Strajku Kobiet? „Jeśli komuś się kojarzy z SS to wyłącznie dlatego, że ma złą wolę”*, dziendobry.tvn.pl, 4.11.2020, dziendobry.tvn.pl/gorace-tematy/symbol-strajku-kobiet-co-oznacza-blyskawica-da317872-5320634, dostęp: 01.05.2023; M. Danielewski, *Strajk Kobiet ma znak SS? Brednie...*, dz. cyt.

²⁴⁷⁶ Naukowcy swoje zdanie argumentowali słowami: „Błyskawica i piorun to znak gniewu, oburzenia, ale również siły i szybkości działania. Symbol ten funkcjonował także w polskiej symbolice wojskowej. Wykorzystywanie go przez Ogólnopolski Strajk Kobiet nie ma nic wspólnego z nadużyciem”. Zob. *Historycy sztuki: błyskawica i piorun to znak gniewu, nie faszyzmu*, 2.11.2020, <https://glos.pl/historycy-sztuki-blyskawica-i-piorun-to-znak-gniewu-a-nie-faszyzmu>, dostęp: 05.03.2021.

Autorka: Ola Jasionowska. Źródło: Facebook Ogólnopolski Strajk Kobiet²⁴⁷⁷.

Drugim istotnym symbolem ruchu jest profil kobiecej twarzy przeciętej błyskawicą. Autorką tej ikonicznej ilustracji jest również Ola Jasionowska. Jej projekt został stworzony z myślą o zapowiadającym na 3 października 2016 roku tzw. Czarnym Proteście, który stanowił odpowiedź na planowane zaostrezenie prawa aborcyjnego w Polsce.

Symboliczna twarz kobiety z błyskawicą szybko zyskała status oficjalnego logotypu Strajku Kobiet, rozpowszechniając się w formie plakatów, ulotek, maseczek, koszulek, a także grafik Internetowych. Od jesieni 2016 roku obraz ten funkcjonuje także w obiegu międzynarodowym, zyskując kolejne przekształcenia i warianty graficzne, które dostosowywały go do lokalnych kontekstów kulturowych i politycznych. W 2017 roku projekt został doceniony przez Stowarzyszenie Twórców Grafiki Użytkowej, które przyznało autorce nagrodę w kategorii Projekt Roku - Świeża Krew²⁴⁷⁸.

W wersji dostosowanej do pandemicznej rzeczywistości (tzw. „covidowej”) kobieta nosi maseczkę ochronną, a jej usta pozostają zakryte. Według autorki, taka forma wizualna jest „wyrazem zgody kobiet na zasłanianie ust jedynie z powodów bezpieczeństwa sanitarnego, a nie w wyniku przymusu ideologicznego czy społecznego”²⁴⁷⁹. Tym samym projekt zachowuje swój charakter oporu i konsekwencji - przekaz protestacyjny nie znika, lecz adaptuje się do warunków zewnętrznych²⁴⁸⁰. Adaptacje pandemiczne (postać w maseczce) podkreślały ciągłość protestu i hasło: „Maseczki mamy, ust nie zamykamy”²⁴⁸¹.

Czarna parasolka - Symbol kolektywnego oporu „Walczymy o równość”

²⁴⁷⁷ <https://www.facebook.com/ogolnopoliskistrajkkobiet/photos/1539770416048951>; <https://www.facebook.com/ogolnopoliskistrajkkobiet/photos/1556475671045092>, dostęp: 29.03.2021.

²⁴⁷⁸ Nagroda „za plakat Ogólnopolski Strajk Kobiet z października ub. Roku, który uzmysłowił nam czym jest projektowanie graficzne w działaniu”. Zob. Stowarzyszenie Twórców Grafiki Użytkowej (STGU) <https://www.facebook.com/ogolnopoliskistrajkkobiet/posts/2207982125894440>, dostęp: 29.03.2021.

²⁴⁷⁹ A. Ambroziak, A. Kubis, M. Piasecki, „Maseczki mamy, ust nie zamykamy”. *Niezwykły protest ostrzegawczy w centrum Warszawy*, 14.04.2020. <https://oko.press/maseczki-mamy-ust-nie-zamykamy-niezwykly-protest-ostrzegawczy/>, dostęp: 29.03.2021.

²⁴⁸⁰ <https://viva.pl/video/strajk-kobiet-symbole-czerwona-blyskawica-wieszak-czarna-parasolka-co-oznaczaja-7196-r22/>, dostęp: 29.03.2021.

²⁴⁸¹ A. Ambroziak, A. Kubis, M. Piasecki, „Maseczki mamy, ust nie zamykamy”. *Niezwykły protest ostrzegawczy w centrum Warszawy*, 14.04.2020, <https://oko.press/maseczki-mamy-ust-nie-zamykamy-niezwykly-protest-ostrzegawczy/>, dostęp: 29.03.2021.

Źródło: Mateusz Budzisz, Ogólnopolski Strajk Kobiet, Poznań 3.10.2016²⁴⁸²

Trzecim ważnym symbolem jest czarna parasolka - znak solidarności i ochrony powstały w trakcie Czarnych Protestów 2016, gdy setki tysięcy kobiet w całej Polsce wyszło na ulice w tzw. „czarny poniedziałek”. Tego dnia w wielu regionach kraju panowały intensywne opady deszcz - czarne parasolki, pierwotnie będące przedmiotem użytkowym, szybko stały się rekwizytem wizualnym protestu i zostały uznane za jeden z jego najważniejszych symboli.

W świadomości uczestniczek i uczestników Strajku Kobiet parasolka zyskała znaczenie wielowymiarowe: stała się znakiem kolektywnej solidarności, wizualnej jedności, a zarazem odmowy podporządkowania się patriarchalnej opresji. Jak tłumaczy Izabela Kowalczyk, symbol ten można interpretować jako „rekwizyt kolektywnej rebelii wobec niesprawiedliwych decyzji jednostki władzy”²⁴⁸³. W tym ujęciu parasolka nie tylko chroni, ale także jednoczy, osłaniając kobiety przed symbolicznym i instytucjonalnym przemocą²⁴⁸⁴.

Choć geneza tego symbolu w kontekście polskim nie jest jednoznaczna, niektóre źródła odwołują się do legendy mówiącej o marszu polskich sufrażystek pod dom Józefa Piłsudskiego, które miały stukać parasolkami w drzwi w akcie protestu. Wydarzenie to, choć niepotwierdzone historycznie, zostało przejęte jako mit założycielski wizualnego oporu kobiet. Niezależnie od jego prawdziwości, czarna parasolka została zakodowana jako ikonograficzne narzędzie walki o prawa reprodukcyjne, co przełożyło się na jej recepcję międzynarodową - symbol ten pojawił się w kontekście protestów w Hiszpanii,

²⁴⁸² K. Wojtkiewicz, *Symbole Strajku Kobiet*, 04.11.2020, <https://www.vogue.pl/a/symbole-strajku-kobiet>, dostęp: 28.03.2021.

²⁴⁸³ I. Kowalczyk, *Straszna sztuka. Blog o sztuce współczesnej i aktywizmie*, [Izabela Kowalczyk - STRASZNA SZTUKA](#), dostęp: 29.03.2021.

²⁴⁸⁴ K. Wojtkiewicz, *Symbole Strajku Kobiet*, dz. cyt.

Irlandii, Argentynie czy Stanach Zjednoczonych, jako znak solidarności z ruchem pro-choice²⁴⁸⁵.

Druciany wieszak - symbol przemocy systemowej i aborcji nielegalnej „Mamy dość”

Źródło: Facebook Ogólnopolski Strajk Kobiet²⁴⁸⁶

Druciany wieszak funkcjonuje zaś jako tragiczny symbol nielegalnych aborcji i wynikającego z nich ryzyka dla życia i zdrowia kobiet²⁴⁸⁷.

Wieszak jako narzędzie używane niegdyś do przeprowadzania aborcji domowymi sposobami, stał się międzynarodowym znakiem ostrzegawczym, unaoczniającym, czym kończy się kryminalizacja aborcji²⁴⁸⁸. W licznych protestach - od Stanów Zjednoczonych po Amerykę Południową - figura wieszaka symbolizuje konsekwencje polityki zmuszającej kobiety do podejmowania desperackich działań, często zagrażających ich życiu²⁴⁸⁹. W kontekście protestów Strajku Kobiet pojawiał się na transparentach, plakatach i

²⁴⁸⁵ <https://viva.pl/wideo/strajk-kobiet-symbole-czerwona-blyskawica-wieszak-czarna-parasolka-co-oznacza-7196-r22/>, dostęp: 29.03.2021.

²⁴⁸⁶ <https://www.facebook.com/ogolnopolskistrajkkobiet>, dostęp: 29.03.2021.

²⁴⁸⁷ Kobiety decydują się na nielegalną aborcję ze względów finansowych, gdy sytuacja materialna nie pozwala na legalne przerwanie ciąży w zagranicznych klinikach.

²⁴⁸⁸ Postulat uczestniczek Strajku Kobiet jest w tym kontekście jednoznaczny: zakaz aborcji nie eliminuje jej istnienia, lecz spycha ją do sfery nielegalności, prowadząc do proliferacji podziemia aborcyjnego. Kobiety podkreślają, że w warunkach niekontrolowanych, często urągających podstawowym normom sanitarnym i etycznym, przeprowadzane zabiegi mogą prowadzić do ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, a nawet śmierci. Wieszak staje się tu metonimią tej sytuacji - narzędziem przemocy, lecz także znakiem protestu przeciw niej.

²⁴⁸⁹ Wprowadzenie restrykcyjnego prawa aborcyjnego uderzy najbardziej w kobiety najbiedniejsze, które nie będą mogły sobie pozwolić na wykonanie zabiegu za granicą.

instalacjach artystycznych jako bezpośredni komunikat o zagrożeniu związanym z zaostrowaniem prawa antyaborcyjnego²⁴⁹⁰.

Symbol ten funkcjonuje również jako interpelacja aksjologiczna: kwestionuje podstawowe wartości związane z godnością, wolnością wyboru, prawem do życia i zdrowia. Obecność wieszaka w przestrzeni protestu nie ma na celu estetyzacji cierpienia, lecz pełni funkcję ostrzegawczą, edukacyjną i mobilizującą²⁴⁹¹.

8 gwiazd - forma wizualnego oporu i językowej autocenzury

„Głos młodych”

Źródło: Facebook Ogólnopolski Strajk Kobiet²⁴⁹²

Wśród symboli Ogólnopolskiego Strajku Kobiet szczególne miejsce zajmuje znak „8 gwiazdek” (***** **), będący przykładem symbolicznej autocenzury. Forma graficzna zastępująca wulgarną treść hasła „Jebać PiS”²⁴⁹³, najpierw rozpowszechniła się w mediach społecznościowych, a następnie pojawiła się w przestrzeni fizycznej: na transparentach, banerach, murach czy odzieży protestujących. Choć pierwotnie nacechowana wulgarnie, formuła ta pełniła funkcję komunikatu zbiorowej frustracji i gniewu wobec władzy. Zapośredniczenie poprzez gwiazdki umożliwiło jej upowszechnienie mimo obowiązujących ograniczeń prawnych i norm obyczajowych, a jednocześnie nadało jej charakter uniwersalnego znaku protestu, czytelnego niezależnie od dosłownej treści.

²⁴⁹⁰ <https://viva.pl/wideo/strajk-kobiet-symbole-czerwona-blyskawica-wieszak-czarna-parasolka-co-oznaczaja-7196-r22/>. dostęp: 29.03.2021.

²⁴⁹¹ K. Wojtkiewicz, *Symbole Strajku Kobiet*, 04.11.2020, <https://www.vogue.pl/a/symbole-strajku-kobiet>, dostęp: 28.03.2021.

²⁴⁹² <https://www.facebook.com/ogolnopoliskistrajkkobiet>, dostęp: 29.03.2021.

²⁴⁹³ Wersji o genezie symbolu/ hasła jest więcej. Niektórzy kojarzą ***** ** z przekleństwem k**a m*ć

Twórcy inicjatywy „Ruch Ośmiu Gwiazd”²⁴⁹⁴ podkreślali oddolny i nieformalny charakter symbolu, wskazując, że narodził się „na fundamencie złości” jako wyraz przekroczenia granicy w życiu publicznym²⁴⁹⁵. Inspiracją dla jego formy było m.in. nagranie Zbigniewa Stonogi²⁴⁹⁶, będące wulgarnym komentarzem do wyniku wyborów parlamentarnych z 2015 roku²⁴⁹⁷.

Szczególną popularność symbol ten zdobył wśród młodszych uczestników protestów, wychowanych w subkulturze hip-hopowej²⁴⁹⁸, w której wulgaryzmy od dawna stanowiły język sprzeciwu wobec instytucjonalnej przemocy (np. akronimy „CHWDP”²⁴⁹⁹ czy „JP100%”²⁵⁰⁰). „8 gwiazdek” stało się analogicznym kodem - prostym, powtarzalnym i silnie emocjonalnym²⁵⁰¹.

Na znaczenie symbolu wskazuje również jego obecność w kulturze popularnej. Został on włączony do twórczości muzycznej i wizualnej wielu artystów, szczególnie nurtu alternatywnego, co pozwoliło mu przekroczyć granice niszowego aktywizmu i wejść do głównego nurtu debaty publicznej. Jego powtarzalność i rozpoznawalność uczyniły z niego jeden z najczęściej eksponowanych komunikatów werbalno-wizualnych protestów OSK²⁵⁰².

²⁴⁹⁴ Sama inicjatywa nawiązuje do Ruchu Pięciu Gwiazd, czyli włoskiej partii złożonej w 2009 roku.

²⁴⁹⁵ Autorzy fanpage’a tłumaczą, że powodów, aby „j**ć PiS” jest setki, natomiast główne oscylują wobec: funkcjonowania państwa (Ustawy zasadniczej oraz stanowienia prawa, marnotrawstwo - wybory zorganizowane przez J. Sasina, traktowanie Spółek Państwa jako narzędzia walki politycznej, brak współpracy i chęci współpracy z opozycją, tworzenie błędnych w treści staw, które ukierunkowane są tylko i wyłącznie na odniesienie krótkoterminowego zysku sondażowego), a także z brakiem szacunku do ludzi (sędziowie, nauczyciele, lekarze, przedsiębiorcy, pozamerytoryczność, ksenofobia, pogarda przy użyciu mediów publicznych, walka z osobami o innej orientacji seksualnej, brak poszanowania dla indywidualizmu, łamanie konstytucji, i wiele innych). Zob. <https://www.facebook.com/RuchOsmiuGwiazd/>, dostęp: 24.03.2021.

²⁴⁹⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=UDIDPET-Ch4>, dostęp: 24.03.2021.

²⁴⁹⁷ <https://www.facebook.com/RuchOsmiuGwiazd/>, dostęp: 24.03.2021.

²⁴⁹⁸ Kultura hip-hopowa i blockerska charakteryzuje się ekspresyjnym stylem komunikacji, w którym dominują manifestacyjność, język buntu oraz emocje gniewu i sprzeciwu wobec zastanego porządku społeczno-politycznego. W jej ramach często bywa przedstawiane metaforycznie jako „dżungla”, a szczególną rolę odgrywa niechęć wobec instytucji państwowych i symbolicznych, takich jak policja, polityka czy Kościół. Subkultura ta posiada własną ideologię, estetykę i język, które wyrażane są poprzez różne formy ekspresji artystycznej i cielesnej: muzykę (rap, hip-hop), taniec (breakdance), sztukę wizualną (graffiti) czy sporty ekstremalne (np. BMX, motocross). Jak zauważa Anna Wójcik, język subkultury hip-hopowej „wyraża negatywne emocje”. Teksty i wypowiedzi konstruowane są w oparciu o rejestry potoczny, nacechowany emocjonalnie i wulgarny, często obelżywy, pogardliwy, skatologiczny czy prześmiewczy. Charakteryzuje go szerokie zastosowanie neologizmów, neosemantyzmów oraz zapożyczeń zarówno z języka angielskiego, jak i z gwary więziennej. Zob. A. Wójcik, *Ekspresywność języka subkultury hip-hopowej*, dz. cyt.

²⁴⁹⁹ Ch***j w d**ę policji.

²⁵⁰⁰ Je**ć policję 100%.

²⁵⁰¹ K. Wójtkeiwicz, *Symbole Strajku Kobiet*, dz. cyt.

²⁵⁰² P. Czernich, *Hasło, które zaważadnęło finiszem kampanii prezydenckiej, wraca ze zdwojoną siłą*, 27.10.2020, <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/aborcja-osiem-gwiazd-z-kampanii-prezydenckiej-wraca-na-strajk-kobiet/6xxrp80>, dostęp: 24.03.2021.

Znak „8 gwiazdek” stał się także elementem anegdoty medialnej. Podczas debaty prezydenckiej w Końskich w 2020 roku prezydent Andrzej Duda, nieświadomy ukrytej treści, złożył podpis pod kartką z tym hasłem. Wydarzenie to zostało odebrane jako przykład internetowego trollingu i ironicznego podważania autorytetu głowy państwa²⁵⁰³.

Choć przedstawiciele władzy określali ten symbol jako „hejterskie hasło”²⁵⁰⁴, jego siła polegała na prostocie, repetytywności i łatwości dystrybucji. Nieobjęty prawami autorskimi, mógł być swobodnie powielany i adaptowany, co sprzyjało jego wiralności²⁵⁰⁵. Stanowił tym samym przykład współczesnej strategii komunikacyjnej ruchów społecznych, w której znaczenie oporu kształtuje się poprzez prosty, lecz silnie afektywny kod wizualno-językowy.

Wojowniczkki - „Jesteśmy waleczne”

Źródło: Facebook Ogólnopolski Strajk Kobiet²⁵⁰⁶

Wśród symboli, które nie przybrały postaci jednolitej graficznej formy, lecz funkcjonują na poziomie zbiorowego wyobrażenia i ikonografii fotograficznej, należy wymienić wizerunek kobiety jako wojowniczkki. Szczególne znaczenie w tym kontekście ma projekt fotograficzny Bartosza Mateńki pt. *Twarze rewolucji*, który ukazuje portrety uczestniczek Strajku Kobiet w różnym wieku, ujęte z perspektywy ich zaangażowania emocjonalnego i ideowego²⁵⁰⁷.

²⁵⁰³ B. Grodziński, *Osiem gwiazdek, które mówią bardzo wiele. To ten ruch stoi za bezbłędnym trollin-giem Dudy*, 09.07.2020, <https://natemat.pl/314263.co-znaczy-osiem-gwiazdek-ruch-osmiu-gwiazd-to-ini-cjatywa-anty-pis-rozmowa#> dostęp: 24.03.2021.

²⁵⁰⁴ tvp.info, <https://tvp.info/48917848/wybory-prezydenckie-2020-cezary-tomczyk-promuje-hejter-skie-haslo-wieszwiecej>, dostęp: 24.03.2021.

²⁵⁰⁵ Przykładem może być zdjęcie, wykonane podczas wiecu wyborczego Andrzeja Dudy, kiedy to prezydent zrobił sobie selfie z młodym człowiekiem ubranym w koszulkę z symbolem *****. Zob. F. Szukaj, *Co oznacza 8 gwiazdek, ***** ???? Finisz kampanii wyborczej*, <https://wiadomosci.radio-zet.pl/Polityka/Wybory-prezydenckie-2020/Co-oznacza-8-gwiazdek-Finisz-kampanii-wyborczej>, dostęp: 24.03.2021.

²⁵⁰⁶ <https://www.facebook.com/ogolnopoliskistrajkkobiet>, dostęp: 29.03.2021.

²⁵⁰⁷ M. Watemborski, *Bartosz Mateńko: „Tu nie ma ściemy ani wstydu. Tu jest determinacja!”*, <https://fotoblogia.pl/16052,bartosz-matenko-tu-nie-ma-sciemy-ani-wstydu-tu-jest-determinacja>, dostęp: 29.03.2021.

Twarze kobiet - pełne gniewu, determinacji, a zarazem godności - stają się tu znakiem nowoczesnej emancypacji i siostrzeństwa, w którym złość przestaje być emocją wstydliwą, a staje się energią transformującą. Uczestniczki protestów, często z pomalowanymi czarnymi paskami na twarzy, przypominają symboliczne wojowniczkę, świadomie sięgające po estetykę oporu. Ewa Rząsa podkreśla, że ekspresja ta łączy się z poczuciem dumy, współuczestnictwa i przekonania o wspólnocie losu, co wzmacnia zarówno zaangażowanie, jak i poczucie sprawczości²⁵⁰⁸.

Nie bez znaczenia pozostają reakcje przeciwników Strajku, którzy podejmują próby dezawuowania tej symboliki, redukując ją do stereotypów (np. „Julia z Twittera ze swoimi chłopakami”)²⁵⁰⁹ lub traktując jako zagrożenie dla religijno-konserwatywnego porządku moralnego. Wypowiedź ks. prof. Jerzego Szymika na łamach *Gościa Niedzielnego* wpisuje się w ten ton, gdy apeluje do katoliczek o „nawrócenie się” i porzucenie drogi protestu, którą określa jako prowadzącą „do przepaści”²⁵¹⁰. Tego rodzaju komentarze ukazują również aksjologiczny wymiar starcia między sferą religijną a świecką ekspresją kobiecej podmiotowości.

Gilead - „Bunt Podręcznych”

Zdjęcie: Aleksander Kalka/NurPhoto²⁵¹¹

²⁵⁰⁸ E. Rząsa, *Obraz przeciętnej uczestniczki Strajku Kobiet*, 22.11.2020. <https://www.intro.media/artykuly/obraz-przecietnej-uczestniczki-strajku-kobiet>, dostęp: 29.03.2021.

²⁵⁰⁹ Mianem „Julki” określa się bogatą i rozpieszczoną nastolatkę o skrajnie lewicowych poglądach. Zob. E. Rząsa, *Obraz przeciętnej uczestniczki Strajku Kobiet*, 22.11.2021, <https://www.intro.media/artykuly/obraz-przecietnej-uczestniczki-strajku-kobiet>, dostęp: 29.03.2021.

²⁵¹⁰ M. Pietraszewski, *Ksiądz do uczestniczek Strajku Kobiet: zawróćcie, ta droga prowadzi do przepaści*, 14.02.2021, <https://wiadomosci.radiozet.pl/Polska/Polityka/Strajk-Kobiet.-Ksiadz-w-Gosciu-Niedzielnym-do-protestujacych-zawroccie-ta-droga-prowadzi-do-przepasci>, dostęp: 02.05.2021.

²⁵¹¹ K. Lachmirowicz, *Oglądanie „Opowieści Podręcznej” w 2020 roku to jedna z najgorszych rzeczy, jaką możecie sobie zrobić*, 17.12.2020, <https://newonce.net/artikul/ogladanie-opowieści-podrecznej-w-2020-roku-to-jedna-z-najgorszych-rzeczy-jaka-mozecie-sobie-zrobic>, dostęp: 29.03.2021.

Wśród najczytelniejszych odniesień wizualnych protestów kobiet w Polsce znalazło się nawiązanie do powieści Margaret Atwood *Opowieść podręcznej* oraz jej serialowej ekranizacji. Kobiety uczestniczące w demonstracjach przebierały się w czerwone pelegryny i białe czepki - elementy stroju tytułowych Podręcznych tworząc silne wizualne odwołanie do dystopijnego świata Gileadu, w którym kobiety pozbawione są podmiotowości, traktowane wyłącznie jako „narzędzia reprodukcji”²⁵¹².

Symbol ten, jak zauważają same protestujące w komunikatach Ogólnopolskiego Strajku Kobiet, w sposób metaforyczny obrazuje ich sprzeciw wobec podporządkowywania kobiet przez państwo i Kościół oraz ograniczania ich praw w zakresie zdrowia reprodukcyjnego²⁵¹³. W rzeczywistości społeczno-politycznej Polski po wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 roku, nawiązanie do Gileadu zyskało wymiar ostrego ostrzeżenia przed konserwatywnym autorytaryzmem zabarwionym religijnie.

Czerń: „Identyfikujemy się wizualnie”

Kolor czarny, głęboko zakorzeniony w polskiej kulturze jako symbol żałoby, śmierci i utraty, zyskał nowe znaczenie w przestrzeni protestów. Od czasu Czarnego Protestu w 2016 roku aż po Strajk Kobiet w 2020, czerń stała się kolorem wspólnotowej identyfikacji i gniewu. Ubrania, makijaż, a nawet zaklejone usta czarną taśmą - wszystkie te elementy wpisują się w estetykę zbiorowego oporu.

W przestrzeni cyfrowej, manifestacja ta miała swój odpowiednik w czarnych zdjęciach profilowych, czarno-białej grafice protestacyjnej i symbolice żałobnej jako wyrazie straty praw, bezpieczeństwa i sprawczości kobiet.

Symbolika protestów nie ograniczała się wyłącznie do znaków graficznych. Charakteryzowała ją także intertekstualność i performatyka:

- Akcja „Dziady na Mickiewicza” - feministyczna rewizja tradycji romantycznej i narodowej;

²⁵¹² <https://www.facebook.com/ogolnopolskistrajkkobiet/videos/3057637694472931>, dostęp: 29.03.2021.

²⁵¹³ K. Błaszkievicz, *Strajk Kobiet ws. Wyroku TK. Nina Kiri, aktorka z serialu „Opowieść Podręcznej” wsparła protestujące*, 26.10.2020, <https://kobieta.wp.pl/strajk-kobiet-ws-wyroku-tk-nina-kiri-aktorka-z-serialu-opowiesc-podrecznej-wsparla-protestujace-6568728919284480a>, dostęp: 26.03.2021.

- Sztuka krytyczna - m.in. Sanja Iveković (Niewidzialne kobiety Solidarności)²⁵¹⁴ czy Tomasz Kubicki, którzy poprzez interwencję artystyczną przywracali obecność kobiet w pamięci historycznej²⁵¹⁵.

Symbole wizualne OSK pełniły funkcje:

- Identyfikacyjne - błyskawica jako znak wspólnoty i solidarności;
- Afektywne - wyrażenie gniewu, frustracji, siły;
- Kontrhegemoniczne - dekonstrukcja symboliki katolicko-narodowej poprzez ironię i groteskę;
- Pamięciowe - archiwizacja (*Las Transparentów*, muzea, sztuka wizualna), wpisywanie protestu w historię obywatelską.

Dzięki temu Strajk Kobiet stworzył system symboli kolektywnych, który obok funkcji komunikacyjnych odpowiadał za konstrukcję kontrpubliczności i rekonsolidację dyskursu obywatelskiego w Polsce.

Silny przekaz wizualny Strajku Kobiet nie pozostał obojętny wobec prób jego deprecjacji. Część polityków i mediów konserwatywnych podejmowała działania mające na celu zdyskredytowanie wykorzystywanych symboli, oskarżając protestujących o używanie ikonografii faszystowskiej lub bluźnierczej. W reakcji na te manipulacje naukowcy z Instytutu Historii Uniwersytetu Warszawskiego wystosowali oświadczenie, w którym jednoznacznie odcięli się od takowych interpretacji²⁵¹⁶.

²⁵¹⁴ Na szczególną uwagę zasługuje projekt Sanji Iveković „Niewidzialne kobiety Solidarności”, w którym artystka dokonała interwencji w ikoniczny plakat wyborczy z 1989 roku, wprowadzając w jego centrum postać kobiety. Działanie to miało na celu symboliczne przywrócenie pamięci o bohaterkach przemian ustrojowych, systemowo marginalizowanych w narracji historycznej i wizualnej. Praca Iveković stanowi przykład artystycznej strategii rewizji kanonu - poprzez krytyczne przepisanie obrazu, który dotychczas utrzymywał wykluczenie kobiet z wizualnej reprezentacji opozycji demokratycznej. Zob. [Sanja Iveković - Niewidzialne kobiety Solidarności - Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie](#), dostęp: 12.12.2023.

²⁵¹⁵ Jeszcze silniej w społecznej recepcji wybrzmiał projekt Tomasza Kubickiego, również nawiązujący do ikonicznego plakatu z 1989 roku, lecz generujący szerszą falę dyskusji i udostępnień w mediach społecznościowych. Zarówno dzieło Kubickiego, jak i projekt Sanji Iveković przypominały, że przy Okrągłym Stole - mimo fundamentalnej roli kobiet w opozycji - wśród kilkudziesięciu uczestników rozmów znalazły się jedynie dwie kobiety. Co więcej, kwestia aborcji została wówczas potraktowana jako jedna z kart przetargowych nowego ładu politycznego. Reinterpretacja tego symbolu pełniła zatem podwójną funkcję: aktu estetycznego oporu oraz narzędzia historycznej rewizji, demaskującej mechanizmy wykluczenia i marginalizacji kobiet w procesie transformacji.

²⁵¹⁶ P. Superkan, *Jest oświadczenie historyków z Uniwersytetu Warszawskiego w sprawie błyskawicy, symbolu protestujących*, 02.11.2020‘ <https://www.rmffclassific.pl/informacje/Obraz,12/Jest-oswiadczenie-historykow-z-Uniwersytetu-Warszawskiego-w-sprawie-blyskawicy-symbolu-protestujacych,42615.html>, dostęp: 05.03.2021.

Jak zauważono w apelu, protesty i ich estetyka są wyrazem gniewu, rozpacz i poczucia bezradności wobec decyzji politycznych naruszających prawa człowieka. Tym samym ekspresja wizualna (nawet jeśli prowokacyjna lub kontrowersyjna) pozostaje w pełni uprawnioną formą komunikacji społecznej i oporu.

„Użycie przez protestujących prowokacyjnych obrazów i symboli jest przykładem ekspresji gniewu i bezradności wobec decyzji, która została podjęta bez szacunku dla praw człowieka” - czytamy w apelu²⁵¹⁷.

6.7 Muzyka jako medium emocji i mobilizacji w Ogólnopolskim Strajku Kobiet

Muzyka towarzyszy człowiekowi od zarania dziejów, stanowiąc integralny element życia zbiorowego. W każdej epoce historycznej kształtowały się charakterystyczne sposoby jej postrzegania oraz przypisywano jej odmienne funkcje społeczne: od rytualnych i religijnych po rozrywkowe i polityczne. Szczególne znaczenie muzyki ujawnia się w kontekście nowoczesnych mediów: wraz z rozwojem środków masowego przekazu, a następnie cyfrowych platform dystrybucji, muzyka uzyskała bezprecedensowy zasięg - zarówno geograficzny, jak i społeczny. Współcześnie muzyka popularna²⁵¹⁸ przenika do sfery codzienności, stając się nieodłącznym elementem przestrzeni publicznej. Obecna jest w supermarketach, środkach transportu, lokalach gastronomicznych czy przestrzeni miejskiej²⁵¹⁹.

Theodor W. Adorno wskazywał na funkcję adaptacyjną muzyki popularnej, która „pełni rolę społecznego cementu” integrującego jednostki poprzez wspólne doświadczenie, umożliwiając kompensację alienacji i emocjonalne odreagowanie²⁵²⁰. Społeczna recepcja i znaczenia muzyki nie są immanentne, ale kształtowane w kontekście kulturowym i politycznym, co podkreślają badania socjologii muzyki²⁵²¹.

²⁵¹⁷ Tamże.

²⁵¹⁸ Jednoznaczne zdefiniowanie muzyki popularnej nie jest zadaniem prostym, ponieważ stanowi ona zjawisko wielowymiarowe i dynamiczne. Badacze wskazują jednak na dwa podstawowe wyróżniki. Po pierwsze, muzyka popularna jest wszechobecna w życiu codziennym jednostki - funkcjonuje zarówno w sferze prywatnej, jak i publicznej, towarzysząc codziennym praktykom społecznym. Po drugie, w muzyce popularnej szczególną rolę odgrywa warstwa słowna: tekst utworu jest równie ważny, a niekiedy nawet ważniejszy niż sama warstwa muzyczna, ponieważ to właśnie on nadaje znaczenie i stanowi klucz do interpretacji przekazu. Zob. J. Storey, *Cultural studies and the study of...*, dz. cyt., s. 89

²⁵¹⁹ Tamże.

²⁵²⁰ T. W. Adorno, *On popular music*, [w:] *Cultural theory and popular culture*, Edinburgh 2006, s. 73-75.

²⁵²¹ T. DeNora, *Music in everyday life*, Cambridge 2009, s. 11-13.

Najbardziej wyrazistą formą zaangażowania muzyki jest twórczość protest songów, czyli manifestów krytycznych wobec społecznej rzeczywistości, które za pomocą synergii słowa, emocji i brzmienia wyrażają postulaty zmiany²⁵²².

Ron Eyerman podkreśla, że muzyka we współczesnych ruchach społecznych funkcjonuje jako symbolicznym mediator. Nawet jeśli pierwotna intencja artysty była inna, dzieło może zostać „przejęte” jako narzędzie ekspresji protestu, zwłaszcza przez grupy marginalizowane, dla których muzyka staje się przestrzenią artykulacji wartości²⁵²³.

Muzyka bywa także istotnym elementem „ramowania” sytuacji społecznych, pobudzając określone zachowania (np. marsz, taniec, rytualne uczestnictwo²⁵²⁴) zgodnie z teorią Ervinga Goffmana dotyczącą „definicji sytuacji”²⁵²⁵. Ponadto dźwięk działa nieświadomie, kształtując nastrój i poczucie wspólnotowości, co jest wykorzystywane podczas działań protestacyjnych jako narzędzie mobilizacji i wpływu²⁵²⁶.

Georg Simmel widział w muzyce strukturę interakcji społecznych budującą więzi między uczestnikami²⁵²⁷. K. Peter Etzkorn podkreślał jej znaczenie dla psychologii wspólnoty²⁵²⁸, zauważając, że muzyka jako struktura dźwiękowa i emocjonalna, wzmacnia poczucie tożsamości grupowej. Podobnie Stanisław Ossowski definiował dzieło muzyczne jako ośrodek stosunków społecznych scalający uczestników wspólnego aktu odbioru²⁵²⁹.

Fenomenologia społeczna Alfreda Schutza traktowała muzykę jako formę interakcji opartej na wspólnym zasobie wiedzy i kontekście kulturowym, tworzącą wspólnotę „my” poprzez dzielenie emocji, rytmu i wartości²⁵³⁰. Zjawisko to jest szczególnie widoczne w kontekście koncertów, protestów i rytuałów, w których muzyka staje się katalizatorem zbiorowego działania²⁵³¹. Neurospołeczne badania Robina Dunbara dowodzą, że wspólne muzykowanie podnosi poziom endorfin, pogłębiając więzi społeczne²⁵³². Przykładami

²⁵²² R. Eyerman, *Music in movement: cultural politics and old and new social movements*, „Qualitative Sociology” 2002, nr 3, s. 445-449.

²⁵²³ Tamże.

²⁵²⁴ E. Goffman, *Frame analysis: An essay on the...*, dz. cyt.

²⁵²⁵ T. DeNora, *Music in everyday life*, dz. cyt., s. 11-20.

²⁵²⁶ B. Jabłońska, *O społecznym charakterze muzyki. Szkic socjologiczny*, https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/7969/1/Pogranicze_34_2018_B_Jablonska_O_spoecznym_charakterze_muzyki.pdf, dostęp: 11.03.2021.

²⁵²⁷ G. Simmel, *Problemy socjologii*, Warszawa 1975.

²⁵²⁸ K.P. Etzkorn, *George Simmel and the Sociology of Music*, „Social Forces”, nr 43(1), s. 101-107.

²⁵²⁹ M. Ossowski, *U podstaw estetyki*, Warszawa 1996, s. 345-367.

²⁵³⁰ A. Schutz, *Wspólne tworzenie muzyki*, „Studium relacji społecznych” 2008, s. 225-239.

²⁵³¹ L. Adamczyk, *Endorfiny-co to za hormony i co je wytwarza?* 13.05.2020, <https://www.hellozdrowie.pl/artykul-10-sposobow-na-endorfiny/>, dostęp: 11.03.2021.

²⁵³² C. Dunbar, *Człowiek biografia*, Kraków 2020, s.13-17, 77-78, 81-99.

rytuałów wspólnotowych są koncerty punkrockowe z „pogo”, które choć pozornie agresywne, są postrzegane przez uczestników jako rytuały wspólnotowe i integracyjne²⁵³³.

W protestach Ogólnopolskiego Strajku Kobiet muzyka odgrywała kluczową rolę. Pieśni, skandowane hasła, parodie hymnów, dźwięki garnków i bębnow tworzyły złożoną audiosferę, będącą przestrzenią manifestacyjną, emocjonalną i aksjologiczną. Iwona Masaka podkreśla ich funkcję komunikacyjną i rytualną, wskazując, że skandowane slogany („Wolność, równość, aborcja na żądanie”), bębny oraz parodie patriotycznych pieśni nadawały protestom formę symboliczną i performatywną²⁵³⁴.

Tab. 41 Muzyka jako aksjologiczna komunikacja protestu

Forma dźwiękowa	Przykłady	Funkcja komunikacyjna	Wartości dominujące
Skandowane slogany	„Wolność, równość, aborcja na żądanie”.	Mobilizacja, rytmizacja, performatywność.	Wolność, równość, sprawczość.
Pieśni protestu	„Wściekły szpaler”, „Twoja władza”.	Narracja wspólnotowa, opozycja „my-oni”.	Solidarność, opór, emancypacja.
Parodie hymnów i pieśni patriotycznych	Feministyczna „Rota”, „Bella Ciao”.	Subwersja symboli narodowych, ironia.	Tożsamość zbiorowa, sprzeciw.
Dźwięki uliczne	Garnki, dzwonki, bębny.	Emocjonalizacja przestrzeni, rytualizacja protestu.	Wspólnotowość, aktywność.
Pieśni pro-life	„Pieśń zarodka”.	Empatia, sakralizacja życia.	Cierpienie, żałoba, świętość życia.
Utwory afirmacyjne	„Kocham Cię życie”.	Pozytywna narracja, język życia.	Rodzina, miłość, nadzieja.

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy utworów muzycznych w mediach społecznościowych i YouTube 2020-2021.

Przestrzeń akustyczno-symboliczna Strajku Kobiet ukazuje zatem wielowymiarowość muzyki jako formy oporu. W ujęciu Pawła Beylina stanowi ona „etyczną niemowę”, medium wartości pozasłownych, wyrażanych poprzez rytm, emocję i wspólny akt

²⁵³³ Podczas tańca pogo zdarza się, że tańczący padają na ziemię, jednak zwykle od razu podnoszeni są przez osoby tańczące obok. Pogo w większości przypadków nie zawiera elementów groźnych dla zdrowia, choć dla osób postronnych może sprawiać wrażenie prawdziwej bijatyki. Zob. Tamże; słownik slangu: <https://www.miejski.pl/slowo-Pogo>, dostęp: 08.03.2021.

²⁵³⁴ I. Masaka, *Muzyka jako Instrument wpływu politycznego*, Łódź 2009.

uczestnictwa²⁵³⁵. Zgodnie z teorią politycznego *soundscape* 'u, dźwięk nie tylko towarzyszy wydarzeniu protestacyjnemu, lecz także kształtuje jego aksjologiczną ramę, stając się wehikułem symbolicznej kontestacji²⁵³⁶.

Reasumując, muzyka w ruchu protestu pełni zróżnicowane funkcje: jest formą krytyki i komunikacji, dokumentem wydarzeń, narzędziem edukacyjnym i emocjonalnym katalizatorem. W wymiarze aksjologicznym wzmacnia solidarność, tworzy przestrzeń emancypacji, a jednocześnie transformuje język symboli zbiorowych - przechwytyując go i nadając mu nowe znaczenia.

6.7.1 Audiosfera protestu: dźwięk jako medium wspólnoty i mobilizacji w Ogólnopolskim Strajku Kobiet

Dźwięk, rozumiany jako forma ekspresji kulturowej i politycznej, stanowi nieodzowny element performatywnej artykulacji sprzeciwu społecznego. W przypadku Ogólnopolskiego Strajku Kobiet audiosfera protestu odgrywała kluczową rolę nie tylko w manifestowaniu niezadowolenia wobec decyzji politycznych, lecz także w konstruowaniu emocjonalnej wspólnoty oraz w komunikowaniu tożsamości i postulatów uczestniczek i uczestników zgromadzeń²⁵³⁷.

Zjawiska akustyczne towarzyszące manifestacjom, chóralne skandowanie haseł, śpiewy, odgłosy improwizowanych instrumentów (garnków, bębnów, dzwonków), a także klaksony czy gwizdy, współtworzyły foniczny pejzaż oporu. Rytmiczność dźwięków wzmacniała poczucie wspólnotowości i integracji, a zarazem pełniła rolę mobilizacyjną oraz symboliczną, będąc formą kwestionowania obowiązującego porządku politycznego²⁵³⁸.

Dźwięk, traktowany jako medium oporu, posiada funkcję demokratyzującą. Dostęp do niego nie jest ograniczony kompetencjami językowymi czy społecznymi. Wspólne generowanie rytmu daje możliwość zaistnienia także grupom marginalizowanym, których głos bywa wyciszany w sferze instytucjonalnej. Audiosfera protestu staje się zatem przestrzenią odzyskiwania podmiotowości i realizowania prawa do ekspresji²⁵³⁹.

²⁵³⁵ Tamże.

²⁵³⁶ B. Truax, *Acoustic Communication*, 2001.

²⁵³⁷ M. Szpunar, *Emocje muzyczne jako emocje estetyczne*, „Kultura Współczesna” 2021, nr 2(114).

²⁵³⁸ A. Stanisław, *Antropologia dźwięku wobec protestów społecznych i politycznych*, „Prace Etnograficzne” 2018, t. 46, s. 95-100.

²⁵³⁹ Tamże.

Jak podkreśla Krzysztof Marciniak, skuteczność komunikatu dźwiękowego zależy od jego rozpoznawalności, prostoty i rytmicznej powtarzalności. Wybrzmiewa to w dominujących hasłach OSK - np. w sloganie „Jebać PiS” - który w warstwie fonicznej przybrał formę rytualnej formuły oporu i nośnika zbiorowej energii²⁵⁴⁰. W tym miejscu jednak, dla zachowania porządku analizy, odniesienie do tego sloganu rozpatrywane jest wyłącznie z perspektywy fonosferycznej²⁵⁴¹, ponieważ jego semantyka była omawiana we wcześniejszej części pracy.

Zgodnie z teorią *soundscape studies* R. Murraya Schafera, dźwięki miasta, zarówno instytucjonalne (np. sygnały komunikacji miejskiej), jak i oddolne (hałas tłumu, odgłosy manifestacji), tworzą istotny komponent tożsamości społecznej i pamięci kulturowej przestrzeni²⁵⁴². W ujęciu teorii aktora-sieci Bruno Latoura, dźwięk może być potraktowany jako aktant, uczestniczący w produkowaniu rzeczywistości społecznej równorzędnie z ludzkimi uczestnikami zgromadzeń²⁵⁴³.

Znaczenie audiosfery protestu ma jednak charakter ambiwalentny. Dla uczestników jest ona narzędziem emancypacyjnej sprawczości i wspólnotowej ekspresji; dla oponentów bywa odczytywana jako zakłócenie porządku publicznego czy wręcz forma przemocy symbolicznej²⁵⁴⁴.

W przypadku Strajku Kobiet audiosfera dopełniała przekaz werbalny i wizualny protestu, konstytuując nową jakość mobilizacji społecznej. Jej siła nie wynikała z natężenia dźwięku mierzonego w decybelach, lecz z rytmicznej synchronizacji zbiorowej obecności, emocjonalnej rezonansowości i wspólnotowej rytualizacji sprzeciwu²⁵⁴⁵.

²⁵⁴⁰ D. Pakuła, 28.10.2020, <https://kobieta.onet.pl/jezykoznanawcy-o-wulgaryzmach-na-protestach-rzadzacy-zostali-w-pewien-sposob-rozbrowieni/zstgi0r>, dostęp: 18.04.2022.

²⁵⁴¹ Tamże.

²⁵⁴² S. Bernat, *Wokół pojęcia soundscape. Dyskusja terminologiczna*, „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego” 2015, nr 30, s. 45-57.

²⁵⁴³ R. Losiak, R. Tanczuk, *Pejzaż dźwiękowy miejsca zamieszkania w doświadczeniu wrocławian*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2015, nr 15, s. 193.

²⁵⁴⁴ K. Marciniak, *Przechwyćmy dźwięk*, [w:] K. Marciniak, *Warsound | Warszawa*, Warszawa, 2016, s. 126-127; D. Pakuła, 28.10.2020, dz. cyt.

²⁵⁴⁵ D. Pakuła, 28.10.2020, dz. cyt.

6.8 Protest songi jako narzędzie wyrażania oporu i solidarności

Protest song²⁵⁴⁶, rozumiany jako „piosenka wyrażająca sprzeciw wobec aktualnych negatywnych zjawisk społeczno-politycznych”, zajmuje istotne miejsce w historii kultury muzycznej. Jako medium uniwersalne, przekraczające bariery językowe i kulturowe, staje się przestrzenią artykulacji emocji, idei oraz wartości zbiorowych²⁵⁴⁷. Muzyka ta rzadko ogranicza się do funkcji estetycznej. Jej podstawowym zadaniem jest oddziaływanie społeczno-polityczne poprzez symboliczne komunikowanie oporu, a także integrowanie i mobilizowanie uczestników ruchu protestacyjnego²⁵⁴⁸.

Historia muzyki dostarcza wielu przykładów twórczości, która pełniła rolę komentatora politycznego i formy krytyki zastanego porządku: od pieśni sprzeciwu wobec wojen, przez utwory przeciwko niesprawiedliwości i kolonializmowi, aż po współczesne manifesty feministyczne czy ekologiczne. Protest songi stanowią zatem cenne źródło wiedzy o wartościach i przekonaniach zbiorowych, dokumentując emocje i postawy społeczne w danej epoce²⁵⁴⁹.

Siła protest songów wynika z ich zdolności do przekraczania barier pokoleniowych („Muzyka łączy pokolenia”²⁵⁵⁰) i historycznych. Utwory te nierzadko zyskują status pieśni ponadczasowych - powracają w kolejnych falach mobilizacji, stając się hymnami sprzeciwu i walki o prawa obywatelskie²⁵⁵¹. Jak zauważają badacze, protest song nie zawsze musi być utożsamiany z pełną identyfikacją odbiorców z jego treścią, lecz nawet wtedy może wyrażać dominujące nastroje społeczne i stawać się emocjonalnym katalizatorem ruchu oporu²⁵⁵².

W tym znaczeniu protest songi są czymś więcej niż muzyką. Stanowią one formę komunikacji aksjologicznej, w której dokonuje się przekład emocji na wartości, a wartości na wspólne działanie. Są zarazem dokumentem społecznym, narzędziem edukacyjnym oraz symbolem nadziei i emancypacyjnej sprawczości.

²⁵⁴⁶ W pracy celowo stosowane będzie zapożyczenie angielskie *protest songi*, gdyż pod takim właśnie określeniem cały świat wyraża manifest muzyczny.

²⁵⁴⁷ Słownik PWN, *Protest song*. <https://sjp.pwn.pl/sjp/protest-song;2509027.html>, dostęp: 03.01.2021.

²⁵⁴⁸ R. Eyerman, A. Jamison, dz. cyt., s. 34-36.

²⁵⁴⁹ T. DeNora, *Music in everyday life*, dz. cyt., s. 11-20.

²⁵⁵⁰ „Muzyka łączy pokolenia” jako program autorski Cezarego Ciszewskiego powstał w 1999 roku. Główną ideą programu była sceniczna konfrontacja muzyków odrębnych pokoleń i emitowany był w telewizji regionalnej.

²⁵⁵¹ R. Eyerman, A. Jamison, dz. cyt., s. 34-36.

²⁵⁵² Jak zauważa Paulina Gorzkowska, „gdy w światowej polityce zaczyna się robić gorąco, czasem jedynym słyszalnym głosem rozsądku okazują się piosenki”. Zob. P. Gorzkowska, *Muzyka i polityka, czyli garść klasycznych protest songów*, 04.01.2016, <https://i-d.vice.com/pl/article/9kanbv/muzyka-i-polityka-czyli-garsc-klasycznych-protest-songow>, dostęp: 03.01.2021.

6.8.1 Geneza i rozwój protest songów: od kolonialnych hymnów po współczesne manifesty muzyczne

Początki protest songów w kulturze amerykańskiej datowane są na XVIII wiek²⁵⁵³. Za jeden z najstarszych przykładów uznaje się pieśń „Yankee Doodle”²⁵⁵⁴, której pierwotnie satyryczny charakter został przejęty i przekształcony w hymn kolonistów walczących o niepodległość²⁵⁵⁵. Już w tym wczesnym stadium protest songi pełniły funkcję adaptacji kulturowej, pozwalając grupom marginalizowanym lub walczącym o prawa redelfiniować znaczenia istniejących melodii i utworów²⁵⁵⁶.

Istotny wkład w kształtowanie tej tradycji stanowiła twórczość afroamerykańskich niewolników. Utwory, wśród których szczególne miejsce zajmuje „Go Down, Moses”²⁵⁵⁷, datowany na XVIII wiek, pełniły funkcję nie tylko religijną, lecz także wyraźnie emancypacyjną. Oparty na narracji biblijnej utwór artykułował zbiorowe doświadczenie zniewolenia oraz pragnienie wyzwolenia, zyskując status symbolicznego hymnu walki o wolność i sprawiedliwość²⁵⁵⁸. Podobny charakter miały pieśni wojny secesyjnej, m.in. John Brown’s „Body”²⁵⁵⁹ (1861) - marsz Unii śpiewany na melodię znanej wcześniej pieśni ludowej²⁵⁶⁰. Choć początkowo pełnił funkcję satyryczną, szybko nabrał politycznego znaczenia, wspierając postulaty zniesienia niewolnictwa. Przekształcony

²⁵⁵³ Niektóre źródła, za pierwszy amerykański protest song, uznają „Free America” (oryginalna nazwa: „The New Massachusetts Liberty Song” znana również pod nazwą „A Song of Liberty”) twórczości Josepha Warrena. Utwór skomponowany do melodii „brytyjskich grenadierów” mający na celu dodanie odwagi amerykańskim żołnierzom ochotnikom. Zob. B. Henwood, *The history of American protest music, from "Yankee Doodle" to Kendrick Lamar*, 22.05.2017, <https://www.vox.com/culture/2017/4/12/14462948/protest-music-history-america-trump-beyonce-dylan-misty>, dostęp: 10.02.2021.

²⁵⁵⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=qYcy0Y9Hu-A>, dostęp: 04.02.2021.

²⁵⁵⁵ Gdy Brytyjczycy wymaszerowali po kapitulacji Yorktown ignorując armię amerykańską. Markiz de Lafayette nakazał swojemu zespołowi zagrać w Yankee Doodle. W Anglii w latach 50. XVIII wieku Jankesi byli traktowani z pogardą. Słowo *Doodle* odnosi się natomiast do skromnej osoby z prowincji, podczas gdy Dandys to schludnie ubrany mężczyzna. Z połączenia obydwu słów, w XVIII wieku, powstał makaronizm dandy, przyczyniający się do opisu osoby obecnie uwiązanej za maczo, czyli osoby która swoim wyglądem i zachowaniem okazuje władczość i seksualność.

²⁵⁵⁶ Znaczący wkład w tradycję protest songów wniosły pieśni tworzone przez afroamerykańskich niewolników. Były to głównie utwory duchowe i ludowe, przekazywane oralnie, pełniące funkcje lamentacyjne, wspólnotowe i emancypacyjne.

²⁵⁵⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=w3OjHihLCDs>, dostęp: 10.02.2021.

²⁵⁵⁸ Mówi się, że piosenkę śpiewali abolicjoniści, sygnalizując ucieczkę lub bunt.

Zob. M. Hawn, *History of Hymns: „Go Down Moses”*, 13.03.2019. <https://www.umcdiscipleship.org/resources/history-of-hymns-go-down-moses>, dostęp: 10.02.2021.

²⁵⁵⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=StFB2g0urhA>, dostęp: 12.02.2021

²⁵⁶⁰ Początkowo, w czasie wojny domowej, nie wszyscy mieszkańcy północy byli przekonani, że niewolnictwo jest złe. O zmianie ich poglądów w dużej mierze zdecydowało uczczenie Johna Browna, który prowadził zbrojne ataki na białych właścicieli niewolników. Utwór zapoczątkował szerzenie abolicjonizmu w szeregach Unii i wśród ludności północy, a „dusza” utworu nabrała nowego, buntowniczego znaczenia.

później w „The Battle Hymn of the Republic” z refrenem „Glory, Hallelujah”²⁵⁶¹, utwór ten stał się jednym z nieformalnych hymnów wojny secesyjnej²⁵⁶². Utwory te (od satyry po hymny) ewoluowały w stronę narzędzia mobilizacji i ramowania walki politycznej.

Wraz z postępem technologicznym i rozwojem środków masowego przekazu, muzyka zaczęła wykraczać poza formę ustną. Przełomowym dziełem w historii protest songów, przekraczającym granice gatunku, był utwór „Strange Fruit”²⁵⁶³ w wykonaniu Billie Holiday (1939). Utrzymany w mrocznym tonie utwór, w sposób symboliczny, odnosił się do linczów afroamerykanów na południu Stanów Zjednoczonych, ukazując głęboko zakorzeniony rasizm. W przeciwieństwie do protest songów z czasów wojny secesyjnej „Strange Fruit” nie był wezwaniem do broni, lecz stanowił wstrząsający komentarz do sytuacji, która dzieje się w kraju. Głównym celem utworu było skłonienie ludzi do refleksji i skupienia uwagi, a także reakcji. Odzew publiczności okazał się być instynktowny i skrajny, od entuzjastycznej aprobaty do odrazy, co wpłynęło na praktycznie całkowity zakaz puszczania piosenki w radiu. Decyzja ta nie wstrzymała jednak rozprzestrzeniania się wieści o utworze. Jak zauważa Dorian Lynskey: „Do tego momentu pieśni protestacyjne funkcjonowały jako propaganda, ale ‘Strange Fruit’ udowodnił, że mogą być sztuką”²⁵⁶⁴. Do dziś utwór ten uznawany jest za dzieło, które nadało protest songom rangę sztuki zaangażowanej społecznie, a nie wyłącznie propagandy.

Rozwój pieśni protestu wpisywał się również w działalność ruchu abolicjonistycznego, który wykorzystywał muzykę jako medium polityczne. Znanym przykładem jest

²⁵⁶¹ M. Limbong, *One song Glory*. 4.07.2018, <https://www.npr.org/2018/07/04/625351953/one-song-glory?t=1613141312751>, dostęp: 12.02.2021.

²⁵⁶² Historia recepcji „Battle Hymn of the Republic” ukazuje wielowymiarowość tego utworu i jego zdolność do adaptacji w odmiennych kontekstach kulturowych i politycznych. Do hymnu odwoływał się m.in. Mark Twain, a jego podniosła forma towarzyszyła również ceremoniom państwowym, m.in. podczas pogrzebów Ronalda Reagana i Winstona Churchilla - w tym przypadku przyjmując wymiar konserwatywny i ceremonialny. Z drugiej strony utwór funkcjonował jako pieśń radykalna, wspierająca ruch robotniczy w wersji Solidarity Forever. Stał się także elementem brytyjskiej kultury futbolowej, gdzie jego melodia była adaptowana przez kibiców jako forma wsparcia dla drużyn piłkarskich. Uniwersalność przesłania utworu potwierdzają także przykłady jego obecności w momentach historycznych o dużym znaczeniu symbolicznym. Martin Luther King Jr. wykorzystał słowa Julii Ward Howe w swoim przemówieniu wygłoszonym zaledwie dzień przed śmiercią, nadając im wymiar duchowego testamentu. Natomiast w czasie wojny w Wietnamie anonimowy żołnierz odśpiewał „Battle Hymn”, co wprowadziło do przynębiającej codzienności frontu element transcendencji i nadziei, odmiennie interpretujący sens pieśni.

Zob. J. Doyle, *The Curious History of „The Battle Hymn of the Republic”*, 6.07.2016, <https://www.ozy.com/true-and-stories/the-curious-history-of-the-battle-hymn-of-the-republic/61499/>, dostęp: 12.02.2021.

²⁵⁶³ https://www.youtube.com/watch?v=0mO92ll_q0k, dostęp: 12.02.2021.

²⁵⁶⁴ D. Lynskey, *33 Revolutions Per Minute: A History of Protest songs, from Billie Holiday to Green Day*, 2011.

pieśń „Get off the Track!”²⁵⁶⁵ zespołu Hutchinson Family Singers, która stanowi jeden z najpopularniejszych utworów ruchu przeciwko niewolnictwu²⁵⁶⁶. Zespół pożyczył melodię od rasistowskiego hitu, dzięki czemu pomógł nadać głos ruchowi abolicjonistycznemu²⁵⁶⁷.

Równolegle z walką o zniesienie niewolnictwa rozwijał się ruch sufrażystek, który również sięgał po muzykę jako formę wyrazu ideowego. Kobiety walczące o prawa wyborcze adaptowały znane melodie i tworzyły pieśni marszowe oraz hymny²⁵⁶⁸. Już w XVIII wieku powstał utwór „Rights of Women” (śpiewany na melodię „God Save the King”), a w XIX wieku - pieśni takie jak „Human Equality”²⁵⁶⁹ (1870) Williama Lloyd Garrisona²⁵⁷⁰, „Daughters of Freedom” (1871), czy ironiczny w tonie „Keep Woman in Her Sphere”²⁵⁷¹ (1880), który kończy się zaskakującym zwrotem, postulującym równouprawnienie kobiet²⁵⁷². Kolejnym ważnym utworem jest zapytanie Franka Boylena „Shall Women Vote?” (1881) czy kobiety zagłosują? Pytanie to wydaje się być czysto retorycznym, gdyż odpowiedzi „tak” wybrzmiewa już w pierwszym wersie utworu. Kolejne

²⁵⁶⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=tyoC-JccYcc>, dostęp: 18.02.2021.

²⁵⁶⁶ Rodzina Hutchinsonów zasłynęła dzięki zaangażowaniu w działalność Amerykańskiego Stowarzyszenia Przeciwko Niewolnictwu - grupy o charakterze religijnym, prowadzącej również działania sądowe na rzecz zniesienia niewolnictwa. Członkowie rodziny podróżowali po kraju, wyrażając swój sprzeciw wobec systemu niewolniczego poprzez muzykę, za co zaczęto określać ich mianem „piosenkarzy protestu”. Tradycja wykorzystywania pieśni w ramach występów chóralnych (zarówno kościelnych, jak i świeckich) jako narzędzia sprzeciwu wobec nierówności społecznych była następnie kontynuowana przez Afroamerykanów w XX wieku, szczególnie w kontekście walki o prawa obywatelskie. Zob. P. Paul, *Songs Against Slavery Used as Tool for Abolition*, 13.01.2014, <https://www.voanews.com/arts-culture/songs-against-slavery-used-tool-abolition>, dostęp: 18.02.2021.

²⁵⁶⁷ T. Maxwell, *A History of American Protest Music: How The Hutchinson Family Singers Achieved Pop Stardom with an Anti-Slavery Anthem*, 03.2017, <https://longreads.com/2017/03/07/a-history-of-american-protest-music-how-the-hutchinson-family-singers-achieved-pop-stardom-with-an-anti-slavery-anthem/>, dostęp: 18.02.2021.

²⁵⁶⁸ Library of Congress. *The Library of Congress Celebrates the Songs of America*. <https://www.loc.gov/collections/songs-of-america/articles-and-essays/historical-topics/#social-change>, dostęp: 21.02.2021.

²⁵⁶⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=dWmdVCnFkgU>, dostęp: 21.02.2021.

²⁵⁷⁰ William Lloyd Garrison był amerykańskim abolicjonistą, dziennikarzem i działaczem społecznym. Opowiadał się za zniesieniem niewolnictwa, ale również (jako jeden z pierwszych) za równouprawnieniem kobiet. Wspierał działalność sufrażystek.

²⁵⁷¹ Choć początkowo analizowany utwór może sprawiać wrażenie manifestu konserwatywnego, postulującego pozostawanie kobiet w tradycyjnych rolach społecznych i rezygnację z dążeń do równouprawnienia, jego znaczenie ulega przewartościowaniu w końcowym wersie. Zakończenie zawiera jednoznaczny deklarację, iż kobieta powinna mieć prawo do samostanowienia i wyboru własnej przestrzeni życiowej, na równi z mężczyznami. Konserwatywna interpretacja utworu była wzmacniana przez kontekst polityczny, w którym opozycja angażowała się w walkę o prawa kobiet. Odbicie tych napięć widoczne było również w warstwie muzycznej. W przeszłości sprzeciw wobec liberalizacji wizerunku kobiety wyrażał się m.in. w prześmiewczych piosenkach, kwestionujących emancypacyjne zmiany obyczajowe - takie jak prawo do głosu czy prawo do swobodnego doboru stroju. Zob. *Hurrah for Woman Suffrage! Songs of the Woman Suffrage Movement 1848-1920*, 1995; E. Knight, *Songs of the Suffragettes*, <https://folkways.si.edu/elizabeth-knight/songs-of-the-suffragettes/historical-song-struggle-protest/music/album/smithsonian>, dostęp: 21.02.2021.

²⁵⁷² A. McDonnell, *Songs of Suffrage and Protest*, Oxford 2018.

wersy piosenki stanowi wyjaśnienie i motywacja stojąca za zrywem kobiet. W XIX i XX wieku kobiety walczyły o prawo do swobodnego ubierania się (np. noszenia spodni lub krótkich spódnic, co wiązało się z mobilnością, np. podczas jazdy na rowerze). Znaczenie tego postulatu ukazuje m.in. utwór „The Bloomer’s Complaint”²⁵⁷³ (1851). Z kolei piosenka „Eliza Jane” (1895), łącząca tematykę jazdy na rowerze i postulatu przyznania kobietom praw wyborczych, była równocześnie satyrycznym głosem konserwatywnym, akcentującym „skandaliczne” ryzyko niezależności kobiet²⁵⁷⁴.

Muzyka protestu kobiet pojawiała się także w środowiskach imigranckich. Warto tu wspomnieć jidyszowy utwór „Damen Rechte” z 1911 roku, który opowiadał się nie tylko za prawem do głosowania, ale również za pełną równością społeczną²⁵⁷⁵. Choć pieśni sufrażystek rzadko były nagrywane, ich zapis nutowy stanowi dziś ważny materiał źródłowy dokumentujący aksjologię ruchu²⁵⁷⁶. Utwory te pełniły funkcję mobilizacji politycznej²⁵⁷⁷, edukacji i budowania poczucia wspólnoty, a dzięki adaptacji do znanych melodii mogły być łatwo przyswajane i rozpowszechniane w przestrzeni publicznej.

Największe znaczenie protest songi uzyskały jednak w latach sześćdziesiątych XX wieku, wraz z ruchem kontrkultury²⁵⁷⁸, kiedy to muzyka stała się medium nie tylko estetycznym, ale politycznym i społecznym. Reakcje na brutalność wojny w Wietnamie, relacjonowanej po raz pierwszy na ekranach telewizji, znalazły swój wyraz w twórczości artystów. Ruch praw obywatelskich Afroamerykanów, inspirowany tradycją gospel,

²⁵⁷³ Możliwość swobody ubioru dla kobiet została wywalczona m.in. dzięki działalności sufrażystek Amelii Bloomer i Elizabeth Smith Miller. Efekt przemian określano mianem „kostiumu Bloomera”. Bloomer propagowała ideę zniesienia restrykcji dotyczących kobiecego stroju na łamach miesięcznika *The Lily*, postulując skrócenie spódnic oraz wprowadzenie praw zezwalających kobietom na noszenie spodni. Projektantką nowego stroju była Elizabeth Smith Miller, której inicjatywa stała się jednym z widocznych symboli emancypacyjnych zmian obyczajowych. Zob. M. Leśniak, 3.5 *Historia damskich spódni*, <https://www.dresscode.pl/blog-dressschool/historia-damskich-spodni/>, dostęp: 11.03.2021.

²⁵⁷⁴ E. Knight, *Songs of the Suffragettes*. <https://folkways.si.edu/elizabeth-knight/songs-of-the-suffragettes/historical-song-struggle-protest/music/album/smithsonian>, dostęp: 21.02.2021.

²⁵⁷⁵ M. Baum, *Yiddish Protest Songs*, „Jewish Music Studies” 2015, vol. 22.

²⁵⁷⁶ Ruch trwał ponad 70 lat, a towarzyszyły mu różnorodne protest songi wyrażające sprzeciw wobec nierówności płci. W odróżnieniu od pieśni abolicjonistycznych, repertuar sufrażystek nie był przekazywany ustnie między pokoleniami ani powszechnie nagrywany, lecz przetrwał w formie zapisu nutowego, zachowując związek z ideami i praktykami ruchu. Zob. L. Cimardi, *Gender Studies and Music*, 2019; H. W. Roby, *The Suffrage Song Book*. Crane and Company, 1909.

²⁵⁷⁷ Pod koniec XIX i na początku XX wieku kilka stanów USA, zwłaszcza na Zachodzie, zaczęło przyznawać kobietom prawa wyborcze, co wzmocniło Ruch Sufrażystek. Tekst 19. poprawki do Konstytucji USA, pierwotnie autorstwa Susan B. Anthony i Elizabeth Cady Stanton, został zgłoszony w 1878 r., lecz dopiero w 1919 r. przyjęty przez Kongres i ratyfikowany w 1920 r. przez wymagane 36 stanów. Zob. Library of Congress, *Songs of Women’s Suffrage*. <https://www.loc.gov/item/ihas.200197395/#ref1>, dostęp: 21.02.2021; R. Rodgers, *The Power of Music: Suffrage Songs*. 17.08.2020. <https://www.birtheplaceofcountrymusic.org/the-power-of-music-suffrage-songs/>, dostęp: 21.02.2021.

²⁵⁷⁸ R. Eyerman, A. Jamison, *Music and Social Movements: Mobilizing Traditions in the Twentieth Century*, Cambridge 1998.

bluesa i jazzu, zrodził takie utwory jak „A Change is Gonna Come” Sama Cooke’a, „We Shall Overcome”²⁵⁷⁹, czy kompozycje Niny Simone (np. „I Wish I Knew How It Would Feel to Be Free”)²⁵⁸⁰. Piosenki te niosły przesłanie nadziei, solidarności i determinacji w walce z segregacją rasową i społeczną niesprawiedliwością²⁵⁸¹.

Równolegle rozwijała się scena muzyki folkowej, której przedstawiciele, jak Woody Guthrie, Pete Seeger, czy Bob Dylan, tworzyli utwory będące świadectwem oporu wobec przemocy, rasizmu i wojen. Szczególnie ważne miejsce zajmuje pieśń „This Land Is Your Land”²⁵⁸² Guthrie’ego, będąca alternatywną odpowiedzią na oficjalny hymn „God Bless America”²⁵⁸³.

Protest songi, poczynając od XVIII wieku po okres kontrkultury, pełniły zatem szereg funkcji: mobilizacyjnych, dokumentacyjnych, edukacyjnych, emancypacyjnych i symbolicznych. Dzięki swojej formie muzycznej (przystępnej, powtarzalnej, emocjonalnej) stanowiły skuteczne narzędzie komunikacji aksjologicznej, przekraczając granice pokoleniowe i językowe.

6.8.2 Hymny pokolenia kontestacji i manifesty społecznych przemian

W latach sześćdziesiątych XX wieku protest songi stały się jednym z głównych kanałów ekspresji pokolenia kontestacji. W 1964 roku Bob Dylan stworzył utwór „The Times They Are a-Changin’”²⁵⁸⁴, który szybko uznany został za wezwanie do działania oraz podsumowanie antyestablishmentowych nastrojów młodego pokolenia ery kontrkultury²⁵⁸⁵. Uniwersalny przekaz zawarty w tekście, oparty na alegorii nieuchronności

²⁵⁷⁹ Piosenka ta stanowi hymn Amerykańskiego Ruchu Praw Obywatelskich (*The American Civil Rights Movement*), który często określany bywa mianem „śpiewającego ruchu”. Jego korzenie sięgają czasów niewolnictwa, kiedy w kulturze afroamerykańskiej ukształtowały się tzw. „sorrow songs” (druga połowa XIX wieku) - pieśni wykonywane zbiorowo, najczęściej w przestrzeni kościelnej. Charakteryzowały się one wielowymiarowością i niejednoznacznością znaczeń, które były w dużej mierze zakodowane. O doniosłości *sorrow songs* dla kształtowania się świadomości społecznej Afroamerykanów pisał jako jeden z pierwszych William E. B. Du Bois w klasycznym dziele „*The Souls of Black Folk*” (1903). Badacz wskazywał, że doświadczenie tych pieśni rodziło poczucie głębokiej „przynależności”, czyli stan, w którym muzyka staje się łącznikiem pomiędzy jednostką a tradycją oporu zakorzenioną w historii wspólnoty afroamerykańskiej. Według Du Bois *sorrow songs* stanowiły zatem spoiwo łączące przeszłość, teraźniejszość i przyszłość, a zarazem fundament kultury, która ukształtowała podstawy późniejszego ruchu na rzecz praw obywatelskich

²⁵⁸⁰ E. Southern, *The Music of Black Americans*, 1997.

²⁵⁸¹ M. Rychlewski, *Rock - kontrkultura - establishment*, [w:] W. J. Burszta, M. Czubaj, M. Rychlewski, *Kontrkultura. Co nam z tamtych lat?* Warszawa 2005, s. 141.

²⁵⁸² <https://www.youtube.com/watch?v=wxIMrvDbq3s>, dostęp: 18.02.2021.

²⁵⁸³ N. Spitzer, *The Story of Woody Guthrie’s ‘This Land Is Your Land’*. 15.02.2012. <https://www.npr.org/2000/07/03/1076186/this-land-is-your-land>, dostęp: 18.02.2021.

²⁵⁸⁴ https://www.youtube.com/watch?v=90WD_ats6eE dostęp: 03.01.2021.

²⁵⁸⁵ Zgodnie z definicją Encyklopedii PWN, hipisi stanowili młodzieżowy ruch społeczny, który narodził się w Stanach Zjednoczonych w latach 60. XX wieku. Skupiał on środowiska nonkonformistyczne,

zmian, sprawił, że piosenka zyskała status hymnu przemian i stała się znakiem sprzeciwu wobec konserwatywnego porządku społecznego²⁵⁸⁶. Podobną rolę odegrał manifest pacyfistyczny „Give Peace a Chance” (1969)²⁵⁸⁷, skomponowany przez Johna Lennona i Yoko Ono w trakcie symbolicznego protestu „Bed-In for Peace”, który odbył się w Montrealu podczas ich podróży poślubnej. Utwór ten, nagrany w hotelowym pokoju z udziałem przypadkowych uczestników, szybko zdobył popularność jako hymn ruchu antywojennego, stanowiąc jedno z najgłośniejszych artystycznych wystąpień przeciwko wojnie w Wietnamie²⁵⁸⁸.

Tragicznym wydarzeniom politycznym towarzyszyły również bezpośrednie muzyczne reakcje. Kompozycja „Ohio”²⁵⁸⁹, zespołu Crosby, Stills, Nash & Young (1970) była odpowiedzią na masakrę studentów w Kent State University, w której Gwardia Narodowa USA zastrzeliła cztery osoby. Utwór ten stał się jednym z najważniejszych hymnów ruchu sprzeciwu wobec militarizmu i represji wewnętrznych²⁵⁹⁰.

Rok później John Lennon opublikował „Imagine”²⁵⁹¹ (1971), które zyskało charakter ponadczasowego manifestu pokoju i uniwersalnego braterstwa. Piosenka ta stanowi manifestację wiary w moc wyobraźni i sprawczość pozytywnego myślenia jako katalizatora zmian społecznych²⁵⁹². Z kolei w 1973 roku Bob Marley & The Wailers zaprezentowali utwór „Get Up, Stand Up”²⁵⁹³, inspirowany doświadczeniami z podróży po Haiti. Piosenka wzywa do aktywności, oporu wobec opresji i walki o prawa człowieka²⁵⁹⁴. Z

buntujące się wobec państwa i dominującego systemu społecznego. Ruch ten odrzucał wzory kultury konsumpcyjnej, normy społeczne oparte na rywalizacji i wartościach materialnych, jak również podstawowe instytucje życia społecznego - rodzinę, oficjalne Kościoły czy tradycyjny model szkoły. Na szczycie hierarchii wartości hipisów znajdowała się wolność, rozumiana jako brak ograniczeń narzucanych przez społeczeństwo i system polityczny, oraz miłość - pojmowana zarówno w sensie ewangelicznym, jak i erotycznym. Kluczowym elementem ideologii hipisowskiej był również skrajny pacyfizm, czego wyrazem był sprzeciw wobec wojny w Wietnamie i wszelkich przejawów militarizmu. Ruch ten afirmował także swobodę obyczajową, stając się jedną z najważniejszych kontrkultur drugiej połowy XX wieku. Zob: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/hipisi;3911846.html>, dostęp: 01.01.2021

²⁵⁸⁶ L. Neary, „The Times They Are A-Changing” Still Speaks to Our Changing Times, 24.11.2018. <https://www.npr.org/2018/09/24/650548856/american-anthem-the-times-they-are-a-changin>, dostęp: 01.01.2021

²⁵⁸⁷ https://www.youtube.com/watch?v=C3_0GqPvr4U, dostęp: 01.01.2021.

²⁵⁸⁸ SongFacts, Give Peace A Chance by John Lennon. <https://www.songfacts.com/facts/john-lennon/give-peace-a-chance>, dostęp: 01.01.2021.

²⁵⁸⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=TRE9vMBBe10>, dostęp: 01.01.2021.

²⁵⁹⁰ J. Friedman, 50 Years Ago Neil Young Wrote a Song That Changed a Generation of Protest Music, 27.06.2020. <https://www.esquire.com/entertainment/music/a32981855/neil-young-ohio-meaning-analysis-essay-history-50th-anniversary/>, dostęp: 01.01.2021.

²⁵⁹¹ <https://www.youtube.com/watch?v=YkgkThdzX-8>, dostęp: 01.01.2021.

²⁵⁹² R. Eyerman, A. Jamison, dz. cyt.

²⁵⁹³ <https://www.youtube.com/watch?v=X2W3aG8uizA>, dostęp: 01.01.2021

²⁵⁹⁴ R. Eyerman, A. Jamison, dz. cyt.

czasem zyskała ona status nieoficjalnego hymnu organizacji Amnesty International, stając się jednym z najważniejszych utworów w globalnym ruchu praw człowieka²⁵⁹⁵.

W latach 80. protest songi zyskały nowe formy wyrazu. W 1983 roku irlandzki zespół U2 nagrał utwór „Sunday Bloody Sunday”²⁵⁹⁶, odnoszący się do wydarzeń Krwawej Niedzieli w Derry (30 stycznia 1972 roku), kiedy to brytyjscy żołnierze zastrzelili 26 nieuzbrojonych cywilów. Piosenka, utrzymana w rytmie marszowym i opatrzona wyraźnym przekazem antyprzemocowym, szybko zyskała uznanie jako symboliczna krytyka polityki kolonialnej i przemocy państwowej²⁵⁹⁷. W kontekście walki z rasizmem oraz przemocą policyjną niezwykle istotnym utworem stał się „Fuck tha Police”²⁵⁹⁸ grupy N.W.A. (1988). Piosenka ta wywołała falę kontrowersji, stając się głosem afroamerykańskiej młodzieży zmagającej się z brutalnością organów ścigania²⁵⁹⁹. W podobnej tonacji utrzymany jest utwór „Killing in the Name”²⁶⁰⁰ zespołu Rage Against the Machine (1992), stanowiący muzyczny manifest przeciwko instytucjonalnemu rasizmowi, z wyraźnymi aluzjami do działalności Ku Klux Klanu²⁶⁰¹. Agresywna forma i bezkompromisowy przekaz sprawiły, że utwór ten stał się jednym z najważniejszych głosów protestu lat 90.

Do kanonu współczesnych protest songów weszła również ballada „Winds of Change”²⁶⁰² zespołu Scorpions (1991), nawiązująca do przełomowych wydarzeń epoki końca zimnej wojny - obalenia muru berlińskiego, zakończenia konfliktu ideologicznego Wschód-Zachód, a także procesów demokratyzacyjnych w Europie Środkowo-Wschodniej. Utwór ten bywa interpretowany jako nieoficjalny hymn zjednoczenia Niemiec i uosobienie nadziei na pokój w Europie²⁶⁰³. Dowodzi to, że protest song może nie tylko krytykować, ale także pozytywnie artykułować wizję lepszej przyszłości.

²⁵⁹⁵ D. Sullivan, *The Origin of Song: The Wailers and „Get Up Stand Up”*, 11.08.2011, <https://www.pastemagazine.com/music/the-origin-of-song-the-wailers-and-get-up-stand-up/>, dostęp: 01.01.2021.

²⁵⁹⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=EM4vblG6BVQ>, dostęp: 01.01.2021.

²⁵⁹⁷ J. Marvilli, *Rock History 101: U2's „Sunday Bloody Sunday”*, 7.11.2009, <https://consequence-ofsound.net/2009/11/rock-history-101-u2s-sunday-bloody-sunday/>, dostęp: 01.01.2021.

²⁵⁹⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=51t1OsPSdBc>, dostęp: 01.01.2021.

²⁵⁹⁹ Hip-Hop & Politics, *Fuck Tha Police, N.W.A.*, <https://wordpress.clarku.edu/musc210-hhp/hip-hop-culture-politics-exploring-the-narrative-and-power-of-rap-lyrics/fuck-tha-police-n-w-a/>, dostęp: 01.01.2021.

²⁶⁰⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=bWXazVhlyxQ>, dostęp: 01.01.2021.

²⁶⁰¹ R. Huges, *Story behind the Song: Killing in The Name by Rage Against the Machine*, 12.02.2019, <https://www.loudersound.com/features/story-behind-the-song-killing-in-the-name-by-rage-against-the-machine>, dostęp: 01.01.2021.

²⁶⁰² <https://www.youtube.com/watch?v=n4RjJKxsamQ>, dostęp: 01.01.2021.

²⁶⁰³ Songfacts, *Wind of Change by Scorpions*, <https://www.songfacts.com/facts/scorpions/wind-of-change>, dostęp: 01.01.2021.

Znaczącym obszarem protest songów pozostaje twórczość kobiet, która wyraża sprzeciw wobec nierówności płci, ograniczania praw kobiet, przemocy oraz wykluczenia. W muzyce ten głos zyskuje nie tylko charakter artystyczny, ale również polityczny - stając się manifestacją feminizmu, postulatem równości i narzędziem walki o sprawczość²⁶⁰⁴.

Już w 1924 roku Ida Cox, afroamerykańska piosenkarka bluesowa, stworzyła utwór „White Women Don’t Have the Blues”²⁶⁰⁵, który uchodzi za jedno z najwcześniejszych świadectw kobiecego buntu w muzyce popularnej. Artystka w swojej twórczości poruszała problem przedmiotowego traktowania kobiet oraz ograniczania ich roli do funkcji seksualnych, wskazując na związane z tym zagrożenia i społeczne opresje. Jej przekaz był wyraźnym apelem o wolność i niezależność od norm patriarchalnych²⁶⁰⁶.

W 1964 roku Leslie Gore zaprezentowała utwór „You Don’t Own Me”²⁶⁰⁷, który zyskał status przełomowego manifestu emancypacyjnego. Był to jeden z pierwszych przykładów w muzyce popularnej, w którym kobieta wyraźnie artykułowała żądanie niezależności i prawa do autonomii wobec mężczyzny. Piosenka szybko została uznana za nieformalny hymn rodzącego się Ruchu Wyzwolenia Kobiet, sygnalizując narodziny nowej tożsamości kobiecej w kulturze popularnej²⁶⁰⁸. Rok 1968 przyniósł kolejny przełomowy utwór - „Respect”²⁶⁰⁹ w wykonaniu Arethy Franklin. Kompozycja ta, pierwotnie napisana przez Otisa Reddinga, została przez Franklin przekształcona w wyrazisty apel o uznanie kobiecego wkładu w społeczeństwo i rodziny. Wykonanie to, pełne emocjonalnej siły, zyskało podwójne znaczenie: jako hymn feminizmu i jako wyraz solidarności z ruchem praw obywatelskich Afroamerykanów w Stanach Zjednoczonych²⁶¹⁰.

W 1971 roku australijska piosenkarka Helen Reddy opublikowała utwór „I Am Woman”²⁶¹¹, który szybko okrzyknięto kulturowym kamieniem milowym drugiej fali feminizmu. Artystka w sposób bezpośredni i afirmatywny ukazała siłę, determinację oraz godność kobiet. Piosenka odegrała ważną rolę w promowaniu idei równości i sprawczości,

²⁶⁰⁴ Justiceaid, *12 Months of Music That Matters: Women’s Right*, <https://justiceaid.org/2020/08/22/womens-rights-2/>, dostęp: 01.01.2021.

²⁶⁰⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=ieEN44N0PZ0>, dostęp: 01.01.2021.

²⁶⁰⁶ R. Eyerman, A. Jamison, dz. cyt.

²⁶⁰⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=JDUjeR01wnU>, dostęp: 01.01.2021.

²⁶⁰⁸ T. Sandefur, *You Don’t Own Me*, 19.03.2015, <https://www.libertarianism.org/publications/esays/you-dont-own-me>, dostęp: 03.01.2021.

²⁶⁰⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=6FOUqQt3Kg0>, dostęp: 01.01.2021.

²⁶¹⁰ D. Brown, *How Aretha Franklin’s „Respect” became an anthem for civil rights and feminism*. 16.08.2018. <https://www.washingtonpost.com/news/retropolis/wp/2018/08/14/how-aretha-franklins-respect-became-an-anthem-for-civil-rights-and-feminism/>, dostęp: 01.01.2021.

²⁶¹¹ <https://www.youtube.com/watch?v=rptW7zOPX2E>, dostęp: 01.01.2021.

szczególnie w kontekście walki o równouprawnienie płci w życiu zawodowym i społecznym²⁶¹². Z kolei Loretta Lynn, artystka country, w utworze „The Pill”²⁶¹³ (1975) poruszyła temat kontroli reprodukcyjnej i prawa kobiet do decydowania o własnym ciele. W odważny jak na owe czasy sposób skomentowała ograniczenia dostępu do antykoncepcji, wskazując na społeczno-kulturowe skutki narzucanych kobietom norm. Piosenka wywołała kontrowersje, jednak jej znaczenie symboliczne było nie do przecenienia. Wskazywała bowiem na konieczność zmiany paradygmatu w dyskursie dotyczącym praw reprodukcyjnych²⁶¹⁴.

W latach 80. temat kobiecej niezależności i siostrzeństwa powrócił w utworze „Sisters Are Doin’ It for Themselves”²⁶¹⁵ w wykonaniu duetu Eurythmics i Arethy Franklin. Kompozycja ta, inspirowana ruchem sufrażystek, ukazuje kobiety jako jednostki samowystarczalne, silne i świadome własnej wartości, kontynuując tradycję emancypacyjnej ekspresji w muzyce²⁶¹⁶.

Na początku XXI wieku kobiecy głos w protest songach poszerzył swój zakres o kwestie tożsamości seksualnej, rasy oraz równości kulturowej. W 2011 roku Lady Gaga wydała utwór „Born This Way”²⁶¹⁷, który stał się międzynarodowym manifestem środowisk LGBTQ+. Jak zauważył Elton John, utwór ten zastąpił „I Will Survive” Glorii Gaynor²⁶¹⁸ jako hymn społeczności gejowskiej. Lady Gaga wprost afirmuje różnorodność biologiczną i społeczną, kierując swój przekaz głównie do młodzieży, by nie czuła się wykluczona, marginalizowana czy pozbawiona prawa do własnej tożsamości.

Rok 2015 przyniósł dwa istotne głosy w dyskusji o opresji wobec kobiet²⁶¹⁹. Christina Aguilera i Lil’ Kim w utworze „Can’t Hold Us Down”²⁶²⁰ podjęły temat mizoginii i patriarchalnych oczekiwań wobec ról kobiet, zwłaszcza w przemyśle muzycznym. Ich tekst

²⁶¹² R. Eyerman, A. Jamison, dz. cyt.

²⁶¹³ <https://www.youtube.com/watch?v=5DcdONaKSQM>, dostęp: 01.01.2021.

²⁶¹⁴ M. Talbot, Lynn, Loretta, *The Pil*, 19.06.2018. <https://www.newyorker.com/recommends/listen/loretta-lynn-the-pill>, dostęp: 01.01.2020.

²⁶¹⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=drGx7JkFSp4>, dostęp: 01.01.2020.

²⁶¹⁶ A. Hoggat, *Eurythmics reflect on recording „Sisters Are Doin’ It for Themselves” with Aretha Franklin*, 16.08.2018, <https://ew.com/music/2018/08/16/eurythmics-reflect-sisters-doing-for-themselves-aretha-franklin/>, dostęp: 02.01.2021.

²⁶¹⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=wV1FrqwZyKw>, dostęp: 01.01.2021.

²⁶¹⁸ Utwór Glorii Gaynor „I will survive” jest utworem wzmacniającym kobiecą pozycję i opowiada o radzeniu sobie po zakończeniu toksycznego związku. Piosenka jest uznawana za symbol kobiecej niezależności, a osoby homoseksualne traktują ją za swój hymn. Zob. Songfacts. *I will Survive by Gloria Gaynor*, <https://www.songfacts.com/facts/gloria-gaynor/i-will-survive>, dostęp: 08.01.2021.

²⁶¹⁹ M. Casserly, *Lady Gaga’s Born This Way: Gay Anthems And Girl Power*, 11.02.2011, <https://www.forbes.com/sites/meghancasserly/2011/02/11/lady-gagas-born-this-way-gay-anthems-and-girl-power/?sh=b4c06092fe5b>, dostęp: 02.01.2021.

²⁶²⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=dg8QgUIKXHw>, dostęp: 07.01.2021.

stanowił sprzeciw wobec narracji sprowadzających kobiecość do funkcji reprodukcyjnych i opiekuńczych, podkreślając ignorowanie potrzeb i ambicji kobiet przez struktury społeczne²⁶²¹. W tym samym roku duet Connie Lim (MILCK) i Adrianne „AG” Gonzalez w kompozycji „Quiet”²⁶²² ukazał dramatyczne konsekwencje przemocy wobec kobiet – zarówno fizycznej, jak i emocjonalnej. Tekst opowiada o wymuszonym milczeniu, samotności ofiar oraz konieczności odzyskania głosu. Utwór zyskał rozgłos jako nieformalny hymn Marszu Kobiet w Waszyngtonie w 2017 roku i do dziś pozostaje jednym z najczęściej przywoływanych przykładów artystycznej interwencji w sprawach społecznych²⁶²³.

Wreszcie, w 2019 roku chilijski kolektyw Las Tesis opublikował utwór-performans „Un violador en tu camino”²⁶²⁴, który szybko zyskał rangę globalnego manifestu przeciwko patriarchalnej przemocy wobec kobiet. Piosenka, odśpiewywana przez kobiety na ulicach miast Ameryki Łacińskiej, a następnie na całym świecie, oskarża struktury państwowe, sądownictwo i społeczne przyzwolenie na przemoc seksualną. Jej performatywna siła polegała nie tylko na dosadnym tekście, ale i na choreografii oraz zbiorowym rytuale odzyskiwania podmiotowości przez kobiety²⁶²⁵.

Protest songi zachodniego kręgu kulturowego (zarówno w ujęciu kontrkulturowym, jak i feministycznym) pełniły wielowymiarowe funkcje: integrowały, mobilizowały, edukowały, dokumentowały wydarzenia polityczne, a zarazem wyrażały aksjologię równości, wolności i sprawiedliwości. Ich znaczenie wykraczało poza muzykę – stanowiąc medium tożsamości zbiorowej i formę komunikacji oporu.

6.8.3 Polska tradycja protest songu: muzyczna ekspresja oporu od lat 60. do lat 80.

Polska tradycja protest songu wpisuje się w szerszy kontekst światowy, stanowiąc odpowiedź na warunki polityczne i społeczne drugiej połowy XX wieku. Szczególnie istotnym okresem była dekada lat osiemdziesiątych, czyli czas systemowej opresji,

²⁶²¹ <https://www.youtube.com/watch?v=dg8OgUIKXHw>, dostęp: 07.01.2021.

²⁶²² https://www.youtube.com/watch?v=Tl_Qfj8780M, dostęp: 06.01.2021.

²⁶²³ Wikipedia, *Quiet (Milck song)*, [https://en.wikipedia.org/wiki/Quiet_\(MILCK_song\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Quiet_(MILCK_song)), dostęp: 02.01.2021.

²⁶²⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=aB7r6hdo3W4>, dostęp: 01.01.2021.

²⁶²⁵ Pocztówki z Południa. Chile-Ameryka Łacińska, *Rewolucja jest kobietą. Chilijska pieśń protestu wobec przemocy*, <https://pocztowkizpoludnia.com/2019/12/04/rewolucja-jest-kobieta-chilijska-piesn-protestu-wobec-przemocy/>, dostęp: 01.01.2021.

cenzury, rozwoju ruchu „Solidarność”²⁶²⁶, protestów społecznych oraz ogłoszenia stanu wojennego. Epoka ta odcisnęła silne piętno na sferze ekspresji muzycznej, stając się symboliczną przestrzenią dla artystycznych form oporu.

W warunkach ograniczonej wolności słowa, kiedy teksty piosenek podlegały rygorystycznej kontroli, wielu twórców decydowało się na przekaz aluzyjny, wykorzystując metafory, symbole i archetypy, aby ominąć mechanizmy cenzorskie. Pomimo prób ideologicznego zawłaszczenia muzyki przez władzę, wielu artystów - wrażliwych na łamanie praw obywatelskich i godności człowieka - manifestowało swój sprzeciw za pomocą dźwięku i słowa. Wbrew intencjom władz, które dopuszczały koncerty jako „zawory bezpieczeństwa” dla młodzieży, gatunki takie jak rock, punk czy reggae wymknęły się spod kontroli państwa, stając się nośnikiem społecznego buntu i narzędziem mobilizacji²⁶²⁷.

Za pierwszy polski protest song uznaje się powszechnie utwór Czesława Niemena „Dziwny jest ten świat”²⁶²⁸ z 1967 roku. Autorzy książki *Piosenka musi posiadać tekst i muzykę*²⁶²⁹ zauważają, iż utwór ten, choć powstał wcześniej, został upubliczniony dopiero w drugiej połowie lat 60. i spotkał się początkowo z niechęcią i drwiną ze strony publiczności²⁶³⁰. Kontrastował on bowiem z szarą, zunifikowaną rzeczywistością PRL, zdominowaną przez konformizm i ideologiczne komunikaty. Jednak ekspresyjna forma, ponadczasowe przesłanie i silny emocjonalny ładunek sprawiły, że utwór zyskał status kultowy. Wybrane wersy: „Człowiekiem gardzi człowiek”, „Ktoś słowem złym zabija jak nożem”, „Lecz ludzi dobrej woli jest więcej”, „Przyszedł już czas, nienawiść zniszczyć w sobie” stanowią uniwersalny apel o człowieczeństwo, empatię i moralną refleksję. Przesłanie zawarte w utworze nie straciło na aktualności. Zarówno charakterystyczny wokół Niemena, jak i inteligentnie zakodowana treść sprawiły, że piosenka skutecznie wymknęła się cenzurze i zapisała się w historii jako akt uniwersalnego protestu przeciwko

²⁶²⁶ Solidarność - ogólnopolski Niezależny Samorządny Związek Zawodowy powstały w 1980 roku dla obrony praw pracowniczych. „Solidarność” powstała na bazie licznych komitetów strajkowych. Więcej o Solidarności znajduje się w rozdziale 3.

²⁶²⁷ J. Skaradziński, K. Wojciechowski, *Piosenka musi posiadać tekst i muzykę*, 2017, s.28.

²⁶²⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=wTjLZwpmufw>, dostęp: 04.01.2021.

²⁶²⁹ J. Skaradziński, K. Wojciechowski, dz. cyt.

²⁶³⁰ Piosenka powstała w sierpniu 1966 roku w Paryżu. Niemen mówił „tekst napisałem pod wpływem przeżyć, obserwowania ludzi i świata. Od kilku lat nosiłem się z zamiarem, żeby w sposób sugestywny wyśpiewać ludziom prawdę, z której niekiedy nie zdają sobie sprawy. Używamy wielkich, ogromnych słów protestu przeciwko wojnie, nie zastanawiając się jednocześnie nad tym, co się dzieje wśród nas na co dzień: nie zdajemy sobie sprawy, że nieraz ludzie zabijają się wzajemnie słowami...”. Zob. R. Radoszewski, *Czesław Niemen. Kiedy się dziwić przestane... Fragment książki*, 22.10.2004, [Czesław Niemen. Kiedy się dziwić przestane... Fragment książki - Muzyka - Kultura](#), dostęp: 04.01.2021.

nienawiści. W środowisku muzycznym bywa porównywana do klasyka światowego protest songu - „Imagine” Johna Lennona²⁶³¹.

Innym ikonicznym przykładem jest utwór Jacka Kaczmarskiego „Mury”²⁶³² z 1981 roku, który szybko stał się nieoficjalnym hymnem opozycji solidarnościowej. Tekst, nawiązujący do potrzeby zburzenia barier politycznych i ideologicznych: „A mury rosły, rosły, rosły, łańcuch kołysał się u nóg” interpretowany był jako metafora zniewolenia i pragnienia wolności²⁶³³. Mimo cenzury i braku obecności w oficjalnych mediach utwór funkcjonował w obiegu nielegalnym i symbolicznym: śpiewany w zakładach pracy, więzieniach, podczas pielgrzymek oraz na emigracji. Piosenka stała się głosem pokolenia, które doprowadziło do kluczowych przemian społeczno-politycznych. Jak podkreślono w artykule *Protest songi w polskiej muzyce*, „sama melodia stała się akompaniamentem w marszu po wolność”²⁶³⁴. Również współcześnie utwór ten bywa przywoływany jako symbol oporu - podczas marszów, demonstracji i protestów społecznych.

6.8.4 Polski punk rock lat 70. i 80. jako forma oporu: geneza, sceny i wielogłosowość aksjologiczna

Punk rock, ukształtowany w drugiej połowie lat siedemdziesiątych XX wieku, gdzie zespoły takie jak The Clash („Guns of Brixton”²⁶³⁵, „Tommy Gun”²⁶³⁶, „Rock the Casbah”²⁶³⁷) czy SeX Pistols („Anarchy in the UK”, „God Save the Queen”) od samego początku stanowił formę radykalnego sprzeciwu wobec systemu politycznego, norm kulturowych i konwencji muzycznych. Szczególnie utwór „God Save the Queen”²⁶³⁸ wywołał publiczne oburzenie z powodu swojej bezpośredniości i obrazoburczego tekstu, co skutkowało zakazem jego emisji w BBC oraz kwestionowaniem jego pozycji na listach przebojów²⁶³⁹.

²⁶³¹ J. Skaradziński, K. Wojciechowski, dz. cyt., s. 28.

²⁶³² <https://www.youtube.com/watch?v=-YGS9vhmFS0>, dostęp: 04.01.2021.

²⁶³³ Ompio.pl. *Protest songi w polskiej muzyce*, 19.06.2020. <http://ompio.pl/2020/06/protest-songi-w-polskiej-muzyce/>, dostęp: 08.01.2021.

²⁶³⁴ Tamże.

²⁶³⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=JcW8VNwYvL0>, dostęp: 09.01.2021.

²⁶³⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=bFHEuKkTa5k>, dostęp: 09.01.2021.

²⁶³⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=bJ9r8LMU9bQ>, dostęp: 09.01.2021.

²⁶³⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=yqrAPOZxgzU>, dostęp: 09.01.2021.

²⁶³⁹ W szczególności utwór „God Save The Queen” wywołał takie oburzenie i zszokował publiczność, że w konsekwencji zakazano jego emisji w BBC, a także zakwestionowano zajęcie pierwszego miejsca na liście przebojów. Zob. T. Peacock, *Best Political Punk Songs: 20 Essential Anti-Establishment Tirades*. 26.11.2019, <https://www.udiscovermusic.com/stories/best-political-punk-songs/>, dostęp: 15.01.2021.

Zainspirowani muzyką z Wysp Brytyjskich, młodzi Polacy zaczęli eksperymentować z nowymi brzmieniami, tworząc punk rock o zbliżonym ładunku emocjonalnym i wyrazistości przekazu²⁶⁴⁰. Zespoły takie jak Dezerter, Siekiera, Kryzys, Moskwa, TILT, Brygada Kryzys oraz dziesiątki innych grup undergroundowych, mimo funkcjonowania w warunkach cenzury, podejmowały otwartą krytykę systemu politycznego PRL²⁶⁴¹. Ich twórczość wyrażała sprzeciw wobec komunistycznej opresji, kontroli społecznej, jak również w latach 80. wobec wojny nuklearnej i wyścigu zbrojeń między USA a ZSRR. W latach 90. manifest ten został poszerzony o krytykę kapitalizmu, korporacyjnych struktur władzy, policji, faszyzmu, homofobii, szowinizmu, kleru, wojska, a także o postulaty wspierające feminizm, prawa osób LGBT oraz ochronę praw zwierząt²⁶⁴².

Szczególnym ewenementem w polskiej scenie punkowej był zespół KSU²⁶⁴³ z Ustrzyk Dolnych²⁶⁴⁴. Grupa, założona przez nastoletnich chłopców zainspirowanych Radiem Luxembourg i zachodnią prasą muzyczną, stworzyła autentyczny głos buntu wywodzący się z „końca świata”, przygranicznego miasteczka odciętego od głównego nurtu życia społecznego²⁶⁴⁵, KSU poruszało w swojej twórczości tematy wojny („Liban”²⁶⁴⁶, „1944”²⁶⁴⁷), uzależnień („Igła i mak”²⁶⁴⁸), egzystencjalnego bezsensu życia w czasach komunizmu („Idź pod prąd!”²⁶⁴⁹, „Nocą”²⁶⁵⁰), a także miłości do rodzinnego regionu („Moje Bieszczady”²⁶⁵¹). Występ zespołu podczas festiwalu w Kołobrzegu w 1980 roku wywołał ogromne poruszenie i zyskał uznanie jako przejaw autentycznej ekspresji niezależnej sceny muzycznej²⁶⁵².

Charakterystyczną cechą polskiego punk rocka lat 80. i 90. był udział w nurcie DIY (*do it yourself*). Muzycy samodzielnie nagrywali i powielali kasety, organizowali

²⁶⁴⁰ W.Kawecka, 42 lata temu Sid Vicious dołączył do Sex Pistols. 05.03.2019. <https://rockradio.tuba.pl/RockRadio/7,136360,24517689,42-lata-temu-sid-vicious-dolaczyl-do-sex-pistols.html>, dostęp: 16.01.2021.

²⁶⁴¹ W latach 80. każdy zespół undergroundowy czy też alternatywny w swoich piosenkach wyrażał sprzeciw wobec zastanej rzeczywistości poprzez protest songi.

²⁶⁴² J. Skaradziński, K. Wojciechowski, dz. cyt.

²⁶⁴³ Nazwa KSU pochodzi z tablic rejestracyjnych wydawanych dla pojazdów ówczesnego województwa krośnieńskiego.

²⁶⁴⁴ K. Potaczała, *KSU. Rejestracja Buntu*. 2015.

²⁶⁴⁵ Skórzane kurtki, podarte marynarki, kolejarские czapki, irokez na głowie, obleczeni łańcuchami, przystrojeni agrałkami i żyletkami.

²⁶⁴⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=TZyxuPqesbs>, dostęp: 02.01.2021.

²⁶⁴⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=SLRE56LIY5s>, dostęp: 07.01.2021.

²⁶⁴⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=8WgJbzL67zM>, dostęp: 07.01.2021.

²⁶⁴⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=zco39I-wL0>, dostęp: 07.01.2021.

²⁶⁵⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=x6mhbvzpaY>, dostęp: 07.01.2021.

²⁶⁵¹ [KSU - Moje Bieszczady \(Akustycznie na XXX-lecie\)](#), dostęp: 07.01.2021.

²⁶⁵² K. Potaczała, *Punkci znad rzeki Strwiąż*, 02.02.2015, <https://nowahistoria.interia.pl/prl/news-punkci-znad-rzeki-strwiaz.nId,1599379>, dostęp: 15.01.2021

koncerty, wydawali fanziny i kserowane okładki. Tworzyli oni niezależne wydawnictwa, które funkcjonowały poza oficjalnym obiegiem kulturowym. Dzięki takim inicjatywom jak chociażby tzw. „czad giełdy”, miejsca wymiany kaset i zinów alternatywne zespoły zyskiwały ogólnopolską popularność, mimo braku dostępu do mediów mainstreamowych. Koncertowały one zarówno w klubach studenckich, jak i podczas dużych wydarzeń festiwalowych, takich jak FAMA w Świnoujściu²⁶⁵³, czy Róbrege w Warszawie²⁶⁵⁴. Kontrkulturowa scena młodzieżowa znajdowała przestrzeń dialogu podczas festiwali, zwłaszcza w Jarocinie²⁶⁵⁵, który stał się symbolem „kontrolowanej wolności” i miejscem spotkania alternatywy z systemem.

Na uwagę zasługuje wydana w 2010 roku składanka „Nie znaczy nie”, stanowiąca kompilację punkowych utworów o feministycznym charakterze, sprzeciwiających się przemocy seksualnej wobec kobiet²⁶⁵⁶. Jak można przeczytać na okładce płyty: „Nie znaczy nie to szereg wydarzeń w formie benefitu pomocy i wsparcia działań na rzecz ofiar zgwałceń i nagłośnienia przemocy wobec kobiet”²⁶⁵⁷.

Warto zaznaczyć, że scena punkowa nie była jednolita. Obok nurtów anarchistycznych, feministycznych i pro-LGBT pojawiały się także głosy konserwatywne, w tym pro-life. Przykładem są zespoły takie jak Prowokacja („Prawo do życia, czyli kochanej mamusi”²⁶⁵⁸), Bakszysz („Czarna Droga”²⁶⁵⁹) czy Zbombardowana Laleczka („Syneczku”²⁶⁶⁰), które w dosadny sposób wyrażały sprzeciw wobec aborcji, prezentując ją

²⁶⁵³ FAMA czyli odbywający się w Świnoujściu Festiwal Artystyczny Młodzieży Akademickiej. Zob. <https://fama.org.pl/>, dostęp: 16.01.2021.

²⁶⁵⁴ Róbrege to warszawski festiwal odbywający się w latach 1983-1990 na którym, wbrew nazwie, występowały nie tylko zespoły z gatunku muzyki reggae, ale i punk rocka. Zob. F. Lech, *Róbrege, kocia muzyka: wypiski z historii polskiego reggae*. 08.10.2018, <https://culture.pl/pl/artykul/robregre-kocia-muzyke-wypiski-z-historii-polskiego-reggae>, dostęp: 16.01.2021.

²⁶⁵⁵ Ogólnopolski Przegląd Muzyki Młodej Generacji w Jarocinie odbył się po raz pierwszy 6 czerwca 1980 roku, a w kolejnych latach funkcjonował pod nazwą Festiwalu Muzyków Rockowych. Coroczne wydarzenie stało się jedną z najważniejszych przestrzeni ekspresji młodzieży w realiach późnego PRL-u. W warunkach cenzury i ograniczonej wolności słowa Jarocin pełnił rolę swoistego „festiwalu wolności” - miejsca, w którym młodzi ludzie mogli nie tylko doświadczać atmosfery swobody, lecz także wyrażać sprzeciw wobec systemu poprzez muzykę, traktowaną jako formę manifestu i protestu. Znaczenie festiwalu nie ograniczało się wyłącznie do stworzenia przestrzeni odreagowania społecznych napięć przez uczestników. Był on również kluczową platformą dla artystów, którzy, mimo instytucjonalnych barier, mieli możliwość zaprezentowania własnej twórczości, nierzadko nacechowanej krytyką polityczną i społeczną. Zob. W. Kostyra, *Tam się rodził rock i polskie gwiazdy. Festiwal w Jarocinie ma 36 lat! Kora wspomina: „Było ostro. To były lata 80”*, 06.06.2016, <https://viva.pl/kultura/36-lat-festiwalu-w-jarocinie-tam-sie-rodzil-polski-rock-103152-r1/>, dostęp: 16.01.2021.

²⁶⁵⁶ *No Passaran Record. V/A Nie znaczy Nie CD*, 22.02.2011, <http://nopasaran.pl/wydawnictwa/cd/v-a-nie-znaczy-nie-cd/>, dostęp: 15.01.2021.

²⁶⁵⁷ „Nie znaczy nie” to tytuł składanki CD, gdzie wystąpiło 25 polskich zespołów, które swoją twórczością wsparły sprzeciw względem nadużyć na tle seksualnym.

²⁶⁵⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=Lf3SiAhr4A>, dostęp: 02.01.2021.

²⁶⁵⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=LGvB6a8jU4w>, dostęp: 02.01.2021.

²⁶⁶⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=E0Nv1Og5O0Q>, dostęp: 02.01.2021.

jako moralnie nieakceptowalny akt. Świadczy to o aksjologicznej wielogłosowości punk rocka - ten sam gatunek muzyczny mógł być przestrzenią radykalnie odmiennych protestów wobec dominującego systemu symbolicznego.

6.8.5 Polska scena protest songów po 1989 roku: refleksje transformacji i kontynuacji buntu

Tradycja polskich protest songów, zapoczątkowana w latach sześćdziesiątych i osiemdziesiątych, znajduje kontynuację w twórczości kolejnych pokoleń artystów. W latach stanu wojennego utwory takie „Chcemy być sobą”²⁶⁶¹ Perfectu (1981) czy „Szkłana pogoda”²⁶⁶² Lombardu (1983) stały się symbolami młodzieżowego sprzeciwu wobec systemu. Pierwszy z nich, poprzez refren łączący pragnienie wolności z aluzyjnym nawołaniem do walki („Chcemy być sobą / Chcemy bić ZOMO”), funkcjonował jako hymn pokolenia stanu wojennego, drugi zaś krytykował kontrolę i manipulację propagandową w formie przystępnej metafory.

Również „Nocny Patrol”²⁶⁶³ zespołu Maanam (1983), z symbolicznie założonymi przez Korę okularami przeciwsłonecznymi²⁶⁶⁴, zyskał status manifestu niezgody na autorytaryzm. W podobnym tonie brzmi utwór „Arahja”²⁶⁶⁵ Kultu (1988) z transparentnym przekazem „Mój dom murem podzielony. Podzielone murem schody. Lewa strona nigdy się nie budzi. Prawa strona nigdy nie zsypia”, który początkowo komentował podział Berlina, lecz obecnie rezonuje jako metafora polaryzacji społeczeństwa. Kolejnym, z wielu, wyrazistych utworów Kult jest „Wolność”²⁶⁶⁶. Kawałek, którego teledysk rozpoczyna się od ogłoszenia stanu wojennego przez Wojciecha Jaruzelskiego (13.12.1981) w sposób ekspresyjny obrazuje świat manipulacji świadomością, zniewolenia przez mass media.

²⁶⁶¹ <https://www.youtube.com/watch?v=1qeMxFRD100>, dostęp: 15.01.2021.

²⁶⁶² https://www.youtube.com/watch?v=SCrR7od_fck, dostęp: 15.01.2021.

²⁶⁶³ <https://www.youtube.com/watch?v=vYBfSuBs3bQ>, dostęp: 15.01.2021.

²⁶⁶⁴ Symboliczny gest Kora, liderki zespołu Maanam, polegający na założeniu okularów przeciwsłonecznych podczas występu scenicznego, stanowił czytelny i intencjonalny komunikat skierowany do odbiorców. Był on elementem performatywnej strategii znaczeń, wzmacniającej krytyczny wymiar przekazu artystycznego. Utwór Nocny patrol odwołuje się do figury podmiotu, który formalnie powinien stać na straży porządku i bezpieczeństwa. W kontekście realiów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej semantyka ta ulega jednak odwróceniu: sama nazwa „nocny patrol” uruchamia zbiorowe skojarzenia z represją, inwigilacją i przemocą symboliczną, przywołując traumatyczne doświadczenia życia pod kontrolą aparatu władzy.

²⁶⁶⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=A8d3QBMWUgs>, dostęp: 15.01.2021.

²⁶⁶⁶ [Kult - Po co wolność \(alternatywny teledysk\) - YouTube](#), dostęp: 15.01.2021.

Choć dekada lat 90. bywa często kojarzona z dynamicznym rozwojem muzyki pop, to w jej obrębie odnaleźć można szereg utworów zakwalifikowanych jako protest songi, będących wyrazem krytycznego komentarza społecznego i politycznego. Transformacja ustrojowa po 1989 roku wywarła głęboki wpływ na sferę artystyczną, w tym na środowisko muzyczne, które wywodząc się z doświadczeń PRL, wchodziło w nową rzeczywistość kapitalizmu z dużą nieufnością i dezorientacją aksjologiczną.

Wielu artystów, którzy aktywnie działali w latach 80., w okresie po przełomie 1989 roku miało już ukształtowane postawy światopoglądowe, co sprawiało, że nowa rzeczywistość była dla nich trudna do zaakceptowania. Jak zauważył Robert Matera, gitarzysta i wokalista zespołu Dezerter, „Komuna żyje w wielu zakamuflowanych postaciach, w ludzkim myśleniu”²⁶⁶⁷. Jego wypowiedź ilustruje trwającą percepcję ciągłości pewnych zjawisk społecznych mimo formalnego upadku systemu. Podobną diagnozę przedstawia Krzysztof Grabowski, perkusista zespołu, który opisał w swojej książce „Dezerter. Poroniona generacja?” zmianę symboliczną: „Wyjeżdżając [w 1990 r. - przyp. autorki.], mijaliśmy milicyjne radiowozy, a kiedy wróciliśmy, te same radiowozy miały zaklejone dwa pierwsze 'Mi', a na ich miejsce pojawiło się 'Po’”²⁶⁶⁸. Śmialiśmy się z tej policji od granicy aż do Warszawy”²⁶⁶⁹.

Zespół Dezerter, utożsamiany z nurtem punkowym, kontynuował działalność w latach 90., adaptując wcześniejsze utwory do nowego kontekstu społecznego. Przykładem może być piosenka „Dla zysku”²⁶⁷⁰ (z udziałem Katarzyny Nosowskiej), która doczekała się nowej wersji z refrenem krytykującym skorumpowanych polityków. Z kolei utwór „Yugoslavia”²⁶⁷¹ (wcześniej funkcjonujący jako „Salwador”²⁶⁷²) porusza temat obojętności społecznej wobec obrazów wojny, które zaczęły na dobre gościć w mediach masowych.

Ważnym głosem pozostaje również ironiczna piosenka „Ku przyszłości”²⁶⁷³, której refren: „Połączmy nasz wysiłek. Zjednoczmy wszystkie siły. Ojczyzna. Ojczyzna czeka na ciebie. Towarzyszu miły” stanowi pastisz socjalistycznej retoryki. Jak tłumaczy

²⁶⁶⁷ K. Grabowski, *Dezerter. Poroniona generacja?* Warszawa 2010, s. 121.

²⁶⁶⁸ Przeróbka utworów z lat 90. stanowiła zmianę w tekście: słowa, wyrazy, pozostawiając przy tym niezmienioną melodię.

²⁶⁶⁹ K. Grabowski, dz. cyt.

²⁶⁷⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=e8y6ucs0H3M>, dostęp: 08.03.2021.

²⁶⁷¹ <https://www.youtube.com/watch?v=8P6IoU9plfw>, dostęp: 08.03.2021.

²⁶⁷² Utwór Salwador został napisany przez Grabowskiego podczas lekcji szkolnej w 1982 roku.

²⁶⁷³ <https://www.youtube.com/watch?v=xAIZTboot1U>, dostęp: 08.03.2021.

Grabowski, poprzez powtarzanie zwrotu „towarzyszu miły” utwór ukazuje mechanizm językowej dezorientacji i dekonstruuje semantykę słów poprzez ich fonetyczne „zużycie”²⁶⁷⁴.

Punkowe brzmienie protestu znajduje swoją kontynuację również w twórczości zespołu T.Love. Utwór „Jest super”²⁶⁷⁵ (1993) to ironiczny manifest rozczarowania realiami III RP: „Popatrz na wspaniałe autostrady, na drogi, na których nie znajdziesz wybojów (...) Mamy ekstra rząd i super prezydenta - ci wszyscy ludzie to wspaniali fachowcy” - śpiewa Muniek Staszczuk. Tekst, nacechowany sarkazmem, demaskuje iluzoryczność obietnic politycznych i jednocześnie oddaje poczucie zagubienia społeczeństwa w obliczu liberalnych reform. Co istotne, piosenka doczekała się późniejszej przeróbki z odniesieniem do rządów Prawa i Sprawiedliwości, jednak - jak podkreśla sam autor - dokonano tego bez jego zgody i wiedzy, czemu stanowczo się sprzeciwił²⁶⁷⁶.

Kolejnym wyrazistym głosem dekady był Grzegorz Ciechowski, którego utwór „Noc Chagalla” stanowi poetycką refleksję nad losem Polski w dobie przemian. Refren: „Śpią wszyscy. Zmęczona Polska śpi” wyraża niepokój o kierunek zmian i alienację obywateli w nowym porządku społecznym.

Wśród twórców dekady nie sposób pominąć zespołu Big Cyc. Choć znany jest głównie z satyry i humorystycznych komentarzy społecznych („Makumba”, „Wielka miłość do babci klozetowej”), jego twórczość obejmuje również poważne protest songi, takie jak „Piosenka o Solidarności”²⁶⁷⁷, krytykująca zawłaszczanie ideałów „Solidarności” przez elity polityczne. Szczególne znaczenie ma utwór „Durna piosenka”, który jak relacjonuje Krzysztof Skiba, powstał w geście bezradności i frustracji, jako kolaż haseł wznoszonych podczas happeningów Pomarańczowej Alternatywy²⁶⁷⁸.

²⁶⁷⁴ W utworze „Towarzysza” zastąpił kapitalista. Zamiast „nowych domów” z betonu i ze stali „Wzniesiemy nowe banki”.

²⁶⁷⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=kfH1hxvAN30>, dostęp: 08.03.2021.

²⁶⁷⁶ Prowadzący satyryczny kanał w serwisie YouTube stworzyli nowy teledysk do utworu zespołu T. Love zatytułowanego „Jest Super”. W klipie pojawiły się najważniejsze postaci „dobrej zmiany”. Twórcami teledysku są twórcy kanału TVN Korea, którzy już wcześniej stykali TVP pod rządami Jacka Kurskiego manipulację, propagandę i nienawiść wobec wszystkich Polaków, którzy nie popierają partii rządzącej.

²⁶⁷⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=c3hixm2eVds>, dostęp: 02.01.2021.

²⁶⁷⁸ Bezradność zespołu BIG CYC wobec działań władz wynikała z wydarzeń, które miały miejsce w czerwcu 1988 roku podczas koncertu plenerowego w ramach prezentacji twórczości studenckiej w klubie „77” w Łodzi. Krzysztof Skiba, wokalista i lider zespołu, został wówczas poproszony o poprowadzenie imprezy. Koncert odbywał się zaledwie tydzień po słynnym happeningu „Pomarańczowej Rewolucji”, podczas którego Skiba, stojąc na dachu kiosku „Ruchu”, obrzucał milicjantów landrynkami. Mimo że wydarzenie miało charakter legalny i oficjalny, zorganizowane zostało bowiem przez Zrzeszenie Studentów Polskich, koncert przerwano wskutek żartobliwych komentarzy prowadzącego. Skiba został zatrzymany, a następnie dotkliwie pobity („spalowany”) przez funkcjonariuszy. Wydarzenie to znacząco obniżyło morale zespołu. Jak wspomina sam muzyk: „Nie słyszałem, żeby w tym kraju SB tak brutalnie

Wracając do wspomnianego już wokalisty zespołu Kult - Kaziku Staszewskim, analizując protest songi lat 90., należy wspomnieć o jego indywidualnym projekcie „Kazik”²⁶⁷⁹, gdzie na solowym albumie „Spalam się” umieszcza utwór „Jeszcze Polska”²⁶⁸⁰ (1991), który stanowi rozliczenie z rzeczywistością transformacyjną, wyrażając rozczarowanie oraz bierność społeczną. „To początek końca” śpiewa. Twórczość muzyczna lat 90. odzwierciedlała zarówno rozczarowanie nowym ładem społecznym, jak i kontynuację krytycznej postawy wypracowanej w poprzedniej dekadzie. Muzycy niejednokrotnie pełnili rolę sumienia społecznego, ujawniając napięcia aksjologiczne wynikające z przyspieszonej modernizacji, dekompozycji struktur wspólnotowych oraz komercjalizacji kultury. Protest songi tego okresu stały się nie tylko krytyką transformacyjnej traumy, lecz również świadectwem społecznej wrażliwości i pamięci generacyjnej.

Kazik Staszewski kontynuuje tradycję protest songu także w XXI wieku. Jego utwór „Twój ból jest lepszy niż mój”²⁶⁸¹ (2020), będący reakcją na wizytę Jarosława Kaczyńskiego na zamkniętym w czasie pandemii cmentarzu, wywołał polityczno-kulturową burzę, a jego cenzura w Programie Trzecim Polskiego Radia wzmocniła jego symboliczne znaczenie²⁶⁸².

Do współczesnych artystów, którzy kontynuują tradycję protest songu, należą m.in. Maria Peszek („Sorry Polsko”²⁶⁸³), Fisz („Mój kraj znika”²⁶⁸⁴), Organek („Niemiłość”²⁶⁸⁵) i Krzysztof Zalewski („Annuszka”²⁶⁸⁶). Twórczość tych artystów, związana

polował na zespoły. Teraz, jak zechcą, będą nam blokowali każdy występ. Czy w takiej sytuacji jesteśmy w stanie w ogóle funkcjonować?”. Zob. K. Skiba, J. Jabłonka, dz. cyt.

²⁶⁷⁹ Kazimierz Staszewski „Kazik” karierę solową rozpoczął po upadku PRL-u.

²⁶⁸⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=a0vXhwYDfOA>, dostęp: 15.01.2021.

²⁶⁸¹ <https://www.youtube.com/watch?v=o9LzNtpjhV0>, dostęp: 15.01.2021.

²⁶⁸² Piosenka ta wyrażała wyraźny sprzeciw wobec segregacji społeczeństwa na „lepszy” i „gorszy sort”. Jej tekst odnosił się do sytuacji, gdy Jarosław Kaczyński, prezes Prawa i Sprawiedliwości, odwiedził grób matki w okresie, kiedy z powodu pandemii COVID-19 obowiązywał rządowy zakaz wstępu na cmentarze. Utwór wywołał szerokie poruszenie zarówno w kulturze popularnej, jak i w środowisku politycznym. Choć znalazł się na pierwszym miejscu Listy Przebojów Radiowej Trójki, notowanie zostało wkrótce unieważnione. Dyrektor stacji, Tomasz Kowalczewski, tłumaczył decyzję złamaniem regulaminu: do głosowania miała zostać dopuszczona piosenka spoza listy, a ponadto - jak podkreślał - doszło do „manipulacji przy liczeniu głosów oddawanych na poszczególne piosenki, co zafałszowało wynik końcowy”. Argumentacja ta spotkała się z falą krytyki i oskarżeniami o motywacje polityczne oraz cenzurę. W geście sprzeciwu z rozgłośni odeszło wielu najbardziej rozpoznawalnych dziennikarzy, m.in. Marek Niedźwiecki, Wojciech Mann, Hirek Wrona i Marcin Kydryński. Również artyści muzyczni (w tym Tomasz Organek i Dawid Podsiadło) zapowiedzieli zerwanie współpracy z Radiową Trójką. Wydarzenie to stało się jednym z najgłośniejszych przykładów napięć na styku polityki, kultury i wolności słowa w Polsce po 1989 roku. Zob. Strefa Music Art.: <http://strefamusicart.pl/2020/05/16/oswiadczenie-polskiego-radia-ws-piosenki-kazika-manipulacja-przy-liczeniu-glosow/>, dostęp: 20.12.2020.

²⁶⁸³ <https://www.youtube.com/watch?v=MtDFT34JGN8>, dostęp: 09.01.2021.

²⁶⁸⁴ https://www.youtube.com/watch?v=mL9EjOq_XeU, dostęp: 09.01.2021.

²⁶⁸⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=rOgYWmi-Gco>, dostęp: 09.01.2021.

²⁶⁸⁶ Utwór Krzysztofa Zalewskiego Annuszka, odwołujący się do symboliki powieści Michaiła Bułhakowa „Mistrz i Małgorzata”, stawia pytania o nieuchronność wydarzeń oraz odpowiedzialność

często z projektem „Męskie Granie”²⁶⁸⁷, łączy ekspresję artystyczną z zaangażowaniem społecznym i politycznym. Występy takie jak edycja z 2020 roku²⁶⁸⁸ wskazują na solidarność środowiska muzycznego z postulatami społeczności LGBT oraz innymi grupami marginalizowanymi²⁶⁸⁹.

6.8.6 Protest songi Ogólnopolskiego Strajku Kobiet: hybrydowa ścieżka dźwiękowa buntu

Muzyka Strajku Kobiet 2020 ukazuje różnorodność form: od satyry i ironii, przez reinterpretacje tradycji śpiewu protestu, po punkowe manifesty gniewu i performatywne spektakle. Uczestnicy protestów korzystali zarazem z narzędzi kultury popularnej (disco polo, Internetowe przeróbki), jak i z idiomu kontrkultury (punk, alternatywa), tworząc hybrydową ścieżkę dźwiękową buntu.

Ironia i estetyka karnawału

Protest songi OSK często przybierały formę ironicznej parodii. Przykładem jest przeróbka utworu „Call on Me”²⁶⁹⁰ Erica Prydza przez Cypisa pod tytułem „Je*** PiS”²⁶⁹¹, która poprzez dosadny język i rytm disco polo funkcjonowała jako muzyczne hasło

polityczną, stając się metaforą społecznego ostrzeżenia. Kluczowe hasło „Annuska wylała olej” wskazuje, że wydarzyło się coś pozornie błahego, co jednak uruchamia nieodwracalny ciąg zdarzeń – swoisty „efekt motyla”. W powieści Bułhakowa to właśnie ta scena staje się punktem zwrotnym dla bohatera Berlioza: „Kobieta-motorniczka szarpnęła elektryczny hamulec, wagon osiadł z nosem przy ziemi, potem błyskawicznie podskoczył, z brzękiem i łoskotem posypały się z okien szyby. I wtedy w mózgu Berlioza ktoś rozpaczliwie krzyknął: ‘A jednak!’”. Symboliczny sens przywołania motywu Annuszki w utworze Zalewskiego polega więc na ostrzeżeniu, że w kontekście społeczno-politycznym każda, nawet z pozoru drobna decyzja czy wydarzenie, może mieć konsekwencje fundamentalne. Zob. <https://www.youtube.com/watch?v=kH-b7BdfbYA>, dostęp: 09.01.2021.

²⁶⁸⁷ <https://www.meskiegranie.pl/meskie-granie-orkiestra/>, dostęp: 09.01.2021,

²⁶⁸⁸ Pandemia COVID-19 i związane z nią obostrzenia doprowadziły do odwołania lub przesunięcia wielu koncertów, a część wydarzeń odbywała się w formule online, bez udziału publiczności. Przykładem jest finałowy koncert „Męskiego Grania”, który został zrealizowany w formie streamingu internetowego. Podczas występu Dawid Podsiadło odniósł się do wypowiedzi Kingi Dudy (córeczki prezydenta Andrzeja Dudy) wygłoszonej w czasie wieczoru wyborczego. Brzmiała ona: „Niezależnie od tego, kto wygra te wybory, chciałabym zaapelować do państwa o to, żeby nikt w naszym kraju nie bał się wyjść z domu. Niezależnie od tego, w co wierzy, jaki ma kolor skóry, poglądy, jakiego kandydata popiera i kogo kocha”. Podsiadło, wykonując utwór Trofea, dodał od siebie komentarz: „Kinga, taki ładny apel miałaś, taki ładny...”. Interwencja ta miała charakter ironiczny i demaskatorski, wskazując na rozdźwięk między retoryką „apelów o tolerancję” a rzeczywistymi praktykami władzy i dyskursem publicznym. Ten moment koncertu wpisuje się w szerszy kontekst muzyki protestu, w której artyści poprzez cytaty i aluzje polityczne dokonują symbolicznego aktu oporu. Zob. <https://www.youtube.com/watch?v=2t03IfurXp8>, dostęp: 09.01.2021.

²⁶⁸⁹ Sytuacja ta zainicjowana została aresztowaniem aktywistki kolektywu „Stop Bzduram” Margot, pod zarzutem uszkodzenia furgonetki antyaborcyjnej i ataku na jej kierowcę.

²⁶⁹⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=getW6R9Jxs4>, dostęp: 28.12.2020.

²⁶⁹¹ <https://www.youtube.com/watch?v=8tzjVFojoCo>, dostęp: 28.12.2021.

gniewu, a równocześnie karnawałowy hymn wspólnotowej zabawy²⁶⁹². Do nurtu satyry należą także Zwykła Polka z ironiczną „Piosenką patriotyczną”²⁶⁹³ oraz Justyna Biedrawa z „Proszę wyp*****ć”²⁶⁹⁴, w której łączy melancholijny klimat z przekazem buntowniczym²⁶⁹⁵. Podobny charakter miał kolaż Pawła Kielara „Gdyby Strajk był piosenką”²⁶⁹⁶, oparty na sloganach z transparentów - dowód na językową kreatywność protestu. Jak sam deklaruje, utwór powstał jako forma symbolicznego udziału w protestach. Frazy takie jak: „Motornicza bije brawo, geje tańczą poloneza”, „Jest naprawdę źle, przyszli tu introwertycy - ręce precz od mej macicy” czy „Na Halloween chyba za Bosaka się przebiorę” dokumentują społeczną kreatywność i siłę ironicznego sprzeciwu.

Reinterpretacja tradycji protestu

Istotną praktyką było przechwytywanie znanych melodii. Do najsłynniejszych należy utwór „Tortury Ciało”²⁶⁹⁷ duetu Łaja Szkło i Maha Luxenberg inspirowany melodią „Bella Ciao”. Utwór zaczyna się od słów „Pewnego czwartku polski Trybunał chciał przejąć moje ciało, twoje ciało, ciało ciało ciało!”. A dalej opowiada o kwintesencji zrywu, a także nawołuje do wsparcia inicjatywy, aby docelowo, jako że w grupie siła, doprowadzić do obalenia rządu. Moc utworu związana jest z także z otoczeniem, w którym nagrywano teledysk do piosenki, kiedy to na moście Dębnickim w Krakowie Maja Pompa na tle radiowozów, przy akompaniamencie akordeonów wyśpiewała protest-song Strajku Kobiet 2020 „Tortury Ciało”. Dziewczyna na tym tle wydaje się pozostać jednym z ikonicznych obrazów Strajku Kobiet, a utwór sam w sobie hymnem kolejnych zrywów²⁶⁹⁸.

²⁶⁹² W repertuarze protestu znalazły się również utwory utrzymane w stylistyce disco-polo, wykorzystujące język dosadny i niecenzuralny jako formę manifestu politycznego. Przykładem jest piosenka opatrzona wymownym refrenem: „Cała Polska krzyczy dziś / J* PiS, jć PiS / W nas jest siła, w nas jest wiara / A pisowcy w*****ć”. Utwór ten, mimo taneczno-rozrywkowej formy muzycznej, pełni funkcję wyrażenia antyrządowego manifestu. Wpisuje się w logikę kontrkulturowego oporu, w którym wulgaryzm staje się narzędziem ekspresji gniewu i frustracji społecznej, a jednocześnie wprowadza uczestników w specyficzną, „równoległą” przestrzeń protestu - opartą na ironii, rytmie i wspólnotowej energii śpiewu.

²⁶⁹³ „Zwykła Polka”, twórczyni kawałka, przy akompaniamencie okulele, anielskim głosem nie oszczędza polityków, używając w stosunku do nich wielu wulgaryzmów. Zob. <https://www.youtube.com/watch?v=ngjWM3I6VRs>, dostęp: 08.01.2021.

²⁶⁹⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=m9nBzPkis0A&t=2s>, dostęp: 28.12.2021.

²⁶⁹⁵ Justyna Biedrawa w swojej piosence śpiewa: „Podmiot nie zgadza się z orzeczeniem, podmiot się wkur* na wasze życzenie”. Jak sama autorka podkreśla na swoim kanale YouTube: „Postanowiłam wykorzystać swój głos w słusznej sprawie, skoro jeszcze go mam. A jak mówią: muzyka - lekiem na całe zło. Piosenka z dedykacją dla wszystkich tych, którzy zapominają, że kobiety nie gęsi i swoje zdanie mają i uwaga: też przeklinają! Ale za to w jakże subtelnym stylu”. Zob. <https://www.youtube.com/watch?v=m9nBzPkis0A&t=2s>, dostęp: 28.12.2021.

²⁶⁹⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=-EuhHxE0wig>, dostęp: 09.01.2021.

²⁶⁹⁷ https://www.youtube.com/watch?v=95_ZIOxiQCE&feature=emb_title, dostęp: 09.01.2021.

²⁶⁹⁸ A. Piątkowska, *Strajk kobiet w Krakowie. „Tortury ciało” hymnem protestów? Dziewczyna z akordeonem śpiewa na moście Dębnickim*. 27.10.2020. <https://gazetakrakowska.pl/strajk-kobiet-w->

Również cover utworu „Jeszcze będzie przepięknie”²⁶⁹⁹ zespołu Tilt²⁷⁰⁰ (w wykonaniu Wojtka Urbańskiego i Krzysztofa Gonciarza z udziałem zespołu Dagadana)²⁷⁰¹ funkcjonował jako wspólnotowy hymn nadziei, a jego wideoklip, złożony z nagrań uczestników demonstracji, ukazał demokratyzację kultury wizualno-muzycznej²⁷⁰². Tekst piosenki (pomimo upływu lat) pozostaje nośnikiem emocji, nadziei i solidarności społecznej. Hasła takie jak „Jeszcze będzie przepięknie, jeszcze będzie normalnie” stają się uniwersalnym apelem o przyszłość opartą na wartościach wspólnoty i szacunku.

Gniew i manifesty pokoleniowe

Niezaprzeczalnym symbolem muzycznego protestu stał się utwór licealisty z Tych, Karola Krupiaka „Osiem gwiazd (Wojna)”²⁷⁰³. Tekst, pełen odniesień politycznych i społecznych, stanowi nie tylko krytykę władz, lecz także manifest pokolenia Z. Piosenka ta zyskała miano jednego z motywów przewodnich Ogólnopolskiego Strajku Kobiet w 2020 roku²⁷⁰⁴.

Już sam tytuł – „Osiem gwiazd”²⁷⁰⁵ – kryje w sobie zakodowany przekaz, który zyskał status sloganu Strajku Kobiet. Zwrot ***** *** stał się jednym z najczęściej powtarzanych haseł na transparentach protestacyjnych, a także inspiracją dla innych utworów muzycznych (m.in. w twórczości Cypisa). Krupiak rozpoczyna swój utwór od wezwania do

[krakowie-tortury-cialo-hymnem-protestow-dziewczyna-z-akordeonem-spiewa-na-moscie-debnickim-wideo/ar/c13-15258496](https://www.youtube.com/watch?v=d-go7zoAGKs), dostęp: 07.01.2021.

²⁶⁹⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=d-go7zoAGKs>, dostęp: 02.01.2021.

²⁷⁰⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=dUcWiRwtUxw>, dostęp: 02.01.2021.

²⁷⁰¹ <https://www.youtube.com/watch?v=d-go7zoAGKs>, dostęp: 02.01.2021.

²⁷⁰² B. Erling, *Polityczny odzew artystów zainspirowanych ulicznymi protestami*, 27.11.2020, <https://www.press.pl/tresc/64067.polityczny-odzew-artystow>, dostęp: 07.01.2021.

²⁷⁰³ <https://www.youtube.com/watch?v=dJen3vZbHbU>, dostęp: 09.01.2021.

²⁷⁰⁴ Utwór, który miał premierę 28.10.2020 w niecałe 3 miesiące później, na początku stycznia 2021 miał już ponad 4 300 000 wyświetleń na YouTube.

²⁷⁰⁵ Jak wskazuje Słownik slangu slang.pl, symbol „8 gwiazdek” jest skrótem od hasła „J*ć PiS”. W szerszej perspektywie kulturowej, jak zauważa Bartosz Godziński na portalu *Na Temat*, pod ocenzonej formułą kryje się odniesienie do „Ruchu Pięciu Gwiazd” – włoskiej partii politycznej założonej w 2009 roku, głoszącej hasła antykorupcyjne, ekologiczne i eurosceptyczne, a także postulaty demokracji bezpośredniej. W Polsce natomiast symbol „8 gwiazdek” stał się emblematem oddolnego ruchu społecznego, określającego się jako całkowicie wolny od instytucjonalnych wpływów. Jak podkreślają inicjatorzy fanpage’a „Ruch Ośmiu Gwiazd”, jego największą inspiracją była słynna „Wielka Improwizacja” Zbigniewa Stonogi – fragment, który wszedł do kanonu polskiej kultury internetowej i stał się źródłem tysięcy memów. W tym sensie „8 gwiazdek” można uznać za kolejną „odnogę” kultury memicznej, łączącej humor, ironię i gniew polityczny. Grupa docelowa tego ruchu to przede wszystkim młodzi ludzie, często nieidentyfikujący się z żadną partią, a zarazem wyrażający sprzeciw wobec rzeczywistości społeczno-politycznej. Ruch rozwija się poprzez tworzenie prostych, zrozumiałych i wiralnych form komunikacji – memów, grafik, żartobliwych treści antyrządowych – które w przystępny sposób punktują hipokryzję i manipulację władzy. Jak zapewnia autor fanpage’a, „Ruch Ośmiu Gwiazd jest platformą dla każdego (...). Oczywiście całkowita bezstronność pogładowa jest niemożliwa, bo autorzy postów swoje poglądy mają, ale staramy się, żeby nie były one widoczne w żaden sposób”. Zob. *Na Temat*, <https://na-temat.pl/314263.co-znaczy-osiem-gwiazdek-ruch-osmiu-gwiazd-to-inicjatywa-anty-pis-rozmowa#>, dostęp: 28.12.2020.

aktywizacji młodego pokolenia, wpisując go w kontekst pandemii COVID-19 i towarzyszących jej restrykcji sanitarnych. Mimo zagrożeń epidemiologicznych, społeczeństwo - przede wszystkim kobiety - podjęło decyzję o masowych protestach.

W dalszej części piosenki autor odnosi się do kontrowersji politycznych roku 2020: pasywnej postawy prezydenta RP²⁷⁰⁶, zarzutów o propagandowe działania mediów publicznych²⁷⁰⁷, seksistowskich wypowiedzi ministra Przemysława Czarńka²⁷⁰⁸, reakcji policji na protesty²⁷⁰⁹ czy problematycznych zakupów respiratorów przez Ministerstwo

²⁷⁰⁶ „Miałem na temat milczeć, ale w sumie po co / nie chce być beczny jak pierwszy prezydent opozycji”. Sformułowanie „pierwszy prezydent opozycji” odnosi się do sytuacji, w której Prezydent RP odpowiedział na Twitterze na pytanie internautki o zwierzę, pisząc „opozycja”. Gest ten był szeroko krytykowany jako przejaw braku powagi i zainteresowania sprawami państwa podczas eskalującego kryzysu sanitarno-politycznego związanego z pandemią COVID-19. Zob. Komentarz na X (Twitterze) posłanki PO Agnieszki Pomaskiej z dn. 09.10.2020; Komentarz na Twitterze posłanki Lewicy Barbary Nowackiej z dn. 09.10.2020. W reakcji na wpis prezydenta pojawiły się liczne komentarze w mediach społecznościowych, oskarżające go o lekceważenie pandemii i unikanie odpowiedzialności. Część wpisów miała charakter ironiczny, wskazując na kontrast między powagą sytuacji społeczno-politycznej a infantylizmem aktywności prezydenckiej. Zob. Galopujący Major, *Frajerstwo zamiast przywództwa*, „Krytyka polityczna”, 13.10.2020 <https://krytykapolityczna.pl/felietony/galopujacy-major/frajerstwo-zamiast-przywodztwa-galopujacy-major/>, dostęp: 28.12.2020.

²⁷⁰⁷ Autor odwołuje się do postaci prezesa Telewizji Polskiej, któremu środowiska opozycyjne przypisują wykorzystywanie środków publicznych do realizacji przekazu propagandowego sprzyjającego Prawu i Sprawiedliwości. Interpretacja ta pozostaje jednak w wyraźnej sprzeczności z perspektywą zwolenników obozu rządzącego, którzy postrzegają działania Jacek Kurski jako proces „przywracania szacunku” i redefinicji misji Telewizji Polska w duchu wartości deklarowanych przez władzę. Zob. Wprost.pl, „Czy to prezent ślubny?”, *„pozostaje mianować Macierewicza”*. Komentarze po nominacji dla Kurskiego, 7.08.2020. <https://www.wprost.pl/kraj/10351278/czy-to-prezent-slubny-pozostaje-mianowac-macierewicza-komentarze-po-nominacji-dla-kurskiego.html>, dostęp: 06.01.2021.

²⁷⁰⁸ Karol Krupiak w swoim utworze odnosi się do wypowiedzi posła Przemysława Czarńka, który podczas konferencji „O wpływie neomarksizmu na nauczanie o rodzinie” stwierdził, że kobiety zostały „przez Pana Boga powołane do rodzenia dzieci”, krytykując tym samym ich wybory edukacyjne i zawodowe jako sprzeczne z „naturalną rolą”. 19 października 2020 roku Czarnek został powołany na stanowisko Ministra Edukacji i Nauki, co wywołało liczne protesty oraz apele o jego bojkot. Pod listami sprzeciwu podpisało się ponad 170 naukowców z Polski i ze świata, zarzucając mu homofobię, ksenofobię i mizoginię. Zob. *Apel o bojkot Przemysława Czarńka. Pod petycją podpisali się naukowcy z Polski i ze świata*, 24.12.2020, <https://www.onet.pl/informacje/onetwiadomosci/170-naukowcow-apeluje-o-bojkot-przemyslaw-czarnka-na-swiecie/54lqv3x,79cfc278>, dostęp: 28.12.2020.

²⁷⁰⁹ W kolejnych wersach Karol Krupiak formułuje pytanie o aksjologiczne fundamenty partii rządzącej: „Co wy tam bronicie - rodzinę i tradycję? / Jak tradycja trochę inna, to zawsze macie milicję”. Tekst ten stanowi wyraźne odniesienie do praktyki interwencji policyjnych podczas protestów, w których obywateli artykułowali przekonania sprzeczne z dominującymi wartościami chrześcijańsko-konserwatywnymi. Jak wskazują raporty Rzecznika Praw Obywatelskich, protesty Ogólnopolskiego Strajku Kobiet wielokrotnie kończyły się zatrzymaniami uczestników. W komunikacie z 30 listopada 2020 roku podano, że po demonstracjach z 24 października w Warszawie policja zatrzymała 278 osób, z czego niemal 250 usłyszało zarzuty, m.in. czynnego udziału w zbiegowisku. Łącznie wylegitymowano 948 uczestników, wobec 711 sporządzono notatki dla sanepidu w związku z możliwością nałożenia kar finansowych za łamanie obostrzeń pandemicznych. Równocześnie wszczęto postępowanie wobec braku reakcji funkcjonariuszy na zdarzenie z 25 października, gdy jedna z protestujących kobiet została zepchnięta ze schodów kościoła św. Krzyża (Zob. <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/rpo-wielka-skala-zatrzyman-wnioskow-polici-po-protestach-24-pazdziernika>, dostęp: 28.12.2020). Dodatkowo zarzuca się policji kontrowersyjne działania związane z interwencją wobec 19-letniej Aleksandry, która w środę 9.12.2020 uczestniczyła w manifestacji przed komendą policji przy ulicy Wilczej w Warszawie. Podczas zatrzymania przez policję, licealistce złamano rękę w trzech miejscach. Dodatkowo doszło do użycia gazu łzawiącego i pałek

Zdrowia²⁷¹⁰, a także tzw. wyborów kopertowych²⁷¹¹. Nawiązania do wydarzeń takich jak spór o instalację tęczy na Placu Zbawiciela²⁷¹² czy katastrofa smoleńska²⁷¹³ służą wzmocnieniu emocjonalnego i społecznego wymiaru krytyki wobec rządzącej koalicji²⁷¹⁴.

teleskopowych. Zob. TVN24 <https://tvn24.pl/polska/protesty-i-dzialania-policji-kontrowersyjne-interwencje-4774935>.

²⁷¹⁰ Utwór komentuje również aferę związaną z zakupem respiratorów przez Ministerstwo Zdrowia pod kierownictwem Łukasza Szumowskiego od firmy powiązanej z handlarzami bronią. Zakup nie został w pełni zrealizowany, a respiratory nie trafiły do Polski, co stało się przedmiotem kontrowersji medialnych. Zob. J. Watoła, J. Brzuszkiewicz, *Respiratory od handlarza bronią z czarnej listy ONZ. Szczegóły transakcji resortu Szumowskiego*, Gazeta Wyborcza, publikacja z dn. 22.05.2020, <https://wyborcza.pl/7,75398,25965040,respiratory-od-handlarza-bronia-z-czarnej-listy-onz-znamy-szczegoly.html>, dostęp: 28.12.2020.

²⁷¹¹ Kolejna linia krytyki dotyczy tzw. wyborów kopertowych - rządowej decyzji o przeprowadzeniu wyborów prezydenckich drogą korespondencyjną. Mimo braku przeprowadzenia głosowania, Poczta Polska domagała się rekompensaty w wysokości 70 mln zł za przygotowania. Zob. J. Ceglarz, *Sasin milczy. Nikt nie chce się przyznać i zapłacić*, 09.10.2020, <https://businessinsider.com.pl/polityka/wybory-korespondencyjne-jacek-sasin-o-podpisaniu-umowy-z-poczta-polska/c80nqky>, dostęp: 28.12.2020.

²⁷¹² Wersy utworu „Co wy tam bronicie - rodzinę i tradycję? / Jak tradycja trochę inna, to zawsze macie milicję” nawiązują do brutalnego tłumienia protestów przez siły policyjne, zwłaszcza w kontekście demonstracji środowisk LGBTQ+, w tym podpalanej wielokrotnie tęczy z Placu Zbawiciela w Warszawie - symbolu walki o prawa mniejszości.

²⁷¹³ Wersy odwołujące się do protestów w Warszawie, Katowicach, Poznaniu czy Tychach podkreślają szeroką skalę mobilizacji społecznej wobec polityki rządu i pandemicznych ograniczeń. W utworze pojawia się także odniesienie do „zamachu”, które przywołuje katastrofę smoleńską z 10 kwietnia 2010 roku. W zdarzeniu tym zginęło 96 osób, w tym prezydent RP Lech Kaczyński z małżonką oraz liczni przedstawiciele elity politycznej i wojskowej. Choć oficjalne raporty końcowe potwierdziły przyczyny techniczno-organizacyjne tragedii, wokół katastrofy narosły liczne teorie spiskowe, interpretujące ją jako zamach. W 2016 roku powołano tzw. podkomisję smoleńską, która miała ponownie zbadać sprawę, co dodatkowo utrwaliło obecność tego motywu w polskim dyskursie publicznym. W tekście piosenki Karola Krupiańskiego odniesienie do „zamachu” funkcjonuje zatem jako element ironicznej krytyki i dekonstrukcji oficjalnych narracji władzy. Zob. typ3.lódź. *Antoni Macierewicz: W Smoleńsku doszło do zamachu. Przyczyną katastrofy były dwie eksplozje*, 09.10.2020, <https://lodz.tvp.pl/50260297/antoni-macierewicz-w-smolensku-doszlo-do-zamachu-przyczyna-katastrofy-byly-dwie-eksplozje>, dostęp: 29.12.2020; RAPORT KOŃCOWY z badania zdarzenia lotniczego nr 192/2010/11 samolotu Tu-154M nr 101 zaistniałego dnia 10 kwietnia 2010 r. w rejonie lotniska SMOLEŃSK PÓŁNOCNY, Warszawa 2011, https://doc.rmf.pl/rmf_fm/store/rkm.pdf, dostęp: 29.12.2020.

²⁷¹⁴ Krytyka wobec ministra sprawiedliwości Zbigniewa Ziobry dotyczy reform sądownictwa, które - według opozycji - stanowią próbę podporządkowania wymiaru sprawiedliwości władzy wykonawczej, osłabiając zasadę trójpodziału władz i niezależność sądów (Zob. Wyborcza.pl *Reforma Zbigniewa Ziobro. Pięć kroków, w których PiS przejmie sądy*, 4.05.2017, <https://wyborcza.pl/7,75398,21761029,reforma-zbigniewa-ziobro-piec-krokow-w-ktorych-pis-przejmie.html>, dostęp: 29.12.2020). Wers „Z pana taki wolnościowiec jaki ze mnie komunista” jest krytyką retoryki Konfederacji, a w szczególności Krzysztofa Bosaka, który mimo skrajnie prawicowych wypowiedzi, w tym dotyczących aborcji („Jeśli dziecko umrze po porodzie, to po prostu umrze”), głosi hasła wolnościowe jako centralne dla programu ugrupowania (Zob. *Dnia 23.10.2020 Krzysztof Bosak został porodzony o komentarz dotyczący wyniku Trybunału, ukierunkowany na zapytanie odnośnie „patrzenia Kobiety na nowo narodzone dzieci z poważnymi wadami, które i tak zaraz umrą”*, <https://youtu.be/PJ1RBx7qsZ0>, dostęp: 03.01.2021). Przykładem może być wypowiedź Krzysztofa Bosaka na twitterze. Dnia 7.09.2020 napisał on „Sytuacja, w której lewicowi liberałowie czy progresywni libertarianie określają się jako ‘wolnościowcy’ coraz bardziej stawia pod znakiem zapytania precyzję użyteczności tego terminu” (Zob. <https://twitter.com/krzysztofbosak/status/1302930471249162240>, dostęp: 03.01.2021). Czy też odpowiedź Bosaka na odpowiedź na swojego twitta z dnia 2.10.2020 „Genderowa indoktrynacja” osoby o nicku @Katarynaaa „Tu nie ma o tym, że powinni tylko że mogą. Jak chcą. Tak jak niektórzy mężczyźni farbują włosy. Może się nie podobać, ale jak chcą to mogą”, na co w odpowiedzi @krzysztofbosak napisał „Nie, nie mogą. Chyba że pracują w teatrze, telewizji, cyrku etc” (Zob. <https://twitter.com/krzysztofbosak/status/1312045808171261952>, dostęp: 03.01.2021).

Utwór kończy się wyraźnym głosem solidarności z protestującymi kobietami, stając się muzycznym manifestem sprzeciwu wobec działań władz²⁷¹⁵. Język utworu, zakorzeniony w symbolice „***** ***”, dokumentuje nowe formy młodzieżowego oporu, silnie zakorzenione w memetyce i kulturze sieciowej.

Innym istotnym głosem muzycznym protestów 2020 roku i młodego pokolenia jest utwór „Wolność” Wojciecha Baranowskiego i Tego Typa Mesa²⁷¹⁶. Duet ten, operując metaforą uniwersalną, wyraża sprzeciw wobec naruszenia podstawowych wolności obywatelskich oraz obostrzeń związanych z pandemią. Jak podkreśla Baranowski, doświadczenie izolacji i nagłej utraty wolności codziennej stało się impulsem do stworzenia piosenki²⁷¹⁷. Wypowiedzi artystów wskazują, że utwór powstał w kontekście narastającego poczucia braku sprawczości oraz potrzeby wsparcia dla kobiet walczących o swoje prawa. Słowo „wolność” nabiera w tym kontekście wielowymiarowego znaczenia. Z jednej strony odnosi się do pandemicznych ograniczeń w kontaktach społecznych i przestrzeni publicznej, z drugiej - stanowi wyraz sprzeciwu wobec naruszenia praw reprodukcyjnych kobiet po wyroku TK. Brak możliwości podejmowania decyzji o posiadaniu potomstwa i ograniczony dostęp do badań prenatalnych interpretowane są przez wiele środowisk kobiecych jako odebranie wolności i godności. Słowa „Rewolucja jest kobietą”, zamykające utwór, stają się podsumowaniem afektywnego wymiaru protestu.

²⁷¹⁵ W wypowiedzi autora utworu na Instagramie, Krupiak deklaruje, że piosenka jest jego formą sprzeciwu wobec obecnej sytuacji społeczno-politycznej w Polsce oraz wyrazem solidarności z protestującymi, zwłaszcza kobietami bliskimi mu emocjonalnie. Zob. Instagram karolkrupek, 28.10.2020. https://www.instagram.com/p/CG4OOZopjx9/?utm_source=ig_embed, dostęp: 06.01.2021.

²⁷¹⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=RbDddrEUmos>, dostęp: 28.12.2020.

²⁷¹⁷ Opowiadając o genezie powstania utworu Wolność, Baranowski podkreślał, że inspiracją była sytuacja pandemiczna, kiedy nagle ograniczono możliwość swobodnego poruszania się i spotkań z bliskimi. Jak zauważył, wówczas dotarło do niego, „jak bardzo proza życia uzależniona jest od wolności”. W odpowiedzi postanowił stworzyć utwór, który w warstwie tekstowej i muzycznej stanie się refleksją nad znaczeniem tego fundamentalnego pojęcia. Do realizacji projektu Baranowski zaprosił rapera Ten Typa Mes, którego - jak sam zaznacza - od lat cenił za „błyskotliwą analizę rzeczywistości”. Efektem współpracy był utwór, który artysta określa jako jedno z najważniejszych dokonań w swojej karierze. W wywiadach podkreślał, że piosenka wnosi do polskiego popu „kilka nieczęstych obserwacji”, od codziennych nawyków po kwestie religijne, ukazując miłość do tytułowej wolności, ale i badanie jej granic. Wypowiedź Baranowskiego wskazuje na dwoistość przekazu: z jednej strony utwór nasycony jest pesymizmem związanym z doświadczeniem pandemicznych ograniczeń, z drugiej zaś w dniu premiery zyskał nowy wymiar poprzez kontekst protestów społecznych jesieni 2020 roku, których energia i optymizm stały się dla artysty źródłem inspiracji. Zob. M. Korycka, „*To jest wolność, to jej miarka, czy druga strona zniesie bekę, sarkazm*”. Baranowski i Ten Typa Mes z klipem nakręconym podczas manifestacji. 05.11.2020. <https://kultura.gazeta.pl/kultura/7,114526,26481980,to-jest-wolnosc-to-jej-miarka-czy-druga-strona-zniesie-beke.html>, dostęp: 06.01.2021.

Warto wspomnieć również o zespole Sachiel z utworem „Ponad Podziałami (Dokąd idziesz Polsko)”²⁷¹⁸, który stanowi apel o jedność w obliczu narastających podziałów społecznych, wskazując jednocześnie na potrzebę zmiany i przywrócenia demokracji.

Scena alternatywna i feministyczna

Wśród protest songów 2020 istotną rolę odegrały zespoły punkowe i alternatywne, kontynuujące tradycje muzyki kontrkulturowej.

Przykładem gniewnego, feministycznego buntu jest utwór „Wściekły Szpaler”²⁷¹⁹ punkowego zespołu El Banda. Powstał on w kontekście Czarnego Protestu z 2016 r. i został zaadaptowany na potrzeby protestów w 2020 r. Jak wskazuje wokalistka Anna Zajdel, tekst piosenki wyraża gniew i sprzeciw wobec narastającej mizoginii oraz opresyjności systemu politycznego. „Nie chcę i nie będę przechodzić obojętnie wobec silnej fali nienawiści wobec kobiet i dziewcząt”, deklaruje artystka, podkreślając potrzebę oddolnej solidarności społecznej²⁷²⁰. Piosenka towarzyszyła regularnym zgromadzeniom kobiet pod Sejmem, będąc dźwiękowym uzupełnieniem działań protestacyjnych. W równoległym projekcie muzycznym - zespole „Delicje” - Zajdel kontuuje narrację emancypacyjną, np. w utworze „Kobieta wykorzystana”²⁷²¹, porusza problem marginalizacji kobiet w narracjach historycznych oraz oceniania ich przez pryzmat męskiej dominacji społecznej. Wpisuje się on w szerszy nurt krytycznego podejścia do kulturowych wzorców narracyjnych o kobietach.

W podobnej tonacji emocjonalnej i ekspresyjnej co twórczość zespołu El Banda utrzymany jest utwór „Twoja władza”²⁷²² w wykonaniu Chóru Czarownic²⁷²³ - grupy artystyczno-muzycznej łączącej tradycję pieśni protestu z postpunkowym i awangardowym brzmieniem. Kompozycja ta, opublikowana w 2017 roku, stanowiła bezpośrednią reakcję na próbę zaostrenia prawa aborcyjnego w Polsce i była ściśle związana z tzw. Czarnym

²⁷¹⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=maWKypvSIfc>, dostęp: 09.01.2021.

²⁷¹⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=vdex5lu6mJQ>, dostęp: 02.01.2021.

²⁷²⁰ K. Kuryło, *Jeszcze za cicho mówimy, jeszcze za cicho krzyczymy, jeszcze za mało umarło nas, by każdy z was pojął godność* [wywiad], 29.09.2016. <http://codziennikfeministyczny.pl/za-cicho-krzyczymy-jeszcze-za-malo-umarlo-nas/>, dostęp: 07.01.2021.

²⁷²¹ <https://www.youtube.com/watch?v=k9C-0S1CAGw&t=1032s>, dostęp: 02.01.2021.

²⁷²² https://www.youtube.com/watch?fbclid=IwAR0ZpJzw3t_MdUolM7OTdlhcIn2G-5jitCmFszGadzJfJHsGn6obOaoQsKE&v=UCYH3O_e9DI&feature=youtu.be, dostęp: 28.02.2021.

²⁷²³ Nazwa zespołu nawiązuje do wydarzeń z 1511 roku, kiedy to w poznańskiej dzielnicy Chwaliszewo spalono na stosie mieszkankę miasta oskarżoną o zatrucie piwa. To wydarzenie zapoczątkowało inne egzekucje rzekomych czarownic. Zespół składa się z ponad 20 kobiet w różnym wieku, które połączyły się w projekt, aby wyrazić swój sprzeciw wobec okrucieństwa, które wciąż istnieje w stosunku do kobiet.

Zob. M. Malinowska, „Milion nas tak teraz stoi, żadna z nas się już nie boi” - utwór Chóru Czarownic jest hymnem protestu kobiet, 17.04.2020. <https://www.kobieta.pl/arttykul/chor-czarownic-milion-nas-tak-teraz-stoi-zadna-z-nas-sie-juz-nie-boi-co-to-za-chor-200417103645>, dostęp: 28.02.2021.

Protestem²⁷²⁴. Zarówno warstwa dźwiękowa, jak i wizualna teledysku, przesycona została symboliką i retoryką oporu. Refrenowe wersy: „Milion nas tak teraz stoi, żadna z nas się już nie boi” pełnią funkcję afirmacji zbiorowej siły i przezwyciężenia lęku, a zarazem kwestionują obowiązującą normę kulturową, podporządkowującą kobiecie ciało władzy politycznej i religijnej.

Na oficjalnym profilu zespołu na Facebooku podkreślano, że muzyka Chóru „niesie moc, gniew, siłę oraz melancholię i autoironię”, a zespół tworzy pieśni, które „wałą jak dzwon, wzywając do walki z patriarchą”²⁷²⁵. Twórczość ta opiera się na strategiach semantycznego buntu: wykrzyczane wersy utworu - „Twoja władza, twoja wiara. Moja wina, moja kara. W twoich rękach jest mój świat, masz mnie w garści milion lat” - wprost odwołują się do logiki przemocy symbolicznej oraz wielowiekowej kontroli sprawowanej nad kobietami przez instytucje religijne i państwowe.

Kulminacja emocjonalna utworu budowana jest zarówno przez intensyfikację wokalu, jak i nagłe wyciszenie w finale kompozycji. Szczególnie wymownym gestem w teledysku jest uniesienie przez kobiety ręki w żółtej rękawicy kuchennej - znaku codziennego zniewolenia, przekształconego w ironiczny emblemat walki. Ten obraz staje się ikonograficznym dopełnieniem przekazu piosenki: oporu wobec redukcji kobiet do funkcji służebnych oraz sprzeciwu wobec kontroli aksjologicznej i biologicznej.

„Twoja władza” wpisuje się w kanon współczesnych protest songów, jednocześnie redefiniując jego estetykę poprzez połączenie tradycji pieśni politycznego sprzeciwu z feministycznym performansem artystycznym. Utwór można interpretować jako audiowizualny manifest zbiorowej podmiotowości kobiet, łączący afekt, humor i gniew w spójną strukturę komunikatu ideologicznego.

Powrót do brzmień rockowych w duchu sprzeciwu wobec opresyjnej rzeczywistości dokonał się za sprawą zespołu Big Cyc²⁷²⁶, i utworu „Twierdza”²⁷²⁷. Kompozycja stanowi muzyczną odpowiedź na sytuację społeczno-polityczną końca 2020 roku i wpisuje się w klasyczny nurt politycznego protest songu, atakując m.in. postać Jarosława

²⁷²⁴ W teledysku kobiety z Chóru Czarownic wystąpiły boso, w satynowych halkach, bez makijażu, retuszu, uwidaczniając swoje prawdziwe ja. Instrumenty towarzyszące to stalowa harfa, stalowa beczka, a w tle perkusja. Subtelność instrumentów, za to ogromna dynamika przekazu wokalnno-mimicznego powoduje, że utwór emanuje energią: czuć złość, gniew, oburzenie wobec łamania praw kobiet w Polsce.

²⁷²⁵ Chór Czarownic - fanpage na Facebooku, wpis z 2017 r., <https://www.facebook.com/chorczarownic>

²⁷²⁶ Ł. Siennicka, 04.11.2020. *Big Cyc uderza w Kaczyńskiego. Nagrali piosenkę o protestach: „Obląkany dziad”*. <https://www.radiozet.pl/Muzyka/Big-Cyc-uderza-w-Jaroslaw-Kaczynskiego-piosenka-Twierdza-2020-o-Strajku-Kobiet>, dostęp: 07.01.2021.

²⁷²⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=B5fUWzFPZ7g>, dostęp: 02.01.2021.

Kaczyńskiego. Choć utwór powstał wcześniej (w maju 2016 roku), został zaktualizowany w związku z falą protestów wywołanych wyrokiem TK, ukazując uniwersalność przekazu i jego aktualność w zmieniających się realiach²⁷²⁸.

Bezpośredni komentarz do aktów przemocy od strony instytucji państwowych wobec uczestników protestów można znaleźć w utworze zespołu Burakura pt. „Wstydz się ciebie kraj”²⁷²⁹. Utwór ten jest muzyczną odpowiedzią na przemoc zastosowaną przez policję wobec uczestniczek protestów. Warstwa tekstowa piosenki w sposób bezpośredni nawiązuje do agresywnych działań funkcjonariuszy: użycia gazu pieprzowego, pałek teleskopowych czy obecności zamaskowanych antyterrorystów operujących w cywilu. Linijki takie jak „Posłuchaj, chłopcze, co ci dziś powiem: tyś nie policjant, tyś ZOMO-wiec” stanowią intertekstualne nawiązanie do represyjnych praktyk aparatu PRL-owskiego, zaś refrenowa fraza „Wstydz się ciebie kraj” pełni funkcję etycznego oskarżenia i moralnego ostrzeżenia. Kompozycja ta, nieprzypadkowo porównywana do „Ballady o Janku Wiśniewskim”²⁷³⁰, jawi się jako przestroga przed powtórzeniem się najciemniejszych kart polskiej historii. Jak podkreślają sami twórcy, intencją utworu nie było trywializowanie wydarzeń Grudnia’70, lecz uwrażliwienie społeczeństwa na niebezpieczne symptomy autorytaryzmu: „Nie ma mojej zgody na słowa prezydenta Andrzeja Dudy, który mówi, że dobrze ocenia pracę policji, bo nikt nie zginął”²⁷³¹. Mamy zadowolić się tym, że jeszcze ludzie nie giną na ulicy?” - komentują autorzy utworu w jednym z wywiadów²⁷³².

²⁷²⁸ Warto tu przywołać klasykę, czyli „Piosenkę o Solidarności” opisującą, oczami autora tekstów, elitę lat 90. W podobnej, politycznej i bezpośredniej tonacji jest utwór „Twierdza”, gdzie autor, wspierając Strajk Kobiet, atakuje również, a wręcz i głównie prezesa Jarosława Kaczyńskiego. Tekst idealnie wpisuje się w klimat protestów, które miały miejsce w kwartale IV 2020. I mimo, że utwór ukazał się w maju 2016 roku zespół Big Cyc zainspirowany protestami kobiet, postanowił go jednak przerobić, aby wpisał się w panujące nastroje społeczne.

²⁷²⁹ J. Kowalewska, „Wstydz się ciebie kraj”. *Piosenka dla policjantów atakujących uczestniczki Strajku Kobiet*, 18.02.2021, <https://szczecin.wyborcza.pl/szczecin/7,34939,26805194,wstydz-sie-ciebie-kraj-piosenka-dla-agresywnych-policjantow.html>, dostęp: 28.02.2021.

²⁷³⁰ Utwór autorstwa Mieczysława Cholery i Krzysztofa Dowgiałło został zainspirowany śmiercią osiemnastolatka - Zbigniewa Godlewskiego zastrzelonego w tak zwany „czarny czwartek” 17 grudnia 1970. Wtedy to też załoga Stoczni Gdańskiej, po zakończeniu strajku, została ostrzelana podczas porannej drogi do pracy. W tatach 80. Miliony Polaków znało i śpiewało ten utwór, który uchodził za protest song ówczesnej generacji. Zob. <https://www.youtube.com/watch?v=6Ntk3w5RDFA>, dostęp: 28.02.2021.

²⁷³¹ Prezydent Andrzej Duda podczas wywiadu dla telewizji TVN24 na zapytanie odnośnie oceny działania policji wobec protestujących powiedział, iż uważa, że policja w Polsce zachowuje się „naprawdę w niezwykle profesjonalny sposób”. „Proszę zauważyć, że u nas nie ma przypadków, że ktoś zginął w czasie jakichkolwiek zamieszek” - oświadczył. Źródło: L. Woźnicki, *Duda przymyka oko na przemoc ze strony policji: Działa profesjonalnie, nikt nie zginął*, 23.01.2021, <https://wyborcza.pl/7,75398,26714970,duda-przymyka-ok-na-przemoc-ze-strony-policji-dziala-profesjonalnie.html>, dostęp: 01.03.2021.

²⁷³² Pomysłodawcą nagrania utworu jest Paweł Jackowski, który zasłynął hasłem „Nie prezydent tylko d..a” (za te słowa stanął przed sądem, gdzie ostatecznie został uniewinniony). Za montaż natomiast

Matylda Damińska, aktorka i graficzka, łączy protest song z aktywizmem wizualnym, czego przykładem jest jej „Kołysanka dla hejtera”²⁷³³. Świadczy to o ekspansji form wyrazu protestu we współczesnej kulturze²⁷³⁴.

Performatywne projekty multimedialne

Wymiar protestu muzycznego wykraczał poza tradycyjne formy piosenki. Przykładem takiej multimedialnej formy oporu był artystyczny manifest „Moje ciało, mój wybór”²⁷³⁵, będący reinterpretacją II części *Dziadów* Adama Mickiewicza. Inscenizacja, zrealizowana 31 października 2020 roku w reżyserii Oskara Sadowskiego, stanowiła odpowiedź na kontrowersyjne orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego oraz eskalację napięć społecznych. W performance’ie udział wzięło ponad trzydziestu artystów i aktorów, m.in. Maria Sadowska, Ralph Kaminski i Michał Szpak, a sceną protestu stała się przestrzeń przed blokiem przy ul. Mickiewicza w Warszawie, w pobliżu domu prezesa partii rządzącej Jarosława Kaczyńskiego.

Warstwa dźwiękowa spektaklu, przygotowana przez Baascha, została uzupełniona o partie wokalne wyżej wymienionych wykonawców. Wykorzystanie frazy „A kysz, a kysz!” z dramatu Mickiewicza jako gestu performatywnego miało wymiar symboliczny – był to akt egzorcyzmowania patriarchalnej, opresyjnej władzy z przestrzeni publicznej i prywatnej. Jak podkreślali twórcy, celem performance’u było nie tylko wyrażenie sprzeciwu wobec konkretnych decyzji politycznych, ale także „manifestacja wiary we wspólnotę, wzajemny szacunek i porozumienie”²⁷³⁶. W ten sposób Mickiewiczowski dramat

odpowiada Tomasz Chaciński, były redaktor naczelny Radia Szczecin, który musiał opuścić rozgłośnię w konsekwencji tak zwanej „dobrej zmiany”.

²⁷³³ <https://www.youtube.com/watch?v=xUuqYzAaHjA>, dostęp: 09.01.2021.

²⁷³⁴ Na swoim fanpage’u Matylda Damińska zaznaczyła, że jej utwór „Kołysanka dla hejtera” jest „przesłaniem do wszystkich brutalnych i propisowskich harcówników”. Piosenka powstała jako bezpośrednia reakcja na ataki kierowane pod adresem artystki – zarówno z powodu jej wsparcia dla Ogólnopolskiego Strajku Kobiet, jak i aktywności zawodowej związanej z komentowaniem bieżącej sytuacji politycznej za pomocą grafik komputerowych. W utworze muzycznym Damińska w sposób prosty, dosadny i ironiczny zwraca się do tytułowego hejtera, wykorzystując język i hasła protestacyjne. „Kołysanka dla hejtera” wpisuje się w szerszy kontekst artystycznych form oporu, w których muzyka i obraz łączą się w jednolitą narrację sprzeciwu. Oprócz twórczości muzycznej artystka konsekwentnie manifestuje swoje stanowisko poprzez publikację grafik o wyrazistej symbolice, które stały się istotnym elementem wizualnego dyskursu Strajku Kobiet w mediach społecznościowych. Zob. K. Błaszczewicz, *Matylda Damińska odpowiada hejterom. Nagrała mocną piosenkę*, 28.10.2020, <https://kobieta.wp.pl/matylda-damiecka-odpowiedziala-hejterom-nagrała-mocna-piosenke-6569570140277440a>, dostęp: 07.01.2021.

²⁷³⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=RmPlu231KjM>, dostęp: 01.03.2021.

²⁷³⁶ M. Kurek, *Baasch, Sadowska, Kamiński i Szpak w protest songu „Moje ciało, mój wybór” inspirowanym „Dziadami”*, 11.11.2020. https://k-mag.pl/article/baasch-sadowska-kaminski-i-szpak-w-utworze-moje-cialo-moj-wybor-inspirowanym-dziadami?fbclid=IwAR0cUmhJXzL0v_sAtrQnSQnLxWzJut4oMJJWd_viOY_22KOOUEN2x2IZb-g, dostęp: 01.03.2021.

romantyczny został przekształcony w akt obywatelskiego buntu, łączący dziedzictwo kulturowe z aktualnym dyskursem walki o prawa kobiet.

Z powyższej analizy wyłania się obraz muzyki jako istotnego elementu kultury protestu - narzędzia afektywnej ekspresji i oddolnego głosu społecznego. Kompozycje młodych artystów są często surowe, spontaniczne, lecz jednocześnie autentyczne i poruszające. Ich wymowność i emocjonalna siła stają się katalizatorem zbiorowego doświadczenia społecznego buntu. Protest songi pojawiają się w niemal każdym gatunku muzycznym - od rocka i punk rocka, przez reggae i blues, aż po rap i hip-hop. Tematycznie skupiają się na sprzeciwie wobec opresji, niesprawiedliwości, ale również wyrażają nadzieję, refleksję i wezwanie do wspólnotowego działania. Ich siła tkwi w zdolności mobilizowania emocji, kreowania tożsamości zbiorowej oraz inicjowania zmiany społecznej.

Warto również odnotować obecność wulgaryzmów w języku protestów - zarówno w hasłach, jak i w tekstach utworów. Choć kwestia ta jest szczegółowo omawiana w osobnym podrozdziale, należy już w tym miejscu zauważyć, że ich intensywność i bezpośredniość w 2020 roku osiągnęła bezprecedensowy poziom.

Reasumując, protest songi współczesnej Polski stanowią kontynuację tradycji buntu, łącząc ekspresję artystyczną z postawą obywatelską. Zarówno klasyczne utwory rockowe lat 80., jak i współczesne kompozycje inspirowane wydarzeniami społeczno-politycznymi, budują narrację oporu, sprzeciwu i nadziei. Muzyka jako forma komunikacji afektywnej i aksjologicznej, staje się zarazem narzędziem walki o zmiany społeczne, jak i przestrzenią ekspresji indywidualnego i zbiorowego sprzeciwu. W kontekście Strajku Kobiet stanowią one nie tylko ścieżkę dźwiękową rewolucji, lecz także narzędzie walki o wartości takie jak godność, równość i wolność.

6.8.7 Społeczne funkcje protest songów: od tworzenia tożsamości do narzędzia mobilizacji

Muzyka, rozumiana jako praktyka społeczna, sprzyja tworzeniu więzi wspólnotowych i budowaniu relacji typu „my”, opartych na wspólnym przeżywaniu czasu, przestrzeni i emocji. Wspólne śpiewanie i muzykowanie wzmacniają poczucie tożsamości indywidualnej i zbiorowej, zakorzenione w konkretnym kontekście społeczno-kulturowym. Antropologia kultury interpretuje muzykę jako język symboliczny, który przekazuje wartości, emocje i postawy. Funkcje te szczególnie wyraźnie spełniają protest songi, stając się medium komunikacji i mobilizacji w sytuacjach społecznego sprzeciwu.

Tab. 42 Funkcje społeczne protest songów (wybrane przykłady)

Funkcja społeczna muzyki	Opis	Przykład	Wartości aksjologiczne
Tożsamościotwórcza	Kształtuje tożsamość jednostki i grupy poprzez wspólne doświadczenia i symbole.	Karol Krupiak - „Osiem gwiazd (Wojna)”.	Sprawczość, młodość, autentyczność.
Wspólnototwórcza	Buduje więzi, łączy poprzez emocje i rytuały.	Tilt / Urbański / Gonciarz - „Jeszcze będzie przepięknie”.	Nadzieja, wspólnota, solidarność.
Komunikacyjna	Medium ekspresji i przekazu treści politycznych.	Big Cyc - „Twierdza”.	Krytyka władzy, wolność słowa.
Krytyczna / opozycyjna	Umożliwia kontestację rzeczywistości.	Baranowski i Ten Typ Mes - „Wolność”.	Prawa obywatelskie, autonomia.
Afektywna	Intensywnie porusza emocje odbiorców.	Cypis - „Jebać PiS”.	Gniew, frustracja, sprzeciw.
Dokumentacyjna	Utrwala społeczne wydarzenia.	Urzeński & Gonciarz - „Jeszcze będzie przepięknie” (klip).	Pamięć zbiorowa, partycypacja
Integracyjna / rytualna	Tworzy rytuały wspólnego działania (np. pogo) ²⁷³⁷ .	KSU - Idź pod prąd!	Opór, autentyczność, niezgoda.
Edukacyjna	Uczy wartości, pobudza świadomość społeczną.	Paweł Kielar - „Gdyby Strajk był piosenką”.	Refleksyjność, ironia, samoświadomość.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizowanych utworów muzycznych.

Wspólne muzykowanie i taniec, jak potwierdzają badania neurospołeczne (Dunbar), sprzyjają wydzielaniu endorfin, wzmacniając więzi i poczucie wspólnotowości. Strajk Kobiet w pełni wykorzystał ten potencjał: muzyka nie była jedynie komentarzem, lecz aktywnym narzędziem emocjonalnej mobilizacji, legitymizując postulaty protestu.

Jak zauważył Krzysztof Marciniak w eseju *Karnawał wolności słowa*, w ciągu zaledwie czterdziestu dni powstało ponad 210 minut muzyki protestu, zarówno profesjonalnej, jak i amatorskiej, obejmującej pieśni „dające upust emocjom, odzwierciedlające

²⁷³⁷ C. Dunbar, *Człowiek biografia*, dz. cyt., s. 13-17.

światopogląd, angażujące kreatywność, wyrażające gniew i niezgodę, stawiające warunki władzy i obalające kulturowe tabu”. To świadectwo zbiorowej energii i aksjologicznego przełomu, jaki dokonał się w 2020 roku²⁷³⁸.

Zjawisko to ma charakter zarówno profesjonalny, jak i oddolny. Wśród 75 zidentyfikowanych utworów protestu znalazły się zarówno nowe kompozycje, jak i odświeżone aranżacje starszych piosenek, które w nowych kontekstach zyskały aktualność i siłę wyrazu. Co szczególnie istotne, twórcami tych utworów byli nie tylko zawodowi muzycy i zespoły znane z działalności scenicznej, ale także amatorzy, artystki i artyści niezależni, a nawet osoby prywatne - zwykli obywatele reagujący na rzeczywistość za pomocą języka muzyki. Powstawały one w kolektywach, zespołach, jak również w ramach indywidualnej ekspresji

Spektrum tych utworów obejmowało treści feministyczne, wolnościowe, anarchistyczne, a nawet konserwatywne. Dowodzi to, że protest songi nie są przypisane wyłącznie jednej ideologii. Stają się one formą oporu w różnych rejestrach światopoglądowych. Ich różnorodność potwierdza, że muzyka protestu jest areną walki wartości: równolegle afirmuje wolność i równość, ale także pozwala artykułować lęki, krytyki czy narracje tradycjonalistyczne²⁷³⁹.

6.8.8 Ogólnopolski Strajk Kobiet jako formacja kontrpubliczna

Fenomen Ogólnopolskiego Strajku Kobiet można interpretować w świetle kategorii kontrpubliczności, rozumianej - za Oskarem Negtem i Alexandrem Klugem - jako alternatywna przestrzeń komunikacyjna, w której grupy marginalizowane artykułują swój głos i renegocjują dominujący porządek normatywny. Nancy Fraser rozszerza tę koncepcję na współczesne ruchy emancypacyjne, podkreślając, że kontrpubliczność powstaje zawsze w warunkach hegemonicznej asymetrii komunikacyjnej, gdy głosy mniejszości czy kobiet są systemowo wykluczane z oficjalnej sfery publicznej²⁷⁴⁰.

W tym sensie Strajk Kobiet stanowi modelowy przykład nowoczesnej kontrpubliczności w Europie Środkowo-Wschodniej. Wbrew dominującym narracjom, które sytuowały sztukę krytyczną i feministyczną dopiero w okresie po 1989 roku, liczne działania artystek (Ewa Partum, Natalia LL, Zofia Kulik, Teresa Murak) dowodzą, że już w PRL

²⁷³⁸ K. Marciniak, *Karnawał Wolności słowa*. <https://www.ruchmuzyczny.pl/article/704-karnawal-wolnosci-slowa>, dostęp: 01.03.2021.

²⁷³⁹ Tamże.

²⁷⁴⁰ E. Majewska, *Kontrpubliczności ludowe i feministyczne. Wczesna Solidarność...*, dz. cyt., s. 214

praktyki kontrpubliczne istniały jako formy artystycznego oporu i feministycznej interwencji²⁷⁴¹. Ewa Majewska interpretuje ten nurt jako wyraźną kontynuację „Kontrpubliczności ludowych i feministycznych”, widocznych zarówno we wczesnej „Solidarności”, jak i w Czarnych Protestach²⁷⁴².

Zgodnie z teorią sztuki publicznej (Rosalyn Deutsche, Chantal Mouffe) nie chodzi dziś o fizyczne „umieszczanie sztuki” w przestrzeni miasta, lecz o jej rolę w konstytuowaniu przestrzeni agonistycznej - miejsca debaty, konfliktu, renegocjacji wartości²⁷⁴³. W tej logice sztuka protestu, w tym muzyka i protest songi, nie stanowi jedynie oprawy estetycznej demonstracji, ale sama jest polityką artystyczną i artykulacją kontrpubliczną.

Inspiracją dla tej interpretacji są również koncepcje Antonio Gramsciego i Jacquesa Rancière’a. Gramsci wskazywał, że funkcję intelektualisty pełnić może każdy, kto uczestniczy w praktyce krytycznej wobec hegemonii²⁷⁴⁴. Rancière natomiast podkreślał, iż „sztuka robotnicza” czy nieinstytucjonalne formy kultury posiadają pełną legitymizację jako przestrzenie emancypacji, tworzące nowe podziały widzialności i słyszalności²⁷⁴⁵.

Z tej perspektywy OSK jawi się jako formacja kontrpubliczna: protest, który nie tylko odpowiada na decyzję polityczną (wyrok TK), lecz także tworzy nowy idiom aksjologiczny. Transparenty, hasła („To jest wojna”, „Wypierdalać”, „Moje ciało- mój wybór”), grafiki Internetowe, muzyka, wizualne symbole (czerwona błyskawica) - współtworzą spójny, semiotyczny język sprzeciwu. W tym idiomie kluczowe wartości to wolność,

²⁷⁴¹ Tamże.

²⁷⁴² Przykładem feministycznych interwencji artystycznych w przestrzeni publicznej może być Legalność przestrzeni Ewy Partum z 1971 roku. Artystka zajęła wówczas jeden z łódzkich placów, ustawiając na nim znaki drogowe (zarówno autentyczne, jak i wymyślone) co stanowiło krytyczny komentarz wobec niedostępności przestrzeni miejskiej dla obywateli i obywaterek. Jeszcze mocniejszy i bardziej bezpośredni spór z władzą podjął duet KwiećKulik w pracy *Pomnik bez paszportu* (1978), będącej formą protestu wobec odmowy wydania artystom paszportów w związku z zaproszeniem na wystawę do galerii Arhe w Holandii. Ewa Partum od początku lat 70. koncentrowała się również na problematyce płci w sztuce. W pracy *Mój dotyk jest dotykiem kobiety czy w projekcie Samoidentyfikacja* (1980) zwracała uwagę na marginalizację kobiet w świecie artystycznym. Podczas wernisażu tego ostatniego zadeklarowała, że odtąd będzie występować nago, ponieważ - jak argumentowała - w sztuce nie ma miejsca dla kobiet, a jej działanie ma być formą walki z tym wykluczeniem. Z kolei twórczość Teresy Murak rozwijała wątki typowe dla ekofeminizmu. Jej działania podnosiły kwestie relacji między jednostką a naturą, akcentując życiodajną symbiozę człowieka i przyrody. W cyklu *Zasiew* (ok. 1970) artystka obsiała rzeżuchą płócienną suknię, w której następnie spacerowała po Warszawie, czyniąc ze swojego ciała medium artystycznej i ekologicznej ekspresji. Zob. Tamże.

²⁷⁴³ R. Deutsche, *Art. And Public Space: Questions of Democracy*, „Social Text” 1992, nr. 33, s. 34-53; Ch. Mouffe, *Artistic Activism and Agonistic Space*, „Art and Research Journal” 2007, nr 2.

²⁷⁴⁴ A. Gramsci, *The Formation of the Intellectual*, [w:] A. Gramsci, *Essential Classics in Politics*, Londyn 1999, s. 140.

²⁷⁴⁵ J. Ranciere, *The Emancipated Spectator*, Londyn & Nowy York 2009, s. 43.

równość, autonomia cielesna, godność i sprawiedliwość, które przeciwstawiane są dyskursowi konserwatywno-patriarchalnemu²⁷⁴⁶.

Pandemiczny kontekst protestów nadał im dodatkowy wymiar autentyczności: uczestnictwo było jednocześnie ryzykiem, świadectwem odwagi i symbolicznym aktem obywatelskiego nieposłuszeństwa. W ten sposób powstawała kontrpubliczność, w której głosy dotąd marginalizowane (młodych kobiet, osób LGBTQ+, środowisk feministycznych) stały się centrum nowej przestrzeni symbolicznej.

Kontrpubliczny charakter OSK wyrażał się także w odwracaniu symboli i w ironii. Hasła gniewne („Wypierdalać”) czy ironiczne („Jest naprawdę źle - przyszli tu introwertycy”) nie tylko obalały konwencje kulturowe, ale i demaskowały przemoc symboliczną ze strony dominującego dyskursu konserwatywnego.

Strajk Kobiet można zatem postrzegać jako rewolucję aksjologiczną, wytwarzającą nową publiczność i nowe hierarchie wartości. Był on czymś więcej niż doraźnym protestem - stał się trwałą praktyką kulturową i polityczną, która zmieniła granice dyskursu publicznego w Polsce i zapoczątkowała kontrpubliczny idiom kobiecej i obywatelskiej emancypacji.

²⁷⁴⁶ R. Deutsche, *Art. And Public Space: Questions of...*, dz. cyt., s. 34-53.

Zakończenie

Protesty Ogólnopolskiego Strajku Kobiet stanowią wyraz narastającego konfliktu aksjologicznego, którego centrum wytyczają fundamentalne pytania o autonomię jednostki, prawa reprodukcyjne oraz granice ingerencji państwa w sferę prywatną. Mobilizacja po wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 roku była nie tylko reakcją na zmianę legislacyjną, lecz również ugruntowanym sprzeciwem wobec konserwatywnego modelu porządku społecznego, wspieranego przez obóz rządzący i struktury Kościoła katolickiego.

Kluczowym elementem emocjonalnym protestów była artykulacja zbiorowego gniewu, impulsu do działania i formy społecznej ekspresji. Gniew ten manifestował się nie tylko w ulicznych demonstracjach, lecz także poprzez kreatywne działania artystyczne, performatywne i symboliczne interwencje w przestrzeni publicznej²⁷⁴⁷. W ten sposób wykształciła się nowa wspólnota afektywna oparta na wartościach siostrzeństwa, solidarności i wzajemnego wsparcia, przesuwająca ciężar lojalności z państwa na grupę doświadczającą opresji²⁷⁴⁸.

Wartości takie jak godność, wolność i prawo do decydowania o własnym ciele wprowadzono do debaty publicznej za pomocą tzw. „ramy godnościowej”. Protesty pełniły funkcję zarówno oporu wobec władz, jak i afirmacji alternatywnego ładu aksjologicznego opartego na równości, podmiotowości i suwerenności moralnej jednostki²⁷⁴⁹.

Analiza historyczna pokazuje, że od kompromisu aborcyjnego z 1993 roku, poprzez Czarny Protest z 2016 roku, aż po OSK obserwujemy dynamikę przemian aksjologicznych, gdzie konflikt wartości staje się mechanizmem transformacji norm kulturowych i społecznych. Mobilizacje te skutecznie renegocjowały fundamenty debaty publicznej, przesuwając granice dopuszczalnych tematów i języka, który pozwala na wyrażanie nowych form obywatelskiej tożsamości²⁷⁵⁰.

Media odgrywały aktywną rolę w kształtowaniu tego konfliktu, funkcjonując jako „aksjologiczni inżynierowie społeczni”. Zróżnicowanie narracji między głównymi stacjami telewizyjnymi (TVP i TVN) ukazuje, jak przekaz medialny stał się narzędziem ideologicznym, wzmacniającym konflikty na tle wartości i tożsamości społecznych. Nowy paradygmat mobilizacji społecznej, opierający się na logice połączonych działań

²⁷⁴⁷ M. Lisowska-Magdziarz, *Analiza zawartości mediów*, dz. cyt., s. 13.

²⁷⁴⁸ G. Piechota, *Strajk Kobiet. Zmiany społeczno-kulturowe jako efekt...*, dz. cyt.

²⁷⁴⁹ Tamże.

²⁷⁵⁰ T.A. van Dijk, *Discourse and Power*, dz. cyt., s. 83-97.

(*connective action*), nadał znaczenie narzędziom cyfrowym i multimodalnym w samoorganizacji, edukacji i budowaniu tożsamości.

Ogólnopolski Strajk Kobiet z 2020 roku stanowił przełomowy moment w polskim życiu społecznym i kulturowym. Protesty te były nie tylko reakcją na prawną zmianę, lecz przede wszystkim głęboką rewoltą aksjologiczną, kwestionującą dominujące wartości i systematyczne wykluczenia. OSK wykształcił nową kontrapubliczność, w której wyraźny, asertywny głos zyskały dotąd marginalizowane grupy, a dialog publiczny przesunął się ku wartościom autonomii, godności i równości.

Ruch ten zainicjował trwałą transformację debaty publicznej i kultury politycznej, angażując szerokie spektrum społecznych aktorów i tworząc trwałe lokalne sieci wsparcia. Symbolika, język gniewu oraz nowoczesne narzędzia komunikacji cyfrowej stały się instrumentami nadawania widzialności i wpływu zbiorowej energii protestu.

OSK nie był jednorazowym zdarzeniem, lecz rewolucją kulturową definiującą na nowo obywatelską tożsamość i możliwości partycypacji w demokratycznym społeczeństwie. Jego dziedzictwo to świadectwo siły wspólnoty, która przeciwstawia się dominacji i tworzy nową przestrzeń wolności, równości i sprawiedliwości dla przyszłych pokoleń.

Protesty kobiet w Polsce są przykładem skutecznej renegocjacji aksjologicznej, prowadzącej do przesunięcia granic debaty i redefinicji obywatelskiej tożsamości. Mam nadzieję, że wnioski z tej pracy stanowią istotny wkład w dyskusję o roli dyskursu w kształtowaniu demokracji, norm społecznych i zbiorowej tożsamości współczesnego społeczeństwa polskiego.

Epilog - Ogólnopolski Strajk Kobiet - największe protesty w nowej historii Polski

Trzy lata po ogłoszeniu orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 października 2020 roku, które w praktyce niemal całkowicie zakazało przerywania ciąży ze względów embriopatologicznych, sytuacja społeczna, prawna i aksjologiczna w Polsce pozostaje głęboko spolaryzowana. Decyzja ta, będąca efektem wniosku grupy posłów partii rządzącej, uruchomiła falę protestów o niespotykanej skali, porównywalną jedynie z przełomowymi mobilizacjami społecznymi okresu transformacji ustrojowej²⁷⁵¹.

Zdecydowaną większość uczestników stanowili młodzi ludzie, a inicjatywa protestacyjna została zdominowana przez kobiety, które masowo manifestowały nie tylko sprzeciw wobec orzeczenia, lecz także wobec szerszych zjawisk systemowej opresji, w tym ograniczania praw reprodukcyjnych, klerykalizacji życia publicznego, przemocy instytucjonalnej i marginalizacji głosu obywatelskiego²⁷⁵². Przypadek Izabeli z Pszczyny, analizowany w poprzednim rozdziale, stał się symbolem kryzysu zaufania i przełomem dla kontrpubliczności²⁷⁵³.

Wyrok TK wywołał „efekt mrożący” w praktyce lekarskiej, wskutek czego znacznie wzrosło korzystanie z klauzuli sumienia, która choć jest prawem indywidualnym, w licznych placówkach bywała powoływana na poziomie całych instytucji, co prowadziło do odmowy aborcji nawet w sytuacjach zgodnych z prawem²⁷⁵⁴. W obliczu braku systemowego wsparcia coraz większą rolę zaczęły odgrywać organizacje pozarządowe, takie jak Aborcja Bez Granic czy Aborcyjny Dream Team, które przejęły część funkcji państwa, tworząc równoległe, formalne i nieformalne sieci pomocy medycznej, psychologicznej, prawnej i logistycznej²⁷⁵⁵. Transformacja ta oznacza przesunięcie relacji władzy - od instytucjonalnej biopolityki ku oddolnej solidarności i trosce²⁷⁵⁶.

Za tą rewolucją społeczną nastąpiła również zmiana społecznego imaginarium. Według badań CBOS z lutego 2024 roku, a więc już po zmianie władzy, poparcie dla legalizacji aborcji do 12. tygodnia ciąży kształtuje się na poziomie od 67% do 71% - podczas

²⁷⁵¹ A. Graff, *Świat bez kobiet*, dz. cyt., s. 237-245.

²⁷⁵² Tamże.

²⁷⁵³ S. Zakrzewska, *Śmierć Izy z Pszczyny. Minął dokładnie rok od tragedii*, 22.09.2022, [Śmierć Izy z Pszczyny. Minął dokładnie rok od tragedii](#), dostęp: 24.07.2024.

²⁷⁵⁴ M. Michalczyk-Wliziło, *Prawo do aborcji w pierwszym roku rządów Koalicji 15 października*, Toruń 2025, s. 13.

²⁷⁵⁵ FEDERA, *Raport Roczny 2022*; I. Desperak, *Ruch społeczny, feministyczny czy ruch oporu kobiet*, [w:] A. Czarnecka, *Rewolucja i co dalej? Ruchy kobiece w poszukiwaniu nowych form polityczności*, Warszawa 2018, s. 16-22.

²⁷⁵⁶ MK, *Debata o aborcji? A. Szymański: mamy do czynienia z jednostronnym „urabianiem” opinii publicznej*, 03.09.2024, [Debata o aborcji? A. Szymański: mamy do czynienia z jednostronnym...](#), dostęp: 14.09.2025.

gdy w 2019 roku wynosiło 48%²⁷⁵⁷, a w 2022 roku - 70%. Wśród osób młodych (18-29 lat) akceptacja wynosi nawet 90%. Odsetek osób całkowicie przeciwnych aborcji spadł: z 54% w 2020 roku do 47% w 2024. Coraz większa liczba respondentów popiera prawo do aborcji także w przypadku trudnej sytuacji życiowej (29% w 2024 wobec 18% w 2023), a niemal 90% Polaków akceptuje przerywanie ciąży w przypadku zagrożenia życia i zdrowia kobiety czy ciężkiego uszkodzenia płodu²⁷⁵⁸.

Równolegle z tymi dynamicznymi przemianami sondażowymi, zjawisko aborcji w Polsce zyskuje coraz bardziej złożony i ukryty, lecz masowy charakter: w 2024 roku oficjalnie wykonano 896 legalnych aborcji (dwukrotnie więcej niż w 2023 roku)²⁷⁵⁹, ale szacuje się, że każdego roku pomocy w aborcji farmakologicznej lub wyjazdach udziela się nawet 47 000 kobiet (według Aborcji Bez Granic), a łączna skala aborcji wykracza poza 100-150 tys. rocznie²⁷⁶⁰. Większość tych zabiegów odbywa się poza oficjalnym systemem ochrony zdrowia - czy to za granicą, czy w domu, z pomocą organizacji społecznych²⁷⁶¹.

Choć ogromna mobilizacja społeczna wpłynęła na wynik wyborów parlamentarnych w 2023 roku i zakończenie władzy Zjednoczonej Prawicy, prawa kobiet nie stały się priorytetem nowej koalicji rządzącej. Koalicja 15 października, mimo otwartego wykorzystywania tematu aborcji w kampanii, w umowie koalicyjnej nie użyła nawet słowa „aborcja”²⁷⁶². Zamiast tego ograniczono się do ogólnikowych zapisów o opiece okołoporodowej, badaniach prenatalnych czy finansowaniu in vitro. Także inicjatywy legislacyjne ugrupowań opozycyjnych i koalicyjnych (Lewicy, KO i Trzeciej Drogi) nie doprowadziły

²⁷⁵⁷ W grudniu 2020 padł rekordowy wynik - 66% Polek i Polaków opowiedziało się za aborcją do dwunastego tygodnia ciąży (w tym, 79% w grupie najmłodszej, czyli w wieku pomiędzy osiemnastym a dwudziestym dziewiątym rokiem życia). Jeszcze w 2019 roku było to 48%. Zob. M. Chrzczonowicz, 66 proc. Polaków za prawem do aborcji. Rekordowy wynik w sondażu IPOS dla OKO.press, 2020, <https://oko.press/referendum-w-sprawie-aborcji-aborcji-nie-ma-takiego-pytania/>, dostęp: 30.09.2021.

²⁷⁵⁸ Sondaż CBOS. Liberalizacja poglądów dotyczących pigułki "dzień po", 1.03.2024, [Sondaż CBOS. Liberalizacja poglądów dotyczących pigułki "dzień po" - Informacje](#), dostęp: 09.09.2025; CBOS, Stosunek Polaków do aborcji i pigułki „dzień po”, nr 20/2024.

²⁷⁵⁹ Wzrost o 100 proc. liczby aborcji. 83 proc. zabiegów wykonano w 7 województwach, 24.02.2025, [Wzrost o 100 proc. liczby aborcji. 83 proc. zabiegów wykonano w 7 województwach](#), dostęp: 14.09.2025.

²⁷⁶⁰ Raport Aborcji Bez Granic - Rzeczywistość aborcyjna 2024, [Raport Aborcji Bez Granic - Rzeczywistość aborcyjna 2024 - Aborcyjny Dream Team - Pomoc kobietom w aborcji](#), dostęp: 14.09.2025.

²⁷⁶¹ 896 aborcji w 2024 roku. Kolektyw Legalna Aborcja przekazał dane zebrane przez NFZ, 25.02.2025, [896 aborcji w 2024 roku. Kolektyw Legalna Aborcja przekazał dane zebrane przez NFZ - HelloZdrowie](#), dostęp: 14.09.2025.

²⁷⁶² Powtarza się tym samym mechanizm historyczny znany z 1989 roku, kiedy to kobiety nie zostały zaproszone do Okrągłego Stołu - symbolicznie wykluczone z procesu transformacji. Zob. Aborcja w umowie koalicyjnej? Ostra reakcja lidera Trzeciej Drogi, 17.10.2023, wiadomosci.onet.pl/kraj/wpisza-aborcje-w-umowie-koalicyjna-stanowcza-reakcja-szfa-psl/zn3004q, dostęp: 23.03.2024.

do przełomu. Złożone projekty ustaw albo utknęły na etapie sejmowym, albo zostały odrzucone w głosowaniach²⁷⁶³. Brak jednomyślności w koalicji oraz sprzeciw Prezydenta Andrzeja Dudy wynikający z konserwatywnej interpretacji konstytucji - blokowały postęp. To pogłębiło dystans między elektoratem Koalicji 15 października (w większości popierającym aborcję do 12. tygodnia) a politykami powstrzymującymi się od decyzji²⁷⁶⁴.

W tych warunkach waga spoczęła na działaniach wykonawczych. W maju 2024 roku Ministerstwo Zdrowia nałożyło na szpitale obowiązek zapewnienia dostępności lekarza wykonującego zabieg, co ograniczyło nadużywanie klauzuli sumienia w skali instytucji²⁷⁶⁵. Rozporządzenie to przyniosło istotną zmianę praktyczną: liczba legalnych aborcji wzrosła do niemal 900 w 2024 roku²⁷⁶⁶ - efekt tzw. odmrożenia interpretacji przesłanki zagrożenia życia i zdrowia kobiet, w tym zdrowia psychicznego. Choć regulacja nie zmieniła zasadniczo systemu prawnego, poprawiła codzienną dostępność procedur i ograniczyła dotychczasową arbitralność szpitali²⁷⁶⁷.

Pomimo tej częściowej poprawy, polska sytuacja prawna pozostaje w sprzeczności z postulatami społecznymi i rekomendacjami międzynarodowych instytucji, które podkreślają podmiotowość kobiet i konieczność liberalizacji zgodnej z prawami człowieka²⁷⁶⁸. Kryminalizacja aborcji nadal nie redukuje jej liczby, przenosząc ją poza ramy prawa do przestrzeni mniej bezpiecznych i bardziej nierównych klasowo. Kobiety o niższym kapitale społecznym i ekonomicznym są szczególnie narażone na marginalizację, co pogłębia nierówności²⁷⁶⁹.

W tym kontekście szczególnego znaczenia nabiera zjawisko polityzacji gniewu kobiet. Emocja ta, wcześniej marginalizowana i traktowana jako nieadekwatna do ról przypisywanych kobietom, stała się centralnym elementem politycznego krajobrazu. Jak zauważa Soraya Chemaly, kobiecy gniew to nie destrukcyjny impuls, lecz wyraz sprzeciwu

²⁷⁶³ M. Skomrowski, *Liberalizacja aborcji. Każde ze środowisk koalicji zachowuje swoje poglądy*, 23.01.2024, [Liberalizacja aborcji. Każde ze środowisk koalicji zachowuje swoje poglądy - Gazeta-Prawna.pl](#), dostęp: 14.09.2025.

²⁷⁶⁴ M. Danielewski, *Kosiniak-Kamysz manipuluje sondażem CBOS i mówi nieprawdę o prawie do aborcji*, 26.07.2024, [Kosiniak-Kamysz manipuluje sondażem CBOS i mówi nieprawdę o prawie do aborcji - OKO.press](#), dostęp: 14.09.2025.

²⁷⁶⁵ M. Michalczyk-Wlizło, *Prawo do aborcji w pierwszym roku...*, dz. cyt., s. 97-98.

²⁷⁶⁶ *Wzrost o 100 proc. liczby aborcji. 83 proc. zabiegów wykonano w 7 województwach*, 24.02.2025, [Wzrost o 100 proc. liczby aborcji. 83 proc. zabiegów wykonano w 7 województwach](#), dostęp: 14.09.2025.

²⁷⁶⁷ M. Michalczyk-Wlizło, *Prawo do aborcji w pierwszym roku...*, dz. cyt., s. 134-138.

²⁷⁶⁸ Tamże, s. 71; *Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 11 kwietnia 2024 r. w sprawie zapisa-
nia prawa do aborcji w Karcie Praw Podstawowych UE (2024/2655(RSP))*.

²⁷⁶⁹ M. Michalczyk-Wlizło, *Prawo do aborcji w pierwszym roku...*, dz. cyt., s. 134-135.

wobec systemowej niesprawiedliwości oraz wezwanie do radykalnej zmiany społecznej²⁷⁷⁰.

Analiza Czarnych Protestów oraz Ogólnopolskiego Strajku Kobiet dowodzi, że proces emancypacyjny nie ma charakteru jednorazowego aktu, lecz trwałego i wielowymiarowego ruchu. Przemiany te przekształcają język publicznej debaty oraz tworzą trwałe kontrpubliczne przestrzenie solidarności, wsparcia i nowego idiomu aksjologicznego. Hasła takie jak „Cicho już byliśmy”, będące motywem przewodnim kampanii Fundacji Inicjatywa Wschód, dobrze oddają przesunięcie: z bierności i wykluczenia ku kolektywnej podmiotowości i widzialności²⁷⁷¹.

Nie można jednak uznać procesu emancypacji za zakończony. Jak wskazuje Paul B. Preciado, zmiany społeczne następują w formie „pauz, przesunięć i mikroaktów oporu”, które stopniowo rekonfigurują porządek społeczny²⁷⁷². Kobiety zarówno w Polsce jak i globalnie odgrywają dziś kluczową rolę w walce z autorytaryzmem, systemową przemocą i nierównościami. Ich działania są zdecentralizowane, różnorodne, a jednocześnie powiązane sieciami solidarności i wspólnego doświadczenia²⁷⁷³.

Dzisiejsza sytuacja, pomimo utrzymania restrykcyjnych regulacji, różni się zasadniczo od rzeczywistości sprzed 2020 roku. Zmieniono imaginariusz kulturowy, narzędzia oporu i świadomość społeczną. W tym sensie walka o dostęp do aborcji jest częścią większej batalii o kształt wspólnoty politycznej, której fundament stanowi troska, sprawiedliwość i równość. Strajk Kobiet pozostaje nie tylko wydarzeniem politycznym, ale przede wszystkim aksjologiczną rewolucją, która na trwałe przesunęła granice możliwej debaty publicznej i społecznej.

Proces emancypacyjny w Polsce pozostaje otwarty. W sensie prawnym prawa reprodukcyjne kobiet nadal są ograniczane i nieadekwatne wobec oczekiwań społecznych i rekomendacji międzynarodowych instytucji, w tym WHO. W sensie społecznym jednak doszło do zasadniczego przesunięcia: kobiety stały się wyraźnym podmiotem politycznym, a ich gniew, który był niegdyś deprecjonowany, zyskał legitymację jako siła sprawcza i aksjologiczna.

²⁷⁷⁰ S. Chemaly, *How women and minorities are claiming their right to rage*, 11.05.2019, theguardian.com/lifeandstyle/2019/may/11/women-and-minorities-claiming-right-to-rage, dostęp: 12.03.2024.

²⁷⁷¹ Fundacja Inicjatywa Wschód, *Cicho już byliśmy*, 2.10.2023, www.youtube.com/watch?v=3D4plq-wuhM, dostęp: 23.03.2023.

²⁷⁷² P.B. Preciado, *Mieszkanie na Uranie. Kroniki przeprawy*, Kraków 2022.

²⁷⁷³ M. Douglas-Henry, *The Power of Women's Anger: An Interview with Soraya Chemaly*, 19.09.2018, [The Power of Women's Anger: An Interview With Soraya Chemaly — Columbia Journal](https://www.columbiajournal.com/2018/09/19/the-power-of-women-s-anger-an-interview-with-soraya-chemaly/), dostęp: 11.12.2024.

Czarne Protesty i Strajk Kobiet odczytywać należy jako moment graniczny, w którym wykształciła się nowa kontrpubliczność: demokratyczna, feministyczna, młodzieżowa, odrzucająca milczenie i domagająca się realnej podmiotowości. W tym sensie walka o dostęp do aborcji jest częścią szerszego sporu o kształt wspólnoty, w której wartością naczelną staje się godność, troska i równość.

Bibliografia

- 1 Abbott, A., *Chaos of Disciplines*, Chicago 2001
- 2 Aborcja Bez Granic, Raport roczny 2022, <https://aborcjabezgranic.pl/raport2022>.
- 3 Aborcja w umowie koalicyjnej? Ostra reakcja lidera Trzeciej Drogi, 17.10.2023, <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/wpisza-aborcje-w-umowe-koalicyjna-stanowcza-reakcja-szfa-psl/zn3004q>
- 4 Abp Jędraszewski: „protestujący używają symbolu esesmanów”, lifeinkrakow.pl, 26.10.2020, <https://lifeinkrakow.pl/w-miescie/1676,abp-jedraszewski-protestujacy-uzywaja-symbolu-esesmanow>.
- 5 Adam, J.M., *Elements de linguistique textuelle* Liege: Mardaga, 1990
- 6 Adamczyk, L., Endorfiny-co to za hormony i co je wytwarza? 13.05.2020, <https://www.hel-lozdrowie.pl/artukul-10-sposobow-na-endorfiny/>
- 7 Adamiak, E., *Milcząca obecność*, Warszawa 1999
- 8 Adamiak, M., Derra, A., *Teorie feministyczne: tradycje i perspektywy*, „AVANT” 2020, nr 3
- 9 Adams, D., *Autostopem przez Galaktykę*, Warszawa 2004
- 10 Adorno, T., Horkheimer, M., *The Culture Industry: Enlightenment as Mass Deception*, Stanford 2002
- 11 Adorno, W.T., *On popular music*, [w:] *Cultural theory and popular culture*, Edinburgh 2006
- 12 Adriaens, F., Bauwel, S. van, Sex and the city: a postfeminist point of view? Or how popular culture functions as a channel for feminist discourse, „*Journal of Popular Culture*” 2014, nr 47(1)
- 13 Adriaens, F., *Post feminism in popular culture. Potential for critical resistance? Politics and Culture*, 4, 2009
- 14 Afganistan, Talibowie wprowadzili całkowity zakaz edukacji dziewcząt i kobiet, [rp.pl](https://www.rp.pl), 21.12.2022, <https://www.rp.pl/polityka/art37655151-afganistan-talibowie-wprowadzili-cal-kowity-zakaz-edukacji-dziewczat-i-kobiet>
- 15 Agerholm, H., Poland abortion strike: Thousands of women in over 60 cities refuse to work in protest over restrictive laws, <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/poland-women-a-bortion-strike-protests-black-monday-polish-protestors-industrial--action-a7343136.html>
- 16 Ahlqvist, T., Back, A., Halonen M., Heinonen, S., *Social Media Roadmaps: Exploring the Futures Triggered by Social Media*, Helsinki 2008
- 17 Ahmed, S., *The Cultural Politics of Emotion*, Edinburgh 2014
- 18 Aj, Dziś padły MOCNE słowa pod biurami posłów PIS, 31.10.202, Dziś padły MOCNE słowa pod biurami posłów PIS. Starachowice 31.10.2020 [GALERIA] – Starachowice | <https://Radio ESKA>
- 19 Albin, M., „Do aborcji potrzeba seksu, jej to nie grozi”. Znany pisarz obraża Dorotę Wellman, 05.10.2016, „Do aborcji potrzeba seksu, jej to nie grozi”. Znany pisarz obraża Dorotę Wellman | naTemat.pl
- 20 Alexander, J., Ph. Smith, *The Discourse of American Civil Society: A New Proposal for Cultural Studies*, „*Theory and Society*” 1992, nr 2
- 21 Alexander, J.C., *Znaczenia społeczne*, Kraków 2010.
- 22 Almond, G., Verba, S., *Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton 1963
- 23 Almond, G.A., Powell, G.B., *Comparative Politics: A Development Approach*, Boston, 1966
- 24 Alphonso, R., Feminine, D., *Writing and Woman's Differencies. Introduction*, [w:] K, Olivier, *French Feminism Reader*, Lanham 2000
- 25 Altmann, G., Two models for word association data, „*Glottometrika*” 1992, nr 13
- 26 Alvarez, S.E., *Translating the global: Effects of transnational organizing on local feminist discourses and practices in Latin America*, „*Meridians*” 2000, nr 1(1)
- 27 Ambroziak, A., Kubis, A., Piasecki, M., „Maseczki mamy, ust nie zamykamy”. Niezwykły protest ostrzegawczy w centrum Warszawy, 14.04.2020, <https://oko.press/maseczki-mamy-ust-nie-zamykamy-niezwykly-protest-ostrzegawczy/>

- 28 Ambroziak, A., Policja grozi 14-latkowi 8 latami więzienia za wpis o strajku kobiet. „Nie dam się zastraszyć”, 20.11.2020, Policja grozi 14-latkowi 8 latami więzienia za wpis o strajku kobiet OKO.press | <https://OKO.press>
- 29 Armstrong, E.A., M. Bernstein, Culture, Power, and Institutions: A Multi-Institutional Politics Approach to Social Movements, „Sociological Theory” 2008, nr 1
- 30 AN, Żart, który wymknął się spod kontroli. „Szon partol” zbiera żniwo w sieci, 02.09.2025, Szon patrol - co to takiego? Co oznacza? Żart z TikToka przerodził się w trend, teraz przeniół się między innymi na Facebooka | <https://TVP.INFO>
- 31 Anderson, J.A., Communication Theory. Epistemological Foundations, New York 1996
- 32 Andrzej Duda na Marszu dla Życia; Rodziny w Warszawie, 2020, <https://wydarzenia.interia.pl/polska/news-andrzej-duda-na-marszu-dla-zycia-i-rodziny-w-warszawie,nId,4743098>
- 33 Antas, J., Pstrąg J., Kartonowe wojny słowne, 02.2022, Kartonowe wojny słowne | Dialog - Miesięcznik poświęcony dramaturgii współczesnej, „Dialog” 2022, nr 2
- 34 Antoni Macierewicz: W Smoleńsku doszło do zamachu. Przyczyną katastrofy były dwie, 09.10.2020, <https://lodz.tvp.pl/50260297/antoni-macierewicz-w-smolensku-doszlo-do-zamachu-przyczyna-katastrofy-byly-dwie-eksplozje>, | <https://Tvp3.lodz>
- 35 Antoszevska, A., Herbut, R., Leksykon politologii, 2004
- 36 Anusiewicz, J., Nieckula J., Charakterystyka tekstów mówionych na tle klasyfikacji aktów mowy, [w:] T. Skubalanka, Studia nad składnią polszczyzny mówionej, Wrocław 1978.
- 37 Anusiewicz, J., Słownik terminów literackich, 1998
- 38 Apel o bojkot Przemysława Czarnka. Pod petycją podpisali się naukowcy z Polski i ze świata, 24.12.2020, <https://www.onet.pl/informacje/onetwiadomosci/170-naukowcow-ape-luje-o-bojkot-przemyslaw-czarnka-na-swiecie/54lqv3x,79cfc278>
- 39 Appadurai, A., Disjuncture and difference in the global cultural economy, [w:] I. Szeman, T. Kaposy, Malden, Cultural Theory: An Anthology, 2010
- 40 Appadurai, A., Nowoczesność bez granic. Kulturowe wymiary globalizacji, Kraków 2005
- 41 Araszkiewicz, A., Okrągły Stół Kobiet. O interwencji Anny Baumgart „Sprawa kobieca w Polsce 2018”, nowaorgiamysli.pl, 5.06.2019, <https://www.nowaorgiamysli.pl/index.php/2019/06/05/okragly-stol-kobiet/>
- 42 Arato, A., Civil Society, Constitution, and Legitimacy, Lanham 2000
- 43 Archer, M.S., Culture and Agency: The Place of Culture in Social Theory, Cambridge 1996
- 44 Archer, M.S., Człowieczeństwo. Problem sprawstwa, Kraków 2013
- 45 Arendt, H., O przemocy. Nieposłuszeństwo obywatelskie, Warszawa 1999
- 46 Arnold, M., Culture and Anarchy and other writings, Cambridge 1993
- 47 Arruzza, C., Bhattacharya, T., Fraser N., Feminism for the 99%: A Manifesto, 2019
- 48 Artymowski, S., Od Victorii do Kotwicy. Historia znaku Polski Walczącej, „Niepodległość i pamięć” 2025, nr 2(90)
- 49 Arystoteles, O rodzeniu się zwierząt, [w:] Arystoteles, Dzieła wszystkie, t. IV, Warszawa 1993
- 50 Ash, T.G., The Polish Revolution: Solidarity, 2002
- 51 Atak na Kościół i katolików, 28.11.2020, Atak na Kościół i katolików, | <https://TVP3 Szczecin>
- 52 Austin, J.L., How to Do Things with Words, Oxford 2015
- 53 Awdiejew, A., Gramatyka interakcji werbalnej, Kraków 2004
- 54 Awdiejew, A., Pragmatyczne podstawy interpretacji wypowiedzi, Kraków 1987
- 55 Awdiejew, A., Strategie konwersacyjne (próba typologii), „Socjolingwistyka” 1999, t. XI
- 56 Bachtin, M., Dialog, język, literatura, Warszawa 1983
- 57 Baczyński, M., Były antyterrorysta: Takie działania stosuje się wobec kiboli, a nie wobec kobiet, 19.11.2020, <https://Strajk-kobiet-w-Warszawie-Policja-uzyla-gazu-i-palek-Komentarz-antyterrorysty-Wiadomosci>
- 58 Bakalarska, J., Muzeum Gdańska zbiera najlepsze transparenty ze Strajku Kobiet. 06.11.2020, <https://fashionbiznes.pl/muzeum-gdanska-zbiera-najlepsze-transparenty-ze-strajku-kobiet/>

- 59 Bal, M., Wizualny esencjalizm i przedmiot kultury wizualnej, [w:] M. Bryl, P. Juszkievicz, P. Piotrowski, W. Suchocki, Perspektywy współczesnej historii sztuki. Antologia przekładów „Aritum Quaestiones” 2009
- 60 Banasik, M. Kolejkowy Strajk na Rynku Głównym. Kobiety walczą o swoje prawa, <https://krakow.naszemiasto.pl/krakow-kolejkowy-strajk-na-ryнку-glównym-kobiety-walcza-o-ar/cl-7958579>
- 61 Banasiuk, J., Stępowski, A.B., Obywatelski projekt „Stop Aborcji” - prawne i doktrynalne uzasadnienie inicjatywy oraz ocena jej przebiegu, „Teologia i moralność” 2022, nr 12.
- 62 Banks, M., Materiały wizualne w badaniach jakościowych, Warszawa 2009
- 63 Banksy. Historia; wpływ na świat sztuki najbardziej tajemniczego artysty na świecie, 14.08.2024, <https://Banksy-Historia-kariery-i-wplyw-na-swiat-sztuki-najbardziej-tajemniczego-artysty-na-swiecie>.
- 64 Barańczyk, S., Słowo-perswazja-kultura masowa, „Twórczość” 1991, nr 7
- 65 Barański, J., Świat rzeczy: Zarys antropologiczny, Kraków 2007
- 66 Barcikowska, M., Strajkujące obrazy. Rozmowa z Arkiem Pasożytem, <http://postmedium.art/strajkujace-obrazy-rozmowa-z-arkiem-pasozytem/>
- 67 Barnes, S.H., Kaase, M., Allerbeck, K.R., Political Action: Mass Participation in Five Western Democracy, London 1979
- 68 Barthes, R., Mitologie, Warszawa 2008
- 69 Barthes, R., Rhetorics of the Image, [w:] R. Barthes, Image/Music/Text, Londyn, 1985
- 70 Barthes, R., Światło obrazu. Uwagi o fotografii, Warszawa 1996
- 71 Barthes, R., Wstęp do analizy strukturalnej
- 72 Bartmiński, J., Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata, [w:] J. Bartmiński, Językowy obraz świata, Lublin 1999
- 73 Bartmiński, J., Wartości i ich profile medialne, „Oblicza komunikacji”, [w:] B. Skowronek, Mediolingwistyka. Teoria. Metodologia. Idea, „Postscriptum Polonistyczne” 2014, nr 2 (14).
- 74 Bartmiński, J., Język w kręgu wartości, „Studia semantyczne” 2011
- 75 Bartmiński, J., Językowy obraz świata, Lublin 2007
- 76 Bartmiński, J., Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata, [w:] J. Bartmiński, Językowy obraz świata, Lublin 1999
- 77 Bartmiński, J., Słowa klucze, kulturemy, koncepty kulturowe, „Przegląd Humanistyczny” 2016, nr 3
- 78 Bartmiński, J., Słownik stereotypów i symboli ludowych, t. 1: Kosmos, cz. 1, 1996, cz. 2, 1999, cz. 3, 2012, Lublin, 1996-2010
- 79 Bartmiński, J., Stereotypy mieszkają w języku, Lublin 2007
- 80 Bartmiński, J., Współczesny język polski, Lublin 2012
- 81 Baudrillard, J., Symulakry i symulacja, Warszawa 2005
- 82 Baudrillard, J., Le crime parfait, Paris 1995
- 83 Baudrillard, J., Słowa klucze, Warszawa 2008
- 84 Baudrillard, J., Zbrodnia doskonała, 2008
- 85 Baum, M., Yiddish Protest Songs, „Jewish Music Studies” 2015, vol. 22
- 86 Bauman, Z., Culture as Praxix, London 1999
- 87 Bauman, Z., May, T., Socjologia, Poznań 2004
- 88 Bauman, Z., Razem osobno, Warszawa 2013
- 89 Bąk, P., Media społecznościowe a polaryzacja społeczna, Warszawa 2023
- 90 BBC News, 2016, Black Monday: Polish women strike against abortion ban, <https://www.bbc.co.uk/news/world-europe-37540139>
- 91 Bechtel, G., Cztery kobiety Boga, Warszawa 2001
- 92 Beck, U., Władza i przeciwwładza w epoce globalnej: nowa ekonomia polityki światowej, Warszawa 2005
- 93 Beller, M., Leerssen, J.T., Imagology: The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters: A Critical Survey, New York 2007
- 94 Belting, H., Antropologia obrazu. Szkice do nauki o obrazie, Kraków 2007

- 95 Bem K., Awantura o ilustrację „Wysokich Obcasów, jest farsą. 23.12.2021, <https://www.newsweek.pl/opinie/matka-boska-w-maseczce-z-blyskawica-dominik-tarczynski-zawiadamia-prokurature/6mc6fg8>
- 96 Bem, S., Męskość - kobiecość. O różnicach wynikających z płci, Gdańsk 2000
- 97 Bender, J.R., Davenport, L.D., Drager, M.W., Fedler, F., Reporting for the Media. Oxford 2012.
- 98 Benford, R.D., Snow, D.A., Framing Processes and Social Movements
- 99 Benkler, Y., The impact of social media on political polarization: An experimental study, 2019.
- 100 Bennet, L., Segerbert, A., The Logic of Connective Action, Information, „Communication & Society” 2012
- 101 Berelson, B., Content Analysis in Communication Research, Glencoe 1952
- 102 Berendt, J., Protesters in Poland Rally Against Proposal for Total Abortion Ban, <https://www.nytimes.com/2016/10/04/world/europe/poland-abortion-black-monday.html>.
- 103 Bereźnicka, M., Wychowanie dziecka we współczesnej rodzinie, Kraków 2014
- 104 Berger, A., Media and Communication Research Methods. An Introduction to Qualitative and Quantitative Approaches, New York 2011
- 105 Berger, P., Dwie twarze nowoczesności, „National Interest” 2007, Relatywizm i fundamentalizm – <https://Dziennik.pl>
- 106 Berger, P.L., Luckman, T., Społeczne tworzenie rzeczywistości. Traktat z socjologii wiedzy, 2010
- 107 Berger, S., Politics and antipolitics in Western Europe in the seventies, 1979
- 108 Berlant, L., Okrutny optymizm, Okrutny optymizm | Widok. Teorie i Praktyki Kultury Wizualnej.
- 109 Berman, R., Advertising and Social Change, Londyn 1981
- 110 Bernat, S., Wokół pojęcia soundscape. Dyskusja terminologiczna, „Prace Komisji Krajo-brazu Kulturowego” 2015, nr 30
- 111 Bernhard, M., The Origins of Democratization in Poland, New York 1993
- 112 Bernstein, B., Socjolingwistyka a społeczne problemy kształcenia, [w:] M. Głowiński, Język i społeczeństwo, Warszawa 1980
- 113 Bernstein, M., Celebration and suppression: The strategic uses of identity by the lesbian and gay movement, „American Journal of Sociology” 1997, nr 103(3)
- 114 Białczyk, P., Wielki Post. Abp Marek Jędraszewski o „zwolennikach cywilizacji śmierci”, 21.02.2021, [https://Wielki-Post-Abp-Marek-Jędraszewski-o-zwolennikach cywilizacji śmierci](https://Wielki-Post-Abp-Marek-Jędraszewski-o-zwolennikach-cywilizacji-smierci)
- 115 Biber, D., Conrad, S., Reppen, R., Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use, Cambridge, 1996
- 116 Bielik-Robson, A., Czy istnieje lewica liberalna? 8.02.2016, Czy istnieje lewica liberalna?
- 117 Bielik-Robson, A., Na drugim brzegu nihilizmu, Kraków 1997
- 118 Biernatzki, W., Intercultural Communication, „Communication Research Trends” 1986, vol. 7, nr 3
- 119 Bierzmowanie pod warunkiem „Nie popieram Strajku Kobiet”, [https://www.rp.pl/Kosciol/210129602-Bierzmowanie-pod-warunkiem-Nie-popie ram-Strajku-Kobiet.html](https://www.rp.pl/Kosciol/210129602-Bierzmowanie-pod-warunkiem-Nie-popie-ram-Strajku-Kobiet.html)
- 120 Birch, A., Nationalism and National Integration, London 1989
- 121 Biskupi zadowoleni z wyroku TK. „Trudno sobie wyobrazić wspanialszą, Biskupi komentują orzeczenie TK ws. aborcji. Abp Gądecki i Abp Jędraszewski zabrali głos | <https://Wprost>
- 122 Blackmore, J.S., Maszyna memowa, Poznań 2002
- 123 Blumer, H., Interakcjonizm symboliczny. Perspektywa i metoda, Kraków 2008
- 124 Błaszkiwicz, K., Krąg ciszy. Kobiety będą protestować po śmierci zgwałconej 26-latki, 29.08.2017, <https://Krąg-ciszy-Kobiety-będą-protestować-po-śmierci-zgwałconej-26-latki>
- 125 Błaszkiwicz, K., Matylda Damięcka odpowiada hejterom. Nagrała mocną piosenkę, 28.10.2020, <https://kobieta.wp.pl/matylda-damiecka-odpowiedziala-hejterom-nagrała-mocna-piosenke-6569570140277440a>

- 126 Błaszkievicz, K., Strajk Kobiet ws. Wyroku TK. Nina Kiri, aktorka z serialu „Opowieść Podręcznej” wsparła protestujące, 26.10.2020, <https://kobieta.wp.pl/strajk-kobiet-ws-wyroku-tk-nina-kiri-aktorka-z-serialu-opowiesc-podrecznej-wsparla-protestujace-6568728919284480a>.
- 127 Bnp, Pod biurami kutnowskich posłów zapłonęły znicze. „Partia pogrzebała prawa kobiet”, 23.10.2020, <https://kutno.net.pl/wydarzenia/zdjecia-pod-biurami-kutnowskich-poslow-zaplonely-znicze-partia-pogrzebala-prawa-kobiet/dLRW6ObyIcE0b8tEYLUV>
- 128 Bochenek, K., Zjawisko laicyzacji w społeczeństwie ponowoczesnym (konteksty filozoficzne), „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2019, nr XVI
- 129 Boczek, K., Aktivistka z Bydgoszczy zatrzymana nielegalnie przez policję, teraz ściga w sądach funkcjonariuszy, 22.08.2022, Aktivistka z Bydgoszczy zatrzymana nielegalnie przez policję, teraz ściga w sądach funkcjonariuszy | <https://OKO.press>
- 130 Bogołębska, B., Worsowicz, M., Retoryka i jej zastosowanie, Łódź 2016
- 131 Bogucka, M., Polskie emancypatki. Kim były i jak walczyły o prawa kobiet? 12.04.2018, Polskie emancypantki. Kim były i jak walczyły o prawa kobiet? | <https://TwojaHistoria.pl>
- 132 Bogusławski, M., Problem świeckości państwa a wyzwania nowoczesności. Na marginesie Religii i neutralności światopoglądowej państwa Ryszarda Panasiuka, „Acta Universitatis Lodzensis” 2023, nr 42
- 133 Bokiniec, M., Estetyka, sztuka, feminizm, [w:] K. Wilkoszewska, Wizje i rewizje. Wielka księga estetyki w Polsce, Kraków, 2007
- 134 Bokszański, Z., Piotrowski, A., Ziółkowski, M., Socjologia języka, Warszawa 1977
- 135 Bokszański, Z., Tożsamość zbiorowa, Warszawa 2008
- 136 Boniecka, B., Tekst potoczny a dyskurs, [w:] J. Bartmiński i B. Boniecka, Tekst - problemy teoretyczne, Lublin 1998
- 137 Boski, P., Kulturowe ramy zachowań społecznych, Warszawa 2010
- 138 Bourdieu, P., Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądenia, Warszawa 2022
- 139 Bourdieu, P., Language and Symbolic Power, Cambridge 1991
- 140 Bourdieu, P., Męska dominacja, Warszawa 2004
- 141 Bourdieu, P., Passeron, J.C., Reprodukacja, Warszawa 2006
- 142 Bourdieu, P., Rethinking the State: Genesis and Structure of the Bureaucratic Field, „Sociological Theory” 1994, vol. 12
- 143 Bourdieu, P., Wacquant, L.J.D., Zaproszenie do socjologii refleksyjnej, Warszawa 2001
- 144 Bourdieu, P., Zaproszenie do socjologii refleksyjnej, Warszawa 2001
- 145 boyd, d., Ellison, N.B., Social network sites: Definition, history, and scholarship, Journal of Computer-Mediated Communication 2007, nr 13(1)
- 146 boyd, d., It's Complicated: The Social Loves of Networked Teens, 2014
- 147 Boym, S., Nostalgia jako źródło cierpień, Ruch Literacki 1-19
- 148 Boy-Zeleński, T., Piekło kobiet, Warszawa 1930
- 149 Bralczyk, J., Jak mówić, aby nas słuchano, Rzeszów 2023
- 150 Bralczyk, J., Język polityki i polityka językowa, 1986
- 151 Bralczyk, J., Język propagandy i polityki, Warszawa 2007
- 152 Bralczyk, J., O języku polskiej polityk lat osiemdziesiątych dziewięćdziesiątych, Warszawa 2003
- 153 Bralczyk, J., O języku polskiej propagandy politycznej, 1981
- 154 Bralczyk, J., O języku propagandy politycznej lat siedemdziesiątych, 2001
- 155 Bralczyk, J., Strategie w języku propagandy politycznej, O polskiej propagandzie partyjno-państwowej w latach 1982-1988, 1991
- 156 Bratkowski, P., Podmiot nie zgadza się z orzeczeniem! Protest Strajku Kobiet to sprzeciw nie tylko wobec zakazu aborcji, 09.11.2020, Strajk Kobiet. Co mówi język transparentów i dlaczego PiS się go boi? | <https://Newsweek>
- 157 Brocki, M., Język ciała w ujęciu antropologicznym, Wrocław 2001
- 158 Brooks, A., Postfeminisms. Feminism, Cultural Theory and Cultural Forms, London-New York 1977

- 159 Brown, D., How Aretha Franklin's „Respect” became an anthem for civil rights and feminism. 16.08.2018, <https://www.washingtonpost.com/news/retropolis/wp/2018/08/14/how-aretha-franklins-respect-became-an-anthem-for-civil-rights-and-feminism/>.
- 160 Brown, G., Yule, G., Discourse Analysis, Cambridge 1996
- 161 Brownmiller, S., In Our Time. Memoir of a Revolution, London 1999
- 162 Bruner, J., The Narrative Construction of Reality, „Critical Inquiry” 1991, nr 18(1)
- 163 Bryl, M., Czerwona błyskawica Ogólnopolskiego Strajku Kobiet od przodu i od tyłu, <https://obieg.u-jazdowski.pl/numery/wojny-kulturowe/czerwona-blyskawica-ogolnopol-skiego-strajku-kobiet-od-nbsp-przodu-i-nbsp-od-tylu>
- 164 Bryman, A., Social Research Methods, 2012
- 165 Brzeziński, D., Zygmunt Bauman and the Theory of Culture, 2022
- 166 Brzuszkiewicz, J., Strajk Kobiet. Tłum przed biurem PiS w Lublinie „Wasz koniec, nasz początek”, 01.11.2020, <https://lublin.wyborcza.pl/lublin/7,48724,26468092,strajk-kobiet-w-lublinie-ruszy-l-kolejny-protest-tym-razem.html>
- 167 Bucher, H.J., Rozumienie multimedialne lub recepcja jako interakcja
- 168 Bucholtz, M., Hall, K., Gender Articulated: Language and the Socially Constructed Self, New York 1996
- 169 Buchowski, M., The specter of orientalism in Europe: from exotic other to stigmatized brother, „Anthropological Quarterly” 2006, nr 79(3)
- 170 Buczak-Saczyńska, B., Retoryczne strategie ataku i obrony jako element dialogu w debatach prezydenckich, „Zeszyty Prasoznawcze” 1999, nr 1-2
- 171 Budzyńska-Daca, A., Erystyka i etyka, „Poradnik językowy” 2014, z. 1(710)
- 172 Budzyńska-Daca, A., Erystyka, czyli sztuka prowadzenia sporów. Komentarze do Schopenhauera, Warszawa 2012
- 173 Buechler, S.M., Poza mobilizacją zasobów? Nowe trendy w teorii ruchów społecznych, [w:] K. Górlach, P. H. Mooney, Dynamika życia społecznego. Współczesne koncepcje ruchów społecznych, Warszawa 2008
- 174 Buechler, S.M., The Transformation of the Woman Suffrage Movement. New York 1986
- 175 Buechler, S.M., Women's Movements in the United States, New York 1990
- 176 Bujalski, S., Gontarek, L., Wszechpolacy wyrzucili „podręczne” z łódzkiej katedry. Świątynię zabarykadowano przed protestującymi, 25.10.2020, <https://Wszechpolacy-wyrzucili-podręczne-z-łódzkiej-katedry-Świątynię-zabarykadowano-przed-protestującymi>
- 177 Bulska, D., Symbioza mediów tradycyjnych i społecznościowych. Rozmowa z Anną Miotk, „Brief” 2016, nr 2, s. 55
- 178 Burges, V.J., Green, J., YouTube. Wideo online a kultura uczestnictwa, Warszawa 2011.
- 179 Burgowski, P., Etyka jako nauka i praktyka, 01.2012, https://www.researchgate.net/publication/286929676_Etyka_jako_nauka_i_praktyka/link/5677df4a08ae125516ee4508/download.
- 180 Burke, K., A Rhetoric of Motives, Berkeley and Los Angeles 1950
- 181 Burke, K., Tradycyjne zasady retoryki, „Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej”, nr 68/2
- 182 Burrell, J., How the Machine „Thinks”. Understanding Opacity in Machine Learning Algorithms, Big Data & Science, 2016
- 183 Burszta, W.J., Globalna ekumena popnacjonalizmu, 06.2015 (PDF) Globalna ekumena popnacjonalizmu | <https://researchgate.net>
- 184 Burszta, W.J., Świat jako więzienie kultury, Warszawa 2008
- 185 Butler, D., Polski dowcip językowy, Warszawa, 2001
- 186 Butler, J., Bodies in Alliance and the Politics of the Street, 2011
- 187 Butler, J., Bodies That Matter. On the Discursive Limits of Sex, New York 1993
- 188 Butler, J., Excitable Speech: A Politics of the Performative, New York 1997
- 189 Butler, J., Notes Toward a Performative Theory of Assembly, Cambridge 2015
- 190 Butler, J., Ramy wojny. Kiedy życie godne jest opłakiwania? Warszawa 2011
- 191 Butler, J., Uwikłani w płęć, Warszawa 2014
- 192 Calhoun, C., Habermas and the public sphere, Cambridge 1992

- 193 Całek, A., Analiza Obrazu. Studium przypadku Anny i Roberta Lewandowskiego - pierwszej pary instagrama, [w:] A. Całek, Metody badań medioznawczych i ich zastosowanie
- 194 Camus, A., „Człowiek zbuntowany” esej, 1951
- 195 Canovan, M., Populism, Londyn 2000
- 196 Casanova, J., Public Religions in the Modern World, Chicago 1994
- 197 Casserly, M., Lady Gaga’s Born This Way: Gay Anthems AandGirl Power, 11.02.2011, <https://www.forbes.com/sites/meghancasserly/2011/02/11/lady-gagas-born-this-way-gay-anthems-and-girl-power/?sh=b4c06092fe5b>.
- 198 Castells, M., Komunikacja i władza, Oxford, 2009
- 199 Castells, M., Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne w erze Internetu, Warszawa 2013
- 200 Castells, M., Siła tożsamości, Warszawa 2009
- 201 Castells, M., Społeczeństwo sieci, Warszawa 2010
- 202 Castells, M., The Rise of the Network Society, 2010
- 203 Castells, M., Władza komunikacji, Oxford 2013
- 204 Cavanagh, C., Postcolonial Poland. Common Knowledge, 2004, nr 10(1)
- 205 CBOS, Komunikat z badań: Opinie o protestach kobiet, Komunikat CBOS 2020, nr 153
- 206 CBOS, O dopuszczalności przerywania ciąży i protestach po wyroku Trybunału Konstytucyjnego, 2020 nr 153/2020
- 207 CBOS, Polacy o prawach kobiet, „czarnych protestach” i prawie aborcyjnym, nr 165/2016, Microsoft Word - kom165_16_prawa kobiet_protesty.doc
- 208 CD, No Passaran Record. V/A Nie znaczy Nie, 22.02.2011, <http://nopasaran.pl/wydawnictwa/cd/v-a-nie-znaczy-nie-cd/>
- 209 Cegiela, A., O retoryce pogardy i wykluczenia w polskim dyskursie publicznym, O retoryce pogardy i wykluczenia w polskim dyskursie publicznym | Obserwatorium Etyki Słowa | <https://uw.edu.pl>
- 210 Ceglarczyk, J., Sasin milczy. Nikt nie chce się przyznać i zapłacić, 09.10.2020, <https://businessinsider.com.pl/polityka/wybory-korespondencyjne-jacek-sasin-o-podpisaniu-umowy-z-poczta-polska/c80nqky>
- 211 Centrum Badania Opinii Społecznej 2016, Polacy o prawach kobiet, „Czarnych Protestach” i prawie aborcyjnym, „Komunikat z badań”, nr 165/2016, https://www.cbos.pl/SPI-SKOM.POL/2016/K_165_16.PDF
- 212 Ch. Mouffe, The populist moment, <https://www.opendemocracy.net/democraci-aabiarta/chantal-mouffe/populist-moment> 2018
- 213 Chabros, E., Od kontrkultury do New Age. Wybrane zjawiska społeczno-kulturowe schyłku PRL i ich korzenie, Wrocław 2014
- 214 Chase, S.E., Wywiad narracyjny. Wielość perspektyw, podejście głosów, [w:] N.K. Denzin, Y.S. Lincoln, Metody badań jakościowych, t.2, Warszawa 2009
- 215 Cheba, P., Hashtagosfera jako nowy wymiar komunikacyjny na przykładzie protestu kobiet, Kraków 2022
- 216 Chemaly, S., How women and minorities are claiming their right to rage, 11.05.2019, <https://theguardian.com/lifeandstyle/2019/may/11/women-and-minorities-claiming-right-to-rage>
- 217 Chemaly, S., Rage Becomes Her: The Power of Women’s Anger, New York 2018
- 218 Chenoweth, E., Stephan, M. J., Why Civil Resistance Works: The Strategic Logic of Nonviolent Conflict, „International Security” 2008, nr 33(1)
- 219 Cherry, M., Anger is not a bad word, TEDx Talks, Anger is not a bad word/Myisha Cherry/TEDxUoflChicago, youtube.com, 21.05.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=uysTk2EIotw>
- 220 Cherry, M., The Case for Rage: Why Anger Is Essential to Anti-Racist Struggle, Oxford 2021
- 221 Chmielecki, K., Tekst w sieci obrazów. Internet jako medium zapośredniczonej komunikacji wizualnej, [w:] M. Filiciak, G. Ptaszek, Komunikowanie (się) w mediach elektronicznych. Język, semiotyka, edukacja, Warszawa 2009
- 222 Chmielewska, M., Druciarek, M., Przybysz, I., 2017 Raport Czarny Protest w stronę nowego „kompromisu aborcyjnego”, Warszawa

- 223 Chouliaraki, L., Boltanski, L. M., *The Spectacle of Suffering*, London 2006
- 224 Chouliaraki, L., *The Spectatorship of Suffering*, London 2006
- 225 Christians, C.G., Glasser, T.L., McQuail, D., Nordenstreng, K., White, R.A., *Normative Theories of the Media: Journalism in Democratic Societies*, Urbana 2009
- 226 Chrzczonowicz, M., 66 proc. Polaków za prawem do aborcji. Rekordowy wynik w sondażu IPOS dla OKO.press, 2020, <https://oko.press/referendum-w-sprawie-aborcji-aborcji-nie-ma-takiego-pytania/>
- 227 Chrzczonowicz, M., Dziewięć na dziesięć Polek doświadczyło przemocy seksualnej, 23.08.2016, Dziewięć na dziesięć Polek doświadczyło przemocy seksualnej | <https://OKO.press>
- 228 Chrzczonowicz, M., Wojewoda broni krwawych banerów. Psychologowie: drastyczne treści na billboardach szkodzą dzieciom, 8.01.2021, <https://oko.press/drastyczne-tresci-na-billboardach-szkodza-dzieciom/>
- 229 Chudy, B., Brutalne ataki na Strajku Kobiet w stolicy. „Używano pirotechniki”, 30.10.2020, Strajk kobiet w Warszawie. Brutalne ataki na uczestników protestu, interweniowała policja - Wiadomości | Radio ZET
- 230 Chudzik, K., Co oznacza symbol błyskawicy na Strajku Kobiet? „Bardziej David Bowie niż Hitler”, Ofeminin.pl, 16.04.2020, <https://www.ofeminin.pl/swiat-kobiet/to-dla-nas-wazne/jaki-jest-symbol-strajku-kobiet-i-co-oznacza-blyskawica/4k1hjce>
- 231 Ciastocha, M., Wspierasz Strajk Kobiet? Tu za darmo zrobisz tatuaż z błyskawicą, noizz.pl, 30.10.2020, <https://noizz.pl/lifestyle/tatuaż-z-blyskawica-wyborem-strajku-kobiet-za-darmo-w-przenikaniu-w-warszawie/d3x1bvl>
- 232 Ciegieła, A., *O retoryce pogardy, wykluczenia w polskim dyskursie*, Warszawa 2015
- 233 Cielemecka, O., *Czas feminizmu*, [w:] P. Chudzik-Dudzik, E. Durys, *Konteksty feministyczne. Gender w życiu społecznym i kulturze*, Łódź 2014
- 234 Ciesek, B., *Dyskursy dyskryminacji i tolerancji we współczesnej polskiej przestrzeni publicznej*, Katowice 2015
- 235 Cimaridi, L., *Gender Studies and Music*, 2019
- 236 Cixous, H., Śmiech meduzy, „Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja” 1993, nr 4/5/6 (22/23/24)
- 237 Cohen, H., *Social Media Definitions*, <http://heidicohen.com/social-media-definition>
- 238 Cohen, J., *Strategy of identity: New theoretical paradigms and temporary social movements*, „Social Research” 1985
- 239 Cohen, S., *Fold Devils and Moral Panics*, St. Albans 1972
- 240 Collins, R., *Łańcuchy rytuałów interakcyjnych*, Kraków 2011
- 241 Collins, R., Ruchy społeczne jako obiekt uwagi emocjonalnej, [w:] K. Gorlach, P. H. Mooney, *Dynamika życia społecznego. Współczesne koncepcje ruchów społecznych*, Warszawa 2008
- 242 Council of Europe, Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to Member States on „Hate Speech”, Strasbourg 1997
- 243 Crenshaw, K., *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics*, Chicago 1989
- 244 Crenshaw, K., Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color, „Stanford Law Review” 1991, nr 43(6)
- 245 Creswell, W.J., *Qualitative Inquiry and Research Design, Choosing among five approaches*, London, 2013
- 246 Criado Peres, C., *Niewidzialne kobiety. Jak dane tworzą świat skrojony pod mężczyzn*, Kraków 2020
- 247 Crozier, M., Huntington, S., Watunaki J., *The Crisis of Democracy*, New York 1975
- 248 Czaja, D., Dylematy błazna, „Polska Sztuka Ludowa” 1988, nr. 4
- 249 Czapiński, J., Polska - państwo bez społeczeństwa, „Nauka” 2006, nr 1
- 250 Czaplinski, P., *Polityka literatury, czyli pokazywanie języka*, [w:] *Polityka literatury, „Przewodnik Krytyki Politycznej”*, Warszawa 2009

- 251 Czarnacka, A., Język politycznej reprezentacji kobiet, [w:] A. Czarnacka, Rewolucja i co dalej? Ruchy kobiece w poszukiwaniu nowych form polityczności, Raport 2018, Warszawa 2018
- 252 Czarnecka, A., Po Czarnym Wtorku - czy kobiety przegrały? <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1722500,1,po-czarnym-wtorku--czy-kobiety-przegraly>
- 253 Czernich, P., Hasło, które zawładnęło finiszem kampanii prezydenckiej, wraca ze zdwojoną siłą, 27.10.2020, <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/aborcja-osiem-gwiazd-z-kampanii-prezydenckiej-wraca-na-strajk-kobiet/6xxrp80>
- 254 Czerwiński, M., Semiotyczna analiza dyskursu, [w:] W. Czachu, A. Kulczyńska, Ł. Ku-mięga, Jak analizować dyskurs? Perspektywy dydaktyczne, Kraków 2016
- 255 Czyżewski, M., „Język wrogości” oraz spór o III i IV RP w perspektywie dyskursu publicz-nego, [w:] Język IV Rzeczypospolitej, Lublin 2010
- 256 Czyżewski, M., Dunin, K., Piotrowski, A., Cudze problemy, czyli wstęp do sepologii, [w:] M. Czyżewski, K. Dunin, A. Piotrowski, Cudze problemy, Warszawa 1991
- 257 Czyżewski, M., Kowalski, S., Piotrowski, A., Rytualny chaos, Warszawa 1997
- 258 Czyżewski, M., Miejsce analizy ramowej w socjologii E. Goffmana, „Przegląd Socjolo-giczny” 1981, nr 33
- 259 Czyżewski, M., Trzy rodzaje dyskursu, [w:], M. Czyżewski, S. Kowalski, A. Piotrowski, Rytualny chaos, Warszawa 1997
- 260 Daft, R.L., Lengel, R.H., Organizational information requirements, media richness and structural design, „Management Science” 1986, nr 32(5)
- 261 Dahlgren, P., The political web: Media, participation and alternative democracy, Springer 2013.
- 262 Dalton, J.R., The Good Citizen: How a Younger Generation Is Reshaping American Poli-tics, Washington 2008
- 263 Danielewski, M., Kosiniak-Kamysz manipuluje sondażem CBOS i mówi nieprawdę o pra-wie do aborcji, 26.07.2024, Kosiniak-Kamysz manipuluje sondażem CBOS i mówi nie-prawdę o prawie do aborcji | <https://OKO.press>
- 264 Danielewski, M., Nie cmokaj z niesmakiem na krzyk „Wypierdalać”. Wulgarna jest tortura, nie gniew, 26.10.2020, Nie cmokaj z niesmakiem na krzyk „Wypierdalać!”. Wulgarna jest tortura, nie gniew | <https://OKO.press>
- 265 Danielewski, M., Ordo Iuris w organizacji pod kuratelą Rosji? Mocne śledztwo Onetu, 22.03.2024, Ordo Iuris w organizacji pod kuratelą Rosji? Mocne śledztwo | <https://OKO.press>
- 266 Danielewski, M., Strajk Kobiet ma znak SS? Brednie Terleckiego i Jędraszewskiego, mylą nazistów z Szarymi Szeregami, 27.10.2020, <https://oko.press/strajk-kobiet-ma-znak-ss-brednie-terleckiego-i-jedraszewskiego/>
- 267 Daphi, P., „Imagine the streets”: The spatial dimension of protests’ transformative effects and its role in building movement identity, „Political Geography” 2017, vol. 56
- 268 Datta, N., Tip of the Iceberg: Religious Extremist Funders against Human Rights for Sexu-ality & Reproductive Health in Europe, 15.06.2021, Tip of the Iceberg: Religious Extremist Funders against Human Rights for Sexuality & Reproductive Health in Europe | <https://EPF>
- 269 Davies, Ch., Poland’s abortion ban proposal near collapse after mass protests, <https://www.theguardian.com/world/2016/oct/05/polish-government-performs-u-turn-on-total-abortion-ban> 2016
- 270 Davis, A., Public relations. Zarządzanie reputacją firmy, Warszawa 1998
- 271 Davis, A., The Mediation of Power: A Critical Introduction, London 2007
- 272 Dawkins, R., Samolubny gen, Warszawa 2007
- 273 Dąbrowska, A., Wartościowanie w wybranych hasłach encyklopedycznych, [w:] J. Puzy-nina, J. Anusiewicz, M. Abramowicz, Język a kultura 2012, t. 3, Lublin
- 274 De Beaugrande, R., Story of Discourse Analysis, [w:] T.A. van Dijk, Introduction to Dis-course Analysis, London 1996
- 275 De Beauvoir, S., Druga płeć, Warszawa 2014
- 276 De Saussure, F., Kurs językoznawstwa ogólnego, Warszawa 2002
- 277 Dean, J., Crowds and Party, London 2016

- 278 Dean, J., *Publicity's Secret: How Technoculture Capitalizes on Democracy*, Ithaca 2002
- 279 Debeni, L., Nie dajcie się uciszyć - punk rock i dziewczyny. 4.01.2021, <https://szajin-mag.pl/nie-dajcie-sie-uciszyc-punk-rock-i-dziewczyny/>
- 280 DeLanda, M., *A New Philosophy of Society: Assemblage Theory and Social Complexity*. London 2006
- 281 Della Porta, D., *Can Democracy be saved?* „Polity Press” 2013
- 282 Della Porta, D., Diani, M., *Ruchy społeczne. Wprowadzenie*, Kraków 2009
- 283 Della Porta, D., *Social Movements in Times of Austerity: Bringing Capitalism Back into Protest Analysis*, „Polity Press” 2015
- 284 Della Porta, D., *Social Movements, Political Violence, and the State*, Cambridge 2006
- 285 DeNora, T., *Music in everyday life*, Cambridge 2009
- 286 Denzin, N.K., Lincoln, Y.S., *Metody badań jakościowych*, Warszawa 2009, t.1
- 287 Derrida, J., *O gramatologii*, Warszawa 1999
- 288 Derucka, M., Jak światowe media piszą o Strajku Kobiet. Jak to widzą za granicą? Tak światowe media piszą o Strajku Kobiet. Jak to widzą za granicą? | <https://AllPress.pl>
- 289 Desai, M., *Transnational solidarity: Women's agency, structural adjustment, and globalization*, [w:] N.A. Naples, M. Desai, *Women's Activism and Globalization: Linking Local Struggles and Transnational Politics*, London 2005
- 290 Desperak, I., Antykoncepcja, aborcja i ... eutanazja. O upolitycznieniu praw reprodukcyjnych w Polsce, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Sociologica” 2003
- 291 Desperak, I., *Konkres Kobiet, Demokracja Parytetowa i ruch kobiecy w Polsce*, Łódź
- 292 Desperak, I., *Nowa żelazna kurtyna czy nowe średniowiecze? Ruchy antyaborcyjne, anty-gender i anty-LGBT+ w Polsce i innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej, nowa-żelazna-kurtyna-czy-nowe-sredniowiecze-ruchy-antyaborcyjne-antygender-i-anty-lgbt.pdf*
- 293 Deutsche, R., *Art. And Public Space: Questions of Democracy*, „Social Text” 1992, nr. 33
- 294 Disi Pavlic, R., *The Nearness of Youth: Spatial and Temporal Effects of Protests on Political Attitudes in Chile*, „Latin American Politics and Society” 2021, vol. 63, nr 1
- 295 Długołęcka, A., Pozdał, M., #sexedpl. Rozmowy Anji Rubik o dojrzewaniu, miłości i seksie, 2018
- 296 Dłużewska, E., Wykorzystali jej grafikę w kampanii antyaborcyjnej. Teraz Rosjanka wsparła Strajk Kobiet, 16.12.2020, https://glazkova_art-i-antyaborcyjne-plakaty-Wykorzystali-jej-grafike-w-kampanii-antyaborcyjnej-Teraz-wsparla-Strajk-Kobiet
- 297 Dobek-Ostrowska, B., Fras, J., Ociepka, B., *Teoria i praktyka propagandy*, Wrocław 1997
- 298 Dobek-Ostrowska, B., *Komunikowanie polityczne i publiczne*, Warszawa 2012
- 299 Dobek-Ostrowska, B., *Media masowe i aktorzy polityczni w świetle studiów nad komunikowaniem politycznym*, 2004
- 300 Domańska, M., *Medialny obraz Czarnego Protestu w kontekście dyskursu o aborcji*, Warszawa 2018
- 301 Domosławski, Z., *Wprowadzenie do medycyny*, Jelenia Góra 2007
- 302 Donati, P., *Relational Sociology*, London 2011
- 303 Donati, P., *Wyzwanie uniwersalizm w wielokulturowym społeczeństwie ponowoczesnym: podejście relacyjne*, [w:] E. Hałas, *Teoria socjologiczna Floriana Znanieckiego a wyzwania XXI wieku*, Lublin 1999
- 304 Doroszewski, W., *Słownik Języka Polskiego*, Warszawa
- 305 Douglas, J.D., *Investigative Social Research*, London 1976
- 306 Douglas-Henry, M., *The Power of Women's Anger: An Interview with Soraya Chemaly*, 19.09.2018, *The Power of Women's Anger: An Interview with Soraya Chemaly* | <https://ColumbiaJournal>
- 307 Doyle, J., *The Curious History of „The Battle Hymn of the Republic”*, 6.07.2016, <https://www.ozy.com/true-and-stories/the-curious-history-of-the-battle-hymn-of-the-republic/61499/>
- 308 Drabek, M., „Kultura Popularna” 2009, z.1
- 309 Drelich, S., *Rewolucja jako narzędzie emancypacji w myśl społeczno-politycznej Slavoję Žižka*, „Athenauem” 2021, nr 69(1)
- 310 Drożdż, M., *Język nienawiści w dyskursie medialnym*, 2016;

- 311 Drożdż, D., Kto stoi za najnowszą kampanią antyaborcyjną? Obraz z billboardów wykorzystany wbrew intencjom artystki, 12.12.2020, <https://wyborcza.pl/7,75410,26598117,czy-to-znowu-sredniowiecze-ilustracje-rosyjskiej-artystki.html>
- 312 Drożdż, M., Etyka mediów jako integralna część nauk o mediach, [w:] A. Adamski, S. Gawroński, M. Szewczyk, Nauki o mediach i komunikacji społecznej, Warszawa 2017.
- 313 Drożdż, D., „Idziesz na zwarcie, dziadygo” - ludzie kultury o Kaczyńskim. Dua Lipa i Miley Cyrus wsparły Polki, 29.10.2020, <https://Kaczyński-o-zakazie-aborcji-Idziesz-na-zwarcie-dziadygo'-reakcje-ludzi-kultury-na-orędzie-Kaczyńskiego>
- 314 Dryzek, J., The Politics of the Earth, Oxford 2005
- 315 Drzycimski, A., Skutnik, T., Gdańsk, Sierpień '80, Rozmowy, Gdańsk 1990, s 433
- 316 Du Vall, M., Walecka-Rynduch, A., Wyzwania komunikacyjne polityki protestu, [w:] G. Piechota, Public relations wobec wyzwań społeczności, Kraków 2012
- 317 Duddleston, M., The Story Behind Rodgers and Hammerstein's Beloved Song of Hope - "You'll Never Walk Alone, 07.01.2021, <https://www.wrti.org/post/story-behind-rodgers-and-hammersteins-beloved-song-hope-youll-never-walk-alone>.
- 318 Dudek, A., Reglamentowana rewolucja, Kraków 2004
- 319 Dudkiewicz, M., Słowa klucze w dyskursie dobrej zmiany, Białystok 2020
- 320 Dudkiewicz, M., Zastosowanie analizy pola semantycznego i analizy „gloss” dla zaprezentowania sposobu postrzegania świata społecznego, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2006, nr 1
- 321 Dudzik, I., Aborcyjna rzeźnia nr 1 w Polsce, czyli jak Fundacja Pro-life walczy z aborcją, 30.11.2007, <https://www.medonet.pl/zdrowie,jak-fundacje-pro-life-walczą-z-aborcją,-artykuł,1724191.html>
- 322 Dunbar, C., Człowiek biografia, Kraków 2020
- 323 Dunn, K.C., Global Punk: Resistance and Rebellion in Everyday Life, 2016
- 324 Durkheim, E., Elementarne formy życia religijnego, Warszawa 2020
- 325 Durkheim, E., Zasady metody socjologicznej, Warszawa 2000
- 326 Durman, N., Makabryczne billboardy na ulicach polskich miast. Dlaczego ciągle straszą? Sprawdzamy, 6.11.2017, <https://Tylko-w-WP-Makabryczne-billboardy-na-ulicach-polskich-miast-Dlaczego-ciągłe-straszą?-Sprawdzamy>
- 327 Duszak, A., Kilka uwag o naturalnym rozwoju komunikacji, [w:] R. Grucza, Język, kultura, kompetencja kulturowa, Warszawa
- 328 Duszak, A., Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa, Warszawa 1998
- 329 DW, O Strajku Kobiet usłyszał świat. Jak o proteście i samej ustawie piszą zagraniczne media? O Strajku Kobiet usłyszał świat. Jak o proteście i samej ustawie piszą zagraniczne media? | <https://Gazeta Pomorska>
- 330 Dzido, M., Solidarność Kobiet, Warszawa 2016
- 331 Dzienisz, M., Kartuzy. Znicze i napisy „piekło kobiet” przed dawnym biurem PiS, 25.10.2020, https://expresskaszubski.pl/pl/11_wiadomosci/33327_kartuzy-znicze-i-napisy-pieklo-kobiet-przed-dawnym-biurem-pis.html
- 332 Dzisiaj o godzinie 19 przed biurem poselskim Barbary Dziuk w Tarnowskich Górach ma się odbyć akcja protestacyjna „Pogrzeb Praw Kobiet”, 24.10.2020, Tarnowskie Góry. Zapraszają na Pogrzeb Praw Kobiet | <https://gwarek.com.pl>
- 333 Dziwak, E., Beauty hejt - nowy przejaw mowy nienawiści w Internecie, [w:] W. Wilczyńska, Wokół strajków kobiet, Warszawa 2021
- 334 Dziwak, E., Od elitarności do inkluzywności, „Zeszyty Prasoznawcze” 2019, nr 237.
- 335 Edelman - „Trust Barometr” za 2023 rok, <https://www.edelman.com/trust/2023/trust-barometer>
- 336 Edensor, T., Tożsamość narodowa, kultura popularna i życie codzienne, Kraków 2004
- 337 Einhorn, B., Citizenship in an Enlarging Europe: Contested Strategies, „Czech Sociological Review” 2005, nr 41(6)
- 338 Eksperci: w Iranie przez lata sprzeciwu wobec władzy wyklarował się społeczeństwo obywatelskie, 10.04.2023, Eksperci: w Iranie przez lata sprzeciwu wobec władz wyklarowało się społeczeństwo obywatelskie | Polska Agencja Prasowa SA
- 339 Elias, N., Przemiany obyczajów w cywilizacji Zachodu, Warszaw 1980

- 340 Elias, N., *Społeczeństwo jednostek*, Warszawa 2006
- 341 Eliot, T.S., *Notes Towards the Definition of Culture*, New York 1949
- 342 Elle, Polskie marki wspierają strajk kobiet. „Nie możemy milczeć, kiedy prawa kobiet stoją pod znakiem zapytania, 28.10.2020, Polskie marki wspierają strajk kobiet. "Nie możemy milczeć, kiedy prawa kobiet stoją pod znakiem zapytania" | <https://Elle.pl>
- 343 Emirbayer, M., Manifesto for a Relational Sociology, „*American Journal of Sociology*” 1997, nr 2
- 344 Engel, B., Posadskaya-Vanderbeck, A., *Revolution of Their Own Voices of Women in Soviet History*, Colorado 1997
- 345 Engels, F., *Pochodzenie rodziny, własności prywatnej i państwa. W związku z badaniami Lewisa H. Morgana*, Warszawa 1979
- 346 Entman, R.M., Framing Bias: Media in the Distribution of Power, „*Journal of Communication*” 2007, nr 57
- 347 Entman, R.M., Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm, „*Journal of Communication*” 1993, nr 43(4)
- 348 ER. Najsylniejszy tata z protestu: Nie pozwólmy krzywdzić naszych kobiet, panowie!”. 02.11.2020, <https://www.edziecko.pl/rodzice/7,79361,26469007,nie-pozwoimy-krzywdzic-naszch-kobiet-panowie-wywiad-z.html>
- 349 Erling, B., Polityczny odzew artystów zainspirowanych ulicznymi protestami. 27.11.2020, <https://www.press.pl/tresc/64067>
- 350 Etzioni, A., *The Active Society*, New York 1968
- 351 Etzkorn, K.P., George Simmel and the Sociology of Music, „*Social Forces*”, nr 43(1)
- 352 Eyerman, R., Jamison A., *Music and Social Movements: Mobilizing Traditions in the Twentieth Century*, Cambridge 1998
- 353 Eyerman, R., Music in movement: cultural politics and old and new social movements, „*Qualitative Sociology*” 2002, nr 3
- 354 Fairclough, N., *Critical Discourse Analysis: The Critical Study on Language*, London 2013
- 355 Fairclough, N., *Discourse and Social Change*, Cambridge 1992
- 356 Fairclough, N., *Discourse and text: linguistic and intertextual analysis with discourse analysis*, vol. 3, nr 2, 1992
- 357 Fairclough, N., *Media Discourse*, London 1995
- 358 Fakty po Faktach, tvn.24.pl, 24.10.2023, <https://www.tvn24.pl/go/programy,7/fakty-po-faktach-odcinki,15048/odcinek-553,S00E553,386936>
- 359 Faludi, S., *Backlash*, 1992
- 360 Faludi, S., *Reakcja. Niewypowiedziana wojna przeciwko kobietom*, Warszawa 2013
- 361 Fantasia, R., *Culture of Solidarity*, Berkeley, Los Angeles, 1988
- 362 FEDERA, Raport Roczny 2022; I. Desperak, Ruch społeczny, feministyczny czy ruch oporu kobiet, [w:] A. Czarnecka, *Rewolucja i co dalej? Ruchy kobiece w poszukiwaniu nowych form polityczności*, Warszawa 2018
- 363 Federici, S., *Prekariat. Perspektywa feministyczna*, [w:] M. Skóra, Biblioteka Thinktanku Feministycznego, f0096federici.pdf | <https://ekologiasztuka.pl>
- 364 Feld, S., *Sound and Sentiment: Birds, Weeping, Poetics, and Song in Kaluli Expression*, 1990
- 365 Fenton, S., *Etniczność*, Warszawa 2007
- 366 Ferree, M.M., McClurg Mueller, C., *Feminism and the Women's Movement: A Global Perspective*, 2007
- 367 Ferree, M.M., Miller, F.D, Mobilization and meaning toward an integration of social psychological and resource perspective on social movement, „*Sociological Inquiry*” 1985.
- 368 Filipiak, M., *Subkultury młodzieżowe wczoraj i dziś*, Tyczyn 2001
- 369 Fleischer, M., *Das System der polonischen Kollektivismus. Eine empirische Untersuchung*, Munchen 1995
- 370 Fleischer, M., *Information und Bedeutung*, German 1990
- 371 Fleischer, M., *Stabilność polskiej symboliki kolektywnej*, [w:] M. Fleischer, *Konstrukcja rzeczywistości*, Wrocław 2002

- 372 Fleischer, M., System polskich symboli kolektywnych. Wyniki badań empirycznych, Wrocław 1996
- 373 Fletcher, R., Nielsen, R.K., Are People Incidentally Exposed to News on Social Media? A Comparative Analysis, 2018
- 374 Fletcher, R., Nielsen, R.K., Exposure to opposing views on social media, 2018
- 375 Flewitt, R., What are multimodal data and transcription, [w:] C. Jewitt, The Routledge Handbook of Multimodal Analysis, London & New York 2011
- 376 Flick, U., Triangulation in Qualitative Research, [w:] U. Flick, E. von Kardorff, I. Steinke, A Companion to Qualitative Research, London 2004
- 377 Foucault, M., Bezpieczeństwo, terytorium, populacja, Warszawa 2023.
- 378 Foucault, M., Dyskurs jako struktura i proces 2001
- 379 Foucault, M., Historia seksualności, t. I: Wola wiedzy, Warszawa 2020
- 380 Foucault, M., Nadzorować i karać. Narodziny więzienia, Warszawa 2020
- 381 Foucault, M., Porządek dyskursu, Warszawa 2002
- 382 Foucault, M., The Archeology of Knowledge and the Discourse on Language, New York 1972
- 383 Foucault, M., Trzeba bronić społeczeństwa, Warszawa 1998
- 384 Foucault, M., Wola wiedzy. Historia seksualności, Warszawa 1995
- 385 Foucault, The ethic of care for the self as a practice of freedom, [w:] J. Bernauer, D. Rasmussen, The Final Foucault, Cambridge 1991
- 386 Franczak, K., Analiza ramowania, [w:] M. Czyżewski, M. Otwocki, T. Piekot, J. Stachowiak, Analiza Dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych, Warszawa 2017
- 387 Franczuk, A., Strajk Kobiet w Warszawie. Tłum skandował „Je***ć PiS”. Tłumy szły na Kaczyńskiego, 29.01.2021, Strajk Kobiet w Warszawie. Tłum skandował "Je***ć PiS". Tłumy szły na KACZYŃSKIEGO [ZAPIS RELACJI NA ŻYWO] – Warszawa | Super Express
- 388 Frank, T., The Conquest of Cool. Business Culture, Counterculture, and the Rise of Hip Consumerism, Chicago 1997
- 389 Fras, J., Dialog we współczesnym komunikowaniu publicznym, [w:] I. Borowski, A. Woźny, Nowe media - nowe w mediach, Wrocław 2001
- 390 Fraser, N., Fortunes of Feminism: From State-Managed Capitalism to Neoliberal Crisis, London 2013
- 391 Fraser, N., Rethinking the Public Sphere, A Contribution to the Critique of Actually Existing. Democracy, „Social Text” 1990, nr 25/26
- 392 Frąckowiak-Sochańska, M., Zawodna-Stephan, M., Uwięzione między lękiem a gniewem? Powstanie i rozpad wspólnoty buntu w czasie protestów kobiet po wyroku Trybunału Konstytucyjnego, „Studia Socjologiczne” 2022, nr 1(244)
- 393 Freedberg, D., Potęga wizerunku. Studia z historii i teorii oddziaływania, Kraków 2005
- 394 Freeman, J., The Tyranny of Structurelessness, „The Second Wave” 1972, nr 2
- 395 Freud, S., Group Psychology and the Analysis of the Ego, London 1921
- 396 Friedan, B., Mistyka kobiecości, 1963
- 397 Friedman, J., 50 Years Ago Neil Young Wrote a Song That Changed a Generation of Protest Music, 27.06.2020, <https://www.esquire.com/entertainment/music/a32981855/neil-young-ohio-meaning-analysis-essay-history-50th-anniversary/>
- 398 Fuchs, Ch., The Self-Organization of Social Movements, „Systemic Practice and Action Research” 2006, nr 1
- 399 Fundacja Inicjatywa Wschód, Cicho już byliśmy, 2.10.2023, <https://www.youtube.com/watch?v=3D4plq-wuhM>
- 400 Funk, N., A very tangled knot: Official state socialist women’s organizations, women’s agency and feminism in Eastern European State Socialism, „European Journal of Women’s Studies” 2014, nr 21(4)
- 401 Fuszara, M., Debata o aborcji a kształtowanie się sceny politycznej w Polsce po upadku komunizmu, [w:] M. Chałbiński, Polityka i aborcja, Warszawa 1994
- 402 Fuszara, M., Kobiety w Polsce na przełomie wieków. Nowy kontrakt płci? Warszawa 2002.

- 403 Gackowski, T., Metodologie badań medioznawczych, Warszawa 2014
- 404 Gadomska-Lila, K., Pokolenie Y wyzwaniem dla zarządzania zasobami ludzkimi, „Zarządzanie zasobami ludzkimi” 2015, nr 1
- 405 Gadowska, K., Winczorek, J., Sfera publiczna - funkcje, dysfunkcje, normy oficjalne i nieoficjalne, „Studia Socjologiczne” 2013, nr 1
- 406 Gago, V., Feminist International: How to Change Everything, Verso 2020.
- 407 Gajda, S., Język w komunikacji społecznej, Opole 2004
- 408 Gajda, S., Media - stylowy tygiel współczesnej polszczyzny, [w:] J. Bralczyk i K. Mosiołek - Kłosińska, Język w mediach masowych, Warszawa 2000
- 409 Gajda, S., Od lingwistyki tekstu do analizy dyskursu, 2015
- 410 Gajda, S., Społeczne determinacje nazw własnych tekstów (tytułów) [w:] Socjolingwistyka, z. 6
- 411 Gajewska, A., Macierzyństwo - prezentacja pojęcia w dyskursie feministycznym w Polsce, [w:] M. Radkiewicz, Gender. Konteksty, Kraków 2004
- 412 Galupujący Major, Frajerstwo zamiast przywództwa, „Krytyka polityczna”, 13.10.2020, <https://krytykapolityczna.pl/felietony/galopujacy-major/frajerstwo-zamiast-przywodztwa-galopujacy-major/>
- 413 Gałczyńska, M., „Milczący sprzeciw przeciwko manipulacji?” Bardzo cicha kadencja pierwszej damy, 06.08.2020, <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/agata-duda-pierwsza-dama-milczaca-cicha-kadencja-prezydentowej/9hspgl5>
- 414 Gamson, W.A., A. Modigliani, Media Discourse and Public Opinion on Nuclear Power: A Constructionist Approach, „American Journal of Sociology” 1989, nr 95(1)
- 415 Gamson, W.A., Croteau, D., Hoynes, W., Sasson, T., Media Images and the Social Construction of Reality, „Annual Review of Sociology” 1992, nr 18
- 416 Gamson, W.A., Talking Politics, New York 1992
- 417 Gamson, W.A., The social psychology of collective action, [w:] A. Morris, C. Mueller, Frontiers in Social Movement Theory, London 1992
- 418 Garewicz, J., Pokolenie jako kategoria socjofilozoficzna, „Studia Socjologiczne” 1983, nr 1
- 419 Gawlicz, K., Płeć i naród. Dyskurs dotyczący aborcji w „Naszym Dzienniku” a konstruowanie tożsamości narodowej, [w:] E. Zierkiewicz, I. Kowalczyk, Kobiety, feminizm, media, Poznań 2005
- 420 Gaynor, G., Songfacts. I will Survive by Gloria, <https://www.songfacts.com/facts/gloria-gaynor/i-will-survive>
- 421 Gazeta Polska VD, Strajk kobiet czy cywilizacyjne zezwierzęcenie, przemoc psychiczna i fizyczna? 13.12.2020
- 422 Geer, G., Kobiety enuch, Poznań 2001
- 423 Geertz, C., The Interpretation of Cultures. Selected Essays, New York 1973
- 424 Gehmann, U., Modern Myths, „Culture and Organization” 2003, nr 2
- 425 Gerbaudo, P., E. Treré, In Search of the ‘We’ of Social Media Activism. Introduction to the Special Issue on Social Media and Protest Identities, „Information, Communication & Society” 2015, vol. 18, no. 8
- 426 Gerbaudo, P., Tweets and the Streets: Social Media and Contemporary Activism, London 2012
- 427 Gębka, M., Postawy Polaków wobec aborcji w latach 1989-2023, „Teologia i Moralność” 2023, nr 18(34)
- 428 Ghodsee, K., Feminism-by-Design: Emerging Capitalisms, Cultural Feminism, and Women’s Nongovernmental Organizations in Postsocialist Eastern Europe. Signs, „Journal of Women in Culture and Society” 2004, nr 29(3)
- 429 Gibson, J., The Ecological Approach to Visual Perception, New York 2015
- 430 Giddens, A., Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności, Warszawa 2001
- 431 Giddens, A., Socjologia, Warszawa 2012
- 432 Giedroję, K., Pogrzeb praw kobiet: Przed biurem posła i senatora z PiS-u płoną znicze, Przed biurem poselsko - senatorskim płoną znicze

- 433 Gillespie, T., *The Relevance of Algorithms*, 17.05.2013, *The Relevance of Algorithms* - Tarleton Gillespie | <https://Open Transcripts>
- 434 Gitlin, T., *The Whole World Is Watching: The Media in the Making and Unmaking of the New Left*, Berkeley 1980
- 435 Giwrycz, M., Biurgoński, P., *Religia i polityka*, 2019
- 436 Glazkovaart, Instagram, https://www.instagram.com/p/CIp6EXesgQc/?utm_source=ig_embed.
- 437 Gliński, P., *Polscy Zieloni. Ruch społeczny w okresie przemian*, Warszawa 1996
- 438 Głowiński, M., *Marcowe grudnie*, Warszawa, 1991
- 439 Głowiński, M., *Nowomowa po polsku*, Warszawa 1991
- 440 Goban-Klas, T., *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internet*, Warszawa-Kraków 2001
- 441 Godlewski, G., *Słowo-pismo-sztuka słowa. Perspektywy antropologiczne*, Warszawa 2008
- 442 Goffman, E., *Człowiek w teatrze życia codziennego*, Warszawa 2000
- 443 Goffman, E., *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*, Boston 1974
- 444 Goffman, E., *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*, Gdańsk 2005
- 445 Goffman, E., *The Presentation of Self in Everyday Life*, Edinburgh, 1956
- 446 Goldfarb, J.C., *Odnova kultury demokratycznej. Wtedy i teraz*, [w:] J. Kołtan, *Przesilenie. Nowa kultura polityczna*, ECS, Gdańsk 2016
- 447 Gołdyn, D., *Przemysław Czarnek o protestującej młodzieży: „Porażka systemu wychowania”*, 02.11.2020, *Przemysław Czarnek o protestującej młodzieży: "Porażka systemu wychowania" – Wiadomości | Radio ZET*
- 448 Google trends, *Analysis #strajkkobiet, #protestkobiet*, <https://trends.google.com>
- 449 Gorlach, K., *Ruchy społeczne jako instrument walki o sprawiedliwość społeczną. Kilka refleksji na przykładzie protestów (nie tylko) polskich rolników*, 2023
- 450 Gorzkowska, P., *Muzyka I polityka, czyli garść klasycznych protest songów*, 04.01.2016, <https://i-d.vice.com/pl/article/9kanbv/muzyka-i-polityka-czyli-garsc-klasycznych-protest-songow>.
- 451 Gould, S.J., *The mismeasure of man*, New York 1996
- 452 Górnikowska-Zwolak, E., *Myśl feministyczna jako nurt rozważań w pedagogice społecznej*, Mysłowice 2006
- 453 Górny, K., *DEMONstracja na ulicach miast - o moralnym chaosie protestów*, „Do Rzeczy”, 03.11.2020
- 454 Górski, M., Golińska, P., *Konflikt pokoleń: porównanie światopoglądów pokolenia (Z) i baby boomers*, „Social Studies: Theory and Practice” 2019, nr 1
- 455 Grabias, S., *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin 2001
- 456 Grabowska, M., 2009, *Between East and West. The formation of Polish women’s movement identity* (praca doktorska Rutgers University, <https://rucore.libraries.rutgers.edu/rutgers-lib/26287/>)
- 457 Grabowska, M., *Pomiędzy gender studies a „ideologią” gender*. Fundacja Boella, 2013, <https://pl.boell.org/pl/2014/01/07/pomiedzy-gender-studies-ideologia-gender>.
- 458 Grabowski, K., *Dezerter. Poroniona generacja?* Warszawa 2010
- 459 Graff, A., *Armia płodów na ulicach to wyraz obowiązującej w naszym kraju katolickiej ideologii*, 30.01.2021, <https://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,100865,26720380,armia-plodow-na-ulicach-to-wyraz-obowiazujacej-w-naszym-kraju.html>
- 460 Graff, A., *Coś w Polsce pękło, coś się wylało. Jak młodzi zerwali Wielki Kompromis z Kościołem*, 5.11.2020, [www.oko.press/jak-młodzi-zerwali-wielki-kompromis-z-kosciolem-graff/](http://www.oko.press/jak-mlodzi-zerwali-wielki-kompromis-z-kosciolem-graff/)
- 461 Graff, A., Korolczuk, E., *Anti-Gender Politics in the Populist Movement*, London 2021
- 462 Graff, A., Korolczuk, E., *Rewolucja rewolucją, ale winny jest gender*, „OKO Press”, 9.08.2016, <https://oko.press/papiez-franciszek-rewolucja-rewolucja-winny-gender>
- 463 Graff, A., *Matka Feministka*, Warszawa 2014
- 464 Graff, A., *Matka Polka i feministka. O przemianach dyskursu o kobietach w Polsce*, Warszawa 2020

- 465 Graff, A., Polskie rozmowy o płci. Dyskurs publiczny III Rzeczypospolitej z feministycznej perspektywy, [w:] M. Czyżewski, S. Kowalski, T. Tabako, Retoryka i polityka. Dwudziestolecie polskiej transformacji, Warszawa 2010
- 466 Graff, A., Rykoszetem. Rzec o płci, seksualności i narodzie, Warszawa 2008
- 467 Graff, A., Siła tożsamości, Warszawa 2010
- 468 Graff, A., Świat bez kobiet, Warszawa 2021
- 469 Gramsci, A., The Formation of the Intellectual, [w:] A. Gramsci, Essential Classics in Politics, Londyn 1999
- 470 Griffin, E., A First Look at Communication Theory, New York, 2012
- 471 Griffin, E., Podstawy komunikacji społecznej, Gdańsk 2003
- 472 Grobler, A., Metodologia nauk, Kraków 2006
- 473 Grochal, R., Skąd brutalność policji? Kaczyński czuje, że jego władza słabnie, <https://www.newsweek.pl/opinie/brutalnosc-policji-w-tlumieniu-protestow-ka-czynski-czuje-ze-slabnie/2pdvtp4>
- 474 Grodziński, B., Osiem gwiazdek, które mówią bardzo wiele. To ten ruch stoi za bezbłędnym trollingiem Dudy, 09.07.2020, <https://natemat.pl/314263,co-znaczy-osiem-gwiazdek-ruch-osmiu-gwiazd-to-inicjatywa-anty-pis-rozmowa#>
- 475 Grossberg, L., We gotta get out of this place. Popular Conservatism and Postmodern Culture, Nowy York, 1992
- 476 Gruca, R., Policjant, który bił pałką demonstrantów miał już problemy z prawem, NEWS OKO.press. Policjant, który bił pałką demonstrantów, miał już problemy z prawem | <https://OKO.press>
- 477 Grzebyk, P., Ogólnopolski Strajk Kobiet, aborcja i prawo do strajku, Państwo i Prawo, 8/2021.
- 478 Grzechnik, J., Rola nowych mediów w aktywizacji społeczności lokalnej na przykładzie ruchów miejskich w Krakowie. Studium przypadku, Gdańsk 2018
- 479 Grzegorzczkowska, R., Głos w dyskusji o pojęciu tekstu i dyskursu, [w:] J. Bartmiński i B. Boniecka, Tekst- problemy teoretyczne, Lublin 1998
- 480 Gunnarsson Payne, J., Kobiety jako „lud”. Czarne protesty jako sprzeciw wobec autorytarnego populizmu w perspektywie międzynarodowej
- 481 Gunter, B., Media Research Methods: Measuring Audiences, Reactions, and Impact, London 2000
- 482 Gupta, A., Ferguson, J., Poza „kulturę”, przestrzeń, tożsamość i polityka różnicy, [w:] M. Kempny E. Nowicka, Badanie kultury. Elementy teorii antropologicznej, Warszawa 2004
- 483 Guttmacher Institute, Last Five Years Account for More than One-Quarter of All Abortion Restrictions Enacted Since Roe | <https://Guttmacher.org>
- 484 Guziak-Nowak M., o billboardach pro-life: kampania pokazuje, że w łonie matki nie znajduje się bezkształtny płód, który nie czuje bólu, nie ma godności i którego można się pozbyć, bo jest wrogiem intruzem, 18.02.2021, <https://www.radiomaryja.pl/informacje/tylko-u-nas-m-guziak-nowak-o-billboardach-pro-life-kampania-pokazuje-ze-w-lonie-matki-nie-znajduje-sie-bezkszaltany-plod-ktory-nie-czuje-bolu-nie-ma-godnosci-i-ktorego-mozna-sie-pozbyc-bo-jest/>
- 485 Habajska, G., Wykorzystanie ironii do walki politycznej, [w:] J. Anusiewicz, B. Sicińska, Język a kultura, „Język polityki a współczesna kultura polityczna” 1994, t. 11
- 486 Habermas, J., Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy, Cambridge 1996
- 487 Habermas, J., Frasz, J., Dialog we współczesnym komunikowaniu publicznym, [w:] I. Borowski, A. Woźny, Nowe media - nowe w mediach, Wrocław 2001
- 488 Habermas, J., Rytualny chaos, 1997
- 489 Habermas, J., Strukturalne przeobrażenia sfery publicznej, Warszawa 2008
- 490 Habermas, J., Teoria działania komunikacyjnego, Warszawa 1999
- 491 Habermas, J., The Public Sphere: An Encyclopedia Article, 1964
- 492 Habermas, J., The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society, Cambridge 1989
- 493 Hageaars, A.J.M., The Perception of Poverty, 2014

- 494 Hajer, M., *Doing Discourse Analysis: Coalitions, Practices, Meaning*, [w:] M. van den Brink, T. Metze, *Words Matter in Policy and Planning: Discourse Theory and Method in the Social Sciences*, 2007
- 495 Hall, E., *Bezgłośny język*, Warszawa 1987
- 496 Hall, E., *Poza kulturą*, Warszawa 2001
- 497 Hall, E., *Ukryty wymiar*, Warszawa 2009
- 498 Hall, S., *Cultural studies: two paradigms*, „Media, Culture and Society” 1980, vol. 2
- 499 Hall, S., *Encoding/Decoding*, London 1980
- 500 Hall, S., Jefferson, T., *Resistance Through Rituals. Youth subcultures in Post-War Britain* 1976, Londyn
- 501 Hall, S., *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, London 1997
- 502 Hall, S., *The Work of Representation*, [w:] S. Hall, *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*, London 1997
- 503 Halliday, M., Hasan, R., *Cohesion in English*, Londyn 1976
- 504 Halliday, M., Hasan, R., *Language, Context, and Text: Aspects of Language in a Social-Semiotic Perspective*, „Victoria” 1985
- 505 Halliday, M., *Language as Social Semiotic*, London 1978
- 506 Hallin, D., Mancini, P., *Systemy medialne. Trzy modele mediów i polityki w ujęciu porównawczym*, Kraków 2007
- 507 Hands, J., *is for Activism: Dissent, Resistance and Rebellion in a Digital Culture*, 2011
- 508 Hanisch, C., *The Power is Political*, 1969.
- 509 Hanitzsch, T., *Deconstructing Journalism Culture: Toward a Universal Theory*. „Communication Theory” 2007, nr 17(4)
- 510 Hanitzsch, T., *Populist Disseminators, Detached Watchdogs, Critical Change Agents and Opportunist Facilitators: Professional Milieus, The Journalistic Field and Autonomy in 18 Countries*. *International Communication Gazette*” 2011, nr 73(6)
- 511 Hannam, J., *Feminizm*, Poznań 2010
- 512 Hannitzsch, T., *Deconstructing journalism culture*, „Communication Theory” 2007, nr 17.
- 513 Hardig, S., *Feminism*, „Science and the Anti-Enlightenment Critiques”
- 514 Harding, S., *Introductions: Is There a Feminist Method?* [w:] S. Harding, *Feminism and Methodology: Social Science Issues*, Bloomington 1987
- 515 Harding, S., *The Science Question in Feminism*, 1986
- 516 Harding, S., *Whose Science? Whose knowledge? Thinking from Women's Lives*, New York 1991
- 517 Hardt, M., Negri, A., *Multitude: War and democracy in the age of empire*, 2005
- 518 Hariman, R., Lucaites, J.L., *No Caption Needed*, Chicago 2007
- 519 Harris, Z.S., *Discourse analysis*, „Language” 1952, vol. 28, nr 1
- 520 Hartsock, N.C.M., *The Feminist Standpoint. Developing the Ground for a Specifically Feminist Historical Materialism*, „Feminism and Methodology”
- 521 Hauser, E., *Zwolennik „politycznej słuszności” odwiedza Polskę*, [w:] M. Czyżewski, K. Dunin, A. Piotrowski, *Cudze problemy*, Warszawa 1991
- 522 Havelkova, H., *Abstract citizenship? Women and power in the Czech Republic*, „Social Politics” 1996, nr 3(2-3)
- 523 Hawn, M., *History of Hymns: „Go Down Moses”*, 13.03.2019, <https://www.umcdiscipleship.org/resources/history-of-hymns-go-down-moses>.
- 524 Heath, J., Potter, A., *Nation of Rebels. Why Counterculture Became Consumer Culture*, New York 2004
- 525 Hebdige, D., *Subculture: The Meaning of Style*, London 1979
- 526 Hegel, G.W.F., *Fenomenologia ducha*, t. 1, Kraków 1963
- 527 Heinen, J., Matuchniak-Krasuska, A., *Aborcja w Polsce. Kwadratura koła*, Warszawa 1995
- 528 Hekman, S., *Truth and Method: Feminist Standpoint Theory Revisited*, „Signs” 1997, vol. 22, nr 2
- 529 Helios, J., Jedlecka, W., *Urzeczywistnienie idei feminizmu w ogólnościowym dyskursie o kobietach*, Wrocław 2018

- 530 Henwood, B., The history of American protest music, from "Yankee Doodle" to Kendrick Lamar, 22.05.2017, <https://www.vox.com/culture/2017/4/12/14462948/protest-music-history-america-trump-beyonce-dylan-misty>
- 531 Herman, S.E., Chomsky, N., Manufacturing Consent: The Political Economy of Mass Media, New York 1998
- 532 Hermann, P., Prinzipien der Sprachgeschichte, 1880
- 533 Himmelfarb, G., Jeden naród, dwie kultury, Warszawa 2007
- 534 Hip-Hop & Politics, Fuck Tha Police, N.W.A., <https://wordpress.clarku.edu/musc210-hhp/hip-hop-culture-politics-exploring-the-narrative-and-power-of-rap-lyrics/fuck-tha-police-n-w-a/>.
- 535 Historia o tym, jak PiS podporządkował sobie Trybunał Protestacyjny, Jak PiS podporządkował sobie Trybunał Konstytucyjny | <https://polityka.pl>
- 536 Historia pewnej piosenki, R.E.D., która zawładnęła sercami kibiców. Fenomen „You’ll never walk alone”. 12.04.2020, <https://kolumnasportowa.com/2020/04/12/historia-pewnej-piosenki-ktora-zawladnela-sercami-kibicow-fenomen-youll-never-walk-alone/?fbclid=IwAR0pAf9v8VCuD1cbmMp5VIdaDzPryD3iCF1P0ayw8K0ksp4xBmib-GAB5NQs>
- 537 Historycy sztuki: błyskawica; piorun to znak gniewu, nie faszyzmu, 2.11.2020, <https://glos.pl/historycy-sztuki-blyskawica-i-piorun-to-znak-gniewu-a-nie-faszyzmu>
- 538 Hitlerowski symbol na sztandarach przeciwników obrony życia dzieci, tvp.info, 15.04.2020, www.tvp.info/47576378/pieklo-kobiet-hitlerowski-symbol-na-sztandarach-przeciwnikow-obrony-zycia-dzieci-wieszwiecej
- 539 Hochschild, A., The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling, 1983
- 540 Hochschild, A., Zarządzanie emocjami. Komercjalizacja ludzkich uczuć, Warszawa 2009
- 541 Hofstede, G., Culture’s consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations, CA 2001.
- 542 Hofstede, G., Hofstede, G.J., Minkov, M., Kultury i organizacje. Zaprogramowanie umysłu, Warszawa 2011
- 543 Hoggat, A., Eurythmics reflect on recording „Sisters Are Doin’ It for Themselves” with Aretha Franklin, 16.08.2018, <https://ew.com/music/2018/08/16/eurythmics-reflect-sisters-doing-for-themselves-aretha-franklin/>
- 544 Hołda, R., „Jesteście w naszej pamięci”. Polskie murale jako nośniki pamięci i popularna forma patriotyzmu, „Relacje międzykulturowe” 2020, nr 1(7)
- 545 Homomilitia, Moje ciało, mój wybór, 1996 - jako przykład kontrkultury lat 90
- 546 hooks, b., Feminism is for Everybody, Cambridge 2000
- 547 hooks, b., Teoria feministyczna. Od marginesu do centrum, Warszawa 2022
- 548 Hrды, S., Kobieta, której nigdy nie było, Warszawa 2005
- 549 Huges, R., Story behind the Song: Killing in The Name by Rage Against the Machine, 12.02.2019, <https://www.loudersound.com/features/story-behind-the-song-killing-in-the-name-by-rage-against-the-machine>
- 550 Hunsinger, J., Klastup, L., Allen, M., International Handbook of Internet Research, New York 2010
- 551 Hunter, J.D., Culture Wars. The Struggle to Define America, New York 1991
- 552 Hurlock, E.B., Rozwój młodzieży, Warszawa, 1965
- 553 Hurrah for Woman Suffrage! Songs of the Woman Suffrage Movement 1848-1920, 1995
- 554 Husrt, J., Historia aborcji w kościele katolickim, „Seksuologia” 1993
- 555 Hutcheon, L., Irony’s Edge: The Theory and Politics of Irony, 1994
- 556 Hymes, D., Foundation of Sociolinguistics: An Ethnographic Approach, London 1974
- 557 Iedeя, R., Multimodalna analiza dyskursu. Resemiotyzacja na potrzeby dyskursów użytkowych, [w:] A. Duszak, G. Kowalski, Systemowo-funkcjonalna analiza dyskursu, Kraków 2013
- 558 Iłowiecki, M., Krzywe zwierciadło. O manipulacji w mediach, Lublin 2009
- 559 Inglehart, R., Modernization and Postmodernization, Cambridge 2005
- 560 Inglehart, R., Pojawienie się wartości postmaterialistycznych, [w:] P. Sztompka, M. Kucia, Pikieta Estetyczna przeciwko kioskom w centrum, „Gazeta Wyborcza” 2005, nr 283

- 561 Inglehart, R., *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*, Princeton 1977
- 562 Inglis, F., *Kultura*, Warszawa 2007
- 563 Isin, F.E., *Theorizing Acts of Citizenship*, [w:] E.F. Isin, G.M. Nielsen, *Acts of Citizenship*, London 2008
- 564 Iuris, Protest przeciwko orzeczeniu TK. Proaborcyjności przeszli przed siedzibę Ordo, 25.10.2020, <https://Protest przeciwko orzeczeniu TK. Proaborcejności przeszli przed siedzibę Ordo Iuris - Polska> | <https://PR24.PL>
- 565 Ivaturi, S., *Women's Strike Protests in Poland*, 6.01.2021, <https://Women's Strike Protests in Poland | CANDLELIGHT>
- 566 Iveković, S., *Niewidzialne kobiety Solidarności*, Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie
- 567 Jabłońska, B., *O społecznym charakterze muzyki. Szkic socjologiczny*, https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/7969/1/Pogranicze_34_2018_B_Jablonska_O_spoecznym_charakterze_muzyki.pdf
- 568 Jabłoński, A.W., *Węzłowe zagadnienia teorii polityki*, [w:] A.W. Jabłoński, L. Sobkowiak, *Studia z teorii polityki*, t. 1, Wrocław 1999
- 569 Jacobs, R.K., *Producing the News, Producing the Crisis: Narrativity, Television, and News Work*, „Media, Culture and Society” 1996, nr 18
- 570 Jacobs, R.K., Smith, P., *Romance, Irony and Solidarity*, „Sociological Theory” 1997, nr 1
- 571 Jacobsson, J., Korolczuk, E., *Civil Society Revisted: Lessons from Poland*, New York 2017
- 572 Jacyno, M., *Kultura indywidualizmu*, Warszawa 2007
- 573 Jaczewski, A., Woynarowska, B., *Dojrzewanie*, Warszawa, 1982
- 574 Jadwiga Emilewicz przeprasza za swój wyjazd na narty, 26.01.2021, <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/jadwiga-emilewicz-przeprasza-za-wyjazd-z-synami-na-narty/9ph8q6c>
- 575 Jakobsen, T.G., Listanhaug, O., *Social Chage and the Politics of Protest*, [w:] R.J. Dalton, Ch. Welzel, *The Civic Culture Transformed. From Allegiant to Assertive Citizens*, Cambridge, 2014
- 576 Jakobson, R., *Poetyka w świetle językoznawstwa*, [w:] K. Polański, *W poszukiwaniu istoty języka*, 1989
- 577 Jakubowicz, K., *Nowa ekologia mediów. Konwergencja a metamorfoza*, Warszawa 2011
- 578 Jandt, F.E., *Intercultural Communication*, 1985
- 579 Janion, M., *Gorączka romantyczna*, Warszawa 1978
- 580 Janion, M., *Niesamowita Słowiańszczyzna*, Kraków 2007
- 581 Janion, M., Żmigrodzka, M. *Romantyzm i historia*, Warszawa 1978
- 582 Jarniewicz, J., *Bunt wizjonerów*, Kraków 2019
- 583 Jarosz, D., *Idee, programy i realia: funkcje Ligii Kobiet w porządku instytucjonalnym Polski Ludowej (1948-1957)*, [w:] *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki ... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich po 1918 roku (na tle porównawczym)*, T. II, Warszawa. 2009
- 584 Jaszczyński, M., *Strajk kobiet i artystów w Szczecinie. Protest na pl. Adamowicza*, 2.11.2020, *Strajk kobiet i artystów w Szczecinie. Protest na pl. Adamowicza. Relacja* - 2.11.2020 | <https://Głos Szczeciński>
- 585 Jawłowska, A., *Drogi kontrkultury*, Warszawa 1973
- 586 Jedlicki, J., *A Suburb of Europe: Nineteenth-Century Polish Approaches to Western Civilization*, Budapest 1999
- 587 Jedynek, S., *Trzecia fala feminizmu w Polsce, czyli w kręgu inspiracji Johna Stuarta Milla Poddaństwa kobiet*, [w:] E. Łoch, *Modernizm i feminizm. Postacie kobiet w literaturze polskiej i obcej*, Lublin 2001
- 588 Jemielniak, D., *Netnografia, czyli etnografia wirtualna - nowa forma badań etnograficznych*, „Prakseologia” 2013, nr 154
- 589 Jenkins, H., *Convergence culture: Where old and new media collide*, New York 2006
- 590 Jenkins, H., *Spreadable Media: creating value and meaning in a networked culture*, New York-London 2013

- 591 Jewitt, J., Different approaches to multimodality, [w:] C. Jewitt, *The Routledge Handbook of Multimodal Analysis*, London 2011
- 592 Jędrzejczyk, A., Co udało się Strajkowi Kobiet? Bitka kobieta z temperamentem z Węgorzowa kontra okrutne państwo, Co udało się Strajkowi Kobiet? Kobieta z temperamentem kontra państwo OKO.press | <https://OKO.press>
- 593 Johnston, H., *Tales of Nationalism: Catalonia, 1939-1979*, New York, 1991
- 594 Johnston, H., *What is a Social Movement?* Cambridge 2014, 23-24
- 595 Jones, A., *Introduction to the Feminism and Visual Culture*, [w:] A. Jones, *Feminism and Visual Culture Reader*, London 2003
- 596 Jończyk, J., *Zbiorowe prawo pracy*, Wrocław 1983
- 597 Jost, J.T., How Social Media Facilitates Political Protest. Information, Motivation, and Social Networks, „*Advances in Political Psychology*” 2018, vol. 39
- 598 Jowitt, K., *New World Disorder. The Leninist Extinction*, Oxford 1992
- 599 Jurszo, R., 80 miast w Polsce, 20 na świecie. Strajk Kobiet się nie zatrzymuje. Gdzie odbywają się protesty? 80 miast w Polsce, 20 na świecie. Strajk Kobiet się nie zatrzymuje. Gdzie odbywają się protesty? | <https://OKO.press>
- 600 Justiceaid, 12 Months of Music That Matters: Women's Right, <https://justiceaid.org/2020/08/22/womens-rights-2/>
- 601 Juzefović, A., Fenomen zwrotu wizualnego we współczesnej kulturze. Treść pojęcia a istota zjawiska, „*Roczniki Kulturoznawcze*” 2014, tom V, nr 1
- 602 Kaczyńskiego, Sejm: Awantura o aborcję. Posłanki otoczyły, <https://www.youtube.com/watch?v=91GvjCmOIwE&t=10620s>, 2020.
- 603 Kaiser, B., *Dyktatura danych*, 2020
- 604 Kajtoch, W., *Badanie aksjologicznego wymiaru języka prasy*, [w:] A. Szymańska, M. Lisowska-Magdziarz, A. Hess, *Metody badań medioznawczych i ich zastosowanie*, Kraków 2018
- 605 Kamińska-Szmaj, I., Co to jest kultura polityczna? [w:] J. Anusiewicz, B. Siciński, *Język polityki a współczesna kultura polityczna*, „*Język a kultura*” 1994, t. 11
- 606 Kamińska-Szmaj, I., *Judzi, zohydza, że czci odziera. Język propagandy politycznej w prasie 1919-1923*, Wrocław 1994
- 607 Kamińska-Szmaj, I., *Słowa na wolności*, Wrocław 2001
- 608 Kamińska-Szmaj, I., *Słownik Wyrazów Obcych Milenijny*, SWO, Warszawa
- 609 Kamińska-Szmaj, Piekot, I.T., *Tabloidyzacja języka i kultury*, 2010
- 610 Kampania 16 dni przeciwko przemocy ze względu na płeć, kampania16dni.pl/
- 611 Kancerek, M., Natalia Przybysz - „Przez sen” - nowy utwór reakcją na czarny protest, 24.10.2016, Natalia Przybysz - „Przez sen” - nowy utwór reakcją na czarny protest – <https://CGM.pl>
- 612 Kane, A., *Reconstructing Culture in Historical Explanation: Narratives as Cultural Structure and Practice*, „*History and Theory*” 2000, nr 3
- 613 Kapica, T., Wiedźmy protestowały w Kędzierzynie-Koźlu. Halloweenowy Strajk Kobiet przeszedł przez miasto w sobotę. „Ziobro, nie boimy się więzienia”, Wiedźmy protestowały w Kędzierzynie-Koźlu. Halloweenowy Strajk Kobiet przeszedł przez miasto w sobotę. "Ziobro, nie boimy się więzienia" | <https://NowaTrybunaOpolska>
- 614 Kaplan, A.M., Haenlein, M., Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media, „*Business Horizons*” 2010, vol 53(1)
- 615 Karczewski, K., *Polski nacjonalizm w szerokiej perspektywie*, „*Sprawy Narodowościowe Nowa Seria*” 2015, nr 46
- 616 Karpińska, A., Atak nożownika w Gdyni. Ofiarą padł uczestnik protestu, 27.10.2020, <https://AtaknożownikawGdyni>. Ofiarą padł uczestnik protestu | <https://o2>
- 617 kary, Doradca Czarnka: protestujący nie są Polakami. Potrzeba im surowej, 02.11.2020, Strajk Kobiet w Polsce. Doradca Czarnka w Radiu Maryja: protestujący nie są Polakami. "Jedynym, czego im potrzeba, jest surowa i sprawiedliwa kara" | <https://WiadomościRadioZET>
- 618 Katolo, J., *Embriologia średniowiecza*, <http://www.kosciol.pl/article.php?story=20040419220042524>.

- 619 Kawecka, W., 42 lata temu Sid Vicious dołączył do Sex Pistol
- 620 Kawecka, W., Od kultury wizualnej do teologii wizualnej, „Kultura - Media - Teologia” 2010, nr 1
- 621 Kawka, M., Dyskurs etyczny w kontekście mediów - „Ukrywać, pokazując”, sepizacja, parafrazowanie i zamknięty obieg informacji, „Studia Socialia Cracoviensia 9”, nr 2 (17)
- 622 Kawka, M., Komunikowanie wizualne a nauka o mediach - współczesność z perspektywy, „Media i Społeczeństwo” 2015, nr 5
- 623 Kaznowski, D., Media społeczne czy społecznościowe? That is the question, 9.12.2010, <https://networkeddigital.com/2010/12/09/media-spoeczne-czy-spoecznościowe-that-is-the-question>
- 624 Kearney, M., Girls Make Media, London 2006
- 625 Kędzia, A., Język Mediów, Warszawa 2014
- 626 Kędziora, K., 2016, Prawa reprodukcyjne a dyskryminacja kobiet. Polska ustawa antyaborcyjna w świetle standardów prawa międzynarodowego, https://www.ptpa.org.pl/site/assets/files/1028/opinia_prawa_reprodukcyjne_a_dyskryminacja_kobiet.pdf
- 627 Kępa, E., Patriotyzm kobiet - ewolucja i przeobrażenia wzorca Matki Polki w kulturze współczesnej, Patriotyzm kobiet - ewolucja i przeobrażenia wzorca Matki Polki w kulturze współczesnej.
- 628 Kępa-Figura, S., Nowak, P., Językowy obraz świata a medialny obraz świata, „Zeszyty Prasoznawcze” 2006, nr 49 (1/2)
- 629 Kielbiewska, A., Retoryka „czarnego marszu” na materiale haseł prezentowanych w przestrzeni publicznej, „Res Rhetorica” 2018, nr 5(3)
- 630 Kielbiewska, A., Retoryka ruchów społecznych, 2018
- 631 Kietzmann, J.H., Hermkens, K., McCarthy, I.P., Silvestre, B.S., Social Media? Get Serious! Understanding the Functional Building Blocks of Social Media „Business Horizons” 2011, nr 54(3)
- 632 Kim, R., Skok na macice, 10.04.2016, Skok na macice | Newsweek
- 633 Kinder, D.R., Sanders, L.M., Mimicking Political Debate with Survey Questions: The Case of White Opinion on Affirmative Action for Blacks, „Social Cognition” 1990, nr 8
- 634 Kinga Duda nie jest już społeczną doradczynią prezydenta, 14.01.2021, <https://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,44425,26685335,kinga-duda-nie-jest-juz-spoeczna-doradczynia-prezydenta-rp.html>
- 635 Kinga, I., Media alternatywne jako narzędzie mobilizacji społeczeństwa na przykładzie wybranych akcji i kampanii społecznych, 2016
- 636 Kiszkiel, Ł., Wirtualne tożsamości. Serwisy społecznościowe jako formy autokreacji, [w:] M. Sokołowski, Nowe media i wyzwania współczesności, Toruń 2013
- 637 Kita, M., Przemiany modelu komunikacji werbalnej, [w:] E. Jędrzejko, Nowe czasy, nowe języki, nowe (i stare) problemy, Katowice, 1998
- 638 Klandermans, B., Mobilization, and participation: Social-psychological expansions of resource mobilization theory, „American Sociological Review” 1984, nr 49(5)
- 639 Klandermans, B., Oegema, D., Potentials, networks, motivations and barriers: Steps towards participation in social movements, „American Sociological Review” 1978
- 640 Klandermans, B., Staggenborg, S., Methods of Social Movement Research, Minnesota 2002
- 641 Klandermans, B., Tarrow, S., Mobilizacja w ruchach społecznych: o syntezie koncepcji europejskich i amerykańskich, [w:] K. Gorlach, P. H. Mooney, Dynamika życia społecznego. Współczesne koncepcje ruchów społecznych, Warszawa 2008
- 642 Klapp, O.E., Collective search for Identity, New York 1969
- 643 Klauziński, S., 27.10.2020, Kaczyński wzywa do wojny z kobietami. Tekst oświadczenia, słowo w słowo (co jedno to gorsze), Kaczyński wzywa do wojny z kobietami. Oto tekst oświadczenia OKO.press | <https://OKO.press>
- 644 Klauziński, S., Kaczyński wzywa do wojny z kobietami. Tekst oświadczenia, słowo w słowo, 27.10.2020, <https://oko.press/kaczynski-wzywa-do-wojny-z-kobietami-tekst-oswiadczenia/>
- 645 Klein, J., Politische Semantik, Opladen 1989

- 646 Klein, J., Wortschatz, Wettkampf, Wortfelder in der Politik, [w:] J. Klein, Politische Semantik, Opladen 1989
- 647 Klimczyk, P., Korzystanie z mediów społecznościowych, a ich wpływ na funkcjonowanie adolescentów i młodych dorosłych - zarys problemu, „Kultura i Wychowanie” 2021, nr 1(19)
- 648 Kluge, A., Negt, O., Public Sphere and Experience. Analysis of the Bourgeois and Proletarian Public Sphere, London-New York, 2006
- 649 Kłosińska, K., Feministyczna krytyka literacka, Katowice 2014
- 650 Kłosiński, M., Obraz bezrobocia i bezrobotnych w polskiej prasie, „Kultura i Społeczeństwo” 1994, nr 3
- 651 Kłosowska, A., Kultury narodowe u korzeni, Warszawa 1996
- 652 Knight, E., Songs of the Suffragettes, <https://folkways.si.edu/elizabeth-knight/songs-of-the-suffragettes/historical-song-struggle-protest/music/album/smithsonian>
- 653 kobiet, ER. Najśłynniejszy tata z protestu: Nie pozwólmy krzywdzić naszych, panowie!”, 02.11.2020, <https://www.edziecko.pl/rodzice/7,79361,26469007,nie-pozwoimy-krzywdzic-naszyc-kobiet-panowie-wywiad-z.html>.
- 654 Kocejko, B., Sitnicka, D., Klauziński, S., Lista hańby. Oto posłowie PiS i Konfederacji, którzy doprowadzili do zakazu aborcji w Polsce, 22.10.2020, Trybunał wprowadza zakaz aborcji. Lista posłów, którzy za tym stoją OKO.press | <https://OKO.press>
- 655 Kocejko, B., Szymczak, J., Atak prawicowych bojówek na strajk kobiet we Wrocławiu. „Bilo kogo popadnie, kopali w głowy”, 28.10.2020, Atak prawicowych bojówek na strajk kobiet we Wrocławiu. „Bili kogo popadło, kopali w głowy” | <https://OKO.press>
- 656 Kochan, M., Pojedynek na słowa. Techniki erystyczne w publicznych sporach, Kraków 2005
- 657 Kochan, M., Przyklejanie etykietek, czyli o negatywnym określeniu przeciwnika
- 658 Kochan, M., Sztuka debaty, Warszawa 2013
- 659 Kochan, T., Imigranci - współczesny dyskurs imperialistyczny, [w:] D. Gruntkowska, J. Moroz, J. Świrko-Pilipczuk, O. Szwabowski, Dyskurs władzy, Gdańsk 2017
- 660 Koczanowicz, L., Wspólnota i emancypacja. Spór o społeczeństwo postkonwencyjne, Wrocław 2005
- 661 Koczanowicz, L., Źródła Solidarności. Czy etyka bezzałożeniowa jest irracjonalna? „Rocznik Filozoficzny” 2003, Tom LI, zeszyt 1
- 662 Kołakowski, L., Mini-wykłady o maxi-sprawach: jak o władzy, o sławie, o równości, o kłamstwie, o cnocie, o odpowiedzialności zbiorowej, o kole fortuny, o wielkiej zdradzie i inne, Kraków 1999
- 663 Kołodziej, H.J., Wartości polityczne. Rozpoznanie, rozumienie, komunikowanie, Kraków 2011
- 664 Kołodziej, J., Reklama - gra słowna, „Zeszyty Prasoznawcze” 1993, nr 3-4
- 665 Kołodziejak, A., Symboliczny strajk kobiet w Rzeszowie. Pałą znicze przed pomnikiem, stawiają chryzantemy przed biurem PiS, 02.11.2021, <https://rzeszow.wyborcza.pl/rzeszow/7,34962,26470084,symboliczny-strajk-kobiet-w-rzeszowie-protestujacy-zapalili.html>.
- 666 Kołowiecki, K., Memy internetowe jako nowy język internetu, „Kultura i historia” 2012, nr 21, <https://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/pl/archives/3637>
- 667 Kon, M., Strajk Kobiet. 2 listopada w całej Polsce paraliż miast. W godzinach szczytu zablokują wjazdy, wyjazdy, ronda, skrzyżowania, 1.11.2020, [https://Strajk kobiet. 2 listopada w całej Polsce paraliż miast. W godzinach szczytu zablokują wjazdy, wyjazdy, ronda, skrzyżowania | Zielona Góra Nasze Miasto](https://Strajk%20kobiet.2%20listopada%20w%20calej%20Polsce%20paraliz%20miast.%20W%20godzinach%20szczytu%20zablokuj%C4%85%20wjazdy%2C%20wyjazdy%2C%20ronda%2C%20skrzy%C5%BCowania%20%7C%20Zielona%20G%C3%B3ra%20Nasze%20Miasto)
- 668 Konarska, K., Urbaniak, P., Media a społeczeństwo. Współczesne problemy i wyzwania, „Studia i Perspektywy Medioznawcze” 2019, nr 1
- 669 Kondor, S., Antaki, Ch., Dyskurs a psychologia postrzegania społecznego, [w:] T.A. Van Dijk, Dyskurs jako struktura i proces, Warszawa 2001
- 670 Kondratowicz, E., Szminka na sztandarze. Kobiety Solidarności 1980-81, Warszawa 2001
- 671 Konieczńska, A., Harvey Weinstein ponownie skazany za przemoc seksualną, 20.12.2022, www.vogue.pl/a/harvey-weinstein-skazany-na-23-lata-wiezienia

- 672 Kończewska-Murdzek, Z., Afirmacja dziecka w łonie matki - podstawą cywilizacji miłości, <https://www.stowarzyszeniefidesetratio.pl/Presentations0/2014-4Murdzek.pdf>
- 673 Koralczuk, E., Mass mobilization against the ban on abortion in Poland, 5.04.2016, <https://balticworlds.com/mass-mobilization-against-the-ban-on-abortion/>
- 674 Korolczuk, E., Bunt kobiet AD 2016: skąd się wziął i czego nas uczy? [w:] A. Czarnecka, Przebudzona rewolucja, Prawo reprodukcyjne kobiet w Polsce, Warszawa 2016
- 675 Korolczuk, E., Bunt kobiet. Czarne Protesty i Strajk Kobiet, „Europejskie Centrum Solidarności” 2019
- 676 Korolczuk, E., Explaining mass protests against abortion ban in Poland: the power of connective action, „Zoon Politikon” 2016
- 677 Korolczuk, E., Graff, A., Gender as ‘Ebola from Brussels’: The Anticolonial Frame and the Rise of Illiberal Populism, „Signs: Journal of Women in Culture and Society” 2018, nr 43(3)
- 678 Korolczuk, E., Kowalska, B., Nawojski, R., Ramme, J., Snochowska-Gonzales, C., Mobilizacja kobiet w latach 2016-2018: przyczyny, konteksty i perspektywy badawcze
- 679 Korolczuk, E., Odzyskiwanie języka, czyli jak zmieniła się debata o aborcji w kontekście Czarnych Protestów i Strajków Kobiet, [w:] E. Korolczuk, B. Kowalska, J. Ramme, C. Snochowska-Gonzalez, Bunt kobiet. Czarne Protesty i Strajki Kobiet, Gdańsk 2019
- 680 Korolczuk, E., Ruchy społeczne a płeć - perspektywa intersekcjonalna. Analiza strategii tożsamościowych w Kongresie Kobiet i ruchu na rzecz przywrócenia Funduszu Alimentacyjnego, „Kultura i Społeczeństwo” 2014, nr 1
- 681 Korolczuk, K., Rebellious Parents. Parental Movements in Central-Eastern Europe and Russia, Bloomington 202
- 682 Korolka, M., Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny, Warszawa 1998
- 683 Korporowicz, L., Kulturowe ramy komunikowania, Warszawa 2011
- 684 Korporowicz, L., Socjologia kulturowa. Kontynuacje i poszukiwania, Kraków 2001
- 685 Korporowicz, L., Studia kulturowe, 2022
- 686 Korporowicz, L., Tworzenie sensu. Język, kultura, komunikacja, Warszaw 1993
- 687 Korycka, M., „To jest wolność, to jej miarka, czy druga strona zniesie bekę, sarkazm”. Baranowski i Ten Typ Mes z klipem nakręconym podczas manifestacji, 05.11.2020, <https://kultura.gazeta.pl/kultura/7,114526,26481980,to-jest-wolnosc-to-jej-miarka-czy-druga-strona-zniesie-beke.html>
- 688 Korzybski, A., Science & Sanity, „Institute of General Semantics” 1994
- 689 Kostyra, W., Tam się rodził rock i polskie gwiazdy. Festiwal w Jarocinie ma 36 lat! Kora wspomina: „Było ostro. To były lata 80”, 06.06.2016, <https://viva.pl/kultura/36-lat-festiwalu-w-jarocinie-tam-sie-rodzil-polski-rock-103152-r1>
- 690 Kościelniak, M., Transformacja i aborcja. Genealogia „kompromisu aborcyjnego”, „Widok. Teorie i Praktyki Kultury Wizualnej” 2020, nr 27
- 691 Kotowski, R., Między polityką a działalnością społeczną - Narodowa Organizacja Kobiet w dwudziestoleciu międzywojennym, [w:] Działaczki społeczne, feministki, obywatelki ... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich po 1918 roku (na tle porównawczym), T. II, Warszawa 2009
- 692 Kowalczyk, I., Straszna sztuka. Blog o sztuce współczesnej i aktywizmie, Izabela Kowalczyk - STRASZNA SZTUKA
- 693 Kowalczyk, K., Ile osób bierze udział w Strajku Kobiet. Szef policji się wygadał! No..., Prawie pół miliona ludzi na protestach! Psycholog społeczny o strajku kobiet | <https://Fakt.pl>
- 694 Kowalczyk, K., Stanowiska polskich partii politycznych wobec religii i Kościoła Propozycja typologii, „Studia Politicae Universitatis Silesienis” 2015, T.15
- 695 Kowalewska, J., „Wstydz się ciebie kraj”. Piosenka dla policjantów atakujących uczestniczki Strajku Kobiet, 18.02.202, <https://szczecin.wyborcza.pl/szczecin/7,34939,26805194,wstydz-sie-ciebie-kraj-piosenka-dla-agresywnych-policjantow.html>
- 696 Kowalska, A., Hashtagi i emocje: media społecznościowe w narracji strajku kobiet, „Newsweek Polska”, 05.11.2020

- 697 Kowalska, A., Trzy różne kobiety, 28.02.2021, https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/1,34861,9180698,Trzy_rozne_kobiety.html.
- 698 Kowalska, A., Zakaz plakatów abortowanych płodów. Organizacje pro life są przeciwnie, 8.01.2021, <https://telewizjarepublika.pl/zakaz-plakatow-abortowanych-plodow-organizacje-pro-life-sa-przeciwnie,110041.html>
- 699 Kowalska, B., Nawojski, R., Uwaga, uwaga tu obywatelki! Obywatelstwo jako praktyka w Czarnych Protestach i Strajkach Kobiet, „Europejskie Centrum Solidarności” 2019.
- 700 Kowalski, S., Prawo naturalne jako kategoria dyskursu, [w:] M. Czyżewski, K. Dunin, A. Piotrowski, *Cudze problemy*, Warszawa 1991
- 701 Kowalski, S., Tulli, M., *Zamiast procesu. Raport o mowie nienawiści*, Warszawa 2003
- 702 Kozanecki, P., Strajk Kobiet dla opornych. Instrukcja obsługi [analiza], 31.10.2020, https://Dlaczego_wybuchl_Strajk_Kobiet.Przyczyny_postulaty_wyjasnienie.Analiza_-_Wiadomosci_|https://onet.pl
- 703 Kozłowska, A., Funkcje znaków. Elementy aktu komunikacji (<https://uksw.edu.pl>).
- 704 Kozłowska, A., *Oddziaływanie mass mediów*, Warszawa 2006
- 705 Kozmiński, A.K., *Zarządzanie. Teoria i praktyka*, Warszawa 2000
- 706 Koźdoń-Dębecka, M., The Image of Women Strike in „Wiadomości” TVP and „Fakty” TVN news services from October 22 until November 2, 2020, in the context of Covid-19 pandemic, „Media Biznes Kultura” 2021, nr, 2(11)
- 707 Krajewski, M., *Kultury kultury popularnej*, Poznań 2003
- 708 Krallmann, D., A. Ziemann, *Grundkurs Kommunikationswissenschaft. Mit einem Hyper-text-Vertiefungsprogramm im Internet*, Fink, München 2001
- 709 Krasko, K., „To smutny dzień dla praw kobiet”. Zagraniczne media ostro o zakazie aborcji w Polsce, 27.10.2020, „To smutny dzień dla praw kobiet”. Zagraniczne media ostro o zakazie aborcji w Polsce | <https://Viva.pl>
- 710 Krasko, K., Zagraniczne gwiazdy wspierają Strajk Kobiet. Głos zabrały Jane Fonda i Juliette Binoche, 31.10.2020, Zagraniczne gwiazdy wspierają Strajk Kobiet. Głos zabrały Jane Fonda i Juliette Binoche | <https://Viva.pl>
- 711 Krasowski, R., Lewica, prawica i polski Kościół, 17.07.2011, Lewica, prawica i polski Kościół | Gra z Kościołem | <https://Polityka.pl>
- 712 Krawiec, A., *Seksualność w średniowiecznej Polsce*, Poznań 2000
- 713 Kreiswirth, M., *Narrative Turn in the Humanities*, [w:] D. Herman, J. Jahn, M-L, Ryan, *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*, London 2005
- 714 Kress, G., *From Saussure to Critical Sociolinguistics: The Turn Towards a Social View of Language*, [w:] A Reader, M. Wetherell, S. Taylor, *Discourse Theory and Practice*, London 2001.
- 715 Kress, G., *Literacy in The New Media Age*, New York 2007
- 716 Kress, G., Van Leeuwen, T., *Multimodal discourse: The modes and media of contemporary communication*, London 2001
- 717 Kress, G., Van Leeuwen, T., *Reading Images: The Grammar of Visual Design*, London 2020.
- 718 Kripke, S., *Naming and Necessity*, Cambridge 1980
- 719 Kristeva, J., *A New Type of Intellectual: The Dissident*, [w:] Y. Moi, *The Kristeva Reader*, New York 1986
- 720 Kroeber, A.L., Kluckhohn, C., *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*, Cambridge 1952
- 721 Kroeber, A.L., Parsons, T., The concept of Culture and Social Systems. *American Sociological Systems*, „American Sociological Review” 1958, nr 3
- 722 Krosiewski, P., 22 października 2020: Pamięć protestu, Protest Polski lokalnej, „Fundacja Batorego” 2023
- 723 Król, A., Pustułka, P., Women on strike: mobilizing against reproductive injustice in Poland, „International Feminist Journal of Politics” 2018, nr 20/3
- 724 Krzemiński, I., *Wolność, równość, odmienność. Nowe ruchy społeczne w Polsce na początku XXI wieku*, Warszawa 2006

- 725 Krzeszkowski, T., Wstęp, [w:] G. Lakoff, M. Johnson, *Metafory w naszym życiu*, Warszawa 1984
- 726 Krzysztofek, K., Web 2.0: „Morderca” czy dobroczyńca ludzkości, [w:] M. Niezgoda, M. Świątkiewicz-Mośny, A. Wagner, *Com.unikowanie w zmieniającym się społeczeństwie*, Kraków 2010
- 727 Krzywik, A., Dekodowanie komunikatów wizualnych sztuki protestów przeciwko zaostreżeniu prawa aborcyjnego w Polsce, „Dyskurs & Dialog” 2021, nr 1
- 728 Krzyżanowska, N., O badaniach dyskursu w perspektywie feministycznej. Uwagi na przykładzie analizy felietonu Wojna z wózkowymi Zbigniewa Mikołejki, [w:] R. Wodak, M. Krzyżanowski, *Jakościowa analiza dyskursu w naukach społecznych*, Warszawa 2011
- 729 Krzyżanowska, N., Wokół koncepcji demokracji? Parytet płci w świetle polskiego dyskursu prasowego, „Studia Socjologiczne” 2012, nr 1(204)
- 730 KSU - Moje Bieszczady (Akustycznie na XXX-lecie)
- 731 Ku, A., *Narratives, Politics, and the Public Sphere: Struggles Over Political Reform in the Final Transitional Years in Hongkong (1992-1994)*, Aldershot 1999
- 732 Kubisa, J., Rakowska, K., Was it a strike? Notes on the Polish Women’s Strike and the Strike of Parents of Persons with Disabilities, „Praktyka Teoretyczna” 2018, nr 4
- 733 Kuchta-Nykiel, M., Internet na transparentach Strajku Kobiet, 25.11.2020, <https://socialpress.pl/2020/11/internet-na-transparentach-strajku-kobiet>
- 734 Kult - Po co wolność (alternatywny teledysk), <https://YouTube>
- 735 Kultura masowa: zrozumieć jej wpływ; znaczenie w dzisiejszym społeczeństwie, 8.03.2024, Kultura masowa: zrozumieć jej wpływ i znaczenie w dzisiejszym społeczeństwie | <https://DolinaKulturalna.pl>
- 736 Kultys, J., Aborcja: Problem religijno-filozoficzno-społeczny, „Słupskie Studia Filozoficzne” 2005, nr 5
- 737 Kung, L., Oh, Y., Internet and mobile media industry. In *The International Encyclopedia of Communication Theory and Philosophy*, Wiley 2014
- 738 Kuras, K., *Idee wartości w życiu publicznym*, 2014
- 739 Kuras, L., Kultury i organizacje, „Media, Kultura, Społeczeństwo” 2007, nr 1(2)
- 740 Kurek, M., Baasch, Sadowska, Kamiński i Szpak w protest songu „Moje ciało, mój wybór” inspirowanym „Dziadami”, 11.11.2020, https://k-mag.pl/article/baasch-sadowska-kaminski-i-szpak-w-utworze-moje-cialo-moj-wybor-inspirowanym-dziadami?fbclid=IwAR0cUmhJXzL0v_sAtrQnSQnLxWzJut4oMJJWd_vioY_22KO-OUeN2x2IZb-g
- 741 Kuroń, J., *Zasady ideowe*, Warszawa 1977
- 742 Kuryło, K., Jeszcze za cicho mówimy, jeszcze za cicho krzyczymy, jeszcze za mało umarło nas, by każdy z was pojął godność [wywiad], 29.09.2016, <https://codziennikfeministyczny.pl/za-cicho-krzyczymy-jeszcze-za-malo-umarlo-nas/>
- 743 Kuypers, A.J., *Framing Analysis from a Rhetorical Perspective*, [w:] P. D’Angelo, J.A. Kuypers, *Doing News Framing Analysis, Empirical and Theoretical Perspectives*, New York 2010
- 744 Kuźma-Markowska, S., *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich po 1918 roku (na tle porównawczym)*, T. II, Warszawa 2009
- 745 Kwiecińska, M., *Konserwatyzm we współczesnej myśli politycznej, Poglądy polityczne w różnych częściach Europy*, 2017
- 746 Laba, R., *The Roots of Solidarity. A Political Sociology of Poland’s Working-Class Democratization*, 1991
- 747 Labocha, J., *Odbiorca w tekście i wypowiedzi*, [w:] S. Gajda, M. Balowski, *Styl a tekst*, Opole 1996
- 748 Lachmirowicz, K., Oglądanie „Opowieści Podręcznej” w 2020 roku to jedna z najgorszych rzeczy, jaką możecie sobie zrobić, 17.12.2020, <https://newonce.net/arttykul/ogladanie-opowieści-podrecznej-w-2020-roku-to-jedna-z-najgorszych-rzeczy-jaka-mozecie-sobie-zrobic>
- 749 Laclau, E., *Rozum populistyczny*, Wrocław 2009
- 750 Lakoff, G., Johnson, M., *Metaphors We Live by*, Chicago 1980

- 751 Lakoff, G., *Moral Politics. How Liberals and Conservatives Think*, Chicago 2002
- 752 Lakoff, G., *The Political Mind: Why You Can't Understand 21st-Century American Politics with an 18th-Century Brain*, 2018
- 753 Lakomy, M., *Demokracja 2.0. interakcja polityczna w nowych mediach*, Kraków 2013
- 754 Lang, E.G., Lang, K., *Collective Dynamics*, New York 1961
- 755 Lash, A., *Discourse or Figure? Postmodernism as a Regime of Signification*, „Theory, Culture and Society” 1998, nr 5
- 756 Lasswell, H.D., Leites, N., *Language of Politics, Studies in Quantitative Semantics*, New York 1949
- 757 Laszczkowski, M., *Demo-version of a city: Buildings, affects and the state in Astana*, „Journal of Royal Anthropological Institute” 2015, nr 22
- 758 Latała, J., „Żarty się skończyły! Powiedzmy NIEgłośno i wyraźnie”. Protesty po wyroku w sprawie aborcji - lista niedzielnych demonstracji, 25.10.2020
- 759 Latkowska, I., *Aborcja, eutanazja i samobójstwo, in vitro, kara śmierci. Wybrane problemy*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie” 2013, t. V
- 760 Latour, B., *We Have Never Been Modern*, 1993
- 761 Latour, B., *Wizualizacja i poznanie: zrysowywanie rzeczy razem*, „Avant” 2012, nr 3/T
- 762 Le Bon, G., *Psychologia tłumu. Studium powszechnego umysłu*, Gliwice 2012
- 763 Leach, E., *Kultura i komunikowanie. Logika powiązań symbolicznych. Wprowadzenie do analizy strukturalnej w antropologii społecznej*, Warszawa 2010
- 764 Lech, F., *Róbrege, kocią muzyką: wypiski z historii polskiego reggae*. 08.10.2018, <https://culture.pl/pl/artykul/robrege-kocia-muzyke-wypiski-z-historii-polskiego-reggae>
- 765 *Legalna aborcja*, <https://x.com/LegalnaAborcja>
- 766 *legitymowani, Manifestacje w wielu miastach Polski. Uczestnicy protestów*, 17.11.2020, <https://StrajkKobiet> i [protesty po orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego](https://protesty-po-orzeczeniu-trybunalu-konstytucyjnego). Uczestnicy manifestacji legitymowani | <https://TVN24>
- 767 Lempart, M., *What frightens them is that people in small cities are protesting, What frightens them is that people in small cities are protestig* | *Zeitgeist* - The Cultural Magazine of the Goethe-Institut
- 768 Lerner, G., *The creation of Patriarchy*, Oxford 1986
- 769 Leszczyński, A., *Ludowa historia Polski*, Warszawa 2020
- 770 Leśniak, M., *3.5 Historia damskich spodni*, <https://www.dresscode.pl/blog-dressschool/historia-damskich-spodni>
- 771 Levi-Strauss, C., Barthes, R., *Kurs językoznawstwa ogólnego*, Warszawa 1961
- 772 Levi-Strauss, C., Eribon, D., *De pres et de loin*, Paris 1988
- 773 Levi-Strauss, C., *Miejsce antropologii w naukach społecznych*, [w:] A. Mencil, *Antropologia kultury. Zagadnienia i wybór tekstów*, Warszawa 2001
- 774 Lewandowska, A., *Polskie marki wspierają Strajk Kobiet*, 31.10.2020, <https://www.vogue.pl/a/polskie-marki-wspieraja-strajk-kobiet>
- 775 Lewanowicz, C., *Uprzejmie prosimy uciekać prędziutko. O języku protestów*, 13.12.2020, [Uprzejmie prosimy uciekać prędziutko. O języku protestów - Polityka.pl](https://www.polityka.pl)
- 776 Lewicki, M., Rogaczewska, M., Ziętek, A., *Kultura i rozwój - podsumowanie projektu badawczego*, [w:] J Hausner, I Stokfiszewski, I Jasińska, M Lewicki, *Kultura i rozwój. Analizy, rekomendacje, studia przypadków*, Warszawa-Kraków 2016
- 777 Lewisohn, R., *Street Art: The Graffiti Revolution*, London 2008
- 778 Library of Congress. *Songs of Women's Suffrage*, <https://www.loc.gov/item/ihss.200197395/#ref1>
- 779 Library of Congress. *The Library of Congress Celebrates the Songs of America*. <https://www.loc.gov/collections/songs-of-america/articles-and-essays/historical-topics/#social-change>
- 780 Ligara, B., *Rytualne zachowania językowe w rozpoznawaniu programów telewizyjnych*, [w:] Z. Kurzowa, W. Śliwiński, *Współczesna polszczyzna mówiona w odmianie opracowanej (oficjalnej)*, Kraków 1994
- 781 Limbong, M., *One song Glory*, 4.07.2018, <https://www.npr.org/2018/07/04/625351953/one-song-glory?t=1613141312751>.

- 782 Lincoln, Y., *The SAGE Handbook of Qualitative Research*, 2017
- 783 Link, J., *Kollektive Symbole*, 1982
- 784 Lippmann, W., *Public opinion*, New York 1992
- 785 Lisowska-Magdziarz, M., *Analiza tekstu w dyskursie medialnym*, Kraków 2006
- 786 Lisowska-Magdziarz, M., *Analiza zawartości mediów*, Kraków 2001
- 787 Lisowska-Magdziarz, M., *Badanie wielomodalnych przekazów w mediach masowych*, [w:] A. Szymańska, M. Lisowska-Magdziarz, A. Hess, *Metody badań medioznawczych i ich zastosowanie*, Kraków
- 788 Lisowska-Magdziarz, M., *Bunt na sprzedaż*, Kraków 2000
- 789 Lisowska-Magdziarz, M., *Media i społeczeństwo*, Kraków 2020
- 790 Lisowska-Magdziarz, M., *Metodologia badań nad mediami - nurty, kierunki, koncepcje, nowe wyzwania*, 2013
- 791 Lisowski, P., *Siedząca rewolucja. Lata 80.*, Wrocław, świat cały i okolice, 01.09.2017, [https://Siedząca.rewolucja.Lata.80., Wrocław, świat cały i okolice | SZUM](https://Siedząca.rewolucja.Lata.80.,Wrocław,światcałyiokolice|SZUM)
- 792 Lister, M., Giddins, S., Grant, I., Kelly, K., Dovey, J., *Nowe Media. Wprowadzenie*, Kraków 2009
- 793 Littlejohn, W.S., Foss, K.A., *Theories of Human Communication*, Belmont 1983;
- 794 Lorde, A., *Siostra outsiderka. Eseje i przemówienia*, Warszawa 2015
- 795 Lorde, A., *The Uses of Anger*, "Women's Studies Quarterly" 1997, Vol. 25
- 796 Losiak, R., Tanczuk, R., *Pejzaż dźwiękowy miejsca zamieszkania w doświadczeniu wrocławian*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 2015, nr 15
- 797 Lotz, A.D., *Postfeminist Television Criticism: Rehabilitating Critical Terms and Identifying Postfeminist Attributes*, „Feminist Media Studies” 2001, nr 1(1)
- 798 Lowen, A., *Miłość, seks i serce*, Warszawa 2021
- 799 Lubecka, A., *A Central European Communication' Melting Pot: An Example of Communication in Services in Poland*, [w:] R. Gibson Verlag, *International Communication in Business. Theory and Practice*, Berlin 1998
- 800 Luhmann, N., *The Reality of Social Media*, 2000.
- 801 LufSec Cyber Security, *We are Legion: The Story of the Hacktivists*, reż. B. Knappenberger, 2012, *We Are Legion: The Story of the Hacktivists Full HD Documentary*
- 802 Lukacs, G., *Historia i świadomość klasowa*, Warszawa 1988
- 803 Lutosławski, W., *Principes de sylometrie*, 1986
- 804 Lynskey, D., *33 Revolutions Per Minute: A History of Protest songs, from Billie Holiday to Green Day*, 2011
- 805 Lytle, H., *America's Uncivil Wars*.
- 806 Łacińska, *Pocztówki z Południa. Chile-Ameryka, Rewolucja jest kobietą. Chilijska pieśń protestu wobec przemocy*, <https://pocztowkizpoludnia.com/2019/12/04/rewolucja-jest-kobieta-chilijska-piesn-protestu-wobec-przemocy>
- 807 Łódzki, B., *Medialny obraz rzeczywistości*, „Studia Socialia Cracoviensia” 2017, nr 1(16)
- 808 Madeja, S., *Medialny przekaz informacji o Strajkach Kobiet, a koncepcja symulacji i symulaków Jeana Baudrillarda*, [w:] E. Dziwak, K. Gheorghe, *Wokół Strajków Kobiet*, Katowice 2021, s. 189-190
- 809 Majewska, E., *Kontrapubliczności ludowe i feministyczne. Wczesna „Solidarność” i Czarne Protesty*, Warszawa 2018
- 810 Majewska, E., *Słaby opór i siła bezsilnych. #CzarnyProtest w Polsce 2016*, *Praktyka teoretyczna*, 10.11.2016, <http://www.praktykateoretyczna.pl/tag/czarny-protest>
- 811 Majkowska, G., *O języku mediów*, [w:] Z. Bauer, E. Chudziński, *Dziennikarstwo i świat mediów*, Kraków 2000
- 812 Major, B., Appelbaum, M., Beckman, L., Dutton, M.A., Russo, N.F., West, C., *Abortion and mental health: Evaluating the evidence*, „American Psychological Association” 2009, 64(9)
- 813 Makowiec, P., *Dezinformacja nie tylko na Telegramie. Ukraina ostrzega przed TikTokiem*, 04.10.2024, [Dezinformacja nie tylko na Telegramie. Ukraina ostrzega przed TikTokiem](#)
- 814 Malanicz-Przybylska, M., *„Nam już chodzi o wszystko” - folklor protestacyjny Strajków Kobiet w Warszawie w 2020 i 2021 roku*, (PDF) *„Nam już chodzi o wszystko” - folklor protestacyjny Strajków Kobiet w Warszawie w 2020 i 2021 roku*

- 815 Malinowska, E., *Feminizm europejski. Demokracja parytetowa a polski ruch kobiet. Socjologiczna analiza walk o równouprawnienie płci*, Łódź 2000
- 816 Malinowska, M., „Milion nas tak teraz stoi, żadna z nas się już nie boi” - utwór Chóru Czarownic jest hymnem protestu kobiet, 17.04.2020, <https://www.kobieta.pl/arttykul/chor-czarownic-milion-nas-tak-teraz-stoi-zadna-z-nas-sie-juz-nie-boi-co-to-za-chor-200417103645>
- 817 Maluchnik, M., Pankowska, M., Sitnicka, D., Ambroziak, A., Szukalska, H., Danielewski, M., Pasiecki, M., „Trzeba było nas nie wkurwiać”. Polska zablokowana, tłum w Warszawie zmierza pod TK, 26.10.2020, <https://Warszawa.zablokowana.tlum.zmierzapodtk.pl>
- 818 Małecka, U., Proces o krasnala - twórca Pomarańczowej Alternatywy kontra Wrocław, 19.07.2016, <https://dzieje.pl/kultura-i-sztuka/proces-o-krasnala-tworca-pomaranczowej-alternatywy-kontra-wroclaw>
- 819 Małkowska, M., Tekst miejski jako wyraz protestu. Analiza transparentów wykorzystywanych podczas warszawskich manifestacji antyrządowych w 2023 roku, „Socjolingwistyka XXXVIII” 2024, Socjolingwistyka+38_11.pdf
- 820 MANIFEST #8M | Ogólnopolski Strajk Kobiet, strajkkobiet.eu/2017/03/08/manifest-8m/
- 821 Mannheim, K., *The Problem of Generations*, [w:] P. Kecskemeti, K. Mannheim: *Essays*, 1952.
- 822 Manovich, L., *Język nowych mediów*, Warszawa 2006
- 823 Mapa miejsc, gdzie odbywały się Strajki Kobiet wraz z podaniem daty i strony wydarzenia: Ogólnopolski Strajk Kobiet
- 824 Marak, K., Mem internetowy: informacja i transformacja w sieci, <https://repozytorium.umk.pl/bitstream/handle/item/4734/PREPRINT%20Mem.pdf?sequence=1>.
- 825 Marciniak, K., Karnawał Wolności słowa, <https://www.ruchmuzyczny.pl/article/704-karnawal-wolnosci-slowa>
- 826 Marciniak, K., *Przechwyćmy dźwięk*, [w:] K. Marciniak, *Warsound | Warszawa*, Warszawa, 2016
- 827 Marcjanik, M., *Demokratyzacja obyczajów - słowo kluczowe współczesnej kultury polskiej? „Przegląd Humanistyczny” 2016, nr 3(454)*
- 828 Marcus, S., *Girls to the Front: The True Story of the Riot Grrrl Revolution*, New York 2010.
- 829 Marczevska-Rytko, M., *Kategoria nowych ruchów społecznych w ujęciu Manuela Castellsa*, Lublin 2021
- 830 Mariański, J., *Religijność społeczeństwa polskiego w perspektywie europejskiej*, 2004
- 831 Marks, K., Engels, F., *Ideologia niemiecka*, [w:] K. Marks, F. Engels, *Dzieła*, t. 3, Warszawa 1961
- 832 Marks, K., *Kapitał - Krytyka ekonomii politycznej*, Tom I, 1986
- 833 Marody, M., Giza-Poleszczuk, A., *Przemiany więzi społecznych. Zarys teorii zmiany społecznej*, Warszawa 2004
- 834 Marody, M., *Wymiary życia społecznego: Polska na przełomie XX i XXI wieku*, 2005;
- 835 Martin, J., *English Text: System and structure*, 1992
- 836 Marvilli, J., *Rock History 101: U2's „Sunday Bloody Sunday”*, 7.11.2009, <https://consequenceofsound.net/2009/11/rock-history-101-u2s-sunday-bloody-sunday/>.
- 837 Marx, K., Engels, F., *The German Ideology*, 1970
- 838 Masaka, I., *Muzyka jako Instrument wpływu politycznego*, Łódź 2009
- 839 Maślanka, T., Wiśniewski, W., *Kultury kontestacji. Dziedzictwo kontrkultury i nowe ruchy społecznego sprzeciwu*, Warszawa 2015
- 840 Materiał „Kto wspiera cywilizację śmierci”, TVP Info, 4.02.2021
- 841 Matthes, J., Kohring, M., *The Content Analysis of Media Frames: Toward Improving Reliability and Validity*, „Journal of Communication” 2008, nr 58
- 842 Matuchniak-Krasuska, A., *Kategorie i reguły polskiego dyskursu o aborcji*, [w:] M. Czyżewski, K. Dunin, A. Piotrowski, *Cudze problemy*, Warszawa 1991
- 843 Matuchniak-Krasuska, A., *Ruch feministyczny i kobiety w Polsce. Interwencja socjologiczna 1994/1995*, „Acta Universitatis Lodziensis” 1998
- 844 Maxwell, T., *A History of American Protest Music: How the Hutchinson Family Singers Achieved Pop Stardom with an Anti-Slavery Anthem*, 03.2017,

- <https://longreads.com/2017/03/07/a-history-of-american-protest-music-how-the-hutchinson-family-singers-achieved-pop-stardom-with-an-anti-slavery-anthem/>
- 845 Mayer, D.S., Whittier, N., Social Movement Spillover, „Social Problems” 1994, nr 2
- 846 Mazurek, K., # hashtag - eklement dyskusji w mediach społecznościowych, „Studia de Cultura” 2019, nr 11(1)
- 847 McAdam, D., Political Process and Development of Black Insurgency, 1930-1970, Chicago 1982
- 848 McBeth, M.K., A Narrative Policy Framework: Clear Enough to Be Wrong? „The Policy Studies Journal” 2010, nr 2
- 849 McCarthy, D.J., Zald, N.M., Resource Mobilization, and Social Movements: A Partial Theory, „American Journal of Sociology” 1997, nr 82(6)
- 850 McCarthy, E., Resources and Social Movement Mobilization, 2004
- 851 McClintock, A., Imperial Leather. Race, Gender and Sexuality in the Colonial Context, London 1995
- 852 McCombs, M.E., Shaw, D.L., The Agenda-Setting Function of Mass Media, „The Public Opinion Quarterly”, nr 2
- 853 McDonnell, A., Songs of Suffrage and Protest, Oxford 2018
- 854 McLuhan, M., Fiore, Q., War and Peace in the Global Village, New York 1968
- 855 McQuail, D., Teoria komunikowania masowego, Warszawa 2012
- 856 McRobbie, A., Post-feminism and Popular Culture. Bridget Jones and New Regimes of Gender, 2009
- 857 Mead, M., Coming of Age in Samoa: A Psychological Study of Primitive Youth for Western Civilization, New York 1928
- 858 Melchior, M., Pawlik, W., Klerykałowie i antyklerykałowie, [w:] M. Czyżewski, K. Dunin, A. Piotrowski, Cudze problemy, Warszawa 1991
- 859 Melosik, Z., Kultura popularna i tożsamość młodzieży. W niewoli władzy i wolności, Kraków 2013
- 860 Melosik, Z., Tożsamość, ciało i władza w kulturze instant, Kraków 2010.
- 861 Melucci, A., Challenging Codes: Collective Actions in the Information Age, Cambridge 1996
- 862 Messaris, P., Visual Literacy: Image, Mind, and Reality, 1994
- 863 Messyas, K., O subkulturach z różnych perspektyw, „Władza sądenia” 2014, nr 3
- 864 Meyer, D., Tarrow, S., The Social Movement Society. Contentious Politics for a New Century, 1998
- 865 Meyrowitz, J., Multiple Media Literacies, „Journal of Communication” 1998
- 866 Michalak, A., Blokady w całej Polsce. Masowe protesty po decyzji TK ws. aborcji, Blokady w całej Polsce. Masowe protesty po decyzji TK ws. aborcji | <https://rp.pl>.
- 867 Michalcuk-Wlizio, M., Prawo do aborcji w pierwszym roku rządów Koalicji 15 października, Toruń 2025
- 868 Michalczyk, S., Społeczeństwo medialne, Katowice 2008
- 869 Miczka, E., Kognitywne struktury sytuacyjne i informacyjne w interpretacji dyskursu, Katowice 200
- 870 Mierzyńska, A., Kobieta rewolucje w sieć robią Facebook, Instagram i TikTok. Apostazja w trendach! 26.10.2020, <https://Kobieta.rewolucje.w.sieci.robia.Instagram.i.TikTok.Apostazja.w.trendach!> | <https://OKO.press>
- 871 Mikołajczak, W., Język nienawiści. Konteksty społeczno-ideologiczne, Poznań 2021
- 872 Mikołowski Pomorski, J., Jak narodu porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym, Kraków 2012
- 873 Milan, A., From Social Movements to Cloud Protests: The Evolution of Collective Action in the Digital Age, „Journal of Communication” 2015, nr 18(8)
- 874 Milan, S., Social Movements and Their Technologies, 2015
- 875 Miodunka, W., Elementy językowe w przekazach telewizyjnych, „Zeszyty Prasoznawcze” 1979, nr 1
- 876 Miodunka, W., Teoria pól językowych. Społeczne i indywidualne ich uwarunkowania, Warszawa-Kraków 1980

- 877 Miotk, A., Skuteczne Social Media, Gliwice 2013
- 878 Mirzoeff, N., An Introduction to Visual culture, London 1999
- 879 Mirzoeff, N., How to See the World, London 2015
- 880 Mirzoeff, N., The subject of visual culture, [w:] N. Mirzoeff, The visual culture reader, London-New York 2008
- 881 Mishler, E.G., Models of Narrative Analysis: A Typology
- 882 Mistewicz, V.E., Twitter - sukces komunikacji w 140 znakach. Tajemnice narracji dla firm, instytucji i liderów opinii, Warszawa 2014
- 883 Misztal, B., Socjologiczna Teoria ruchów społecznych. „Studia Socjologiczne” 1984, nr 1(92)
- 884 Mitchell, T.F., The Language of buying and selling in Cyrenaica, "Hesperis" 1957, nr 44
- 885 Mitchell, W.J.T., Picture Theory, Chicago 1994
- 886 Mitchell, W.J.T., What Do Pictures Want? Chicago 2005
- 887 MK, Debata o aborcji? A. Szymański: mamy do czynienia z jednostronnym „urabianiem” opinii publicznej, 03.09.2024, <https://Debata o aborcji? A. Szymański: mamy do czynienia z jednostronnym...>
- 888 Młodzi popierają prawicę przez TikToka? To nie takie proste, 4.06.2025, <https://Młodzi-popierają-prawicę-przez-TikToka?-To-nie-takie-proste>
- 889 Moch, W., Street art. i Graffiti. Litera, słowa i obrazy w przestrzeni miasta, Bydgoszcz 2016
- 890 Moczydłowska, A., Problem aborcji w świetle przepisów prawnych i jej konsekwencje, [w:] E. Krajewska-Kułak, C. Łukaszuk, J. Lewko, W drodze do brzegu życia, Tom IX, Białyłstok 2011.
- 891 Modzelewski, W., Zmiana społeczna i ruchy społeczne, [w:] Z. Krawczyk, W. Morawski, Socjologia. Problemy podstawowe, Warszawa 1991
- 892 Molęda-Zdziech, M., Rola mediów w kształtowaniu współczesnego człowieka, Warszawa 2015
- 893 Morris, A., Braine, N., Ruchy społeczne a świadomość opozycyjna, [w:] K. Gorlach, P. H. Mooney, Dynamika życia społecznego. Współczesne koncepcje ruchów społecznych, Warszawa 2008
- 894 Mortensen, A., Smith-Spark, L., 31.10.2020, <https://Poland's biggest protests in decades stand against abortion ban, Poland's biggest protests in decades stand against abortion ban | https://CNN>
- 895 Mouffe, Ch., Artistic Activism and Agonistic Space, „Art and Research Journal” 2007, nr 2
- 896 Mouffe, Ch., For a Left Populism, London-New York 2018
- 897 Mouffe, Ch., Hegemony, Radical Democracy, and the Political, London 2013
- 898 Mouffe, Ch., On the Political, London 2005
- 899 Mouffe, Ch., The Democratic Paradox, London 2000
- 900 Mouffe, Ch., The populist moment, <https://www.opendemocracy.net/democraci-aabierta/chantal-mouffe/populist-moment>, 2018
- 901 Mrozowski, M., Media, Władza, rozrywka i biznes, Warszawa 2001
- 902 Mueller, C., The organizational basis of conflict in contemporary feminism, [w:] M.M. Ferree, P. Yancey Martin, Feminist Organizations: Harvest of the New Women's Movement, Philadelphia 1995
- 903 Munford, R., Waters, M., Feminism and popular culture: Investigating the postfeminist mystique, London 2014
- 904 Mural poświęcony pamięci Zdzisława Beksińskiego, https://puszka.waw.pl/mural_poswiecony_pamieci_zdzislawa_beksinskiego_projekt-pl-105.html
- 905 Muraszko, M., Rysownicza wspiera strajk kobiet. Marta Frey: Rośnie we mnie nadzieja, że będą aktywną częścią zmiany, 28.10.2021, <https://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35611,26442670,rysownicza-wspiera-strajki-kobiet-marta-frej-rosnie-we-mnie.html>
- 906 Murphy, P.H., Locating Media Ethnography, [w:] V. Nightingale, The Handbook of Media Audiences, Wiley-Blackwell 2011
- 907 Murray Schafer, R., The Soundscape: Our Sonic Environment and the Tuning of the World, 1994

- 908 Muszala, A., *Embrion ludzki w starożytnej refleksji teologicznej*, Kraków 2009.
- 909 Nachmias, D., Frankfort-Nachmias, C., *Metody badawcze w naukach społecznych*, 2001
- 910 Nagórko, A., Łaziński, M., Burkhardt, H., *Dystynktywny słownik synonimów*, Kraków 2004
- 911 Najpopularniejsze media społecznościowe 2023/2024 - ranking, <https://www.rekinysukcesu.pl/blog/social-media/najpopularniejsze-media-spolecznosciowe-2023-2024-ranking>
- 912 Najpopularniejsze portale społecznościowe - aktualny ranking popularnych aplikacji, <https://inmedium.pl/najpopularniejsze-portale-spolecznosciowe/>
- 913 Nałęcz-Marczyk, M., Strajk kobiet. Kuria w Katowicach wydała oświadczenie ws. narodowców, 26.10.2020, <https://Strajk-kobiet-Kuria-w-Katowicach-wydała-oświadczenie-ws-Narodowców>
- 914 Napiórkowski, M., Szyngiera, K., Wlekły, M. 1989. *Pozytywny mit*, Kraków 2024
- 915 Napoli, P.M., *Social Media, and the Public Interest: Media Regulation in the Disinformation Age*, 2019
- 916 Npora, M., *Władza-prasa-propaganda. Konstruowanie dyskursu antysemitckiego na przykładzie „Dziennika Radomskiego” (1940-1945)*, [w:] D. Gruntkowska, J. Moroz, J. Świrko-Pilipczuk, O. Szwabowski, *Dyskurs władzy*, Gdańsk 2017
- 917 Narkowicz, K., Czarny Protest: how Polish women took to the streets, 10.10.2016, <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/kasia-narkowicz/czarny-protest-how-polish-women-took-to-streets>
- 918 Navaro-Yashin, Y., *Make-Believe Spaces: Affective Geography in a Postwar Polity*, Durham 2012
- 919 Nawrot, O., *Demokratyczne państwo prawa wobec rozwoju biologii i medycyny*, „Forum Prawnicze” 2012, nr 2(10)
- 920 NCK, *Jednocząca moc polskich symboli narodowych. Wyniki badania jakościowego*, 29.04.2022, *Jednocząca moc polskich symboli narodowych. Wyniki badania jakościowego* NCK | Narodowe Centrum Kultury
- 921 Neary, L., „The Times They Are A-Changing” Still Speaks to Our Changing Time
- 922 Negra, D., Tasker, Y., *Introduction: Feminist politics and postfeminist culture*, [w:] D. Negra, Y. Tasker, *Interrogating postfeminism: Gender and the politics of popular culture*, London 2007.
- 923 Network of East-West Women - Polish Platform of European Women's Lobby.
- 924 Nicz, A., *To one zmobilizowały kobiety. Oto bohaterki Ogólnopolskiego Strajku Kobiet*, 28.10.2020, <https://Oto-bohaterki-Ogólnopolskiego-Strajku-Kobiet>
- 925 Nijakowski, M.L., „Kim jest Annuszką? Strategie dyskursywne tekstów na transparentach ...”, „Dyskurs & Dialog” 2021 nr 1
- 926 Niziołek, K., *Czy street art. jest sztuką społeczną? Kulturotwórczy i obywatelski sens sztuki ulicznej w perspektywie koncepcji enklaw*, „Pogranicze Studia Społeczne” 2015, Tom XXVI
- 927 Nochlin, L., *Dlaczego nie było wielkich artystek?* „Biuletyn Ośrodka Informacji Środowisk Kobietych OŚKA” 1999, nr 3(8)
- 928 Noelle-Neumann, E., *Spirala milczenia*, Warszawa 2004
- 929 Norris, P., *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*, New York 2002
- 930 Norris, P., Walgrave, S., Van Aelst, P., *Who demonstrates? Anti-state rebels or conventional participants, or everyone?* „Cooperative Politics”, nr 37(2)
- 931 Norris, S., *Multimodal Discourse Analysis: A Conceptual Framework*, [w:] P. LeVine, R. Scollon, *Discourse and Technology Multimodal Discourse Analysis*, Washington 2004
- 932 Nosowski, Z., *Kościół katolicki w Polsce po 1989 roku. Bliżej społeczeństwa czy bliżej władzy*, Warszawa 2013
- 933 Nowak, A., Graff & Korolczuk: *Gender jest w centrum współczesnej polityki*, girlsroom.pl. 28.04.2022, <https://www.girlsroom.pl/grls/7979-graff-korolczuk-gender-jest-w-centrum-wspolczesnej-polityki>
- 934 Nowak, A., Szymański, P., *Zastosowanie analizy semantycznej w naukach społecznych* „Przegląd Socjologiczny” 1978, vol. 24, nr 2
- 935 Nowak, A., *Wyp***dalać. Historia kobiecego gniewu*, Kraków 2024

- 936 Nowak, J., Aktywność obywateli online. Teorie a praktyka, Lublin 2011
- 937 Nowak, J., Memy internetowe: teksty (cyfrowej) kultury językiem krytyki społecznej, [w:] I. Hofman, D. Kępy-Figury, Współczesne media, Lublin 2013
- 938 Nowak, K., Strajk Kobiet w całej Polsce. „Obława, obława, na młode Polki obława”, „Dość!”. Interweniowała policja, 16.11.2020, <https://Strajk-Kobiet-w-calej-Polsce-Obława-obława,-na-młode-Polki-obława-Dość!-Interweniowała-policja>
- 939 Nowak, T.Ł., „Rodzina inaczej”. Kształtowanie wizerunku rodzin gejów i lesbijek w prasie katolickiej na przykładzie „Naszego Dziennika” Język a Media. Zjawiska językowe we współczesnych mediach, Wrocław 2016
- 940 Nowak, W., Dziecko poczęte jako obiekt ontohegemoniczny. Obiekty, materialność i wizualizacja a procesy ustanawiania hegemonii, „Avant” 2020, nr 3
- 941 Nowicka, M., O użyteczności kategorii dyspozytywu w badania społecznych, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2016, nr 1(12)
- 942 Nowicka-Franczak, M., Postfoucaultowska analiza dyskursu. Przypadek sporu o Jedwabne, [w:] R. Wodak, M. Krzyżanowski, Jakościowa analiza dyskursu w naukach społecznych, Warszawa 2011
- 943 Nowiński, A., Dantejski sceny w stolicy. Policja otoczyła protestujących, ludzi pałowano i użyto gazu, 19.11.2020, Policja użyła gazu i pałowała protestujących ze Strajku Kobiet w Warszawie | naTemat.pl
- 944 Nowok, D., Mujeres Libres - Wolne Kobiety w Hiszpanii. Anarchofeminizm w praktyce? [w:] A. Pałęcka, H. Szczodry, M. Warat, Kobiety w społeczeństwie polskim, Kraków 2011
- 945 Nowosielski, M., Ruchy społeczne jako czynnik i wynik zmian społecznych, „Kultura i Edukacja” 2012, nr 4(90)
- 946 Nowotniak, J., Władza obrazów. Uwagi na marginesie wyzwań procesu alfabetyzacji wizualnej, [w:] D. Gruntkowska, J. Moroz, J. Świrko-Pilipczuk, O. Szwabowski, Dyskurs władzy, Gdańsk 2017
- 947 Nussbaum, M., Women's Stories, [w:] N.C. Nussbaum, W trosce o człowieczeństwo. Klasyczna obrona reformy kształcenia ogólnego, 2008
- 948 Nussbaum, M.C., Women and Human Development: The Capabilities Approach, Cambridge 2000
- 949 Nycz, R., Kultura jako czasownik. Sondowanie nowej humanistyki, Warszawa 2023
- 950 Odpowiedź na błyskawice Strajku Kobiet. Ważny apel dziennikarza. 2.12.2020, <https://www.polski-produkt.dorzeczy.pl/kraj/163459/odpowiedz-na-blyskawice-strajku-kobiet-wazny-apel-dziennikarza.html>
- 951 Ofemin, 84 proc. Kobiet doświadczyło molestowania w miejscach, 5.12.2022, <https://ofeminin.pl/swiat-kobiet/to-dla-as-wazne/84-proc-kobiet-doswiadczylo-molestowania-w-miejscach-publicznych/ln67rvp>
- 952 Offe, C., Nowe ruchy społeczne: przekraczanie granic polityki instytucjonalnej, [w:] J. Szczupaczyński, Władza i społeczeństwo. Anatologia tekstów z socjologii polityki, Warszawa 2005
- 953 Oficer ABW potrafił protestujące kobiety. Nowe, 03.11.2020, <https://Oficer ABW potrafił protestujące kobiety. Nowe informacje>
- 954 Ogburn, W.F., Social Change, New York 1950
- 955 Ogólnopolski Strajk Kobiet
- 956 Ogólnopolski Strajk Kobiet trwa, do akcji dołączyło ponad 200 miast. Gdzie i kiedy kolejne strajki? Lista protestów, nie tylko w Polsce | Portal i.pl
- 957 Olender, K., Funkcjonowanie polskich ugrupowań politycznych w social mediach - wnioski z obserwacji, [w:] D. Gruntkowska, J. Moroz, J. Świrko-Pilipczuk, O. Szwabowski, Dyskurs władzy, Gdańsk 2017
- 958 Olesen, V., Feministyczne badania jakościowe u progu millenium. Zarys i wyzwania, [w:] N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, Metody badań jakościowych, t. 1, Warszawa 2010, s 353
- 959 Olkuśnik, E., Milicja przeciwko krasnalom, czyli pomarańczowa alternatywa we Wrocławiu, https://www.historiaposzukaj.pl/wiedza,wydarzenia,115,milicjanci_przeciwko_krasnalom_czyli_pomaranzczowa_alternatywa_we_wroclawiu.html

- 960 Ompio.pl. Protest songi w polskiej, 19.06.2020, <http://ompio.pl/2020/06/protest-songi-w-polskiej-muzyce/>
- 961 Onet kultura, „Uwaga, tu Obywatelki!”. Wyjątkowa wystawa na Dzień Kobiet, 4.03.2021, <https://kultura.onet.pl/sztuka/uwaga-tu-obywatelki-wyjatkowa-wystawa-na-dzien-kobiet/xthdynh>
- 962 Opp, K.D., Theories of Political Protest and Social Movements, 2009
- 963 Orzechowska, B., Problematyka wielokulturowości w kontekście współczesnych problemów społecznych i jej odzwierciedlenie w edukacji społecznej i historycznej, „Edukacja Kultura Społeczeństwo” 2020, Rocznik I
- 964 Osa, M., Sieci opozycji w PRL, [w:] K. Gorlach, P. H. Mooney, Dynamika życia społecznego. Współczesne koncepcje ruchów społecznych, Warszawa 2008
- 965 Osadnik, P., Antyaborcyjne billboardy zmieniły retorykę. Zamiast krwi i czerni, serce i biel. Ekspert: Może to być ważny i skuteczny przekaz podprogowy, 05.01.2021, <https://dziennikzachodni.pl/antyaborcyjne-billboardy-zmienily-retoryke-zamiast-krwi-i-czerni-serce-i-biel-ekspert-moze-to-byc-wazny-i-skuteczny-przekaz/ar/c15-15374298>
- 966 Osadnik, P., Strajk Kobiet w Katowicach. W kolumnie kilkudziesięciu motocyklistów. Ludzie składają kwiaty oraz znicze pod biurami PiS, 2.11.2020, [https://Strajk kobiet w Katowicach. W kolumnie kilkudziesięciu motocyklistów. Ludzie składają kwiaty oraz znicze pod biurami PiS | https://Dziennik Zachodni](https://Strajk%20kobiet%20w%20Katowicach.%20W%20kolumnie%20kilkudziesieciu%20motocyklistow.%20Ludzie%20skladaja%20kwiaty%20oraz%20znicze%20pod%20biurami%20PiS%20|%20https://Dziennik%20Zachodni)
- 967 Ossowski, M., U podstaw estetyki, Warszawa 1996
- 968 Ossowski, S., Konflikty niewspółmiernych skali wartości, [w:] S. Ossowski, Dzieła, „Z zagadnień psychologii społecznej” 1967, nr 4
- 969 Ost, D., Klęska „Solidarności”. Gniew i polityka w postkomunistycznej Europie, Warszawa 2007
- 970 Ost, D., Solidarity and the Politics of Anti-Politics: Opposition and Reform in Poland Since 1983, Philadelphia 1990
- 971 Ostaszewska, A., Czarne Protesty. Doświadczenie społeczne jako podstawa *communitas* kobiet, „Pedagogika Społeczna” 2018, nr 2(66)
- 972 Ostrowicka, H., Przemyśleć z Michelem Foucaultem. Edukacyjne dyskursy o młodości. Dyspozytyw i urządzanie, Kraków 2015
- 973 Ostrowicka, H., Władza dyskursu, czyli użytek z pojęcia młodości, [w:] D. Gruntkowska, J. Moroz, J. Świrko-Pilipczuk, O. Szwabowski, Dyskurs władzy, Gdańsk 2017
- 974 Ostrowska, E., Matki Polki i ich synowie. Kilka uwag o genezie obrazów kobiecości i męskości w kulturze polskiej, [w:] M. Radkiewicz, Gender, „Konteksty”, Kraków 2004
- 975 Oświadczenie organizacji społecznych w sprawie kryzysu społecznego, 30.10.2020, [https://Oświadczenie organizacji społecznych w sprawie kryzysu społecznego - Amnesty International - Bronimy praw człowieka](https://Oswiadczenie%20organizacji%20spolecznych%20w%20sprawie%20kryzysu%20spolecznego%20-%20Amnesty%20International%20-%20Bronimy%20praw%20czlowieka)
- 976 Oświadczenie prezesa PiS ws. Protestów, 27.10.2020, [https://Obrońmy Polskę-video-Pol-satNews.pl](https://Obrońmy%20Polskę-video-Pol-satNews.pl)
- 977 Oświadczenie Prokuratury Krajowej - Prokuratura Krajowa | [https://Portal Gov.pl](https://Portal%20Gov.pl)
- 978 Ożóg, K., Ewolucja polskiego dyskursu religijnego Kościoła rzymskokatolickiego - na podstawie dwóch wydań Śpiewnika kościelnego ks. Jana Siedleckiego, [w:] A. Charciarek, A. Zych, Gatunki i style dyskursu publicznego w ujęciu konfrontatywnym
- 979 Ożóg, K., Język polityki a media, Rzeszów 2001
- 980 Pachelska, K., Hospicja perinatalne. Billboardy z dzieckiem w sercu zwróciły na nieuwagę. Rodzice oczekujący na dziecko nie wiedzą o tych ośrodkach, 18.12.2021, <https://dziennikzachodni.pl/hospicja-perinatalne-billboardy-z-dzieckiem-w-sercu-zwrocily-na-nieuwage-rodzice-oczekujacy-na-dziecko-nie-wiedza-o-tych/ar/c6-15449522>
- 981 Pacut, A., Obraz Społeczeństwa obywatelskiego w Polsce po 1989 roku, „Zeszyty Naukowe” 2007, nr 759
- 982 Pajęcka, A., Wystawy w lubelskiej Galerii Labirynt przyciągnęły uwagę Kai Godek. Bo popierają Strajk Kobiet, 03.03.2021, <https://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,157211,26844489,wystawy-w-lubelskiej-galerii-labirynt-przyciagnely-uwage-kai.html>

- 983 Pakuła, D., 28.10.2020, <https://kobieta.onet.pl/jezykoznawcy-o-wulgaryzmach-na-protestach-rzadzacy-zostali-w-pewien-sposob-rozbrojeni/zstgj0r>
- 984 Pakuła, D., Językoznawcy o hasło „wyp***ć”: rządzący zostali w pewien sposób rozbrojeni, 28.10.2020, Językoznawcy o wulgaryzmach na protestach - "rządzący zostali w pewien sposób rozbrojeni" - Kobieta
- 985 Paleczny, T., Nowe ruchy społeczne, Kraków 2010
- 986 Pałęcka, A., Szczodry, H., Warat, M., Kobiety w społeczeństwie polskim, Kraków 2011
- 987 Pałubicki, H W., Kwestia kobieca w społecznej doktrynie judaizmu, chrześcijaństwa oraz islamu, Warszawa 1989
- 988 Pannekoek, A., Worker's Council, Oakland 2003
- 989 PAP, Abp Jędraszewski w trakcie mszy ogłosił wyrok TK ws. aborcji. W kościele rozległy się brawa, 22.10.2020, <https://Abp-Jędraszewski-w-trakcie-mszy-oglosil-wyrok-TK-ws-aborcji-W-kościele-rozlegly-się-brawa>
- 990 PAP, Czarnek do dymisji? Tysiące osób podpisało się już pod petycją, 17.11.2020, <https://edukacja.dziennik.pl/aktualnosci/artykuly/8010637,przemyslaw-czarnek-men-dymisja-petycja.html>
- 991 Papacharissi, Z., Affective Publics: Sentiment, Technology, and Politics, Oxford 2014
- 992 Paradowski, R., Women's Strike in Poland as a Communication Phenomenon on Twitter, [w:] E. Dziwak, K. Gheorghe, Wokół strajków kobiet, Kraków 2021
- 993 Pariser, E., The partisan filter bubble: A theory of selective exposure to information, 2012.
- 994 Partnerzy i sojusznicy Ordo Iuris dostali 188 mln dolarów od Kremla
- 995 Pasamonik, B., Fundamentalizm kulturowy jako współczesna kontrkultura. Na przykładzie konwersji na islam, [w:] T. Maślanka, R. Wiśniewski, Kultury kontestacji. Dziedzictwo kulturowe i nowe ruchy społecznego sprzeciwu, Warszawa 2015
- 996 Pastuszka-Roczek, J., Ekeltroniczne rysunki na ścianie - rola obrazkowych memów internetowych w procesie komunikacji i socjalizacji, [w:] J. Bierówka, K. Pokorna-Ignatowicz, Media - kultura popularna - polityka. Wzajemne oddziaływanie i nowe zjawiska, Kraków 2014
- 997 Patera, M., Czy to tylko dobry żart? Memy internetowe w kontekście wyborów parlamentarnych w 2015 roku, [w:] T. Gackowski, K. Brylska, M. Patera, Memy czyli życie społeczne w czasach kultury obrazu, Warszawa 2017
- 998 Paul Gee, J., An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method, New York and London 1999
- 999 Paul, P., Songs Against Slavery Used as Tool for Abolition, 13.01.2014, <https://www.voanews.com/arts-culture/songs-against-slavery-used-tool-abolition>
- 1000 Pawelec, R., Ciemne zwierciadło. Semantyka antywartości, Warszawa 2013
- 1001 Paweł II, J., Mężczyzną i niewiastą stworzył ich. Odkupienie ciała a sakramentalność małżeństwa, Lublin 2011
- 1002 Pawlak, A., Działacze pro-life skazani za antyaborcyjne plakaty, 27.06.2018, <https://opole.wyborcza.pl/opole/7,35086,23602806,dzialacze-pro-life-skazani-za-antyaborcyjne-plakaty>.
- 1003 Pawlicka, U., Nowe nowe nowsze od nowych, Urszula Pawlicka - Nowe nowe nowsze od nowych - Korporacja Ha!art | e-kei.pl
- 1004 Pawlik, W., Grzech. Studium z socjologii moralności, Kraków 2007
- 1005 Pawlikowska-Łagód, K., Sak, J., Aborcja - problem etyczno-moralny współczesnego świata, [w:] K. Maciąg, P. Wiatr, Filozofia wobec dylematów współczesności, Lublin 2016
- 1006 Pawliszak, P., Analiza narracyjna dyskursu publicznego. W poszukiwaniu struktur kulturowych i procesów narzucania znaczeń formujących politykę ekologiczną, [w:] M. Czyżewski, M. Otrocki, T. Pechot, J. Stachowiak, Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych, Warszawa 2017
- 1007 Pawłowicz, K., Prof. K. Pawłowicz: Apolityczność mediów publicznych to szkodliwy mit, 02.01.2016, <https://www.radiomaryja.pl/informacje/prof-k-pawlowicz-apolitycznosc-mediow-publicznych-to-szkodliwy-mit/>.

- 1008 Pawłowski, A., Korpusy chronologiczne i leksykalne szeregi czasowe jako narzędzia wykrywania słów kluczy i neosemanizmów. Konceptualizacja czasu w korpusach chronologicznych, [w:] Przegląd Humanistyczny, „Kwartalnik” 2016, nr 3 (454)
- 1009 Payne, G., Kobiety jako „lud”. Czarne protesty jako sprzeciw wobec autorytarnego populizmu w perspektywie międzynarodowej
- 1010 Payne, K., *The Broken Ladder: How Inequality Affects the Way We Think, Live, and Die*, New York 2017
- 1011 Peacock, T., *Best Political Punk Songs: 20 Essential Anti-Establishment Tirade*
- 1012 Peisert, M., *Formy i funkcje agresji werbalnej. Próba typologii*, 2004
- 1013 Penkowska, G., Interpretacja materiałów wizualnych w badaniach naukowych, „E-Mentor” 2017, nr 1(68)
- 1014 Penn, S., *Podziemie Kobiet*, Warszawa 2003
- 1015 Penn, S., Tajemnica państwowa, „Pełnym głosem” 1994, nr 2
- 1016 Perelman, Ch., *Imperium retoryki. Retoryka i argumentacja*, Warszawa 2002
- 1017 Perelman, Ch., *O sprawiedliwości*, Warszawa 1959
- 1018 Perez, C.C., *Niewidzialne kobiety*, Kraków 2020
- 1019 Perrot, M., *Historia życia prywatnego. T.4. Od rewolucji francuskiej do I wojny światowej*, 2006
- 1020 Perrot, M., *Moja historia kobiet*, Warszawa 2009
- 1021 Pęczak, M., *Mały słownik subkultur młodzieżowych*, Warszawa 1992
- 1022 Piątkowska, A., Strajk kobiet w Krakowie. „Tortury ciało” hymnem protestów? Dziewczyna z akordeonem śpiewa na moście Dębnickim, 27.10.2020, <https://gazetakrakowska.pl/strajk-kobiet-w-krakowie-tortury-cialo-hymnem-protestow-dziewczyna-z-akordeonem-spiewa-na-moscie-debnickim-wideo/ar/c13-15258496>
- 1023 Piątkowska, A., Transparenty Strajku Kobiet będą świadectwem obecnych wydarzeń. Zanieś je do Muzeum Krakowa, 03.11.2020, <https://dziennikpolski24.pl/krakow-transparenty-strajku-kobiet-beda-swiadectwem-obecnich-wydarzen-zanies-je-do-muzeum-krakowa/ar/c13-15271314>
- 1024 Piechota, G., „Strajk Kobiet”. Zmiany społeczno-kulturowe jako efekt protestów w Polsce, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2022, nr 20(3)
- 1025 Piechota, G., Społeczeństwo obywatelskie w dobie Social media, „Athenaeum, Polskie Studia Politologiczne” 2014, nr 41
- 1026 Piechota, G., The Type of Participation in Socio-Political Protests as a Function of Political Activation in the Era of Social Media, „Romanian Journal of Political Science” 2020, vol. 20, nr 1
- 1027 Pielużek, M., *Symbole kolektywne w komunikacji skrajnej prawicy*, Wrocław 2017
- 1028 Pietraszewski, M., Książd do uczestniczek Strajku Kobiet: zawróćcie, ta droga prowadzi do przepaści, 14.02.2021, <https://wiadomosci.radiozet.pl/Polska/Polityka/Strajk-Kobiet.-Ksiadz-w-Gosciu-Niedzielnym-do-protestujacych-zawroccie-ta-droga-prowadzi-do-przepasci>
- 1029 Pietraszewski, M., Ciąg dalszy blokad, M.; Sejmem, protestów. Tłum demonstrował przez, 02.11.2020, Protesty kobiet po wyroku ws. aborcji. Strajk Kobiet. Blokady miast i tłum pod Sejmem. Relacja na żywo | <https://Wiadomości.Radio.ZET>
- 1030 Pike, K.L., *Tagmenics, discourse, and verbal art*, 1981
- 1031 Piotrowicz, P., Leszek Gnoiński: po co ta wolność? 30.05.2016, Leszek Gnoiński: po co ta wolność - Wywiad i artykuły - Kultura
- 1032 Piotrowski, A., Kowalski, S., Czyżewski, M., *Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego*, Warszawa 1997
- 1033 Piotrowski, A., Ziółkowski, M., *Zróznicowanie językowe a struktura społeczna*, Warszawa 1976
- 1034 Piotrowski, P., *Szalikowcy - o zachowaniach dewiacyjnych kibiców sportowych*, Toruń 2000
- 1035 Pisarek, W., *Manipulacja językowa [w:] Dziennikarstwo i świat mediów*, Kraków 2000
- 1036 Pisarek, W., *Polskie słowa sztandarowe i ich publiczność*, Kraków 2002
- 1037 Pisarek, W., *Słowa między ludźmi*, Kraków 2004

- 1038 Pisarek, W., Słowa ważne ważniejsze, „Przegląd Humanistyczny”, nr 3(454)
- 1039 Pisarek, W., Wstęp do nauki o komunikowaniu, Warszawa 2008
- 1040 Piskorz, K., Internet nie śpi, Internet reaguje. Memy internetowe jako forma komentarza do bieżących wydarzeń społecznych i politycznych, „Zeszyty Prasoznawcze” 2015, nr 3
- 1041 Piskorz, K., Internetowe memy - hieroglify XXI wieku, [w:] I. Hofman, D. Kępa-Figura, Współczesne Media. Język mediów, Lublin 2013
- 1042 Pitoń, A., Setki zniczy pod krakowskim biurem PiS. „To wyrok za bicie kobietą”, 22.10.2020, <https://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,44425,26425141,setki-zniczy-pod-krakowskim-biurem-pis-to-wyrok-za-bycie-kobieta.html>
- 1043 Pius XI, Encyklika Casti Connubi, https://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pius_xi/encykliki/casti_connubi_31121930.html.
- 1044 Platon, Państwo, Warszawa 1999
- 1045 Pluwak, A., Geneza i ewolucja pojęcia framing w naukach społecznych, „Global Media Journal - Polish Edition” 2009, nr 1
- 1046 po", Sondaż CBOS. Liberalizacja poglądów dotyczących pigułki "dzień, 1.03.2024, [https://Sondaż-CBOS.Liberalizacja-poglądów-dotyczących-pigułki-"dzień po](https://Sondaż-CBOS.Liberalizacja-poglądów-dotyczących-pigułki-)
- 1047 Poland abortion ruling sparks 'women's strike', 28.10.2020, <https://Poland-abortion-ruling-sparks-'women's-strike'>
- 1048 Poland warned against debating abortion while protests banned, Poland warned against debating abortion while protests banned | Women News | Al Jazeera
- 1049 Polańska, D., Neoliberal Post-Socialist Urban Transformation and the Emergence of Urban Social Movements in Poland, [w:] M. Mayer, Urban Uprisings: Challenging Neoliberal Urbanism in Europe, 2016
- 1050 Polańska, D.V., Motywacje osób niezinstytucjonalizowanego sektora społecznościowego, [w:] G Chimiak, Kiwińska, Krajobraz społecznościowy - Polska 2014, Warszawa 2015
- 1051 Policht, P., Demonstracja obrazów. “Nigdy więcej”. Sztuka przeciw wojnie i faszyzmowi w XX i XXI wieku w Muzeum Sztuki Nowoczesnej, 3.10.2019, <https://culture.pl/pl/artykul/demonstracja-obrazow-nigdy-wiecej-sztuka-przeciw-wojnie-i-faszyzmowi-w-xx-i-xxi-wieku-w-muzeum-sztuki-nowoczesnej>
- 1052 Policja w domu 14-latka. Udostępnił on post o Strajku Kobiet. Sprawą zajmie się sąd, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2020-11-19/policja-w-domu-14-latka-udostepnil-post-o-strajku-kobiet/>
- 1053 Policja w Kaliszu usunęła z jezdni działaczy pro-life, którzy blokowali mobilny strajk kobiet, 29.10.2020, Policja w Kaliszu usunęła z jezdni działaczy pro-life, którzy blokowali mobilny strajk kobiet | Polska Agencja Prasowa SA
- 1054 Policja, Para rozebrała się przed Pałacem Prezydenckim. Interweniowała, 03.11.2020, Para rozebrała się przed Pałacem Prezydenckim. Interweniowała policja | <https://Polsat-News.pl>
- 1055 Polska spada w międzynarodowych wskaźnikach wolności; Węgry, demokracji. Obok, 11.12.2020, Polska spada w międzynarodowych wskaźnikach wolności i demokracji. Obok Węgry | <https://rp.pl>
- 1056 Polskie marki, które wspierają strajk kobiet, 9.11.2020, <https://Polskie-marki-które-wspierają-strajk-kobiet-Zdrowie-Kobieta>
- 1057 Pomorska, B., Aborcja to nie temat zastępczy. Hitler, Mussolini, Franco - wszyscy byli przeciw aborcji w imię swoich urojonych celów, 23.03.2018, <https://oko.press/aborcja-temat-zastepczy-hitler-mussolini-franco-wszyscy-byli-przeciw-aborcji-imie-swoich-urojonych-celow/>
- 1058 Pondo, A., Strajk kobiet: co zrobić w razie zatrzymania przez policję, Strajk kobiet: co zrobić w razie zatrzymania przez policję | Portal lifestylowy Miasto Kobiet
- 1059 Popiołek, M., Czy można żyć bez Facebooka? Kraków 2018
- 1060 Popper, K., Nędza historycyzmu, Warszawa 1999
- 1061 Poprawa, M., Telewizyjne debaty polityków jako przykład dyskursu publicznego, Kraków 2009
- 1062 Porzig, W., Das Wunder der Sprache, Munchen-Bern 1950
- 1063 Potaczała, K., KSU. Rejestracja Buntu. 2015

- 1064 Potaczała, K., Punki znad rzeki Strwiąż, 02.02.2015, <https://nowahistoria.inte-ria.pl/prl/news-punki-znad-rzeki-strwiaz,nId,1599379>
- 1065 POŁNOCNY, RAPORT KOŃCOWY z badania zdarzenia lotniczego nr 192/2010/11 samolotu Tu-154M nr 101 zaistniałego dnia 10 kwietnia 2010 r. w rejonie lotniska SMO-LEŃSK, Warszawa 2011, https://doc.rmf.pl/rmf_fm/store/rkm.pdf
- 1066 Prachnio, R., Memy na Internetowych portalach informacyjnych - wzbogacenie przekazu czy brak profesjonalizmu dziennikarzy, [w:] T. Gackowski, K. Brylska, M. Patera, Memy czyli życie społeczne w czasach kultury obrazu, Warszawa 2017
- 1067 Pratto, F., Polityka płci: różnice między kobietą a mężczyzną w sypialni, kuchni i gabinecie, [w:] B. Wojciszke, Kobiety i mężczyźni: odmienne spojrzenie na różnice, Gdańsk 2002
- 1068 Preciado, P.B., Mieszkanie na Uranie. Kroniki przeprawy, Kraków 2022
- 1069 PRESS-SERVICE Monitoring Mediów, „Protest kobiet. Jak media relacjonowały strajki?”, Listopad 2020
- 1070 Prezydent skierował do Sejmu projekt ustawy ws., 30.10.2020, Prezydent skierował do Sejmu projekt ustawy ws. aborcji | <https://PolsatNews.pl>
- 1071 Projekt Ustawy „Ratujmy Kobiety”, 2016; Komitet Inicjatywy Ustawodawczej „Ratujmy Kobiety” zarejestrowany, 11.05.2016, <https://www.prawo.pl/zdrowie/komitet-inicjatywy-ustawodawczej-ratujmy-kobiety-zarejestrowany,254758.html>
- 1072 Projekt Ustawy „Stop Aborcji”, 2016
- 1073 Prokurator krajowy Bogdan Święczkowski polecił śledczym, jak postępować w czasie protestów, 30.10.2020, Prokurator krajowy Bogdan Święczkowski polecił śledczym, jak postępować w czasie protestów | <https://PolsatNews.pl>
- 1074 Protest przed krakowską kurią: „Ścigajcie biskupów, nie obywatelki”, 10.11.2020, <https://Protest-przed-krakowską-kurią-Ścigajcie-biskupów-nie-obywatelki>
- 1075 Protest samochodowy w Świdniku, 02.11.2020, Protest samochodowy w Świdniku - ARCHIWUM | Radio Lublin S.A
- 1076 Protesty przeciwko, <https://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1602473,Protesty-przeciwko-calkowitemu-zakazowi-aborcji-Nie-ma-zgody-na-torturowanie-kobiet>
- 1077 Protesty w Kościołach. „Módlmy się o prawo do aborcji”. Trwają protesty w; na ulicach, 25.10.2020, <https://Protesty-w-kościółach-w-sprawie-aborcji-i-decyzji-Trybunału-Konstytucyjnego>
- 1078 Przemoc wobec kobiet. Badania na poziomie Unii Europejskiej. Wyniki badania w, fra.europa.eu, 5.03.2014, <https://fra.europa.eu/pl/publication/2020/przemoc-wobec-kobiet-badanie-na-poziomie-unii-europejskiej-wyniki-badania-w-skrocie>
- 1079 Przemysł: atak na prowadzącą protesty kobietę, 28.10.2020, Strajk kobiet. Przemysł: atak na prowadzącą protesty | <https://Wiadomości>
- 1080 Przewodnik po Social mediach w Polsce, <https://www.iab.org.pl/wp-content/uploads/2020/01/IAB-Przewodnik-po-Social-Media-w-Polsce-2019-2020-1.pdf>
- 1081 Przynależność Polaków do ruchów; wspólnot religijnych, https://www.cbos.pl/SPI-SKOM.POL/2017/K_084_17.PDF
- 1082 PSZ, Martwe płody w płamie krwi. Co można zrobić, by nie oglądać drastycznych plakatów? 28.03.2017, <https://www.newsweek.pl/polska/spoleczenstwo/plakaty-aborcyjne-organizacji-pro-life-nie-musisz-ich-ogladac-razem/jwkpssr>
- 1083 Putnam, H., The meaning of ‘meaning’, [w:] Mind, Language, Reality, Cambridge 1975.
- 1084 Puzynina, J., Język wartości, Warszawa 1992
- 1085 Puzynina, J., Pajdzińska, A., Etyka słowa, [w:] O zagrożeniach i bogactwie polszczyzny, „Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej” 1996
- 1086 Puzynina, J., Wartości i wartościowanie w perspektywie językoznawstwa, Kraków 2012.
- 1087 Pyżalski, J., Agresja elektroniczna wśród dzieci i młodzieży, Sopot 2011
- 1088 Rada, Wywiad M. Morawieckiego dla Polskiego, 29.10.2020
- 1089 Radio Maryja, Strajk kobiet machiną pogardy i agresji, 1.11.2020, Strajk Kobiet machiną pogardy i agresji | <https://RadioMaryja.pl>
- 1090 Radoszewski, R., Czesław Niemen. Kiedy się dziwić przestaną... Fragment książki, 22.10.2004, Czesław Niemen. Kiedy się dziwić przestaną... | Fragment książki - Muzyka - Kultura

- 1091 Rak, M., *Kulturemy podhalańskie*, Kraków 2015
- 1092 Ranciere, J., *The Emancipated Spectator*, Londyn & Nowy York 2009
- 1093 Ranciere, R., *Disagreement. Politics and Philosophy*, Minneapolis 2004
- 1094 Raport Aborcji Bez Granic - Rzeczywistość aborcyjna 2024, [https://Raport-Aborcji-Bez-Granic-Rzeczywistość-aborcyjna-2024-Aborcyjny-Dream-Team-Pomoc kobietom w aborcji](https://Raport-Aborcji-Bez-Granic-Rzeczywistość-aborcyjna-2024-Aborcyjny-Dream-Team-Pomoc-kobietom-w-aborcji)
- 1095 Raport CBOS, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_091_21.PDF
- 1096 Raport CBOS, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_085_15.PDF
- 1097 Raport Fundacji Batorego: Protesty po wyroku TK. Mapa mobilizacji społecznej, Warszawa 2021
- 1098 Raport o aborcji FEDERA, źródło: Raport o aborcji w Polsce obnaża prawdę o „kompromisie aborcyjnym”. Co z niego wynika? 8.09.2020, Raport o aborcji w Polsce obnaża prawdę o "kompromisie aborcyjnym" | <https://Ofeminin.pl>
- 1099 Rasiński, L., *Dyskurs i władza. Zarys polityki agonistycznej*, Wrocław 2010
- 1100 Rawls, J., *Teoria sprawiedliwości*, Warszawa 1994
- 1101 Reger, J., *Different Wavelengths: Studies of the Contemporary Women's Movement*, New York
- 1102 Reger, J., Taylor, V., *Women's Movement Research and Social Movement Theory: A symbiotic relationship. Sociological Views on Political Participation in the 21st century*, 2002
- 1103 Reykowski, J., *Konflikty polityczne*, [w:] K. Skarżyńska, *Psychologia polityczna*, Poznań 1999
- 1104 Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 11 kwietnia 2024 r. w sprawie zapisania prawa do aborcji w Karcie Praw Podstawowych UE (2024/2655(RSP))
- 1105 Riessman, C.K., *Narrative Analysis*, [w:] N. Kelly, C. Horrocks, K. Milnes, B. Roberts, D. Robinson, *Narrative Memory and Everyday Life*, Huddersfield 2005
- 1106 Riessman, C.K., *Narrative Methods for Human Sciences*, 2008
- 1107 Rifkin, J., *Wiek dostępu. Nowa kultura hiperkapitalizmu, w której płaci się za każdą chwilę życia*, Wrocław, 2003
- 1108 Rittel, J.S., *Relewancja i redundancja w komunikacji. Relacje metodologiczne*, „*Studia Logopaedica II*” 2008
- 1109 Robin, R., *Badanie pól semantycznych. Doświadczenie Ośrodka Leksykologii Politycznej w Saint-Cloud*, [w:] M. Głowiński, *Język i społeczeństwo*, Warszawa 1980
- 1110 Robson, D., *The '3.5% rule': How a small minority can change the world*, 14.05.2019, <https://The-'3.5%-rule':-How-a-small-minority-can-change-the-world>
- 1111 Roby, H.W., *The Suffrage Song Book*. Crane and Company, 1909
- 1112 Rodgers, R., *The Power of Music: Suffrage Songs*. 17.08.2020, <https://www.birth-placeofcountrymusic.org/the-power-of-music-suffrage-songs/>
- 1113 Roe, E., *Narrative Policy Analysis: Theory and Practice*, Durham 1994
- 1114 Rogers, M.E., *Diffusion and innovations*, 2010
- 1115 Rogowski, Ł., *Technologie nieuwidzialnienia, czyli o redukcji zakresu kultury wizualnej*, [w:] Ł. Rogowski, *Techno-widzenie. Media i technologie wizualne w społeczeństwie ponowoczesnym*, Poznań
- 1116 Rogowski, W., *Myślenie w żywiole wolności. Józefa Tischnera wizja wolności jako determinanty liberalnej demokracji*, „*Świat Idei i Polityki*” 1993
- 1117 Rohlinger, D.A., *Abortion Politics, Mass Media, and Social Movements in America*, Cambridge 2014
- 1118 Rohlinger, D.A., *Framing the Abortion Debate: Organizational Resources, Media Strategies, and Movement-Countermovement Dynamics*, „*The Sociological Quarterly*” 2002, vol. 43(4)
- 1119 Ropa, A., *Próba klasyfikacji występujących w telewizji odmian języka*, „*Zeszyty Prawoznawcze*” 1979, nr 1
- 1120 Rose, G., *Interpretacja materiałów wizualnych. Krytyczna metodologia badań nad wizualnością*, Warszawa 2010
- 1121 Rupp, L.J., Taylor, V., *Survival in the Doldrums: The American Women's Movement, 1945 to 1960*, New York 1989

- 1122 Rusinek, M., Hasło „Wypier...!” nie jest subtelne, ale jest granica subtelności zachowania i właśnie została przekroczona, Wysokieobcasy.pl, 24.10.2020, <https://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,110865,26430439,haslo-wypier-nie-jest-subtelne-ale-jest-granica-subtelnego.html>
- 1123 Rutkiewicz, M., Sikorski, T., Graffiti w Polsce 1940-2010, Warszawa 2011
- 1124 Rybicki, P., Struktura społecznego świata, „Studia z teorii społecznej” 1979
- 1125 Rychlewski, M., Rock - kontrkultura - establishment, [w:] W. J. Burszta, M. Czubaj, M. Rychlewski, Kontrkultura. Co nam z tamtych lat? Warszawa 2005
- 1126 Rypson, P., Wyrazy wolności, [w:] T. Sikorski, M. Rutkiewicz, Graffiti w Polsce 1940-2010, Warszawa 2011
- 1127 Rzęsa, E. Obraz przeciętnej uczestniczki Strajku Kobiet, 22.11.2020. <https://www.intro.media/artykuly/obraz-przecietnej-uczestniczki-strajku-kobiet>.
- 1128 Rzechowska, E., Garbacz, A., Kajda, M., Zaborek, K., Osoby 50+ na rynku pracy: intermentoring jako model budowania dojrzałej współpracy międzypokoleniowej, https://www.lbs.pl/projekt/dezaktywizacja/files/Zaborek_art.pdf
- 1129 Rzęsa, S., Obraz przeciętnej uczestniczki strajku kobiet, 2020, <https://www.intro.media/artykuly/obraz-przecietnej-uczestniczki-strajku-kobiet>
- 1130 Sadlok, M., Demokracja 2.0, czyli wpływ mediów interaktywnych na kształtowanie nowej rzeczywistości politycznej, [w:] M. Kolczyński, M. Mazur, S. Michalczyk, Mediatyzacja kampanii politycznych, Katowice 2009
- 1131 Safe abortion: Technical & policy guidance for health systems, Legal and policy considerations, WHO_RHR_15.04_eng.pdf
- 1132 Sahlins, M., Goodbye to Tristes Tropes. Ethnography in the Context of Modern World History, „Journal of Modern History” 1993, nr 65
- 1133 Saini, A., Gorsze. Jak nauka pomyliła się co do kobiet, Wołowiec 2022
- 1134 Sala, E., Przemilczana historia polskiego feminizmu, [w:] A. Palęcka. Kobiety w społeczeństwie polskim, Kraków 2001
- 1135 Salecl, R., Tyrania wyboru, 2013
- 1136 Sandefur, T., You Don’t Own Me, 19.03.2015, <https://www.libertarianism.org/publications/essays/you-dont-own-me>.
- 1137 Sanger, M., Kontrola urodzeń a poprawa rasy, „The British Control Review” 1921
- 1138 Santomaso, A., Gago, V., 2017, Argentina’s life or death movement, „The Jacobin” 7 March, <https://www.jacobinmag.com/2017/03/argentina-ni-una-menos-femicides-women-strike/>.
- 1139 Sapir, E., Whorf, B.L., Selected Writings, New York 1956
- 1140 Sartori, G., Homo videns. Telewizja i postmyślenie, Warszawa 2007
- 1141 Sasińska-Klas, T., Analiza dyskursywna i jej zastosowanie w badaniach na gruncie nauk społecznych [w:] Odmiany współczesnych nauk o polityce, Kraków 2014
- 1142 Sawicka, Z., Wpływ nowych mediów na przemiany polityczne w wybranych państwach Bliskiego Wschodu na przykładzie Arabskiej Wiosny, Warszawa 2017
- 1143 Schacter, R., The World Atlas of Street Art and Graffiti, 2013
- 1144 Schmitz, U., Badanie płaszczyzn wizualnych, 2009
- 1145 Schnittker, J., Freese, J., Powell, B., Who Are Feminists and What Do They Believe? The Role of Generations, „American Sociological Review” 2003
- 1146 Scholes, R., Language, Narrative, and Anti-Narrative, „Critical Inquiry” 1980, nr 1
- 1147 Scholes, R., Semiotics and Interpretation, New Haven 1982
- 1148 Schopenhauer, A., Erystyka, czyli sztuka prowadzenia sporów, Warszawa 2003
- 1149 Schutz, A., Wspólne tworzenie muzyki, „Studium relacji społecznych” 2008
- 1150 Scollon, R., S. Scollon, Nexus Analysis: Discourse and the Emerging I Internet, London 2004
- 1151 Scotland, J., Thomas, A., Jing, M., Public emotion and response immediately following the death of George Floyd: A sentiment analysis of social media comments, Telematics and Informatics Reports, 2024
- 1152 Scott, J., Marshall, D., A Dictionary of Sociology, 2009
- 1153 Scott, W.R., Organizations. Rational, Natural, and Open Systems, 1981

- 1154 Searle, J., *Speech Acts*, Cambridge 1969
- 1155 Servaes, J., *Human Rights, Participatory Communication and Cultural Freedom in Global perspective*, <http://composite.quam.ca/docs/jaseen.html>
- 1156 Sharifian, F., *Lingwistla kulturowa*, „Etnolingwistyka” 2016, nr 28
- 1157 Sherfey, M.J., *The Nature and Evolution of Female*, New York 1973
- 1158 Shiach, M., *Feminism and Cultural Studies*, Oxford 1999
- 1159 Shifman, L., *Memes in Digital Culture*, 2014
- 1160 Shih, C., *Era Facebooka*, Gliwice 2012
- 1161 Shirky, C., *Cognitive Surplus: Creativity and Generosity in a Connected Age*, 2010
- 1162 Siebert, S., Peterson, F.T., Schramm, W., *Four Theories of the Press*, Urbana 1956
- 1163 Sieczkowska, G., TikTok a wybory: trzy raporty o dezinformacji i wpływie na kampanie, 15.06.2025, TikTok a wybory prezydenckie: trzy raporty o dezinformacji i wpływie na kampanię | <https://Konkret24>.
- 1164 Siedlecka, E., *Ordo Iuris lubi cień. Nieprzejrzysta działalność znanej fundacji antyaborcyjnej i antygenderowej*, 09.09.2016, <https://wyborcza.pl/1,75398,20665495,ordo-iuris-lubi-cien-nieprzejrzy-sta-dzialalnosc-znanej-fundacji.htm>
- 1165 Siennicka, Ł., 04.11.2020. Big Cyc uderza w Kaczyńskiego. Nagrali piosenkę o protestach: „Obłąkany dziad”, <https://www.radiozet.pl/Muzyka/Big-Cyc-uderza-w-Jaroslaw-Kaczynskiego-piosenka-Twierdza-2020-o-Strajku-Kobiet>
- 1166 Siennicki, P., To jest rewolucja młodych, ich mit założycielski, 30.10.2020, To jest rewolucja młodych, ich mit założycielski | <https://i.pl>
- 1167 Siklova, J., *Are women in Central and Eastern Europe conservative?* [w:] N. Funk, M. Muller, *Gender Politics and Post-Communism: Reflections from Eastern Europe and the Former Soviet Union*, New York 1993
- 1168 Silverman, D., *Doing Qualitative Research*, 2009
- 1169 Simmel, G., *Problemy socjologii*, Warszawa 1975
- 1170 Singer, P., *Etyka praktyczna*, 2007
- 1171 Siwek, H., *Nastawienie Polaków wobec rzeczywistości społecznej. Raport z badań ankietowych - listopad 1984*, Raport OBP, Kraków 1985
- 1172 Skaradziński, J., Wojciechowski, K., *Piosenka musi posiadać tekst i muzykę*, 2017
- 1173 Skarżyńska, K., *Psychologia polityczna*, Poznań 1999
- 1174 Skiba, K., Jabłonka, J., Łęczuk, P., *Skiba ciągle na wolności. Autobiografia Łobuza*, Kraków 2018
- 1175 Skibiński, A., *Władza musi mówić - zarys politycznej teorii głosu*, [w:] D. Gruntkowska, J. Moroz, J. Świrko-Pilipczuk, O. Szwabowski, *Dyskurs władzy*, Gdańsk 2017
- 1176 Sko, *Protest kobiet w Lublinie 2 listopada. Bez okrzyków, ale z tekturową trumną dla PiS*, 1.11.2020, <https://Protest-kobiet-w-Lublinie-1-listopada-Bez-okrzyków-ale-z-tekturową-trumną-dla-PiS-Dziennik-Wschodni>
- 1177 Skomrowski, M., *Liberalizacja aborcji. Każde ze środowisk koalicji zachowuje swoje poglądy*, 23.01.2024, *Liberalizacja aborcji. Każde ze środowisk koalicji zachowuje swoje poglądy* | <https://GazetaPrawna.pl>
- 1178 Skory, T., *Beauty hejt: co czwarta kobieta szykanowana za wygląd*, „Express Bydgoski” 2019, <https://expressbydgoski.pl/beauty-hejt-co-czwarta-kobieta-szykanowanaza-wyglad/ar/c6-14403165>
- 1179 Skowronek, B., *Mediolingwistyka. Teoria. Metodologia*, „Idea” 2013, nr 2 (14)
- 1180 Skudrzyk, P., *Wymiary wolności*, „Folia Philosophica” 1998, z. 16
- 1181 Słownik PWN, *Protest song*. <https://sjp.pwn.pl/sjp/protest-song;2509027.html>
- 1182 Słownik slangu, <https://www.miejski.pl/slowo-Pogo>
- 1183 Smelser, N., *Theory of Collective Behavior*, New York 1962
- 1184 Smith, D.L., *Less Than Human: Why We Demean, Enslave, and Exterminate Others*, New York 2011
- 1185 Smolak, M., *Arystoteles charakterystyka zniszczalnych substancji*, „Analiza i Egzystencja” 2011, nr 13

- 1186 Smołucha, D., Portale społecznościowe - substytut czy uzupełnienie realnej wspólnoty? [w:] K. Walotek-Ściańska, M. Szyszka, Homo irretitus. W sieci serwisów społecznościowych, reklamy i marketingu, Sosnowiec 2014
- 1187 Snitow, A., Cautionary Tales, [w:] J. Lukić, J. Regulska, D. Završsek, Women and Citizenship in Central and Eastern Europe, Aldershot 2007
- 1188 Sobczak, B., W poszukiwaniu języka. O retoryce Partii Kobiet, t. 18(38), z. 1
- 1189 Sobczak, J., Protesty kobiet w Polsce - analiza dyskursu medialnego, „Rzeczpospolita”, 02.11.2020
- 1190 Sobczak, K., Kobiety w wojnie wyzwolenczej narodu polskiego, 1939-1945. Stan badań, [w:] Z. Polubiec, By nie odeszły w mrok zapomnienia. Udział kobiet polskich w II wojnie światowej, Warszawa 1976
- 1191 Sobolak, J., „Dawać w szyję”. Sprawdzamy, skąd wzięło się to wyrażenie, 13.11.2022, [https://\"Dawać-w-szyję\"-Sprawdzamy-skąd-wzięło-się-to-wyrażenie](https://\)
- 1192 Socha, R., Jak się protestuje w małych miasteczkach, 30.10.2017, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1725474,1,jak-sie-protestuje-w-malych-miasteczkach.read>
- 1193 Sojak, R., Paradoks antropologiczny. Socjologia wiedzy jako perspektywa ogólnej teorii społeczeństwa, Wrocław 2004
- 1194 Somers, M.R., Narrativity, Narrative Identity, and Social Action: Rethinking English Working-Class Formation, „Social Science History” 1992, nr 4
- 1195 SongFacts, Give Peace A Chance by John Lennon, <https://www.songfacts.com/facts/john-lennon/give-peace-a-chance>
- 1196 Songfacts, Wind of Change by Scorpions, <https://www.songfacts.com/facts/scorpions/wind-of-change>
- 1197 Songfacts, I will Survive by Gloria Gaynor, <https://www.songfacts.com/facts/gloria-gaynor/i-will-survive>
- 1198 Southern, E., The Music of Black Americans, 1997
- 1199 Sowa, J., Inna Rzeczpospolita jest możliwa! Widma przeszłości, wizje przyszłości, Warszawa 2015
- 1200 Spacer parasolek w Krakowie, taniec w Poznaniu, „Rewolucja pod gwiazdami” w Lublinie, Strajk kobiet 30 października 2020 - protesty w miastach Polski [Relacja na żywo] | <https://TVN24>
- 1201 Spandowski, S., Obrazy strajkujące. Sztuka wychodzi na ulice razem z protestami, 29.11.2020, <https://plus.expressbydgoski.pl/obrazy-strajkujace-sztuka-wychodzi-na-ulice-razem-z-protestami/ar/c15-15314992>
- 1202 Spechard, A., Psycho-Social stress following abortion, 1987
- 1203 Spitzer, N., The Story of Woody Guthrie’s ‘This Land Is Your Land’, 15.02.2012, <https://www.npr.org/2000/07/03/1076186/this-land-is-your-land>
- 1204 Stando A., Nie wkurzaj kobiet. Artysta przypomina, do czego są zdolne, <https://fotoblogia.pl/16033,to-jest-wojna-artysta-stworzyl-plakaty-nawiazujace-do-hasla-solidarnosci>
- 1205 Stanisław, A., Antropologia dźwięku wobec protestów społecznych i politycznych, „Prace Etnograficzne” 2018, t. 46
- 1206 Staniszkis, J., Samoograniczająca się rewolucja, Gdańsk 2010
- 1207 Stańczyk, X., Sztuka ulicy: od kontestacji do dekoracji, 01.12.2017, <https://culture.pl/pl/artykul/sztuka-ulicy-od-kontestacji-do-dekoracji>
- 1208 Stańska, J., Dezinformacja na TikToku - miejsce Polski na tle Europy, 11.04.2023, <https://Dezinformacja-na-TikToku-miejsce-Polski-na-tle-Europy>
- 1209 Staszko, K., Zapadł wyrok ws. liderów Strajku Kobiet. Chodzi o manifestacje, 3.10.2024, <https://Zapadł-wyrok-ws.-liderów-Strajku-Kobiet.-Chodzi-o-manifestacje>
- 1210 Staśko, M., Grzeczne już byliśmy. Teraz jesteśmy skuteczne (i ostro wkurwione, krytyka polityczna.pl, 26.10.2020, <https://www.krytykapolityczna.pl/kraj/stasko-komentarz-zakaz-aborcji-protesty/>
- 1211 Statista.com Number of daily active Facebook users worldwide as of 4th quarter 2023
- 1212 Statista.com Number of X (formerly Twitter) users worldwide from 2019 to 2024

- 1213 Stawikowska, E., Czerwona błyskawica - symbol protestów - nawiązuje do nazistowskich źródeł? „Zarzut prawicowców jest absurdalny”, 16.04.2020, <https://www.newsweek.pl/polska/ogolnopolski-strajk-kobiet-autorka-blyskawicy/ph9d2xk>
- 1214 Steinmetz, G., Reflections on the Role of Social Narratives in Working-Class Formation: Narrative Theories in the Social Sciences, „Social Science History” 1992, nr 3
- 1215 Stöckl, H., Mediolingwistyka. O statusie i metodach (nadal) konstytuującej się dziedziny badawczej, [w:] „Tekst i Diskurs = Text und Diskurs” 2015, t. 8
- 1216 Stomma, L., Antropologia kultury wsi polskiej XIX wieku oraz wybrane eseje, Łódź 2002.
- 1217 Stone, D., Policy Paradox: The Art of Political Decision Making, New York 2002
- 1218 Storey, J., Cultural studies and the study of popular culture: theories and methods, 1996
- 1219 Stosik, A., Leśniewska, A., Innowacyjne rozwiązania w zarządzaniu zasobami ludzkimi - perspektywa adaptacji i różnic pokoleniowych, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2015, nr 39, t. 3, s. 187
- 1220 Stowarzyszenie Kongres Kobiet
- 1221 Stowarzyszenie Twórców Grafiki Użytkowej (STGU), <https://www.facebook.com/ogolnopolskistrajkkobiet/posts/2207982125894440>
- 1222 Strand, G., Feminizm amerykański trzeciej fali - zmiana i kontynuacja, „Przegląd Politologiczny” 2011
- 1223 Strefa Music Art., <http://strefamusicart.pl/2020/05/16/oswiadczenie-polskiego-radia-ws-piosenki-kazika-manipulacja-przy-liczeniu-glosow/>
- 1224 Suchanow, K., Antyaborcyjna międzynarodówka pod kuratelą Kremla. Ujawniamy emaile grupy, w której działa Ordo Iuris, 22.03.2024, <https://Antyaborcyjna-miedzynarodowka-Ujawniamy-e-maile-grupy-w-ktorej-dziala-Ordo-Iuris>
- 1225 Suchanow, K., Organizacji antyaborcyjnych przybywa w Polsce i na świecie. Czy coś je łączy? 24.03.2018, <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,23183138,organizacji-antyaborcyjnych-przy-bywa-w-polsce-i-na-swiecie.html>
- 1226 Suchanow, K., To jest wojna. Kobiety, fundamentaliści i nowe średniowiecze, Warszawa 2020
- 1227 Sucharska, A., Liderki Strajku Kobiet przed sądem. Zapadł wyrok, 3.10.2024, Liderki Strajku Kobiet przed sądem. Zapadł wyrok | <https://interia.pl>
- 1228 Suchomska, J., Urzędowska, D., Działania protestacyjne strajku kobiet w ujęciu teorii nowych ruchów społecznych, 13.07.2021, https://dzialania_protestacyjne.indd
- 1229 Sullivan, D., The Origin of Song: The Wailers and „Get Up Stand Up”, 11.08.2011, <https://www.pastemagazine.com/music/the-origin-of-song-the-wailers-and-get-up-stand-up/>
- 1230 Sulowski, K., „Mordercy kobiet”, „Wara Wam”. Napisy na siedzibach warszawskich diecezji, 2018, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,23627125,napisy-na-siedzibie-kurii-warszawsko-praskiej--mordercy-kobiet.html>
- 1231 Sulowski, K., Katolicy odpowiadają na Strajk Kobiet. Wzywają do powszechnej mobilizacji. Modlitewnej, 31.10.2020, <https://Katolicy-odpowiadaja-na-Strajk-Kobiet-Wzywaja-do-powszechnej-mobilizacji-modlitewnej>
- 1232 Sułkowski, Ł. Kulturowa zmienność organizacji, 2010
- 1233 Superkan, P., Jest oświadczenie historyków z Uniwersytetu Warszawskiego w sprawie błyskawicy, symbolu protestujących, 02.11.2020, <https://www.rmflclassic.pl/informacje/Obraz,12/Jest-oswiadczenie-historykow-z-Uniwersytetu-Warszawskiego-w-sprawie-blyskawicy-symbolu-protestujacych,42615.html>
- 1234 Symbol SS, <https://www.symbole.pl/symbol-ss/>
- 1235 Szczepański, J., Elementarne pojęcia socjologii, Warszawa 1997
- 1236 Szlachcińska, B., Krwawe plakaty do prokuratury, 25.01.20217, <https://supernowosci24.pl/krwawe-plakaty-do-prokuratury/>.
- 1237 Szpunar, M., Czym są nowe media - próba konceptualizacji, „Studia Medioznawcze” 2008, nr 4(35)
- 1238 Szpunar, M., Emocje muzyczne jako emocje estetyczne, „Kultura Współczesna” 2021, nr 2(114)
- 1239 Szpunar, M., Komunikacja CMC i jej wpływ na procesy komunikacyjne, [w:] M. Graszewicz, J. Jastrzębski, Teorie komunikacji i mediów, Wrocław 2009

- 1240 Szpunar, M., *Kultura algorytmu*, Warszawa 2020
- 1241 Sztomka, P., *Socjologia wizualna. Fotografia jako metoda badawcza*, Warszawa 2005
- 1242 Sztompka, P., *Ruchy społeczne - struktury In statu nascendi*, [w:] P. Sztompka, M. Kucia, *Socjologia. Lektury*, Kraków 2005
- 1243 Sztompka, P., *Socjologia zmian społecznych*, Kraków 2010
- 1244 Sztuka jako narzędzie protestu: Przykłady z historii; współczesności, 22.03.2025, *Sztuka jako narzędzie protestu: Przykłady z historii i współczesności | Kulturalny Świat*
- 1245 Szukaj, F., Co oznacza 8 gwiazdek, ***** ***? Finisz kampanii wyborczej, <https://wiadomosci.radiozet.pl/Polityka/Wybory-prezydenckie-2020/Co-oznacza-8-gwiazdek-Finisz-kampanii-wyborczej>
- 1246 Szumlewicz, K., *Kobiety i transformacja ustrojowa w Polsce*, „Lewą Nogą” 2004, nr 16
- 1247 Szumlewicz, P., Musimy opowiadać osobiste historie. Jak protestują kobiety, „Gazeta Wyborcza”, 31.10.2020
- 1248 Szymanek, K., *Sztuka argumentacji*, Warszawa 2021
- 1249 Szymczak, M., *Słownik języka polskiego PWN*, SJPS, Warszawa
- 1250 Szymczyk, J., *Specyfika nowych ruchów społecznych*, [w:] J. Szymczyk, *Wartości-interesy-struktury społeczne. Uwarunkowania ludzkiej kreatywności i partycypacji w życiu publicznym*, Lublin 2010
- 1251 Szymczyk, P., Maciąg, M., *Życie społeczne, kultura i polityka w okresie PRL*, 09.2018, (PDF) *Życie społeczne, kultura i polityka w okresie PRL*
- 1252 Szymek, K., *Sztuka argumentacji. Słownik terminologiczny*, Warszawa 2005
- 1253 Ślosarski, R., *Przedmioty protestu. Kultury materialne współczesnych ruchów społecznych*, Warszawa 2021
- 1254 Ślusarz, M., *Social media: Jak technologie zmieniają nasze interakcje społeczne*, 12.09.2024, <https://Social media-Jak-technologie-zmieniają-nasze-interakcje-spoeczne?>
- 1255 Śpiewak, P., *Spór o Społeczeństwo otwarte*, 2015
- 1256 Środa, M., *Kobiety i władza*, Warszawa 2009
- 1257 Środa, M., *Kobiety, Kościół, katolicyzm*, [w:] Ch. Ockrent, *Czarna księga kobiet*, Warszawa 2007
- 1258 Święćkowska, T., *Public relations a demokracja*, Warszawa 2008
- 1259 Tabakowska, E., *Gramatyka i historiografia, czyli językowy obraz świata w relacji historyka*, 2018
- 1260 Talbot, M., Lynn, Loretta, *The Pill*, 19.06.2018, <https://www.newyorker.com/recommends/listen/loretta-lynn-the-pill>.
- 1261 Tankard, W.J., *The Empirical Approach to the Study of Media Framing*, [w:] S. D. Reese, O. H. Gandy, A.E. Grant, *Framing Public Life. Perspectives on Media and Our Understanding of the Social World*, New Jersey 2003
- 1262 Tarrow, S., *Power in Movement*, New York 2012
- 1263 Tarrow, S., *Studying contentious politics: From event-full history to cycles of collective action*, [w:] D. Rucht, R. Koopmans, F. Neidhardt, *Acts of Dissent*, Berlin 1998
- 1264 Tatro, K., *The Hard Work for Screaming: Physical Exertion and Affective Labor Among Mexico City's Punk Vocalists*, „Ethnomusicology”, nr. 3
- 1265 Taylor, L., Willis, A., *Medioznawstwo. Teksty, instytucje i odbiorcy*, Kraków 2006
- 1266 Taylor, V., *Social Movement Continuity: The Women's Movement in Abeyance*, „American Sociological Review” 1989, nr 54
- 1267 Taylor, V., Whittier, N., *Analytical Approaches to Social Movement Culture: The Culture of the Women's Movement*, [w:] B. Klandermans, *Social Movements, Protest and Contention*, Minneapolis, 1995
- 1268 Terlecki o symbol protestów: do złudzeniu przypomina znaki Hitlerjugend; SS, tvn24.pl, 27.10.2020, <https://tvn24.pl/polska/ryszard-terlecki-poslowie-lewicy-i-po-maja-maseczki-ze-znakami-przypominajacymi-symbole-hitlerjugend-4733122>
- 1269 *The Polish Women's Strike: getting small-town women into the fight for women's right*, 13.01.2020, *The Polish Women's Strike: getting small-town women into the fight for women's rights* | <https://EESC>

- 1270 Thomas, W.I., Swaine, D., Thomas, T., *The Child in America: Behavior Problems and Programs*, New York 1928
- 1271 Thompson, J.B., *The media and modernity: A social theory of the media*, Cambridge 1995
- 1272 Thornburg, H., *Development in Adolescence*, Monterey 1982
- 1273 Thornham, S., *Second Wave Feminism*, [w:] S. Gamble, *Feminism and Postfeminizm*, London 2001
- 1274 Tilly, Ch., *From Mobilization to Revolution*, 1978
- 1275 Tilly, Ch., *Social movements, 1768-2004*, New York 2008
- 1276 Tilly, Ch., Tarrow, S., *Contentious Politics*, New York 2015
- 1277 Tischner, J., *Spór o człowieka*, Kraków 1998
- 1278 Titkow, A., *Tożsamość polskich kobiet. Ciągłość, zmiana, konteksty*, Warszawa 2007
- 1279 TM, ADOM, *Matka Boża w maseczce z błyskawicą. Będą zawiadomienia do prokuratury*, 20.12.2020, <https://www.tvp.info/51419008/rysunek-matki-bozej-w-maseczce-z-blyskawica-beda-zawiadomienia-do-prokuratury>
- 1280 Todur, W., *Restauracja w Sosnowcu to teraz „Polski Nie-Rząd”*. W menu m.in. „Obietnica Kaczafiego”, 22.02.2021, <https://sosnowiec.wyborcza.pl/sosnowiec/7,93867,26712860,restauracja-w-sosnowcu-to-teraz-polski-nie-rzad-w-menu-m-in.html>
- 1281 Tokarczyk, R., *Normatywne ujęcia antyprokreacji*, „Roczniki socjologii rodziny” 2000, nr XII
- 1282 Tokarski, R., *Pola znaczeniowe i ramy interpretacyjne - dwa spojrzenia na język*, „Lingua-Varia” 2006, nr 1
- 1283 Tomasello, M., *Origins of Human Communication*, Cambridge 2010
- 1284 Topczewska, U., *Analiza pola semantycznego jako metoda badania dyskursu*, [w:] M. Czyżewski, M. Otrocki, T. Piekot, Stachowiak, J., *Analiza Dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych*, Warszawa 2017
- 1285 Torfing, J., *Discourse Theory: Achievements, Arguments, and Challenges*, [w:] D. Howarth, J. Torfing, *Discourse Theory in European Politics. Identity, Policy and Governance*, Basingstoke 2005
- 1286 Touraine, A., *Solidarność. Analiza ruchu społecznego 1980-1981*, Gdańsk 2013
- 1287 Traister, R., *Good and Mad. The Revolutionary Power of Women's Anger*, New York 2018
- 1288 Trawińska, M., *Anarchofeministki - tożsamość podmiotu działania*, Wrocław 2006
- 1289 Tronto, J.C., *Moral Boundaries: A Political Argument for an Ethic of Care*, New York 1993
- 1290 Truax, B., *Acoustic Communication*, 2001
- 1291 Trybunał Konstytucyjny, *Planowanie rodziny, ochrona płodu ludzkiego i warunki dopuszczalności przerywania ciąży*, 22.10.2020, <https://Trybunał-Konstytucyjny-Planowanie-rodziny-ochrona-płodu-ludzkiego-i-warunki-dopuszczalności-przerywania-cięży>
- 1292 Trzebiński, J., *Narracja jako sposób rozumienia świata*, Gdańsk 2002
- 1293 Tulek, Natalia Przybysz: „Miałam aborcję”. To przełomowe świadectwo, E., których wciąż w Polsce brakuje, 22.10.2016, Natalia Przybysz: „Miałam aborcję”. To przełomowe świadectwo, których wciąż w Polsce brakuje | <https://Polityka.pl>
- 1294 Tulicki, M., P. Domański, 28.10.2020 *Telewizja Polska 2021a*, *Lewacki faszyzm niszczy Polskę*, <https://wiadomosci.tvp.pl/50543087/lewacki-faszyzm-niszczy-polske>
- 1295 Turner, G., *British Cultural Studies. An Introduction*, *Turner_British_Cultural_Studies_An_Introduction.pdf*, London-New York 2005
- 1296 Turner, H.R., Kilian, M.L., *Collective Behavior*, New York 1972
- 1297 Turner, V.W., *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*, New York 1991
- 1298 Tymiański, L., *O triadzie komunikacyjnej: wartościowanie-emocje-ekspresja*, Lublin 2017
- 1299 Ulicka, G., *Nowe ruchy społeczne. Niepokoje i nadzieje współczesnych społeczeństw*, Warszawa 1993
- 1300 Urban, J., *Punk a władza i opozycja PRL'u*, „Cultural Sociology” 2017, (PDF) *Punk a władza i opozycja w PRL'u*
- 1301 *Ustawa o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży z dnia 7 stycznia 1993 r.*, Dz.U. 1993 nr 17 poz. 78
- 1302 *Ustawa z 23.05.1991 r. o rozwiązywaniu sporów*, t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 123

- 1303 Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży
- 1304 Uwb.edu.pl <https://uwb.edu.pl/aktualnosci/my-z-pokolenia-bb-x-y-z-czyli-co-laczy-a-co-dzieli-mlodych-i-starszych-pokoleniowa-analiza-eksperta-uwb-4578.htm>
- 1305 Vaes, J., M. Paladino, M. Miranda, We are human. They are not: Driving forces behind outgroup dehumanisation and the humanisation of the ingroup, 2012
- 1306 Van der Linden, M., On Council Communism, „Historical Materialism” 2004, nr 12
- 1307 Van Dijk, T.A., Badania nad dyskursem, [w:] T.A. Van Dijk, Dyskurs jako struktura i proces, Warszawa 2001
- 1308 Van Dijk, T.A., Discourse and Power, London 2008
- 1309 Van Dijk, T.A., Dyskurs jako struktura i proces, Warszawa 2001
- 1310 Van Dijk, T.A., Elite Discourse and Racism, Newbury Park 1993, s. ix-x
- 1311 Van Dijk, T.A., Ideology and Discourse Analysis, „Journal of Political Ideologies” 2005, nr 11(2)
- 1312 Van Dijk, T.A., Ideology: A Multidisciplinary Approach, London 1998
- 1313 Van Dijk, T.A., Methods of Critical Discourse Studies, Lancaster, 2015
- 1314 Van Dijk, T.A., News as Discourse, 1988
- 1315 Van Dijk, T.A., Principles of critical discourse analysis, „Discourse and Society” 1993, nr 4(2)
- 1316 Van Dijk, T.A., The Culture of Connectivity. Oxford 2013
- 1317 Van Dijk, T.A., The digital divide. The International Encyclopedia of Media Effects, 2017
- 1318 Van Leeuwen, T., Kress, G., Discourse Semiotics, [w:] T. Van Dijk, Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction, Los Angeles 2011
- 1319 Van Stekelenburg, J., Klandermans, B., The social psychology of protest, 2013
- 1320 Von Humboldt, W., On Language: The Diversity of Human Language-Structure and its Influence on the Mental Development of Mankind, Cambridge 1988
- 1321 Voronina, O., Soviet Patriarchy: Past and Present, „Hypatia” 1993, 8(4)
- 1322 Waddington, D., Participant Observation, [w:] C. Cassesl, G. Szymon, Essential Guide to Qualitative Methods in Organizational Research, London-New Delhi 2004
- 1323 Walczak, B., Co to jest język polityki? [w:] J. Anusiewicz i B. Siciński, Język polityki a współczesna kultura polityczna, „Język a kultura” 1994, t. 11
- 1324 Walczewska, S., Damy, rycerze, feministki. Kobiety dyskurs emancypacyjny w Polsce, Warszawa 2006
- 1325 Walczewska, S., Feministki własnym głosem o sobie, Kraków 2006
- 1326 Walczewska, S., Liga Kobiet: jedyna organizacja kobieca w PRL, „Pełnym Głosem” 1993, nr 1
- 1327 Waluś, M., „Kochajcie mnie, mamę i tatę”. W Polsce zawisną billboardy wspierające nastolatki LGBT, 23.03.2021, <https://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,163229,26910160,kochajcie-mnie-mamo-i-tato-w-polsce-zawisna-billboardy-wspierajace.html>
- 1328 Waluś, M., Jolanta Budzowska, pełnomocniczka rodziny Izy z Pszczyny: Lekarze powinni wcześniej interweniować. Ryzyko po stronie matki było bardzo duże i wzrastało, 02.11.2021, <https://smierc-30-letniej-izy-z-pszczyny-pełnomocniczka-rodziny-lekarze-powinni-wcześniej-interweniować>
- 1329 Warchał, J., Dialog potoczny a tekst, Katowice 1991
- 1330 Wardle, C., Derakshan, H., Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policymaking, 2017
- 1331 Warszawie, Bojówki kibiców wyszły na ulice. Pseudokibice zaatakowali manifestujących w, 8.11.2020, Bojówki kibiców wyszły na ulice. Pseudokibice zaatakowali manifestujących w Warszawie ZDJĘCIA, WIDEO 8.11 | <https://Kraków Nasze Miasto>
- 1332 Warzocha, K., Pietrak, K., 04.02.2021, Homolobby żąda praw do adopcji dzieci, <https://wiadomosci.tvp.pl/46622370/homolobby-zada-prawa--do-adopcji-dzieci>.
- 1333 Wasilewski, J., Język w mediach i medialność języka, 2016
- 1334 Wasson, R., Roszak, T., The Making of a Counterculture, 1969

- 1335 Watemborski, M., Bartosz Mateńko: „Tu nie ma ściemy ani wstydu. Tu jest determinacja!”. <https://fotoblogia.pl/16052,bartosz-matenko-tu-nie-ma-sciemy-ani-wstydu-tu-jest-determinacja>
- 1336 Watoła, J., Brzuszkiewicz, J., Respiratory od handlarza bronią z czarnej listy ONZ. Szczegóły transakcji resortu Szumowskiego, Gazeta Wyborcza, publikacja z dn. 22.05.2020, <https://wyborcza.pl/7,75398,25965040,respiratory-od-handlarza-bronia-z-czarnej-listy-onz-znamy-szczegoly.html>
- 1337 Watson, P., The Rise of Masculinism in Eastern Europe, [w:] M. Threlfall, Mapping the Women's Movement. Feminist Politics and Social Transformation in the North, London 1996
- 1338 WB, Cywilizacja śmierci i lewacka zaraza. Najsłynniejsze wypowiedzi nowego metropolity krakowskiego, 8.12.2016, <https://Cywilizacja-smierci-i-lewacka-zaraza-Najsłynniejsze-wypowiedzi-nowego-metropolity-krakowskiego>
- 1339 Wejber-Wąsiewicz, E., Aborcja w dyskursie publicznym, Łódź 2012
- 1340 Welzel, Ch., Freedom Rising: Human Empowerment and the Quest for Emancipation, Cambridge 2013
- 1341 Wełna, Ż., Dwie odmienne wizje rzeczywistości. Wiadomości TVP i Fakty TVN o Strajku Kobiet, „Media i Społeczeństwo” 2021, nr 15(2)
- 1342 Wełna, Ż., Woźniak, M., Dwie odmienne wizje rzeczywistości. Wiadomości TVP i Fakty TVN o Strajku Kobiet, „Media i Społeczeństwo”, Nr 15/2021
- 1343 Werpachowska, A., Retoryka jako sposób myślenia o tekście, „Pamiętnik Literacki”, nr 81/1, 1990
- 1344 Wesołowski, D., Monolog telewizyjny. Próba typologii, „Zeszyty Prasoznawcze” 1980, nr 4
- 1345 Westling, M., Expanding the Public Sphere: The Impact of Facebook on Political Communication, 2007
- 1346 Weyland, U., Jezus oskarża, Gdynia 1996;
- 1347 Whorf, B.L., Language, Thought and Reality, New York, 1956
- 1348 Widzyk, A., Młodzi popierają prawicę przez TikToka? To nie takie proste, 04.06.2025, <https://Młodzi-popierają-prawicę-przez-TikToka?-To-nie-takie-proste>
- 1349 Wielotysięczne blokady w całej Polsce. Strajk Kobiet protestował przeciwko zakazowi, 27.10.2020, Wielotysięczne blokady w całej Polsce. Strajk Kobiet protestował przeciwko zakazowi aborcji | RMF 24
- 1350 Wierzbicka, A., Język, umysł, kultura. Warszawa 2010
- 1351 Wierzbicka, A., Słowa Klucze, Słowa klucze. Różne języki - różne kultury, Warszawa 2007
- 1352 Wierzbicka, A., Understanding cultures through their keywords, New York 1997
- 1353 Wikipedia, Quiet (Milck song), [https://en.wikipedia.org/wiki/Quiet_\(MILCK_song\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Quiet_(MILCK_song)).
- 1354 Williams, R., Culture and Society, New York 1958
- 1355 Williams, R., Keywords. A Vocabulary of Culture and Society, Glasgow 1976
- 1356 Wilska, A., Strajk kobiet. Nosimy w sobie gniew naszych matek i babek, <https://porady.sympatia.onet.pl/sympatia-radzi/strajk-kobiet-nosimy-w-sobie-gniew-naszzych-matek-i-babek-opinia/8dzbg7>
- 1357 Wilson, A., Belarus: The Last European Dictatorship, 2021
- 1358 Winnicka, E., Polskie feministki od 1989 do dziś, 17.09.2011, Polskie feministki od 1989 do dziś | Kobiety w rozpędzie | <https://Polityka.pl>
- 1359 Wirtualna Polska 2020
- 1360 Wiśniewska, N., Historia malowania ścian. Jak powstawało graffiti nad Wisłą. 07.12.2011. <https://kultura.trojmiasto.pl/Historia-malowania-scian-Jak-powstawalo-graffiti-nad-Wisla-n53636.html>
- 1361 Wiśniewski, P., Aborcja to dopiero początek - Strajk Kobiet przedstawił postulaty i Radę, do której każdy może się zgłosić, 2.11.2020, Postulaty Strajku Kobiet i Rada Konsultacyjna nie tylko aborcja | Noizz
- 1362 Witczak, M., Szczerbiak, A., Blokada 200 miast i miasteczek. W Warszawie kilka rannych osób, Blokada 200 miast i miasteczek. W Warszawie kilka rannych osób | <https://Polityka.pl>

- 1363 Witkowska, M., Awantura na mszy w katedrze w Łodzi. W niedzielę był protest przeciwko wyrokowi Trybunału Konstytucyjnego, 26.10.2020, Awantura na mszy w katedrze w Łodzi. W niedzielę znów był protest przeciwko wyrokowi Trybunału Konstytucyjnego | Dziennik Łódzki
- 1364 Wittgenstein, L., Dociekania filozoficzne, Warszawa 2004
- 1365 Właszczuk, J., Strajk Kobiet: Artysci, którzy wspierają protesty, 26.10.2021, <https://www.vogue.pl/a/strajk-kobiet-artysci-ktorzy-wspieraja-protesty>
- 1366 Wodak, R., The Discourse of Politics in Action: Politics as Usual, London 2009
- 1367 Wodak, R., The Routledge Handbook of Discourse Analysis, London, 2011
- 1368 Wojciechowski, M., Starożytne głosy przeciwko aborcji, „Więź” 2003, nr 12
- 1369 Wojciszke, B., Kobiety i mężczyźni. Odmienne spojrzenia na różnice, Gdańsk 2002.
- 1370 Wojtak, M., Gatunki prasowe, Lublin 2004
- 1371 Wojtak, M., O relacjach dyskursu - styl - gatunek - tekst, „Tekst i dyskurs -Text und Diskurs” 2011, z. 4
- 1372 Wojtaszak, A., Nacjonalizm, ewolucja myśli politycznej. Zarys problemu, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” 2015, nr 879
- 1373 Wojtkiewicz, K., Symbole Strajku Kobiet, 04.11.2020, <https://www.vogue.pl/a/symbole-strajku-kobiet>
- 1374 Wojtkowski, Ł., Ideologiczne ujęcie relacji mediów i polityki, „Dialogi polityczne” 2008, nr 10.
- 1375 Wolff, D.L., Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment, Stanford 1994
- 1376 Wolicki, K., Nieprzyzwoitość, „Gazeta Wyborcza”, 10.07.1991
- 1377 Wollstonecraft, M., Wołanie o prawa kobiet, 1972
- 1378 Wołoch, S., Strajk kobiet: Instagram tajną bronią protestujących? Strajk kobiet: Instagram tajną bronią protestujących? | Portal lifestyle'owy Miasto Kobiet
- 1379 Women Converge on Warsaw, Heightening Poland's Largest Protests in Decades, Poland's Abortion Ban Spurs Largest Protests in Decades | The New York Times
- 1380 Wood, L.A., Kroger, R.O., Doing Discourse Analysis: Methods for Studying Action in Talk and Text, 2000
- 1381 Woods, J.L., Jackson, M., Social Movements: Development, Participation, and Dynamics, 1982
- 1382 World Abortion Laws, <http://worldabortionlaws.com/map/>
- 1383 Woroncow, J., To gang kiboli uderzył w protestujące kobiety. Policja spóźniona, atak odparli amtyfaszyści, 19.11.2020, <https://To-gang-kibicow-Legii-zaatakowal-marsz-kobiet-w-Warszawie>
- 1384 Woszczyk, P., Zarządzanie wiekiem - ku wzrostowi efektywności organizacji, [w:] P. Woszczyk, M. Czernecka, Człowiek to inwestycja, Łódź 2013
- 1385 Woźnicki, L., Duda przymyka oko na przemoc ze strony policji: Działa profesjonalnie, nikt nie zginął, 23.01.2021, <https://wyborcza.pl/7,75398,26714970,duda-przymyka-ok-na-przemoc-ze-strony-policji-dziala-profesjonalnie.html>
- 1386 Woźny, A., Wplątani w lustrację. Z zagadnień transpozycji dyskursów, [w:] A. Woźny, Media, język, literatura. Korespondencje i transpozycje, Wrocław 2002
- 1387 Wójcicka, M., Mem internetowy jako multimodalny gatunek pamięci zbiorowej, Lublin 2019
- 1388 Wójcik, A., 2020 Ważne! Wyrok TK nie wyklucza liberalizacji prawa aborcyjnego w przyszłości (Analiza), Ważne! Nieludzki wyrok TK nie wyklucza liberalizacji prawa aborcyjnego w przyszłości [ANALIZA] - Archiwum Osiatyńskiego | <https://archiwumosiatsynskiego.pl>
- 1389 Wójcik, A., Ekspresywność języka subkultury hip-hopowej, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ” 2017, nr 18
- 1390 Wprost.pl. „Czy to prezent ślubny?”; „pozostaje mianować Macierewicza”. Komentarze po nominacji dla Kurskiego, 7.08.2020, <https://www.wprost.pl/kraj/10351278/czy-to-prezent-slubny-pozostaje-mianowac-macierewicza-komentarze-po-nominacji-dla-kurskiego.html>

- 1391 Wroński, P., Dokąd zmierza Kościół, który zdradził III RP, *Gazeta Świąteczna*, 2 czerwca 2018
- 1392 Wróbel, K., Jak rządzi PiS: kontrowersje, reformy i ich wpływ na Polskę, Jak rządzi PiS: kontrowersje, reformy i ich wpływ na Polskę.
- 1393 Wróblewski, M., Strajk w Polsce. Joanna Scheuring-Wielgus z happeningiem w Kościele, 25.10.2020, <https://Strajk-w-calej-Polsce-Joanna-Scheuring-Wielgus-z-happeningiem-w-kościele>
- 1394 Wrzesień, W., *Europejscy Poszukiwacze. Impresje na temat współczesnego pokolenia polskiej młodzieży*, Warszawa 2009
- 1395 Wrzesień, W., Modyfikacja wzorów socjalizacyjnych w rodzinie w czasach nałogowych konsumentów, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2014, nr. 3
- 1396 Wrzesień, W., *Pokoleniowość współczesnej polskiej młodzieży*, Poznań 2015
- 1397 Wrzesień, W., *Wykł. Socjologia młodzieży*, rok. akad. 2011/2012, Poznań
- 1398 www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_124_19.PDF, <https://>
- 1399 Wyborcza.pl Reforma Zbigniewa Ziobro. Pięc, w których PiS przejmie sądy, 4.05.2017, <https://wyborcza.pl/7,75398,21761029,reforma-zbigniewa-ziobro-piec-krokw-w-ktorych-pis-przejmie.html>
- 1400 Wydrzyńska, J., *Chcę pisać o aborcji bez stygmy. Poradnik dla osób pracujących w mediach*, Warszawa 2019, V1-aborcja-bez-stygmy-poradnik.pdf | <https://adt.pl>
- 1401 Wyka, K., *Słowa-klucze*, [w:] K. Wyka, *O potrzebie historii literatury*, Warszawa 1969
- 1402 Wylie, Ch., *Mingf*ck. Cambridge Analytica, czyli jak popsuć demokrację*, 2020
- 1403 Wyn, J., White, R., *Rethinking youth*, London 1997
- 1404 Wyrwała, M., Dlaczego upadł Strajk kobiet [Analiza], 23.10.2021, Dlaczego upadł Strajk Kobiet [ANALIZA] - Wiadomości, (PDF) „Strajk Kobiet”. Zmiany społeczno-kulturowe jako efekt protestów w Polsce
- 1405 Wysocka, R., *Demokracja ma twarz kobiety*, „Wysokie Obcasy”, 30.10.2020
- 1406 Yildirim, E., *Banksy, Authority and Art*, 2019
- 1407 Youth and democracy - maj 2024 - - Eurobarometer survey | <https://europa.eu>
- 1408 Yuval-Davis, N., Lister, R., *Citizenship: Feminist Perspectives*, London 1997
- 1409 Zaborowska, M., Samochód wjechał w dwie protestujące kobiety na Mokotowie, Samochód wjechał w dwie protestujące kobiety na Mokotowie | RMF 24
- 1410 Zagórski, S., Specjalistka kardiologii płodu i opieki perinatalnej, przeciwniczka aborcji oskarża rząd, 24.05.2021, <https://oko.press/cal-y-system-dziala-zle-lekarka-ktora-25-lat-zajmuje-sie-opieka-perinatalna>
- 1411 Zagraniczne media komentują protest polskich kobiet przeciwko orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego, 29.10.2020, Zagraniczne media komentują protest polskich kobiet przeciwko orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego | RMF Classic
- 1412 Zakrzewska, S., Śmierć Izy z Pszczyny. Minął dokładnie rok od tragedii, 22.09.2022, <https://Śmierć-Izy-z-Pszczyny-Minął-dokładnie-rok-od-tragedii>
- 1413 Zakrzewski, P., *Subkultura papieru. Rozkwit, upadek i renesans zinów w Polsce*, "Subkultura papieru". Rozkwit, upadek i renesans zinów w Polsce
- 1414 Zaremba, M., *Mamy internetowe (2012-2011)*, „Media i Społeczeństwo” 2012, nr 2
- 1415 Zasada, L., 37 osób zatrzymanych po protestach w Warszawie. Wiemy, kim są zatrzymani, 31.10.2020, 37 osób zatrzymanych po protestach w Warszawie. Wiemy, kim są zatrzymani | RMF 24
- 1416 Zatrzymaj aborcję - największy projekt pro-life w historii Polski. Powiedz Stop, Stop aborcji w Polsce | Obrona życia poczętego | Prawda o aborcji
- 1417 Zawadzka-Witt, K., *Stanowisko polskich ugrupowań politycznych wobec aborcji*, [w:] E. Dziwak, K. Gheorghe, *Wokół Strajków Kobiet*, Kraków-Katowice-Lódź, 2001
- 1418 Zdałaodszpitala.pl., *Fakty i mity*, <https://zdałaodszpitala.pl/fakty-i-mity/>
- 1419 Zdański, J., *Demokracja w dobie społeczeństwa medialnego*, [w:] M. Kolczyński, M. Mazur, S. Michalczyk *Mediatyzacja kampanii politycznych*, Katowice 2009
- 1420 Ziętek, A., *Jean Baudrillard wobec współczesności: polityka, media, społeczeństwo*, Kraków 2013

- 1421 Ziętek, A., Ruchy protestu jako przykład asertywnej kultury obywatelskiej. Przypadek Ogólnopolskiego Strajku, Kobiet, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2020, nr 65(1)
- 1422 Zimniak-Hałajko, M., Obrazy jako zasób polskich ruchów pro-life, Obrazy jako zasób polskich ruchów pro-life | Widok. Teorie i Praktyki Kultury Wizualnej
- 1423 Zło dobrem zwyciężaj: ukazał się album z transparentami ze strajków kobiet, 17.11.2020, <https://poptown.eu/zlo-bobrem-zwyciezaj-ukazal-sie-album-z-transparentami-ze-strajkow-kobiet/>
- 1424 Znaniecki, F., Socjologia wychowania, Warszawa 1973
- 1425 Znicze przed siedzibą PiS w Szczecinie po orzeczeniu TK w sprawie aborcji. Policja, 22.10.2020, <https://Znicze-przed-siedziba-PiS-w-Szczecinie-po-orzeczeniu-TK-w-sprawie-aborcji-Policja-spisuje>
- 1426 Zuber, M., Wybrane teorie komunikowania masowego, [w:] B. Dobek Ostrowska, Studia z teorii komunikowania masowego, Wrocław 1999
- 1427 Zygiel, A., „Kaczyński wypowiedział wojnę społeczeństwu”. Opozycja krytykuje apel prezesa PiS, 27.10.2020, "Kaczyński wypowiedział wojnę społeczeństwu". Opozycja krytykuje apel prezesa PiS | <https://RMF24>
- 1428 Zygiel, A., Jarosław Kaczyński zabrał głos ws. aborcji. Nawołuje do obrony kościołów, 27.10.2020, Jarosław Kaczyński zabrał głos ws. aborcji. Nawołuje do obrony kościołów | <https://RMF24>
- 1429 Zygiel, A., Strajk Kobiet. W wielu polskich miastach odbyły się manifestacje, 30.10.2020, <https://www.rmf24.pl/raporty/raport-strajk-kobiet/news-strajk-kobiet-w-wielu-polskich-miastach-odbyly-sie-manifesta,nId,4825702>
- 1430 Zywar, P., Raport Fundacji Ster: w Polsce panuje kultura gwałtu, 17.08.2016, Raport Fundacji STER: w Polsce panuje kultura gwałtu
- 1431 Żak, M., Medialny obraz świata. Rola mediów w kształtowaniu wizerunku „Policji”, „Media i Społeczeństwo” 2018, nr 8
- 1432 Żemojtel-Piotrowska, M., Piotrowski, R., Kiedy złość motywuje? Społeczne funkcje wyrażania złości, [w:] B. Bereza, Oblicza złości. Perspektywa psychologów, psychiatrów i psychoterapeutów, Warszawa 2012
- 1433 Żuk, P., Społeczeństwo populistów. Warszawa 2020;
- 1434 Żurawska, K., Ruch społeczny jako przejaw aktywności zbiorowości społecznej, „Rozprawy Społeczne” 2019, Tom 13, nr 2
- 1435 Żurawski, J., Internet jako współczesny środek elektronicznej komunikacji wyborczej, Kraków 2010
- 1436 Żydek-Bednarczuk, U., Struktura tekstu rozprawy potocznej, Katowice 1994
- 1437 Żydek-Bednarczuk, U., Zmiany w zachowaniach komunikacyjnych a problem strategii i manipulacji, [w:] P. Krzyżanowski, P. Nowak, Manipulacja w języku, Lublin 2004
- 1438 Żyłka, K., TikTok w Polsce w 2025 roku - demografia, ATS, TOP marki, 4.06.2025, TikTok w Polsce w 2025 roku - demografia, ATS, TOP marki | <https://Sotrender Blog>
- 1439 Żytnicki, P., Kobiety przerwały mszę w poznańskiej katedrze. Interweniowała policja. „Mamy tego dość jako katolicy”

Strony Internetowe

<http://www.efi.org.pl/o-nas>
<http://www.frona.pl/a/feministki-przypomnialy-sobie-o-macierzynstwie,37649.htm>
<https://culture.pl/pl/artykul/sztuka-ulicy-od-kontestacji-do-dekoracji>
<https://datareportal.com/reports/digital-2023-poland>
https://doc.rmf.pl/rmf_fm/store/rkm.pdf
<https://doi.org/10.1080/1369118X.2015.1043319>

<https://dorzeczy.pl/kraj/162956/zenujacy-happening-podczas-strajku-kobiet-przemianowano-rondodmowskiego.html>
<https://dorzeczy.pl/kraj/165792/matka-boska-zalozyla-maseczke-z-blyskawica-skandaliczna-grafika-wysokich-obcasow.html>
<https://edukacja.dziennik.pl/aktualnosci/artykuly/8010637,przemyslaw-czarnek-men-dymisja-petycja.html>
[https://en.wikipedia.org/wiki/Quiet_\(MILCK_song\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Quiet_(MILCK_song))
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/hipisi;3911846.html>
<https://expressbydgoski.pl/beauty-hejt-co-czwarta-kobieta-szykanowanaza-wyglad/ar/c6-14403165>
<https://fama.org.pl/>
<https://icelandmag.is/article/1975-womens-strike-when-90-icelandic-women-went-strike-protest-gender-inequality>
<https://inmedium.pl/najpopularniejsze-portale-spolecznosciowe/>
<https://kolumnasportowa.com/2020/04/12/historia-pewnej-piosenki-ktora-zawladnela-sercami-kibicow-fenomen-youll-never-walk-alone/?fbclid=IwAR0pAf9v8VCuD1cbmMp5VI-daDzPryD3iCF1P0ayw8K0ksp4xBmibGAB5NQs>
<https://lodz.tvp.pl/50260297/antoni-macierewicz-w-smolensku-doszlo-do-zamachu-przyczyna-katastrofy-byly-dwie-eksplozje>
https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=3733357390029397&id=182924045072767
<https://napoleoncat.com/stats/social-media-users-in-poland/2023/#section-facebook>
<https://natemat.pl/314263,co-znaczy-osiem-gwiazdek-ruch-osmiu-gwiazd-to-inicjatywa-anty-pis-rozmowa#>
<https://nowiny24.pl/strajk-kobiet-w-rzeszowie-niedzielny-protest-na-ryнку-zdjecia/gh/c1-15254990>
<https://ordoiuris.pl>, <https://gosc.pl>
<https://pocztowkizpoludnia.com/2019/12/04/rewolucja-jest-kobieta-chilijska-piesn-protestu-wobec-przemocy/>
<https://rockradio.tuba.pl/RockRadio/7,136360,24517689,42-lata-temu-sid-vicious-dolaczyl-do-sex-pistols.html>
<https://rzeszow-news.pl/sad-ukaral-autorow-antyaborcyjnych-billboardow-rzeszowie/>
<https://sjp.pwn.pl/sjp/protest-song;2509027.html>
<https://sosnowiec.wyborcza.pl/sosnowiec/7,93867,26712860,restauracja-w-sosnowcu-to-teraz-polski-nie-rzad-w-menu-m-in.html>
<https://t.co/LhWabsz9Eh> / X
<https://t.co/MrOLRILeTW> / X
<https://t.co/pvv5VmVOxQ> / X
<https://t.co/u8vIBnDq5Q> / X
<https://t.co/zAJZYPciFN> / X
<https://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,26544753,mural-teraz-polka-zamalowany-przez-wandali-teraz-chwala-sie.html>
<https://tvn24.pl/polska/protesty-i-dzialania-policji-kontrowersyjne-interwencje-4774935>
https://twitter.com/D_Tarczynski/status/1355478838558527495
<https://twitter.com/DariuszMatecki/status/1353344603143987200>
<https://twitter.com/krzysztofbosak/status/1302930471249162240>
<https://twitter.com/Slawomir-Nitras/status/1319553396345548800>
<https://uwb.edu.pl/aktualnosci/my-z-pokolenia-bb-x-y-z-czyli-co-laczy-a-co-dzieli-mlodych-i-starszych-pokoleniowa-analiza-eksperta-uwb-4578.htm>
<https://viva.pl/video/strajk-kobiet-symbole-czerwona-blyskawica-wieszak-czarna-parasolka-co-oznacza-7196-r22/>
https://whomakesthenews.org/wp-content/uploads/2021/11/GMMP2020.ENG_.FINAL_.pdf
https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2023/K_132_23.PDF
<https://www.citizengo.org/pl/36739-poparcie-dla-rzadowych-i-pozarzadowych-inicjatyw-pro-rodzinnych>
<https://www.facebook.com/chorczarownic>
<https://www.facebook.com/martafrejmemy>
<https://www.facebook.com/ogolnopolskistrajkkobiet>

<https://www.facebook.com/ogolnopolskistrajkkobiet/photos/1539770416048951>
<https://www.facebook.com/ogolnopolskistrajkkobiet/photos/1556475671045092>
<https://www.facebook.com/ogolnopolskistrajkkobiet/videos/3057637694472931>
https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=3897879140231418&id=181305381888831
<https://www.facebook.com/RuchOsmiuGwiazd/>
<https://www.facebook.com/RuchOsmiuGwiazd/photos/a.103237864696985/246535010367269/>
<https://www.facebook.com/tvp.info/videos/971887106628552>
<https://www.fundacjanaszedzieci.pl/>
https://www.instagram.com/p/CG4OOZopjx9/?utm_source=ig_embed
https://www.instagram.com/p/CIQf_15hjvN/?utm_source=ig_embed
https://www.instagram.com/transparency_z_protestow/
<https://www.meskiegranie.pl/meskie-granie-orkiestra/>
<https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/>
<https://www.symbole.pl/symbol-ss/>
<https://www.udiscovermusic.com/stories/best-political-punk-songs/>
<https://www.voanews.com/arts-culture/songs-against-slavery-used-tool-abolition>
<https://www.vogue.pl/a/strajk-kobiet-artysci-ktorzy-wspieraja-protesty>
<https://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/0,0.html>
https://www.youtube.com/watch?v=_x6mhbvzpaY
https://www.youtube.com/watch?v=0mO92Il_q0k
<https://www.youtube.com/watch?v=1qeMxFRD100>
<https://www.youtube.com/watch?v=2t03IfurXp8>
<https://www.youtube.com/watch?v=51t1OsPSdBc>
<https://www.youtube.com/watch?v=5DcdONaKSQM>
<https://www.youtube.com/watch?v=6FOUqQt3Kg0>
<https://www.youtube.com/watch?v=6Ntk3w5RDFA>
<https://www.youtube.com/watch?v=8P6IoU9plfw>
<https://www.youtube.com/watch?v=8tzjVFojoCo>
<https://www.youtube.com/watch?v=8WgJbzL67zM>
https://www.youtube.com/watch?v=90WD_ats6eEd
https://www.youtube.com/watch?v=90WD_ats6eEd
<https://www.youtube.com/watch?v=91GvjCmOIwE&t=10620s,2020>
https://www.youtube.com/watch?v=95_ZIOxiQCE&feature=emb_title
<https://www.youtube.com/watch?v=a0vXhwYDfOA>
<https://www.youtube.com/watch?v=A8d3QBMWUgs>
<https://www.youtube.com/watch?v=aB7r6hdo3W4>
<https://www.youtube.com/watch?v=B5fUWzFPZ7g>
<https://www.youtube.com/watch?v=bFHEuKkTa5k>
<https://www.youtube.com/watch?v=bJ9r8LMU9bQ>
<https://www.youtube.com/watch?v=bWXazVhlyxQ>
https://www.youtube.com/watch?v=C3_0GqPvr4U
<https://www.youtube.com/watch?v=c3hixm2eVds>
<https://www.youtube.com/watch?v=dg8QgUIKXHw>
<https://www.youtube.com/watch?v=d-go7zoAGKs>
<https://www.youtube.com/watch?v=dJen3vZbHbU>
<https://www.youtube.com/watch?v=drGx7JkFSp4>
<https://www.youtube.com/watch?v=dUcWiRwtUxw>
<https://www.youtube.com/watch?v=dWmdVCnFkgU>
<https://www.youtube.com/watch?v=E0Nv1Og5O0Q>
<https://www.youtube.com/watch?v=e8y6ucs0H3M>
<https://www.youtube.com/watch?v=EM4vblG6BVQ>
<https://www.youtube.com/watch?v=-EuhHxE0wig>
<https://www.youtube.com/watch?v=ieEN44N0PZ0>
<https://www.youtube.com/watch?v=JcW8VNwYvL0>
<https://www.youtube.com/watch?v=JDUjeR01wnU>

<https://www.youtube.com/watch?v=kfH1hxvAN30>
<https://www.youtube.com/watch?v=kH-b7BdfbYA>
<https://www.youtube.com/watch?v=Lf3SiAhbr4A>
<https://www.youtube.com/watch?v=LGvB6a8jU4w>
<https://www.youtube.com/watch?v=m9nBzPkis0A&t=2s>
<https://www.youtube.com/watch?v=maWKypvSIfc>
https://www.youtube.com/watch?v=mL9EjOq_XeU
<https://www.youtube.com/watch?v=MtDFT34JGN8>
<https://www.youtube.com/watch?v=n4RjJKxsamQ>
<https://www.youtube.com/watch?v=ngjWM3I6VRs>
<https://www.youtube.com/watch?v=o9LzNtpjhV0>
<https://www.youtube.com/watch?v=qetW6R9Jxs4>
<https://www.youtube.com/watch?v=qYcy0Y9Hu-A>
<https://www.youtube.com/watch?v=RbDddrEUMos>
<https://www.youtube.com/watch?v=RmPlu231KjM>
<https://www.youtube.com/watch?v=rnmwpFUsO2o>
<https://www.youtube.com/watch?v=rOgYWmi-Gco>
<https://www.youtube.com/watch?v=rptW7zOPX2E>
https://www.youtube.com/watch?v=SCrR7od_fck
<https://www.youtube.com/watch?v=SLRE56LIY5s>
<https://www.youtube.com/watch?v=StFB2g0urhA>
https://www.youtube.com/watch?v=Tl_Qfj8780M
<https://www.youtube.com/watch?v=TRE9vMBBe10>
<https://www.youtube.com/watch?v=tyoC-JccYcc>
<https://www.youtube.com/watch?v=TZyxuPqesbs>
<https://www.youtube.com/watch?v=UDIDPET-Ch4>
<https://www.youtube.com/watch?v=vdex5lu6mJQ>
<https://www.youtube.com/watch?v=vYBfSuBs3bQ>
<https://www.youtube.com/watch?v=w3OjHihLCDs>
<https://www.youtube.com/watch?v=wTjLZwpmufw>
<https://www.youtube.com/watch?v=wV1FrqwZyKw>
<https://www.youtube.com/watch?v=wxIMrvDbq3s>
<https://www.youtube.com/watch?v=X2W3aG8uizA>
<https://www.youtube.com/watch?v=xAIZTboot1U>
<https://www.youtube.com/watch?v=xUuqYzAaHjA>
<https://www.youtube.com/watch?v=-YGS9vhmFS0>
<https://www.youtube.com/watch?v=YkgkThdX-8>
<https://www.youtube.com/watch?v=yqrAPOZxgzU>
https://www.youtube.com/watch?v=zco39I-_wL0

Streszczenie

Rozprawa doktorska przedstawia interdyscyplinarną analizę dyskursu publicznego wokół Ogólnopolskiego Strajku Kobiet (OSK), rozumianego jako zjawisko komunikacyjne o wysokim stopniu mediatyzacji, które współkształtowało przemiany kultury politycznej oraz porządku aksjologicznego we współczesnej Polsce. Przedmiotem badań jest aksjologiczny wymiar przekazów medialnych oraz praktyk komunikacyjnych wytwarzanych w sferze publicznej zarówno przez środowiska związane z OSK, jak i przez konserwatywne kontrruchy. Analiza obejmuje okres od października 2020 roku (po orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 2020 roku) do roku 2021, z uwzględnieniem szerszego kontekstu sporów o prawa reprodukcyjne.

Celem pracy jest identyfikacja wartości, idei i postaw artykułowanych w dyskursie dotyczącym OSK oraz określenie ich roli w transformacji sfery publicznej i kształtowaniu nowego ładu symbolicznego. Autorka stawia tezę, że Strajk Kobiet funkcjonował jako forma kontrapubliczności aksjologicznej, rozumianej jako przestrzeń komunikacyjna umożliwiająca artykulację wartości marginalizowanych w dominującym porządku normatywnym. Koncepcję tę ujęto w sposób analitycznie weryfikowalny poprzez badanie alternatywnych ram interpretacyjnych i wartościujących, praktyk afektywnej mobilizacji (m.in. asztagów, memów i sloganów) oraz strategii delegitymizacji dyskursu instytucjonalnego.

Rozprawa podejmuje problem roli mediów tradycyjnych i cyfrowych w mobilizacji społecznej, ze szczególnym uwzględnieniem aktywizacji młodego pokolenia i kobiet. Analizuje mechanizmy upowszechniania i cyrkulacji treści protestu oraz zróżnicowanie form przekazu w obiegu medialnym, a także konsekwencje zmian norm językowych (w tym obecności wulgaryzmów) dla dynamiki uczestnictwa, ekspresji emocjonalnej i polaryzacji społecznej. Hipotezy dotyczą wyłaniania się ładu opartego na autonomii, godności, równości i świeckości państwa, znaczenia mediów cyfrowych jako narzędzi oporu oraz performatywnej funkcji radykalnego języka protestu w konstruowaniu tożsamości zbiorowej.

Metodologicznie praca opiera się na triangulacji podejść i integruje perspektywy medioznawcze, kulturoznawcze, socjologiczne i językoznawcze. Zastosowano analizę dyskursu (w tym multimodalną), analizę ramowania medialnego, analizę narracyjną oraz aksjologiczną analizę języka. Materiał obejmuje przekazy TVP i TVN, treści z Facebooka, X, Instagrama, TikToka i YouTube'a oraz korpus transparentów, memów i protest songów z lat 2020-2021. Dobór miał charakter celowy, a analiza została oparta na schemacie kodowania ram, strategii wartościowania i mechanizmów polaryzacji.

Wkład pracy polega na rozwinięciu kategorii kontrapubliczności w perspektywie aksjologicznej oraz empirycznym udokumentowaniu mechanizmów polaryzacji, wiralizacji symboli i performatywności języka w mobilizacji. Wyniki wskazują, że OSK był przełomem w komunikowaniu publicznym, wzmacniając sprawczość, solidarność i widzialność dyskursywną kobiet.

**The Women's Strike from a Cultural and Media Studies Perspective: An Axiological and Narrative Analysis of Media Messages
(X.2020 – 2021)**

Summary

The doctoral dissertation presents an interdisciplinary analysis of the public discourse surrounding the Polish Women's Strike (Ogólnopolski Strajk Kobiet, OSK), understood as a highly mediatized communicative phenomenon that co-shaped transformations in Poland's contemporary political culture and axiological order. The object of study is the axiological dimension of media messages and communicative practices produced in the public sphere both by actors associated with OSK and by conservative counter-movements. The analysis covers the period from October 2020 (following the Constitutional Tribunal's ruling of 22 October 2020) through 2021, while taking into account the broader context of disputes over reproductive rights.

The aim of the dissertation is to identify the values, ideas, and attitudes articulated in the discourse on OSK and to determine their role in transforming the public sphere and shaping a new symbolic order. The author advances the thesis that the Women's Strike functioned as a form of axiological counterpublicity, understood as a communicative space enabling the articulation of values marginalized within the dominant normative order. This concept is operationalized through an analysis of alternative interpretive and evaluative frames, practices of affective mobilization (including hashtags, memes, and slogans), and strategies of delegitimizing institutional discourse.

The dissertation addresses the role of legacy and digital media in social mobilization, with particular attention to the activation of younger generational groups and women. It analyzes the mechanisms through which protest content is disseminated and circulates, as well as the diversification of message forms within media circulation, and it examines the consequences of shifting linguistic norms (including the presence of vulgarity) for participation dynamics, emotional expression, and social polarization. The hypotheses concern the emergence of an order grounded in autonomy, dignity, equality, and state secularism; the importance of digital media as tools of resistance; and the performative function of radical protest language in the construction of collective identity.

Methodologically, the study is based on the triangulation of research approaches and integrates perspectives from media and communication studies, cultural studies, sociology, and linguistics. The dissertation employs discourse analysis (including multimodal discourse analysis), media framing analysis, narrative analysis, and axiological analysis of language. The empirical material includes TVP and TVN television coverage, content from Facebook, X, Instagram, TikTok, and YouTube, as well as a corpus of protest banners, memes, and protest songs from 2020-2021. The material was selected purposefully, and the analysis followed a coding scheme for frames, evaluative strategies, and mechanisms of polarization.

The dissertation's contribution lies in advancing the concept of counterpublicity from an axiological perspective and in empirically documenting mechanisms of polarization, the virality of symbols, and the performativity of language in mobilization processes. The findings indicate that OSK marked a turning point in public communication, strengthening women's agency, solidarity, and discursive visibility.

Rzeszów, dnia 05.03.2026

Joanna Małkowska
Imię i nazwisko doktoranta

OŚWIADCZENIE

Oświadczam, że złożona przeze mnie rozprawa doktorska „Strajk Kobiet z perspektywy kulturowej i medioznawczej. Analiza aksjologiczna i narracyjna przekazów medialnych w okresie X.2020 - 2021” została napisana przeze mnie samodzielnie.

Oświadczam również, że przedstawiona rozprawa doktorska nie była wcześniej przedmiotem procedur związanych z uzyskaniem stopnia naukowego.

Jednocześnie wyrażam zgodę na jej publiczne udostępnianie.

.....

.....

podpis